

Kadri UNAT

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN
GENEL SEÇİM PROPAGANDALARI
(1927-1957)

CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN
GENEL SEÇİM PROPAGANDALARI
(1927-1957)

Doktora Tezi

Kadri UNAT

Doktora Tezi

Ankara
2015

ANKARA-2015

ÖZET

9 Eylül 1923'te kurularak 1950'ye değin iktidarda kalan Cumhuriyet Halk Partisi, Türk siyasi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bunun etkisiyle de uzun bir süre boyunca Cumhuriyet Halk Partisi tarihi ile Türk siyasi tarihi paralel bir seyir izlemiş ve tarihsel süreç içerisinde yaşanan kırılmalar Türk siyasetine ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne aynı anda yansımıştır. Durum böyle olunca Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili yapılan incelemelerin çoğunda Cumhuriyet Halk Partisi'ne de temas edilmiştir. Bunun da ötesinde Türkiye Cumhuriyeti ile neredeyse yaşıt olmasının yanında, kurucu parti ve devlet partisi özelliklerini de taşıyan Cumhuriyet Halk Partisi, bugüne kadar müstakil olarak da birçok açıdan ele alınmış ve incelenmiştir.

Bu çalışmada Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1927-1957 yılları arasında yapılan beşi tek partili (1927-1931-1935-1939-1943), dördü de çok partili (1946-1950-1954) olmak üzere toplam dokuz genel seçim sürecindeki propaganda faaliyetleri incelenmektedir. Böylelikle Türkiye'deki siyasal propaganda faaliyetleri, Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti dönemindeki seçimlere katılımı arttırmaya dönük, çok partili dönemde ise seçimleri kazanmaya dönük yürüttüğü faaliyetler ekseninde incelenmiştir. Çalışmanın temel problemleri ise tek parti döneminde yapılan seçim propagandalarının ne düzeyde olduğu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin programları ile genel seçim dönemlerindeki söylemi arasında bir paralelliğin olup olmadığı, çok partili döneme geçildikten sonra dünya genelindeki dönüşümlerin Cumhuriyet Halk Partisi'nin programlarına ve seçim propagandalarına hangi oranda yansıdığı, tek parti dönemindeki seçim propagandaları ile çok partili dönemdeki seçim propagandaları arasındaki farkların ne olduğu ve bu konuda yaşanan dönüşümler olmuştur. Bu kapsamda Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimlere yönelik hazırlıkları ve seçim kararlarının alınmasından sonraki propaganda faaliyetleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma bir siyasi parti ya da seçim çalışması değildir. Bu çalışma, Cumhuriyet Halk Partisi'nin genel seçim dönemlerindeki propaganda faaliyetlerini içermektedir.

Bunun yanında çalışmada her bir seçimden önce hem Cumhuriyet Halk Partisi hem de Türkiye Cumhuriyeti açısından yaşanan önemli iç ve dış gelişmeler ana hatlarıyla değerlendirilmeye çalışılmış, uygulanan seçim sistemi incelenmiş ve seçim kanunlarında yapılan değişiklikler çalışmaya yansıtılmıştır. Böylelikle de söz

konusu gelişmelerin ve değişikliklerin seçimleri ne denli etkiledikleri saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Genel Seçimler, Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Propaganda, Seçim Propagandası.

ABSTRACT

Republican People's Party, which was founded on 9th September 1923 and stayed in power until 1950, has a significant position in Turkish political history. With the effect of this, the history of Republican People's Party along with Turkish political history have proceeded parallelly during a long time and the refractions in the historical process have reflected both Turkish policy and Republican People's Party simultaneously. For this reason, most of the researches relating to Republic of Turkey were referred to Republican People's Party. Moreover, besides the party is almost coeval with Republic of Turkey, having features of a founder party and a state party, it has been analysed and been researched in multi-ways as a separate matter until now.

In this study, the electioneering activities of Republican People's Party during the process of nine general elections, the five relating to single-party period and the rest four relating to multi-party period between the years 1927-1957 were analysed. In this manner, the electioneering activities in Turkey were analysed in the frame of the activities of Republican People's Party in single-party period for increasing the participation to the elections and in multi-party period for winning the elections. The main questions of the research are at what levels the electioneering in single-party period was, if there was a parallellism between the programmes and the discourses of Republican People's Party in the election periods, how much the transformations in the world reflected the programmes and the election campaigns of Republican People's Party in multi-party period, what differences Republican People's Party had during the election campaigns in single-party and multi-party periods and what kind of transformations Republican People's Party had in the process of these two periods. In this content, the preparations of Republican People's Party for the elections and the election campaigns of it, were defined in this thesis. Therefore this study is not a study of a political party or an election. This study contains the electioneering activities of Republican People's Party in general elections.

Furthermore, in the study, the significant progresses before each election regarding both Republican People's Party and Republic of Turkey were evaluated basically, the electoral system was analysed and the changes on the election laws

were explained. In this way, the aforementioned progresses and changes were tried to be determined in what scale they effected the elections.

Key Words: Republican People's Party, Democrat Party, Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Propaganda, Electioneering.

ÖNSÖZ

Bu tezde detaylı bir arşiv araştırması yapılmak suretiyle Cumhuriyet Halk Partisi'nin propaganda malzemeleri olarak kabul edilen broşürleri, seçim beyannameleri, görsel malzemeleri kullanılmış, seçim dönemlerindeki radyo yayınları incelenmiş ve parti mensuplarının seçim dönemlerinde gerçekleştirmiş oldukları yurt gezileri ve mitingler analiz edilmiştir. Ayrıca basın taraması yapılarak son dönemde çıkan anılardan da yararlanılmıştır. Çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1927-1957 yılları arasında yapılan dokuz genel seçim sırasındaki propaganda faaliyetlerini içermektedir. Dolayısıyla bu tez, bir siyasi parti ya da seçim çalışması değil, Türkiye tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahip olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin genel seçimler sırasındaki propagandalarına odaklı bir çalışmadır. Bir giriş ve üç bölümden oluşan çalışmada, kuramsal alt yapıyı oluşturmak için tezin giriş bölümünde öncelikle siyaset/politika, demokrasi, siyasi parti, seçim, siyasal iletişim ve propaganda kavramları ile propaganda türlerinin neler olduğu ve tarihsel gelişimi tartışılmıştır. Böylelikle tezde sıklıkla kullanılacak olan kavramlara açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Birinci Bölümde önce Tanzimat dönemi itibariyle yaşanan anayasal-yasal gelişmeler incelenmiş ve İkinci Meşrutiyet dönemi seçimlerindeki propaganda faaliyetleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu sayede söz konusu dönemlerde ortaya çıkan gelişmelerin cumhuriyete giden süreçte oluşturduğu alt yapı değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ardında da Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluşu ve tek parti döneminde yapılan 1927-1931-1935-1939 ve 1943 genel seçim propagandaları incelenmiştir.

İkinci bölümde ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin çok partili döneme geçiş sürecinde yapılan 1946 ve 1950 genel seçimleri sırasındaki seçim propagandaları incelenmiştir. Demokrat Parti dönemi ya da Cumhuriyet Halk Partisi'nin muhalefet dönemi olarak değerlendirilebilecek olan üçüncü bölümde de 1954 ve 1957 genel seçimleri incelenmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu seçimler sırasındaki propagandaları değerlendirilmiştir.

Çalışma esnasında olabildiğince birinci el kaynaklar kullanılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla da çeşitli arşivlerde, Milli Kütüphane'de ve Türk Tarih Kurumu'nda yapılan araştırmalar sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi'ne ait yayınlar

tespit edilmiş ve basın taraması yapılmıştır. Böylelikle Cumhuriyet Halk Partisi'nin program ve tüzüklerinin yanı sıra seçim dönemlerindeki yazışmaları ve propaganda malzemesi olarak kullandığı broşürler, seçim beyannameleri, ilanlar ve afişler temel materyalleri oluşturmuştur. Tezin yazımında basın da temel başvuru kaynaklarından biri olmuş ve bu sayede seçim dönemlerindeki ortam daha iyi analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede hem dönemin genel havasını yansıttığı için basında yer alan haberler hem de köşe yazıları incelenmiş ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Kuşkusuz siyaset bilim ve seçim bilim çerçevesinde yapılacak bir çalışmada konumuzla ilgili olarak farklı değerlendirmeler yapılması ve farklı sonuçlara varılması ihtimal dâhilindedir. Oysa bu tezde Cumhuriyet Halk Partisi'nin genel seçim dönemlerindeki propaganda faaliyetleri tarihsel açıdan değerlendirilmiştir. Bununla bağlantılı olarak da, tezdeki değerlendirmeler neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde ele alınmış ve zaman-mekân değerlendirmelerine geniş yer verilmiştir.

Öte yandan tezin hazırlık aşamasında ve yazım sürecinde katkısı olanlara da minnettarlığımı ifade etmek isterim. Öncelikle tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. İzzet Öztoprak ve Prof. Dr. Oğuz Aytepe hocalarıma izleme komiteleri sırasındaki katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu süreçte benden desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım Çağla Derya Tağmat, Meryem Orakçı ile Hasan Münüsoğlu ve konuyla ilgili sık sık fikir alışverişinde bulunduğum, yardımlarıyla bana katkı sağlayan ve motivasyonumu arttıran sevgili arkadaşım Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir'e içten teşekkürlerimi sunarım. Çok sevdiğim değerli hocam Doç. Dr. Hakan Uzun'a her seferinde beni dinlemekten sıkılmadığı ve sabırla dinleyerek yol göstermenin yanında bana katlandığı için minnettar olduğumu ifade etmek isterim. En büyük teşekkürü ise kuşkusuz hocam Prof. Dr. Temuçin F. Ertan'a borçluyum. Hocam diyorum, ama aslında hocalığın yanı sıra yeri geldiğinde ağabeyim, yeri geldiğinde arkadaşım, yeri geldiğinde de müdürüm olarak her zaman bana destek olmuştur. Tezimi baştan sona satır satır okumakla kalmayarak, yönlendirdiği, yol gösterdiği ve akademik olarak katkı sunduğu için gerçekten minnettarım. Bu tez literatüre katkı sunacaksa marifet benim değil, saygıdeğer hocamındır...

**CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN GENEL SEÇİM PROPAGANDALARI
(1927-1957)**

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
A- Kavramlar ve Kuramsal Alt Yapı	1
B- Yöntem ve Kaynak Tahlili	17

BİRİNCİ BÖLÜM

**CUMHURİYET HALK PARTİSİ ve TEK PARTİ DÖNEMİ GENEL SEÇİM
PROPAGANDALARI**

1.1. Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Tarihsel Gelişmeler	21
1.2. İlk Örgütlenmeler ve CHP'nin Kuruluşu	44
1.2.1. Sivas Kongresi ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	44
1.2.2. Birinci TBMM'de Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Kurulması	53
1.2.3. Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Halk Fırkası'na Dönüşmesi	58
1.3. Atatürk Dönemi'ndeki Genel Seçimler ve CHF'nin Seçim Propagandaları	72
1.3.1. 1927 Genel Seçimleri ve CHF'nin Seçim Propagandaları	74
1.3.1.1. Seçim Öncesindeki Önemli Gelişmeler	74
1.3.1.2. Seçim Propagandaları	77
1.3.2. 1931 Genel Seçimleri ve CHF'nin Seçim Propagandaları	87
1.3.2.1. Seçim Öncesindeki Önemli Gelişmeler	87
1.3.2.2. Seçim Propagandaları	93
1.3.3. 1935 Genel Seçimleri ve CHF'nin Seçim Propagandaları	102
1.3.3.1. Seçim Öncesindeki Önemli Gelişmeler	102
1.3.3.2. Seçim Propagandaları	111

1.4. Milli Şef Dönemi'nde Yapılan Genel Seçimler ve CHP'nin Seçim Propagandaları.....	131
1.4.1. 1939 Genel Seçimleri ve CHP'nin Propaganda Faaliyetleri.....	131
1.4.1.1. Seçim Öncesindeki Önemli Gelişmeler.....	131
1.4.1.2. Seçim Propagandaları	136
1.4.2. 1943 Genel Seçimleri ve Bir İlk: Seçmenin Ayağına Gitmek	163
1.4.2.1. Seçim Öncesindeki Önemli Gelişmeler.....	164
1.4.2.2. Yeni Bir Propaganda Yöntemi: Seçmenin Ayağına Gitmek!.....	167

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ SİYASAL YAŞAMA GEÇİŞ SÜRECİNDE YAPILAN GENEL SEÇİMLER ve CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN SEÇİM PROPAGANDALARI

2.1. Türkiye'de Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş	197
2.2. İlk Çok Partili Genel Seçim: 21 Temmuz 1946 Genel Seçimi ve CHP'nin Seçim Propagandaları.....	204
2.2.1. Seçim öncesindeki Ortam ve Önemli Gelişmeler.....	204
2.2.2. Seçim Propagandaları	209
2.2.2.1. Broşürler ve Seçim Beyannameleri.....	210
2.2.2.2. Yurt Gezileri, Mitingler ve Siyasi Toplantılar	221
2.2.2.3. Seçim Afişleri.....	246
2.2.2.4. Radyo Yayınları	253
2.3. 27 Yıllık İktidarın Sonu: 14 Mayıs 1950 Genel Seçimi ve CHP'nin Seçim Propagandaları.....	257
2.3.1. 1946-1950 Döneminde Siyasi Ortam ve Önemli Gelişmeler.....	257
2.3.2. Seçim Propagandaları	266
2.3.2.1. El İlanları, Broşürler ve Seçim Beyannameleri.....	272
2.3.2.2. Yurt Gezileri, Mitingler ve Siyasi Toplantılar	293
2.3.2.3. Seçim Afişleri.....	326
2.3.2.4. Radyo Yayınları	331

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN MUHALEFET YILLARINDAKİ SEÇİM PROPAGANDALARI

3.1. 1954 Genel Seçimi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandaları.....	337
3.1.1. 1950-1954 Döneminde Siyasi Ortam ve Önemli Gelişmeler	337
3.1.2. Seçim Propagandaları	348
3.1.2.1. Broşürler ve Seçim Beyannameleri.....	352
3.1.2.2. Yurt Gezileri, Mitingler ve Siyasi Toplantılar	357
3.1.2.3. Seçim Afişleri.....	392
3.1.2.4. Radyo Yayınları	398
3.2. 1957 Genel Seçimi'nde CHP'nin Seçim Propagandaları.....	405
3.2.1. Seçim Öncesindeki Ortam ve Önemli Gelişmeler	405
3.2.2. Seçim Propagandaları	419
3.2.2.1. Broşürler ve Seçim Beyannameleri.....	420
3.2.2.2. Yurt Gezileri, Mitingler ve Siyasi Toplantılar	424
3.2.2.3. Seçim Afişleri.....	450
3.2.2.4. Radyo Yayınları	463
SONUÇ	466
KAYNAKÇA	479
EKLER	
EK 1. CHF 1927 Genel Seçim Beyannamesi	499
EK 2. CHF 1931 Genel Seçim Beyannamesi	501
EK 3. CHP 1935 Genel Seçim Beyannamesi	504
EK 4. CHP 1939 Genel Seçim Beyannamesi	506
EK 5. CHP 1943 Genel Seçim Beyannamesi	508
EK 6. CHP 1946 Genel Seçim Beyannamesi	510
EK 7. CHP 1950 Genel Seçim Beyannamesi	515
EK 8. CHP 1954 Genel Seçim Beyannamesi	520
EK 9. CHP 1957 Genel Seçim Beyannamesi	531

KISALTMALAR

a.g.b.	: Adı geçen belge
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.,	: Adı geçen makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
akt.	: Aktaran
ARMHC	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DP	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
HP	: Hürriyet Partisi
Matb.	: Matbaa
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
MP	: Millet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization/Kuzey Atlantik Paktı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TKP	: Türkiye Köylü Partisi
TpCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

GİRİŞ

A- Kavramlar ve Kuramsal Alt Yapı

İnsanlar birbirleriyle sürekli bir uyumsuzluk halinde buldukları için siyaset her zaman ilgi çekici olmuştur. İnsanlar yaşamlarını nasıl ve hangi koşullarda sürdürecekları konusunda doğal olarak hemfikir değildirlir. İktidar ve kaynaklar nasıl dağıtılmalıdır? Toplum, işbirliği temeline mi dayanmalıdır, yoksa çatışma temelini mi? gibi sorunlar insanların hemfikir olmalarının önünde duran temel sorunlar olarak görünmektedir. Diğer taraftan insanlar, bu tür sorunların ne şekilde çözüleceği noktasında da hemfikir değildirlir. Kolektif kararlar nasıl alınmalıdır? Söz hakkı kimde olmalıdır? Bireylerin çözüm noktasında etkisi hangi düzeyde olmalıdır? gibi... İşte siyasetin temelinde yatan bu tür uyumsuzluklar siyaset kavramının tanımına yansıdığı kadar siyaset incelemelerinde de kendini göstermiştir.¹

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de siyaset kavramıyla ilgili bir fikir birliğinden söz etmek mümkün değildir. Arapça, at idare etme ve at işleriyle uğraşma anlamlarını karşılayan *seyis* kelimesinden türetilerek; ceza, idam ve memleket idaresi gibi anlamlara da gelen *siyaset*,² en geniş anlamda, toplumların yaşamlarını düzenleyen genel kuralları oluşturma, koruma ve gerektiğinde değiştirme yönünde gerçekleştirdikleri faaliyetlerin tümüdür.³ Bunun yanı sıra; ülke, devlet ve insan yönetimi⁴ ile üretim dışında kalan, ancak üretimin sürdürülebilmesi ve geliştirilebilmesi için toplumsal boyutta yürütülmesi zorunlu olan işlerin toplamı gibi tanımlar da hemen dikkati çekmektedir.⁵

Dilimizde siyaset ile aynı anlamda kullanılan ve batıdan dilimize giren *politika* kavramının da birçok karşılığı bulunmaktadır. Kökeni Yunanca *politea* teriminden gelen politika, Yunanlıların site rejimi dedikleri, yani bütün topluluğun örgütlenme karakteristiği olarak da görülen egemenliğin örgütlenme şeklidir.⁶ En basit haliyle devlet yönetimine dair işleri ifade eden kavram,⁷ devletleri yönetme bilimi ile

¹ Andrew Heywood, **Siyaset**, (Çev. Bekir Berat Özipek vd.), Adres Yay., Ankara, 2013, s. 21.

² Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Sözlük**, Aydın Kitabevi, Ankara, 1982, 1149.

³ Heywood, **a.g.e.**, s. 22.

⁴ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2007, s. 17.

⁵ Cem Eroğul, **Siyaset, Siyaset Bilimi (Kavramlar İdeolojiler Disiplinler Arası İlişkiler)**, (Haz. Atılğan, Gökhan-Aytekin, E. Atilla), Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s. 19.

⁶ Raymond Aron, **Demokrasi ve Totalitarizm**, (Çev. Vahdi Hatay), Kadim Yay. Ankara, 2011, s. 17.

⁷ Kışlalı, **a.g.e.**, s. 17.

toplumları yönetme sanatı ve faaliyeti gibi tanımların yanı sıra;⁸ insanlar arasındaki çatışma veya mücadele olarak da değerlendirilmiştir. Bu görüşe göre, insanlar yarıdılışları ile sosyal ve ekonomik durumları bakımından farklı fikirlere ve görüşlere sahiptirler. Dolayısıyla aralarındaki fikirsel, ekonomik ve psikolojik eğilim farklılıklarından doğan çatışma ortamı politikanın temelini oluşturur. Çatışmanın nedeni de iktidarın ele geçirilmek istenmesidir.

Karşıt görüşü temsil eden düşünürlere göre ise politikanın temel amacı, öncelikle toplumda bütünlüğü sağlamak ve özel çıkarlara karşı çıkararak genel yararı ve insanların ortak iyiliğini gerçekleştirmektir.⁹ Ancak bu görüşün günümüz koşulları için hayalî bir yaklaşım olduğunu da vurgulamak gerekir. Söz konusu iki görüşün her biri gerçeklerin sadece bir yönünü yansıtabilmektedir. Bundan dolayı denilebilir ki; siyaset özde, bir yanıla çatışma ve iktidar kavgasıyken bir yanıla da toplumun bütün üyelerinin beklentilerini karşılayabilecek bir düzen kurma aracıdır.¹⁰ Bu bilgiler çerçevesinde ve çok sayıda kabul edilebilir tanımı olmasından hareketle, kavramın, özü bakımından tartışılır bir hale geldiğini söylemek mümkündür.¹¹

Yönetenler ile yönetilenler arasındaki ayırım modeli ise siyasal rejimi ifade ederken, rejimlerin değeri de geniş ölçüde yöneticilerinin değeriyle paralellik gösterir. Küçükten büyüğe, ilkelden gelişmişe ve geçiciden kalıcıya her türlü sosyal toplulukta yönetenler ile yönetilenler arasında temel bir fark oluşması adeta doğanın bir kanunu gibidir. Bundan dolayı, yöneticilerin seçilme yöntemleri rejimlerin temellerinden birini oluşturur. Kısacası, siyasal rejimlerin, çeşitli öğreti ve uygulamalarını birbirinden ayıran en temel fark, yönetenlerin genel ve dürüst seçimlerle iktidara gelip gelmedikleridir.¹²

Demokratik rejimler, yönetim yapısını rasyonel temeller üzerine oturtmak için çaba harcarlar. Tarihsel açıdan bakıldığında, demokratik rejim ilk olarak Yunan

⁸ Maurice Duverger, **Politikaya Giriş**, (Çev. Semih Tiryakioğlu), Varlık Yay., İstanbul, 1964, s. 7.

⁹ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yay., 24. Basım, Ankara, 2010, s. 17

¹⁰ Kapani, **a.g.e.**, s. 18.

¹¹ Heywood, siyaset kavramıyla ilgi olarak çok farklı görüşler olduğundan bahsederek, bunların; *hükümet etme sanatı olarak siyaset, kamusal işler olarak siyaset, uzlaşma ve mutabakat olarak siyaset, iktidarın ve kaynakların dağıtımı olarak siyaset* başlıkları altında değerlendirilebileceklerini saptamıştır. Heywood, **a.g.e.**, s. 23.

¹² Maurice Duverger, **Siyasal Rejimler**, (Çev. Teoman Tunçdoğan), Sosyal Yay., İstanbul, 1986, s. 8-12.

sitelerinde ortaya çıkmıştır.¹³ Bunun etkisiyle de kavramın kökeni Yunanca olup iki kelimeden oluşmaktadır. Yunancada deme(demeoi) mahalle, kratos ise yönetmek demektir. *Demoskratia* ise mahallelerin, halkın yönetimi anlamına gelmektedir. Ancak Eski Yunan'da demokrasinin en parlak döneminde bile demeoi/halk, sitede oturan bütün bireyleri kapsamamıştır.¹⁴ Perikles'in ünlü Cenaze Töreni Söylevi'nde dile getirdiği "siyasetle ilgilenmeyen yurttaş zararlı değil, yararlı sayarız" ifadesi bir demokrasi vecizesi gibi pek sık tekrarlanmasına rağmen, Perikles'in bahsettiği "yurttaş" profiline bakıldığında umulandan farklı bir tanımla karşılaşılmaktadır. Burada sözü edilen siyaset hakkı erkek, özgür, yerli ve 18 yaşından büyük Atinalılara aittir. Dolayısıyla nüfusun çok az bir kısmının seçmen yurttaş olarak kabul edilmesi ve siyaset yapma hakkına sahip olması gibi bir durum söz konusudur. Bu kriterlerin dışında kalan kölelerin, kadınların, yabancıların ve 18 veya 30 yaş altındaki Atinalıların siyaset yapma hakkı yoktur.¹⁵ Bu bilgiler çerçevesinde Yunan demokrasisinin siyaseten bir demokrasi olduğunu söylemek son derece zordur. Çünkü söz konusu dönemin siyasi ortamına bakıldığında, özgür yurttaşlar mecliste yer alabilmişken, medeni ve siyasal hakları bulunmayan köleler mecliste yer alamamıştır.¹⁶

Demokrasinin bugünkü şekliyle, yani bireysel, eşitlikçi, özgür inanç ve düşünceyi içerecek biçimde ortaya çıkışı 18. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu durum modern orta sınıfların kimlik kazanmasına, devlet mekanizmasının toplumun hizmetine girmesine ve akılcılığın hem topluma hem de dine hâkim olmasına paralel bir gelişmedir.¹⁷ On sekizinci yüzyılda, iktidarların meşruiyetinin sorgulanarak, kaynağın toplumda aranması gerektiğinin işlenmeye başlanması, modern demokratik rejimlerin aynı yüzyıl içinde doğuşunu tetiklemiştir. Demokrasi'nin ya da milli egemenliğin ana kaynağı da Rousseau'nun *Toplumsal Sözleşmesi*'dir.¹⁸ Bununla birlikte farklı

¹³ Duverger, **Siyasal Rejimler**, s. 17.

¹⁴ Alâeddin Şenel; **Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine**, AÜSBF Yay., Ankara, 1970, s. 230-234

¹⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları, **Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi**, Verso Yay., Ankara, 1989, s. 6-17.

¹⁶ Mehmet Ali Ağaoğulları, (Ed.), **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, İletişim Yay., İstanbul, 2011, s.47.

¹⁷ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi(Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller)**, Timaş Yay., İstanbul, 2010, s. 9-10.

¹⁸ *Rousseau*'ya göre: siyasal toplumun temeli, başlangıç itibariyle onu meydana getiren insanlar arasında imzalanan bir sözleşmeye dayanır. İnsanlar yerleşik düzene geçişi sağlayan bu sözleşme ile iradelerini birleştirmişler ve kendilerini bütün hakları ve yetkileri ile topluluğa devretmişlerdir. Böylece, kişilerin iradelerinin birleşmesi ve kaynaşması sonucunda *genel irade* ortaya çıkmıştır. Genel irade, kişisel iradelerin sadece toplamından da ibaret değildir. Onlardan ayrı, onların üstünde, kendine

modernleşme süreçleri ve ekolleri de farklı demokrasi modellerini beraberinde getirmiştir. Bunlar; Anglo-sakson(İngiliz) Modeli: Seküler Meşruti Demokrasi, Kara Avrupası (Fransız) Modeli: Laik Demokratik Cumhuriyet ve Amerikan Modeli: Başkanlık Sistemi şeklinde sıralanabilir.

Siyasi modernleşmenin en önemli yönü toplumdaki bütün sosyal grupların siyasete katılması ve bu katılımı örgütleyecek kuruluşların var olmasıdır. Bu çerçeveden bakıldığında siyasetin vazgeçilmez unsurlarından biri kuşkusuz siyasi partilerdir. Çünkü siyasi partiler, bireyleri harekete geçirme fonksiyonunun yanı sıra toplumla devlet arasında aracılık rolü üstlenen, diğer bir deyişle toplumun ihtiyaçlarının çeşitli düzenlemelerle karşılanmasını sağlamaya çalışan kuruluşlardır. Dolayısıyla modern ülkelerde/rejimlerde siyasi partiler olmadan siyaset yapılabileceğini düşünmek zordur. Fakat devlet mekanizması ve siyaset aşağı yukarı beş bin yıllık bir geçmişe sahip olmasına karşın, modern siyasi partiler ancak 19. yüzyılda siyasi arenada yer almaya başlamıştır.

Siyaset, hem iktidar ilişkileri hem de karar alma süreci bağlamında ele alındığında her iki ana yaklaşımın merkezinde siyasi partilerin yer aldığı görülür. Modern siyasi partiler oldukça yeni sayılabilecek tarihlerde siyaset sahnesinde görülmeye başlamış olmalarına rağmen, çok hızlı bir gelişim göstererek yirminci yüzyılın ortalarından itibaren dünyanın neredeyse her yerinde siyasi arenanın temel unsuru ve dinamizmi haline gelmişlerdir.¹⁹ Peki, yüzyıl gibi kısa bir süre içerisinde dünyanın birçok yerinde partili rejimlere geçilmiş olması nasıl açıklanabilir? Diğer bir deyişle, modern siyasi partilerin siyasi arenanın temel paradigması haline gelmesini sağlayan gelişmeler nelerdir?

Siyasi partilerin ortaya çıkışını hazırlayan etkenlerin başında kuşkusuz modernleşme gelir.²⁰ Toplumların temel yapısındaki dönüşümü ve/veya sanayileşmeyi anlamadan siyasi partilerdeki gelişimi kavramak mümkün değildir. Sanayi alanındaki gelişmeye bağlı olarak hızla değişen sınıf ilişkileri, siyasi partilerdeki gelişmeyi de

özgü varlığı olan kolektif bir iradedir... Genel irade pratik olarak bir oylama sonucu ortaya çıkar. Her zaman oybirliği sağlamak mümkün olmadığına göre de bunu çoğunluğun iradesi belirler. Ancak, çoğunluk tarafından belirlenen genel irade aslında azınlığın da iradesini kapsamaktadır. Jean Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, (Çev. Vedat Günyol), İş Bankası Yay., İstanbul, 2006, s. 12-19.

¹⁹ Kapani, **a.g.e.**, s. 175.

²⁰ Ahmet Kotil, *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal Partiler*, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 7, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 2001.

tetiklemiştir. Başlangıçta aristokrasi ile burjuvazi arasında yaşanan siyasal mücadele, köylülerin ve işçi sınıfının da katılımıyla yeni boyutlar kazanmış ve siyasi partiler bu süreç içinde toplumsal sınıfların siyasal örgütlenmelerine cevap vermeye çalışan kuruluşlar şeklinde gelişmiştir.²¹ Kapitalist modernleşme olarak da düşünülebilecek olan bu gelişim sürecine göre; 16. ve 17. yüzyıllarda kapitalizmin, modern sömürgeciliğin, ulus devletlerin, toplumsal ve siyasal devrimlerin, iç savaşların ve sınıf mücadelelerinin yükselmesine tanık olan Avrupa’da siyasi partiler de gün geçtikçe gelişmiştir.²²

Ancak siyasi partilerin kökeni konusunda iki farklı görüş daha vardır. Birinci görüş olan “Kurumsal kuram”a göre; siyasi partilerin doğuşu demokrasinin gelişimine, yani oy hakkının ve parlamento yetkilerinin genişlemesine paraleldir.²³ Diğer bir kurama göre de siyasi partiler, siyasal bunalımların sonucunda ortaya çıkmıştır.²⁴ “Siyasal kriz teorisi” olarak isimlendirilen bu teoriyle kastedilen; siyasal sistemlerin geleneksel normlardan modern normlara geçiş yaşanırken karşılaştıkları ve sistemin yeteneklerini zorlayan birtakım tarihsel durumlardır. Siyasi partilerle ilgili olarak öne çıkan krizler; meşruiyet, bütünleşme ve siyasal katılım krizleridir.²⁵ Konuyu farklı açıdan değerlendiren Duverger’e göre ise siyasi partiler, “seçimlerde ve parlamento da doğan partiler” ile “parlamento dışında doğan partiler” olmak üzere iki şekilde ortaya çıkar.²⁶

²¹ Doğu Perinçek, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, Kaynak Yay., İstanbul, 1985, s. 25.

²² Eylem Özdemir- Gökhan Atılğan, *Siyasal Partiler, Siyaset Bilimi (Kavramlar İdeolojiler Disiplinler Arası İlişkiler)*, (Haz. Atılğan, Gökhan-Aytekin, E. Atilla), Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s. 209.

²³ Kudret Bosuter, **Türk Siyasal Partiler Sisteminde Parti İçi Demokrasi**, Ulus Basımevi, Ankara, 1969, s. 4.

²⁴ Kotil, *a.g.m.*, s. 2000.

²⁵ Ergun Özbudun, **Siyasal Partiler**, A.Ü. Hukuk Fak. Yay., Ankara, 1983, s. 24-25.

²⁶ *Seçimlerde ve parlamentoda doğmuş siyasi partilerin* ortaya çıkış şekilleri oldukça basittir. Buna göre; ilk olarak parlamento grupları oluşur sonra seçim komiteleri belirir ve sonuçta söz konusu iki unsur arasında sürekli bir bağlantı kurulur. Bu oluşum ile ilgili olarak dikkat edilmesi gereken nokta, parlamento gruplarının oluşumunda itici güç her ne kadar doktrin ortaklığı gibi görünse de olguların her zaman bu varsayımı doğrulamadığı ve çoğu zaman coğrafi yakınlık ile meslek dayanışması gibi durumların itici bir rol üstlendiğidir. Doktrin ise parlamento gruplarının oluşumundan sonra gelişebilmiştir. Fransız Kurucu Meclisi’nde siyasi partilerin ortaya çıkışı bu tür bir gelişim sürecinin ürünüdür. 1789’da illerden Versay’a gelmeye başlayan *Etats Generaux* üyeleri tutuldukları yalnızlık duygusundan kurtulmak ve yöresel çıkarlarını savunmak üzere hazırlıklar yapmak üzere bir araya gelmeye başlamışlardır. Bu yöndeki ilk girişim *Breton* milletvekillerinin bir kahvehane kiralayarak işe koyulmasıdır. İlerleyen süreçte diğer illerin de temsilcileri de bu oluşuma üye olmaya başlayınca Jakobenlerin temeli olarak kabul edilen *Breton Kulübü* ideolojik bir kulübe dönüşmüştür. Daha sonra benzer bir süreç *Grondinler Kulübü*’nün ortaya çıkışında da söz konusu olmuştur. Diğer taraftan 1848 Fransız Kurucu Meclisi’nde isimlerini topladıkları yerlerden alan ve yöresel dayanışma sonucu değil ortak

Modern siyasi partilerin ilk olarak nerede ve ne zaman ortaya çıktıkları konusunda da birtakım fikir ayrılıkları mevcuttur. Parlamento içinde doğan ve herhangi bir örgüte sahip olmayan grupların siyasi parti olarak ele alınması durumunda; ilkin 17. Yüzyıl İngilteresi'nde ortaya çıktıkları ve bütün modern siyasi partilere model oluşturdukları üzerinde durulmalıdır ki, bunlar “Tory ve Whig” gruplarıdır.²⁷ 19. yüzyılın ortalarına kadar İngiliz siyasetinde söz sahibi olmaya devam eden bu iki grup,²⁸ 1832 tarihli “Reform Bill (Islahat Reformu)”²⁹ ile birlikte siyasi, ekonomik, sosyal çatışmalara da paralel biçimde gelişerek birer modern siyasi partiye dönüşmüşlerdir.³⁰ Ancak bazı düşünürler, yukarıda siyasi parti olarak ele alınan grupları, parlamento dışında herhangi bir örgütlenmeye sahip olmadıkları için siyasi parti olarak değerlendirmemektedirler. Söz konusu düşünürler modern siyasi partilerin ilk

fikirlerine sahip olmalarından dolayı bir araya gelen *Palais National*, *İnstitut (İlimli Cumhuriyetçi)*, *Rue De Poitiers* (Katolik Monarşist) gibi parlamento grupları da vardır. Frankfurt Parlamentosu'ndaki *Cafe Milani* (Aşırı Sağ), *Casino* (Merkez Sağ), *Hotel De Allemonge* (Sol) grupları ile İngiliz Parlamentosu'ndaki *Tory*'ler ve *Whig*'ler gibi ideolojik gruplar da bunlar arasında değerlendirilebilir. *Parlamento dışında Doğan Partilerin* ortaya çıkışında ise; seçim ve parlamento dışındaki *sendikalar*, *fikir kulüpleri*, *halk kulüpleri*, *gazeteler*, *tarım kooperatifleri*, *kiliseler*, *aydınlar ile sanayi ve ticaret grupları* gibi oluşumlar etkili olur. *İngiliz İşçi Partisi* bu oluşum şeklinin tipik örneklerinden biridir. Bu partinin doğuşu 1899'da toplanan *Sendikalar Kongresi*'nde bir parlamento ve seçim örgütü kurma yönünde karar alınması sonucunda kurulmuştur. Maurice Duverger, **Siyasal Partiler**, (Çev. Ergun Özbudun), A. Ü. Hukuk Fakültesi Yay., Ankara, 1970, s. 2-11.

²⁷17. yüzyılın ikinci yarısında kralın mutlak haklarına karşı başlayan mücadele, İngiliz parlamentosunda iki büyük grubun oluşmasına neden olmuştur. Bunlar, devlet idaresinin krala ait bir hak olduğunu savunarak kiliseye bağlı olan *Tory*'ler ile parlamentonun yetkilerini genişletmek isteyen ve siyasal özgürlükler ile ticaret serbestisini savunan *Whig*'lerdir. *Tory*, İrlandalı eşkıyalara verilen isimdi ve kralcılar 1679'da II. James'i tahta oturtabilmek için İrlandalı asker kullanma hevesine kapılmışlardı. *Whig* ise; Whiggamores'in kısaltılmış halidir ve İskoçyalı Presbiteryen asiler bu isimle anılırdı. Söz konusu gruplarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Austin J. Ranney, *The Concept Of Party*, **Political Research And Political Theory**, (Ed. Oliver Garceau), Harvard University Press, Chambridge, 1968; Michael G. Roskin, **Çağdaş Devlet Sistemleri Siyaset, Coğrafya, Kültür**, (Çev. Bahattin Seçilmişoğlu), Adres Yay., Ankara, 2011, s. 32; Erdoğan, Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 13.

²⁸*Muhafazakâr Parti* ile *Liberal Parti* 1874-1915 yılları arasında adeta nöbetleşe bir şekilde iktidarı ellerinde bulundurmışlar ancak özellikle *İngiliz İşçi Partisi*'nin kurulması ve etkili olmaya başlamasından sonra Liberal Parti etkinliğini kaybetmiştir. Yaşar Gürbüz, **Siyasal Sistemler**, May Yay., İstanbul, 1980, s. 53.

²⁹1832 tarihli *Islahat Reformu*'na göre İngiltere yeni seçim bölgelerine ayrılmış ve bu tarihe kadar, tarım bölgeleri daha geniş çapta temsil edilirken büyük kentler ile sanayi kentleri parlamentoya temsilci gönderemiyorlardı. Bu değişikliklerle hem sanayiciler daha fazla temsil edilme hakkı elde etmiş hem de oy kullanma hakkı genişlemiştir. Lordlar Kamarası'nın haklarının da kısıtlandığı bu yeni düzenlemeye göre işçi sınıfı hala oy kullanma hakkına sahip olmamakla birlikte burjuvazinin sadece % 50'si oy kullanma hakkına sahip olmuştur. Niyazi Berkes, **Siyasi Partiler**, Yurt ve Dünya Yay. İstanbul, 1946, s. 29-30.

³⁰*Tory*'lerin halefi olarak kabul edilen *Muhafazakâr Parti* 1867'de kurulurken; *Whig*'lerin halefi olarak kabul gören *Liberal Parti* de 1877'de kurulmuştur. Bu arada 1870'te İrlanda'da kurulan *Milli İrlanda Partisi* yerel kalmıştır. Bu gelişmeleri *İşçi Partisi*'nin 1899'da kuruluşu da takip etmiştir. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler(1859-1952)**, Doğan Kardeş Yay. A. Ş. Bas., İstanbul, 1952, s. 32; Duverger, **Siyasal Partiler**, s. 8; Berkes, **Siyasi Partiler**, s. 36.

olarak 18. yüzyılın sonlarına doğru yeni anayasa hazırlığı sürecinde ABD’de ortaya çıkan “Federalistler” ile “Anti-federalistler” olduğunu savunmaktadırlar.³¹

20. yüzyıl ortalarından itibaren siyasi arenada önemli bir role sahip olan siyasi partilerin ne ifade ettiğiyle ilgili olarak, yukarıda sözü edilen yaklaşımların etkisiyle oldukça farklı görüşler öne sürülmüştür. Bu bağlamda siyaset bilimciler, siyasi partileri; sayısal, örgütsel ve fonksiyonel parametreler gibi değişik yaklaşımlar ekseninde analiz etmeye çalışmış ve değerlendirmiştir.

Bu noktada, kelime benzerliği nedeniyle doğabilecek karışıklıklara da dikkat etmek gerekir. Çünkü ilk olarak toplu tartışmanın kurumsallaşmasıyla birlikte kullanılmaya başlanan parti kavramı,³² modern demokrasilerde kamuoyuna yön veren geniş katımlı örgütlenmeleri karşıladığı gibi, ilkçağ cumhuriyetlerini bölen hi-zipleri, Roma Senatosu ile Ortaçağ İtalyası’nda doğan grupları nitelemenin yanı sıra, Rönesans döneminde herhangi bir komutan etrafında toplanan orduları ve devrim meclisleri üyelerinin bir araya geldikleri kulüpler ile anayasal monarşilerin mülkiyet esasına dayanan seçimlerini hazırlayan komiteleri ifade etmek için de kullanılmıştır.³³

Tarık Zafer Tunaya, siyasi partiden bahsedebilmek için fikir ve menfaatlerin çeşitliliği ile dayanışma ve hürriyet gibi üç toplumsal konuyu bir arada incelemek gerektiğini savunmaktadır. Bu çerçevede siyasi partiyi, belirli bir siyasi program etrafında birleşmiş kişilerin seçim aracılığıyla iktidara gelip bu programı gerçekleştirmek amacıyla kurmuş oldukları topluluk şeklinde tanımlayarak, siyasi partileri programları açısından değerlendirmiştir.³⁴ Siyasi partileri, en geniş anlamda görüş ve gidişatta birlik olan kimselerin oluşturduğu topluluk olarak tanımlayan Niyazi Berkes de konuya benzer açıdan yaklaşmıştır. Bireyler herhangi bir görüşü ayrı ayrı uygulama-

³¹ ABD’nin ilk banka sistemi ile kapitalizmin maliyesini kuran *Alexander Hamilton* liderliğindeki *Federalistler*, bağımsızlık savaşı sırasında güçlenen kapitalizmi ve sanayicilerin çıkarlarını savunmuş, Fransız Devrimi’nin ardından *Cumhuriyetçiler* olarak anılmaya başlamışlardır. ABD’nin en büyük fikir ve devlet adamlarından biri sayılan *Thomas Jefferson* etrafında toplanan *Anti-federalistler* ise iyice güçlenmeye başlayan kapitalizmin karşısında çiftçi, orta ve fakir tabakalarını savunmuş, Fransız Devrimi’nin ardından, önce *Cumhuriyetçiler* daha sonra *Demokratlar* olarak anılmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Duverger, **Siyasal Partiler**, s. 1-15; Kapani, **a.g.e.**, s. 177-180; Teziç, **a.g.e.**, s. 17-19. Berkes, **Siyasal Partiler**, s. 77-78; Tunaya; **Türkiye’de Siyasal Partiler(1859-1952)**, s. 34.

³² James Jupp, **Political Parties**, Routledge & Kegan Paul Ltd. Humanities Press, London, 1968, s. 1.

³³ Duverger’e göre isim benzerliğini haklı gösteren gerekçeler de var. Sonuçta bütün bu kurumların fonksiyonu ve amacı siyasal iktidarı ele geçirmek ve kullanmaktır. Ancak her şeye rağmen bunlar özdeş değildir. Duverger, **Siyasal Partiler**, s. 1.

³⁴ Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler(1859-1952)**, s.3

ya kalktığı takdirde hiçbir ortak amaca ulaşamayacağını ve bu şekilde ancak şahsi düşüncelerin beslenebileceğini vurgulayan Berkes, bu konudaki düşüncelerini, herhangi bir fikri farklı fikirlere karşı savunmanın, yaymanın ve nihayet söz konusu kanaati fikir sahasından çıkarıp ona hayat vermenin, ancak benzer kanaatlere sahip insanlar arasında az çok bir uzlaşma ve anlaşma sağlanarak mümkün olabileceğini ifade etmiştir.³⁵

Maurice Duverger ise, modern siyasi partilerin programları veya üyelerinin mensup oldukları sınıflardan ziyade örgütlenme şekilleriyle açıklanmaları gerektiği üzerinde durmuştur. Buna göre; siyasi parti, belirli bir yapıya sahip bir insan topluluğudur ve modern partilerin başlıca ayırıcı özelliğini anatomileri oluşturur. Böylece geçmiş yılların tek hücreli yaratığının yerini karmaşık ve farklılaşmış yapısıyla yirminci yüzyıl siyasi partileri almıştır.³⁶

Ergun Özbudun da konuyu örgütlenme açısından ele alarak siyasi partileri; halkın desteğini sağlamak suretiyle iktidarı ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı örgütlere sahip siyasi topluluklar şeklinde tanımlamıştır.³⁷ Leon D. Epstien ise örgütsel yapılanma üzerinde fazla durmadan; belli bir isim altında yöneticileri seçtirmeye çalışan her oluşumun gevşek bir örgüt yapısına sahip olsa bile siyasi parti olarak değerlendirilebileceğini ifade etmiştir.³⁸

Bütün bu bilgiler ışığında siyasi partilerle ilgili olarak genel bir tanım yapılacak olursa şunları ifade etmek mümkündür. Siyasal katılımın en önemli örgütleri olan siyasi partiler, ortaya çıktıkları ülkenin toplumsal yapısını muhafaza etmeyi, reformist adımlarla dönüştürmeyi, geliştirmeyi veya yıkarak yerine yenisini kurmayı

³⁵ Berkes, **Siyasi Partiler**, s. 2.

³⁶ Duverger, **Siyasal Partiler**, s. V.

³⁷ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 4. Kapani de aynı doğrultuda bir tanımlamaya giderek siyasi partiyi; belirli bir program etrafında toplanan, iktidarı elde etme amacını hedefleyen ve sürekli bir örgüt yapısına sahip kuruluşlar olarak tanımlamıştır. Kapani, siyasi partiler ile ilgili olarak yaptığı tanımı destekleyen La Palombara ve Wiener'i de referans göstererek, parti yöneticilerinin ömürleri ile sınırlı olmayan devamlı bir örgüt, örgütün merkezle düzenli ilişkiler içinde yerel düzeyde faaliyet göstermesi, hem genel hem de yerel düzeyde tek başına veya başkalarıyla koordineli olarak iktidarı ele geçirme ve elde tutma yolunda bilinçli çaba ile seçmenler arasında taraftar kazanma ve başka herhangi bir şekilde halkın desteğini sağlama çabası gibi dört temel ölçüt üzerinde durulması gerektiğini vurgulamıştır. Kapani, **a.g.e.**, s. 176; Joseph La Palombara-Myron Weiner(Ed.), *The Origin and Development Of Political Parties*, **Political Parties and Political Development**, Princeton University Press, Princeton, 1966, s. 6.

³⁸ Leon D. Epstien, **Political Parties in Western Democracies**, Preager, New York, 1967, s. 9-10; Teziç de konuyu fonksiyonel açıdan ele alarak siyasi partiyi; ortak görüşlere sahip insanların, siyasi iktidarı ele geçirmek amacıyla kurdukları örgüt olarak değerlendirmiştir. Teziç, **a.g.e.** s. 5-6.

amaçlayan; ne tür bir ideali ön görüyorsa ona göre kısa, orta ve uzun vadeli programları olan; programını belirli bir siyasal ideoloji veya farklı siyasal ideolojilerin bir araya gelmesiyle herhangi bir toplumsal sınıfın dünya tasavvurunu temel alarak oluşturan; programını pratiğe dökmek için de iktidarı hedefleyen; genel ve yerel seçimlerin yanı sıra seçim dışı yollarla bu hedefe ulaşma yönünde kitlelerin desteğini kazanmaya çalışan; bu çalışmalarını toplumun çeşitli alanlarına yayabilmek için de merkezi, yerel örgütler kuran ve ömrü kişilerin daha doğrusu liderlerin ömrüyle sınırlı olmayan örgütlerdir.³⁹

Siyasi alan ve demokratik rejimler için bu kadar önemli bir yere sahip olan siyasi partiler, 19. yüzyıl itibariyle siyasi arenadaki yerlerini almaya başlamalarına ve gün geçtikçe vazgeçilmez unsurlar haline gelmelerine rağmen pozitif hukuk bu gelişmeyi oldukça geriden takip etmiştir. Çünkü siyasi partilere uzun bir süre anayasalarda yer verilmemiş ve derneklerle aynı hukuki düzene tabi olmuşlardır.⁴⁰ Burada vurgulanması gereken nokta, siyasi partilerin uzun bir süre sadece parlamento iç tüzüklerinde yer bulmalarının ve dernekler statüsünde tutulmalarının liberal anlayışın bir sonucu olduğudur.⁴¹ Fakat iki savaş arası dönemde, İtalya ve Almanya’da faşist partilerin demokratik düzeni yıkmaları üzerine bu durumun sakıncaları anlaşılmış ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hazırlanan anayasalarda açık bir şekilde siyasi partilere yer verilmeye başlanmıştır.⁴²

³⁹ Özdemir-Atılğan, *a.g.m.*, s. 207.

⁴⁰ Perinçek, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, s. 29-30.

⁴¹ Liberal anlayışa göre; siyasi partiler, milletin temsilcisi olan milletvekillerinin kendi vicdanlarının sesiyle bağlı olarak karar verme özgürlüklerine engel olan kuruluşlardır. Bundan dolayı da siyasi partilere anayasalarda yer verilmesine kuşkuyla yaklaşmıştır. Teziç, **a.g.e.**, 26.

⁴² 27 Aralık 1947 tarihli İtalyan Anayasası’nın 49. maddesi, bütün vatandaşların demokratik yollarla milli siyasetin belirlenmesi yolunda katılım sağlayabilmek için partiler şeklinde özgürce örgütlenmelerini güvence altına almıştır. 1949 tarihli Alman Bonn Anayasası da 21. maddesiyle siyasi partiler anayasal birer kurum haline getirilmişler ve böylece demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak güvence altına alınmışlardır. Söz konusu anayasa ile fikir özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü ve siyasi faaliyetlerde bulunma özgürlükleri garanti altına alınırken, siyasi partilerin uymak zorunda kalacakları sınırlar da çizilmiştir. Alman Anayasası ayrıca siyasi partilerin bir Siyasi Partiler Yasası ile düzenlenmesini de öngörmüş ve bu yasa uzun çalışmalardan sonra, 24 Temmuz 1967 yılında çıkarılmıştır. Fransa’da 1946 yılında kabul edilen Dördüncü Cumhuriyet Anayasası ise siyasi partilerin sadece grup kurarak parlamento çalışmalarına katılabileceklerini öngörmüş, 1958 tarihli Beşinci Cumhuriyet Anayasası da partilerin seçimlerde oynadıkları role değinmekle yetinmiştir. Arjantin’de ise ilginç bir gelişme yaşanarak, 1949 yılında siyasi partilerin faaliyetleri yasaklanmışsa da 1956 yılında bir Partiler Yasası çıkarılarak, siyasi partiler için hukuki bir zemin oluşturulmuştur. Nermin Abadan, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, A. Ü. SBF Yay., Ankara, 1966, s. 18; Perinçek, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, s. 30-31.

Demokrasinin ve siyasi partilerin gelişim süreci işlenirken ele alınması gereken konulardan bir diğeri de kuşkusuz seçim hukukudur. Geleneksel toplumlarda siyaset küçük bir yönetici azınlığın yetkisinde ve tekelinde olmakla birlikte, bu, yadırganan bir durum değildir.⁴³ Dahası uzun bir süre boyunca seçmen olmanın yurttaşlık, yaş, cinsiyet, eğitim, ikametgâh, ırk, toprak sahipliği ve sosyo-ekonomik statü gibi ölçütleri olmuştur. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda demokrasi tarihinin, seçmen olabilmenin ve meşru bir zeminde siyaset yapabilme hakkının, eşitlik temelinde ayrıcalıkların ortadan kalkmasına paralel olarak genişleyen tanımının tarihi olduğunu belirtmektedir.⁴⁴

Seçimler, genellikle siyasi sürecin kalbi olarak kabul edildiği gibi, demokrasinin uygulanmasını da sağlar. Halkın doğrudan ve sürekli olarak klasik anlamda yönetime katılması, yani doğrudan demokrasi, pratikte neredeyse mümkün olmadığı için “temsil”, halk yönetimine en yakın noktadır.⁴⁵ Bu açıdan bakıldığında temsili demokrasilerde seçimler, hem ülkeyi yönetme yetkisinin kaynağı hem de meşruiyetin temelidir. Ayrıca, halkın yönetime katılması ve iradesini ortaya koyması ancak seçimlerle mümkündür. Başka bir deyişle, seçimler milli iradenin teoriden pratiğe geçmesi açısından hayati öneme sahiptir.

Seçim, Fransız Devrimi’nden sonra ve özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren siyasal bir hak olarak gündeme gelmeye ve “genel” yani her vatandaşın oy kullanma hakkına sahip olması yönünde yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Seçim hakkının yaygınlaşması bir yandan ekonomik ve siyasal değişim, diğer yandan da işçi sınıfının siyasal bir güç olarak ortaya çıkışıyla doğrudan ilgilidir. Nitekim Avru-

⁴³ Tam aksine asıl yadırganan şey sıradan insanların siyasetle uğraşmaya kalkışmalarıdır. Bu duruma Üçüncü Selim Döneminde, Osmanlı Devleti’nin yeniden yapılanması için bir rapor hazırlayan Koca-sekbanbaşı’nın halkın siyasetle ilgilenmesine tahammül edememesi oldukça yerinde bir örnektir. Öyle ki, yazar, Kanuni Sultan Süleyman döneminde olduğu gibi devlet işleri hakkında konuşanın dilini, dinleyenin de kulağını kesmeyi önerir. Hatta “nizamı âlem” için bu tür insanların “siyasetlerinin lazım geldiğini”, yani idam edilerek öldürülmeleri gerektiğini savunur. Bkz. Mehmet Ö. Alkan, *Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri(Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla)*, **Anayasa Yargısı**, S. 23, Yıl: 2006, s.136.

⁴⁴Alkan, *Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri*, s. 137.

⁴⁵Seçimler, nihai olarak yaramazları dışarı atmak suretiyle hükümetlerin denetlenmesini sağlayan araçlardır ve bunun temelinde yatan temsil ilkesidir. Basit bir şekilde tanımlanacak olursa; temsil siyasetçileri halkın hizmetkârı olarak tanımlar ve kendilerini seçerek iş başına getirenler adına hareket etme sorumluluğu yükler. Bkz. Heywood, **a.g.e.**, s. 291.

pa'da meydana gelen 1830 ve 1848 ihtilalleri başta seçme ve seçilme hakkı olmak üzere, siyasal ve toplumsal hakların elde edilmesine yönelik ayaklanmalardır.⁴⁶

Oy kullanma hakkı, insan hakları açısından da değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Burada dikkati çeken, insan haklarının geçmişinin tarihin eski dönemlerine kadar uzanmıyor olmasıdır. İnsan haklarını güvence altına alan temel siyasal ve hukuki metinler ancak 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır ki, bunlar; 1776 tarihli *Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi* ile 1789'da Fransa'da ilan edilen *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi*'dir. Nitekim 17. ve 18. yüzyıllarda çeşitli ülkelerde yayımlanan bildireler ve anayasalarla sabitlenen haklara bakıldığında, kabul edilen haklar arasında seçme ve seçilme hakkı da yer almıştır.⁴⁷ Tabii kâğıt üzerinde kabul gören bu hakların pratiğe dökülmesi oldukça uzun yıllar almıştır. Öyle ki, yaklaşık iki yüzyıl sonra Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*'nde seçme/seçilme konusuna tekrar değinilmiş ve hem seçme hakkının niteliği hem de seçim güvenliğiyle ilgili bazı ilkelere beyannamede yer verilmiştir.⁴⁸

Seçimlerde genel oy hakkı söz konusu olmadan önce oy kullanabilmek hususunda servet, ırk ayrımı, ödenen vergi miktarı ve öğrenim durumu gibi faktörlerin etkili olması, oy kullananların sayısını oldukça kısıtlı bırakmıştır. Kısıtlı oy hakkının genişleme sürecine, yani genel oy hakkına dönüşme aşamalarına bakıldığında, bu durumun ilk olarak ABD'de ortaya çıktığı görülmektedir.⁴⁹ Dahası oy kullanma hakkının kadınlara da ilk olarak ABD'nin Wyoming eyaletinde ve 1869 gibi erken bir tarihte tanınmış olması dikkate değerdir.⁵⁰ İngiltere'de oy kullanma hakkının genişlemesi ise daha önce de üzerinde durulan, 1832 tarihli *Islahat Reformu* ile olmuş-

⁴⁶ Alkan, *Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyona Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri*, s. 137.

⁴⁷ Zeynep Engin, *İnsan Haklarının Evrimi ve Sınıflandırılması*, **Sosyal Demokrasi Notları (Toplumları Başkaldırıya Zorlayan Eşitsizlikler Konusunda)**, (Yrd. Doç. İhsan Kamalak vd.), Kalkedon Yay., İstanbul, 2013, s. 294-297.

⁴⁸ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilen *İnsan Hakları Beyannamesi*'nin söz konusu maddesine göre: "Halkın iradesi hükümet otoritesinin temelidir. Bu irade, gizli veya serbestliği sağlayacak benzeri bir yöntemle genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak ve belirli aralıklarla tekrarlanacak dürüst seçimlerle belirlenir."

Bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> (Erişim Tarihi: 10.08.2013)

⁴⁹ Oy kullanma hakkı daha koloni döneminde toprak sahiplerinin çoğuna tanınmış, bağımsızlık savaşı ve hemen sonrasında mülkiyet/vergi kayıtlamaları hafifletilerek daha da genişletilmiştir. Toprak mülkiyeti Avrupa ülkelerine göre daha yaygın olduğu için de beyaz erkeklerin çoğu oy kullanma hakkına sahip olmuştur. Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 28.

⁵⁰ Kadınlara oy kullanma hakkı; Yeni Zelanda'da 1893'te, Avustralya'da 1902'de, Finlandiya'da 1903'te, İngiltere ve Norveç'te 1918'de, ABD'de 1919'da, Türkiye'de 1930'da, Fransa'da 1944'te ve Belçika'da 1949'da tanınmıştır. Bkz. Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yay., İstanbul, 2000, s. 486-488.

tur.⁵¹ Ancak 20. yüzyılda bile batılı devletlerin çoğunda mülk sahibi olma şartı ya da kadınların seçim sisteminin dışında tutulması gibi oy kullanmaya dair katı sınırlandırmalar söz konusu olmuştur.⁵² Bu bilgiler ışığında bir değerlendirme yapmak gerekirse, seçimlerin demokratik hukuk devleti normlarına uygun olması için serbest, doğrudan, yani tek dereceli olması, seçmenler arasında eşitliğin sağlanması, genel oy hakkının tanınması ve seçimlerin denetiminin sağlanması gibi ilkelerin yerine getirilmesi gerektiğini ifade etmek yerinde olacaktır.⁵³

Siyasal iletişim ve propaganda kavramları da çalışmanın özü bakımından üzerinde durulması gereken temel kavramlar arasında yer almaktadır. Siyasal iletişim, ideolojik amaçlarını toplumda belli gruplara, kitlelere, ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde uygulamaya koymak üzere siyasal aktörler tarafından çeşitli iletişim tür ve tekniklerinin kullanılması şeklinde tanımlanmaktadır.⁵⁴ Bundan hareketle siyasal iletişimin bütün iktidar biçimlerinin ihtiyacına cevap vermek üzere her dönemde var olduğu söylenebilir. Çünkü iktidara gelmek, iktidarın sağladığı gücü kullanmak ve halka bu konuda bilgi vermek için gerekli olan siyasal iletişim, programların, temel düşüncelerin ve diğer önermelerin varoluş sebebi olma özelliğini göstermektedir.⁵⁵ Ancak siyasal iletişimin günümüzdeki anlamına ulaşması, kitlelere genel oy hakkının tanınması ve kitle iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle mümkün olabilmektedir.

⁵¹ Söz konusu reform ile birlikte İngiltere yeni seçim bölgelerine ayrılırken, parlamentoda çeşitli bölgelerin temsil edilme şekilleri de değişmiştir. 1832'ye kadar tarım bölgeleri daha fazla sayıda temsilci tarafından temsil edilip, sanayi şehirleri pek temsil edilmezken, reform ile birlikte sanayiciler kendi bölgeleri için daha fazla temsil edilme hakkı elde etmiş, oy kullanma hakkı da genişlemiştir. Oysa 1832 öncesinin servete ve vergiye dayanan sınırlı oy sistemine bir örnek üzerinden bakıldığında, 1830 yılında Britanya adalarının 24 milyon nüfusundan sadece 465 bininin oy kullanma hakkına sahip olduğu görülür. Berkes, **Siyasi Partiler**, s. 29-30; Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 30.

⁵² İngiltere'de genel oy hakkı, kadınların tüm oy kullanma haklarını elde ettikleri 1928'e kadar uygulanmamıştır. Diğer taraftan, ABD'de de Afro-Amerikan yurttaşların güney eyaletlerinde ilk kez oy kullanabildikleri 1960'lı yıllara kadar genel oy hakkı uygulanmamıştır. İsviçre'de ise kadınlar ancak 1971'de oy kullanma hakkını elde etmiştir. Heywood, **a.g.e.**, s. 103. En vahim olanı ise Nazi Almanyası'nda Musevilerin oy kullanma hakkından mahrum bırakılmış olması ve Güney Afrika Birliği'nde siyahlara 1993'e kadar oy hakkının tanınmamasıdır. Bülent Daver, *Seçim Sistemi ve Anayasa Yargısı*, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 5, Yıl: 1988, s. 134-136.

⁵³ Daver, *Seçim Sistemi ve Anayasa Yargısı*, s. 134-136.

⁵⁴ Aysel Aziz, **Siyasal İletişim**, Nobel Yay., Ankara, 2003, s. 3. Siyasal iletişimi aynı zamanda doğru program, uzun vadeli stratejik planlama ve halkla ilişkiler faaliyetlerini içeren sistemli tanıtım çabaları olarak da tanımlamak mümkündür. Abdullah Özkan, **Siyasal İletişim (partiler, seçimler, stratejiler...)**, Nesil Yay., İstanbul, 2004, s. 23.

⁵⁵ Michel Bongrand, **Politikada Pazarlama**, (Çev. Fatoş Ersoy), İletişim Yay. İstanbul, 1992, s. 9.

Bu bilgiler ışığında siyasal iletişimin demokrasiyle yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.⁵⁶ Çünkü siyasal iletişim faaliyetleri varlığını devam ettirmek ve siyasal katılımı arttırmak noktasında devreye girdiği gibi, sistemi değiştirmek için ve siyasi partiler, hükümet, baskı/menfaat grupları, sivil toplum kuruluşları ve medya kuruluşları tarafından kamuoyu oluşturmak veya kamuoyunu etkilemek noktalarında da devreye girmektedir.⁵⁷ Demokrasilerde, iktidarın ve siyasal sistemin meşruiyetinin genel ve eşit oy ilkesine dayalı özgür seçimlere dayalı olduğu düşünüldüğünde, meşruiyetin anahtarını elinde bulunduran toplumu etkilemeye çalışmak, siyasi aktörler için bir zorunluluk olarak ele alınmaktadır. Bundan dolayı “demokrasilerde kişiler, güvenini istedikleri insanlara mesajlar iletmek zorundadırlar”⁵⁸ şeklindeki yorum iddialı olmakla birlikte gerçeği yansıtmaktadır.

Bu bilgiler çerçevesinde “propaganda”nın siyasal iletişimin temel unsuru olduğu hemen dikkat çekmektedir. Propaganda kavramı ile ilgili bir kritik yapıldığında, kavramın köken olarak, Latince “propogare” kelimesine dayandığı ve taze bir bitkinin filizlerinin yeni bitkiler üretmek için toprağa dikilmesi anlamına geldiği görülmektedir.⁵⁹ Siyasi tartışmaların başlangıcından itibaren, propagandanın var olduğu ve önemli bir rol üstlendiği şüphe götürmez bir gerçektir.⁶⁰ Propaganda kavramının Latince propogare kelimesinden türetilmesi de bunu doğrulamaktadır. Dolayısıyla, siyasi mücadelelerin başlamasıyla birlikte hayat bulan propaganda, hemen her dönemin siyasi mücadelelerinde önemli bir işlev görmüştür.⁶¹

Fakat propagandanın kavram olarak kullanılmaya başlaması çok da eskiye dayanmamaktadır. Propaganda önceleri kilise ve din ile sıkı bir birlik içinde kullanılsa da,⁶² Fransız ve Amerikan devrimleri gibi gelişmeler sonucunda 18. yüzyılda ulus-

⁵⁶ Osman Özsoy, **Seçim Kazandıran Siyasal İletişim**, Pozitif Yay., İstanbul, 2009, s. 21.

⁵⁷ Kamuoyunun oluşması sürecinde yüz yüze yapılan temaslar, kanaat önderlerinin faaliyetleri ve kitle iletişim araçlarının etkileri önemli bir yer tutmaktadır. Arsev Bektaş, **Kamuoyu İletişim ve Demokrasi**, Bağlam, İstanbul, 1996, s. 97-98.

⁵⁸ Hıfzı Topuz, **Siyasal Pazarlama, Seçimlerde İletişim Politikaları**, (Der. Hıfzı Topuz), TÜSES Vakfı Yay., İstanbul, 1991, s. 13.

⁵⁹ J.A.C. Brown, **Siyasal Propaganda**, (Çev. Yusuf Yazar), Ağaç Yay., İstanbul, 1992, s. 11.

⁶⁰ Demoster’in Filip’e, Çiçeron’un Katilina’ya karşı yaptıkları propaganda kampanyasından başka bir şey değildir. Şefleri sevdiren ve büyük kişilikleri adeta Tanrılaştıran Napolyon, hükümetlerin her şeyden önce halk efkârını kazanmak zorunda olduğunu en iyi anlayan liderlerin başında gelir. J.M. Domenach, **Siyasi Propaganda**, (Çev. Cevdet Perin), Remzi Kit. İstanbul, 1961, s. 8.

⁶¹ Niyazi Berkes, **Propaganda Nedir?**, Recep Ulusoğlu Bas., Ankara, 1942, s. 49.

⁶² Kavramın ilk kullanımı, Papa Gregory XV., 1622’de Sacra Congregatio De Propaganda Fide’yi kurmasıyla gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde, yani Protestan reformunun başladığı yıllarda, Kato-

laşma, kentleşme, sanayi devrimi, teknoloji ve iletişim araçlarının gelişimi ile eylem alanını ve eylem yollarını genişleterek kurumsallaşmıştır. Dolayısıyla ilk modern siyasi propaganda örnekleri de bu dönemde görülmeye başlanmıştır.⁶³

İlk olarak 1622’de kullanılan ve siyasi bir simge olan propagandanın anlamı, içeriği ve işlevleri toplumdan topluma değişiklik arz ettiği gibi topluma egemen olan ideolojiye göre de olumlu veya olumsuz bir eylem olarak ele alınmıştır.⁶⁴ Öyle ki devletler, toplumlar veya bireyler kendi dünya görüşleriyle örtüşmeyen şeylere propaganda derken, örtüşenlere ise eğitim vs. demektedirler.⁶⁵ Bunun en güzel örneklerinden biri, Türkiye’de propaganda olarak değerlendirilen komünizmin Rusya’da eğitim olarak ele alınmasıdır. Ancak 20. yüzyıl başları itibariyle yoğun olarak kullanılmaya başlanan propaganda kavramı, daha detaylı olarak incelenmeye başladığında sadece kötülüğün ve totaliter rejimlerin ürünü olmadığı ve genellikle zeki aldatmacaların ötesinde bir kavram olduğu anlaşılmıştır.⁶⁶

Dolayısıyla çok çeşitli ve kapsamlı olan propaganda kavramına dair birçok tanım yapılmıştır. En basit şekilde, herhangi bir doktrin veya uygulamayı yaymak

lik Kilisesi inancı silah gücüyle yeniden oluşturabilmek için bir dizi savaşa girmiştir. Ancak Papa Gregory, bunun geçersiz bir yöntem olduğunu fark etmiş ve kadınlarla erkeklerin kilisenin doktrinlerini kendi istekleriyle kabul etmelerini sağlama çalışmalarını koordine etmek amacıyla papalık propaganda ofisini kurmuştur. Böylelikle propaganda kavramı Protestan ülkelerde olumsuz, Katolik ülkelerde ise olumlu (eğitim veya vaaz anlamına yakın) bir anlam kazanmıştır. Anthony Pratkanis-Elliot Aronson, **Propaganda Çağı (İknanın Gündelik Kullanımı ve Suistimali)**, (Çev. Nagihan Haliloğlu), Paradigma Yay., İstanbul, 2008, s. 12.

⁶³ Domenach, **a.g.e.**, s. 19.

⁶⁴ Propaganda, İngiltere ve ABD gibi bazı ülkelerde olumsuz bir eylem olarak değerlendirilir. Bireysel özgürlüğe öncelik verdiklerini savunan söz konusu toplumlarda, başkalarını etkilemek ve tutumlarını değiştirmeye yönelik propaganda olumsuz bir eylem olarak ele alınır. Dolayısıyla propagandacı da güvenilmezdir. Bu arada propaganda, başka ideolojileri savunan toplumlara yakıştırılır. İkinci Dünya Savaşı boyunca Amerikalılar ve İngilizler kendi propagandalarını “bilgi verme” ve “uluslararası kamuoyu oluşturma” gibi isimler verirken Almanların ve Japonların eylemlerini propaganda olarak değerlendirmişlerdir. Almanlara karşı “psikolojik savaş” yürütüldüğü ifade edilirken Almanların “Nazi propagandası” yaptıkları ileri sürülmüştür. Nitekim İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Soğuk Savaş Dönemi’nde de aynı bakış açısı sürdürülmüş ve Sovyetler Birliği’nin “Komünizm propagandası” yaptığı ABD’nin de “Soğuk Savaş” sürdürdüğü ifade edilmiştir. Dolayısıyla uğraş alanları propaganda olan kurumların isimlerinde de propaganda kavramı yer almaz. Leonard W. Doob, *The Nature Of Propaganda, Mass Media and Communication*, Charles S. Steinberg, New York, 1972, s. 384-385.

⁶⁵ Wolfgang Schivelbush, **Uzak Akrabalar-Faşizm, Nasyonal Sosyalizm, New Deal (1933-1939)**, (Çeviren: Muhammet Metin), İletişim Yay., İstanbul, 2014, s. 88.

⁶⁶ Propaganda kavramının yaygın olarak kullanılmaya başlaması ise 20. yüzyıl başlarında gerçekleşmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında kullanılan ikna tekniklerini ve daha sonra da totaliter rejimlerin uygulamalarını tarif etmek için kullanılan propaganda, ilk başta önyargılı düşüncelerin ve fikirlerin genellikle yalan ve aldatma yoluyla yayılmasını sağlamak olarak nitelendirilmiştir. Bkz. Pratkanis-Aronson, **a.g.e.**, s. 12-13.

için desteklemek ya da tasavvurda bulunmak olarak tanımlanan olan propaganda,⁶⁷ herhangi bir fikrin, bireylerin önyargılarını ve duygularını etkileyen imajlar, sloganlar ve sembollerin becerikli bir şekilde kullanılması yoluyla iletilmesi olarak da tanımlanmaktadır.⁶⁸ Diğer bir tanıma göre ise, psikolojik uyarılar aracılığıyla bireylerin veya toplumların fikir ve davranışlarını, önceden belirlenen hedefler doğrultusunda bilinçli olarak değiştirmek için ileri sürülen çeşitli düşünceler ve eylemlerdir.⁶⁹

Bütün tanımlarda dikkat çeken temel nokta amacın aynı olmasıdır ki, bu amaç, bireyleri veya toplumları etkileyerek fikir ve davranışları belirli bir yöne kanalize etmeye çalışmaktır. Aynı zamanda söz konusu tanımların hepsi kitle-araç-amaç ilişkisini de barındırmaktadır. Hedef kitlenin belirlenen amaçlar doğrultusunda çeşitli araçlar ve metotlar kullanılarak istenen tepkileri vermesi tüm faaliyetlerin temelini oluşturmaktadır. Bunun gerçekleşmesi için kullanılan araçlar ise psikolojik simgeler, psikolojik uyarılar, değer yargıları ve bilimsel olmayan veriler gibi simgelerdir. Söz konusu simgeler de sözcükler, sloganlar, atasözleri, flamalar, bayraklar, anıtlar, marşlar, üniformalar, amblemler ve posta pulları gibi malzemelerden oluşmaktadır.⁷⁰

Birçok propaganda türü ve tekniği⁷¹ bulunmakla birlikte çalışmanın içeriği gereği siyasal propagandaya ayrı bir parantez açmak yararlı olacaktır. Siyasal propaganda, siyasal iktidar, siyasi partiler veya baskı gruplarının kamuoyunun kendilerine

⁶⁷ Brown, a.g.e., s. 11.

⁶⁸ Pratkanis-Aronson, a.g.e., s. 13.

⁶⁹ Jacques Ellul, **Propaganda The Formation Of Men's Attitudes**, Alfred Knopf, New York, 1972, s. XI. Diğer bir deyişle propaganda, cebir ve tazyik haricindeki semboller, vecizeler ve kıymetlerle ihtilafı konularla ilgili olarak belirli bir kitleyi etkileyerek yön vermeye çalışmaktır. Berkes, **Propaganda Nedir?**, s. 6. Bu tanımların yanı sıra Barlett propagandayı; "toplumun görüş ve davranışını, kişilerin belirli bir görüşü, belirli bir davranışı benimsemelerini sağlayacak biçimde etkileme girişimi" olarak tanımlarken, Jowett ve O'Donnell; propagandanın iletişim sürecine dikkat çekerek, "algılamaları şekillendirme, kavrayışları yönlendirme ve propagandacının arzuladığı amaca ulaşmasına yardım edecek bir cevabın alınmasını sağlayacak davranışları tavsiye etme niyetiyle yapılan, önceden tasarlanmış ve sistemli girişimler" olarak tanımlamıştır. Bkz. Domenach, **Politika ve Propaganda**, s. 17; Arsev Bektaş, **Siyasal Propaganda: Tarihsel Evrimi ve Demokratik Toplumdaki Uygulamaları**, Bağlam Yay., İstanbul, 2002, s. 26.

⁷⁰ Bruce L. Smith, **Propaganda**, **International Encyclopedia Britanica Of The Social Science**, Free Press, New York, 1968, s. 36.

⁷¹ Birçok şekilde sınıflandırılan propaganda çeşitleri için kısa bir tasnif yapılacak olursa; kaynağına göre propaganda(beyaz propaganda, gri propaganda ve siyah propaganda), amaçlarına göre propaganda(karışıklık propagandası ve bütünleştirme propagandası), akla ya da duygulara hitap etmesine göre propaganda(ussal propaganda ve duygusal propaganda) ve konusuna göre propaganda(askeri ve ekonomik propaganda, siyasal propaganda ve sosyolojik propaganda) gibi bir tablo ortaya çıkar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Faik Türkmen, **Siyasal Propaganda Sanatı**, (Cilt 1), Vakıf Matbaası, İstanbul, 1953; Rakım Ziyaoğlu, **Propaganda ve Sanatı**, Halk Basımevi, İstanbul, 1963; Osman Özsoy, **Geçmişten Günümüze Yöntem ve Uygulamalarıyla Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma**, Alfa Yay., İstanbul, 1998.

karşı olan davranışını değiştirmek amacıyla uyguladıkları bir propaganda türüdür.⁷² Siyasal etkinliğin her aşamasında var olan siyasal propagandanın en yoğun ve etkili kullanımı ise seçim dönemleridir. Çünkü seçim dönemleri siyasi arenanın en sıcak süreçleri olduğu gibi propagandanın da en verimli ve gerekli olduğu süreçlerdir. Öyle ki kamuoyu söz konusu dönemlerde seçimlere yönelik büyük bir ilgi ve merak içinde olduğu gibi siyasal etkiye de açıktır. İşte bu ortamlarda, siyasi partiler çeşitli propaganda yöntemlerine başvurarak hem programlarını ve çeşitli sorunlara getirdikleri/getirecekleri çözüm önerilerini seçmenlere anlatmaya hem de seçmenlerin oy verme tercihleri etkilemeye ve kendi tarafına çekmeye çalışırlar.⁷³

Seçim süreçlerinde seçim kampanyaları, kamuoyu araştırmaları, yüz yüze yapılan temaslar, kitle iletişim araçları ile çeşitli ikna ve mesaj stratejileri en çok kullanılan propaganda ve siyasal iletişim faktörleridir. Daha açık bir ifadeyle seçim propagandası yapılırken dönemin teknik yeterliliklerine bağlı olarak her türlü araçtan da faydalanılır. Broşürler, kitapçıklar, seçim beyannameleri, seçim afişleri, müzikler, şiirler, yurt gezileri, mitingler, siyasi toplantılar, gençlik kolları ile kadın kolları faaliyetleri gibi yöntemlerin yanı sıra basın, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçları propaganda sürecinde yararlanılan temel araçlardır.⁷⁴

⁷² Bektaş, **Kamuoyu İletişim ve Demokrasi**, s. 198.

⁷³ Siyasal alanda sıklıkla kullanılan propaganda araçları şunlardır: “Ad takma”, “gösterişli genelleme”, “transfer”, “tanıklık”, “halktan biri”, “kâğıt derme” ve “herkes yapıyor/sürü psikolojisi”. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Werner J. Severin, James W. Tankard, **İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları**, (Çev. Ali Atıf Bir-N. Serdar Sever), Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 1994, s. 154-180.

⁷⁴ Kitle iletişim araçlarının tümü propaganda sürecinde önemli bir paya sahip olup, siyasal gerilimin yoğun olduğu dönemlerde gazete ve dergilerin tirajlarında önemli derecede artışlar yaşanır. Dolayısıyla bu tür kitle iletişim araçlarında doğrudan haber niteliği taşıyan gelişmeler dışındaki hemen her yazıda propaganda izlerine rastlanabilir. İlk bakışta herhangi bir propaganda teması içermiyormuş gibi görünen haberler bile, başlıkları, sayfa içindeki yerleri, üslupları ve gazetenin kaçınıcı sayfasında yer aldıkları iyice irdelendiğinde objektif olmaktan uzak oldukları ve örtülü bir propaganda içeriğine sahip oldukları fark edilebilir. Bundan dolayı da birçok araştırmacıya göre örtülü propaganda, en etkili tekniklerden biri olarak ele değerlendirilmektedir. Çünkü haberi okuyanların farkına bile varmadan haberdan etkilenme ve haberi kaleme alan kişinin istediği yönde düşünme ihtimali yüksektir. Engin Alçora, **Türkiye’de Siyasal Parti Propagandası(1946-1960)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A. Ü. SBF, Ankara, 1981, s. 112. Seçim dönemlerinde radyo ve televizyon gibi modern teknolojilerin kullanılmaya başlanması 1950’li yıllar itibarıyla bütün ülkelerde seçimlere büyük bir canlılık kazandırmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak da ele alınacağı üzere böylelikle siyasetçiler önce radyo aracılığıyla seslerini kitlelere duyurmaya başlamışlar, kısa bir süre sonra da televizyon aracılığıyla boy göstermeye ve seçmenler üzerinde daha geniş bir etki yaratmaya başlamışlardır. Hıfzı Topuz, **Televizyon, Radyo, Basın ve Afişle Seçim Savaşları**, Milliyet Yay., İstanbul, 1977, s. 5.

B- Yöntem ve Kaynak Tahlili

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Türkiye Cumhuriyeti ile anı yılda kurulmuş olması ve yaklaşık olarak 27 yıl iktidarda kalması Cumhuriyet tarihinin ilk yıllarında belirleyici bir rol oynamasında etkili olmuştur. Bu nedenle de Cumhuriyet tarihindeki gelişmelerle Cumhuriyet Halk Partisi'nin tarihi neredeyse bütünleşmiştir. Bunların bir sonucu olarak da Cumhuriyet tarihinin ilk yılları üzerine araştırma yapanlar mutlaka Cumhuriyet Halk Partisi'ne de değinmek durumunda kalmış ve kalmaktadırlar. Bunun da ötesinde Cumhuriyet Halk Partisi herkes için cazip ve ilgi çekici bir hale gelmiş, doğrudan Cumhuriyet Halk Partisi ile ilgili birçok akademik ve popüler çalışma da yapılmıştır.

Bu konuda yazılmış birçok makalenin yanı sıra oldukça kapsamlı bir şekilde hazırlanmış akademik incelemeler de vardır ve bunlar CHP konusunda oldukça geniş bir literatür oluşturmuşlardır. Söz konusu araştırmalar arasında ilk akla gelenler ise Fahir Giritlioğlu'nun "Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii", Tarık Zafer Tunaya'nın "Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)" adlı kitapları ile Mete Tunçay'ın "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması" ve Hikmet Bila'nın "CHP Tarihi" ve "Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP" adlı eserleridir. Bu alanda yazılmış birer klasik olarak kabul edilebilecek bu eserlerin yanı sıra alana katkı sağlayan diğer incelemeler de Cemil Koçak'ın "Milli Şef Dönemi" ile "Umumi Müfettişlikler 1936", Hakkı Uyar'ın "Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi", Yılmaz Gülcan'ın "Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946) ile Süleyman Güngör'ün "Muhalefette CHP" adlı çalışmalarıdır.

Türkiye'de uygulanan seçim sistemleri, genel seçimler ve seçim sonuçlarıyla ilgili de özellikle son dönemde geniş bir literatür oluşmuştur. Söz konusu çalışmalarda, seçim sistemleriyle ilgili yasal, anayasal gelişmeler incelendiği gibi seçim sonuçlarına da ayrıntılı bilgilere ve analizlere yer verilmiştir. Hatta bunların bir kısmı bu araştırmanın konusu olan seçim propagandalarını da içermektedir. Bununla birlikte tespit edilebildiği kadarıyla Cumhuriyet Halk Partisi özelinde seçim propagandalarını inceleyen çok az sayıda çalışma vardır. Bunlardan biri, İkinci Meşrutiyet ve tek parti döneminde yapılan seçimler sırasındaki propaganda faaliyetlerini inceleyen Nil Türker Tekin'in "Türkiye'de Seçim Propagandaları (1908-1946)" isimli yayınlan-

mamış doktora tezidir. Ağırlıklı olarak İncelediği dönemin gazetelerine dayalı yapılan bu çalışmada, 21 Temmuz 1946 genel seçimi dâhil olmak üzere Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim propagandaları ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Bu alanda yapılan diğer bir çalışma da Engin Alçora'nın "Türkiye'de Siyasal Parti Propagandası (1946-1960) isimli doktora tezidir. Söz konusu incelemede, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yanı sıra dönemin diğer bütün siyasi partilerinin propagandaları çalışılmıştır. Çalışmada siyasi partilerin seçim propagandalarından çok genel propaganda faaliyetleri incelenmiştir. Alana önemli ölçüde katkı sağlayan bu araştırmalarda basın yoğun olarak kullanılmakla birlikte son dönemde ortaya çıkan arşiv belgeleri ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin propaganda malzemesi olarak hazırladığı bütün objelerden yararlanılmadığı görülmüştür.

Bu incelemede ise detaylı bir arşiv araştırması yapılmak suretiyle Cumhuriyet Halk Partisi'nin propaganda malzemeleri olarak kabul edilen broşürleri, seçim beyannameleri, görsel malzemeleri kullanılmış, seçim dönemlerindeki radyo yayınları incelenmiştir. Ayrıca taranan gazete sayısı artırılarak son dönemde çıkan anılardan da yararlanılmıştır. Çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1927-1957 yılları arasında yapılan dokuz genel seçim sırasındaki propaganda faaliyetlerini içermektedir. Dolayısıyla bu tez, bir siyasi parti ya da seçim çalışması değil, Türkiye tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahip olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin genel seçimler sırasındaki propagandalarına odaklı bir çalışmadır. Bunun yanı sıra hem Türkiye açısından hem de Cumhuriyet Halk Partisi açısından sağlıklı tespitler yapmak için her seçimden önce dönemin atmosferi ve önemli gelişmeleri de incelenmiştir. Böylelikle paralel bir seyir izleyen Türk siyasi tarihi ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin değişim ve dönüşümü birlikte ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın temel problemleri ise tek parti döneminde yapılan seçim propagandalarının ne düzeyde olduğu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin programları ile genel seçim dönemlerindeki söylemi arasında bir paralelliğin olup olmadığı, çok partili döneme geçildikten sonra dünya genelindeki dönüşümün Cumhuriyet Halk Partisi'nin programlarına ve seçim propagandalarına hangi oranda yansdığı, tek parti dönemindeki seçim propagandaları ile çok partili dönemdeki seçim propagandaları arasındaki farkların ne olduğu ve bu konuda yaşanan dönüşüm olmuştur.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin söz konusu dönemde yapılan genel seçimlerdeki propagandalarını daha doğru bir şekilde analiz etmek ve kuramsal alt yapıyı oluşturmak için tezin giriş bölümünde siyaset/politika, demokrasi, siyasi parti, seçim, siyasal iletişim ve propaganda ile propaganda türlerinin neler olduğunu ve tarihsel gelişimini incelemenin yararlı olacağı düşünülmüştür. Çünkü bu gibi terimlerin çalışmanın temel kavramlarını oluşturduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın "Cumhuriyet Halk Partisi ve Tek Parti Dönemi Genel Seçim Propagandaları" isimli birinci bölümü dört ana alt başlıktan oluşmaktadır. Birinci alt başlıkta, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminden itibaren yaşanan siyasal gelişmelere değinilmiştir. Osmanlıda anayasal düzene geçiş, kurulan cemiyetler ve siyasi partilerin yanı sıra 1908, 1912 ve 1914 seçimleri ile bu seçimler sırasındaki seçim propagandaları ana hatlarıyla incelenmiş, böylelikle söz konusu dönemlerde ortaya çıkan gelişmelerin cumhuriyete giden süreçte oluşturduğu tarihsel kırılmalar ve süreklilik arz eden gelişmeler belirlenmeye çalışılmıştır. İkinci alt başlıkta Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluş serüveni ele alınırken üçüncü alt başlıkta Atatürk döneminde yapılan 1927, 1931 ve 1935 genel seçimlerindeki propaganda faaliyetleri incelenmiştir. Dördüncü alt başlıkta ise İnönü döneminin ilk iki genel seçimi olan 1939 ve 1943 seçimlerindeki propaganda değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yönetme anlamında da seçim kararlarının alındığı tarihler propaganda faaliyetlerinin başlangıcı olarak temel alınmış ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin hem ikinci seçmen hem de mebus seçimleri sürecindeki çalışmaları seçim propagandası kapsamında değerlendirilmiştir.

"Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş Sürecinde Yapılan Genel Seçimler ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandaları" isimli ikinci bölüm ise üç ana alt başlıktan oluşmaktadır. İlk alt başlıkta Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçişin nedenleri ve bu kapsamda yaşanan önemli gelişmeler incelenmiştir. İkinci alt başlıkta ise 21 Temmuz 1946 ve 14 Mayıs 1950 genel seçimleri öncesindeki seçim propagandaları ele alınmıştır. Özellikle Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasındaki rekabete sahne olan bu dönem, propaganda faaliyetlerinin ve yöntemlerinin zenginleşmesini de beraberinde getirmiştir. Dönemi seçim propagandaları açısından farklı kılan da hem seçim propagandasına dönük hazırlıkların daha profesyonel düzeyde yapılması hem de seçmenlerle doğrudan temas kurmak için seçim kararının alınmasından sonra çeşitli geziler yapılmış olmasıdır. Bundan dolayı da seçim gezile-

ri ve bu geziler sırasındaki mitinglerle, siyasi toplantılar temel propaganda faaliyetleri arasında değerlendirilmiştir. Yeni siyasi partilerin kurulması ve buna bağlı olarak da seçim propagandasında yaşanan gelişim/dönüşüm seçim propagandalarının aktarım şekline de yansımıştır. Bu çerçevede seçim propagandaları; broşürler ve seçim beyannameleri, yurt gezileri, mitingler ve siyasi toplantılar, seçim afişleri ve radyo yayınları gibi başlıklar altında incelenirken, siyasi partilerin seçim propagandaları arasında karşılaştırmalar da yapılmıştır. Bu arada seçim propagandaları aktarılırken bazen tematik bazen de kronolojik bir sıra takip edilmiştir.

“Demokrat Parti Döneminde Yapılan Genel Seçimler ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandaları” isimli üçüncü ve son bölümde ise 1954 ve 1957 genel seçimleri incelenmiştir. Demokrat Parti döneminin siyasi ortamının ve önemli gelişmelerinin de yansıtılmaya çalışıldığı bu bölümde, ilk olarak vurgulanmaya çalışılan nokta, siyasi partilerin rollerinin değiştiği, dolayısıyla da bu durumun seçim söylemlerine yansımış olduğudur. Çünkü bilindiği üzere söz konusu yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi 27 yıllık iktidarının sonunda ana muhalefet partisine dönüşmüş, Demokrat Parti de dört yıllık muhalefet yıllarından sonra iktidara gelmiştir. Siyasi tansiyonun oldukça yüksek olduğu bu yıllarda Demokrat Parti'nin gün geçtikçe otoriterleşmesi seçim dönemlerine ve seçim söylemlerine de yansımıştır. Bundan dolayı siyasi atmosfer ve seçim propagandaları iç içe bir şekilde yansıtılmaya çalışılmıştır.

Bu arada “Genel Seçim” ve “Genel Seçimler” ifadelerinin tezdeki kullanımına da açıklık getirmek gerekir. 1927-1931-1935-1939 ve 1943 genel seçimleri iki dereceli olduğu için tezin yazımı sırasında çoğul, daha açık bir ifadeyle “Genel Seçimler” ifadesi kullanılmıştır. 1946 ve sonrasında yapılan seçimler ise tek dereceli olduğu için “Genel Seçim” ifadesi tercih edilmiştir. Diğer yandan 1946 genel seçimi itibarıyla genel seçim dönemlerinde sadece milletvekili seçimi için oylama yapılmış olması, “Genel Seçim” ifadesini güçlü kılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET HALK PARTİSİ ve TEK PARTİ DÖNEMİ GENEL SEÇİM PROPAGANDALARI

1.1. Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Tarihsel Gelişmeler

Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim propagandalarını anlayabilmek için öncelikle Cumhuriyet öncesindeki siyasal partilere ve seçimlere değinmekte yarar vardır. Çünkü Cumhuriyet'in siyasi kadroları ve başta CHP olmak üzere siyasal partiler ve diğer örgütler, Osmanlı Devleti'nden, özellikle de II. Meşrutiyet'in siyasal geleneğinden büyük ölçüde etkilenmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde de Avrupa'da olduğu gibi 18. ve 19. yüzyıllarda siyasi alanda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Farklı çevreler tarafından cemiyetlerin kurulmasıyla başlayan bu süreç, siyasi partilerin kurulmasıyla devam etmiş, bu arada Türk toplumu seçim ve seçim hukuku ile tanışmıştır. Batı'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de siyasal örgütlenme ve mücadele sınıfsal yapı değişiminin sonucunda sosyal sınıfların ideolojik çıkarlarının ifadesi olarak gerçekleşmiştir. Ancak, batıdaki sosyo-ekonomik yapıdan farklı olarak statik karakterde bir yapı kuran Osmanlı Devleti'nde, siyasal örgütlenme ve siyasi partiler oldukça geç ortaya çıkmıştır.⁷⁵

Osmanlı Devleti'nin ilk siyasal örgütlenmeleri için yukarıda açıklanan "kriz teorisi"nin geçerli olduğu söylenebilir. Çünkü söz konusu teoriye göre, uluslaşma sürecine giren toplumlarda azınlığı oluşturan grupların siyasal haklar talebiyle başlatıkları mücadele sonucunda siyasi örgütlenmeler de ortaya çıkmaktadır ki, Osmanlı Devleti sınırları içindeki ilk siyasi oluşumların Rum, Ermeni ve Bulgar azınlıklar tarafından kurulması, bu görüşü destekler niteliktedir.⁷⁶ Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nde modern anlamda siyasi partilerin siyasal alandaki resmi serüveni 16 Ağustos 1909 tarihli *Cemiyetler Kanunu* ile başladığı halde, gayri resmi olarak cemiyetlerin birer gizli örgütlenme şeklinde ortaya çıkışı 19. yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. Hem Fransız Devrimi'nin yaşandığı hem de Üçüncü Selim'in tahta çıktığı 1789

⁷⁵ Muzaffer Sencer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, May Yay., İstanbul, 1974, s. 7.

⁷⁶ Bunların başında 1814'te Odessa'da kurularak, Yunan bağımsızlık hareketini desteklemeyi amaç edinen *Etnik-i Eterya Cemiyeti* yer almıştır. Ermeni özgürlük faaliyetleri ise, 1860'lı yıllar itibariyle başlamış ve Cenevre'de kurulan ilk ihtilalci Ermeni komitesi *Hınçak Partisi*'ni doğurmuştur. Daha sonra Kafkasya'da çeşitli isimler altında kurulan komiteler birleşerek, 1890'da *Ermeni İhtilal Komiteleri* anlamına gelen *Taşnaksütyun* partisini oluşturmuşlardır. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler(1859-1952)*, s. 81-82.

yılı, Osmanlı toplumunun sistematik olarak dönüşmeye başladığı tarihi ifade ettiği için modernleşmenin başlangıcı olarak kabul edilirken siyasi modernleşme süreci için 1876 yılı başlangıç olarak kabul edilmektedir.⁷⁷

Tarihsel sürece bakıldığında Tanzimat döneminde hukuk alanında yapılan çeşitli düzenlemeler sayesinde hukuk devleti olma yolunda önemli adımlar atıldığı ve bu durumun bir demokratikleşme süreci başlattığı dikkat çekmektedir.⁷⁸ Dönemin ayırt edici özelliği ise, önceki reform dönemlerinden farklı olarak, yapılan reformların sadece kurumsal alanda kalmaması ve zihniyet dönüşümünün de gerçekleşmiş olmasıdır.⁷⁹ Yani Tanzimat döneminin reform anlayışı Osmanlı toplumunun entelektüel hayatını da önemli ölçüde etkilemiştir. Böylece bu dönemde genç, reformcu, bürokrat ve aydın bir grup ortaya çıkmıştır.⁸⁰ Söz konusu grup yabancı dil bilmenin etkisiyle Fransız Devrimi sonrasında yayılmaya başlayan eşitlik, adalet, hürriyet, anayasacılık, demokrasi, milliyetçilik gibi yeni kavramlar ve akımlarla tanışmış ve bu kavramları tartışarak paylaşmaya başlamıştır.⁸¹ Osmanlı aydınlarının Tanzimat döneminde örgütlenerek ilk muhalif siyasi örgütleri kurması da tesadüf değil, bu durumla bağlantılıdır.

Söz konusu dönemde 1859'da gizli olarak kurulan ve *Kuleli Vakası* olarak da anılan *Fedailer Cemiyeti*, ilk siyasi örgütlenme olarak kabul edilmektedir.⁸² An-

⁷⁷ Bu noktada siyasi modernleşmeden ne kastedildiğini irdelemek gerekir. Siyasi modernleşme; “devletin ontolojik varlığının din öncelikli ve aşkınsalcı bir anlayışla bütünleştiği, insanın toplumsal bir çekirdek belirleyici özne olma aşamasına ulaşmadığı bir dönemden devletin bir sözleşme çerçevesi içinde yurttaş kavramının anayasal haklar temelinde belirleyici nitelik kazandığı ve dinin seküler bir anlayışla iç içe geçip mutlak belirleyici gücünü kaybettiği bir döneme geçmesidir.” Bu arada bu yeni ortamın, çok partili siyasi sistem, seçimlere dayalı parlamenter bir yapı, muhalefetin ve fikir beyan etme özgürlüğünün vazgeçilmez birer ilke olarak benimsenmesi gibi başka unsurları olduğunu da unutmamak gerekir. Hasan Celal Güzel, **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I(Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar)**, Agora Kit., İstanbul, 2010, s. X.

⁷⁸ Söz konusu hukuki düzenlemelere bakıldığında; 1858 Arazi Kanunu, İl Yasaları, Yabancıları Osmanlı sınırları içinde toprak sahibi olma hakkını elde etmeleri(1858), Ticaret Muhakemeleri Nizamnamesi(1862), Deniz Ticaret Yasası(1864), vs. gelişmeler dikkati çeker. Bkz. Tefvik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Kitabevi Yay., İstanbul, 2004, s. 27. Diğer bir deyişle Tanzimat dönemi, çeşitli özelliklerinin yanı sıra o zamana kadar hüküm sürmüş olan keyfiyetten hukuka, kanunsuzluktan meşruiyete ve emniyetsizlikten emniyete geçişi ifade etmektedir. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s. 140.

⁷⁹ İlber Ortaylı, **Batılılaşma Yolunda**, Merkez Kit. Yay., İstanbul, 2007, s. 124.

⁸⁰ Coşkun Üçok- Ahmet Mumcu, **Türk Hukuk Tarihi Ders Kitabı**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976, s.341-343.

⁸¹ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, (Çev. Yasemin Saner), İletişim Yay., İstanbul, 2009, s. 107.

⁸² Birincisi, cemiyete üye olanların önemli bir kısmının fedailerden yani suikast düzenleyebilecek kişilerden oluşması; ikincisi de cemiyete üye olanlardan '*Süleymaniyeli Şeyh Ahmet ile aramdaki ahdi*

cak Türk siyasal yaşamında önemli bir yere sahip olan cemiyetin herhangi bir program veya nizamnameye sahip olup olmadığı bilinmemektedir.⁸³ Tanzimat döneminde kurulan asıl siyasi örgüt ise, ilk siyasi parti olarak da kabul edilen ve sonradan *Yeni Osmanlılar Cemiyeti* ismini alan *İttifak-ı Hamiyet Cemiyeti*'dir. Osmanlı Devleti'nin ilk aydın hareketi olarak kabul gören ve *Namık Kemal, Suphi Paşazade Ayetullah, Menapirzade Nuri, Mirat Mecmuası sahibi Refik, Sağır Ahmet Beyzade Mehmet ve Kayazade Reşat* gibi isimlerin katılımıyla, 1865 yazında İstanbul'da kurulmuştur.⁸⁴ Bu noktada siyasal modernleşme açısından batılı devletler ile Osmanlı Devleti arasında bir karşılaştırma yapılacak olursa şunu ifade etmek gerekir ki, ABD ve Avrupa'daki ilk siyasi örgütlenmeler, anayasal parlamenter rejimlerde ve genellikle parlamento çatısı altında ortaya çıkmışken, Osmanlı Devleti'ndeki ilk siyasi örgütlenmelerin monarşi ortamında kurulduklarını belirtmek yerinde olacaktır.⁸⁵

Osmanlı Devleti'nde siyasal örgütlenmenin yoğunlaşması ise 1876'dan sonra gerçekleşmiştir. 1876'da tahta geçen İkinci Abdülhamit'in Meşrutiyet rejimine geçişi sağlamasına rağmen, bu durumun uzun sürmemesi ve 1878'de Osmanlı Mebusan Meclisi'nin feshedilerek, anayasanın rafa kaldırılması, Yeni Osmanlıların başlatmış olduğu özgürlükçü mücadelenin yeniden canlanmasına zemin hazırlamış ve gizli örgütlerin kurulmasına giden süreci de başlatmıştır.

kabul ettim ve ben muahhid fedaiyim' şeklinde bir taahhütname alınmış olmasıdır. Cemiyetin taahhütlü üye sayısı 45-50 arasında tahmin edilmektedir. Reis Süleymaniyeli Şeyh Ahmet iken, Arif Bey Umumi Kâtip konumundadır. Bunların haricinde Hüseyin Daim Paşa, Binbaşı Rasim Bey, Cafer Dem Paşa, Tophane müftüsü Bekir Efendi, Hazergatlı Şeyh Feyzullah Efendi, Kütahyalı Şeyh İsmail, Hoca Nasuh Efendi ve Tophane Mızika Başçavuşu Erzurumlu Mehmet gibi isimler de cemiyete üye olanlar arasında yer almıştır. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler(1859-1952)**, s. 88.

⁸³ Dolayısıyla cemiyetin amaçları konusunda iki görüş söz konusudur. Birinci görüşe göre cemiyet, Abdülmecit'i tahttan indirerek yerine geçecek padişah ile meşruti monarşi rejimini kurmaktır. Nitekim bu görüş kısa bir süre sonra kurulacak olan *Yeni Osmanlılar Cemiyeti*'nin ilham kaynağı olmuştur. Tekin Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaaları**, Tekin Yay., İstanbul, 1966, s. 33. İkinci görüşe göre ise; cemiyetin ihtilalci ya da inkılâpçı bir özelliği yoktur. Çünkü cemiyet üyeleri hakkında verilen hükümlerin metinlerinden anlaşıldığına göre; Reis Süleymaniyeli Şeyh Ahmet, Tanzimat ve Islahat Fermanları ile Hıristiyan tebaaya verilen yeni hakları, şeriat kurallarına uygun bulmadığı ve şeriat kurallarını icra etmek istediği için cemiyeti kurmuştur. İşin gerçeği, cemiyetin amacını Abdülmecit'e karşı bir suikast organizasyonu olarak ele almak daha isabetli olabilir. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler(1859-1952)**, s. 90-91.

⁸⁴ Kurulan yeni örgütün ilk ismi birçok kaynakta *İttifak-ı Hamiyet* olarak geçiyorsa da asıl ismi "*Meslek*"tir. Sina Akşin, *Siyasal Tarih, Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti (1600-1908)*, (Yay. Haz. Sina Akşin), C. 3, Cem Yay., İstanbul, 1988, s. 142.

⁸⁵ Bu konuda önemli tespitlerde bulunan Rustow'a göre; Ortadoğu'daki siyasi partilerin neredeyse hepsi iç ve dış hükümranlıklara karşı verilen özgürlük mücadeleleri ortamında kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nde yaşanan süreç de bazı noktalarda bu görüşü desteklemektedir. Dankwart A. Rustow, *Development Of Parties in Turkey, Political Parties and Political Development*, La Palombara, Joseph-Weiner Myron(Ed.)Princeton Univ. Press, Princeton, 1966, s. 110.

Bunun ilk örneği, Askeri Tıbbiyeli öğrenciler tarafından Mayıs-Haziran 1889'da *İttihad-ı Osmanî* ismiyle kurulan gizli cemiyettir. Bilindiği üzere kurucular, *Ahmet Rıza Bey* ile ilişki kurduktan sonra cemiyetin ismi değiştirilerek, *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti*'ne dönüştürülmüştür.⁸⁶ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluş amacı, İkinci Abdülhamit'in kişisel yönetimine son vererek, Kanun-i Esasi'nin tekrar yürürlüğe girmesini sağlamak ve meşrutiyet rejimine geçmektir.⁸⁷ İttihatçıların, Fransız Devrimi'nin "Liberte, Egalite, Fraternite" sloganını "Hürriyet, Müsavat ve Uhuvvet" olarak yaygın bir şekilde kullanması, hem nasıl bir çözümü benimsediklerini hem de Fransız Devrimi'nin onların fikir dünyasında nasıl bir etkiye sahip olduğunu göstermesi açısından üzerinde durulması gereken bir noktadır.⁸⁸

Ancak cemiyetin gizliliği uzun sürmemiş ve 1895'te üç gün süren Ermeni olayları sırasındaki çatışmalar sonucunda cemiyet üyeleri bir fikir kulübü kimliğinden öteye geçerek, çeşitli bildirgeler hazırlamış ve bunları çeşitli yerlere asmak suretiyle fikirlerini kamuoyu ile paylaşmaya başlamışlardır.⁸⁹ Ancak cemiyetin deşifre olması beraberinde bir baskı da getirmiş ve cemiyet üyeleri yurt dışına kaçmaya başlamışlardır. Faaliyetlerine yurtdışında devam eden İttihatçılar, taraftar sayılarını gün geçtikçe arttırırken, cemiyet içindeki fikir birliği de kaybolmaya başlamıştır.⁹⁰ Cemi-

⁸⁶ Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler(1859-1952)**, s. 104. Kurucuları, Askeri Tıbbiyeli *İbrahim Temo*, *İshak Sükûti*, *Mehmet Reşid* ve *Abdullah Cevdet* gibi isimlerdir. İbrahim Temo, **İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları**, Arba Yay., İstanbul, 1987, s. 13-15. Kısa bir süre içinde diğer öğrencilerin, devlet memurlarının ve bürokratların da katılımıyla üye sayısı gün geçtikçe artmaya başlamıştır. Kurucular, örgütlenme tarzı olarak İtalyan Carbonari örgünden esinlenmiştir. Hücre tipi örgütlenme olarak isimlendirilen bu modele göre, örgütün her hücresi bir numara, hücrenin üyeleri de hücre numarası esas olan kesirli numaralar taşımışlardır. Örnek vermek gerekirse, İbrahim Temo, örgütün kurulmasına önyak olduğu ve ilk hücreye mensup olduğu için numarası 1/1 idi. Temo, **a.g.e.**, s. 17.

⁸⁷ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi Yay., İstanbul, 2006, s. 96; Teziç, **a.g.e.**, s. 177.

⁸⁸ Çavdar, *Jakobenler, İttihatçılar ve ...*, s. 49.

⁸⁹ Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, Tan Matb. İstanbul, 1945, s. 31. 1895'e kadar herhangi bir program çerçevesinde hareket etmeyen cemiyet, bu tarih itibarıyla yayınladığı nizamname ile de gerçek bir cemiyet hüviyeti kazanmıştır. Ali Birinci, **Tarih Yolunda**, Dergâh Yay. İstanbul, 2000, s. 48.

⁹⁰ Söz konusu fikir ayrılıklarını sona erdirmek amacıyla da Prens Sabahattin'in başkanlığında 4 Şubat 1902'de Paris'te *Birinci Jön Türk Kongresi* toplanmıştır. Ancak, cemiyet üyeleri arasında fikir birliğini sağlamak bir yana kongre, Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin'in fikirlerinin çatışmasına sahne olmuş, herhangi bir sonuç alınmadan dağılmıştır. Yayınlanan raporlara göre, kongre sırasında ve kongreden sonra iki önemli sorun ortaya çıkmıştır. Birincisi, İsmail Kemal'in ileri sürdüğü "sadece propaganda ve yayınlarla bir devrim yapılamayacağı, dolayısıyla askeri kuvvetlerin devrim hareketine katılmasının gerekli olduğu, Prens Sabahattin'in bu görüşü tasvip ettiği, İngilizlerden de bu konuda yardım alınacağı konusudur. Öteki sorun da Osmanlı'da etkin reformların teminatı olarak Avrupalıların desteğini almak gerektiği yönündeki görüştür ki Ermeni üyeler ile Prens Sabahattin, Avrupalıların müdahale etmesini sağlamanın gerekliliğini savunmuşlardır. Ahmet Rıza ve diğer üyelerin büyük bir kısmı

yet üyeleri arasında fikir birliğini sağlamak için Paris'te toplanan *Birinci Jön Türk Kongresi*'nde herhangi bir sonuç alınamamış, tam aksine kongre bir bölünmeyi beraberinde getirmiş ve Prens Sabahattin cemiyetten ayrılarak, Şubat 1902'de Paris'te *Teşebbüsü Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti*'ni kurmuştur.⁹¹ İttihat ve Terakki Cemiyeti, Aralık 1907'de Paris'te *İkinci Jön Türk Kongresi*'ni de toplamış ve kongre sonunda yayınlanan beyannamede bir an önce meşrutiyet rejimine geçilmesi için eylem sürecinin başlatılması kararlaştırılmıştır.⁹²

Alınan kararlar doğrultusunda da hemen harekete geçilmiş ve Makedonya'da bulunan *Resneli Niyazi, Enver ve Eyüp Sabri Bey* gibi ittihatçı subaylar, İkinci Abdülhamit'e karşı ayaklanmışlardır. Bunun yanı sıra saraya gönderilen telgraflarda, Anayasa'nın yeniden yürürlüğe girmesi ve Mebusan Meclisi'nin açılması yönünde baskı yapmaya başlayan muhalifler karşısında fazla dayanamayan İkinci Abdülhamit, 23 Temmuz 1908'de seçimlerin yapılacağını ilan etmiştir.⁹³ Böylece İttihatçılar amaçlarına ulaşmış ve Osmanlı Devleti uzun bir aradan sonra tekrar meşrutiyet rejimine geçmiştir.⁹⁴

İkinci Abdülhamit döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti haricinde kurulan başka cemiyetler de vardır. Şubat 1902'de Paris'te *Prens Sabahattin, Ahmet Fazlı, İsmail Kemal, Dr. Nihat Reşat ve Hüseyin Tosun* gibi isimler tarafından kurulan *Teşebbüsü Şahsi Cemiyeti*, müdahaleci ve âdemi merkezîyetçi fikirlere dayalı bir program benimsemiştir.⁹⁵ Dönemin diğer bir gizli cemiyeti de yine İttihatçılar tarafından

bu görüşlere karşı çıkmış, bu durumun tamamen bir iç sorun olduğunu dolayısıyla herhangi bir dış müdahalenin gereksiz hatta zararlı olacağını savunmuşlardır. Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2004, s. 199-200.

⁹¹ Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler(1859-1952)**, s. 142.

⁹² Çeşitli muhalif oluşumların da katıldığı kongre sonunda yayınlanan beyannamede İkinci Abdülhamit yönetiminin olumsuzluklarına yer verilmiş ve padişahın düşürülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu eylemin yöntemi olarak da propaganda yoluyla taraftar sayısının artırılmaya çalışılması, halkın Abdülhamit yönetimine karşı itaatsizliğe teşvik edilmesi, silahlı/silahsız direnişlerin başlatılması ve genel ayaklanma ortamının oluşturulması gibi esaslar karara bağlanmıştır. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler(1859-1952)**, s. 153-157.

⁹³ Erdoğan, **a.g.e.**, s. 21.

⁹⁴ İttihat ve Terakki bu şekilde özgürlük mücadelesinde büyük bir adımın atılmasını sağlamış, bir gecede Osmanlı kamuoyu tarafından *Cemiyet-i Mukaddese* olarak nitelenmeye başlanmıştır. İstanbul, Manastır, Selanik ve ülkenin diğer yörelerinde özgürlük ve meşrutiyet büyük şöenlerle kutlanmış, gösteri ve nümayişler aylarca sürmüştür. Çavdar, **Türk Demokrasi Tarihi(1839-1950)**, s. 99.

⁹⁵ İstanbul, Erzurum, Trabzon, İzmir, Alaiye ve Şam'da şubeler de açan bir cemiyettir. Erer, **a.g.e.**, s. 37.

Cenevre’de Mart 1904’te kurulan *Osmanlı İttihat ve İnkılâp Cemiyeti*’dir.⁹⁶ Aralık 1906’da Şam’da *Mustafa Kemal, Binbaşı Lütfi, Dr. Mustafa ve Erkan-ı Harp Müfrit* gibi isimler tarafından kurularak Kudüs ve Yafa’da şubeler açan *Vatan ve Hürriyet Cemiyeti*’nin de amacı, Kanun-i Esasi’nin tekrar yürürlüğe girmesini sağlamaktır.⁹⁷

Temmuz 1906’da Selanik’te *Bursalı Mehmet Tahir, Naki Bey, Talat Bey, Ömer Naci Bey, İsmail Canbolat Bey ve Edip Servet Bey* gibi isimler tarafından kurulan *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmıştır.⁹⁸ Bu çerçevede, devletin iç işlerine müdahale etmek ve Bulgarları himaye eden Rus politikasını reddetmek suretiyle orduda görevli subayları cemiyete kazandırmayı hedefleyen örgüt, hücre tipi örgütlenmeyi benimsemiş ve Eylül 1907’de İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşmiştir.⁹⁹

Yukarıda ele alınan örgütlerin tamamıyla ilgili bir değerlendirme yapmak gerekirse, ilk dikkati çeken özellik neredeyse hepsinin ideolojileri çerçevesinde çeşitli program ve nizamnamelere sahip olmalarına rağmen hiç birinin modern siyasi partiler olmadıklarıdır. Gizli bir şekilde örgütlenmiş olan bu oluşumlar, ihtilalci birer örgüt görünümündedirler.

İkinci Meşrutiyetin Temmuz 1908’de ilan edilmesi toplumsal ve siyasal yaşamda büyük bir canlanma yaratmıştır. Bu süreçte yazıları sansür engeline takılmayan gazetelerin, dergilerin ve kitapların sayısında önemli ölçüde artış yaşanırken çeşitli sivil toplum kuruluşları da ortaya çıkmıştır.¹⁰⁰ İkinci Meşrutiyet döneminde bu

⁹⁶ Cemiyeti kuranlar hakkında kesin bilgilere sahip olunmamakla birlikte, Ethem Ruhi, Abdullah Cevdet, Varnalı Kamil ve Tarsusizade Münif gibi isimler olduğu sanılmaktadır. İhtilalci bir özelliğe sahip olan cemiyet genelde İkinci Abdülhamit’e suikast düzenlemeye yönelik planlar yapmakla uğraşmıştır. Eylül 1904’te İstanbul’da kurulan *Cemiyeti İnkılabiye, Hamit, Satvet Lütfi, Namık Zeki, Ferit Necdet Mübin* ve *Dr. Mahmut Bey* gibi kurmuş, amaçları da Kanun-i Esasi’nin tekrar yürürlüğe girmesini sağlamaktır. Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler(1859-1952)*, s. 145, 149.

⁹⁷ Erer, *a.g.e.*, s. 39-40.

⁹⁸ Erer, *a.g.e.*, s. 37.

⁹⁹ Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler(1859-1952)*, s. 128.

¹⁰⁰ Bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda İkinci Meşrutiyet döneminin çok yönlü bir niteliğe sahip olduğunu vurgulamak gerekir. Çünkü dönem, hem Abdülhamit rejimini yıkan ve hem de yeni devletin kuruluş temellerini kapsayan bir siyaset laboratuvarıdır. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler(1876-1938), Birinci Kitap, Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Dönemi(1876-1908)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2001, s. 121.

gelişim ve dönüşümün yaşanmasında, anayasada yapılan değişikliklerle padişahın haklarının kısıtlanarak parlamenter rejimin güçlenmesi etkili olmuştur.¹⁰¹

Osmanlı Devleti, parlamenter ve anayasal sistem içerisinde farklı düşünce ve ideolojilere sahip siyasi partilerin temsil hakkı elde ettiği çok sesli ve çoğulcu bir döneme de geçmiştir. Öyle ki Mebusan Meclisi, İkinci Meşrutiyet döneminde neredeyse tüm politik yığınların katılım gösterdiği ve her türlü konunun tartışma alanı bulunduğu bir siyasallaşma sürecine sahne olmuştur. Zaten söz konusu dönemde meşruteli rejim, batıda ele alındığı ve uygulandığı üzere, partileşmeyi, siyasal modernleşmeyi, örgütlenmeyi, çok sesliliğin temsil hakkını, parlamenter ve anayasal düzeni temsil ediyordu. Bunun etkisiyle de siyasi parti kurmak ve bu yönde taleplerde bulunmak meşruteli rejimin gerekleri arasında görülmüş ve bu düzeni savunmanın temel ölçütlerinden biri olarak değerlendirilmiştir.¹⁰²

Bu bakış açısının bir yansıması olarak Osmanlı Devleti'nde cemiyet kurma hak ve özgürlüğü de gündeme gelmiştir. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra ülkenin dört bir yanında özgürlük rejimin gereği olarak ve hiçbir yasal sınırlamayla karşılaşmadan kurulan cemiyetler, ancak 16 Ağustos 1909 tarihli *Cemiyetler Kanunu* ile meşruiyet kazanabilmiştir. Cemiyet kurmadan önce izin alınmasını gerekli görmeyen ve gizli örgütlenmeyi yasaklayan yeni düzenlemeye göre cemiyetler; “*eşhas-ı müteaddide tarafından malumat ve mesailerini suret-i daimede bittevhid mukasseme-i*

¹⁰¹ 8 Ağustos 1909'da 1876 tarihli metinde 21 madde değiştirilerek bir madde kaldırılmış ve üç yeni madde eklenmiştir. Yapılan değişikliklere göre, padişah yine devletin başı olmakla birlikte anayasaya bağlılık andı içme yükümlülüğü altına girmiş, bakanlar kurulunun oluşumu üzerindeki yetkilerini büyük oranda kaybetmiş ve artık sadece şeyhülislam ve sadrazamı atayabilmekte, bunun seçtiği vekilleri usulen atamaktadır. Ayrıca Bakanlar Kurulu artık Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu olduğu için Padişahın istediği kişiyi sadrazam olarak atama olanağı kalmamıştır. Kabine Sistemi'nin Osmanlı kamu hukukuna kesin olarak girişinin de gerçekleştiği değişikliklerle, çeşitli uluslararası antlaşmaların imzalanmasında Meclis-i Umumi'nin onayı şartı getirilmiş, padişahın mutlak veto yetkisi geciktirici veto yetkisine dönüştürülmüş ve Heyet-i Ayan görüşmelerinin de açık olarak yapılması getirilmiştir. Kuşkusuz en önemli değişikliklerden biri de padişahın meclisi feshetme yetkisinin elinden alınmış olmasıdır. Kişi hak ve özgürlükleri açısından da önemli değişikliklerin yapıldığı yeni dönemde, 1876 metni kişi özgürlüğünü sadece yasadışı cezalandırmalara karşı korurken yeni düzenlemeyle hem cezalandırmalar hem de tutuklamalar bakımından yasaya uygunluk şartı getirilmiştir. Diğer taraftan matbuatın kanun kapsamında serbest olması sağlanarak basının ön denetime tabi tutulamayacağı belirlenmiştir. Postanelere verilen evrak ve mektupların mahkeme kararı olmadan açılmayacağı hükmü anayasaya eklenmiştir. Önemli olan diğer bir değişiklik ile de toplanma ve dernek kurma hakları getirilmiştir. Bkz. Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, YKY, İstanbul, 2003, s. 192-197; Burhan Gürdoğan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Anayasa Değişiklikleri*, **AÜHF Dergisi**, Yıl: 1959, C. 16, S. 1-4, s. 92-99; Tarık Zafer Tunaya, *1876 Kanun-ı Esasi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İletişim Yay., İstanbul, s. 38.

¹⁰² Baran Hocaoğlu, **İkinci Meşrutiyette İktidar-Muhalefet İlişkileri(1908-1918)**, Kitap Yay., İstanbul, 2010, s. 15.

ribihden gayrı bir maksatla teşkil edilen heyet” olarak tanımlanmıştır. Bu kanunu tamamlayan düzenleme de hemen ardından gelmiş ve 21 Ağustos 1909’da anayasaya eklenen 120. madde ile cemiyet kurma hak ve özgürlüğü anayasal güvence altına alınmıştır. Siyasi partiler için ayrıca herhangi bir düzenlemenin yapılmadığı bu süreçte, kanun, siyasi partiler için de geçerli olmuştur.¹⁰³ Böylece birçok gizli oluşum kurumsallaşmaya ve yasal cemiyetlere dönüşmeye başlamıştır. Hatta bazı cemiyetler, fırkalara yani siyasi partilere de dönüşürken yeni fırkalar da ortaya çıkmıştır. 1908-1913 yılları arası dönemde cemiyetler haricinde 13 siyasi parti kurulmuş ve çok partili bir dönem yaşanmıştır.¹⁰⁴

İttihat ve Terakki Cemiyeti bu dönüşümün en tipik örneğidir. ‘*İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin denetleme iktidarı*’ olarak isimlendirilen ve 1908-1913 dönemini kapsayan yıllarda cemiyetin yapısındaki en önemli sorun ortaya çıkmıştır. Sorun, yapılan yasal düzenlemelerle iyice kurumsallaşmaya başlayan ve aynı zamanda gizli bir örgütten meşru bir örgüte dönüşen cemiyet ile Mebusan Meclisi’ndeki mebuslar arasındaki ilişkilerin ne olacağı sorunuydu. Nitekim bu ortamda İttihat ve Terakki, *Fırka-Cemiyet* ikiliğine başvurarak, Ekim 1908’de Selanik’te toplanan kongrede bunu karara bağlamıştır.¹⁰⁵ Belli bir süre bu yapı ile varlığını sürdüren İttihat ve Terakki, 1913 nizamnamesiyle de kendini resmen bir fırka olarak ilan etmiş ve artık cemiyet sözcüğü kullanılmamaya başlanmıştır.¹⁰⁶

¹⁰³ Herhangi bir cemiyete üye olmak için yirmi beş sınırı konmasının yanı sıra, adayların herhangi bir mahkûmiyetlerinin veya medeni haklardan mahrumiyetlerinin olmaması öngörülmüştür. Diğer taraftan kanunun öngördüğü bazı sınırlandırmalar var ki, bu sınırlamaların temel hedefi Osmanlıcılığı korumaktır. Buna göre, kavmiyetçi ve infıratçı cemiyetler yasaklanmıştır. Kanun, ayrıntıları ileride ele alınacak olan çeşitli değişikliklere uğramakla birlikte, 20 Haziran 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu’nun yayınlanmasına kadar yürürlükte kalmıştır. Zafer Toprak, *1909 Cemiyetler Kanunu, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İletişim Yay., İstanbul, s. 205-208.

¹⁰⁴ Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler(1876-1938), Birinci Kitap, Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Dönemi(1876-1908)*, s.128.

¹⁰⁵ Karara göre, “*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Meclis-i Mebusan’da bulunacak azaları, İttihat ve Terakki Fırka-i Siyasesi namı altında olarak çalışacaklardır.*” Bkz. Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s. 131-224.

¹⁰⁶ İttihat ve Terakki, İkinci Meşrutiyet döneminde ülkenin en etkili siyasal gücü olmuştur. Bu durumun yaşanmasında İttihat ve Terakki’nin örgütsel yapısı olduğu kadar, Padişah Beşinci Mehmet’in uysal kişiliğinin ve İstanbul’daki sürekli sıkıyönetim uygulamasının rolü de etkili olmuştur. İttihat ve Terakki’nin muhalefete karşı giderek tahammülsüz bir iktidar anlayışını benimsediği İkinci Meşrutiyet döneminde 1912’de yapılan *sopalı seçimler* ve 23 Ocak 1913’te yaşanan *Bab-ı Ali Baskını*, bu anlayışın sonucudur. Ülke, İttihat ve Terakki Fırkası’nın bu uygulamaları altında Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarına girmiş, savaştan hemen sonra da 1 Kasım 1918’de toplanan son İttihat ve Terakki Kongresi’nde fırka kendini feshetmiştir. Bu gelişmeyle İttihat ve Terakki ismi tarihe karışırken yeni bir fırkanın kurulması da kararlaştırılmış ve bu doğrultuda 9 Kasım 1918’de *Teceddüt Fırkası* kurulmuştur. Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s. 229.

İkinci Meşrutiyet döneminde kurulan en büyük ve en önemli muhalif parti ise *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*'dir.¹⁰⁷ Fırkanın programına göre kuruluş amacı, Osmanlı Devleti'nde gerçek anlamda meşrutiyet rejimini kurmak, Osmanlı sınırları içinde yaşayan bütün unsurların bir arada olacağı bir Osmanlı birliği tesis etmek ve böylece Osmanlı saltanatının devam etmesini sağlamak olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte program temelde liberal ekonominin kuralları ile ayrılıkçı akımları cesaretlendirecek ilkeleri de içermiştir.¹⁰⁸ Ancak genel kaniye göre fırkanın temel amacı, İttihat ve Terakki'yi iktidardan uzaklaştırmak ve devirmektir.¹⁰⁹ Fırkanın kısa sürede birçok kesimden destek almaya başlaması toplumun kutuplaşmasını da beraberinde getirmiş, İstanbul'da yaşanan çekişmenin heyecanı kısa sürede taşraya da yansımıştır.¹¹⁰ Mahmut Şevket Paşa suikastından sonra fırkanın bazı üyeleri İttihat ve Terakki tarafından sürgüne gönderilirken bazı üyeleri de yurt dışına kaçmış ve fırka 1 Ocak 1913'te resmen, 23 Ocak 1913'te de fiilen kapanmıştır.¹¹¹

Bunun haricinde, *Osmanlı Ahrar Fırkası*,¹¹² *Osmanlı Demokrat Fırkası*(*Firkai İbad*),¹¹³ *İttihad-ı Muhammedi Fırkası*,¹¹⁴ *Mutedil Hürriyetperveran Fırkası*

¹⁰⁷ İttihat ve Terakki'nin muhalifi olanların birleşme noktası olan fırka, 21 Kasım 1911'de *Amasya Mebusu İsmail Hakkı Paşa, Sivas Mebusu Dr. Dağavaryan, Tokat Mebusu Mustafa Sabri, Hama Mebusu Müşir Fuat Paşa, Süleyman Paşa, Dr. Rıza Nur, Volçetrinli Hasan ve Tahir Hayrettin Bey* gibi kişiler tarafından kurulmuştur. Fırka hem parlamentoda yer alan mebuslardan hem de parlamento dışındaki çevrelerden destek görmüş, böylece büyüyen bir muhalefet, diğer bir deyişle tüm muhalefet ırmağının döküldüğü bir göle dönüşmüştür. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Hürriyet ve İtilaf Fırkası bir partiden çok, her türlü düşünceyi, eğilimi içeren bir "blok" hareketi olarak değerlendirilmelidir. Bu arada başta şehzade Vahdettin olmak üzere saraya mensup bazı kişiler de bu partiyi desteklemiş ve Damat Ferit Paşa başkanlığa seçilmiştir. Çavdar, **Türk Demokrasi Tarihi(1839-1950)**, s. 122; Mehmet Ö. Alkan, "*Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın İlk Programı ve Nizamnamesi*", **Toplumsal Tarih**, Şubat 1994, s. 49; Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s. 315-320.

¹⁰⁸ Programda bazı vilayetlerde milli eğitim, tarım ve bayındırlık gibi konularda özerk yönetim tarzını kabul edilerek söz konusu yerlerin sadece savunma ve dış ilişkiler konularında devlete bağlı olmaları öngörülmüş, kapitülasyonlara karşı da hiçbir hükme yer verilmemiştir. Fırka yapısı itibarıyla tam anlamıyla bir karmaşa yuvası görünümündedir. Alkan, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın İlk Programı ve Nizamnamesi*, s. 50-55.

¹⁰⁹ Çavdar, **Türk Demokrasi Tarihi(1839-1950)**, s. 122.

¹¹⁰ Tural, *a.g.m.*, s. 68.

¹¹¹ Alkan, "*Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın İlk Programı ve Nizamnamesi*", s. 49.

¹¹² *Osmanlı Ahrar Fırkası* da dönemin diğer bir siyasi partisi olup, batıda kurulan partilere benzeyen ilk örgütlenme olarak ele alınır. Kurucuları da *Nureddin Ferruh, Ahmet Fazlı, Kıbrıslı Tevfik, Celalettin Arif, Nazım ve Şevket* ile *Mahir Sait* beylerdir. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s. 239, 247-249; Sencer, **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, s. 45; Ahmet Bedevi Kuran, **Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde İnkılâp Hareketleri**, Çeltüt Matb. İstanbul, 1959, s. 498. Çavdar, **Türk Demokrasi Tarihi(1839-1950)**, s. 106.

¹¹³ *Osmanlı Demokrat Fırkası(Firkai İbad)*, 6 Şubat 1909'da İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İbrahim Naci, Giritli Ali ve Fuat Şükrü gibi isimler tarafından kurulmuş olup, 5 Aralık 1911'de de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmıştır. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s. 254-259.

si,¹¹⁵ *Ahali Fırkası*,¹¹⁶ *Osmanlı Islahat-ı Esasiye Fırkası*, *Osmanlı Sosyalist Fırkası* ve *Milli Meşrutiyet Fırkası* gibi siyasi partiler İkinci Meşrutiyet döneminin diğer muhalif örgütleridir.

Osmanlı Devleti'nde seçim hukukunun gelişim sürecine bakıldığında da ilginç bir süreçle karşılaşılmaktadır. Normalde Osmanlı siyasal sisteminde egemenliğin kuramsal kaynağı ve iktidarın amacı halk değildir. Sistemin mantığına göre düzen, yani nizam-ı âlem, Tanrı tarafından konmuş, dolayısıyla değişmez ve değiştirilmemelidir. Bunun yanında, Tanrı dünyanın düzenini kurmakla kalmamış, bu düzeni sürdürmek için padişahı seçerek onu kendinin bir gölgesi, vekili veya halifesi olarak tayin etmiştir.¹¹⁷ Daha önce de ifade edildiği Osmanlı Devleti gibi gelenekçi devletlerde siyaset her zaman küçük bir yönetici azınlığın yetkisinde ve tekelinde olmuş ve bu durum hiçbir şekilde yadırganmadığı gibi, asıl yadırganan, sıradan insanların siyasetle uğraşmaları olmuştur. Böyle bir siyasal sistemde siyasal kararların alınması sırasında Osmanlı padişahı ne herhangi bir meclisin ne de herhangi bir makamın onay ve işbirliğine gerek duymuştur. Bu nedenle Osmanlı klasik döneminin karar alma sürecinde seçilmiş kişilerin yer alması söz konusu olmamıştır.¹¹⁸

¹¹⁴ İkinci Meşrutiyet döneminde kurulan ve Türkiye'nin ilk irtica partisi olarak tanımlanan *İttihad-ı Muhammedi Fırkası* ise 5 Nisan 1909'da kurulmuştur. Kurucuları Derviş Vahdeti, Süheyl Paşa, Mehmet Sadık Efendi, Mehmet Emin Hayreti Efendi, Ahmet Esat Efendi, Hafız Mehmet Sabri ve Bediüzzaman Saidi Kürdi İbni Mirza gibi isimlerdir. 31 Mart Olayı'nın bastırılmasından sonra fesedilmiştir. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s. 261, 270; Hoccoğlu, **a.g.e.**, s. 113.

¹¹⁵ Kurucuları, *Berat Mebusu İsmail Kemal Bey, Halep Mebusu Nafi Paşa, Kerbela Mebusu Mehdi Bey ve Priştine Mebusu Hasan Bey* gibi isimlerdir. Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaaları**, s. 42; Erkan Tural, *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Partilerin Taşra Politikaları*, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 37, S. 4, Aralık 2004, s. 65.

¹¹⁶ Kurucuları, *Gümülcine Mebusu İsmail Bey, Karesi Mebusu Vasfi Bey, Trablusgarp Mebusu Ferhad, Erzurum Mebusu Şevket* gibi isimlerdir. Kişisel veya ideolojik nedenlerden çok hükümet üzerinde etkili olmak isteyen mebusların kurdukları fırka Mebusan Meclisi'nde parlamenter usul gereğince kurulan ikinci parti olmuştur. İttihatçıları masonluk ve dinsizlikle suçlayan mebusların cemiyetten kopmasıyla kurulan fırka, 31 Mart Olayı sonrasında tasfiye edilen muhafazakâr muhalefetin boşluğunu doldurmak istediği izlenimini vermiştir. Fırka programında dini özgürlüklerin genişletilmesi savunarak merkezîyetçi uygulamalara karşı cephe alınmış ve milliyetçi görüşlere aykırı, âdem-i merkezîyetçi bir görüşlere yer verilmiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası kuruluncaya kadar, İttihat ve Terakki'ye karşı şiddetli bir muhalefet yürüten fırka, cemiyet karşısında tutunabilmek ve beklentilerini kamuoyuna daha güçlü bir şekilde duyurabilmek için Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmıştır. Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaaları**, s. 43; Hoccoğlu, **a.g.e.**,s.165-167.

¹¹⁷ Çağdaşlaşma olgusunun incelenmesi sırasında din kavramından çok gelenek kavramının üzerinde durulması gerektiğinin altını çizen Berkes, Osmanlı rejiminin en önemli yanının dinsellikten çok geleneksellik olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede de Gelenekselliği çeşitli açılardan ele alarak, bunu nizam-ı âlem, kanun-ı kadim ve Max Weber'in patrimonializm ilkeleriyle temellendirmiştir. Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, (Yay. Haz. Ahmet Kuyaş), YKY, İstanbul, 2006, s. 30-31.

¹¹⁸ Fevzi Demir, **Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri**, İmge Kitabevi Yay. İstanbul, 2007, s. 20-21.

Fakat dünya on dokuzuncu yüzyılda sosyal, siyasal ve ekonomik açılardan geri dönülemeyecek bir hızda değişmeye başlamış ve bu durum Osmanlı Devleti'ne de yansımıştır. Daha önce ele alınan Tanzimat döneminin önemli özelliklerinden biri de yöneten-yönetilen ilişkilerinde yaratmış olduğu dönüşümdür. Osmanlı Devleti, daha etkin bir şekilde vergi toplamak amacıyla taşrada *muhassıl* ya da *memleket memlisi* adı verilen kurullar oluşturmaya başlamış ve bu durum yönetilenlerin siyasal temsilini sağlamaya yönelik ilk girişim olmuştur.¹¹⁹Böylece Osmanlı Devleti'nde 1840 itibariyle seçim uygulaması halk seviyesine ve sancak merkezlerine inmiş, ilk seçimler de yerel düzeyde bu dönemde yapılmıştır.¹²⁰Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin seçim yöntemine dair 1840 yılında hazırladığı nizamnameye göre, bu meclislerin hem atamayla hem de seçimle belirlenen üyelerinin olması öngörülmüştür. Atamayla gelen üyeler merkez tarafından belirlenenlerdir, dolayısıyla konumuz açısından önemli olan seçimle belirlenen üyelerdir.¹²¹Söz konusu uygulamada öngörülen seçim yöntemi geniş bir katılımı sağlamaktan uzak olmakla birlikte, Osmanlı tarihinde ilk defa yerel halk temsilcilerinin katıldığı kurumsallaşmış meclislerin kurulması gibi ileri bir adım atılmıştır.¹²²

¹¹⁹ Demir, a.g.e., s. 23.

¹²⁰ Cezmi Eraslan, *Türkiye'de Seçim Kültürünün Gelişimi Üzerine Düşünceler(İhsan-ı Şahane'den "Söz Milletindir"e), Sine-i Millet Sergisi (Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Seçim) 1840-1950*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay., Pınarbaşı Matb., İstanbul, 2008, s. 9.

¹²¹ Nitekim belirlenen yöntemine göre, hem seçmenlerin hem de aday olacakların erkek, muteber, akıllı, namuslu ve söz anlar emlak sahibi kişiler olması öngörülmüştür. Seçmenler, kazaya bağlı köylerden kura ile belirlenen beşer kişi ile kaza merkezlerinde yerleşim yerinin büyüklüğüne göre 20 ila 50 kişiden oluşması öngörülmüştür. Diğer taraftan, söz konusu kişilerin isimlerini mahkemeye yazdırmaları istenmiş ve seçimde ilginç olarak bir doğrudan demokrasi örneği uygulanmıştır. Buna göre, bütün seçmenler il merkezinde bir odada toplanarak adaylar tek tek önlerine gelmiş ve o adayı seçmek isteyenlerin bir tarafa istemeyenlerin de bir tarafa toplanması istenmiştir. Dolayısıyla hangi taraf fazlaysa ona göre aday seçilmiş veya seçilememiş, eşitlik durumunda da aday kura ile belirlenmiştir. Reşat Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, TTK Yay., Ankara, 1985, s. 229-257.

¹²² Muhassıl meclislerinin kurulmaya başlanmasından sonra yapılan çeşitli düzenlemelerle meşrutiyet dönemine gelinene kadar temsili yönetim ilişkileri açısından olmasa bile biçimsel olarak yeni siyasal temsil ilişkileri doğmaya başlamıştır. Nitekim söz konusu durum bu meclislerden gelen ve Birinci Meşrutiyet dönemi Mebusan Meclisi'ni oluşturan mebusların siyasal davranışlarındaki olgunluk ve demokratik terbiyenin oluşumunda etkili olmuştur. Osmanlı modernleşmesinin öncülerinden Mithat Paşa 1864'te Tuna vilayetinde yeni bir uygulama başlatmıştır. Buna göre, Vilayet, liva, kaza ve nahiye idare meclisleri kurulmuş, hazırlanan tüzüğe göre vilayet idare meclisleri ve yılda bir defa toplanan vilayet umumi meclisinde seçimle işbaşına gelen üyeler yer alacaktı. Nitekim bu kısmi uygulama 1871'de bütün ülkeye yaygınlaştırılmıştır. Bu idare meclislerine üye seçilebilmek için yılda en az 100 ile 500 kuruş arasında vergi vermek, okuryazar olmak, Osmanlı tebaası olmak, o vilayetin muteber ahalisinden olmak ve 30 yaşını geçkin olmak gerekmektedir. Liva ve kaza idare meclisleri için aranan vergi miktarı daha azdır. İl genel meclisleri her liva için ikisi *Müslüman* ikisi *gayrimüslim* olarak seçilen toplam dört kişiden oluşmaktadır. Bunları o livaya mülhak kazaların idare meclisi azaları mer-

Osmanlı Devleti'nde biri Birinci Meşrutiyet döneminde 1877-1878'de diğerleri de İkinci Meşrutiyet döneminde 1908, 1912, 1914 ve 1919 yıllarında olmak üzere toplamda beş genel seçim yapılmıştır. Meşrutiyet rejiminin ilan edildiği 1876'da yapılan ilk genel seçim için zaman darlığı nedeniyle geniş içerikli bir seçim kanunu hazırlanamamıştır. Bundan dolayı sadece bu seçimde uygulanmak üzere bir yıl yürürlükte kalması öngörülen “*Talimat-ı Muvakkate*” isimli geçici bir yönetmelik hazırlanmış ve 28 Ekim 1876'da yürürlüğe girmiştir.¹²³

Söz konusu hazırlıklardan sonra da seçimler yapılmıştır. Sadece erkeklerin katıldığı ve yasal hiçbir siyasi parti bulunmadığı için siyasi parti faaliyetleri söz konusu olmamıştır.¹²⁴ Bunun yanında seçimlerin taşrada nasıl cereyan ettiği konusunda ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte İstanbul seçimleri daha ayrıntılı bilinmektedir.¹²⁵ 19 Mart 1877'de açılan ilk Osmanlı Mebusan Meclisi çok kısa bir süre çalışabilmiş ve 28 Haziran 1877'de dağılmıştır. Kısa bir süre içinde aynı yönetmeliğe bağlı olarak yapılan seçimlerden sonra 13 Aralık 1877'de tekrar toplanmışsa da 14 Şubat 1878'de İkinci Abdülhamit tarafından kapatılmış, böylece Birinci Meşrutiyet dönemi sona ermiştir.¹²⁶

kez livaya toplanarak seçmektedirler. Alkan, *Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyona Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri*, s. 139; Demir, **a.g.e.**, s. 26.

¹²³ Talimatın birinci maddesinde mebusların görevleri belirtilerek mebus sayısı da 80'i Müslim ve 50'si gayrimüslim olmak üzere asgari 130 kişi şeklinde tespit edilmiştir. İkinci maddede, seçimler için bir nizamname hazırlanacak olmasına rağmen zaman darlığından dolayı her vilayette bulunan merkez vilayet ve kazalarının idare meclisi üyeleri zaten ahali tarafından seçilmiş olduklarından, bu seçimlerde mebusları bunların seçmeleri öngörülmüştür. Böylece anayasada seçimlerin iki dereceli yapılması konusunda herhangi bir husus olmamasına rağmen şekil olarak iki dereceli bir seçim sistemi belirlenmiştir. Üçüncü madde ise mebus olabilmek şartlarını belirlemiştir. Buna göre adayların, emin ve itimada lâıyk olmaları, en az 25 yaşında olmaları, Türkçe bilmeleri, Osmanlı vatandaşı olmaları, az çok emlak sahibi olmaları, cinayet veya siyasi bir suçtan mahkûm olmamaları ve memur olmamaları gibi özellikler tespit edilmiştir. Dördüncü maddeye göre de idare meclisi üyelerinin kaza ve livalarda o vilayet için belirlenen mebus sayısı kadar ismi bir kâğıda yazarak valiye göndermesi, vilayet erkânının da on beş kişilik bir komisyon nezaretinde zarfların açılarak sayım yapması ve en çok oy alanların belirlenmesi ön görülmüştür. Beşinci maddede normalde Ocak ayında toplanması planlanan Mebusan Meclisi'nin Mart ayında toplanacağı belirtilmiştir. Altıncı madde ise İstanbul için yapılacak seçimin esaslarını belirlemiştir. Buna göre de İstanbul, 20 dairesel bir seçim bölgesi olarak tespit edilmiş, söz konusu seçim bölgesinden beşi Müslim, beşi de gayrimüslim olmak üzere toplam on mebusun seçilmesi ön görülmüştür. Her daireden iki ikinci seçmenin belirlenmesini tespit eden düzenlemeye göre, 40 ikinci seçmenin mebusları yukarıdaki şarta uygun olarak seçmesi uygun görülmüştür. Yedinci maddede de mebusların maaş ve yollukları belirlenerek mebusların üçte ikisinin İstanbul'a gelmeleri durumunda meclisin açılacağı belirtilmiştir. **Türkiye'de ve Yabancı Memleketlerde Seçim Mevzuatı**, Başbakanlık Devlet Matb., Ankara, 1949, s. 3-6.

¹²⁴ Demir, **a.g.e.**, s. 31.

¹²⁵ Funda Soysal, *İlk Parlamento Seçimlerimiz, Toplumsal Tarih*, S. 64, Nisan 1999, s. 10.

¹²⁶ İlk Osmanlı Mebusan Meclisi'nde 69'u Müslüman, 46'sı gayrimüslim olmak üzere toplam 115 mebus yer almış, dolayısıyla yönergede öngörülen 130 mebusluk asgari sayıya ulaşılamamıştır. Zafer

Osmanlı Devleti, İkinci Abdülhamit'in Mebusan Meclisi'ni toplantıya çağırarak ve İkinci Meşrutiyet dönemini başlatan 23 Temmuz 1908 tarihli iradesi ile tekrar seçim sürecine girmiş ve ilk çok partili seçimler olan 1908 genel seçimleri yapılmıştır. Seçimler, Osmanlı Mebusan Meclisi'nde 1877'de hazırlanan fakat İkinci Abdülhamit tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe girmeyen ve yine İkinci Abdülhamit'in 1908'de onaylamak durumunda kaldığı seçim kanununa (İntihabı Mebusan Kanunu) göre yapılmıştır.¹²⁷ Nitekim söz konusu yasa bazı değişiklikler ve eklemeler yapılarak 1943 seçimlerine kadar uygulanmıştır.

İki dereceli seçim sistemini öngören ve 83 maddeden oluşan kanuna göre, birinci seçmen olabilmek için 25 yaşını tamamlamış olma, medeni haklardan yoksun bulunmama, herhangi bir yabancı devletin vatandaşı olmama ve bu tür bir iddiada bulunmama, geçici olarak da olsa herhangi bir yabancıya hizmetinde bulunmuş olmama ve yabancılara tanınan türde bir ayrıcalık elde etmiş olmama, bulunduğu yerde bir yıldan beri oturuyor olma, az çok vergi veriyor olma ve iflas ile mahkûm olanların itibarlarını tekrar kazanmış olması gibi şartlar öngörülmüştür.¹²⁸ Bu arada kadınların seçme-seçilme hakkına sahip olması konusu da 1908 Mebusan Meclisi'nde tartışılmışsa da dünyanın hiçbir yerinde böyle bir uygulama olmadığı çekincesiyle gündemden çıkarılmıştır.¹²⁹

İkinci Meşrutiyet döneminin ilk seçimleri, seçim kanununun 3 Ağustos 1908'de sancaklara dağıtılmasıyla başlamış ve 17 Aralık 1908'de meclisin açılışına

Toprak, *Meşrutiyet'te Seçimler ve Seçim Mevzuatı, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4, İletişim Yay., İstanbul, s. 973.

¹²⁷ Alkan, *Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri*, s. 142.

¹²⁸ İkinci seçmen olabilmek için de Osmanlı vatandaşı olma, 25 yaşını tamamlamış olma, herhangi bir yabancı devletin hizmetinde bulunmama, seçimler sırasında kimsenin hizmetinde bulunmama, medeni haklardan yoksun olmama ve herhangi bir yabancı devletin vatandaşı olma iddiasında bulunmama gibi kriterler belirlenmiştir. Mebusluğa aday olabilmek için ise Osmanlı vatandaşı olma, 30 yaşını tamamlamış olma, Türkçeye vakıf olma, herhangi bir yabancı devletin hizmetinde bulunmama, seçimler sırasında kimsenin hizmetinde bulunmama, medeni haklardan yoksun bırakılmış olmama, seçildiği bölgenin halkından olma, iflas etmişse itibarını yeniden kazanmış olma, herhangi bir yabancı devletin vatandaşı olma iddiasında bulunmama ve kişi devlet memuruysa seçildikten sonra memuriyetten ayrılması şartları belirlenmiştir. Kanuna göre, her 500 birinci seçmenin bir ikinci seçmeni seçmesi öngörülmüştür. Devamında da seçmen listelerinin nasıl oluşturulacağı, seçimlerle ilgili teftiş heyetinin kimlerden oluşacağı, görevlerinin neler olacağı ve oyların nasıl kullanılacağı gibi ayrıntılar belirlenmiştir. İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun İrade Tarihi, 20 Temmuz 1324; Takvimi Vekayi ile Neşir ve İlanı ise, 20 Eylül 1324'tür. **Türkiye'de ve Yabancı Memleketlerde Seçim Mevzuatı**, s. 7-24.

¹²⁹ Eraslan, *Türkiye'de Seçim Kültürünün Gelişimi Üzerine Düşünceler* (İhsan-ı Şahane'den "Söz Milletindir"e), s.11.

kadar sürmüştür.¹³⁰ Osmanlı toplumunun gerçek anlamda ilk defa oy kullandığı bu seçimler aynı zamanda ilk çok partili seçimler olma özelliğine de sahiptir. Çünkü 1908 seçimlerine henüz parti kimliği olmayan ancak bir siyasi parti gibi siyasi arena-daki yerini alan *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'nin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin modern anlamda kurulan ilk siyasi partisi olarak değerlendirilen *Ahrar Fırkası* da katılmıştır.¹³¹ Bu arada azınlık gruplarının seçim faaliyetleri de göz ardı edilmemelidir.

Osmanlı Devleti'ni oluşturan çeşitli unsurların âdem-i merkezîyetçi talepleri ile iktidarı kontrol etmeye çalışan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezîyetçi siyasetinin mücadelesine bağlı olarak Ekim ve Kasım aylarında yoğun bir seçim faaliyetine sahne olmuştur.¹³² Böylece Osmanlı Devleti'nde ilk defa seçim propagandası söz konusu olmuş ve her iki parti seçimleri kazanmak için yoğun bir seçim çalışması yürütmüştür. Bu süreçte dikkati çeken İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, seçim propagandası yapmak için Selanik ve İstanbul'da *Kollej Elektoral* isimli seçim kurulu kurmuş olması ve meşrutiyetin ilk günlerinden itibaren çeşitli bölgelerde açtığı şubeler ile buna bağlı kulüpler aracılığıyla daha etkili bir seçim propagandası yapmış olmasıdır. Söz konusu şube ve kulüpler İttihatçılar için buluşma noktası olmuş ve buralarda halka seçimlerle ilgili açık konferanslar verilmiştir.¹³³

Ahrar Fırkası ise örgütlenme işini tamamlayamadığı için sadece İstanbul ve çevresinde seçimlere katılabılmıştır. Dolayısıyla normalde Ahrar Fırkası, İttihat ve Terakki Cemiyeti için ciddi bir rakip olmamasına rağmen, Prens Sabahattin'in âdem-i merkezîyetçi görüşlerini savunması nedeniyle rahatsızlık yaratmış ve İttihatçı basın seçimler sırasında Ahrar Fırkası'nı ciddiye alan sert yazılar yayınlamıştır.¹³⁴ Bu arada İttihat ve Terakki Cemiyeti görüşlerini, gazeteler ve yayınladığı bildiriler aracılı-

¹³⁰ Sürecin nasıl işlediğine dair bir geneleme yapılacak olursa, Ağustos ayında listelerin hazırlanmasıyla uğraşıldığı, Eylül ayı ortalarından itibaren ikinci seçmen seçimlerine başlandığı, Ekim, Kasım ve Aralık aylarında ise mebus seçimlerinin yapılmış olduğu görülür. Demir, **a.g.e.**, s. 61.

¹³¹ Mehmet Ö. Alkan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Seçim Tarihimizden Manzaralar...*, **Toplumsal Tarih**, S. 210, Haziran 2011, s. 44.

¹³² Tevfik Çavdar, "**Mütehîb-i Sani**"den Seçmene, V Yay., Ankara, 1987, s. 6.

¹³³ Aslında *Kollej Elektoral*, halkı seçimler konusunda bilgilendirmek amacıyla Sahib Mollazade İbrahim liderliğinde bağımsız olarak İstanbul'da kurulmuştur. Fakat İttihat ve Terakki, bu oluşumla ilgilenerek Talat ve Hüseyin Kazım beylerin cemiyetin temsilcileri olarak kurulda yer almasını sağlamıştır. Çok sayıda kişinin çalışmalarına katıldığı kurul, seçmen listelerinin hazırlanması, seçimlerde İslam nüfusun etkisinin artırılmaya çalışılması ve ikinci seçmenlik için adayların belirlenmesi konularında ciddi çalışmalar yapmıştır. İstanbul'da Demir, **a.g.e.**, s. 66-67.

¹³⁴ Hocaoğlu, **a.g.e.**, s. 82-83.

ğıyla duyurmaya çalışmıştır.¹³⁵ Ahrar Fırkası'nın ise herhangi bir resmi yayın organı olmamakla birlikte, Prens Sabahattin'in desteğiyle çıkan *Osmanlı* gazetesi ile ismi anılmıştır.¹³⁶

Eylül ayı itibariyle seçimlere dair çalışmalarını yoğunlaştırmaya başlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk bildirisi de 2 Eylül 1908'de yayınlanmıştır. Bildiride bütün Osmanlı unsurlarına çağrıda bulunularak hükümetin keyfi uygulamalarının denetlenebilmesi için meclise gönderilecek mebusların önemi ve nitelikleri üzerinde durulmuştur.¹³⁷

Siyasi program ise oldukça geç bir tarih sayılabilecek olan 6 Ekim'de yayınlamıştır.¹³⁸ Program büyük boy kâğıtlara ayrı bir metin olarak da basılmıştır. Buradaki amaç büyük olasılıkla programın daha çok kişiye ulaşmasını sağlamak ve böylelikle etkili bir propaganda yapmaktır. Oysa Ahrar Fırkası siyasi programını 1 Eylül 1908'de yayınlamıştır.¹³⁹ Bu noktada dikkati çeken, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin söz konusu programının, Ahrar Fırkası'nın yayınladığı programın bir nevi özeti olmasıdır.¹⁴⁰

¹³⁵ Söz konusu gazeteler, Selanik'te *Yeni Asır* ve *İttihat ve Terakki*, Manastır'da *Neyyir-i Hakikat*, İstanbul'da *Şuray-ı Ümmet* ve *Tanin*, İzmir'de de *İttihad* gazeteleridir. Bunların yanı sıra İstanbul'da *Tasvir-i Efkâr*, *Tercüman-ı Hakikat* ve *Beyan'ül Hak* gazeteleri de bağımsız fakat İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin destekçisi durumundadırlar. Demir, **a.g.e.**, s. 67-68.

¹³⁶ Bunun yanı sıra *İkdam*, *Serbesti*, *Volkan*, *Hilal*, *Sabah*, *Yeni Gazete* ve *Saday-ı Millet* gibi muhalif gazetelerden destek görmüştür. Hocoaoğlu, **a.g.e.**, s. 83.

¹³⁷ Bildiride, seçimlerin çok önemli olduğuna temas edildikten sonra elli bin kişinin bir mebus seçiminde hata yapmasının ayıp olacağı, bu çerçevede kimseden korkmadan herkesin oylarını serbest kullanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Devamında da nizama ve kanuna aykırı herhangi bir faaliyet içinde bulunulmadığı sürece kimsenin kimseye karışamayacağı, hatıra ve gönüle mağlup olarak oy kullanılması durumunda vatandaşların çok zarar göreceği, bunun yaşanmaması için de herkesin aklını başına toplaması gerektiği vurgulanmıştır. Bkz. Demir, **a.g.e.**, s. 68-69.

¹³⁸ 21 maddeden oluşan programda Mebusan Meclisi'nin üstünlüğünün sağlanacağı, Ayan Meclisi üyelerinin sürelerinin görev sürelerinin sınırlandırılacağı, yirmi yaşını tamamlayan bütün erkeklerin oy kullanma hakkına sahip olacağı, cemiyet kurma hakkının açık bir şekilde anayasada yer alacağı, resmi dilin Türkçe kalacağı ve her türlü resmi yazışmanın Türkçe yapılacağı, mebusların kanun teklifinde bulunabilmeleri için teklifte bulunabileceği, ırk ve mezhep ayırımı yapılmaksızın herkesin eşit olacağı ve yeteneklerine göre devlet memuru olabileceği, gayrimüslimler dâhil olmak üzere herkesin askere alınacağı, Kanun-i Esasi'nin kişi özgürlüklerine aykırı olan fıkralarının kaldırılacağı, seçimlerin tamamen özgür bir şekilde yapılmasına engel olacak her türlü durumun giderilmesi yönünde teklifte bulunulacak ve gerekli vasıflara sahip her Osmanlı yurttaşının Osmanlı topraklarının her yerinde mebus adayı olabilmesi yönünde teklifte bulunulacağı gibi konular üzerinde durulmuştur. Programın tam metni için bkz. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s. 208-210.

¹³⁹ 25 maddeden oluşan Ahrar Fırkası Programı'nın tam metni için bkz. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s. 247-249.

¹⁴⁰ Nitekim Akşin, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasi programının Ahrar Fırkası'nın siyasi programına bakılarak hazırlandığını ifade etmektedir ki bu yerinde tespit, iki program birlikte incelendiğinde net bir şekilde göze çarpmaktadır. Diğer taraftan İttihat ve Terakki'nin siyasi programı, azınlıkların ve

Henüz imparatorluk genelinde örgütlenememiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, örgütünü genişletmek ve halkın ilgisini seçimlere çekmek amacıyla basın aracılığıyla yoğun bir propaganda yapmıştır.¹⁴¹ Bu süreçte bir yandan programın bazı dikkate değer bölümleri ve maddeleri bir yandan da İttihatçı listelerden seçimlere girecek adayların isimleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın basın organları tarafından yoğun bir şekilde haberleştirilmiştir.¹⁴²

1908'de Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i ilhakı ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi gibi olumsuzluklar da cemiyet tarafından propaganda aracı olarak kullanılan diğer bir argüman olmuş, hükümetin bu gelişmelere sessiz kalmasını Osmanlılık ve insaniyet adına protesto ettiğini açıklamıştır. Hatta meşrutiyetin ilan edilmemesi durumunda bütün Balkanların kaybedebileceği üzerinde durularak meşruteli rejimin yararları vurgulanmıştır. Kendisini anayasa ve meşrutiyet rejimi ile özdeşleştiren İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu konuyu da propaganda malzemesi olarak kullanmıştır.¹⁴³ 1878-1908'i kapsayan İkinci Abdülhamit'in istibdat dönemi de seçimlere giden süreçte söyleme yansıyan konulardan biri olmuştur.¹⁴⁴

İttihat ve Terakki Cemiyeti, seçim süreci boyunca tabanını güçlendirmek için siyasi programının haricinde basın aracılığıyla temel görüş ve önerilerini içeren bölgesel nitelikli çeşitli bildirimler de yayınlamıştır. Selanik seçmenlerine yönelik 29

Ahrar Fırkası'nın siyasi programlarına cevap niteliğine de sahip olduğu için "Türklerin Programı" olarak da anılmıştır. Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s. 155-159.

¹⁴¹ Hocaoğlu, **a.g.e.**, s. 86.

¹⁴² Mesela 9 Şevval 1326 tarihli Şurayı Ümmet gazetesi din ve vicdan özgürlüğünün ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti ile sağlanabileceği yönünde haber yapmanın yanı sıra bu sıralarda Fevziye Kıraathanesi'nde yapılan bir toplantıda çeşitli nutukların okunduğu, birinci seçmenlerin mebus adaylarına herhangi bir itirazda bulunmadığı ve kişi özgürlüklerinin sağlanacağı üzerinde durulmuştur. 12 Eylül 1908 tarihli Tanin gazetesi de programın dikkat çeken yönlerini haberleştirmiştir. **Şurayı Ümmet**, 9 Şevval 1326; **Tanin**, 12 Eylül 1908. 48-49.

¹⁴³ Bu çerçevede Kanun-i Esasi'nin korunması için hiçbir fedakârlıktan kaçınılmayacağı vurgulandığı gibi bunu gerçekleştirme sırasında cemiyetin Osmanlı ordusuna dayandığı, Osmanlı ordusunun da anayasanın korunması için kanını dökmekten geri kalmayacağı sık sık ifade edilmiştir.¹⁴³ İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ordu arasındaki bu birliktelik vurgusu, hemen her kesime bir gözdağı da ifade etmektedir. Nitekim seçimler sırasında işi şansa bırakmak istemeyen cemiyet, İstanbul'da seçimlerin yapıldığı Büyük Postane binasının *Birinci Nişancı Taburu* tarafından korunmasını sağlamış, böylece seçimler ordunun manevi baskısı altında geçmiştir. Alkan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Seçim Tarihi-mizden Manzaralar...*, s. 44.

¹⁴⁴ Söz konusu dönemi karalamaya dönük bir söylem geliştiren İttihatçılar, kurtuluşun kendileriyle gerçekleştiğini sık sık vurgulamaktan geri kalmamışlardır. Şurayı Ümmet gazetesinde yayınlanan "sanki ölü idik dirildik, sanki mezardan geri döndük" gibi bir içeriğe sahip olan ve İkinci Abdülhamit dönemini kötüyerek Kanun-i Esasi, meşrutiyet ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yücelten haber bu açıdan oldukça çarpıcıdır. Bununla bağlantılı olarak, "Yaşasın hürriyet, yaşasın millet, yaşasın vatan" sloganı seçimlere giden süreçte İttihatçıların sıkça kullandıkları bir söylem olmuştur. Nil Türker Tekin, *1908'de Seçim Propagandası*, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 104, Ağustos 2002, s. 23.

Eylül 1908’de İttihat ve Terakki gazetesinde “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Beyannamesidir” ismiyle yayınlanan beyanname ilginç bir örnektir.¹⁴⁵ Diğer taraftan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin siyasi programı geç bir tarihte yayınlandığı için bazı İttihatçı mebus adayları kendilerine programlar hazırlamak suretiyle kişisel propaganda da yapmışlardır.¹⁴⁶Söz konusu süreçte basının önemli işlevlerinden biri de seçimlere katılımı artırmaya çalışmak olmuş ve basında ara ara “İntihabı Unutmayalım...” şeklinde başlayarak oy kullanmanın ve seçimlerin önemini vurgulayan hatırlatmalar yapılmıştır.¹⁴⁷

Muhaliflerin çeşitli entrikalar çevirdiğini ve antidemokratik yollarla iktidarı ele geçirmeye çalıştıklarını savunan İttihat ve Terakki, seçimleri demokratik ve çoğulcu bir çerçevede ele almak yerine ülkenin var olma yok olma mücadelesi şeklinde ele alarak seçimleri kazanmak için tüm vali, mutasarrıf, kaymakam ve parti üyelerini adeta seferber etmiştir.¹⁴⁸

Din olgusu da İkinci Meşrutiyet dönemi boyunca süre giden ve seçim kampanyalarına da yansıyan mücadele içinde en önemli argümanlardan biri olmuş ve siyasallaştırılmıştır. Siyasi arenaya yeni katılan cemiyetler ve fırkaların yanı sıra cemaatlerin dinsel örgütleri dönemin çoğulcu anlayışı içinde cemaatlerin temsilcisi olarak siyasal etkinliklerini sürdürmüşler ve din doğal olarak siyaset konusu ve malzemesi olmuştur.¹⁴⁹ Seçim kampanyasının sonlarına doğru da, İttihat ve Terakki Ce-

¹⁴⁵ Demir, **a.g.e.**, s. 69.

¹⁴⁶ Bu süreçte dönemin önde gelen İttihatçılarından Hüseyin Cahit Yalçın, Halil (Menteşe), Molla Beyzade İbrahim ve Tireli Akif Halil gibi isimler programlar hazırlayarak, hem basın aracılığıyla hem de broşürler bastırarak mahalle mahalle dolaşmak suretiyle halkı hem seçimlere teşvik etmeye hem de İttihat ve Terakki Cemiyeti etrafında toplamaya çalışmışlardır. Mehmet Başaran, *Tire’de 1908 ve 1912 Seçimleri ve Bir Propaganda Metni*, **Toplumsal Tarih**, S.43, Temmuz 1997, s. 43.

¹⁴⁷ Nil Türker Tekin, **Türkiye’de Seçim Propagandaları (1908-1946)**, (Danışman: Toktamış Ateş), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998, s. 52.

¹⁴⁸ Muhalif adaylar konusunda da dikkatli davranarak basın aracılığıyla onları yıpratmaya çalışmıştır. Özellikle de Ahrar Fırkası’nın aday gösterdiği sadrazam Kamil Paşa ve Prens Sabahattin gibi isimleri gözden düşürmeye yönelik yoğun bir propaganda yapılmak suretiyle muhalifler vatan ve Osmanlılık aleyhinde çalışmakla suçlanmışlardır. Hocaoğlu, **a.g.e.**, s. 89.

¹⁴⁹ 27 Eylül 1908’de Ramazan ayının da başlaması din olgusunu daha da ön plana çıkarmış ve yaklaşık bir ay boyunca İstanbul’da çeşitli gerici olaylar ve gösteriler gerçekleştirilmiştir. Bunlara örnek olarak 7 Ekim 1908’de Halıcılar Camii müezzini Kör Ali liderliğinde Yıldız Sarayı’na doğru gerçekleştirilen yürüyüş, aynı gün Üsküdar Camii imamı Abdülkadir önderliğinde teravih namazından sonra gerçekleşen yürüyüş ve kalabalık sinemalar ile karagöz oynatılan mekânların basılması ve 8 Ekim 1908’de Beyazıt Camii’nde gerçekleşen miting örnek olarak gösterilebilir. Diğer bir çarpıcı örnek de Mizan gazetesini çıkaran ve İttihat ve Terakki’ye karşı Abdülhamit’in savunucusu rolünü üstlenerek İstanbul’dan mebus adayı olan Mizancı Murat’tır. Tutuklanarak sürgüne gönderildiği 9 Ekim’e kadar gazetesinde mutlakiyetçi yönetimi savunan ve gerici yazılar yazan Mizancı Murat, sürekli din ve devlet vurgusu yapmıştır. İttihatçılar ise başlarda bu çok sesliliğe karşı akılcı ve laik bir tutum takınmış

miyeti ile muhalifler arasındaki söz düellosu çok sertleŒmiŒ ve basın aracılığıyla birbirlerine karŒı eŒitli ithamlarda bulunmaya baŒlayan taraflar özellikle de İstanbul'da ortamın iyice gerilmesine sebep olmuŒlardır.¹⁵⁰

Bu arada 1908 seçimleri hakkında en ayrıntılı bilgiler İstanbul seçimlerine dairdir. İstanbul'da yaklaşık iki ay süren ikinci seçmenlerin seçiminden sonra mebus seçimi 11 Aralık 1908'de yapılmıŒ, İttihat ve Terakki'nin aday listesinde yer alanların tamamı kazanmıŒtır.¹⁵¹

Bütün bu geliŒmelerin yanında 1908 seçimlerinin Türkiye'ye kazandırdığı ilginç özelliklerden biri de "Sandık Alayı"dır. Bir eŒit bayram havasında düzenlenerek halkın seçimleri adeta Œenliđe d n Œt rmeye baŒladđı bir gelenektir. Buna göre, özellikle ikinci seçmenlerin seçildikleri mahallelerdeki oy sandıkları, seçimin biti-miyle birlikte mahalleli tarafından süslü bir arabaya konarak davul zurna eŒliđinde ve mahallenin esnafı, yetiŒkinleri ve ileri gelenlerinin katılımıyla belediye binasına götürülür. Nitekim zamanla gelenekleŒen sandık alayı Œenliđi, İstanbul seçiminden sonra bir bando takımının da eŒliđinde oldukça yoğun katılımlı ve görkemli gerekleŒmiŒ, Mebusan Meclisi 17 Aralık 1908'de aılmıŒtır.¹⁵²

1912 seçimlerine kadar geçen süre içinde Osmanlı Devleti oldukça çalkantılı bir süreçten gemiŒtir. 31 Mart Olayı'nın yaŒanması, Trablusgarp SavaŒı'nın kaybedilmesi, Mebusan Meclisi'nde muhalefetin iyice güçlenmesi ve gün geçtikçe sesi-nin daha g r çıkmaya baŒlaması gibi geliŒmelerin etkisiyle İttihat ve Terakki Cemi-

hatta bu yönde çağrıda bulunmuŒlarsa da ilerleyen süreçte seslendikleri kitlenin duygu ve d Œ ncelerini hesaba katmak durumunda kalmıŒlardır. Fevzi Demir, *II. MeŒrutiyet Dönemi Parlamento Seçimlerinde Din ve Siyaset (Kâbe  rt s ne Dökülen Œarap ve Kimliği Belirsiz Sakal, Toplumsal Tarih*, Nisan 1999, s. 13-14.

¹⁵⁰ avdar, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 103.

¹⁵¹ ülke genelinde de seçimleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteklediği adaylar kazanmıŒ, fakat ilginç olan bu adayların önemli bir kısmının cemiyete  ye olmayan kiŒiler olmalarıdır. Nitekim Mebusan Meclisi'ndeki İttihatçı mebusların sayısı 150 civarındadır. Dolayısıyla toplam 220 civarında mebus olduğu d Œ n l rse, Mebusan Meclisi'ne birçok muhalif mebusun girdiği ya da sonradan muhalif kanatta yer aldığı anlaŒılmaktadır. Burada dikkati çeken, 1908 seçimlerinde bazı adayların her iki partinin de listesinde yer almıŒ olmasıdır. Bununla bağlantılı olarak sadece İstanbul'da seçimlere katılabilen Ahrar Fırkası'nın listesinde yer alan dört aday bu listeden seçimleri kaybetmelerine rağmen İttihatçıların da listesinde oldukları için seçimi kazanarak mebus olmuŒlardır. Alkan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Seçim Tarihimizden Manzaralar...*, s. 44; avdar, "**Mütehib-i Sani**"den Seçmene, s. 6.

¹⁵² 115 atlı arabadan oluŒan mebus alayı, halkın coŒkun alkıŒları arasında Mebusan Meclisi'ne gitmiŒtir. Bu arada törene katılmak üzere taŒra illerinden gelenlerin sayısı o kadar fazla olmuŒtur ki otel ve hanlarda yer bulunamadđı için camiler ve okullar bile gelenlere tahsis edilmiŒtir. AılıŒta yer alan bando takımı da sözlerini Samih (Rıfat) Bey'in yazdığı ve Zati Bey'in bestelediği "Meclis-i Mebusan MarŒı"nı seslendirmiŒtir. avdar, "**Mütehib-i Sani**"den Seçmene, s. 7-8.

yeti'nin girişimleri sonucunda Meclis 18 Ocak 1912'de feshedilmiş ve ülke yeni bir seçim sürecine girmiştir.¹⁵³

1912 seçimleri, ilk erken seçim olmanın yanı sıra gerek seçim kararının alınması sırasında gerekse seçimlerin yapıldığı sırada sıkıyönetim şartlarının geçerli olması ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin karşısında yer alan muhalefetin fikir ayrımı yapmadan bir blok olarak seçimlere girmesi gibi özelliklerden dolayı Türk demokrasi tarihinde önemli bir yere sahiptir. 1912 seçimlerine sadece İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası katılmış¹⁵⁴ ve daha önceki seçimlerde uygulanan seçim kanunu uygulanmıştır.¹⁵⁵

Yönetimde etkili olan İttihatçılar, seçim güvenliğini sağlamak ve serbest katılımı teşvik etmek yerine antidemokratik uygulamalarda bulunmuştur. Sıkıyönetimin de etkisiyle seçim dönemi boyunca siyasi kulüpler dışında propaganda yapmak önemli ölçüde yasaklanarak partilerin çalışmaları kısıtlanmış, yapılacak miting ve konferanslar için hükümetin önceden haberdar edilmesi ve resmi izin alınması şartı getirilmiş ve özellikle muhalif basının çalışması engellenmiştir.¹⁵⁶

Bu arada İttihat ve Terakki Cemiyeti, seçim dönemi boyunca taşraya güvenilir üyelerini göndermenin yanı sıra muhalefete karşı ortak bir cephe oluşturmak ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın seçim çalışmalarına karşı propaganda yapmak amacıyla İstanbul, İzmir ve Selanik'te "Heyet-i İntihabiye-i Milliye" isimli seçim kurulları oluşturmuştur.¹⁵⁷ İktidar-muhalefet ilişkilerinin bir hayli gergin olduğu 1912 seçimle-

¹⁵³ Kenan Olgun, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Seçim Kültürü (1840-1950)*, **Sine-i Millet Sergisi (Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Seçim) 1840-1950**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay., Pınarbaşı Matb., İstanbul, 2008, s. 24.

¹⁵⁴ Mebusan Meclisi'nde İttihat ve Terakki'ye karşı olan mebuslar önce bir grup oluşturmuşlar sonra da farklı ideolojilere sahip olmalarına karşın Hürriyet ve İtilaf Fırkası çatısı altında bir araya gelmişlerdir. Çavdar, "**Mütehib-i Sani**"den Seçmene, s. 9-10.

¹⁵⁵ Ancak 1877 ve 1908 seçimlerinde teğmen rütbesinden itibaren oy kullanabilmiş olan askerlere yönelik 1912'de yürürlüğe giren yeni bir düzenlemeye göre, seçimlere katılma yasağı gelmiş ve geçici bir kanunla subayların görevli oldukları sürece oy kullanmaları yasaklanmıştır. Bu duruma, özellikle 31 Mart olayından sonra Ordunun siyasallaşması, subayların İttihat Terakki Cemiyeti üyesi olmaya başlamaları asker içinde de rahatsızlık yaratması neden olmuştur. Sait Paşa kabinesinin istifasından sonra kurulan Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi sırasında askerinin siyasetle ilgisini kesmek için siyasi parti ve derneklere üyelikleri yasaklanmış, bu konuda kendilerinden yazılı yeminler alınmıştır. Öte yandan oy kullanmaları da yasaklanmıştır. Alkan, *Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyona Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri*, s. 142.

¹⁵⁶ Hocaoğlu, **a.g.e.**, s. 216.

¹⁵⁷ Bu süreçte İttihatçıların en etkili propagandacıları da Hüseyin Cahit Yalçın ve Cavit Oral olmuştur. Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin gazetesindeki yazıları ile Cavit Bey de etkileyici hitabeti sayesinde verdiği konferanslarla oldukça etkili olmuştur. Cavit Bey seçim süreci boyunca neredeyse yerinde hiç

rinde tarafların seçim propagandaları da doğal olarak hiçbir ilkeye dayanmamıştır. Bu süreçte muhalefet kanıtlanması zor ve çoğunlukla doğru olmayan iddialarla İttihatçıları suçlayarak küfürler yağdırırken İttihatçılar da ellerindeki devlet gücünü kullanarak seçmen ve muhalifler üzerinde türlü baskılar uygulamıştır.¹⁵⁸Nitekim 1912 seçimleri İttihatçıların bu tür uygulamalarından dolayı Türk Demokrasi tarihinde “sopalı seçimler” olarak yer almıştır.¹⁵⁹

Seçimleri kazanmak için yoğun bir seçim kampanyası yürüten İttihat ve Terakki Cemiyeti çok sayıda broşür ve kitapçık da dağıtmıştır.¹⁶⁰1908 seçimleri sırasında izlenen Osmanlılık politikasını bir tarafa bırakarak Türkçülük vurgusu yapmaya başlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, basın aracılığıyla Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nı ülkeyi Türk ve Türk’ün karşısındakiler diye ikiye bölmek istediğini, Hürriyet ve İtilafçılar ile Rumlar arasında bir işbirliği olduğunu ve aslında bunun Yunan politikasının bir parçası olduğu ısrarla işlenmiştir.¹⁶¹

Hürriyet ve İtilaf Fırkası da yoğun bir seçim faaliyeti yürütmüş ve basının yanı sıra çeşitli broşür ve bildiri de kullanmıştır.¹⁶²Diğer taraftan Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın da İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi oldukça güçlü yazarları ve hatipleri vardır. Bunlardan Lütfi Fikri, Rıza Tevfik, Dr. Rıza Nur, Mustafa Sabri, Refii Cevat,

durmamış ve İstanbul dışı dâhil olmak üzere birçok yerde çeşitli konferanslar vermiştir.Hocaoğlu, **a.g.e.**, s. 217; Çavdar, “**Mütehib-i Sani**”den Seçmene, s.10-11.

¹⁵⁸ Çavdar, “**Mütehib-i Sani**”den Seçmene, s.10.

¹⁵⁹ Bu uygulamaların yanı sıra örgütlü Hürriyet ve İtilaf muhalefetine seçimleri kazanmaması için farklı baskılar da söz konusu olmuştur. Sivil ve asker yöneticiler seçimlere müdahale etmiş, oy kullanmak üzere seçim merkezlerine giden vatandaşlara fiili baskılar uygulanmış, başkalarının yerine oy kullanılmış ve kullanılan oyların sayımı sırasında çeşitli hileler yapılmıştır. Olgun, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Seçim Kültürü (1840-1950)*, s. 25.

¹⁶⁰ Bunların en önemlisi İttihatçı Übeydullah Efendi tarafından dağıtılan “Kime Oy Verelim” isimli kitapçıktır. İttihatçılar, kitapçıkta siyasi parti olarak görmedikleri Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nı Osmanlı unsurları arasında ayrılıkçı tohumlar ekmek ve siyasi birliği parçalamaya çalışmakla suçlamıştır. Hocaoğlu, **a.g.e.**, s. 219-220.

¹⁶¹ Bu arada seçimler sırasında irtica tehdidi de propaganda aracı olarak işlenmiştir. Önceki seçimlerde bu konu hiç gündem olmamışken 1912 seçimleri sırasında malzemeye dönüşmesi kuşkusuz kısa bir süre önce yaşanmış olan 31 Mart Olayı’dır. Nitekim seçim kampanyası sırasında vurgulanan temel şey 31 Mart Olayı’nı bastırın İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin irtica ile baş edebilecek tek güç olduğudur. Tekin, **Türkiye’de Seçim Propagandaları (1908-1946)**, s. 59.

¹⁶² Lütfi Fikri Bey’in bu süreçte çıkardığı Tanzimat, Tesisat, Takdirat, Teşkilat, Teminat gibi gazetele- rin yanında Tahir Hayreddin’in çıkardığı Şehrah, Alemdar, Nevrah, Yeni Yol, Meslek, Bedahet, Mukavemet, Hedef ve Necdet gibi gazeteler Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nı destekleyen gazeteler olarak ön plana çıkmaktadır. Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nı Destekleyen Matbuat, Tarih ve Toplum*, S. 42, Haziran 1987, s. 8-14. Hürriyet ve İtilafçılar, çeşitli broşür ve bildiri de kullanmışlardır. Hatta Türkçe, Rumca, Bulgarca ve Ermenice olmak üzere yirmi bin adet program bastırılarak taşraya gönderilmiş ve seçim kampanyası genel itibarıyla bu programın içeriğine dayanılarak yapılmıştır. 71 madde- lik program metni için bkz. Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler(1859-1952)**, s. 335-343; Demir, **Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri(1908-1914)**, s. 240.

Yorgi Boşo, Gümülcineli İsmail gibi isimler ön plana çıkanlar olmuştur. Hatta Lütfi Fikri en fazla dolaşan ve fırka adına propaganda yapan kişi olmuştur.¹⁶³

Hürriyet ve İtilaf Fırkası propaganda sürecinde bir taraftan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ayrılarak kendi tarafına geçenleri kamuoyuna duyurmak suretiyle destekçilerinin sayısını arttırmaya çalışırken,¹⁶⁴ diğer taraftan da halkın dini duygularını kullanarak seçimleri kazanmak için çaba sarf etmiş, İttihat ve Terakki'nin halkı dinsizleştireceği, çocuklara şapka giydireceği ve giymeyenleri cezalandıracağı yönünde propaganda yapmıştır.¹⁶⁵

İttihat ve Terakki'nin adeta bir ölüm kalım meselesine dönüştürdüğü 1912 seçimleri sırasında birçok kişi de tutuklanmıştır.¹⁶⁶ Birçok şikâyetin dile getirildiği ve oldukça gergin geçen seçim sürecinin sonunda İttihat ve Terakki Cemiyeti ezici bir çoğunlukla seçimleri kazanmış ve Mebusan Meclisi 18 Nisan 1912'de çalışmalarına başlamıştır. Seçilen 284 mebusun neredeyse tamamı İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubu iken muhalif mebusların sayısı sadece on beştir.¹⁶⁷ Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti önceki dönemde olduğu gibi bu defa da meclis dışı güçlerin etkisinde kalmış, iktidar olmasına rağmen mecliste “muktedir” olamamıştır. Meclis dışında askeri bir güç olarak ortaya çıkan Halaskar Zabitan Grubu ittihatçıların iktidardan çekilmesinde etkili olmuş, 1912 meclisi de 1908 meclisi gibi zamanından önce 4 Ağustos 1912 tarihinde feshedilmiştir.

Mebusan Meclisi'nin feshedilmesinden sonra Hürriyet ve İtilafçıların adil bir ortamda yapılacağını düşündükleri ve büyük umutlarla bekledikleri seçimler, 15 Ekim 1912'de Balkan Savaşı'nın başlaması nedeniyle 24 Ekim 1912 tarihli hükümet kararnamesiyle ertelenmiştir. Bu arada İttihat ve Terakki 23 Ocak 1913'te Babıâli Baskını'nı gerçekleştirerek iktidarı tamamen eline geçirmiş, böylece İttihat ve Terakki'nin Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürecek olan tam iktidar dönemi

¹⁶³ Demir, *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri(1908-1914)*, s. 241.

¹⁶⁴ Tekin, *Türkiye'de Seçim Propagandaları (1908-1946)*, s. 60.

¹⁶⁵ Olgun, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Seçim Kültürü (1840-1950)*, s. 25.

¹⁶⁶ Somut örnekler verilecek olursa, Muhalif Kozmide Efendi ile Rıza Tevfik'in Büyükkada'daki konferansları engellendiği gibi Rıza Tevfik tutuklanmış, serbest bırakıldıktan sonra da ittihatçılar tarafından darp edilmiştir. Osmanlı sosyalistlerinden yazar A. Rıfki Bey de polislerin gözü önünde darp edilmiştir. Nitekim bu tür gelişmeler muhalefetin eleştirilerinin artmasına ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı propaganda aracı olarak kullanmasına sebep olmuştur. Hocaoğlu, *a.g.e.*, s. 219-220.

¹⁶⁷ Olgun, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Seçim Kültürü (1840-1950)*, s. 26.

başlamıştır. Hemen ardından da muhalefet etkisiz hale getirilmiş ve bu nedenle İttihat ve Terakki 1914 seçimlerine tek başına girmiştir.¹⁶⁸ 1914 seçimleri 1908 tarihinde yasalaşan seçim kanununa göre yapılmıştır. Fakat seçimlerin hemen öncesinde söz konusu seçim kanununda bazı değişiklikler yapılarak ordu mensuplarının askerlik hizmetinde buldukları süre içinde birinci ve ikinci seçmen olamayacakları hükme bağlanmıştır.¹⁶⁹ 24 Mart 1913'te Matbuat Kanunu'nda yapılan değişikliğe göre de parlamento üyelerinin ve devlet memurlarının siyasi gazete yöneticileri olmaları yasaklanmıştır.¹⁷⁰

Böyle bir ortamda Ekim 1913 sonlarında başlayan seçim süreci, 1912 seçimleri gibi canlı geçmemiş ve basın bile bu seçimlere çok rağbet göstermemiştir. Bunun temel nedeni de seçimlerde herhangi bir muhalif partinin olmayışı ve seçimlere sadece İttihat ve Terakki'nin katılmasıdır. Seçimlerde sadece azınlıklar muhalif bir duruş sergilemiş, bundan dolayı da İttihat ve Terakki'nin seçim kampanyası Türklerin seçim kampanyası olarak değerlendirilmektedir.¹⁷¹

İttihat ve Terakki'nin seçim kampanyasına temel oluşturan programı Eylül 1913'te düzenlenen kongresinde hazırlanmıştır. İttihat ve Terakki söz konusu kongrede hem kendini açıkça bir siyasi parti olarak tanımlamış hem de 1911 tarihli programda birtakım değişiklikler yapılarak devam ettirilmiştir. Dikkat çeken değişiklikler ise, Trablusgarp ve özellikle de Balkan Savaşları'na tepki olarak Türk milliyetçiliğinin programa yansiyarak ilk defa *Vatan* ve *Milli İktisat* terimlerinin kullanılmış olmasıdır.¹⁷² Bu arada İttihat ve Terakki, Enver Paşa önderliğinde Edirne'nin Bulgar-

¹⁶⁸ Aslında İttihatçılar iktidarı tam anlamıyla ellerinde bulundurdukları için tekrar seçim yapma ve Mebusan Meclisi'ni toplama gereğini duymayabilirlerdi. Fakat meşrutiyet rejimine ve anayasaya olan bağlılıkları adeta onları varlık nedeniydi. Dolayısıyla iktidarlarını meşru kılmamanın aracı olarak meclisin varlığını ve gerekliliğini hiçbir zaman tartışma konusu yapmamışlardır. Bu nedenle Balkan Savaşı'nın sona ermesinin hemen ertesinde 1913 sonbaharında seçimlerin yapılacağı açıklanmış, kısa bir süre sonra da 23 Ekim 1913'te valiliklere bu yönde bir duyuru yapılmıştır. Mehmet Ö. Alkan, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi*, **Görüş**, No: 39, Mayıs 1999, s. 50.

¹⁶⁹ Tarhan Erdem, **Anayasalar ve Seçim Kanunları(1876-1982)**, Milliyet Yayınları, 1982, s. 153.

¹⁷⁰ Demir, **Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri(1908-1914)**, s. 303.

¹⁷¹ Demir, **Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri(1908-1914)**, s. 305.

¹⁷² Program için bkz. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler(1859-1952)**, s. 214-225.

lardan geri alınmasını da propaganda malzemesi olarak kullanmayı göz ardı etmemiştir.¹⁷³

Sonuç olarak 1914 seçimleri İttihatçıların denetiminde sorunsuz denebilecek bir ortamda gerçekleşmiş, İttihat ve Terakki'nin kazandığı seçimler sonucunda 254 mebus meclise girmeye hak kazanmış ve Mebusan Meclisi 14 Mayıs 1914'te açılmıştır.¹⁷⁴ Ancak bu meclis de normal süresi dolmadan, feshedilmek suretiyle 21 Aralık 1918'de çalışmalarını sonlandırmıştır.¹⁷⁵

Bütün bu gelişmeler ışığında iyisiyle-kötüsüyle yeni Türkiye devleti için bir alt yapı oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki özellikle İkinci Meşrutiyet döneminde siyasi alanda yaşanan canlanma, daha önce kurulan cemiyetlere yenilerinin eklenmesi ve bunların bir kısmının siyasi partilere dönüşerek iktidar mücadeleleri içinde yer almaları gibi gelişmeler toplumun da politikleşmesini sağlamıştır. Yani kısacası Türk toplumu önceki dönemlere göre, siyasi arenayla daha yakından ilgilenmeye başlamıştır.

¹⁷³ Hatta Hüseyin Cahit Tanin gazetesinde Edirne'nin kurtarılmasını birkaç kilometre toprağın kurtarılması olarak değil Osmanlılığın istikrarı olarak değerlendirmiştir. Devamında da Bunu unutmanın nankörlük olacağını vurgulamıştır. Tekin, **Türkiye'de Seçim Propagandaları (1908-1946)**, s.

¹⁷⁴ Demir, **Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri(1908-1914)**, s. 329.

¹⁷⁵ Kenan, OLGUN, *Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XXVII, Sayı: 79, Mart 2011, Ankara, 2011, s. 8.

1.2. İlk Örgütlenmeler ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Kuruluşu

1.2.1. Sivas Kongresi ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Cumhuriyet Halk Partisi'nin, ulusal kurtuluş savaşının yarattığı bir siyasi kuruluş olduğu düşünüldüğünde, geniş tabanlı bir temele dayandığını belirtmek gerekir ki, ulusal kurtuluş savaşından geçen başka ülkelerde de benzer siyasi partiler görülmektedir. Rustow'a göre, ulus devlet olmaya yönelen toplumlardaki geniş tabanlı siyasi partiler, benimsedikleri ulusçuluk doğrultusunda genellikle iki cephede savaşırlar ki, bunlar, mevcut olan veya tehdit eden yabancı ülkelere karşı dış savaş ve geleneksel siyasi yapıya ve onu destekleyenlere karşı iç savaştır. Partinin geniş tabanlı bir bünyeye sahip olması bu her iki cephede sürdürdüğü savaşta mümkün olduğu kadar bütün sosyal tabakaların ve zümrelerin desteğini sağlama zorunluluğundan da doğmaktadır. Ayrıca, partinin geniş tabanlı olma nedeni toplumsal yapıyı köklü değiştirme arzusuyla da ilgilidir. Böyle bir partinin sosyo-ekonomik amaçları genellikle kitle eğitimi, ekonomik kalkınma ve laikliğin gerçekleşmesi, kısacası, modernleşme sürecinin hızlandırılmasıdır. Bu modernleşme sürecinin önemli bir yönü de ulusal bilinçlenmenin doğmasını sağlamaktır.¹⁷⁶

Mustafa Kemal Paşa, 1927'de toplanan *Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi* açış konuşmasında, fırkanın ilk kongresinin Sivas Kongresi olduğunu şu sözlerle aktarmış ve fırkanın kuruluşunu *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*'ne, diğer bir deyişle Milli Mücadele yıllarına dayandırmıştır.

“Efendiler, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın büyük kongresini açıyorum. Fırkamız geçen ızdırap seneleri içinde milletimizin hayatı ve şerefi için gösterdiği büyük azim ve iradenin misali olarak bundan dokuz sene evvel meydana çıkmıştı. Bütün Anadolu ve Rumeli'ye şamil olmak üzere ilk umumi kongremiz Sivas'ta akdedilmişti. Sivas Umumi Kongresi'ni takaddüm eden Şark'da ve Garb'da mıntıkavi kongreler de akdedilmişti. Bunlardan benim iştirak ve riyaset ettiğim Erzurum Kongresi'dir. Erzurum Kongresi tesbit ettiği esaslar itibarıyla şayan-ı kayd ve tezkardır. Sivas Umumi Kongresi'nde müzakere mevzuu olan aynı esaslar olmuştur. Bu esaslar tevzihen bütün memlekete teşmilen kabul olunmuştur. Gerçi o zaman kullandığımız unvan ile bugünkü unvan arasında fark vardır. Fakat Teşkilat esasiye itibarıyla mahfuz kalmıştır ve bugün siyasi fırka halinde tecelli eden mevcudiyete mabada teşekkül etmiştir. Bilhassa memleket ve millete ait umumi gaye ki selamet ve refah-ı umumiye teminden ibarettir. Mühimi asliyesi değişmeksizin takip olunmuştur. Binaenaleyh diyebiliriz ki bugün küşadı ile müftehir olduğum büyük kongremiz Sivas Kongresi'nden sonra teşkilatımızın ikinci büyük kongresi oluyor. Efendiler Sivas Kongresi'nde nasıl ki bütün milletin amal ve hissiyatını temsil etmek mevkiinde bulduysak bugün de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın büyük kongresi ile bütün milletin hakiki hissiyat ve temayu-

¹⁷⁶ Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, 1976, s. 17-18.

latına tercüman olmak ve vazife ve mevkiinde bulunuyoruz. Filhakika halkın bütün tabakaları mefkûrelerini temin edecek avamil-i anasırı firkamızın icraat ve faaliyetinde arıyorlar ve buluyorlar. Bu hakikatin en son ve bariz delili son intihab-ı umumiyede aziz ve necip milletimizin firkamıza gösterdiği muzaheret ve itimattır. Bunu şükran ve iftiharla yâd ederim...”¹⁷⁷

Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıda aktarılan görüşleri hemen herkes tarafından kabul görmesine rağmen bazı araştırmacılar durumun bu şekilde işlemediğini ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Cumhuriyet Halk Fırkası arasında Mustafa Kemal Paşa haricinde herhangi bir tarihsel veya kültürel süreklilik olmadığını vurgulamışlardır.¹⁷⁸

Oysa Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kuruluşunu tarihsel sürekliliğin bir sonucu olarak ele almak gerekir. İttihat ve Terakki Fırkası, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Müdafaa-i Hukuk Grubu veya Birinci Grup ve Halk Fırkası gibi oluşumlar kuşkusuz bu tarihsel sürekliliğin kilometre taşları olarak değerlendirilmelidir. Nitekim söz konusu süreklilik hem düşünce açısından hem de kadro açısından kendini göstermektedir. Yukarıdaki açıklamalardan hareketle Mustafa Kemal Paşa için 1927 yılındaki kurultayda yapmış olduğu konuşmada Cumhuriyet Halk Fırkası'nı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dayandırmak hiç de güç olmamıştır. Dahası bu durum muhtemelen söz konusu dönemin entelektüelleri ve siyasi kadroları için de şaşırtıcı olmamıştır.

Zira Anadolu hareketinin şekillendiği dönemde birçok kesim İttihatçıların örgütlenmenin rolü üzerinde durmaktan geri kalmamıştır. İster Damat Ferit Paşa ve Ali Kemal gibi İtilafçı olsun, ister İngiliz istihbarat servisinden olsun, Milli Mücadele karşıtlarının çoğu örgütlenmeyi İttihatçılara dayandırmıştır.¹⁷⁹

Dolayısıyla bu konuda sağlıklı tespitlerde bulunmak için Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kuran Sivas Kongresi'nin toplandığı 4 Eylül 1919'dan, Halk Fırkası'nın kurulduğu 9 Eylül 1923'e kadar geçen dört yıl boyunca Cemiyet'ten Gruba ve Grup'tan da Fırka'ya geçişin aşamalarını saptayarak bu süreç-

¹⁷⁷ **Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi**, TBMM Matb., Ankara, 1927, s.1-2.

¹⁷⁸ Karpat, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendisini bir halk hareketiyle ilişkilendirmek için çeşitli tezler öne sürdüğünü fakat buna karşın Cumhuriyet Halk Partisi'nin toplumsal uzlaşmanın, siyasi bir evrim sürecinin ve sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanan bir halk hareketi olarak kurulmadığını ifade etmiştir. Bkz. Kemal H. Karpat, **Türk Siyasi Tarihi-Siyasal Sistemin Evrimi**, Timaş Yay., İstanbul, 2011, s. 43.

¹⁷⁹ İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'nin Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği birçok rapor bu düşünceyi yansıtırken, yabancı ve yerli basın da aynı tezi vurgulamıştır. Bkz. Eric Jan Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, Bağlam Yay., İstanbul, 1987, s. 127-128.

te örgütün yapısal ve düşünsel değişimlerini ana hatlarıyla irdelemek sağlıklı olacaktır. Çünkü söz konusu dönüşüm aynı zamanda ulusallaşmaya/uluslaşmaya başlayan hareketin merkezileşmesi anlamına da gelmektedir.¹⁸⁰

Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele) ve Rauf (Orbay) Beyler ile onlarla beraber hareket eden Kazım(Karabekir) ve Mersinli Cemal Paşalar, hem millileştirici hem de merkezileştirici bir yol izlemişlerdir. 22 Haziran 1919'da yayınlanan *Amasya Genelgesi*'nde¹⁸¹ milletin içinde bulunduğu durumu ortaya koymak ve haklarını duyurmak amacıyla milli bir heyetin gerekliliğine işaret edilmesinin yanı sıra Sivas'ta ulusal bir kongre toplanması yönünde çağrı yapılması söz konusu millileştirme ve merkezileştirme girişiminin ilk işaretleri olarak değerlendirilebilir.¹⁸²

Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıda aktarılan konuşması sırasında da temas ettiği *Erzurum Kongresi*, bu doğrultudaki ikinci temel adımdır. Kuşkusuz söz konusu millileşme sürecinin ilk kurumsal yapı taşları bu sırada oluşturulmuştur. Erzurum Kongresi, hemen öncesinde ordudan istifa eden Mustafa Kemal Paşa'ya sivil liderlik yolunu açması ve Sivas Kongresi sırasında kurulacak olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin aynen benimseyeceği müdafaa-i hukuk prensipleri ile teşkilat tüzüğünü hazırlamış olması gibi iki büyük özelliğe sahiptir.¹⁸³ Doğu illerinde kurulmuş olan müdafaa-i hukuk cemiyetlerinin *Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* altında birleştirilmesi de mücadelenin merkezileşmesi yolunda atılan temel adımlardan biri olup, Erzurum Kongresi'ne milli bir kongre kimliği kazandırmıştır. Diğer taraftan yayınlanan beyannameye göre, Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin vatanın bütünlüğünü sağlamayı amaçlayan bütün Müslüman yurttaşların doğal üye sayıldığı bir milli örgüt olarak nitelendirilmesi, kitlesel bir oluşumun hedeflendiğini göstermesi açısından önemlidir.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Milli mücadelenin kurumsallaşma süreci olarak da ele alınabilecek olan bu süreçte Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 itibariyle Samsun'a çıkışı, Amasya, Erzurum ve Sivas durakları ile bu duraklarda alınan kararların temel yapı taşları olduğunun altını çizmekte fayda vardır. Bülent Tanör, **Türkiye'de Kongre İktidarları(1918-1920)**, YKY, İstanbul, 2009, s. 185.

¹⁸¹ Amasya Genelgesi için bkz. Mahmut Goloğlu, **Milli Mücadele Tarihi II, Sivas Kongresi**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2008, s. 9-10.

¹⁸² Tanör, **Türkiye'de Kongre İktidarları(1918-1920)**, s. 185.

¹⁸³ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, Cilt 1, Kastaş Yay., İstanbul, 2004, s. 272.

¹⁸⁴ Beyanname metni için bkz. Mahmut Goloğlu, **Milli Mücadele Tarihi I, Erzurum Kongresi**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2008, s. 227-229.

İşgallere karşı yürütülmekte olan mücadelenin millileşmesi ve merkezileşmesi açısından en önemli gelişme ise 4 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi'dir.¹⁸⁵ Dolayısıyla yerel kongre girişimi tamamlandıktan sonra asıl birleştirme işinin Sivas Kongresi'nde gerçekleştiğini söylemek mümkündür.¹⁸⁶ Sivas Kongresi, Anadolu ve Rumeli'deki yerel savunma örgütlerinin birleştirilerek, tek bir merkeze bağlanmasının, birliği sağlamanın ve otorite oluşturma çabalarının önemli bir göstergesi olarak kabul edilebilir.¹⁸⁷ Nitekim Erzurum Kongresi kararlarına paralel kararların alındığı Sivas Kongresi'nde, Temsil Heyeti genişletilerek bütün Anadolu adına karar alabilecek bir organa dönüştürülürken, cemiyetlerin hepsi *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* adı altında birleştirilmiştir.¹⁸⁸

Nizamnameye göre¹⁸⁹ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Osmanlı yurtseverliğini savunan İslamcı bir örgüttür. Hatta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin birleşmesiyle meydana geldiği vurgulanmışsa da gerçekte tek bir cemiyet değil bir cemiyetler federasyonu olduğu söylenebilir.¹⁹⁰

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Milli Mücadele'nin tek bir merkezden yönetilmesini sağlayan bir organ olarak görülmekle birlikte İttihat ve Terakki Fırkası'nın feshedilmesinden sonra ortaya çıkan siyasal dağınıklığı gideren bir oluşum olarak da düşünülmelidir. Her ne kadar Mustafa Kemal Paşa, 24-25 Ekim 1919'da Amasya'da Tasvir-i Efkâr gazetesi muhabiri Ruşen Eşref'e verdiği demeçte hareketin İttihatçı bir girişim değil geniş bir halk ayaklanması olduğunu vurgulamışsa da¹⁹¹ İttihatçıların ön plandaki simalarının büyük çoğunluğu ve teşkilat mensupları milli mücadelenin içinde birebir yer almışlardır. Bu kişilerden Fethi (Okyar), Şükrü

¹⁸⁵ Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları(1918-1920)*, s. 186.

¹⁸⁶ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s. 476.

¹⁸⁷ Suna Kili, *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003, s. 151.

¹⁸⁸ Kongre sonunda yayınlanan beyannamede yer alan ilgili kararlar şu şekildedir: "*Vatan ve milletimizin maruz olduğu mezalim ve alam ile ve tamamen aynı gaye ve maksatla vicdan-ı milliden doğan vatani ve milli cemiyetlerin 'Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti' unvanıyla tevsim olmuştur... Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 4 Eylül sene 335 tarihinde Sivas şehrinde inikad eden Umumi Kongresi tarafından maksad-ı mukaddesi takip ile teşkilat-ı umumiyyeyi idare için bir 'Heyet-i Temsiliye' intihap edilmiş ve...*" A.Ü. *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi*, Kutu: 97 Gömlek: 22 Belge: 22; Bkz. Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, TTK Yay., Ankara, 1999, s. 115.

¹⁸⁹ Nizamname metni için bkz. A.Ü. *Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi*, Kutu: 97 Gömlek: 22 Belge: 22.

¹⁹⁰ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması(1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2005, s. 20-21.

¹⁹¹ Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, (Yay. Haz. Ali Sevim vd.), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2006, s. 20-26.

(Saraçoğlu), Mahmut Esat (Bozkurt), Kara Vasıf, Ali (Çetinkaya), Yunus (Nadi), Celal (Bayar) ve İsmet (İnönü) gibi isimler ilk akla gelenlerdir.¹⁹² Dolayısıyla bu bilgiler çerçevesinde tamamen olmasa bile büyük ölçüde kadro açısından bir süreklilik olduğunu ifade etmek gerekir. Ancak İttihatçıların bu süreçte önemli bir yere sahip olmakla birlikte direnişi başlatan kişiler değil, Mustafa Kemal Paşa ve hareketi tarafından kullanılan insan malzemesi oldukları yolunda da görüşler mevcuttur.¹⁹³ Bununla birlikte İttihat ve Terakki'nin bir cemiyet, ardından da bir siyasi parti olarak belirmesi ve Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerinin kuruluş yıllarına bakıldığında, söz konusu oluşumun Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesi öncesine dayandığı, diğer bir deyişle başlangıçta Mustafa Kemal'den bağımsız olarak bir mücadele yürüttükleri bilgisini de ihmal etmemek gerekir.

Ayrıca, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin neden bir siyasi parti olarak değil de, siyasi parti gibi hareket eden bir cemiyet olarak kurulduğu sorusunun da cevabını Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararlarda bulmak mümkündür. Zira söz konusu kongrelerde siyaset yapılmayacağı özellikle vurgulanmış ve bu bakış açısı hem Erzurum Kongresi'nin hem de Sivas Kongresi'nin sonunda yayınlanan beyannamelere yansımıştır.¹⁹⁴ Hatta 5 Eylül 1919'da siyasetten uzak durulmasını kesin olarak sağlamak amacıyla İttihat ve Terakki Fırkası'nın yeniden canlandırılmaya çalışılmayacağı ve mevcut siyasi partilerin hiçbirinin emellerine alet olunmayacağı yönünde bir yemin töreni de yapılmıştır.¹⁹⁵ Bunu iki nedene dayandırmak mümkündür. Şöyle ki, toplumda savaş sonrasında ortaya çıkan olumsuz durumdan başta İttihatçılar olmak üzere, siyasetçilerin sorumlu tutulması ve fırkacılığın ülkenin hayırına olmayacağı görüşünün hâkim olması etkili olmuştur. Nitekim fırkacılığın hedefi saptıracağı ve bölünmelere neden olacağı farkında olan Mustafa Kemal Paşa da, Sivas Kongresi'nin amacını, Doğu ve Batı Vilayetleri ve Trakya'nın, yani bütün memleketin birliğini sağlamak şeklinde ifade etmiştir.¹⁹⁶

¹⁹² Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, Cilt 1, Ayyıldız Matb., Ankara, 1965, s. 18.

¹⁹³ Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, s. 129-130.

¹⁹⁴ Daha önce de verilen Beyannamenin ilgili maddesinin devamı şu şekildedir: "*Cemiyet her türlü fırkacılık cereyanlarından ve ihtirasat-ı şahsiyeden külliyen Müberra ve münezzehtir. Bircümle Müslüman vatandaşlarımız bu cemiyetin aza-yı tabiyesindedir.*"Bkz. Uluğ İğdemir, **a.g.e.**, s. 115.

¹⁹⁵ İhsan Güneş, "*Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 8, Mart 1987, s. 428.

¹⁹⁶ Atatürk, **Nutuk**, Cilt 1, Milli Eğitim Bas., İstanbul, 1970, s. 82.

Bu açıdan bakıldığında hem Sivas Kongresi'nde alınan kararların hem de savaş sonucunda itibarsızlaşan İttihatçıların olası örtülü siyasi faaliyetlere yönelmelerinin engellenmeye çalışıldığı söylenebilir. Diğer taraftan particiliğin ve örgütlülüğün neredeyse genetik yapılarını oluşturan bir olgu olduğu düşünülürse, İttihatçıların geleceğin siyasi partisinin temellerini Sivas Kongresi sırasında attıkları da söylenebilir. Bununla bağlantılı olarak Anadolu'nun işgal edilmemiş olan birçok yerleşim yerinde, İttihat ve Terakki Fırkası levhalarının yerine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti levhalarının asılmış olması vurgulanması gereken bir gelişmedir.¹⁹⁷ Muhtemelen bu tür gelişmelerin de etkisiyle, Mütareke döneminin en hararetli isimlerinden gazeteci ve Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey, Anadolu hareketini İttihatçıların isyanı olarak değerlendirirken, Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları da 1919 seçimlerinin Anadolu'da İttihatçıların baskısı altında gerçekleştiği iddiasında bulunmuştur.¹⁹⁸ Ancak Mustafa Kemal Paşa gelişmelerin bu şekilde gelişmediğini, İttihatçıların Milli Mücadele'ye katılımını kabul etmek şartıyla Milli Mücadele'nin hemen ertesinde Anadolu Ajansı'na verdiği demeçte açıkça ifade etmiştir.¹⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın böyle bir yöntem tercih etmesinde ve birçok defa Müdafaa-i Hukuk yapılanmasının İttihatçılıkla özdeşleştirilmesinin gerçek dışı olduğunu vurgulamasında, yukarıda aktarılan düşüncelerinin yanı sıra, İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri'nin temsilcileriyle gerçekleşecek muhtemel görüşmelerde anlaşma yolunu neredeyse tamamen tıkayacak bir handicap oluşturacağını bilmesinden kaynaklanmıştır.²⁰⁰ Bu arada Mustafa Kemal Paşa'nın da Milli Mücadele'nin başından itibaren örgütlenmeyi önemsemesi ve öncelik vermesi kendisinde var olan ittihatçı gelenekle açıklanabilir. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın gerek düşünce tarzıyla gerekse izlediği yol, yöntem ve uygulamalarıyla tümüyle İttihatçılığın geleneksel siyasal değerlerinin içine sıkışıp kaldığı söylenemez. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası'nı kurarken İkinci Meşrutiyet döneminin siyasal or-

¹⁹⁷ İşgale maruz kalmayan 197 kasabadan 163'ünde bu gelişme yaşanmıştır. Cemal Kutay, **Üç Devirde Mehmed Şeref Aykut(1874-1939)**, Teknografik Matb., İstanbul, 1985, s. 266.

¹⁹⁸ Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, Cilt 1, s. 19.

¹⁹⁹ Beyanat şu şekildedir: "*Vaktiyle zaten birçoğumuz o cemiyetin müessis ve azasından bulunuyorduk. Son kongresi kararıyla tarihe intikal eden mezkûr cemiyetin müntesipleriyle bilahare teşekkül eden Teceddüt Fırkası mensuplarının kısm-ı küllisi büyük milletimizin azm-ı bülendinden doğan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne iştirak veya iltihak etmiş ve bu cemiyetin programını kabul eylemişlerdir...*"

²⁰⁰ Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, s. 128.

tamından ve fikir yapısından etkilenmekle birlikte, İttihat ve Terakki Fırkası'nı aşan, daha kapsayıcı bir örgütlülük anlayışına yönelmiştir.

11 Eylül 1919'da çalışmalarını tamamlayarak dağılan Sivas Kongresi delegelerine temsil ettikleri bölgelerde Müdafaa-i Hukuk Şubeleri açmaları yönünde telkinlerde bulunulması da örgütlenmeyi daha sistematik hale getirme çabasını göstermektedir. Sivas Kongresi'nden hemen sonra 13 Eylül'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine gönderilen nizamnamede örgütlenmenin köy ve mahallelerden başlayarak nahiye, kaza, liva, vilayet ve müstakil liva taksimatına tabi olacağı belirtilmiştir.²⁰¹

Ülke çapında bir örgütlenmenin hedeflendiği bu süreçte, şehir merkezlerinden köylere kadar en ücra yerlere nüfuz edilebilmesi üç aşamada gerçekleşmiştir. Birinci aşamada Sivas Kongresi sırasında alınan karar çerçevesinde bölgesel cemiyetler şubelere dönüştürülmüş, ikinci aşamada çeşitli merkezlerde yeni şubeler açılmış, üçüncü aşamada da İstanbul'da gizli bir teşkilat kurulmuştur. Bu noktada İttihatçıların büyük bir bölümünün de şubeleri dâhil olmak üzere bu yeni yapılanma içerisinde yer aldığını vurgulamak gerekir.²⁰²

Sivas Kongresi'nden sonra Temsil Heyeti'nin önemi daha da artmıştır. Nizamnameye göre, Temsil Heyeti "geçici hükümet" görevini üstlenmiştir.²⁰³ Zaten bundan dolayı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Temsil Heyeti'nin kurulmasından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasına kadar olan dönem, genel olarak, *Heyet-i Temsiliye Dönemi* ismi verilir.²⁰⁴ Zira bu süreçte Anadolu'da geçici bir hükümet gibi hareket eden Temsil Heyeti, milli örgütlerin amaç ve ilkelerini imkânlar dâhilinde ülkenin her tarafında yaymaya çalışarak halka aktarmaya çalışmıştır. Kuşkusuz temel amaç da söz konusu örgütler arasında uyumlu bir bağ kurarak devamlılığı sağlamak ve örgütleri merkezileştirmektir.²⁰⁵ Cemiyeti'nin iç işleyişini disipline etmek amacıyla bazı hiyerarşik ilkeler de öngörülmüştür. Buna göre:

- İl ve bağımsız sancak örgütleri, kendilerine merkezden verilen bilgileri, örgüt kademelerine yaymakla yükümlüdürler.

²⁰¹ A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Kutu: 31 Gömlek: 104 Belge: 104; Atatürk, *Nutuk*, Cilt 1, s. 142-143.

²⁰² Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler(1859-1952)*, s. 510-511.

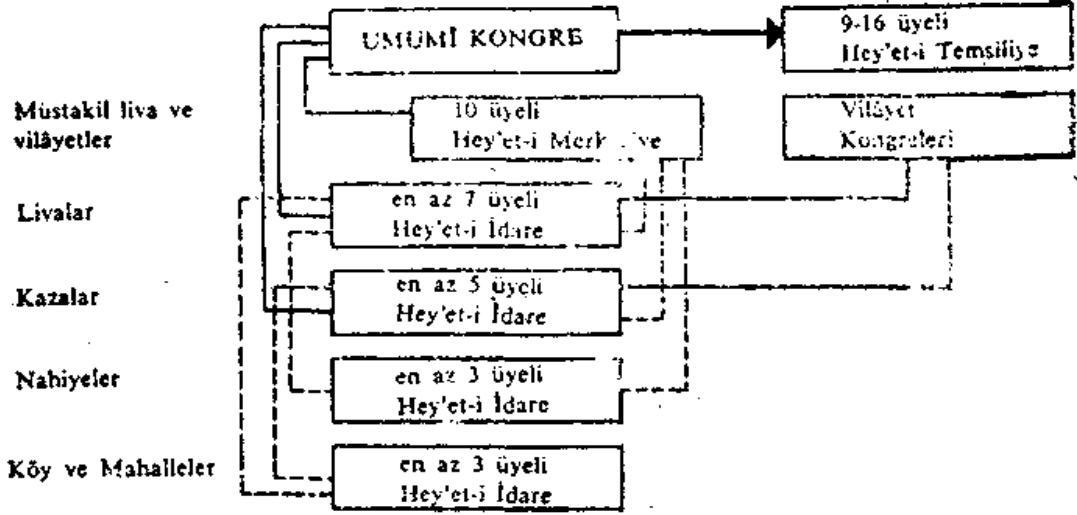
²⁰³ Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasi Parti Örgütlenmesi*, Tekin Yay., İstanbul, s. 89.

²⁰⁴ Esmâ Torun, *Sivas'tan Büyük Kongreye Cumhuriyet Halk Partisi*, Kocaeli Üniversitesi Yay., İzmit, 2003, s. 22.

²⁰⁵ Güneş, "*Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş*", s. 428.

- İl ve bağımsız sancak örgütleri, merkeze haftada en az iki rapor vermek zorundadırlar.
- Yerel örgütler hükümete dernek adına doğrudan başvuru yapamazlar.²⁰⁶

Tunçay'ın şemalaştırdığı nizamnamenin özellikle yedinci maddesine göre aşağıdaki gibi bir tablo ortaya çıkmaktadır:

Sivas Kongresi'nden sonra 13 Eylül'de şubelere, ordu komutanlarına ve sivil yöneticilere gönderilen telgrafta, Mebusan Meclisi'nin bir an önce toplanmasını sağlamanın en önemli işlerden biri olduğu üzerinde durularak örgütlerin seçim hazırlıklarına başlamaları bildirilmiştir.²⁰⁷ Zira Sivas Kongresi'nden sonra temel hedeflerden biri, Mebusan Meclisi seçimlerinde cemiyet adaylarını seçtirebilmek olmuştur.²⁰⁸ Böylece askeri direnişle başlamış olan süreç, siyasal alana da yayılma fikri ile bütünlüşüp TBMM'ye giden yolu açmıştır.

Bu arada Temsil Heyeti ile Ali Rıza Paşa Hükümeti arasında Amasya Görüşmeleri gerçekleşmiştir.²⁰⁹ Böylelikle İstanbul yönetimi hem Anadolu ve Rumeli

²⁰⁶ Goloğlu, **Milli Mücadele Tarihi II, Sivas Kongresi**, s. 248-250.

²⁰⁷ Atatürk, **Nutuk**, Cilt 3, s. 981-983.

²⁰⁸ Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım(1923-1945)**, Gündoğan Yay., Ankara, 1992, s. 74.

²⁰⁹ İstanbul Hükümeti adına Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları arasında 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında gerçekleşen Amasya Görüşmeleri sonunda beş protokol üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Bunlar, Salih Paşa'nın önerilerini içerip Mustafa Kemal Paşa ve diğerlerinin kabulünde sakınca görülmeyen esasları içeren Birinci Protokol, görüşme tutanaklarının özeti durumundaki İkinci Protokol, seçimlerle ilgili Üçüncü Protokol, mahrem sayılıp imzalanmayan Dördüncü Protokol ve yine imzasız olup Barış Konferansı'na katılacak isimleri içeren Beşinci Protokol'den oluşmuştur. Tanör, **Türkiye'de Kongre İktidarları(1918-1920)**, s. 257-258.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Temsil Heyeti'ni resmen tanımış hem de Mebusan Meclisi'nin açılması için seçimlerin yapılmasını kabul etmiştir.²¹⁰

Sonuçta Ali Rıza Paşa Hükümeti de 9 Ekim 1919'da seçimlerin yapılacağına dair bir kararname yayınlamış ve seçim atmosferine girilmiştir.²¹¹ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ezici bir çoğunlukla kazandığı ve Mustafa Kemal Paşa'nın da Erzurum mebusu seçildiği 1919 seçimlerinde 168 milletvekili seçilmiştir. Bu arada 1919 seçimleri, milli hareketin fiililikten sıyrılarak hukukileşmesine açılmış ilk kapı olarak değerlendirilenler vardır.²¹²

Yaklaşık olarak iki buçuk ayda tamamlanan seçimlerden sonra da, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adaylarından mebus seçilenlerin İstanbul'a gitmeden önce kendi bölgelerine yakın Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, Bursa, Bandırma ve Edirne gibi yerlerde toplanmaları istenmiş, ancak bu yerel toplantılar öngörüldüğü kapsamda yapılamamıştır.²¹³ Bunun üzerine 17 ve 29 Aralık 1919 tarihlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın yayınladığı tamimlerde seçilen mebuslarla Ankara'da toplantılar yapılacağı ve böylece yol haritasının belirleneceği belirtilmiştir.²¹⁴ Bu arada Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti de 18 Aralık 1919'da Sivas'tan hareket ederek 27 Aralık'ta Ankara'ya ulaşmış, böylece Temsil Heyeti'nin merkezi Ankara'ya taşınmış, daha doğrusu Ankara Milli Mücadele'nin merkezi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a giderken Ankara'ya gelen mebuslarla yapılan toplantılarda, Müdafaa-i Hukuk Grubu isminde bir grup kurulmasını istemiştir.²¹⁵ Ancak bilindiği üzere Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde²¹⁶ Müdafaa-i Hukuk Grubu yerine Felah-ı Vatan Grubu kurulmuştur.²¹⁷ 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'nin Mebusan Meclisi'nde onaylanmasından sonra da 16 Mart 1920'de İtilaf devletleri İstanbul'u

²¹⁰Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler(1859-1952)**, s. 513.

²¹¹1919 seçimleri, 1908'de yasalaşan ilkeler uyarınca yapılmıştır. Daha önce de değinildiği gibi seçimde temel ilke iki dereceli seçim düzeninin varlığıdır. Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi(1839-1950)**, s. 162.

²¹² Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler(1876-1938) Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk**, s. 36.

²¹³ Atatürk, **Nutuk**, Cilt 1, s. 274-277.

²¹⁴ Atatürk, **Nutuk**, Cilt 3, s. 1166-1167.

²¹⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın diğer istekleri ise, kendisini Melis Başkanı seçmeleri, Misak-ı Milli'nin mecliste onaylanmasını sağlamaları yönünde olmuştur. Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması(1923-1931)**, s. 32; Güneş, "*Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş*", s. 430.

²¹⁶ Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler(1876-1938) Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk**, s. 32.

²¹⁷ Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta mebusları bu konuda yani Müdafaa-i Hukuk Grubu ismiyle bir grup kurmayarak Felah-ı Vatan ismini tercih etmelerini şiddetle tenkit etmiştir. Atatürk, **Nutuk**, Cilt 1, s. 360-361.

resmen işgal etmiş ve Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulması TBMM dönemine kalmıştır.

1.2.2. Birinci TBMM'de Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Kurulması

Misak-ı Milli'nin ilanının ardından İtilaf Devletlerinin İstanbul'u işgal etmeleri ile Milli Mücadele açısından yeni bir dönem başlamıştır. Mebusan Meclisi'nin 18 Mart'ta son toplantısını yapmasından sonra işgal altında olan İstanbul'da güvenliğini kaybetmiş olan Meclis çalışamayacağından yeni bir Meclis'in Anadolu'da toplanması için uygun bir ortam oluşmuştur.²¹⁸ Bu gelişme üzerine Mustafa Kemal Paşa 19 Mart'ta yayınladığı tamimde Meclis'in Ankara'da toplanacağını ilan etmiştir.²¹⁹

Bu gelişmelerin ardından Birinci TBMM, yeni seçilen ve İstanbul'dan gelebilen mebusların katılımıyla, 23 Nisan 1920'de Ankara'da ilk toplantısını yapmış böylece yeni Türk Devleti resmen kurulmuştur.²²⁰ Birinci TBMM, Osmanlı Mebusan Meclislerinin hiçbirinin dayanmadığı geniş bir halk tabanına sahiptir. Çünkü Birinci TBMM, iki seçim sonucunda, yani İstanbul'un işgalinden sonra Ankara'ya gelebilen Osmanlı Mebusan Meclisi mebusları ve Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1920 tarihli tamimi gereğince seçilen yeni mebusların katılımıyla oluşmuş bir meclistir.²²¹

Birinci TBMM, partisiz bir meclistir.²²² Bunda kuşkusuz Sivas Kongresi'nde alınan ve daha önce aktarılan firkalaşma karşıtı kararın etkisi vardır. Birinci TBMM ile ilgili olarak sosyo-ekonomik açıdan bir değerlendirme yapıldığında, çeşitli meslek gruplarının yanı sıra farklı dünya görüşlerinin de Birinci TBMM'de temsil

²¹⁸ Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin, faaliyetlerini kendi iradesiyle süresiz olarak erteleyen Mebusan Meclisi'ni fesih kararı alması ise 11 Nisan 1920'dir. Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler(1876-1938) Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk**, s. 48, 51.

²¹⁹Tamime göre, her livadan beşer üyenin seçilmesi, seçimde bütün fırka, zümre ve cemiyetlerin aday gösterebileceği gibi bireysel olarak da adaylığın söz konusu olabileceği ifade edilmiştir. Diğer taraftan seçimlerin gizli oy ve mutlak çoğunluk esasına göre yapılacağı vurgulandığı tamimde, seçim işlerinin on beş gün içinde tamamlanması, mebusların Ankara'ya ulaşması ve dağılmış olan Mebusan Meclisi üyelerinin de gelebilecek olanların, yeni meclise katılması istenmiştir. **A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Kutu: 14 Gömlek: 37 Belge: 37; Kutu: 19 Gömlek: 38 Belge: 38; Atatürk, Nutuk**, Cilt 1, s.420-422.

²²⁰ Mebusan Meclisi'nin toplanması Mustafa Kemal Paşa'nın başlıca taleplerinden biriydi. Ancak Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da toplanması Milli hareketin varlığını ve geleceğini tartışmalı hale getiren bir gelişme olmuştur. Nitekim işgalin gerçekleşmesi ve Mebusan Meclisi'nin feshedilmesi Milli hareketi canlandırmış ve bu durum modern anlamda bir rejime geçişe de hizmet etmiştir. Tanör, **Türkiye'de Kongre İktidarları(1918-1920)**, s. 277; Mahmut Goloğlu, **Milli Mücadele Tarihi III Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2010, s. 167.

²²¹ İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı(1920-1923)**, İş Bankası Yay., İstanbul, 1997, s. 75.

²²² Ergun Özbudun, **Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2011, s. 19.

fırsatı bulduğu görülür.²²³ Nitekim normalde Birinci TBMM’de yer alan mebusların hepsi Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin üyesi olarak kabul edilmesine rağmen, fikir ayrılıkları kısa süre içinde su yüzüne çıkmıştır.²²⁴ Hiç bir siyasi partinin henüz var olmadığı bu süreçte, İttihatçılıktan Bolşevikliğe, Hilafetçilikten Cumhuriyetçiliğe uzanan fikirler yelpazesinde her görüş ateşli bir şekilde ve kararlılıkla temsil edilmiştir.²²⁵ Bu özellik göz önünde bulundurulduğunda, Birinci TBMM’nin genel anlamda amaç konusunda mutabık ama ideolojik anlamda mutabık olmayan bir görüntüye sahip olduğunu belirtmek gerekir.²²⁶

Halk Zümresi, Tesanüt Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Islahat grubu, İstiklal Grubu ve Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti gibi grupların ortaya çıktığı ortamda Meclis’te görüş birliğini sağlamak ve yasal düzenlemeler yapmak her geçen zorlaşmıştır.²²⁷ Söz konusu grupların oluşumunu hızlandıran gelişmeler ise Mustafa Kemal Paşa’nın 13 Eylül 1920’de Meclis’e sunduğu Halkçılık Programı²²⁸ ve bu program çerçevesinde hazırlanarak 20 Ocak’ta yürürlüğe giren 1921 Anayasası’dır.

²²³ Eğitim düzeyi yüksek ve yaş ortalaması düşük olduğu için genç ve dinamik bir meclis özeliğine sahip olan Birinci TBMM’de Serbest Meslek sahibi, çiftçi, tüccar, devlet memuru, asker, din adamı, yerel yönetici, aşiret reisi, teknik eleman ve sağlıkçı gibi farklı kesimleri temsil eden mebuslar yer almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Güneş, **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı(1920-1923)**, s. 81-91.

²²⁴ Atatürk, **Nutuk**, Cilt 2, s. 593.

²²⁵ Ağaoğlu bu gerçeği aktarırken Birinci TBMM’nin bir tezatlar meclisi olduğunu ifade etmektedir. Ülkenin her tarafına yayılmış ve her biri kendi bölgesinde diğerine zararı dokunmadan yaşayabilen değişik fikirler mecliste her gün çarpışmak veya başarılı olmak üzere yan yana gelmiştir. Birinci TBMM’de Mektep-medrese, yenilik-muhafazakârlık, cumhuriyetçilik-saltanatçılık, Türkçülük-Osmanlılık ve ırkçılık-ümmetçilik gibi çatışmalar söz konusudur ki, Birinci TBMM bu açıdan 1908 Osmanlı Mebusan Meclisi ile benzerlik gösterir. Samet Ağaoğlu, **Kuvayı Milliye Ruhü**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1981, s. 31-32.

²²⁶ Şapolyo, Birinci TBMM mebuslarını kaba bir tasnifle *muhafazakârlar ve inkılâpçılar* şeklinde tasnif etmiştir. Bkz. Enver Behnan Şapolyo, **Mustafa Kemal ve Birinci Büyük Millet Meclisi Tarihiçesi**, Ülkemiz Matb., Ankara, 1969, s. 33; Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler(1859-1952)**, s. 529.

²²⁷ Atatürk, **Nutuk**, Cilt 2, s. 594; Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler(1859-1952)**, s. 529-532; Hikmet Bila, **CHP Tarihi (1919-1979)**, Doruk Matb., Ankara, s. 43.

²²⁸ Mustafa Kemal Paşa’nın Nutuk’ta dile getirdiği *Halkçılık Programı*, 13 Eylül 1920’de Büyük Millet Meclisi sıfatıyla İcra Vekilleri Heyeti adına Büyük Millet Meclisi Riyaseti’ne sunduğu bir kanun layihasıdır. Ancak Meclis’e program ismiyle sunulmuş hatta Mustafa Kemal Paşa, bunu *Halkçılık Programı* adı altında bir broşür de yayınladığını da belirtmiştir. Bununla birlikte ilerleyen süreçte Mustafa Kemal Paşa, çeşitli konuşmaları ve yazışmalarında bundan *Halkçılık Programı* diye bahsetmiş ve Nutuk’ta da bu isim altında değerlendirmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa’nın 2 Aralık 1921 tarihli Meclis konuşmasını tümüyle içeren ve 1922’de Hâkimiyet-i Milliye matbaasında basılan risalenin kapağında Halkçılık ibaresi yer almış ancak herhangi bir program içermemiştir. Büyük olasılıkla Mustafa Kemal Paşa, Nutuk’ta sözü edilen risaleye atıfta bulunmuş, birçok araştırmacı da *Halkçılık Programı* olarak bu yayını temel almıştır. Zira Mustafa Kemal Paşa söz konusu konuşmasında rejimin niteliğini açıkça ortaya koymuş, Türkiye için Meclis hükümetinin neden gerekli olduğu üzerinde durmuş ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda yer alan maddelere açıklık kazandırmıştır. Mustafa Kemal Paşa Halk’tan da söz ederek, kurulan hükümetin bir Halk Hükümeti olduğunu vurgulamış ve Halkçılıktan söz etmiştir. Zafer Toprak, *Halk Fırkası’nın Kuruluş Evresi: “Halkçılık Programı” ve 1923 Nizamnamesi*, **Toplumsal Tarih**, Sayı 213, Eylül 2011, s. 20-25; Atatürk, **Nutuk**, Cilt 2, s. 594.

Bununla birlikte söz konusu grupların sabit olduklarını söylemek de mümkün değildir. Çünkü mebuslar kolaylıkla gruplar arasında yer değiştirebilmiş dolayısıyla ve Meclis'teki görüşmeler esnasında çok dağınık fikirsel çatışmalar yaşanabilmiştir.²²⁹ Bu grupların dışında 1920 sonlarında *Türkiye Komünist Fırkası* ve *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası* gibi iki fırka da kurulmuş, ancak 1921 baharına gelindiğinde bu oluşumların çoğu siyasi arenadan çekilmiştir.²³⁰

Mustafa Kemal Paşa da bu gelişmeler karşısında, *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu* isminde yeni bir grup kurmayı kararlaştırmış ve ilk toplantısını 10 ve 11 Mayıs 1921'de Ankara Darülmualimin konferans salonunda gerçekleştiren grubun kuruluşu ilan edilmiştir.²³¹ *Birinci Grup* olarak da bilinen ve 262 üyeden oluşan grupta, dikkati çeken özelliklerin başında kuruluşundan itibaren bir siyasi parti disiplini oluşturulmaya çalışılmış olmasıdır.²³²

10 Mayıs'taki İlk toplantıda Grup Başkanlığı'na da seçilen Mustafa Kemal Paşa'nın hazırlamış olduğu program kabul edilmiş ve yapılan gizli oylamayla da İdare Heyeti seçilmiştir. Bu gelişmeyle birlikte Mustafa Kemal Paşa, Meclis Başkanlığı'nın yanı sıra Grup Başkanlığı'nı da üstlenmiş ve böylelikle bir süredir yürütmeye çalıştığı gruplar üstü duruşunu bir tarafa bırakmıştır.

Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanan ve program olarak nitelediği nizamname ise iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım olan *Madde-i Esasi*, fırka programı olarak da değerlendirilebilecek bir içeriğe sahipken, ikinci kısım olan *Nizamname-i Dâhili*, teşkilat yapısına dair bir içeriğe sahiptir.²³³

Madde-i Esasiye kısmının ruhu, iki noktada belirmektedir. Birincisi; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun, Misak-ı Milli temelinde toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığı temin etmek için çalışacağı ve bütün araçları bu amaç çerçevesinde kullanacağı yönündedir. İkincisi ise; devlet ve milletin teşkilatını, 1921 Anayasası'na göre yavaş yavaş tespit edileceği ve hazırlanacağı yönündedir.²³⁴

²²⁹ Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım Milli Mücadele*, Tan Matb., İstanbul, 1961, s. 223.

²³⁰ Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet (İkinci Grup)*, İletişim Yay., İstanbul, 1994, s. 213.

²³¹ Atatürk, *Nutuk*, Cilt 2, s. 595; Şapolyo, *Mustafa Kemal ve Birinci Büyük Millet Meclisi Tarihçesi*, s. 57.

²³² Üyelerin isim listesi için bkz. Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler(1859-1952)*, s. 534; Öz ilk toplantıya 133 kişi katıldığını ifade etmiştir. Öz, *a.g.e.*, s. 84.

²³³ Nizamname için bkz. Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler(1859-1952)*, s. 535-536.

²³⁴ Atatürk, *Nutuk*, Cilt 2, s. 595.

Nizamname'nin ikinci kısmı olan Nizamname-i Dâhilîye ise örgüt yapısının nasıl oluşturulacağını belirlemiştir. Buna göre grupta bir reis, iki reis vekili, 12 üyeden oluşan bir İdare Heyeti oluşturulması ve bunların grup genel kurulunca gizli oyla seçilmeleri öngörülmüştür. Grubun kitabet, sandık eminliği, idare memurluğu gibi görevleri idare heyetince içlerinden seçilecek kişilere verileceği tespit edilmiştir. Ayrıca İdare Heyeti'nin, umumi kongre toplanıncaya kadar Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de merkezi yönetim organı olduğunu belirtilmiştir. Grup içi disiplini sağlamak amacıyla da azınlığın çoğunluğa uyma zorunluluğu öngörülmüştür. Yeni katılımların nasıl değerlendirileceği konusu ise, gruba katılmak isteyen üyelerin başvuruları, İdare Heyeti kanalıyla ve kurulun başvuruya ilişkin görüşleriyle birlikte Umumi Heyet'e gönderilmesi, alınan kararlara göre de işlem yapılması şeklinde belirlenmiştir. Grup kararlarına aykırı davranan ve yanlış tutum gösteren üyelerin de genel kurul kararıyla gruptan çıkarılacağını kurala bağlamıştır. Diğer taraftan Umumi Heyet'in on beş günde bir toplanması ve gerekli hallerde İdare Heyeti tarafından da toplantıya çağrılabilmesi öngörülmüştür. Son olarak da İdare Heyeti seçimlerinin altı ayda bir yapılacağı ve aynı kişilerin tekrar seçilebileceği kararlaştırılmıştır.²³⁵

Nizamnameyi önceki siyasal belgelerden ayıran temel özellik hiç kuşku yok ki cemiyet nizamnamesinin de aksine saltanat ve hilafetten bahsedilmemesidir. Misak-ı Milli ilkeleri çerçevesinde memleketin tümünde milletin bağımsızlığını sağlayacak bir barış hedeflenmiştir. Daha önce TBMM'nin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti genel kurulu yetkisinde olduğu görüşü geçerliken, yeni nizamnameye grup İdare Heyeti'nin, umumi kongrenin toplanmasına kadar aynı zamanda Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun merkez idaresi görevini yürüteceği yer aldığı için cemiyetin Temsil Heyeti yerine grubun İdare Heyeti geçmiştir.²³⁶

Grubun kurulmasıyla birlikte Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, önemli derecede bir dönüşüm de yaşamıştır. Çünkü artık cemiyet, bütün milletin örgütü olma iddiasında değildir. Nitekim kısa sürede yenilikçi güçlerle tutucu güçler arasındaki fikir ayrılığı hızlanmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın başını çektiği kadro, kendinden olmayanları karşısına almak zorunda kalmıştır. Bundan sonra bir yandan işgalci devletler-

²³⁵ Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler(1859-1952)**, s. 535-536.

²³⁶ Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması(1923-1931)**, s. 92.

le silahlı mücadele sürdürülmüş bir yandan da söz konusu gruplar arasındaki mücadele hızlanmıştır.²³⁷

Bununla birlikte burada vurgulanması gereken, grup kurulmadan önce hazırlanan “Grup Nizamname-i Dâhilîsi”nde grubun bir fırka olmadığı belirtilmiş olmasıdır.²³⁸ Ancak grubun kurulması taşradaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’nin bir kısmından tepki almış olmasına rağmen²³⁹ Cumhuriyet Halk Partisi’nin ilk meclis grubu olarak değerlendirilebilecek olan grubun resmen kurulmasıyla, hiç şüphe yok ki firkalaşma yolunda oldukça önemli bir adım atılmıştır.²⁴⁰

Çünkü böylece gruplar arasındaki bölünmeler keskinleşmeye başlamış ve İkinci Grubun kuruluşuna giden süreç hızlanmıştır. Nitekim *Birinci Grup*’un dışında kalanlar ilerleyen süreçte *İkinci Grup*’u kuran mebuslar olmuştur.²⁴¹ *İkinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu* ismiyle kurulan *İkinci Grup*’un kuruluş tarihine ve amaçlarına ilişkin farklı bilgiler bulunmakla birlikte, Güneş, grubun 1922 başlarında kurulduğuna ihtimal verirken, Tunaya ve Demirel ise Başkomutanlık Yasası’nın süresiz olarak uzatıldığı Temmuz 1922’den sonra muhalefetin örgütlü bir yapıya dönüştüğünü, yani grubun kurulduğunu ifade etmektedir.²⁴² Yaklaşık olarak kırk kişiden oluşan Erzurum Mebusu Hüseyin Avni (Ulaş) Bey liderliğindeki *İkinci Grup*, Kasım 1922’de Kişi hak ve özgürlükleri, devlet teşkilatı ve meclisin yapısının yanı

²³⁷ Bila, **CHP Tarihi (1919-1979)**, s. 44-45.

²³⁸ Nizamname’de grubun fırka olmadığı ve amacı “Kütle, fırka olmamakla beraber Misak-ı Milli hudutları dâhilinde temin-i istiklal edecek müdafaa-i milliyede ve onun şerait-i dâhiliyeye ve hariciyesinde menfi bir vaziyette kalmayarak bilhassa müsbet sahada o işlerin...” şeklinde ifade edilmiştir. Bkz. Faik Reşit Unat, *Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Birinci Devresinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun Kuruluşuna ve Çalışmalarına Ait Bazı Vesikalar*, **Tarih Vesikaları**, Cilt: 3, Sayı: 13, Ağustos 1944, s. 12.

²³⁹ Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin ileri gelen simalarından Hoca Raif Efendi’nin grubun kurulmasına dair tereddütleri ve Kazım (Karabekir) Paşa’nın Mustafa Kemal Paşa’ya hem Meclis Başkanlığı hem de Grup Başkanlığı görevini birlikte yürütmemesi gerektiği yönündeki telkinleri buna örnek olarak gösterilebilir. Bkz. Atatürk, **Nutuk**, Cilt 2, s. 596-600.

²⁴⁰ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun İdare Heyeti’nde yani Yönetim Kurulu’nda Mustafa Kemal Paşa, Şeref Bey, Şevket Bey, Emin Bey, Mahmut Esat Bey, Mustafa Necati Bey, Kılıç Ali Bey, Vehbi Bey, Zekai Bey, Avni Bey, Muhittin Bey, Mazhar Bey, Osman Nuri Bey, Rıfat Bey ve Hamdi Bey gibi isimler yer almıştır. Bila, **CHP Tarihi (1919-1979)**, s. 44.

²⁴¹ Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet (İkinci Grup)**, s. 218.

²⁴² Tunaya, bu konuyla ilgili herhangi bir bilgi ve belge bulunmadığını belirterek bu görüşünü Hüseyin Avni (Ulaş) Bey’in bazı açıklamalarına dayandırmıştır. Demirel ise Birinci Grup’un kurulduğu Mayıs 1921’den sonra muhaliflerin faaliyetlerini yaklaşık olarak bir yıl boyunca örgütsüz sürdürmelerini ve bu şekilde uzun bir süre beklemelerini, ağır işgal şartlarında ulusal birlik ve beraberliğe önem vermelerinden kaynaklandığını belirtmiştir. Ancak iktidarın bazı uygulamalarının ve bu uygulamaların giderek dozunun artmasının bir sonucu olarak muhaliflerin örgütlenme yolunu tercih etmek durumunda kaldıklarını belirtmiştir. Bkz. İhsan Güneş, **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, s. 180-182; Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler(1859-1952)**, s. 537-538; Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet (İkinci Grup)**, s. 229-230.

sıra eğitim, ekonomi, sağlık ve adliye konularını içeren 27 maddelik bir program da hazırlamıştır.²⁴³

1.2.3. Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Halk Fırkası'na Dönüşmesi

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlandığı ve Saltanat'ın kaldırıldığı bu süreçte, Cumhuriyet rejimine giden süreç de iyiden iyiye hızlanmışken ülkeyi düşman işgalinden kurtarma amacıyla kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin misyonunu tamamladığını söylemek yanlış olmaz. Diğer taraftan TBMM'de ortaya çıkan güçlü muhalefet karşısında tutunabilmek için yeni bir kimlik ve anlayışın yanı sıra iyi teşkilatlanmış bir siyasi oluşuma da ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır.²⁴⁴

Daha da önemlisi emin adımlarla Cumhuriyet rejimine doğru ilerleme kaydedilen bu süreçte, batıdaki gelişmelerin farkında olan Mustafa Kemal Paşa, Meclis çalışmalarının ve ülke yönetiminin ancak siyasi parti türü bir oluşumla gerçekleşebileceğini bilmesi gibi bir durum da söz konusudur. Bu ortamda Mustafa Kemal Paşa'nın 6 Aralık 1922'de Ankara basınına verdiği demeç hem yeni Türkiye'nin gerçeklerini gözler önüne seren hem de nasıl bir Türkiye hedeflediğini göstermesi açısından kritik bir içeriğe sahiptir.

Zira söz konusu demecinde; birlik olmanın önemi üzerinde duran Mustafa Kemal Paşa, sadece askeri başarılarla üstün gelmenin mümkün olmadığını, bunun yanında siyasal, yönetsel ve ekonomik alanlarda da güçlü olma gerekliliği üzerinde durmuştur. Bunun için de bağımsızlığı kazanmak amacıyla gerçekleştirilen savaşı tamamlamak ve ülkenin sahip olduğu bütün güç ve zenginlik kaynaklarından zaman kaybetmeden faydalanmak gerektiğini vurgulamıştır. Ancak bu kalkınma hamlesinin uzun süre takip edilebilecek, ülkenin şartları göz önünde bulundurularak hazırlanmış bir programa dayandırılması gerektiğinin altını da önemle çizmiştir. Demecin devamında ömrünü ülkenin ve toplumun iyiliği için adayacağını açıkça ifade etmekten kaçınmayan Mustafa Kemal Paşa, barış ortamının sağlanmasından sonra halkçılığa dayanan *Halk Fırkası* isminde bir fırka kurmayı düşündüğünü belirtmiştir. Farklı ülkelerde kurulmuş olan siyasi partileri incelediğini, fakat bu siyasi partilerin prog-

²⁴³ İkinci Grup'un 27 maddelik programı için bkz. Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet (İkinci Grup)**, s. 396-401.

²⁴⁴ Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, Cilt 1, s. 26.

ramlarının Türkiye'ye ve Türk toplumuna uygun olmadığını ifade eden Mustafa Kemal Paşa, kurulacak olan parti için ne tür bir program hazırlanması gerektiğini tespit etmek amacıyla bütün vatanperver aydınları yardım etmek üzere davet tir.²⁴⁵ Demeçten anlaşılacağı üzere, kurulacak olan siyasi partinin en önemli vasfı da halkçılık olarak belirlenmiştir. Böylece *Halk Fırkası*, sınıfların değil tüm ulusun temsilcisi olarak tasarlanmıştır.²⁴⁶

Mustafa Kemal Paşa, bu gelişmeden kısa bir süre sonra bir ay sürecek olan ve Batı Anadolu'yu kapsayan bir yurt gezisine çıkmıştır. Uzun sayılabilecek gezi, 14 Ocak 1923'te Eskişehir'de başlamıştır. Kuşkusuz gezinin amacı, fırkanın kuruluşuna giden süreçte halkın istek, temenni ve düşüncelerini almaktır. Bunun yanında Mustafa Kemal Paşa'nın fırkanın kurulacağına dair yaptığı açıklamadan sonra bazı kesimlerin, fırka girişimine karşı başlatmış olduğu aleyhte propagandayı boşa çıkarma düşüncesi de söz konusudur.²⁴⁷

Yurt gezisi sırasında İzmit'te *Halk Fırkası* ile ilgili olarak sorulan soruyu programa vurgu yaparak yanıtlayan Mustafa Kemal Paşa, o zamana kadar bazı girişimcilerin yapamadıkları ve yapamayacakları bazı kapalı sözler ile programlar meydana getirdiklerini fakat bunların ülkeye ve topluma hiçbir yararının dokunmadığını belirterek, Halk Fırkası programının herkesin düşünce ve isteklerinin bir sonucu olacağını ve aynı zamanda uygulanma imkânı olan bir program olacağını vurgulamıştır. Bu çerçevede de Ankara basınına verdiği demece atıfta bulunarak bütün milletin düşüncelerine başvurduğunu belirtmiş ve böyle bir fırkanın temel ruhunun da bağımsızlık ve kayıtsız şartsız milli egemenlik olacağı üzerinde durmuştur.²⁴⁸

Söz konusu demeçten de anlaşılacağı üzere belli ki Mustafa Kemal Paşa'nın kurguladığı ve kurmaya karar verdiği *Halk Fırkası*, herkesi kucaklayan, herkesin katılımına açık ve her türlü milli ve olumlu katkıya açık bir fırka olacaktır. Zira Mustafa Kemal Paşa, halk kavramını tüm sınıfları temsil edecek ve kapsayacak şekilde kullanmaktadır. "*Bir milletin ekseriyeti bizimle olursa fırka deyiniz, ne dersiniz deyiniz, yürütmek mümkündür. Ekseriyet beraber değilse, grup deyiniz, heyet deyiniz,*

²⁴⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 407-409; Atatürk, *Nutuk*, Cilt 2, s. 718.

²⁴⁶ Cemil Koçak, *Siyasal Tarih (1923-1950)*, *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, (Yay. Yön. Sina Akşin), Cem Yay., İstanbul, 1992, s. 89.

²⁴⁷ Batı Anadolu gezisinde Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir, İzmit, Bursa, Balıkesir, İzmir ve güzergah üzerinde bulunan kasabalara uğramıştır. *CHP, Millet Hizmetinde 40 Yıl*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara, 1963, s. 7.

²⁴⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 430.

buna istinaden inkılâpta muvaffakiyet mümkün olamaz.”²⁴⁹ Buradan anlaşılan memlekette sınıflaşmanın olmadığı ve kurulacak olan partide de bir sınıflaşma olmayıp tüm milletin temsil edileceğidir.

Burada vurgulanması gereken temel nokta, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin nizamnamesinde yer alan ve herkesi cemiyetin doğal üyesi sayan siyasi yaklaşımın sürdürülmeye çalışıldığıdır. Nitekim aynı yurt gezisi sırasında Bursa'da yaptığı konuşmada; her konuda geri kalmış olan ülkenin geri kalmışlığına birleşerek çözüm bulunması gerektiğini ve bu amaçla da herkesin fikrine başvurulduğunu vurgulamış ve o zamana kadar elde edilmiş olan sonuçları korumak için militle beraber çalışmaktan vazgeçilmeyeceğinin altını çizmiştir.²⁵⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'de gazetecilerle sonra da halkla sohbeti sırasında sorulan sorulara verdiği cevaplar, Halk Fırkası'nın dayanacağı temelleri ve hedeflediği bütünlüğü göstermesi açısından manidardır. Zira Mustafa Kemal Paşa, söz konusu konuşmasında, Türkiye'de birbirinden çok farklı yararlar elde etmeye çalışacak ve birbirleriyle çatışacak sınıflar olmadığını, var olan sınıfların da birbirinin tamamlayıcısı olduğunu ifade ettikten sonra, Halk Fırkası'nın bütün sınıfların hukuku ile gelişme ve mutluluk gereklerini sağlama yönünde faaliyet gösterebileceğini belirterek, Halk Fırkası'nın kapsayıcı özelliğini yine vurgulamıştır.²⁵¹

Mustafa Kemal Paşa, o zamana değin kurulmuş olan fırkaların tecrübelerinden faydalanılması gerektiği düşüncesindedir. Özellikle de Osmanlı Devleti'nin İkinci Meşrutiyet döneminde yaşanan fırka mücadelelerinin ve kavgalarının toplumda yarattığı travmanın farkında olan Mustafa Kemal Paşa, yeni bir fırkalar kavgası yaratma niyetinde değildi. Tam aksine kurulacak olan fırkanın herkesi temsil eden ve herhangi bir sınıfa dayanmayan bir fırka olması gerektiği düşüncesindedir.²⁵² Mustafa Kemal Paşa'nın 7 Şubat 1923'te Balıkesir'de halka hitap ederken genel anlamda siyasi partilere bakış açısını ve Halk Fırkası'nın kuruluşuyla ilgili düşüncelerini içeren demeci de kurmayı planladığı fırkanın özelliklerini göstermesi açısından oldukça önemlidir:

²⁴⁹ Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması(1923-1931)*, s. 41.

²⁵⁰ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, s. 431-436.

²⁵¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, s. 449, 456.

²⁵² Koçak, *Siyasal Tarih (1923-1950)*, *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, s. 89.

“Bu milletin siyasi partilerden çok canı yanmıştır. Şunu arz edeyim ki, diğer memleketlerde partiler mutlaka iktisadi amaçlar üzerine kurulmuş ve kurulmaktadır. Çünkü o memleketlerde çeşitli sınıflar vardır. Bu çok doğaldır. Güya bizim memleketimizde de ayrı ayrı sınıflar varmış gibi oluşan siyasi partiler yüzünden şahit olduğumuz sonuçlar bilinmektedir. Hâlbuki Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet girmektedir. Bir defa halkımızı gözden geçirelim. Biliyorsunuz ki, memleketimiz çiftçi memleketidir. O halde memleketimizin büyük çoğunluğu çiftçi ve çobandır. Bu böyle olunca buna karşı büyük arazi ve çiftlik sahipleri hatıra gelir. Bizde büyük araziye kaç kişi sahiptir? Bu arazinin miktarı nedir? Araştırılırsa görülür ki, memleketimizin genişliğine bakarak hiç kimsenin büyük arazisi yoktur. Bundan dolayı bu büyük arazi sahipleri de korunacak insanlardır. Sonra sanat sahipleriyle kasabalarda ticaret yapan küçük tüccarlar gelir. Doğal olarak bunların çıkarlarını bugününü ve geleceklerini sağlamak ve korumak zorundayız. Çiftçilerin karşısında olduğunu var saydığımız bütün arazi sahipleri gibi bu ticaret sahiplerinin karşısında da büyük sermaye sahibi insanlar yoktur. Kaç milyonerimiz var? Hiç. Bundan dolayı biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Tersine memleketimizde birçok milyonerlerin hatta milyarlerin yetişmesine çalışacağız. Sonra işçi gelir. Bugün memleketimizde fabrika, imalathane ve benzeri kurumlar çok sınırlıdır. Var olan işçimizin miktarı yirmi bini geçmez. Hâlbuki memleketi yükseltmek için çok fabrikalara gerek vardır. Bunun için de işçi lazımdır. Bundan dolayı tarlada çalışan çiftçilerden farkı olmayan işçiyi de korumak gerekir. Bundan sonra aydınlar ve âlimler denilen kişiler gelir. Bu aydınlar ve âlimler kendi kendilerine toplanıp halka düşman olabilir mi? Bunlara düşen görev halkın içine girerek onları uyarmak ve yükseltmek ve onlara gelişme ve medenileşmede önder olmaktır. İşte ben milletimizi böyle görüyorum. Bundan dolayı çeşitli meslek sahiplerinin çıkarları birbirleriyle iç içe olduğundan, onları sınıflara ayırmak imkânı yoktur ve geneli halktan oluşmaktadır. Halk Fırkası halkımıza siyasi terbiye vermek için bir mektep olacaktır. Beni çok seven ve hayatımı düşünen bazı arkadaşlarım bana böyle bir siyasi parti kurmamaklığı önermişlerdir. Gerçekten milli görevin bitiminde köşeye çekilerek dinlenmek benim için yararlıdır. Bunu yapabilmek için şimdiye kadar elde edilen sonuçların belirlendiği gibi devam edeceğine güvenmek gerekir. Fakat bu konuda henüz endişelerim var. Hiçbirinizin endişesiz olmamanızı öneririm. Şimdiye kadar elde ettiğimiz başarılar üç dört seneye çıkmayacak kadar çöktür. Her tarafta olduğu gibi bizde de yeni hareketler ve akımlar karşısında onu içine sindiremeyen kuvvetle oluşabilir. Yazık ki bu daima vardır. Nitekim bu konuda şeriat hükümlerine uygun olmayan ve yazık ki mecliste üye bulunan bir kişi tarafından risale de yazılmıştır. Bu girişim eski Osmanlı devletini geri getirmekten başka bir şey değildir. Bu yapan o kişi hükümet ve millete göre gerici-
dir.”²⁵³

Tüm bu demeçler dikkatle incelendiğinde Cumhuriyet Halk Partisi’ni bir kadro partisi olarak ele alan bazı araştırmacıların yanlış olduğunu ve kurulması tasarlanan partinin bir kadro partisi olarak değil, tüm halkı kucaklayan ve kapsayan bir kitle partisi olarak ele alınması gerektiği söylenebilir.²⁵⁴ Nitekim Halk Fırkası’nın kurulu-

²⁵³ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, s. 464-465.

²⁵⁴ Hikmet Bila da buna benzer bir yorumda bulunarak, gezi sırasında verilen demeçlerden yola çıktığında, kurulması planlanan Halk Fırkası’nın bütün vatandaşlara mal edilmeye çalışıldığını ifade etmektedir. Bila, **CHP Tarihi (1919-1979)**, s. 56.

şunda söz konusu gezinin ve bu gezi sırasında edinilen intibaların etkili olduğu Mustafa Kemal Paşa'nın ilerleyen süreçte verdiği demeçlere de yansımıştır.²⁵⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın yurt gezisini tamamlayarak Ankara'ya dönüşü Mart ayını bulmuştur. Lozan Konferansı görüşmelerinin kesintiye uğradığı ve TBMM'de yoğun tartışmaların yaşandığı bu süreçte, 1 Nisan 1923'te seçimlerin yenilenmesi kararı alınmıştır.²⁵⁶ Bu arada gruplar arasındaki mücadele de iyice yoğunlaşmış ve Türkiye, zafer sonrasında büyük bir iktidar mücadelesine sahne olmaya başlamıştır.²⁵⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın bu kararı almasında etkili olan gelişmelerin başında da kuşkusuz Lozan Antlaşması'nın TBMM'de onaylanmasının zor olduğunu düşünmesi ve muhalifleri seçimler aracılığıyla tasfiye etmek istemesi etkili olmuştur. Fakat henüz resmen fırka kurulmamış, hatta ne programı ne de nizamnamesi oluşturulmuştur.²⁵⁸ 1923 Seçimleri, 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanunu'na göre yapılmıştır. Ancak yeni bir devletin kurulmasının yanı sıra, sınırların ve nüfusun Osmanlı coğrafyasına göre daralmış olması gibi nedenlerden dolayı söz konusu seçim kanununda bir takım değişiklikler yapılmıştır.

Bu çerçevede Erzurum Mebusu Süleyman Necati Bey, Mersin Mebusu Selahattin Bey ve Canik Mebusu Emin Bey 25 Kasım 1922 tarihinde TBMM'ye Geçici Seçim Kanunu'nun yeni koşullara uydurulmasını isteyen bir kanun teklifi vermişlerdir. Teklife göre, Osmanlı döneminde 50 bin erkek seçmen için 1 olan mebus oranı, 20.000 erkek seçmen için bir mebus oranına düşürülürken, nüfusu 30.000'e kadar olan yerlerin de bir mebus çıkaracağı, 30.001-50.000 arası iki mebus, 50.001-70.000 arası üç mebus olacak şekilde devam etmesi öngörülmüştür. 25 olan seçmen yaşı ise 18'e indirilmiş ve oy kullanma hakkına sahip olabilmek için gerekli olan vergi verme şartının kaldırılmıştır. Bunların haricinde ikinci seçmen tespitinde seçmen sayısı yerine nüfus sayısı temel alınmış ve 200 kişinin esas alınması öngörülerek 0-300 arası bir, 301-500 arası iki, 501-700 arası üç ikinci seçmen olması öngörülmüştür. Mebus

²⁵⁵ Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta, gezi sırasında muhatap olduğu kişilerden ve görüşme, yüz yüze konuşma ve tartışma fırsatı bulduğu vatandaşlardan yararlandığını ifade etmiş, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilk programı olarak kabul edilen ve fırkanın kuruluşuna temel oluşturduğu kabul edilerek 8 Nisan 1923'te yayınlanan *9 Umde*'nin de bu çerçevede hazırlandığını altını çizmektedir. Tarih IV isimli Cumhuriyet döneminin ilk tarih kitabında da Halk Fırkası'nın kuruluşu ele alınırken söz konusu gezinin altı çizilmiş ve programın bu gezi sırasında şekillendiği vurgulanmıştır. Bkz. Atatürk, **Nutuk**, Cilt 2, s. 718; **Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Devlet Matb., İstanbul, 1931, s. 141.

²⁵⁶ **TBMMZC**, Devre: 1, Cilt: 26, s. 283-293.

²⁵⁷ Bila, **CHP Tarihi (1919-1979)**, s. 57.

²⁵⁸ Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, Cilt 1, s. 30.

olma şartları arasında da Türkiye Devleti halkından olma, 30 yaşını tamamlamış olma ve Türkçe konuşmayı bilme gibi şartlar yer almıştır. Bunların yanı sıra öğretmenler hariç merkezden atanan bütün memurlar, hâkimler, savcılar, müftüler ve belediye başkanları, seçimlerin başlamasından iki ay önce görevlerinden istifa etmedikçe, görevlerini yerine getirdikleri seçim çevresinden mebus aday olamayacakları öngörülmüştür. Kanunda, görevli buldukları seçim çevresi dışında mebus aday olacakları için herhangi bir sınırlama getirilmediği için, söz konusu kişilerin görevli buldukları seçim çevresi dışındaki seçim çevrelerinde görevlerinden istifa etmeden adaylıklarını koyabilecekleri ve mebus seçilebilecekleri sonucu çıkmaktadır. Diğer taraftan, ordu, kolordu, fırka kumandanları ile bütün asker alma şube ve kalem başkanları, jandarma alay, tabur ve bölük kumandanlarının hiçbir şekilde görevlerini yerine getirdikleri seçim çevresinden mebus aday olamayacaklarını öngörülmüştür. Bundan hareketle, söz konusu ordu mensuplarının, görevlerinden istifa etseler bile, görevli buldukları seçim çevresinden mebus aday olamayacakları sonucu çıkmaktadır. Söz konusu kanun teklifi, Anayasa Komisyonu'nda incelendikten sonra 3 Nisan 1923'te 320 sayılı Kanun olarak yasalaşmış ve 1923 seçimleri bu düzenlemeler göz önünde bulundurularak yapılmıştır.²⁵⁹

Böyle bir ortamda Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan 1923'te *Dokuz Umde*'yi yayınlamıştır. İçerik açısından değerlendirildiğinde, belgenin kısa süre önce askeri alanda elde edilen başarılarla atıfta bulunan ve ileriye dönük çeşitli konularda birtakım vaatleri içeren bir belge olduğu hemen dikkat çekmektedir. Daha kurulmamış olan fırkanın programı olarak da değerlendirilen *Dokuz Umde*, aslında Mustafa Kemal Paşa'nın 1923 genel seçimleri dolayısıyla yayınlamış olduğu bir propaganda metni ve seçim beyannamesidir. Bunun yanında yeni dönemde Meclis'in çoğunluğunun ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla devlet teşkilatlanmasını tamamlama ve toplumu refaha kavuşturma amacı etrafında birleştirileceği vurgulanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi için *devlet kuran parti* tanımlamasının yaygın olarak kullanılması söz konusu beyannamede devlet teşkilatlanmasına öncelik verileceğinin yer almasına dayanmaktadır. Nitekim beyannamede, fırkanın halk egemenliğine dayanacağı belir-

²⁵⁹ TBMMZC, Devre 1, Cilt: 28, 3 Nisan 1923, s. 311-341; Türkiye'de ve Yabancı Memleketlerde Seçim Mevzuatı, s.28-29; İhsan Güneş, "1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?", AÜSBF Dergisi, Prof. Dr. Muammer Aksoy'a Armağan, C. XLVI, No: 1-2, Ocak-Haziran 1991, s. 256-260; Erol Tuncer, Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002), TESAV Yay., Ankara, 2003, s. 109.

tilerek, ilerlemenin ve gelişmenin bağlı olduğu esasların bütün üyelerin fikirlerini beyan edebilecekleri bir ortamda hazırlanacak uzun vadeli bir programın oluşturulacağı ifade edilmiştir. Ancak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu olarak, bu program hazırlanıncaya kadar yeni seçime *Dokuz Umde* ile katılmaya karar verilmiştir.

Kurumlar arasındaki sürekliliğe de yer verilen beyannamede, Meclis'te bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Halk Fırkası'na dönüşeceği vurgulanmıştır. Altı çizilmesi gereken noktalardan biri de Mustafa Kemal Paşa'nın söz konusu seçim beyannamesini, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Gazi Mustafa Kemal imzasıyla yayınlamış olmasıdır.²⁶⁰

Dokuz Umde, siyasi, askeri, ekonomik, toplumsal ve bürokratik konuları da içermiştir. Siyasal ilkeler milli egemenliğin vazgeçilmezliğine, Saltanat'ın kaldırılmasına ve Hilafetin konumuna ilişkindir. Ekonomik ilkeler de vergi, tarım, demiryolu yapımı, madencilik, hayvancılık ve sanayi alanlarındaki mevcut durumu ve bu alanlarda yapılacak çalışmaları ele almıştır. Bürokratik ilkeler ise bürokrasinin reformunu, aydınların bürokrasiye transferini ve mahkemelerin hızlı işletilerek adaletin sağlanmasını; toplumsal ilkeler de eğitim sisteminin geliştirilmesi ve eğitimde birliğin sağlanmasını, böylece milli modern bir eğitim sisteminin kurulmasını ele alırken sosyal güvenlik politikaları ile toplumsal yardımlaşma da beyannamede yer almıştır.²⁶¹

Bu bilgiler çerçevesinde Mustafa Kemal Paşa, hemen her kesimi kapsayan uzlaşmacı ve kendisine taban oluşturmaya çalışan bir siyasetçi olarak değerlendirilebilir. Kısacası, yeni bir rejime doğru önemli adımlar atılırken güdülen siyasette, Osmanlı Devleti'nin ve dolayısıyla da eski rejimin dikkate almadığı sınıflarla bütünleşme girişimi söz konusudur. Farklı bir açıdan ele alınacak olursa, biraz da iddialı olmakla birlikte Fırka'nın hedefi, kendisine yeni bir rejim arayan toplumun siyasal sözcülüğünü üstlenmek olmuştur.²⁶²

Zira göz ardı edilmemesi gereken şu noktalar vardır ki, Halk Fırkası'nın kuruluş evresinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi içinde ve İstanbul'da güçlü bir muha-

²⁶⁰ **CHP Millet Hizmetinde 40 Yıl**, s. 8.

²⁶¹ Hasan Bülent Kahraman, **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi II (1920-1960)**, Agorakitaplığı, İstanbul, 2010, s. 35.

²⁶² Kahraman, **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi II (1920-1960)**, s. 33-34.

lefetin söz konusu olduğu bir dönemde, üstelik Lozan Konferansı'nın devam ettiği bir sırada gerçekleşmiş olduğudur.²⁶³

1923 seçimleri, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Halk Fırkası'na dönüşümüne ivme kazandıran bir gelişmedir. Çünkü bu vesileyle hem seçimlere dönük çalışmaların hızlanması sağlanmaya çalışılmış hem de vatandaşlara seçimlerin öneminden bahsedilerek, teşkilatın birlik içinde hareket etmesini sağlamaya yönelik telkinlerde bulunmuştur. Nitekim *Dokuz Umde*'nin bütün Müdafaa-i Hukuk şubelerine tebliğ edildiği 8 Nisan 1923'te seçim çalışmalarına dair izlenecek yolu belirleyen ve birlik içinde hareket edilmesi gerektiğini içeren bir çağrı da yapılmıştır. Söz konusu telgrafta, Müdafaa-i Hukuk anlayışından bahseden Mustafa Kemal Paşa, Milli Egemenliğe vurgu yaparak yeni dönemde istisnasız bütün araçların ve kaynakların ülkenin gelişmesi yönünde kullanılacağını belirtmiştir. Bunun da ancak belli bir siyasi duruşla sergilenebileceğini ifade eden Mustafa Kemal Paşa, herkesin Müdafaa-i Hukuk ilkelerini, burada büyük ihtimalle Dokuz Umde kastedilmektedir, millete duyurup açıklamanın önemi üzerinde durmuş ve bir anlamda yoğun bir propaganda sürecinin startını vermiştir.²⁶⁴

²⁶³ Toprak, *Halk Fırkası'nın Kuruluş Evresi: "Halkçılık Programı" ve 1923 Nizamnamesi*, **Toplumsal Tarih**, s. 28.

²⁶⁴ Mustafa Kemal Atatürk, **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, (Yay. Haz. Ali Sevim vd.), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2006, s. 524-525. Söz konusu *Dokuz Umde* şu şekildedir: **Umde 1:** Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Halkın kendi kendini idare etmesi esastır. Millet in gerçek ve tek mümessili Büyük Millet Meclisi'dir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dışında hiçbir yer, hiçbir kuvvet ve hiçbir makam millet mukadderatına hâkim olamaz. Bundan dolayı kanunların tanziminde; bütün devlet teşkilatında bütün umumi idarede, umumi kültürde ve iktisadi hayatta milli egemenliğe göre hareket edilecektir. Bakanlar Kurulu'nun vazife ve mesuliyeti kanunu; illerin mahalli işleri için hükmi şahsiyetlerini ve muhtariyetlerini tanıyan iller idaresi kanunu; illerin bölge bakımından iktisadi ve sosyal münasebetlerini düzenleyecek Genel Müfettişlik Kanunu, Köy Kanunu süratle çıkarılacak ve tatbik olunacaktır. **Umde 2:** Saltanatın kaldırılmasına ve mili egemenliğin asla ve vazgeçilmez surette Türk Milletinin gerçek ve tek mümessili olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin manevi şahsiyetinde toplanmış bulunduğu dair 1.11.1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından oy birliği ile alınan karar hiçbir surette değiştirilemez, prensiptir. Dayanağı Türkiye Büyük Millet Meclisi olan Hilafet makamı İslam dünyasının bir yüksek makamıdır. **Umde 3:** Memlekette emniyet ve asayişin tam olarak kurulması, en önemli vazifedir. Bu gaye, millet in arzu ve ihtiyacına uygun olarak sağlanacaktır. **Umde 4:** Memleketimizce adaletin süratle yerine getirilmesi sağlanacaktır. Bundan başka bütün kanunlarımız, milli ihtiyaçlarımıza ve hukuk telakkilerine göre yeni baştan ele alınacak ve tamamlanacaktır. **Umde 5:** Aşar usulünde halkın şikâyetleri ve uğradıkları haksızlıklar esas surette düzeltilenecektir. Tütün ekim ve ticareti için milli menfaatlere uygun tedbirler alınacak. Mali müesseseler (Bankalar) çiftçilere, sanayicilere, tüccarlara ve bütün çalışanlara kolaylıkla kredi sağlayacak surette düzenlenecek ve çoğaltılacaktır. Ziraat Bankası'nın sermayesi artırılacak, çiftçilere daha kolaylıkla daha çok yardım yapılması sağlanacaktır. Memleketimiz çiftçiliğini ilerletmek için Ziraat makineleri ithal olunacak ve çiftçilerimizin ziraat aletlerinde kolaylıkla faydalanmaları sağlanacaktır. Ham maddesi memleketimizde bulunan malların imali için gerekli tedbirler alınacak ve bu işi yapanlar korunacak ve verilecek mükâfatlarla teşvik edilecektir. Çok acele olarak muhtaç bulunduğumuz demiryolları için hemen teşebbüse geçilecek ve derhal bu işe başlanacaktır. İlköğretimin birleştirilme-

İstanbul için de benzer bir beyanname yayınlayan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un ne denli önemli bir yere sahip olduğunu vurgulayarak yabancıların İstanbul'daki seçimleri önemsedğini ve burada oyların bölünmesi yönünde bir beklenti içinde olduklarını belirttikten sonra bu durumun yaşanmaması gerektiğini, birlik ve beraberliğin gösterilebilmesi için de seçimlerde Müdafaa-i Hukuk adaylarının desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁶⁵ Beynameden anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal Paşa 1923 seçimlerinde İstanbul'u ayrıca önemsemiş ve batılılara birlik mesajı verme aracı olması açısından da üzerinde durmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Dokuz Umde'nin yayınlanmasından sonra Halk Fırkası'nın kurulacak olmasına tepki gösteren Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir kısım üyelerinin etkisini kırmak için Trabzon halkına yönelik bir beyanname de yayınlamıştır.²⁶⁶

Bu arada 1923 seçimleri yapılırken Mustafa Kemal Paşa; Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun yönetim kurulu üyelerinden bir seçim komitesi oluşturarak seçim sürecini bu komite aracılığıyla yönetmiştir.²⁶⁷ Halkı aydınlatabilmek için de Dokuz Umde

*si; bütün okullarımızın milli ihtiyaçlarımıza ve modern esaslara göre düzenlenmesi, öğretmen ve profesörlerin refaha kavuşturulmaları sağlanacaktır. Başka yollarla da halkın aydınlatılmasına ve eğitime çalışılacaktır. Umumi sağlık ve sosyal yardıma ait müesseseler düzeltilecek, çoğaltılacak ve işçilerimizi koruyucu kanunlar çıkarılacaktır. Ormanlarımızdan modern teknik usullere göre faydalanmayı, madenlerimizin en faydalı şekilde işletilmesini, hayvanlarımızın ıslah ve çoğaltılmasını sağlayacak tedbirler alınacaktır. **Umde 6:** Askerlik süresi azaltılacaktır. Bundan başka okuyup yazabilenlerin ve orduda okuma- yazma öğrenenlerin hizmet süreleri bir derece daha azaltılacaktır. Ordu mensuplarının refahını sağlamak esastır. **Umde 7:** Yedek subayların hayat ve geleceğini kendilerine ve memlekete en faydalı bir şekilde sağlamak esaslı hedefimizdir. Memleket savunması ve bağımsız millet olarak yaşamak uğrunda malul kalmış olan ordu mensuplarının ve millet fertleriyle bütün emeklilerin, yetimlerin ve dulların sefalet çekmelerine meydan verilmeyecek tedbirler alınacaktır. **Umde 8:** Halka ait işlerin süratle görülmesi ancak çalışkan, ehliyetli, dürüst memurların kanun, usul ve nizam dairesinde iş görmelerine bağlı olduğundan bütün memurlar buna göre ikmal edilecek ve bütün devlet daireleri devamlı olarak kontrol altında ve denetime tabi tutulacaktır. Öbür yandan memurların teminatına, tayinine, terfiine emekliye sevkine ve işten çıkarılmalarına ait esaslar tespit edilecektir. Devlet işlerinde, memleket aydınlarından ve her meslek uzmanlarından faydalanmak karara bağlanmıştır. **Umde 9:** Harap olan memleketimizin süratle yeniden imarı için devletçe alınacak tedbirlerden başka yapı ve tamirler için yer yer şirketler kurulmasını teşvik edecek ve özel teşebbüsü korumayı sağlayacak kanunlar çıkarılacaktır. **Barış hakkındaki görüşümüz:** Mali ve iktisadi ve idari bağımsızlığımızın behemehâl sağlamak şartıyla barışın iadesine çalışmaktır. Bu şartları sağlamayan barış antlaşması kabul olunmaz. **CHP Millet Hizmetinde 40 Yıl**, s. 9-10.*

²⁶⁵ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, s. 525-526.

²⁶⁶ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, s. 529-530. Mustafa Kemal Paşa'ya karşı muhalif duruşuyla bilinen Trabzon mebusu Ali Şükre Bey'in bir suikast sonucunda öldürülmesinden dolayı Trabzon halkının Mustafa Kemal'e tepkili olması, ayrıca bir beyanname yayınlanmasında etkili olmuş olabilir.

²⁶⁷ Komite seçim sürecinde neredeyse her gün Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında toplanmıştır. Bu arada Posta Telgraf Umum Müdürü Sabri Toprak Bey ile Sivas Mebusu Rasim Bey de sık sık bu toplantılara çağrılıyordu. Zira Sabri Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kadıköy şubesi Kâtibi Mesulü, Rasim Bey ise Osmanlı Mebusan Meclisi üyesiydi. Damar Arıkoğlu, **Milli Mücadele Hatıralarım**, İstanbul, 1961, s. 323.

çerçevesinde irşad heyetleri oluşturulmuş, hatta bazı bölgelere merkezden görevliler atanarak seçimlerin düzgünce yapılması sağlanmaya çalışılmıştır.²⁶⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın çabaları sonucunda 1923 seçimlerini Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adayları kazanmış ve Ankara'ya gelmeye başlayan mebuslar, ilk toplantılarını 7 Ağustos 1923'te yapmıştır.²⁶⁹ Halk Fırkası'nın ilk grup toplantısı olarak da kabul edilen bu ilk toplantıda bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Halk Fırkası'na dönüşeceğini yinelemiştir. Çeşitli tarihlerde yapılan toplantıların sonunda 9 Eylül 1923'te nizamname kabul edilmiştir.²⁷⁰

Umumi Esaslar ve Fırka Teşkilatı başlıkları altında iki bölümden oluşan *Halk Fırkası Nizamnamesi*, 1927'de toplanan Büyük Kurultay'a kadar fırkanın izlediği siyasete yön veren temel belgedir. Hatta 1931'e kadar fırka'nın programı olarak da ele alınmış ve uygulanmış olan nizamname bu açılardan önemli bir yere sahiptir.²⁷¹ Nizamname yedi maddeden oluşarak Halk Fırkası'nın amacını, Halkçılık anlayışını ve fırkanın temel özelliklerini içermiştir. Fırka'ya katılmak isteyenlerin Halkçı olması gerektiğine vurgu yapılan nizamnamede, belirgin olarak Halkçılık ve Milliyetçilik ilkeleri modernleşme gerekleri olarak ele alınmıştır. Böylelikle milli egemenlik ve halkçılık ilkeleri çerçevesinde Türkiye'de hukukun üstünlüğünü sağlama, hukuk kurallarını yerine getirme ve modern bir devlet olma gereklerini uygulamanın zorunluluğu üzerinde durulmuştur. Bu bilgiler ışığında Fırka'nın, geleneksel toplumdaki modern topluma dönüşme sürecinde rehberlik etmek amacıyla kurulduğunu ifade etmek mümkündür.²⁷² Fırka programı olarak da değerlendirilebilecek olan *Umumi Esaslar* bölümünde şu ilkelere yer verilmiştir:

Madde 1: Halk Fırkası, Cemiyetler Kanunu mucibince teşekkül etmiş bir siyasi cemiyettir. Gayesi, milli hâkimiyetin halk tarafından ve halk için icrasına rehberlik etmek ve Türkiye'yi asri bir devlet haline yükseltmek ve Türkiye'de bütün kuvvetlerin fevkinde kanunun velayetini hâkim kılmağa çalışmaktır.

²⁶⁸ Hatta seçimlere büyük bir önem veren Birinci Grup, bununla da yetinmeyip, seçimlerin gidişatını incelemek ve aksaklıkları gidermek amacıyla merkezden bazı kişileri görevlendirmiştir. Örneğin Kılıç Ali Bey ve Ali (Ursavaş) Bey; Maraş, Gaziantep ve Urfa bölgesine gönderilmiştir. **Atatürk'ün Sırdışı Kılıç Ali'nin Anıları**, (Der. Hulusi Turgut), İş Bankası Yay., İstanbul, 2008, s. 199.

²⁶⁹ **CHP 36 Yaşında**, Gün Matb., İstanbul, 1959, s. 13.

²⁷⁰ **CHP On Beşinci Yıl Kitabı**, Ankara, 1938, s.4; Giritlioğlu, **a.g.e.**, s. 44.

²⁷¹ Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**, s. 44.

²⁷² Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**, s. 44-45.

Madde 2: Halk Fırkası nazarında halk mefhumu, herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve umumiyetle kanun nazarında mutlak bir müsavata kabul eden bütün ferdler halktandır. Halkçılar, hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferden imtiyazlarını kabul etmeyen ve kanunları vazetmekteki mutlak hürriyet ve istiklali tanıyan ferdlerdir.

Madde 3: Halk Fırkası'na her Türk ve haricen gelip Türk tabiiyet ve harsını kabul eden her ferd dâhil olabilir.

Madde 4: Halk Fırkası'na dâhil olan her ferd, Fırka'nın nizamnamesiyle programına ittiba edeceğine imza verecektir. Mamafih nizamname ile programda içtihadına muhalif maddeler varsa Fırka'nın kongrelerinde mutlak bir serbesti ve hürriyetle içtihadlarını beyan ederek o gibi maddeleri tatil veya il-gaya çalışabilecektir.

Madde 5: Halk Fırkası Umumi Reisi'ni hali içtimada bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi azası meyanında büyük kongre intihap eder. Vazife-i Riyaset tecdiden intihap olunacak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin içtima ip-tidarını müteakip ilk inikat edecek büyük kongreye kadar devam eder. Umumi Reis'in tekrar intihabı caizdir.

Madde 6: Bu umumi esaslara muhalefet eden azalar mensup oldukları Heyet-i İdare'nin esbabı mucibeye müstenit teklifi üzerine Fırka Divanı'nın kararile Fırka'dan ihraç olunur.

Madde 7: Umumi esasları gösteren işbu maddeler ancak Büyük Kongre'nin sülüsani arasile tebdil ve ilga olunabilir.²⁷³

Fırka Teşkilatı bölümü ise Büyük Kongre, Umumi Riyaset, Fırka Divanı, Umumi Heyet-i İdare, Vilayet Teşkilatı, Kaza Teşkilatı, Nahiye Teşkilatı, Köy ve Mahalle Teşkilatı, Teftiş Daireleri, Mecliste Grup Teşkilatı ve Umumi İntihap Teşkilatı gibi alt başlıkları içermektedir.²⁷⁴

²⁷³ Bkz. **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi**, TBMM Matb., Ankara, 1339-1342, s. 1-2; A.Ü. **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Kutu: 75 Gömlek: 24 Belge: 24.**

²⁷⁴ Nizamnameye göre, Halk Fırkası'na üye olan tüm mebuslar ve mutemetler Büyük Kongre'nin doğal üyeleri arasında sayılmıştır. Umumi Reis, Büyük Kongre'nin, Fırka Divanı'nın ve Meclis' teki Fırka Grubu ile Umumi Heyet-i İdare'nin doğal reisi olarak belirlenmiştir. Aynı şekilde Umumi Reis, Fırkayı temsil etme ve Fırka adına söz söyleme yetkilerine de tek başına sahiptir. Ayrıca Umumi Reis Büyük Kongreyi doğrudan ya da dolaylı olarak olağanüstü toplantıya çağırma yetkisini de haizdir. Fırka Divanı fırkaya üye olan vekillerle, Umumi Heyet-i İdare ve Fırka Grubu Heyet-i İdaresi üyelerinden oluşmaktadır. Fırka'nın iç ve dış siyasetinden ve idaresinden Fırka Divanı sorumlu tutulmaktadır. Umumi Heyet-i İdare, dokuz üyeden oluşup, grubun başkanı Umumi Reistir. Umumi Heyet-i İdare üyelerinden biri Umumi Kâtipliğe seçilmekte ve bu kişi Umumi Reis adına görevi yürütmektedir. Umumi Heyet-i İdare, Vilayet Heyet-i İdareleri ile görüşerek, bu heyetlerle birlikte Fırka Mutemetlerine Fırka Divanı'nın belirlediği istikameti verir. Vilayet Heyet-i İdareleri de ayda en az iki kere Fırka Divanına, memleketteki Fırka hayatına ve fırka faaliyetlerine dair rapor sunmakla yükümlüdür. Vilayet Kongreleri, vilayet Mutemedi başkanlığında senede bir kere toplanmaktadır. Vilayet Mutemedi, fırkanın vilayetteki Temsilcisidir. Vilayet mutemetleri gibi fırkanın, kazalardaki temsilcisi de Kaza Mutemedidir. Nahiyelerde de kaza mutemedinin seçtiği bir Fırka Mutemedi bulunmaktadır. Köy ve mahallelerde Fırka'ya mensup olan 18 yaş ve üzerindeki köy ve mahalle ahalisinden herkes doğal üye olarak gösterilmektedir. Bunun yanında ülkenin teftiş mıntıklarına bölünmesi kararı alınmış, her mıntıkada bir müfettiş görevlendirilmesi ve mıntika müfettişinin o bölgedeki mutemetlerle fırka teşkilatının o bölgedeki heyetlerini teftiş edeceği belirtilmiştir. Fırka adına mebusluğa aday olanlara Halk Fırkası'nın bütün üyeleri oy vermekle mükellef olup, oy vermeyen fırka mensuplarının ihraç edilmesi öngörülmüştür. **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi**, 1339-1342, s. 2-19; A.Ü. **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Kutu: 75 Gömlek: 24 Belge: 24.**

Nizamnamenin onaylanmasından iki sonra da Mustafa Kemal Paşa Halk Fırkası'nın Genel Başkanlığına seçilirken, Recep Peker ise Genel Sekreterliğe seçilmiştir.²⁷⁵ Bütün bu gelişmelerin ardından *Halk Fırkası Umumi Reisi Gazi Mustafa Kemal ve Halk Fırkası Kâtibi Umumisi Recep* imzalarıyla 23 Ekim 1923'te Dâhiliye Vekâleti'ne sunulan dilekçeyle firka resmen kurulmuştur.²⁷⁶

Ancak Halk Fırkası'nın kuruluşuna ilişkin farklı tarihler de kabul görmüştür. Bu çerçevede 11 Eylül 1923 tarihi, firka genel başkanının ve yöneticilerin seçildiği tarih olduğu için kuruluş tarihi olarak kabul edildiği gibi Dâhiliye Vekâleti'ne sunulan dilekçenin tarihi olan 23 Ekim 1923 de kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir.²⁷⁷ Ancak Cumhuriyet Halk Partisi, yayınlarında kuruluş tarihi olarak özellikle 9 Eylül'ü temel almış ve bunu özenle vurgulamaya çalışmıştır.²⁷⁸ Böylelikle İzmir'in Yunan işgalinden kurtuluşunun yıldönümü olan tarihe atıf yapılarak Milli Mücadele ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile kurulan ilişki 9 Eylül ile de pekiştirilmeye çalışılmıştır.²⁷⁹

Söz konusu nizamname, 1927 Büyük Kurultayı toplanana dek bazı değişikliklere uğramak suretiyle yürürlükte kalmıştır. Bu arada 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesi ve aynı gün Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanlığına seçilmesi üzerine firka yönetiminde değişiklik yapılarak, İsmet (İnönü) Paşa, Halk Fırkası Genel Başkan Yardımcılığına getirilmiştir.²⁸⁰ Bu gelişmenin hemen ardından da bütün "*Bilumum Vilayet Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkezilerine*" ismiyle yayınladığı genelgede özetle, Müdafaa-i Hukuk teşkilatının bundan böyle Halk Fırkası'na dönüştüğünü ve cemiyetin bütün idare kurullarının Halk Fırkası İdare Kurulu ismiyle çalışmaya devam edeceğini, bu konuda gereğinin yapılması gerektiğini belirtmiş-

²⁷⁵ **CHP Millet Hizmetinde 40 Yıl**, s. 11.

²⁷⁶ **CHP Millet Hizmetinde 40 Yıl**, s. 11.

²⁷⁷ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yay., İstanbul, 2012, s. 74.

²⁷⁸ **CHP On Beşinci Yıl Kitabı**, Ankara, 1938, s.4; **CHP 36 Yaşında**, Gün Matb., İstanbul, 1959, s. 13; **CHP Millet Hizmetinde 40 Yıl**, s. 11.

²⁷⁹ Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, s. 74.

²⁸⁰ Normalde Atatürk'ün firka başkanlığını sürdürmesinin önünde yasal olarak hiçbir engel yoktur. Fakat ülke yönetiminde nazım bir rol oynaması beklendiği için firkanın sevk ve idaresiyle devamlı meşgul olması uygun görülmemekle Genel Başkan Vekilliği ihdas edilmiş, böylece firkanın sevk ve idaresi Genel Başkan Vekili olarak seçilen İsmet (İnönü) Paşa'ya bırakılmıştır. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa, ölene kadar Firka Genel Başkanı sıfatıyla çeşitli konuşmalar yaparak demeçler verdiği gibi 1927, 1931 ve 1935 Kongrelerine de başkanlık etmiştir. Bkz. Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, Cilt 1, s. 40.

tir.²⁸¹ Böylece taşra örgütünün de dönüşümü başlamış ve Müdafaa-i Hukuk şubeleri Halk Fırkası şubelerine dönüşmeye başlamıştır.

Halk Fırkası, kurulduğu gün itibariyle Türkiye'nin resmi partisi olmuştur. Zira Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın firkanın genel başkanlığını sürdürmesi, bu resmiliğin simgesi olarak değerlendirilebilir. Hükümetin olanaklarından da yararlanan fırka, ilerde ayrıntılı olarak değinileceği üzere, 1930'lu yıllarda yapılan düzenlemeler sonucunda hem devletle hem de milletle özdeşleşecektir.²⁸²

1920'li yıllar, Türk siyasetinde taşların yerine oturmaya başladığı ve Halk Fırkası'nın yönünü belirleyen gelişmelere sahne olmuştur. Milli Mücadele yıllarında Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında ortaya çıkan koalisyon, Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyet'in ilanı ve Halifeliğin kaldırılması gibi önemli gelişmeler sonucunda çözülmeye başlamıştır. Nitekim bu durum bir yandan *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* gibi yeni bir siyasi oluşumu getirirken, Halk Fırkası da 10 Kasım 1924 itibariyle *Cumhuriyet Halk Fırkası*'na dönüştürülmüştür.²⁸³ Bu arada hem Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası açısından hem de Türkiye'de demokrasinin kurulmasını geciktirmesi açısından talihsiz bir gelişme olarak değerlendirilebilecek olan *Şeyh Said Ayaklanması* gibi bir ayaklanma da bu süreçte yaşanmıştır.

Bunun yanında Şeyh Said Ayaklanmasını bastırmak amacıyla 4 Mart 1925'te *Takrir-i Sükûn Kanunu* çıkarılmış, *İstiklal Mahkemeleri* kurulmuş ve rejim gittikçe otoriterleşmeye de başlamıştır.²⁸⁴ Haziran 1925'te, hem Şeyh Said Ayaklanması'nın bastırılmasına ve yargılamaların yapılmasına hem de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapanmasına bağlı olarak Cumhuriyet Halk Fırkası, geniş bir örgütlenmeye yönelmiş ve ülkeyi on dört bölgeye ayırıp her bölgeye birer müfettiş atamak suretiyle genel bir örgütlenme yoluna giderek nizamnamede bu yönde değişikliğe gitmiştir.²⁸⁵ Nizamnamenin özellikle program kısmı olarak kabul edilen

²⁸¹ Genelgenin tam metni için bkz. **CHP Millet Hizmetinde 40 Yıl**, s. 13-14.

²⁸² Mete Tunçay, "*Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)*", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 8, İletişim Yay., İstanbul, 1983, s. 2019.

²⁸³ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/1.1.1

²⁸⁴ Öz, **a.g.e.**, s. 94.

²⁸⁵ Osmanlı siyasi/idari zihniyeti ile pratiğinin Türkiye Cumhuriyeti'ne mirası olarak ele alınabilecek olan Umumi Müfettişlikler, On dokuzuncu yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış, ancak İkinci Meşrutiyet döneminde kaldırılmıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Ermeni sorunundan dolayı uygulama tekrar hayata geçirilerek, 1913'te çıkarılan "Umumî Müfettişlik Geçici Kanunu" ve "Umumî Müfettişlikler Talimatnamesi" esas alınmıştır. Milli Mücadele döneminde İstanbul Hükümeti tarafından tekrar kurulan Umumi Müfettişlikler, 1921 Anayasası'nda yer almış, böylece Yeni Türkiye Devleti'ne de yansımıştır. (Anayasa'nın 22. ve 23. maddeleri Umumi Müfettişliklere dairdir). 1924 Anayasası'nda ise

Umumi Esaslar bölümü demokratik bir içeriğe sahip olmasına karşın örgütlenme modeli merkeziyetçi ve otoriter özellikler göstermektedir. Nitekim nizamnameye göre; bölge müfettişleri *Umumi İdare Heyeti* tarafından atanırken, illerin başında bulunan mutemetlerin de merkezden atanması öngörülmüştür. 1925 yılının merkezileşme, örgütlenme ve bir anlamda otoriterleşme yönündeki önemli gelişmelerinde birisi de belediye başkanlarının seçim yerine atanma yoluyla işbaşına getirilmeye başlanmış olmasıdır.²⁸⁶

Umumi Müfettişliklere yer verilmemiş ve yeniden gündeme gelmeleri 1927 yılında olmuştur. 26 Haziran 1927’de çıkarılan “Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun” ile de kurulmuştur. Bu çerçevede 1923 Nizamnamesi’nin 82. maddesine istinaden oluşturulan müfettişlik bölgeleri şunlardır: 1. Ankara, Kastamonu, Sinop, Çankırı, Zonguldak, Çorum, Kırşehir, Yozgat, Kayseri; 2. Karahisar-ı Şarki, Tokat, Amasya, Sivas, Samsun; 3. Gümüşhane, Rize, Trabzon, Giresun, Ordu; 4. Ardahan, Kars, Bayazıt, Erzurum, Artvin, Erzincan; 5. Van, Hakkâri, Muş, Bitlis, Siirt; 6. Genç, Ergani Madeni, Diyarbakır, Siverek, Mardin, Urfa; 7. Dersim, Elazığ, Malatya; 8. Adana, Kozan, Cebelibereket, Gaziantep, Maraş, Mersin, İçel; 9. Aksaray, Niğde, Konya, Isparta, Burdur, Antalya; 10. Bolu, İzmit, Ertuğrul, Eskişehir, Kütahya, Afyon; 11. İzmir, Saruhan, Aydın, Denizli, Menteşe; 12. Bursa, Karesi, Çanakkale; 13. İstanbul, Üsküdar, Beyoğlu, Çatalca; 14. Kırkkilise, Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu. Bkz. Cemil Koçak, **Umumi Müfettişlikler(1927-1952)**, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s. 25-52; Tunçay, “*Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)*”, s. 2019.

²⁸⁶ Tunçay, “*Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)*”, s. 2020.

1.3. Atatürk Dönemi'ndeki Genel Seçimler ve CHF'nin Seçim Propagandaları

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye, tek partinin egemen olduğu bir döneme girmiştir. Bu süre zarfında 1930'lu yılların başında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi bir yana bırakılırsa TBMM'de sadece Cumhuriyet Halk Fırkası/Partisi yer almış ve Tek partinin hâkim olduğu bu dönemde 1927, 1931 ve 1935'te olmak üzere üç genel seçim yapılmıştır.

Yirminci yüzyılın ilk yarısına damgasını vuran tek parti rejimlerinin en önemli ortak özelliklerinden biri, siyasi propagandaya verdikleri önemdir.²⁸⁷ İlk bakışta bir hayli garip görünen bu durum, otoriter tek parti rejimlerinin psikolojik yapıları incelendiğinde daha açık bir şekilde anlaşılabilir. Zira tek parti yönetimleri, çoğulcu yönetimlere göre daha fazla siyasallaşan toplumlara gereksinim duymuştur. Bu durumun nedenlerine bakıldığında ise, tek partinin bütün toplumsal kesimleri temsil etme iddiasını haklı ve meşru gösterme çabası²⁸⁸ ile rejimin özelliklerini ve detaylarını topluma aktarmaya, toplum tarafından benimsenmesine çalışılması gibi olgularla karşılaşmak mümkündür.

Türkiye'de tek parti döneminin temel denklemi parti-devlet-hükümet biçiminde tasarlanmış ve denklemde yer alan bu üç kavram, iktidarı meydana getirmiştir. Güçlü bir tek parti yönetiminin kurulduğu bu süreçte Cumhuriyet Halk Partisi, bütün ideolojik kaynakları denetimi altına almıştır. Siyasi, ekonomik, toplumsal, kültürel, sanatsal, dinsel ve daha pek çok alanda halkı yönlendirecek ve güdümlenecek çapta bir vatandaş yetiştirme projesini uygulamıştır.²⁸⁹ İktidarın tek parti döneminde yayınlamış olduğu tüm eserler zamanla geniş bir literatürün oluşmasını da sağlamıştır. İktidar, bu süreçte siyasal görüşünü, bu görüş çerçevesinde yaptığı devrimleri ve yürüttüğü çalışmaları kamuoyu ile paylaşırken *Matbuat Umum Müdürlüğü* ve *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği* gibi iki ana merkezi kullanmıştır.²⁹⁰ Burada üzerinde durulması gereken temel nokta, söz konusu kurumların birer bilgilendirme merkezi olmakla birlikte birer propaganda merkezi olarak işlev görmüş olmalarıdır.

²⁸⁷ Sefa Şimşek, "Tek-Parti Rejimlerinde Siyasi Propaganda Olgusu ve CHP Halk Hatipleri Teşkilatı", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 46, Yaz 1997, s. 106.

²⁸⁸ Öz, a.g.e., s. 56-57.

²⁸⁹ Şimşek, a.g.m., s. 112

²⁹⁰ Murat Turan, "Tek Parti Döneminin İktidar Literatüründe Osmanlı Mirası", *Tarih Okulu Dergisi*, Aralık 2013, Yıl 6, Sayı XVI, s. 80.

Parti ile devletin birbirini tamamlayan birlikteliği sebebiyle söz konusu merkezlerin yayınlarının tümünü resmî yayın kategorisinde değerlendirmek mümkündür. Çünkü bu dönemde devlet adına ifade edilen her şey aynı zamanda parti adına da ifade edilmiştir. Matbuat Umum Müdürlüğü'nden destek almak suretiyle kendi yayınlarını yapan *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği* ise, diğer birimlerle kıyaslanmayacak sayıda eser yayınlamıştır.

Konumuzla ilgili olarak radyoya da bir parantez açmak gerekir. Aslında başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de radyo yayınlarını ilk olarak amatörler gerçekleştirmiştir.²⁹¹ Kurtuluş Savaşı sırasında iletişim gereksinimi daha iyi anlaşılmış ve bu alanda ülkede büyük bir boşluk olduğu görülmüştür. Bu boşluğu doldurmak amacıyla da Cumhuriyet'in ilk yıllarında çeşitli girişimlerde bulunulmuş ve 1925'te "Telsiz Tesisi Hakkında Kanun" isminde bir yasal düzenleme yapılarak Ankara'da büyük bir telsiz istasyonu ve ülke genelinde dâhili bir telsiz ağı kurulmasını öngörmüştür. Bu çerçevede de Posta Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi, Ankara ve İstanbul'da birer radyo istasyonu kurma yönünde çalışmalara başlamış ve bu çalışmalar sonucunda Ankara ve İstanbul'da 1927'de yayın yapılmaya başlanmıştır. Elektronik iletişim alanında oldukça geri bir durumda olan ülkede, iç ve dış iletişimi gerçekleştirmeye dönük radyo yayını yapabilecek donanımın oluşturulması, iktidarın bu olanaktan faydalanmak istediğinin göstergesidir.²⁹²

Bununla birlikte Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar gibi devlet erkânının her fırsatta mikrofona çıkmaları söz konusu olmamıştır. Bu arada haber değeri önemli olmakla birlikte siyasi yanı da ağır basan yayınların ilginç örnekleri olduğunu belirtmek gerekir. İstanbul Radyosu, savaş sonrasında Temmuz 1927'de İstanbul'a ilk defa gelen Mustafa Kemal Paşa'nın karşılanma merasimini ve halk temsilcilerine yaptığı konuşmayı mikrofondan naklen yayınlamıştır. Kısa bir süre sonra ise Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Kasım 1928 tarihli TBMM açış konuşması da İstanbul Radyosu

²⁹¹ Türkiye'de ilk radyo denemelerinin ne zaman yapıldığına dair kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, anılar vasıtasıyla bu denemelerin Cumhuriyet'in ilanından önce yapıldığı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin ilk radyocularından Ruşen Ferit Kam, radyoyu ilk defa işgal altında bulunan İstanbul'da dinlediğini belirtmiştir. Bkz. Uygur Kocabaşoğlu, **Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna- TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri**, İletişim Yay., İstanbul, 2010, s. 32.

²⁹² Türkiye'de ilk düzenli radyo yayınları, İstanbul'da 5-6 Mayıs 1927'de başlamışken, Ankara'da ise 28 Kasım itibarıyla hizmete girmiş ve bu gelişmeden sonra yayınlarına başlamıştır. Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 34-35, 55-57.

tarafından naklen yayınlanmıştır.²⁹³ Bu bilgiler ışığında ilerde de değinileceği gibi radyonun, iktidar tarafından kontrol altına alındığı ve propaganda aracı olarak kullanıldığı söylenebilir.

1.3.1. 1927 Genel Seçimleri ve CHF'nin Seçim Propagandaları

1.3.1.1. Seçim Öncesindeki Önemli Gelişmeler

İkinci dönem TBMM'nin çalışmalarını tamamlayarak dağıldığı 1927 yılı, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun uygulamada olduğu bir döneme rastlamaktadır. Şeyh Sait Ayaklanması gibi yeni rejimin getirilerine karşı ortaya çıkmış etkili bir ayaklanmanın bastırıldığı, muhalif ve güçlü sayılabilecek bir kadro tarafından kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatıldığı ve umulmadık bir anda ortaya çıkan İzmir Suikastı planını yapan gizli muhalefetin de ortadan kaldırıldığı gelişmelerin hemen ertesine denk gelmektedir.

Bu gelişmeler ışığında 1927 yılının, farklı kaynaklara dayanan meclis içi/meclis dışı muhalefetin ortadan kaldırıldığı ve iktidarın hem gücünü ispatladığı hem de rahatladığı bir yıl olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu tür olağanüstü şartların ardından *Takrir-i Sükûn Dönemi* olarak da isimlendirilen bir dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk genel seçimleri olan 1927 seçimleri sürecine girilmiştir. Bununla birlikte Cumhuriyet Halk Fırkası, nizamname hükmüne rağmen üç yıldır olağan kongresini toplayamadığı gibi bu dönemde ülkenin kaderini etkileyecek köklü devrimler yapılması da, hem TBMM'nin hem de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kamuoyu önünde yıpranmasına da neden olmuştur.²⁹⁴

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın tek başına katıldığı 1927 seçimleri, 1908 tarihli "İntihab-ı Mebusan Kanunu"na göre yapılmıştır.²⁹⁵ Ancak 1923 tarihli 320 Sayılı Kanun ile öngörülen değişikliğin haricinde bu süreçte seçimlere dair yapılan başka yasal düzenlemeler de vardır. Buna göre; 1924 Anayasası'nda yer alan "*Mebusluk ile Hükümet memuriyeti bir zat uhdesinde içtima edemez*" şeklindeki 23. madde seçilme

²⁹³ Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 133.

²⁹⁴ Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması(1923-1931)*, s. 175.

²⁹⁵ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM III. Dönem (1927-1931)*, Cilt 1, TBMM Bas., Ankara, 1995, s. 4; Ayrıca Kanun metni için bkz., *Türkiye'de ve Yabancı Memleketlerde Seçim Mevzuatı*, s.28-29.

yeterliliğiyle ilgilidir.²⁹⁶ 1876 Anayasası'nda da yer alan bu hükmün 1924 Anayasası açısından özel bir anlamı vardır. Kurtuluş Savaşı'nın olağanüstü şartları birçok komutanın mebusluk sıfatını da üstlenmesi zorunluluğunu doğurmuştu. Fakat savaş sonrası böyle bir zorunluluk ortadan kalktığı için artık asker-sivil memurluk ile vekillik arasında seçim yapma gereği bulunmaktaydı.²⁹⁷ Nitekim bu hükmeye rağmen anayasaya geçici bir madde eklenerek ordu mensuplarının istifa etmeleri durumunda bile görev yaptıkları seçim çevrelerinden milletvekili seçilemeyeceklerine dair yukarıda aktarılan 320 Sayılı Kanun'a atıfta bulunulmuş ve bu kişiler hakkında 320 Sayılı Kanun'un uygulanacağı belirtilmiştir.²⁹⁸

Böylece bir yandan mebusluğa aday olacak ordu mensuplarının orduyla ilişkilerini bütünüyle kesmeleri ilke olarak kabul edilirken,²⁹⁹ diğer yandan 16 Haziran 1927'de çıkarılan 385 Sayılı Kanun ile ordu mensuplarının mebus adayları olabilmeleri için görevlerinden istifa etmeleri ya da emekli olmaları öngörülmüştür. Bu çerçevede de rütbeleri ve ordu ile olan ilişkilerini henüz sürdürmekte olan Mareşal Mustafa Kemal, Orgeneral İsmet (İnönü) ve Korgeneral Kazım (Özalp) Paşalar emekli olmuştur.³⁰⁰ Yine bu süreçte çıkarılan 1079 Sayılı Kanun ile de Teftiş Heyetleri'nin kuruluş şekilleri değiştirilirken,³⁰¹ 21 Haziran 1927'de çıkarılan 1112 Sayılı Kanun ile de sadece 1927 yılına ait olmak üzere seçim süresi kısaltılmıştır.³⁰²

1923 seçimlerinde son derece titiz davranılmasına rağmen meclis içinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi bir muhalefet partisi doğduğundan parti yönetimi 1927 seçimleri için adayları belirleme konusunda çok daha titiz davranmıştır. Bu çerçevede 23 Haziran 1927 tarihli Cumhuriyet Halk Fırkası grup toplantısı, otoriterleşmenin de nizamnameye yansıdığı bir gelişmeye sahne olmuştur. Basında da yer bulan bu gelişmeyle, 1923 Nizamnamesi'ne göre parti divanına ait olan mebus aday-

²⁹⁶ <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>, Erişim Tarihi 11.03.2014.

²⁹⁷ Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s.298.

²⁹⁸ Ayhan Döner, "*Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Kamu Görevlilerinin Seçimlerde Adaylığı, AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*", Cilt: 58, Sayı: 4, Yıl: 2009, s. 745.

²⁹⁹ Çavdar, "**Müntehibi Sani**"den Seçmene, s. 77.

³⁰⁰ Kemal Zeki Gençosman, **Altın yıllar**, Hürriyet Yay., İstanbul, 1981, s. 147.

³⁰¹ Yapılan yeni düzenlemeye göre; seçim esas defterleri belediyelere gelmeye başladığı zaman dört ila on kişiden oluşan bir Teftiş Heyeti oluşturulmalıdır. Belediye Başkanı'nın riyasetinde toplanacak olan Teftiş Heyeti, vilayet merkezi olan kazalarda vilayet azaları ile belediye azalarından diğer kazalarda ise sadece belediye meclis azalarından oluşur. Hariçten aza alınmasına gerek duyulması durumunda da Teftiş Heyeti'ne kabul heyete mensup olanların seçimiyle gerçekleşecek ve çoğunluğun oyunu alanlar Teftiş Heyeti'ne dâhil olacaktır. Bkz. **İkdam**, 27 Haziran 1927.

³⁰² Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, Kaynak Yay., İstanbul, 1982, s. 291.

larının belirlenme yetkisi, divanın yetki alanından çıkarılarak Genel Başkan Mustafa Kemal Paşa'ya verilmiştir. Öngörülen yeni düzenleme şu şekildedir: “*Fırka namına mebus namzetlerinin tespiti ve ilanı Umumi Reis’e aittir. Umumi Reis mebus namzetlerini ya bizzat imzasıyla ilan eder veya Umumi Reis Vekili’ne ilan ettirir. Umumi Reis BMM İntihabatını Umumi Reis Vekili ve Kâtibi Umumi ile beraber idare eder.*”³⁰³

Dolayısıyla şunu söylemek mümkündür ki, tek parti dönemi boyunca milletvekili adayları Genel Başkan, Genel Başkan Vekili ve Genel Sekreter’den oluşan üçlü bir mekanizma içinde belirlenmiş ve ilan edilmiştir.³⁰⁴Bu gelişmenin ardından 26 Haziran’da son toplantısını gerçekleştiren TBMM, 1 Kasım’da toplanmak üzere dağılmıştır.³⁰⁵

Bu arada *Türk Kadınlar Birliği*’nin faaliyetlerini artırarak kadınların siyasal haklarını gündeme getirmiş olmaları, hatta bu yönde anayasada değişiklik yapılarak kadınların da seçimlere katılabilmesi yönünde birtakım taleplerde bulunmaları, 1927 seçimleri öncesindeki en ilginç gelişmelerden biridir. Bu çerçevede Ankara’ya baskı yapmalarına, birçok toplantı ve miting düzenlemelerine ve basına bu yönde çeşitli demeçler vermelerine rağmen istekleri dikkate alınmamış ve seçim kanununda bu talepler yönünde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.³⁰⁶ Bununla birlikte Cumhuriyet Halk Fırkası, *Türk Kadınlar Birliği* ile temas kurarak merkez tarafından belirlenen erkek mebus adaylarının desteklenmesini istemiş ve adayların kazanması durumunda TBMM’de kadın haklarını koruyacakları ve kollayacakları vaat edilmiştir.³⁰⁷

Bu arada Mustafa Kemal Paşa, Mayıs ayında geçirdiği kalp krizi nedeniyle doktorların tavsiyesine uyarak dinlenmek üzere İstanbul’a gitmiştir. 1 Temmuz 1927’de İstanbul’a varan Mustafa Kemal Paşa, Nutuk’un geri kalan kısmını özet

³⁰³ **Vakit**, 24 Haziran 1927; **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Haziran 1927.

³⁰⁴ Nitekim bu durum İsmet İnönü döneminde de devam edecek ve adaylar bir oy bile alsalar milletvekili seçileceklerdir. Bu konudaki ilk istisna ise ilerde de değinileceği üzere 1943 seçimlerinde yaşanmış ve seçilecek milletvekili sayısından daha fazla aday gösterilmiştir. Mehmet Ö. Alkan, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Seçimler Belgeseli (1839-1999)**, NTV, (İlk Yayın Tarihi: Nisan 1999)

³⁰⁵ **TBMMZC**, Devre 2, Cilt 33, 27 Haziran 1927, s. 846; **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Haziran 1927; **İkdam**, 27 Haziran 1927.

³⁰⁶ 7 Şubat 1924’te kurulan *Türk Kadınlar Birliği*’nin başkanı Nezihe Muhittin Hanımın 1927 seçimleri sürecindeki yoğun faaliyetleri için bkz. Bernard Caporal, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, (Çev. Ercan Eyüboğlu), İş Bankası Yay., Ankara, 1982, s. 691-694; Nil Türken Tekin, “1935 Seçimlerinde Kadın-Türk Kadınının Sayısal Konusuna Yaklaşımı”, **Toplumsal Tarih**, Sayı 99, Mart 2002, s. 36.

³⁰⁷ Alkan, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Seçimler Belgeseli (1839-1999)**.

şeklinde yazmaya Dolmabahçe Sarayı'nda devam etmiş, 1927 seçimlerini de İstanbul'da geçirmiştir.³⁰⁸

1.3.1.2. Seçim Propagandaları

Meclisin dağılmasından sonra zaman kaybetmeden seçim hazırlıklarına başlayan Cumhuriyet Halk Fırkası, Akşam, Babalık, Cumhuriyet, Hâkimiyet-i Milliye, İkdâm ve Milliyet gibi gazeteler aracılığıyla da gelişmeleri kamuoyu ile paylaşmıştır. Bugünkü gibi seçim mitinglerinin ve toplantıların olmadığı 1927 seçimlerinde, basından seçimleri takip etmek durumundayız. Mustafa Kemal Paşa'nın seçim sürecinde yayınladığı beyannamelerin haricinde bu haberlerin önemli bir kısmı da propaganda kapsamında değerlendirilmelidir. Çünkü söz konusu gazeteler bir yandan kamuoyunu seçimlerin gidişatına dair bilgilendirme haberlerini içerirken bir yandan da seçimlere katılımı artırma yönündeki davetlere ve köşe yazılarına yer vermiştir.

Dâhiliye Vekâleti, 27 Haziran 1927'de bütün vilayetlere seçim hazırlıklarına başlanması yönünde talimat göndererek, 25 Ağustos'a kadar ikinci seçmen seçiminin tamamlanacağı ve Eylül başında milletvekili seçimlerine başlanacağını belirtmiştir.³⁰⁹ İkdâm gazetesi de İstanbul özelinde bir haberle Teftiş Heyeti'nin 30 Haziran'da oluştuğunu, 2 Temmuz'da da toplanarak gerekli hazırlıklara başlanacağı haberi kamuoyu ile paylaşmıştır.³¹⁰

Muzaffer Hamid'in *İntihabat Etrafında* başlığıyla seçimleri ele aldığı yazı dizisi ise Babalık gazetesinde birkaç gün devam etmiştir. Dâhiliye Vekâleti'nin seçimlerle ilgili talimatını vermenin yanı sıra seçimlerin önemi üzerinde duran köşe yazıları tam anlamıyla birer propaganda metnidir. Öncelikle oy kullanma hakkına sahip olan vatandaşların bu haklarını kullanması gerektiğini vurgulayan ilk yazı, oy kullanma hakkını cumhuriyet rejiminin vatandaşlara tanıdığı en tabii ve şerefli bir hak/görev olduğunu ele almıştır. Oyların kime verilmesi gerektiği sorusuna cevap

³⁰⁸ Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2009, s. 247; Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması(1923-1931)**, s. 180.

³⁰⁹ **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Haziran 1927.

³¹⁰ **İkdâm**, 1 Temmuz 1927.

niteliği taşıyan yazının devamı ise tamamen Cumhuriyet Halk Fırkası'nın propagandası mahiyetindedir.³¹¹

5 Temmuz'da yayınlanan yazıda da vatan ve Türk milleti vurgusu içerecek şekilde Cumhuriyet Halk Fırkası propagandası sürdürülmüştür. Milli Mücadele yıllarında elde edilen başarılarla değinerek başlayan yazı, 1923 sonrasındaki ekonomik kalkınmayı ve yapılan yatırımları işleyerek devam etmiştir. İlgili kısım şu şekildedir:

“Demek ki azim ve himmetle hayaller hakikat olabiliyormuş. Demek ki Türk Milleti de ecnebiler gibi kendi zekâsı ve kendi sanayiyle şimendiferler yapabiliyor, kendi şurutiyle mamureler ibda edebiliyormuş. Hülâsa bütün müterakki milletler gibi Türkler de kendi vatanlarını ihya edebiliyorlarmış.”
İşte cumhuriyet hükümeti bu cahil fakat kitlesini uyandırdı. Anavatanın her tarafında yüzlerce binlerce mektep açıldı. Fabrikalar tesis edildi. Bütün mesai veçhelerimizde Halk Fırkası bize büyük bir ve rehberlik vazifesini yaptı. Bu vazife ilelebet devam edecek, büyük mefkûreye kavuşuncaya kadar gideceğiz.”³¹²

Bir gün sonra yayınlanan yazıda da yakın bir zamana kadar ülkenin yabancı esaret ve baskısı altında bulunduğunu, gayrimüslimlerin rahat ve mesut bir yaşam sürmelerine karşın Türklerin kendi vatanlarında hür ve rahat yaşayamadığı hatırlatılarak, bu olumsuzlukların aşılmasında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın rolüne temas edilmiştir.³¹³ 7 Temmuz tarihli Babalık gazetesinde yazılarına devam eden Muzaffer Hamid, Anadolu'yu işgalden kurtaran Cumhuriyet Halk Fırkası kurucularını birer kahraman olarak ele almış ve meziyetlerini sıralamaya devam etmiştir.³¹⁴

Hâkimiyeti Milliye gazetesinde de benzer yazılara rastlamak mümkündür. Siirt mebusu Mahmud Bey, 25 Ağustos tarihli yazısında bir yandan seçimlerin önemi üzerinde dururken, bir yandan da kendini Türk vatandaşı olarak gören gayrimüslim vatandaşların da milletvekili seçilebileceklerini yani aday olabileceklerini belirterek, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın birleştirici rolüne vurgu yapmıştır. Bunun yanında geçmişten dersler çıkarılarak herkesi seçimlerde Cumhuriyet Halk Fırkası adaylarına oy vermeye davet etmiştir.³¹⁵

Söz konusu köşe yazılarının yanı sıra seçim faaliyetlerinin basında geniş yer kapladığını ifade etmek gerekir. İntihabat faaliyetleri başlığı altında ele alınan konu birçok defa işlenmiş ve halk bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. 5 Temmuz tarihli Baba-

³¹¹ Muzaffer Hamid, “İntihabat Etrafında”, **Babalık**, 4 Temmuz 1927.

³¹² Muzaffer Hamid, “İntihabat Etrafında 2”, **Babalık**, 5 Temmuz 1927.

³¹³ Muzaffer Hamid, “İntihabat Etrafında 3”, **Babalık**, 6 Temmuz 1927.

³¹⁴ Muzaffer Hamid, “İntihabat Etrafında 4”, **Babalık**, 7 Temmuz 1927.

³¹⁵ Siirt Mebusu Mahmud, “İntihabat”, **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Ağustos 1927.

lık gazetesi, ülkenin her tarafında seçim faaliyetlerinin başladığını duyururken köyle-
re varıncaya kadar her yerde seçim esas defterlerinin hazırlanmaya başladığını du-
yurmuştur. Seçim esas defterlerinin yeniden tanzim edildiğini duyuran gazete bu
çerçevede seçimlere katılacakların sayısının daha fazla olacağını bildirmiştir. Muha-
cirlerin katılımı ile yaşanacak bu durum neticesinde mecliste yer alacak milletvekili
sayısının artacağına da altı çizilmiştir.³¹⁶ 10 Temmuz tarihli Hâkimiyet-i Milliye
gazetesinde de seçim faaliyetlerine dair haberlere yer verilirken seçim esas defterle-
rinin Teftiş Heyeti tarafından incelendiğine yer verilmiştir. Buna göre, Teftiş Heyeti
Reisi Avukat Mümtaz Bey başkanlığında toplanan Ankara Teftiş Heyeti, yaptığı top-
lantıda hazırlanan seçim esas defterlerini kontrol ettikten sonra artırılmalarına karar
vermiştir. Aynı zamanda yakın zaman önce yapılan nüfus sayımı sonuçlarının nüfus
müdürlüğünden isteneceği belirtilmiştir. Söz konusu haberde önemli bir detaya da
yer verilerek yapılan tespitlere göre, 18 yaşını tamamlayan, yani oy kullanma hakkı-
na sahip olan erkeklerin sayısı 126798 olarak tespit edildiği vurgulanarak bunun için
ortalama olarak 500 kadarının ecnebi yani gayrimüslim olduğunun altı çizilmiştir.³¹⁷

19 Temmuz tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesi ise Ankara Teftiş Heye-
ti'nin genel bir beyannameğine yer vermiştir. Seçimlere dair hazırlıkların ne denli
sistematik yürütüldüğünü ve seçmenlere kolaylık sağlanarak katılımı artırmak ama-
cıyla çaba harcadığını gösteren söz konusu haberle; ülkenin her yerinde seçim esas
defterlerinin cami, okul ve belediyelerin kapılarına asıldığı duyurulmuştur. Oy kul-
lanma hakkına sahip olan vatandaşların defterleri kontrol etmeleri ve herhangi bir
itiraz durumunda bu itirazlarını belediyelerin giriş katlarında hazır bulunan itiraz
kalemlerine bildirmeleri rica edilmiştir.³¹⁸ Devam eden süreçte de basın, ülkenin çe-
şitli yerlerinden haberler vermek suretiyle seçimlerin nasıl bir seyir izlediğini nere-
deyse aralıksız bir şekilde kamuoyuyla paylaşmaya devam etmiştir.³¹⁹ Bu arada İs-

³¹⁶ **Babalık**, 5 Temmuz 1927.

³¹⁷ **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Temmuz 1927.

³¹⁸ **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Temmuz 1927.

³¹⁹ **Babalık**, 1 Ağustos 1927(Ankara'da İntihabat); 3 Ağustos 1927 (Şehrimizde İntihabat); 4 Ağustos 1927 (İntihabat Dolayısıyla); 10 Ağustos 1927 (İntihabat Etrafında); 15 Ağustos 1927 (Malatya'da İntihabat); 19 Ağustos 1927 (Zonguldak'ta İntihabat); 29 Ağustos 1927 (İntihabat Arifesinde); **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Temmuz 1927(Kilis'te İntihap); 6 Ağustos 1927 (Samsun'da İntihap); 10 Ağustos 1927 (Her Yerde Fırka Namzetleri İttifakla İntihap Ediliyorlar); 12 Ağustos (İntihabat İkmal Edilmek Üzere); 13 Ağustos (İntihabat Bitiyor); **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1927 (Gazi, İsmet ve Kazım Paşalar Hazeratı Beşiktaş ve Adalardan Muntehib-i Sani Namzedidirler); 3 Ağustos 1927 (Biz Hepimiz Reylerimizi Gazimizin Fırkasına Verdik); 7 Ağustos 1927 (Şehrimizde Muntehib-i Sani İntihabatı Başladı).

tanbul'da 20 Temmuz'da başlayan ikinci seçmen seçiminde Mustafa Kemal Paşa ile Kazım (Özalp) Paşa Beşiktaş Sinan Paşa Mahallesi sandığında oylarını kullanırken, İsmet Paşa ise Heybeliada'da oy kullanmıştır.³²⁰

Dikkat çeken noktalardan biri de 1927 seçimlerinin, Meşrutiyet dönemi seçimleri gibi bir bayram havasında yapılmış olmasıdır. Seçimleri cazip hale getirmek amacıyla davullar ve zurnalarla hatta bazı yerlerde bando takımları ile vatandaşlar seçimlere davet edilirken, oyların kullanılacağı resmi kurumlar da boydan boya süslenmiştir.³²¹ Bunun haricinde yine meşrutiyet dönemi seçimlerinde yapılan gösterişli *Sandık Alayı* törenleri de tekrarlanmıştır. İstanbul'da Birinci seçmenlerin oy kullandıkları sandıklar 12 Ağustos'ta Sultanahmet Meydanı'nda toplandıktan sonra, *Hâkimiyet Milletindir* dövizleriyle donatılmış, büyük bir sandık alayı yapılarak sandıklar Vilayet'e (Babıâli) götürülmüştür.³²² Kemal Zeki Gençosman, seçim günlerini şu sözlerle tasvir etmektedir: "*Hemen her yerde seçim sandıkları yerlerine törenlerle taşındılar ve yerleştirildiler. Sandıkları taşıyan arabalar bayraklarla, yeşilliklerle, halılarla süslenmişti. Şehirlerde bir şenlik havası vardı.*"³²³

"Galata intihabat rey sandıkları" kâğıt çiçeklerle süslenmiş bir kamyonda gezdiriliyor.³²⁴

1927 seçimlerinde dikkat çeken diğer bir gelişme, Türkiye Cumhuriyeti vatan-dışı olan gayrimüslimlerin de milletvekili olabilmek için seçimlere katılabilecek-

³²⁰ Çavdar, "Müntehibi Sani"den Seçmene, s. 78.

³²¹ *İkdam*, 31 Temmuz 1927.

³²² Çavdar, "Müntehibi Sani"den Seçmene, s. 78.

³²³ Gençosman, a.g.e., s. 146.

³²⁴ *Cumhuriyetin 75 Yılı (1923-1953)*, (Yay. Yön. Feridun Aksın), Cilt 1, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999, s. 68.

lerinin ilan edilmesi³²⁵ ve isteyenlerin bağımsız aday olabileceklerinin de duyurulmuş olmasıdır. Bu gelişme üzerine kendisini işçi sınıfına mensup bir kişi olarak tanımlayan Mehmed Ferid (Arkadaş) Bey, İstanbul Müstakil Amele Mebus Adayı olarak bağımsız adaylığını açıklamıştır. Basında da açıklamalarına yer verilen ve “İstanbul Müntehiplerine” isimli bir broşür de yayınlayan Mehmed Ferid Bey, broşürün ilk bölümünde siyasi görüşlerini ana hatlarıyla anlatırken, “Umumi Programım” isimli ikinci bölümünde de seçilmesi durumunda TBMM’de ne tür çalışmalar yürüteceğinden, dolayısıyla vaatlerinden bahsetmiştir.³²⁶ Programında dış politikada emperyalizme, iç politikada da irtica tehlikesine karşı olduğunu vurgulayan Mehmed Ferid Bey, demokrasinin geliştirilmesi, kadınlara seçme-seçilme hakkının tanınması, tek dereceli seçim sisteminin benimsenmesi ve uygulanması gerektiği üzerinde durmuştur. Bunun yanında askerler gibi din adamlarının, doğu illerindeki feodal toprak ağalarının ve emperyalistlerle işbirliği içinde bulunanların ise seçme-seçilme haklarının kaldırılmasını savunmuştur.³²⁷ Ancak Mehmed Ferid Bey seçim sürecindeki çalışmalarına rağmen, kazanamamış ve milletvekili olamamıştır.³²⁸

Yukarıda da değinildiği gibi Cumhuriyet Halk Fırkası’nın 1927 seçimleri sırasındaki en önemli propagandası Mustafa Kemal Paşa’nın yayınlamış olduğu beyannamelerdir. İkinci Seçmenlerin seçimi tamamlandıktan sonra, 31 Ağustos 1927’de yayınlanan ilk beyanname, bir genel seçim bildirisi olmaktan çok, seçmenleri dönemin tek siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası etrafında toplamayı hedefleyen bir beyanname dir. Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası’nı Kurtuluş Savaşı’nın doğal bir çocuğu olarak değerlendirdiği beyannamede, fırkayı kendi partisi olarak vurgulamaya özen göstermiş, “Ben ve Fırkam” gibi bir söylem geliştirmiştir. 1927 yılına kadar yapılan çalışmaları övgüyle dile getiren Mustafa Kemal Paşa, bu çalışmaların ancak Cumhuriyet Halk Fırkası ile sürdürülebileceğini belirterek,

³²⁵ **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Ağustos 1927.

³²⁶ Broşürün ayrıntıları için bkz. Cüneyt Okay, “1927 Seçimlerinde Bir Müstakil Amele Mebus Namzedinin Beynamesi”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 49, Ocak 1998, s. 34-36; **İkdam**, 9 Ağustos 1927.

³²⁷ Mete Tunçay, “1927 Seçimlerinde Bağımsız Bir İşçi Adayı”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 117, Eylül 2003, s. 26-29.

³²⁸ Bu arada Kemal Zeki Gençosman’ın aktardığı bilgilere göre, on altı milletvekili çıkması belirlenen İstanbul’da Cumhuriyet Halk Fırkası adayları haricinde altı bağımsız aday seçimlere katılmış ama hiçbiri kazanamamıştır. Bunlar, Emekli asker Doktor Hasan Rıza Bey, Süryani cemaatinden Habib Yozgabi, telefon müfettişi Ferit Bey, tütün işçilerinden Hasan Efendi, Tesviyeci ustası Zühtü Efendi ve tapudan emekli Nuri Bey’dir. Muhtemelen Gençosman’ın telefon müfettişi diye bahsettiği kişi yukarıda sözü edilen Mehmed Ferid Bey’dir. Bkz. Gençosman, **a.g.e.**, s. 274-275.

gelecek dört yıl için de fırkaya güven gösterilmesini ve bizzat kendisinin belirleyeceği adaylara oy verilmesini talep etmiştir.³²⁹

Aynı gün yayınlanan diğer bir beyannamede de milletvekillerinin uymak zorunda oldukları özel birtakım şartlar açıkça belirtilmiştir. Söz konusu şartlar şunlardır:

- Mebusların hususi hayatlarında ticaret ziraat ve sanayi vesairedeki iktisadi ve mali faaliyetleri devletin resmî kanunlarına tabidir. Fakat Cumhuriyet Halk Fırkasına mensup mebusların mebusluk sıfatını hususi hayatı iktisadiyeleri için İstihkar edememelerine Fırka Reisi umumiliği dahi hususi itina gösterecektir.
- Sermayesinin ekseriyeti devlete ait olan müessese ve şirketlerle menafii, umumiyeeye ait ve mukavele-i mahsuseye müstenit imtiyazı şirketlerde ve inhisar idarelerinde hükümet tarafından meclisi idarelere tayin olunan azalar ve bu müessesatı temsil vaziyetinde bulunanlar fırkaya mensup mebuslardan olmayacaktır. Mütebaki şirket ve müesseselerin Meclisi idare azalığı kavaidi umumiyeeye tabidir.
- Büyük Millet Meclisi'nin reis ve reis vekilleri ve icra vekilleri de fırka kâtibi umumîsi ve Fırka gurubunun reisi ve reis vekilleri ve Cumhuriyet Halk Fırkasının müfettişleri gerek devletin alâkadar olduğu müesseselerde ve gerekse devletin alâkadar olmadığı hususî şirket ve müesseselerde Müdürlük ve Meclis idare azalığı gibi idare ve temsil vaziyetlerinden, hakiki surette feragat ederler. Müdürlük ve Meclisi idare azalığı gibi bir idare vaziyeti olmaksızın hususi müesseselerde hissedar olmak devletin kavanini umumiyesine tabidir.
- Mebusların vazifeye devam noktasından vaziyetleri Büyük Millet Meclisinin kavaidi mahsusasına tabidir. Fırkaya mensup mebusların Büyük Millet Meclisinde devam nokta-i nazarından bulunacakları vaziyet firkanın riyaseti umumiyesince hususi ehemmiyeti haiz olacaktır.
- Cumhuriyet Halk Fırkasına mensup olan mebuslar baladaki kavaidi riayeti firkanın riyaseti umumiyesine karşı taahhüt etmiş mevkiindedirler.³³⁰

Mustafa Kemal Paşa, 30 Ağustos'ta milletvekili adaylarını liste halinde açıkladığı bir beyanname daha yayınlamıştır. Bütün vatandaşlar için uygun gördüğünü belirttiği adayların seçim bölgelerine göre dağılımını da ilerde yayınlayacağını belirtmiştir.³³¹

Beyannamelerin yorumlandığı köşe yazıları da seçime dönük propaganda mahiyetindedir. Siirt mebusu Mahmud Bey, 31 Ağustos tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki *Gazinin Beyannameleri* başlıklı köşe yazısında, vatandaşların söz konusu beyannameyi uzun süreden beri beklediğini belirterek Mustafa Kemal Paşa'yı Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yüce reisi şeklinde değerlendirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Türk halkını refaha kavuşturabilmek amacıyla yeniden itimat ve destek is-

³²⁹ Hâkimiyeti Milliye, 31 Ağustos 1927; Milliyet, 31 Ağustos 1927; Babalık, 1 Eylül 1927; Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, s. 250. Beyanname metni için bkz. EK 1.

³³⁰ Hâkimiyeti Milliye, 31 Ağustos 1927; Milliyet, 31 Ağustos 1927.

³³¹ Babalık, 1 Eylül 1927; Hâkimiyeti Milliye, 31 Ağustos 1927.

tediğinin belirtildiği yazıda, hiçbir milletin tarihinde bu denli büyük iyilikler yapan bir liderin olmadığı vurgulanmıştır. Türk milletinin de yüceltildiği yazıda, Mustafa Kemal Paşa'nın en büyük kuvvet ve dayanağının Türk milleti olduğu belirtilmiş ve Türk milletinin bu seçimlerde de söz konusu itimat ve desteğini esirgememesi gerektiğinin altı çizilmiştir.³³²

Seçim propagandasının da devam ettiği bu süreçte basındaki haberler dikkat çekicidir. Cumhuriyet gazetesinin 5 Eylül tarihli nüshasında “*Milli Muvaffakiyetin Sırrı*” isimli yazı açık bir propaganda metni olup, yazıda bir yandan seçimlerin Cumhuriyet Halk Fırkası açısından olumlu seyrinden söz edilirken bir yandan ülkenin istiklal ve inkılâp fırkası olarak yine Cumhuriyet Halk Fırkası işaret edilmiştir. Yine aynı yazıda Mustafa Kemal Paşa da, büyük rehber ve kurtarıcı olarak ele alınmanın yanı sıra fırkanın, Türkiye'nin ve Türk milletinin kurucusu olarak ön plana çıkarılmıştır. Milli başarının sırrını seçimlerin sonucuna bağlayan, her yönüyle çarpıcı olan ve isimsiz yayınlanmış olmasına rağmen Tunçay tarafından Yunus Nadi'ye ait olduğu belirtilen yazı şu şekildedir:

“Milli Muvaffakiyetin Sırrı

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın reis-i umumi Gazi hazretleri tarafından ilan olunan namzetler her yerde bil ittifak mebus intihap olunuyorlar. Tarihte emsaline nadir tesadüf olunan bu vakanın Türk milletine has sebepleri ve manaları vardır. Cumhuriyet Halk Fırkası bu memlekette istiklal ve inkılâp fırkasıdır. Büyük rehber ve halaskar Gazi reise gelince, o bu fırkanın mübdii ve olduğu kadar bu vatan ve milletin münşisidir de. Yakın tarih henüz gözleri önünde olan millet, kendisine Allah'ın en büyük nimeti olan büyük pişva ve büyük muktedaya bila kayd-ü şart ittiba ile yolların en doğrusunda yürüdüğünden emindir. İntihabın bizdeki bu tecellisi Gazi'nin ve fırkasının halka istinadına mukabil, halkın Gazi'ye ve fırkasına sonsuz itimatını izhar ediyor. Milli muvaffakiyetin büyük sırrı işte buradadır: Milletle rehberlerinin ve güzidelerinin garezsiz ve ivazsız, gılsız ve gışsız müte-kabil bir itimat ile ittihat ederek el ele yürümeleri. Dünyanın bütün istihkâmları araya getirilse bu ittihadın temsil ve ifade ettiği kuvvet manzumesinin kabına yetişilemez.

Yatar esrar-ı kuvvet ittihad-ı kalbi millette
Çıkar asar-ı rahmet itilaf-ı rey-i ümmetten”³³³

Diğer taraftan Vakıf gazetesi “Bütün Türkiye tek bir vücut gibi Gazi'nin gösterdiği namzetlere rey veriyor”³³⁴ şeklindeki habere yer verirken; Cumhuriyet

³³² Siirt Mebusu Mahmud, “*Gazinin Beyannameleri*”, *Hâkimiyeti Milliye*, 31 Ağustos 1927.

³³³ *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1927; Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, s. 182-183.

³³⁴ *Vakıf*, 3 Eylül 1927.

gazetesi, ikinci seçmenlerin “Biz hepimiz reylerimizi Gazi’nin fırkasına verdik” açıklamalarını öne çıkarmıştır.³³⁵

2 Eylül’de başlamak suretiyle 6 Eylül’de tamamlanan seçimler sonucunda 63 seçim bölgesinden 316 milletvekili seçilmiştir.³³⁶ Sadece Cumhuriyet Halk Fırkası’nın katıldığı 1927 seçimlerinde bağımsız adayların hiçbiri kazanamamış ve Cumhuriyet Halk Fırkası adayları ittifakla seçilmiştir. Üçüncü Türkiye Büyük Millet Meclisi; 84’ü Birinci Dönem, 128’i İkinci Dönem, 79’u hem Birinci hem İkinci Dönem, 121’i de ilk kez bu dönem seçilen milletvekillerinden oluşmuştur.³³⁷

1923 seçimleri dikkate alınmadan bir değerlendirme yapılacak olursa, 1927 seçimlerinin tek parti döneminin en düşük katılımlı seçimi olduğunu belirtmek gerekir. Tahmini katılımın % 27 olduğu 1927 seçimlerinde oldukça düşük olan katılım oranını, seçimlerin toplumsal ve siyasal muhalefetin sindirildiği, muhalif basının susturulduğu bir ortamda yapılmasına bağlamak mümkündür. Dolayısıyla otuzlu yıllarda yapılan seçimlerde giderek artacak olan söz konusu katılım oranının 1927 seçimleri için doğal karşılanması gerekir.³³⁸

Propagandanın seçimlerden sonra da devam ettiği göz önünde bulundurulursa Mustafa Kemal Paşa’nın seçimlerden hemen sonra 7 Eylül’de yayınladığı ve seçmenlere teşekkür ettiği beyannamenin de önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamak gerekir. Beyanname ile seçimlerin sonuçlandığını ve Cumhuriyet Halk Fırkası adaylarının seçimleri kazandığını vatandaşlarla paylaşan Mustafa Kemal Paşa, bunun sayesinde kendisinin ve partisinin daha da cesaret kazandığını belirterek, seçimlerin sonucunda ortaya çıkan birliğin önemine vurgu yapmıştır. Dolayısıyla söz konusu beyannameyi olduğu gibi aktarmakta yarar vardır:

“Aziz Vatandaşlarım!
Seçimler sonuçlandı. Cumhuriyet Halk Partisi adına sunduğum adaylar ülkenin her tarafında aziz vatandaşlarımın beraber onay ve seçimiyle şereflendi. Aziz vatandaşlarımın gösterilerindeki soylu anlamı, yüksek sorumluluk duygusuyla ve gerektiğince kucaklıyorum.
Vatandaşlarım!

³³⁵ **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1927.

³³⁶ **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1927; **Türkiye İstatistik Kurumu**, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu Matb., Ankara, 2012, s. 7.

³³⁷ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi-TBMM III. DÖNEM (1927-1931)**, TBMM Basımevi, Ankara, 1995, s. VIII.

³³⁸ Takrir-i Sükun Kanunu kapsamında tüm muhalefet susturulduğunu, basına da sansür getirilerek İstanbul’da yayınlanan Tevhid-i Efkâr, İstiklâl, Aydınlık, Son Telgraf, Orak Çekiç ve Sebilürreşad gibi bazı muhalif gazete ve dergilerin kapatıldığını göz önünde bulundurmak gerekir. Öz, **a.g.e.**, s. 159; Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, s.149.

Seçim oylarıyla benim ve siyasi partimin daha önceki çalışmalarımızı beraber onayladıkları ve doğruladıkları ve gelecek dönemdeki çalışmamızı güvenle cesaretlendirdiklerini gösterdiler. Seçimlerin bu yüksek anlamı, dikkati toplamaktan geri kalmayacaktır. Çocuklarının özgür oylarıyla yurdun yazgısını kalben güven duyduğu ellere emanet eden Türkiye, milli ülküsünde kararlı ve milli çalışmada sarsılmaz birlikle, saygın ve güçlü bir varlık olduğunu bir kez daha göstermiş oluyor. Güvenimizi sağlamlaştıran ve yücelten aziz vatandaşlarıma geleceğe ve yeni başarılarla güvenimizin güçlü bir durumda bulunduğunu hatırlatırım. Bu bildirimim aziz vatandaşlarıma gerçek ve içten teşekkürlerimin anlatımı olup, Büyük Millet Meclisi'nin yeni döneminin arifesinde benim ve siyasi partimin yüklediğimiz derin görev duygularının göstergesidir.”

Hem propagandanın seçim sonrasında devam ettiği gerçeğinden hareketle hem de seçim sonrası oluşturulacak yeni yapıyı şekillendirme girişimi olarak ele alınabilecek olan Nutuk'a özel bir parantez açmak gerekir. Çünkü Nutuk seçimlerden sonra III. Dönem TBMM'nin toplanmasından hemen önce okunmuştur. Bir başka deyişle seçilen milletvekilleri meclis açılmadan önce toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Büyük Kurultayı'na katılmışlardır. Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kurultayında 15-20 Ekim tarihleri arasında söylediği tarihi Nutuk, kısa bir süre sonra toplanacak olan TBMM'yi etkilemeye dönük bir girişim olarak ele alınabilir. Çünkü bu Meclis, hem önceki iki meclisten daha farklı bir nitelik taşıyacaktı hem de Mustafa Kemal Paşanın öneri ya da direktiflerini daha fazla dikkate alabilecek bir yapıda olacaktı.³³⁹

Nutuk'un neden hazırlandığı ve okunduğuyla ilgili olarak çok farklı yorumlar bulunmakla birlikte çalışmamız açısından bir değerlendirme yapıldığında, Mustafa Kemal Paşa'nın böylesi önemli bir söylevde bulunmasında ve ardından basımını gerçekleştirmesinde kısa, orta ve uzun vadeli hedefleri olduğunun altını çizmek gerekir. 22 Ekim 1927 tarihli *The Times Gazetesi*, Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'unu, Türk kamuoyu üzerinde güçlü bir etkisi olduğu zamanda söylediğini belirttiğinden sonra, “yarın Kemalist delegelerden yüzlerce geldikleri yerlere geri dönecekler ve onun söylediklerini bütün ülkede herkese tekrar edecekler” şeklinde bir yorumda bulunarak, okuma yazma bilmeyenlerin çok olduğu Türkiye'de böyle bir yöntemin birçok broşür veya kitaptan daha etkili olacağını belirtmiştir.³⁴⁰ Böylelikle *The Times Gazetesi*, Nutuk'un söyleniş amacına da ışık tutmuş ve dolaylı da olsa, Nutuk'u bir propaganda aracı olarak değerlendirmiştir.

³³⁹ Hakan Uzun, *Atatürk ve Nutuk*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s. 11

³⁴⁰ Bilal N. Şimşir, *Atatürk'ün Büyük Söylevi Üzerine Belgeler*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991, s.68.

Nutuk'un söylenme amacına yönelik benzer bir değerlendirme de 1927'de İngiltere'nin Türkiye Büyükelçiliğinde görevli olan R. H. Hadow tarafından yapılmıştır. Hadow, Nutuk'la ilgili hazırladığı raporunda “*Nutuk daha çok Türkleri hedef alır. Yüce öğretmen, sadık havarilerini eğitiyor; onlar da ülkenin her yanına giderek, Türkiye'nin yeniden dirilişi haberini yayacak ve böylece, köylünün, dükkân ve toprak sahiplerinin Gazi'ye ve Cumhuriyet Halk Partisine olan borçlarını anlamalarına yardımcı olacaklardır*” demiştir.³⁴¹

Yukarıdakilerle aynı doğrultudaki diğer bir yorum ise 1927 yılında İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi Sir George Clerk'den gelmiştir. Büyükelçi 26 Ekim'de Londra'ya gönderdiği raporda: “*İlk bakışta, başarılı bir diktatörün kendi kendini övmesi gibi görünen bu olağanüstü çabayı değerlendirirken, Türkiye'nin özel koşulları göz önünde tutulmalıdır, İstanbul ve İzmir dışında, ülke dağınık biçimde yaşam süren cahil ve bilgisiz köylülerden oluşmaktadır ve onlar, Gazi'nin ülkeyi diriltmek için harcadığı çabaları zerre kadar anlamıyorlar. Dolayısıyla Nutuk, Türk köylülerin kafalarına siyasî eğitim esaslarını en iyi biçimde yerleştirmek için plânlanmış ve zamanlanmış. Nutuk'u dinleyen milletvekilleriyle ötekilerin, ilçelerdeki evlerine dönerek, Türkiye'nin 1919'dan beri yürütmekte olduğu savaşımı, başlıca aktörün ağzından ve o bunalımlı yıllarda onu etkileyen siyasî ideallere dayanarak anlatmaları beklenmektedir*”³⁴² sözlerine yer vermiştir.

Görüldüğü üzere 1927 seçimleri öncesinde ve sonrasında birer propaganda aracı olarak kullanılmış olan beyannamelerin yanı sıra basında yer alan köşe yazıları ve haberlerin o dönemin koşullarında halka ne kadar yansıdığı tartışmaya açıktır. Nitekim temelde seçimlere katılımı artırarak halkı Cumhuriyet Halk Fırkası etrafında toplamayı hedefleyen söz konusu seçim çalışmalarının, büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan ve okuma yazma oranının düşük olduğu 1927 Türkiye'si'nde beklenen düzeyde bir geri dönüş sağlaması küçük bir ihtimaldir. Zira seçimlere katılım oranının % 27 civarında olması bu durumu destekler niteliktedir.

³⁴¹ Salahi R. Sonyel, “*İngiliz Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Büyük Nutuk'u*”, **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2003 Bildiriler**, (Yay. Haz. Dursun Ayan vd.), Ankara, 2003, s.82.

³⁴² Sonyel, “*İngiliz Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Büyük Nutuk'u*”, s.83-84.

1.3.2. 1931 Genel Seçimleri ve CHF'nin Seçim Propagandaları

1.3.2.1. Seçim Öncesindeki Önemli Gelişmeler

1927-1931 yılları arası dönemde Türkiye'de iç ve dış kaynaklı olmak üzere oldukça önemli gelişmeler yaşanmıştır. Söz konusu gelişmeler ana hatlarıyla 1927'de toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi ve bu kongre sırasında fırka nizamnamesinde yapılan önemli değişiklikler, 1929 Dünya Ekonomik Krizi ve Türkiye'ye yansımaları, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması, 1930 Belediye seçimleri ve üç ay gibi kısa bir sürenin sonunda firkanın kendini feshetmesi, Menemen Olayı ve Mustafa Kemal Paşa'nın yurt gezisidir. Bu gelişmeler kuşkusuz hem 1931 seçimleri sırasındaki bazı uygulamalarda etkili olmuş hem de Türkiye'nin 1930'lu yıllarda izlediği siyasette belirleyici olmuştur. Dolayısıyla 1931 seçimlerine geçmeden önce söz konusu gelişmeleri kısaca inceleyerek özetlemek gerekir.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1923'te hazırlanan nizamnamesinde, fırka kongresinin her yıl ve 23 Nisan'da toplanması öngörülmüştür. Ancak 1923'ü takip eden süreçteki ülke gündemi ve olağanüstü gelişmeler nedeniyle kongre 1927'de ancak toplanabilmiştir. Kongre, hem Mustafa Kemal Paşa'nın uzun süredir hazırlamakta olduğu Nutuk'u okuduğu platform olması açısından, hem firkanın ilk büyük kongresi olması açısından, hem de fırka nizamnamesinde yapılan kritik değişiklikler açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.³⁴³

15 Ekim 1927'de toplanan kongre, Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın açış konuşmasıyla çalışmalarına başlamıştır. Daha önce bir kısmı aktarılan söz konusu açış konuşmasının ardından Başkan Vekili İsmet Paşa'nın kürsüye gelmesiyle hem kongre sekreterleri seçilmiş hem de tüzüğün öngördüğü şekilde yedişer kişiden oluşan encümen seçimleri gerçekleşmiş ve çekilen kurallar sonucunda da encümen seçimleri tamamlanmıştır.³⁴⁴ Encümen seçimleri tamamlan-

³⁴³ Toprak, bunlara bir de "Radikal ve Mümasili Demokratik Fırkalar İtilafı"na katılım sorununun tartışılmasını da eklemekte ve böylece kongrenin CHF'nin Avrupa'daki siyasi partiler yelpazesindeki yerini hatta ilerleyen süreçte kazanacağı sosyal demokrat kimliğini belirlediğini belirtmektedir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bu süreçte Avrupa'daki siyasi partileriyle ilişkileri konusunda detaylı bilgi için bkz. Zafer Toprak, "Radikal Sosyalist Enternasyonal ve Cumhuriyet Halk Fırkası 1927 Kongresi", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 106, Ekim 2002, s. 42; Hakkı Uyar, "CHP'nin Avrupa'nın Radikal ve Demokrat Partileri ile İlişkileri (1926-1935)", **Mete Tunçay'a Armağan**, İletişim Yay. İstanbul, 2007, s. 707-724.

³⁴⁴ Büyük Kongre'nin sekreterliklerine Afyon-Karahisar Milletvekili Ruşen Eşref, Van Milletvekili Hakkı ve Zonguldak Milletvekili Ragıp seçilmiştir. Bunun yanında *Program Encümeni*, *İrşat ve Neşriyat Encümeni*, *Nizamname Encümeni*, *Murakabe Encümeni Raporları Tetkik Encümeni*, *Bütçe En-*

dıktan sonra kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa, tarihi Nutuk'u okumuş ve kongre çalışmaları bundan sonra başlamıştır.³⁴⁵

22 Ekim'de tamamlanan çalışmalar sonucunda da nizamnamede önemli değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişikliklerle yeni nizamname *Genel Esaslar* isimli bir giriş bölümü ile *Fırka'ya Suret-i Kabul, Fırka Teşkilatı, Merkez Teşkilatı, Vilayet Teşkilatı, Kongreler Hakkında Ahkâm ve Mecliste Grup Teşkilatı* isimli altı bölüm ve yüz yirmi üç maddeden oluşmuştur.³⁴⁶

22 Ekim 1927 itibariyle fırka ilkelerinin belirlendiği kongrede Mustafa Kemal Paşa'nın Genel Başkanlığı değişmezlik esasına bağlanırken,³⁴⁷ daha önceki belgelerde ve özellikle de 1923 Nizamnamesi'nde şekillenmeye başlayan ilkeler açık bir şekilde yeni nizamnamede yer almıştır. Bu çerçevede Genel Esaslar bölümünün birinci maddesinde fırkanın cumhuriyetçi, halkçı ve milliyetçi bir kuruluş olduğu vurgulanmıştır. Üçüncü maddede ise fırkanın yönetim anlayışında din ve devlet işlerinin tamamen birbirinden ayrılması ilkesinin yer aldığı belirtilmiş ve söz konusu maddede Laiklik kavramının açık bir şekilde dile getirilmemekle birlikte ilke olarak benimsendiği söylenebilir.³⁴⁸ Öyle ki Kongre'den sonra yayınlanan Genel Başkanlık bildirisinde, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın cumhuriyetçi, laik, halkçı ve milliyetçi olduğunun altı çizilmiştir. Böylelikle 1923 Nizamnamesi'nde yer alan halkçılık ve milliyetçilik ilkelerine cumhuriyetçilik ve laiklik ilkeleri de eklenmiştir.³⁴⁹ Nizamnamedeki gelişmeler çerçevesinde adayların belirlenmesindeki yöntemler de değişmiştir. 1923 Nizamnamesi'ne göre, milletvekili adaylarının belirlenme yetkisi Fırka Divanı'na aitken, bu yetki 1927 Nizamnamesi ile Genel Başkanlık Kurulu'na verilmiştir. Genel

cümeni ve Tetkik-i Hesabat Encümeni gibi encümenliklere yedişer kişi seçilmiştir. Bkz. **Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi**, s. 3.

³⁴⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın 15 Ekim 1927 günü okumaya Nutuk, toplam 6 gün, 36 saat, 33 dakikada söylenmiş ve 20 Ekim 1927'de Gençliğe Hitabe ile bitmiştir. Uzun, **Atatürk ve Nutuk**, s. 22.

³⁴⁶ **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi**, TBMM Matb., Ankara, 1927.

³⁴⁷ 1923 Nizamnamesinde, Genel Başkan'ın Büyük Kongre tarafından seçilmesi öngörülmüşken, 1927 Nizamnamesi'nde söz konusu seçilebilirlik esası kaldırılmış, yerine değişmezlik esası getirilmiştir. Nitekim Nizamname'nin Genel Esaslar isimli giriş bölümünün yedinci maddesinde bu esasların kesinlikle değiştirilemeyeceği belirtilirken, altıncı maddede, fırkanın Genel Başkanı Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir hükmü yer almıştır. **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi**, 1927, s. 4.

³⁴⁸ **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi**, 1927, s. 4.

³⁴⁹ Ahmet Demirel, **Tek Partinin İktidarı-Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, İletişim Yay., İstanbul, 2013, s. 103-104.

Başkan, Genel Başkan Vekili ve Genel Sekreter'den oluşan Genel Başkanlık Kurulu'nda öncelik de genellikle Genel Başkan'da olmuştur.³⁵⁰

1930'lara gelindiğinde Türkiye'de siyasal istikrar adına önemli gelişmeler alınmış olmasına rağmen 1920'lerde izlenen liberal ekonomi politikası, 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin etkisiyle adeta iflas etmiştir. Dolayısıyla ekonomik alanda istenilen düzeyde bir gelişim sağlanamamış ve kamuoyunda Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı bir hoşnutsuzluk ortaya çıkmıştır.³⁵¹Bu gelişmeler ışığında da 1930 itibariyle Türkiye'nin sosyal ve iktisadi yapısına uygun önlemler sırayla yürürlüğe konmak suretiyle devletçilik kurumsallaştırılmaya başlanmıştır.

Türkiye'nin ikinci çok partili siyasal yaşama geçiş denemesi de bu ortamda yaşanmıştır.³⁵² Çeşitli huzursuzlukların yaşandığı bu ortamda; basını susturmanın, Meclis muhalefetine imkân vermemenin, tek başına iktidar olmanın bunalımı yok etmeye ve huzuru sağlamaya yararı olmamıştır. Tam aksine denetimden yoksun parlamentonun yarattığı hoşnutsuzluk günden güne yoğunlaşırken ekonomik sıkıntılar da artmıştır. Nitekim yaşanan ekonomik ve siyasal bunalımların toplumsal bir patlamaya dönüşmesinden endişelenen Mustafa Kemal Paşa, bütün bu sorunların çözümü

³⁵⁰ Bu arada daha önce değinilen bu konudaki 23 Haziran 1927 tarihli değişikliği de unutmamak gerekir. Nitekim söz konusu değişikliğe göre; Milletvekili adaylarının belirlenmesi tamamen Fırka Genel Başkanı'na bırakılmış ve Mustafa Kemal Paşa 1927 seçimlerinde adayları kendisi belirlenmişti. Yukarıda aktarılan değişiklik ise sadece 1923 Nizamnamesi'nden 1927 Nizamnamesi'ne geçişi aktarmaktadır. **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi**, 1927, s. 9.

³⁵¹ 1930'lu yılların ilk yarısında Türkiye'nin daha doğrusu neredeyse bütün dünyanın ana gündem konusu 1929 Dünya Ekonomik Krizi olmuş ve bu gelişmeyle bağlantılı olarak Türkiye ekonomisi açısından önemli değişikliklerin meydana geldiği bir süreç yaşanmıştır. Ekim 1929'da ABD'de patlak veren ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan kriz, Türkiye'yi de oldukça etkilemiştir. Uluslar arası piyasada düşüş gösteren fiyatlar, Türk ihracat ürünlerinin durumunu da etkilemiş, yeni gümrük tarifelerinin yürürlüğe girmesi iç piyasayı ve yaşam standartlarını oldukça bir hayli zorlamıştır. Bu süreçte de 1920'li yıllarda uygulanan liberal ekonomi politikası özellikle ekonomik kriz nedeniyle beklentilere cevap vermemiş, yaşanan sıkıntılara çözüm üretme noktasında tıkanmış, dahası istenen düzeyde kalkınma gerçekleşmemiştir. Söz konusu gelişme batıda olduğu gibi Türkiye'de izlenen ekonomi modelini tartışmalı hale getirmiş ve artık ülkede özel teşebbüsün yapmadığını devlet yapsın görüşü değil, ülke için yararlı ve gerekli olanı devlet yapsın görüşü hâkim olmaya başlamıştır. Bu arada Lozan kısıtlamalarının kalkmasıyla gümrük tarifelerinin yükseleceği endişesi ile aşırı ithalata gidilmesi, kriz nedeniyle ihracat gelirlerinin aşırı derecede düşmesi ve Türk Lirasının hızla değer kaybetmesi, Osmanlı dış borçlarının ilk taksitinin vadesinin gelmesi, özel sektörün yeterli derecede bir sermaye birikimine sahip olmaması gibi durumlar da liberal ekonomi politikalarına karşı bir tepkinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tüm bu gelişmelerin etkisiyle yönetimin devreye soktuğu sanayileşme girişimi, yani yavaş yavaş şekillenmeye başlayan ekonomide devletçilik politikası, alkollü içkilerin, sigara, şeker ve tuzun, nakliyatın devlet tekeline alınması da halkın hoşnutsuzluğunu attırmıştır. Bkz. Erdoğan Teziç, **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları**, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunlar Derneği Yay., İstanbul, 1977, s. 70-72; Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Yurt Yay. Ankara, 1982, s. 68; Erdinç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)**, İmaj Yay., Ankara, 2007, s.63...

³⁵² Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s. 613-614.

için muhalif bir partinin kurulmasını uygun görmüştür.³⁵³ Diğer taraftan Avrupa kamuoyu ve basını, bu tür bir tek partili rejimi cumhuriyet yönetimine uygun bulmuyor, çok partili siyasal yaşamdan uzak, otoriter bir rejim olarak değerlendiriyor ve Sovyet rejimiyle karşılaştırıyordu. İşte bu ortam, Mustafa Kemal Paşa'yı gönlünde yatan İngiliz modeli çoğulcu parlamenter demokrasiye yöneltmiştir.³⁵⁴ Ancak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası deneyimini göz önünde bulunduran Mustafa Kemal Paşa, kurulması düşünülen muhalif partinin başkanlığını güvendiği Fethi (Okyar) Bey'e önermiştir.³⁵⁵ Bu gelişmenin ardından 12 Ağustos 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, kısa sürede ülkenin birçok yerinde şubeler açmasına ve 1930 Belediye seçimlerinde bazı yerlerde seçimleri kazanmasına rağmen Halk Fırkası ile yaşadığı anlaşmazlıklar sonucunda kendini feshetmek durumunda kalmış, böylece Türkiye'nin ikinci çok partili siyasal yaşama geçiş denemesi de başarısız olmuş, tekrar tek partili yönetime dönmüştür.³⁵⁶

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ile kapanması arasında geçen süre ve yaşananlar sayesinde iktidar, halkın nasıl bir hava içinde olduğunu görme fırsatını bulmuştur. Bu çerçevede alınan önlemlere bakıldığında ilk olarak Cumhuriyet Halk Fırkası bünyesinde oluşturulan ve *Kırklar Encümeni* olarak da isimlendirilen kırk kişilik komisyondur. Cumhuriyet Halk Fırkası söz konusu girişimle hem kendi

³⁵³ Bu noktada Türkiye'de ikinci çok partili siyasal yaşama geçişin çeşitli iç nedenlerini yoksulluk, umulan gelişmenin bir türlü gerçekleşmemesi, ekonomik krizin Türkiye'de doğurduğu olumsuz sonuçlar ve doğuda sürüp gitmekte olan Kürt ayaklanmaları da sayılabilir. Bkz. Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, s. 247; Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, s. 329.

³⁵⁴ Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Fethi Okyar'ın Anıları-Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye**, İş Bankası Yay., Ankara, 1997, s. 64.

³⁵⁵ Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluş aşaması, Paris Büyükelçisi Fethi Bey'in yaz tatilini geçirmek üzere 1930'da Türkiye'ye gelmesiyle gerçekleşmiştir. Bu sıralarda Yalova'da dinlenen Mustafa Kemal Paşa'yı hem ziyaret eden hem de O'na ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik durumla ilgili olarak ayrıntılı bir rapor sunan Fethi Bey'e Mustafa Kemal Paşa da yeni bir parti kurmasını teklif etmiştir. Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, s. 329-330; Cem Emrence, **99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yay., İstanbul, 2006, s. 77.

³⁵⁶ 11 maddelik bir programı olan Serbest Cumhuriyet Fırkası, isminden de anlaşılacağı üzere cumhuriyetçi ve liberal özelliklere sahiptir. Fırka kurulduktan sonra bir kısım Cumhuriyet Halk Fırkası milletvekilleri Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle yeni firkaya katılmış, bir kısmı da sonradan kendi istekleriyle yeni firkaya katılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın kız kardeşi Makbule (Atadan) Hanım ile Mustafa Kemal Paşa'ya yakınlıklarıyla bilinen Nuri (Conker) Bey, Ahmet (Ağaoğlu) Bey ve Tahsin (Uzer) Bey gibi isimler yeni firkaya ilk katılanlar arasında yer almıştır. Kısa bir süre sonra yapılan ara seçimlerde milletvekili seçilen Fethi (Okyar) Bey ve kendi isteğiyle yeni firkaya katılan Haydar Bey'in katılımıyla SCF mensuplarının sayısı 15'i bulmuştur. Ekim 1930'da yapılan Belediye seçimlerinde de Serbest Cumhuriyet Fırkası, 502 seçim bölgesinin 31'ini kazanmıştır. Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yay., İstanbul, 1994, s. 42-43, 118; Okyar-Seyitdanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 69, 76; Demirel, **Tek Partinin İktidarı-Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, s. 108.

bünyesinde beliren uyuşukluğu gidermeyi hedeflemiş hem de halkın yakındığı ve rahatsız olduğu konuları tespit ederek çözüm üretme yoluna gitmiştir. Nitekim tespit edilen aksaklıklar *Kırklar Encümeni* tarafından tespit edilerek, halkın rahatsız olduğu fırka görevlilerinin bir kısmı değiştirilmiş, hükümete de yolsuzluk gibi bazı konularda uyarıcı tavsiyelerde bulunulmuştur.³⁵⁷ Devamında da Fırka Genel Sekreteri Saffet (Arıkan) Bey görevden alınarak yerine Recep (Peker) Bey göreve getirilmiş,³⁵⁸ illerdeki Cumhuriyet Halk Fırkası temsilcilerine halk tarafından neredeyse bütün kötülüklerin nedeni olarak görülen *Mutemet* yerine *Reis* ismi verilmiştir.³⁵⁹ Bu gelişmeler de göstermektedir ki Cumhuriyet Halk Fırkası'nın söz konusu olumsuzluklardan çıkardığı en önemli sonuç, geçen süreçte yeterli derecede halka inilmediği, halkla bütünleşme sağlanamadığı ve yapılan devrimlerin halka istenilen düzeyde benimsetilemediğidir.³⁶⁰

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın halktan gördüğü teveccüh ve ardından yaşanan gelişmeler üzerine Mustafa Kemal Paşa, her yeni tasarısını uygulamadan önce yaptığı gibi, halkla temas kurmak üzere bir yurt gezisine çıkmıştır.³⁶¹ Bu arada 23 Aralık 1930'da, Menemen'de bir Nakşibendî ayaklanması patlak vermiştir. Menemen Olayı olarak isimlendirilen ayaklanma, kendini mehdi ilan eden ve Manisa civarında örgütlenen Derviş Mehmet ve müritleri tarafından çıkarılmıştır. Asteğmen Kubilay'ın şehit edilmesiyle sonuçlanan ayaklanma kısa sürede bastırılmış ve hemen ardından Korgeneral Mustafa Muğlalı başkanlığında kurulan Divan-ı Harp Mahkemesi'nde gerçekleştirilen yargılamalar sonucunda da 28 kişi idam edilmiştir.³⁶²

Üç aydan uzun bir süre yurdun çeşitli yerlerinde gezi ve tespitlerde bulunarak durumu yerinde gören Mustafa Kemal Paşa, 4 Mart 1931'de Ankara'ya dönmüş-

³⁵⁷ Kırk kişilik encümen, meslek kuruluşlarıyla da temasa geçerek ihtiyaçlarını öğrenmeye çalışmış, rahatsızlıklarına kulak vermiş ve sempati kazanmaya da çalışmıştır. Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2007, s. 200.

³⁵⁸ **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatı, Mayıs 1931'den Birincikanun 1932 Nihayetine Kadar**, Cilt 1, Hakimiyeti Milliye Matb., Ankara, 1933, s. 3; **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Mart 1931; **Cumhuriyet**, 11 Mart 1931.

³⁵⁹ Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I (1924-1930) Devrimler ve Tepkileri**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2006, s. 329; Giritlioğlu, Cilt 1, **a.g.e.**, s. 88.

³⁶⁰ Erdal Aydoğan-Tansu Barış Mahmutoğlu, **"Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri"**, **Tarihin Peşinde**, Yıl: 2013, Sayı: 10, s. 125.

³⁶¹ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal (1922-1938)**, Cilt 3, Remzi Kit. Yay., İstanbul, 2011, s. 379.

³⁶² Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, s. 336-337.

tür.³⁶³ Aynı gün toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası Grup toplantısına Mustafa Kemal Paşa da katılmış ve burada yaptığı konuşmada yurt gezisinde edindiği izlenimlerini aktararak, her tarafta yurttaşların Cumhuriyet Halk Fırkası'na güvendiğini belirtmiş, halka kısa süre içinde tekrar oy kullanma fırsatı verilmesi için seçimlere gidilmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁶⁴ Bunun yanında aslında Mustafa Kemal Paşa, seçimlerin yenilenmesi gerektiğini Ankara'ya gelmeden önce 3 Mart'ta Cumhuriyet Halk Fırkası Grubu Başkanlığı'na gönderdiği mektupta da açıkça belirtmiştir.³⁶⁵ Kuşkusuz bu gelişmeyi yani seçim kararı alınmasını Mustafa Kemal Paşa'nın yurt gezisinin ve bu gezi esnasında edindiği intibaların ilk sonucu olarak değerlendirmek gerekir. Soyak'ın bu sıralarda Mustafa Kemal Paşa ile aralarında geçen bir diyalogu aktardığı anılarında, söz konusu intibaların Mustafa Kemal Paşa üzerinde hem ne derecede etkili olduğunu hem de seçimleri yenileme kararı almasında ne denli etkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Diyalog şöyledir:

“Bunahıyorum çocuk, büyük bir ıstırap içinde bunahıyorum! Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikayet dinliyoruz... Her taraf derin bir yokluk, maddi, manevi bir perişanlık içinde... Ferahlatıcı pek az şeye rastlıyoruz; maatteessüf memleketin hakiki durumu bu işte... Bunda bizim günahımız yoktur; uzun yıllar hatta asırlarca dünyanın gidişinden gafil, birtakım şuursuz idarecilerin elinde kalan bu cennet memleket; düşe düşe şu acınacak hale düşmüş. Memurlarımız henüz istenilen seviyede ve kalitede değil; çoğu görgüsüz, kifa-yetsiz ve şaşkın...”³⁶⁶

Bu gelişmelerin hemen ardından 5 Mart 1931 tarihli TBMM toplantısında da Ali (Çetinkaya), Cemil (Uybadın) ve Saffet (Arıkan) Beyler tarafından sunulan

³⁶³ Mustafa Kemal Paşa'nın yurt gezisi, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın feshedilmesinden önce tasarlanmıştır. Plana göre, seyahat esnasında Mustafa Kemal Paşa'nın yanında her bakanlıktan birer müfettiş bulunmasının yanı sıra doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı iki müşavir de yer almıştır. Bunlar, Memduh Şevket (Esandal) Bey ve Ahmet Hamdi (Başar) Bey'dir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın söz konusu yurt gezisi, 11 Kasım'da trenle Ankara'dan Kayseri istikametinde başlamış ve ilk durak olan Kayseri'ye 18 Kasım'da varmıştır. Takiben 20 Kasım'da Sivas'a, 21 Kasım'da Tokat'a, 22 Kasım'da Amasya'ya uğramış ve Samsun'a gitmiştir. Samsun'dan sonra 29 Kasım'da Trabzon'a giden Mustafa Kemal Paşa, 30 Kasım'da buradan ayrılarak İstanbul'a gitmiş, 20 Aralık'ta da Kırklareli'ne gitmiştir. Devamında da 27 Ocak 1931'de İzmir'de bulunan Mustafa Kemal Paşa, Şubat ayı boyunca Aydın, Konya, Malatya gibi illeri gezmiş ve çeşitli konuşmalar yapmıştır. Ahmet Hadi Başar, **Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları (Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi)**, (Yay. Haz. Murat Koraltürk), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2007, s. 279-280; Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II (1931-1938) Tek Partili Cumhuriyet**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2009, s. 6-7; Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I (1924-1930) Devrimler ve Tepkileri**, s. 329-330.

³⁶⁴ **Akşam**, 5 Mart 1931; **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Mart 1931.

³⁶⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın mektubu için bkz. **Cumhuriyet**, 5 Mart 1931.

³⁶⁶ Söz konusu diyalog Mustafa Kemal Paşa'nın yurt gezisinin ilk kısmı sırasında, 1930'da Isparta'da geçmiştir. Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, Cilt 2, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1973, s. 405.

seçimin yenilenmesi hakkındaki teklif, oy birliğiyle kabul edilmiştir.³⁶⁷ 1931 seçimlerinde, 1927 seçimlerinde olduğu gibi bazı hükümleri 3 Nisan 1923 gün ve 320, 16 Aralık 1923 gün ve 385, 16 Haziran 1927 gün ve 1079 Sayılı kanunlarla değişikliğe uğrayan 20 Eylül 1908 tarihli “*İntihabı Mebusan Kanunu*” uygulanmıştır.³⁶⁸

1931 seçimleri dolayısıyla herhangi bir değişikliğe uğramayan “*İntihabı Mebusan Kanunu*”nun sadece onuncu maddesine bir fıkra ilave edilmiştir.³⁶⁹ Ülke genelindeki seçim çevresi sayısı bir önceki dönemde olduğu gibi 63 olarak belirlenirken, milletvekili sayısı ise bir önceki dönemde 316 iken bu sefer 317 olarak belirlenmiştir.³⁷⁰ Seçim kararının alınmasının hemen ardından Dâhiliye Vekâleti seçimlerin uygulanmasına dair hazırladığı tamimleri 5 Mart’ta bütün illere göndermiş, böylece seçim hazırlıkları başlamıştır.³⁷¹

1.3.2.2. Seçim Propagandaları

1927 yılında kabul edilen Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi’ne göre, taşrada seçim süreçlerinde fırka lehine çalışmalarda bulunacak birimler belirlenmiştir. Buna göre, Köy ve Mahalle Ocakları, “*Halkı tenvir ve irşat eylemek*” ve “*Fırkanın maksat ve emellerinin tahakkuk ve intişarına çalışmak*”, Nahiye İdare Heyetleri ise “*Halkı her surette irşat etmek (madde62/c) ve Her türlü intihaplarda Fırka namzetlerini kazandırmak*” konularında görevlendirilmiştir. Diğer taraftan 1923 Nizamnamesi’nde oluşturulmuş olan kaza ve vilayetlerdeki *İntihap Teşkilatları* sistemine son verilerek, bu yerlerdeki seçim çalışmaları ve diğer faaliyetler *Kaza ve Vilayet İdare Heyetleri*’ne devredilmiş, *Umumi İntihap Teşkilatı* ise kaldırılmıştır.³⁷²

³⁶⁷ 5 Mart’ta seçim kararı alınmasına rağmen, TBMM 26 Mart’a kadar çalışmalarına devam etmiştir. Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem**, Cilt 1, TBMM Bas., Ankara, 1996, s. 4; **Akşam**, 7 Mart 1931; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 3, Cilt 26, s. 18-19.

³⁶⁸ Çoker, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem**, Cilt 1, s. 42.

³⁶⁹ **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Mart 1931; **Akşam**, 11 Mart 1931.

³⁷⁰ Bununla birlikte 1927 ve 1931 seçimleri arasında Muş ve Bitlis açısından önemli bir değişiklik olmuştur. 30 Mayıs 1926’da ilçeye dönüştürülerek Bitlis’e bağlanan Muş, 2 Haziran 1929’da tekrar ile dönüştürülmüş, bu kez de Bitlis ili lağvedilerek Muş’a bağlanmıştır. Demirel, **Tek Partinin İktidarı-Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, s. 114; Çoker, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem**, Cilt 1, s. 6.

³⁷¹ **Akşam**, 7 Mart 1931; **Babalık**, 6 Mart 1931; **Cumhuriyet**, 6 Mart 1931.

³⁷² **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi**, 1927, s. 15-16.

Ancak elimizde bulunan yukarıdaki bilgilere rağmen ilgili birimlerin seçim sürecinde yürüttüğü çalışmalara dair sınırlı derecede bilgiye sahibiz. Bundan dolayı da seçim propagandasını ve çalışmalarını genel anlamda basından takip etmek durumundayız. Dolayısıyla seçim propagandası açısından 1927 seçimlerine benzer bir durumun geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Yani dönemin basını bir yandan seçimlerle ilgili gelişmeleri en ufak ayrıntısına kadar kamuoyu ile paylaşırken, bir yandan da seçimlere katılımı arttırmaya dönük bir çaba içerisinde olmuş, köşe yazılarının bir kısmı da Cumhuriyet Halk Fırkası'nın propagandasını içermiştir.

Bunun yanında fırka örgütü de boş durmamış ve seçim atmosferine girildiği an itibariyle fırka teşkilatı, muhtarların ve ihtiyar heyetlerinin de katılımıyla toplantılar yapmıştır. İkinci seçmenlerin tespitinde de oldukça özenli davranılmış ve deyim yerindeyse fire verilmemeye çalışılmıştır. Bu arada fırka örgütü ve teftiş heyetleri, seçimlere katılımı arttırmak amacıyla seçim sandıklarının yerleştirileceği yerleri belirlerken seçmenlerin kolaylıkla erişebilecekleri yerler tercih edilmeye çalışılmıştır.³⁷³

Babalık gazetesinin başyazarı Muzaffer Hamid Bey, köşe yazılarında 1931 seçimlerinde de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın propagandasını yapmaya devam etmiştir. Nitekim 10 Mart tarihli Babalık gazetesinde yayınlanan "*Halk Fırkası Hak Fırkasıdır*" başlıklı yazısında vakti gelmeden önce seçim kararı alınmasını mesut bir hadise olarak ele alırken, bu durumu Cumhuriyet Halk Fırkası için siyasi bir fazilet ve dürüstlük olarak değerlendirmiştir. Devamında da Cumhuriyet Halk Fırkası'nın seçim kararı almasıyla hak ve fazilet fırkası olduğunu tekrar kanıtladığını vurgulamış ve halkın bu gelişmeden memnun olduğunun altını çizmiştir.³⁷⁴

Hâkimiyeti Milliye'nin başyazarı Falih Rıfki da seçim kararının alınmasını benzer şekilde öven ve fazilet olarak ele alan bir yazıya imza atmıştır. "*Gazi ve Fırkası*" başlıklı yazıda, Mustafa Kemal Paşa'nın ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın meziyetleri ön plana çıkarılmış, firkanın bugüne kadar hak yolunda yürüdüğü, bugünden sonra da bu yolda devam edeceği vurgulanmıştır.³⁷⁵ Akşam gazetesi yazarlarından Necmettin Sadık da "*Gazi ve Yeni İntihabat*" başlıklı köşe yazısında bağımsız Tür-

³⁷³ Akşam, 10 Mart 1931.

³⁷⁴ Muzaffer Hamid, "*Halk Fırkası Hak Fırkasıdır*", Babalık, 10 Mart 1931.

³⁷⁵ Falih Rıfki Atay, "*Gazi ve Fırkası*", Hâkimiyeti Milliye, 6 Mart 1931.

kiye için Mustafa Kemal Paşa'nın ne kadar önemli bir lider olduğunu işleyerek, yurt gezisi sırasında çok önemli tespitlerde bulunduğunu, seçim kararını da bu tespitler çerçevesinde aldığını belirtmiştir. Yazının devamında seçimlerin Türkiye için bir kırılma noktası olacağını ifade eden yazara göre, seçimlerin sonunda millet, Cumhuriyet Halk Fırkası ve başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya itimadının sarsılmadığını tekrar gösterecektir.³⁷⁶ Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi'nin "*Söz Milletindir!*" yazısında da benzer görüşleri ve ifadeleri bulmak mümkündür.³⁷⁷

Bu arada Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreterliği, bütün teşkilata gönderdiği telgrafta milletvekilliğine aday olmak isteyenlerin şahsi olarak başvuru yapmaları istenmiştir.³⁷⁸ Adayları belirleme yetkisinin Fırka Genel Başkanı, Genel Başkan Yardımcısı ve Fırka Genel Sekreteri'ne ait olduğu bir ortamda öngörülen bu durum, hiç kuşku yok ki dikkate değer bir gelişmedir. Çünkü belli ki Mustafa Kemal Paşa, alternatifleri dikkate almak ve daha yararlı olacağını düşündüğü adaylar belirlemek istemiştir. Nitekim bu gelişmenin ardından o kadar fazla başvuru olmuştur ki, basına da konu olan bu durum neredeyse her gün işlenmiş ve milletvekili seçimlerine yaklaşıldığı günlerde milletvekilliğe adaylık için başvuruların sayısı 1300 civarına ulaştığı bildirilmiştir.³⁷⁹ Ancak bunlardan yaklaşık %4-5'i aday gösterilenler arasında yer alabilmiştir.³⁸⁰ Dâhiliye Vekâleti de vilayetlerden gelen ve erkek nüfus miktarını gösteren cetvellere göre her vilayetten çıkacak mebus miktarlarını 317 olarak tespit ederek ilan etmiştir.³⁸¹

Seçim defterlerinin de yoğun çalışmalar neticesinde hazırlandığı bu süreçte, hem kamuoyu basın aracılığıyla sürekli bilgilendirilmeye çalışılmış hem de birinci

³⁷⁶ Necmettin Sadık, "*Gazi ve Yeni İntihabat*, **Akşam**, 11 Mart 1931.

³⁷⁷ Yunus Nadi, "*Söz Milletindir!*", **Cumhuriyet**, 6 Mart 1931.

³⁷⁸ **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Mart 1931.

³⁷⁹ Basında bu yönde yer alan haberlere kısaca bakılacak olursa şu haberlerin yer aldığı görülür. Namzetlik için müracaat edenler çoğalıyor. Fırka umumi kâtipliğine mektup ile başvuruların sayısı çoğalıyor... **Akşam**, 15 Mart 1931; Namzetlik için başvuruların sayısı bugüne kadar 500'ü geçmiştir. **Akşam** 20 Mart 1931; Mebusluk için müracaat edenlerin sayısı 800'ü bulmuştur. **Akşam**, 24 Mart 1931; Namzetlik için Ankara'ya gidenler çoğalıyor. **Akşam** 28 Mart 1931; Namzetlik için başvuruların sayısı 1300'ü bulmuştur; **Babalık**, 3 Nisan 1931; **Akşam** 5 Nisan 1931; Amele namzetleri çoğalıyor, bunlardan 10 tanesi mebus çıkacaktır. **Akşam**, 30 Mart 1931; **Babalık**, 5 Nisan 1931; CHF Namına Namzetliğinin Konmasını İsteyenlerin Listesini Neşrediyoruz, **Hâkimiyeti Milliye**, 6-7-9-10 Nisan 1931; **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1931.

³⁸⁰ Çavdar, "*Müntehibi Sani*"den Seçmene, s. 79.

³⁸¹ **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1931; **Babalık**, 3 Nisan 1931.

seçmenlerin on beş gün içinde itiraz etme hakları olduğu basın aracılığıyla kamuoyuna duyurulmaya çalışılmıştır.

Vatandaş İntihap Defterleri Asıldı
İntihabı Mebusan Teftiş Heyeti Reisliğinden

İntihap defterleri Belediye kapısında asılmıştır. İtirazı olanların 1 Nisan 1931 Çarşamba günü saat on sekize kadar Belediye’de müteşekkil intihabı mebusan teftiş heyetine müracaatları ilan olunur.³⁸²

şeklindeki Ankara İntihabı Mebusan Teftiş Heyeti tarafından Hâkimiyeti Milliye gazetesine verilen ilanların, olası hataların önüne geçmek için yapıldığını ve böylelikle seçimlere katılımı arttırmanın hedeflendiğini belirtmek gerekir. Bunun haricinde yine seçimlere katılımı arttırmak amacıyla Ankara seçmenleri için ikinci seçmen seçimi arifesinde günlerce Hâkimiyeti Milliye gazetesinin ilk sayfasında büyük puntolarla **“Cuma Günü Müntehibi Sani İntihabı Vardır”**, **“Ankara’da Cuma Günü İntihabat Başlıyor”**, **“Yarın İntihabat Başlıyor”**, **“Müntehibi Sani İntihabı Başladı”** ve **“İntihap Yarın Altıda Bitiyor”** şeklinde haberler yer almıştır.³⁸³ İstanbul’da da benzer gelişmeler yaşanmış ve İstanbul basını bu konuda halkı bilgilendirmeye çalışmıştır. Akşam gazetesinin bu yönde bilgilendirme haberlerine sık sık rastlanmaktadır. İstanbul için daha ayrıntılı bilgiler de verilen basında 9 Nisan günü başlayan ikinci seçmen seçimleri dolayısıyla sandıkların bulunduğu yerlerin Türk bayraklarıyla donatıldığını gösteren fotoğraflar paylaşılmasının yanı sıra, seçim sandıklarının yer aldığı bütün mahallelerde davullar çalınmak suretiyle halkın oy kullanmaya davet edildiği belirtilmiştir.³⁸⁴

Seçimlere katılım oranı, Cumhuriyet Halk Fırkası’na olan bağlılığı göstermesi ve bir anlamda da meşruiyet kaynağı oluşturma açılarından düşünüldüğünde, söz konusu haberlerin ve ilanların propaganda ile bağlantılı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ancak burada altı çizilmesi gereken diğer bir nokta da Cumhuriyet Halk Fırkası’nın kuruluşu itibariyle yüklendiği misyondur. Bu misyon kuşkusuz Cumhuriyet rejiminin en temel özelliklerinden biri olan oy kullanma işini aşılmasıdır. Bu çerçevede Cumhuriyet Halk Fırkası’nın iktidarı boyunca bir siyasi okul gibi görev üstlendiğini ve Türk halkını eğitmeye çalıştığını da belirtmek gerekir. Nitekim yukarı-

³⁸² Hâkimiyeti Milliye, 20 Mart 1931; Hâkimiyeti Milliye, 21 Mart 1931.

³⁸³ Hâkimiyeti Milliye, 31 Mart 1931; Hâkimiyeti Milliye, 2 Nisan 1931; Hâkimiyeti Milliye, 3 Nisan 1931; Hâkimiyeti Milliye, 5 Nisan 1931.

³⁸⁴ Akşam, 9 Nisan 1931; Akşam, 10 Nisan 1931; Akşam, 11 Nisan 1931.

daki örneklerin yanı sıra yine bazı basın organlarında yer alan, “*Vatandaşlar reylerinizi veriniz. Rey vermek vatan vazifesidir*” ve “*Vatandaşlar reylerinizi veriniz. Esas amaç vatan borcu*” şeklindeki çağrılar bunun en önemli göstergelerindedir.³⁸⁵

Bu arada propaganda mahiyetindeki köşe yazıları da yayınlanmaya devam edilmiştir. Hâkimiyeti Milliye gazetesi yazarlarından Mahmud Bey tarafından bu sıralarda yazılan *İntihabat ve Fırka Programı* başlıklı yazı yurt gezisi üzerinde durarak, Mustafa Kemal Paşa'nın söz konusu gezi sırasında önemli tespitler yaptığını ve bu tespitler çerçevesinde birçok konuda olduğu gibi yeni dönemde Türkiye'yi ve Türk milletini refah ve başarıya ulaştıracak bir program takip edeceğinin altını çizmiştir.³⁸⁶Farklı tarihlerde yazdığı *Bütçemiz ve Fırka ve Program* başlıklı yazılarında ise, 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin olumsuz etkilerini işlemiştir. Krizin sadece Türkiye'yi değil birçok Avrupa ülkesini derinden etkilediğini örneklerle işleyen yazar, bu olumsuz gelişmelerin yaşanmasında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın hiçbir suçunun bulunmadığını vurgulayarak, fırkanın iktisadi ilkeleri ile bu sıkıntıların giderileceğinin altını çizmiştir.³⁸⁷ Vakit gazetesi yazarı Mehmet Asım da *İktisadi İnkılap* başlıklı yazısında Cumhuriyet Halk Fırkası propagandasını yaparak, fırkanın devletçilik ve kooperatifçilik sayesinde seçimlerden sonra ekonomi alanında devrim yapacağını altını çizmiştir.³⁸⁸

Falih Rıfki Atay da tek parti yönetimi ve Halkçılık ilkesini işlediği bir yazısında, batıda parti çatışmaları ve sınıf çatışmalarının kamuoyu için faydalı olduğundan bahseden hayalperest kimseler kalmadığını belirterek, cemiyeti her şeyin üstünde tutmamak ve sınıf mücadelelerine göz yummanın batı medeniyetine zarar verdiğini vurgulamıştır. Yazının devamında İstanbul Bab-ı Ali caddesini örnek olarak ele alan yazar, ne köylü sınıfından bahseden bir köylü, ne de sanayi ve işçi sınıfından bahseden bir fabrikacı veya işçi bulunmadığını belirtmiştir. Bunu yapanların sadece birer parazitten ibaret olduğunu ifade ederek sözlerine devam eden yazar, bütün gücün bu parazitlerden kurtulmak için harcanacağını belirterek, en başından itibaren Cumhuri-

³⁸⁵ **Vakit**, 8, 9, 10 Nisan 1931.

³⁸⁶ Siirt Mebusu Mahmud, “*İntihabat ve Fırka Programı*”, **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Mart 1931.

³⁸⁷ Siirt Mebusu Mahmud, “*Bütçemiz*”, **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Mart 1931; Siirt Mebusu Mahmud, “*Fırka ve Program*”, **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Nisan 1931.

³⁸⁸ Mehmet Asım, “*İktisadi İnkılap*”, **Vakit**, 30 Mart 1931.

yet Halk Fırkası tarafından sınıfsız bir toplum inşa edilmeye çalışıldığını ve yeni dönemde de bu yolda devam edileceğini vurgulamıştır.³⁸⁹

Bu arada Cumhuriyet Halk Fırkası, 15 Nisan 1931’de önemli bir tebliğ yayınlamıştır. Söz konusu tebliğde, hem Mustafa Kemal Paşa’nın 20 Nisan’dan sonra seçim beyannamesi ile birlikte milletvekili aday listesini yayınlayacağı bildirilmiş hem de seçimlerde Adana, Afyon, Aksaray, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bolu, Burdur, Bursa, İstanbul, İzmir, Isparta, Kayseri, Kastamonu, Kocaeli, Konya, Kütahya, Manisa, Niğde, Samsun, Sinop ve Tekirdağ gibi 22 seçim bölgesinde Fırka adına aday gösterilmeyeceği bildirilmiştir.³⁹⁰ Böylece Mustafa Kemal Paşa, Laik, cumhuriyetçi ve milliyetçi bağımsız adayların meclise girmelerine fırsat vermek istemiştir.³⁹¹ Öngörülen uygulamanın amacı, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın çatısı altında TBMM’de yer almak istemeyenlerin seçilmesine fırsat vermektir. Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinde başarılı olunamaması karşısında Mustafa Kemal Paşa’nın TBMM’de murakabeye dayanan bir sistem kurma konusundaki ısrarını burda görmek mümkündür. Böylelikle Mustafa Kemal Paşa’nın hem seçimlerin yarışmaya dayalı olmasını sağlamak hem de hükümetin denetlenmesini mümkün kılmak gibi bir amacı olduğu söylenebilir.³⁹² Nitekim Mustafa Kemal Paşa, 20 Nisan’da ikinci seçmenlere hitaben bu konudaki samimiyetini ve amaçlarını içererek bağımsız adaylara da oy verilmesini istediği bir beyanname yayınlamıştır. Beyanname şu şekildedir:

“Cumhuriyet Halk Fırkası’nın saygıdeğer ikinci seçmenleri arkadaşlarıma! Cumhuriyet Halk Fırkası adına bazı seçim bölgelerinde eksik aday göstereceğime dair 15 Nisan 1931 tarihli Başkanlık Divanı kararı bilginiz dâhilindedir. Fırkamız adına adaylarımızı oylarınıza sunduğum bugün aynı noktaya değinmeyi uygun gördüm. Fırkamızın millete sunduğu esas noktalar içindeki çalışmaların bizim düşünce-mize ve görüşümüze katılmayan milletvekilleri tarafından çözümlenmesini ve eleştirilmesini gerekli görüyoruz. Bundan özellikle beklediğimiz fayda firkamızın candan, vatansever çabalarının yayılmasına, genişlemesine fırsat bulmak, çoğu zaman değiştirilen gerçeklerin iyice anlaşılmasını kolaylaştırmaktır.

³⁸⁹ **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Nisan 1931.

³⁹⁰ **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1931; **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Nisan 1931.

³⁹¹ İhsan Güneş, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Seçimler(1919-1938)”, **Cumhuriyet’in 80. Yılına Armağan**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., A.Ü. Basımevi, Ankara, 2004, s. 221-222.

³⁹² Mustafa Kemal Paşa’nın bu girişimi, bazı çevreler tarafından etrafi yoklama ve muhalifleri tespit etme gayreti olarak değerlendirilmişse de aslında olay bu şekilde cereyan etmemiştir. Nitekim Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) bu konuyu 18 Nisan tarihli *Müstakil Mebusluk* başlıklı yazısında tartışarak, CHF’nin bazı kesimlerin zannettiği gibi Türkiye’nin siyasi yaşamını zor kullanarak kendi denetimi altına almadığını aksine özgürlükleri sağlamak adına birçok yola başvurduğunun altını çizmiştir. Yakup Kadri, “*Müstakil Mebusluk*”, **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Nisan 1931.

Yaptığımı bilen ve hizmet yolunda önlemlerine inanan ülkücüler olarak kendimizi eleştiriye tutmayı gerekli görüyoruz. Bu sebeptendir ki sizden, fırkaya üye arkadaşlarımdan bizim programımıza taraftar olmayan adaylara oy vermeniz gibi ağır bir özveride bulunmanızı istedim. Bu özverinin memleket idaresi için fırkamızdan milletvekili seçme vazifemiz kadar önemli bir amaca yönelik olduğuna emin olunuz. Başka programdan seçeceğimiz milletvekilleri için fırkamın ikinci seçmenlerine dikkat noktası olarak gösterdiğim özellikler yalnız laik, cumhuriyetçi, milliyetçi ve samimi olmaktır. Açık bıraktığım yerler için hiçbir şahsiyet lehinde veya aleyhinde herhangi bir telkinim yoktur ve olmayacaktır. Açık yerlere adaylıklarını koyacaklar hakkında vicdani kanaatinize göre oy vermek, özellikle rica ettiğim husustur.”³⁹³

Gerçekten de bağımsız adaylar 1931 genel seçimlerinde gazetelerden, dergilerden yararlanabilmişler, el ilanları bastırarak dağıtmışlar, toplantılar düzenlemişler ve konferanslar vermişlerdir. Mesela 1931 seçimlerine bağımsız aday olarak katılan Kâzım (Karabekir) Paşa, yayınladığı programda tek dereceli seçim sistemini savunmuştur. Refet Paşa da kısa bir program yayınlamıştır.³⁹⁴

Böyle bir ortamda, 1 Nisan itibariyle başlayan ikinci seçmen seçimleri de 20 Nisan’da her tarafta tamamlanmış ve seçimin ilk evresi, Cumhuriyet Halk Fırkası adaylarının kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Fırka Genel Sekreterliği de teşkilata gönderdiği tebliğde, ikinci seçmen seçimlerinin tamamlandığını ve milletvekili seçimlerinin 24 Nisan’da başlayacağını bildirmiştir.³⁹⁵ Bu arada 1931 seçimleri de daha önceki seçimlerde olduğu gibi şölen havasında geçmiştir. Seçimlerin tamamlandığı yerlere ait oy sandıkları; tezahüratlar, konvoylar ve bando takımları eşliğinde il ve kaza merkezlerine nakledilmiş, böylece *Sandık Alayı* geleneği sürdürülmüştür.³⁹⁶

Milletvekilliği adaylığı için başvuruların sayısının çok fazla olması nedeniyle Cumhuriyet Halk Fırkası merkezinde de çalışmalar oldukça yoğun olmuştur. Başvuruların bilgileri raporlar halinde Mustafa Kemal Paşa’ya sunulurken, adaylar tespit edilirken oldukça titiz davranıldığını belirtmek gerekir. Mustafa Kemal Paşa da çoğunu incelemeye çalışmıştır.³⁹⁷ Çünkü seçim sürecinin başladığı gün itibariyle basına yansıdığı üzere Mustafa Kemal Paşa, bu sefer hem işçi ve çiftçi milletvekili sayısını arttırmaya çalışacak hem de meclisin yaş ortalamasını düşürmeye çalışacak-

³⁹³ **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1931; **Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, s. 612.

³⁹⁴ Güneş, “*Atatürk Döneminde Türkiye’de Seçimler(1919-1938)*”, s. 226.

³⁹⁵ **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Nisan 1931.

³⁹⁶ Akşam gazetesi, İstanbul Kumkapı nahiyesine ait oy sandıklarının konvoy eşliğinde nakillerini gösteren bir fotoğrafa ilk sayfasında yer vermiştir. **Akşam**, 13 Nisan 1931.

³⁹⁷ **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Nisan 1931.

ti.³⁹⁸ Nitekim bu durum yeni adayların belirlenmesi anlamına geldiği için titiz ve yoğun bir çalışma süreci geçirildiğini söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında ülkenin tek ve milli fırkası olan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın tüm toplumsal kesimleri temsil etme iddiasında olduğunu belirtmek mümkündür. Bu bağlamda 1931 seçimlerinde köylü nüfusun fazla olduğu Konya, Kastamonu ve Ankara'dan köylü-çiftçi mebusların, sanayinin geliştiği ve işçi nüfusun fazla olduğu Zonguldak ve İstanbul'dan işçi mebusların seçilmesine dikkat edilmiştir.³⁹⁹ Diğer taraftan bu yeni uygulamayla, halka sıradan insanların da mebus olabilecekleri yönünde bir mesaj verilerek istenmiştir.⁴⁰⁰

Mustafa Kemal Paşa da bir süredir beklenen seçim beyannamesini 20 Nisan'da illere göre milletvekili aday listesi ile birlikte yayınlamıştır. Seçim beyannamesinden çok bir programı andıran bildiri, hem çok uzun hem de oldukça ayrıntılı hazırlanmıştır. Beynamede Fırka'nın cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılâpçı vasıflara sahip olduğu vurgulanarak; iç politikada, dış politikada, ulaşım ve bayındırlık işlerinde, eğitimde, ekonomide ve vergilendirme konularında ne tür yollar izleneceğinin altı çizilmiştir. Bağımsız milletvekilleri uygulamasının nedenlerini de içeren beynamede devlet memurlarına, ordu mensuplarına, çiftçilere, işçilere, sanayicilere ve serbest meslek erbabına da özenle ayrı ayrı parantezler açılmıştır. Bu arada beyanname Fırka Genel Sekreterliği'nden bütün teşkilata telgraf çekilmek suretiyle bildirilmiş ve bütün ikinci seçmenlere yetecek miktarda basılması istenmiştir.⁴⁰¹

Bu arada 23 Nisan gecesini Genel Sekreter Recep Peker, teşkilata gönderdiği telgrafta; seçim işlerinde bütün görevlilerin dikkatli davranması ve nizamnamenin öngördüklerinin birebir yerine getirilmesi istenmesinin yanı sıra seçimlerle ilgili gelişmelerin raporlar halinde merkeze sürekli bildirilmesi talep edilmiştir.⁴⁰² Bu geliş-

³⁹⁸ **Akşam**, 7 Mart 1931; **Babalık**, 31 Mart 1931; **Babalık**, 1 Nisan 1931; **Babalık**, 9 Nisan 1931;

³⁹⁹ Uyar, Mustafa Kemal Paşa'nın Fahrettin (Altay) Paşa'ya fırka Genel Sekreterliği aracılığıyla çektiği bir telgrafta da bu konudaki titizliğe örnek göstermektedir. 4 Nisan 1931 tarihli telgrafta, Konya'dan çiftçi bir mebus adayı belirlenmek istendiği belirtilmiş ve bu kişinin ne gibi özelliklere sahip olması gerektiği de açık bir şekilde beyan edilmiştir. Buna göre de adayın, mütegalibe olmaması, kimsenin adamı olmaması, az çok arazi sahibi olması, milletvekili olduktan sonra çiftçilikle uğraşmaya devam etmesi gerektiği gibi özelliklere sahip olmasının gerektiği vurgulanmıştır. Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Fırkası**, s. 250-252.

⁴⁰⁰ Demirel, **Tek Partinin İktidarı-Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, s. 117-118.

⁴⁰¹ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/2.6.10; **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Nisan 1931; Bkz. **EK 2**.

⁴⁰² **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/2.6.13

melerden hemen sonra da 24 Nisan 1931’de milletvekili seçimler yapılmıştır. Yüzde 45 civarında katılımın gerçekleştiği⁴⁰³ seçimlerin sonucunda Cumhuriyet Halk Fırkası’nın gösterdiği 287 adayın tamamı milletvekilliğine seçilmiştir. Bağımsız adaylardan Kâzım (Karabekir) Paşa, Refet (Bele) Paşa, Serbest Cumhuriyet Fırkası’ndan Avukat İzzet Bey (Kastamonu), Mustafa Ali Bey (Serbest Cumhuriyet Fırkası Tire Reisi), Hidayet Bey (Serbest Cumhuriyet Fırkası Şişli Ocağı Reisi), Nuri Bey (Serbest Cumhuriyet Fırkası Genel sekreteri), Talat Bey (Serbest Cumhuriyet Fırkası Ankara Milletvekili) gibi kişilerin yanında Arif Oruç ve Ferudun Fikri gibi tanınmış kişiler seçimleri kaybetmiştir. Sonuç olarak bağımsızlardan sadece 20’si kazanmış ve seçilen milletvekili sayısının toplamı 307 olmuştur.⁴⁰⁴ Bu arada meclisi gençleştirme çabaları ile işçi ve çiftçilerin mecliste yer almalarını sağlama çabaları sonucunda 82 milletvekilinin yerini 62 yeni milletvekili almıştır.⁴⁰⁵

Mustafa Kemal Paşa, seçimlerden hemen sonra 27 Nisan 1931’de seçimleri değerlendirdiği bir beyanname de yayınlarak, yurttaşlara teşekkür etmiştir.

“Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin yeniden intihabı münasebetiyle CHF’nin tatbik edeceği esasları ana çizgileriyle büyük milletime arz etmişim. Mebus intihabının taayyün eden neticesi; şahsımın ve firkamın milli itimada mazhariyeti yolundaki itikadımı kuvvetle teyit etti. Bu netice üzerine bütün vatandaşlara teşekkür borcumu ödemeye acele ederim ve yeni seçilen mebus arkadaşlarımla birlikte gösterilen itimada liyakat kazanmak için bütün kuvvetimizi sarf edeceğimizi kamuoyuna sunarım.”⁴⁰⁶

⁴⁰³ Öz, **a.g.e.**, s. 100.

⁴⁰⁴ Seçilen bağımsız milletvekilleri ve seçtikleri yerler şu şekildedir: Ali Münif (Yegena) Bey (Adana), Cemal (Akçin) Bey (Afyon), Ali Rıza Nisari (Arıbaş) Bey (Aksaray), Mehmet Numan (Aksoy) Bey (Antalya), Fuat Şahin (Erlaçin) Bey (Aydın), Enver (Adakan) Bey (Balıkesir), Mehmet Rüştü (Egel) Bey (Bursa), Kemalettin (Turan) Bey (Isparta), Halil (Menteşe) Bey (İzmir), Hüsnü (Kitapçı) Bey (İzmir), Suat (Soyer) Bey (Kastamonu), Ahmet Tefvik (Şatır) Bey (Kayseri), Osman (Coşkun) Bey (Kayseri), Ali (Dikmen) Bey (Kocaeli), Sırrı (Bellioğlu) Bey (Kocaeli), Ali Haydar Bey (Konya), Mustafa (Bacak) Bey (Kütahya), Tefvik Bey (Kütahya), Galip (Yenen) Bey (Niğde) ve Ö. Hulusi (Oruçoğlu) Bey, (Sinop). Bkz. Çoker, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem**, Cilt 1, s. 43; **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1931.

⁴⁰⁵ Çavdar, “**Müntehibi Sani**”den Seçmene, s. 80.

⁴⁰⁶ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/2.6.18

1.3.3. 1935 Genel Seçimleri ve CHF'nin Seçim Propagandaları

1.3.3.1. Seçim Öncesindeki Önemli Gelişmeler

Mustafa Kemal Paşa'nın daha önce ele alınan yurt gezisi sırasında edindiği intibaların etkisiyle 1930'lu yıllarda siyasal ve ekonomik alanlarda bir takım yeni düzenlemelerin yapılması gündeme gelirken, özellikle iki problemin çözümlenmesinin acil olduğu görülmüştür.⁴⁰⁷ Bu çerçevede toplumun entelektüel ve kültürel seviyesinin yükseltilmesi ve bunu eğitimin millî esaslarla yeniden inşasıyla gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu süreçte yapılan devrimlerin propagandasını türlü araçlarla yapmak ve tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi sağlamak temel hedef olarak belirlenmiş, böylelikle ekonomik ve entelektüel-kültürel kalkınma bir bütün olarak düşünülmüş, ikisi birlikte yürütülmeye çalışılmıştır.⁴⁰⁸ Parti-devlet bütünleşmesini sağlayan bir takım radikal girişimlerin de söz konusu olduğu bu dönemde Cumhuriyet Halk Fırkası daha otoriter bir yapıya bürünmeye başlamış ve tek parti yönetimini pekiştiren uygulamalarda bulunulmuştur. 1930'lu yıllarda Türk Ocakları'nın yanı sıra Mason Locaları, Kadınlar Birliği ve Muallimler Birliği gibi dernekler kapatılırken; Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu, Kızılay, Spor Kulüpleri fırkanın kontrolüne girmişlerdir. Tüm toplumsal katmanları kontrolü altına almaya ve kendine bağlamaya çalışan Cumhuriyet Halk Fırkası, işçi ve esnaf cemiyetlerini de kendi bünyesinde örgütlemeye çalışmıştır.⁴⁰⁹

Türk İnkılâbı'nın halka anlatılması ve benimsetilmesi ile halkın politik ve ideolojik eğitimini sağlamak amacıyla bir takım girişimlerde bulunulması, özellikle 1930 yılı sonrasındaki faaliyetlerle hız kazanmıştır.⁴¹⁰ Bu süreçte yani, ideolojiyi vatandaşlara aktarma ve benimsetme sürecinde yazılı/sözlü araçların yanı sıra sembolizm de etkili bir araç olarak işlev görmüştür. Parti liderlerinin resimlerinin yer aldığı Atatürk ve İnönü serisi pulların yanında önder anıtlarının pullara yansımaları, Cumhuriyetin onun yıldönümü için özel pulların basılması ideolojik sembolizmin örneklerindedir. Öte yandan, dönemin ekonomik kazanımları ve ulusal üretime dö-

⁴⁰⁷ Temuçin Faik Ertan, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994, s. 9-15.

⁴⁰⁸ Hakan Uzun, "*Bir Propaganda Aracı Olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilatı*", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 11 (Bahar 2010), s. 89.

⁴⁰⁹ Uzun, "*Bir Propaganda Aracı Olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilatı*", s. 90.

⁴¹⁰ Bu doğrultudaki yayınların ayrıntılı içerik analizleri için bkz. Işıl Çakan, **Konuşunuz Konuşturunuz-Tek Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz**, Otopsi Yay., İstanbul, 2004, s. 21-32.

nük temaların da pullara işlenmesi söz konusu olmuştur.⁴¹¹ Atatürk heykellerinin ve fotoğraflarının kamu binalarında yer almaya başlaması da bu çerçevede değerlendirilmektedir.⁴¹²

Hiç kuşku yok ki bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri, 10-18 Mayıs 1931 tarihleri arasında toplanan *Cumhuriyet Halk Fırkası Üçüncü Büyük Kongresi*'dir.⁴¹³ Kongre'de ilk defa bir program hazırlanmasının yanı sıra nizamnamede de önemli değişiklikler yapılmıştır. Kongre çalışmalarının dikkat çeken özelliklerinin başında, bir yandan modern cumhuriyet rejimini kurmak için gösterilen çaba ve cumhuriyet kavramının; demokrasi ve halk idaresi kavramlarına karşılık olarak sıklıkla kullanılmış olmasıyla, diğer taraftan devlet-parti birliği düşüncesinin Genel Sekreter Recep Peker tarafından ilk defa ifade edilmiş olmasıdır.⁴¹⁴

Kongre sırasında program ve nizamname ile ilgili yapılan değişiklikler de oldukça önemlidir. Program ile ilgili yapılan düzenlemelerde ise dikkati çeken ilk değişiklik, daha önce benimsenmiş olan *Cumhuriyetçilik*, *Milliyetçilik*, *Halkçılık* ve *Laiklik* ilkelerine *İnkılâpçılık* ve *Devletçilik* ilkelerinin eklenmiş olmasıdır.⁴¹⁵ Bunun yanında tek dereceli seçim sistemini uygulamanın temel hedef olduğu vurgulanmakla birlikte daha bu tür bir uygulamaya geçme zamanının gelmediğinin altı çizilmiştir.⁴¹⁶ Bu arada kadınların genel seçimlere de katılabilmesi konusu üzerinde önemle durul-

⁴¹¹ Ankara-Sivas demiryolu, Ankara Barajı, Merinos Koyunu türündeki temaların pullara işlenmesi, dönemin devletçi ya da başka bir deyişle ulusal üretime dayalı ideolojisinin vatandaşlara sembollerle aktarılması ve benimsenmesinin araçları olarak düşünülebilir. Çakan, **Konuşunuz Konuşturunuz- Tek Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz**, s. 32-33.

⁴¹² Mustafa Kemal Paşa'nın heykellerini dikme çalışmaları 1926 itibarıyla yaygınlaşmaya başlamıştır. İstanbul-Sarayburnu'na (1926), Ankara-Ulus'a (1927), İstanbul-Taksim'e (1928) anıtları dikilmiştir. Bkz. Hasan Ünder, "Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm**, Cilt 2, İstanbul, 2001, s.143.

⁴¹³ 10 Mayıs 1931 pazar günü Fırka Genel Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın açış konuşmasıyla başlayan kurultay, 18 Mayıs 1931'e kadar devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın açış konuşması için bkz. **C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931**, Devlet Matb., İstanbul, 1931, s. 1-2.

⁴¹⁴ Murat Koraltürk, "*Sivas Kongresi'nden 12 Eylül 1980'e CHP Kronolojisi*", **Tarih ve Toplum**, Sayı: 141 (Eylül 1995), s. 46.

⁴¹⁵ **C.H.F. Nizamnamesi ve Programı**, 1931, s. 31.

⁴¹⁶ "*Bir dereceli intihabı tatbik etmek yüksek emellerimizdendir. Ancak vatandaşı, intihap edeceğini tanıyabilecek vasıflar, şartlar ve vasıtalarla mücehhez kılmak lâzımdır. Bunun temini hususundaki mesainin matlup neticeyi vereceği güne kadar vatandaşı, yakından tanıdığı ve emniyet ettiği insanları intihap etmekte serbest bırakmağı demokrasinin hakikî icaplarına daha uygun buluruz.*" Bkz. **C.H.F. Nizamnamesi ve Programı**, 1931, s. 30.

muş, ilerde yapılacak seçimlerde kadın-erkek bütün vatandaşların katılmasının sağlanacağı vaadinde bulunulmuştur.⁴¹⁷

Yeniden hazırlanan nizamnamede⁴¹⁸ yapılan düzenlemelere bakıldığında ise ilk önemli değişikliğin parti başkanlığına dair olduğu gözlenir. Zira buna göre, Mustafa Kemal Paşa'nın genel başkanlığının değişmezliği esası benimsenmiştir.⁴¹⁹ Fırka Genel Sekreteri'nin de ön plana çıktığı nizamnamenin 23. maddesi, *Katibiumumi* başlığını taşımaktadır.⁴²⁰ Diğer taraftan halkın nabzını tutmak ve ne gibi sıkıntıları/ihtiyaçları olduğunu tespit etmek amacıyla milletvekillerinin seçim bölgelerini rutin aralıklarla ziyaret etmeleri hatta her seçim devresinde en az bir defa olmak üzere bütün kazaları ziyaret etmeleri ön görülmüştür.⁴²¹ Bu arada Fırka Genel Başkanı'nın milletvekili adaylarını belirleme yetkisi de devam ettirilmiştir.⁴²²

Bunların yanı sıra 1930'lar Türkiye'si'nin ruhuna uygun olarak, fırkaya üye olanlar Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ilkelerini yayma konusunda görevlendirilmiş ve böylece rejimin propagandası ile ideoloji seferberliği için gerekli zemin de hazırlan-

⁴¹⁷ “Firkamız vatandaşların siyasî hakları noktasında cinsiyet farkı gözetmez. Bilâkis Türk milletinin yüksek ve derin tarihinde içtimaî hayatını her noktadan birliğe istinat ettirmiş olduğunu bilen Firkamız kadınlarımızın, belediye intihabında olduğu gibi, mebus intihabında da siyasî haklarını kullanmaları için lâzım gelen müsait zemini hazırlamayı bir vazife addeder. Fırka ancak bu takdirde tarihi ve şerefli hayatımızı yeni şeraite uygun simasiyle ihya etmiş olacağına kanidir.” Bkz. **C.H.F. Nizamnamesi ve Programı**, 1931, s. 30.

⁴¹⁸ Nizamname, 9 kısım, 132 madde ve 3 geçici maddenin yanı sıra bir de Esaslar kısmından oluşmaktadır. **C.H.F. Nizamnamesi ve Programı**, TBMM Matb., Ankara, 1931.

⁴¹⁹ Nizamnamenin ikinci maddesi şu şekilde değiştirilmiştir: “Cumhuriyet Halk Fırkası'nun daimi Umumi reisi, Fırkayı kuran GAZİ MUSTAFA KEMAL Hazretleridir.” Bkz. **C.H.F. Nizamnamesi ve Programı**, 1931, s. 3.

⁴²⁰ Genel Sekreterin görev ve yetkilerinin belirlendiği 23. madde şu şekildedir: “*Katibiumumi*, Umumi reis namına vazife görür. *Katibiumumi*, Umumi reislik divanının, umumi idare heyetinin ve Fırka divanının kararlarını tebliğ eder. Bunları neticelendirir; Fırka teşkilatı ile muhabere ve Fırka işlerini takip eder. Fırkaya ait müracaatların kabul vasıtasıdır. *Katibiumumilik* Fırkaya bağlı başka hükmi şahsiyetlerin de bağlantı yeridir.” Nitekim Cumhuriyet Halk Fırkası yönetimi 1931'de, Genel Sekreterliğin çalışma kollarında önemli bir düzenlemeye giderek, 13 koldan meydana gelen bir yapılanma oluşturmuş ve söz konusu 13 kol; A, B, C ve D şeklinde gruplandırılmıştır. Çalışmamızla ilgili olan B grubunun 8. Bürosu'nun görevi, Matbuat, Fırka neşriyatı, Fırka programının teşrihi ve propaganda işleriyle meşgul olmak şeklinde belirlenmiştir. Genel Sekreterlikte oluşturulan bu büroların parti örgütü ile gerçekleştirdikleri yazışmalar da *Genelgeler* adı altında kitaplaştırılıp partililerin her zaman başvurabilecekleri bir kaynak haline getirilmiştir. Söz konusu yayınların konu başlıkları şu şekildedir: Büyük kongre zabıtları; İl ve ilçe kongre zabıtları; İl, ilçe idare heyetleri çalışma raporları; Parti teşkilatı talimatnameleri; Parti nizamname ve programları; Parti müfettişlik ve teftiş çalışmaları; Partililerin söylev ve değerlendirmelerini içeren yayınlar; Taşra teşkilatının faaliyetlerini gösteren yayınlar; Cumhuriyet'in 10. ve 15. yılında şehirlerin durumunu gösteren yayınlar; Cumhuriyet'in önemli yıldönümlerine atfen çıkarılan kitaplar; Halkevleri çalışmalarını içeren broşür, kitap ve dergiler; Bayram kutlama programları; Konferans metinleri. **C.H.F. Nizamnamesi ve Programı**, 1931, s. 7; **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatı, Mayıs 1931'den Birincikanun 1932 Nihayetine Kadar**, Cilt 1, s.18-21.

⁴²¹ **C.H.F. Nizamnamesi ve Programı**, 1931, s. 22.

⁴²² **C.H.F. Nizamnamesi ve Programı**, 1931, s. 6.

mıştır. Nizamnamenin üçüncü maddesi; “*Fırkaya mensup vatandaşlar karşılıklı samimiyet ve arkadaşlık duygularıyla birbirine bağlı bir kütle teşkil ederler. Fırka mensupları fırkanın programını, prensiplerini bilecek, onları müdafaa edecektir.*” şeklindeyken dördüncü madde; “*Prensiplerimizi, usanmaksızın, bütün vatandaşlara her vesile ve fırsatla söylemek ve anlatmak fırka teşkilat ve mensuplarının mühim vazifesidir.*” şeklindedir.⁴²³ Bu maddelerden de anlaşılacağı üzere, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın, üyelerine programın propagandasını yapmak suretiyle halkı fırkanın uygulamaları hakkında bilgilendirip, onu yönlendirmek gibi bir görev yüklediğini söylemek mümkündür. Zira fırka mensuplarının söz konusu propaganda işlerini etkili bir şekilde yürütülebilmesi için bütün vilayet idarelerine 150’şer, kaza idarelerine de 75’er tane nizamname ve program gönderilmiştir.⁴²⁴ Nizamnamenin 75. maddesinde ise, idare heyetlerinin kendi bölgelerinde fırka işlerinden sorumlu oldukları belirtilerek, gerekli görülen yerlerde Halkevleri açmaları öngörülmüş, böylece Halkevlerinin temeli de atılmış⁴²⁵ resmi açılış 19 Şubat 1932’de gerçekleşmiştir.⁴²⁶

Üçüncü Büyük Kongre’de benimsenen program ve ideolojiyi yayarak halka benimsetmek göreviyle yükümlü olan Halkevlerinin kuruluşu, vatandaşların siyasi ve ideolojik eğitimini sağlama çabası olarak değerlendirilebilir. Öyle ki bunu, Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi’nin “Halkevi, Cumhuriyet Halk Partisinin Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Layiklik ve İnkılâpçılık prensipleri için çalışan bir kurumdur” şeklindeki birinci maddesinde de açıkça görmek mümkündür.⁴²⁷ Recep (Peker) Bey de Halkevlerinin açılış töreninde kuruluş amaçlarını şu şekilde açıklamıştır: “*Bu asır milletleri yalnız siyasî teşkilât, yalnız ordu teşkilâtı ile yalnız maddî kuvvetlerle bünyeleşemiyor, kemikleşemiyor. Onun içindir ki devletin siyasî mesaisi içinde çalışan Cumhuriyet Halk Fırkası; siyaset sahasında kendi esas programını tatbik etmekle beraber ayrıca bu siyasî hayata girmiş veya girmemiş vatandaşları müşterek bir halk terbiyesiyle istikbale hazırlamak için Halkevlerini tesis*

⁴²³ C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, 1931, s. 3.

⁴²⁴ Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumülüğünün Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatı, Mayıs 1931’den Birincikanun 1932 Nihayetine Kadar, Cilt 1, s. 7.

⁴²⁵ C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, 1931, s. 16.

⁴²⁶ Zeki Arıkan, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, Atatürk Yolu Dergisi, Yıl: 12, Mayıs 1999, Cilt: 6, Sayı: 23, s. 267.

⁴²⁷ Çetin Yetkin, Türkiye’de Tek Parti Yönetimi (1930-1945), Altın Kitaplar Yay., 1983, s. 87.

ediyor...”⁴²⁸ Bu bilgiler ışığında bir değerlendirme yapmak gerekirse, 1930’lu yıllarda hız kazanan devrim/rejim propagandasında Halkevlerinin önemli bir araç, hatta Cumhuriyet Halk Fırkası’nın bir organı olarak işlev gördüğünü belirtmek gerekir.

Devrimin halka aktarılması amacıyla mekânların/meydanların da özel olarak tasarlandığı tek parti döneminde Halkevleri binaları da iktidarın halkla buluşma noktaları olmuştur. Özellikle de Halkevlerinde meydanlara bakan “Hitap Balkonları”nın bulunması, bu durumun en önemli göstergelerinden biridir. Bu durum şehir merkezlerini oluşturan meydanlarda bir araya gelen topluluklara *Türk Bayrağı*, *Heykeller* ve *Altı Ok* gibi semboller aracılığıyla rejimin her an hatırlatılmaya çalışıldığı şeklinde değerlendirmektedir.⁴²⁹

Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Üçüncü Büyük Kongresi’nde kabul edilen program ve nizamnameye bakıldığında, devletin kuruluş felsefesinin halka benimsetilmesi ve bunun için yapılması gereken propaganda faaliyetleri ile ilgili olarak gerekli alt yapının hazırlanmış olduğu söylenebilir. Hatta bu konudaki ilk ciddî adımların 1931 yılı nizamnamesiyle atılmış olduğu da düşünülebilir. Çünkü 1931 yılı nizamnamesinin açık ve ayrıntılı bir şekilde hazırlanarak, devrimin korunması ve halka benimsetilmesiyle ilgili kullanılan ifadelerin daha keskin olduğu söylenebilir. Dahası bu durumun, yani propaganda işinin daha ciddî ve sistemli bir hâle getirilmesinin, 1930 yılının hemen başlarında yaşanan Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi ve Menemen Olayı’yla doğrudan ilgisi olduğu ileri sürülebilir.⁴³⁰

Nitekim tek parti döneminde parti/devlet yayınlarının alt yapısını *Matbuat Umum Müdürlüğü* oluştururken, ilk yıllarda “*Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumisi*” olarak isimlendirilen kurum, 1930’lara gelindiğinde Dâhiliye Vekâleti’ne bağlı bir teşkilat olarak yeniden yapılandırılmış ve işlevleri şu şekilde belirlenmiştir:

- “Gerek memleket dâhilinde ve gerek haricindeki siyasî, iktisadî, içtimaî ve harsî hareketler bakımından yer ve yabancı neşriyatı takip etmek.

⁴²⁸ İsmet (İnönü) Paşa da Halkevlerinin birinci açılış yıldönümü dolayısıyla yapmış olduğu konuşmada; Halkevlerinin, Cumhuriyet Halk Fırkası prensiplerinin ülkede nasıl uygulandığını her gün halkımıza anlatmak için kurulmuş başlı başına bir merkez olduğunu belirterek Recep (Peker) Bey ile neredeyse aynı düşünceleri ifade etmiştir. Öz, **a.g.e.**, s. 94; Yetkin, **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)**, s. 89.

⁴²⁹ Çakan, **Konuşunuz Konuşturunuz-Tek Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz**, s. 34-35.

⁴³⁰ Uzun, “*Bir Propaganda Aracı Olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilatı*”, s. 96.

- Millî matbuatın inkılâp prensiplerine, devlet siyasetine ve millet ihtiyaçlarına uygun olmasını temin eylemek.
- Memleketimizin içinde milliyet ve demokrasi esaslarına mugayir fikir cereyanlarının yapılmasına mâni olmak için tedbirler almak, bu gibi cereyanlar ile neşriyat vasıtasıyla mücadele etmek.
- Matbuatın en mühim bir telkin ve terbiye vasıtası olmak vasfını tahakkuk ettirmek için tedbirler almak,
- Kendi sahasında neşriyat yapmak,
- Matbuat umum müdürlüğü bu vazifelerini alâkadar vekâletler ve makamlarla temas ve muhabere ederek ifa eyler.”⁴³¹

İstihbarat, neşriyat ve propaganda gibi servislerden oluşan *Matbuat Umum Müdürlüğü*'nde söz konusu servislerin görevleri de şu şekilde belirlenmiştir:

- “Devletin dâhilî ve haricî politikadaki umumî prensipleri, millî ahlâk, haberlerin doğruluğu, yabancı tahrikât ve propagandalar, devlet icraatının efkârı umumiyeye lâyük oldukları ebat ve ehemmiyette arzı, millî kültür, matbuata verilen direktiflerin tatbiki ve matbuat kanunu bakımlarından iç neşriyatı; Memleketlerin cihan siyasetindeki temayülleri, dâhilî siyasetlerindeki tezahürleri, Türkiye ile olan münasebetleri ve kültür hareketleri bakımlarından haricî neşriyatı takip eylemek.
- Umum müdürlüğün gündelik bültenleri, (Ayıntarihi), yıllık, hariç için neşriyat ve broşürler gibi teşebbüslerine ve neşriyatına lâzım olan bilcümle vesikaları hazırlamak ve toplamak.
- Günlük bültenler, makaleler, Ayıntarihi, yıllık ve broşürler yapmak.
- Ecnebi memleketlerde yapılacak propagandanın vasıtalarını hazırlamak.”⁴³²

Yeri gelmişken 1930'lar Türkiye'si'nde halkı aydınlatmak ve rejimi yerleştirmek adına sözlü propaganda türlerini uygulamak üzere çeşitli düzenlemeler yapıldığının da altını çizmek gerekir. Radyonun yayın ve tamim konusunda ne denli etkili olduğunun farkına varıldığı bu süreçte, iktidar, ideolojiyi yaymak ve halka benimsetmek görevini verdiği Halkevlerini, radyo alıcılarıyla donatma yönünde önemli adımlar atmış ve Halkevleri için ithal edilecek radyo alıcılarının ve donanımlarının gümrük vergilerinden muaf tutulması sağlanmıştır. İlk defa bu kadar ciddiye alındığı bu süreçte radyoyla ilgili birtakım devletleştirme girişimleri söz konusu olduğu gibi, 1933 itibariyle modern bir radyoevinin kurulması için çalışmalara da başlanmıştır.⁴³³

Tek parti döneminde ve özellikle 1930 sonrasında devlet-parti-hükümet bileşiminin iç içe geçtiği düşünüldüğünde; radyonun da devletin, partinin ve aynı zamanda hükümetin radyosu olduğu söylenebilir.⁴³⁴ Ancak maalesef tek parti dön-

⁴³¹ *Resmî Gazete*, No: 2444, sayı: 2713, 29.5.1934.

⁴³² *Resmî Gazete*, No: 2444, sayı: 2713, 29.5.1934.

⁴³³ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 151-152.

⁴³⁴ Ortakları İş Bankası, Atatürk'ün yakın arkadaşlarından oluşmakta oluşan TTTAŞ adlı şirket, devletten 1926 yılında aldığı bir ruhsatnameyle radyo yayıncılığını 1936 yılına kadar sürdürmüştür. Aynı zamanda bir anlaşma niteliğindeki bu ruhsatnamenin 28. maddesinde şirketin hükümetin genel dene-

minde yapılan radyo yayınlarının içerikleriyle ilgili bilgiler, basına yansıdığı kadarıyla bilinmektedir.⁴³⁵ Bununla birlikte, radyo yayınlarını; *müzik yayınları*, *söz yayınları*, *program açıklamaları* ve *her türlü duyurular* olarak dört ana başlık altında ele almak mümkündür.⁴³⁶

Bu yayınlar arasında konumuzu ilgilendiren içerik hiç kuşku yok ki *söz yayınları* ve *duyurular* kısmında yer almıştır. Bu yayınlar içinde de bir tasnife gidildiğinde parlamento, hükümet ve siyasal yaşama ilişkin programlar ile işçi programları ve köylü programlarının çalışmamızla birebir bağlantılı olma ihtimali yüksektir. Fakat içerik konusundaki belirsizliklerden dolayı bu programları anlamlı bir içerik çözümlemesine tabi tutmak mümkün değildir. Bundan dolayı sadece bu tür yayınların, yani basında aktarıldığı kadarıyla çeşitli siyasi konulardaki *konuşma*, *günün konuşması* ve *konferans* gibi başlıklar altında yapılan yayınların, süre olarak ne kadar yer kapladıkları üzerinden bir değerlendirme yapma zorunluluğu söz konusudur.⁴³⁷

Bunun haricinde okuma yazma oranının düşüklüğü dolayısıyla daha etkili olacağı düşünülen sözlü propaganda tekniklerinin önemsenmeye ve benimsenmeye başladığı bu süreçte, 22 Eylül 1931'de kurulan *Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilatı* üzerinde durulması gereken gelişmelerden biridir.⁴³⁸ Kuşkusuz bu tür bir propaganda mekanizmasının oluşturulmasında, radyo ve televizyon gibi propaganda araçlarının işler ve etkin olmamasının yanı sıra okuma yazma oranının yüzde 10 olarak belirlenmiş olması çok etkili olmuştur.⁴³⁹ Teşkilatın kurulmasının temelinde halkla direk temas kurmak gibi bir amacın olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Başka

tim haklarını kabul ettiği ifade edilmiştir. Mustafa Safaz, **Seçim Dönemlerinde Radyo ve Televizyonlardaki Siyasi İçerikli Yayınların Denetlenmesi (Türkiye Örneği)**, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), TC Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Ankara, 2011, s. 45.

⁴³⁵ Bununla birlikte dönem dönem çeşitli bakanların ve parti mensuplarının radyodaki konuşmalarının tamamı da basın tarafından verilmiştir. 1934 yılı *Artırım Yedigünü* dolayısıyla Ankara radyosunda yapılan konuşmaların neredeyse tamamı Ulus gazetesi tarafından verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Ulus**, 14, 15, 16, 17, 18, 19 Aralık 1934.

⁴³⁶ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 93.

⁴³⁷ Nitekim söz yayınlarının oranı, İstanbul Radyosu'nda 1935 yılına kadar hiçbir zaman yaklaşık %18'i geçmemişken, bu oran Ocak 1935'te % 35,65'e, Temmuz 1936'da da % 30, 38'e ulaşmıştır. Ankara Radyosu'nda sözlü yayınların oranı 1935'e dek yaklaşık %17 civarında olmasına rağmen, Ocak 1935'te %32,53'e kadar yükselmiştir. Bu arada köy ve köylülüğe yönelik özgül programlara ilk kez 1935 yılında rastlanmaktadır. Ancak pazar günleri *Ziraat Vekâleti Saati* adıyla yapılan yayınların içeriğiyle ilgili bilgilere sahip değiliz. Ankara Radyosu'ndaki haberler ve siyasal niteliği ağır basan yayınların oranı 1936 yılında % 48,45'e çıkmıştır. Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 130, 140, 141.

⁴³⁸ **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatı, Mayıs 1931'den Birincikanun 1932 Nihayetine Kadar**, Cilt 1, s.125.

⁴³⁹ Bu tespit 1927 nüfus sayımı sırasında belirlenmiştir. Çakan, **Konuşunuz Konuşturunuz-Tek Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz**, s. 68.

bir deyişle Cumhuriyet Halk Fırkası, okuma yazma oranının ve eğitim düzeyinin son derece düşük olduğu, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmadığı bir dönemde, sözlü propagandaya duyulan ihtiyaç nedeniyle oluşturduğu bu teşkilatı, halka ulaşabilmenin ve halkla arasında yeni bağlar kurabilmenin yolu olarak görmüş ve seçim dönemlerinde de hatiplere doğrudan görev verilmiştir.⁴⁴⁰

Teşkilatla ilgili olarak 1931’de yayınlanan talimatnamede, *Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilâtı*’nın kuruluş amacı, hatiplerin esas konuları, halk hatiplerinin nasıl seçileceği, görevleri, görevlerini nasıl yerine getirecekleri ve hatiplerin sahip olmaları gereken özellikler ile teşkilâtın nasıl bir şekilde oluşturulacağı yer almıştır.⁴⁴¹

Propagandanın iyiden iyiye kurumsallaşmaya başladığı 1930’lu yıllar, yukarıda aktarılan girişimlerin yanı sıra farklı birtakım gelişmelere de sahne olmuştur. Türk Devrimi’nin getirilerinin ve dolayısıyla rejimin tabana aktarılması amacıyla farklı tarihlerde faaliyete giren Millet Mektepleri, Halk Okuma Odaları, Spor Kulüpleri, Muallim Birlikleri gibi kuruluşlar da propaganda mekanizmasının birer uzantısı olarak işlev görmeye başlamıştır. Kırsal kesimde yaşayan vatandaşlar ve özellikle de köylü vatandaşların sisteme adapte olmasını sağlamak amacıyla 29 Ekim 1933 itibarıyla çıkarılmaya başlanan *Yurt* gazetesi de bu çalışmalar arasında ele alınmalıdır.⁴⁴²

İsmet İnönü, Cemil Uybadın ve Recep Peker’in 5 Aralık 1934’te seçimlerin yenilenmesine dair TBMM’ye sundukları teklif kabul edilmiş ve böylece 1935 seçimleri için geri sayım başlamıştır.⁴⁴³ 1935 seçimleri de birtakım değişiklikler yapılan 1908 tarihli *İntihabı Mebusan Kanunu*’na göre yapılmıştır. Ancak daha önce aktarılan değişikliklerin yanı sıra 1935 seçimlerinin hemen öncesinde hem 1924 Teşkilat-ı

⁴⁴⁰Uzun, “Bir Propaganda Aracı Olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilatı”, s. 96.

⁴⁴¹ C.H.F. Halk Hatipleri Teşkilâtı Talimatı, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

⁴⁴² Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreterliği’nin 17 Ekim 1933’te *Yurt* gazetesiyle ilgili olarak fırka idare heyetlerine gönderilen yazıda gazetenin 15 günde çıkacağı ve köylere ücretsiz gönderileceği belirtilerek, içeriğinin ve amacının özelde köy ve köylü olduğu vurgulanmıştır. Kısaca köylünün gazetesi olarak ifade edilen *Yurt* gazetesi, köylülere zararlı olan şeyleri onlara anlatacak, korunma yollarını gösterecek, bilgi dağarcıklarını genişletecek şekilde tasarlanmıştır. Bunun yanında Halkçılık ilkesinin gazetenin ana düşüncesi olduğu da özelliklerinde biri olarak ele alınmıştır. Nitekim gazetenin 29 Ekim 1933 tarihli ilk sayısında “Köylü vatandaş *Yurt* senin gazetendir. Cumhuriyet Halk Fırkası bunu senin için çıkarıyor. Büyük Gazinin kendi yüksek eliyle kurduğu bu fırka, senin dileklerini gerçekleştirecek, yıkıklarını onaracak, eksiklerini tamamlayacak bir kuvvettir.” ifadelerine yer verilerek gazetenin köy ve köylüler için çıkarıldığına altı çizilmiştir. Hakkı Uyar, “Tek Parti Yönetimi’nde Köylüye Yönelik Propaganda YURT GAZETESİ”, **Toplumsal Tarih**, Sayı 1, Ocak 1994, s. 52-53.

⁴⁴³ TBMMZC, Devre 4, Cilt 25, s. 81; **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1934.

Esasiye Kanunu'nda hem de seçim kanununda birtakım önemli değişiklikler yapılmıştır.

Bu konuyla ilgili olarak Başbakan İsmet İnönü ve 191 milletvekilinin 5 Aralık 1934'te sundukları teklif doğrultusunda 1924 Anayasası'nın 10. ve 11. maddeleri değiştirilmiştir. 10. maddede yapılan değişikliğe göre, seçmen yaşı 18'den 22'ye çıkarılırken, 11. maddede yapılan değişiklikle 30 yaşını tamamlayan kadın-erkek her Türk vatandaşının milletvekili seçilebilmesi öngörülmüştür. Hemen akabinde de seçim kanununun bazı maddelerinde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Buna göre de mevcut seçim kanununa göre, her 30 bin kişi için 1 milletvekili seçilmesi söz konusuysen yeni düzenlemeyle her 40 bin kişi için 1 milletvekili seçilmesi yönünde değişiklik yapılırken, 18 yaşını bitiren erkekler için geçerli olan seçme hakkı da 22 yaşını bitirenler şeklinde değiştirilerek, zükur yani erkekler ibaresi kaldırılmış, yerine kadın-erkek ibaresi getirilmiştir.⁴⁴⁴ Ayrıca seçim kanununun çeşitli maddelerinde birtakım değişiklikler yapan 320 Sayılı Kanun'da da değişiklik yapılmış ve ikinci seçmenleri belirleyecek olan birinci seçmen sayıları yeniden düzenlenmiştir.⁴⁴⁵

1935 seçimlerinin seçim hukuku açısından özellikleri bu şekilde olup, üzerinde durulması gereken en temel gelişme bu seçimlerde kadınların seçme ve seçilme hakkını kazanmış olmasıdır. Bilindiği gibi Türkiye'de kadınlar esas olarak ilk kez 1930'da 1580 sayılı belediye kanununun ikinci maddesinde yapılan değişiklikle belediye meclisleri için seçme ve seçilme hakkı elde etmiş ve böylece siyasal yaşama katılmıştır. 1933'te de 442 sayılı Köy Kanunu'nun yirminci maddesinde yapılan değişiklikle kadınlara muhtar ve ihtiyar heyeti seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 5

⁴⁴⁴ Seçim bölgelerinden çıkacak milletvekili sayısı ile ilgili öngörülen düzenlemenin devamı şu şekildedir: "Bir intihab dairesinin nüfusu kırk binden aşağı olsa dahi her halde bir mebus seçmeğe hakkı olacağı gibi nüfusun kırk binden yukarısı için aşağıdaki gibi muamele yapılır: Elli beş bine kadar bir, elli beş bin birden 95 bine kadar iki, 95 bin birden 135 bine kadar üç, 135 bin birden 175 bine kadar dört mebus seçilecek ve bu miktardan ziyadesi bu yolda arttırılacaktır." Bunun haricinde öngörülen diğer değişikliğe göre ise, oy kullanırken kimlikleri anlaşılamayan vatandaşların kullanacakları oyların kabul edilmeyeceği de karara bağlanmıştır. **TBMMZC**, Devre 4, Cilt 25, s. 85; **Ulus**, 6 Aralık 1934; **Akşam**, 6 Aralık 1934.

⁴⁴⁵ Bu değişikliğe göre de, Bir nahiye dâhilinde bulunan kadın ve erkek nüfustan her 400 kişi için bir, 600'e kadar bir, 1000'e kadar iki, 1400'e kadar üç ve fazlası için aynı oranda ikinci seçmen seçilmesi öngörülmüştür. **TBMMZC**, Devre 4, Cilt 25, s. 234.

Aralık 1934 tarihli düzenlemeyle de seçimlerin genelliği prensibinin ilk kez 1935 seçimlerinde uygulanmaya başladığının altını çizmek gerekir.⁴⁴⁶

1.3.3.2. Seçim Propagandaları

Yukarıda aktarılan gelişmelerin ardından İçişleri Bakanlığı 8 Aralık'ta bütün Umumi Müfettişliklere ve valilere gönderdiği bir tamimle seçim hazırlıklarına hemen başlanmasını bildirerek, Seçim Kanunu'nun 59 günde tamamlanmasını öngördüğü seçimlerin 30-35 günde bitirilmesinin hedeflendiği belirtilmiştir.⁴⁴⁷ 9 Aralık itibariyle de Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlerde teftiş heyetleri kurulmuş ve seçim hazırlıklarına başlanmıştır.⁴⁴⁸ Söz konusu değişiklikler, 18 Aralık 1934'te de Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreterliği'nden bütün Halkevleri başkanlıklarına ve fırka teşkilatına bildirilerek gerekli bilgilendirmelerin ve düzenlemelerin yapılması istenmiştir.⁴⁴⁹

Tek parti dönemi seçimlerinin genelinde en çok üzerinde durulan konulardan biri ikinci seçmenlerin belirlenmesi konusu olmuştur. Gerçekten de ikinci seçmenlerin kilit bir rol üstlendiğini belirtmek gerekir. Nitekim bu durum düşünülerek 1933 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreterliği tarafından bir "İntihap Yoklama Talimatnamesi" hazırlanmış ve bu talimatnamede ikinci seçmenlerin nasıl belirleneceği bile tespit edilmiştir.⁴⁵⁰ Zira seçimlerde istenilen düzeyde bir başarının elde edilebilmesi ve Cumhuriyet Halk Fırkası adaylarının fire verilmeden kazanabilmesi açısından oldukça hassas olan bu konuyla ilgili olarak 1935 seçimleri sürecinde

⁴⁴⁶ Bkz. Alkan, *Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri (Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla)*, s. 144-145; Nil Türken Tekin, "1935 Seçimlerinde Kadın-Türk Kadınının Sayısal Konusuna Yaklaşım", s. 36-40; Ayşen Doyran, "1934'te Başsındaki Tartışmalar-Kadınlar Milletvekili Seçilirken", **Toplumsal Tarih**, Sayı 39, Mart 1997, s. 27-34.

⁴⁴⁷ **Ulus**, 9 Aralık 1934.

⁴⁴⁸ **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1934; **Ulus**, 9 Aralık 1934.

⁴⁴⁹ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.1/2.9.15

⁴⁵⁰ Talimatnamede ikinci seçmenlerin belirlenme şekli şöyle tespit edilmiştir: "Nahiye ve Kaza idare heyetleri kaza merkezinde kaza ve vilayet merkezinde vilayet idare heyeti reisinin reisliği altında bir araya toplanır. Ve her intihap şubesinde ikinci müntehipliğe seçilecek arkadaşlar için toplanmada bulunanlardan yukarıda yazılı yoklama usullerine göre rey alınır. Ekseriyet kazananların listesi vilayet idare heyeti reisine sunulur. Bu suretle kazalarda hazırlanan listeler de vilayet idare heyeti reisine yollanır. Vilayet idare heyeti reisi bu listeleri takip edip topladıktan sonra vilayet idare heyetine arz eder. Vilayet idare heyeti kuvvetli sebepler görürse bu listedeki adlardan bazıları değiştirir ve tertip ettiği listeyi Fırkanın ikinci müntehip namzetleri olarak vilayet reisinin imzası altında seçicilere umumi şekilde ilan eder." **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/2.8.7.7

Recep Peker'in fırka örgütüne gönderdiği ve çeşitli uyarılarda bulunduğu bir tamim de dikkate değerdir. Bildiride fırka merkezi tarafından alınan duyumlara göre, İkinci seçmen seçiminde ve milletvekili seçimi esnasında bazı muhalif kesimlerin çeşitli beyannameler dağıtacakları ve kürsülerde seçim propagandası yapacakları belirtilmiş, bu tür durumlara karşı dikkatli olunması istenmiştir. Bu konuda muhaliflere açık alan bırakmamak için de özellikle ikinci seçmenlerin tespitinde çok dikkatli olunması ve böylece halkı yanlış yönlendirme ihtimali olan muhaliflere ve komünistlere karşı derhal gerekli önlemlerin alınması talep edilmiştir.⁴⁵¹

Seçim defterlerinin hazırlanmaya başlandığı bu süreçte Recep Peker, fırka teşkilatına gönderdiği diğer bir bildiriye ise, kadınların firkaya üye olması için bütün örgütün yoğun bir şekilde çaba göstermesini ve kayıt işlemlerinin kolaylaştırılmasını talep etmiştir. Bunun yanında iyi vasıflı kadın üye sayısının artmasıyla firkanın güç kazanacağı vurgulanırken, ikinci seçmen listelerinde kadınlara da yer verilmesi özellikle istenmiştir.⁴⁵² Hiç kuşku yok ki Recep Peker'in amacı, seçim öncesinde firkaya katılacak kadın sayısını arttırarak hem seçimlerin daha canlı geçmesini sağlamak hem de siyasal katılımı yoğunlaştırmaya çalışmaktır. Bunun yanında Cumhuriyet Halk Fırkası adaylarının oy oranlarını arttırarak seçimlerde fire vermemek bu girişimin temel amaçlarından biri olmalıdır.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1935 seçimleri sürecinde kadınlar ve kadınlara seçme/seçilme hakkının tanınmasını seçim propagandası olarak kullandığını da belirtmek gerekir. Falih Rıfki Atay, *Yeni Seçimde Kadınlar* başlıklı yazısında, "kadın firkamıza yeni rejimin sarsılmaz dayanağı olarak giriyor" ifadesini kullanırken haksız değil gibi.⁴⁵³ Kadınların ülkenin çeşitli yerlerinde seçimlere gösterdikleri ilginin yanı sıra Atatürk'e saygı ve sevgilerini ifade eden gösteriler yapmaları, nutuklar söylemeleri seçim sürecinin oldukça canlı geçmesini sağlamıştır.⁴⁵⁴

Bu arada seçim kararının alınmasıyla birlikte hazırlıklara başlanmasının yanı sıra siyasilerin bu süreçteki faaliyetleri, yaptıkları geziler ve ziyaretlere de bakmak

⁴⁵¹ Hakkı Uyar, "Tek Parti Döneminde Seçimler", **Toplumsal Tarih**, Nisan 1999, s. 27-28.

⁴⁵² **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1934.

⁴⁵³ Falih Rıfki Atay, "Yeni Seçimde Kadınlar", **Ulus**, 20 Aralık 1934.

⁴⁵⁴ Çeşitli tarihlerde basında İzmir, Zonguldak, Kütahya vs. yerlerden kadınların bu tür faaliyetlerinin yanı sıra Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kadına bakış açısını ele alan köşe yazılarına örnekler verilmiştir. **Ulus**, 13 Aralık 1934; 16, 17, 29 Ocak 1935.

yararlı olacaktır. Başbakan İsmet İnönü, yanındakilerle birlikte seçim kararının alınmasının ertesinde 6 Aralık 1934'te bir Trakya gezisine çıkmıştır.⁴⁵⁵ Üç gün sürecek şekilde planlanan gezide Edirne ve Kırklareli'nin gezilmesi ve buralarda birtakım gözlemlerde bulunulması düşünülmüştür.

İşin gerçeği İnönü'nün bu gezi sırasında seçimlere dair herhangi bir söylem geliştirmemiştir. Fakat zaten söz konusu dönemde seçim süreçlerinde bu tür geziler ve mitingler düzenleyerek seçim çalışmalarında bulunmak söz konusu neredeyse hiç olmamıştır. Bununla birlikte İnönü'nün ve yanındakiler için gezi sırasında yapılan törenler, halkın İnönü'ye büyük rağbet göstermesi ve on binlerce kişinin katılarak coşkun tezahüratlar arasında karşılama törenleri yapılmasının yanı sıra İnönü'nün de Cumhuriyet dönemi yatırımlarından Alpullu Şeker Fabrikası'nı gezerek çeşitli okullara ziyaretlerde bulunması önemlidir. Bunların yanı sıra hakla temas kurma yönünde çaba sarf etmesi, geçtiği köy ve kasabalarda halkı dinlemesi, ilgilenmesi ve onlara zaman ayırması da dikkate değerdir.⁴⁵⁶

Bu gelişmeler seçim çalışması veya propagandası kapsamında değerlendirilmese bile parti propagandası kapsamında ele alınabilir. Çünkü İnönü, kendisi için Edirne'de düzenlenen yemeğin sonunda; Edirne ve Trakya'nın Türkiye için çok önemli bir bölge olduğunu, "Trakya ve Edirne bizim için İstanbul'dan eski ve çok değerli bir Türk varlığıdır." sözleriyle ifade etmiş, karşılama şekline dolaylı minnettar olduğunu belirterek, bundan sonraki gelişlerinde Trakya'nın imarıyla ilgili tedbirlerin yeni boyutlarını konuşmak kaydıyla teşekkürlerini sunmuştur. Böylece İnönü, Edirnelilere bir nevi Trakya'nın imarıyla ilgili olarak vaatte bulunmuş ve sözlerini tamamlamıştır.⁴⁵⁷

⁴⁵⁵ **Cumhuriyet**, 7 Aralık 1934.

⁴⁵⁶ Geziyle ilgili basında yer alan haberler özet olarak şu şekildedir: "*Başbakan Kırklareli'nde. Başbakan dün Çerkez köyünden geçerek kazaları dolaştı. Başvekil, yolda geçilen köy ve köy ve kasabalarda yağmur ve soğuğa rağmen arabasından inip biriken halkı ayrı ayrı selamladı. Mektep yapılarını gezdi, çocukların teker teker hatırlarını sordu.*" **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1934; "*Başbakan General İsmet İnönü bugün Edirne'ye geldi ve on binlerce kişi tarafından coşkun tezahürle karşılandı. Asker, jandarma ve polis kıtalarıyla mektepler, kadın erkek, çocuk, bütün şehir halkı, civar kaza, köylerden gelen binlerce kişi sokaklara, şehrin en geniş yeri olan Ayşe Kadın'a dökülmüş, Edirne en büyük bayramlarda olduğu gibi bayraklar, taklar, yeşilliklerle donatılmış bulunuyordu. General İsmet, yol boyunca uzayan bu içli tezahürlere otomobilden inerek köylülerle konuşmak, hatırlarını sormak, dertlerini dinlemek suretiyle mukabele etmiş, ufukları saran alkış, yaşa edaları arasında Edirne'ye ayak basmıştır.*" Bkz. **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1934.

⁴⁵⁷ **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1934.

Bu gelişmeye benzer bir durum Recep Peker'in 28 Aralık 1934'te gerçekleştirdiği Kütahya ziyareti ve bu ziyaret sırasında fırka siyasetine dair verdiği demektir. İnönü'nün Trakya gezisinde olduğu gibi Kütahya'da da görkemli karşılama törenleri yapılmış ve yoğun bir katılım söz konusu olmuştur. Kurulan temaslar sırasında vatandaşların dilek ve temennilerinin dinlenmesinin yanı sıra çeşitli demeçler veren Peker, fırka siyaseti hakkında Kütahyalıları bilgilendirmeye çalışmıştır.

Bunun yanında Kütahya Halkevinde yaptığı konuşmanın tam anlamıyla bir seçim propagandası faaliyeti olduğunu ifade etmek gerekir. Peker konuşmasında, halkla sürekli temas halinde olmaya çalıştıklarını, bu amaçla da yılda bir kez olmak üzere mahallelerde, köylerde, nahiye, kaza ve köylerde fırka kongrelerinin toplandığını, buralarda sıkıntıların ve ihtiyaçların belirlenerek fırka merkezine bildirildiğini merkezin de bunları dikkate aldığını ifade etmiştir. Milletvekillerinin de halkla temas konusunda artık daha hassas davrandıklarının altını çizen Peker, TBMM'nin çalışma aralarında milletvekillerinin kendi seçim bölgelerine gitmek suretiyle vatandaşlarla temas kurduklarını, yıl içinde yapılan yasal düzenlemelerin uygulanıp uygulanmadıklarını kontrol ettiklerini ve döndükleri zaman da gözlemleriyle tespitlerini Hükümet ile paylaştıklarını vurgulayarak bunun doğru yol olduğuna inandığını belirtmiştir.

Fırkanın seçim işlerinde yeni bir yol benimsediğini de ifade eden Peker, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bir yandan demokrasiyi ve halkçılığı diğer taraftan ulusal birlik ve beraberliği önemseydiğini belirtmiştir. Bu çerçevede de daha önce halka sormadan milletvekili adaylarını belirlenmesi gibi bir denemenin yapıldığını, fakat bu uygulamadan iyi sonuç alınmadığını ifade etmiştir. Bundan dolayı da Cumhuriyet Halk Fırkası'nın temayül yoklaması yapmayı uygun gördüğünü, ikinci seçmenlerin belirlenmesi sırasında fırka idare heyetlerinin üyeleri arasında yapılacağını söylemiştir.

Hükümetin ülkenin her bakımdan ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran bir yol izlediğini belirten Peker, iç politikada güvelik ve rejimi koruma işlerinin titizlikle uygulandığını, dış politikada da bütün dünyayla barış ve anlaşma yolunda olduğunu belirterek silahsızlanma konusunda Türkiye'nin üst düzey bir çaba sarf ettiğini, son süreçte Avrupa'da ortaya çıkan aşırı silahlanmanın da Türkiye'nin milli savunmaya verdiği önemin ne kadar yerinde olduğunu gösterdiğini vurgulamıştır. Konuş-

masında ekonomiye de yer veren Peker, denk bütçe uygulamasının önemine değine- rek Düzgün bütçe düzgün ödeme türünde bir söylem geliştirmiş, böylece Türkiye'nin Osmanlı borçlarını ödeme konusunda sıkıntı yaşamayacağını altını çizmiştir. Son söz olarak da Cumhuriyet Halk Fırkası'nın hayale ve taklitçiliğe sapmadan dönemin ihtiyaçlarına göre uygun, ulusun ihtiyaçlarına da tam karşılık olabilecek önlemleri aramakta olduğunu ve bu yolda cesaretle ilerlediğini belirterek sözlerini tamamlamış- tır.⁴⁵⁸

Diğer taraftan radyonun yoğun olarak kullanılmaya başlandığı 1935 seçim- leri sürecinde kadın hatiplerin radyoda ve meydanlarda yaptıkları konuşmalar da dikkate değerdir. Bu hatipler arasında en önemlileri Vecihe Karamürsel, Meliha Avni Sözen, İffet Oruz, Muallim Hasene, Seniha Arif, Makbule Hanım ve Nakiye Elgün gibi isimlerdir. Seçim sürecinde İstanbul Fatih meydanında halka hitap eden kadın hatiplerin nutukları hoparlör ile daha geniş kitlelere ulaştırılmaya çalışılmıştır.⁴⁵⁹

Basında kadın milletvekili adaylarıyla ilgili birçok habere yer verilmiş ve demeceleri de yayınlanmıştır. Bunlardan milletvekili adayı on beş yıllık öğretmen Hacer Nihad, aday olmasının nedenlerini ve yapacaklarını Akşam gazetesi muhabiri- ne anlatmıştır. Demecinde Türkiye'nin sorunlarına işi gereği çok yakından tanık ol- duğunu ifade eden Nihad, milletvekili olunca öğretmenlikten daha faydalı olabilece- ğini düşündüğü için aday olduğunu belirterek, doğru özlü ve yüce ülkülü bir kadın sıfatıyla bu işe giriştiğinin altını çizmiştir. Bunun yanında kesinlikle şahsi menfaatle- ri için değil ülke için çalışmak istediğini ve bu çerçevede de doğal olarak öncelikle Kastamonu'nun sorunlarını çözmeye yönünde çaba sarf edeceği vaadinde bulunmuş- tur.⁴⁶⁰

Bursa'dan çiftçiler adına adaylığını koyan Hatice Çiftçi de; köy, köylü, çift- çi ve toprak ile istihsalin korunması gibi konuları içeren on beş maddelik bir program adı altında değerlendirilebilecek bir proje hazırlamıştır. Hazırladığı programda köy- lülerin aydınlanması çalışmalarına ağırlık verilmesi gerektiğinin altını çizen Çiftçi, köy sularının düzenlenmesi, kaza doktorlarının köylülerle sıkı temas içinde olması,

⁴⁵⁸ **Cumhuriyet**, 29 Aralık 1934; **Ulus**, 29 Aralık 1934; **Babalık**, 1 Ocak 1935.

⁴⁵⁹ Meliha Avni Sözen 17 Ocak 1935 günü saat 19.00'da İstanbul Radyosu'nda bir konuşma yaparken, İffet Oruz da şiir okumuştur. Tekin, "1935 Seçimlerinde Kadın Türk Kadınının Sayısal Konusuna Yaklaşımı", s. 38.

⁴⁶⁰ **Akşam**, 18 Ocak 1935.

üniversite mezunlarının belirli bir süre boyunca kırsal kesimde zorunlu hizmete tabi tutulması gerektiği gibi konulara da yer vermiştir.⁴⁶¹

İstanbul'dan bağımsız aday olan Türk Kadınlar Birliği Eski Başkanı Nezihe Muhittin de Cumhuriyet gazetesine verdiği demeçte; dört yıldır Cumhuriyet Halk Fırkası'na üye olduğunu ve firkanın prensiplerine gönülden bağlı olduğunu ifade ederek herhangi bir program hazırlamayacağını, çünkü firka programında zaten her şeye yer verildiğini belirtmiştir. Demecinin devamında yıllardır kadınlık için çeşitli platformlarda elinden gelen her şeyi yaptığını vurgulayan Nezihe Muhittin, aday olmak istemesini de Atatürk'ün samimi bağımsız milletvekillerine ihtiyaç olduğunu belirtmesine dayandırmıştır.⁴⁶²

Bu örnekler arasında kuşkusuz en çarpıcı olanı Cumhuriyet Halk Fırkası Erzurum milletvekili adayı ve İstanbul Teftiş Heyeti üyesi Nakiye Elgün'ün, seçiminin yapıldığı gün olan 8 Şubat 1935'te Taksim Meydanı'nda yaptığı konuşmadır. Tek parti döneminin iktidar söylemine uygun olarak hazırlanmış olan konuşma metni, milli egemenlik üzerinde durmanın yanı sıra yeni rejimin faziletlerini konu edinmiştir. Türklük vurgusuna da yoğun olarak yer verilen nutukta çarpıcı ifadelerle rejimin propagandası yapılmıştır. İstanbul Radyosu aracılığıyla naklen yayınlanan ve her taraftan dinlenmesi de sağlanan nutuk şöyledir:

“Saygın Yurddaşlarım;

Bugün seçim günü, milli hâkimiyetin hız aldığı gündür. Kendi varlığını inkâr eden bir rejimi yıkıp da yüce varlığa kavuşan Türk Milleti, büyük bir sevinç ve heyecan içinde ulusal yükümünü yapıyor.

Yüce Milletim!

Gül, eğlen, sevin; her şey senin, her hak senin. Sen Türk için gereken verimli işleri kendi düşünce ve kestiriminden başka bir ölçüye vurmayan, bütün ulus işlerinde kayıtsız, şartsız her salahiyeti kendinde toplayan TBMM'de temsil edilen yüce bir varlıksın.

Sevgili Yurddaşlarım,

Bugün her kalbde yaşıyan aynı ülkü ile hepimiz büyük inkılabların içinde bu ulusal varlığı da kıvanç ve sevinçle yaşıyoruz. Ne yapsak yerinde, ne yapsak azdır. Türk varlığı eşi görülmiyen bir diriliş, göz kamaştırıcı bir ileri gidiş abidesidir. Yüzlerce yıl acun ülkelerine kanad açan, yeryüzü uluslarına önderlik yapan büyük soyumun büyük tarihi Samsunda doğan ve bütün Türkeline ışığını salan bir güneşin altında yeniden parlamış genç, dipdiri bir Türk devleti olarak canlanmış ve yeniden hızlanmışır.

Bu hız acuna yalnız bir ilerleme savaşçısı değil, doğuda ve batıda bir barış kurucu ve koruyucusu kazandırmıştır.

O günden beri kolu gibi kafasının da kuvvetli olduğunu bütün acuna gösteren Türk; erkeği kadar kadınının da değerli olduğunu ispat ediyor. Her Türkün nab-

⁴⁶¹ Tekin, “1935 Seçimlerinde Kadın Türk Kadınının Sayısal Konusuna Yaklaşımı”, s. 38.

⁴⁶² Cumhuriyet, 6 Şubat 1935.

zında çarpan asil kan, tek bir nabızda gibi vuruyor. 18 milyon birlikte çalışıyor, birlikte başarıyor.”⁴⁶³

Bu bilgiler çerçevesinde kadınlar ve kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması ile 1935 seçimlerinin öncekilere göre daha hareketli ve canlı geçtiğini söylemek yanlış olmaz.

Bu gelişmelerin yanı sıra “Artırım Yedigünü” dolayısıyla Celal Bayar, Recep Peker, Muhlis Erkmn, Abidin Özmen, Şükrü Kaya ve Zekai Aydın gibi Cumhuriyet Halk Fırkası’nın ön gelen isimleri ve bakanların Ankara Radyosu’nda yaptıkları konuşmalar da çeşitli alanlarda izlenen siyaseti ve hedefleri göstermesi açısından üzerinde durulması gereken bir gelişmedir. Söz konusu konuşmalarda da seçimlere dair herhangi bir içerik yer almamakla birlikte parti ve rejim propagandası mahiyetindedirler.⁴⁶⁴

Propaganda afişlerinin de kullanılmaya başlandığı bu süreçte, caddelerde bez dövizler gerilirken duvarlara da afişler asılmıştır. Kuşkusuz tüm bu girişimlerin amacı seçimleri şenlik havasına sokarak siyasal katılımı yoğunlaştırmaktır.⁴⁶⁵ Afişlerin nasıl hazırlanacağı veya kullanılacağına dair herhangi bir girişime ya da yazışmaya rastlanmamakla birlikte, onuncu yıl kutlamaları dolayısıyla hazırlanmış olan afişlerin 1935 seçimleri sırasında da kullanılmış olma ihtimali çok yüksektir.

Afişlerin propaganda aracı olarak yoğun bir şekilde kullanılmaya başlandığını gösteren ipucu ise Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği’nin 25 Nisan 1934 tarihinde fırka örgütüne gönderdiği bir tamimdir. Tamimde, onuncu yıl kutlamaları sırasında kullanılmış olan afişlerin, 9 Mayıs 1935’te toplanacak olan Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayı’nda da kullanılacağı bildirilmiştir. Afişlerin ne tür bir içeriğe sahip olacağını belirtildiği ve Osmanlı dönemiyle Cumhuriyet dönemini çeşitli açılardan karşılaştıran, Cumhuriyet döneminin de ilk on yılında yaşanan gelişimi ve dönüşümü sloganlaştırarak kısa cümlelerden oluşan afişler hazırlanması öngörülmüştür.⁴⁶⁶

⁴⁶³ **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1935.

⁴⁶⁴ Artırım Yedigünü, Yerli Malı Haftası kapsamında 1930’lu yıllardaki bir uygulama olup, yerli malı tüketimi yoğunlaştırmaya çalışılmıştır. Söz konusu demeçlerin tam metinleri için bkz. **Ulus**, 13, 14, 16, 17, 18, 19 Aralık 1934.

⁴⁶⁵ Mehmet Ö. Alkan, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, s. 53.

⁴⁶⁶ Sloganlar şu şekildedir: *Egemenlik Ulusundur. Türk Genci! Gazi Cumhuriyeti Sana Emanet Etti. Türk Genci! Birinci Vazifen Türk Cumhuriyetini, Türk İstiklalini Korumaktır. Türk Kadını! Sana Hak-*

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi ve Milli Kütüphane'den temin edilen söz konusu afişler⁴⁶⁷ karşıtlık temeline dayalı olarak hazırlanmış olup, Osmanlı Devleti'nden devralınan miras ile cumhuriyet döneminde çeşitli alanlarda yaşanan gelişmelere bir arada yer verilmiştir. Söz konusu afişlerde eğitim, hukuk ve kılık kıyafet alanlarında yaşanan değişim ve dönüşümün yanı sıra dönemin "şimendifer politikası" olarak isimlendirilen ve üzerinde durulan demiryolu yapımından örnekler verilmiştir.

kını veren cumhuriyettir. Öz Tarihimizi, Öz Dilimizi Cumhuriyet Öğretti. Durmayalım Düşeriz! Türk İnkılâbı Asrı Yıla sığdırdı! İnkılâbı Seven Yayar! Türk İnkılâbı Cihanda İleri Gidişin Bir Remzidir. Dayan, Başarısın! Dünü Unutma, Bugünü İyi Anlarsın. Ülkümüze Son Yoktur. Görüşte Bilgiye, Gidişte Ülküye İnanırsın.

Daima Eyiye, Güzele, Doğruya! Türk İnkılâbı Dinlenmeyen Bir İrade, Zapt Edilmeyen bir Heyecan, Yetiilmeyen Bir Sürattir. Biz Bize Benzeriz! Türküm, Ne Mutlu Bana! Birimiz Hepimiz, Hepimiz Birimiz İçin. En Büyük Kuvvet Milli Birliktir.

Dağılan Çöker, Daima Bir, Daima Toplu. Kendine Güven, Millete İnan! Herşeyi Kendimizden Bekleriz. Büyük İşleri Büyük Millet Yapar. Sevgi Bağ, İnan Kuvvettir. Ne Mutlu Milletimize, Kendi Bağrından Bir Mustafa Kemal Çıkardı. Gazi Bizden Biridir, Bizim En Büyüğümüzdür, Bizim Bütünümüzdür. Gazi En Güçlü Tarihin En Genç İradesidir. Türk Vatanı Bölünmez Bir Bütündür. Milli İktisadı Cumhuriyet Doğurdu. Sekiz Yılda Dört Bin Kilometre Demiryolu! Türk Ordusu! İnkılâbı, İstiklali Koruyan ve Kollayan Sensin, Sana Saygı. Türk Ordusu Milletın Özüdür. Türk Topraklarında Türk Bayrağı, Türk Sularında Türk Bayrağı, Türk Göklerinde Türk Bayrağı. Tek Mahkeme, Tek Mektep. Denk Bütçe, Düzgün Ödeme; İşte Cumhuriyet Maliyesi! Mektepli, Seni Nasara Yensurundan, Kabataş Tecvitten Kurtaran Cumhuriyettir. Sevr, Ölüm; Lozan, Hayat, Sevr Saltanatın, Lozan Cumhuriyetin! Dış Sulhu Tam İstiklalimize, İç Sulhu Milli İnkılâbımıza Dokunulmadıkça Cihan Bilsin Ki Kayıtsız Şartsız İstiklal Baş Davamızdır. Halkın Bağrından Müdafaaı Hukuk, Müdafaaı Hukukun Bağrından Cumhuriyet Halk Fırkası Doğdu. Müdafaaı Hukuk Kurtuluş Yolunda Ordulaşan Milletın Simgesidir. İnanırlar, Döğüştüler, Öldüler... Bıraktıkları Emanetin Nöbetçisiyiz. Devletın Yapıcılık Kuvvetine İnan. İmtiyazsız, Sınıfsız Kaynaşmış Bir Milletiz. Türk Çocuğu! Senin İçin Yaşıyoruz. Milli Biriktirme, On Yılda Dört Milyondan Kırk Milyona Çıktı. Demiryolları; Kömüre, Bakıra Varıyoruz: Akdenizi Karadenize Bağladık, Balıkesire Vardık, Sivası Aştık, Yarın Erzurumdayız. Milli İrade; Türkiye Büyük Millet Meclisinden Kaynar. Yeni Türkiye Devleti; Milletın ve Hükümetın Birbirini Tamamlayan Bütünlüğüdür. İktisadi Savaş Devam Ediyor; Uzun Sürecektir, Fakat Bunda da Mutlak Muzaffer Olacağız. Önce; Buğdayı Bile Dışarıdan Alırdık. Şimdi İpekliyi Bile Memlekette Yapıyoruz. Seni Senden, Seni Milletinden, Seni Hükümetinden Soğutacak Her Telkine Dikkat Et, Bunda Mutlak Bir Fesatlık Vardır. El İşte, Gönül Ülküde! Daima Heyecanlı, Fakat Daima Şuurlu ve İnzibatlı. Milli Olan Herşey Bizimdir. Ferd Olarak En Çok Kazandığımız Kadar Yer, Millet Olarak En Çok Sattığımız Kadar Satın Alırız. Hükümet Otoritesine Saygı; Şerefimiz İçin, Emniyetimiz İçin, Hürriyetimiz İçin ve Kazancımız İçin. Türk İnkılâbı Eşsizdir! On Yıllık Cumhuriyet, Türkün Engin Gücünü Tanıtır. Halkevleri Türk Birliğinin Kültür Kaynağıdır. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi (İkinci Kanun 1935'den 16 Mayıs 1935'e Kadar, Cilt 6, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 15-17.

⁴⁶⁷ A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Kuntu: 74 Gömlek: 1 Belge: 1.

Afişlerin ilkinin üst kısmında yer alan **“Eski Terbiye”** ibaresinin altında Osmanlı dönemindeki eğitim sistemini resmedilmiştir. Burada cübbeli, sarıklı ve elinde sopa bulunan bir hoca yer alırken, bir tarafta ondan kaçan bir öğrenci, diğer tarafta da muhtemelen korkusundan dolayı sınıf olarak değerlendirilebilecek yere girmekten çekindiği için pencereden içeri bakan bir öğrenci yer almaktadır. Afişin alt kısmında ise modern okul olarak yansıtılmak istenen bir yapının yanısıra yine modern giyimli bir öğretmen eşliğinde eğitim alan kız/erkek öğrenciler ve **“Yeni Terbiye”** sloganı yer almaktadır. Böylelikle bir yandan Osmanlı Devleti’nde sağlıksız bir ortamda icra edilen ve baskıcı bir eğitim sisteminin söz konusu olduğu mesajı verilirken, diğer yandan da cumhuriyet dönemindeki devrimler sayesinde modern bir eğitim sisteminin kurulduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Millet Mektepleri’ne de vurgu yapılan afişte, birtakım statistikselsel verilere de yer verilmiştir. Buna göre, İlk okullardan diploma alan öğrencilerin 1923’e göre 1932 yılında on misli arttığı ve Millet Mekteplerinden de 800 bin öğrencinin diploma aldığı vurgulanmıştır. Böylelikle de cumhuriyet döneminde eğitim alanında başlatılan seferberlik sayesinde hem modern bir eğitime ulaşıldığı hem de okuma yazma oranında dikkate değer bir artış yaşandığı yansıtılmaya çalışılmıştır.

Kılık-kıyafetin yanı sıra aile kurumunda yaşanan dönüşümü içeren afişte ise **“İnkılap”** vurgusu söz konudur. Türk Devrimi öncesindeki kılık-kıyafet ile ilgili kısımda şalvarlı/sarıklı bir erkek ile yüzü beyaz bir peçeyle, vücudunun geri kalan kısımları da siyah bir kıyafetle örtülü bir kadın yerleştirilmiş, altına da **“İnkılaptan Evvelki Kıyafet”** cümlesi yerleştirilmiştir. Hemen yanına da fötr şapkalı ve takım elbiseli bir erkek ile modern giyimli bir kadın resmedilmiştir. Afişin alt kısmında ise üç kadının arasında yer alan bir erkek yerleştirilmiş ve altına **“Eski Kanun Bir Erkeğin Birden Fazla Evlenmesine Müsaade**

Ederdi” ibaresi yerleştirilmiş, yan tarafına da bir erkek ve bir kadının bir arada bulunduğu bir resim yerleştirilerek altına da “**Yeni Kanun**” mesajı yazılmıştır. Böylece Türk Devrimi sayesinde hem kılık-kıyafet konusunda batı toplumlarıyla uyumlu modern bir giyim tarzının benimsendiği, hem de yapılan yasal düzenlemelerle, ki burada 1926 tarihli Medeni Kanun kastedilmektedir, aile yapısının da modern bir yapıya kavuşturulduğu ve kadınların aile yapısı içerisindeki yerinin güçlendirildiği vurgusu yapılmıştır. Afişte yer alan slogan da bunu tamamlar nitelikte olup, “**Kıyafet ve Evlenmede İnkılap**” şeklindedir.

Aile yapısındaki dönüşümün ele alındığı diğer bir afişte ise yine resim kullanılmıştır. Önce afişin üst kısmında Osmanlı Devleti dönemindeki bir nikah töreni resmedilmiştir. Buna göre, cübbeli, sarıklı ve sakallı bir hoca imam nikahı kıymaktadır. Nikahın kıyıldığı yerde şahit olarak bulunanlar da cübbeli, sarıklı ve fesli giyimleriyle dikkat çekmekte olup, resmin altına “**İmam Nikahı**” ibaresi yerleştirilmiştir. Afiş alt kısmında ise modern dizayn edilmiş bir salon dikkat çekmektedir. Nikah salonu

ya da düğün salonu olarak da düşünülebilecek olan mekanda yer alan masada bir nikah memuru ve gelin ile damat adayları karşılıklı oturmaktadırlar. Masanın hemen yakınında oturanlar da davetliler ya da şahitler olmalı. Böylece İsviçre’den örnek alınarak 17 Şubat 1926 tarihinde yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu sayesinde

yaşanan dönüşümün yanı sıra Cumhuriyet dönemiyle birlikte mekan ve kılık-kıyafet konusunda gerçekleşen modernleşme de vurgulanmaya çalışılmıştır.

“**Eski ve Yeni Mahkeme**” sloganının yer aldığı afişte de Osmanlı dönemi ile cumhuriyet dönemi arasında bir karşılaştırma söz konusudur. Görüldüğü üzere afişte yine resim kullanılmış ve ilkinde, başında sarık bulunan, sakallı ve cübbeli bir kadı, karşısında da sanık bir erkek vatandaş

bulunmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla dava kadının evinde görülmekte olup, sadece kadı ile sanığa resimde yer verilmiştir. Yani bu aslında kapalı bir mahkemedir. Yan tarafta ise modern bir mahkeme salonunda yan yana oturan ikisi erkek bir kadın üç hakim, önlerinde de katip olma ihtimali yüksek olan bir erkek yer almaktadır. Böylece Osmanlı dönemindeki yargılamaların kapalı yapıldığı ve bir anlamda güvenilir olmadığı, cumhuriyet döneminde hukuk alanında yapılan devrimler sayesinde ise mahkemelerin açık bir hale geldiği, modern bir yapıya kavuşturulduğu ve güvenilirliğinin arttığı mesajı verilmek istenmiştir.

Bilindiği üzere Cumhuriyet yönetiminin temel politikalarından biri demiryolu politikası olmuştur. Şimendifer politikası olarak da isimlendirilen bu politika gereği 1924 itibarıyla hem yabancıların elinde bulunan demiryolları tek tek satın alınmaya hem de bunlara yenileri eklenmeye başlamıştır. Devlet eliyle yürütülmeye çalışılan demiryolu yapımı önemli sonuçlar da doğurmuş, büyük oranda başarı sağlanmıştır. Görüldüğü üzere cumhuriyet yönetimi, bu başarıyı afişlere de yansıtmıştır. Aynı içerikten oluşan yukarıdaki iki afişten ilki resimli iken ikincisi sadece yazıdan ve istatistiksel verilerden oluşmaktadır. İlk afişte, 1923'ten 1933'e dek bu alanda yaşanan gelişimi aktarırken, 2000 km demiryolu yapıldığı ve 2000 km demiryolunun da yabancılardan satın alındığına yer verilmesinin yanı sıra afişin ortasına yerleştirilen Türkiye haritasında da demiryolu hatlarının ulaştığı yerler vurgulanmaya çalışılmıştır. Afişin en alt kısmına da dönemin “**Memleketi Çelik Ağla Örüyürüz**” sloganı yerleştirilmiştir. İkinci afiş ise ilkinin göre göre oldukça sade olup, sadece ilk afişte yer alan istatistikleri içermektedir.

Böyle bir ortamda devam eden seçim hazırlıkları da sürekli basına yansımaya devam etmiştir. Seçim defterlerinin hazırlandığını, ikinci seçmenlerin belirlendiğini, kadınların seçimlere katılma ve fırkaya üye olma konularındaki duyarlılıklarını, milletvekili sayısının tahmini miktarlarını içeren söz konusu haberler oldukça yoğun bir yer kaplamıştır.⁴⁶⁸ 23 Aralık 1934'te de seçim defterlerinin hazırlık işleri tamamlanmış ve her yerde asılarak, vatandaşların kontrol etmeleri için 6 Ocak 1935'e kadar asılı kalmıştır.⁴⁶⁹

Hemen ardından da seçimlerin ilk evresi olan ikinci seçmen seçimlerine başlanmıştır. Bu süreçte seçimlere katılımı arttırmak amacıyla bariz bir çaba harcandığını ve propagandanın yoğunlaştığını basın aracılığıyla takip etmek mümkündür. Bu duruma örnek oluşturacak haberlere yer vermek gerekirse Ankara Teftiş Heyeti'nin Ulus gazetesi aracılığıyla Ankara'da yapılacak seçimlerle ilgili 16 Ocak tarihli şu çağrısı dikkate değerdir:

İntihabı Mebusan Heyeti Teftişiyesi Reisliğinden:

Ankara'da müntehibi sani seçimi 20 son kanun 935 Pazar günü sabah saat dokuzdan akşam on sekize kadar yapılacaktır. Seçim sandığı Belediye Meclisi salonundadır. 22 yaşından yukarı bütün yurddaşların reylerini kullanmak üzere belediyeye gelmelerini dileriz.⁴⁷⁰

Yine Ulus gazetesinde İzmir ve Zonguldak seçimlerine dair yapılan haber bu çerçevede ele alınabilir:

“İzmir’de seçim yapılıyor. İkinci seçicilerin seçim işleri devam etmektedir. Birçok yurttaş seçim yerlerine konan sandıklara reylerini atmak suretiyle siyasal haklarını kullanmaktadırlar. Kadınlar sürü ile gelerek rey sandıkları önünde söylevler söyleyerek Türk yurdunda kadın, erkek farkını kaldıran ve her ikisini bir tanıtan Atatürk’e besledikleri yüksek saygı ve sevgilerini anlatmaktadırlar. Seçim işlerinin coşkun ve alakalı olması muhitimizde büyük bir memnuniyet uyardırmıştır. İşçi ve memur yurttaşların reylerini kullanabilmeleri için rey sandıkları sabah saat sekizden akşam saat altıya kadar açık tutulmaktadır.

Zonguldak’ta ikinci müntehib seçimi. İkinci müntehib seçimi Zonguldak merkez ve kazalarıyla bütün köylerinde çok canlı ve alakalı yapılmış ve bitirilmiştir. Havanın çok karlı ve tipili olmasına rağmen erkek ve kadınlarımızın fırka namzetlerine ittifakla rey vermek için gösterdikleri coşkunluk halkımızın Atatürk inkılâbına olan sarsılmaz bağlılığının siyasi olgunluğunun çok açık bir örneğidir.⁴⁷¹

“Yurttaş, İkinci müntehib seçiminde reyini kullan.”⁴⁷²

⁴⁶⁸ **Ulus**, 15, 17, 22 Aralık 1934; **Cumhuriyet**, 8, 18, 19, 23, 31 Aralık 1934.

⁴⁶⁹ **Ulus**, 23, 24 Aralık 1934, 2 Ocak 1935; **Cumhuriyet**, 23, 24 Aralık 1934, 6 Ocak 1935.

⁴⁷⁰ **Ulus**, 16 Ocak 1935.

⁴⁷¹ **Ulus**, 16 Ocak 1935.

⁴⁷² **Ulus**, 17 Ocak 1935.

“Yarın ikinci seçmen seçimi başlıyor. Yurttaş reyini kullanman ve bunu CHF namzetlerine vermen bir yurt severlik borcudur. Reyini kullanmak her Türk yurttaşın kutlu yükümlerinden birisi olduğuna göre bütün okuyucularımızın bu yükümü yerine getireceğine ve reyini firkamızın namzetlerinin lehine kullanacağına güvenimiz tamdır.”⁴⁷³

Vatandaşları oy kullanmaya davet eden bu ilanlarla da seçim propagandasının hedef kitleyi doğrudan etkilemeye dönük ve daha net bir hale büründüğünü söylemek mümkündür. Bu arada fırka merkezi, çeşitli meslek gruplarından oluşmak üzere belirlediği ikinci seçmen adaylarını da belirlemiş ve Ankara için 5’i kadın olmak üzere 332 kişilik bir liste yayınlanmıştır.⁴⁷⁴

Seçimlerin neredeyse bir karnaval havasına büründüğü Ankara’da hazırlıklar da yoğun bir şekilde tamamlanırken belediye ve fırka binaları seçim dolayısıyla ışıklandırılarak donatılmıştır.⁴⁷⁵ 20-21 Ocak’ta yapılan ikinci seçmen seçimleri esnasında çekilen ve Ulus gazetesi tarafından paylaşılan fotoğraflara bakıldığında, oy sandıklarının buldukları yerlerin Türk Bayrağı ve Cumhuriyet Halk Fırkası bayraklarıyla donatıldığını görmek mümkündür. Bu sırada oy sandıklarının bile Cumhuriyet Halk Fırkası bayraklarıyla örtülmüş olması dönemin tek parti anlayışını göstermesi açısından ilginç görüntülerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sandık başlarında bile seçim hakkında nutukların söylendiği Ankara ikinci seçmen seçimlerinde yoğun propagandanın da etkisiyle katılım oranı baya yüksek olmuş ve 40860 seçmenden 37542’si oy kullanmış ve büyük oranda Cumhuriyet Halk Fırkası adaylarını desteklemiştir.⁴⁷⁶

⁴⁷³ **Ulus**, 19 Ocak 1935.

⁴⁷⁴ **Ulus**, 18 Ocak 1935.

⁴⁷⁵ Kemal Ünal, “Ankara’da Seçim”, **Ulus**, 20 Ocak 1935; M.N.A., “Donanan Ankara”, **Ulus**, 21 Ocak 1935.

⁴⁷⁶ **Ulus**, 22 Ocak 1935.

Ulus, 21 Ocak 1935

Ulus, 16 Ocak 1935

İstanbul'da yapılan ikinci seçmen seçimleri de oldukça hareketli geçmiş ve seçim hazırlıkları münasebetiyle bütün şehir süslenmiştir.⁴⁷⁷ 17 Ocak günü yani seçimden bir gün önce İstanbul Radyosu'nda bir seçim gecesi yapılmıştır. Başlangıç olarak program kapsamında şehir bandosu bir konser vermiş, ardından da Meliha

⁴⁷⁷ **Ulus**, 18 Ocak 1935; **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1935.

Avni Sözen bir konferans vermiş ve İffet Oğuz da şiir okumuştur. Bundan sonra şehir meclisi üyelerinden Galip Bahtiyar Bey, seçimlerle ilgili bir konferans vermiş ve program sona ermiştir. Bunların haricinde halk seçimlere davet edilirken Cumhuriyet gazetesinde Türk Bayrağına sarılı bir kadın resmi eşliğinde şu ilan yer almıştır.

“Yurddaşlar, sandık başına

Saylav seçiminin ilk safhasına bugün giriyoruz. Cumhuriyetin hepimize vermiş olduğu seçim hakkını kullanmakla bu yüksek rejimin mefhumunu iyice kavradığımızı göstermek boynumuzun borcudur. Kadın, erkek hepimiz sandık başına koşmalıyız. Bu hem siyasal hem de medeni bir vazifedir. Cumhuriyet vatandaşlığı, haklarını tanımak onları kullanmakla teyyüd eder. Cumhuriyet Halk Fırkası bu hakları kullanmamız için her tarafta lazım gelen tertibatı aldı, çalışıyor. Bizler de ona göstereceğimiz tehalükle zahir olmalıyız. Bu sefer kadın yurddaşlarımız da seçmek ve seçilmek hakkını kazandılar. Kendilerine bu hakkı sağlayan rejime karşı şükran borçlarını seçime geniş ir tarzda iştirak etmek suretiyle ödeyeceklerdir.

Yurddaşlar sandık başına!”⁴⁷⁸

Bu ortamda 18-21 Ocak 1935’te yapılan İstanbul ikinci seçmen seçimlerinde % 90 gibi beklentilerin üstünde oldukça yüksek bir katılım olmuştur.⁴⁷⁹ Vatandaşlar, sandıkların bulunduğu yerlere sabahın erken saatleri itibariyle gitmeye başlamış, mızıka ve caz enstrümanları çalınmıştır. İlginç olan bir gelişme de İstanbul Kültür Müdürlüğü’nün yayınladığı tamim gereği bütün ilköğretim öğrencilerinin seçim yerlerine götürülerek, seçimin nasıl yapıldığına tanık olmalarının sağlanmış olmasıdır.⁴⁸⁰ Bu durum kuşkusuz seçim kültürünün yerleştirilmeye çalışıldığı bu süreçte işe temelden başlanması gerektiği düşüncesiyle hayata geçirilmiş bir uygulamayı gözler önüne sermektedir. İktidar, vatandaşlar arasında seçim kültürünü küçük yaştan itibaren yerleştirmeyi önemseydiği için bu seçimlerde ilköğrencileri sınıflar halinde seçim yerlerine götürülmüş ve seçim sürecine doğrudan tanık olmaları sağlanmıştır. Fabrikaların, oy kullanmaları için işçilerine izin vermesi ise seçimlere katılımı arttırmak için en ince ayrıntıların bile düşünüldüğünü göstermesi açısından dikkat çekicidir.⁴⁸¹

Bu arada oy sandıklarının yanına yerleştirilen kürsülerden halk hatipleri de çeşitli nutuklar söylemiştir. Seçimlerin önemiyle ilgili içeriklerden oluşan ve radyo aracılığıyla her tarafa dinletilen nutuklar, 18 Ocak günü, Beyoğlu’nda Mazhar Tunalı

⁴⁷⁸ **Cumhuriyet**, 18, 19 Ocak 1935.

⁴⁷⁹ Oy kullanması gereken 350 bin kişinin % 90’ının oy kullandığı İstanbul İkinci seçmen seçimlerinde, oy kullananların % 51, 8’i erkek, % 48, 2’si de kadınlardan oluşmuştur. **Cumhuriyet**, 21, 22 Ocak 1935.

⁴⁸⁰ **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1935.

⁴⁸¹ **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1935.

ve Fethi İsmail; Fatih'te Orhan Rıza, Hasene Hulusi, Seniha Arif ve Makbule; Bakırköy'de Galib Bahtiyar; Beşiktaş'ta Etem Akif, Abdülkadir Karamürsel ve Vecihe Karamürsel; Üsküdar'da Avukat Macit ve Muharrem Naili; Şişli fırka merkezinde Meliha Avni Sözen ve Kasımpaşa'da İffet Oğuz gibi hatipler tarafından yapılmıştır.⁴⁸² Her tarafta ellerindeki mızıklar ve bayraklarla geçiş törenleri yapan kalabalık topluluklar, fırka merkezi önünde yapılan tezahüratlar ve sandık alayları da görülme-ye değer manzaralar oluşturmuştur.⁴⁸³

Ocak ayının sonlarına doğru tamamlanan ikinci seçmen seçimlerine yoğun bir katılım olmasının yanı sıra Cumhuriyet Halk Fırkası adayları kazanmıştır.⁴⁸⁴ Hemen ardından da Milletvekili seçimleri hazırlıklarına başlanmış ve adayların tespiti için çalışmalar hızlanmıştır. Nitekim bu çerçevede 2 Şubat 1935'te Dolmabahçe'de Atatürk'ün başkanlığında toplanan Bakanlar Heyeti, Cumhuriyet Halk Fırkası Başkanlık Divanı ve İdare Heyeti hemen çalışmalarına da başlamıştır.⁴⁸⁵

Bu gelişmenin ardından Atatürk, 3 Şubat 1935'te bir tamim yayınlayarak halkı çalışmalar konusunda bilgilendirmiştir. Atatürk'ün bağımsız adaylar için Cumhuriyet Halk Fırkası listesinde 16 kişilik boş yer bırakacağını bildirdiği, bağımsız aday olmak isteyenlerin ne gibi özelliklere sahip olması gerektiğini belirttiği ve TBMM çalışmalarının daha sağlıklı işleyebilmesi için ikinci seçmenlerden bağımsız adayları desteklemelerini istediği beyannamesi şu şekildedir:

“Şubatın sekizinci Cuma günü yapılacak sayılab seçimi işleri üzerinde çalışan Fırka Umumi Reislik Divanı yeni mecliste de müstakil üyelerin bulunmasına imkân vermek için fırka namzet listesinde 16 boş yer bırakmaya karar vermiştir. Aşağıda adı yazılı vilayetlerin her birinde birer sayılablık yer için firkadan namzet gösterilmeyecektir. Cumhuriyetçi ve milliyetçi olmakla beraber firkamız programından başka bir programla ve firkalı olmanın tabii kayıtları dışında serbest çalışacak samimi yurttaşların ulus kürsüsünden söyleyecekleri mütalaalarla milli çalışmanın kuvvetleneceği kanaatinde bulunuyoruz. Bu yolda geçirdiğimiz dört yıllık tecrübe fırka esaslarımızın ve fırka hükümeti çalışmalarının ulus önünde yapılan tenkitlerle karşılaştırılmasına fırsat vermiş ve yurttaşların siyasal olgunluğunu arttırmıştır. Her gün her vesile ile düşündüklerini ve yaptıklarını fırka içinde ve firkalılar arasında olduğu kadar iyi ve temiz, bütün yurttaşların da murakabesine arz etmeyi vazife sayan firkamızın bu kararını bildirirken fırka teşkilatımızdan ve firkalı ikinci müntehiblerden yukarıda yazılı vasıftaki müstakil namzetlere rey vermelerini isterim. Birer sayılablık yeri boş bırakılacak olan yerler şunlardır: Ankara, Afyon, Antalya, Denizli, Eskişehir, İstanbul, İzmir,

⁴⁸² **Cumhuriyet**, 19 Ocak 1935.

⁴⁸³ **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1935.

⁴⁸⁴“Sayılab seçimine doğru. İçişleri Bakanlığı'na gelen malumata göre, bugüne kadar 34 vilayette ikinci seçmen seçimi bitmiştir. Seçim yarın akşam memleketin her yerinde tamamen bitmiş olacaktır.” **Ulus**, 25 Ocak 1935.

⁴⁸⁵ **Ulus**, 12 Şubat 1935.

Konya, Kütahya, Sivas, Tokat, Muğla, Niğde, Yozgat, Çankırı ve Kastamonu.⁴⁸⁶

Atatürk bu beyannameyi yayınladıktan sonra Dolmabahçe’de milletvekili adaylarını tespit etmek için çalışmalarını sürdürürken milletvekili adaylığı için Cumhuriyet Halk Fırkası’na başvuru yapanların sayısı 2000 civarında olmuştur. Basına sızan haberlere göre de, TBMM’de 15 civarında kadın, 10 civarında da bağımsız milletvekili yer alacak, meslek erbabı arttırılacak, karı-koca ve kardeşlerin milletvekili olmasına izin verilmeyecekti.⁴⁸⁷

Bağımsız adayların da yavaş yavaş belirmeye başladığı bu günlerde en dikkat çekici gelişmelerden birisi azınlıkların da bağımsız aday olabilmeleridir. Nitekim hemen fırka yöneticileriyle temasa geçen Doktor Nikola Taptas, Doktor Abravaya, Berc Keresteciyan Türker, İstemat Zihni Özdamar, Kevork Simkeşoğlu, Avukat İbrahim Nom (Avram Nom) gibi kişiler adaylıklarını açıklamıştır.⁴⁸⁸ Bunlardan Ankara için milletvekilliğine adaylığını koyan Doktor Taptas Ankara valiliğine ve Belediye Başkanlığına yaptığı başvuruda Türk milleti için milletvekili olmak istediğini ve buna her zaman sadık kalacağını belirttiği programını açıklamış ve gerekli işlemlerin yapılmasını talep etmiştir.⁴⁸⁹ Diğer adaylar da başvuru yaparken neden milletvekili olmak istediklerini içeren programlarını ibraz etmiştir.⁴⁹⁰

Bunların haricinde Ali Fuat Cebesoy Konya’dan, Refet Bele, İhsan Şerif, Galip Kemali ve Nezihe Muhiddin İstanbul’dan, Hüseyin Hüsnü Kitapçı Muğla’dan; Halil Menteşe İzmir’den bağımsız aday olmuştur.⁴⁹¹ Bu sıralarda söz konusu İstanbul

⁴⁸⁶ **Ulus**, 3 Şubat 1935.

⁴⁸⁷ **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1935.

⁴⁸⁸ Doktor Taptas, Rum kökenli kulak burun boğaz doktoru olup Ankara’dan adaylığını koymuş; Doktor Abravaya Marmaralı, Tıp fakültesinin eski hocalarından ünlü bir dâhiliyeci olup Niğde’den aday olmuş; Berc Keresteciyan yakın bir zamana kadar Osmanlı Bankası Galata Merkez Müdürlüğü yapmış, Hilal-i Ahmer Genel Merkez üyelerinden olup Afyon’dan aday olmuştur. Bodrumlu İstemat Zihni ise tanınmış avukatlarından olup Eskişehir’den aday olurken; Kevork Simkeşoğlu İstanbul Üniversitesi ve Mülkiye’nin eski hocalarından biridir. Avukat İbrahim Nom da eski bir hukukçu, şair ve müziksever olarak tanıtılmıştır. **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1935.

⁴⁸⁹ Program şu şekildedir: “Aşağıdaki yazılı program ve şartlar içinde Ankara vilayeti Sayılarına namzetliğimi koydum. Namzetliğimi ve programımı ikinci müntehiblere ve kazalar teftiş reisliklerine bildirmenizi rica ederim. Program şudur: Ben azlık mümessili değil Türk ulusuna mebus olmak istiyorum ve buna her zaman sadık kalarak Mecliste çalışacağım. Programımın ikinci maddesi cumhuriyetçiliktir. Bu rejimin muhafazasına son nefesime kadar çalışacağım. Yurdumuzun maddi ve manevi menfaatine sevgili ve kudretli vatanımızın daha ziyade yükselmesine var kuvvetimle çalışacağım.” **Ulus**, 4 Şubat 1935.

⁴⁹⁰ Milletvekilliğine aday olan diğer azınlıkların programları için bkz. **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1935.

⁴⁹¹ **Cumhuriyet**, 4, 6 Şubat 1935.

adayları arasında yer alan Refet Bele için Fırka Genel Sekreterliğinin yayınladığı bir tebliğ oldukça ilginçtir. Zira tebliğde ikinci seçmenlerden Refet Bele'yi desteklemeleri istenmiştir.⁴⁹²

Önceki seçimlerde olduğu gibi Atatürk'ün seçimler dolayısıyla yayınladığı beyanname çok önemli bir yere sahiptir. Nitekim Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda devam eden çalışmaların tamamlanmasının ardından 1935 seçimleri dolayısıyla milletvekili aday listesini de içeren geniş kapsamlı bir seçim beyanamesi yayınlamıştır.⁴⁹³

6-7 Şubat günlerinde basın aracılığıyla verilen ilanlarda halk sandık başına davet edilmiş ve bütün ikinci seçmenlerin katılımı sağlanmaya çalışılmıştır.⁴⁹⁴ 8 Şubat 1935 günü milletvekili seçimleri yapılmıştır. Şenlik havasında geçen, sandık alaylarının yapıldığı ve oy sandıklarının yanında hatiplerin de seçimlerle ilgili nutuklar söylediği seçim oldukça renkli geçmiştir. Özellikle de uzun uğraşlar sonunda İstanbul için hazırlanan törene halktan yoğun bir katılım olmuştur.⁴⁹⁵

⁴⁹² “CHF Genel Kâtipliğinden tebliğ olunmuştur: Mütেকaid General REFET'in fırkamızın İstanbul'da boş bıraktığı müstakil sayırlık için namzetliğini koyduğunu öğrendik. Fırkamızdan ayrılık fikirleri tarihimize belgeli olan bu zatın Mecliste aradığımız serbest münakaşa için bir sūje olacağını umarız. Bu maksatla CHF Umumi Reislik Divanı; fırkanın İstanbul ikinci müntehiblerinin mütেকaid General Refet'e rey vermelerini iltizam eder...” **Ulus**, 7 Şubat 1935.

⁴⁹³ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/355-1491.1; **Ulus**, 5 Şubat 1935; Bkz. **EK 3**.

⁴⁹⁴ “Müntehibi sanilere İntihabı Mebusan Teftiş Heyeti Reisliğinden: Sekiz Şubat 1935 Cuma günü Ankara Mebusları seçileceğinden bütün müntehibi sanilerin saat dokuzda Belediye gelmelerini dilerim.” **Ulus**, 5, 6, 7 Şubat 1935.

⁴⁹⁵ Cumhuriyet ve Ulus gazeteleri İstanbul'da yapılan Sandık Alayını şu şekilde tasvir etmiştir: “İstanbul'da seçim: İstanbul'da milletvekili seçimi dün görülmemiş bir fevkaladelikle yapıldı. Bu seçimin halkta uyandırdığı heyecan bilhassa sabahleyin yapılan sandık alayında bütün güzelliğiyle ve coşkunluğuyla görünüyordu. Şehir daha evvelki günden itibaren donanmış ve halk sabahın pek erken saatlerinde sokaklara dökülmüştü. Bilhassa bir gün evvel yağışlı geçen havanın dün sabah açık ve güneşli ve günün Cuma oluşu herkesin bu büyük bayrama iştirakini sağlıyordu. Saat yedi buçukta Belediye reis muavini Hamid ve teftiş heyeti üyeleri belediyeye gelmişlerdi. Burada evvelce süslenmiş olan rey sandığı hazırlanan kamyon konulmuş ve 1908'den beri İstanbul mebuslarının seçildiği bu tarihi sandık yeniden süslenmiştir. Burada önde motosikletli polislerle Belediye başkan yardımcısı Hamid Bey'in otomobili ve arkasından rey sandığını taşıyan kamyon, onun arkasında da teftiş heyeti üyelerinin bindiği otomobiller olduğu halde, tertip edilen alay Taksim'e hareket etmiştir. Taksim'de daha sabahın yedisinden itibaren kesif bir kalabalık toplanmaya başlamıştı. Bir taraftan radyo, bir taraftan şehir bandosu muhtelif havalarda çalmaktaydı. Saat sekiz buçukta birçok milletvekilimiz, Vali Muhittin Üstündağ, Fırka Vilayet Heyeti Başkanı Cemal Tunca, vilayet heyeti üyeleri, Şehir Meclisi üyeleri, Üniversite Rektörü ve öğrencileri ile binlerce kişi Taksim Meydanı doldurmuştu. Bu esnada sandık ve onu takip eden otomobiller Taksim'e geldi. Halkın büyük tezahüratı arasında sandık meydana girdikten sonra nutuklar söylenmeye başlandı. Nutuklar alkışlar arasında tamamlandıktan sonra da vali Muhiddin Üstündağ, İstanbul adına hazırlanmış olan gösterişli bir çelengi abideye koymuştur. Hemen ardından da çalınan İstiklal Marşı dinlenmiş ve *Sandık Alayı* hareket etmiştir. Taksim'den hareket eden bu muazzam otomobilli kafilenin önünde motosikletli polisler ve etrafı fırka bayraklarını taşıyan kadınlı erkekli gençlerle sarılmış bir halde seçim sandığını taşıyan kamyon ve bunu takiben de

Cumhuriyet Halk Fırkası 9 Şubat'ta yayınladığı tebliğde 8 Şubat sabahı başlayan milletvekili seçiminin yurdun her tarafında akşama kadar bittiği ve her yerde Cumhuriyet Halk Fırkası adaylarının ittifakla seçildiği ilan edilmiştir. İçişleri Bakanlığı da seçim sonuçlarıyla ilgili olarak bir tebliğ yayınlayarak, seçimlerin bir günde tamamlandığını, seçilmesi icap eden 399 milletvekilinden 17'sinin kadın⁴⁹⁶ olmak üzere 386'sının Cumhuriyet Halk Fırkası adaylarından ittifakla ve 13'ünün de bağımsızlardan ekseriyetle seçildiğini duyurmuştur.⁴⁹⁷ Bu arada seçimlere katılım oranı da önceki seçimlere göre oldukça yüksek olmuştur. İçişleri Bakanlığı'nın saptamalarına göre, 1935 seçimleri dolayısıyla yapılan çalışmalar sonucunda toplam 8054184 birinci seçmen tespit edilmiş ve bunların 5411204'ü oy kullanmıştır.⁴⁹⁸ Zira Esat Öz 1935 seçimlerine katılım oranını % 68,5⁴⁹⁹ olarak tespit etmiş olmasına rağmen, İçişleri Bakanlığı'nın söz konusu verilerine göre katılım oranı % 67,5 civarında olmuştur.

Valinin otomobili olduğu halde diğer otomobiller geliyordu. Bu alay önünde yürüyüş halinde şehir bandosu olduğu halde gayet ağır olarak İstiklal Caddesinden geçti. Caddenin iki tarafındaki apartmanlardan alayın üstüne kol serpantin, konfeti ve şiddetli bir alkış yağmuru yağdırıyordu. Caddeyi dolduran halk da yukarıdan gelen bu alkışlara mukabele ediyordu. Galatasaray'a kadar bu şekilde gelindikten sonra şehir bandosu alaydan ayrıldı ve alay daha hızlı olarak yoluna devam etti. Köprüden alkışlar içinde geçen alay Eminönü Meydanı'nda büyük bir kalabalıkla karşılaştı. Eminönü iğne atsan yere düşmeyecek bir halde kalabalıktı. Bir taraftan askeri bandonun çaldığı havalar, diğer taraftan şiddetli alkışlar arasında alay burayı da geçti. Alay bundan sonra Ankara yoluyla Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet Merkezi önünden geçtikten sonra Beyazıt'a doğru ilerledi. Bu yüzlerce otomobilli kafiye Beyazıt Meydanı'nda büyük bir kafiye tarafından karşılandı. Beyazıt Meydanı'nın Aksaray'a yapılan köşesinden Üniversite Konferans Salonu'na kadar olan yol Fatih ve Beyazıt kazaları ikinci seçmenleri ve binlerce kişi tarafından doldurulmuştu. Meydanda aynı zamanda iki bando birden çalışıyordu. Coşkun tezahürat içinde buradan da geçildi ve seçim sandığı Üniversite konferans salonunun kapısının önünde şehir bandosunun nağmeleri arasında kamyondan indirildi. Sandığı Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri Recep Peker ve eşi karşıladı." **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1935; **Ulus**, 8 Şubat 1935.

⁴⁹⁶ Cumhuriyet Halk Fırkası listesinden meclise giren ilk kadın milletvekilleri şunlardır: Fakihe Öymen (İstanbul), Mebrure Gönenç (Afyon), Satı Karaahmet Kadın (Ankara), Türkan Başbuğ (Antalya), Sabiha Gökçül (Balıkesir), Şehibe İsel (Bursa), Hayriye İz (Denizli), Nakiye Elgün (Erzurum), Benal Nevzat (İzmir), Bediz Aydilek (Konya), Mihri Pektaş (Malatya), Meliha Ulaş (Samsun), Esmâ Naiman (Seyhan), Sabiha Görkey (Sivas), Ferruh Güpgüp (Kayseri), Huriye Öniş Baha (Diyarbakır) ve Seniha Hızal (Trabzon). Çavdar, "Müntehib-i Sanî"den Seçmene", s. 80.

⁴⁹⁷ Seçimleri kazanan bağımsız adaylardan şunlardır: Berc Keresteciyan Türker (Afyon), Nikola Taptas (Ankara), Tayfur Sökmen (Antalya), Mustafa Galip Önsay (Çankırı), Şefik Türsan (Denizli), İstemat Zihni Özdamar (Eskişehir), Refet Bele (İstanbul), Halil Menteşe (İzmir), Nuri Tamaç (Kastamonu), Ali Fuat Cebesoy (Konya), Hüsnü Kitapçı (Muğla), Abravaya Marmaralı (Niğde), Şükrü Bleda (Sivas). **Ulus**, 9 Şubat 1935; **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1935; İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem (1935-1939)**, I. Cilt, TBMM Basımevi, Ankara, 2004, s. 40.

⁴⁹⁸ Birinci seçmenlerden seçime katılanların 2655455'i kadın, 2754859'u da erkektir. İkinci seçmenlerle ilgili tespite göre ise; kadın ikinci seçmen sayısı 5267 iken erkek ikinci seçmen sayısı 32525 olarak belirlenmiştir. **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.1/357.1497.1

⁴⁹⁹ Öz, a.g.e., s. 160.

Atatürk, seçim sonuçları belli olduktan sonra, önceki seçimlerde olduğu gibi yine bir beyanname yayınlamış ve Türk halkına teşekkür etmiştir. Beyanname şu şekildedir:

“Sevgili yurttaşlarım!

Bana ve partime inanınızı ve güveninizi gene gösterdiniz; saylav namzedi olarak size sunduğum arkadaşları yüce seçiminize değerli buldunuz. Ulusça gösterilen birlik, ülkeye bağlılık bütün gözleri yeniden yurdumuza çekmiştir. 1935 seçiminin bittiği, bu, 8 Şubat akşamı Türkiye, iç ve dış alanlarında bundan sonra da karşılaşabileceğimiz türlü meseleler önünde nasıl bir azim ve kuvvet manzarası göstereceğini bir daha acuna bildirmiş oldu. Öz dileğimiz yurdun yüceliği, yurttaşın genliğidir.”⁵⁰⁰

⁵⁰⁰ Cumhuriyet, 9 Şubat 1935.

1.4. Milli Şef Dönemi'nde Yapılan Genel Seçimler ve CHP'nin Seçim Propagandaları

Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de ölümü üzerine İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına seçilmiş ve böylelikle Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. 1938-1950 yılları arasında kapsayan İnönü döneminde, 1939 ve 1943'te iki dereceli ve tek partili, 1946 ve 1950'de ise tek dereceli ve çok partili olmak üzere toplam dört genel seçim yapılmıştır.

1.4.1. 1939 Genel Seçimleri ve CHP'nin Propaganda Faaliyetleri

1.4.1.1. Seçim Öncesindeki Önemli Gelişmeler

Milli Şef döneminde yapılan genel seçimlere geçmeden önce, bu genel seçimleri daha iyi anlamak açısından, 1935-1939 yılları arası dönemde yaşanan önemli gelişmeleri özetlemek yararlı olacaktır. 1935 seçimlerinden hemen sonra Mayıs 1935'te toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Dördüncü Büyük Kurultayı, 1939 yılı ve sonrasındaki seçimleri etkileyecek önemli kararların alındığı bir kongre olmuştur. 384 milletvekili ve 160 il temsilcisinin katılımıyla 9-16 Mayıs 1935 tarihleri arasında gerçekleşen kurultay, Atatürk'ün katıldığı son kurultay olmuştur.⁵⁰¹

Kurultayın dikkat çeken ilk özelliği, fırka yerine parti kelimesinin kullanılmaya başlanmış olması ve böylelikle Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Cumhuriyet Halk Partisi'ne dönüşmesidir.⁵⁰² Kurultay esnasında tüzükte önemli bir değişiklik yapılmazken, parti propagandasının, özellikle de sözlü propagandanın önemsenmesine paralel olarak tüzüğe bu konuyla ilgili bir ekleme yapıldığı dikkat çekmektedir. Söz konusu eklemeye göre, Büyük Kurultay tarafından belirlenen 16 kişilik Genel Yönetim Kurulu; parti örgütü tarafından gerçekleştirilen genel konferans konularını belirlemek ve parti programı hakkında broşürler hazırlamanın yanı sıra, parti prensipleri-

⁵⁰¹ **C.H.P. DÖRDÜNCÜ BÜYÜK KURULTAYI GÖRÜŞMELERİ TUTULGASI (9-16 MAYIS 1935)**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

⁵⁰² Türkçeyi sadeleştirme kapsamında yapılan çalışmalar sonucunda birçok yeni kelime türetilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. Bu konuda kullanılmaya başlanan parti vb. yeni Türkçe kelimeler için bkz. **C.H.P. TÜZÜĞÜ (Partinin Dördüncü Kurultayı Onaylamıştır)**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 40-45.

ni sözlü propaganda ile halka aktarmak için faydalı olacağı düşünülen yerlerde *Halk Hatipleri Teşkilatı ve Halk Kürsüleri* kurmakla görevlendirilmiştir.⁵⁰³

Şemsettin Günaltay başkanlığındaki Program Komisyonu ise yeni bir program hazırlamıştır. Siyasi, sosyal, ekonomik esasların açık ve net bir şekilde ele alındığı program, bir giriş, sekiz bölüm ve 73 madde şeklinde oluşturulmuştur.⁵⁰⁴ 1931’de toplanan Üçüncü Büyük Kongre esnasında Cumhuriyet Halk Partisi programına giren “Altı İlke”nin *Kemalizm* ismiyle değerlendirilmesi de Kurultayın önemli sonuçlarından biridir. Bununla ilgili olarak programın giriş bölümünde partinin izlediği siyaset; “*Partinin güttüğü bütün bu esaslar, Kemalizm prensipleridir.*” şeklinde değerlendirilirken, ikinci bölümde; cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devletçilik, laiklik, devrimcilik ilkeleri partinin ve ülkenin ana vasıfları olarak ele alınmıştır.⁵⁰⁵

1930’lu yıllar Cumhuriyet Halk Partisi’nin siyasal sistem içerisindeki konumunun da netleşmeye başladığı ve parti-devlet kaynaşması yönünde çeşitli düzenlemelerin yapıldığı yıllardır.⁵⁰⁶ Cumhuriyet Halk Partisi-devlet kaynaşmasının resmi olarak herhangi bir dayanağının bulunmadığı Mayıs 1935’te Altı İlke’nin hem partinin hem de devletin ana vasıfları olarak ele alınması bu durumun göstergelerinden biridir. Parti Genel Sekreteri Recep Peker’in kurultay esnasında yapmış olduğu aşağıdaki konuşması da bu bağlamda ele alınabilir:

“Arkadaşlarım, yeni programın göze çarpan ve kendini duyuran başlıca farkı yeni Türkiye’de zaten baştan beri devletle bir ve beraber çalışan Cumhuriyet Halk Partisi varlığının, devlet varlığı ile birbirlerine daha sıkı bir surette yaklaşmasıdır. Esasta partinin ana vasıfları olan cumhuriyetçilik, ulusçuluk,

⁵⁰³ Daha önce de değinildiği gibi sözlü propaganda faaliyetleri kapsamında 1931’de kurulan *Halk Hatipleri Teşkilatı*’nın yanı sıra, görev üstlenmiş birçok başka kuruluş ve uygulamaya rastlamak mümkündür. Öyle ki bu düzenlemeler arasında yer alan *Halk Kürsüleri* de İlk kez 1933’te Cumhuriyet Bayramı kutlamaları hazırlıkları sırasında kurulmuştur. Kuruluşundan dört yıl sonra On beşinci yıl kutlamaları hazırlıkları sırasında oluşturulan *Halk Kürsüleri Öğreneği*’nde de amaç şu şekilde belirlenmiştir: “*Cumhuriyet bayramında partimizin dayandığı Cumhuriyet ve inkılâp prensiplerinin yayılmasını temin için Cumhuriyet Halk Partisi örgütü olan Vilâyet, Kaza ve Nahiye merkezlerinde halk kürsüleri açılacaktır.*” **C.H.P. TÜZÜĞÜ (Partinin Dördüncü Kurultayı Onaylamıştır)**, s. 12; **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi** 490.01/132.534.3; Uzun, “*Bir Propaganda Aracı olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilâtı*”, s. 93.

⁵⁰⁴ Birinci Bölüm: Esaslar, İkinci Bölüm: Cumhuriyet Halk Partisi’nin Ana Vasıfları, Üçüncü Bölüm: Ekonomi, Dördüncü Bölüm: Maliye, Beşinci Bölüm: Ulusal Eğitim, Altıncı Bölüm: Sosyal Hayat ve Sağlık İşleri, Yedinci Bölüm: İçişleri, Adalet İşleri ve Dış Siyaset, Sekizinci Bölüm: Vatan Müdafaası. Bkz. **C.H.P. PROGRAMI (Partinin Dördüncü Kurultayı Onaylamıştır)**.

⁵⁰⁵ **C.H.P. PROGRAMI (Partinin Dördüncü Kurultayı Onaylamıştır)**, s. 2-3, 6.

⁵⁰⁶ Öz, **a.g.e.**, s. 118.

halkçılık, devrimcilik, devletçilik ve laiklik yeni program onaylandıktan sonra yeni Türkiye devletinin de vasıfları haline geliyor⁵⁰⁷

Bu sürecin bir diğer halkası ise kurultay sonrasında gerçekleşmiş ve söz konusu parti-devlet bütünleşmesi 1936'da resmîyet kazanmıştır. 1931'den itibaren Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri olan Recep Peker, 15 Haziran 1936'da görevden alınmış ve 18 Haziran'da CHP Genel Başkan Vekili İsmet İnönü tarafından yayınlanan bir beyannameyle parti-devlet ve hükümetin birleştirildiği açıklanmıştır. Öngörülen düzenlemeye göre, Dâhiliye Vekili'nin aynı zamanda CHP Genel Sekreteri olması, valilerin de Cumhuriyet Halk Partisi İl Başkanları olması kararlaştırılmıştır.⁵⁰⁸ Bu arada Recep Peker görevden alındıktan sonra parti Genel Sekreterliği'ne İçişleri Bakanı Şükrü Kaya getirilmiş, Kaya, hem İçişleri Bakanlığı hem de Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği görevini birlikte yürütmüştür.⁵⁰⁹ Bu alandaki bir başka gelişme de Başbakan İsmet İnönü ve 153 milletvekilinin 5 Şubat 1937'de TBMM'ye sundukları teklif sonucunda "Altı İlke"nin 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na eklenmesi ve böylece parti ilkelerinin resmen devletin temel ilkeleri haline gelmesi olmuştur.⁵¹⁰

1935-1939 yılları arası dönem, Dördüncü Büyük Kurultay ve Cumhuriyet Halk Partisi-devlet bütünleşmesinin haricinde önemli gelişmelere sahne olmuştur. Dış politikada 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazların statüsü değiştirilirken,⁵¹¹ 1937'de Hatay Sorunu patlak vermiş⁵¹² ve Türkiye-Afganistan-İran ve

⁵⁰⁷ C.H.P. DÖRDÜNCÜ BÜYÜK KURULTAYI GÖRÜŞMELERİ TUTULGASI (9-16 MAYIS 1935), s. 45.

⁵⁰⁸ Söz konusu bütünleşme konusuna açıklık getiren ve bütün parti örgütüne, Umumi Müfettişliklere ve valiliklere gönderilen genelgede şunla belirtilmiştir: "Cumhuriyet Halk Partisi'nin memleketin siyasi ve içtimai hayatında güttüğü yüksek maksatların tahakkukunu kolaylaştırmak, partinin inkişafını hızlandırmak için bundan sonra Parti faaliyeti ile hükümet idaresi arasında daha sıkı bir yakınlık ve daha ameli bir beraberlik temin edilmesine Genbaşkurca karar verilmiştir. Bu maksatla: 1. Dahiliye Vekili Genyönkurul üyeliğine alınmış ve kendisine partinin Genel Sekreterlik vazifesi verilmiştir. 2. Bütün vilayetlerde vilayet parti başkanlığına vilayetin Valisi memur edilmiştir..." Beyanname için bkz. **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, K1/163(44-1)F36-8; **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/3.12.111. Cemil Koçak, "CHP-Devlet Kaynaşması (1936), **Toplumsal Tarih**, Sayı: 118, Ekim 2013, s. 74.

⁵⁰⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan Şükrü Kaya imzalı yazışmalarda bir yandan valilere, kurultay kararı bildirilerek parti il başkanlıklarını uhdelerine almaları bildirilirken, il başkanlarına yazılan yazılarda da görevlerini valilere devretmeleri talep edilmiştir. **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, K1/163(44-1) F36-3, 4.

⁵¹⁰ **TBMMZC**, Devre:5, Cilt: 1, s. 58 vd.; Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II, 1931-1938, Tek Partili Cumhuriyet**, s. 231; Koçak, "Siyasal Tarih", **Türkiye Tarihi 4**, s. 115-116.

⁵¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, Cilt 1 (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2000, s. 501-526.

⁵¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Soysal, **a.g.e.**, s. 539-589.

Irak arasında Sadabat Paketi imzalanmıştır.⁵¹³ İç politikada ise 25 Ekim 1937’de Başbakanlıktan istifa eden İsmet İnönü’nün yerine, 1 Kasım 1937’de Celal Bayar hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.⁵¹⁴ En önemli gelişme ise bir süredir hasta olan Atatürk’ün 10 Kasım 1938 sabahı vefat etmesidir. 1923-1938 yılları arasında hem Cumhurbaşkanlığı hem de Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığı görevlerini birlikte yürüten Atatürk’ün ölümüyle söz konusu iki koltuğun da doldurulması gereği doğmuştur.

Bu çerçevede ilk olarak yeni Cumhurbaşkanı’nı seçmek için TBMM Başkanı Abdülhalik Renda, Meclis’i olağanüstü toplantıya çağırmıştır. İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Celal Bayar, Fethi Okyar ve Abdülhalik Renda gibi isimlerin Cumhurbaşkanlığı için adaylığı söz konusu olmakla birlikte, gerçekte iki aday ön plana çıkmıştır ki, bunlar, İsmet İnönü ve Fethi Okyar’dır.⁵¹⁵ Bu ortamda 11 Kasım 1938 günü 348 milletvekilinin katılımıyla toplanan TBMM’de İsmet İnönü oy birliğiyle Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir.⁵¹⁶

26 Aralık 1938’de de partinin yeni Genel Başkanını seçmek için *Cumhuriyet Halk Partisi Birinci Olağanüstü Kurultayı* toplanmıştır. Önemli tüzük değişikliklerinin yapıldığı kurultayda Atatürk; “*Partinin banisi ve ebedi başkanı Türkiye Cumhuriyetinin müessisi olan Mustafa Kemal Atatürk’tür.*” şeklindeki ikinci maddeyle partinin kurucusu ve *Ebedi Başkan*’ı olarak kabul edilirken, İnönü; “*Partinin Değişmez Genel Başkanı İsmet İnönü’dür.*” şeklindeki üçüncü maddeyle partinin Genel Başkanlığına seçilmiş ve böylelikle *Değişmez Genel Başkanlık* İnönü ile sürdürülmüştür.⁵¹⁷ Birinci Olağanüstü Kurultay ile birlikte İnönü için *Milli Şef* unvanının kullanılmaya başlanması da dikkat çeken diğer bir gelişmedir. Böylece Atatürk dö-

⁵¹³ Soysal, **a.g.e.**, s. 590-595.

⁵¹⁴ İsmet İnönü’nün 29 Ekim 1923’te başlayan Başbakanlık serüveni, Fethi Okyar’ın araya giren 103 günlük Başbakanlığı dışında on dört yıl, sekiz ay, on üç günlük uzun bir sürenin sonunda noktalanmıştır. 20 Eylül 1937’de bir buçuk aylık izin alan İnönü 25 Ekim’de de istifa etmiştir. Söz konusu istifada Hatay Sorunu ve Devletçilik konusundaki fikir ayrılıkları etkili olmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Şerafettin Turan, **İsmet İnönü (Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği)**, Bilgi Yay., Ankara, 2003, s. 126-131.

⁵¹⁵ Turan, **İsmet İnönü (Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği)**, s. 138

⁵¹⁶ **TBMMZC**, Devre: 5, Cilt: 27, s. 16-17.

⁵¹⁷ Önceki tüzüklerde Genel Başkan’ın hangi koşullarda değişebileceğine yer verilmemişken yeni tüzüğe göre, Değişmez Genel Başkan, ancak ölüm, görev yapamayacak kadar hasta olma ve istifa gibi üç koşuldan biri gerçekleştiğinde değişebileceğine tüzükte yer verilmiştir. Bu üç koşuldan biri gerçekleştiğinde, Büyük Kurultay olağanüstü olarak toplanacağı ve yeni bir Değişmez Genel Başkan seçileceği karara bağlanmıştır. **C.H.P. TÜZÜK, Partinin Üsnomal Kurultayı Onaylamıştır.**, Recep Uluoğlu Basımevi, Ankara, 1938, s. 3.

neminde sık sık kullanılan, fakat resmi bir nitelik kazanmayan “Şef” kavramı kurul-
tayda fiili bir nitelik kazanmış ve Atatürk, “Ebedî Şef”, İnönü de “Millî Şef” olarak
tanımlanmıştır.⁵¹⁸ Bunun etkisiyle İnönü döneminin bir kısmı, “Millî Şef Dönemi”
olarak da ele alınmaktadır.

Bu süreçte yeni bir yapılanmaya da giden İnönü, Cumhurbaşkanlığına seçil-
dikten sonra bir yandan parti, hükümet ve Meclis üzerindeki siyasi otoritesini güç-
lendirmeye çalışmış, bir yandan da Cumhuriyet döneminde çeşitli nedenlerle Atatürk
ile anlaşmazlığa düşerek siyasi alandan uzaklaşan devlet adamlarıyla temas kurmuş
ve onlarla uzlaşmıştır. İnönü bu girişimlerinin nedenini şöyle açıklamaktadır:

“Atatürk’ün ölümünden sonra ilk iş olarak dâhilde emniyet tesisinin lazım oldu-
ğunu gördüm. Eski muhaliflerin teskini, mümkünse kazanılması, kıymetli bir şey
idi. İhtilaf ve nifak esasen şahsiyetten doğmuş idi.”⁵¹⁹

Bu düşünceyle de Kazım Karabekir, Hüseyin Cahit Yalçın, Fethi Okyar, Ali
Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Rauf Orbay gibi bir süredir siyasetin dışında kalan isim-
lerle temas kurulmuş ve Kazım Karabekir, Hüseyin Cahit Yalçın ile Fethi Okyar 31
Aralık 1938’de yapılan ara seçimlerde milletvekili seçilerek Cumhuriyet Halk Partisi
saflarında siyasi alandaki yerlerini almış, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay ve Refet
Bele de ara seçimlerden sonra Cumhuriyet Halk Partisi’ne katılmıştır.⁵²⁰ Bu arada İş
Bankası yönetiminde de revizyona giden İnönü, Celal Bayar’a yakınlığıyla bilinen
Muammer Erişgil’in yerine Selahattin Çam’ın İş Bankası Genel Müdürü olmasını
sağlamıştır.⁵²¹

⁵¹⁸ “Şef” deyimini Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Faşist olarak tabir edilen İtalya ve Almanya’nın
liderleri Mussolini ve Hitler için kullanılmıştır. Kavram, Türk siyasi tarihi literatürüne ise tek parti
döneminde girmiş olup, Atatürk ve İnönü için kullanılan bir deyim olmuştur. Ancak yaygın kullanımı
İnönü ve dönemi içindir. Atatürk’ten sonra, Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı olan İsmet İnö-
nü’ye “Millî Şef” denilmiştir. İnönü’nün “Millî Şef” unvanını almasında iki temel etken vardır. Bunla-
rın birincisi, iki savaş arası dönemde adeta moda olan, içte ve dışta saygınlıkları yüksek tek partili şef
sistemlerinin (Almanya’da Hitler-Führer, İtalya’da Benito Musollini-Duçe ve İspanya’da Franco-
Caudillo gibi) etkisidir. İkincisi ise Atatürk’ün ölümü ile ortaya çıkan iktidar boşluğunu kapatmaya
çalışmaktır. Şef, Millî Şef, şeflik sistemi, batıdaki gelişimi ve Türkiye’de bu kavramların kullanımı ile
ilgili olarak bkz. Nadir Nadi, **Perde Aralığından**, Çağdaş Yay., İstanbul, 1991, s.14-15; Cemil Ko-
çak, **Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt: 1, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s. 164-173;
Cemil Koçak, “*Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedî Şef/Millî Şef*”, **Modern Türki-
ye’de Siyasî Düşünce Kemalizm**, Cilt: 2, İletişim Yay., İstanbul, s. 119-137; Uzun, “*Tek Parti Dö-
neminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kema-
lizm ve Millî Şef Kavramları*”, s. 257-264; Cemil Koçak, “*Siyasal Tarih*”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi**,
Cilt: 1, (Haz. Sina Akşin-Bülent Tanör-Korkut Boratav), Milliyet Kitaplığı, İstanbul, s.164-165.

⁵¹⁹ Koçak, **Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt: 1, s. 173-174.

⁵²⁰ Turan, **İsmet İnönü (Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği)**, s. 148-149.

⁵²¹ Koçak, **Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt: 2, s. 41-42.

Yukarıda aktarılan gelişmeler kuşkusuz İnönü'nün siyasal alanda otoritesini sağlamlaştırması açısından bir geçiş dönemini oluşturmuştur. Ancak bu geçiş dönemi büyük oranda tamamlayan gelişme, 25 Ocak 1939'da Başbakanlıktan istifa eden Bayar'ın yerine Refik Saydam'ın hükümeti kurmakla görevlendirilmesidir.⁵²² Böylelikle İnönü, başbakanlıktan uzaklaştırıldığı 1937 yılında kendinden yana tavır koyan Refik Saydam'a hükümeti kurma görevini vermekle hem partideki otoritesini sağlamlaştırmış, hem de geçiş dönemi büyük ölçüde tamamlanmıştır. Bu arada Tevfik Rüştü Aras'ın Londra Büyükelçiliğine atanması ve milletvekilliğinden istifa etmesi de bu sürecin bir parçası olarak ele alınabilir.⁵²³

1.4.1.2. Seçim Propagandaları

25 Ocak 1939'da Refik Saydam'ın hükümeti kurmakla görevlendirilmesinin yanı sıra Parti divanında seçimlerin yenilenmesi kararı alınmıştır.⁵²⁴ Bu gelişmenin hemen ardından 27 Ocak 1939'da Refik Saydam, Hasan Saka, Hilmi Uran ve Fikri Tuzer'in seçimlerin yenilenmesine dair TBMM'ye sundukları teklif oy birliğiyle kabul edilmiş ve 1939 genel seçimlerine giden süreç resmen başlamıştır.⁵²⁵

Bu sırada yaşanan ve basında geniş yankı bulan gelişmelerden biri de Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine Fikri Tuzer'in atanmasıdır.⁵²⁶ Bu atama, parti genel sekreterliğinin Dâhiliye Vekili tarafından yürütülmesi yönündeki 1936'dan beri sürdürülen düzenlemenin sona erdiğini göstermesi açısından önemlidir.⁵²⁷

1939 genel seçimlerinin İnönü açısından oldukça önemli olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü bu seçimler, Cumhurbaşkanlığına ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığına kısa bir süre önce seçilen İnönü liderliğinde yapılan ilk seçimlerdir. İnönü, ilk sınavına gerçekten büyük önem vermiş ve seçim sürecindeki yazışmalarda parti merkezi taşra teşkilatından seçimlere katılım oranını yükseltmeye çalışmasını ve bu oranın yüzde seksenin altına düşmemesini istemiştir. Katılım oranının

⁵²² TBMMZC, Devre: 5, Cilt: 29, s. 143-144; **Tan**, 26 Ocak 1939; **Ulus**, 26 Ocak 1939.

⁵²³ Aynı yer.

⁵²⁴ **Ulus**, 26 Ocak 1939; **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1939.

⁵²⁵ TBMMZC, Devre: 5, Cilt: 29, s. 220.

⁵²⁶ **Ulus**, 27 Ocak 1939.

⁵²⁷ **Tan**, 26 Ocak 1939.

bu denli önemsenmesinin iç politikanın yanı sıra dış politikayla ilgili olduğu da belirtilmektedir. Buna göre, İnönü öncelikle belirleyeceği milletvekili adaylarının seçmelerin yüksek katılım oranıyla seçilerek meclisteki yerlerini almalarını, dolayısıyla belirlediği adayların halkın büyük bir kesimi tarafından onaylanan güçlü bir Cumhurbaşkanı olmayı hedeflemişken, İkinci Dünya Savaşı'na giden ve hassas uluslararası ilişkilerin söz konusu olduğu bu süreci yönetecek kadar iç kamuoyunun desteğini almış güçlü bir lider imajını yaratmayı da amaçlamıştır.⁵²⁸

Günümüzdeki gibi seçim mitinglerinin ve toplantıların olmadığı bu yılların seçim hazırlıklarını ve seçim propagandasını, neredeyse tümüyle basından takip etmek durumundayız. Öyle ki, bu dönemde basın-yayın organlarında çıkan haberlerin önemli bir kısmı propaganda kapsamında değerlendirilmelidir. Çünkü basın bir yandan kamuoyunu seçimlerin gidişatına dair bilgilendirmeye dair haberleri yansıtırken, bir yandan da seçimlere katılımı artırma yönündeki davetlere, ilanlara ve köşe yazılarına yer vermiştir. Nitekim seçimlerden sonra Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Fikri Tuzer tarafından yayınlanan teşekkür yazısında da bu duruma temas edilerek basına ve basın mensuplarına seçim sürecindeki katkılarından dolayı teşekkür edilecektir.⁵²⁹

1939 genel seçimleri, Atatürk döneminde de uygulanan 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanunu'na göre yapılan son seçimdir. Seçim hazırlıkları sürecine bakıldığında Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin zaman kaybetmeden, seçim kararını parti teşkilatına duyurduğu ve hazırlıklara başlanması gerektiğini bildirdiği görülür.⁵³⁰ Bu arada Başbakan Refik Saydam, İçişleri Bakanı Faik Öztrak ve Parti Genel Sekreteri Fikri Tuzer 28 Ocak'ta bir toplantı yaparak, seçimlerle ilgili alınacak önlemleri ve hazırlıkları görüşmüştür.⁵³¹ Bunların yanı sıra seçim işlerini organize etmek için Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Fikri Tuzer başkanlığında bir

⁵²⁸ Alkan, **Tanzimat'tan Cumhuriyete Seçimler Belgeseli (1839-1999)**.

⁵²⁹ Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği tarafından yayınlanan teşekkür yazısı şu şekildedir: "İki aydan beri devam eden intihabat faaliyeti esnasında matbuatımızın her milli meselede olduğu gibi şuurlu ve devamlı teşriki mesaisi cidden memnuniyeti mucip olmuştur. Cumhuriyet matbuatının milli irade ve hâkimiyetin tecellisi gibi bu büyük ödevdeki olgun çalışmalarını şükranla anmayı yerinde vazife sayarım. Matbuatımızın sayı erkânına teşekkürlerimin iblağını bilhassa rica eder, saygılarımı sunarım." **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/4.20.2

⁵³⁰ **Tan**, 26 Ocak 1939; **Ulus**, 1 Şubat 1939.

⁵³¹ **Tan**, 29 Ocak 1939.

komisyon oluşturulmuş ve çalışmalara hız verilmiştir.⁵³² Ankara’da da bu kapsamda hazırlıklara başlanarak Vali ve Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan başkanlığında bir toplantı yapılmış ve seçim teftiş heyeti oluşturulmuştur.⁵³³ İstanbul’da da hemen hazırlıklara başlanarak, Vali Lütü Kırdar’ın katılımıyla 30 Ocak’ta ilk toplantı yapılmıştır.⁵³⁴ Dâhiliye Vekâleti tarafından 6 Şubat 1939’da valiliklere çekilen telgrafta da seçimin belirlenen süre içinde tamamlanabilmesi için adli memurların yanı sıra ordu da çalışan sivil memurların da seçim işlerinde yardımcı olmaları istenmiştir.⁵³⁵

Bunun yanında Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Fikri Tuzer’in 1939 seçimlerine giden süreçte, hem parti hem de seçim propagandası olarak ele alınabilecek faaliyetleri çok erken bir tarihte başlattığını ifade etmek mümkündür. 11 Mayıs 1935 tarihinde milletvekillerine ulaştırılan bir genelgede, yaz aylarında seçim bölgelerine gitmeleri, buralarda birtakım faaliyetlerde bulunmaları ve izlenimlerini rapor halinde merkeze bildirmeleri rica edilmiştir. Genelgede milletvekillerinden özetle; parti örgütünü ve Halkevlerini ziyaret ederek ne durumda olduklarını tespit etmeleri, ziyaretler sırasında parti mensupları arasında iyi ilişkiler geliştirilmesini sağlamaları, vatandaşlarla toplu konuşmalar yapmaları ve konferanslar vermek suretiyle parti programını anlatmaları, çimento, tuz ve şeker fiyatlarında indirim yapıldığını halkla paylaşmaları ve bunun halk üzerindeki etkilerini arttırmaya çalışmaları istenmiştir. Bu arada bütün çiftçileri ilgilendiren tarım borçlarının taksitlendirildiğinin önemini anlatmak ve vatandaşlarla kurulan temaslar sırasında isteklerini dinlemek de üzerinde durulan diğer konulardır.⁵³⁶

Asıl propaganda faaliyetleri ise seçim kararının alınmasıyla birlikte yoğunlaşmaya başlamıştır. Zekeriya Sertel, “*Yeni Meclisin Hüviyeti Ne Olacak?*” isimli köşe yazısında bir yandan seçim kararının alındığını duyururken diğer yandan Cumhuriyet Halk Partisi’nin propagandasını yapmıştır. Sertel, yazısında Cumhuriyet Halk Partisi’nin bütün vatandaşları sinesinde bir araya getirdiğini vurgulayarak, 1939’a dek geçen süre içinde partinin yaptığı hizmetlerin tartışılmaz olduğunu ifade etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin halkın ve Atatürk’ün partisi olarak ele alındığı yazıda

⁵³² **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1939.

⁵³³ **Ulus**, 7 Şubat 1939.

⁵³⁴ **Tan**, 31 Ocak 1939.

⁵³⁵ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 030.10/75.497.15; **Babalık**, 7 Şubat 1939.

⁵³⁶ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/3.11.4

seçimler sonucunda kurulacak olan TBMM'nin, Atatürk dönemi meclisleri gibi partinin programına ve prensiplerine inanan bir meclis olacağıın altını çizmiştir. Bunun yanında yeni dönemde gençlere yer verilmek suretiyle onların zindeliğinden yararlanılması ve rejimin güçlendirilerek sürdürülmesi gerektiğini de vurgulamıştır.⁵³⁷

Falih Rıfki Atay da “*Yeni Kamutaya Doğru*” başlıklı köşe yazısında, seçim hazırlıklarını ele alarak, Türk devriminin ve rejimin propagandasını yaparken, uluslararası tehlikelere karşı bir takım uyarılarda bulunmuş ve herkesi seçimlerde İnönü'nün etrafında kenetlenmeye davet etmiştir: “*Memleket seçim hazırlığı içindedir. Neticenin ne olacağı şimdiden tahmin olunabilir: Milli Şef İsmet İnönü'nün etrafında demir gibi milli bir tesanüt. Zafer ve inkılâp, 19 sene içinde Türk milletine müstakil bir yurt, hâkim ve ileri bir devlet, hür bir hayat, asırlardan beri neye susamışsa, hepsini temin etti...*”⁵³⁸ diyerek seçim sürecinde köşe yazılarıyla aktif bir rol üstlenen Atay, “*Reylerimizi Kullanırken...*” başlıklı yazısında da dünyanın büyük bir açmaza doğru sürüklendiği bu süreçte, İnönü döneminin ilk genel seçimi olan 1939 seçimlerinde, birlik olunması gerektiğini vurgulamış ve bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“...Türkiye, barışçılığına ve bugünkü ihtilaflar ve cephele karşındaki bitarafliğine rağmen, vakaların inkişafını kayıtsızca takip edemez. Hassas, uyanık ve tetik bulunmak mecburiyetindeyiz. Emniyetimiz için ilk şart, tam ve kati bir vahdet içinde, saflarımızı sıkı tutmaktır. Milli Şef'in ilk seçimini, bu vahdetin hiç kimsede hiçbir türlü tereddüde fırsat vermeyecek bir iradeler birliği tezahürü ile neticelendirmeliyiz. Beynelmilel kararsızlık ve kargaşalık havası içinde, coğrafyanın bu nazik bölgesinin mukadderatına nizamcı ve olgun bir milletin sarsılmaz vahdeti hâkim olduğunu ispat etmekteki müstesna ehemmiyet, bütün vatandaşlar tarafından kavranmak ve anlaşılacak lazımdır.”⁵³⁹

Seçime yönelik hazırlıklar devam ederken, Ankara'da seçim defterleri hazırlanarak teftiş heyetine gönderilmiş ve incelenmeye başlanmıştır.⁵⁴⁰ Ağrı, Bitlis, Bolu, Burdur, Diyarbakır, Elazığ, Kastamonu, Konya, Muş, Siirt ve Sinop gibi illerde seçim defterleri ile ilgili hazırlıklar kısa sürede tamamlanırken,⁵⁴¹ İstanbul'da da benzer gelişmeler yaşanırken Teftiş Heyeti, Vali ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar başkanlığında 6 Şubat'ta çalışmalarına başlamış ve kazalarda hazırlanarak Belediye Başkan-

⁵³⁷ M. Zekeriya Sertel, “*Yeni Meclisin Hüviyeti Ne olacak?*”, **Tan**, 30 Ocak 1939.

⁵³⁸ Falih Rıfki Atay, “*Yeni Kamutaya Doğru*”, **Ulus**, 9 Şubat 1939.

⁵³⁹ Falih Rıfki Atay, “*Reylerimizi Kullanırken...*”, **Ulus**, 10 Şubat 1939.

⁵⁴⁰ **Ulus**, 1,5 Şubat 1939.

⁵⁴¹ **Tan**, 05 Şubat 1939.

lığına gönderilen seçim defterleri incelenmeye başlanmıştır.⁵⁴² İzmir’de de seçim hazırlıklarının ilk evresi tamamlanmıştır. Belediye ve diğer kurumların memurları gruplar halinde çalışarak, seçim defterlerini hazırlamanın yanı sıra mahallelere asılmasını sağlanmıştır.⁵⁴³ 11 Şubat’a gelindiğinde de her yerde bu işler tamamlanarak seçim defterleri askıya çıkarılmıştır.⁵⁴⁴

Yapılan hazırlıklar sonucunda da milletvekili seçiminin 26 Mart’ta yapılması kararlaştırılmış, önceki döneme göre 23 daha fazla milletvekili çıkacağı ve 62 seçim bölgesinden toplam 422 milletvekili seçileceği anlaşılmıştır. Bu arada Cumhuriyet Halk Partisi, milletvekili adaylarını 24 Mart’ta ilan edeceğini duyurmuştur.⁵⁴⁵

Yeni Meclisin nasıl bir yapıya sahip olacağına dair çeşitli yorumların da yapılmaya başlandığı bu süreçte, Atatürk dönemindeki uygulamanın devam edeceği ve bu çerçevede bağımsız adaylar için birkaç ilde boşluk bırakılacağı basında yer almıştır.⁵⁴⁶ Aynı dönemde Cumhuriyet Halk Partisi listesinden seçimlere girmek isteyenlerin sayısının oldukça fazla olduğu basına yansımıştır. Gazetelerde yer alan haberlere göre, 15 Şubat’a gelindiğinde milletvekili adayı olmak için yaklaşık bin kişi başvuru yapmıştır.⁵⁴⁷ Tan gazetesi ise bu rakamı 20 Şubat’ta sekiz bin gibi yüksek bir rakam olarak haberleştirmiştir.⁵⁴⁸ Ancak başvuruların fazlalığından ve sunulan dilekçelerin düzensizliğinden dolayı Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği, bu konuyla ilgili olarak bir genelge yayınlamak durumunda kalmıştır. Dilekçelerin daha açık bir dille yazılmasının talep edildiği genelgede, başvuru yapanların hangi seçim bölgesinden aday gösterilmek istediklerini de açıkça belirtmeleri gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁴⁹

Burhan Felek, “*Hele Bir Sesini İşitsek!*” başlıklı yazısında milletvekilliği için bin civarında kişinin başvurduğunu, fakat bu sayının çok az olduğunu vurgulayarak, söz konusu dönem için ilginç sayılabilecek bir öneri getirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin başvuru yapmak isteyen adaylara yönelik olarak yayınladığı genel-

⁵⁴² **Cumhuriyet**, 7-8 Şubat 1939.

⁵⁴³ **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1939.

⁵⁴⁴ **Ulus**, 11, 12 Şubat 1939.

⁵⁴⁵ İllerin çıkaracakları milletvekili sayıları için bkz. **Ulus**, 13 Şubat 1939; **Tan**, 14 Şubat 1939; **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1939.

⁵⁴⁶ **Cumhuriyet**, 10-11 Şubat 1939; **Ulus**, 10 Şubat 1939; **Babalık**, 11 Şubat 1939.

⁵⁴⁷ **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1939.

⁵⁴⁸ **Tan**, 20 Şubat 1939. Gazetede yer alan rakamın bu denli yüksek olması, abartılı bir bilgi ya da baskı hatası olarak değerlendirilebilir.

⁵⁴⁹ **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1939; **Babalık** 23 Şubat 1939.

geyi haklı bulduğunu ifade eden yazar, başvuruların kendilerine birer program hazırlaması gerektiğini ve nereden aday olmak istiyorlarsa orada bu programlarını halka anlatmaları gerektiğini, yani propaganda yapmaları gerektiğini ileri sürmüştür. Bunun da ötesinde bütün seçim bölgelerinde çıkacak milletvekili sayısının üç katı aday gösterilmesini öneren yazar, böylece seçmenlerin adayları yakından tanıma, seslerini duyma ve fikirlerini anlama şansı bulacağını ifade etmiş ve bunun adaylar arasında tatlı bir rekabet ortamı yaratacağını da savunmuştur.⁵⁵⁰

Halkevleri de seçim sürecinde önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Vatandaşların partiyle olan bağlarını güçlendirme çalışmalarını sadece seçim dönemlerinde değil, her zaman yapan Halkevlerinin bu faaliyetlerini *sürekli propaganda* bağlamında ele almak yanlış olmayacaktır. Öyle ki, Halkevlerinde profesörler ve doçentler tarafından çeşitli konular hakkında verilen pek çok konferansı, seçim propagandası kapsamında ele almak mümkündür. İçerikleri hakkında malumat bulunmamakla birlikte söz konusu konferanslardan, Prof. Dr. Mahmut Esat Bozkurt tarafından 9 Şubat'ta Adana'da ve 15 Şubat'ta da İzmir'de verilen Türk Köylü ve İşçisinin Hakları gibi konferansların yanı sıra,⁵⁵¹ Ankara Halkevinde Doç. Muhlis Etem tarafından 22 Şubat'ta verilen Türkiye'de Devlet İktisadı, Doç. Dr. Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu tarafından 23 Şubat'ta verilen Türkiye'de İçtimai Siyaset ve Tatbikatı gibi konferanslar, kuşkusuz Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Türk Devrimi'nin ve rejimin propagandasını içermiştir.⁵⁵² Ağırlıklı olarak İstanbul'da verilen konferanslar serisi Konya'da da verilmiştir. Bu çerçevede Konya Halkevi'nde Prof. Dr. Süheyl Derbil tarafından 17 Şubat'ta Devletçilik, Prof. Dr. Mahmut Esat Bozkurt tarafından 27 Şubat'ta Türk Köylü ve İşçisinin Halkları, Doç. Yavuz Abadan tarafından da 24 Mart'ta Liberalizm ve Devletçilik ile Hürriyet ve İntihap Ehliyeti konulu konferanslar verilmiştir.⁵⁵³

Konferansların yanı sıra Bolu Halkevi mensuplarının ve Bolu Valisinin de katıldığı geziler esnasında, köylerde hastaların, Halkevi doktorları tarafından muayene edilmiş olması ve köylülere çeşitli hastalıklar hakkında bilgiler verilmesini geniş anlamda topluma ulaşma, dar anlamda ise propaganda olarak görmek mümkündür.

⁵⁵⁰ Burhan Felek, "Hele Bir Sesini İşitsek!", **Tan**, 22 Şubat 1939. 1939 seçimlerinde pek itibar edilmeyen bu öneriler, 1943 seçimlerinde büyük ölçüde hayata geçecektir.

⁵⁵¹ **Ulus**, 16 Şubat 1939.

⁵⁵² **Ulus**, 15 Şubat 1939.

⁵⁵³ **Babalık**, 16 Şubat 1939.

Bu tür gezilerin alışlagelen işlerden biri olduğunu belirten Cumhuriyet gazetesine göre, geziler köylüler için oldukça yararlı olmuştur.⁵⁵⁴ Adana Halkevinin yoksul vatandaşlara yaptığı yardımlar da aynı kapsamda ele alınabilir. *Muayene Evi* ismi altında açılan bir binada hastalar muayene edilerek bedava ilaç verilmiş, işsizler de istihdam edilmeye çalışılmıştır.⁵⁵⁵

Bu arada seçim hazırlıkları tamamlanarak ikinci seçmen seçimlerinin 15-21 Mart tarihleri arasında yapılacağı ilan edilmiş ve vatandaşlar çeşitli propaganda yöntemleriyle seçimlere davet edilmeye başlanmıştır.⁵⁵⁶ Halkevlerinde vatandaşlara izletilen sesli filmler ve verilen konferanslar, Halk Kürsüleri'nde yapılan konuşmalar, radyo konuşmalarıyla gazetelerde yayınlanan afişler ve ilanlarla vatandaşların seçimlere davet edilmesi, söz konusu propaganda sürecinde başvurulan yöntemler arasında yer almıştır. Bu süreçte gazetelere verilen ilanlara yoğun olarak rastlamak mümkündür. Cumhuriyet Halk Partisi'nin özellikleri ve Milli Şef'in çeşitli konulardaki sözlerini içerecek şekilde hazırlanan ilanlarla kamuoyunun dikkati seçimlere çekilmeye çalışılmış ve böylelikle seçimlere katılım arttırılmaya çalışılmıştır.⁵⁵⁷ Birer slogan gibi hazırlanan söz konusu mesajlara birkaç örnek vermek gerekirse şunları görmek mümkündür:

“Bir milletin siyasi erginlik imtihan zamanları intihab günleridir.”⁵⁵⁸

“Milletimizin büyük fedakârlıklarla elde ettiği inkılâp esaslarını muhafaza eden ve inkılâp prensiplerinin hiçbirinden fedakârlık kabul etmeyen teşekkül CHP'dir.”⁵⁵⁹

“CHP halkın, halk için ve halk tarafından idaresini şiar edinmiştir.”⁵⁶⁰

⁵⁵⁴ **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1939.

⁵⁵⁵ **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1939.

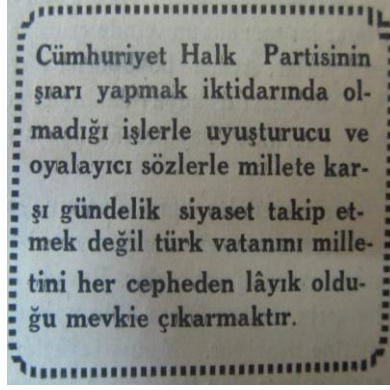
⁵⁵⁶ **Tan**, 02 Mart 1939.

⁵⁵⁷ **Cumhuriyet**, 15 Mart 1939; **Ulus**, 18 Mart 1939.

⁵⁵⁸ **Ulus**, 14 Mart 1939.

⁵⁵⁹ **Ulus**, 15 Mart 1939.

⁵⁶⁰ **Ulus**, 16 Mart 1939.

Ulus, 16 Mart 1939

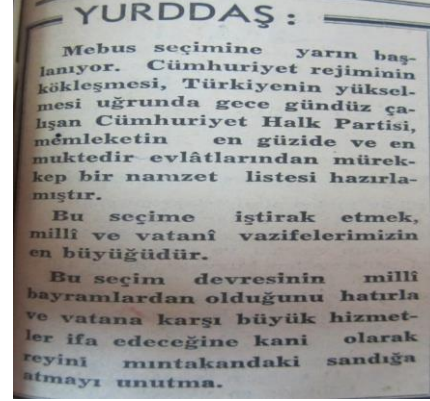
Tan, 23 Mart 1939

“Kanunlar önünde mutlak müsavat kabul eden ve hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate imtiyaz tanımayan fertlerini halktan ve halkçı olarak kabul eden C.H.P.’dir”⁵⁶¹

“C.H.P.’nin şiarı yapmak iktidarında olmadığı işlerle uyuşturucu ve oyalayıcı sözlerle millete karşı gündelik siyaset takip etmek değil Türk vatanını her cepheden layık olduğu mevkiine çıkarmaktır.”⁵⁶²

Tan, 12 Mart 1939

Gazete ilanları haricinde Ankara Halkevi’nde yapılan toplantılarda ve verilen konferanslarda, vatandaşlar, Milli Şef’i desteklemeye davet edilirken, mutlaka oy kullanmaları istenmiş ve İnönü’nün son dönemde yapmış olduğu konuşmalardan alıntılar yapılarak halkla paylaşılmıştır. Ankara Halkevi’nde yapılan diğer toplantılarda da seçimlerin önemi, cumhuriyet rejiminin getirileri, Cumhuriyet Halk Partisi’nin prensipleri anlatılmıştır. Yine Ankara’da uygulanan ilginç propaganda yöntemlerinden biri de Cumhuriyet Halk Partisi hatiplerinin kahvehaneleri gezerek seçimlerin önemini anlatmaları ve herkesi oy kullanmaya davet etmeleridir.⁵⁶³

⁵⁶¹ *Ulus*, 17 Mart 1939.

⁵⁶² *Ulus*, 17 Mart 1939.

⁵⁶³ *Ulus*, 16, 18 Mart 1939.

şey isterdi: vergi ve asker. Buna mukabil millete hiç bir şey vermezdi. Bugün, devlet reisi büyük İnönü, vilayetleri kazaları, köyleri dolaşıp hepinizden soruyor: “Nelere ihtiyacınız var, neler istiyorsunuz, nelerden şikâyetçisiniz?” Cumhurreisimiz İsmet İnönü, sizi ikinci müntehip namzetlerini seçmeye davet ettiğim Cumhuriyet Halk Partisinin de reisidir. Bu partinin namzetlerini seçecek misiniz?

-Seçeceğiz!

-Öyle ise arkadaşlar, şimdi, hep beraber belediyeye gidip reylerimizi verelim.”⁵⁶⁴

Ulus, 16 Mart 1939

İstanbul’da da benzer gelişmelerin yaşandığını, hatta propaganda işlerinin daha sistematik bir şekilde yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Öyle ki, oy sandıkları süslenerak yerlerine yerleştirilmeye başlanırken, seçimlerin hem coşkulu geçmesini sağlamak hem de siyasal katılımı arttırmak amacıyla iki aşamalı bir faaliyet programı da hazırlanmıştır. Programın birinci aşamasına göre; kaza heyetleri tarafından Halkevlerinde ve meydanlarda seçimler hakkında nutuklar söylenecek ve tezahüratlar yapılacaktır. Kadın hatiplerin de çeşitli konuşmalar yaptığı 15-21 Mart tarihleri arasında İstanbul’un çeşitli yerlerinde Mediha Muzaffer Baysal, Meliha Avni ve İffet Hanım gibi isimler yaptıkları konuşmalarda, halkı seçimlere davet etmiştir. Programın ikinci aşamasında da bando takımları ve radyo aracılığıyla çeşitli etkinlikler yapılması öngörülmüştür. Bunun için de Cumhuriyet Halk Partisi’nin radyolu kamyonetlerinin her gün sabahdan akşama kadar dolaşarak, seçim hakkında hazırlanmış

⁵⁶⁴ Nasuhi Baydar, “Halk Hatiplerini Dinliyerek...”, *Ulus*, 17 Mart 1939.

plaklar çalınması ve kamyonetlerdeki düzenek aracılığıyla hatiplerin çeşitli konuşmalar yapması öngörülmüştür.⁵⁶⁵

Tan, 16 Mart 1939

Partinin önde gelen isimlerinin seçim çalışmaları kapsamında kendi seçim bölgelerini ziyaret ederek halkla temas kurmaları ve seçim propagandası yapmaları 1939 seçimlerini önceki seçimlerden ayıran diğer bir özellik olarak dikkat çekmektedir.⁵⁶⁶Bu çerçevede Fethi Okyar'ın seçim bölgesi olan Bolu'ya yapmış olduğu gezi, dönemin propaganda anlayışını, daha doğrusu tarzını yansıtmaları açısından önemlidir. Hükümet erkânı ve kalabalık bir halk kütlesi tarafından karşılanan Okyar, Bolu'dan Gerede'ye geçerek burada birtakım temaslarda bulunduktan sonra tekrar Bolu'ya dönmüş ve akşam Bolu Halkevi'nde toplanan vatandaşlarla sohbet etmiştir. Vatandaşlara hemşerilerim şeklinde hitap eden Okyar, mecliste Bolu halkını temsil ettiği için bahtiyar olduğunu belirterek, Bolu'ya kendileriyle Türkiye'nin iç ve dış politikası üzerine sohbet etmek üzere geldiğini belirtmiştir. Atatürk'ten övgüyle bahsederek sözlerine devam eden Okyar, İnönü döneminde de Atatürk'ün işaret ettiği yolda ilerleneceğini vurgulamıştır. Hatta Atatürk'ten sonra İsmet İnönü gibi bir liderle yola devam etmenin Türkiye için büyük bir şans olduğunu da ifade ederek, İnönü'nün Türk milletini yüksek ufuklara ulaştırmak için bütün gücüyle çalışacağını altını

⁵⁶⁵ **Cumhuriyet**, 15 Mart 1939; **Tan**, 15 Mart 1939.

⁵⁶⁶ **Babalık**, 2 Mart 1939.

çizmiştir. TBMM'nin önemi ve seçimler üzerinde de duran Okyar, vatandaşlardan Cumhuriyet Halk Partisi adaylarını desteklemelerini şu sözlerle istemiştir:

“...Temiz ve dürüst olan, halkın işini kanun dairesinde kolaylaştıran, lüzumsuz yere müşkülât çıkarmaktan sakınan, adaleti ve halkın umumi menfaatini yerine getirmeyi emel edinen muntazam bir idare makinesi kurmak her medeni millete kolay kolay nasip olur hizmetlerden değildir. İsmet İnönü'nün azmi, kırılmaz iradesi önünde bizim bu yüksek gayeye ulaşacağımız muhakkaktır. Türk milletinin kuvvet membarları Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde toplanmıştır. Yüksek Meclisin şimdiye kadar gerek vatanın kurtuluş devirlerinde gerek onu takip eden mesud inkılâplarda yaptığı hizmetler hiçbir zaman unutulmayacaktır. Kanunları incelemek, Türk milletinin menfaatlerini her şeyin üstünde tutmak ve milletimizin hakiki ihtiyaçlarını temsil etmek hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisi pek değerli hizmetler göstermiş ve gösterecektir. Büyük Millet Meclisine seçilmesi teklif olunacak azanın her şeyden evvel milletin yüksek menfaatlerini müdafaa ve temsil edecek seciye ve kabiliyette olmalarına itina edileceğine emin olabilirsiniz. Arkadaşlar; şimdiye kadar yapılmış olan işler bundan sonra yapılacak olan işlere ancak küçük bir mukaddeme teşkil eder. Bu ihtiyaçlardan bahsederken hiç şüphesiz hepinizin zihnini Bolunun şimendifer ve yolları işgal eder. Bu ihtiyacı mübrem telakki etmekte haklısınız. Eminim ki yakın bir atide bu ihtiyacın bertaraf olduğuna göreceğiz ve Bolunun namzed bulunduğu yüksek istikbali idrak edeceğiz... Bizlere düşen vazife elden geldiği kadar Milli Şefimize ve onun tavzif ettiği vekillere hizmet etmektir. Bu hizmete bütün vatandaşların birbirleriyle yarış edercesine koşacaklarına ve aramızda tam bir ahenk ve tesanüdle bize gösterilen yüksek gayelere erişeceğimize sarsılmaz inanım vardır.”

Dış politikaya da değinen Okyar, Türkiye'nin yüzyıllardan beri uluslararası alanda Cumhuriyet dönemindeki gibi önemli bir noktaya ulaşmadığını belirterek, bu durumu kazanılan zaferlere ve zaferler sonrasında izlenen barış politikasına dayandırmıştır.⁵⁶⁷

Tarafsız Cumhurbaşkanlığı olgusunun anayasal açıdan bulunmadığı bu dönemde, seçimlerin ana aktörü İsmet İnönü olmuştur. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığına seçildikten sonra İstanbul'a ilk seyahati de seçim dönemine denk gelmiştir. 2 Mart 1939'da Cumhurbaşkanı olarak ilk kez İstanbul'a giden İnönü için önceden çeşitli hazırlıklar yapılmış ve bu çerçevede Haydarpaşa İstasyonu ile büyük caddeler süslenmiştir. Büyük bir kalabalık tarafından karşılanan İnönü, çeşitli meslek gruplarının temsilcileriyle de Dolmabahçe Sarayı'nda bir araya gelmiş ve onları dinleyerek notlar almıştır. Sinemacılar, tüccarlar, kunduracılar, otelciler, fabrikatörler, fırıncılar, işçiler ve şoförler bu sayede İnönü ile direk görüşme ve sorunlarını ifade etme, dolayısıyla da çözüm isteme fırsatı bulmuştur.⁵⁶⁸ 3 Mart 1939'da da çeşitli sanat ve mes-

⁵⁶⁷ **Cumhuriyet**, 2 Mart 1939; **Ulus**, 3 Mart 1939.

⁵⁶⁸ **Ulus**, 3 Mart 1939; **Tan**, 3 Mart 1939.

leklerin temsilcileri kabul eden İnönü, böylelikle vatandaşlarla temasını sürdürmüştür.⁵⁶⁹

Cumhurbaşkanı İnönü'nün 6 Mart'ta İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konuşma, seçim sürecinin en önemli halkalarından biridir. Türkiye Cumhuriyeti'nin takip edeceği siyasi çizgiyi açıkça ifade ederek, Türk milletine ve özelde gençliğe hitap eden İnönü, çok önemli mesajlar vermiştir. Gençlerin Türkiye'nin istikbalinin en inandırıcı teminatı olduğunu ifade eden İnönü, bu çerçevede üniversiteli öğrencilerin çalışkan olmalarının çok önemli olduğunu ve bu konuda gençlere had safhada güvendiğini belirtmiştir. Konuşmasının bir kısmında İstanbullulara da teşekkür eden İnönü, vatandaşlarla kurduğu temaslar sırasında halkın samimi davranmasından etkilendiğini ve bu durumun kendisi açısından çok yararlı olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

“... Halkımızın her tabakasıyla memleketin her köşesinde doğrudan doğruya aradığım temaslar, benim için çok istifadeli, hatta çok zevkli bir usuldür. Küçük büyük meselelerin benim önümde ortaya dökülmesinde ve imkân derecesi üzerinde hayalata kapılmaksızın, milletin dertlerinin açıkça mütalaa edilmesinde, halk idaresinin büyük nimetini bulurum. Çok defa konuşulan şeyler, zaten bilinen şeylerdir. Bununla beraber, aynı şeyin muhtelif muhitte muhtelif vatandaşlar tarafından söylenmesinde bile bir istifade vardır. Sonra, bazen hiç umulmayan köşelerde, insan, yeni meselelerin vücudundan haberdar olur, inanılmayacak kadar ufak tedbirler, millet için büyük faydalar temin edecek hizmetlere fırsat verir. Bu uzunca esbabı mucibe ile anlatmak istiyorum ki, vatandaşlarımla yakından memleket meselelerini görüşmek benim için şuurlu bir zevktir.”

Seçim sürecinin sorunsuz işlemesine de temas eden İnönü, seçimler başladığı andan itibaren Türk milletinin, her türlü nifaktan uzak bir şekilde birlik içinde hareket ettiğinin altını çizmiştir. Avrupa'nın büyük bir savaşa doğru sürüklendiği bir ortamda Türkiye'nin kendine güvenir bir şekilde yoluna devam ettiğini, bunda da en önemli etkenin birlik ve beraberlik olduğunu belirtmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi ile ilgili birtakım tespitlerde de bulunan İnönü, partinin bütün toplumu kucaklayan kapsayıcı özelliklerinden bahsederek, halkla temasın güçlendirileceğine dair birtakım vaatlerde de bulunmuştur. Bu konudaki sözleri de şu şekildedir:

“Aziz vatandaşlarım, Cumhuriyet Halk Partisi, şimdiden memleketin bütün menfaatlerini ve bütün evlatlarını kucaklayan bir siyasi aile haline gelmiştir. Vatandaşlar, büyük partinin teşkilatı içinde, her türlü hizmet ve inkişaf imkânını bulmaktadırlar. Partinin bu mahiyeti istikbalde daha ziyade kendini gösterecektir. Evvela, Halkevlerinde, memleketin içtimai ve kültürel sahalarında, memlekete

⁵⁶⁹ Tan, 4 Mart 1939; Ulus, 4 Mart 1939.

hizmet etmek için istidatlı vatandaşlardan geniş mikyasta hizmet isteyeceğiz. Sonra, Parti teşkilatında memleketin siyasi terbiyesi ve inkişafı için, vatandaşlarımız, geniş hizmet sahaları bulacaklardır. Diyebilirim ki gelecek intihaplardaki mebus namzetleri, Halkevlerinin ve Partinin dört senelik faaliyeti esnasında kendi kendilerini göstermiş olacaklardır. Vatandaşlarım, bilirler ki, bir siyasi partinin yüksek idaresi tarafından, müntehiplere namzet gösterilmesi tabii bir şeydir. Bizim ananemiz de böyledir. Bununla beraber, namzetlerin halkla temasını daha ziyade arttıracamız ve riyaset divanının takdiri ile Parti teşkilatının takdirini daha yakından birbiriyle temasa getirecek usulleri şimdiden tecrübe ve tekâmül ettireceğiz.”

Konuşmasında demokrasi vurgusu da yapan İnönü, halkçı bir yönetim anlayışının Türk siyasal yapısında olgunlaştırılacağını belirterek, yeni dönemde murakabe dayalı bir siyasal sistem kurulacağını vaat etmiş ve şunları söylemiştir: “*Aziz vatandaşlarım, biz halk idaresinin, milletimizin bünyesine ve arzusuna en uygun geldiği kanaatindeyiz.*”⁵⁷⁰

İstanbul Üniversitesi’nde konuşma yaptıktan sonra halkla temaslarını sürdüren İnönü, Çatalca ve Silivri’de vatandaşlarla bir araya gelerek vatandaşların sorunlarını dinlemeye devam etmiş ve notlar almıştır. Sohbet esnasında köylüler tarım aletleri, köyleri için yol, çiftçilik yapmak için arazi, kredi, kış aylarında yakmak için kömür gibi isteklerde bulunmuş ve İnönü de bütün bunları not alarak çözümler üreteceğini belirtmiştir.⁵⁷¹

İnönü’nün İstanbul seyahatini ve söz konusu temaslarını köşe yazısında ele alan Sertel, bu gelişmeyi hem değerlendirmiş hem de parti propagandasına dönüştürmüştür. Yazısında özetle “*Modern demokrasilerin hiçbirinde Devlet Reisinin bu derece halkla kucak kucağa seviştiği, baş başa dertleştiği görülmemiştir. İnönü bu hareketiyle modern demokrasilerin halkla devleti birbirinden uzaklaştıran resmiyet ananesini yıkmıştır.*” ifadelerine yer veren Sertel, İnönü’nün bu girişimiyle halkın içinde ve halkla beraber olduğunu gösterdiğini ve böylece ülke sorunlarını halkla birlikte inceleyerek onlarla birlikte çözüm üretmeye çalıştığını vurgulamıştır.⁵⁷²

⁵⁷⁰ **Tan**, 7 Mart 1939; **Ulus**, 7 Mart 1939.

⁵⁷¹ **Tan**, 7 Mart 1939.

⁵⁷² M. Zekeriya Sertel, “*Halkın İçinde*”, **Tan**, 4 Mart 1939.

Millî Şef'imiz İnönü İstanbul'da

İnönü Dolmabahçe'ye çıkarırken

İnönü'nün Dolmabahçe'ye çıka rırken alınmış başka bir resimleri

İnönü generallerle konuşuyor

Cümhuriyetimiz otomobilciler müessesli ile konuşuyor

Millî Şef kendilerini karşılayanlar arasında

Millî Şef'imiz halk arasında

Millî Şef'imiz otelcilerin müessesli ile konuşuyor

Millî Şef ve Bayan İnönü Haydarpaşa garından çıkarlarken

Cümhuriyetimiz generaller arasında

Cümhuriyetimiz bir furuncu ile konuşuyor

Üniversite talebesi Millî Şef'i alkışlıyor

Cümhuriyetimizi halk ve gençlik alkışlıyor

Cümhuriyetimizi Haydarpaşa'ya da hargışayan kalabalık

Ulus, 4 Mart 1939

Aynı konuyu köşesine taşıyan Sabiha Zekeriya Sertel de, “*Milli Şefin köylünün dertlerine defter açması, göz açması, gönül açması, bize büyük bir inkılâbın arifesinde olduğumuzu müjdeliyor*”, şeklindeki İnönü ile sohbet etme fırsatı bulan bir köylünün sözüyle yazısına başlamıştır. Köylülere yönelik açık bir propaganda metni olan yazıda Sertel, bu gelişmeyi toprak reformu için ilk adım olarak ele almıştır. İnönü’nün Başbakanlık yaptığı dönemde bu konuyla ilgilenmeye başladığı, hatta Başbakanlıktan ayrılmadan önce bir tarımsal kalkınma planı hazırladığını, fakat istifa edince bunun gerçekleşmediği vurgulayana yazar, bu sefer bunun mutlaka hayata geçirilerek toprak reformunun yapılacağını belirtmiştir.⁵⁷³ Falih Rıfki Atay da “*Halk İle Temaslar*” başlıklı yazısında, bu gelişmeyi ele alarak İnönü’nün sadece bir halk devleti reisinin görevini yapmadığını, aynı zamanda bir halk partisinin bütün üyelerine de vatandaşlarla birlikte çalışmanın yollarını ve yararlarını öğrettiğini vurgulayarak partinin halk ile bütünleşmesini konu edinmiş ve İnönü’yü ön plana çıkarmıştır.⁵⁷⁴

Tan, 8 Mart 1939

TBMM Başkanı Abdülhalik Renda da 5 Mart 1939’da seçim çalışmaları kapsamında, seçim bölgesi olan Çankırı’ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Çeşitli devlet kurumlarını ve parti teşkilatını ziyaret eden Renda, Halkevi’nde halk ve esnafla

⁵⁷³ Sabiha Zekeriya Sertel, *İsmet İnönü ve Köylü*”, *Tan*, 8 Mart 1939.

⁵⁷⁴ Falih Rıfki Atay, “*Halk İle Temaslar*”, *Ulus*, 4 Mart 1939.

bir araya gelerek onlarla sohbet etmiştir. İstek ve temennileri dinleyen Renda, çeşitli konularda halkı bilgilendirmeye de çalışmıştır.⁵⁷⁵

Bu gelişmelerden de anlaşılacağı üzere, 1939 seçimlerini önceki seçimlerden ayıran en temel özelliklerinden biri, partinin önde gelen isimlerinin halkla temas kurmak üzere kendi seçim bölgelerini ziyaret etmeleridir. Bu ziyaretler sırasında meydanlara toplanan vatandaşlara seçim nutukları atılmamış, ancak özellikle Halkevlerinde çeşitli meslek gruplarıyla ve vatandaşlarla bir araya gelinerek sorunları dinlenmiş, kendilerine çeşitli konularda bilgiler verilmiştir. Kuşkusuz bu durum Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimleri ne denli önemseydiğini, seçimlere katılımı arttırmaya çalıştığını ve dolayısıyla da seçim propagandası konusunda yeni bir yöntem geliştirmeye başladığını göstermesi açısından dikkate değerdir. Bakanlar Kurulu'nun 7 Mart'ta Başbakan ve bakanların, durum tespiti yapmak ve propaganda yapmak için seçim bölgelerine gitmeleri yönündeki kararı da bu durumun somut göstergelerinden biridir.⁵⁷⁶

İntihabatta Hedefimiz ne Olmalı? başlıklı yazısında hem Türk siyasal yapısını hem de Cumhuriyet Halk Partisi'nin bütün toplumu kucaklayan birleştirici özelliklerini ele alan Sertel, propaganda olarak değerlendirilebilecek bir yazı daha yazmıştır. Seçim sürecinde herhangi bir çatışma ortamının söz konusu olmadığını vurgulayan Sertel, bu durumu sınıf farklılıkları ve düşünsel çatışmaların olmamasına bağlamıştır. Bu durumu, Türkiye'de herkesi kucaklayan Cumhuriyet Halk Partisi'nin varlığına ve bütün toplumun partinin altı ilkesi etrafında birleşmesine dayandıran yazar, seçimlerin önemli dış politika problemlerinin yaşandığı bir döneme denk geldiğini belirterek, oy kullanırken dikkat edilmesi gereken noktaları ve Cumhuriyet Halk Partisi adaylarına oy verilmesi gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Harice karşı tam birlik, dâhilde tam inkılâpçı. Bu iki ana hat etrafında teşekkül edecek yeni Meclis, harice karşı milletin vahdetini, dâhile karşı inkılâpçılığı temsil edecektir. Cumhuriyet Halk Partisi yeni intihapta millete bunu vaat ettiği için reylerimizi onun namzetlerine verirken vicdanımız rahattır.”⁵⁷⁷

Babalık gazetesi yazarlarından Sadri Ertem ise *Sandık Başına* başlıklı yazısında, demokrasilerin en önemli amaçlarının halkı temsil etmek olduğunu vurgulayarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin hem seçmen yaşını on sekize indirerek hem de kadın-

⁵⁷⁵ **Tan**, 6 Mart 1939.

⁵⁷⁶ **Tan**, 8 Mart 1939.

⁵⁷⁷ M. Zekeriya Sertel, “*İntihabatta Hedefimiz Ne Olmalı*”, **Tan**, 6 Mart 1939.

lara seçme ve seçilme hakkını tanıyarak vatandaşları sisteme tamamen adapte ettiğini vurgulamış ve böylelikle Cumhuriyet Halk Partisi'nin propagandasını yapmıştır. Seçimde birlik içinde hareket edilmesi gerektiğini de vurgulayan yazar, Cumhuriyet Halk Partisi adaylarına oy verilmesi için çağrıda bulunarak sözlerine son vermiştir.⁵⁷⁸

13 Mart 1939'da da ikinci seçmen listeleri yayınlanmış ve ikinci seçmen seçiminin 15 Mart'ta başlayacağı ilan edilmiştir.⁵⁷⁹ Sertel'in "*İntihap ve Propaganda*" başlıklı köşe yazısı da vatandaşları Cumhuriyet Halk Partisi etrafında toplamaya dönük bir propaganda metnidir. Seçimlerin doğasında propagandanın yer aldığına değinerek propagandanın önemi üzerinde duran yazar özet olarak, seçimlerin önemini ele alınmış ve seçmenlerin oylarını alabilmek için izlenmesi gereken yöntemi şu şekilde tarif edilmiştir:

"... Bütün demokratik memleketlerde intihap halk idaresinin temelini teşkil eder. İntihap esnasında halkın reyini şuurla kullanabilmesi için rey sahiplerinin tenvirine ihtiyaç vardır. İntihap edilmek isteyenler yapmak istedikleri işleri halka anlatırlar. Halk da bunlardan hangisini tasvip ederse reyini ona verir. Bu ihtiyaç intihap için propagandaya lüzum gösterir. Halk namına onu idare etmek isteyenler muhtelif propaganda yollarına müracaat ederek halkı yaptığı işlerin iyiliğine ve yapmak istediği işlerin mükemmeliyetine inandırmak mecburiyetindedir. Bu ise propagandasız yapılmaz..."

Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluşundan itibaren yaptığı devrimlerle halkın sevgisini kazandığını da belirten Sertel, Milli Şef önderliğinde yeni bir döneme girildiğini, Milli Şef'i ve dolayısıyla da Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklemenin milli bir görev olduğunu da şu sözlerle ifade etmiştir:

"Binaenaleyh Milli Şefin etrafında birleşmek, Halk Partisi ile beraber inkılâpları tamamlamak bütün vatandaşların milli borcudur. Onun için reylerimizi verirken tereddüde mahal yoktur: Reylerinizi Milli Şefin göstereceği namzetlere veriniz ve onun idaresinde rıza ve muvafakatınızı bildiriniz."⁵⁸⁰

Falih Rıfki Atay'ın "*Sandık Başına*" başlıklı yazısı da benzer bir içeriğe sahiptir. Genç cumhuriyetin tarihi günlerinden birine daha yaklaşıldığının belirtildiği yazıda Atay, herhangi bir siyasi partinin çoğunluğu kazanması için değil, milyonların fikir, his ve çıkarlarını ifade edecek olan milli bir seçimin arifesinde bulunulduğunu vurgulayarak, seçimlerin iki önemli özelliği olduğunu altını çizmiştir. Yazara göre bunların birincisi, 1939 seçimlerinin Atatürk'ün ölümünden sonra yapılan ilk seçim-

⁵⁷⁸ Sadri Ertem, "*Sandık Başına*", **Babalık**, 7 Mart 1939.

⁵⁷⁹ **Ulus**, 14 Mart 1939.

⁵⁸⁰ M. Zekeriya Sertel, "*İntihap ve Propaganda*", **Tan**, 14 Mart 1939.

ler olması; ikincisi de uluslararası ortamın 1918'den beri en hassas olduğu bir ortamda Türkiye'nin seçimler aracılığıyla birlik ve beraberliğini gösterecek olmasıdır. Bu çerçevede halkın tümüne ve bilinçli iradesine dayanan güçlü bir iktidarın ortaya çıkması için oylar kullanılırken dikkatli olunmasını öneren yazar, bunun gerçekleşmesi için de vatandaşları, Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklemeye davet etmiştir.⁵⁸¹

Tan, 14 Mart 1939

Köylülere yönelik propagandanın ön planda olduğu 1939 seçimlerinde basın da bu konuda üzerine düşeni fazlasıyla yapmıştır. 14 Mart 1939 tarihinde Tan gazetesinin haberleştirerek Cumhuriyet Halk Partisi'nin propagandasını yaptığı haberin başlığı şöyledir: "Cumhuriyet Devrinin Ana Davası: Köy Kalkınmasıdır." 1924'te yürürlüğe giren Köy Kanunu'nun referans gösterilerek, mamur ve refah seviyesi yüksek bir köy yaratmak için cumhuriyet yönetiminin planlı ve programlı bir yol tuttuğu üzerinde durulmuştur.⁵⁸²

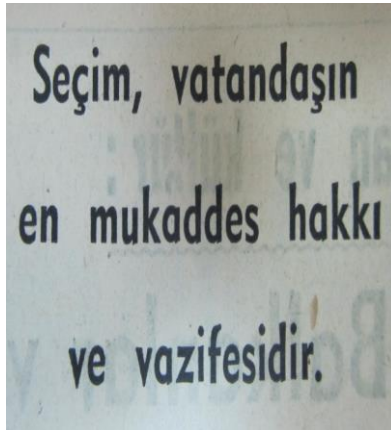
Demiryolu politikası da seçim sürecinde propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Tan gazetesinin 16 Mart 1939 tarihli nüshasında "Demiryol Politikası: Bu İki Kelimenin Manası 3000 Kilometre Milli Demiryol Şebekesi ve 350 Milyon Lira Demektir" başlıklı habere hem İnönü'nün yeni bir demiryolu hattının açılışı dolayısıyla konuşma yaparken çekilmiş bir fotoğrafına hem de yine İnönü'nün "Memleketi baştanbaşa demir ağlarla örülmüş görmek en büyük azmimizdir" sözüne yer verilmiştir.⁵⁸³

⁵⁸¹ Falih Rıfkı Atay, "Sandık Başında", Ulus, 15 Mart 1939.

⁵⁸² Tan, 14 Mart 1939.

⁵⁸³ Tan, 16 Mart 1939.

Basının seçimlerde propaganda içerikli yazılara, haberlere ve ilanlara yoğun yer verdiği bu süreçte Burhan Felek'in "*İntihaba İştirak*" başlıklı köşe yazısı da dikkat çekicidir. Toplumun devlet yönetimine en etkili müdahalesinin seçimlerde ortaya çıktığını ele alan Felek, seçimlere katılmanın bütün vatandaşlar için milli görev ve hak olduğunu vurgulamıştır. Oy kullanmayı medeni toplumların en büyük serveti olarak ele alan yazar, seçimlerin anlamının katılım miktarıyla ölçüldüğünü belirterek, herkesi Cumhuriyet Halk Partisi adaylarını seçmek üzere sandık başına davet etmiştir.⁵⁸⁴ Yazar, böylelikle hem seçimlerin önemi üzerinde durmuş, hem de vatandaşları oy kullanmaya ve Cumhuriyet Halk Partisi adaylarını desteklemeye çağırarak partinin propagandasını yapmıştır. Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Selahattin Güngör de meşrutiyet ve cumhuriyet dönemlerinin seçimleri arasında karşılaştırma yaparak, cumhuriyet rejiminin özgürlükçü yönleri üzerinde durmuştur. "Parti yok millet var" gibi bir yorum yaparak da milli bütünlük vurgusu yapmış ve birinci seçmenleri Cumhuriyet Halk Partisi adaylarına oy vermeye davet etmiştir.⁵⁸⁵

Ulus, 18 Mart 1939

Tan, 15 Mart 1939

Ulus gazetesi yazarlarından Kemal Önal da 16 Mart 1939 tarihli köşe yazısında, kadın-erkek bütün seçmenlerin oy kullanırken çok bilinçli olmaları gerektiğini belirterek, Atatürk döneminde Türk toplumunun elde ettiği hakların ve refah düzeyinin İnönü döneminde de devam edeceğini savunmuştur. Türkiye'nin İç ve dış politikasının da önemli bir konumda olduğunu ele alan yazar, bunu Atatürk, İnönü ve Cumhuriyet rejimine bağlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin gerçek bir halk partisi olduğunu da işleyen yazar, Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy verecek olan vatandaşların

⁵⁸⁴ Burhan Felek, "*İntihaba İştirak*", *Tan*, 15 Mart 1939.

⁵⁸⁵ Selahattin Güngör, "*Türk Milletinin Olgunluk İmtihanı Seçim*", *Cumhuriyet*, 16 Mart 1939.

kendi kurdukları partiye oy vermiş olacaklarını ve böylece emniyetin ve ilerlemenin temellerini sağlamlaştırmış olacaklarını iddia etmiştir.⁵⁸⁶

Bu arada başlamış olan ikinci seçmenlerle ilgili seçim, iktidarın beklentilerine cevap verecek şekilde seyretmektedir. Basında yer alan haberlere göre, 15 Mart'ta başlayan seçim faaliyeti ülke genelinde büyük ilgi ve neşeyle sürerken, seçim propagandasının da yoğun bir şekilde devam etmektedir.⁵⁸⁷ Bütün illerde gazete, dergi ve broşürlerle vatandaşlar bilgilendirilirken, Cumhuriyet Halk Partisi ve Halkevleri merkezlerine yerleştirilen hoparlörler aracılığıyla Cumhuriyet rejiminin getirileri, Cumhuriyet Halk Partisi'nin prensipleri, Türk devrimi ve 1939 seçimlerinin Türkiye için ne denli önemli olduğuna dair konuşmalar yapılmıştır.⁵⁸⁸

Seçim sürecinde, seçimler öncesindeki propaganda faaliyetleri kadar, seçim günü etkinlikleri de dikkate değer özellikler taşımaktadır. Bir bayram günü niteliğine büründürülmeye çalışılan seçim günleri, özellikle de İstanbul'da oldukça hareketli geçmiştir. 18 Mart'ta Kadıköy'de sandık mahallinde şehir bandosu muhtelif müzikler çalarken, Taksim'de akşam saatlerinde Doktor Kazım İsmail, kurulan Halk Kürsüsünden konferans vermiş, Bakırköy'de 12.00-14.00 saatleri arasında parti kamyonu plak yayını yapmış, Halkevi Bandosu da çeşitli şarkılar çalmıştır. Bunların dışında Eminönü'nde ve Aksaray'da parti kamyonu ile plak yayını yapılmış, Eminönü ve Aksaray Halkevlerinde seçimlerle ilgili konferanslar verilmiştir.⁵⁸⁹ 19 Mart'ta da devam eden etkinliklerde İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Yavuz Abadan Taksim meydanında seçimlerle ilgili bir konuşma yapmış, Cumhuriyet Halk Partisi bayraklarıyla donatılmış parti kamyonu de çeşitli yerlerde dolaşarak çaldığı plaklar aracılığıyla propaganda yapmaya devam etmiştir.⁵⁹⁰ Yukarıda bahsedilen seçim günü etkinlikleri, o günlerde herhangi bir seçim yasağının olmadığını, aksine iktidarın seçim gününde bile propagandaya devam ettiğini göstermektedir. Ancak bir farkla; seçim günü etkinliklerinde siyasal gerilimden uzak kalınmaya ve bir bayram havası verilmeye özen gösterilmiştir. Bu tür etkinlikleri bir seçim biterken, sonraki seçimin hazırlıkları olarak değerlendirmek mümkündür.

⁵⁸⁶ Kemal Önal, "Seçim Günlerinde", **Ulus**, 16 Mart 1939.

⁵⁸⁷ **Cumhuriyet**, 15 Mart 1939.

⁵⁸⁸ **Tan**, 15 Mart 1939.

⁵⁸⁹ **Tan**, 18 Mart 1939.

⁵⁹⁰ **Tan**, 19 Mart 1939.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin en önemli özelliklerinden biri, modern bir toplum yapısı oluşturmaya çalışırken, hemen her kesimi çeşitli araçlarla eğitmeye öncelik vermiş olmasıdır. Özellikle de siyasi alanda faaliyetlerine bakıldığında, partinin bir siyasi okul özelliğine sahip olduğunu belirtmek gerekir. Partinin bu çerçevede kuruluşundan itibaren yediden yetmiş herkesi kapsayacak şekilde çeşitli faaliyetlerde bulunmuş olması bunun en çarpıcı kanıtıdır. 1939 Seçimleri sırasında da bu kapsamda bir gelişme yaşanmış ve Milli Eğitim Bakanlığı, öğrencilerin seçimler hakkındaki bilgilerini arttırmak ve onları bu konuda bilgilendirmek için bütün okullarda birtakım faaliyetlerde bulunulmasını sağlamıştır. Bu kapsamda da yeni nesillerin küçük yaşta, belli bir siyasal kültür, seçim kültürünü edinmelerini sağlamak ve onları bilinçlendirmek için öğrencilere cumhuriyet rejiminin özellikleri, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilkeleri, seçimlere katılımın en önemli vatani görevler arasında yer aldığı konularında dersler ve konferanslar verilmiştir.⁵⁹¹

Tan, 19 Mart 1939

Başından sonuna kadar bir bayram havasında geçen seçim sürecinde basın da üzerine düşüne fazlasıyla yerine getirmiştir. Propaganda sürecinin önemli bir parçası olan basın, vatandaşları seçime davet ederken şu ifadelere yer vermiştir:

⁵⁹¹ **Ulus**, 22 Mart 1939.

“Sandıklara koşunuz ve bu memlekete istiklali, inkılâbı, terakkiyi, refahı getiren ve bize yeni hamleler vadeden Halk Partisinin namzetlerine rey veriniz.”⁵⁹²

“Sandık Başına, İkinci Müntehip Seçimi Bugün Başladı.

Partimizin gösterdiği ikinci müntehip namzetlerine halkımızın seve seve rey vereceğine, milli ve vatani vazifesini yapacağına şüphe yoktur. Reylerimizi kullanalım ve kutsal vazifemizi yapalım!”⁵⁹³

Önceki seçimlerde olduğu gibi, ikinci seçmen seçimleri esnasında çekilen ve basın tarafından paylaşılan fotoğraflara bakıldığında, oy sandıklarının yerleştirildiği yerlerin Türk ve Cumhuriyet Halk Partisi bayraklarıyla donatıldığını görmek mümkündür. Bu sırada oy sandıklarının bile Cumhuriyet Halk Partisi bayraklarıyla örtülmüş olması, dönemin tek parti anlayışını, daha doğrusu parti-devlet bütünleşmesini göstermesi açısından ilginç görüntülerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu süreçte köşe yazarlarının çoğu, seçmenleri bir bütün olarak Cumhuriyet Halk Partisi adaylarına oy vermeye davet eden ve oy kullanmanın önemi konusunda bilinçlendirmeyi amaçlayan yazılar yazmaya devam etmiştir. N. A. Küçüka'nın Ulus gazetesindeki “*Seçim ve Parti*” başlıklı yazısı da bunlara örnek olarak gösterilebilir. Öyle ki, Küçüka, 18 Mart 1939 tarihli yazısında, bütün vatandaşların oylarını kullanırken kendilerini devletin en yüksek makamlarında bulunan kişiler olarak düşünmeleri gerektiğini, bunu yaparken de en asil davranışın toplu halde Cumhuriyet Halk Partisi adaylarına oy verilmesi olduğunu vurgulamıştır. Türk toplumuna yol gösteren tek oluşumun Cumhuriyet Halk Partisi olduğunun da altını çizen yazar, Milli Mücadele yıllarına gönderme yaparak, partiyi felaketler karşısında mili vicdanda doğan bir oluşum olarak gördüğünü ifade etmiştir. Yazar, Sivas Kongresi'nden itibaren çalışmaları başarılarla dolu olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin o güne kadar olduğu gibi, yeni seçimde de halk tarafından desteklenmesi gerektiğini belirterek, herkesi, partiyi destekleme konusunda çağrı yapmıştır.⁵⁹⁴

Küçüka'nın açık bir şekilde Cumhuriyet Halk Partisi'nin propagandasını yaptığı bu yazısından başka, Mahmut Esat Bozkurt'un 20 Mart 1939'da Ulus gazetesinde yayınlanan “*Kemalist Demokrasi*” başlıklı köşe yazısı da Cumhuriyet Halk

⁵⁹² **Tan**, 16 Mart 1939.

⁵⁹³ **Babalık**, 15 Mart 1939.

⁵⁹⁴ N. A. Küçüka, “*Seçim ve Parti*”, **Ulus**, 18 Mart 1939.

Partisi ve tek parti yönetiminin propagandası mahiyetindedir. Türkiye’de kurulan tek parti sistemini demokratik bir yönetim şekli olarak ele alan ve Milli Şef’in son dönemdeki demeçleri arasından “*Biz Demokratız*” söylemini öne çıkaran Bozkurt; kadın, erkek, al yazmalı, kasketli, köylü, şehirli herkesin İnönü liderliğinde sandığa koşmasını istemiştir. Mahmut Esat Bozkurt’a göre seçime katılımın ne denli fazla olursa, demokrasi de o denli güç kazanacaktır. Aynı yazının devamında, çağı bin yıl geriden takip eden Türk toplumunun Atatürk ve İnönü önderliğinde, on sekiz yıl içinde modern bir topluma dönüştüğünü vurgulayan yazar, demokrasiyi, çok partili sisteme indirgeyenlerin hatalı olduğunu, bunun demokrasi değil partizanlık olduğunu belirtmiştir. Demokrasinin, kendini siyasi partiler uğruna kurban eden bir yönetim şekli olmadığını da ifade eden yazar, Kemalist demokrasiyi, “...*insanlar arasında sınıf, imtiyaz, fark tanımayan bir sistemdir. Ve bu sosyal olsun, ekonomik olsun, siyasal olsun her yönden böyledir.*” şeklinde tanımlamış ve son olarak da siyasal katılım oranının yüksekliğinden yola çıkarak Türk demokrasisinin gücünü şu sözlerle ifade etmiştir:

“Lafın kıyası: Türk milleti, bu dakikada, yüzde 95’i ayaklanmış olarak mukadderatını tayin ediyor. Yarının sabahları buna göre açılacaktır. Bundan daha güzel bir tarzda, millet hâkimiyeti nasıl ve ne suretle kendini anlatabilir. İmrenilen hangi demokraside, millet egemenliğinin bundan daha büyük bir yolda tecellisine tarih şahit olabildi? Türk demokrasisi yaşıyor... Ve yaşatıyor. Atatürk! Senin eserlerini yaşıyor ve yaşatıyoruz.”⁵⁹⁵

Pek çok yazarda olduğu gibi, Bozkurt’un da çağdaş demokrasiler için vazgeçilmez bir unsur olan siyasal çoğulculuk yerine, siyasal katılımı ön plana çıkarması, tek parti dönemi kutsama çabalarından biri olarak görülebilir. Dönemin genel koşulları göz önünde tutulduğunda, daha genel bir ifadeyle otoriter ve totaliter rejimlerin ön planda olduğunu bir ortamda, Türkiye’deki tek partiye dayanan iktidarın da en geniş kitlelere ulaşmak ve varlığını meşrulaştırmak için seçimleri bir araç olarak kullanması pek de anlaşılmayacak bir yaklaşım değildir.

Böyle bir ortamda devam eden ikinci seçmen seçimleri 21 Mart 1939’da tamamlanmış ve Cumhuriyet Halk Partisi adayları ittifakla seçilmiştir.⁵⁹⁶ 40.979 ikinci seçmenin seçildiği 1939 seçimlerinde, önceki seçimlerdeki genel eğilime uygun olarak katılan seçmen sayısında artış olmuş ve katılım oranı yüzde 77,8’e yük-

⁵⁹⁵ Mahmut Esat Bozkurt, “*Kemalist Demokrasi*”, **Ulus**, 20 Mart 1939.

⁵⁹⁶ **Cumhuriyet**, 21 Mart 1939; **Tan**, 21 Mart 1939.

selmiştir.⁵⁹⁷ Katılım oranının bu seçimlerde de yükselişini sürdürmesi, Cumhuriyet rejiminin on beş yıllık gelişim sürecine genel bir onay olarak değerlendirilirken, yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye tam bir güven ve Türk milletinin dünyaya karşı gerçek bir dayanışması olarak da yorumlanmıştır.⁵⁹⁸ İkinci seçmen seçimlerinin tamamlanmasının ardından, milletvekili seçimlerinin 26 Mart 1939'da yapılması kararı parti teşkilatlarına bildirilmiştir.⁵⁹⁹

Seçimlerin son aşamasına geçilirken 1939 seçimlerini önceki seçimlerden ayıran önemli bir gelişme yaşanmıştır. Milletvekili adaylarının belirlendiği bu süreçte, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından bir beyanname yayınlanarak, 28 ilde ikinci seçmenlerle istişare toplantılarının yapılacağı bildirilmiştir.⁶⁰⁰ Buna göre, milletvekili adaylarını tespit ve ilan etme yetkisi Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı'na ait olmasına rağmen bu illerde İkinci seçmenlere, çıkaracakları milletvekili sayısının iki katı adayı içeren listeler verilerek aralarından tercih yapmaları istenmiştir.⁶⁰¹ Bir tür temayül yoklaması olarak ele alınabilecek olan bu uygulamayla Türkiye'de ilk defa, nihai karar hakkı yine Genel Başkan'da kalmak şartıyla, adayları belirleme konusunda ikinci seçmenlerin de fikirleri alınmıştır. Kuşkusuz bu gelişme, tek parti yönetiminin yumuşaması olarak değerlendirilebilir.

Bu gelişmenin hemen ardından 24 Mart 1939'da İnönü başkanlığında toplanan Parti Divanı'nda milletvekili adayları tespit edilmiştir. Tespit işleminin ardından, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği, aday listesini Anadolu Ajansı'na, basına ve Ankara Radyosu'na bildirmiş, Ankara Radyosu da akşam saat sekiz itibarıyla adayların isimlerini yayınlamıştır. Bu arada Atatürk döneminde başlayan bağımsız milletvekilliği uygulaması kısıtlanarak da olsa 1939 seçimlerinde sürdürülmüştür. 62 seçim bölgesinden sadece Afyon, Ankara, Eskişehir ve Niğde'de 4 bağımsız milletvekilliği için açık yer bırakılmış ve on dördü kadın olmak üzere 420 milletvekilliği için aday gösterilmiştir. Oysa daha önce de değinildiği gibi, 1935 genel seçimlerinde bağımsız adaylar için 16 ilde birer boşluk bırakılmıştı. Bunun yanında Cumhuriyet

⁵⁹⁷ 62 seçim çevresinin isimleri, seçilen ikinci seçmen sayısı ve katılım oranları için bkz. **Ulus**, 23 Mart 1939.

⁵⁹⁸ Falih Rıfkı Atay, "*Milli Alaka*", **Ulus**, 21 Mart 1939.

⁵⁹⁹ **Ulus**, 22 Mart 1939.

⁶⁰⁰ Bu iller şunlardır: Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Edirne, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Isparta, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Maraş ve Samsun. **Cumhuriyet**, 22 Mart 1939.

⁶⁰¹ Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayınladığı genelge için bkz. **Tan**, 22 Mart 1939; **Ulus**, 23 Mart 1939.

Halk Partisi'nin aday olarak gösterdiği kişilerin 130'u yeni olup, bir önceki dönemde milletvekilliği yapan 105 kişi aday gösterilmemiş, bir kısım eski milletvekili de farklı seçim bölgelerinden aday gösterilmiştir.⁶⁰²

Aday listesi incelendiğinde Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras, Kılıç Ali, Hasan Rıza Soyak, Fuat Bulca, Nuri Conker, Cevat Abbas Gürer, Tahsin Uzer, Hüsrev Gerede, Abdülhak Hamit Tarhan, Hakkı Tarık Us ve Naşit Hakkı Uluğ gibi Atatürk'ün yakın çevresini oluşturan ve bir kısmı Celal Bayar'a yakınlıklarıyla da tanınmış isimlerin aday gösterilmedikleri ve bir anlamda tasfiye edildikleri görülmüştür.⁶⁰³

Bağımsız milletvekilliğine aday olmak için Mart ayının ilk günlerinde başvurular başlamış ve Türk kökenlerinin yanı sıra Berç Keresteciyan Türker (Afyon), Nikola Taptas (Ankara), İstemat Zihni Özdamar (Eskişehir) ve Abravaya Marmaralı (Niğde) gibi Gayrimüslim kişiler de bağımsız olarak adaylıklarını ilan etmişlerdir.⁶⁰⁴ Bu arada basında Halil Güden, Nikolaki Mavrooğlu, Nasum Numan, Rıza Ertüm, Fehim Eronur, Ali Sacit, Hüseyin Hüsnü Kartal, Lütfi Dogroti ve Muharrem Fevzi gibi isimlerin bağımsız olarak İstanbul'dan adaylıklarını ilan ettikleri yönündeki bir haber yer almışsa da, listeler kesinleştiğinde bu şahısların isimleri yer almamıştır.⁶⁰⁵

Aynı günlerdeki bir diğer ilginç gelişme ise Çerkeş ikinci seçmenlerinin 22 Mart 1939'da CHP Genel Sekreterliği'ne çektikleri telgrafta, Kemal Akalın'ın halk tarafından çok sevilen bir kişi olduğunu belirterek milletvekilliğine aday gösterilmesini rica etmiş olmalarıdır.⁶⁰⁶ “*Demokrasiye Doğru İleri Bir Adım*” başlıklı yazısında bu gelişmeyi ele alan Sertel, Cumhuriyet Halk Partisi lehine bir propagandaya dönüştürmüştür. Türk devriminin temelde demokrasiye dayandığını, ancak 1939 yılına gelinceye kadar seçimlerde halkçılık ilkesiyle bağdaşmamasına karşın vatandaşların oylarının sınırlandırıldığını, bunun da sebebinin Atatürk liderliğindeki yönetici kadronun, Saltanatın kaldırılarak, laik bir sistemin kurulmaya çalışıldığı bu süreçte var olan irtica tehlikesi olduğunu öne sürmüştür. Avrupa'da yaşanan buna benzer geliş-

⁶⁰² Milletvekili aday listesi için bkz. **Ulus**, 25 Mart 1939; **Tan**, 25 Mart 1939.

⁶⁰³ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt: 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 44; Koçak, **Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt: 2, s. 35-36.

⁶⁰⁴ **Ulus**, 26 Mart 1939.

⁶⁰⁵ **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1939; **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1939; **Tan**, 02 Mart 1939; **Tan**, 26 Mart 1939. Aslında İstanbul'da bağımsız adaylar için boş kontenjanın bırakılmamıştı.

⁶⁰⁶ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/344.1440.3

melerden örnekler vererek yazısına devam eden yazar, Türkiye'nin de ister istemez iniş çıkışlı bir gelişim süreci geçirdiğini, ancak amacının otokrasi ve diktatörlüğe değil, demokrasiye gitmek olduğunu vurgulayarak, söz konusu gelişmenin bunun en önemli kanıtı olduğunun altını çizmiş ve düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“...Türkiye artık ne saltanata, ne mutlakiyete ne de diktatörlüğe gidemez. Bugün halka seçimlerde verilen bu ileri haklar, bilakis demokrasiye, daha geniş, daha olgun bir demokrasiye gidişin alametleridir.”⁶⁰⁷

Ulus, 17 Mart 1939

Ulus, 24 Mart 1939

Hiç kuşku yok ki, 1939 genel seçimlerinin en önemli propaganda malzemesi, Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Başkanı İnönü'nün yayınladığı seçim beyannamesidir. İnönü, milletvekili aday listesiyle birlikte yayınladığı beyannamede, ilk olarak adayları belirleme sırasında izlenen yeni yöntemden, yani milletvekili seçiminden önce 28 ilde yapılan istişare toplantılarından bahsederek, daha isabetli belirlemeler yapmaya çalıştığını ve bunun önemli derecede yarar sağlayacağını vurgulamıştır. Beyannamede uluslararası alanda çok kritik bir dönemin yaşandığını da ifade eden İnönü, cumhuriyet rejimine geçildiğinden beri kurulan güven ortamının güçlendirilerek sürdürüleceği vaadinde bulunmuş ve huzur içinde bir Türkiye oluşturmamanın temel hedef olduğunu belirtmiştir. İnönü'ye göre bu kritik süreçte ülke olarak zarar görmemenin tek yolu, birlik ve beraberlik içinde hareket etmektir. Bunun için 1939 genel seçimlerinin söz konusu birlik ve beraberliği göstermek için önemli bir fırsat olduğunu belirten İnönü, herkesin Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy vermesi durumunda Türk toplumunun gücünün ve kudretinin daha net bir şekilde anlaşılacağını sözlerine eklemiştir. Ayrıca;

⁶⁰⁷ Sabiha Zekeriyâ Sertel, *Demokrasiye Doğru İleri Bir Adım*, **Tan**, 24 Mart 1939.

“Cumhuriyet; imar, kültür, endüstri programlarına geniş mikyasta devam edecektir. Fakat bilhassa köylü ve çiftçi halkımızın kazancını arttırıp maişet seviyesini yükseltmek, bunun için geniş mikyasta ziraat ve ilk tahsil imkânlarını bulmak, başlıca emelimiz olacaktır. Bütün idare düzeninin, halk içinde, halkın meseleleriyle yoğrulmuş, müstakim ve muntazam işleyişinin semereleri; hatta iktisadi olan verimli tedbirlerin başındadır kanaatindeyiz”

sözleriyle de köylülere yönelik birtakım vaatlerde bulunmuş ve herkesin Cumhuriyet Halk Partisi adaylarına oy vermesini rica etmiştir.⁶⁰⁸

Bu gelişmenin hemen ardından 26 Mart 1939’da yapılan milletvekili seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi adayları ittifakla seçilirken, Berç Keresteciyan Türker Afyon’dan, Nikola Taptas Ankara’dan, İstemat Zihni Özdamar Eskişehir’den ve Abravaya Marmaralı da Niğde’den bağımsız milletvekili olarak seçilmiştir.⁶⁰⁹ Katılım oranının yüksek olduğu bu seçimleri, Cumhurbaşkanlığı ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığı görevine henüz seçilmiş olan İsmet İnönü’nün halktan onay alması olarak değerlendirmek mümkündür. Buna bağlı olarak hem seçim dönemindeki propagandalardan hem de İsmet İnönü’nün şahsi girişimlerinden beklenen sonuçların alındığı söylenebilir. Seçimlerin tamamlanmasının ardından TBMM’yi açmak üzere hemen hazırlıklara başlanmıştır. Milletvekillerinin Ankara’ya gelmesi ve hazırlıkların tamamlanmasından sonra, VI. Dönem TBMM 3 Nisan 1939’da ilk toplantısını yaparak yasama faaliyetlerine başlamıştır.⁶¹⁰ Aynı gün Abdülhalik Renda TBMM Başkanlığına ve İsmet İnönü ittifakla Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Bu gelişmelerin ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de, Refik Saydam’ı hükümeti kurmakla görevlendirmiştir.⁶¹¹

1.4.2. 1943 Genel Seçimleri ve Bir İlk: Seçmenin Ayağına Gitmek!

3 Nisan 1939 itibariyle başlayan 6. TBMM Döneminde hem iç hem dış politika bağlamda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Beşinci Büyük Kurultayı ile İkinci Dünya Savaşı üzerinde durulması gereken temel gelişmelerken, 1942’de hazırlanarak yürürlüğe giren Mebus Seçimi Kanunu ise konumuz açısından önemli bir yere sahiptir. İkinci Dünya Savaşı’nın gölgesinde

⁶⁰⁸ **Ulus**, 25 Mart 1939. Beyanname metni için bkz. **Ek 4**.

⁶⁰⁹ **Cumhuriyet**, 26 Mart 1939; **Tan**, 26 Mart 1939.

⁶¹⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 6, Cilt: 1, 3 Nisan 1939.

⁶¹¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 6, Cilt: 1, s. 1-5.

gerçekleşen 1943 genel seçimlerine geçmeden önce bu gelişmelere bakmak yararlı olacaktır.

1.4.2.1. Seçim Öncesindeki Önemli Gelişmeler

29 Mayıs 1939'da toplanarak 3 Haziran 1939'da çalışmalarını tamamlayan Cumhuriyet Halk Partisi Beşinci Kurultayı sırasında parti nizamnamesinde oldukça önemli değişiklikler yapılmıştır. Cumhurbaşkanı İnönü'nün kurultayı açış konuşması, demokratikleşme yolunda önemli adımların atılacağını göstermesi ve TBMM'de Müstakil Grup'un kurulacağını belirtmesi açısından kayda değer bir içeriğe sahiptir. İnönü'nün 1939 seçimleri bağlamında ele alınarak irdelenen 6 Mart 1939 tarihli İstanbul Üniversitesi'ndeki nutkunu da teyit eden açış konuşmasının konumuzla ilgili kısmı şu şekildedir:

“Aziz arkadaşlarım; siyaset hayatında tecrübe geçirmiş adamlar olarak, memleketimizin ihtiyacına ve bünyesine en uygun olan halk idaresi usulünü kemale getirmek idealindeyiz. Bu yolda temiz yürekle çalışıyoruz. Bizden sonra gelecek vatandaşlara, milletimizin siyasi hayatında ilerlemiş bir seviye terk etmek, başlıca emelimizdir. İyi bir halk idaresinin siyasi idarede ana prensiplerini; her nevi seçimlere halkın samimi olarak iştirak etmesiyle, Hükümetin ve Büyük Millet Meclisinin faaliyetinde hakiki bir milli murakabenin şüphe götürmez bir tarzda bulunmasıyla hülasa edebiliriz. Büyük Kurultaya takdim ettiğimiz nizamname projesinde, Büyük Millet Meclisinde Cumhuriyet Halk Partisinin bir de Müstakil Grupunu düşündük. Büyük Kurultaydan vazife alan ve Parti Genel Başkanının farksız başkanlığında çalışacak olan, bir Müstakil Grup; icra mevkiinde olan Milletvekilleri ekseriyetine ve hükümetine esaslı bir yardım temin ederken büyük milletimizde de kendi işleri için yeni bir teminat hazırlayacağını ümit ediyoruz...”⁶¹²

Tarihi öneme sahip bu konuşma çerçevesinde nizamnamede yapılan değişikliklere bakıldığında; *Değişmez Genel Başkanlık* ile ilgili herhangi bir düzenleme yapılmadığını, Parti Genel Sekreterinin hükümette yer almasının öngörüldüğü, ancak İçişleri Bakanı'nın Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri, valilerin de Cumhuriyet Halk Partisi İl Başkanı olması uygulamasına son verildiğini görmek mümkündür.⁶¹³

⁶¹² C.H.P. Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları (29 Mayıs 1939-3 Haziran 1939), Ulus Basımevi, Ankara, 1939, s. 20.

⁶¹³ Nizamnamede İçişleri Bakanı'nın Parti Genel Sekreteri olması ve Valilerin İl Başkanı olması uygulamasına son verilmeyle birlikte, parti-hükümet temasının sona ermediğini belirtmek gerekir. Partinin hükümetle teması konusuyla ilgili olarak nizamnamede yer alan 100 ve 101. maddeler şöyledir: Madde 100: “Parti, kendi bağrından doğan hükümet teşkilatıyla kendi teşkilatını birbirini tamamlayan bir birlik tanır. Parti teşkilatının kendi hükümetini her yönden muvaffak etmek için bütün kuvvetiyle çalışması esastır.” Madde 101: “Merkezde partiyi alakalandıran işlerin takibi için yapılacak temaslar Parti hükümetinin İcra Vekilleriyle Genel Sekreter veya bunların adlarına harekete salahi-yetli kimseler arasında şifahi ve tahriri olarak cereyan eder. Vilayetlerde Partiyi alakalandıran işler için sözle veya yazı ile vuku bulacak temaslar Parti reisleriyle valiler arasında olur.” C.H.P. Nizam-

Bu kurultayda demokrasiyle ilgili belki de en önemli adım, *Büyük Millet Meclisi Parti Müstakil Grubu*'nun kurulacağına dair bir hükmün Parti teşkilatıyla ilgili olan yirminci maddeye eklenmesidir.⁶¹⁴ Nizamnameye göre; 21 kişiden oluşan Müstakil Grup'un başkanı Değişmez Genel Başkan İsmet İnönü, başkan vekili de gruba dâhil olan milletvekilleri arasından onun atadığı kişi olacaktır. Bunun yanında Müstakil Grup üyelerinin, gruba mensup oldukları süre içinde hükümette yer alamamaları, Cumhuriyet Halk Partisi Grup toplantılarına katılabilmelerine rağmen fikir beyan edememeleri ve oy kullanamamaları öngörülmüştür.⁶¹⁵ Bu girişimin özüne bakıldığında Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçilinceye kadar mecliste yer almaya devam eden Müstakil Grup'un, partiyi ve özellikle de hükümeti denetlemek amacıyla kurulduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte her ne kadar Grup Başkan Vekilliği makamı ihdas edilmişse de, bu kişinin grubun başkanı İsmet İnönü olması bağlı olması, söz konusu grubun gerçek bir muhalefet işlevi görememesi ve beklenen denetim mekanizması olmak uzak kalmaması sonucunu doğurmuştur.⁶¹⁶ Daha kısa ve öz bir ifadeyle, Müstakil Grubu'n kurulması demokratikleşme açısından önemli olmakla birlikte, yetersiz bir adımdır.

Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırması üzerine, 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmeleriyle başlayan İkinci Dünya Savaşı ise Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasını belirleyen en önemli gelişme olmuştur.⁶¹⁷ Almanya, İtalya ve Japonya'nın oluşturduğu Mihver (Merkezi) Devletleri ile İngiltere, Fransa, Rusya ve ABD'den oluşan Müttefik Devletler arasında 1945'e değin devam eden ve Mihver Devletlerinin kaybetmesiyle sonuçlanan İkinci Dünya Savaşı'nın, Türkiye'nin iç ve dış politikalarına yansımaları da olmuştur. Türkiye, savaş boyunca her iki bloğun da baskısına maruz kalmasına rağmen, Cumhurbaşkanı İnönü'nün temel amacı, savaşa katılmadan Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak ve büyük devletler arasında bir denge unsuru olma politikası izleyerek olası saldırılardan korunmak olmuştur. İnönü bu politikanın mimarı olmakla birlikte, bu süreçte

namesi (Beşinci Büyük Kurultayın 1 Haziran 1939 Tarihindeki Toplantısında Kabul Edilmiştir), Ulus Basımevi, Ankara, 1939, s. 1, 9, 25.

⁶¹⁴ C.H.P. Nizamnamesi (Beşinci Büyük Kurultayın 1 Haziran 1939 Tarihindeki Toplantısında Kabul Edilmiştir), s. 6.

⁶¹⁵ C.H.P. Nizamnamesi (Beşinci Büyük Kurultayın 1 Haziran 1939 Tarihindeki Toplantısında Kabul Edilmiştir), s. 26-31.

⁶¹⁶ Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, Cilt: 1, s.149.

⁶¹⁷ Liddell Hart, *İkinci Dünya Savaşı*, Cilt: 1, (Çev. Kerim Bağrıaçık), YKY, İstanbul, 2003, s. 36.

Başbakanlık yapan Şükrü Saraçoğlu ve Dışişleri Bakanlığı yapan Numan Menemencioğlu ve gibi siyasetçiler de bu politikanın yürütülmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.⁶¹⁸

Savaşın başlamasıyla birlikte Türkiye’de birtakım önlemler de alınmıştır. Savaş dışı kalma politikası izlenmesine rağmen çalışan nüfusun büyük bir kısmı -bir milyon kişi civarında- silah altına alınmıştır.⁶¹⁹ Yarı seferberlik halinin söz konusu olduğu bu dönemde Türkiye’de yetişmiş işgücü ve kaynak sıkıntısı artarken, üretimde düşüşler yaşanmış, dolayısıyla da kentli nüfusun ve ordunun beslenmesi önemli bir soruna dönüşmüştür.⁶²⁰ Bu arada bütçenin önemli bir kısmı savunma giderlerine aktarılmış ve ülkenin tüketim harcamaları da artmıştır. 1938-1943 dönemini kapsayacak şekilde hazırlanmış olan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı da uygulanamadığı gibi yatırımlar durmuş, üretim kapasitesi yerinde saymıştır. Kısacası savaşın doğurduğu olumsuz koşullar nedeniyle ekonomide 1930’larda izlenen devletçilik politikası bir tarafa bırakılarak savaş ekonomisi benimsenmiştir.⁶²¹

Bu arada dönemin hükümetleri, Türkiye’yi savaşın olumsuz etkilerinden uzak tutmak amacıyla TBMM tarafından kabul edilen birtakım vergi ve yükümlülüklerin uygulanmasını sağlamış ve bu çerçevede ekonomiyi kontrol altına almak için 18 Ocak 1940’ta Milli Korunma Kanunu çıkarılırken,⁶²² savaş ortamında haksız kazanç elde edenlerin bu kazançlarını vergilendirmek amacıyla da 11 Kasım 1942’de Varlık Vergisi Kanunu ihdas edilmiştir.⁶²³ Ancak bu girişimler, çözüm üretmediği gibi,

⁶¹⁸ Selim Deringil, **Denge Oyunu (İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası)**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2003, s. 42-49.

⁶¹⁹ Tokgöz, **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)**, s. 115.

⁶²⁰ Buğday üretimi, 1939’da 4.200 tonken 1945’te 2.200 tona düşmüş, tarım ürünlerinin büyük bir bölümü benzer düşüşlere sahne olmuştur. Korkut Boratav, **Türkiye’de Devletçilik**, İmge Kitabevi Yay., İstanbul, 2006, s. 288.

⁶²¹ Tokgöz, **a.g.e.**, s. 116-117.

⁶²² Refik Saydam Hükümeti tarafından çıkarılan Milli Korunma Kanunu, hükümete ekonomiyi yeniden düzenlemek amacıyla olağanüstü yetkiler tanımıştır. Yürürlüğe günden itibaren çıkarılan kanunnameler ile uygulanan kanunla, devletin ekonomiyi müdahale olanakları genişlemiş ve özel girişim adeta devletin vesayeti altına girmiştir. Bununla birlikte hükümete tanınan bu yetkiler sadece olağanüstü durumlarda, yani; seferberlik ve devletin savaşa girmesi durumunda kullanılabilirdi. Ancak zaman içerisinde kanuna anayasal takviyeler yapılmasına istenilen sonucu sağlayamamıştır. Çünkü kanun, zabıta tedbirleriyle ekonomik alanı düzenlemek gibi yanlış bir bakış açısının üzerine oturtulmuştu. Bundan dolayı da Milli Korunma Kanunu uygulamaları halkın tepki ve yakınmalarına neden olmuş ve bu tepkiler sürüp gitmiştir. Milli Korunma Kanunu ile ilgili geniş bilgi için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 6, Cilt: 8, s. 141-158; Boratav, **a.g.e.**, s. 321-325; Tokgöz, **a.g.e.**, s. 117-119; Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt: 2, s. 212.

⁶²³ 11 Kasım 1942’de yürürlüğe giren Varlık Vergisi Kanunu, olağanüstü koşullara bağlı olarak ve bir defaya mahsus olmak üzere çıkarılmıştır. Dönemin Başbakanı ve Varlık Vergisi’nin mimarı olan

savaş ekonomisinin ağır yükünün halka yüklenmesi ve ekonomik güçlüklerin ortaya çıkardığı vurgun ortamını sömüren bir grup tüccar ve büyük çiftçinin büyük miktarda kazançlar elde etmesinin de önüne geçememiştir.⁶²⁴ Dahası savaş yıllarında uygulanan ve ağırlıklı olarak kırsal kesimde yaşayanlar ile esnaf ve tüccar gibi grupları olumsuz yönde etkileyen savaş ekonomisi, huzursuzlukları arttırmış ve iktidarı yeni çözümler aramaya yöneltmiştir. Öyle ki, ortaya çıkan bu toplumsal tepki, Türkiye’de çok partili siyasal yaşama giden sürecin temel nedenlerinden biri olacaktır.

1.4.2.2. Yeni Bir Propaganda Yöntemi: Seçmenin Ayağına Gitmek!..

1943 genel seçimlerine dair ikinci seçmen ve milletvekili seçimine geçmeden önce seçim kanununu ele almak yararlı olacaktır. Çünkü bu seçim dönemine kadar, 1939 seçimleri de dâhil olmak üzere, cumhuriyet döneminin bütün genel seçimleri 1908 tarihli İntihabı Mebusan Kanunu’na göre yapılmasına rağmen, 1942’de ilk defa bir seçim kanunu hazırlanmış ve 1943 genel seçimleri, yeni kanuna göre yapılmıştır.

14 Aralık 1942’de yürürlüğe giren ve iki dereceli seçim sisteminin sürdürülmesini öngören 4320 sayılı *Mebus Seçimi Kanunu*, seçim sistemi açısından herhangi bir yenilik getirmemekle birlikte, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk seçim kanunu olması açısından önemli bir yere sahiptir. 1908 tarihli İntihabı Mebusan Kanunu’nu ve bu kanunla ilgili düzenlemeleri yürürlükten kaldıran bu yeni kanun, elli altı madde olup, öngördüğü temel ilkelerin bir kısmı şunlardır:

Madde 1. Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde mebus seçimi vilayetler itibariyle yapılır. Her vilayet bir seçim dairesi ve her nahiye bir seçim şubesi itibar olunur.

Madde 2. Türkiye Cumhuriyeti halkından her 40.000 nüfus için bir mebus seçilir. Bir seçim dairesinin nüfusu 40.000’den aşağı olsa dahi bir mebus seçmek hakkıdır.

Şükrü Saraçoğlu, vergi sayesinde ulaşılmak istenen sonuçları şöyle ifade etmiştir: Enflasyonla mücadele edebilmek için tedavülde para çekmek, savaş yıllarında haksız kazanç elde eden Tüccar, emlak ve akar sahipleri ve büyük çiftçilerin haksız kazançlarını vergilendirmek ve devlet gelirlerini arttırmak... Bu çerçevede 15 gün içinde 500 milyon TL toplanması öngörülmüş ve vergisini belirlenen süre içinde ödemeyenlerin zorunlu çalıştırılmaları veya mallarının haczedilmesi öngörülmüştür. Varlık Vergisi kapsamına alınanların büyük bir kısmı azınlıklardan oluşmakla birlikte, vergi yükümlülerinin yüzde 70’i İstanbulluydu. Ancak Hükümet, çeşitli iç ve dış baskılar nedeniyle 1943’te bu uygulamayı durdurmuş, 1944’te de Varlık Vergisi Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 6, Cilt: 28, s. 1-31; Tezel, **a.g.e.**, s. 238-239.

⁶²⁴ Boratav, **a.g.e.**, s. 289.

Madde 7. Birinci ve ikinci seçmen olabilmek için Türk olmak, 22 yaşını bitirmiş olmak, Amme hizmetlerinden menedilmiş bulunmamak, mahcur olmamak, yabancı tebaadan olduğu iddiasında bulunmuş olmamak, yabancı bir devletin resmi hizmetinde bulunmamak şarttır.

Madde 8. Silâh altında bulunan erat, jandarmalar, subaylar, polisler, askeri memur ve askeri hâkimler ve askeri mektep talebeleri birinci ve ikinci seçmen olamazlar.

Madde 10. Mebusluğa seçilemeyecek olanlar:

- Yabancı Devlet resmi hizmetinde bulunanlar.
- Ağır hapis cezasıyla veya hırsızlık, sahtekârlık, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal ve hileli iflas suçlarından biriyle mahkûm olanlar.
- Mahcurlar.
- Yabancı tebaadan olduğu iddiasında bulunanlar
- Amme hizmetlerinden menedilenler.
- Türkçe okuyup yazmak bilmeyenler.
- 30 yaşını bitirmemiş olanlar.

Madde 19. Seçim şubesi dâhilinde bulunan kadın ve erkek nüfusundan her 400 kişi için bir, ikinci seçmen seçilir.⁶²⁵

İntihabı Mebusan Kanunu'nun bazı maddelerine de yer verilen *Mebus Seçimi Kanunu*, sadece bir seçimde, 1943 seçimlerinde uygulanacak ve 1946'da yürürlüğe giren 4918 sayılı *Milletvekilleri Seçimi Kanunu* ile yürürlükten kaldırılacaktır.⁶²⁶

İkinci Dünya Savaşı'nın bütün hızıyla sürdüğü günlerde, 12 Ocak 1943 tarihli Cumhuriyet Halk Partisi Grup toplantısında ittifakla seçim kararı alınmıştır.⁶²⁷ Bu grup kararı doğrultusunda Memduh Şevket Esenal, Hasan Saka ve Ali Rana Tarhan'ın seçimlerin yenilenmesine dair TBMM'ye sundukları teklif, 14 Ocak 1943'te kabul edilmiş ve 1943 genel seçimlerine giden süreç resmen başlamıştır.⁶²⁸

Olağanüstü ortamda, özellikle dış politikayla ve savaşın olumsuz yansımalarıyla meşgul olunmasına rağmen seçim kararının TBMM'de ittifakla alınması hem cumhuriyet rejiminin gerekleri arasında yer alan seçim geleneğinin sürdürülmek istenmesini göstermesi hem de demokratik yönetimin kurulması ve geliştirilmesi hedefinin bir yansıması olarak görülebilir. Ayrıca bu konuda hassas davranılmasını, İkinci Dünya Savaşı'nın seyrine de bağlamak mümkündür. Çünkü 1943 yılı, Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Rusya'nın Mihver devletlerine karşı İngiltere ve Fransa'nın yanında savaşa girdiği ve dolayısıyla İngiltere ve Fransa gibi demokratik ülkelerin toparlandığı, Almanya'nın da güç kaybetmeye başladığı, İtalya gibi otoriter bir ülke-

⁶²⁵ *Resmî Gazete*, No: 5258, 17.12.1942, s. 4152-4155.

⁶²⁶ Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, s. 28.

⁶²⁷ *İkdam*, 13 Ocak 1943; *Ulus*, 13 Ocak 1943.

⁶²⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 6, Cilt: 30, s. 216, 249; *Akşam*, 15 Ocak 1943; *İkdam*, 15 Ocak 1943.

nin teslim olduğu gelişmelere sahne olmuştur. Türkiye de bu süreçte, savaş dışında kalmaya devam etmekle birlikte, yavaş yavaş denge siyasetini bir tarafa bırakarak, ABD ve İngiltere gibi demokratik rejimlere daha yakın bir dış politika izlemeye başlamıştır. 1943 yılının Ocak ayının son günlerinde İnönü ile Churchill arasında Adana'da yapılan görüşmeler de bu yakınlaşmanın bir yansıması olarak ele alınabilir. Ancak bilindiği gibi bu görüşmede de İnönü savaşa girmek konusunda ikna edilemeyecektir.

Genel seçim kararının alınmasında hemen sonra İçişleri Bakanı Recep Peker, Umumi Müfettişliklere ve valiliklere seçim kararını tebliğ ederek, Mebus Seçimi Kanunu'na uygun bir şekilde hazırlıklara başlanmasını istemiştir.⁶²⁹ Tebliğde, öncelikle nüfus sayımının yapılarak gerekli kurumlara bildirilmesi, teftiş heyetlerinin bir an önce kurulması, nüfus sayımı tamamlandıktan sonra da teftiş heyetlerinin seçim çalışmalarına başlaması ve ikinci seçmen seçimlerinin 20 Şubat 1943'te bitirilmesi istenmiştir.⁶³⁰ Bu arada Meclis'te seçim masrafları için 300 bin liralık bir tahsisat verilmesi kabul edilmiş ve seçimin 38 günde tamamlanması öngörülmüştür.⁶³¹ Hükümet ve parti işlerinin birbirinden ayrıldığı somut bir göstergesi olan diğer bir tebliğ ise üzerinde durulması gereken bir içeriğe sahiptir. İçişleri Bakanı'nın Parti Genel Sekreteri ve valilerin illerin parti il başkanı olması uygulamasına son verilmesinin bir gereği olarak Recep Peker tarafından 15 Ocak 1943'te Umumi Müfettişliklere ve valiliklere gönderilen tebliğ şu şekildedir:

“Yeni mebus seçiminde hükümet seçim kanununda zikredilen esasları tatbik ve takip edecektir. İkinci seçmen ve mebus namzetlerinin tespiti ve parti nizamnamesinde zikredilen yoklamalar gibi işler vekâlet teşkilatımızın kanuni çalışmaları hududunun dışındadır. Bu vazifeler partice yapılacaktır. Parti müfettişleri veya reisleri ile yukarıda yazılı esaslar dâhilinde iş birliği yapılacaktır.”⁶³²

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan konuyla ilgili bir başka belgede, 1943 genel seçimleri hazırlık talimatı isimli bir talimattan söz edilmesine karşın, sözü edilen talimatın sadece sekizinci maddesine yer verilmiştir. Bu maddeye göre seçimin sesli ve hareketli, yani şölen havasında geçmesi istenmiş, seçim günlerinde nahiye ve ocak parti binaları ile Halkevi salonlarında ve radyoda konferanslar verilmesi, hoparlör ve basın aracılığıyla da seçimlere dair yayınlar yapılması emredilmiş-

⁶²⁹ **Akşam**, 16 Ocak 1943; **Ulus**, 17 Ocak 1943.

⁶³⁰ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 03.10/76.504.3.

⁶³¹ **İkdam**, 16 Ocak 1943; **Son Telgraf**, 16 Ocak 1943.

⁶³² **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 03.10/76.504.3.

tir.⁶³³ Bu bilgiden anlaşılacağı üzere Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezi, önceki seçimlerde olduğu gibi 1943 genel seçimleri sırasında da yoğun bir seçim propagandası yapılmasını, seçimlerin bayram havasında geçmesini ve böylelikle de siyasal katılımın azami derecede sağlanmasını hedeflemiştir.

Milletvekilliği adaylığı için birçok başvurunun söz konusu olduğu bu süreçte, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği yoğun bir mesai yaparak seçim hazırlıklarını hızlandırmıştır.⁶³⁴ Birkaç aşamada ele alınabilecek olan bu hazırlıklar kapsamında ilk olarak seçim teftiş heyetleri oluşturulurken, ülkenin her tarafında yapılan nüfus sayımları sonucunda hazırlanan birinci seçmen listeleri 2-3 Şubat itibariyle her yerde askıya çıkarılmıştır.⁶³⁵ Çalışmanın önceki ilgili kısımlarında da değinildiği gibi, tek parti dönemi seçimlerinin en temel özelliklerinden biri, iktidarın seçimlere katılımı arttırmaya yönelik çabalarıdır ki, 1943 seçimlerinde de bu durumun oldukça önemsendiği dikkat çekmektedir. Seçim propagandasının da ana temalarından birini oluşturan ‘seçime katılımı arttırmak’ düşüncesinin bir yansıması olarak, seçim günlerinde çalışanların oylarını kullanabilmeleri için kendilerine izin verilmesi yönünde bütün devlet dairelerine, bankalara, fabrikalara ve emsal kuruluşlara tebligat yapılmıştır. İçişleri Bakanı Recep Peker’in valiliklere ve umumi müfettişliklere gönderdiği bu tamimde dikkat çeken diğer bir nokta ise oy kullanmanın yurttaşlık görevlerinin en önemlisi olarak ifade edilmesi ve amirlerin uygun bir dille bunu çalışanlara anlatmasının istenmesidir.⁶³⁶ Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İdare Heyeti Başkanı

⁶³³ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 360, 1511, 1.

⁶³⁴ Basında yer alan haberlere göre, kısa süre içinde milletvekili adayı olmak isteyenlerin başvuruları bin civarına ulaşmış, 25 Ocak’a gelindiğinde de bu rakam bin beş yüze yaklaşmıştır. Seçim hazırlıklarının seyri de dönemin basınında oldukça geniş bir yer kaplamaktadır. Buna göre, milletvekilli adayı olmak için Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine başvuranlar, birer dilekçe ve iliştiğindeki üç fotoğraf ile başvurularını yapmıştır. Söz konusu haberler için bkz. **Cumhuriyet**, 16-17 Ocak 1943; **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1943; **Ulus**, 20 Ocak 1943; **Ulus**, 1, 3 Şubat 1943; **Akşam**, 19 Ocak 1943; **Son Telgraf**, 19, 24 Ocak 1943; **Tasviri Efkar**, 20 Ocak 1943.

⁶³⁵ Bu konuyla ilgili haber şu şekildedir: “Esas defterler dün her tarafta asıldı. 15 Şubat’ta ikinci mün-tehiplerin seçilmesine başlanacaktır. Mebus seçimine ait esas defterler, dün şehir kazaları ile nahiye merkezleri binalarına ve köy odalarına asılmıştır. Vatandaşlar kendi mahallelerine ait defterlere bakarak adları, hüviyetleri defterlere yanlış veya hiç yazılmamış olup olmadığını tetkike başlamışlardır. Defterler 7 Şubat akşamına kadar asılı bulunacaktır. Herhangi bir itirazı olanlar ancak bu müddet zarfında teftiş heyetine müracaat edeceklerdir. 14 Şubat’ta bütün neticeler alınacak, o gün teftiş heyeti valinin riyasetinde bir toplantı yapacak ve defterler incelenecektir. Bu incelemeden sonra da nüfus miktarları tespit edilerek İçişleri Bakanlığı’na bildirilecek, 15 Şubat sabahından itibaren de ikinci seçmen seçimine başlanacaktır.” **Akşam**, 4 Şubat 1943; **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1943.

⁶³⁶ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 030.10/15.87.31; **Son Telgraf**, 3, 15 Şubat 1943.

Suat Hayri Ürgüplü'nün bu sıralardaki bir beyanatı da bu hassasiyeti göstermesi açısından önemlidir. Ürgüplü'nün beyanatı şu şekildedir:

“Büyük Millet Meclisi milli hâkimiyetimizin remzidir. Rejimimiz halk hâkimiyetine istinat ettiğine göre her vatandaş, devlet mukadderatını idare mesuliyeti gibi, şerefli bir vazifeyi tevdi edeceği mebuslarını seçerken, bu seçimde üzerine düşen çok mukaddes rey verme vazifesini bugüne kadar nasıl alaka, şuur ve milli hisle yapmış ise halen içinde yaşadığımız çok ağır ve buhranlı devrede milli birliğimizi bütün dünyaya göstermek için bu vazifede her yıldan fazla hassas ve alakalı olacağına şüphe etmiyoruz. Ümit ediyoruz ki ikinci seçmen intihabına iştirak edecek vatandaşı nispeti her yılın nispetini geçecek; mesut ve müreffeh yurdumuzun yarın karşılaşabileceği bütün tehlikeleri alt etmeye kadir olduğumuzu ve bunun için daha çok gereken milli birliğimizin, her zamandan daha kuvvetli olduğunu ispat edecektir.”⁶³⁷

Seçimlere katılımı sağlama yönünde birtakım farklı uygulamalar da söz konusu olmuştur. Bu kapsamdaki istisnai bir uygulama, İstanbul'da söz konusu olmuştur. Heybeliada Sanatoryumundaki hastaların oy vermek arzusunda bulduklarını, fakat sağlık durumlarının dışarı çıkmaya müsait olmadığını bildirmeleri üzerine, oy sandığı Sanatoryum Hastanesi'ne gönderilmiş ve bu suretle hastalar kolaylıkla oy kullanabilmiştir.⁶³⁸

1943 genel seçimlerini önceki seçimlerden ayıran temel özelliklerden biri de ilk defa plaklı seçim propagandasının yapılmış olması ve bu kapsamda parti merkezi tarafından hazırlanan dört adet propaganda plağının birçok ile gönderilmesidir.⁶³⁹ Parti merkezinin öngördüğü uygulamaya göre, çeşitli nutukları ve özellikle de Cumhurbaşkanı İnönü'nün çeşitli konuşmalarından ve nutuklarından kesitleri içeren bu plaklar, hoparlörlü parti araçlarında çalınacak ve böylelikle şehirlerin kalabalık yerle-

⁶³⁷ **Akşam**, 14 Şubat 1943; **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1943.

⁶³⁸ **İkdam Gece Postası**, 15 Şubat 1943; **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1943.

⁶³⁹ Plaklar, sözlü kültürün hâkim olduğu ve okuma yazma oranlarının düşük olduğu toplumlarda temel propaganda araçları arasında yer almıştır. Bu tür propagandanın önemini anlaşılmasının Türkiye'ye getirilebilmesi sayesinde İnönü döneminde, Atatürk dönemine göre plaklı propaganda yöntemine daha fazla başvurulmuştur. Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra hazırlanarak piyasaya sürülen ve Halkevlerine gönderilerek vatandaşlara dinletilen taş plaklarda İnönü, “*Türklerin Babası İnönü İsmet*”, “*Vatanı Kurtaran İnönü'müz Var*”, “*Zaferin Başkanı İnönü İsmet*”, “*Yurdu Demir Ağlarla Ankara'ya Bağlayan İnönü'dür*”, “*İnönü Başbuğumuz Babamız*”, “*Türk Milletinin Başı da İsmet Paşa Çok Yaşa*” gibi nakaratlarla övülerek yüceltilmiştir.⁶³⁹ İkinci Dünya Savaşı'nın da propagandaya ivme kazandırdığı İnönü döneminde, savaşa karşı halkın milli hassasiyetlerini tetiklemek, gençlerin özgüvenini artırarak askerliğe teşvik etmek için de plaklı propagandaya başvurulmuştur. Zaralı Baki'nin “*Yirmi Yedililer Şarkısı-Yine Yüksülecek Türk Hava Kuşu*” isimli bestesi en güzel örneklerden biridir. Yine yüksülecek Türk Hava Kuşu, Ordular saracak düzü yokuşu Yerinden otursun düşman ordusu, Vatanı kurtaran İnönü'müz var” dörtlüğüyle başlayarak, “Başımızda Olan İnönü İsmet, Düşman cephesinde çok çekti zahmet, Zaferin başkanı İnönü İsmet, Türklerin babası İnönü İsmet”⁶³⁹ dörtlüğüyle sona eren bestede dikkat edileceği üzere bir yandan milli duygular uyandırılmaya çalışılırken bir yandan da İnönü yüceltilmiştir. Mehmet Ö. Alkan, “*Milli Şef Döneminde Siyasal Propaganda 'Başbuğumuz Babamız İnönü'*”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 120, Aralık 2003, s. 102-103.

rinde sürekli hareket halinde olan parti araçları, halkı seçimler konusunda bilinçlendirerek, katılım arttırılacaktır. Basına yansıdığına göre, parti merkezi özellikle seçim günlerinde bu faaliyetin yoğunlaştırılmasını talep etmiştir.⁶⁴⁰

Bu arada parti merkezi tarafından hazırlanan çok sayıdaki afiş de bütün parti örgütüne gönderilmiştir.⁶⁴¹ Seçim boyunca şehir meydanlarında ve işlek caddelerde göze çarpacak şekilde asılması istenen afişler, hiç kuşku yok ki 1943 genel seçimlerinin en önemli propaganda malzemeleri arasında yer almıştır. Ancak basında yer alan fotoğraflar dikkatle incelendiğinde hoparlörlü parti araçlarına da yapıştırılan 10.000 adet civarında oldukları belirtilen⁶⁴² söz konusu afişlerin içeriklerine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Dikkati çeken diğer bir propaganda yöntemi ise halkı seçme-seçilme hakları ve oy kullanmanın önemi konularında bilinçlendirmek için sinemalarda filmlerden önce ve sonra çeşitli yazılar paylaşılmasının öngörülmesidir.⁶⁴³ Bunların yanı sıra seçim devam ettiği sürece parti binalarının, halkevlerinin ve sandıkların yerleştirildiği resmi kurum binalarının Türk bayrakları ve Cumhuriyet Halk Partisi bayraklarıyla süslenmesi öngörülmüş, böylece seçimlerin coşkulu ve bayram havasında geçmesi hedeflenmiştir.⁶⁴⁴

Cumhuriyet, 20 Şubat 1943

⁶⁴⁰ *Cumhuriyet*, 4, 14 Şubat 1943; *Akşam*, 14 Şubat 1943.

⁶⁴¹ *Akşam*, 14 Şubat 1943.

⁶⁴² *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1943.

⁶⁴³ *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1943.

⁶⁴⁴ *Akşam*, 14 Şubat 1943.

Halk Hatipleri Teşkilatı'nın ve Halk Kürsüleri'nin de propaganda amaçlı kullanıldığı 1943 genel seçimleri sürecinde, vatandaşların seçimin ve oy kullanma hakkının önemi konularında bilinçlenmeleri için şehirlerin muhtelif yerlerinde Halk Kürsülerinin kurulması öngörülmüştür. Kürsülerde hem seçimin önemiyle ilgili konuşmalar yapılması hem de vatandaşları birlik halinde Cumhuriyet Halk Partisi etrafında toplamak amacıyla Türklerin önceki dönemlerde gösterdikleri ulusal birlikten örnekler içeren konuşmalar yapılması ve böylelikle motivasyonun artırılması hedeflenmiştir.⁶⁴⁵

Zaten 1943 genel seçimleri sırasındaki propagandanın ana teması, ilerde ayrıntılı olarak görüleceği üzere, "birlik ve beraberliği sağlamak" şeklinde ön plana çıkmaktadır. Bu birlik ve beraberlik vurgusunun, Türkiye'nin girip girmemesinin tartışıldığı, ne zaman sona ereceği ve nasıl sonuçlanacağı belli olmayan bir savaş ortamında yapılması rastlantı değildir. Hem iç politika hem de dış politika bağlamında üzerinde durulan birlik ve beraberlik vurgusu, 1943 genel seçimleri dolayısıyla yapılan propagandanın her aşamasında ve her türünde kendisini hissettirmiştir.

Halkevleri ve Cumhuriyet Halk Partisi Ocakları da 1943 genel seçimleri sırasında propaganda kapsamında ele alınabilecek çeşitli etkinliklere sahne olmuştur. Hatta Cumhuriyet Halk Partisi Ankara il Başkanlığı tarafından seçim günlerinde uygulanmak üzere bir program da hazırlanmıştır. Programa göre ilk olarak ilki seçim müddeti içinde -15 Şubat 1943 ile 19 Şubat 1943 tarihleri arasında saat 20.00'da diğeri seçimin son günü olan 20 Şubat 1943'te saat 15.00'da Ankara Halkevi salonunda gösterilecek temsille beraber halk hatipleri tarafından seçim konusunda konferanslar verilmesi planlanmıştır. Bunun yanında, ikinci seçmen seçimi boyunca Ankara Radyosu'nda her gün akşam 8.00-9.00 saatleri arasında partililer arasından seçilecek hatipler tarafından seçimlerle ilgili konferanslar verilmesi öngörülmüştür. Son olarak seçim günlerinde ve belirli saatler arasında halk hatiplerinin partiye ait hoparlörler vasıtasıyla seçimlerle ilgili kısa konuşmalar ve telkinler yapması da gündeme getirilmiştir.⁶⁴⁶

Ankara için özel olarak uygulanan program basına da yansımıştır. Basına yansıdığı kadarıyla seçimin anlam ve mahiyetini aydınlatıcı bir içerik göz önünde

⁶⁴⁵ **Ulus**, 14 Şubat 1943; **Akşam**, 14 Şubat 1943.

⁶⁴⁶ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 360.1511.1.

bulundurularak hazırlanan programa göre, seçim günleri boyunca her gün 12.00-13.00 saatleri ve akşam 17.00-18.00 saatleri arasında hoparlörlerle seçimlere dair neşriyat yapılması öngörülürken, yine aynı hafta içinde Cumhuriyet Halk Partisi ocaklarında, ilkokullarda, Ankara Halkevinde ve şehrin elverişli diğer kurumlarında toplantılar yapılarak, konferanslar verilmesi planlanmıştır.⁶⁴⁷

Seçim propagandasıyla ilgili bu tür bir alt yapı hazırlanırken seçim hazırlıklarında da üçüncü aşamaya geçilmiş ve yapılan yoklamalara istinaden ikinci seçmen listeleri belirlenerek 13 Şubat 1943'te ilan edilmiştir.⁶⁴⁸ Bu gelişmenin hemen ardından da 15-20 Şubat 1943 tarihleri arasında ikinci seçmen seçimleri yapılmıştır.⁶⁴⁹

Ankara'da seçim dolayısıyla ilk iş olarak gündüz bayraklarla süslenen Halkevleri ve Parti merkezleri gece de renkli ampullerle donatılmış, seçim sandıklarının yerleştirildiği kurumlar ve sandıklar da bayraklarla süslenerek bir şölen havası yaratılmıştır.⁶⁵⁰ Bu arada Ankara'nın muhtelif yerlerinde halk hatipleri tarafından seçimin anlam ve önemi hakkında nutuklar söylenmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin hoparlörlü kamyonu şehir sokaklarını, umumi caddeleri ve meydanları dolaşarak yayın yapmıştır. Seçim dolayısıyla nahiye ve kazalarda kurulan halk kürsülerinin ve hoparlörlerin etrafı her an büyük kalabalıklarla çevrilmiş ve vatandaşlar seçimin önemi, milli birliğin kıymeti hakkında verilen nutukları derin bir ilgiyle dinlemiştir.⁶⁵¹

1943 seçimleriyle ilgili olarak bir değerlendirme yapılacak olursa, propaganda faaliyetlerinin asıl olarak ikinci seçmen seçimlerinin yapıldığı 15-20 Şubat günleri arasında yoğunlaştığı görülür. Bu propaganda süreci boyunca iktidar hemen her türlü kurumdan ve teknoloji ile pek çok önde gelen parti üyesinden yararlanmaya azami özen göstermiştir. Seçim günlerinde Ankara Halkevi'ndeki, çeşitli parti örgütlerindeki ve Siyasal Bilgiler Okulu'ndaki etkinlikler de seçim propagandası bağlamında üzerinde durulması gereken gelişmelere sahne olmuştur. Ankara Halkevi'nde 15 Şubat'ta saat 18.00'da katılımcılara öncelikle film izletilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi Yenişehir ve Cebeci Parti Ocakları tarafından düzenlenen iki toplantıda, katı-

⁶⁴⁷ **Ulus**, 15 Şubat 1943.

⁶⁴⁸ Bu çerçevede yapılan hazırlıkların yansımaları için bkz. **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1943; **Ulus**, 9 Şubat 1943; **Akşam**, 13 Şubat 1943. İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerin ikinci seçmen listeleri için bkz. **İkdam Gece Postası**, 13 Şubat 1943; **Son Telgraf**, 14 Şubat 1943; **Akşam**, 14 Şubat 1943.

⁶⁴⁹ **İkdam Gece Postası**, 15 Şubat 1943.

⁶⁵⁰ **Ulus**, 15 Şubat 1943; **İkdam Gece Postası**, 15 Şubat 1943.

⁶⁵¹ **Son Telgraf**, 16 Şubat 1943; **İkdam Gece Postası**, 15 Şubat 1943.

lımcılara seçimin şerefli bir hak ve yurttaşlık görevi olduğu bir daha hatırlatılmış ve telkin edilmiştir.

Propaganda sırasında zaman zaman düşünce dünyasının önde gelen isimleri de devreye girmiştir. Demirtepe Ocağı'nın düzenlediği toplantıda ise Remzi Oğuz Arık Milliyetçilik ile ilgili bir konferans vermiştir. Siyasal Bilgiler Okulu'nun Konferans Salonunda bir konferans veren Behçet Kemal Çağlar da İnönü önderliğindeki Türkiye'yi övgü dolu sözlerle ele alarak, Türk milletinin yurt savunmasında küçüğü, büyüğü, kadını ve erkeğiyle topyekûn bir orduya dönüştüğü gibi, barış günlerinde de topyekûn partileşmiş bir millet olması gerektiğini ifade ederek, toplumun Cumhuriyet Halk Partisi etrafında kenetlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Konuşmasının devamında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne ve Halk Fırkası'nın kuruluşuna yer veren Çağlar, seçimin ve oy kullanmanın bu gelişmeler kadar kutsal bir görev olduğunun altını çizmiştir.⁶⁵²

Bu arada dikkat çeken gelişmelerden biri de Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'ın başta gençler olmak üzere birçok kişiyi Ankara Halkevi'nde toplayarak çeşitli konular hakkında onlarla sohbet etmesi olmuştur. Esendal'ın bu toplantıları düzenlerken iki amacı vardır. Bunların birincisi, kendi düşüncelerini benimsetebileceği bir kitle oluşturmaktır ki, bu düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir: *“Bugünlerde ben genç profesörler ve doçentler arasında çalışarak, yeni bir yaşayış için bunları hazırlamağa çalışıyorum. Dinliyorlar ve anlamağa çalışıyorlar”*. İkincisi ise partide revizyona gidildiği bu süreçte 1943 genel seçimleri için aday gösterilecek olan kişileri saptamaya çalışmasıdır.⁶⁵³

İkinci seçmenler için oy kullanma işleminin hararetli bir şekilde devam ettiği bu süreçte basına yansıdığına göre, Ankara seçime katılım açısından da sıcak ge-

⁶⁵² **Ulus**, 15 Şubat 1943.

⁶⁵³ Ağaoğlu bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “Memduh Şevket Bey, bu aslında çok önemli yeri çevirmiş duvarları yıkmak, partiyi geniş ve yeni bir havaya çıkarmak ister gibiydi. Bir yandan genç milletvekillerini yanına toplayarak onlara işler veriyor; bir yandan da çeşitli yollarla parti dışındaki dünyaya köprü atmaya çalışıyor; Ankara Halkevi'nde yaptığı gece sohbetlerinde öğretmen, profesör, memur, serbest meslekten çoğu genç insanları çağırarak, o zamana kadar partiden en ufak ilgi görmemiş bu kimselerin biraz ürkek, biraz korkak, bir hayli de şaşkın tavır ve bakışları arasında uzun uzun konuşuyor, milliyetçilik, milli gelenekler, Türklere özel medeniyet üzerinde, hatta bazıları partinin prensiplerine aykırı fikirler, iddialar ortaya sürüyordu. Hedefi, yaklaşan seçimlerde Meclise sokmayı düşündüğü yeni insanları seçmektir.” Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük: Demokrat Partinin Kuruluşu**, İletişim Yay., İstanbul, 1993, s. 26; Metin Çınar, **Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat**, İletişim Yay., İstanbul, 2013, s. 240-241.

lişmelere sahne olmuş ve seçimin ilk günü 15.466 seçmen oy kullanmıştır.⁶⁵⁴ Ankara'nın köylerinde ve kasabalarında da seçime katılım oldukça yoğun olmuştur. Gazetede yer alan bilgilere göre, ikinci seçmen seçimini yakından takip etmek ve birinci seçmenleri seçim konusunda aydınlatarak, bir nevi propaganda yapmak üzere merkezden görevlendirilen partililer vardır. Mesela Behçet Kemal Çağlar bu kapsamda Möhçe köyüne gitmiş ve köylülerin birçoğunu köy okulunun odalarında, salonlarında ve bahçelerinde toplu bulmuştur. Oylar kullanılmaya başlanmadan önce köyün bazı evlerini gezme fırsatı bulan Çağlar, karşılaştığı kadınlara oy kullanmanın önemli bir hak ve görev olduğunu belirtmiş, “gelin rey verin ki sizlerden rey aldığımı bilen büyüklerimiz her zaman sizleri arasın ve kollasın” diyerek onları teşvik etmiştir. İlginç bir gelişme de burada seçim sandığı başında Ankaralı Âşık Ömer'in destanlarının söylenmiş olmasıdır. Ulus gazetesinin haberine göre, birinci seçmenler bu ortamda oylarını şevk ve heyecan içinde Cumhuriyet Halk Partisi adaylarına vermişlerdir. Gölbaşı'na giden Celal Maral da kötü kış şartlarına rağmen 13 köyden yüzlerce yurttaşı oy kullanmak üzere oyların kullanılacağı yerde hazır bulmuştur.⁶⁵⁵

İkinci seçmen seçiminin yapıldığı 15-20 Şubat tarihleri arasında Ankara'daki etkinlikler aralıksız devam etmiştir. 16 Şubat akşamı saat on sekizde Ankara Halkevinde yapılan toplantıda Halil Sezai Erkut bir konuşma yapmıştır. Türkiye'yi savaş ateşi ortasında dimdik ayakta ve barış içinde yaşayan, kuvvetinden ve hakkından emin bir ülke olarak ele alan Erkut, Türkiye'nin bu mesut günlerini, Milli Şef etrafındaki milli birliğe borçlu olduğunu belirterek, 1943 genel seçimlerinin, Türk milli birliğinin bütün dünyaya karşı bir kere daha canlandırmaya aracı olacağı üzerinde durmuştur.⁶⁵⁶ Cumhuriyet Halk Partisi'nin İsmetpaşa Ocağında ise şair Darendeli Ahmet Erten, Milli Şef'in konuşmalarından alıntılar yaparak seçimin anlam ve önemine dair bir konuşma yaptıktan sonra bazı şiirlerini okumuştur. Atıfbey Ocağında yapılan toplantıda da Yusuf İleri, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmasıyla ilgili bir konuşma yaparak, bu konudaki başarının milli birlik ve beraberlikle mümkün olabildiği belirtmiştir.⁶⁵⁷ İnkılâp nahiyesinin Yeni Turan Ocağında da

⁶⁵⁴ Ziraat Bankası ve Merkez Bankası memurları toplu olarak gelip oy kullanırken, Sebzeçiler, bahçeciler, bakkallar ve taticılar da birlik halinde Belediye Meclisi salonuna giderek oy kullananlar arasında yer almıştır. **Ulus**, 16 Şubat 1943; **Cumhuriyet**, 16 Şubat 1943.

⁶⁵⁵ **Ulus**, 16 Şubat 1943.

⁶⁵⁶ **Ulus**, 16 Şubat 1943.

⁶⁵⁷ **Ulus**, 16 Şubat 1943.

Yusuf İleri tarafından Milli Şef İnönü'ye ve hükümete bağlılık tezahüratları arasında bir konuşma yapılmıştır.⁶⁵⁸

18 Şubat'ta Mamak Ocağında yapılan toplantıda açış konuşmasını Ocak Başkanı Necmi Tarkan yapmış ve Türkiye'nin uluslararası alandaki konumunu değerlendirdikten sonra vatandaşların seçimler sırasındaki görevlerini ele alarak, herkesi oy kullanmaya davet etmiştir. Behçet Kemal Çağlar da devlet ve millet sevgisiyle ilgili bir konuşma yaparak, seçimde partiye düşen görevleri anlatmıştır. Dumlupınar nahiyesi sakinlerinin yoğun katılımıyla yapılan toplantıda ise Halil Sezai Erkut bir konuşma yapmıştır. Rejimin eserlerini, halkın seçim sandığı başındaki görevlerini, milli birliğin nedenlerini ve anlamını içeren bir konuşma yapmış, şair Ahmet Ertem de şiirleriyle toplantıya canlılık katmıştır.⁶⁵⁹ CHP Misakı Milli Nahiyesi salonunda da seçimlerle ilgili bir toplantı yapılmıştır. Toplantıyı açan Nahiye İdare Heyeti Reisi Hüseyin Fevzi Hakman, sözü avukat Muhittin İnözü'ne bırakmış ve Hakman bir saat devam eden bir konuşma yapmıştır. Bundan sonra konuşma sırası gelen Namık Ambarcıoğlu da seçime katılım konusunda birkaç söz söylemiş ve Ali Rıza Ateşoğlu'nun okuduğu bir şiirle toplantıya son verilmiştir. CHP Sakarya Nahiyesi de bütün ocak mensuplarının katıldığı bir toplantı yapmış ve halk hatiplerinden Halil Sezai Erkut, seçimin mahiyeti, Türk milletinin bünyesindeki sarsılmaz azim ve Milli Şef'e olan bağlılığı kuvvetli ifadelerle anlatan bir konuşma yapmıştır. Büyük bir ilgi ve sıcak bir samimiyetle Erkut'u dinleyen katılımcılar da alkışlarla beğenilerini ifade etmiştir. Halk şairlerinden Ahmet Ertem'in eski ve yeni günleri izah eden şiiri de dinlendikten sonra toplantıya son verilmiştir.⁶⁶⁰

CHP Ankara Vilayet İdare Heyeti tarafından da seçim dolayısıyla 19 Şubat 1943'te Ankara Halkevinde bir toplantı yapılmış ve toplantıya çok sayıda partili katılmıştır. Salonu dolduran kalabalığın karşısında CHP halk hatiplerinden Enver Behnan Şapolyo seçim dolayısıyla bir konuşma yaparak özetle şunları söylemiştir:

“... Dünyanın dört yıldır, harbin merhametsiz ateşleri içinde yanmakta olduğunu biliyoruz. Her tarafta kan, barut, ölüm havası esmekte, bütün bu kanlı dünyanın içinde mutlu yaşayan bir ülke; Türk yurdudur. Bu barış âlemimizin temelini Milli Şef İsmet İnönü'nün etrafında milli bir birlik kurmak suretiyle kazandık. Elimizde unutulmaz ala Atatürk'ün mefkûre meselesi, içimizde İnönü'nün çelik iradesi oldukça bu dünyanın en mesut bir milleti olarak yaşayacağız. Bugün bize

⁶⁵⁸ **Ulus**, 17 Şubat 1943.

⁶⁵⁹ **Ulus**, 17 Şubat 1943; **Ulus**, 18 Şubat 1943.

⁶⁶⁰ **Ulus**, 18 Şubat 1943; **Ulus**, 19 Şubat 1943.

düşen en büyük medeni vazife, mebus seçimine iştirak etmektir. Yarın belediye salonunda al duvaklı bir gelin gibi senin şerefini taşıyan Bayrağına sarılmış rey sandığına sev seve reyini at! Yeni Meclisimiz de sana aydın ve mutlu günler yaşatacaktır.”

Bundan sonra Cumhuriyet Halk Partisi hatiplerinden Muhittin İnözü, Türkiye'nin dört yıldır bütün dünyayı kasıp kavuran İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmasını, Milli Şef'in İstanbul Cumhuriyet Halk Partisi Vilayet Kongresinde yaptığı konuşmanın bazı kısımlarını içeren, oy kullanmanın önemini, Milli Korunma Kanunu ile ülkenin selameti için alınan kararları ve ordunun vatan bekçiliğini canlandıran bir konuşma yapmıştır. Bundan sonra da dinleyicilere iki film izletilerek toplantı sonlandırılmıştır.⁶⁶¹

Ankara'da olduğu gibi, İstanbul'da da 15 Şubat 1943 itibariyle ikinci seçmen seçimine başlanmış ve yoğun bir seçim propagandası yapılmıştır. Bu münasebetle, resmi daireler, parti binaları ve oy sandıklarının buldukları yerler bayraklarla donatılmış ve vatandaşlar kendi semtlerindeki sandıklara giderek oy kullanmaya başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin hazırladığı seçim plakları da sabahdan itibaren Taksim ve Beyazıt meydanlarıyla Cağaloğlu'nda Eminönü Halkevinin hoparlörleri vasıtasıyla yayınlanarak, seçmenler oy kullanmaya davet edilmiştir. Ayrıca partinin hoparlörlü otomobili de şehrin muhtelif semtlerini dolaşarak yayın yapmıştır. Gerek hoparlörlerin, gerekse halk hatiplerinin etrafını çevreleyen vatandaşlar seçimin önemi ve milli birliğin kıymeti hakkında verilen nutukları ilgiyle dinlenmiştir.⁶⁶² 16 Şubat'ta da devam eden etkinlikler kapsamında partinin hoparlörlü aracı Ortaköy, Kuşçesme ve Bebek'te dolaşarak seçim münasebetiyle muhtelif hatiplerin plağa alınmış konuşmaları halka dinletilmiştir. Seçim hak ve görevine, parti ilkelerine ve milli birlik konularına ait olan plaklar, İstanbul Parti İdare Heyeti Reisi Suat Hayri Ürgüplü, Meclisi Umumi azasından Refik Ahmet Sevengil ve Beyoğlu Halkevi Reisi Halid Yaşaroğlu'na aittir.⁶⁶³ Sabit hoparlörler aracılığıyla vatandaşlar seçime davet edilirken, halk hatipleri de meydanlarda ve oy sandıklarının yerleştirildiği yerlerde kurulan halk kürsülerinde seçim hakkında nutuklar söyleyerek, herkesi oy kullanmaya davet etmiştir.⁶⁶⁴

⁶⁶¹ **Ulus**, 20 Şubat 1943.

⁶⁶² **Cumhuriyet**, 16 Şubat 1943.

⁶⁶³ **Akşam**, 17 Şubat 1943; **Son Telgraf**, 17 Şubat 1943.

⁶⁶⁴ **Ulus**, 16 Şubat 1943; **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1943; **Son Telgraf**, 17 Şubat 1943.

Tasviri Efkar, 20 Şubat 1943

Seçimlere katılımı arttırmak amacıyla gazetelerde yer alan ilanlar da hemen dikkat çekmektedir. Seçmenleri oy kullanmaya davet eden ilanlarda dikkat çeken temel öğeler oy kullanmanın önemi ve halkçılık vurgusudur.⁶⁶⁵ Bu arada önceki seçimlerde olduğu gibi 1943 genel seçimlerinde de bazı yerlerde oy sandıklarının Cumhuriyet Halk Partisi'nin bayraklarıyla örtülmüş olması dikkati çekmektedir. Hatırlanacağı üzere görsel propaganda malzemesi olarak ele alınan Cumhuriyet Halk Partisi bayrağının bu şekilde kullanılması, hem tek parti yönetiminin hem de Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimlere tek başına katılmasının bir yansıması olarak ele alınmıştı.

⁶⁶⁵ Söz konusu ilanlara örnek vermek gerekirse şunları görmek mümkündür: “Yurttaş, Halkçı Devlet, halkın reyleriyle yaşar ve yükselir.” **Ulus**, 15 Şubat 1943; “Yurttaş! Halkın sesi, hakkın sesidir, bugün bu söz ancak Türkiye Büyük Millet Meclisinden çıkar. Partimiz bu gür sesi çıkaracak gürbüz ve şuurlu kişileri seçecek ikinci seçmenleri tespit etmiştir. Tam bir inan ve güvenle onlara reylerimizi vereyim.” **Ulus**, 16, 17, 18, 19 Şubat 1943; “Büyük zaferleri yurt sevgisi, istiklal aşkı ve bu iki mukaddesatın özü olan milli birlik kazanır.” **Ulus**, 20 Şubat 1943; “Cumhuriyet Fazilettir, fazilet de rey hakkını kullanmaktır.” **Ulus**, 20 Şubat 1943; “Halkın mebus seçmesi cumhuriyet rejiminin temelidir.” **Ulus**, 20 Şubat 1943.

Cumhuriyet, 16 Şubat 1943

Seçim propagandası kapsamında değerlendirilmesi gereken diğer gelişme ise iktidarın seçim sürecindeki sosyal yardım faaliyetleridir. Aslında sosyal yardımları sadece seçim propagandası olarak değil Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve tek parti yönetiminin propagandası olarak değerlendirmek gerekir. 1930'lu yıllar itibariyle şekillenen devlet-parti bütünleşmesi göz önünde bulundurulduğunda da böyle bir yorumda bulunmak yanlış olmayacaktır. Ancak burada üzerinde durulması gereken ve bu faaliyetlerin seçim propagandası bağlamında ele alınmasını gerektiren durum, söz konusu faaliyetlerin seçim sürecinde basında geniş yer tutması ve adeta sloganlaştırılmasıdır. Dolayısıyla çalışmanın özü göz önünde bulundurularak, seçim kararının alınmasından sonra basına yansıyan bu haberler, seçim propagandası olarak değerlendirilmiştir.

Basına yansıdığına göre, Şubat ayı itibariyle Türkiye'nin çeşitli yerlerinde sosyal yardım faaliyetleri genişlemiş ve Çocuk Esirgeme Kurumu 112 bin liralık yeni bir yardımda bulunmuş, Ulus gazetesi muhabirlerinin Ankara'ya bildirdiklerine göre de söz konusu yardımlar gün geçtikçe genişlemeye başlamıştır. Bu gelişmelerle ilgili örneklere de yer veren Ulus gazetesi, Balıkesir'de Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından her gün 120 çocuğa sıcak yemek verildiğine, Denizli'de Halkevi Sosyal Yardım Kolu'nun 2 Şubat itibariyle 101 kişiden oluşan 50 aileye sıcak yemek verilmeye başlandığına, Aydın Çocuk Esirgeme Kurumu'nun da son bir yıl içinde 4420 çocuğa çeşitli yardımlar yaptığına ve yoksul öğrencilere sıcak yemek verilmesi için çeşitli

kurumlarla işbirliği yaptığına dair gelişmelere geniş yer ayırmıştır.⁶⁶⁶ Kızılay Ankara Merkezi'nin de faaliyetleri basında yer almıştır. Habere göre, her gün beş yüz vatandaşa sıcak yemek dağıtıldığı gibi, Ankara merkezi tarafından idare edilen Şefkat Yurdu'nda 180'den fazla muhtaç vatandaşa her gün öğle yemeği verilirken, bu yardımlar genişletilmiştir. Kızılay bu kapsamda düşkün durumda olan vatandaşları, mahalle ocak ve birlikler aracılığıyla tespit ettirerek 320 yeni vatandaşı daha listesine almış ve her gün öğleyin beş yüz yurttaşa sıcak yemek dağıtma kararı almıştır.⁶⁶⁷

Cumhuriyet, 3 Şubat 1943

Kızılay'ın seyyar mutfaklarının faaliyetlerinin de propaganda amaçlı kullanıldığı bu süreçte, semtleri aşevlerine uzak bulunan fakir kimseler için hazırlanan seyyar kazanların, şehrin her tarafında faaliyete geçtiği ilan edilmiştir. Buna göre de yemeklerin sıcaklığını muhafaza eden mekanizmalara sahip Kızılay arabalarıyla dolaştırılan yemek kazanları ile İstanbul'da Beylerbeyi, Kısıklı, Kadıköy, Gazhane, Kızıltoprak, Sahrayıcedid ve Kocamustafapaşa semtlerindeki fakir halka her gün yemek dağıtmıştır.⁶⁶⁸

Tek parti döneminin önceki seçimlerinde temel propaganda araçlarından biri olarak ele alınan köşe yazıları, 1943 genel seçimlerinde de temel malzemelerden biri

⁶⁶⁶ *Ulus*, 3 Şubat 1943.

⁶⁶⁷ *Ulus*, 5 Şubat 1943.

⁶⁶⁸ Seyyar kazanların sürekli olarak bulunduruldukları yerler için bkz. *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1943.

olup, seçim propagandasının en önemli parçası olmaya devam etmiştir. Köşe yazarları, seçim kararının alınmasıyla birlikte seçimlerle ilgili yazılar yazmaya, birlik ve beraberlik mesajları vermeye, iç ve dış politikadaki gelişmeleri ele almaya ve vatandaşları hem Cumhuriyet Halk Partisi etrafında birleşmeye hem de oy kullanmaya davet etmeye başlamıştır. Söz konusu köşe yazılarıyla ilgili örnekler vermek kuşkusuz çalışmanın içeriğini zenginleştirecektir.

İkinci seçmen seçimlerinin başladığı gün Ulus gazetesi yazarlarından Kemal Zeki Gençosman, “*En Büyük Vazifemize Çağrılıyoruz*” başlıklı yazısında, seçmenleri sandık başına çağırırken, bilinçli oy kullanılması gerektiğine dikkat çekerek, seçim sandığını halk idaresinin en asil tezahürü olarak değerlendirmiştir. Türkiye’de yirmi yıldan beri her seçimden başarıyla çıkılmasını Türk toplumunun medeni ve siyasi olgunluğuna bağlayan yazar, seçimi büyük bir heyecan ve milli egemenlik anlayışının bir sonucu olarak ele almıştır.⁶⁶⁹

A. R. Erem de “*Seçim Faaliyetine Geçerken*” başlıklı yazısında hem Milli Şef’in beyannamelerinden alıntı yapmış hem de İnönü’nün Türkiye’yi İkinci Dünya Savaşı’nın olumsuz etkilerinden korumakta başarılı olduğunu vurgulayarak, seçmenlerin Cumhuriyet Halk Partisi adaylarına oy vermeyi milli bir görev saymaları ve sandıklara koşması gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁷⁰ Oy kullanmanın büyük bir görev olarak ele alındığı “*Mebus Seçimi Hazırlıkları*” başlıklı haberde de bütün vatandaşları oy kullanırken görmenin, Türkiye’deki siyasi olgunluğu göstermesi açısından oldukça önemli olduğu ileri sürülmüştür. Dünyanın savaşın ateşi içinde kıvrandığı bu süreçte özgür Türkiye vatandaşı olmanın gururunun bir kere daha duyulacağını da vurgulandığı haberde, büyük görevin yani oy kullanma görevinin yaklaştığının altını çizmiştir.⁶⁷¹

Sabahaddin Sönmez ise, “*Yeni Seçimin Düşündürdükleri*” başlıklı köşe yazısında, cumhuriyet rejiminin Türkiye’de artık benimsediğini vurgulayarak, Türk milletinin bu gelişimle övündüğünü, seçimler sırasında oy kullanan herkesin bunda pay sahibi olduğunu belirtmiştir. Oy verme işinin yoğun bir şekilde devam ettiğinin de belirtildiği yazıda bu durum “vatandaşın devlet işleri hakkında ilk ve son sözünü

⁶⁶⁹ Kemal Zeki Gençosman, “*En Büyük Vazifemize Çağrılıyoruz*”, **Ulus**, 15 Şubat 1943.

⁶⁷⁰ A. R. Erem, “*Seçim Faaliyetine Geçerken*”, **Ulus**, 15 Şubat 1943.

⁶⁷¹ **Ulus**, 13 Şubat 1943.

söylemesi, vicdanının sesini dinlemesi, siyasi kanaatini dile getirmesi, demokrasinin verdiği en büyük hakkını kullanması ve en köklü vazifesini yerine getirmesi” olarak değerlendirilmiştir. Oy kullanmanın gerekliliğine de temas edilen yazıda, kullanılan oylarla kurulacak olan yeni TBMM’nin öncekiler gibi milli egemenliğin kaynağı olacağı vurgulanmıştır.⁶⁷²

Yunus Nadi de “*Seçim Faaliyeti*” başlıklı köşe yazısında hem ikinci seçmen seçimlerinin başladığını ele almış hem de birtakım önemli tespitlerde bulunarak rejimin propagandasını yapmıştır. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açıldığı ortama, yani Kurtuluş Savaşı yıllarına temas edilen yazıda, Atatürk’ün zaferden hemen sonra söylediği “Biz bize benzeriz” sözüne atıfta bulunularak, TBMM’nin Türk milletinin içinden doğduğuna dikkat çekilmiş ve nevi şahsına münhasır bir rejim inşa edildiği vurgulanmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı olumsuz ortama rağmen seçim kararı alınmasının önemi ve vatandaşların seçime gösterdiği yoğun ilgi üzerinde de durulan yazı şu şekilde devam etmektedir:

“... İşte ilk Büyük Millet Meclisleriyle büyük meseleler halleden Türk Milleti, şimdi dünyayı kaplayan yeni bir harbin her tarafı tehdid eden savletleri karşısında milli varlık ve yükseliş vazifelerinin sonu olmadığını ve olmayacağını görüyor ve bu şartlar içinde şimdi yeni bir Meclisin seçim işleriyle uğraşmakta bulunuyor. Onun bu işleri en canlı alakalarla ileri götürmekte olmasında şaşılacak hiçbir cihet yoktur. ...Biz kendi hesabımıza büyük milletimizin yeni intihabdaki canlı faaliyetini hal ve istikbalimizin emniyetine en kati bir delil olarak almakta asla tereddüt etmiyoruz.”⁶⁷³

Demokratikleşme yönünde bir dönüşümün başladığı bu sıralarda tek parti yönetimi esaslarının propaganda olarak kullanılması ise ilginç bir durumdur. Bu bağlamda 16 Şubat 1943 tarihli Cumhuriyet gazetesinde isimsiz yayınlanan yazı ele alınmaya değerdir. Cumhuriyet Halk Partisi’ni ve Türkiye’yi İkinci Dünya Savaşı’nın dışında tutan İnönü’nün bu başarısını da öven yazının ilgili kısmı aynen şöyledir:

“Bizde parti hayatı başka demokrasi memleketlerindeki gibi değildir. Bizim memleketin bünyesine ve milletin bünyesine ve ruhuna uygun olarak tek partimiz vardır. Ve bu tek parti, kendi mebuslarıyla hem Millet Meclisi’nde milletin işlerini, hem de kendi sinesinde, kendi faaliyetini murakabe eder. Ayrıca Cumhuriyet Halk Partisinin bir de Müstakil Grubu vardır. Tek partili siyasi hayattan memleket zarar değil, fayda görmüştür; buna mukabil iki veya üç parti, Türkiye için daima felaket doğurmuştur. 1908’den beri yaşadığımız 35 yıl, acı, tatlı tecrübelerle doludur. Cumhuriyet Halk Partisi, memleketin mukadderatını tek parti olarak idare etmeye başladığından beri, memleket, sükûn, huzur ve barış içinde büyük bir ilerleme ve yükselme, muhterem Başvekilimizin geçenlerde söylediği

⁶⁷² Sabahaddin Sönmez, “*Yeni Seçimin Düşündürdükleri*”, **Ulus**, 16 Şubat 1943.

⁶⁷³ Yunus Nadi Abaloğlu, “*Seçim Faaliyeti*”, **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1943.

gibi gençleşme hamleleri yapmıştır. Altıncı Büyük Millet Meclisinde, Cumhuriyet Halk Partisinin başardığı işlere kısa bir göz atmak, partimizin altıncı intihap sırasında millete yapmaya vaat ettiklerini, başardığını ispata yeter. 1939 Eylülünün birinci günü Büyük Dünya Harbi denilen kızılca kıyamet kopmuştu. O tarihten itibaren Büyük Millet Meclisi, memleketin ilerleme hamlelerine devam etmekle beraber, bütün dikkatini yurdu hap belasından korumaya hasretmiş; bu sebeple dış siyaset, daima ön safta yer almıştır. Dış politikamızın nasıl parlak zaferler elde ettiği ise meydandadır. Cumhuriyet Halk Partisinin millete takdim ettiği namzetlerden mürekkep olan bu Meclis, başka hiçbir iş görmemiş dahi olsaydı, Türkiye'yi harp dışında tutabilmekle büyük vazifesini başarmıştır. Ve "Barışçı Meclis" adıyla tarihe geçmek hakkını kazanmıştır. Bu barış mucizesi, tek partili siyasi hayatımızın Cumhuriyet Halk Partisinin ve bu partinin büyük lideri, milletimizin aziz Şefi İsmet İnönü'nün eseridir."⁶⁷⁴

Söz konusu propaganda faaliyetleri arasında devam eden ikinci seçmen seçimi de 20 Şubat 1943'te sona ermiştir.⁶⁷⁵ Özellikle İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde seçime katılım oranı yüzde 90 civarında olmuştur.⁶⁷⁶ İkinci seçmen seçimlerinin tamamlanmasından sonra sıra milletvekili seçimlerine gelmiş, kısa bir süre içinde tamamlanan hazırlıklardan sonra da milletvekili seçiminin 28 Şubat 1943 Pazar günü yapılacağı ilan edilmiştir.⁶⁷⁷

Önceki seçimlerde olduğu gibi 1943 Genel seçimlerinde de en önemli propaganda malzemesi Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim beyannamesi olmuştur. Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü tarafından 23 Şubat 1943'te yayınlanan beyanname oldukça önemli bir içeriğe sahiptir. Bu arada Atatürk döneminde olduğu gibi İnönü döneminde de seçim beyannamesi ile Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili aday listesi birlikte yayınlanmıştır.

Seçim beyannamesi beş bölümde incelenebilir. Beyannamenin başlangıcı olan ilk bölümde, "*Yedinci Büyük Millet Meclisini kuracak milletvekillerini seçmeniz için reyinize müracaat ediyorum.*" şeklinde söze başlayan İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yirmi yıllık hizmetlerini referans göstererek ikinci seçmenlerin ülkeyi yönetme yetkisini yine Cumhuriyet Halk Partisi'ne vereceğinden emin olduğunu vurgulamıştır.

⁶⁷⁴ "*Mebus Seçimi ve Türk Zaferi*", **Cumhuriyet**, 16 Şubat 1943.

⁶⁷⁵ **Akşam**, 20 Şubat 1943.

⁶⁷⁶ İstanbul'da 534,050 birinci seçmenin 484,308'i Cumhuriyet Halk Partisi adaylarına oy vermiş ve katılım yüzde 90 olmuştur. Ankara'da da benzer bir oran çıkmış ve altı gün içinde 68.051 birinci seçmenin 65.956'sı oy kullanmış ve katılım oranı yüzde 97 olmuştur. Ankara kazalarında da benzer bir durum ortaya çıkmıştır. Ankara çevresinde e katılım oranı yüzde 95'i bulmuş ve sonuç olarak Cumhuriyet Halk Partisi ikinci seçmen adayları ittifakla seçilmiştir. **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1943; **Ulus**, 21 Şubat 1943.

⁶⁷⁷ **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1943.

Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının Altıncı TBMM Dönemindeki iç ve dış politik başarıların ele alındığı ikinci bölüm ise 1939-1943 döneminin bir bilançosudur. Bütün dünyayı yakından etkileyen savaşın bu olumsuz etkilerini en aza indirme konusunda çalışıldığını ve başarılı olduğunu ifade eden İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi hükümetlerinin bu süreçte hiçbir güç odağının şahsi çıkarlarına hizmet etmeyecek önemli başarılar elde ettiğini ve bunu sürdüreceğini vurgulamıştır.

Bayındırlık işlerine ve eğitim politikalarına üçüncü bölümde temas eden İnönü, imar çalışmalarının en sıkıntılı dönemlerde bile sürdürüldüğünü ifade etmiş ve ilerleyen süreçte Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmek zorunda kalacak olsa bile eğitim alanındaki modernleşmenin devam edeceğine vurgu yapmıştır. İnönü, bu bölümde Köy Enstitüleri ile ne amaçlandığına da yer vermiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Ahlakta ve karakterde sağlam temelli vatandaşlar yetiştiren ilköğretimi en kuytu köye kadar kadın, erkek her vatandaşa, kendi geçimini temin edecek çalışmayı, en ufağından en yükseğine kadar her türlü sanatı öğretebilen bir teşkilatın bütün memleketi kaplamasını istiyoruz. Yüksek kültür ve her çeşit güzel sanatlarla gözettiğimiz başlıca hedeftir. Sarsılmaz bir surette inanıyoruz ki, cihan harbi içinden ve harp sonrası doğabilecek buhranlardan bir milletin selamet ve kudretle çıkması için o milletin hakiki kıymetlere dayanması lazımdır. Bu kıymetleri mütemadiyen arttırmak için dar ve sıkıntılı zamanlarda bile hiçbir tedbiri ve çalışmayı esirgemeyeceğiz.”

Beyannamenin dördüncü bölümü olarak ele alınabilecek kısmı ise İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye yansımaları, alınan önlemler ve izlenen dış politikayla ilgilidir. Türkiye'nin ülke savunması için o güne kadar hiçbir zaman bu denli bütçe ayırmadığını vurgulayan İnönü, çok sayıda kişinin silah altına alınmakla birlikte Türkiye'nin hiçbir şekilde saldırgan bir dış politika geliştirmediğini hatırlatarak, bu durumun Türk dış politikasını açık ve sağlam tuttuğunu ifade etmiştir. İlerleyen süreçte İkinci Dünya Savaşı karşısında dikkatli olunacağını ve Türk dış politikasının nasıl yönetileceğini de ele alan İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi adaylarına verilecek oyların, iktidar için manevi bir güç kaynağı olacağını altını çizmiştir:

“... Milletler ailesi içinde kimseye düşmanlığı olmayan bir millet sıfatıyla kendi topraklarımızı, haklarımızı ve menfaatlerimizi emniyette bulundurarak yaşamak... Dünya felaketinden azap ve ıstırap duyuyoruz. Karışmamak ve bulaşmamak için elimizden geleni yapacağız... Vatandaşlarımızın seçim reyleri, Türk milletinin işlerini engin fırtınalı sahalarda yürütmeye çalışan vatandaşları, maddi, manevi bütün feyizlerle kuvvetlendirecektir.”

Seçim beyannamesinin en can alıcı kısmı ise beşinci bölümdür. Çünkü 1943 genel seçimlerini tek parti döneminin önceki genel seçimlerinden ayıran temel ge-

lişme burada ele alınmış ve kamuoyuyla paylaşılmıştır. Milletvekili adayları arasında genç isimlerin yer aldığına değinerek beşinci bölüme başlayan İnönü, deneyimli siyasetçilerle genç siyasetçilerin beraber çalışmalarını sağlamaya çalıştığını ve böylece hem milletvekilleri arasında denge kurmayı hem de TBMM'yi gençleştirmeyi amaçladığını vurgulamıştır. Daha da önemlisi İnönü, birçok ilde seçilecek milletvekili sayısından daha fazla aday göstermeyi uygun bulduğunu kamuoyuyla paylaşarak, seçmenlerin oy kullanırken dikkatli olmalarını istemiş ve beklentilerini şu şekilde ifade etmiştir:

Aziz vatandaşlarım;

Birçok yerlerde namzetler, mebus sayısından fazladır. Aralarında bugün mebus olanlar ve olmayanlar bulunan bu namzetler için küçük şeylerden kendinizi koruyarak ve büyük bir vazifenin zevkini ve ağırlığını ruhunuzda duyarak reylerinizi kullanacaksınız. Bu temiz reylerden meydana getireceğiniz Meclis, memleket için kuvvet ve muvaffakiyetlerin en büyük kaynağı olacaktır.

Sevgili vatandaşlarım;

Büyük milletimizin kudretlerine inanarak ve güvenerek itimadınızı istiyoruz. Biz bu itimada layık görürseniz bütün varlığımızı vatan hizmetine bağlamakta devam ederek sizi memnun edecek neticelere varacağımızı umuyoruz.⁶⁷⁸

Aday listesinin belirlenmesinde dış politikadaki gelişmelerin de etkili olduğu belirtilmektedir. Sedat Sami, babası Hüseyin Sami Coşar'ı ve dönemini anlattığı anılarında, hem aday listesinin belirlenme işinin büyük bir gizlilik içinde yürütüldüğünü hem de aday listesi belirlenirken Saraçoğlu ile ilişkilerinin sağlıklı olmamasına rağmen aday gösterilmesini Coşar'ın batı yanlısı pozisyonunun etkili olma ihtimalinden söz etmiştir.⁶⁷⁹ Barutçu da benzer şekilde aday listesi belirlenirken Esenal'ın çok etkili olduğunu ve bu sürecin gizlilik içinde yürütüldüğüne işaret etmiştir.⁶⁸⁰ Bu noktada bazı illerin çıkaracağı milletvekili sayısından daha fazla aday gösterilmesini incelemek kuşkusuz faydalı olacaktır. Hatırlanacağı üzere önceki seçimlerde seçilecek milletvekili kadar aday ilan etme usulü uygulanmıştı.⁶⁸¹ Yani 1927, 1931, 1935 ve 1939 genel seçimlerinde aday gösterilenlere, seçimler yapılmadan önce milletvekili gözüyle bakılırdı. Ancak 1943 genel seçimlerinde yeni bir uygulamaya gidilmiş ve seçime yine tek parti olarak katılmasına rağmen 38 ilde seçilecek milletvekili sa-

⁶⁷⁸ Akşam, 24 Şubat 1943; Anadolu, 24 Şubat 1943; Cumhuriyet, 24 Şubat 1943; Ulus, 24 Şubat 1943. Bkz. EK 5.

⁶⁷⁹ Sedat Sami, *Kavaklarda Mikrofon Var! Baba Kaleminden Halkçılığın Savunması ve Bir Devrin Hikâyesi (1938-1946)*, Uniprint Bas. San. ve Tic. A.Ş., İstanbul, 2002, s. 172.

⁶⁸⁰ Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Anılar (1939-1954)*, Milliyet Yay., İstanbul, 1977, s. 282-283.

⁶⁸¹ Alkan, *Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri (Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla)*, s. 157.

yısından fazla aday gösterilmiştir.⁶⁸² Bu uygulamanın hem CHP'nin kendi içinde hem de ülke genelinde demokratikleşme yönünde değişim ve dönüşüm süreciyle doğrudan ilgili olduğu söylenebilir.⁶⁸³

Seçim beyannamesinin içeriği, aday listesi ve fazla aday gösterilmesi seçim sürecinin en önemli propaganda malzemelerinden biri olmuştur. Neredeyse bütün gazetelerin ve köşe yazarlarının ayrı ayrı kaleme alıp değerlendirdikleri beyanname ve fazla aday gösterilmesi konusu Türkiye'nin demokratikleşmesi bağlamında ele alınarak, demokrasi vurgusunun ön plana çıktığını söylemek yanlış olmaz. Bu duruma örnek oluşturacak birçok örnek bulunmakla birlikte bir kısmına bakmak seçim beyannamesinin hangi açılardan ele alındığını göstermesi açısından yararlı olacaktır.

İkdam gazetesi yazarlarından Abidin Daver, İnönü'nün seçim beyannamesini ele aldığı köşe yazısında, beyannamenin, Altıncı TBMM'nin bir bilançosu ve Yedinci TBMM'nin programı mahiyetinde olduğunu ifade ederek, Milli Şef'e güven duyulması ve seçim esnasında birlik olunması gerektiğinin altını çizmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Milli Şef'in tarafsızlık siyaseti izleyerek en doğru yolu tercih ettiğini de vurgulayan yazar, savaş ateşinin Türkiye'yi sarmasının engellediğinin önemle üzerinde durmuş ve yazısını şu şekilde sonlandırmıştır:

“Dünkü Meclis, partinin programından asla ayrılmamıştı, yarınki Meclisin de bundan ayrılmayacağına şüphe yoktur. Partinin de, milletin de şefi olan Aziz ve Büyük İsmet İnönü'ne imanımız ve güvenimiz tamdır. Yine O'nun namzetlerini seçeceğiz, O'nun bize gösterdiği mebuslara emniyet ve itimatla rey vereceğiz.”⁶⁸⁴

⁶⁸² Afyon 8/10, Amasya 4/5, Ankara 15/19, Antalya 7/8, Aydın 7/8, Balıkesir 13/16, Bolu 7/8, Bursa 12/14, Çanakkale 6/8, Çankırı 5/6, Denizli 8/9, Diyarbakır 6/9, Edirne 5/8, Elazığ 5/6, Erzurum 9/11, Eskişehir 5/7, Gaziantep 8/9, Hatay, 6/7, İçel, 7/9, İstanbul 23/31, İzmir 15/20, Kayseri 9/11, Kocaeli 10/11, Konya 15/18, Kütahya 10/12, Malatya 11/13, Manisa 12/16, Muğla 5/7, Niğde 7/8, Ordu 8/9, Rize 6/8, Samsun 9/11, Seyhan 9/11, Sivas 12/13, Tekirdağ 6/8, Tokat 8/9, Yozgat 7/8, Zonguldak 9/10. Her ilin yanında yazılı olan rakam ilin çıkaracağı milletvekili sayısını, ikinci rakam ise aynı il için Cumhuriyet Halk Partisi tarafından gösterilen aday sayısını göstermektedir. **Ulus**, 24 Şubat 1943.

⁶⁸³ Aslında fazla aday gösterilmesi, 1939 genel seçimleri sürecinde de gündeme gelmiş fakat pratiğe dökülmemiştir. Tan gazetesi yazarlarından Burhan Felek, “*Hele Bir Sesini İşitse!*” başlıklı köşe yazısında milletvekilliği için bin civarında kişinin başvurduğunu, fakat bu sayının çok az olduğunu vurgulayarak, söz konusu dönem için ilginç sayılabilecek bir öneri getirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin başvuru yapmak isteyen adaylara yönelik olarak yayınladığı genelgeyi haklı bulduğunu ifade eden yazar, başvuranların kendilerine birer program hazırlaması gerektiğini ve nerden aday olmak istiyorlarsa orada bu programlarını halka anlatmaları gerektiğini yani propaganda yapmaları gerektiğini ileri sürmüştür. Bunun da ötesinde bütün seçim bölgelerinde çıkacak milletvekili sayısının üç katı aday gösterilmesini önermiştir. Böylece seçmenlerin adayları yakından tanıma, seslerini duyma ve fikirlerini anlama şansı bulacağını ifade eden Felek, bunun tatlı bir rekabet ortamı yaratacağını da savunmuştur. Burhan Felek, “*Hele Bir Sesini İşitse!*”, **Tan**, 22 Şubat 1939.

⁶⁸⁴ Abidin Daver Daver, “*Milli Şefimize İnanımız ve Güvenimiz Tamdır*”, **İkdam Gece Postası**, 24 Şubat 1943.

Ulus gazetesi yazarlarından Kemal Turan da aynı doğrultuda kaleme aldığı, “*Direktifler*” başlıklı yazısında beyannameyi ele alarak, özellikle fazla aday gösterilmesi üzerinde durmuştur. Beyannameden alıntılar da yapan Turan, birlik ve beraberlik vurgusu yaparak, seçmenlerin fazla aday gösterilen illerde hiç kimsenin etkisi altında kalmadan oylarını kullanmaları gerektiğini, bunu yaparak da Cumhuriyet Halk Partisi’ne ve Genel Başkanı İnönü’ye duydukları güveni göstermeleri gerektiğini belirtmiş ve bu güvenin boşa çıkmayacağını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Felaketli bir dünya ortasında sulhun nimetlerinden mahrum kalmamış ve güçlükler artmış da olsa kültür ve imar alanında durmadan ilerlemiş olan Türkiye, Yüce Şef’inin de değer verdikleri takdir melekelerini her fırsatta en isabetli yolda kullanmağı bilmiş ve gene bilecektir... Yedinci Büyük Millet Meclisinin seçiminde de en temiz arzularla yurt hizmetine koşulacağını harp dünyası gene hayranlıkla görecektir... Böylece yedinci Büyük Millet Meclisini oluşturacak milletvekillerini de seçerken memleket, beraberliğin güzel örneğini verecek ve yarının her çeşit tehlikesine topluca ve Şef’in emrinde göğüs germeye hazır olduğunu ispat edecektir.”⁶⁸⁵

Ahmet Emin Yalman ise “*Milli Şefin Millete Söyledikleri*” başlıklı köşe yazısında hem beyannameyi değerlendirmiş hem de fazla aday gösterilmesini, Türkiye’nin demokratikleşme sürecinin önemli gelişmelerinden biri olarak ele almıştır.⁶⁸⁶ “*Murakabe Mekanizması*” başlıklı köşe yazısında ise seçim sistemini ele alan yazar, iki dereceli seçim sisteminin demokrasi için uygun olmadığını ve Türkiye’de demokratik sistemin kurulması için tek dereceli seçim sisteminin benimsenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte Cumhuriyet Halk Partisi içindeki disiplin baskısının gün geçtikçe azaltılmaya başlandığını belirterek, fazla aday gösterilmesinin demokratik gelişim adına kayda değer bir hamle olduğunu ifade ederek, bu durumun, Türkiye’de demokratik sisteme yatkınlığın güçlenmesi ve halkın meclisi benimsemesi adına da önemli olduğunun altını çizmiştir.⁶⁸⁷

Bazı illerde fazla aday gösterilmesini, İnönü döneminin demokratikleşme yolundaki temel adımlarından biri olarak değerlendiren yazılara Anadolu gazetesinde de rastlanmıştır. Buna göre;

“Bu demokratik hareket, İnönü devrinin gösterdiği tekâmüllerden biridir. Yarından itibaren yapılacak olan mebus seçimi daha fazla namzet gösterilmesi ve ikinci seçmen vatandaşların kendi içtihat ve reyleriyle tam bir şekilde serbest bırakılması yüzünden bütün İzmir’de ve kazalarda günün en ilgili meselesi olarak karşılanmıştır. Milli Şefin bu husustaki nutukları gayet sarıh ve halk bu demokratik hareketi, Türk tarihine baştanbaşa parlak safhalarla dolu olan İnönü devri-

⁶⁸⁵ Kemal Turan, “*Direktifler*”, **Ulus**, 25 Şubat 1943.

⁶⁸⁶ Ahmet Emin Yalman, “*Milli Şefin Millete Söyledikleri*”, **Vatan**, 25 Şubat 1943.

⁶⁸⁷ Ahmet Emin Yalman, “*Murakabe Mekanizmamız*”, **Vatan**, 28 Şubat 1943.

nin seçim sahasında kaydettiği devamlı tekâmüllerden biri olarak karşılaşmıştır. Liste ve nutuk haricinde herhangi bir ima ve işaret yoktur. Yani bu hususta yapılabilecek bütün telkinler, sadece ve doğrudan doğruya bir ikinci seçmenin reyini kendi fikrine iştirak ettirmek emeline matuf ve daha açıkçası propagandadan ibarettir. Hiçbir namzedin tercihan seçilmesi zarureti şeklinde bir keyfiyet yoktur. Milli Şefin son beyannamelerindeki emirlerinden ve Genel Sekreterliğin tebliğinden de bu cihet açıkça anlaşılmaktadır. Şüphesiz ki bu nokta çok mühimdir. Elbette ikinci seçmenler, namzetler arasından şahsiyet, meziyet ve kıymetlerini bildikleri, memlekete hizmet etmiş ve edebilecek olan namzetleri kendi şuur ve vicdanları ile mütalaa ederek reylerini kullanacaklardır. Mesele nihayet derlene toplana vatan çocuklarının böyle bir zamanda kuvvetli bir Millet Meclisi yaratmak istemeleri ve bunu da reylerinin kayıtsız şartsız hürriyeti içinde tahakkuk ettirmeleridir.”⁶⁸⁸

Ulus gazetesinin bir diğer yazarı Kemal Zeki Gençosman ise “*İki Nesil Yan Yana*” başlıklı yazısında beyannameyi İnönü’nün Türk halkına bir direktifi olarak ele almıştır. Adaylar arasında gençlerin yer almasının çok önemli bir gelişme olduğunu da belirten yazar, bu durumun gençlere ağır bir sorumluluk yüklediğini belirterek, bundan sonra rejimi kuranlarla onu ilelebet sürdürecekteler olanların yan yana çalışacaklarını vurgulamıştır. İnönü’nün gençlere güven duymasının minnet ve şükranla karşılanması gerektiğini de ifade eden yazar, herkesi İnönü etrafında birleşmeye davet etmiştir.⁶⁸⁹ Etem Zeki Benice de İnönü’nün TBMM’yi gençleştirme çabasına temas ederek, bu durumu Cumhuriyet Halk Partisi’nin kendine olan tam güvenine bağlamıştır.⁶⁹⁰

Yunus Nadi’nin “*İnönünün Millete Hitabını Dinlerken*” başlıklı köşe yazısı da önemli bir içeriğe sahiptir. Beyannamede geçen, “*Önümüzdeki senelerin vasıtaları daha zor olsa, hatta memleket bir gün cihan harbine bulaşmaktan kurtulmasa bile, çocuklarımızın yetişmesini durdurmamaya her tedbirle çalışacağız*” şeklindeki ifadeyi aktararak, İnönü’nün milli ruhun bitmez tükenmez tazeliğini büyük bir kudretle açığa vurduğunu belirtmiştir. Ayrıca yeni meclisin, Milli Şef’in önderliğinde rejimi liyakatle idare edeceğinden kimsenin şüphesinin olmaması gerektiğini de ifade etmiştir.⁶⁹¹

Etem Zeki Benice de “*Milli Şefin Beyanname*” başlıklı yazısında beyannameyi içerik olarak bir değerlendirmeye tabi tuttukten sonra Milli Şef’in milletten

⁶⁸⁸ **Anadolu**, 26 Şubat 1943.

⁶⁸⁹ Kemal Zeki Gençosman, “*İki Nesil Yan Yana*”, **Ulus**, 25 Şubat 1943.

⁶⁹⁰ Etem İzzet Benice, “*Türk İktidarının Kendine Güveni ve Gençleştirme Politikası*”, **Son Telgraf**, 25 Şubat 1943.

⁶⁹¹ Yunus Nadi Abalıoğlu, “*İnönünün Millete Hitabını Dinlerken*”, **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1943.

yeni ve ileri hamleler için oy istediğinin altını çizmiştir.⁶⁹² “*Serbest Seçim ve İkinci Seçmenler*” başlıklı yazısında ise partinin öngördüğü serbest oy kullanma uygulamasını ele alarak, seçmenlere seslenmiştir. İkinci seçmenlerin oy kullanırken, kimsenin etkisi altında kalmadan kendi vicdani ilham ve şuurlarının yönlendirmesiyle oy kullanmaları gerektiğini, adayların kişiliklerini, ülkeye hizmetlerini, siyasi kimliklerini, devrime olan bağlılıklarını, vatanseverliğini ve aday gösterildiği ile sağlayacağı yararları göz önünde bulundurmaları gerektiğinin altını çizmiştir.⁶⁹³

Anadolu gazetesi yazarlarından Orhan Rahmi Gökçe'nin “*Mebuslarımızı Seçerken*” başlıklı yazısı da bu tür bir içeriğe sahiptir. İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla birçok yerde her türlü özgürlük, vatandaşlık hakları ve nimetlerinin alt üst olduğu bir ortamda bu durumun tam aksi şartlar içinde 1943 seçimlerinin yapıldığını vurgulayan yazar, fazla aday gösterilmesini, Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimin rüştüne, siyasi terbiye ve medeni olgunluğa tevcih ettiği kıymetli ve şerefli bir itimat olarak ele almıştır. Türkiye'de fikri ve siyasi olgunluğun geliştiğinin de altını çizen yazar, ikinci seçmenlerin mesuliyetlerinin farkında olacaklarını, birkaç yüz vatandaş adına oy kullandıklarının bilincinde olacaklarını çünkü ellerinde bulundurdukları vekâletin kutsal ve kıymetli olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹⁴ Böylelikle bir yandan Cumhuriyet Halk Partisi'nin söz konusu yeni uygulamasının önemine değinerek partinin propaganda-sını yapan yazar, diğer yandan da ikinci seçmenleri oy kullanırlarken dikkatli olmaya davet etmiştir.

Bütün bu örneklerden yola çıkarak, İnönü'nün bazı illerde fazla aday göstermesinin kamuoyunda olumlu karşılandığı anlaşılmaktadır.⁶⁹⁵ Ancak bunun bütün kesimler için geçerli olmadığını da belirtmek gerekir. İnönü'nün fazla aday gösterme konusundaki girişimini gelecekte kurulacak olan demokratik rejim için umut verici bulan Barutçu, Başbakanın, Genel Sekreterin ve diğer birçok partinin buna karşı çıktığını aktarmıştır. Bu duruma örnekler de veren Barutçu, anılarında uzun süreden beri Balıkesir milletvekili olan Osman Niyazi Bey'in fazla aday gösterilmesi uygu-

⁶⁹² Etem İzzet Benice, “*Milli Şef'in Beyannamesi*”, **Son Telgraf**, 24 Şubat 1943.

⁶⁹³ Etem İzzet Benice, “*Serbest Seçim ve İkinci Seçmenler*”, **Son Telgraf**, 26 Şubat 1943.

⁶⁹⁴ Orhan Rahmi Gökçe, “*Mebuslarımızı Seçerken*”, **Anadolu**, 28 Şubat 1943.

⁶⁹⁵ **Anadolu**, 25, 26 Şubat 1943.

lamasına geçilmesini halktan oy istemek ve bir milletvekili adayını satılığa çıkarmak olarak gördüğünü aktarmaktadır.⁶⁹⁶

Söz konusu eleştiriler yapılırken seçim günü de iyice yaklaşmış ve milletvekili adayları, ikinci seçmenlerle temas kurmak, diğer bir deyişle propaganda yapma üzere seçim bölgelerine gitmeye başlamıştır.⁶⁹⁷ Bu noktada 1943 genel seçimleri sırasında seçim propagandasının yeni bir boyut kazandığını belirtmek gerekir. Şöyle ki, İnönü bazı illerde çıkacak milletvekili sayısından fazla aday gösterince, aynı partiye yani Cumhuriyet Halk Partisi'ne mensup olan adayların birbiriyle yarışması söz konusu olmuştur. 1943 seçimlerinin bu yönüyle Cumhuriyetin ilk yarışmacı seçimlerinden olduğunu söylemek mümkündür. Yani aslında aynı programı benimsemiş olan adaylar bu durumda karşı karşıya gelmiştir. Basına yansıdığı kadarıyla bazı seçim bölgelerinde kıyasıya bir propaganda süreci yaşanmış ve aday gösterilenler, ikinci seçmenlerle temasa geçerek, kendilerine oy vermeleri için çeşitli çalışmalar yapmıştır.⁶⁹⁸ Özellikle Mersin ve İstanbul gibi iller hareketli günlere sahne olmuş ve listenin yayınlanmasıyla birlikte, adaylar propaganda faaliyetlerine başlamıştır. Bu doğrultuda İkinci seçmenlerle bir araya gelen İstanbul milletvekili adayları, fazla oy alabilmek için kendi düşüncelerini izah etmeye ve İstanbul'un ihtiyaçlarının karşılanması için çalışacaklarını anlatmaya başlamıştır.⁶⁹⁹ İlginç olan diğer gelişme ise seçimi kazanmak için geceli gündüzlü kendi propagandalarını yapan milletvekili adaylarının propaganda sahalarını genişletebilmek için yardımcı propagandacılar teminine de başvurmuş olmalarıdır. Böylelikle adaylar, yakınları, akrabaları ve sevenleriyle birlikte dört koldan propaganda yapmıştır.⁷⁰⁰ Görüldüğü gibi fazla aday gösterilmesi yarışmacı seçim sürecini başlatırken, adaylar hem parti hem de kendileri için yoğun

⁶⁹⁶ Osman Niyazi Bey düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: "*Harekâtımda daima İnkılâbı ve Şeflerimi düşündüm. Bana şimdi git halktan rey iste demek, beni satılığa çıkarmaktır. Şef eğer beni satacaksa dellal eline vermeğe lüzum yoktur*", Barutçu ayrıca Çanakkale milletvekili Ziya Gevher'in; "*Değişikliğe meydan verecek ve özellikle seçim bölgesi halkından olmayan milletvekillerini güç duruma düşürecek olasılıklara yer vermeyelim*" ve diğer bir milletvekilinin; "*Ben bir gazeteciyim. Şef son seyahatinde, Bursa'daki nutuklarında halkın, (yiyecek politikası hakkında) Cumhuriyet hükümetlerine beklenen yardımı yapmadığını söyledikten sonra, benim ne yazmış olacağımı tahmin edebilirsiniz. Şimdi bana o halktan rey alacaksınız demek ve beni onun takdirine arz etmek doğru olur mu?*" sözlerine de yer vermiştir. Barutçu, **a.g.e.**, s. 277, 283.

⁶⁹⁷ **İkdam Gece Postası**, 25 Şubat 1943.

⁶⁹⁸ Bu arada yine basına yansıdığı üzere seçim mücadelelerin en hararetli yaşandığı yer Mersin olmuştur. **Anadolu**, 26 Şubat 1943; **Akşam**, 26 Şubat 1943; **İkdam Gece Postası**, 26 Şubat 1943; **Son Telgraf**, 26 Şubat 1943.

⁶⁹⁹ **Anadolu**, 27 Şubat 1943; **Akşam**, 27 Şubat 1943; **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1943.

⁷⁰⁰ **Anadolu**, 28 Şubat 1943.

bir propaganda çalışmasına girmişlerdir. Zaman zaman kendi kişisel propagandalarını, partiye göre daha öne çıkarmışlardır. Burada da nüfuz, ekonomik durum, kişisel kariyer ve karizma gibi unsurların da artık Türk siyasetinde daha öne çıkan unsurlar olduğu söylenebilir.

Dikkat çeken propaganda yöntemlerinden biri de gazetelerde adayları tanıtan ilanların verilmesidir. Vatan gazetesinde İstanbul milletvekili adaylarının tanıtıldığı ilanlarda, adayların kısa özgeçmiş bilgileri ve bazı özellikleri yansıtılarak adaylar seçmenlere tanıtılmaya çalışılmıştır. Ancak bu ilanların kim tarafından verildiği belli değildir. Bu ilanların Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İdare Başkanlığı tarafından verilmiş olma ihtimali bulunmakla birlikte gazetenin kendi inisiyatifi doğrultusunda adayları seçmenlere tanıtmaya çalışmış olma ihtimalini veya adayların bu ilanları kendilerinin vermiş olabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Bununla birlikte normalde 23 milletvekili çıkaracak olan İstanbul'dan aday gösterilen 31 kişinin hepsiyle ilgili olarak gazetede ilan bulunması, ilk iki ihtimali güçlü kılmaktadır. Gazetede yer alan ilanlara bakıldığında adaylar hakkında kısa özgeçmişlerinin yanı sıra methiyeler sıralandığı da görülmektedir. Söz konusu ilanlara örnek vermek gerekirse şunları görmek mümkündür:

“General Refet Bele: Ordumuzda mühim vazifelerde bulunmuş, İstiklal mücadelesi zamanında Milli Müdafaa ve Dâhiliye Vekâletlerini ifa etmiştir. İstanbul'un kurtuluşu zamanında buraya geldiği zaman kendisine yapılan kabul, İstanbul halkının unutulmaz bir hatırasıdır. General Refet her temas ettiği insanın alakasını ve sevgisini celbeden geniş görüşlü, vekarlı bir insandır.

General Kazım Karabekir: İstiklal mücadelesi devrinin tanınmış simalarındandır. Fikir ve kanaatlerinde çok samimi, vazifesine çok bağlı bir vatanseverdir. Bütün hayatı candan memleket hizmetiyle geçmiştir.

Şükrü Kaya: İstanköylüdür. Hukukta tahsil gördükten sonra Üsküdar tramvayının inşaatını yapmış, defalarca İktisat ve Nafia müsteşarlıklarında bulunmuştur. Kırtasi ruhun tasfiyesine çalışmak bakımından Mecliste faaliyetinden pek çok istifade edilebilir.

Ahmet Şükrü Esmer: Tahsilini Amerikada Kolombiya Üniversitesinde yapmıştır. Memlekete dönüşte gazeteci olmuş, sonra muhtelif mekteplerimizde ve bu arada Harp Akademisinde tarih okutmuştur. Geçen devrede İstanbul mebusuydu.

Celal Esat Arseven: Bütün bir ömrü fikre, sanata vakfetmiştir. Türk sanatı hakkında Türkçe ve Fransızca kıymetli eserleri vardır. Daima kendi kendine karşı samimi kalmış ve dedikodudan uzak durmuştur.

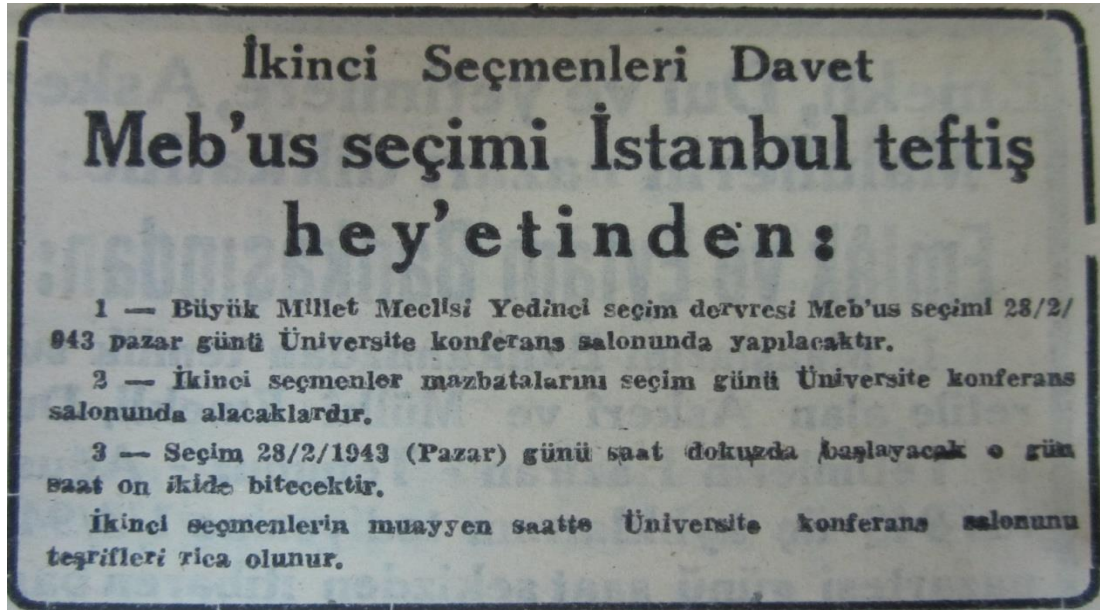
Dr. Galip Ataç: Geçen nesillerin en kıymetli ve uyanık fikir adamlarından biri olan Ata Beyin oğludur. Uzun senelerden beri gazetelerde tıbbi sütunlar idare etmiş, günün mevzularına göre tıp yazısı yazmakta üstatlık göstermiştir. Radyoda (Evin Saati) programının sahibi sıfatıyla bir kat daha tanınmış ve sevilmiştir.⁷⁰¹

⁷⁰¹ Bu ilanlar haricinde normalde 23 milletvekili çıkaracak olan İstanbul için aday gösterilen 31 adayın hepsiyle ilgili olarak benzer ilanlar Vatan gazetesinde yer almıştır. Bkz. **Vatan**, 27 Şubat 1943.

Propaganda faaliyetlerinin bu denli yoğunlaştığı bir ortamda Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal, seçimden bir gün önce bütün illere gönderdiği tamimde seçimin kesinlikle serbest yapılacağını bildirmiştir.⁷⁰² Böylece Cumhuriyet Halk Partisi merkezi bütün adaylara eşit mesafede olduğunu kamuoyu ile paylaşmış ve ikinci seçmenlerin kimsenin etkisi altında kalmaması gerektiğini yinelemiştir.

Bu arada adayların kişisel propagandalarının yanı sıra Cumhuriyet Halk Partisi merkezi de seçimlere katılımı arttırmak için önceki seçimlerde olduğu gibi basına çeşitli ilanlar vermiştir. Partinin seçim propagandası kapsamında ele alınabilecek olan bu ilanlara basın organlarının neredeyse hepsine rastlamak mümkündür.

“Sayın ikinci seçmenlere: Ankara Mebus Seçim Teftiş Heyetinden: “Mebus seçimi 28 Şubat 1943 Pazar günü yapılacaktır. Seçime sabah saat 9.30’da başlanacak ve 13.00’da son verilecektir. Sayın ikinci seçmenlerin bu müddet içinde reylerini kullanmak üzere Belediye salonuna teşrifleri rica olunur.”⁷⁰³

Son Telgraf, 27 Şubat 1943

Milletvekili seçimi öncesindeki propaganda sürecinde, bazı köşe yazarlarının seçime katılımı arttırmak için çaba sarf ettikleri görülmüştür. İkdam gazetesi yazarlarından Abidin Daver, “İkinci Seçmenlerin Yarınki Vazifesi” başlıklı köşe yazısında bazı illerde fazla aday gösterilmesini ele alarak, ikinci seçmenleri oy kullanır-

⁷⁰² İkdam Gece Postası, 27 Şubat 1943; Son Telgraf, 27 Şubat 1943; Tasviri Efkar, 27 Şubat 1943.

⁷⁰³ Ankara Mebus Teftiş Heyetinin söz konusu bildirisini Ulus gazetesinde iki gün üst üste yayınlanmıştır. Ulus, 27-28 Şubat 1943.

larken dikkatli olmaya ve kimsenin etkisi altında kalmamaya davet ederken;⁷⁰⁴ Son Telgraf gazetesi yazarlarından Reşat Feyzi Yüzüncü de “*Büyük Vazife*” isimli köşe yazısında benzer konulara temas etmiştir.⁷⁰⁵ İlginç olan bu tür yazıların seçimin yapıldığı gün de devam etmiş olmasıdır. 28 Şubat’ta Ulus gazetesinde isimsiz yayınlanan “*Nöbet Değişirken*” başlıklı köşe yazısında şunlar yer almıştır:

“Bugün kullanacağımız reylerin Meclisle millet arasındaki en sağlam bağ olduğunu bilerek sandık başına gideceğiz. Ve orada bir vatan vazifesi yaptığımızın şuuruyla her türlü şahsi hislerden uzak bir halde reylerimizi atacağız. Biz, bu reylerimizde Büyük Millet Meclisinde bize vekâlet edenler hakkında murakabe hakkımızı kullanmaktayız. Onlar da bundan sonraki çalışmalarıyla başka sahalarda iş başında olanları murakabe edeceklerdir... Cemiyetin akseden sesi Büyük Millet Meclisi ise, mihrak noktası Yüce Milli Şefimiz, Partimizin Değişmez Genel Başkanı, üstün insan İnönü’dür. Milletvekillerine Şef’in ve Partinin itimatı ise halkın kanalından geçerek geliyor.”⁷⁰⁶

İstanbul’da Meşrutiyet döneminden kalma tarihi seçim sandığının süslü bir atlı arabaya konarak, şehir bandosu eşliğinde İstanbul Üniversitesi Konferans Salonu’na götürüldüğü *Sandık Alayı*, tek parti döneminin önceki seçimlerinde olduğu gibi 1943 genel seçimlerinde de yapılmıştır.

Son Telgraf, 28 Şubat 1943

Bir tür gövde gösterisine dönüştürülen *Sandık Alayı*, İstanbul Seçim Teftiş Heyeti, Cumhuriyet Halk Partisi il temsilcileri, ikinci seçmenler ve vatandaşların katılımıyla gerçekleştirilmiştir. 1943 genel seçimleri için Suat Hayri Ürgüplü tarafın-

⁷⁰⁴ Abidin Daver Daver, “*İkinci Seçmenlerin Yarınki Vazifesi*”, *İkdam Gece Postası*, 27 Şubat 1943.

⁷⁰⁵ Reşat Feyzi Yüzüncü, “*Büyük Vazife*”, *Son Telgraf*, 27 Şubat 1943.

⁷⁰⁶ “*Nöbet Değişirken*”, *Ulus*, 28 Şubat 1943.

dan yapılan programa göre; 28 Şubat Pazar sabahı saat sekizde İstanbul Seçim Teftiş Heyeti, il, belediye ve parti önde gelenleri belediye binasında toplanacak ve oy sandığı törenle atlı arabaya konulacaktır. Saat sekizde de önde şehir bandosu olduğu halde izcilerin, bir polis müfrezesinin ve ikinci seçmenlerin katılımıyla tramvay caddesini takiben İstanbul Üniversitesi Konferans Salonuna götürülecektir.⁷⁰⁷ Oyların tasnifi uzun süreceğinden dolayı da seçimin öğlen saat on ikide bitirilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun için bütün ikinci seçmenlerin erkenden bağlı oldukları Parti kaza merkezlerinde toplanmaları ve hazırlanan araçlarla konferans salonuna giderek saat dokuzdan itibaren oylarını kullanmaları planlanmıştır.⁷⁰⁸

Ulus, 2 Mart 1943

Bütün bu hazırlıklardan sonra da 28 Şubat 1943'te milletvekili seçimi yapılmıştır. İkinci seçmenler, Türkiye'nin her yerinde sabahın erken saatlerinden itibaren oylarını kullanmış ve aynı gün seçim tamamlanmıştır.⁷⁰⁹ Birçok ilde şölen havasında geçen seçim günü, özellikle de İstanbul'daki organizasyon dikkate değerdir. İkinci seçmenlerin İstanbul İdare Heyeti Başkanı Suat Hayri Ürgüplü ile Vali ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar ile birlikte Cumhuriyet Halk Partisi'nin bayraklarını ta-

⁷⁰⁷ **İkdam Gece Postası**, 27, 28 Şubat 1943; **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1943;

⁷⁰⁸ Bu arada Beşiktaş ikinci seçmenleri için bayraklar ve çiçeklerle donatılan dört, Beyoğlu ikinci seçmenleri için de beş tramvay hazırlanmıştır. Boğaziçi'ndeki ikinci seçmenleri de Şirketi Hayriye'nin bayraklar ve çiçeklerle süslenmiş özel vapuru getirecek ve yine özel tramvayla Beyazıt'a götürüleceklerdir. Belediye sınırları dışında kalan Şile, Kartal, Yalova, Silivri ve Çatalca kazalarındaki ikinci seçmenler ise oylarını kendi mahallerinde kullanacaktır. **Akşam**, 26 Şubat 1943; **Son Telgraf**, 27 Şubat 1943; **İkdam Gece Postası**, 28 Şubat 1943; **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1943.

⁷⁰⁹ **Akşam**, 26 Şubat 1943; **Ulus**, 1 Mart 1943.

şıyarak İstanbul Üniversitesi'ne toplu halde gitmeleri seçime ayrı bir renk katmıştır.⁷¹⁰ Seçim sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi adayları seçilirken,⁷¹¹ Türkiye genelinde katılım oranı yüzde 80 civarında olmuştur.⁷¹²

Ulus, 2 Mart 1943

Milletvekili seçiminin bitimiyle 8 Mart 1943'te çalışmalarına başlayan TBMM'de; İsmet İnönü ikinci kez Cumhurbaşkanlığına, Abdülhalik Renda da Meclis Başkanlığına seçilirken, tekrar hükümeti kurmakla görevlendirilen Şükrü Saraçoğlu, oybirliğiyle güvenoyu almış, böylelikle 7. TBMM Dönemi resmen başlamıştır.⁷¹³

⁷¹⁰ **Ulus**, 2 Mart 1943.

⁷¹¹ **Cumhuriyet**, 1 Mart 1943.

⁷¹² Öz, **a.g.e.**, s. 160.

⁷¹³ **Anadolu**, 9 Mart 1943; **İkdam Gece Postası**, 8 Mart 1943; **Cumhuriyet**, 10 Mart 1943.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ SİYASAL YAŞAMA GEÇİŞ SÜRECİNDE YAPILAN GENEL SEÇİMLER VE CHP'NİN PROPAGANDALARI

2.1. Türkiye’de Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte tüm dünyada siyasal gelişmeler yeni boyutlar kazanırken, Türkiye de bu sürecin içinde yer almış, çeşitli iç ve dış dinamiklerin etkisiyle demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır. Sürecin mimarı olan Cumhurbaşkanı İnönü'yü çok partili siyasal yaşama geçişe yönelik adımlar atmaya sevk eden iç etkenlerin başında İkinci Dünya Savaşı yıllarında uygulanan ekonomi politikaları nedeniyle ortaya çıkan toplumsal tepkiler gelmektedir.⁷¹⁴ Savaş sırasında uygulanan ve ağırlıklı olarak kırsal kesimde yaşayan büyük çiftlik sahipleri ile şehirlerdeki esnaf ve tüccarı olumsuz yönde etkileyen Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi yasal düzenlemelerin keyfi karakteri ve uygulanma şekilleri, toplumun Cumhuriyet Halk Partisi'ne güvenini azaltmıştır.⁷¹⁵ Dolayısıyla 1945'e gelindiğinde, tek parti döneminde sağlanan sınıflar ya da toplumsal gruplar arasındaki siyasi ittifak bozulmuş ve yeni bir siyasi denge kurma gereksinimi doğmuştur.⁷¹⁶ Diğer yandan 1923 yılından beri iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu süre zarfında olağanüstü dönemler, ekonomik bunalımlar ve siyasal çekişmelerin etkisiyle yıpranması ve kendine çekin düzen vermesi de Türkiye’de yeni bir siyasal oluşumu gerekli kılmıştır. Bu bağlamda

⁷¹⁴ Bununla birlikte Türkiye’de çok partili siyasal yaşamı II. Meşrutiyet dönemine kadar götürmek mümkündür. Ayrıca Atatürk dönemindeki bazı denemeler de her ne kadar başarısız olmuşsa da, sonraki dönemlerdeki politik gelişmelere bir dayanak teşkil etmiştir. Ayrıca İsmet İnönü de 1946’dan çok önceleri, çok partili yaşama geçileceği konusunda ipuçları veren konuşmalar yapmıştır. İnönü’nün 6 Mart 1939’da İstanbul Üniversitesi’nde yaptığı konuşmanın bu süreçte önemli bir yere sahip olduğunu belirtmek gerekir. Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi, İnönü demokratik bir yönetime geçme düşüncesini açıkça ifade etmiş ve gerçek anlamda bir millet egemenliğinin kurulacağını altını çizmiştir.⁷¹⁴ Bu konuşmayı takiben Mayıs 1939’da toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Beşinci Kurultayı’nda partiyi ve hükümetleri denetlemek üzere Müstakil Grup oluşturulmuştur. Ancak bu yapay muhalefet girişimi önceki bölümde de ele alındığı üzere, çok partili siyasal yaşama geçilene kadar faaliyetlerini sürdürmesine rağmen beklenen düzeyde bir muhalefet olgusu söz konusu olmamış ve istenen hedefe ulaşılamamıştır. Bu gelişmelerin ardından İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle Türkiye’de demokrasiye geçiş ertelenmek durumunda kalmış ve tek parti yönetimi sürdürülmüştür.

⁷¹⁵ Bu süreçte uyguladığı vergi politikaları ve baskı yöntemleriyle zaten yoksul kitleleri kendinden soğutmuş olan Cumhuriyet Halk Partisi, egemen sınıflardan da kopunca toplumsal açıdan boşlukta kalmıştır. Sonuç olarak iş adamları ve tüccarların başını çektiği bir merkez ve bu merkezin etrafında belirerek fakir kesimlerden beslenen çevresel güçlerin girdiği işbirliği, Demokrat Parti'nin iktidara gelişinde etkili olacaktır. Metin Heper, **Bürokratik Yönetim Geleneği: Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyetinde Gelişimi ve Niteliği**, ODTÜ İdari İlimler Fak. Yay., Ankara, 1974, s. 124.

⁷¹⁶ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Çeviren: Ahmet Fethi), Hil Yay., İstanbul, 2007, s. 24.

Türkiye’de çok partili siyasal yaşama geçiş için önerilerin, CHP içindeki ve dışındaki sosyal ve iktisadi gruplarla, Batı’dan gelen düşünsel rüzgârların etkisindeki entelektüellerden geldiği söylenebilir.

Ama Türkiye’deki tarih yazımında, çok partili siyasal yaşama geçişte ağırlıklı, hatta belirleyici etken olarak çoğu zaman dış dünyadaki gelişmeler gösterilmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yalnızlaşan Türkiye’nin Sovyetler Birliği tarafından tehdit edilmesi ve beliren komünizm tehlikesinin Türkiye’nin yeni dünya düzeninde kendine yer arama çabalarını yoğunlaştırdığına pek çok araştırmada dikkat çekilmiştir. Gerçekten de Türkiye’de çok partili siyasal yaşama geçişte dış etkenler önemli bir paya sahiptir. Savaşın iki galip tarafından biri olan özgür dünyada(!) yer arayan Türkiye’nin, bu süreçte belirli ölçütleri yerine getirmesi bir zorunluluk olarak doğmuştur. Bu ölçütlerden biri de, çok partili siyasal yaşama geçiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’de çok partili siyasal yaşamın İkinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra başlaması kesinlikle bir rastlantı değildir. Elbette savaşın genel sonuçlarına eşlik eden başka iç ve dış faktörler bulunmaktadır. Yukarıda da vurgulandığı gibi, Türkiye’deki demokratik tarihsel arka plan, İnönü’nün kararı, toplumsal sınıfların ve grupların arayışları ile savaş sırasında yaşanan ekonomik sıkıntılar, İkinci Dünya Savaşı’nın genel sonuçlarına eşlik eden faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özetle Türkiye’nin demokratik-kapitalist sistemi savunan ve bunu bütün dünyaya yaymaya çalışan batılı devletlerin safında yer alabilmesi için sistemin bütün standartlarını benimsemesi neredeyse zorunlu olmuştur. Bu noktada aslında Türkiye’nin, Birleşmiş Milletler Yasası’nı kabul ederek, rejimini demokratik ilkelerin özüne uygun bir biçimde şekillendirmeyi zaten onayladığı gerçeğini hatırlamak doğru tespitler yapılabilmesi için yararlı olacaktır. Nitekim San Francisco Konferansı bittikten sonra Türk heyetinin Başkanı olarak orada bulunan Dışişleri Bakanı Hasan Saka, yabancı basına verdiği demeçte Türkiye’nin demokratikleşme yolunda kararlı olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Cumhuriyet rejimi, siyasi bir müessese olmak sıfatıyla modern demokrasinin yolu üzerinde azimle gelişmektedir, anayasamız en ileri demokrat anayasalarla mukayese edilebilir ve başkalarını da çok geride bırakır. Her demokrat tezahür harpten sonra Türkiye’de gelişecektir.”⁷¹⁷

⁷¹⁷ **Akşam**, 16 Mayıs 1945.

Yukarıda aktarılan gelişmelerin yanı sıra çok partili siyasal yaşama geçişte İnönü faktörünü özellikle göz önünde bulundurmak gerekir. Öyle ki İnönü'nün bu konudaki hassasiyetinin ve özverisinin sürece damga vurduğu söylenebilir. Toker dönemin atmosferini anlatırken İnönü'nün "Etrafımızdaki memleketlerin serbest seçimler yaptıklarını görür ve utancımın odamın duvarlarına bakamazdım" şeklindeki sözlerini aktararak, Milli Şef'in bu konudaki kararlılığını ifade etmeye çalışmıştır.⁷¹⁸ İnönü'ye yakın isimlerden Nihat Erim de İnönü'nün çok partili siyasal yaşama geçiş konusundaki kararlılığını vurgulamaya çalışmıştır. Buna göre, İnönü, tek parti yönetiminin sonunu görmenin mümkün olmadığını ve bir gün mutlaka demokrasiye geçmenin kaçınılmaz olduğunu, bunun da zamanının geldiğini belirtmiş ve bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

"Bizim şimdiki sistemimiz baştaki şahsa dayanmaktadır. Bu türlü idareler ekseriya pek parlak başlar, hatta bir sonu yoktur. Baştaki şahıs sahneden çekildiği zaman nasıl bir akıbetle karşılaşılacağı bilinmez. Tek parti idareleri normal demokrasi usulleri ile idare şekline intikal edemedikleri, hiç değilse bu zaruri olan intikali tam olarak yapamadıkları için yıkılmışlardır. Yıkıntının arkasından da birçok zahmetlerle meydana getirilen eserlerin hepsi heba olmuştur. Memleketimizi böyle bir akıbetten korumalıyız. Ciddi ve esaslı murakabe sistemine süratle geçmeliyiz. Ben ömrümü tek parti rejimi ile geçirebilirim. Ama sonunu düşünüyorum, benden sonrasını düşünüyorum. Bu sebepten vakit geçirmeksizin işe girişmeliyiz."⁷¹⁹

Cumhurbaşkanı İnönü'nün Gençlik Bayramı dolayısıyla 19 Mayıs 1945'te yaptığı konuşma da bu çerçevede ele alınmalıdır. Geniş bir içerikten oluşan konuşmanın yönetim şekliyle ilgili olan kısmı, İnönü'nün demokrasi konusundaki düşüncelerini net bir şekilde orta koymanın yanı sıra adeta Türkiye'nin siyasi rotasını çizmiştir. Cumhuriyet rejiminin ortaya çıkarmış olduğu halk hükümeti şeklinin her bakımdan gelişeceğinin ve savaşın zorunlu kıldığı şartlar ortadan kalktıkça Türkiye'nin siyasal ve kültürel hayatında demokratik prensiplerin daha fazla ön plana çıkacağı vurgulandığı konuşmanın ilgili bölümü şu şekildedir:

"Türk gençleri! Memleketin siyasi idaresi, Cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartlarıyla, gelişmeye devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. En büyük demokrasi müessesemiz olan Büyük Millet Meclisi, ilk günden itibaren idareyi ele almış ve memleketi demokrasi yolunda mütemadiyen ilerletmiştir. Büyük Millet Meclisinin şimdiye kadar parlak bir surette ispat ettiği hakikat, halk idaresinin memleketi serbest düşüncelere ve hürriyet hayatına alıştırıp

⁷¹⁸ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yay., İstanbul, 1970, s. 19.

⁷¹⁹ Nihat Erim, "Demokrasi Yolunda Bir Oluşun Hikâyesi", **Ulus**, 26 Mayıs 1950.

eriştirmesi ve geçmişte olan otoriter idarelerden daha kuvvetli olarak vatanda anarşiyi ve sözü ayağa düşürmeyi kaldırması olmuştur...⁷²⁰

İnönü'nün konuşmasında demokrasiye geçileceğini belirtmesi, çok partili siyasal yaşama geçiş açısından ciddi bir başlangıç olarak ele alınabilir. Çünkü İnönü böylelikle, hem batılı demokrasilere hem de Türk halkına çok net bir Şekilde Türkiye'de demokratik rejime geçileceği mesajını vermiştir.

Söz konusu gelişmeler yaşanırken, demokrasiye geçişi hızlandıran ve sağlayan gelişmeler de art arda yaşanmıştır. Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçişte hemen herkesin belleğindeki temel bilgi Demokrat Parti'nin kuruluşu ve faaliyetleri olsa da kurulan ilk parti, Nuri Demirağ'ın Milli Kalkınma Partisi'dir.⁷²¹ Ancak bu parti kendisinden beklenen gelişmeyi gösteremediği gibi siyasi alandaki varlığını da uzun süre devam ettirememiştir.⁷²²

Demokrat Parti'nin Türkiye'yi çok partili siyasal yaşama taşıyan asıl siyasal örgüt olduğu konusunda hemen herkes hemfikirdir. Hem İnönü'nün verdiği demeçler hem de Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Anayasası'nı imzalaması parti içi muhalefeti cesaretlendirmiş ve Demokrat Parti'nin kuruluşuna giden süreç hız kazanmıştır. TBMM'de iftiyi Topraklandırma Kanunu görüşülürken yaşanan tartışmaları; başta Celal Bayar olmak üzere Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes gibi milletvekillerinin bte aleyhinde oy kullanmaları ve Birleşmiş Milletler Anayasası'nın onaylanmak üzere TBMM'ye sunulduğu sırada yapılan konuşmalar takip etmiş ve böylelikle parti içi muhalefet açık bir Şekilde belirlemiştir.⁷²³ Tek parti yönetimini eleştiren Adnan Menderes, 15 Ağustos 1945 tarihli TBMM toplantısında; Birleşmiş Milletler Anayasası'nın yönetimde milli egemenliğin sağlanmasını gerektirdiğini, bunun devlet ve kişiye ait siyasi ve toplumsal hakların uygulanmasında karşılıklı saygı gösterme ve serbest seçimler yoluyla mümkün olabileceğini belirtmiş ve halk idaresini

⁷²⁰ **Akşam**, 19 Mayıs 1945.

⁷²¹ çok partili siyasal yaşama geçiş kararının alınmasının ardından, kurulan ilk muhalefet partisi olma özelliğine sahip olan Milli Kalkınma Partisi, 18 Temmuz 1945'te Nuri Demirağ tarafından İstanbul'da kurulmuştur. Demirağ'ın "ekonomik ve sanayi alanında kalkınmamış uluslar, siyasi bütünlüklerini de sağlayamazlar" yönündeki inancı, partinin ismini belirleyen düşünce olmuştur. B. Zakir Avşar-Elif Emre Kaya, "*ok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi*", **C.. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 2, 2012, s. 118.

⁷²² Turan, **İsmet İnönü (Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği)**, s. 218.

⁷²³ Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 230.

sınırlayan engellerin ortadan kalkmasıyla milletlerin hürriyet ve bağımsızlığının güçlendirilmiş olacağını ifade etmiştir.⁷²⁴

Bundan sonra Demokrat Parti'nin kuruluşuna giden süreçte yaşanan belki de en önemli gelişme; Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın 7 Haziran 1945'te parti meclis grubu başkanlığına sundukları "Dörtlü Takrir"dir.⁷²⁵ Takrirdede özellikle üç noktaya temas edilmiştir. Bunlar; yasalardaki ve parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerin tasfiye edilmesi, meclisin hükümeti gerçekten denetlemesine izin verilmesi ve seçimlerin serbestçe yapılabileceği bir ortamın oluşturulmasıdır. Ancak uzun tartışmalara sebep olan takrir, parti meclis grubu tarafından reddedilmiştir.⁷²⁶ Bu gelişmeden bir süre sonra 22 Eylül'de toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Divanı, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'yü, Vatan gazetesinde yayınlanan yazılarının parti prensiplerine aykırı bulunduğu gerekçesiyle partiden ihraç etmiştir.⁷²⁷ Celal Bayar da 24 Eylül 1945'te milletvekilliğinden,⁷²⁸ 3 Aralık 1945'te Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa etmiştir.⁷²⁹ Kısa bir süre sonra Parti Divanı Refik Koraltan'ı da partiden ihraç etmiş ve böylece takririn sahipleri partiden uzaklaştırılmıştır.⁷³⁰

Cumhuriyet Halk Partisi içindeki ayrışmanın kimseden gizlenemeyecek bir şekilde somutlaştığı günlerde, İsmet İnönü, 1 Kasım 1945 tarihli TBMM'yi açış konuşmasında, günün değişen koşullarına uygun hale getirmek için tek partili sistemde önemli siyasi düzenlemeler yapmaya hazırlandığını vurgulamıştır. İnönü aynı nutukta, sistemdeki temel eksikliği güçlü bir muhalefet partisinin olmamasına bağlamış ve demokratik ortamın oluşması sayesinde yeni siyasi partilerin de kurulabileceğini ilan

⁷²⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 7, Cilt: 19, s. 170-171.

⁷²⁵ Dörtlü Takrir'in tam metni için bkz. Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt: 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 440.

⁷²⁶ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi Yay., İstanbul, 2003, s. 28.

⁷²⁷ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/5.27.17.

⁷²⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 7, Cilt: 20, s. 14.

⁷²⁹ **Ulus**, 4 Aralık 1945; Cemil Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 693.

⁷³⁰ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 6.28.7. Bu gelişmeleri, 20 Aralık 1945'te Cemal Tunca'nın, Demokrat Parti kurulduktan sonra da 14 Şubat 1946'da Fuad Çobanoğlu, 9 Mart 1946'da da Emin Sazak'ın istifaları takip edecektir. Erol Tuncer, **1946 Seçimleri**, TESAV Yay., Ankara, 2008, s. 29. Bu arada Hikmet Bayur da Demokrat Parti kurulduktan kısa bir süre sonra 22 Ocak 1946'da partiden ihraç edilecektir. **Ulus**, 23 Ocak 1946.

etmiştir.⁷³¹ Türkiye’de çok partili siyasal yapının Pandora kutusunu açan da bu konuşma olmuştur.⁷³²

Tüm bunlar yaşanırken, yeni bir siyasal parti kurmaya yönelik çalışmalarını yoğunlaştıran Dörtlü Takrir sahipleri ve Cemal Tunca,⁷³³ 7 Ocak 1946’da resmen Demokrat Parti’yi kurmuşlardır.⁷³⁴ Böylece, Demokrat Parti de daha önce Türkiye’de kurulan birçok parti gibi halk içinde gelişen bir hareketten doğmayıp, TBMM ve CHP içinden meydana çıkmıştır.⁷³⁵ 7 Ocak 1946, Türk siyasi tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü artık Türkiye için geri dönmeyecek bir süreç, yani çok partili siyasal yaşam resmen başlamıştır. Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti haricinde 21 Temmuz 1946 seçimlerine kadar Türkiye’de 12 siyasal parti daha kurulmuştur.⁷³⁶ Bundan sonra meclis içinde ve dışında bir murakabe ortamı oluşmaya başlamış, daha doğrusu Türkiye’de, iktidar-muhalefet ilişkileri yeni bir çehreye bürünmeye başlamıştır. Başka bir deyişle, Cumhuriyetin Türkiye’ye getirdiği siyasal rejimin batı parlamentarizmine benzeme yolundaki en büyük eksiği de giderilmiştir.⁷³⁷

Programını demokrasi ve liberal ekonomi politikaları şeklinde belirleyen Demokrat Parti,⁷³⁸ örgütlenme konusunda da oldukça hızlı davranmıştır. Nitekim tek parti döneminde Celal Bayar hizbinde yer alan Cumhuriyet Halk Partili milletvekilleri birer ikişer Demokrat Parti’ye geçerken, Mart 1946’ya gelindiğinde Demokrat Parti, on altı il ve otuz altı ilçede örgütlenme işini tamamlamıştır.⁷³⁹ Bu kısa süre içinde

⁷³¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 7, Cilt: 20, s. 7.

⁷³² Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s.25.

⁷³³ Tevfik Rüştü Aras ile Zekeriya Sertel arasında İstanbul’da yeni bir parti kurma çerçevesinde 1945’te gerçekleşen görüşmeden sonra, Aras’ın Ankara’daki evinde Celal Bayar, Adnan Menderes ve Sertel’in katılımıyla ilk toplantı da yapılmıştır. Parti’nin amacı ve programı üzerinde durulan bu toplantıda partinin adının da *Cumhuriyet Demokrat Partisi* olması öngörülmüştür. Geniş bilgi için bkz. M. Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım(1905-1950)**, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1968, s. 261-268; **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1946.

⁷³⁴ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, s. 41.

⁷³⁵ Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 239.

⁷³⁶ Bu süreçte; 28 Ocak 1946’da Sosyal Adalet Partisi, 11 Mart 1946’da Liberal Demokrat Parti, 24 Nisan 1946’da Çiftçi ve Köylü Partisi, 26 Nisan 1946’da Türk Sosyal Demokrat Partisi, 14 Mayıs 1946’da Türkiye Sosyalist Partisi, 24 Mayıs 1946’da Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, 17 Haziran 1946’da Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, 20 Haziran 1946’da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, 21 Haziran 1946’da Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, 26 Haziran 1946’da Arıtma Koruma Partisi, 19 Temmuz 1946’da İslam Koruma Partisi gibi partiler kurulmuştur. Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 14-15.

⁷³⁷ Kürkcüoğlu, *a.g.m.*, s. 236.

⁷³⁸ Demokrat Parti’nin program ve tüzüğü için bkz. **Cumhuriyet**, 8,9 Ocak 1946.

⁷³⁹ Karpat’a göre, bu gelişme çok ağır işlemiştir. Çünkü birçok kesim yeni partinin gerçek bir muhalefeti temsil etmediğini düşünüyordu. Bundan dolayı her iki partinin önde gelen isimleri yeni partinin gerçek olduğunu defalarca tekrarlamak zorunda kalmıştır. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 240.

Yusuf Kemal Tengirşenk, Refik Şevket İnce, Emin Sazak, Ethem Menderes gibi isimler Cumhuriyet Halk Partisi'nden Demokrat Parti'ye geçen milletvekilleri arasında yer alırken, Ankara, Aydın, Burdur, Bursa, Çanakkale, İstanbul, İzmir, Manisa, Samsun ve Tokat illeri de Demokrat Parti şubelerinin açıldığı ilk yerler olmuştur.⁷⁴⁰

⁷⁴⁰ Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş(1946-1950)**, s.43-44.

2.2. Türkiye'nin İlk Çok Partili Genel Seçimi: 21 Temmuz 1946 Genel Seçimi ve CHP'nin Seçim Propagandaları

Yukarıda aktarılan çeşitli iç ve dış nedenlerin etkisiyle çok partili siyasal yaşama geçilmesi Türk siyasal ve toplumsal yaşamı için geri dönülmez bir süreci başlatmıştır. Bu durumun da etkisiyle kısa bir süre sonra yapılmış olan 21 Temmuz 1946 genel seçimi de kayda değer özelliklere sahiptir. Günümüzde hala tartışılmaya devam edilen ve 'hileli seçim' olarak da isimlendirilen 1946 genel seçimine geçmeden önce yaşanan önemli gelişmeleri ele alarak değerlendirmek dönemin atmosferine hâkim olmak adına yararlı olacaktır.

2.2.1. Seçim Öncesindeki Ortam ve Önemli Gelişmeler

Demokrat Parti kurulduktan sonra gün geçtikçe örgütünü genişletmeye ve güçlenmeye başlaması iktidar partisini tedirgin etmeye başlamıştır. Çünkü halk, yeni partinin gerçek bir muhalefet partisi olduğuna inanmaya başlamıştır. Kasaba ve köylerde halkın bir araya gelerek şubeler açtığı ve Demokrat Parti merkeziyle bağlantı kurmaya başladığı bu süreçte, muhaliflerin önemli bir kısmı da Demokrat Parti safinda yer almaya başlamıştır.⁷⁴¹ Böyle bir ortamda Meclis Genel Kurulu'nu toplantıya çağıran Cumhuriyet Halk Partisi, Eylül 1946'da yapılması gereken Belediye seçimlerinin Mayıs 1946'da yapılmasını kararlaştırmıştır.⁷⁴² Böylelikle erken seçim kararı alınmış ve muhalif partiler daha fazla güç toplamadan önce belediye seçimlerinin tamamlanması öngörülmüştür. Ancak bu karar, Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasında büyük tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Meclis'te söz alan Adnan Menderes ve Emin Sazak gibi Demokrat Partililer, bu kararı muhalif partilerin örgütlenmelerini önlemeye çalışmak şeklinde değerlendirirken, İnönü'nün de verdiği sözleri tutmadığını ileri sürmüşlerdir. 1947'de yapılması gereken genel seçimlerle ilgili olarak da endişeli olduklarını belirten muhalifler, genel seçimlerin 1946 yazına alınacağını bildiklerini vurgulayarak, bu girişimlerin Türk demokrasisine zarar vereceğinin altını çizmiştir.⁷⁴³ Böylece iki partinin TBMM'deki ilk çatışması gerçekleşmiş ve siyasi arena gerilmeye başlamıştır.

⁷⁴¹ Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 240.

⁷⁴² **Akşam**, 29, 30 Nisan 1946.

⁷⁴³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 7, Cilt: 22, s. 216-217; **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1946.

Bu gelişmeden kısa bir süre sonra da, seçim konusunu bir karara bağlamak ve partinin işleyişini liberalleştirmek amacıyla 10 Mayıs 1946'da Cumhuriyet Halk Partisi İkinci Olağanüstü Kurultayı toplanmıştır.⁷⁴⁴ Açış konuşmasını yapan İnönü, nutkunun büyük bir bölümünü yeni partilerin kurulmasının önemi, seçimler ve hazırlanmakta olan seçim kanununa ayırarak, beklentilerini şu şekilde özetlemiştir: Tek dereceli seçim hakkında karar alınması, Parti Başkanlığının dört yılda bir seçime tabi tutulması, Cemiyetler Kanununda yer alan bazı yasakların kaldırılması ve Müstakil Grup hakkında karar alınması.⁷⁴⁵ Hem Türk siyasal yaşamı hem de Cumhuriyet Halk Partisi açısından oldukça önemli kararların alındığı kurultayda İnönü'nün işaret ettiği yönde programda önemli değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişiklikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Parti programının dördüncü maddesi önceden: “Yurdumuzun umumi şartlarına göre vatandaşın yakından tanıdığı ve emniyet ettiği kişilere rey vermesini temin eden iki dereceli seçimi ameli icaplara uygun buluruz” şeklindeyken, yapılan değişiklikle; “Milletvekili seçimlerinde tek dereceli seçim tarafıysınız” şeklinde değiştirilmiştir.
- Yine programın: “Türkiye’de cins ve sınıf ve fikirleri koruma veya yayma, sınıf mücadelesi uyandırma maksatlarıyla cemiyet kurulamaz” şeklindeki 22’inci maddesi kaldırılmıştır.

Tüzüğün de dördüncü ve beşinci maddeleri değiştirilerek geçici bir madde eklenmiştir. Buna göre;

- Dördüncü madde, “Parti Genel Başkanı, Kurultay tarafında dört yıl süre için partili milletvekilleri arasından seçilir” şeklinde değiştirilmiş;
- Geçici Madde:
 1. Tüzükte yer alan, ‘Değişmez Genel Başkan’ sözü ‘Genel Başkan’ olarak değiştirilmiştir.
 2. On altıncı maddenin (g) fıkrasıyla, 118, 119, 120, 121, 122 ve 123’üncü maddeler kaldırılmıştır.
 3. Tüzükte Müstakil Grup ile ilgili olarak yer alan hükümler mülğadır. (118, 119, 120, 121, 122 ve 123’üncü maddeler Müstakil Grup’un kuruluş, ödev ve yetkilerinden bahseden maddelerdir.⁷⁴⁶

Söz konusu düzenlemeler, Demokrat Parti’nin kurulmasının bir sonucu olduğu kadar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da egemen olan demokrasi anlayışının da bir yansıması olarak ele alınabilir. Öyle ki artık Avrupa’da Hitler ve Mussolini gibi Führer ve Duçe olarak kutsanan liderler yoktu. Bunun yanında söz konu-

⁷⁴⁴ Giritlioğlu’na göre İkinci Olağanüstü Kurultay’ın toplanmasının tek sebebi; Cumhuriyet Halk Partisi’nin Demokrat Parti muhalefeti karşısında bazı önlemler alma zorunluluğunun hissedilmesidir. Zira Demokrat Parti’nin kuruluşundan sonra dört ay gibi kısa bir süre içinde yurt genelinde teşkilatlanmaya başlamış ve vatandaşların desteğini almaya başlamış, dolayısıyla da bu durum iktidarı düşündürmeye başlamıştır. Giritlioğlu, **a.g.e.**, Cilt: 1, s. 159-160; **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1946.

⁷⁴⁵ **Akşam**, 11 Mayıs 1946; **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1946; **İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler (1944-1950)**, (Haz. İlhan Turan), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay. No: 99, Ankara, 2003, s. 84-89.

⁷⁴⁶ **Ulus**, 12 Mayıs 1946.

su düzenlemelerle Cumhuriyet Halk Partisi'nin muhalefetin eleştirisi silahlarını elinden almaya çalıştığı yönünde de değerlendirmeler vardır.⁷⁴⁷

Kurultayı takip eden süreçte art arda önemli adımlar atılmaya başlamıştır. İlk olarak 5 Haziran 1946'da 4918 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu yürürlüğe girmiştir.⁷⁴⁸ 1942'de yürürlüğe giren ve sadece 1943 genel seçimlerinde uygulanan Mebus Seçimi Kanunu'nu yürürlükten kaldırarak, 49 maddeden oluşan yeni seçim kanunu ile Çoğunluk Sistemi'ne⁷⁴⁹ geçilmenin yanı sıra tek dereceli seçim sistemi benimsenmiş, dolayısıyla da iki dereceli seçim sistemi uygulamasına son verilmiştir.⁷⁵⁰ Muhalifler, kanun tasarısı Meclis'te görüşüldüğü sırada, teklifin oy gizliliği/emniyeti konularında yeterli olmadığını ve Belediye seçimlerinde de oyun gizli kullanılabilmesi konusunda problemler yaşandığını dile getirerek, bu konuda çözüm üretilmesi gerektiğini ve seçimlerin mahkemeler tarafından denetlenmesi gerektiğini savunmuşlarsa da seçimleri denetleme görevi hükümete bırakılmıştır.⁷⁵¹ Çok partili döneme geçilmesine karşın, tek parti döneminin bir uygulaması ve alışkanlığı olan bu denetim biçimi, ileride de değinileceği gibi, 21 Temmuz 1946 genel seçiminin tarihe şaibeli ya da hileli seçim olarak geçmesine neden olacaktır. Diğer yandan o döneme kadarki hiçbir seçim yasasında açık oy-gizli tasnif uygulamasına dair herhangi bir hüküm bulunmamasına karşın, seçimde açık oy-gizli tasnifin uygulanması da şaibe söylentilerini artıracak, muhalefetin büyük tepkisine neden olacaktır.⁷⁵²

⁷⁴⁷ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phonix Yay., Ankara, 2004, s. 84.

⁷⁴⁸ Yeni seçim kanunu, 30 Mayıs 1946 itibarıyla TBMM'de görüşülmeye başlanmış tır. **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1946.

⁷⁴⁹ Çoğunluk sistemi, Türkiye'de 1946, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde uygulanmıştır. "Çoğunluk sistemleri, milletvekillerinin ya birer milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde seçilmelerine ya da birden çok milletvekilinin aynı çevreden seçilmelerine göre 'tek adlı' veya 'çok adlı seçim istemleri' olmak üzere ikiye ayrılır. Bizde genellikle yaygın terimlerle bu sistemlere 'dar bölgesi' ya da 'geniş bölgesi seçim sistemleri' de denilmektedir. Ayrıca geniş bölgesi seçim sistemlerinde seçmene bir liste sunulduğu için; bu sistem, 'liste usulü çoğunluk sistemi' olarak da adlandırılabilir." Bu uygulamaya göre, bir seçim bölgesinde birden çok milletvekili seçilmekte ve siyasi partiler, seçilecek milletvekili sayısı kadar aday belirleyerek listelerini oluştururlar. Buna göre, seçim bölgesinde en fazla oy alan parti bütün milletvekillerini çıkarma hakkı kazanırken diğer partiler milletvekili çıkaramazlar. Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**, s. 111.

⁷⁵⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 7, Cilt: 24, s. 39-48.

⁷⁵¹ Hikmet Bayur, bu çerçevede, "Bu kanunla iktidar partisini seçimle düşürmek imkânsız gibidir" derken; Adnan Menderes, "Belediye seçimine hâkim olan zihniyet ve ruh bu kanunun tatbikatında da hâkim olacaksa eseflenmemek mümkün değildir" şeklinde Cumhuriyet Halk Partisi'ni eleştirmiştir. Hikmet Bayur'un ve Adnan Menderes'in bu konudaki itirazları için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 7, Cilt: 23, s. 246 vd.; **Akşam**, 1 Haziran 1946; **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1946.

⁷⁵² Hâlbuki Tanin gazetesi, 3 Temmuz'da seçimlerin serbest olacağını ve oy kullanma yerlerinde kapalı hücrelerinin bulundurulacağını haber yapmıştır. Haber şu şekildedir: "İntihap esnasında vatandaş-

Bu arada aynı gün Cemiyetler Kanunu'nun 1, 4, 5, 9, 27, 33, 34 ve 35'inci maddelerinde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bunlar arasında sınıf temeline dayanan cemiyetler kurulmasını yasaklayan dokuzuncu maddede yapılan değişikliğe göre; sınıf esasına dayanan derneklerin kurulmasına serbestlik tanınmıştır.⁷⁵³ Bir diğer önemli değişiklik de 34'üncü maddede yapılmıştır. Böylelikle, "Eski hükme göre idari âmirler, mevzu ve gayesi dışında faaliyette bulunan derneklerin tescil vesikalarını geri alma yetkisine sahip bulunmakta idiler. Bu yetki yeni maddede mahkemelelere verilmiş ve bu suretle birinci madde ile prensip uygunluğu temin edilmiştir."⁷⁵⁴

Yukarıda aktarılan gelişmelerden sonra 10 Haziran 1946'da toplanan TBMM, muhaliflerin karşı çıkmalarına rağmen erken seçim kararı almıştır.⁷⁵⁵ Aynı gün İçişleri Bakanlığı seçim kararını ilan etmiş ve 21 Temmuz seçimine giden süreç resmen başlamıştır.⁷⁵⁶ Seçimin 21 Temmuz 1946'da yapılacağı ise 3 Temmuz 1946'da yine İçişleri Bakanlığı tarafından ilan edilmiştir.⁷⁵⁷

21 Temmuz 1946 seçimi; Türkiye'nin ilk çok partili genel seçimi olmasının yanı sıra, hem ilk erken hem de ilk tek dereceli seçim olma özelliklerine de sahiptir. Seçime Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Milli Kalkınma Partisi, Liberal Demokrat Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi ve Yalnız Vatan İçin Partisi gibi altı siyasi parti katılmıştır.⁷⁵⁸ Söz konusu partilerden sık sık karşı karşıya gelen, yarışan ve yoğun bir seçim propagandası yürüten siyasi partiler; Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti olmuştur.

lar oy pusulalarını kapalı hücrelerde yazacak. Seçim bürolarında kapalı hücreler bulunacak. Bu seferki seçimler için oy atma mahallerinde kapalı hücreler bulunacak. Arzu eden vatandaşlar oy pusulalarını bu hücrelere giderek, etrafın tesirinden azade bir şekilde doldurabileceklerdir. Bu hücrelerde bir masa, bir iskemle ve yazı takımı bulunacaktır. Bununla beraber isteyen kimseler de oylarını bu odacıklara girmeden yazmakta serbest kalacaktır." **Tanin**, 3 Temmuz 1946.

⁷⁵³ Yapılan değişikliğe göre sınıf esasına dayanan derneklerin kurulmasına izin verilmiş ancak şu tür derneklerin kurulması yasaklanmıştır: 1. Devletin mülki bütünlüğünü ve siyasi ve milli birliğini bozma amacı güden 2. Din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan 3. Aile, cemaat, ırk esasına veya adına dayanan 4. Gizli tutulan veya gayesini saklayan dernekler ve 5. Bölgecilik amacı güden veya bölgeci bir unvan taşıyan siyasi dernekler. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 7, Cilt: 24, s. 63-64.

⁷⁵⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 7, Cilt: 24, s. 152; **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1946.

⁷⁵⁵ Seçimlerin erken yapılmasını teklif eden milletvekilleri; Kırklareli milletvekili Nafi Kansu, Kütahya milletvekili Recep Peker ve Konya milletvekili Saffet Arıkan'dır. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 7, Cilt: 24, s. 81-87; **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1946.

⁷⁵⁶ **Akşam**, 11 Haziran 1946.

⁷⁵⁷ **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1946.

⁷⁵⁸ Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 70.

Türk toplumu bu seçimde ilk defa farklı siyasi partilerin yarıştığı, mitingler düzenlediği ve birtakım vaatlerde bulunduğu bir genel seçim sürecine tanıklık etmiştir. Söz konusu seçim propagandalarının hangi araçlara başvurulmuş yapıldığına bakıldığında, parti liderleri ve mensuplarının yaptıkları yurt gezileri ve bu geziler sırasındaki temasları ile açık/kapalı toplantıları hemen dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra partiler tarafından yayınlanan broşürler ve beyannameler ile seçim afişleri de 1946 genel seçiminin en önemli propaganda araçları olarak ön plana çıkmaktadır. Basın, tek parti döneminde olduğu gibi en önemli propaganda araçlarından biri olmuştur. Seçim sürecinde Ulus gazetesi Cumhuriyet Halk Partisi'nin resmi organı olarak önemli bir yer tutarken, Vatan ve Tan gazeteleri Demokrat Parti'ye yakın bir çizgi takip etmiştir. Demokrat Parti'nin seçim sürecinde kullanmasına müsaade edilmeyen radyo ise Cumhuriyet Halk Partisi için önemli bir işlev görmüştür.

Sürecin seyrine bakıldığında, seçim hazırlıkları ile seçim propagandasının aynı anda başladığı görülür. Seçim kararının alınmasından hemen sonra seçmen sayısını belirlemek için nüfus defterleri hazırlanmak işine girişilmiş ve bu kapsamda defterleri hazırlayan memurlar kapı kapı dolaşarak cetvelleri yazmaya başlamıştır.⁷⁵⁹ Demokrat Parti'nin seçime katılıp katılmayacağını belli olmadığı günlerde Cumhuriyet Halk Partisi daha seçim kararı alınmadan önce hazırlıklara başlamıştır. Parti Genel Sekreterliği tarafından 6 Haziran'da yayınlanan bir tebliğle milletvekilliğine aday olmak isteyenlerin 15 Haziran'a kadar başvuru yapmaları gerektiği ilan edilmiştir.⁷⁶⁰

Seçime hazırlık kapsamında ele alınabilecek bir diğer gelişme ise Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'nin 17 Haziran'da örgüte yönelik yayınlamış olduğu bir genelgedir. Seçimin 21 Temmuz'da yapılacağını bildirildiği genelgede, örgütün ve parti mensuplarının seçim sürecinde nelere dikkat etmesi gerektiği üzerinde durulmuş ve şunlara yer verilmiştir:

⁷⁵⁹Seçim defterlerinin hazırlanmasıyla ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. **Akşam**, 13 Haziran 1946; **Ulus**, 11-12-13-14 Haziran 1946.

⁷⁶⁰Aday olmak isteyenlerin özgeçmişlerinin yanı sıra, nereden aday olmak istediklerini açıkça belirten bir mektupla başvuru yapmaları gerektiği bildirilmiştir. Bunun yanında seçim sürecinde daha etkili olmak isteyen Cumhuriyet Halk Partisi, parti örgütünde birtakım düzenlemeler de yapmış ve İstanbul Müfettişi Alâeddin Tiridoğlu görevden alınarak yerine Faruk Dereli göreve getirilmiştir. Bu arada seçim işleriyle uğraşmak için Dereli'ye yardımcı olmak üzere İstanbul milletvekillerinden oluşan bir heyet de oluşturulmuştur. Heyette yer alanlar: Şükrü Esmer, Muhittin Üstündağ, Fakihe Öymen, Kemal Cenap, Mekki Hikmet Gelenbek ve Yahya Kemal Beyatlı'dır. **Akşam**, 14 Haziran 1946; **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1946; **Ulus**, 6-7 Haziran 1946.

“1- Karşı partilerin bütün hızları ile milletvekili seçimlerine katılacaklarını hesaba katmalıyız.

2- Belediye seçimlerinden alınan tecrübelerden faydalanılarak seçici sayısını mümkün olan en üstün nispete çıkarmaya çalışmalıyız. Parti çalışmalarında erkek vatandaşlarımız kadar kadın vatandaşlarımızın da gayretlerinden faydalanmayı hiç ihmal etmemelidir.

3- Başarımızın ilk şartlarından biri disiplindir. Partice kazanmak veya partice kaybetmek bahis mevzuudur. Cumhuriyet Halk Partisi'nin şiarı olan disiplin ruhuna örnek olacak bir bütünlükle birbirimize bağlı olmalıyız.

4- ...Aday listelerimizi hiçbir sakatlığa uğratmadan kazandırmak partice ödevimizdir.

7- Bu seçim yine bizim partimizin Türk demokrasisini geliştirmek için açtığı yeni yolda tek dereceli seçim yolunda ilk adımımız olacaktır. Bundan dolayı arkadaşlarımızdan tam bir şevk ve imanla üstün bir gayret istiyorum...”⁷⁶¹

Bu arada 14 Haziran'da son toplantısını gerçekleştiren TBMM, 5 Ağustos'ta toplanmak üzere dağılmış,⁷⁶² seçime girip girmeyeceği belli olmayan Demokrat Parti de 16-18 Haziran'da yaptığı toplantılar sonucunda seçime katılma kararı almış ve bunu kamuoyuyla paylaşmıştır.⁷⁶³ Milli Kalkınma Partisi de 20 Haziran'da seçime katılma kararı almıştır.⁷⁶⁴

2.2.2. Seçim Propagandaları

Tek parti dönemi seçim propagandaları daha çok seçimlere katılımı arttırmaya dönük bir içeriğe sahipken, çok partili siyasal yaşama geçişle birlikte propaganda yöntemlerinin değiştiğini ve geliştiğini belirtmek gerekir. Artık iktidar için seçimlere katılımı arttırmaktan ziyade, muhalif partilerden daha fazla oy almak önemli hale gelmiştir. Ancak oy toplama kaygısının iktidara göre muhalefet için – özellikle DP- daha öncelikli olduğunu da belirtmek gerekir. Daha açık bir ifadeyle propaganda yöntemleri değişmekle birlikte, CHP için hala tek parti dönemi propagandaları güncelliğini korumuştur. Yine de bu çerçevede her türlü propaganda tekniğine başvurulduğunu ve günümüz seçim propaganda yöntemlerinin ilk örnekleri olan çok yönlü propaganda anlayışının geliştirildiğinin altını çizmek gerekir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim propagandasının önemli bir kısmını Demokrat Parti'nin aleyhindeki propagandalarına cevap vermek üzere konumlandığı 1946 genel seçiminde,

⁷⁶¹ Genelgenin tamamı için bkz. **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.1/6.30.7

⁷⁶² **Akşam**, 15 Haziran 1946; **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1946; **Ulus**, 15 Haziran 1946.

⁷⁶³ Seçime katılma kararı alındıktan sonra da seçimlere giriş beyannamesi komisyonu, teşkilat komisyonu, seçime hazırlık komisyonu ve adayları tespit etme komisyonu gibi dört komisyon kurulmuştur. **Ulus**, 17 Haziran 1946; **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1946.

⁷⁶⁴ **Akşam**, 18 Haziran 1946; **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1946.

yapılan propagandaları karşılaştırma yaparak incelemenin daha yararlı olacağı düşünülmüştür. Bu çerçevede de öncelikli olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin olmak üzere, siyasi partilerin seçim propagandaları, broşürler ve beyannameler, yurt gezileri ve mitingler ile seçim afişleri başlıkları altında incelenecektir.

2.2.2.1. Broşürler ve Seçim Beyannameleri

21 Temmuz 1946 genel seçiminin en etkili propaganda araçlarından biri, siyasi partilerin yayınladığı broşürler ve beyannamelerdir. Bu süreçte Cumhuriyet Halk Partisi daha çok çeşitli konuları içeren broşürler yayınlamayı tercih etmişken, Demokrat Parti çeşitli konularla ilgili beyannameler yayınlamıştır. Seçim beyannameleri önceki seçimlerden kalma bir uygulama iken, broşürlerin basılması ve dağıtılması ilk kez bu seçimlerde uygulanan bir propaganda yöntemi olmuştur.

Aslında çalışmanın konusu CHP olmakla birlikte, ansızın alınan bir seçim kararı olmasına karşın, Demokrat Parti beklenenin aksine, propagandaya daha önce başlamıştır. Bu nedenle Demokrat Parti'nin propagandalarının açıklanmasına öncelik verilmek durumunda kalmıştır. Muhalefet partisi ilk olarak kuruluş amaçlarını, kısa bir süre önce yapılan yerel seçimlerde iktidar partisinin birtakım yolsuzluklar yaptığını ve seçmenler üzerinde baskı kurduğunu içeren bir beyanname yayınlamıştır. Oy oranını arttırmakla doğrudan ilgili olan bu beyanname, iktidarın baskı yöntemlerinin yanı sıra demokrasi vurgusu da yapılarak, partinin temel prensipleri ve kuruluş amacı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Demokrat Parti'nin baş prensibi, memleket ve milletin yüksek menfaatlerinin bahis mevzuu olduğu konularda, milli iradenin her an, her türlü tesirden azade olarak gereği gibi tecelli etmesini mümkün kılan demokratik bir sistemin teessüs ve inkişafına hizmet etmektir.”⁷⁶⁵

Muhalefet partisinin diğer bir beyannamesi de 1 Temmuz'da yayınlanmıştır. Demokrat Parti İstanbul İl Başkanı Kenan Öner'in aktardığına göre, Yüz binlerce

⁷⁶⁵ Bunun yanında Demokrat Parti, ülkenin çeşitli yerlerindeki şubelerinden aldığı iddia ettiği raporlara yer vermiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'ni açık bir şekilde halk nezdinde zor duruma düşürmeyi hedefleyen, dolayısıyla da kara propaganda olarak değerlendirilebilecek bu iddialara göre; Cumhuriyet Halk Partisi 26 Mayıs'ta yapılan Belediye seçimlerinde 15 liradan 150 liraya kadar oy satın almış, seçim listeleri birçok yerde tamamen tanzim edilmemiş, Kastamonu'da seçim sandıklarının korunduğu odaya bir adam girmiş ve gece oy pusulalarını değiştirmiştir. **Akşam**, 25 Haziran 1946; **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1946.

adet basılan ve bütün teşkilata dağıtılan beyanname ile Demokrat Parti resmen seçim propagandasını başlatmıştır.

“Vatandaş, hâkimiyetinin başlayacağı günler yaklaşmıştır. Siyasi hayatta hak ve vazife aynı şeydir. Hakkını bilmekle vazifeni de yapmış olursun...” şeklinde başlayan beyanname, oy kullanmanın ve oy kullanma hakkının öneminden bahisle devam etmektedir. Seçmenlerin oy kullanma işlemi sırasında nelere dikkat etmelerine de yer verilen beyannamede, herkesin korkusuzca istediği partiye oy vermekte serbest olduğu ve buna hiç kimsenin müdahale etme hakkına sahip olmadığı özellikle vurgulanmıştır. Beyannamenin devamı ise tamamen Demokrat Parti'nin propaganda-sından oluşmaktadır. Seçimin parti için ne ifade ettiğinin ve Demokrat Parti'nin demokrasi taraftarı olduğunun vurgulandığı ilgili kısımda şunlar yer almaktadır:

“Vatandaş, Demokrat Parti nazarında seçim, kendi kanaatlerine yol açmaktan ziyade, memlekette halk iradesinin tahakkukuna vasıta olmaktan başka bir kıymet ifade etmez. Demokrat Parti zorla kimseden kanaat toplamak için değil, sizlerin hak ve iradesini temin için mücadeleye atılmıştır. Haklarının korunması için Demokrat Partiye güvenebilirsiniz. O reyini aleyhinde kullansan bile senin müdafii olacaktır.

Vatandaş, Demokrat Parti, aldatacak bir muvazaa mahsulü değil, memlekette hakiki ve geniş manada bir demokrasinin teessüs ve inkişafına hizmet eden bir teşekküldür. İki tarafın hareket tarzına bakarsan buna sen de inanmak zorunda kalırsın.

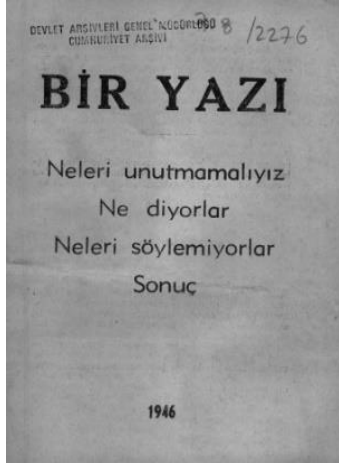
Vatandaş, bütün hak ve hürriyetlerinin temeli intihap günü atılacaktır. O gün gelinceye kadar sana ve memlekete faydalı olacak bir kanaat getirmeye çalış. Seçim günü her bahane ve maniyayı çiğneyerek reyini kullan. Yalnız vereceğin rey ile kanaatin arasında tam bir ahenk ve muvazene husulüne dikkat et. Doğru yol nasibin olsun...”⁷⁶⁶

Bu beyannamelerden de anlaşılacağı gibi DP için de, tıpkı tek partili seçimlerde olduğu gibi seçimlere katılım önemlidir. Buradaki ayırıcı unsur, seçimlere katılmak kadar hangi partiye oy verileceğinin de işlenmiş olmasıdır. Bunların yanı sıra yine İstanbul'da ilginç bir propaganda yöntemi geliştiren Demokrat Parti, üzerinde **“Oyunuzu Demokrat Parti'ye Veriniz!”** yazısı bulunan küçük matbu kâğıtları ev ev dolaşarak dağıtmaya başlamıştır.⁷⁶⁷

⁷⁶⁶ Kenan Öner, **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi**, Osmanbey Matb., İstanbul, 1948, s. 68-70; **Akşam**, 2 Temmuz 1946.

⁷⁶⁷ **Tanin**, 5 Temmuz 1946.

Cumhuriyet Halk Partisi ise Demokrat Parti'nin yönelttiği eleştirilere cevap vermenin yanı sıra broşür türü yayınlarında geçmişte yaptığı işleri anlatarak, yapılan hizmetlerin yapılacak olanların teminatı olduğu tezini işlemiştir. Böylece Cumhuriyet Halk Partisi'nin ülkeyi işgalden kurtaran, cumhuriyet rejimini kuran, Türkiye'yi

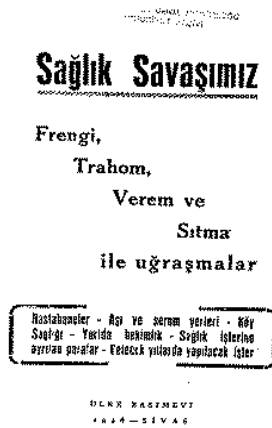

1946 ortamına getiren parti olduğu halka hatırlatılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede çeşitli konuları içeren broşürler yayınlanmış, bütün örgüte gönderilmiş ve propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Muhalefetin yoğun eleştirilerine karşı hazırlanan ve iki bölümden oluşan broşürlerden ilki; **“Bir Yazı”** isimli broşürdür. Broşürde yer alan “Neleri Unutmamalıyız” başlıklı kısımda Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin ne gibi şartlarda kurulduğu, nasıl çalıştığı ve hizmetleri anlatılmıştır. Bunun yanında

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı olduğu vurgulanarak İkinci Dünya Savaşı karşısında partinin izlediği dış politikaya şu şekilde yer verilmiştir:

“Eğer bu memleket CHP'nin başında olanlar gibi isabetli görüşleri türlü tecrübelerle denenmiş devlet adamları tarafından idare edilmeseydi şimdiki gibi huzur içinde ve çocuklarınızla bir arada bulunacak mıydınız? Eğer bu memleket böyle bir talihi olmasaydı, sağ kalanlar ikinci bir istiklal savaşı yapmağa mecbur olmayacaklar mıydı?”

Broşürde yer alan “Ne Diyorlar” başlıklı kısımda ise muhaliflerin bu başarıları bir tarafa bırakarak, Cumhuriyet Halk Partisi'ni hedef aldıkları ifade edilmiş ve eleştirilere ayrı ayrı cevaplar verilmiştir.⁷⁶⁸

Propaganda amaçlı hazırlanan **“Sağlık Savaşımız”** isimli broşürde ise, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının cumhuriyetin ilanı ile birlikte Frengi, Trahom, Verem ve Sıtma gibi hastalıklarla mücadelede ne gibi yöntemler takip ettiği ele alınmış, bu konularla ilgili girişimlere dair birtakım istatistiksel bilgiler verilmiştir. Sağlık işleri konusunda nasıl bir yol takip edileceğine de yer verilen broşürde şunlar yer almıştır:

⁷⁶⁸ Bir Yazı, Neleri Unutmamalıyız, Ne Diyorlar, Neleri Söylemiyorlar, Sonuç, Zerbank Matbaası, b.y.y., 1946. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/1392.621.1

“Gelecek yıllar için halk sağlığını koruma yolunda düzenlenen çalışma programımızın başlangıç noktası köy ve köylü teşkil edecek ve bunun ana kurumu da sağlık merkezleri olacaktır. Her türlü sabit ve gezici vasıtalarla halk sağlığını koruma malzeme ve tertibatına malik bulunacak olan bu merkezler köylünün hemen yanında hizmete girecek ve bundan sonra da daha geniş tesislere bağlanarak bütün yurttaki sağlık işleri daha düzenli ve sistemli bir varlığa inkılap edecektir... Bu verimli sağlık tesislerinde görevlendirilecek personelin yetiştirilmesine daha şimdiden başlanmıştır. İkinci dünya harbinin yarattığı yurdumuzda da akisler uyandırdığı zor durumlar ortadan kalkar kalkmaz, hazırlanmış programa göre ve Devlet bütçesinden her yıl ayrılacak ödenekle 10 sene içinde bütün yurttan 750 kadar sağlık merkezi kurulmuş ve işletilmiş olacaktır...”⁷⁶⁹

DEVLET ANIYUMLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

CUMHURİYET DEVRİNDE

*Millî Ekonomi,
Bağımsızlık İşleri,
Tarım İşleri,
Sanayi İşleri,
Ulaştırma ve Ticaret*

0

ÜLKE BASIMEVİ
1344-31544

Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim sürecinde yayınladığı “*Cumhuriyet Devrinde Millî Ekonomi, Bağımsızlık İşleri, Tarım İşleri, Sanayi İşleri, Ulaştırma ve Ticaret*” isimli broşür de incelenmeye değerdir. İsminden de anlaşılacağı üzere beyanname, pek çok konuya temas edilen geniş bir içeriğe sahiptir. Millî Ekonomi anlayışının ekonomik bağımsızlık için temel olarak ele alındığı beyannameye Devletçiliğin gerekliliği üzerinde durulmuş ve parti programı referans gösterilerek,

özel sermayenin gücünün yetmediği alanlarda devletin yatırım yapmasının öngörüldüğü vurgulanmıştır.

Broşürde yer alan “Yapılan ve Yapılacak İşler” başlığı altında yapılanlar için; yol, liman ve sulama işleri ile ziraat, sanayi ve maden işleri gibi alt başlıklar oluşturularak bu alanlarda yapılanlar, istatistiksel veriler de kullanılarak ayrıntılı bir şekilde anlatıldıktan sonra yapılacak işlere geçilmiştir. Burada ilk olarak İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla uygulanamayan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hayata geçirileceği ve bu kapsamda çimento, dokuma ve selüloz sanayi, demir ve çelik sanayi ile mevcut tesislerin genişletilmesinin yanında, yeni kurulacak bir kimya, bir de makine

⁷⁶⁹ Bunların yanı sıra, 1946 yılında inşasına başlanan 300 yataklı Heybeliada sanatoryum hastanesinin hizmete gireceği, Trabzon'da inşası tamamlanmış olan 200 yataklı hastanesinin kısa bir süre içinde faaliyete geçeceği, Hemşire yetiştirmek üzere İstanbul Haydarpaşa'da açılmış olan okula ek olarak yeni okullar açılacağı, İzmir'de inşası tamamlanmış olan ve kısmen açılmış olan 200 yataklı çocuk hastanesinin tamamen hizmete açılacağı, Ankara Keçiören'de 200 yataklı bir verem hastanesinin açılabilmesi için bütün hazırlıkların tamamlandığı, İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi 100 ve Şişli Çocuk Hastanesine 50 yataklı verem birimlerinin ekleneceği, Ankara'da yapılmakta olan Doğumevinin 1947 sonuna kadar tamamlanacağı ve faaliyete geçeceği gibi vaatlere yer verilmiştir. **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/355.1490.1- **Sağlık Savaşımız**, Ülke Basımevi, Sivas, 1946.

fabrikasının söz konusu olduğu vurgulanmıştır. Maden sanayisinde de kömür, linyit, kükürt, bakır ve kurşun üretimiyle ilgili girişimlerde bulunulacağı vaat edilmiştir.

1946 genel seçimi çok partili bir karakter taşımasından dolayı CHP propagandalarında yapılanlar kadar yapılacaklar da önemli bir yer işgal etmiştir. Türk siyasetinde yaygın olarak kullanılan “vaat kültürü” bir anlamda 1946 seçimleriyle ciddi bir şekilde siyaset dünyasının araçlarından biri haline gelmiştir. Bununla birlikte vaatlerin seçim propagandalarının merkezine oturması bu dönemde değil, sonraki seçimlerde gerçekleşecektir. Örneğin Elektrik üretiminde doğal kaynaklar arasındaki en önemli güç olan sudan yararlanılacağı ve böylelikle hem fabrikaların enerji ihtiyaçlarının kolayca karşılanacağı hem de büyük yerleşim yerlerinin elektrik ihtiyacının kolayca karşılanacağı vurgulandığı broşürde, Sakarya nehri üzerinde Çağlayık Santrali, Tarsus'ta Kadıncık Santrali, yine Sakarya nehri üzerinde Sarıyer Boğazı yakınında yeni bir elektrik santrali, Zonguldak'ta Çatalağzı Santrali ve Tavşanlı'da Tunçbilek Elektrik Santrali gibi enerji tesislerinin kurulacağına vaat edilmiş olması bu duruma en somut örnekler arasındadır.

Maliyet fiyatlarının indirileceği konusuna da yer verilen broşürde, bunun kısa vadede gerçekleşemeyeceği ifade edildikten sonra, bu konuda çalışmalar yapıldığı belirtilmiş ve satış fiyatlarının düşürülmüş olmasının bu konudaki çalışmaların göstergesi olduğu vurgulanmış ve örnekler verilmiştir. Broşürde ulaşım da yer verilmiştir. Öyle ki İkinci Dünya Savaşı nedeniyle ulaşım konusunda yaşanan gerilemenin giderilmesi için girişimlerde bulunduğu ifade edilerek gemi, tren ve kamyonetlerin arttırılacağı vaat edilmiştir. Bu kapsamda da kısa süre içinde 28 yolcu gemisi, 17 şehir hattı gemisi, İngiltere'den 36 lokomotif, Amerika'dan ise 275 lokomotif, 300 yolcu arabası ve 300 yük vagonunun ismarlanacağı belirtilmiştir. Bunların haricinde hayat pahalılığı sorununu çözmek, çiftçilerin problemlerini gidermek ve işçilerin çalışma şartlarını düzenlemek gibi konuların Cumhuriyet Halk Partisi'nin öncelikli işleri olduğu üzerinde durulmuştur.⁷⁷⁰

Cumhuriyet Halk Partisi, yukarıda aktarılan beyannamelerin dışında **“Cumhuriyette İlköğretim”**, **“Cumhuriyet Halk Partisinin Dünya Görüşü”**,

⁷⁷⁰ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/355.1490.1- **Cumhuriyet Devrinde Milli Ekonomi, Bayındırlık İşleri, Tarım İşleri, Sanayi İşleri, Ulaştırma İşleri, Sanayi İşleri, Ulaştırma ve Ticaret**, Ülke Basımevi, Sivas, 1946.

“Cumhuriyet Halk Partisinin Ekonomik Prensipleri”, “Bir Yazı”, “Halk İçin Halkla Konuşma” gibi bir kısmı aydınlara hazırlatılan broşürler de yayınlamış ve Haziran ayının sonlarına doğru örgüte göndermiştir.⁷⁷¹ Söz konusu aydınlar arasında İsmail Hüsrev Tökin ve Hüseyin Cahit Yalçın gibi isimler vardır. İsmail Hüsrev Tökin’in “Cumhuriyet Halk Partisinin Dünya ve Cemiyet Görüşü”⁷⁷² ile “Cumhuriyet Halk Partisinin İktisadi Siyaset Sistemi” isimli kitapları da tam bu sıralarda yayınlanmış olup broşüre dönüştürülmüştür. Hüseyin Cahit Yalçın’ın köşe yazıları da aynı şekilde broşüre dönüştürülerek, örgüte gönderilen materyaller arasında yer almıştır.⁷⁷³

Demokrat Parti ise seçmenleri ve örgütünü seçimler konusunda eğitmek ve seçim gününde nelere dikkat edilmesi gerektiğini öğretmek için de çeşitli broşürler yayınlamıştır. Bunlar: “Milletvekili Seçiminin Nasıl Yapılacağı, Seçmenlerin Vazifeleri, Demokrat Partililere Düşen Vazifeler” ve “1946 Temmuzunda Milletvekilliği Seçiminde Vazife Alacak Temsilcilerimiz İçin Talimat” isimli broşürlerdir. Seçim komisyonları, seçim kurulları, seçim defterleri, sandık ve sandık başları, oyların nasıl kullanılacağı gibi konulara açıklık getirilen bu broşürlerde bir de Demokrat Parti mensuplarının ve temsilcilerinin seçim günü nelere dikkat edeceklerine de yer verilmiştir.⁷⁷⁴

İktidar partisinin çeşitli yollarla muhalefet üzerinde baskı kurduğunu iddia eden ve bunu seçim propagandasının ana temalarından biri olarak kullanan Demokrat Parti, bu konuyla ilgili olarak 2 Temmuz’da bir beyanname yayınlamıştır. Demokrasi vurgusunun yoğun olarak yer aldığı ve Demokrat Parti’nin kuruluş amacının Türkiye’de gerçek demokrasiyi kurmak olarak ifade edildiği beyanname şu şekildedir:

“Vatandaş, Demokrat Parti nazarında seçim, kendi kanaatlerine yol açmaktan ziyade, memlekette halk idaresinin tahakkukuna vasıta olmaktan başka hiçbir kıymet ifade etmez. Demokrat Parti, kimseden zorla kanaat toplamak için değil, sizlerin hak ve iradesini temine çalışmak için mücadeleye atılmıştır. Haklarının korunması için Demokrat Parti’ye güvenebilirsiniz. O, reyini aleyhinde kullansan bile senin müdafii olacaktır.

⁷⁷¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/6.30.7

⁷⁷² İsmail Hüsrev Tökin, *Cumhuriyet Halk Partisinin Dünya Cemiyet Görüşü 1*, Ülkü Basımevi, Ankara, 1946.

⁷⁷³ *Akşam*, 14 Temmuz 1946; *Ulus*, 15 Temmuz 1946.

⁷⁷⁴ Demokrat Parti, *Milletvekili Seçiminin Nasıl Yapılacağı, Seçmenlerin Vazifeleri, Demokrat Partililere Düşen Vazifeler*, Akın Basımevi, Ankara, 4 Temmuz 1946; Demokrat Parti, *1946 Temmuzunda Milletvekilliği Seçiminde Vazife Alacak Temsilcilerimiz İçin Talimat*, Doğu Matbaası, Ankara, 1946.

Vatandaş, Demokrat Parti aldatacak bir muvazaa mahsulü değil, memlekete hakiki ve geniş manada bir demokrasinin teessüs ve inkişafına hizmet eden bir teşekküldür. İki tarafın hareket tarzına bakarsan buna sen de inanmak zorunda kalırsın.

Vatandaş, bütün hak ve hürriyetlerinin temeli intihap günü atılacaktır. O gün gelinceye kadar sana ve memlekete faydalı olacak bir kanaat getirmeye çalış seçim günü her bahane ve mâniayı çiğneyerek reyini kullan. Yalnız vereceğin oy ile kanaatin arasında tam bir ahenk ve muvazene husulüne dikkat et. Doğru yol nasibiniz olsun.”⁷⁷⁵

Seçim sürecinde farklı kesimleri etkilemeye çalışarak oy oranını arttırmaya çalışan Demokrat Parti, İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki vergi uygulamalarından rahatsız olan ve Cumhuriyet Halk Partisi’ne sırt çevirmeye başlayan tüccarlara yönelik özel bir beyanname de yayınlamıştır. İktidarın savaş yıllarındaki uygulamalarının adil olmadığına ele alındığı, özellikle de Varlık Vergisi uygulamasının kastedilerek gayrimüslimlere haksızlık yapıldığı, oysa Demokrat Parti’nin ırk ve mezhep ayırımı yapmayacağına vurgulandığı, dolayısıyla da ticaretle uğraşanların Demokrat Parti’yi desteklemelerinin gerektiğinin vurgulandığı beyanname şu şekildedir:

“Tüccar Vatandaş, seçim faaliyetlerine ait beyannameler bütün ticarethanelere dağıtılmıştır. Vatandaşla beyannamede yazılı vatandaşlık haklarını kullanmakla bir memleket ve vatan borcu ödemiş olacaksınız. Memleketin hakikatte iktisadi bünyesini teşkil ve temsil eden siz tüccarlar hep fena nazarla görülmüş ve bilhassa son harp yıllarında en namuslularımıza bile kötü damgalar vurulmak istenmiştir. Bu hakikat meydanda iken sizlerin de hukukun maddi ve manevi varlığını korumak için mücadeleye atılmış bulunan Demokrat Partiyi desteklemeniz, gerek memleket bakımından gerekse şahsi hukukumuz bakımından lazımdır. Yurtta ırk ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün vatandaşları eşit haklara sahip kılmayı, onların dertlerini dinleyip, kulak arkasına atmadan yerine getirmeyi, adaleti her bakımdan sözle değil, hakikatle ve müsavi bir surette tevzii, esas prensiplerinden biri bulunan Demokrat Parti, haksızlık ve keyfi idare ile mücadeleye atılmış bulunmaktadır. Demokrat Parti’nin gaye ve hedeflerini göz önünde bulundurarak, bugüne kadar hiçbir surette korunmamış olan hak ve hukukumuzu elde etmeniz amacıyla, oylarınızı tereddüt etmeden Demokrat Parti’ye vermekle hakkın sesini yükseltmiş olacaksınız.”⁷⁷⁶

Beyanname dikkatle incelendiğinde geçmişe dönük hem iktisadi hem siyasi hem de toplumsal eleştiriler ile geleceğe dönük vaatler içerdiği görülmektedir. Bu bağlamda DP’nin seçim stratejisinde CHP’ye yönelik olarak sadece siyasi ve ekonomik değil, hukuksal ve toplumsal yönden de eleştirilerin yer aldığı söylenebilir. Bu açıdan 1924 Anayasası CHP kadar, DP açısından da bağlayıcı, hatta sınırlanmış savunulan bir hukuksal belge niteliği taşımaktadır. Demokrat Parti, seçime kısa bir süre kala bir beyanname daha yayınlamıştır.⁷⁷⁷ Tek sayfa olarak hazırlanmış olan beyannamenin ön kısmında alt alta dört defa “ANAYASA” kelimesi yazılı olup,

⁷⁷⁵ **Vatan**, 2 Temmuz 1946.

⁷⁷⁶ **Vatan**, 12 Temmuz 1946.

⁷⁷⁷ **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1946.

devamında “**Demokrat Parti’ye rey vermenizle gerçekleşir**” denilmektedir. Arka kısmında ise seçmenlere seslenilerek, herkesin 21 Temmuz’da kimseden çekinmeden oy kullanması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı kast edilerek, 1946’ya kadar vatandaşları arayıp sormayanların bundan sonra da arayıp sormayacakları ifade edilmiş ve Demokrat Parti’nin vatandaşları ülke yönetiminde söz sahibi yapmak için kurulduğu belirtilmiştir.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/355.1491.1

Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti’nin yurt gezileri, demeçler, mitingler, broşürler ve beyannamelerle yürüttüğü seçim propagandaları bütün hızıyla devam ederken bu sürecin en önemli gelişmelerinden biri 17 Temmuz’da gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü’nün Ankara Radyosu’ndan 17 Temmuz’da saat 20.00’da okumak suretiyle yayınladığı seçim beyanamesi, içeriği açısından olduğu kadar, radyoda okunarak çok daha geniş kitlelere ulaştırılması yönüyle de incelenmeye değerdir. Bu beyanname önce sözlü olarak duyurulmuş, sonra da matbuatta yayınlanarak okunması sağlanmıştır. Bu nedenle söz konusu beyannameyi sadece radyodan yapılan bir propaganda olarak görmek de doğru değildir. Bu durum propagandada kullanılan temaların çeşitliliği kadar, kullanılan araçları da göstermesi açısından önemlidir. Kısacası artık Türk siyasetindeki propagandalarda hem tematik hem de araçsal zenginliğe doğru önlenebilir bir gidiş vardır.

Radyoda okunduktan sonra neredeyse bütün basın organlarında geniş yer bulan beyanname, Cumhuriyet Halk Partisi’nin bütün örgütüne de gönderilmiş ve

Halkevleri ile Halkodalarında partililere okunarak parti lehinde tezahüratlar yapılması istenmiştir.⁷⁷⁸

Dört bölümden oluşan beyannamenin birinci bölümü İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye yansımaları ve hemen sonrasında çok partili siyasal yaşama geçilmesi ile tek dereceli seçim sisteminin önemini içermektedir. İnönü burada, tek dereceli seçim sistemini, Cumhuriyet Halk Partisi'nin uzun yıllardan beri var olan hedeflerinden biri olarak ele almış ve 1946 genel seçiminin tek dereceli ve bütün yurttaşların katılımıyla yapılacak olmasını Türk milletinin büyük bir başarısı olarak ele almıştır. Çok partili siyasal yaşama da değinen İnönü, yönetim anlayışındaki bu hamlenin Cumhuriyet Halk Partisi ve herkes açısından sevindirici bir ilerleme olarak ele alınması gerektiğini de ifade etmiştir.

Beyannamenin ikinci bölümü ise muhaliflerin, Cumhuriyet Halk Partisi ve İnönü'ye karşı seçim propagandası olarak geliştirdikleri eleştiri konularına ilişkin konulardan oluşmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak Demokrat Parti'nin en çok üzerinde durduğu ve hemen her platformda dile getirerek seçim propagandasına dönüştürdüğü kendisinin, Cumhurbaşkanlığını ve Cumhuriyet Halk Partisi Başkanlığını birlikte yürütüyor olması konusuna açıklık getirmeye çalışmış ve Demokrat Parti'nin bu konudaki düşüncelerini çürütmeye çalışmıştır. Bu konunun bir anayasa meselesi olduğunu belirten İnönü, anayasanın bütün yetkileri TBMM'de topladığına vurgu yaptıktan sonra düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Devlet başı olan Cumhurbaşkanının, memleket idaresinde yüksek menfaat ve muvazene icap ettirdiği zaman, kullanabileceği hiçbir kudreti yoktur. Yalnız, cumhurbaşkanı, tabiatıyla, çokluk partisinin lideri olacağı tasavvur edildiği için bu sıfatla manevi nüfuzu, muvazene ve ahengi muhafaza edebileceği düşünülmüştür. Cumhurbaşkanının parti başkanı olmasına kanunca bir mani yoktur. Hülâsa, bizim anayasamıza göre, devlet başkanının bir vazife ifa edebilmesi, onun, Mecliste bir çokluğa dayanmasına ve böyle olunca, partisiyle seçime girdiği vakit, onu kazanmağa çalışması, her vatandaş gibi onun da tabii haklarındandır.”

İnönü, Demokrat Parti'nin, seçim propagandası olarak kullandığı, “köylerde yapılan okulların vatandaşlara verdiği zahmet ve yükler” konusuna da açıklık getirmeye çalışmış ve bu uygulamanın gerekliliği üzerinde durmuştur. İlköğretimi kalkınmanın ve gelişmenin temeli olarak gördüğünü ifade eden İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi'nin okul sayısını arttırmak hedefinden bir takım istatistiksel bilgiler de sunarak bahsetmiş ve düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

⁷⁷⁸ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/11.60.14.

“Büyük millet kütlelerini, kadın ve erkek, hiç olmazsa ilköğretime kavuşturmadan, köylünün kalkınmasını ve memleketin ilerlemesini temin edemeyeceğimize inanıyoruz. On sene içinde köylerde ilköğretim davasını halletmek imkân yoluna girmiştir. Bu yolda yürürken, köylümüzün karşılayamayacağı zorluklarda on yardım etmek, onun yükünü hafifletip kolaylaştırmak vazifemizdir. Köy okulu meselesinin, vatandaşlarda, çaresiz bir ıstırap konusu olmasının ihtimali yoktur. Eğer biz, millet davalarında doğru ve ciddi olmayı ihmal etmek istidadında olsaydık, bu meselenin seçimde bize karşı bir propaganda konusu olmasına meydan vermemeyi bilirdik. Senede 120 milyon lira tutan Toprak Mahsulleri Vergisi’ni büsbütün kaldıracak yerde, 40 milyonunu köy okullarına karşılık tutabilirdik. Bunu yapmadık. Bu usul aşarın daha az nispette de olsa devam etmesi demektir... Bugün 30 milyon değerinde tahmin olunan senelik okul yapılarını, köylü yardımı usulü olmaksızın 50 milyon liraya bile çıkaramayız. Yahut senede iki bin okul yapmaya çalışacak yerde, iki yüz okul yaparak on senede bitireceğimiz işi yüz sene sürüklemeliyiz. Hulasa bulunan usulün ihtiyacımıza uygun olduğunu sanıyoruz. Yer re karşılaşılan güçlükler için köylümüze cinsine göre yardımları, devamlı olarak takip edeceğiz... Bu suretle müspet neticeyi elde edeceğimize inanıyoruz. Köylerde ilköğretim davasından vazgeçemeyiz. Bu davayı geciktirip sürüklemeyiz. Köylünün meslek bilgisinde, sanat hayatında ve ordu hizmetinde verimin hiç olmazsa iki misli artması, ilköğretime bağlıdır.”

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve önemi de İnönü’nün üzerinde durduğu konulardan biri olmuştur. Demokrat Parti’nin kuruluşunu, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’na bağlayan İnönü, Eskişehir köylerinden örnekler vererek, bazı köylerin tamamının bir kişiye ait olduğunu, bazı göçmenlerin yerleştiği köylerde köylülerin bir dönüm toprak sahibi bile olmadıklarını belirtmiştir. Bununla birlikte vatandaşları çiftliklerinde çalıştıran bazı siyasetçilerin topraksız köylülere toprak dağıtımına destek olmadığını da ifade etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin sadece iktidarda kalmayı hedefleyen bir parti olsaydı, TBMM içinde ve dışında oldukça nüfuz sahibi olan toprak sahiplerini karşısına alarak bu tür bir girişimde bulunmazdı yorumunu yaparak da halkçılık vurgusu yapmış ve sözlerini şöyle sürdürmüştür: “Türk köylüsünü serf halinden kurtaracağız. Bu bizim ana davamızdır. Bu uğurda uğrayacağımız tarizlere şerefle göğüs gereceğiz.”

Beyannamede hayat pahalılığına da yer veren İnönü, içinde bulunulan ekonomik durumun temel sebebini İkinci Dünya Savaşı olarak ele almıştır. İnönü, bütün toplumun şikâyetçi olduğu bu durumun, dünya barışının sağlanmasına kadar süreceğini de vurgulamış ve hayat pahalılığının bütün toplumların temel sıkıntılarından biri olduğunu belirtmiştir.

Kırsal kesim için ayrıca yer ayıran İnönü, çiftçilerin 1946’daki durumlarının 1939 öncesinden daha iyi olduğunu ve Cumhuriyet Halk Partisi hükümetlerinin çiftçileri her zaman korumaya çalıştığını ifade ettikten sonra, köylünün kalkınmasını ve

refah düzeyinin yükselmesini kendisinin ana davası olarak vurgulamıştır. İlgili kısım şu şekildedir: “İlköğretim, toprak sahibi yapmak ve köylü mahsulünü değerlendirmek, ilk tedbirimizdir. Orman ve keçi yüzünden geçim sıkıntılarının yerine yeni çareler bulunması, acele işimiz; köy gruplarının da şehirler gibi, daimi doktorları olması, teknik öğretimin ve atölyelerin köy gruplarına yanaştırılması, yakın işlerimiz olacaktır.”

İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki karaborsacılık ve vurgunculuk konularından dolayı Cumhuriyet Halk Partisi'nin suçlandığına da değinen İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi'nin alınının açık ve temiz olduğunu ifade etmiştir. Hükümetlerin savaş yıllarında bu tür olumsuzluklarla mücadele etmekten geri durmadığını da sözlerine ekleyen İnönü, muhaliflerin zengin propagandalarını oluşturan bu olumsuz gelişmeleri, savaş ortamının doğal hastalıkları olduğunu belirtmiştir.

İnönü, beyannamenin üçüncü bölümünde Türkiye'nin iç ve dış politikalarına değinmiştir. Savaşın bitmesine rağmen dış politikada hassas bir sürecin söz konusu olduğunu ifade eden İnönü, Sovyetlerin Boğazlar, İstanbul ve doğu illeri konusundaki tavrının tehlikeli bir noktaya ulaştığını, bundan dolayı asker sayısının savaş yıllarındaki gibi yüksek miktarda sürdürüldüğünü ifade etmiştir. Türkiye'nin tehditlere karşı emniyet politikasını seçim propagandası olarak kullanmayacağını da belirten İnönü, Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile bağımsızlığı konusunda bütün toplumun hassas ve fedakâr olduğunu bildiğini, dolayısıyla da bütün kesimlerin Cumhuriyet Halk Partisi'nin takip edeceği dış politikada desteklemeye devam edeceğinden emin olduğunu söylemiştir.

İç politikada uzun yıllardan beri harcanan emeklerle varılan noktanın sürdürülmesini temel hedef olarak ele alan İnönü, seçim sürecindeki haksız isnatlara ve ithamlara rağmen seçimden sonra hiç kimseye herhangi bir kırgınlık duygusu içinde olmayacağını vurgulamıştır. Demokrasinin işlemesi için çalışacağını, memurların yaşam koşullarını düzeltmek için çaba sarf edeceğini ve adalet mekanizmasının kolay işlemesi için Yargıtay'ın yapısında birtakım düzenlemeler yapılacağını da ifade etmiştir. Seçimin güven içinde yapılacağından ve seçmenlerin oylarını serbest bir şekilde kullanabileceğinden şüphe etmemesi gerektiğini de sözlerine ekleyen İnönü, herkesin Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklemesini istemiştir:

“Kadın ve erkek vatandaşlarım!

Bana ve başkanlık ettiğim şerefli partiye oy vermenizi istemek için kendimde cesaret buluyorum. Bize oy verirseniz, memleketin iç ve dış politikasında da doğru yolları bulabileceğimize ve memleketin ilerlemesinde ve yükselmesinde sizi memnun edecek başarıları elde edeceğimize güveniyoruz. Karar sizindir.”⁷⁷⁹

2.2.2.2. Yurt Gezileri, Mitingler ve Siyasi Toplantılar

Yurt gezileri ve bu geziler sırasında yapılan kapalı siyasi toplantılar ile mitingler, seçim propagandasının en önemli yöntemleri arasında yer almıştır. Cumhuriyet Halk Partisi mensupları da Demokrat Parti mensupları da seçim öncesinde bir çok seyahat gerçekleştirmiş ve yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmüştür. Ancak başlangıç olarak belirtmek gerekir ki, Demokrat Parti, bütün mensuplarıyla bu yöntemi daha etkili kullanmıştır. Bunda, Demokrat Parti'nin örgütünü genişletmeye çalışmasının ve neredeyse her gün yeni şubeler açmasının çok büyük etkisi olmuştur. Özellikle de büyük şehirlerde yapılan şube açılışlarında mutlaka törenler yapılmış ve bu törenlerde partinin yöneticileri çeşitli konuşmalar yapmıştır. Dahası ilerde de görüleceği üzere söz konusu konuşmalar daha çok seçim propagandası mahiyetinde olmuştur.

Seçim kararının alınmasından sonra, Cumhuriyet Halk Partisi'nde yurt gezileri ile ilgili olarak dikkat çeken ilk gelişme, milletvekillerinin seçim bölgelerine giderek seçim çalışmalarını yürütmelerinin planlanması olmuştur. Öyle ki Cumhuriyet Halk Partisi, bu çerçevede bütün milletvekillerinin ve bakanların bir an önce seçim bölgelerine giderek seçim propagandası yapmalarını öngörmüştür.⁷⁸⁰ Kısa bir süre sonra da Çankırı milletvekili Atıf İnan ile İzmir milletvekilleri Münir Bilsel, Şevket Adalan ve Esat Çınar İzmir'e giderken,⁷⁸¹ Cevdet Kerim İncedayı, Ali Rıza Esmen, Ziya Karamürsel, Mekki Hikmet ve Ferid Hamal gibi partililer de İstanbul'a gitmiştir.⁷⁸² Ticaret Bakanı Raif Karadeniz ise fındık üreticileriyle bazı görüşmeler

⁷⁷⁹ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/355.1490.1.; 490.01/360.1508.01; **Ulus**, 18 Temmuz 1946; **Akşam**, 18 Temmuz 1946; **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1946. Bkz. **EK 6**.

⁷⁸⁰ **Akşam**, 16 Haziran 1946.

⁷⁸¹ **Akşam**, 18 Haziran 1946.

⁷⁸² **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1946.

yapmak üzere 20 Haziran'da Karadeniz seyahatine çıkmıştır.⁷⁸³ Bu seyahat de kuşkusuz seçim çalışmaları kapsamında ele alınmalıdır.

Demokrat Parti de seçime katılma kararı aldıktan hemen sonra bu yönde bir girişimde bulunarak, parti müfettişlerinden Ahmet Mükerrerin başkanlığındaki bir numaralı grubun Trakya'ya, iki ve üç numaralı grupların da Karadeniz ve Ege bölgelerine gitmesini kararlaştırmıştır.⁷⁸⁴

“Demokrasi”, 1946 seçiminde hem Cumhuriyet Halk Partisi'nin hem de Demokrat Parti'nin temel propaganda konularından biri olmuş ve her iki parti de ısrarla bu kavramı sahiplenmeye çalışmıştır. Yani bir yandan Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye'de demokrasinin kurucusu olduğu yönünde propaganda yaparken, diğer yandan Demokrat Parti, programının ilk maddesini⁷⁸⁵ referans göstererek her seferinde demokrasinin sözcüsü olduğunu vurgulamıştır. Ancak batı toplumlarını saran ve neredeyse sihirli bir cümle gibi algılanarak, dile getirilen ‘demokrasi’, içeriğinden ve uygulama yöntemlerinden kopuk bir biçimde, sadece idealize edilerek anlatılmıştır. Öyle ki çok partili siyasal yaşama geçiş sürecinde demokrasiye adeta tılsımlı bir anlam yüklenmiş ve vergi adaletsizliğinden jandarma baskısına, iç politikadan dış politikaya kadar bütün sorunların çözümü, demokrasinin kurulmasına bağlanmıştır.⁷⁸⁶

Demokrasinin seçim söyleminde kullanımına dair birçok örnek vardır. Bununla ilgili olarak, Demokrat Parti Ankara İl Merkezi'nin açılışında Refik Koraltan ve Celal Bayar'ın partililere hitaben yaptıkları konuşmalar örnek olarak ele alınabilir. Koraltan, Milli Mücadele dönemine atıf yaparak, kurtuluş savaşının sesinin Ankara'dan yükseldiğini hatırlatmış ve demokrasi sesinin de Demokrat Parti ile birlikte yine Ankara'dan yükseleceğini ifade ederken,⁷⁸⁷ Bayar da demokrasinin Türkiye'de

⁷⁸³ **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1946.

⁷⁸⁴ **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1946.

⁷⁸⁵ Demokrat Parti programının ilk maddesi: “Siyasî hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyetinde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumî siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadile kurulmuştur.” Bkz. **Demokrat Parti Tüzük ve Program**, Ankara, 1946.

⁷⁸⁶ Söz konusu süreçte ‘Demokrasi’ yerine daha çok ‘Hürriyet’ kavramı toplum tarafından kullanılmıştır. Hemen her şey için serbestliği ifade edecek şekilde ‘hürriyet var’ gibi bir söylem gelişmiştir. Dolayısıyla kaynaklarda birçok örneğine rastlamanın mümkün olduğu bu durum yazarı bu haklı çikarmaktadır. Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s. 89.

⁷⁸⁷ Koraltan, şunları söylemiştir: “Hepimiz hatırlarız. 26 sene önce büyük milletimiz büyük bir imtihanla karşılaşlıyordu. Saldırganlar Türk'ün asil ruhunun karşılığında dikileceğini bilmiyorlardı. Türk

yerleşmesi için elinden gelen her türlü çabayı sarf edeceğini vurgulamış ve bir anlamda Demokrat Parti'nin demokrasinin kurucusu olacağını belirtmiştir.⁷⁸⁸

Seçim çalışmalarına hızlı başlayan ve halkla buluşmaya önem veren Demokrat Parti karşısında,⁷⁸⁹ Cumhuriyet Halk Partisi de çalışmalarına hız vermiştir. 24 Haziran'da Ödemiş'te partililerle bir araya gelen İzmir Milletvekili Ekrem Onar, Postane Meydanında kalabalık bir kitleye hitaben yaptığı konuşmada; Türk devrimine temas ederek, Cumhuriyet Halk Partisi'nin milletin bağrından doğduğunu vurgulamıştır. Demokrat Parti'den de söz eden Onar; muhalefet partisinin hemen iktidara gelmek istediğini, ancak vatandaşları aldatmaya dönük kara propagandalarının tutmayacağını ve Cumhuriyet Halk Partisi'ni yıpratamayacağını ifade ederek, herkesi bu konuda dikkatli olmaya ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin yanında yer almaya davet etmiştir.⁷⁹⁰

Haziran ayının sonlarına doğru Afyon'da da her iki partinin faaliyetleri oldukça yoğunlaşmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi Genel idare kurulu üyelerinden Ali Taşkapılı ile Konya milletvekili ve Cumhuriyet Halk Partisi Eskişehir Bölgesi Mü-

yurdunun ruhu Ankara'dan, halk idaresi merkezi Ankara'dan, milli savaşın sesinin yükselttiği Ankara'dan demokrasi de sesini işittirmek için harekete geçmiş bulunuyor. Bu ses, bütün yurda buradan yayılacaktır. Zaferin sesi nasıl buradan yayılmışsa demokrasinin sesi de Ankara'dan, Ankaralıların ifadesi olarak bütün yurda yayılacaktır. Türk milleti vatandaş hakkının teminat altına alınmasını istiyor. Aziz Ankaralıları ne mutlu size! Tarihimizin bu şerefli hareketi de Ankara'dan başlamış bulunuyor. Başarımız büyük olsun. Demokrasiyi kendi tarihinize yazmak için başarılar dilerim.” **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1946. Demokrat Parti'nin 21 Temmuz seçimi öncesinde en aktif ismi olan Refik Koraltan'ın Ankara'dan sonraki durağı Samsun olmuştur. 22 Haziran'da Samsun'da görkemli bir törenle karşılanan Koraltan, çeşitli temaslarda bulunarak, gazetecilere verdiği demeç doğrultusunda beyanatlarda bulunmuştur. **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1946. Koraltan'ın Samsun'da görkemli bir törenle karşılanması, Cumhuriyet Halk Partisi Samsun örgütünü hemen harekete geçirmiş ve Sağlık Bakanı Sadi Konuk'un 11 Temmuz'da Samsun'a gitmesi dolayısıyla yoğun katılımlı bir karşılama töreni düzenlemiş, Bakan da trenden iner inmez kendisini karşılamaya gelenlere hitaben bir konuşma yapmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi ile hükümeti övmenin yanı sıra, muhalifleri kastederek, şahsi emelleri ve menfaatleri için millete musallat olanların ihtiraslarının mutlaka kırılacağını ve demokrasi davasını kanları pahasına da olsa güdeceklerini, muhaliflerin iftiralarına cevap vermek tenezzülünde bile bulunmadıklarını ifade etmiş ve doğrudan Demokrat Parti'yi hedef alan bir konuşma yapmıştır. **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1946.

⁷⁸⁸ Bayar'ın konuşmasının ilgili kısmı şu şekildedir: “Bütün hareketlerimizde ve simalarımızda beliren iman bizi heyecandan heyecana sürükletiyor. Bu imanımızın sonuna kadar devam edeceğine asla şüphe yoktur. Memleketimizde yeni bir devir açılmaktadır. Biz Demokratlar hepimizin bu devrin kökleşmesinde ehemmiyetli vazifeler taşımaktayız. Bu vazifeleri feragatle göreceğiz. Her türlü ihtiras bizlerden tamamıyla uzak kalacaktır.” **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1946.

⁷⁸⁹ Demokrat Parti'nin örgütünü gün geçtikçe genişlettiği bu süreçte Ankara'da 23 Haziran'da Mamak şubesinin açılışına Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü katılarak birer konuşma yapmıştır. Büyük oranda demokrasi vurgusunun yapıldığı konuşma metinleri için bkz. **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1946.

⁷⁹⁰ **Ulus**, 25-26 Haziran 1946.

fettişi Muhsin Adil Önal, partinin örgüt toplantılara katılarak, seçim çalışmalarını organize etmeye başlamıştır.⁷⁹¹ Hatta Binal'ın 25 Haziran'da parti genel sekreterliğine gönderdiği bir raporda Demokrat Parti'nin faaliyetlerine de yer verilmiş ve gerekli önlemlerin alınması rica edilmiştir. Rapora göre; Afyon Mıntika Komutanı General Sadık Aldoğan, son günlerde kendini resmi görevinden uzaklaşmış sayarak, milletvekilliğini garantilemek için Demokrat Parti'nin propagandasını yapmaya başlamış ve General üniformasını giyerek köylere gitmeye başlamıştır. Binal, generalin İnaz köyündeki bir konuşmasını da rapora yansıtarak, Aldoğan'ın; "Köylüler ahırlarında yatarken, Cumhuriyet Halk Partililer köşklere ve konaklarda oturuyor, siz hükümete tonlarca buğday verdiğiniz halde bugün açsınız, sizinle kimse ilgilenmiyor." şeklinde propaganda yaptığını belirtmiş ve Aldoğan hakkında gerekli işlemlerin yapılarak vatandaşları olumsuz etkileyecek propagandalara son verilmesinin gerektiği vurgulanmıştır.⁷⁹²

Buraya kadarki seçim propagandalarında dikkat çeken durum, her iki partinin de henüz ileriye dönük herhangi bir söylem geliştirmemiş olmasıdır. Her iki partinin de sözcüleri birçok platformda birbirlerine yönelik bir takım suçlamalarda bulunarak propaganda sürecini yürütmüş olmalarının etkisiyle olsa gerek, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezi 24 Haziran'da, yürütülmekte olan seçim propagandasının içeriğiyle ilgili olarak parti örgütüne bir talimat vermek zorunda kalmıştır. Direktife göre, seçim propagandası yürüten parti mensuplarının Demokrat Parti aleyhine yaptıkları olumsuz propagandaların, özellikle de muhalif partinin yabancı güçler tarafından desteklendiği yönündeki propagandaların, bir tarafa bırakılarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurulduğundan beri yaptığı işlerin anlatılması, vatandaşların bu konuda aydınlatılması ve bilinçlendirilmesi istenmiştir.⁷⁹³ Söz konusu talimattan anlaşılacağı üzere, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezi, seçim propagandasını partinin kuruluş sürecine, ülkeye yaptığı hizmetlere ve devrimlere konumlandırmayı planlamıştır. Gerçekten de ileride daha detaylı bir şekilde işleneceği gibi bu talimata uyulmuş ve

⁷⁹¹ Elazığ'da da hem Cumhuriyet Halk Partisi hem de Demokrat Parti yoğun bir propaganda yarışına girmiş ve bu kapsamda partilerin ileri gelenleri il merkezi başta olmak üzere, ilçe bucak ve köylere ziyaretler düzenlenmiş ve vatandaşlarla bir araya gelinmiştir. **Akşam**, 25 Haziran 1946; **Ulus**, 25 Haziran 1946.

⁷⁹² **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/360.1508.01

⁷⁹³ **Akşam**, 25 Haziran 1946; **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1946.

Cumhuriyet Halk Partisi mensupları gittikleri her yerde özellikle partinin kuruluş sürecine ve hizmetlerine mutlak bir şekilde değinmek durumunda kalmışlardır.

Ankara'da da sıcak gelişmelerin yaşandığı aynı günlerde Adalet Bakanı Mümtaz Ökmen ve beraberindeki partililer, 23 Haziran'da Beypazarı'na giderek, kasaba ve köylülerin de hazır bulunduğu bir toplantıya katılmıştır. Ökmen Türkiye'nin iç ve dış politikalarına değindiği konuşmasında; Türkiye'nin ancak denenmiş bir partinin dürüst, açık ve başarılı siyasetiyle yönetilebileceğini vurgulayarak, Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy verilmesini istemiştir.⁷⁹⁴ Bu gelişmenin ardından Cumhuriyet Halk Partisi Bölge Müfettişi Kemal Satır ile Arif Çubukçu'yu da yanına alan Ökmen, 28 Haziran'da Polatlı ve Haymana'ya da giderek vatandaşlarla bir araya gelmiştir. Ökmen, ülke meseleleri ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin hizmetleri hakkında bir konuşma yapmış, Kemal Satır da partinin görüşlerini anlatmıştır.⁷⁹⁵ Cumhuriyet Halk Partisi mensupları 30 Haziran'da Elmadağ'da da bir toplantı yapmış ve İl İdare Kurulu üyelerinden Emin Halim Ergun bir katılımcılara hitaben bir konuşma yapmıştır. Konuşma, partinin kuruluşunu, hizmetlerini ve amaçlarını içermiştir. Ergun, konuşmanın sonunda partinin hizmetleri ile başarılarının yeni dönemde yapılacakların teminatı olduğunu vurgulamış ve sözlerini sonlandırmıştır.⁷⁹⁶ Hıfzı Oğuz Bekata ise bu sırada Kırıkkale'de propaganda faaliyetlerini sürdürmektedir. Bekata düzenlenen siyasi toplantıda Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluşundan itibaren yaptığı hizmetleri ana hatlarıyla anlatmış, İkinci Dünya Savaşı sırasında izlenen siyasetin başarısı üzerinde durmuş ve milli birliğin sürdürülebilmesinin gerektiğini belirtmiştir.⁷⁹⁷ Ulaştırma Bakanı Ali Fuat Cebesoy da Konya ve civarında vatandaşlarla bir araya gelmiştir. Herhangi bir miting veya büyük toplantı yapmayan Cebesoy, Cumhuriyet Halk Partisi'nin demokrasi istemediği veya mecliste muhalif milletvekilleri bulunmasını istemediği yolundaki propagandalara ikna edici ve aydınlatıcı cevaplar vererek, bu tür propagandaların doğru olmadığını vatandaşlara anlatmaya çalışmıştır.⁷⁹⁸

⁷⁹⁴ Ayaş'a da uğrayan Ökmen ve beraberindekiler, burada da partililerle bir araya gelmişlerdir. Ökmen burada yaptığı konuşmada da aynı konulara temas etmiştir. **Akşam**, 26 Haziran 1946; **Ulus**, 26 Haziran 1946; **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1946.

⁷⁹⁵ **Akşam**, 29 Haziran 1946; **Ulus**, 29 Haziran 1946.

⁷⁹⁶ **Ulus**, 1 Temmuz 1946.

⁷⁹⁷ **Ulus**, 1 Temmuz 1946.

⁷⁹⁸ **Akşam**, 6 Temmuz 1946.

Kırklareli milletvekili Şevket Ödül de Edirne ve civarında partinin il, ilçe, bucak ve ocak heyetleriyle toplantılar yaparak, seçim işlerini görüşmüş ve parti örgütünü organize etmeye çalışmıştır. Edirne milletvekillerinden Mahmut Nedim Gündüzalp, Ekrem Demiray ve Edip Ağaoğulları da aynı bölgede vatandaşlarla temas kurmuş ve propaganda yapmaya başlamıştır.⁷⁹⁹ Şehirler bazında örnekleri bir daha arttıracak olursak, Bursa'dan da bahsetmek mümkündür. Afyon milletvekili Ahmet Selgil, Bursa milletvekilleri Muhittin Baha Pars ve Aziz Duru ile Çanakkale milletvekili Sadık Tahsin Aral, Bursa'nın çeşitli yerlerinde vatandaşlarla bir araya gelmiş, konuşmalar yapmış, vatandaşları Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklemeye davet etmiştir.⁸⁰⁰

Seçim propagandalarında tema ve araç kadar, zaman ve mekân da önem taşımaktadır. CHP'liler halka gittiklerinde bazen bir meydan, bazen bir köy kahvesi, bazen de partinin bir binasında konuşma yapmışlardır. Bir diğer kullanılan mekân ise Halkevleri ve Halkodaları binaları olmuştur. Bu nedenle seçim sürecindeki propaganda faaliyetlerini incelerken Halkevleri ve Halkodalarına bir parantez açmak yararlı olacaktır. CHP'de, 1946 genel seçimine giden süreçte, Halkevi ve Halkodası Başkanlıklarına gönderilmek üzere birer genelge hazırlanmış ve 3 Temmuz'da yayınlanmıştır. Her iki genelgede de seçim hakkını kullanmanın seçmenlerin en önemli vatandaşlık görevleri arasında yer aldığı belirtildikten sonra, özellikle de kırsal kesimde oturan yurttaşların seçime katılması ve Cumhuriyet Halk Partisi adaylarını desteklemeleri için Halkevleri ve Halkodalarının parti örgütüyle organize çalışmaları istenmiştir.⁸⁰¹ 5 Temmuz'da gönderilen bir başka yazıda ise, seçimde kadınlara önemli görevler düştüğü ve aydınlatılmaları gerektiği belirtilmiştir. Bu amaçla da Halkevlerine kayıtlı kadın üyelerden büyük ve önemli işler beklendiği dile getirilmiş ve kendi çevrelerinde Cumhuriyet Halk Partisi adaylarının kazanması için programlı bir şekilde çalışmaları istenmiştir.⁸⁰²

Bunların haricinde Cumhuriyet Halk Partili bakanlar ve milletvekilleri Halkevleri ve Halkodalarında çeşitli toplantılar düzenleyerek, buralarda seçmenlere hitaben çeşitli konuşmalar da yapmıştır. İlerde birçok örneğine yer verilecek olan bu

⁷⁹⁹ **Ulus**, 28 Haziran 1946; **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1946.

⁸⁰⁰ **Ulus**, 29 Haziran 1946.

⁸⁰¹ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/6.30.7

⁸⁰² **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/6.30.7

toplantılara, Behçet Kemal Çağlar'ın 27 Haziran'da Samsun Halkevi'nde toplanan vatandaşlara hitaben yaptığı konuşma örnek olarak gösterilebilir. Çağlar yaptığı konuşmada; Atatürk'ün Milli Mücadele'yi nasıl başlattığına temas ettikten sonra Atatürk vurgusunu devam ettirerek, İnönü etrafında birlik olunması gerektiği üzerinde durmuş ve şunları söylemiştir:

“...Gözünüzün önünde canlandırmaya çalıştığım Anadolu'nun üstünde uçarken ruhumuzun kulağına gelen sesler şunlardı: 'Millet birliği, millet birliği.' Atatürk, İnönü Anadolu'nun çoluğu çocuğu, suyu, sisli dağı, taşı Atatürk diye, İnönü diye çağrıyor. Atatürk'ü sağlığında anlamayanlar öldükten sonra hiç anlayamazlar. Bu halk, Atatürk'ün izindedir, yedi yıldır dünyada kan gövdeyi götürürken bu milleti burnu bile kanamadan ileriye yürütenlerin ardından geliyor. Toprağını topraksıza parasıyla da olsa vermemek için toplanıp sözleşenler, zeytinyağını pahalı yediği, milletin rahatı için beslenen ordu yüzünden pahalılığa düşüp mihnet çektiği için küsen nazlılarla bir araya gelmişler, çağrıyorlar. Ama çoban dağa küsmüş, dağın haberi olmamış... Halkın bundan haberi yok. Halkı kazanmak için ilmihten dem vuranlar avuçlarını yalayacaklar. Halk bütün inkılâpların nasıl kurtarıcı, yükseltici, yaşatıcı olduğunu onlardan iyi biliyor. Biz karşımızda büyük maksatlara bizim kadar bel bağlamış, inkılâpları öpüp başına koymuş, fakat yeni iktisadi refah çareleri ve imkânları arayan halkçı, inkılâpçı muhalifler istiyoruz. Türkiye fikir bezirgânlarının değil, inanan insanların memleketidir. İmanlarını kaybedenler, o yana, bu yana aranıp duruyorlar. Biz inanmış insanlarız. İmanımızın yolundan yürüyoruz. Onlara uğurlu olsun... Sürçmelerden, sendelemelerden kurtularak büyük yarına, büyük, rahat, refah ve şanlı Türkiye'ye doğru ilerliyoruz... Yer sarsılsa yerinden Atatürk'ün izinden, İnönü'nün safından ayrılmayacağız.”⁸⁰³

Demokrat Parti'nin seçim çalışmalarının yoğunlaştığı günlerde gündemde özel olarak yer alan şahıs eski Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak olmuştur.⁸⁰⁴ DP listesinden bağımsız aday olarak gösterilen Fevzi Çakmak, seçimden yak-

⁸⁰³ **Ulus**, 29 Haziran 1946.

⁸⁰⁴ Fevzi Çakmak 1946 genel seçimi sürecinde en çok konuşulan fakat aktif rol üstlenmeyen bir isim olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi, Çakmak'a birkaç defa milletvekilliği teklif etmesine rağmen bunu kabul etmemiş ve Demokrat Parti'nin bu yöndeki teklifini kabul etmiştir. Bunun üzerine Demokrat Parti, 27 Haziran'da Çakmak'ın bağımsız olarak milletvekili aday listesinde yer alacağını duyurmuştur. Vatandaşlar tarafından yakından tanınan ve sevilen Çakmak da, bu gelişmenin hemen ardından Demokrat Parti listesinden bağımsız olarak seçimlere katılacağını bildirmiştir. **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1946. Çakmak'ın Demokrat Parti listesinden bağımsız milletvekili adayı olacağı ilan edildikten sonra Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Celal Bayar'a cevap olmak üzere Mareşal Fevzi Çakmak'ın adaylığı hakkında bir demeç vermiştir. “Sayın Mareşal Çakmak'ın İstanbul'dan adaylığını koymak teşebbüsü üzerine, Demokrat Parti lideri Sayın Celal Bayar, 27 Haziran tarihli Vatan gazetesine beyanatta bulunmuş ve ‘Mareşalin işsiz güçsüz evinde oturması yazık olur’ demiştir. Bu ifadede bize, hususiyetle hükümet başında olarak kendime umumi efkâr önünde bir tariz propagandası sezdim. Kendimi vatandaşlar önünde bir cevap vermeye mecbur görüyorum. Sayın Mareşal emekliye ayrıldıktan sonra, muhtelif yerler açıldıkça, kendisine milletvekilliğine aday gösterilmek için, hiç olmazsa beş defa müracaat ve ricada bulunulmuştur. En son defa Büyük Meclisin seçimi yenilemek kararını vermesinden sonra evine bizzat giderek milletvekilliği için aday göstermemize muvafakatlerini ısrarla rica ettim. İtizar ettiler. Buna karşı da adaylığımı emri vaki yapacağımızı söyledim. ‘Çok rica ederim, böyle bir şey yapmayınız, gücenirim’ cevabını verdiler. Ricamı kesmeye mecbur oldum. Sayın Mareşalin Demokrat Parti listesinde müstakil olarak gösterilmesi için kendisiyle mutabık olduğunu Bay Bayar, beyanatında söylüyor. Tamamen hakları olan böyle bir konu üzerinde söz söylemek aklımdan geçmez. Yalnız Mareşali işsiz güçsüz evinde bırakmak tarizi, bana karşı haksızlık olur. **Akşam**, 28 Haziran 1946;

laşık bir hafta önce (13 Temmuz 1946) İstanbul'a gitmek için Ankara istasyonunda kalabalık bir kitle tarafından uğurlanırken, Pendik istasyonunda da yaklaşık 20 bin kişiden oluşan bir kitle tarafından karşılanmış ve bu karşılama töreni adeta Demokrat Parti'nin gövde gösterisine dönüşmüştür.⁸⁰⁵ Çakmak da bu gelişmeden sonra, gazetecilere verdiği beyanatta; İstanbul'daki karşılamadan dolayı çok memnun olduğunu belirtmekle birlikte, bağımsız aday olduğunu ve Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında bir fark gözetmemekle beraber, amacının partiler arasında bir denge sağlamak olduğunu ve güçlü olan Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı Demokrat Parti'yi desteklemesinin bir özveri olacağını ileri sürmüştür.⁸⁰⁶ Çakmak'ın bu tavrının CHP'de rahatsızlık yarattığı bir gerçek olup, belli bir endişeye de yol açmıştır. Daha da önemlisi İnönü-Çakmak dargınlığı bu süreçte yaşananlardan dolayı, kalıcı bir niteliğe bürünmüştür.

Bu arada Demokrat Parti'nin İç Anadolu ve Ege bölgesindeki seçim faaliyetleri oldukça yoğunlaşmıştır. Demokrat Partili kadınların Ankara'nın köylerine giderek vatandaşlarla bir araya gelmeye başladığı,⁸⁰⁷ Konya'da seçim propagandasını yoğunlaştıran Demokrat Parti mensuplarının, halka beyannameler dağıtarak, partiye oy verilmesini istediği, Emin Sazak'ın Eskişehir'de çeşitli çalışmalar yürüttüğü bir ortamda⁸⁰⁸ Demokrat Parti'nin en önemli sözcülerinden biri Hikmet Bayur olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılmakla birlikte resmen Demokrat Parti'ye katılmayan Bayur gazetecilere; "Ben müstakilim. Fakat Demokrat Parti ile müttefik olarak çalışıyorum. Ve listede müttefikleri olarak bulunacağım. Demokrat Partinin serbest bir seçim sonunda iktidar mevkiine gelmesi tarihimizin en büyük inkılâplarından biri olur"⁸⁰⁹ şeklinde beyanat vererek safını belli etmenin yanı sıra, Demokrat Par-

Ulus, 29 Haziran 1946. Fevzi Çakmak'ın Demokrat Parti listesinden milletvekili adayı olması, 1946 seçiminde Demokrat Parti lehine yaşanan önemli gelişmelerden biridir. Demokrat Parti bu süreçte bir yandan seçim çalışmalarını yürütürken bir yandan da tanınmış ve vatandaşlar tarafından değer atfedilen simaları yanına almayı, böylelikle de oy oranını arttırmayı hedeflemiştir.

⁸⁰⁵ **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1946.

⁸⁰⁶ Albayrak, **a.g.e.**, s. 85. Ulus gazetesi ise, Çakmak'ın demecini farklı bir şekilde yayınlamıştır: Habere göre, Çakmak verdiği demeçte, Demokrat Parti listesinden seçimlere katılacağını, fakat bu durumun siyasi partiler arasında bir fark gözetmediğini anlamına gelmemesi gerektiğini ve isminin herhangi bir siyasi parti tarafından propaganda amaçlı kullanılmasını doğru bulmadığını belirtmiştir. **Ulus**, 16 Temmuz 1946.

⁸⁰⁷ **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1946.

⁸⁰⁸ **Akşam**, 27 Haziran 1946.

⁸⁰⁹ **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1946.

ti'nin Ege bölgesindeki şubelerini gezerek propaganda yapmaya başlamış,⁸¹⁰ Manisa ve Akhisar'daki toplantılarda doğrudan iktidarı hedef alarak, vatandaşları baskıdan korkmamaları konusunda cesaretlendirmeye çalışmış, Demokrat Parti'ye oy vermelerini sağlamaya çalışmıştır.⁸¹¹

Ege bölgesi 1946 genel seçimi öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin en fazla önemseydiği yerlerden biri olmuştur. Öyle ki bu kapsamda Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve bir kısım partililer 28 Haziran'da İzmir'e giderek hemen propaganda faaliyetlerine başlamıştır. Ege bölgesi için hazırlanan plana göre, Yücel ve diğerleri üç hafta İzmir'de kalarak kaza ve köylerde incelemeler yapacak, aynı zamanda seçimler hakkında nutuklar verecektir.⁸¹² Bu çerçevede de Yücel'in yanı sıra, Çankırı milletvekili Atıf İnan ve diğer İzmir milletvekilleri çeşitli kasaba ve köylerde vatandaşlarla bir araya gelerek, toplantılar yapmış ve yaptıkları konuşmalarda, genellikle partinin ülke ve millet lehine elde ettiği başarıları anlatmışlardır.⁸¹³

Bu çalışmalar sırasında en dikkate değer gelişme ise Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in 5 Temmuz'da İzmir Cumhuriyet Halk Partisi Ocağı'nda yaptığı konuşmadır. Demokrat Parti'nin en temel eleştirilerinden biri olan "köylerde yapılan ilkokulların vatandaşlara verdiği zahmet ve yük" başlığına cevap niteliği taşıyan bu konuşmada köylüler için okul yapma mükellefiyetinden söz eden Yücel, bu iş için 400 milyon Türk Lirası gerektiğini ve bu paranın ancak elli yılda temin edilebileceğini ve bundan dolayı köylülere böyle bir mükellefiyet yüklenildiğini anlatmıştır.⁸¹⁴

Aynı gün Atıf İnan ile Esad Pınar da Urla ve köylerinde vatandaşlarla bir araya gelerek seçim hakkında çeşitli konuşmalar yapmış, İzmir milletvekili Ekrem Uran ve diğer bazı partililer ise Kemalpaşa'da seçim propagandası yapmıştır. Uran, konuşmasında muhaliflerin birtakım ekonomik ıslahatlar yapacaklarını iddia ettiklerini, Celal Bayar'ın bu ıslahatları Ekonomi Bakanı iken neden yapmadığını sorarak,

⁸¹⁰ **Akşam**, 27 Haziran 1946.

⁸¹¹ Konuşmanın ilgili kısmı şu şekildedir: "Sizi dört yıl idare edecek vekilleri seçeceksiniz. Bu fırsat elinize dört yılda bir geçecektir. Reylerinizi iyi kullanırsanız dört yıl rahat edersiniz. İyi düşünün ve hiçbir baskıdan korkmayın. Göreceksiniz ki tehditler lafta kalacaktır. Sizi tazyik etseler bile bu ancak iki üç gün devam edecektir. Dört yıllık bir rahatlık için üç günlük baskıya katlanınız. Hangi partiden olursa olsun itimada layık adamlara rey veriniz. İyi idare için Meclis'te münakaşalar olmalıdır. Hükümet başıboş kalmamalıdır. Meclis'te birkaç kişinin bağırması elbet faydalıdır." **Akşam**, 28 Haziran 1946; **Ulus**, 30 Haziran 1946.

⁸¹² **Akşam**, 28 Haziran 1946; **Ulus**, 27 Haziran 1946.

⁸¹³ **Akşam**, 29 Haziran 1946.

⁸¹⁴ **Akşam**, 7 Temmuz 1946.

İnönü'nün Milli Mücadele yıllarındaki ve sonrasındaki katkılarından bahsederek şöyle devam etmiştir:

“Muhafiflerimiz İnönü'yü gene başta tutacaklarını söylüyorlarmış, inanmayın. Çünkü hedefleri doğrudan doğruya Şef'tir. Şefi tutacak onun muhafifleri değil, onun kuvvetli partisinin milletvekilleridir. Onu seçecek milletvekilleri ekseriyeti teşkil etmedikçe İnönü'nün yeniden başa geçmesine imkân yoktur.”⁸¹⁵

İrili ufaklı seçim propagandasının ülkenin her yanına yansımaya başladığı bu süreçte, Demokrat Parti'nin yurt gezileri kapsamında ilk önemli hamlesi de gerçekleşmiştir. Celal Bayar, bir süredir beklenen yurt gezisine çıkmış ve 29 Haziran'da Adana'da oldukça kalabalık bir kitle tarafından karşılandığı hava alanında ilk seçim konuşmasını yapmıştır. Bayar, basında da geniş yankı uyandıran konuşmasına, tek parti döneminde Atatürk ile birlikte Adana'ya gerçekleştirdiği bir seyahatten söz ederek başlamıştır. Demokrat Parti'nin amacını, Türkiye'nin ilerlemesi ve refah seviyesinin yükseltilmesi olarak ifade eden Bayar, parti olarak Atatürk'ün izinde olduklarını ve bu yolun gerçek anlamda milli hâkimiyetin yerleşmesi olduğunu belirterek demokrasi vurgusu yapmıştır.⁸¹⁶ Konuşmayı yaptıktan sonra Demokrat Parti il merkezine giden Bayar, burada basın mensuplarını kabul etmiş, partililerle bir toplantı yaparak parti programını anlatmış ve soruları cevaplamıştır. Devletçilik ile ilgili sorulara verdiği cevap ise Demokrat Parti'nin ekonomi politikasını göstermesi açısından dikkate değerdir. Bayar, soruya:

“Devletçilik ile iktisadi teşebbüsler muvazi gitmeli, birbirlerini desteklemeli, bal-talamamalıdır. Devlet kapitalizmi yapılmamalı ve bu, fert kazancına mani olmamalıdır. Bizce esas fert kazancıdır. Devletçilik memleketteki boşlukları bir an evvel doldurmak için on beş sene elzemdi. Size Atatürk'ün bir sözünü tekrarlamak isterim. Önderimiz o zaman: 'İktisatta esas teşebbüsü şahsi ve hususi sermayedir. Biz devletçiliği memlekette boş kalan yerleri bir an evvel doldurmak için alıyoruz' demişlerdi. Devletçilik, söylediğim şartlar dâhilinde, ele alındığı

⁸¹⁵ **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1946.

⁸¹⁶ Konuşma şu şekildedir: “Sayın Adanalılar, epeyce zaman evvel buraya Büyük Atatürk ile beraber gelmiştik. O gün vatanın halaskarına karşı gösterdiğiniz derin muhabbet ve coşkun alakanın heyecanını hala yaşamaktayım. Arkadaşlar, maksadımız ve hedefimiz büyük milletimizin ilerlemesini ve refah içinde yaşamasını sağlamaktır. Bugün biz, büyük halaskarın açtığı yolda yürüyoruz. Bu yol milletin hâkimiyetini esas tutan yoldur. O asil davasını bu gayeyi ele alarak gerçekleştirmişti. Bu yol milli irade yoludur. Her şeyde son söz milletimizin olacaktır. Milli iradenin sağlam ve salim bir surette tecellisini temin edince kendimizi maksada vasil olmuş sayacağız. Arkadaşlar; Demokrat Parti işte bu gaye ile kurulmuştur. Ve bütün vatandaşların müzaheretini, sevgisini bu gaye ile kurulduğu için toplamıştır. Bizim için en büyük mükâfat bu gayenin gerçekleşmesidir. Arkadaşlar, bütün kalbimizle millet yolunda hep beraberiz. Birliğiz. Muhakkak ki muvaffak olacağız. Hepinizi sevgi ve saygı ile selamlarım. Sağ olunuz. Bizim güttüğümüz maksatlardan biri de müsavi olmaktır. Hizmette, nimette, külfette hep müsaviyiz. Beraberiz. Hep birlikte aynı istikamette ve aynı seviyede yürüyelim.” **Akşam**, 28, 30 Haziran 1946; **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1946; Özel Şahingiray, **Celal Bayar'm 1946, 1950 ve 1954 Yılları Seçim Kampanyasındaki Söylev ve Demeçleri**, Doğu Matbaası, Ankara, 1955, s. 17-18.

gibi, iktisadi bünyemizin gösterdiği şartlara göre de her zaman tadil olunabilir. Bunu tayin milletin menfaatine ve iradesine bağlıdır.”⁸¹⁷

şeklinde karşılık vererek, Demokrat Parti'nin ekonomi politikasını net bir şekilde ortaya koymuştur. 30 Haziran'da da Adana'daki propaganda faaliyetine devam eden Bayar, Misis, Hamdili, Osmaniye ve Ceyhan'ı ziyaret etmiştir. Akşama doğru Tarsus ve Mersin'e de giden Bayar, gittiği her yerde büyük kalabalıklar tarafından karşılanmıştır.⁸¹⁸ Bayar yaptığı konuşmalarda Demokrat Parti'ye oy verilmesini istememiş, vatandaşların iradelerini serbestçe sandığa yansıtmasını tavsiye etmiş ve şunları söylemiştir:

“Eğer oylarımızı iyi kullanmazsak, hiç kimseye kabahat bulamayız, kabahatli kendimiz oluruz. Sizi layıkıyla temsil edeceğine inandığınız kimseleri seçiniz. Memleket için selamet yolu budur. Onlar yalnız sizin tarafınızdan seçildikleri gün sizin hakkınızı müdafaa edecekler, başka bir kayıt ve şarta tabi olmayacaklardır.”⁸¹⁹

Demokrat Parti'nin ülkenin çeşitli yerlerinde propaganda faaliyetlerini yoğunlaştırdığı bu ortamda⁸²⁰ Celal Bayar'ın da Adana'dan Ankara'ya döndüğü gün,

⁸¹⁷ **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1946.

⁸¹⁸ **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1946; **Tanin**, 1 Temmuz 1946.

⁸¹⁹ Cumhuriyet gazetesi, Mersin'deki atmosferi şu şekilde aktarmıştır: “Mersin'de halk, altı saatten beri Celal Bayar'ı bekliyordu. Saat 23 olmuştu. Üç bin kişi ayakta idi. Bunları evlerine döndürmek kabil olamadı. Nihayet Celal Bayar otomobille bir müddet uzaklaşmak zorunda kaldı. Yarım saat sonra dönerek şerefine verilen bir ziyafette bulundu.” **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1946; **Akşam**, 1 Temmuz 1946. Bayar, Ceyhan, Tarsus ve Mersin'deki temaslarından sonra 1 Temmuz'da Ankara'ya dönmüştür. Demokrat Parti kurucularından Refik Şevket İnce ise İzmit'e gitmiş ve İzmit şubesinin açılışını yaparak, partililere hitaben bir konuşma yapmıştır. İnce, konuşmasında özetle; Demokrat Parti'nin devlet memurlarının vatandaşlara eşit davranmasını beklediğini belirtmiş ve kolluk güçlerine verilen silahların halkı korumak ve kollamak için verildiğinin altını çizmiştir. Demokrat Parti'nin gücünü millettten aldığını da belirten İnce, partiye yönelik Bolşeviklik ve Komünistlik suçlamalarını reddederek, sözlerini; “Demokrat Parti'nin prensibi Anayasadaki ‘Hâkimiyet Milletindir’ esasıdır” şeklinde bitirmiştir. **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1946.

⁸²⁰ Yozgat'ta Demokrat Parti şubesinin açılışına da katılan Refik Şevket İnce, açılışa katılanlara hitaben yaptığı konuşmada; Demokrat Parti'nin neden ve kimler tarafından kurulduğunu anlatarak, parti programının birinci maddesinin akıldan çıkarılmaması gerektiğini vurgulamış ve söz konusu maddenin vatandaşlar arasında kardeşliği ön gördüğünü belirtmiştir. Herkesin dilediği gibi düşünebilmesi gerektiğini ve hiç kimsenin ya da partinin vatandaşları kendisi gibi düşünmeye zorlama hakkı olmadığını vurgulayan İnce: “Bir an düşününüz: Şu yirmi senelik hayatınızda hatrınızı sorup, derdinizi dinlemek için ayağınıza kaç kişi geldi? Gene düşününüz? Bu yakınlarda kaç kişi geliyor? Sizin reylerinizi kazanmak için tatlı tatlı dökenlerin sayısı birden bire niçin kabardı? Bizim davamız doğrudan milletin arzusu, milletin davasıdır. Yirmi gün sonra hepiniz bir imtihandan geçeceksiniz. Hepiniz ellerinizi vicdanınıza koyun ve oylarınızı ona göre kullanınız. Tarlanıza gireni koymak, defetmek hakkınızdır. Irz ve namusunuz kimsenin dokunamayacağını bilirsiniz. Reyleriniz de bunlar gibi hakkınızdır... Bu hakkınıza kimse karışamaz ve hiç kimse sizi zorlayamaz.” şeklinde bir konuşma yapmış ve sözlerini, ‘Hâkimiyet daima milletindir’ cümlesiyle sonlandırmıştır. İnce'den sonra Nazıma Fikri Tüzer, Vedia Hanım, Fehmi Bağcı, Muzaffer Bağcı gibi partililer de birer konuşma yapmış ve tören tamamlanmıştır. **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1946. Refik Koraltan ise seçim propagandası yapmak üzere 3 Temmuz'da Konya'ya gitmiştir. Vatandaşlara hitaben yaptığı konuşmada oyların en ufak bir tehdit ve baskıya uğramadan verilmesini dileyen Koraltan, vatandaşların korkmadan oylarını kullanmalarını

Ulaştırma Bakanı Ali Fuat Cebesoy 1 Temmuz'da Adana'ya giderek birtakım temaslarda bulunduktan sonra, 2 Temmuz'da Mersin'e geçmiş ve burada da Bakanlığa bağlı devlet dairelerini ziyaret etmiştir.⁸²¹ Burada ilginç olan, Ali Fuat Cebesoy gibi halk tarafından bilinen ve önem atfedilen bir siyasetçinin gittiği yerlerde miting yapmamış olmasıdır. Bundan da Cebesoy'un, miting ve toplantıdan ziyade, Celal Bayar'ın Adana ve civarındaki propaganda çalışmalarına bir karşılık olarak gönderildiği akla gelebilir.

Pek çok yöre gibi, Elazığ da bu sıralarda yoğun seçim çalışmalarına sahne olmuştur.⁸²² Cumhuriyet Halk Partisi ileri gelenleri ilçe, bucak ve köylerde sık sık seçmenlerle bir araya gelirken, Diyarbakır milletvekili Kemal Şedere, partinin başarılarından ayrıntılı olarak bahsettiği konuşmasını şu sözlerle bitirmiştir:

“... Bu aziz vatanımızı düşman çizmesi altından kurtararak bizleri milli şeref ve benliğimize kavuşturan ve yirmi beş yıllık kısa inkılâp tarihinde milletimize asırlık hamleler yaptıran Cumhuriyet Halk Partisi, millet ve memleketimizi İkinci Cihan Harbi ateşinden de kurtarmıştır. Genel Başkan ve Milli Şefimiz İnönü, başımızdadır. Bundan sonra da yurdumuz için büyük başarılar sağlayacağımıza emin olabilirsiniz.”⁸²³

Bu sırada Ankara ve civarındaki propaganda faaliyetleri de yoğunlaşmıştır. Yenidoğan mahallesinin Ünal Ocağı'nın açılışında bir konuşma yapan Kemal Satır, Cumhuriyet Halk Partisi'nin başarılarını anlatmıştır. 2 Temmuz'da Bala'da 62 köy örgütünün katılımıyla yapılan toplantıda ise Mümtaz Ökmen bir konuşma yapmıştır.⁸²⁴ Parti'nin kuruluş sürecini ve hizmetlerini ele alarak söze başlayan Ökmen, Cumhuriyet Halk Partisi'nin köylüyü kaldırmak için yaptığı düzenlemeleri, köylüyü toprak sahibi yapmak için çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu ve köylü çocuklarının eğitimlerini sürdürebilmesi için yapılan düzenlemeleri anlatmıştır. Konuşmasında İnönü'ye de geniş bir yer ayıran Ökmen, İnönü'nün Batı cephesi ko-

istemmiş ve iktidarı hedef alan sert bir konuşma yapmıştır. **Akşam**, 4 Temmuz 1946; **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1946.

⁸²¹ **Ulus**, 2 Temmuz 1946.

⁸²² Aslında Elazığ'da Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti seçim kararı alındıktan hemen sonra faaliyetlerine yoğunlaşmaya başlamıştır. En ilginç olan gelişme ise, Demokrat Parti'nin seçime katılma kararı almadan önce 10 Haziran itibariyle buradaki seçim faaliyetlerini başlatmış olmasıdır. Zira bu durum Cumhuriyet Halk Partisi Elazığ İl İdare Kurulu Başkanı Fahri Karakaya'nın 14 Haziran tarihli raporuna da yansımıştır. Karakaya raporda özetle, Demokratların seçim dolayısıyla hissedilir derecede faaliyetlere giriştiğini ve kendisinin de il, ilçe ve bucaklardaki teşkilatın güçlendirilmeye çalışıldığını, gerekli yerlere seyahatler yapılacağını, hatta raporu yazdığı gün, yani 14 Haziran'da, Karakoçan ve Palu ilçelerine gideceğini belirtmiştir. **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/366.1539.02

⁸²³ **Ulus**, 2 Temmuz 1946.

⁸²⁴ **Akşam**, 3 Temmuz 1946.

mutanı, Lozan'da Türkiye'yi temsil ettiğini ve Türkiye'nin kuruluşundan itibaren uzun süre Başbakanlık yaptığını ve bu süreçte çok önemli hizmetlerde bulunduğunu anlatmıştır. Tek dereceli seçim sistemine de değinen Ökmen, bunu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Türkiye'de demokrasiyi kurmak için öngördüğü ve milli iradenin serbestçe tecelli etmesini sağlamak için en önemli düzenlemelerinden biri olarak ele almış ve şöyle devam etmiştir:

“İnsafli olan her insan kabul ve teslim eder ki, partimiz bu iradenin tecellisini gölgelendirmesi ihtimali olan bütün engelleri kaldırmıştır. Ancak millet iradesinin serbestçe meydana çıkmasına imkân vermek nasıl hepimizin borcu ise millette doğruyu, gerçeği söylemek her vatandaşın borcu ve ödevidir. Bu millet iftiralarla ve yerine getirilmesi mümkün olmayan vaatlerle aldatılamaz. Böyle bir hareket vefalı, kadirbilir Türk milletinin anlayışlılığına ve şuuruna saygısızlık olur.”⁸²⁵

Bu arada İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı, 3 Temmuz'da siyasi partilerin yürüttüğü seçim propagandalarıyla ilgili olarak bir tebliğ yayınlamış ve sadece kapalı toplantıların yapılabileceğini ilan etmiştir. Tebliğ şu şekildedir:

“1-Adaylar ve propagandacılar, kanunen suç teşkil edecek hareketlerde bulunmamak şartıyla kapalı yerlerde (tiyatro, sinema, gazino gibi) seçimle ilgili propagandalarını yapabilirler.
2- Yollar (bulvar, cadde, sokak gibi) meydanlarda ve camilerle avlularında topluluk muvacehesinde her türlü propaganda yasaktır. Gerek yasak olan yerlerde propaganda yapanlar ve gerek kapalı yerlerde kanunen suç teşkil eden hareketlerde bulunanlar hakkında derhal takibat yapılacaktır.”⁸²⁶

Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim propagandasını yoğunlaştırdığı Temmuz ayının başlarında bakanlar ve milletvekilleri birçok yerde vatandaşlarla bir araya gelmiş ve çeşitli konuşmalar yapmıştır. Bu kapsamda Ankara milletvekili Mümtaz Ökmen, Cumhuriyet Halk Partisi Müfettişi Kemal Satır ve bazı partililer Kızılcabamam ilçesinde dört merkezde vatandaşlarla bir araya gelmiştir. İlk toplantı Pazar bucağı merkezinde olmuştur. Ökmen, Türkiye'nin ve dünyanın İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında durumu karşılaştırdıktan sonra Türk milletinin savaşın olumsuz yansımalarından korunmasını sağlayan İnönü üzerinde durarak Türk milletinin en kara günlerinde ona en önemli görevleri büyük bir güvenle emanet ettiğini, Atatürk'ün henüz 36 yaşında olan Miralay İsmet Bey'e Batı Cephesi komutanlığını teslim ettiğini ve Atatürk ile birlikte orduyu zaferlere ulaştırdığını belirtmiştir. Kemal Satır da uzun bir konuşma yaparak, aynı konu üzerinde durmuştur.⁸²⁷

⁸²⁵ **Ulus**, 3 Temmuz 1946.

⁸²⁶ **Akşam**, 4 Temmuz 1946; **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1946.

⁸²⁷ **Akşam**, 6 Temmuz 1946.

Karadeniz bölgesi de yoğun propaganda faaliyetlere sahne olurken Cumhuriyet Halk Partisi, Ekonomi Bakanı Fuat Sirmen'in de katılımıyla Trabzon'da geniş katılımlı bir toplantı yapmıştır. Ticaret Bakanı Raif Karadeniz ise Trabzon, Of ve Giresun'da birçok toplantıya katılmış ve seçimlerle ilgili konuşmalar yapmıştır.⁸²⁸

Dışişleri Bakanı Hasan Saka ve Bayındırlık Bakanı Sırrı Day ise beraberlerindeki bir kısım milletvekiliyle 5 Temmuz'da Akçaabat'a gitmiştir. Bakanlar, Belediye bahçesinde vatandaşlarla bir araya gelerek çeşitli konular hakkında sohbet etmiştir. Bu arada Hasan Saka, Türkiye'nin dış politikasıyla ilgili bir konuşma yaparak, savaş sona erdiği halde bugünkü durumun Türkiye için ferahlık verici olmadığını, bu ağır yükün kara bulutlar ayrılıncaya kadar taşınması gerektiğini belirtmiştir.⁸²⁹ Akçaabat'ta yapılmakta olan Ortaokul'un da kısa sürede tamamlanacağı ve kadrosunun kurulacağını vaat eden Bakanlar, konuşmalarını tamamlamıştır.⁸³⁰ Bu gelişmeden sonra 8 Temmuz'da da Trabzon Halkevi'nde bir konuşma yapan Saka; iç ve dış politikayla ilgili uzun bir değerlendirme yaptıktan sonra demokratik gelişmeler ve parti mücadelelerinden bahsederek, meşru yollardan siyaset yapıldığı sürece, bu mücadelelerin ülke için yararlı olacağına işaret etmiştir.⁸³¹

Erzincan milletvekili Behçet Kemal Çağlar da 6 Temmuz'da Konya'ya gitmiş ve hükümet meydanında halka hitaben bir konuşma yapmıştır. Büyük bir kalabalığa hitap eden Çağlar, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluşundan itibaren Türkiye'ye yaptığı hizmetleri ve İkinci Dünya Savaşı karşısında partinin izlediği başarılı iç ve dış politikayı anlattıktan sonra Demokrat Parti'nin bu konulardaki eleştirilerinin yersiz olduğunu belirterek, vatandaşları dış tehditler karşısında Cumhuriyet Halk Partisi'nde birleşmeye davet etmiştir. Çağlar, bunların yanı sıra vatandaşların oylarını kullanırken, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluşundan itibaren Türkiye'ye yaptığı hizmetleri göz önünde bulundurmalarını isteyerek konuşmasını bitirmiştir.⁸³² Tekel Bakanı Tahsin Coşkan ise, seçim propagandası yapmak üzere Kastamonu'ya gitmiştir. Ekonomi Bakanı Fuat Sirmen de Rize'ye giderken bir gün Zonguldak'ta kalarak

⁸²⁸ **Akşam**, 6 Temmuz 1946.

⁸²⁹ **Akşam**, 7 Temmuz 1946; **Tanin**, 7 Temmuz 1946.

⁸³⁰ **Akşam**, 7 Temmuz 1946.

⁸³¹ **Akşam**, 8 Temmuz 1946; **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1946.

⁸³² **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1946.

vatandaşlarla bir araya gelmiştir.⁸³³ Sinop milletvekili Cevdet Kerim İncedayı ise, seçim çalışmaları kapsamında Sinop ve civarına giderek vatandaşlarla bir araya gelmiş, 9 Temmuz'da il merkezinde şehir sinemasında bir konuşma yapmıştır. Yeni nesillerin şerefleri için Cumhuriyet Halk Partisi etrafında toplanılması gerektiğini vurgulayan İncedayı, herkesi partiye oy vermeye davet etmiştir.⁸³⁴

DP'nin seçimle ilgili çalışmalarının arttığı ve yeni şubelerin açılmasının gündemde olduğu sıralarda,⁸³⁵ Cumhuriyet Halk Partisi de örgütünü genişletme çabalarına girişmiş ve Ankara'da üç yeni parti ocağı açılmıştır. İlk olarak Saimekadın Ocağı'nın açılışı görkemli bir törenle yapılmış ve Kemal Satır meydanda toplanan partililere hitaben bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin hizmetlerinden söz eden Satır, vatandaşların, muhalif partilerin kötü propagandalarına inanmamaları gerektiğini belirtmiştir. İkinci açılış töreni de Telsizler semtinde yapılmıştır. Burada da bir konuşma yapan Kemal Satır, birlik ve beraberliğin, iç ve dış politika açısından önemi üzerinde durarak, halkı İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi'nde birleşmeye davet etmiştir. Üçüncü açılış töreni ise Bendderesi'nde yapılmış ve Satır, burada da benzer içerikli bir konuşma yapılmıştır.⁸³⁶

⁸³³ **Akşam**, 8 Temmuz 1946.

⁸³⁴ İncedayı, 10 Temmuz'da da Boyabat Halkevinde vatandaşlarla iki saat süren bir konuşma yapmıştır. **Akşam**, 10, 11 Temmuz 1946; **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1946;

⁸³⁵ Ankara Cebeci Şubesinin 7 Temmuz'daki açılışına Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Emin Sazak katılmış ve çeşitli konuşmalar yapmıştır. Açılışta önce Fuat Köprülü bir konuşma yapmış ve ilk defa yapılacak olan tek dereceli seçimin çok hayırlı sonuçlar vereceğine işaret etmiş, Türk demokrasisi için şanlı bir dönemin böylelikle açılacağını vurgulamış ve demokrasi vurgusu yapmıştır. Törene geç katılan Celal Bayar da balkona çıkarak, vatandaşlara hitaben bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Demokrat Parti-demokrasi ilişkisine değinen Bayar özetle; "...Biz, yeni partinin kurucuları hayatımızın ikinci vaktine erişmiş bulunmaktayız. Buna rağmen mesuduz. Çünkü Türk gençliğine bir demokrasi hediye ederek gözlerimizi kapayacağız" şeklinde bir giriş yaptıktan sonra seçimle ilgili olarak; "Vereceğimiz oylar, Türk milletinin istikbalini ve refahını sağlayacaktır. Biz demokratlar seçimi bu kadar mühim telakki ediyoruz" demiştir. Atatürk'ün cumhuriyeti gençlere emanet ettiğini de hatırlatan Bayar, "Demokrasiyi de sizler elinize alacaksınız" diyerek sözlerini sonlandırmıştır. Celal Bayar'dan sonra Emin Sazak söz alarak; "Davamız milletin iradesini hâkim kılmaktır. Hiç kimsenin onu bu haktan mahrum etmeye salahiyeti yoktur" şeklinde konuşmuştur. **Akşam**, 8 Temmuz 1946; **Tanin**, 8 Temmuz 1946. Fuat Köprülü, Demokrat Parti Çubuk İlçe şubesinin 12 Temmuz'daki açılışına da katılmıştır. Partililere hitaben bir konuşma da yapan Köprülü; bütün dünyanın tek parti sisteminin zararlı olduğunu kabul ettiğini vurgulamış ve partilerin birbirini kontrol etmesinin ülke için yararlı olacağını ifade etmiştir. **Akşam**, 13 Temmuz 1946. Denizli Demokrat Parti şubesinin açılışında ise Rasim Akdoğan bir konuşma yapmış ve özetle; vatandaşların oylarını serbestçe kullanmaları gerektiğini vurguladıktan sonra, seçmenlerin istedikleri kişileri seçmemeleri durumunda dört sene daha var olan sıkıntıları çekmeye devam edeceklerini ve dolayısıyla da şikâyet etme hakları olmayacağını ifade etmiştir. **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1946.

⁸³⁶ **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1946.

Bingöl milletvekili Feridun Fikri Düşünsel ise İstanbul'da Sarıyer Halkevinde verdiği konferansta, tek dereceli seçim sistemine değinerek Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu sisteme geçmesinin oldukça isabetli bir girişim olduğunu ele almıştır. Ardından da Demokrat Parti'nin eleştiri konularından biri olan ve seçim propagandasında da kullandığı devlet başkanlığı ve parti başkanlığı konusunu ele almış ve bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Bizim anayasamız mucibince Cumhurbaşkanı da bir milletvekilidir, milletvekili seçilmemiş olan bir kimse Cumhurbaşkanı olamaz. Şu halde bir milletvekili olan başkanın ayrı bir seçim süresi olmadığına ve seçim yenilendikçe onun yenilenmeye tabi olduğuna göre, Cumhurbaşkanı olabilecek vasıftaki yurttaşın siyasi mukadderatı tesadüfe bırakılmayacağına göre, bir partinin ifade ettiği teşkilatın içinde bulunması zaruridir.”⁸³⁷

Bu arada Cumhuriyet Halk Partisi, temel atma törenlerini de seçim propagandası olarak kullanmıştır. 8 Temmuz'da yapılan Trabzon Limanı temel atma törenine katılan Bayındırlık Bakanı Sırrı Day, yaptığı konuşmada partinin propagandasını yapmıştır. Türkiye'nin modernleşebilmesi ve gelişebilmesinin ulaşım araçlarının düzenlenmesine bağlı olduğunu vurgulayarak, bunlar arasında şose, demiryolu ve liman gibi birbirinin devamı olan yol şebekesinin genişletilebilmesi için büyük ölçüde para ve bilgi isteyen konular olduğunu vurgulamıştır. Bu yönde cumhuriyet döneminde büyük yol kat edildiğini de belirten Day, 1946'ya kadar yapılanların yapılabacaklara oranla az olduğunu, bu hizmetlerin daha da artacağını vurgulayarak, bir nevi vaatte bulunmuş ve partinin propagandasını yapmıştır.⁸³⁸

Temel atma törenlerine bir örnek daha vermek gerekirse, 10 Temmuz'da Zonguldak'ta gerçekleşen Çatalağzı Elektrik Santrali'nin açılışı ele alınabilir. Çünkü Ekonomi Bakanı Fuat Sirmen de açılışa katılmış ve bir konuşma yapmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin yapmış olduğu hizmetlere değinerek sözlerine başlayan Sirmen, 1948'de işlemeye başlayacak olan tesisin açılışını yapmaktan gurur duyduğunu belirtmiştir. Tesisin sağlayacağı enerji üretiminin de önemi üzerinde duran Sirmen, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Zonguldak'ta kurmayı planladığı yeni tesislerden bahsederek sözlerine devam etmiş, Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın verimini üç kat arttıracak olan bir şirketle anlaşma imzalandığını belirtmiş ve başlanan işlerin sürdüreceğini vurgulayarak sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

⁸³⁷ Düşünsel, bunun ardından Cumhuriyet Halk Partisi'nin ekonomi politikasına da değinmiş ve konuşmasını sonlandırmıştır. **Tanin**, 8 Temmuz 1946.

⁸³⁸ **Akşam**, 9 Temmuz 1946.

“Başladığımız büyük işleri tamamlamaya çalışır ve diğer yenilerine başlamak için geniş hazırlıklar yaparken bütün harp yılları içinde genç mühendis arkadaşlarımızla birlikte memleketi kömürsüzlükten kurtaran ve tıpkı cephedeki bir asker gibi büyük bir gayret ve feragatle çalışan işçi kardeşlerimize olan şükran borçlarımızı ödeyebilmek ve onların bakım ve geçim şartlarını yükseltmek gayesiyle senelerden beri büyük bir hızla yapmakta olduğumuz sosyal tesis ve yardımlarımıza bundan sonra da aynı hızla devam edeceğiz... Ölmez Atamızın ruhlarımızda tutuşturduğu ateş her gün bir daha parladıkça ve aziz Milli Şefimizin irşat ve işaretlerine uyarak bu kalkınma hamlelerimiz devam edecek ve aziz vatanımızı başta ihya ve Türk milletini ileri milletlerin refah seviyesine erdirtmekten ibaret olan tek ve büyük amacımıza en kısa zamanda kavuşacağız.”⁸³⁹

Haziran ayının sonu itibariyle Ege bölgesine gitmiş olan Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ise, seçim çalışmaları kapsamında hemen hemen bütün ilçeleri, köyleri ve kasabaları ziyaret etmiştir. Uğradığı bazı yerlerde seçim hakkında konuşmalar da yapan Yücel Bergama’da İstiklal meydanında halka hitaben yaptığı konuşmada; Bergamalıların, Milli Mücadele döneminde düşman işgaline karşı elde ettiği başarıları hatırlattıktan sonra, cumhuriyetin ilanından sonra geçen süre içinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin birçok hizmette bulunduğunu belirterek, saltanatın kaldırıldığını, ülkeyi ve Türk milleti düşünmeden Türkiye’yi yöneten padişahların ve ailelerinin yurt dışına çıkarıldığını, Ankara’nın başkent olarak kabul edildiğini, kısacası yapılan kritik devrimleri teker teker hatırlatmıştır.

Ulaşım alanındaki gelişmelere de değinen Yücel, başlangıçta hem bir kısmı yabancıların elinde bulunan hem de ihtiyaçlara cevap veremeyecek durumda olan demiryolu ağının genişletildiğini örnekler vererek aktarmıştır. Bunların yanı sıra eğitim alanındaki gelişmelere de değinen Yücel, öğrenilmesi ve okunması zor olan Arap alfabesi yerine yeni Türk alfabesinin benimsediğini vurgulamış ve bunu Atatürk’ün bir armağanı olarak ifade etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin okulsuz köy bırakmamak üzere bir eğitim politikası izlediğini de belirten Yücel, Köy Enstitülerinde on altı bin çocuğun eğitim aldığını belirtmiştir. Hemen ardından da özellikle köylerde okul yapımında vatandaşlara yüklenen sorumlulukların ağır olduğunun farkında olduklarını belirtmiş ve ileride köylülere para yardımı yapılmak suretiyle okul yapımı işinin kolaylaştırılacağını vaat etmiştir.

Konuşmanın sonlarında tek dereceli seçim sisteminin önemine ve çok partili siyasal yaşama geçişe de değinen Yücel, yapamayacağı şeyleri vaat ederek Cumhuriyet Halk Partisi’ne oy talebinde bulunmak için konuşmadığını belirttikten sonra yapı-

⁸³⁹ **Tanin**, 11 Temmuz 1946.

lamayacak şeyleri vaat etmenin kolay olduğunu, fakat yapmanın zor olduğunu vurgulamıştır. Atatürk ve İnönü vurgusu yaparak İnönü'nün etrafında birleşmesi gerektiğinden söz ederek konuşmaya devam eden Yücel, Cumhuriyet Halk Partisi'nin vatandaşların hizmetinde olduğunu vurgulamış ve Bergamalılara teşekkür ederek konuşmasını sonlandırmıştır.⁸⁴⁰

Bu sırada İçişleri Bakanlığı, Anadolu'da kimlikleri belirlenemeyen kişiler tarafından Cumhuriyet Halk Partisi aleyhinde yapılan bazı propagandaların gerçekle bir ilgisi olmadığı ve partiler arası ilişkilerde gerginlik yaşanmasına neden olduğu düşüncesiyle 8 Temmuz'da bir tamim yayınlamıştır. Tamimde; köylerde Demokrat Parti adına yapılmakta olan “fesi geri getireceğiz”, “Arap harflerini geri getireceğiz”, “Din ahkâmını ifa edeceğiz” ve “Laikliği kaldıracamız” şeklindeki propagandaları önlemek üzere, partiler adına köylere gönderilen kişilerin, hangi parti adına propaganda yaptıklarını gösterir birer belge bulundurmaları gerektiği ve propaganda yapmak üzere köylere gidecek olan kişilerin, idari makamlara müracaat ederek izin almak zorunda oldukları belirtilmiştir.⁸⁴¹ Böylelikle İçişleri Bakanlığı'nın hem seçim propagandası sürecine hâkim olmaya çalıştığı hem de partiler arasındaki gerilimin daha da artmasını önlemeye çalıştığı söylenebilir.

Yeni şubeler açmaya devam eden Cumhuriyet Halk Partisi, 12 Temmuz'da Ankara'da Orman Çiftliği Ocağı'nın açılışını yapmış ve törene katılan partililerin isteği üzerine Behçet Kemal Çağlar bir konuşma yapmıştır. Hem Cumhuriyet Halk Partisi'nin hem de çiftliğin Atatürk'ün eseri olduğunu hatırlatarak sözlerine başlayan Çağlar, Demokrat Parti'nin sorumsuz bazı propagandacılarının Cumhuriyet Halk Partisi aleyhindeki faaliyetlerine birtakım örnekler vererek vatandaşları aldatmaya çalıştıklarının altını çizmiş ve İnönü'nün yaptığı hizmetleri anlatarak konuşmasını bitirmiştir.⁸⁴² 14 Temmuz'da ise Kemal Satır'ın katılımıyla Yenihayat, Ulus ve Sakarya ocaklarının açılışları yapılmıştır. Satır, partililere hitaben yaptığı konuşmada, Cumhuriyet Halk Partisi'nin hizmetlerine devam edeceğini ve kimsenin bundan şüphe etmemesi gerektiğini vurgulayarak özetle şunları söylemiştir:

⁸⁴⁰ **Ulus**, 11 Temmuz 1947.

⁸⁴¹ **Akşam**, 8 Temmuz 1946.

⁸⁴² **Ulus**, 13 Temmuz 1946.

“Cumhuriyet Halk Partisi ne vaat ettiyse yapmıştır. Bütün başarılarını programlı, doğru ve temiz çalışmasına borçludur. Yine öyle olacaktır. Yalan vaatlerle vatandaşları aldatmak bizim yolumuz ve harcımız değildir. Aldatmadık ve aldatmayacağız. Bizim böylece kazanılacak oylara ihtiyacımız yoktur.”⁸⁴³

Yeni hayat C. H. P. ocağının açılış töreninde Bölge Müfettişi Kemal Satır törende hazır bulunan vatandaşlarla bir konuşma yapıyor

Ulus, 15 Temmuz 1946

Propaganda sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin en aktif isimlerinden biri olan Adalet Bakanı Mümtaz Ökmen ise Falih Rıfkı Atay ile birlikte Ankara civarındaki seçim çalışmalarını tamamlayıp, Kırıkkale ve Keskin'e uğramış ve seçim hakkında konuşmalar yapmıştır. Ökmen Kırıkkale ve Keskin'de yaptığı konuşmalarda, İnönü'nün hizmetlerini ayrıntılı bir şekilde anlatarak, onun etrafında toplanmanın gerekliliği üzerinde durmuş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür:

“İnönü'nün ve onun partisinin köylü için üç esaslı gayesi vardır: 1- Köylü okuyup yazmadıkça, cahil kaldıkça, 2- Toprak sahibi olmadıkça, şunun bunun hesabına çalışıkça, 3- Mahsulü para etmedikçe köyün ve köylünün belini doğrultmasına imkân yoktur. İnönü ve onun başında bulunduğu Cumhuriyet Halk Partisi bu üç esaslı dava peşindedir. Bu davaların tahakkuku büyük ve mesut Türkiye'nin saadeti demektir. Şimdi köylü okullarını yapmakta biraz zorluk çekmektedir. Fakat Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti okullarını yapmak için köylülere azami kolaylıklar göstermek, yardım etmek ve köylünün yüklerini hafifletmek yolu üzerindedir.”⁸⁴⁴

Nihat Erim ve bir kısım Cumhuriyet Halk Partili de seçim propagandası yapmak üzere İzmit'te gitmiştir. 13 Temmuz'da İzmit'in Derbent nahiyesinde parti

⁸⁴³ **Akşam**, 15 Temmuz 1946; **Ulus**, 15 Temmuz 1946.

⁸⁴⁴ Bölge Müfettişi Kemal Satır ve bazı partililer de Şerefli Koçhisar'a giderek vatandaşlarla bir araya gelmiş ve seçim hakkında konuşmalar yapmıştır. **Akşam**, 14, 15 Temmuz 1946; **Ulus**, 15 Temmuz 1946.

binasının önünde yapılan mitingde diğer partililerin yanı sıra Erim de bir konuşma yapmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi mensubu olmaktan ve İnönü'nün yanında yer almaktan gurur duyduğunu belirterek söze başlayan Erim, TBMM'de kendi adına değil Kocaeli halkı adına çalıştığını vurgulamış ve sözlerine İnönü'nün ne denli önemli bir lider olduğundan bahisle şöyle devam etmiştir:

“Arkadaşlar, bu müthiş dünya badiresinden bizi kurtaracak tek adam İsmet İnönü'dür. Türk milleti buna yürekten iman etmiş durumdadır. İnönü gibi eşi az bulunur bir lidere malik olmak dünyanın en büyük bahtiyarlığıdır. Böyle bir lider, kaç millete nasip olmuştur? Onun arkasında gitmekte refah vardır, saadet vardır, Türk vatan ve milleti için istikbal vardır. Eğer siz benim fikrimde değilseniz beni tekrar milletvekili seçmeyiniz. Çünkü ben daima İnönü'nün yolundayım. Bu yoldan asla dönmeyeceğim.”⁸⁴⁵

Seçime kısa bir süre kala bu gelişmeler yaşanırken örgütünü genişletmeye de devam eden Demokrat Parti'nin Ankara Hisar şubesinin açılışına Celal Bayar da katılmıştır. Yaptığı konuşmada partinin hizmet etmek amacıyla kurulduğunu, çok partili siyasal yaşamı kast ederek, Türkiye'de yeni bir dönemin başladığını, Demokrat Parti'nin Cumhuriyet Halk Partisi'ni murakabe ile görevli olduğunu vurgulayan Bayar, parti olarak demokrasiyi önemsediklerini belirterek, refah seviyesinin yükselmesinin ve geleceğin emin ellere teslim edilmesinin seçmenlerin elinde olduğunu vurgulamıştır. Konuşma şu şekildedir:

“Siyasi hayata girdiğimiz andan beri ancak milletimize hizmetten zevk duyan insanlarız. Bizi bahtiyar eden ve edecek olan tek şey, milletimizin bu hizmetlerden memnun olmasıdır. Bu memlekette yeni bir hayat, murakabeli bir hayat başlıyor. Buna demokrasi diyebiliriz. Demokrat Parti, iktidarda bulunan ekseriyet partisini murakabe ile vazifelidir. Eğer memleketin teveccüh ve güveni ile iktidara gelsek o parti de bizi kontrol ederek bir muvazene unsuru olacaktır. Siyasi murakabe böylelikle başlayacaktır ki Demokrat Parti bu sisteme büyük bir ehemmiyet vermektedir. Memlekette refah, ümran ve irfan müjdeleyen sizin sesinizdir. Kendi sesinizi duyurmak, istediklerinizi milletvekili seçmekle kabil olur. Zorla da olsa sizin hislerinize tercüman olmayacak kimselerden bir ekseriyet kurulmasına katlanırsanız kabahat sizin olur. Bu takdirde kabahati başkalarına bulmak hakkına malik olamayız.”⁸⁴⁶

Çalışmanın ana konusu CHP'nin seçim propagandaları olmakla birlikte, DP'nin de seçim çalışmalarına zaman zaman değinmek metodolojik açıdan bir zorunluluk doğurmuştur. Zira CHP, çoğu kez DP'nin eylem ve söylemlerine bir cevap niteliği taşıyan hamleler yapmış ve seçim propagandasını DP'nin tutumuna göre şekillendirmiştir.

⁸⁴⁵ **Ulus**, 14 Temmuz 1946.

⁸⁴⁶ **Aksam**, 15 Temmuz 1946; **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1946.

Ege bölgesinin yoğun seçim propagandalarına sahne olduğu Temmuz ayı ortalarında Celal Bayar ve Adnan Menderes de 15 Temmuz'da İzmir'e gelmiştir.⁸⁴⁷ Bayar'ın Adana'dan sonra ikinci büyük mitingi olarak ele alınabilecek olan ve Cumhuriyet Meydanı'nda gerçekleşen İzmir mitingi, yaklaşık otuz bin kişinin katılımıyla yapılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'ni sert bir dille eleştiren Celal Bayar, uzun bir konuşma yapmıştır. İlk olarak İkinci Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki'nin bir üyesi olarak İzmir'e geldiğini, Milli Mücadele döneminde yine Ege bölgesinde bulunduğunu sonrasında da uzun bir süre boyunca İzmir ve Manisa milletvekilliği yaptığını anlatan Bayar, 33 yıldır İzmir ile olan bağının gevşemeden devam ettiğini ifade ederek, onlardan biri olduğu mesajını vermeye çalışmıştır.

Bayar yaptığı konuşmada özetle, demokrasi vurgusu yapmış, Demokrat Parti'nin sadece muhalif bir parti olmadığını, özgürlüğüne düşkün ve cumhuriyet rejimini benimsemiş olan Türk milletinin yeni bir siyasi yaşam hamlesi olduğunu vurgulamış, Cumhuriyet Halk Partisi'ni, tek parti zihniyetini sürdürmekle suçlamış, İnönü'nün Cumhurbaşkanlığını ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığını birlikte yürütmesini de eleştirmiş, iktidar partisini, devlet nüfuzunu ve hükümeti elinde bulundurarak muhalif partilere karşı kullanan bir siyasi parti olarak ele almış, ve muhalif partilerin Cumhuriyet Halk Partisi ile eşit koşullarda yarışmadığının altını çizmiştir. Bunun haricinde Türkiye'de hala kişi hak ve özgürlüklerini kısıtlayan birtakım kanunların da yürürlükte olduğunu da belirten Bayar, bazı yerlerde sıkıyönetimin sürdürüldüğünü, hâlbuki buna gerek kalmadığını belirtmiştir. Bununla bağlantılı olarak da iktidar partisini, güçlü bir muhalefet oluşmasını önlemeye çalışmakla da suçlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin muhalifleri memnun edememe düşüncesiyle iç politikayı bir tarafa bıraktığını belirten Bayar, ironi yaparak, iktidar partisini bu konuda haklı bulduğunu, çünkü Türkiye'de sadece çok küçük bir grubun iç politikadaki gelişmelerden memnun olduğunu vurgulamış ve Türkiye'nin iç politikadaki tablosunu şu şekilde değerlendirmiştir:

⁸⁴⁷ Aslında Demokrat Parti'nin ilk büyük İzmir mitingi 13 Temmuz 1946'da Cumhuriyet Meydanı'nda yapılmıştır. Yedi, sekiz bin civarında kişinin katıldığı ve Doktor Mustafa Ali Kentli'nin uzun bir konuşma yaptığı İzmir mitingi, Ege bölgesindeki seçim propagandası açısından en önemli gelişmelerinden biridir. Kentli, Celal Bayar'ın 15 Temmuz'da gerçekleştireceği büyük İzmir mitinginin provası olarak da ele alınabilecek olan bu toplantıda, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını hedef alan ve oldukça sert bir içerikten oluşan bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmanın tam metni için bkz. **Akşam**, 14 Temmuz 1946; **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1946.

- Hala devam ettirilmek istenen tek parti zihniyetinin varlığı,
- Oy kullanmak isteyen vatandaşların türlü baskılara maruz bırakıldığı,
- Sıkıyönetimin sürdürüldüğü, köyler arasında seyahat etmenin adeta pasaporta bağlandığı,
- Hukuk dışı vergilendirmelerin devam ettiği,
- Köylülerin kamu harcamalarına katılım oranlarının oldukça yüksek olduğu,
- Son yıllarda bürokratik işlerin ağır yürüdüğü ve topluma olumsuz yansımaları olan bir Türkiye.

Celal Bayar, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun radyo konuşmasına da değinecek, bu konuşmadan iktidar partisinin ne yapmak niyetinde olduğu hakkında bir fikir edinmenin mümkün olmadığını, Türk lirasının yüzde seksen civarında değer kaybettiğini söylemiş, varlık vergisini eleştirmiş ve hayat pahalılığından bahsetmiştir. Ülkenin ekonomik anlamda sıkıntılı bir süreç yaşıyor olmasını, üretimi arttıracak ve halkın menfaatlerini gözetecek istikrarlı bir ekonomi politikası benimsenmemesi ile siyasi alanda murakabeye dayalı bir sisteminin kurulamamasına bağlayan Bayar, konuşmasını sonlandırmıştır.

İzmir mitinginden sonra civar köyleri ve kasabaları ziyaret eden Celal Bayar, Ödemiş, Tire ve Bayındır'da da çeşitli seçim konuşmaları yapmıştır. Ödemiş'te kalabalık bir dinleyici kitlesine hitaben yaptığı konuşmada; milletvekilliğinden istifasının yurttaki demokratik bir hareket doğması arzularının parti ve hükümetçe kabul edilmemesinden ileri geldiğini, Anayasanın uygulanmasında aksaklıklar olduğunu, millete dayanmayan bir meclisin milletin tercümanı olamayacağını belirttikten sonra, Milli Mücadele yıllarındaki Meclis gibi bir Meclis görmek istediğini, kendisinin her türlü ihtirastan uzak olduğunu, çünkü Atatürk'ün başbakanlığını yapmış olduğunu da sözlerine eklemiştir. Milli Mücadele sırasında Batı Anadolu'da "Galip Hoca" ismiyle önemli katkılarda bulunan Bayar, bunu propaganda olarak kullanmaktan da geri kalmamıştır.

Bayar ve Menderes 17 Temmuz'da Aydın ve Nazilli'ye de gitmiştir. Neredeyse gittikleri her yerde seçim konuşmaları yapan ikili, seçmenleri ikna etmeye çalışmış ve İzmir'e dönmüştür.⁸⁴⁸ Celal Bayar 18 Temmuz'da ise Balıkesir'e gitmiş ve

⁸⁴⁸ Menderes, Aydın'da yaptığı konuşmada vatandaşların gösterdiği ilgi karşısında çok mutlu olduğunu belirttiikten sonra, Demokrat Parti'nin nasıl ve hangi nedenlerle kurulduğunu anlatmıştır. Ardından Demokrat Parti'nin amaçlarından bahsetmeye başlayan Menderes, Demokrat Parti'nin başlangıçta iktidar tarafından sıcak karşılandığını fakat parti yurt çapında genişledikçe iktidarın nedensiz bir şekilde yeni partiyi hedef almaya başladığını iddia etmiştir. Devamında da bunun temel nedenini şöyle açıklamıştır: "Bize neden kızıyorlardı? İstedikleri yolda yürümediğimiz için. Bizim hangi yollarda yürümemizi istiyorlardı? Bize telkin edilmek istenen şunlardır: Şark vilayetlerinde, hudut vilayetlerinde teşkilat yapmamak, köylere uzanmamak, şimdilik fikir cereyanlarına müsait diye kabul olunan

burada da coşkulu bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. Yaptığı konuşmada coşkulu ve samimi karşılamadan dolayı mutlu olduğunu ifade ederek sözlerine başlayan Bayar, bu samimi tezahüratın sadece kendisiyle değil, Demokrat Parti'nin izlediği yolla ilgili olduğunun farkında olduğunun altını çizmiş ve Demokrat Parti'nin Türk milletinin menfaatleri çerçevesinde bir yol takip edeceğini vurgulamıştır.⁸⁴⁹ Bu gelişmenin hemen ardından 19 Temmuz'da Bursa'ya giden Celal Bayar, önce Mustafa Kemal Paşa sonra da Karacabey kazalarda partililerle bir araya gelerek iki konuşma yapmıştır. Önceki konuşmalarında olduğu gibi demokrasi ve serbest seçim vurgusu yapan Bayar, herkesi Demokrat Parti'yi desteklemeye davet etmiş ve şu vaatlerde bulunmuştur:

“...Birinci emelimiz memleket ve milletin sözünün aşağıdan yukarıya doğru yükselmesidir. Bu yapıldığı takdirde hâkimiyet tamamıyla kendisini göstermiş olacaktır. Sececeğiniz milletvekillerini daima imtihan ediniz ve sizinle alakadar olmayan kimseleri milletvekili seçmek şerefinden mahrum ediniz. Düşüncelerinizi, şikâyetlerinizi biliyorum. Hepimiz milletimizin, memleketimizin refaha kavuşmasını istiyoruz. Birçok düşmanlarla uğraştık. Birçok istilacıları memleketimizden kovduk. Fakat bugün karşımızda ehemmiyetli bir düşman daha var. Manevi bir düşman. Bu düşman, fakirlik ve sefalettir arkadaşlar. Onu da kovacağız.”

Bursa'da da kalabalık bir kitle tarafından karşılanan Bayar, Demokrat Parti şubesinin balkonundan kısa bir konuşma yapmış ve özetle şunları söylemiştir:

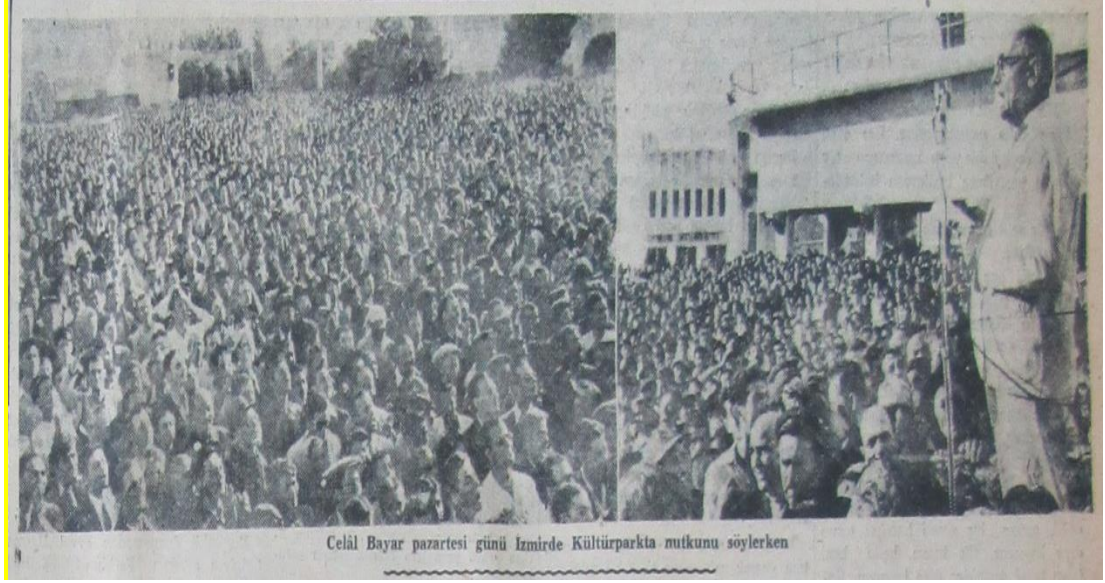
“Sizlere, büyük milletimize faydalı olmaktan başka bir şey düşünmüyoruz. Gayemiz, maksadımız budur. Bu maksat ve gaye uğrunda yılmadan, ürkmeden neticeye doğru yürüyeceğiz. Muvaffak olacağız ve mutlaka maksada erişeceğiz.”⁸⁵⁰

Konuşmanın sonunda alkışlar arasında partinin seçim afişlerindeki gibi başparmağını avucunun içinde tutarak ve avucunu halka doğru çevirerek demokrat selamı veren Bayar ve yanındaki partililer Mudanya'ya gitmek üzere yola çıkmıştır.⁸⁵¹

birkaç vilayetten başka yerlerde teşkilat yapmamak, teker teker ancak mahdut sayıda aza kaydetmek, Halk Partisine karşı hiç olmazsa 40-50 sene iktidara gelmek iddiasında bulunmamak. Görülüyor ki bizden beklenen, demokratik manzarayı tamamlayan bir süs olarak kalmaktır.” Demokrat Parti'nin Cumhuriyet Halk Partisi'nin lütfuyla kurulmadığını da ifade eden Menderes, partinin Rusya'nın bir projesi olduğunu reddederek, ihtirastan daima uzak kalacaklarını ifade etmiş, vatandaşların birbirlerine karşı saygı ve sevgi beslemeleri gerektiğini vurgulamış ve herkesi seçimde vicdanının sesini dinlemeye davet etmiştir. **Akşam**, 18 Temmuz 1946.

⁸⁴⁹ Kullanılacak oyların Türkiye'de demokrasiye geçiş sürecinde çok önemli bir işlev üstleneceğini de belirten Bayar, vatandaşları bu hassas süreçte dikkatli olmalarını ve vicdanlarının sesini dinlemelerini istemiş ve milli hâkimiyetin kurulabilmesini serbest bir seçimin yapılmasına bağlamıştır. “Reyinizi memleketin yüksek menfaatine kullanacaksınız. Bu temin edildiği zaman Türk milleti layık olduğu saadete erişecektir. Ben bu saadetin çok yakın olmasını dilerim” şeklinde konuşmasını noktlayan Bayar, böylelikle serbest seçim ve demokrasi vurgusu yaparak, Demokrat Parti'nin halkın bu anlamda sözcüsü olduğunu belirtmiştir. **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1946.

⁸⁵⁰ **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1946.

Cumhuriyet, 18 Temmuz 1946

Cumhuriyet Halk Partisi de, Demokrat Parti kadar olmasa bile, Ege bölgesindeki seçim propagandasını sürdürmüştür. 14 Temmuz'da İzmir'in Kahramanlar, Seydiköy, İkiçemelik, Alabey gibi çeşitli yerlerinde yeni ocaklar açılmış ve Doktor Kahraman Örs ile İzmir Parti Başkanı Mehmet Orhon gibi partililer de seçimlere dair konuşmalar yapmıştır.⁸⁵² Bunun yanı sıra Çalışma Bakanı Sadi Irmak, seçim propagandası yapmak üzere 15 Temmuz'da Konya'ya gitmiş ve Halkevinde yapılan toplantıda bir konuşma yapmıştır. Irmak, Halkevi'nin şehrin çeşitli yerlerine yerleştirilmiş olan hoparlörlerinden de yayınlanan konuşmasına;

“Arkadaşlar, önümüzdeki Pazar milletimiz büyük kararını verecek ve gelecek dört yıl için iktidarı kime emanet edeceğini tayin edecektir. Her demokraside olduğu gibi bir seçim savaşı içindeyiz. Bu savaşın milletimizin seciyesine uygun bir şuur ve vakarla yapılmasını ve millet iradesinin tam olarak belirmesini diliyoruz. Milletten sağduyusuna ve vereceği kararın isabetine güveniyoruz.”

şeklinde başlamış ve muhaliflerin Cumhuriyet Halk Partisi'nin demokrasiyi kurma konusunda samimi olmadığı yönündeki propagandasının kesinlikle doğru olmadığını belirtmiştir. Ardından da toprak reformu, çiftçilerin durumlarını düzeltmek için atılan

⁸⁵¹ **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1946. Bu arada Demokrat Parti, 17 Temmuz'da Mersin'de de bir miting yapmıştır. Oldukça yoğun bir katılımın gerçekleştiği mitingde, Demokrat Parti Mersin İl Başkanı Hamdi Ongun bir konuşma yaparak, partinin kuruluş serüvenini ve amaçlarını anlattıktan sonra konuşmasına “21 Temmuz'da yapılacak milletvekili seçiminde reyinizi vicdanlarınıza danışarak veriniz” şeklinde devam etmek suretiyle parti liderlerinin söylemini sürdürmüş ve vatandaşları Demokrat Parti'ye oy vermeye davet etmiştir. Mitinge katılan vatandaşlar bu konuşmanın ardından Atatürk anıtına giderek çelenk bırakmış ve Atatürk'e bağlılıklarını da ifade etmişlerdir.⁸⁵¹ Cumhuriyet Halk Partisi mensupları da bu gelişmeye mukabil olmak üzere Mersin Halkevi önünde toplanmış ve Demokrat Parti mitingi devam ettiği sürece Hüseyin Cahit Yalçın'ın bir makalesini hoparlörden dinlemiştir. **Akşam**, 20 Temmuz 1946.

⁸⁵² **Akşam**, 15 Temmuz 1946.

adımlar ve işçilerin durumlarını düzeltmek için yapılan düzenlemeler gibi konulara da değinmiştir. Konuşmanın sonunda İnönü'nün kişiliğine ve hizmetlerine de yer veren İrmak, kısaca partinin girişimlerinden söz ettiğini belirterek, Cumhuriyet Halk Partisi'nin programı çerçevesinde vatandaşlara hizmet etmeye layık olmaya çalıştığını vurgulamıştır.⁸⁵³

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu da Manisa ve civarında seçim çalışması yürütmüştür. Hatipoğlu, Turgutlu'daki temasları sırasında Halkevi'nde Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve faydaları ile ilgili bir konuşma da yapmıştır. Ortada bir toprak davası değil, yasallık kazanmış bir konunun varlığının mevzubahis olduğunu, Demokrat Parti'nin devletin tarımsal ürünleri yüksek fiyatlara sattığı yönündeki iddialarının doğru olmadığını, hükümetin ülkeyi tarımsal açıdan geliştirmeye çalıştığını ve muhalefetin bu yöndeki propagandalarının Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının yürütmekte olduğu toprak reformu politikasını çürütmeye yönelik olduğunu vurgulamıştır.⁸⁵⁴

Kütahya milletvekili Recep Peker ise, 16 Temmuz'da Kütahya'ya gitmiş ve Halkevinde yapılan toplantıda bir konuşma yapmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin programından kesitler aktaran ve Altı İlke'yi vurgulayarak muhalefetin bunu köreltmek istediğini belirten Peker, İnönü'nün dış politikadaki başarılarından söz ettikten sonra köy okulları, toprak kanunu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin sosyal devlet anlayışından da bahsetmiştir. Bazı gazetelerin gerçekleri aktarmadıklarını, bugünkü Türkiye'de gizli yöntemlerle çalışan bir gücün varlığını kabul etmemenin mümkün olmadığını ve muhaliflerin toplumu tahrik etmekten vazgeçmesi gerektiğini de belirten Peker, sözlerini şu şekilde bitirmiştir:

“Çok ağır dünya şartları içinde yurdu yükseltmek, memleketi felaketlerden korumak ve halkı mesut etmek yolunda en iyi duygularla çalışmış olan Cumhuriyet Halk Partisinin uzun hizmet yıllarına ait muhasebesini yaparken yüreğimizde hiçbir pişmanlık sızısı uymuyoruz. Yurtta her zaman irade ve hâkimiyet millettindir ve her zaman böyle kalacaktır.”⁸⁵⁵

Behçet Uz da 18 Temmuz'da, İzmir Cumhuriyet Meydanı'nda bir konuşma yapmıştır.⁸⁵⁶ Beş-altı bin kişilik bir kalabalığa hitap eden Uz, Türkiye'nin kritik bir süreçten geçtiğini belirtmiştir. Bu süreci, ülke için büyük bir sınav olarak ele aldıktan

⁸⁵³ **Ulus**, 17 Temmuz 1946.

⁸⁵⁴ **Ulus**, 16 Temmuz 1946.

⁸⁵⁵ Konuşma metninin tamamı için bkz. **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/355.1490.01

⁸⁵⁶ **Akşam**, 18 Temmuz 1946.

sonra Demokrat Parti'nin iddialarının doğruları yansıtmadığını belirtmiş ve sözlerine:

“Türk milletinin hürriyete âşık oluşundan doğmuş kuvvetin kendisi olan ve her tedbiri inkılâpların ve hürriyetin kökleşmesine matuf olan Halk Partisini hürriyet engeli olarak göstermek ciddi bir muhalefet için ancak zaaf olur. Kabul ve itiraf etmek lazımdır ki, demokrasi hususunda, birçok hakikatlerde de olduğu gibi, az zamanda şükrana değer adımlar attık. Bunda en büyük şeref payını Halk partisine ayırmamak insafsızlık olur.”

şeklinde devam etmiştir. Konuşmanın sonunda da seçmenlerin Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy vermelerini istemiştir.⁸⁵⁷

Bu bilgiler ışığında Cumhuriyet Halk Partisi'nin propaganda olarak kullandığı siyasal, ekonomik ve toplumsal içerikli kavramlar; Milliyetçilik, Devrimcilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik, Demokrasi, İnönü'nün liderliği, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurucu parti olmasının yanı sıra ülkeye ve topluma hizmet noktasında başarılı bir parti olduğu, çiftçiyi topraklandırmanın önemi, eğitim seferberliği, Cumhuriyet Halk Partisi'nin demokrasiyi kuran parti olduğu, özellikle köylülerin kalkınması gerektiği ve muhalefetin dış bağlantılarının olduğu(burada komünistlikle bir suçlama durumu söz konusudur) şeklinde özetlenebilir.

2.2.2.3. Seçim Afişleri

Afiş; çeşitli yazı ve resimlerden oluşan, herkesin görebileceği yerlere asılarak veya dolaştırılarak kullanılan, genellikle de siyasi partilerin kadrosu tarafından dağıtımı yapılan ve halkla ilişkilerde başvurulan önemli bir propaganda aracıdır. Adil İzveren'in aktardığına göre, Gary Yanker propaganda sanatının en etkili araçlarından biri olarak tanımlanan afiş türleriyle ilgili şöyle bir sınıflandırma yapmaktadır:

- Siyasi parti afişleri: Tüm seçim ve miting afişleri
- Baskı gruplarının afişleri: Savaşa son ve kadın hakları afişleri
- Devlet afişleri: 'Kendi silahını kendin yap' ve 'Orduya yazıl' türünden afişler.
- Politik ticari afişler: Önce politik bir amaçla hazırlanıp, sonra büyük yaygınlık kazanan ticari amaçla piyasaya sürülen afişler. Angela Davies ya da Che Guevara afişleri gibi.⁸⁵⁸

Tarihi, Fransız Devrimi'ne kadar uzanan siyasi afişlerin temel özelliği, biçim ve tarz ne olursa olsun belirli bir mesajı iletmeleridir. Çünkü afişler birtakım

⁸⁵⁷ **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1946.

⁸⁵⁸ Adil İzveren, **Toplumsal Törebilim: Sosyal Ahlak**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay., Ankara, 1980, s. 331-332.

slogan ve çizgilerle kişilerin ilgi ve dikkatini belirli konulara çekmek amacıyla düzenlenir. Tek yönlü görsel ve kitleye kolaylıkla ulaşabilen bir propaganda aracı olan afişler; aday, slogan, logo ve parti programının ana hatlarının tanıtımı gibi hedeflere ulaşmak için kullanılırlar. Afişlerin içeriğinin yanı sıra çerçeve, biçim ve renklerin kullanımı da hitap ettikleri kitle üzerinde etkili olma noktasında oldukça önemlidir. Yani çizgi, resim, biçim, renk ve yazılı sözlerin tümü afişin görünümünü olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilen öğelerdir. Dolayısıyla bir araya geldiklerinde afişleri başarılı kılan belli başlı öğeler; yalınlık, açıklık, bütünlük, denge ve çarpıcılık şeklinde sıralanabilir. Bunların herhangi birinden yoksun olan afişler amaçlarına ulaşamaz.⁸⁵⁹

Siyasi afişler içerisinde en çok kullanılan tür olan seçim afişleri, genellikle seçmenlerin bir partiye oy vermelerini sağlamaya yöneliktir. Seçmenleri karar verme aşamasında etkilemeyi hedefleyen seçim afişlerinin hitap ettiği toplumsal kesimler; taraftarlar, çekimser ya da tarafsızlar ve karşı görüşte olanlar şeklinde sıralanabilir. Başarılı bir afişin ilk hedefi çekimser ya da tarafsızları kazanmak, ikincisi karşı görüşleri zayıflatmak, üçüncüsü de kendi taraftarlarını motive etmek olmalıdır.⁸⁶⁰ Bu arada seçim afişleri, toplumun tümüne hitap edebileceği gibi toplumun farklı kesimlerine de ayrı ayrı hitap edecek şekilde hazırlanabilir. 21 Temmuz 1946 genel seçimi ve sonrasında bunun örneklerini görmek mümkündür ki, çalışmanın ilerleyen kısımlarında bu tür örnekler mevcuttur.

Daha önce de belirtildiği üzere, tek parti döneminde seçim afişi kullanımı yaygın olmamakla birlikte Onuncu yıl kutlamaları dolayısıyla hazırlanmış olan bazı afişlerin 1935 genel seçimlerinde kullanılmış olabileceği yönünde bir yorum yapılmıştı. Yanker'in yaptığı sınıflandırmadan yola çıkarak bir tespit yapmak gerekirse; birer devlet afişi niteliği taşıyan bu afişlerin seçim için hazırlanmadığı ifade edilebilir. Türkiye'de seçim dönemlerinde afişler hazırlanması ve siyasi partiler tarafından propaganda malzemesi olarak kullanılmaya başlanması çok partili siyasal yaşamla gerçekleşmiştir.

⁸⁵⁹ Mustafa K. Özkan, **Türkiye'de Siyasal Reklam ve Siyasi Afişler (1946-1977)**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Isparta, 2003, s. 28-29, 35.

⁸⁶⁰ R. Ayhan Yılmaz, "Seçim Dönemlerinde Oy Verme Davranışını Arttırıcı İletişim Kampanyaları", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi**, Sayı: 6, 1997, s. 410.

Dolayısıyla Türkiye’de kullanılan seçim afişlerinin ilk örnekleri, 21 Temmuz 1946 genel seçimine aittir. Seçmenleri etkileme noktasında kritik bir öneme sahip olan ve görsel propaganda malzemesi olarak ele alınabilecek seçim afişleri, hem Cumhuriyet Halk Partisi hem de Demokrat Parti tarafından kullanılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi’nin örgütüyle yazışmalarına yansıdığı kadarıyla afişlerin bastırılmasına Haziran ayının sonlarına doğru İstanbul’da başlanmıştır. Parti Genel Merkezinin 29 Haziran 1946’da il ve ilçe teşkilatlarına çektiği telgrafta, afişlerin bastırıldığı ve bütün parti örgütüne yeterli miktarda gönderileceği bildirilmiştir. Afişlerin nerelere ve nasıl asılacağı konusuna da açıklık getirilen telgrafta şu talimatlara yer verilmiştir:

“Bu afişler büyük hacimde olduğundan yazılar ve resimler yukarıdan kolayca okunabilecek haldedir. Bu bakımdan afişlerin yüksek yerlere yapıştırılması böylece çocukların tahribinden kurtarılması yerinde olur.”⁸⁶¹

6 Temmuz 1946 tarihli diğer bir telgrafta ise seçimde kullanılacak olan afişlerin bütün örgüte gönderildiği, önceki yazışmalarda bildirildiği gibi yüksek yerlere ve seçime yakın günlerde asılması, böylece afişlerin seçmenler üzerinde daha fazla etkili olmasının sağlanması rica edilmiştir.⁸⁶² Burada dikkat çeken nokta, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezi’nin afişleri seçime yakın günlerde kullanmaya başlama konusunda bilinçli davranmış olmasıdır. Parti böylelikle görsel propaganda malzemesi olan afişleri son anda devreye sokarak seçmenleri daha fazla etkileyebileceğini düşünmüştür.

Afişlerle ilgili olarak basına yansıyan haberler de bu durumu teyit etmektedir. Basına göre, Cumhuriyet Halk Partisi’nin de, Demokrat Parti’nin de Temmuz ayı başları itibariyle afişleri hazırlamaya,⁸⁶³ seçime birkaç gün kala da dağıtmaya ve her tarafa astırmaya başladığı görülmektedir. Öyle ki Akşam ve Ulus gazeteleri, hem

⁸⁶¹ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/6.30.7.

⁸⁶² 6 Temmuz 1946 tarihli diğer bir telgrafta da şu bilgiler yer almaktadır: “CHP İl İdare Kurulu Başkanlığına: Büyük şehirlerde vitrinlere konacak, nakil vasıtaları içine, ufak salonlara yapıştırılacak hacimde küçük zarif afişler İstanbul’da yaptırılmış olup yakında emrinize sevk edilecektir. Bunların şimdiden şehre tevzii hazırlığının yapılmasını, ayrıca sandık başlarında bulundurulmasını ve Pazar günü kapalı kalacak mağazalara verilmiş olan afişlerin seçim günü başkaca faydalanılması için tedbirler düşünülmesini rica eder, sevgiyle gözlerinizden öperim.” **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/6.30.7.

⁸⁶³ **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1946.

Cumhuriyet Halk Partisi hem de Demokrat Parti afişlerinin 18 Temmuz'da İzmir'in her tarafında asıldığı haberine yer vermiştir.⁸⁶⁴

Çalışmanın görsel malzemelerinin bir kısmını oluşturan ve CHP'ye oy verilmesini isteyen üç afiş⁸⁶⁵ incelendiğinde hepsinde ön plana çıkarılan aktörlerin Atatürk ve İnönü olduğu görülmektedir. Slogan açısından bakıldığında da benzer şekilde CHP'ye oy verilmesi istenmektedir. Afişlerden beklenen fayda aynı olmakla birlikte, senaryo açısından farklılık söz konusudur.

Birinci afişte *“Atatürk ve İnönü Cumhuriyet Halk Partisinin Başlarıdır. Oylarımızı Onların Partisine Verelim/Vereceğiz”* ifadesinin yer aldığı görülmektedir. İhap Hulusi tarafından tasarlanan afişte, beyaz zemin üzerine iki şehirli, iki de köylü vatandaş olmak üzere dört yurttaş resmedilmiştir. Elllerinde oy pusulaları bulunan yurttaşlardan şehirli olan erkek, fotr şapkalı, takım elbiseli ve kravatlı iken, kadın ise saçı açık, az da olsa makyajlıdır. Köylü yurttaşlardan erkek olanı kasketli, kadın da geleneksel kıyafetli

olup başı kapalıdır. Afişin alt kısmında ise seçim sandığına yapıştırılmış gibi görünen partinin bayrağı yer almakta ve seçmenler oylarını Cumhuriyet Halk Partisi'ne vermektedirler. Söz konusu görsel malzeme ile ilgili bir analiz yapılacak olursa, öncelikle CHP'deki dönüşümü görmek mümkündür. Ulusalçı ve seçkinçi kimliğine sık sık vurgu yapılan CHP'nin seçimde kullandığı afişle toplumsal cinsiyet, toplumsal sınıf, dini inanç ve yaş grubu bağlamında herhangi bir ayrıma yönelmediği, toplumun tüm kesimlerini kucaklayan bir siyasal parti iddiası taşıdığını vurgulamak gayretinde olduğunu söyleyebiliriz. Afişin en alt kısmında siyah ve kırmızı olmak üzere büyük puntolarla yazılan **“ATATÜRK ve İNÖNÜ CUMHURİYET HALK PARTİSİNİN BAŞLARIDIR. OYLARIMIZI ONLARIN PARTİSİNE VERELİM”** mesajı, partinin seçim sürecindeki propagandasının ana temasıdır. Daha önce de değinil-

⁸⁶⁴ **Akşam**, 18 Temmuz 1946; **Ulus**, 18 Temmuz 1946.

⁸⁶⁵ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/355.1490.1

diği gibi, partililer hemen her yerde istisnasız bir şekilde Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluş sürecine, Atatürk'e ve İnönü'ye değinmişlerdi. Bu bilgi ışığında afişin de aynı noktadan hareketle hazırlandığını söylemek mümkündür.

İkincisinde ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin bayrağı zemin olarak kullanılmış ve üzerine yakalarında partinin bez rozeti yer alan Atatürk ile İnönü'nün resimlerine yer verilmiştir. Burada da Atatürk ve İnönü'nün birlikteliği, başka bir deyişle İnönü'nün Atatürk'ün kurduğu sistemin devamı ve koruyucusu olduğu vurgulanmaya çalışılmış olup, parti bayrağının da özellikle ön plana çıkarılmaya çalışıldığını belirtmek mümkündür. Üçüncü afiş ise diğerlerine göre oldukça sadedir. Beyaz zemin üzerine Atatürk ve İnönü resimleri yerleştirilerek altına diğer afişlerdeki sloganın aynısı yerleştirilmiştir.

Bu arada seçim süreci boyunca Demokrat Parti'nin propagandasını yapan Vatan gazetesi, 5 Temmuz'da söz konusu afişle ilgili yaptığı bir haberde, Cumhuriyet Halk Partisi'ni halk nezdinde zor duruma düşürmeye çalışmıştır. "Halk Partisinin devlet vasıtalarına fuzuli tasarrufu" başlıklı habere göre; 4 Temmuz'da Vatan gazetesi matbaasına gönderilen afişin alt kenarında Milli Eğitim Basımevi'nde basıldığına dair bir bilgi yer aldığı aktarılmaktadır. Haberde, okul kitaplarını basma işini yetiştiren basımevinin, işlerinin yoğunluğundan dolayı özel matbaalara iş verirken, iktidar partisi, seçim afişlerini burada bastırarak devlet kurumu olan Milli Eğitim Basımevi'ni kullandığı iddia edilmiştir.⁸⁶⁶ Böylelikle Vatan gazetesi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin afişi üzerinden partiyi eleştirmiş ve bunu bir nevi karşı propaganda olarak kullanmıştır. Burada DP'nin, CHP'yi afişin temasından çok, devletin olanaklarından yararlandığı iddiasıyla zayıflatmayı amaçladığı söylenebilir.

⁸⁶⁶ Vatan, 5 Temmuz 1946.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Ulus gazetesinin 18 Temmuz'da paylaştığı fakat orijinali bulunamayan, **“İnandılar Kurdular Başardılar Oylarımızı Cumhuriyet Halk Partisine Verelim”** isimli bir afişi daha vardır. Atatürk ve İnönü'nün resimlerine yine yer verilen afişte, sadece eli görünen ve elinde oy pusulası bulunan bir seçmen Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy vermektedir.⁸⁶⁷ Bu arada Cumhuriyet Halk Partisi, kadın seçmenlerin oylarını alabilmek için de **“Türk Kadını Sandık Başına”** başlıklı sadece kadın

seçmenleri hedef alan bir afiş hazırlamıştır. Afişte Türk kadınının yüzyıllarca süren esaretten Cumhuriyet Halk Partisi'nin gerçekleştirdiği devrim sayesinde kurtulduğu ve erkeklerle eşit haklara sahip olduğu vurgulanmıştır. Afişte yer alan **“BUGÜN SANANA BU HAKLARI VEREN İNKILÂBA YARIN SEN DE OYUNU VERECEKSİN TÜRK KADINI!”** mesajıyla kadın seçmenlerin Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklemesi istenmiştir.⁸⁶⁸

Yukarıda ele alınan afişlerin haricinde, asıllarına ulaşılamamakla birlikte 21 Temmuz'da seçmenler oy kullanırken çekilen fotoğraflara yansıyan bir afiş türü daha vardır. Tam olarak propaganda afişi olduklarını belirtmenin mümkün olmadığı ve daha çok oy kullanacak olan seçmenleri bilgilendirme amaçlı hazırlanmış olan ve herhangi bir resim ya da mesaj içermeyen bu afişlerde sadece beyaz zemin üzerine Cumhuriyet Halk Partisi'nin Altı Ok'u ve milletvekili adaylarının isimleri yazılmıştır.⁸⁶⁹ Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim sürecinde kullandığı sloganlar da afişlerle paralellik arz etmektedir. Atatürk ve İnönü vurgusunun yoğun olduğu sloganların bir kısmı şu şekildedir:

⁸⁶⁷ Ulus, 18 Temmuz 1946.

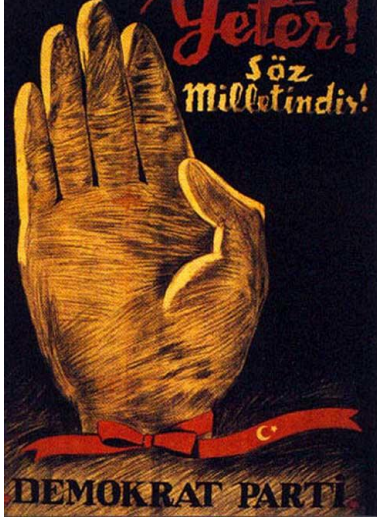
⁸⁶⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/286.1149.2.

⁸⁶⁹ Bkz. EK 6 ve EK 7. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/1087.1146.3.

“Vatandaş, oyunu Atatürk’ün kurduğu, İnönü’nün başında bulunduğu CHP’nin adaylarına ver.”

“CHP’nin listesi İnönü’nün kendi listesidir. Liste üzerinde değişiklik yapmak kimseyi kazandırmaz, partiyi kaybettirir.”

“CHP’ne güveniyorsan, İnönü’nün ilan ettiği listenin tamamına oy ver.”⁸⁷⁰

Demokrat Parti’nin 1946 genel seçimine ait bilinen tek afişi ise “*Yeter! Söz Milletindir!*” afişidir. 21 Temmuz genel seçimi ve Demokrat Parti ile özdeşleşen ve 1950 genel seçiminde de kullanılan afiş, Selçuk Milar tarafından tasarlanmıştır.⁸⁷¹ Siyah zemin üzerinde “dur” işareti yapan ve bileğinde kurdelenmiş Türk bayrağı bulunan afiş, seçim sürecinde her platformda Türkiye’de demokrasiyi kuracağını iddia eden Demokrat Parti’nin propagandasıyla birebir örtüşmektedir. 20 yılı aşkın zamandır iktidar olan

CHP’nin tek parti rejimini ve onun siyasetini betimleyen “halka rağmen halk için” söylemine karşı üretilmiş popülist bir argüman oluşturmaktadır. Böylelikle Demokrat Parti, seçimi kazanması durumunda iktidarı vatandaşla paylaşma vaadinde bulunmaktadır. Siyah zemin üzerine sarı rengin işlendiği afişte, Demokrat Parti’nin ülkeye huzur getireceği anlatılmaya çalışılmıştır. Afişte, “dur” anlamında kullanılan el resmi ise büyük bir kadrajla çizilerek, tek parti iktidarının sona erdirileceği imajı yaratıl-

⁸⁷⁰ Bila, a.g.e., s. 207.

⁸⁷¹ Soner Yalçın, afişin hazırlanmasıyla ilgili olarak detaylı bilgiler verdiği bir yazısında, grafiker olan ve Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı’nda çalışan Selçuk Milar’ın Demokrat Parti Genel Merkezi’nde kurulan propaganda ve afiş hazırlama komisyonunda yer aldığını ve afişlerin nasıl hazırlanması gerektiği konusunda Avrupa ve ABD’deki afişleri incelediğini, fakat başlangıçta komisyondakilere bir türlü merakını anlatamadığını ifade etmektedir. Yalçın’ın aktardığına göre, komisyon, işçi, köylü ve şehirliyi temsil eden kol kola girmiş üç genci gösteren bir afiş çok beğendiğini, bu üç gencin üzerine de madalya içinde Atatürk’ün başını gösteren bir fotoğraf eklediklerini, altına da “Köylü, İşçi, Şehirli Kol Kola, Demokrat Parti” yazılmasını öngördüklerini, fakat Milar’ın buna kızarak istifa ettiğini aktarmaktadır. Odadan çıkmak üzereyken de parmakları bitişik bir halde sağ elini kaldırdığını ve avucunu komisyon üyelerine göstererek, “Kocaman bir el yaparsınız, üzerine de, Yeter! Söz Milletindir! Diye yazarsınız. İşte afiş dediğin böyle olur” dediğini aktarmaktadır. Ertesi gün, Celal Bayar ve Adnan Menderes’in katıldığı komisyon toplantısına katılan Milar, afiş Bayar’a da kabul ettirmiş ve böylece afişin hazırlanmasına başlanmıştır. Ancak afiş hazırlayan Milar, beklemediği bir gelişmeyle daha karşı karşıya kalmıştır. Bu gelişmelerden kısa bir süre sonra, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ile karşılaşmıştır. Yücel, Demokrat Parti’nin afişini onun hazırlayıp hazırladığını sorduğunda evet cevabını verince, “Siz, devlet dairesinde çalışan bir memursunuz, sizin atölyeniz yok, böyle bir afiş hazırlamanız pek doğru gelmiyor bize” demiştir. Milar, bu konuşmadan sonra Urfa’ya tayin edilmiş fakat gitmeyerek istifa etmiştir. Soner Yalçın, “*Yeter! Söz Milletindir!*”, **Hürriyet**, 10 Haziran 2007.

maya çalışılmıştır.⁸⁷² Bu arada bilekteki Türk bayrağı ile de Demokrat Parti'nin Türkiye'ye bağlı olduğu ve herhangi bir dış bağlantısı olmadığı imajının yaratılmaya çalışıldığı ifade edilmektedir.⁸⁷³ Basında ve kamuoyunda geniş yer bulan afiş, günümüzde bile Türkiye'nin unutulmaz seçim afişlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

2.2.2.4. Radyo Yayınları

1946 genel seçiminde yazılı propaganda kadar sözlü propaganda da kullanılan bir yöntem olmuştur. Özellikle sözlü kültürün gelişmiş olduğu Türkiye'de bundan sonraki seçimlerde de radyo artarak kullanılacaktır. Dolayısıyla bu çalışmada da radyonun propaganda aracı olarak kullanımına yer vermekte yarar vardır. Radyo, bir devlet kurumu olması özelliğinden dolayı, 1946 genel seçimi öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti'yi karşı karşıya getiren bir propaganda aracı olmuştur. Radyo'yu hükümetler ve partiler üstü bir yapı olarak değerlendiren Celal Bayar, 6 Temmuz'da Başbakanlığa yaptığı başvuruda, Demokrat Parti'nin de Cumhuriyet Halk Partisi gibi radyodan yararlanabilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁷⁴ Ancak Demokrat Parti'nin bu talebine karşılık olarak Başbakan Şükrü Saraçoğlu imzasıyla verilen cevapta, Demokrat Partinin bu konudaki muhatabının Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü olduğu ifade edilmiştir.⁸⁷⁵ Böylelikle Demokrat Parti'nin bu talebi karşılık bulmamış ve Cumhuriyet Halk Partisi radyodan yararlanmasına rağmen Demokrat Parti bu süreçte radyodan yararlanma fırsatı bulamamıştır. Hatta Cumhuriyet gazetesinin 20 Temmuz'daki haberine göre; Demokrat Parti, Celal Bayar'ın İzmir nutkunu rad-

⁸⁷² Demokrat Parti kurucularından Refik Koraltan'ın kızı Ayhan Koraltan kendisiyle yapılan bir görüşmede, afişte yer alan el ile ilgili ilginç bir detay paylaşmıştır. Koraltan, elin babasına ait olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: "O zaman 24 yaşında olmalıyım. Celal Bayar yemeğe davet etmişti bizi, sordu, 'Ne olsun partinin adı?' 'Doğan Güneş Partisi diyelim' dediler, ben de 'Demokrat olsun, beynelmil bir isim bu' dedim. Hemen kabul ettiler. 'Yeter! Söz Milletindir! afişindeki el de babama aittir. Kalıbını çıkarıp afiş yaptılar.'" Ayça Örer, "DP'ye Ben İsim Babam El Verdi", **Radikal**, 26 Mayıs 2013.

⁸⁷³ Topuz, **Televizyon, Radyo, Basın ve Afişle Seçim Savaşları**, s. 107-110

⁸⁷⁴ **Akşam**, 7 Temmuz 1946; **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1946.

⁸⁷⁵ Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun cevabı şu şekildedir: "Radyo yayınlarından sorumlu olan Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, teşkilat vazifeleri hakkındaki kanunun bir maddesi gereğince siyasetini yurt ve dünya yayın vasıtalarına ve umumi efkârına doğru olarak aksettirmekle görevlendirilmiştir. Radyolarla yapılacak olan her türlü söz yayınlarının, yine aynı kanunun bir maddesi hükmüne göre kuruluş şekli tayin olunan söz komitesince tetkik edilip programa alınmasının kararlaştırılması lazım gelmektedir. Kanunun bu hükümleri yerine şartıyla vaki olacak müracaatların Basın Umum Müdürlüğüne yapılması gerektiğini bildirir ve saygılarımı sunarım." **Akşam**, 16 Temmuz 1946.

yodan yayınlamak istemiş, fakat Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, gönderilen metinleri uygun bulmadığını ifade ederek, nutku yayınlamamıştır.⁸⁷⁶ Ancak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan Mümtaz Faik Fenik'in Demokrat Parti adına yapacağı ve ayrıca Celal Bayar'ın İzmir nutkunu içeren 16 Temmuz 1946 tarihli bir belgede iki radyo konuşması yer almaktadır.⁸⁷⁷ Muhtemelen söz konusu belgeler, Demokrat Parti'nin Basın ve Yayın Genel Müdürlüğüne radyoyu kullanabilmek için gönderdiği, fakat yayınlanmayan metinlerdir.

Buna karşın Cumhuriyet Halk Partisi'nin radyodan nasıl yararlandığına örnek vermek gerekirse, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun 8 Temmuz akşamı saat 20.00'da okuduğu beyannameye özellikle değinmek gerekir. Saraçoğlu'nun ilk seçim konuşması olarak basına yansıyan bu beyanname, hem radyodan okunmuş olması hem de içeriği açısından oldukça önemlidir. Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecini ele alarak söze başlayan Saraçoğlu, padişahların yetersizliğinden, yabancı devletlere verilen kapitülasyonlara ve doğurduğu sonuçlara da değinerek devam etmiş, çeşitli ayrıcalıklar tanınan yabancı şirketlerin Osmanlı ekonomisini hangi yollarla ele geçirdiklerini de vurgulamıştır. Konuşmasına:

“Birinci Dünya Harbinin sonunda masalar etrafında toplanan diplomatlar, zaten yok olan Türkiye'yi, bütün bütün yok etmek için zorluk çekmeyeceklerine kani diler ve bu kanaatle işe başlayarak, taşları Türk koku, ağaçları Türk koku yerimizi bile birer birer şu veya bu devlete mal etmeğe başladılar ve hatta ettiler.”

şeklinde devam eden Başbakan, Türk milletinin Mustafa Kemal Paşa liderliğinde harekete geçerek kötü gidişatı durdurduğunu vurgulamış ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1923 sonrasındaki hizmetlerini ele almıştır. Saraçoğlu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 seçimlerindeki ana propaganda temasını yansıtan konuşmasında, partinin kuruluşuna, ayrıcalıklı şirketlerin satın alınmasına, sanayi planlarına, bayındırlık politikalarına, demiryolu yapımına, Osmanlı borçlarının ödenmesine, eğitim politikasına, sağlık politikalarına, İkinci Dünya Savaşı yıllarında izlenen dış politikaya, köylüleri topraklandırma girişimine değinmiş ve vatandaşları vicdanlarının sesini dinlemeye davet ederek sözlerini şu şekilde tamamlamıştır:

“Arkadaşlar görüyorsunuz ki alınımız açık, yollarımız belli, işlerimiz ortadadır. ... Partimiz büyük işler başarmış, yine de başarmak yolundadır. Şimdi

⁸⁷⁶ Cumhuriyet, 20 Temmuz 1946.

⁸⁷⁷ Mümtaz Faik Fenik'in konuşmasını ve Celal Bayar'ın İzmir nutkunu içeren metinler için bkz. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10/ 129.929.15

hüküm vermek sizindir. Biz sizin yalnız vicdanlarınızdan gelen oyları istiyoruz.”⁸⁷⁸

Yukarıda ele alınarak ayrıntılı bir şekilde incelenen Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim beyannamesinin Ankara Radyosu'ndan yayınlanmış olması da radyonun iktidar partisi tarafından kullanımına dair önemli bir örnektir. Seçimi kazanmak için Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'nin neredeyse bütün propaganda yöntemlerine başvurduğu ve seçim gününün iyice yaklaştığı günlerde, partiler arası ilişkiler de oldukça gergin bir seyir izlemiştir. Böyle bir ortamda iktidar partisi, 18 Temmuz'da milletvekili aday listesini yayınlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin listesinde 162 yeni adaya yer verilirken, 152 eski milletvekili ise aday gösterilmemiş ve adeta kan değişimine gidilmiştir.⁸⁷⁹ Demokrat Parti ise milletvekili aday listesini toplu olarak yayınlamamıştır. Basında da muhalefet partisinin tam liste olarak yayınlanmış herhangi bir aday listesine rastlanmamıştır.

DEMOKRAT PARTİ'NİN SEÇİME KATILDIĞI VE KATILMADIĞI İLLER

Kaynak: Erol Tuncer, *1946 Seçimleri*, TESAV Yay., Ankara, 2008, s.155.

Böyle bir ortamda seçim günü de gelmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi, 63 seçim çevresinde gerçekleşen 21 Temmuz genel seçimine bütün illerde katılırken, Demokrat Parti örgütlenmesini tamamlayamadığı için ancak 47 ilde seçime katılabiştir.⁸⁸⁰ Seçimde, 4.490.876 kadın ve 4.060.673 erkek olmak üzere toplam 8.551.549 seçmenden 6.373.543'ü oy kullanmış ve katılım oranı yüzde 75 olmuştur.

⁸⁷⁸ **Akşam**, 9 Temmuz 1946; **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1946.

⁸⁷⁹ **Akşam**, 19 Temmuz 1946; **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1946; **Ulus**, 19 Temmuz 1946.

⁸⁸⁰ Milli Kalkınma Partisi'nin kaç ilde seçime katıldığı bilinmemektedir. Tuncer, *1946 Seçimleri*, s. 97.

Sonuçta Cumhuriyet Halk Partisi 397, Demokrat Parti ise 61 milletvekili çıkarmıştır. Ancak iki Demokrat Parti milletvekili ikiyeşer seçim çevresinden seçildiği için partinin TBMM'deki koltuk sayısı 59'a düşmüştür. Bu arada bağımsızların da yedisi seçilmiş ve TBMM'deki yerini alan milletvekillerinin toplam sayısı 462 olmuştur.⁸⁸¹

⁸⁸¹ Söz konusu milletvekilleri, İçel ve Samsun'dan seçilen Refik Koraltan ile Sinop ve İstanbul'dan seçilen Yusuf Kemal Tengirşenk'tir. Demokrat Parti listesinden bağımsız olarak seçime giren Fevzi Çakmak da hem Kastamonu'dan hem de İstanbul'dan seçilmiştir. Bunlardan Koraltan İçel'i, Tengirşenk Sinop'u, Çakmak ise İstanbul'u tercih etmiştir. Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 99.

2.3. 27 Yıllık İktidarın Sonu: 14 Mayıs 1950 Genel Seçimi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandaları

14 Mayıs 1950 genel seçimine geçmeden önce 1946-1950 arası dönemde yaşanan gelişmeleri ana hatlarıyla incelemek daha sağlıklı tespitler yapabilmek adına yararlı olacaktır. Çünkü 1946-1950 yılları arası dönem, hem Cumhuriyet Halk Partisi'nin dönüşümünü göstermesi hem 14 Mayıs genel seçimi hem de Türk siyasi tarihi açısından oldukça önemli gelişmelere sahne olmuştur. 21 Temmuz 1946 genel seçimi tartışmalı da olsa Cumhuriyet Halk Partisi'nin kazanması karşısında, Demokrat Parti'nin seçim sonuçlarına itiraz etmesi ve ortaya çıkan siyasal gerilim inişi çıkışlı bir grafik izleyerek 1950 yılına değin devam etmiştir. Yaşan siyasal gerilimlerin zaman zaman topluma da yansıdığı bu süreçte, İnönü liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi, iç ve dış gelişmelere paralel olarak, önceki yıllarda kendi içinde başlattığı dönüşüm ve değişim çabalarını devam ettirmiştir. CHP'de İnönü önderliğinde beliren demokratik ve liberal söylem, hem DP'nin bu kavramlara dayanan siyasetini zayıflatmayı hem de Batı dünyasında bir yer edinmeyi amaçlamıştı. Bu bağlamda CHP iktidarının sürdürdüğü 1946-1950 yılları arasındaki her demokratik ve liberal adım Türkiye'yi Batı'ya biraz daha yaklaştırmıştır. Ancak aynı söylemin ülke içinde CHP'nin hayrına beklenen sonucu doğurmayacağı da kısa bir süre sonra anlaşılacaktı.

2.3.1. 1946-1950 Döneminde Siyasi Ortam ve Önemli Gelişmeler

1946-1950 döneminde iç politikada dikkat çeken temel gelişmeler, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947'de toplanan Yedinci Büyük Kurultayı, İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi ve 14 Mayıs genel seçiminden hemen önce yeni bir seçim kanununun hazırlanarak yürürlüğe girmesidir.

Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasında seçim sonuçlarına dair tartışmalar devam ederken, TBMM 5 Ağustos 1946'da ilk toplantısını yaparak çalışmalarına başlamıştır. Demokrat Parti örgütünün yurt çapında giderek genişlemesi ve halkın desteğini almaya başlaması karşısında iktidar partisi, bir tercih yapmak durumunda kalmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin önünde, muhalefetin ortadan kaldırılması ya da kitlelerin desteğini kazanmak için demokratikleşme ve liberalleşme yolunda bir açılıma gidilmesi gibi iki seçenek bulunuyordu. Bu seçeneklerin tartışıl-

dığı bir ortamda, İnönü kan değişikliğine giderek, yeni dönemde hükümeti kurma görevini sertlik yanlısı ve tek parti rejiminin sıkı taraftarı olarak bilinen Recep Peker'e vermiştir. İsmet İnönü'nün bu tercihinde, 1946 genel seçimi sonrasında ortaya çıkan tartışmaların ve siyasal gerilimin etkisinde kalarak, ilk olarak muhalefeti belli bir süre sindirmeye yönelmesinin etkisinin olduğu söylenebilir.⁸⁸²

Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasında gittikçe tırmanan gerginlik, 1947 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Başbakan Recep Peker'in Adnan Menderes'in konuşmasını, "*psikopat bir ruh halinin yansıması*" şeklinde değerlendirmesi sonucunda had safhaya ulaşmış ve Demokrat Parti milletvekilleri toplu halde meclisi terk etmiştir.⁸⁸³ İplerin iyice gerildiği bu ortamda, ünlü iş adamı Üzeyir Avunduk'un araya girmesi ve hükümet ile muhalefet partisi arasında bir nevi hakemlik rolünü üstlenen İnönü'nün çabaları sonunda Demokrat Partililer, 27 Aralık'ta Meclis'teki yerlerini almış ve geçici de olsa taraflar arasındaki gerginlik bir kenara bırakılmıştır.⁸⁸⁴

⁸⁸² Hilmi Uran ise anılarında bu konuya birçok araştırmacıdan farklı yaklaşmıştır. Uran, İnönü'ye başbakanlık için Recep Peker'i kendisinin önerdiğini ve bunun üzerine Peker'in hükümeti kurmakla görevlendirildiğini, ancak İnönü'nün bu tercihte pek de istekli olmadığını aktarmaktadır. Nitekim İnönü, Peker'in tek parti rejimi taraftarı ve sertlik yanlısı olduğunu bildiğinden dolayı ona karşı önlem alma konusunda gecikmemiş ve kendisine parti genel başkan vekilliği görevini vermeyerek, Şükrü Saraçoğlu'nu bu göreve uygun görmüştür. Oysa başbakanların aynı zamanda parti genel başkan vekili olmaları Atatürk döneminden beri süregelen bir gelenektir.

Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s.312; Toker, **Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, s.133; Uran, **a.g.e.**, s. 368; Kadri Unat, "*Cumhuriyet Halk Partisi'nde Nevi Şahsına Münhasır Bir Grup: Otuzbeşler*", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 48, Güz 2001, s. 847.

⁸⁸³ Adnan Menderes'in; "...Bu bütçe kanununun gerekçesi çok kısadır. Ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Maliye Bakanı'nın beyanlarında ve komisyon raporunda yeterince bilgi yoktur. Öteden beri alışılmış usullerin bırakılarak açıklık sağlayıcı, incelemeyi kolaylaştırıcı usul ve şekillerin uygulanması gerekir. ...Ve bütçe, samimi değildir. Denk diye meclise getirilen bütçeler, yıl sonunda büyük açıklar vermektedirler. Bu husus, bütçelerin kesin hesaplar ile karşılaştırılmasında kolayca meydana çıkmaktadır. Vasıtasız vergilerin oranları yükseltilmelidir. Kazanç vergisi daha adaletli bir sisteme dayatılmalıdır. Muamele vergisi hafifletilmelidir. Hayvanlar vergisi kaldırılmalıdır. Hükümetin programında belirtilen işlerin bu bütçe hesaplarına göre yapılmasına imkan yoktur..." Şeklinde devam eden konuşmasını yapmasından hemen sonra söz alan Recep Peker; "Sayın arkadaşlarım, Demokrat Parti adına dinlediğimiz Adnan Menderes'in sesinde kötümser ve psikopat ve mariz karanlıklar içinde şanlı bir milletin arkada bıraktığı karanlıklardan azametli bir boşluk halinde ifade bulan ruh halinin yankılarını dinledik..." Şeklinde karşılık vermiştir. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 8, Cilt 3, s. 15-23; Recep Peker'in ne dediğini pek anlayamayan Emin Sazak'ın "Bize pis köpek dedi arkadaşlar. Bize pis köpek dedi, gidelim, terk edelim." şeklindeki tepkisi üzerine Demokrat Parti'liler TBMM'yi terk etmiştir. Toker, **Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, s.156.

⁸⁸⁴ Toker'e göre, 1946-1950 yılları arasında iniş çıkışlı devam eden partiler arası ilişkilerde arabuluculuk görevi üstlenen dört isim vardır. Bunların görünürde olanları, CHP'li Hamdullah Suphi Tanrıöver ile DP'li Adnan Adıvar iken, perde arkasında dönemin iki önemli işadamı Vehbi Koç ve Üzeyir Avunduk yer almıştır. Zira İnönü önce Demokrat Parti'nin önde gelenlerini Çankaya'ya davet etmiş ve 22 Aralık 1946'da Recep Peker ile bir araya getirmiştir. Bu süreçte Hükümet ile muhalefet partisi

Demokrat Parti bu gelişmeden kısa bir süre sonra, 7 Ocak 1947’de, ilk büyük kongresini toplamış ve ortamın yeniden gerilmesine sebep olan *Hürriyet Misakı*’nı yayınlamıştır. İktidar tarafından “Husumet Andı” olarak isimlendirilen misak özetle; anayasaya aykırı kanunlar ile seçim kanununun tadil edilmesi ve Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının aynı kişi tarafından yürütülmemesi gerektiği şeklinde üç temel maddeden oluşuyordu.⁸⁸⁵ Demokrat Partililer bu taleplerin kabul edilmemesi durumunda mücadelelerini meclis dışında devam ettirecekleri tehdidinde de bulunuyorlardı. Demokrat Parti kongresinin toplanması, iktidar tarafından önceleri olumlu karşılanırken, *Hürriyet Misakı*’nın yayınlanmasından sonra iktidar-muhalefet ilişkileri, İnönü’nün tüm çabalarına rağmen tekrar gerilmeye başlamış ve 1947 yılı, Başbakan Recep Peker ile Demokrat Parti kurmayları arasındaki söz düellolarına sahne olmuştur.⁸⁸⁶

Bu gelişmeler üzerine İnönü, Haziran ayında tekrar devreye girmiş ve hakem rolü üstlenerek Recep Peker ile Demokrat Partilileri bir araya getirmek suretiyle ortamı yumuşatmaya çalışmıştır. İnönü’nün bu girişimleri 11 Temmuz 1947’ye kadar sürmüş ve 12 Temmuz Beyannamesi olarak bilinen tarihi bir uzlaşma bildirisi yayınlamıştır. İnönü beyannamede, süreçle ilgili tavrını gayet net bir şekilde ortaya koyarak, rejimin teminatı olacağını ifade etmiştir.⁸⁸⁷ Ancak bu durum, Devlet Başkanı

arasında bir nevi hakemlik rolünü üstlenen İnönü’nün çabaları sonunda, iki gün sonra Demokrat Parti liderlerinden Celal Bayar ile Fuat Köprülü’yü Çankaya’da tekrar ağırlayarak sorunu çözmeye çalışmış, yayınlamayı düşündüğü bir tebliği onlarla paylaşmıştır. İnönü’nün 26 Aralık’ta Anadolu Ajansı tarafından yayınlanan tebliğinden sonra Demokrat Partililer, 27 Aralık’ta Meclis’teki yerlerini almışlar ve geçici de olsa taraflar arasındaki gerginlik bir kenara bırakılmıştır. Bu arada İnönü’nün tebliği; “... Karşılıklı saygı ve iyi niyetin vücuduna, her iki tarafla yakın temasından dolayı, kesinlikle emin olduğunu bildiren Cumhurbaşkanı; şikâyet gösterilerinin yeter görülmesini ve Meclis’teki normal çalışmanın sağlanmasını taraflardan rica etmiştir.” şeklinde bitmektedir. Bkz. Toker, **Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, s. 135; Bkz. **Ulus**, 27 Aralık 1946.

⁸⁸⁵ İsmet İnönü, **Defterler(1919-1973)**, (Haz. Ahmet Demirel), Cilt: 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 445; Albayrak, **a.g.e.**, s. 109.

⁸⁸⁶ 1947’de iktidar ile muhalefet arasında türlü gerilimlerin yaşanmasına sebep olan başlıca gelişmeler; Demokrat Parti’nin Şubat 1947’de yapılan Muhtar Seçimlerine katılmaması, yine Demokrat Parti’nin 1947 Ara Seçimlerine katılma konusunda tereddüt etmesi ve katılmama kararı alması ile Sıkıyönetimin uzatılmasına dair itirazlardır. Rıfki Salim Burçak, **Türkiye’de Demokrasiye Geçiş(1945-1950)**, Olgaç Matb., Ankara, 1979, s. 119-126.

⁸⁸⁷ Üzerinde durulması gereken nokta, Demokrat Parti’nin ihtilalcı bir oluşum olmadığını vurgulamasıdır ki, böylelikle İnönü, Başbakan Peker’in iddialarını boşa çıkarmıştır. **Ulus, Vatan, Cumhuriyet, Tanin**, 12 Temmuz 1947; **Ayın Tarihi**, Temmuz 1947, s. 15 -18.

olmasının yanı sıra Cumhuriyet Halk Partisi Başkanı da olan İnönü ile Başbakan Recep Peker arasında bir çatışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁸⁸⁸

12 Temmuz Beyannamesi, demokrasiye geçiş sürecinin kırılma noktalarından biridir. Öyle ki, 21 Temmuz 1946'da yapılan ilk çok partili seçimle başlayan geçiş sürecinin 12 Temmuz Beyannamesi ile sona erdiği genel bir kabuldür.⁸⁸⁹ Çünkü 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayınlayan İnönü'nün tavrı netleşmiş gibidir. Hatta denilebilir ki, bundan sonra İnönü demokrasiye geçiş sürecini hızlandırmak için parti içindeki ılımlılar gibi, Peker'den uzak bir tavır sergilemeye başlamıştır. Peker'in 9 Eylül 1947'de Başbakanlıktan istifa etmesi ve yerine muhalefete karşı ılımlı siyasi duruşuyla tanınan Hasan Saka'nın hükümeti kurmakla görevlendirilmesi, bu durumun en somut göstergesi olarak ele alınmalıdır.⁸⁹⁰

Söz konusu dönemin önemli gelişmelerinden biri de Cumhuriyet Halk Partisi'nin Yedinci Büyük Kurultayı'dır.⁸⁹¹ 782 temsilcinin katılımıyla 17 Kasım 1947'de toplanan Kurultay,⁸⁹² 19 gün devam etmiş ve 4 Aralık 1947'de dağılmıştır.⁸⁹³ Tüzük ve programla ilgili olarak yapılan değişiklikler sırasında oldukça yoğun tartışmaların yaşandığı Yedinci Büyük Kurultay,⁸⁹⁴ Cumhuriyet Halk Partisi'nin çok partili siyasal yaşama uyum sağlaması yönünde kritik kararlar alındığı bir kurultay olması açısından kurucu bir özellik taşıdığı ifade edilmektedir.⁸⁹⁵

⁸⁸⁸ Çünkü Peker'e göre, siyasi partiler arasında herhangi bir hakemin bulunması antidemokratikti. Hükümet, partisi seçimler sonucunda halktan devleti yönetme yetkisini alır ve vekâleten aldığı bu yetkiyi diğer siyasi partilerle yarışarak kullanmakla görevlidir. Dolayısıyla partiler arasında karar verme yetkisine sahip olan tek hakem seçim zamanında oy kullanan halktır. Üstelik Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İnönü, kendisini Cumhurbaşkanlığına seçmiş olan partisinin üstünde ve dışında olamazdı. Karpat, **a.g.e.**, s. 282-283.

⁸⁸⁹ Nihat Erim, "İnönü'yu Dinledikten Sonra", **Ulus**, 19 Temmuz 1947; Karpat, **a.g.e.**, s. 257.

⁸⁹⁰ **Vatan**, 10 Eylül 1947.

⁸⁹¹ Kurultay hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan Uzun, "İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı", **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 25, 2012 Güz, s. 101-139.

⁸⁹² **Akşam**, 18 Kasım 1947; **Vatan**, 19 Kasım 1947

⁸⁹³ **Ulus**, 5 Aralık 1947.

⁸⁹⁴ Çeşitli konularla ilgili yaşanan tartışmalar için bkz. **CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı**, b.y.y., Ankara, 1948.

⁸⁹⁵ Temsilciler ve basın tarafından kurultaya yüklenen misyon da bu yönde olmuştur. Hatta bu durum sadece CHP'lilerle sınırlı kalmamış, partili olmayanlar da kurultaya yönelik büyük beklentiler içine girmişlerdir. Kurultayın tarihsel bir önemi olduğuna inananlardan birisi olan İstanbul delegelerinden B. Fahrettin Kerim, kurultayın bütün milletin ilgisini çektiğini ifade ederek, bunun dünya çapında bir olay olduğunu belirtirken,³⁰ Sinop delegeleri de kurultayı Erzurum ve Sivas kongreleriyle bir tutmuş ve onlar kadar önemli olduğu için "Ankara Kurultayı" olarak isimlendirdiklerini ifade etmişlerdir. **Ulus**, 17 Kasım 1947; Giritlioğlu, **a.g.e.**, Cilt:1, s. 210.

Kurultay'da Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İnönü, uzun bir konuşma yapmıştır. Konuşmasının başında idarenin siyasi partiler karşısında tarafsız olması gerektiğini, parti taraftarlığından dolayı doğabilecek asayişsizliğe karşı olduğunu ve tüm partilerin Türk Devrimi'ne sahip çıkma konusunda ortak bir anlayışa sahip olmaları gerektiğini belirtmiştir. Cumhurbaşkanı'nın herhangi bir partinin genel başkanı olup olmaması konusuna da değinen İnönü, kurultayda alınacak kararlarla ülkede demokratik hayatın güvence altına alınacağını ve geliştirileceğini ifade ederek,⁸⁹⁶ Cumhurbaşkanlığı ve Parti Başkanlığının aynı kişide bulunmasıyla ilgili düşüncesini;

“Cumhurbaşkanı bulunduğum müddetçe kurultayın seçeceği bir zatın bütün yetkileriyle parti genel başkanlığı yapması lüzumlu bir mahiyet almıştır. Bu zatın genel başkan adını taşıması radikaldir. Üzerine aldığı ağır vazifeyi yapması için bütün otoriteyi ona temin eder. Bu şıkkı parti menfaati için daha faydalı görürüm.”

şeklinde açıklamış ve partiler üstü bir rol üstlenmek istediğini açıkça belirtmiştir. Konuşmanın basının ilgisini çeken kısmı da İnönü'nün Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığından çekilerek partiler üstü bir konumda yer almak istemesi olmuş ve bu durum oldukça olumlu karşılanmıştır.⁸⁹⁷ Demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılacağına sinyallerinin verildiği bu konuşma ve uzun süren toplantılar sonucunda hem tüzükte hem de programda önemli değişiklikler yapılmıştır. Tüzük'te yapılan değişiklikleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Birkaç yöneticiden oluşan Genel Başkanlık Divanı kaldırılarak yerine Genel Kurul tarafından gizli oylamayla seçilecek olan 40 kişilik bir Parti Divanı kurulması öngörülmüştür. Yeni düzenlemeye göre, TBMM Başkanı ve Başbakan doğal üye olarak Parti Divanı'nda yer almışlardır. Parti Divanının kendi üyeleri arasından gizli oyla birisi genel sekreter olmak üzere on iki kişilik Genel İdare Kurulu seçmesi de yeni tüzükte yer almıştır. Parti Genel Başkanı'nın Cumhurbaşkanı ya da Başbakan olması halinde, partinin fiili yönetiminin Genel Başkan Vekili'ne bırakılması öngörülmüştür. Genel Başkan Vekilinin hükümette yer alması durumunda ise Parti Divanı'nın kendi üyelerinden birini onun işlerini yürütmek üzere seçmesi öngörülmüş, böylelikle de Parti Divanı, en yetkili

⁸⁹⁶ İnönü düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “...Memleketin hürriyet ve demokrasi yolunda genişlemesinde, Cumhuriyet Halk Partisinin çok hizmeti ve emeği geçmiştir ve geçmektedir... Tarih Türkiye'nin demokratik inkişafında siyasî muhalefetin emniyet içinde çalışma hâdisesini, Cumhuriyet Halk Partisinin iktidar ve mesuliyet zamanına kaydedecektir...” **CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı**, s. 21.

⁸⁹⁷ **Bugün**, 19 Kasım 1947; **Tasvir**, 18 Kasım 1947; **Vatan**, 19 Kasım 1947.

yönetim organı haline gelmiştir. Parti örgütlerinin merkezden atanması yerine seçimle iş başına gelmesi ilkesi benimsenmiştir. Milletvekili adaylarını her ilde il yönetim kurulu üyeleri, bütün ilçelerin yönetim kurulu üyeleriyle partili belediye başkanlarını ve genel meclis üyelerince ve gizli oyla seçilmeleri hükmü getirilmiş, ancak, her ilden o il için gösterilecek aday sayısının yüzde 30'unu geçmeyecek kısmının Parti Divanı tarafından ve gizli oyla belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Bu arada 1936'da başlatılan ve valilik ile il başkanlığını birleştiren uygulamaya son verilmiş, il başkanlarının il kurultayınca ve seçimle göreve getirilmeleri uygulaması kabul edilmiştir. 1934 yılında 22 olarak belirlenmiş olan partiye üye olma yaşı da 18'e indirilmiştir.⁸⁹⁸

Tüzükte yapılan bu değişikliklerle partinin merkeziyetçi yapısı yumuşatılmaya çalışılmış ve tabanın merkez karşısında daha güçlü bir konuma getirilerek etkin bir role sahip olması sağlanmıştır. Bu arada partiye üye olma yaşı da düşürülerek daha geniş bir kitlenin siyasete katılmasının önü açılmıştır. Bu bilgiler ışığında, tüzükte yapılan değişikliklerin, Cumhuriyet Halk Partisi'nde birtakım yapısal değişikliklere yol açabilecek nitelikte olduğu belirtilmektedir.⁸⁹⁹

Parti programı ile ilgili de yoğun tartışmaların yaşandığı kurultayda, önemli değişiklikler yapılmıştır. Kurultay'da programla ilgili olarak yaşanan tartışmaların en ilginç olanı, Cumhuriyet Halk Partisi programının bel kemiğini oluşturan Altı İlke'nin yeniden yorumlanmış olmasıdır. İşin gerçeği Altı İlke, daha önceki kurultaylarda da ihtiyaç ve koşullara göre yeniden tanımlanmış olmasına rağmen, bu kurultayı öncekilerden farklı kılan, Laiklik ilkesi tartışılırken bazı temsilci ve milletvekillerinin dinin toplumsal hayattaki yerini belirlerken ve din öğretimi konusunu gündeme getirirken, o zamana kadarki uygulamaların dışında isteklerde bulunmuş olmaları ve devletçilik ilkesinin çok daha liberal bir şekilde tanımlanması olmuştur.⁹⁰⁰ Altı İlke'de yapılan değişikliklere bakıldığında şunları görmek mümkündür: Cumhuriyetçilik ilkesine bu ilkenin demokrasi anlayışını yansıtır bir anlamı olduğuna dair ekleme-

⁸⁹⁸ Suna Kili, **a.g.e.**, s. 99-100; Bila, **a.g.e.**, 224-225.

⁸⁹⁹ Uzun, *"İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı"*, s. 124.

⁹⁰⁰ Uzun, *"İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı"*, s. 125.

ler yapılarak, demokrasiyi de içerdği vurgulanmıştır.⁹⁰¹ Halkçılık ilkesine “...Halkımızı meydana getiren çeşitli sosyal guruplar, millet bütünlüğünü yaratır. Partimiz bunların karşılıklı faydalarını memleket yüksek menfaatleri esasına göre âhenleştirmeğe çalışır; bununla beraber Partimiz, halk çoğunluğunu teşkil eden köylümüzün ve çiftçimizin yaşama seviyesini yükseltecek tedbirleri almayı zarurî bir şart sayar...” eklemesi yapılmıştır.⁹⁰² Devletçilik ilkesinin de tartışmalara neden olduğu kurultayda yapılan öneriler doğrultusunda, özel sektör yararına, kamu ile özel sektör arasında daha keskin bir ayrıma gidilmiş ve devletin ağır sanayide yine önemli bir role sahip olması, ancak özel teşebbüsün de teşvik edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Buna göre, devlet, özel sektörün kârlı bulmadığı alanlarda yatırım yapacak, devlet kâr amacıyla girişimde bulunmayacaktır. Bunların yanı sıra deniz yolu ve eşya taşımacılığı da özel sektöre bırakılacak, devlet özel girişimcilerle eşit koşullar içinde çalışacak ve devlet-özel girişim ortaklıklarına olanak sağlanacaktır.⁹⁰³ Kurultayda en sert tartışmalar Laiklik ilkesi konuşulurken yaşanmıştır. Sonuçta 1943 programının Laiklik ilkesinde yer alan “...Parti millî dilin ve millî kültürün diyanet yollarından yabancı dil ve kültürlerin tesirinden masun kalmasını Türk milletinin hali ve istikbali için lüzumlu sayar.” ibaresi Laiklik ilkesinin tanımından çıkarılmıştır.⁹⁰⁴ İnkılâpçılık ilkesinden de 1943 programında yer alan “Parti, Devlet ve millet işlerinde tedbir bulmak için tedrici ve tekâmülî prensiple kendini bağlı tutmaz...” ibaresi çıkarılmış ve ilke evrimci bir niteliğe büründürülmüş, böylelikle Yedinci Kurultay’da “inkılâpçılık” ilkesi yerine “evrimcilik” ilkesi benimsenmiştir.⁹⁰⁵ Milliyetçilik ilkesine de

⁹⁰¹ Ekleme şu şekildedir: “...Millet yalnız kendisinin sahip olduğu egemenliği tam bir serbestlik içinde tek dereceli olarak seçeceği milletvekillerinden tereküp eden Türkiye Büyük Millet Meclisi vasıtasıyla kullanır. Demokrasi esasına dayanan bu rejimi türlü tehlikeye karşı korumak esas vazifemizdir.” **C.H.P., Program ve Tüzüğü, (Partinin VII. Kurultayınca Onanmıştır)**, 1947, s. 5-6, **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 030. 01/ 42.250.5.

⁹⁰² **C.H.P. Program ve Tüzüğü**, s. 7.

⁹⁰³ Kurultayda Devletçilik ilkesi ile ilgili olarak yapılan yeni düzenlemeler bununla sınırlı kalmamış, Cumhuriyet Halk Partisi yeni ekonomi anlayışını tarıma da yansıtmış ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun 17. maddesini kaldırmaya karar vermiştir. Bu karar, parti programının 43. maddesinde şu şekilde yer almıştır: “*Toprak Kanunu’nun ana prensipleri mahfuz kalmak üzere bu kanun mülkiyet güvenliği, toprak sahiplerine bırakılacak azami miktar ve kamulaştırma değeri yönlerinden gözden geçirilmesini faydalı buluruz.*” Bunlara ek olarak, 1946’da Cumhuriyet Halk Partisi tarafından hazırlanan ve kendi kendine yeterli ve devlet denetimine ağırlık veren bir özelliğe sahip beş yıllık kalkınma planı da 1947’de terk edilmiş, serbest girişime, tarımın ve tarıma dayalı sanayinin gelişmesine, demiryolları yerine karayollarına ve enerji sektörünün gelişmesine ağırlık veren yeni bir plan kabul edilmiş ve bu yeni plan kurultayda benimsenmiştir. **C.H.P. Program ve Tüzüğü 1947**, s.18-19; **Bila, a.g.e.**, s. 226.

⁹⁰⁴ **C.H.P. Program ve Tüzüğü 1947**, s.7-11.

⁹⁰⁵ **C.H.P. Program ve Tüzüğü 1947**, s.7-11; **Kili, a.g.e.**, s.100-102.

“Partimiz Türk milletini dil, kültür, ölkü ve tarih birliği ile saadet ve felâket ortaklığına inanmak, ortak yurt sevgisi taşımak gibi tabî ve ruhî bağlarla birbirine bağlı yurttaşların kurduğu sosyal ve siyasal bir bütün olarak kabul eder...”⁹⁰⁶ paragrafi eklenmiştir.

Bu bilgiler ve kısa bir süre sonra Türk siyasetinde yaşanacak gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, “Demokratikleşme kurultayı” olarak da isimlendirilen⁹⁰⁷ Cumhuriyet Halk Partisi Yedinci Büyük Kurultayı’nda program ve tüzükte yapılan değişikliklerin, hem Türk siyaseti açısından hem de parti açısından önemli sonuçlar doğurduğunu söylemek yerinde olacaktır. Çünkü devlet ile bütünleşmiş bir parti konumunda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi’nin bu değişimi, sadece partiyi ilgilendiren bir durum olmayıp, ölkedeki siyasal sistemin de yenilenmesi ya da kimi alanlarda değiştirilmesi anlamına gelmektedir. Yeni yapıda Cumhuriyet Halk Partisi’ne yeni bir siyasal parti kimliği kazandırılması, bu kurultayın diğer önemli bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁹⁰⁸ Bütün bunlara istinaden kurultaydan sonra Cumhuriyet Halk Partisi için yeni bir dönemin başladığını da ifade etmek gerekir.⁹⁰⁹

14 Mayıs 1950 genel seçiminden önce ve temelde seçimle ilgili olan gelişme ise yeni bir seçim kanununun hazırlanmasıdır. Zira Demokrat Parti’nin de bu süreçte gündeme getirdiği temel konuların başında 4918 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu’nun antidemokratik olduğudur. İktidar-muhalefet ilişkilerinin seyrinde etkili olan bu konu ilk olarak Birinci Hasan Saka Hükümeti tarafından ele alınmış, hatta mevcut seçim kanununda birtakım değişiklikler yapılmasını öngören bir taslak hazırlanarak TBMM’ye sevk edilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat bu taslak, Demokrat Parti’nin daha önce Meclis’e sunduğu değişiklik teklifiyle birleştirilmek suretiyle İkinci Hasan Saka Hükümeti döneminde TBMM’de görüşülebilmiştir. 2-9 Temmuz 1948 tarihleri arasında ele alınan taslak, bir takım değişiklikler yapılmak suretiyle Demokrat Partili milletvekillerinin katılmadığı 9 Temmuz’daki oturumda kabul edilmiştir. “4918 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesine dair 5258 sayılı Kanun’a göre; sekiz maddede

⁹⁰⁶ C.H.P. Program ve Tüzüğü 1947, s. 6.

⁹⁰⁷ Bila, a.g.e., s. 224.

⁹⁰⁸ Uzun, “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1947 Olağan Kurultayı”, s. 134.

⁹⁰⁹ Bila, a.g.e., s. 232.

değişiklik yapılmış ve üç yeni madde eklenmiştir.⁹¹⁰ Fakat söz konusu seçim kanunu, 17 Ekim 1948 ve 16 Ekim 1949'da yapılan ara seçimlerde uygulanmış, 14 Mayıs genel seçiminde ise uygulanmamıştır.⁹¹¹

Bu arada Hasan Saka'nın istifa etmesi üzerine yeni hükümet Şemsettin Günaltay tarafından kurulmuştur. Peş peşe kurulan Peker, Saka, Günaltay hükümetleriyle ilgili bir yorum yapıldığında, sertlikten ılımlılığa doğru giden bir sürecin yaşandığını söyleyebiliriz. Gerçekten de İkinci Meşrutiyet dönemi İslamcılarından olan Şemsettin Günaltay'ın Başbakan olması, hem muhalefetle ilişkilerin geliştirilmesi hem de muhalefetin başta din olmak üzere bir takım değerleri kullanmasının önlenmesi anlamında atılan önemli bir adımdır.

Demokrat Parti'nin seçim kanununda yapılan değişiklikleri yeterli bulmayarak muhalefetini devam ettirdiği günlerde, konu Şemsettin Günaltay Hükümeti tarafından tekrar ele alınmıştır. 1950 seçimlerine giden süreçte yeni bir seçim kanunu hazırlamak üzere 11 kişilik bir bilim kurulu oluşturulmuş⁹¹² ve bu kurul tarafından hazırlanan kanun, 16 Aralık 1949'da Meclis'e sunulmuştur.⁹¹³ 7 Şubat 1950'de TBMM gündemine alınan seçim kanunu, 10 Şubat'ta görüşülmeye başlanmış ve bazı değişikliklere uğramak suretiyle 16 Şubat 1950'de 5545 Sayılı Seçim Kanunu ismiyle onaylanmıştır.⁹¹⁴ Gizli oy-açık tasnif uygulamasının yanı sıra liste usulü çoğunluk sistemini öngören yeni seçim kanununun temelini oluşturan maddeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Madde 1: Milletvekili seçimi tek derecelidir ve ekseriyet usulüne göre genel eşit, gizli oyla yapılır. Oy serbest ve şahsidir. Oyların sayılması ve ayrılması açıktır.

Madde 57: Seçim işleri seçim kurullarınca yürütülür.

Madde 58: Ankara'da bir Yüksek Seçim Kurulu, her seçim çevresinde bir il seçim kurulu, her ilçede bir ilçe seçim kurulu ve seçim bölgelerinde yerleştirilecek her sandık başına bir sandık kurulu bulunur...

Madde 59: Bu kurullar, tekmlil işlerinin görülmesinde yargıç nezaret ve murakabesine tabidirler.

Madde 60: İdare amirleri, zabıta amir ve mamurları, askeri ceza kanununun üçüncü maddesinde yazılı askeri şahıslar, milletvekilleri kurullarda ve milletvekili adayları, aday buldukları seçim çevresinde kurullarda vazife alamazlar.

⁹¹⁰Yapılan değişiklikler arasında en dikkate değer olanı, 24'üncü maddeye göre; gizli oy açık tasnif uygulamasının benimsenmiş olmasıdır. Kanunda yapılan değişiklikler için bkz. *Resmî Gazete*, , Sayı: 6957, 14 Temmuz 1948.

⁹¹¹ Erol Tuncer, **1950 Seçimleri**, TESAV Yay., Ankara, 2010, s. 53.

⁹¹² Bilim Kurulu mensuplarının ikisi Yargıtay'dan, ikisi Danıştay'dan, dördü üniversitelerden, üçü de barolardan seçilmiştir. Üyelerin isimleri için bkz. Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt: 2, s. 477; Tuncer, **1950 Seçimleri**, s. 68.

⁹¹³ **Ulus**, 17 Aralık 1949.

⁹¹⁴ **Ulus**, 17 Şubat 1950.

Madde 91: Oy pusulasının kapalı oy verme yerinde zarfa konulup kapatılması mecburidir.

Çalışmamızın konusunu yakından ilgilendiren propagandayla ilgili hükümlere de yer verilen seçim kanununda, ne tür araçlardan nasıl yararlanılabileceği ve nelerin yasak olduğu da tespit edilmiştir. Böylelikle seçim propagandalarının sınırları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu konuyla ilgili maddeler de şu şekildedir:

Madde 40: Seçim propagandası bu kanun hükümleri dairesinde serbesttir.

Madde 41: Seçim zamanında genel yollar üzerinde, mabetlerde, kamu hizmeti görülen kamu bina ve tesislerinde ve belediyece gösterileceklerden gayri meydanlarda sözlü propaganda yapılması yasaktır.

Madde 42: Açık yerlerde güneş battıktan doğuncaya kadar toplu olarak sözlü propaganda yapılmaz.

Madde 45: Radyolarda propaganda, her siyasi parti için günde on dakikayı aşamaz. En az beş seçim çevresinden aday göstermemiş olan siyasi partiler, yukarıdaki fıkra hükmünden faydalanamaz.

Madde 47: Radyolarda propaganda oy verme gününden önceki onuncu gün sabahından üçüncü gün sabahına kadar devam eder.

Madde 49: Hoparlörle propaganda halkın huzur ve rahatını bozmamak ve 42'inci maddeye uymak şartıyla serbesttir.

Madde 50: Oy verme gününden önceki üç gün içerisinde propaganda için duvar ilanı asmak veya yapıştırmak yasaktır.⁹¹⁵

2.3.2. Seçim Propagandaları

Yukarıda aktarılan gelişmeler kuşkusuz Türkiye'nin, siyasi partilerin ve toplumun yeni siyasal yapıya adaptasyon sürecini gözler önüne sermektedir. Öyle ki Türkiye artık çok partili siyasal yaşamın yerleşmesi ve yürütülmesi açısından geri dönülmez bir sürece girmiştir. Böyle bir ortamda Tevfik Fikret Sılay ve Faik Ahmet Barutçu 24 Mart 1950'de, TBMM'ye seçimin yenilenmesine dair bir teklif sunmuş ve bu teklif, 22 ret oyuna karşı 299 oyla kabul edilmiştir. Buna göre, seçimin 14 Mayıs 1950'de yapılması, TBMM'nin de 22 Mayıs 1950'de toplanması kararlaştırılmıştır.⁹¹⁶

Türkiye'nin ikinci çok partili seçimi olan 14 Mayıs genel seçimine Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti ve Millet Partisi katılmıştır.⁹¹⁷ Bu seçim de 1946

⁹¹⁵ *Resmî Gazete*, , Sayı: 7439, 21 Şubat 1950.

⁹¹⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 25, s. 1038-1048; **Ulus**, 25 Mart 1950.

⁹¹⁷ *12 Temmuz Beyannamesi* iktidarın bir icraatı iken, iktidar partisi konumundaki CHP'nin yanı sıra DP'de de önemli çalkalanmalara yol açmıştır. Öyle ki, Demokrat Parti mensupları arasında beliren fikir ayrılıklarından dolayı, Celal Bayar hemen İstişari Kongre'yi (Küçük Kongre) toplantıya çağırması ve 20 Temmuz'da toplanan kongrede, *Fiili Neticelere İntizar* isimli belge oybirliğiyle kabul edilmiştir. Ancak parti içindeki dalgalanmaların durulmaması üzerine, önce Sadık Aldoğan ve dört DP'li partiden ihraç edilmiştir. Ardından dört yönetim kurulu üyesi daha partiden uzaklaştırılmıştır. Bu gelişmeler yaşanırken parti içi kaynamalar sona ermemiş ve on DP'li milletvekili parti genel kurulunu tahakkümle suçlayarak Meclis'te *Müstakil Demokratlar Grubu*'nu kurmuş ve böylelikle DP'den ay-

genel seçiminde olduğu gibi Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti'nin sürekli karşı karşıya gelmesine ve her iki partinin yoğun seçim propagandalarına sahne olmuş, Millet Partisi ise çok etkili olamamıştır.

21 Temmuz 1946 genel seçiminde programlı bir seçim propagandası yürütmeyen Cumhuriyet Halk Partisi, seçim kararı alınmadan çok önce bu yönde çalışmalarına başlamıştır. Parti Genel Sekreter Yardımcısı Cevat Dursunoğlu'nun 19 Ağustos 1948'de ABD'deki Şükrü Esmer'e çektiği bir telgraf, seçim hazırlıklarına oldukça erken bir tarihte başladığını ve propagandaya verilen önemi göstermektedir. Öyle ki, telgrafta partinin propaganda ve basın teşkilatının yeniden organize edilmek istendiği, bu konularda deneyimli olan arkadaşlardan yararlanılmak istendiği ve Şükrü Esmer'in bu konudaki deneyimlerine de ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Propaganda konusunun Amerika Birleşik Devletleri'nde ileri bir düzeyde olduğunun da belirtildiği yazıda, Şükrü Esmer'in oradaki siyasi partilerin bu işleri nasıl organize ettiği konusunda bilgi toplaması ve literatür taraması yaparak, partiye bu konuyla ilgili yapılmış çalışmalar önermesi rica edilmiştir.⁹¹⁸ Şükrü Esmer'in bu yazıya karşılık olarak parti merkezine ne tür bilgiler verdiğine dair herhangi bir yazışmaya rastlanmamakla birlikte, Cumhuriyet Halk Partisi İdare Heyetinin, Propaganda ve Yayın Bürosu bünyesinde bir "Seçim İşleri Propaganda Komitesi" kurduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu gelişmeden sonra da Seçim İşleri Propaganda Komitesi, hemen hazırlıklara başlamış ve Ocak ayı gibi erken denilebilecek bir tarihte "1950 Seçim Kampanyası İçin Propaganda Programı" isminde bir rehber program hazırlamıştır. İçeriğinden anlaşıldığı kadarıyla sıkı bir çalışmanın sonucunda hazırlanan program; prensipler, teşkilat ve tatbikat isimli üç ana bölümden oluşmaktadır.⁹¹⁹

Prensipler bölümünde seçim propagandasının hangi fikri temellere dayanacağı belirlenmiştir. Altı maddede ele alınan söz konusu fikri temellerin ilkinde; partinin propaganda sürecinde, iktidar olduğu yıllardaki hizmetlerini anlatmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Buna göre iktidarı sürdürmenin kilit noktası, Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında yer alan ve daha önce halka vaat edilmiş olan işlerin

rılmışlardır. Söz konusu grup 1948 yılında Fevzi Çakmak'ın başkanlığında *Millet Partisi*'ni kurmuş ve Türk siyasal yaşamındaki yerini almıştır. Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, (Der. İsmet Bozdağ), İstanbul, 1986, s. 90-91; Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi(1839-1950)**, Cilt 1, 2004, s. 462.

⁹¹⁸ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/1362.621.1

⁹¹⁹ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/355.1490.1.

nasıl gerçekleştirildiğinin açıkça anlatılmasıdır. İkincisinde ise Cumhuriyet Halk Partisi'ni tekrar iktidarda kalmasını sağlayacak olan toplumsal sınıflar üzerinde durularak, programdan anlaşıldığına göre partinin küçük ve orta büyüklükteki çiftçiye, esnafa, sanayi ve ticaretle uğraşan girişimcilere, işçi sınıfına ve aydınlara, yani neredeyse toplumun tümüne hitap etmek istediği vurgulanmıştır. Bundan dolayı da seçim propagandası yapılırken programda yer alan hükümlerin tezada düşmeden birbirini tamamlayan bir yöntemle anlatılması gerektiği belirtilmiştir.

Fikri temellerin üçüncüsünde ise yöntem üzerinde durulmuştur. Buna göre propaganda faaliyetlerinin vatandaşların aklına değil duygularına hitap ettiği sürece başarılı olduğundan hareketle, propagandanın herhangi bir doktrin veya programı izah etmek olarak değil, psikolojik olarak etkilemek olarak ele alınmıştır. Demokrat Parti'nin 21 Temmuz 1946 seçimlerinde bu konuda oldukça başarılı olduğunun ama Cumhuriyet Halk Partisi'nin başarılı olmadığı vurgulanarak bir nevi özeleştirisi yapılmıştır. Ayrıca halk psikolojisinin asgari yorgunluk kaidesine göre çalıştığı ifade edilmiş, ajitasyonun doğruluk ve mantığın önüne geçtiği, bu bakımdan da halkı düşünmeye mecbur etmeden sadece samimi hisler sunulması gerektiği dile getirilmiştir.⁹²⁰ Fikri temellerin dördüncüsünde ise her milletin siyasi propagandasında kendine has bir milli hassasiyeti olduğuna değinilerek,⁹²¹ Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim propagandasını Türk milletinin şanlı tarihine dayandırması ve bunu sürekli tekrar etmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Fikri temellerin en ilginç olanı, din meselesi ve laiklik ile ilgili olan beşinci maddedir. Zira bu maddede Türkiye'deki laiklik anlayışı sorgulanmış ve seçim propagandası yapılırken din meselesine özel bir yer ayrılması gerektiği ifade edilmiş, propaganda yapanların din konusunda düşünceleri ne olursa olsun dini sosyal bir gerçeklik olarak kabul etmeleri gerektiği belirtilmiştir. Dinin insanların özel bir vasfı ve ana duygularından biri olarak ele alındığı bu maddede, Türkiye'deki laiklik uygu-

⁹²⁰ Demokrat Parti'nin "Yeter! Söz Milletindir!" afişinin vatandaşları etkilemede çok başarılı olduğu ve tek parti yönetiminden sıkılmış olan vatandaşların hislerine hitap ettiği, dolayısıyla başarılı olduğu vurgulanırken, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kullandığı "Atatürk, İnönü Cumhuriyet Halk Partisinin Başlarıdır. Oylarımızı Onların Partisine Vereceğiz" sloganının ve afişinin başarılı olmadığı ve partinin geniş halk kitlerine hitap edemediği ifade edilmiştir. **A.g.b.**, s. 4.

⁹²¹ Buna birtakım örnekler de verilmiştir. Amerika'da siyasi propagandanın yaşam standardının yükseltilmesine dayandığı ve siyasi partilerin yaşam standardını yükselteceklerini vaat ettikleri; Fransa'da Fransız tarihinin siyasi propagandanın en önemli materyal olduğu; İspanya'da şanlı maziden bahsedildiği; Almanya'da Germen üstünlüğünün propaganda esnasında sık sık vurgulandığı ve Sovyetlerde kapitalizm tehlikesi ve savaş tehlikesinin propaganda olarak işlendiği ifade edilmiştir. **A.g.b.**, s. 5.

lamalarının zamanla din aleyhtarlığına dönüşmesinin olumsuz sonuçlar doğurduğu üzerinde de durulmuş ve bu durum şu şekilde açıklanmıştır:

“Laiklik dünya ile ahiret işlerinin birbirinden ayrılması ve dinin siyasete, devlete karışmaması şeklinde anlaşılacağına bir dinsizlik sistemi, dinin ve dindarlığın hakir görülmesi manasını almıştır. Bugün halkın ifratla dini merasime, dini hislere avdet etmesi ve bunlara sıkı sıkıya sarılması ve bunu bir muhalefet vasıtası yapması bu anlayışın neticesidir... Bugün din hisleri irticam elinde kalıyor. Bunu onun elinden alarak müspet istikamette kıymetlendirmek lazımdır. Sır mücerret bir laiklik prensibine sadık kalmak düşüncesiyle böyle kuvvetli bir psikolojik manivelayı muhaliflere kaptırmanın doğru olmayacağı aşikârdır.”

Bu maddede ilginç olan diğer bir husus, Alevi vatandaşların da dikkate alınması gerektiği üzerinde durulmasıdır. Buna göre, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Sünnilik ve Alevilik konularını gündeme getirmesinin doğru olmadığı ifade edildikten sonra toplumun büyük bir çoğunluğunu oluşturan Alevilerle güçlü bir bağ kurulması ve Sünniliğin partinin zihniyetine hâkim olmadığının vurgulanması gerektiği ifade edilmiştir.⁹²² Prensipler bölümünün altıncı maddesinde ise partinin seçim propagandası olarak kullanacağı sloganlar üzerinde durulmuştur. Bütün dünyada geçerli olduğu gibi Türkiye'de de vatandaşların gelişmeler üzerinde fazla düşünmeye yanaşmadığı, dolayısıyla sloganların açık, kısa, net olması, doğrudan hislere hitap etmeleri ve bu anlayışın afişlere de yansıtılması gerektiği vurgulanmıştır. Türkiye'de demokrasinin kuruluşunda İnönü'nün tarihi bir öneme sahip olduğunun vatandaşlara açıkça anlatılması gerektiği de üzerinde durulan diğer bir konu olmuştur.⁹²³

“1950 seçim kampanyası için propaganda programı”nın ikinci bölümü ‘teşkilat’ başlığı altında işlenmiş ve propaganda teşkilatı, biri ‘öz teşkilat’ diğeri de ‘yabancı teşkilat’ olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Programa göre ‘öz teşkilat’, partinin ve halkevlerinin bünyesinde meydana getirilecek organlardan oluşacaktır. Bu çerçevede de illerde ve büyük ilçelerde bulunan parti idare heyetleri iki ya da üç kişiden oluşan propaganda komiteleri kurulacak ve bu komiteler, hem basınla hem de propaganda bürosuyla doğrudan iletişime geçecektir. Komitelerin görevleri de seçim işleri propaganda komitesinin ön gördüğü propagandayı hem parti üyelerine hem de seçmenlere yaymak ve seçmenlerin düşüncelerini merkeze bildirmeleri, böylelikle de parti ile seçmenler arasında köprü görevi üstlenmek olarak belirlenmiştir. Ayrıca bütün komitelerin propaganda malzemesi olarak kullanılacak materyalleri merkezden alacağı ifade edilmiştir. ‘Yabancı teşkilat’ ile kast edilen ise parti örgütü dışında ka-

⁹²² A.g.b., s. 6-7.

⁹²³ A.g.b., s. 7-8.

lan bütün mesleki ve sivil toplum kuruluşları içinde kurulacak ‘özel gizli komiteler’dir. Böylelikle daha geniş kitlelere ulaşılmaya çalışılması ve partinin oy oranının arttırılması hedeflenmiştir. Programdaki öngörüye göre bu örgütler içinde üçer, dörder veya beşer kişiden oluşan gizli propaganda komiteleri oluşturulacaktır.⁹²⁴

Programın üçüncü bölümü yukarıda da değinildiği gibi ‘tatbikat işleri’ başlığı altında ele alınmış ve yapılması öngörülenler; hükümete düşen işler, propaganda komitesine düşen işler ve taşra teşkilatına düşen işler olmak üzere üç başlık altında planlanmıştır. Plana göre hükümetin askerlik süresini bir buçuk yıla indirmesi, subayların Cumhuriyet Halk Partisi ile bağlarını güçlendirmek için hükümetçe birtakım girişimlerde bulunulması ve terfi işlerinin subayların lehine yeniden düzenlemesi, seçime yakın günlerde erlere izin verilmesini sağlaması, propaganda organlarının da bu işlerin Cumhuriyet Halk Partisi sayesinde yapıldığını anlatmaları gerektiği ifade edilmiştir. Milletvekillerinin ve özellikle de bakanların seçim bölgelerine yaptıkları seyahatleri yoğunlaştırmaları, gitmekle de kalmayıp halkın arasına karışmaları, kahvelere ve pazar yerlerine giderek seçmenlerle yakından temas kurmaları gerektiği vurgulanmıştır. Bunların haricinde çeşitli meslek gruplarından oluşan heyetlerin Ankara’ya davet edilmesi, İnönü ile görüşmelerinin sağlanması ve bu görüşmeler sırasında çekilen fotoğrafların basına servis edilmesi gerektiği, yerel ihtiyaçlarda sürünce kalmış işlerin seçimden önce tamamlanmaya çalışılması gerektiği de belirtilmiştir.

Propaganda komitesine düşen işler ise propaganda işlerini organize etmek, Matbuat Umum Müdürlüğü ile temas kurularak propaganda için ne gibi imkânlardan yararlanılabileceğinin tespitini yapmak, propaganda neşriyatında kullanmak üzere bakanlıklardan ve hükümetten önceki dönemlerin hizmet dökümlerini almak, herkese hitap eden afişler, el broşürleri ve el beyannameler bastırmak, parti mensuplarının göğüslerine takmaları için rozetler ve bayraklar hazırlamak olarak tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra partiye yakın basın organlarında parti programı ve hükümetin icraatları ile ilgili yazılar yayınlanmasının sağlanması, radyoda Atatürk ve İnönü’nün siyasi hayatları hakkında bilgiler okunması ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin hangi

⁹²⁴ Programa göre gizli propaganda komiteleri, çeşitli köy kooperatifleri, kooperatif birlikleri, esnaf cemiyetleri, işçi sendikaları, devlet daireleri, fabrikalar, özel iktisadi teşebbüsler ve yüksekokullarda oluşturulacaktır. **A.g.b.**, s. 9-11.

şartlarda ortaya çıktığı ve yaptığı hizmetler hakkında yayınlar yapılması ve sinemalarda gösterilmek üzere onar dakikalık kısa filmler hazırlanması da öngörülmüştür.

Taşra teşkilatına düşen işler kısmında ise teşkilatın, idare heyetleri bünyesinde kurulacak olan propaganda komitelerinin haftada bir merkeze rapor göndermelerini sağlaması; merkezde hazırlanacak propaganda broşürleri, el beyannameleri, afişler ve diğer malzemenin kimlere dağıtılacağı konusunda komitelere talimatlar vermesi; Halkevleri, Halkodaları, parti merkezleri ve diğer toplantı yerlerinde propaganda toplantıları düzenlemesi; partiye üye aydın kampanyaları yapması; şehir ve kasabaların meydanlarında kurulacak kürsülerde parti hatiplerine serbest konferanslar verdirmesi; parti ve Halkevleri binalarını süslemesi; seçim sandıklarının bulunduğu yerlere İnönü'nün konuşmalarından kesitler, afişler ve dövizler asması öngörülmüştür.⁹²⁵

Programın kim ya da kimler tarafından hazırlandığına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak içeriğinden anlaşılacağı üzere oldukça yoğun ve geniş çaplı bir çalışmanın eseri olduğunu söylemek mümkündür. Ama bu noktada önemli olan konu, söz konusu programın seçimde uygulanıp uygulanmadığıdır. Parti merkezinin teşkilatla yazışmalarına bakılırsa, ilk olarak her yerde propaganda komitelerinin oluşturulması için girişimlerde bulunulduğu görülmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'nin 30 Ocak 1950'de örgüte çektiği telgrafta, 1950 seçimlerinin öneminden bahsedilmiş, iktidarın sürdürülebilmesi için ve 1946 seçimlerinde yaşanan zorlukların tekrar yaşanmaması için propagandanın sistematik bir şekilde yapılması gerektiği ve bu çerçevede de propaganda komitelerinin bir an önce kurularak merkezin bilgilendirilmesi istenmiştir.⁹²⁶ Bu gelişme üzerine de Türkiye'nin çeşitli yerlerinden hemen çalışmalara başlanmış ve kurulan propaganda komitelerinin kimlerden oluştuğu Şubat-Mart aylarında parti merkezine bildirilmeye başlanmıştır.⁹²⁷ Böylelikle Cumhuriyet Halk Partisi, daha seçim kararı alınmadan önce ilk temel adımı atmış ve seçim propagandası işini organize etmeye başlamıştır. Bu arada prog-

⁹²⁵ **A.g.b.**, s. 11-18.

⁹²⁶ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/10.51.12.

⁹²⁷ Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse; Malazgirt İlçe İdare Kurulu Başkanlığının 22 Şubat 1950 tarihli, Fındıklı İlçe İdare Kurulu Başkanlığının 1 Mart 1950 tarihli, Şırnak İlçe İdare Kurulu Başkanlığının 4 Mart 1950 tarihli, Oltu İlçe İdare Kurulu Başkanlığının 5 Mart 1950 tarihli, Malatya İdare Kurulu Başkanlığının 15 Mart 1950 tarihli ve diğer İl-İlçe İdare Kurulu Başkanlıklarının telgrafları örnek olarak ele alınabilir. Bkz. **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/10.51-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15.

ramın propagandaya dair öngördüğü diğer önermelerin uygulanıp uygulanmadığına da yeri geldikçe değinilecektir.

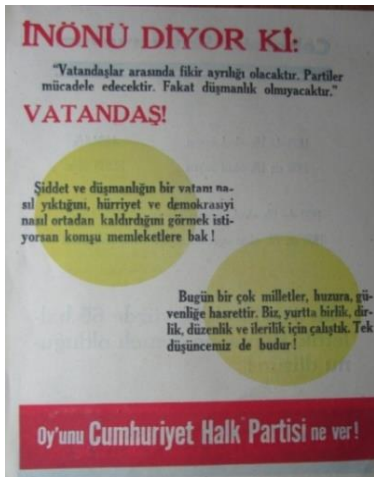
Seçim propagandasının seyrine bakıldığında Cumhuriyet Halk Partisi'nin birçok yöntemi kullandığı ve hazırlanan programın 1950 seçim sürecinde uygulandığı dikkat çekmektedir. Bu çerçevede parti; çeşitli konuları içeren broşür ve beyannameler yayınlamış, yurt gezileri ve mitingler düzenlemiş, başta Ulus gazetesi olmak üzere basından yararlanmış, radyo yayınları yapmış, çeşitli afişler aracılığıyla da seçmenleri etkilemeye çalışmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin yanı sıra Demokrat Parti'nin de bütün bu propaganda yöntemlerini kullanmasından dolayı Türkiye'deki seçim çalışmalarının ilk olarak 14 Mayıs 1950 genel seçimi sürecinde kampanya denebilecek düzeye gelebildiği kabul edilmektedir.⁹²⁸

2.3.2.1. El İlanları, Broşürler ve Seçim Beyannameleri

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1950 genel seçiminde başvurduğu propaganda yöntemlerinin başında el ilanları, broşürler ve beyannameler yer almıştır. Hatırlanacağı üzere propaganda programının üçüncü bölümünde de propaganda komitesinin görevlerinden biri, seçim propagandasında kullanılmak üzere bakanlıklardan ve hükümetten önceki dönemlerin hizmet dökümlerinin alınması ve bu bilgilere istinaden herkese hitap eden el ilanları, broşürler ve beyannameler hazırlanarak bütün örgüte gönderilmesiydi. Örgüt de merkezde hazırlanacak olan bu materyalleri ve diğer propaganda malzemelerini seçim sürecinde kullanacaktı. TBMM'de seçim kararının alınmasından hemen sonra, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği tarafından 30 Mart 1950'de parti örgütüne çekilen bir telgraf, el ilanlarının içeriklerine ve nasıl hazırlanmaları gerektiğine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Propaganda malzemesi olarak kullanılacak el ilanlarının gönderildiğinin belirtildiği yazıda, il ve ilçe idare kurullarına, kullanabilecekleri bir matbaaları varsa el ilanı, broşür vs. propaganda malzemesi hazırlayabilecekleri bildirilmiştir. İç politikadan dış politikaya, işçi haklarından köylülerin durumuna ve ulaşımaya kadar çeşitli konuları içeren ve geçmişte yapılan hizmetlerin sloganlaştırılmış hali olarak hazırlanmış olan el ilanları, broşürler

⁹²⁸ Necati Özkan, **Türkiye ve Dünyadan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar**, Mediacat Kit., İstanbul, 2002, s. 27.

ve seçim beyannamesiyle de paralellik arz etmektedir.⁹²⁹ Bu arada propaganda komisyonu ile Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği arasında gerçekleşen bir yazışmada el ilanlarının yanı sıra ilerde değinilecek olan broşür ve afişlerin basım miktarına dair yer alan bilgiler, söz konusu propaganda malzemelerinin ne kadar önemsendiğini göstermesi açısından dikkate değerdir. Buna göre, komisyonca belirlenmiş olan sekiz el ilanının her birinden beş yüzer bin adet gibi azımsanmayacak miktarda basılması uygun görülmüştür.⁹³⁰

Çift taraflı olan el ilanları, ön yüzleri renkli basım olacak şekilde hazırlanmıştır. Farklı konuların ele alınarak işlendiği el ilanlarının ilki, **“İnönü Diyor ki”** başlıklı olup, beyaz zemin üzerine kırmızı ve sarı renklerin kullanıldığı dikkat çekmektedir. El ilanında, hem Cumhuriyet Halk Partisi’nin, ülkede birlik beraberliğin sembolü olduğu mesajı verilmeye çalışılmakta, hem İnönü’nün bununla ilgili bir cümlesine yer verilmekte hem de Demokrat Parti’nin partiler arası

ilişkilerde şiddet ve düşmanlık güden bir siyasi parti olduğu mesajı verilmeye çalışılmaktadır. El ilanında şiddet yanlısı siyasi partilerin iş başına gelmesi durumunda demokrasinin ortadan kalktığı mesajı da verilmeye çalışılmış ve komşu ülkelerin bu duruma birer örnek olduğu hatırlatılmıştır. Söz konusu el ilanı, diğerlerinde olduğu

gibi kırmızı kutucuk içinde **“Oy’unu Cumhuriyet Halk Partisi’ne ver!”** şeklinde bitmektedir. Demokrat Parti’nin şiddet yanlısı olmakla eleştirilmesi, ilerde de görüleceği üzere, Cumhuriyet Halk Partisi’nin en fazla kullandığı seçim söylemlerinden biri olacaktır.

El ilanının arka yüzü ise **“Cehaletle Savaşıyoruz!”** başlıklı olup, Cumhuriyet dönemi boyunca eğitim alanında yaşanan gelişmelerle ilgili bilgiler içermektedir.⁹³¹ El ilanı dikkatlice incelendiğinde, ön yüzün

⁹²⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/10.54.16

⁹³⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/1393.624.1

⁹³¹ Söz konusu ilanda İlkokul sayısının 1923’te 4894 iken, 1950’de 12.535’e çıktığı; öğrenci sayısının da 341.941’den 1.474.671’e çıktığı vurgulanarak, ilköğretim işinin yüzde 65 oranında halledildiği ve

içeriğiyle arka yüzün içeriği arasında bir paralellik olmadığı görülür. Normalde iki taraf arasında bir bütünlük olması gerekir türünde bir beklenti oluşmasına rağmen, söz konusu el ilanı, birden fazla mesaj verilmeye çalışıldığı yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır.

Demokrat Parti'nin hedef alındığı diğer bir el ilanı da **“Muhalefetin Baş Sermayesi”** başlıklıdır. İlanı göre, muhalefetin seçim söylemi; 1923'ten 1950'ye kadar Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı tarafından yapılanları kötülemek ve doğru işleri yanlış göstermeye dayanmaktadır. İlanın devamında, **“Vatandaş onlara kanma!”** denilerek, yıllardır yapılan hizmetlerin unutulmaması istenmiş ve seçmenlerin Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklemesi istenmiştir. El ilanının arka yüzünde ise

muhallifler adına propaganda yapanlara merkezden verildiği iddia edilen cümlelere yer verilmiştir. Buna göre Demokrat Parti merkezinin propagandacılarına; köye gidip, iktidar partisinin şehirlileri tuttuğunu, şehirlerde de Cumhuriyet Halk Partisi'nin köylü partisi olduğunu ve şehirlerde yaşayanlara bakmadığı yönünde propaganda yaptığını iddia etmektedir. El ilanında bunlar, muhaliflerin oynadıkları oyunlar olarak ele alınmış ve vatandaşların bu oyunlara inanmaması istenmiştir.⁹³²

İktidar partisi, 1950 genel seçiminde farklı toplumsal kesimleri hedef almış ve bunu da el ilanlarına yansıtmıştır. Bu kapsamda kırsal kesim için hazırlanan el ilanında; Cumhuriyet Halk Partisi'nin köylüler için benimsediği siyaset; yan tarafta da görüldüğü üzere, topraksıza toprak, ucuz kredi imkânları, tarım ürünlerini yüksek fiyatlar belirleme, modern tarım ve refah seviyesi yüksek bir yaşam olarak ifade edilmiştir. Söz konusu el ilanının arka yüzünde ise Türkiye'de birliği,

bunun önemsenmesi gereken bir gelişme olduğu mesajı verilmiştir. **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/355.1490.1

⁹³² **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/355.1490.1

düzeni ve demokrasiyi Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurduğu ifade edilmiş ve seçmenlerin iktidar partisine oy vererek, koruması gerektiği vurgulanmıştır.⁹³³ Burada Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 genel seçiminde olduğu gibi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1923'ten itibaren yaptığı işleri referans olarak gösterdiği, bunları seçmenlere hatırlattığı ve bunların sürdürülebilmesi için partinin seçmenler tarafından desteklenmesi gerektiği vurgusu söz konusudur.

Kırsal kesime yönelik olarak hazırlanmış olan bir diğer el ilanında ise köylülerin varlıklı olmasının Cumhuriyet Halk Partisi'nin hedeflerinden biri olduğu vurgulanmıştır. Cumhuriyet döneminde köylülerin lehine yapılan düzenlemelerin de yer aldığı el ilanının ön yüzünde; ilk iş olarak Aşar Vergisi'nin kaldırıldığı, tefeciliğin ortadan kaldırıldığı, Ziraat Bankası ve kurulan tarım kredi kooperatifleri sayesinde çiftçilere uygun kredi imkânları sağlandığı, tohum ıslahının yapıldığı ve yapılmaya devam

edildiği, çiftçilere modern tarım tekniklerinin öğretilmeye devam edildiği, tarımda makineleşmenin sağlanmaya çalışıldığı, topraksız köylülere toprak dağıtıldığı, hayvancılığın ilerletilmekte olduğu, Gelir Vergisi Kanunu ile tarım ürünlerinin vergiden muaf tutulduğu vurgulanmıştır. Aynı el ilanında geleceğe dönük de vaatlerde de bulunulmuştur. Buna göre bütün köylere su, yol, temiz su ve okul hizmetlerinin götürülmeye çalışılacağı, böylelikle de köylülerin, refah seviyesi yüksek yaşam koşullarına ulaşmasının sağlanacağı ifade edilmiştir.

El ilanının arka yüzünde ise yine muhalefet hedef alınmıştır. Muhalefetin, "İhtilâl hakkımızdır" şeklinde bir söylem geliştirdiğinin ifade edildiği ilanda, Balkanlar'daki gelişmelerden örnekler verilerek, Yunanistan'da bu tür söylemlerin yıllarca kardeşkanı dökülmesine sebep olduğu vurgulanarak, vatandaşların bu tür ifadelere karşı dikkatli olması ve inanmaması gerektiği belirtilmiştir. İlanın sonunda da Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy

verilmesi istenmiştir.⁹³⁴ Burada altı çizilmesi gereken temel nokta, Cumhuriyet Halk

⁹³³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/355.1490.1

Partisi'nin huzuru, güvenliği, iç barışı ve demokrasiyi ön plana çıkarmış olması ve bütün bunların da güvencesi olarak kendisini göstermesidir.

Türkiye’de sanayi alanında yaşanan gelişmeler de el ilanlarında işlenmiştir. Sanayileşmenin, Cumhuriyet Halk Partisi’nin en büyük başarılarından biri olarak ele alındığı el ilanının ön yüzünde; Türkiye’nin ipliği ve unu bile dışardan alan bir ülkeyken, 1923’ten 1950’ye kadar kurulan 6000 fabrikayla övünülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Öyle ki ilana göre; 1923’te sanayi sektöründe çalışanların sayısı 16.000 iken, 1950’de 350.000’e çıkmıştır.

İlanın arka yüzünde, öncekilerde olduğu gibi, yine muhalefet hedef alınmıştır. Burada,

“**Vatandaş! Hür bir memlekette ‘istibdat var!’ Diyenden kork**” şeklinde bir ifadeye yer verilmiş olup, muhalefetin her istediğini yazıp çizmesine ve söylemesine rağmen, “**istibdat var**” şeklinde propaganda yaptığı ifade edilmiştir. Demokrasi sayesinde özgürce hareket edenlerin, demokratik sistemi katledebileceği, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da yaşanan gelişmeler de örnek gösterilerek, şu sözlerle vurgulanmış ve seçmenler dikkatli olmaya davet edilmiştir:

“İkinci Dünya Savaşından sonraki Avrupa memleketlerine ibretle bak! Bu memleketlerin birçoğunda hürriyet ve demokrasi adı altında konuşanlar, iktidara gelince ilk iş olarak hürriyeti ve demokrasiyi yok ettiler. Hürriyeti öldürmek için hürriyetten faydalandılar.”

“Vatandaş! Görüyor ve duyuyorsun; her istediklerini yazıyor ve söylüyorlar. Öyle iken istibdattan bahsediyorlar. Hürriyet sayesinde hür hareket edenler, hürriyeti katledebilirler. Oy vereceğin partiye dikkat et.”⁹³⁵

⁹³⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/355.1490.1

⁹³⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/355.1490.1

niteliğinde de olan el ilanının devamında; İş Kanunu ile işçi haklarının istismar edilmesinin önlenildiği, Çalışma Bakanlığının kurulduğu, işçi haklarının korunması için sendikalar, birlikler ve iş mahkemeler kurulduğu vurgulandıktan sonra, işçilerinin

“İşçi Vatandaş” şeklinde başlayan ve doğrudan işçi sınıfı hedeflenerek hazırlanmış olan yan taraftaki el ilanında; işçilere, **“İçtimai adalete dayanmayan bir hürriyetin kıymeti olur mu?”** şeklinde bir soru yöneltilerek, Cumhuriyet Halk Partisi’nin bu konuda ne gibi düzenlemeler yaptığı sıralanmıştır. Demokrat Parti’nin işçi sınıfına grev verilmesi gerektiği ve iktidara gelmesi durumunda, işçi sınıfına grev hakkını tanıyacağına cevap niteliğinde de olan el ilanının devamında; İş Kanunu ile işçi haklarının istismar edilmesinin önlenildiği, Çalışma Bakanlığının kurulduğu, işçi haklarının korunması için sendikalar, birlikler ve iş mahkemeler kurulduğu vurgulandıktan sonra, işçilerinin kazançlarının artması için Gelir Vergisi Kanunu ile işçilerin ödeyeceği vergi miktarının üçte birine indirildiği vurgulanmıştır. Bu el ilanının öncekilerden farkı, ön yüzü ile arka yüzünde aynı hedef kitleye hitap edilmiş olmasıdır. Yani Ön yüzün de arka yüzün de içeriği işçi sınıfını hedef almaktadır. Öyle ki ilanın arka yüzünde; Cumhuriyet Halk Partisi’nin işçi sınıfı lehine yaptığı düzenlemelerden söz edilmeye devam edilmiş ve şu sloganlarla sona ermektedir:

“İşçi Vatandaş!

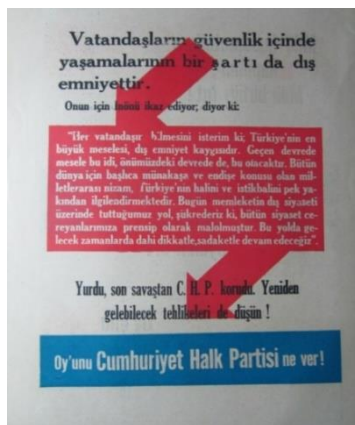
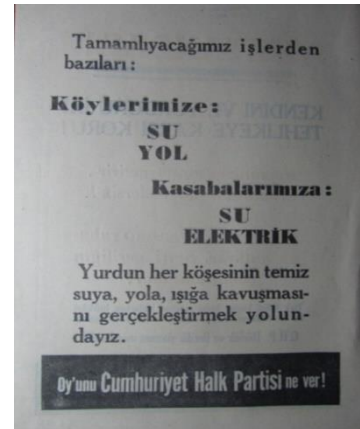
Senin ailenin, çocuklarının varlığını, istikbalini C.H.P. emniyet altına aldı.”

“Oy’unu Cumhuriyet Halk Partisi’ne Ver!”⁹³⁶

⁹³⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/355.1490.1

Dikkat çeken el ilanlarından biri de bütün vatandaşları komünizm ve irticaya karşı dikkatli olmaya davet eden ilandır. Dönemin ortamına ve Türkiye'nin izlediği iç ve dış politikaya uygun olan söz konusu el ilanında; vatandaşların ülkeyi Komünizme karşı koruması gerektiği vurgulandıktan sonra, komünizmin esaret getirdiği ve toplumun insanlık vasıflarını kaybettiği ifade edilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi, seçim süreci boyunca ara ara komünizm tehlikesini dile getirmiş, dolayısıyla da propaganda söyleminde bu konuya yer vermiştir. Aynı el ilanında irticanın ikinci büyük tehlike olarak ele alınması da dikkate değerdir. Ancak propaganda faaliyetlerine bir bütün olarak bakıldığında komünizmin sık sık bir tehdit olarak vurgulanmasına karşın, irticanın aynı düzeyde bir propaganda malzemesi olarak kullanılmadığı görülmüştür. İlanın arka yüzünde ise oldukça farklı konulara temas edilerek, kırsal kesim hedef alınmış ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeni dönemde yapmayı planladığı hizmetlere yer verilmiştir. Buna göre; köylere su ve yol; kasabalara da su ve elektrik götürülmesi tamamlanacak bazı işler arasında ele alınmış ve ülkenin her tarafına temiz su, yol ve elektriğe kavuşturulması yolunda ilerlendiği belirtilmiştir.⁹³⁷

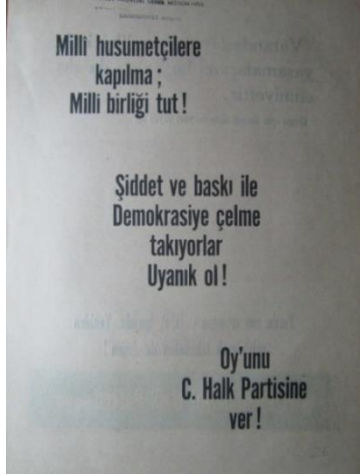

El ilanlarının sonuncusu da dış politika ile ilgilidir. Toplumun güvenli bir ortamda yaşamasının şartlarından biri olarak ele alındığı ilanda, Türkiye'nin İnönü'nün başarılı dış politikası sayesinde İkinci Dünya Savaşı dışında kalabildiği hatırlatılmış ve İnönü'nün şu sözüne yer verilmiştir:

“ Her vatandaşın bilmesini isterim ki, Türkiye'nin en büyük meselesi, dış emniyet kaygısıdır. Geçen devrede mesele bu idi, önümüzdeki devrede de, bu olacaktır. Bütün dünya için başlıca münakaşa ve endişe konusu olan milletlerarası nizâm, Türkiye'nin halini ve istikbalini pek yakından ilgilendirmektedir. Bugün memleketin iç ve dış siyaseti üzerinde tuttuğumuz yol, şük-

⁹³⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/355.1490.1

rederiz ki, bütün siyaset cereyanlarımıza prensip olarak mal olmuştur. Bu yolda gelecek zamanlarda dahi dikkatle, sadakatle devam edeceğiz.”

İlanın arka yüzünde ise muhalefet hedef alınmıştır. Yoğun bir içeriğe sahip olmayan bu kısımda vatandaşlar uyarılmakta ve şunlar ifade edilmektedir:

“Milli Husumetçilere kapılma, Milli birliği tut!”

“Şiddet ve baskı ile demokrasiye çelme takıyorlar Uyanık ol!”

“Oy’unu C. Halk Partisine ver!”⁹³⁸

Yukarıda aktarılan el ilanlarının haricinde Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği tarafından örgüte çekilen bir telgrafta, hazırlanması öngörülen el ilanlarının içeriklerine dair bilgiler de verilmiştir.⁹³⁹

El ilanlarının yanı sıra broşürler de seçim sürecinin önemli propaganda malzemeleri arasında yer almıştır. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin parti örgütüne gönderdiği bir yazıda, propaganda teşkilatının yararlanması için merkezden propaganda malzemesi serisi adı altında basılı bir takım notlar gönderildiği belirtilmektedir. 11 Nisan 1950 tarihli yazıda, bu malzemelerin il, ilçe ve köylerde vatandaşlara dağıtılması ve yapılacak toplantılar sırasında katılımcılara da verilmesi istenmektedir. Ancak yazıda el ilanları ve broşürlerden oluştuğu ifade edilen bu mal-

⁹³⁸ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/355.1490.1

⁹³⁹ Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği tarafından örgüte çekilen bir telgrafta, hazırlanması öngörülen el ilanlarının içeriklerine dair bilgiler şu bilgiler bulunmaktadır: “Arkanda harpler, ölümler, harabeler, haydutlarla dolu dağlar, açlık ve sefalet o karanlık geçmişten uzaklaştık. Durmaktan ve gerilemekten kork! CHP ile beraber daha mesut, daha aydınlık bir geleceğe yürü. Oyunu C. Halk Partisine ver.”; “1923’te 3162 Kilometre Demiryolumuz Vardı. Bunların Hepsini Yabancıların Elinde idi. Bugün 6807 Kilometre Demiryolumuz Vardır. Hepsini Devletindir, Milletindir.”; “Bu Devirden Önce Devletin ve Millet Adı Ne idi? Hasta Adam! Bugün Nedir? Balkanların, Yakın ve Uzak Doğunun En Sağlam Devleti, En Diri Milleti! Bu Devri Kuranlara ve Onu Yaşatacak Olanlara Oyunu Ver! C. Halk Partisi”; “İstiklal Savaşında Kurtulduk, İnkılap Savaşında Kuvvetlendik, CHP’nin Tarihi Bu Savaşların, Hürriyet ve Hakların Tarihidir. Bu Tarihi Devam Ettirmek Senin Elindedir. Oyunu C. Halk Partisine Ver!”; “Sana henüz yapılmamış olanlardan bahsedene bakma; yapılmış Olanlara Bak! Bu vatana ve bu halka asırlardan beri bakılmamış olduğunu unutma, Geleceği, geçmişten gör Oyunu C. Halk Partisine ver!” **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/10.54.16

zemelerin içerikleri hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.⁹⁴⁰ Tespit edilebildiği kadarıyla, Cumhuriyet Halk Partisi hükümetlerinin 1950'ye kadar yapmış olduğu hizmetleri içeren beş broşür hazırlanmıştır. Söz konusu broşürler şunlardır:

- C.H.P. Hükümetlerinin Milli Eğitim ve İçişleri Alanındaki Başarıları Hakkında Not
- C.H.P. Hükümetlerinin Sanayi, Maden, Ticaret ve Maliye Alanlarındaki Başarıları Hakkında Not
- C.H.P. Hükümetlerinin Ziraat Alanındaki Başarıları Hakkında Not
- C.H.P. Hükümetlerinin Dışişleri ve Sağlık Alanındaki Başarıları Hakkında Not
- C.H.P. Hükümetlerinin Bayındırlık ve Ulaştırma Alanındaki Başarıları Hakkında Not

Cumhuriyet Halk Partisi'nin önemli propaganda materyalleri arasında yer alan bu broşürlerin her birini ayrı ayrı incelemek yararlı olacaktır. **“C.H.P. Hükümetlerinin Milli Eğitim ve İçişleri Alanındaki Başarıları Hakkında Not”** isimli broşür, iki bölümden oluşmuştur. Broşürde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurulduğu an itibariyle vaat ettiği reformlar arasında Milli eğitime özel bir önem verdiği belirtilmiş ve bu alanda yapılan işler istatistiksel veriler de kullanılmıştır. Buna göre, İlkokul sayısı 123'te 4.894 iken 1950'de 12.535'e çıkarıldığı vurgulanmıştır. İlköğretimi az nüfuslu köylere kadar yaymak için Köy Öğretmen Okulları ve Köy Enstitüleri'nin açıldığı belirtilerek, Köy Enstitüleri'nin kuruluşundan bu yana 122.159 köy öğretmeni mezun ettiği belirtilmiştir. Vaktiyle sayıları çok az olan Orta Öğretim kurumlarının hem parasız hale getirildiği, hem sayılarının arttırıldığı, hem de kızlar için ayrı ve karma okullar açıldığı ifade edilmiştir.

Teknik ve mesleki eğitimin geliştirildiği, birçok şehir ve kasabada çeşitli meslek okulları ile enstitülerin açıldığı belirtildikten sonra, 1927-1938 yılları arasında teknik öğretimde kız ve erkek öğrencilerin sayısı 1652 iken 1950'de 70.835'e çıktığı vurgulanmıştır. Bununla ilgili hazırlanan tabloda da çeşitli okullarda kayıtlı olan öğretmen ve öğrenci sayıları paylaşılmıştır. Yüksekokulların ve üniversitelerin sayılarındaki artışlara da yer verilen broşürde, çeşitli tarihlerde Ankara ve İstanbul'da açılan Fen, Tıp, Hukuk, İktisat, Edebiyat, Orman, Veteriner, Ziraat, İnşaat, Makine ve Mimarlık fakülteleri ile Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi ile Dişçilik ve Eczacılık okullarına ve öğrenci sayılarına yer verilmiştir. Beden eğitimi faaliyetlerinin de Cumhuriyet Halk Partisi hükümetleri tarafından önemsendiğinin belirtildiği broşürde birçok şehir ve kasabada stadyumlar, sahalar ve çeşitli spor tesislerinin haricinde,

⁹⁴⁰ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/ 10.55.1

beden eğitimi ve spor işlerini organize etmek üzere Yüksek Beden Terbiyesi Enstitüsü'nün kurulduğuna belirtilmiştir.⁹⁴¹

Broşürün ikinci bölümü, içişleri alanındaki hizmetleri içermektedir. Osmanlı Devleti'nden olumsuz bir miras alındığı, eşkıyalığın, yol kesmelerin ve vatandaşların mallarının gasp edildiği bir ortamın var olduğu belirtildikten sonra,⁹⁴² Cumhuriyet yönetiminin 1923 itibarıyla modern bir devlet kurmak için yaptığı çalışmalara değinilmiştir. Bu çalışmalar iller idaresi, hükümet konakları, belediyeler, köyler, bucak teşkilatları ve doğu kalkınması gibi başlıklar altında ele alınmıştır.⁹⁴³

⁹⁴¹ **C.H.P Hükümetlerinin Milli Eğitim ve İçişleri Alanındaki Başarıları Hakkında Not**, Meşher Basımevi, İzmir, 1950, s. 1-13.

⁹⁴² Osmanlı Devleti'nden miras kalan yapı ile ilgili şöyle bir tablo çizilmiştir: “İmparatorluk devrinde ihmal edilmiş, harp ve istilaların birbirini takip etmesi yüzünden harap olmuş bir vatan. Fakru zarurete düşmüş, takatsiz kalmış bir millet. Doğu illerimizde halk, mal ve can kaygusunda. Değil bir köylünün, köyünden kalkarak en yakın hükümet merkezi olan bucağa, ilçeye hatta vazifeli bir hükümet memurunun halk işleri için halkın ayağına gidebilmesi imkânsızdı. Doğuda bir memurun tayin edildiği yere gidebilmesi için kendine jandarma ve askeri müfrezeler katılırdı. Bundan başka batı illerimizle birlikte yurdun muhtelif yerlerinde efradı iki bini aşan doksan eşkıya çetesi köyleri, kasabaları basıyor, yolları kesiyor, kasabalıya ve köylüye göz açtırmıyordu.” **C.H.P Hükümetlerinin Milli Eğitim ve İçişleri Alanındaki Başarıları Hakkında Not**, s. 14-15.

⁹⁴³ İller idaresi kısmında, devlet hizmetlerini halka ulaştırmak için mevcut yapıya 117 ilçe ve 270 bucak kurduğu; halkın devlet hizmetlerinden daha çok yararlanması için yeni ilçeler ve bucakları kuracağı ve bununla ilgili bir takım planlar yapıldığı ifade edilmiştir. Hükümet konakları kısmında ise, 1923 öncesinde hükümet konaklarının sayısının çok az olduğu ve bu amaçla izbe yerlerin kullanıldığı belirtildikten sonra, 1950'ye kadar 14 il, 160 ilçe ve 34 bucakta yeni hükümet konaklarının yapıldığı ve bunların sayısının yeni dönemde arttırılacağı vaat edilmiştir. Belediyeler kısmında; şehir ve kasabaların kalkınması için demokratik anlayış içinde halkın kendi işlerini, kendisinin seçtiği meclisler aracılığıyla yapması için çeşitli yasal düzenlemeler yapıldığı belirtilmiştir. Bunlara Belediye Kanunu, 1933'te kurulan Belediyeler Bankası örnek olarak verilmiş ve Belediyeler Bankası'nın sermayesinin sürekli arttırıldığı ifade edilmiştir. Köyler kısmında; cumhuriyetin ilanını takiben yürürlüğe giren Köy Kanunu'nda söz edildikten sonra 1923'ten bu yana köylerde açılan okul sayıları, görevlendirilen öğretmen ve sağlık personeli sayısı, içme suyu, meydan, köprü, çeşme ve yollar hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Özellikle okul yapımı ve sayısı üzerinde durulan bu kısımda, 1946 itibarıyla bu iş için ayrılan bütçelerin sürekli arttığı ve 1950'de sekiz milyonluk bir bütçe ayrıldığı belirtilmiştir. Doğu kalkınması kısmında; doğu illerinin yeni şose yollar ve demiryolları haricinde ihtiyaç duyulan çeşitli tesislere sahip olabilmesi için 1949'da yeni bir program yapıldığı ve bu amaçla da 1949'da 10 milyonluk bir bütçe ayrıldığı belirtilerek yapılması planlanan hizmetlerde söz edilmiştir. Bununla ilgili olarak da 10 milyonluk bütçenin 5.100.000 lirasının yol işlerine ayrıldığı belirtilmiş ve bu kapsamda; Nizip-Birecik arasında 17 kilometre yol yapıldığı, Birecik-Siverek arasında 183 kilometrelik yolun 40 kilometresinin yeniden yapılarak üst tarafının onarıldığı, Siverek-Diyarbakır-Silvan arasında 26 kilometrelik yol yapıldığı ve 165 kilometrelik yol onarımı yapıldığı vb. örnekler verilmiştir. Milli Eğitim işlerine 1.200.000 lira ayrıldığı vurgulanarak, 19 doğu ilinin merkezlerinde birer ilkokul binası yapıldığı, Erniz Köy Enstitüsü'ne 20.000 lira para yardımı yapıldığı vb. örnekler verilmiştir. Tarım işlerine de bütçeden 1.100.000 lira ayrıldığı belirtilerek, Van'ın Erciş ilçesinin Zeylan bölgesinde bir hara kurulduğu, Van bölge laboratuvarlarının inşasına başlandığı, Elazığ'da bir bakteriyoloji enstitüsünün inşasına başlandığı ve Hakkâri, Van ve Ağrı illerinde çeşitli hayvan hastalıklarıyla mücadeleye başlandığı vurgulanmıştır. Sağlık işlerine ise bütçenin 1.200.000 lirasının ayrıldığı ifade edilerek, Hakkâri, Van, Urfa, Mardin, Ağrı ve Bingöl illerinde seyyar sağlık ekiplerinin kurulduğu, Akçakale, Özalp ve Nusaybin'de yeni sağlık merkezlerinin kurulduğu belirtilmiştir. Broşürün sonunda ise 1950 yılında da doğu illerindeki sağlık, tarım, yol, milli eğitim, kömür işletme ve veterinerlik işlerine har-

“C.H.P. Hükümetlerinin Sanayi, Maden, Ticaret ve Maliye Alanlarındaki Başarıları Hakkında Not” isimli broşür; sanayide kalkınma, ticarete kalkınma ve mali kalkınma olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Başlangıç olarak Osmanlı Devleti’nden kalan mirasın anlatıldığı broşürde, cumhuriyetin ilanından önce milli bir sanayi, ticaret ve ulaşım politikasının bulunmadığı; en önemli iş alanlarının yabancıların elinde olduğu ve yabancılara tanınan ayrıcalıklardan dolayı ulusal bir ekonomik yapının söz konusu olmadığı vurgulanmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra ise bu ekonomik yapının kısa bir zamanda bir milli ekonomiye dönüştürüldüğü böylelikle de siyasi bağımsızlığını ilan eden Türkiye’nin ekonomik bağımsızlığını da kazandığı iddia edilmiştir. Türkiye’nin sanayi ve ticaret alanındaki başarıları şu şekilde sıralanmıştır: Kapitülasyonların kaldırılması, 1927’de Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun çıkarılması, 1931’de Devletçiliğin parti programına alınması ve uygulanmaya başlaması, Devlet eliyle sanayileşmeyi sağlamak için 1933’te Sümerbank’ın, madenlerin işletilmesini sağlamak için de Etibank’ın kurulması, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ve bu kapsamda kurulan fabrikalar.⁹⁴⁴

Madencilik gelişim aşamalarına da yer verilen broşürde, madenlerin Osmanlı Devleti döneminde yabancıların elinde olduğu, Cumhuriyet döneminde ise madencilik özel bir önem verildiği ve bu anlamda bir gelişimin yaşandığı ifade edilmiştir. Etibank’ın Türkiye’de madencilik gelişmesinde önemli bir rol üstlendiği de ifade edildikten sonra kömür, linyit, krom, demir, bakır, kükürt ve çimento üretim miktarlarının 1925-1948 yılları arasındaki artış miktarları paylaşılmıştır.⁹⁴⁵

Ticarete kalkınma bölümünde hem iç ticaretin hem de dış ticaretin gelişim aşamalarına temas edilmiştir. Osmanlı döneminde iç ticaretin de dış ticaretin de yabancıların elinde olduğu, dolayısıyla Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında milli bir tüccar sınıfının olmadığı vurgulanmış ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin çabalarıyla iç ticarete yerli bir tüccar sınıfının oluştuğu, yerli sermayeyle çeşitli şirketlerin kurulduğu, bunların korunması için ticaret odaları, esnaf loncaları ve ticaret borsaları gibi teşekküllerin oluşturulduğu vurgulanmıştır. Dış ticaretin gelişimi konusunda ise an-

canmak üzere 14 milyon liralık bütçe ayrıldığı belirtilmiştir. **C.H.P Hükümetlerinin Milli Eğitim ve İçişleri Alanındaki Başarıları Hakkında Not**, s. 14-24.

⁹⁴⁴ **C.H.P. Hükümetlerinin Sanayi, Maden, Ticaret ve Maliye Alanlarındaki Başarıları Hakkında Not**, b.y.y., Ankara, 1950, s. 1-16.

⁹⁴⁵ **C.H.P. Hükümetlerinin Sanayi, Maden, Ticaret ve Maliye Alanlarındaki Başarıları Hakkında Not**, s. 17-19.

cak Lozan'dan sonra Türkiye'nin gümrük tarifelerini düzenleyebildiği ve iç ticaret ile yerli sanayinin korunabildiği vurgulandıktan sonra, yapılan çalışmalar sonucunda da 1934 itibariyle dış ticaret açığının kapandığı belirtilmiştir. İhracatla ilgili istatistiksel verilere de yer verilen bu kısımda, ihracatın 1938'de 145 milyon iken 1943'te 694 milyona çıktığı bilgisine yer verilmiştir.⁹⁴⁶ Broşürün Mali kalkınma başlığı altında ise ağırlıklı olarak Osmanlı'dan bu konuda alınan kötü miras, Cumhuriyet Halk Partisi'nin benimsediği denk bütçe uygulaması üzerinde durulmuş ve çeşitli istatistiksel verilere yer verilmiştir.⁹⁴⁷

“C.H.P. Hükümetlerinin Ziraat Alanındaki Başarıları Hakkında Not”

İsimli broşür ise partinin 1950 genel seçimi sürecinde hazırladığı diğer bir broşürdür. Köylüyü rahatlatmak ve emeğinin karşılığını alabilmesini sağlamak amacıyla Aşar Vergisi'nin kaldırılmasıyla çok tarım alanında temel bir adımın atıldığı belirtildikten sonra çiftçiyi korumak ve üretimini arttırmak için çeşitli önlemler alındığı vurgulanmıştır. Söz konusu önlemler de ziraat alanındaki başarılar, ormancılık, hayvan ıslahı ve toprak işleri olmak üzere toplamda dört bölümde ele alınmış ve söz konusu konularda Cumhuriyet Halk Partisi iktidarın yaptığı ve yapmaya devam ettiği çalışmalara yer verilmiştir.

Tarım konusunda öncelikle çiftçilere kredi imkânları sağlamak amacıyla Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri ile Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kurulduğu; tarımda makineleşmenin sağlanması için girişimlerde bulunulduğu, tohumluk işlerinin düzenlendiği, bitki hastalıkları ve zararları ile uğraşıldığı, köylülere ucuz fidanlıklar temin edildiği, sulama istasyonları ile modern devlet çiftlikleri kurulduğu bilgilerine yer verilmiştir.⁹⁴⁸

Ormancılıkla ilgili kısımda, 1937 tarihli 3116 sayılı kanunun çıkarılmasıyla ormanların korunmaya ve geliştirilmeye çalışıldığı, ülkedeki orman miktarının artırılması için çeşitli çalışmalar yapıldığı ve bu amaçla ağaçlandırma işinin önemsendiği bilgilerine yer verilmiştir. Hayvancılıkla ilgili bölümde ise 1927'den itibaren sistimli bir hayvan ıslahı politikasının yürütüldüğü, hayvan hastalıklarını en aza indir-

⁹⁴⁶ C.H.P. Hükümetlerinin Sanayi, Maden, Ticaret ve Maliye Alanlarındaki Başarıları Hakkında Not, s. 19-23.

⁹⁴⁷ C.H.P. Hükümetlerinin Sanayi, Maden, Ticaret ve Maliye Alanlarındaki Başarıları Hakkında Not, s. 23-33.

⁹⁴⁸ C.H.P. Hükümetlerinin Ziraat Alanındaki Başarıları Hakkında Not, b.y.y., Ankara, 1950, s. 1-10.

mek için çeşitli hastalıklarla mücadele edildiği ve bu amaçla bölge laboratuvarları, aşı istasyonları, hayvan hastanesi, distofajin laboratuvarı kurulduğu ve hayvanlar üzerinde suni tohumlama yapıldığı bilgilerine yer verilmiştir. Toprak işleri bölümünde de 1944'te yürürlüğe giren Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ele alınarak, bu çerçevede 1950'ye kadar 677.017 dönüm arazinin 14.180 aileye dağıtıldığı ve bu ailelerin önemli bir kısmında uygun kredi imkânları sağlandığı vurgulanmıştır.⁹⁴⁹

Bir diğer broşür de “**C.H.P Hükümetlerinin Dışişleri ve Sağlık Alanındaki Başarıları Hakkında Not**” isimlidir. Dışişleri alanında yaşanan gelişmeler ile sağlık ve sosyal yardım alanındaki gelişmelerin ele alındığı broşür iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Cumhuriyet Halk Partisi'nin “Yurtta sulh, dünyada sulh” prensibine uygun bir dış politika izlediği vurgulandıktan sonra Lozan Barış Konferansı'ndaki başarıları, Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Hatay'ın anavatana katılması konuları birer başarı olarak işlenmiştir. Hemen akabinde Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında izlediği dış politika ele alınmış ve savaş dışı kalınması büyük bir başarı olarak nitelenmiştir. Savaş sonrası Türk dış politikasına da değinilen broşürde, Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere katılması, barışçı bir dış politikası izlemeye devam etmesi, ülkenin ekonomik kalkınmasını hızlandıracak olan Marshall Yardımı Antlaşmasının ABD ile imzalanmasına da yer verilmiştir. Bundan sonra da Türkiye'nin 1923 itibarıyla çeşitli devletlerle imzaladığı antlaşmalar sırasıyla ele alınmış ve Türkiye'yi ziyaret eden yabancı devlet başkanlarının isimleri ve Türkiye'ye geldikleri tarihler de paylaşılmıştır.⁹⁵⁰

Sağlık ve sosyal yardım alanında yaşanan gelişmeler bölümünde ise Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının salgın hastalıklarla mücadeleye çok önem verdiği ve bu çerçevede özellikle sıtma, frengi, trahom ve verem hastalıklarına karşı savaş açıldığı belirtilmiştir. Bu çerçevede çeşitli sağlık merkezlerinin açıldığı da ifade edilerek, sağlık personeli sayısının sürekli arttırıldığından söz edilerek bu kapsamda yapılan çalışmalarla ilgili istatistiksel veriler paylaşılmıştır.⁹⁵¹

Propaganda amacıyla hazırlanan son broşür, “**C.H.P. Hükümetlerinin Bayındırlık ve Ulaştırma Alanında Başarıları Hakkında Not**” isimlidir. Bayındırlık

⁹⁴⁹ C.H.P. Hükümetlerinin Ziraat Alanındaki Başarıları Hakkında Not, s. 10-22.

⁹⁵⁰ C.H.P Hükümetlerinin Dışişleri ve Sağlık Alanındaki Başarıları Hakkında Not, b.y.y., Ankara, 1950, s. 1-10.

⁹⁵¹ C.H.P Hükümetlerinin Dışişleri ve Sağlık Alanındaki Başarıları Hakkında Not, s. 10-22.

işleri ve ulaştırma alanında başlıklı iki bölümden oluşan broşürde önce bayındırlık işleri ele alınmıştır. Osmanlı'dan miras kalan yol uzunluğu ve köprü sayılarına da yer verilen birinci bölümde; Osmanlı'dan büyük bir kısmı kullanılamayacak durumda olan 18.335 kilometre yol devralındığı ve bunun 1950'de 43.500 kilometreye çıkarıldığı ifade edildikten sonra, 14.250 metre uzunluğunda köprünün devralındığı ve buna 16.395 metre uzunluğunda 230 adet yeni köprüler eklendiği belirtilmiştir. Broşürde, yeni dönemde yol ve köprü yapımına devam edileceği de vurgulanmış, hatta 1950 yılı içinde bu işlere harcanmak üzere 65.303.000 lira harcanacağı ifade edilmiştir. Bu arada yol yapımında kullanılmak üzere Amerika'dan çeşitli makineler sipariş edildiği ve bu makinelerin 1950 yılı içinde Türkiye'ye ulaşacağı ve bu sayede yol yapımı çalışmalarına hız verileceği de müjdelenmiştir.⁹⁵² Demiryolu ve liman yapımına da değinilen broşürde, Cumhuriyetin ilanından 1949 sonuna kadarki dönemde 3645 kilometre demiryolu yapıldığı ve bu iş için 533 milyon lira harcandığı bilgisine yer verilmiş ve yeni dönemde 3609 kilometre daha demiryolu yapılmasının planlandığı belirtilmiştir. Liman konusunda da çeşitli istatistiklere yer verilerek, 1923-1949 yılları arasında 3230 metre uzunluğunda iskele ve rıhtım yapıldığı, bu işler için 38 milyon lira civarında para harcandığı, Ereğli, Trabzon, İnebolu ve Amasra limanlarının yapımının devam ettiği bilgisi de paylaşılmıştır. Bunun haricinde yeni dönemde Samsun ve Mersin limanlarının inşası, İstanbul, İzmir ve İskenderun limanlarının yeniden düzenleneceği de partinin vaatleri arasında yer almıştır.⁹⁵³

Su işleri konusuyla ilgili olarak, su baskınlarını önlemek ve bataklıkları ıslah etmek amacıyla mütemediyen çalışıldığı belirtildikten sonra ülkenin farklı bölgelerinde çeşitli baraj, sulama tesisleri ve bataklıkları kurutma işlemlerinin sürdüğü de vurgulanmıştır. Broşürün ilk bölümünde bunların haricinde çeşitli yapı ve imar işleri ile elektrik işleri ilgili sayısal verilere de yer verilmiştir.⁹⁵⁴ Broşürün ulaştırma isimli ikinci bölümü ise denizcilik, posta, telgraf ve telefon ile demiryolları başlıklarından oluşturulmuş olup, bu alanlardaki gelişmeler sayısal verilerle değerlendirilmiştir.⁹⁵⁵

⁹⁵² C.H.P. Hükümetlerinin Bayındırlık ve Ulaştırma Alanında Başarıları Hakkında Not, Meşher Matbaası, İzmir, 1950, s. 3-5.

⁹⁵³ C.H.P. Hükümetlerinin Bayındırlık ve Ulaştırma Alanında Başarıları Hakkında Not, 6-8.

⁹⁵⁴ C.H.P. Hükümetlerinin Bayındırlık ve Ulaştırma Alanında Başarıları Hakkında Not, s. 5-6, 8-12.

⁹⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. C.H.P. Hükümetlerinin Bayındırlık ve Ulaştırma Alanında Başarıları Hakkında Not, s.13-18.

Söz konusu beş broşürün içeriklerine dayalı bir değerlendirme yapmak gerekirse, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yıllık iktidarı boyunca bütün alanlarda yaptığı ve yapmakta olduğu çalışmaların bir özetini görmek mümkündür. Zira propaganda programında broşürlerin hazırlanmasıyla ilgili kısımda da amaçlanan temelde buydu. Böylelikle Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti'nin propagandalarının aksine, bu süreçte iç ve dış politikadan, ekonomiye, toplumsal yapıya, sağlığa ve tarıma kadar hemen her alanda çok önemli işler yaptığını anlatmış ve bunları kendine referans göstererek, seçmenden oy istemiştir.

Yukarıda bahsedilen seriye dâhil olmayan, fakat propaganda amaçlı kullanılmış olan başka broşürler de mevcuttur. **“Türk İşçisi Hangisi Doğru? Hangisi Eğri? Sen Karar Ver!”** isimli broşür tamamıyla işçi sınıfına yönelik olup, Demokrat Parti'nin işçi haklarıyla ilgili iktidar partisi aleyhindeki propagandalarına bir cevap mahiyetindedir. Broşür, Demokrat Parti'nin 30 Mart 1950 tarihli İl Kongresi'nde bir işçi delegenin; **“... Bir düzine kanun çıkarıldı. Sigortalar 1950'nin yemlerindedir...”** şeklindeki konuşması

örnek gösterilerek, bu delegenin sarf ettiği sözlerin gerçek ürünü olmadığı ve birileri tarafından bu şekilde konuşurduğu, böylelikle de işçilerin Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı kışkırtılmaya çalışıldığı iddia edilerek başlamaktadır.⁹⁵⁶ Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının son dönemde işçi haklarıyla ilgili olarak yaptığı düzenlemelerin işçilerden oy almak amacıyla yapılmadığının vurgulandığı broşürde, partinin en başından itibaren milli bir parti gibi hareket ettiği ve diğer sınıfsal toplumlar gibi işçileri de bağrına bastığı ifade edilmiştir. İşçi haklarını en iyi düzeye kavuşturmak amacıyla yapılan düzenlemelerin de çok erken bir tarihte, Birinci TBMM döneminde çıkarılan 151 sayılı İşçi Kanunu ile başladığı belirtilmiş ve bu kanun sayesinde ilk sosyal sigortalar ile ilk işçi hastanelerinin kurulduğu vurgulanmıştır.

Broşürde, 1950 ortamında Türkiye'de altı bine yakın irili ufaklı fabrikanın da bulunduğu, Devletçilik politikası sayesinde kurulan bu işletmelerde 350 bin işçi-

⁹⁵⁶ **Türk İşçisi Hangisi Doğru? Hangisi Eğri? Sen Karar Ver!**, Ankara, 1950. **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/355.1490.1, s. 3.

nin çalışmakta olduğu ve bu gelişimin Cumhuriyet Halk Partisi sayesinde olduğu da yer verilen bilgiler arasında yer almaktadır. Bunların haricinde Cumhuriyet Halk Partisi programında da işçi haklarına yer verildiği ifade edilerek, programın ilgili maddelerine broşürde yer verilmiştir.⁹⁵⁷

Bunların haricinde Cumhuriyet Halk Partisi iktidarında yapılan ve işçi haklarını gözettiği ifade edilen düzenlemeler; Çalışma Bakanlığı ve Hakem Kurulları, İş Mahkemeleri, Gelir Vergisi yolu ile işçinin himayesi, İhtiyarlık ve Umumi Hastalık Sigortaları, Analık Sigortası, İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları Sigortası, Sendikalar Kanunu ile İş Kanununun düzeltilmesi gibi başlıklar altında ele alınmıştır.⁹⁵⁸

Broşürün sonunda ise partinin vaatlerine yer verilmiştir. Buna göre Cumhuriyet Halk Partisi, yeni dönemde işçilerle ilgili olarak Türk işçisini, çalıştığı yere yakın, sıhhi şartlara haiz, kendisinin mülkü bahçeli bir meskene kavuşturmayı; fikren çalıştıkları için şimdiki halde İş Kanununa tabi olmayan yurttaşların da haklarını ve menfaatlerini geniş şekilde koruyacak bir kanun çıkarmayı, işsizlik halinde yeni bir iş buluncaya kadar işçinin aile ocağının sıkıntıdan korunması için bir işsizlik sigortası meydana getirmeyi; tarım işçilerinin korunması için yeni bir kanun meydana ge-

tirmeyi; deniz işçileri için de bu maksatla kanun hazırlamayı ve işçi çocuklarının sıhhi şekilde bakılması için istisnasız bütün işyerlerinde kreşler, bakımevleri meydana getirmeyi vaat etmiştir.⁹⁵⁹

1950 seçim sürecinde Suad Yurkoru tarafından hazırlanan “**Unutan Yolunu Şaşırır**” isimli broşür de Cumhuriyet Halk Partisi’nin propaganda materyallerinden bir olmuştur. Yazar broşürde, bir köy kahvesi sohbeti esnasında yaşanan bir diyalogu aktarmıştır. Buna göre, yağış-

⁹⁵⁷ Söz konusu maddeler şunlardır: “Madde 84: Milli varlığın dayanılacak ve korunacak en önemli değer kaynağı yurttaşlarımızın emeğidir. Emeği istismardan koruyacağız. İş hukukunu demokratik esaslara göre geliştireceğiz. Madde 85: Vatandaşlarımıza maddi ilerleme ve manevi gelişmelerine hürriyet, haysiyet ve ekonomik güven içinde aramak haklarını tanıyoruz. Madde 89: Çalışan vatandaşların kaza, meslek hastalığı, umumi hastalık, ihtiyarlık, malullük, doğum, analık ve ölüm gibi hallere karşı sigorta teminatı altına alınmasını gerekli bulmaktayız. Madde 90: İşçilerin ortak menfaatlerini korumak maksadıyla sendikalar kurmalarını demokratik haklardan sayıyoruz.” **Türk İşçisi Hangisi Doğru? Hangisi İğri? Sen Karar Ver!**, s. 7-8.

⁹⁵⁸ **Türk İşçisi Hangisi Doğru? Hangisi İğri? Sen Karar Ver!**, s. 8-10.

⁹⁵⁹ **Türk İşçisi Hangisi Doğru? Hangisi İğri? Sen Karar Ver!**, s. 10-11.

lı, soğuk bir kış günü köy kahvesinde toplanan köylülerin sohbeti esnasında Sarı Recep isimli bir genç köylüler tarafından oldukça sevilen ve bilgili olan Halil dayı'nın Türkiye'nin Milli Mücadele'yi nasıl kazandığını ve sonrasında da Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı döneminde yaşanan gelişmeleri anlatmasını rica eder. Bunun üzerine Halil Dayı naz yapsa da anlatmaya başlar ve broşür de bu şekilde ortaya çıkar. Oldukça uzun olan broşür, yukarıda incelenen bütün broşürleri kapsamaktadır. Savaşın kazanılmasından bahisle başlayan broşür, Cumhuriyet Halk Partisi'nin dokuz umdesinden devletin kuruluşuna, Atatürk'ün veciz sözlerinden Cumhuriyet rejiminin ve Türkiye'deki demokratik gelişimin aşamalarına ve bu süreçte çeşitli alanlarda yapılan devrimlere, dış politikadan iç politikaya, maliyeden ekonomik kalkınma evrelerine, köylünün durumunun iyileştirilmesinden işçilere tanınan haklara ve diğer bütün alanlarda yapılan düzenlemelere uzanan geniş bir yelpazeden oluşmaktadır.⁹⁶⁰

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1950 genel seçimi dolayısıyla 27 Nisan'da radyodan yayınladığı seçim beyannamesi ise propaganda malzemeleri arasında özel bir yere sahip olup, titiz bir çalışmanın ürünüdür. Öyle ki, beyannameyi hazırlamak için, Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu ve bazı bakanlardan oluşan bir komite kurulmuş ve ABD, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerdeki bazı siyasi partilerin seçim beyannameleri dikkatle incelenmiştir.⁹⁶¹ Parti örgütüne de çok sayıda gönderilen beyanname,⁹⁶² basında geniş yankı uyan-

dırdığı gibi iktidar partisine yakın yazarlar tarafından da günlerce köşe yazılarında ele alınmış ve daha çok okunması sağlanmaya çalışılmıştır.⁹⁶³

⁹⁶⁰ Suad Yurkoru, **Unutan Yolunu Şaşırır**, Ulus Basımevi, Ankara, 1950.

⁹⁶¹ **Ulus**, 29 Nisan 1950.

⁹⁶² Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Afyon örgütüne çektiği bir telgraf beyannamenin basım miktarı ve örgüte gönderilme oranları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Buna göre; trenle Afyon'a gönderilen 15.000 adet normal ve 10.000 adet izahlı seçim beyannamesi gönderilmiştir. Aynı telgrafta, beyannameler Afyon'a ulaştığında zaman kaybetmeden herkese dağıtılması ve köylere ulaştırılması talep edilmiştir. **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/360.1508.1

⁹⁶³ Beyanname metni için bkz. **Ulus**, 28 Nisan 1950; **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1950. Seçim beyannamesinin ele alınarak değerlendirildiği köşe yazıları da şunlardır: Esat Tekeli, *Seçim Beyannamesi*, **Ulus**, 30 Nisan 1950; Sadi Irmak, *Memleket Tarihinde Bir Devir Taşı BEYANNAME*, **Ulus**, 1 Mayıs 1950; Esat Tekeli, *C.H.P. Beyannamesi Etrafında: Devletçiliğimizde Genişleme Yoktur*, **Ulus**, 3 Mayıs 1950; Hüseyin Cahit Yalçın, *C.H.P. 'nin Beyannamesi (1)*, **Ulus**, 6 Mayıs 1950; Hüseyin Cahit Yalçın, *C.H.P. 'nin Beyannamesi (2)*, **Ulus**, 7 Mayıs 1950; Hüseyin Cahit Yalçın, *C.H.P. 'nin Beyannamesi*

1947 tarihli Cumhuriyet Halk Partisi programı referans alınarak hazırlanan seçim beyannamesi 32 maddeden oluşmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim konusunda her türlü şüphe ve tereddüdün ortadan kalkmasına büyük önem verdiği belirtildikten sonra, yeni dönemde gerçekleştirilmeye çalışılacak işler ve ele alınacak konular çeşitli başlıklar altında maddeler halinde sıralanmıştır.

“Rejimin takviyesi” başlığı altında demokrasinin güçlendirileceğinin yanı sıra, bütün vatandaşların her hür türlü haklarından emin oldukları bir şekilde yaşamalarının sağlanacağı, çok partili siyasi sistemin daha da güçlendirileceği, bu amaçla da anayasada bir takım değişiklikler yapılacağı ve iki meclisli parlamenter sisteme geçileceği belirtilmiştir. Burada en dikkat çeken vaat, İnönü'nün seçim meydanlarında da seçmenlerle paylaştığı, Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında yer alan Altı İlke'nin anayasadan çıkarılacağı belirtilmiş olmasıdır.⁹⁶⁴

“En başta köylü ve çiftçi” başlıklı kısımda, köy okulu yapımı için ayrılan bütçenin her yıl arttırılacağı ve dört yıl sonunda çocukların yüzde sekseninin okul ve öğretmene kavuşturulacağı belirtildikten sonra, her köye bir radyo temin edilmeye çalışılacağı, köy yollarının yaz kış kullanılabilir hale gelmesi işinin dört yılda tamamlanacağı, köylerin temizlik ve sağlık şartlarını haiz suya kavuşturulma işinin dört yıl içinde hızlandırılacağı, topraksız ve topraklı köylülere toprak dağıtımının arttırılacağı, köylülere modern tarım tekniklerinin öğretileceği ve motorlu araçlar sağlanacağı, çiftçilerin doğal afetlerden dolayı mağdur olmasını önlemek için yeni sigortalar oluşturulması için temel adımlar atılacağı ve köylülerin sağlık sorunlarını çözmek için hazırlanacak program dâhilinde uygun yerlere sağlık merkezleri kurulacağı yönünde vaatlere yer verilmiştir.⁹⁶⁵

“Orman davamız” başlıklı bölümde ise vatandaşlarla Orman İdaresi arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi için yeni önlemler alınacağı ve ormanların korunması ve arttırılması için çaba sarf edileceği vaat edilmiştir.

“Şehir ve kasabalarımız için” başlıklı bölümde de buraların elektrik ve su ihtiyaçlarının 1954'e kadar tamamen giderilmeye çalışılacağı, elektrik enerjisinin

(3), **Ulus**, 8 Mayıs 1950; Hüseyin Cahit Yalçın, *C.H.P. 'nin Beyannamesi* (4), **Ulus**, 9 Mayıs 1950; Nadir Nadi, *C.H.P. Beyannamesi*, **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1950; Nadir Nadi, *Yeni Devletçilik*, **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1950.

⁹⁶⁴ **C.H.P. 1950 Milletvekili Seçim Beyannamesi**, b.y.y., s. 4. Beyanname metni için bkz. **EK 7**.

⁹⁶⁵ **C.H.P. 1950 Seçim Beyannamesi**, s. 4-7.

ucuzlatılacağı ve gıda maddeleri fiyatlarında istikrarın sağlanmaya çalışılacağı belirtilmiştir.⁹⁶⁶

“Sıtma ve veremle mücadele” başlığı altında toplumun sağlığını koruma yolundaki çalışmaların devam edileceği vurgulanarak, yapılan çalışmalar sonucunda sıtmanın artık çok yaygın olmadığı, veremin tamamen kökünün kazılacağı, bu amaçla da var olan sanatoryumlara ve diğer hastanelere yeni hastaneler açılacağı, böylelikle de veremli hastalar için mevcut 3500 yatağın dört yılsonunda 10.000’e çıkarılacağı vaat edilmiştir.

“Ortaokul” ve “teknik okullar” başlıkları altında, kasabalara yeni ortaokullar açılacağı, açılacak okullara hemen öğretmenler atanacağı, teknik okullar programının uygulanmasına devam edileceği, bu okulların katkıları göz önünde bulundurularak yeni dönemde yeni teknik okul binalarının inşası için 30 milyon ödenek tahsis edileceği ifade edilmiştir.⁹⁶⁷

“Yol, daima yol” bölümünde, bu konu toplumsal yaşamın en önemli unsurlarından biri olarak ele alınmış ve bu konudaki çalışmaların sürdürüleceği belirtildikten sonra 23.000 kilometrelik devlet yolları programı tatbikinin daha ikinci yılında bakıma tabi tutulan yol uzunluğunun 18.000 kilometre olduğu, 1952’de 23.000 kilometre yol bakımının tamamen yapılmış olacağı belirtilmiştir.

“Doğu kalkınması” bölümünde iki yıldan beri bu yönde başlamış olan çalışmaların sürdürüleceği ve doğu illerinin kısa süre içinde diğer illerle aynı seviyeye getirileceği vaat edilmiştir. “Petrol işletmesi kurulacaktır” bölümünde de petrol çıkarma işinin artık bir işletme konusunda dönüştüğü ve bundan dolayı yerli ve yabancı sermayenin de katılımıyla bir petrol işletmesinin kurulacağı bilgisine yer verilmiştir.⁹⁶⁸

“Sosyal tesanüdü kuvvetlendireceğiz” başlığı altında ise işçilerin güvenli bir iş ortamında çalışmalarının sağlanması için gerekli önlemlerin şimdiye kadar alındığı ve bunların arttırılacağı, memurlar ve işçiler için sosyal sigortalar anlamında sağlanan imkânların bütün topluma yansıtmanın hedeflendiği belirtilmiştir.

⁹⁶⁶ C.H.P. 1950 Seçim Beyannamesi, s. 7-8.

⁹⁶⁷ C.H.P. 1950 Seçim Beyannamesi, s. 8-9.

⁹⁶⁸ C.H.P. 1950 Seçim Beyannamesi, s. 9-10.

“Bizim devletçiliğimiz ve özel teşebbüs” bölümünde, partinin milli ekonomiyi bir bütün olarak kısa zamanda geliştirmek ve refah seviyesini yükseltmek için ekonomide devletçilik politikasını benimsediği belirtildikten sonra Cumhuriyet Halk Partisi’nin benimsediği devletçiliğin, büyük maden işletmelerinin, büyük enerji santrallerinin ve ağır sanayinin kurulması, savunma sanayi, bayındırlık işleri ile kamu hizmetlerini ilgilendiren ulaştırma ve iletişim gibi alanları kapsadığı belirtilmiştir. Bunun yanında, ülkenin ekonomik olarak kalkınmasında özel sermayenin gittikçe artan oranda gelişmesinin sağlanacağı, yatırımcılar için yeni iş sahaları oluşturulacağı, işletme kredisi kaynaklarından özel sermayedarların da yararlanmasının sağlanacağı, yatırımcılara uygun kredi fırsatlarının yaratılacağı ve Türkiye’de yatırım yapmak isteyen yabancı kuruluşlara, uluslararası şartlara uymaları durumunda kolaylık sağlanacağı ifade edilmiştir.

Beyannamenin son bölümünü oluşturan ‘dış politika’ başlığı altında da “büyük dostumuz” olarak nitelenen ABD ile İngiltere ve Fransa gibi devletlerle sürekli gelişmekte olan ittifakın önemsendiği, bunun askeri, ekonomik ve kültürel alanlarda genişletileceği belirtilmiştir.⁹⁶⁹

Muhalefetin bu kapsamdaki faaliyetlerine bakıldığında dikkatle incelenmesi gereken temel belge, Demokrat Parti’nin 9 Mayıs 1950’de yayınlanan seçim beyannamesidir.⁹⁷⁰ Beynamede öncelikle Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçim beyannamesi eleştirilmiş ve rasyonel olmadığı, realist bir görüşe dayanmadığı, vaat edilenlerin çoğunun genel bir söyleme dayandığı ve bunların ne kadarının dört yıl içinde yapılabileceğinin belirtilmediği vurgulanarak, içeriğinden bazı örnekler sunulmuştur.⁹⁷¹ Türkiye’nin ekonomik olarak kötü durumda olmasının Devletçilik politikasına bağlandığı beynamede, Devletçilik politikası sert bir şekilde eleştirilerek, Cumhuriyet Halk Partisi; ekonomiyi devlet eline geçirmeye çalışmak ve özel yatırımcıları devlet idaresine tabi hale getirmekle suçlanmıştır. Devletçilik politikasından herkesi olumsuz etkilendiğinin ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçim beyannamesinde bunu sürdüreceğini belirttiğinin de altının çizildiği beynamede, Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi durumunda izleyeceği ekonomi politikası şu şekilde ifade edilmiştir:

⁹⁶⁹ C.H.P. 1950 Seçim Beyannamesi, s. 11-15.

⁹⁷⁰ Zafer, 9 Mayıs 1950.

⁹⁷¹ Demokrat Parti Seçim Beyannamesi, Telgraf Matbaası, Ankara, 1953. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.01/44.265.14, s. 1-7.

- “... Şu halde ilk tedbirler, Devlet bütçesini iktisadi bünyesinin takatiyle münasip hale getirmek.
- Bütçeler dışında bir nevi gizli vergi şeklinde olarak devletin milli ekonomiye tahmil etmekte olduğu külfetleri asgari hadde indirmek.
- Devlet masraflarında sıkı tasarruflar yaparak hem bütçede hakiki muvazene temin etmek hem de tasarruf yoluyla elde edeceğimiz imkânları tercihen doğrudan doğruya istihsalimizi arttıracak verimli sahalarda kullanmaktan ibarettir.
- Bu arada iş hayatını engelleyen bürokratik kayıtları ve devlet müdahalelerini asgariye indirmek, üzerinde ehemmiyetle duracağımız mevzulardandır.
- İktisadi imkânlarımızın ve milli tasarrufumuzun devlet eliyle doldurulması, yani sakim yollarda sari veya israf edilmesi politikasına kati surette son vermeyi milli ve hususi teşebbüsün süratle inkişafını temin bakımından zaruri görmekteyiz.
- Geçmişte takip olunan siyasetin sermaye ve teşebbüse muhtaç bulunduğu istikrar ve ehemmiyeti vermemesi ve mesela Varlık Vergisi gibi yollarda yürünmesi, memleketin bugünkü iktisadi geriliğinin büyük amillerinden sayılmak icap eder.
- ...İşçi ve köylü meselelerini ehemmiyetle ele alarak Garp demokrasilerinde kabul edilen esaslar dairesinde ve iktisadi imkânlarımızla mütenasip olarak bir an evvel halletmek hayati bir davamızdır.”⁹⁷²

Beyannamenin en dikkat çeken yönlerinden biri de Demokrat Parti'nin propaganda sürecinde sürekli dile getirdiği, ‘devri sabık yaratılmayacağı’, iktidar değişikliği durumunda hiç kimsenin zarar görmeyeceği, tam aksine hak ve hürriyetler ile milli iradenin güvence altına alınması için anayasada birtakım değişiklikler yapılacağı yönünde birtakım vaatlerde bulunulmuş olmasıdır. Bu konudaki ifade şu şekildedir:

“... Partimiz dört buçuk yıllık faaliyetiyle bütün milletçe malum olan hüviyeti bir iktidar değişikliğinin memleketi maddi ve ruhi hiçbir sarsıntıya meydan vermeyeceği ve bilhassa bir devri sabık yaratmak gibi meşum temayülleri kati surette önleyeceği hususunda kâfi teminat teşkil eder... Hiçbir vatandaş hiçbir sınıf veya zümre iktidar değişmesinden zerre kadar sıkıntıya maruz kalmayacaktır. Aksine olarak memleket millet iradesine ve ileri fikirlere dayanan bir iradenin nimetlerinden faydalanmaya başlayacaktır. Bu maksatla anayasada vatandaş hak ve hürriyetlerinin ve millet iradesine dayanan istikrarlı bir devlet nizamını teminat altında bulunduracak esaslı tadiller yapmak kararındayız.”⁹⁷³

Yönetim cihazının ve devlet memurlarının da durumlarında birtakım düzenlemeler yapılacağı ifade edilerek, memurların şahıs ve zümrelerin emir ve arzularına tabi olmaktan mutlaka kurtarılacağı, refah düzeylerinin yükseltileceği ve idari mekanizmada yapılacak gerçekçi düzenlemelerle de hizmet veriminin arttırılacağı ve hiç kimsenin mağdur olmasına müsaade edilmeyeceği vaat edilmiştir.

Dış politikaya fazla yer verilmeyen beyannamede, bu konunun siyasi partileri değil bütün milletin ortak kanaatinin bir ifadesi olduğu belirtildikten sonra,

⁹⁷² Demokrat Parti Seçim Beyannamesi, s. 8-9.

⁹⁷³ Demokrat Parti Seçim Beyannamesi, s. 9.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin takip ettiği dış politikanın sürdürüleceği, iktidar değişikliğinin dış politikada herhangi bir değişikliğe sebep olmayacağı, tam aksine ABD ile siyasi ve ekonomik ilişkilerin daha fazla geliştirilmek istendiği belirtilmiştir. Beyanamenin son bölümünde de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi durumunda, geçmişi acı deneyimlerini ve Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının hatalarını sürekli göz önünde bulundurarak ülke yönetimini gerçekçi bir temelde yürüteceği vurgulanmış, bütün vatandaşların ayırım yapılmaksızın hak ve hürriyetlerinin hiçbir ayırım söz konusu olmadan sağlanacağı ifade edilerek son sözün millete ait olduğu belirtilmiştir.⁹⁷⁴

2.3.2.2. Yurt Gezileri, Mitingler ve Siyasi Toplantılar

21 Temmuz 1946 genel seçiminde ön plana çıkmayarak herhangi bir yurt gezisi ve miting düzenlemeyen İnönü, 14 Mayıs genel seçiminde oldukça yoğun bir mesai yapmıştır. İnönü'nün ilk yurt gezisine 23 Mart 1950'de, Meclis'te seçim kararının alınmasından bir gün önce çıkması ilginçtir. 5 Nisan'a kadar devam eden gezide sırasıyla Polatlı, Kırıkkale, Beypazarı, Malatya, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Adana, Mersin, İçel ve Konya'ya gitmiş, gerçekleştirdiği mitinglerde seçime dair konuşmalar yapmıştır.

İnönü, seçim propagandası kapsamında çıktığı yurt gezisinde ilk durağı olan Polatlı'ya 23 Mart 1950'de gitmiş ve meydanı dolduran seçmenlere hitaben ilk seçim konuşmasını da yapmıştır.⁹⁷⁵ 14 Mayıs genel seçiminde Ankara'dan milletvekili adaylığı olacağını belirterek sözlerine başlayan İnönü'nün konuşması iki bölümde ele alınabilir. Birinci bölümde 1946-1950 yılları arasında neler yapmaya çalıştığını anlatan İnönü, ikinci bölümde ise yeni dönemde neler yapmayı hedeflediğinden bahsetmiş ve birtakım vaatlerde bulunmuştur.

İnönü, konuşmanın ilk bölümünde Türkiye'deki birlik ve beraberliği sürdürmek için çabaladığını, farklı düşüncelere sahip vatandaşların rahatça siyasi faaliyetlerde bulunmalarını, siyasi alanda yaşanan tartışmaların ve çatışmaların zararsız bir şekilde atlatılmasını sağlamaya çalıştığını ifade etmiştir. Muhalif siyasi partilerin

⁹⁷⁴ **Demokrat Parti Seçim Beyanamesi**, s. 10.

⁹⁷⁵ Gezi sırasında İnönü'ye Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, Ankara milletvekilleri, Ankara Valisi Avni Doğan da İnönü'ye refakat etmiştir. İnönü'nün ziyareti dolayısıyla Polatlı'da yapılan etkinlikler için bkz. Kemal Zeki Gençosman, "Polatlı Bayram Günü Yaşadı", **Ulus**, 24 Mart 1950.

faaliyetlerini rahat bir ortamda sürdürmelerinin hayati bir öneme sahip olduğunu da belirten İnönü, bu rahat ortamı sağlamanın temelde iktidarın görevi olduğunu da söylemiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin süreci başarılı yönettiğini vurgulamıştır.

Konuşmanın ikinci bölümü İnönü'nün vaatlerini içermektedir. İnönü bu bölümde ilk olarak demokrasi vurgusu yapmış ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeni dönemde öncelikle demokratik rejimi güçlü kılacak düzenlemeler yapacağını müjdelemiştir. Bu kapsamda Anayasa'da birtakım değişiklikler yapılacağını ve iki meclisli parlamenter sisteme geçileceğini ifade eden İnönü, bu hamleleri iki temele dayandırmış ve düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Yeni çalışma mevzuunu başlıca iki temelde görüyorum: Birisi anayasamızın demokratik rejimin icaplarına göre değiştirilmesidir. Mevcut anayasamız bu memlekete büyük hizmetler ve ilerlemeler sağlamıştır. Fakat kanaatimse devrini ikmal etmiştir ve demokratik icapları karşılayacak yeni hükümlerin ve teşkilatın lüzumu vardır. Büyük Millet Meclisi tarafından ince ince düşünülerek meydana getirilecek anayasa maddeleri üzerinde hiçbir tahminde bulunamam. Tamamıyla şahsi olan fikirlerime göre, büyük meseleleri şöyle görüyorum: Milletvekillerinden mürekkep bir meclisten başka, ikinci bir meclis olacaktır. Devlet reisiyle meclisler arasındaki münasebetler ve umumi olarak Devlet reisinin vazife ve sorumlulukları esaslı bir tetkik mevzuu olacaktır. Bu meselelerin nasıl halledileceğini kimse söyleyemez. Fakat meselelerin sağlam bir garp demokrasisinin temel prensiplerine göre tanzim olunması için bütün gayretimle çalışacağım.”

Ulus, 24 Mart 1950

Konuşmanın devamında vaatlerine devam eden İnönü, siyasi arenaya hâkim olan ve hastalık olarak nitelediği şiddeti ortadan kaldırmak için çalışacağını belirtmiştir. Demokrat Parti'yi siyasi alanın gerilmesinde ve şiddetin ortaya çıkmasında

temel etken olarak ele alan İnönü, iktidar partisi olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin görevini sabır ve tahammül olarak ifade etmiştir. Fakat bu şiddet ortamında iktidarın üzerine düşeni yapmasına rağmen muhalefetin tam aksi bir yol tercih ettiğini, şiddet olayların yok edilmesinin ve bu yönde gelişme kaydedilebilmesinin seçmenlere bağlı olduğunu vurgulayan İnönü konuşmasını şu şekilde sonlandırmıştır.

“Aziz vatandaşlarım, önümüzdeki dört sene zarfında siyasi hayatımızın dirlik düzenlik içinde kalması için iç politikanın temel tedbirleri olarak düşündüklerim bunlardır. Takdir sizindir.”⁹⁷⁶

İnönü'nün ikinci durağı ise Kırıkkale olmuş ve burada da 25 Mart'ta seçmenlere hitaben bir konuşma yapmıştır. Söz konusu konuşma da İnönü'nün Polatlı'da yaptığı konuşma ile hemen hemen aynı içeriğe sahiptir. İnönü'nün Kırıkkale'de yaptığı konuşma da iki bölümden oluşmuş ve İnönü birinci bölümü 1946-1950 yılları arasındaki gelişmelere ayırmış ve Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının süreci başarılı bir şekilde yönettiğini vurgulamıştır. Konuşmanın ikinci bölümünde yeni bir anayasa yapılmasını isteğini bir kez daha dile getiren İnönü, iki meclisli bir sistem kurulmasını arzu ettiğini ve Cumhurbaşkanı'nın hükümetle ve meclislerle ilişkilerinin yeniden düzenleneceğini de ifade etmiştir. İnönü Kırıkkale'de yaptığı konuşmaya Polatlı'daki konuşmasının dışında önemli birtakım eklemeler de yapmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin temelini oluşturan Altı İlke'nin anayasadan çıkarılabileceğinin sinyallerini veren İnönü, bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Halk Partili vatandaşlarıma söyleyeyim ki, bizim inandığımız Altı Oklu prensiplerin anayasadan çıkarılması tabii olacaktır. Biz, Halk Partili olarak Altı Oklu prensiplerimizi vatandaşlarımıza beğendirmeye çalışmakta devam edeceğiz. Bu suretle diğer siyasi partilere karşı kendi prensiplerimizi anayasa ile imtiyazlı bir mevkie koymuş olmaktan çıkacağız. Ama şurasını hemen ilave etmeliyim, yeni anayasamız bazı prensipleri bütün vatandaşların, bütün siyasi partilerin müşterek umdeleri olarak tespit etmeye mecburdur. Benim şahsi fikrim budur. Anayasa memlekette demokratik rejimin istikrar içinde bulunmasını, istikbalde cumhuriyetin ve cumhuriyetin aziz prensiplerinin ani ve tehlikeli kanunlardan masun bulunmasını temin edecektir. Bugünkü anayasamızın çok kuvvetli tarafları yanında açık tarafları da vardır. 27 senelik tecrübeden bazı esaslı dersler alınmıştır.”⁹⁷⁷

Konuşmanın bu kısmı üzerinde özellikle durmak gerekir. Zira İnönü burada Cumhuriyet Halk Partisi'nin temel yapı taşlarını oluşturan ve 1937'den beri anayasada da yer alan Altı İlke'nin anayasadan çıkarılabileceğini vurgulamıştır. Böylelikle İnönü, çok partili siyasal yaşama geçildiğinden beri sistemin liberalleşmesi yolunda attığı adımlara yeni ama çok önemli bir adım daha ekleyebileceğini ifade etmiştir.

⁹⁷⁶ **Ulus**, 24 Mart 1950; **Cumhuriyet**; 24 Mart 1950; **Akşam**, 24 Mart 1950.

⁹⁷⁷ **Ulus**, 26 Mart 1950; **Cumhuriyet**; 26 Mart 1950; **Akşam**, 26 Mart 1950.

Kuşkusuz bu durum, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve İnönü'nün yeni dönemde geçirdiği dönüşümü göstermesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Konuşmanın devamında siyasi alandaki gerginliğe de temas eden İnönü, Demokrat Parti'yi siyasi alandaki şiddetin sorumlusu olarak göstermiş, seçmenlerin bu şiddetin ortadan kaldırılması konusunda kilit bir role sahip olduğunu ve Cumhuriyet Halk Partisi'ni destekleyerek bu şiddetin ortadan kaldırılmasına katkı sağlayacaklarını vurgulayarak konuşmasını bitirmiştir.⁹⁷⁸

Ulus, 26 Mart 1950

Kırıkkale'den sonra Beypazarı'na giden İnönü, üçüncü mitingini burada ve 27 Mart'ta gerçekleştirmiştir. Milletvekilliğine aday olduğunu açıklayan İnönü, seçmenlerin Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklemelerini isteyerek söz başlamış ve bu seferki konuşmasında öncekilerden farklı olarak dış politikaya geniş yer vermiştir. İnönü konuşmasının ilk bölümünde Türkiye'nin dış politikasını özetlemiş, Sovyet tehlikesinden bahsetmiş, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının dış politikada başarılı adımlar attığını belirtmiş ve bu konudaki hassasiyetini dile getirerek birlik olunması gerektiğini vurgulamıştır. Konuşmanın dış politikayla ilgili olan kısmı şu şekildedir:

“Türkiye'nin dış politikası, kendi haklarını, bütünlüğünü koruması meselesidir. Bizim hudutlarımız dışında olan hiçbir toprakta gözümüz yoktur. Hiçbir milletin haklarına karşı saygısızlık ve haksız bir emel taşımıyoruz. Fakat kendi haklarımızı, kendi bütünlüğümüzü, hayatımız pahasına müdafaa etmek kararındayız.

⁹⁷⁸ **Ulus**, 26 Mart 1950; **Cumhuriyet**; 26 Mart 1950. **Akşam**, 26 Mart 1950.

Biz haksız emeller, talepler karşısında kaldık. Biz varlığımıza karşı yöneltilmiş, ardı arkası kesilmeyen tahrikler, tecavüzler karşındayız. Vatanımızı en büyük tehlikeler karşısında görüyoruz. Bunu bütün vatandaşlarımız bir an hatırdan çıkarmamalı. Her münakaşamızı hallederken, basiretimizin en ziyade bağlandığı anlarda da maruz olduğumuz tehlikeleri düşünmeliyiz. Bu bizim için uyanma, toparlanma ilacı olacaktır. Biz iktidarda olanlar, bu tehlikeyi en evvel gördük. Memleketimizdeki bütün vatandaşlara ve memleketimizdeki bütün siyasi cereyanlarına göstermeye çalıştık. Çok şükrederiz ki, milletçe uyanmamız çabuk oldu. Vatandaşlar ve siyasi partiler, prensip olarak, dış politikada birlik bulunuyoruz... Önümüzdeki senelerde de dış emniyet meselesi başlıca kaygımız olacaktır.”⁹⁷⁹

Ulus, 28 Mart 1950

İnönü, konuşmanın devamında demokrasinin Türkiye’de kurumsallaşması, anayasada yapmayı öngördüğü düzenlemeler ve siyasal şiddet konularına da değinmiştir. Türkiye’de demokratik sistemi güçlü kılma konusunda kararlı olduğunu; “İç politikada demokratik rejimi, huzur ve istikrar içinde tekâmüle götürmek en mühim vazifemizdir” şeklinde vurguladıktan sonra, bunu sağlayabilmek için vatandaşların yıkıcı propagandalara karşı dikkatli olması ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin yanında yer alması gerektiğini belirtmiştir. Demokratik rejimin sürdürülebilmesi için anayasada birtakım değişiklikler yapılması gerektiğinin altını bir kez daha çizen İnönü, mevcut yasalara göre bunun yapılabilmesi için Meclis’te üçte iki çoğunluğun sağ-

⁹⁷⁹ *Ulus*, 28 Mart 1950; *Cumhuriyet*, 28 Mart 1950.

lanması gerektiğini, fakat o günkü ortamda bunun mümkün olmadığını ve bundan dolayı iktidarın bu konuda herhangi bir girişimde bulunmadığını belirtmiş ve konuşmasını şu şekilde tamamlamıştır:

“Ben tuttuğumuz yolun selamet yolu olduğuna kaniim. Göğsümü gererek bu politikayı vatandaşlarıma karşı müdafaa ediyorum. Memleketin gideceği yolu seçmek, hür vatandaşların hakkıdır.”⁹⁸⁰

Beypazarı mesaisinden sonra 30 Mart'ta memleketi Malatya'ya giden İnönü için görkemli bir karşılama töreni yapılmış ve aynı gün büyük bir miting yapılmıştır. İnönü de mitingde Malatyalı partililere ve seçmenlere hitaben bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında dış politikaya yine öncelik veren İnönü, bu konuyu Türkiye'nin en önemli gündemi olarak ele aldıktan sonra, iç politikadan bahsederek, bir an önce siyasi tartışmalardan sıyrılarak memleketin imarı, eğitim, ekonomi ve sağlık konularında büyük hamleler yapmak için çaba sarf edileceğinin altını çizmiştir.

Yurt gezisi sırasındaki mitinglerde yaptığı konuşmalardan ve muhalefeti eleştirmesinden dolayı bazı kesimlerin kendisini eleştirdiğini söyleyerek konuşmasına devam eden İnönü, bu haksız eleştirileri dikkate almayacağını belirterek, kendisinin de bir milletvekili adayı olduğunu ve seçilmek için düşüncelerini seçmenlerle paylaşması gerektiğini, bunun en doğal hakkı olduğunu ifade etmiştir.⁹⁸¹ Bundan sonra sözü 12 Temmuz Beyannamesi'ne getiren İnönü, beyannameyi yayınlayarak siyasi partiler arasında gerilimi gidermeye çalıştığını, yani bir nevi hakemlik rolü üstlendiğini belirttikten sonra, Demokrat Parti'nin başlangıçta bu beyannameye destek verdiğini, fakat daha sonra bu desteği kestiğini açıklamıştır. Bu durumun iktidar-muhalefet ilişkilerini çıkmaza soktuğunu ve siyasi şiddetin başlamasına neden olduğunu belirten İnönü, demokrasinin sürdürülebilmesini bu şiddet siyasetin itibarsızlaşmasına bağlamış ve seçmenleri Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy vermeye davet ederek, konuşmasını şu şekilde sonlandırmıştır:

“Aziz vatandaşlarım, demokratik rejimin salim bir istikamette ilerleyip feyiz getirmesi, iç politikada şiddet unsurunun tamamıyla itibardan düşmesine bağlıdır. Eğer bizim demokratik cereyanımız şiddet politikacılarının hâkim olması neticesini verirse, bu yüzden memleketin başına gelecek olan şeylerin ölçüsü ve hesabı yoktur.

Seçmenler, memleketi şiddet politikasına düşmekten korumalısınız.

Vatandaşlarım, demokratik rejimimizin halini ve istikbalini istikrara ve emniyete bağlamak için anayasa teşkilatının ve hükümlerinin ilme ve tecrübeye göre ta-

⁹⁸⁰ **Ulus**, 28 Mart 1950. **Cumhuriyet**, 28 Mart 1950.

⁹⁸¹ **Ulus**, 30-31 Mart 1950.

mamlanmasını zaruri bulmaktayım... Önümüzdeki devrede iç politikada huzurun ve itimadın hürriyet rejimi ile yeni anayasa hükümleri içinde ve siyasi partilerimizin tekâmülleri arasında feyizli bir surette temelleşmesi esas olacaktır. Eğer sizin oylarınızla yeni devrede iktidarda kalabilirsek, benim tahakkuk etmesini hedef tutacağım başlıca mevzu, huzur ve istikrarın emin bulunmasına çalışmak olacaktır. Hüküm sizin kıymetli reylerinizdedir.”⁹⁸²

Malatya’dan sonra yurt gezisine doğu istikametinde devam eden İnönü, 31 Mart sabahı Diyarbakır’a varmıştır. İnönü, vali, civar illerden gelen milletvekilleri ve ilçelerden de gelerek İstasyon meydanında toplanan kalabalık bir seçmen kitlesi tarafından karşılanmıştır. Önce Vilayet merkezini, Belediyeyi ve Orduevini ve ziyaret eden İnönü, şehirle ilgili çeşitli bilgiler aldıktan sonra Halkevine gitmiştir. Burada Mardin, Urfa, Siverek, Siirt, Silvan, Bismil ve Çınar’dan gelen heyetlerle görüşmüştür.⁹⁸³ İlginç bir şekilde Diyarbakır’da miting veya seçmenlere yönelik herhangi bir konuşma yapmayan İnönü, aynı gün Elazığ’a gitmek üzere yola çıkmıştır. Zira Demokrat Parti’ye yakınlığı ile bilinen Zafer gazetesi bu durumu, karşı propaganda olarak kullanmaktan geri kalmamış ve İnönü’nün burada sadece iki saat kalabildiğini ve miting yapamadığını haber yapmıştır.⁹⁸⁴

Öğleden sonra Elazığ’a varan İnönü, civar illerin milletvekilleri ve kalabalık bir kitle tarafından karşılanmıştır. Elazığ’a giriş yaptıktan sonra Halkevi’ne giden İnönü, burada civardan gelen heyetlerle birtakım görüşmeler yaptıktan sonra Halkevi salonunda toplanan partililere kısa bir konuşma yapmış ve kısa bir süre sonra da Gaziantep’e gitmek üzere Elazığ’dan ayrılmıştır.⁹⁸⁵

İnönü, 1 Nisan’da Gaziantep’e varmış ve civardan gelen heyetlerle görüştüktan sonra meydanda toplanan vatandaşlara hitaben Halkevi balkonundan kısa bir konuşma yapmıştır. Bir süredir yurt gezisinde olduğunu belirten İnönü doğu bölgesindeki ve Gaziantep’teki genel durumdan memnun kaldığını belirttikten sonra konuşmasını, “Yaşayın Antepçiler, var olun kahramanlar” şeklinde sonlandırmış-

⁹⁸² **Ulus**, 31 Mart 1950; **Akşam**, 31 Mart 1950.

⁹⁸³ **Ulus**, 1 Nisan 1950.

⁹⁸⁴ **Zafer**, 1 Nisan 1950.

⁹⁸⁵ İnönü’nün Elazığ Halkevinde yaptığı konuşma şu şekildedir: “Arkadaşlar, burada bir nutuk veya beyanat yapmak üzere hazırlanmadım. Yalnız sizi ziyaret ve karşılıklı muhabbetlerimizi teyit fırsatını elde ettim. Burada geçirdiğim zamanda Elazıglıların bütün memlekette şöhret bulan nezaket ve kibarlıklarıyla münasip olarak kabul edildim. Size, arkadaşlarıma teşekkür ederken, benim minnet ve şükranlarıma bütün Elazıglılar ve kazalardaki vatandaşlarım nezdinde de tercüman olmanızı rica ederim. Gerek Malatya ve Diyarbakır’da ve gerek burada memleketin umumi ahvali üzerinde gördüklerimden çok memnun ve müsterih olarak dönüyorum... Teşekkür ederim arkadaşlar.” **Ulus**, 1 Nisan 1950.

tır.⁹⁸⁶ Aynı gün özel trenle Maraş'a giden İnönü, burada da birtakım üst düzey yöneticiler, bazı milletvekilleri ve kalabalık bir kitle tarafından karşılanmıştır. Diyarbakır ve Elazığ'da olduğu gibi Maraş'ta da herhangi bir miting yapılmamış ve İnönü çok iki kısa konuşma yapmakla yetinmiştir. Bunların ilkinin Belediye balkonundan seçmenlere çok kısa bir şekilde yapan İnönü, ikinci konuşmasını Halkevi sinema salonunda yapmıştır. "Sayın Maraşlılar, kahraman Maraşlılar" şeklinde söze başlayan İnönü, kendisine gösterdikleri ilgiden dolayı Maraşlılara teşekkür ettikten sonra konuşmasını, "Yolların birleştiği Maraş'ta gönüller de birleşsin, Allaha ısmarladık" şeklinde sonlandırmıştır.⁹⁸⁷

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Malatya'da yaptığı mitingde seçmenlere hitaben konuşan İnönü, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep ve Maraş'ta herhangi bir miting ya da seçmenlere hitaben ayrıntılı bir konuşma yapmamıştır. İnönü'nün Maraş'tan sonraki durağı ise Adana olmuş ve 2 Nisan'da Adana'da yapılan mitingde kalabalık bir seçmen kitlesine hitaben uzun bir konuşma yapmıştır. İnönü, üç bölümden oluşan konuşmanın birinci bölümünde Cumhuriyet Halk Partisi'nin iç politikaya dair benimsediği yürütmeyi düşündüğü rotayı çizmiştir. "*Memleketin iç politikasında bizim, yani şimdi iktidarda bulunan Halk Partisinin, takip ettiğimiz ve seçimden sonra takip edeceğimiz politikayı kısaca tarif etmeliyim*" şeklinde söze başlayan İnönü, öncelikle siyasi alanda ve toplumsal yaşamda farklı düşüncelere sahip olan kesimlerin birbirine tahammül etmeleri gerektiğini ve uzlaşma anlayışının yerleşmesi gerektiğini vurgulamıştır. İnönü konuşmasının devamında açık bir şekilde olmasa bile Demokrat Parti'yi siyasi partiler arasındaki ilişkileri çıkmaza sokmakla itham etmiş ve konuşmasının önemli bir kısmını da bu konuya ayırmıştır. Türkiye'de huzuru ve her türlü düşüncenin savunulabileceği bir ortam sağlanmasını ilk şart olarak ele alan İnönü, bütün siyasi partilerin buna katkı sağlaması şartıyla demokratik rejimin sorunsuz işlemesinin mümkün olacağını ifade etmiştir. Ancak bu şekilde birlik ve beraberliğin sağlanabileceğini ve dış tehlikelere karşı birlikte hareket edilebileceğinin de altını çizen İnönü, Türkiye'nin bu konuda başarılı olacağını düşündüğünü belirttikten sonra, konuşmanın ikinci bölümünde Demokrat Parti'nin siyaset anlayışına eleştiriler yöneltmiş ve muhalefetin partiler arası ilişkilerde şiddet politikası yürüttüğünü iddia

⁹⁸⁶ **Ulus**, 2 Nisan 1950.

⁹⁸⁷ **Ulus**, 2 Nisan 1950.

etmiştir. Şiddetin siyasi partilerin bünyesine prensip olarak yerleşmiş olduğunu öne süren İnönü, muhalefetin 12 Temmuz Beyannamesi'ni reddetmesiyle bunu somutlaştırdığını da belirtmiş ve şöyle devam etmiştir:

“Şimdi bu seçimde memleketin karşısına iç politika olarak, iki mevzu konmuştur. Başlıca muhalefetin, şiddet prensipleri ve şiddet usulleriyle meydana çıkan iç politikası ve bugünkü iktidar partisinin iç politikada tahammül ve uzlaşma siyasetini, memleketin huzuru için esas tutması. Memleketin şiddet politikasını teşvik ve terviç etmesinden sakınırım. Düpedüz hakikatten uzaklaşan ve karşındakilere hiçbir iyi niyet atfetmeyen politika seçimde teşvik olunursa, memleketin iç ahenginin nereye varacağını vatandaşlarımın on defa düşünmeleri, borçlarıdır. Memleket, şimdiye kadar birçok defa tecrübe ettiği gibi, büyük seçimde de şiddet politikası prensiplerini tasvip etmediğini gösterirse, bütün siyasi partilerimizin kendilerini ıslah etmeleri, salim istikametlerde tekâmül etmeleri temin edilmiş olacaktır.”⁹⁸⁸

Muhalefetin anayasayı antidemokratik olarak değerlendirdiğini, fakat bu eleştirisinde haksız olduğunu da sözlerine ekleyen İnönü, konuşmasını yeni dönemde yapmak istediklerini anlatarak sonlandırmıştır:

“Adanalılar, size siyasi partiler, programları ve hükümetin icraatı ve tasavvurları hakkında geniş izahat verecektir. Siz onlara göre hükümlerinizi söyleyeceksiniz. Ben, bu esaslı maddeler üzerinde münakaşalar yapacak durumda değilim. Benim bildiğim şunlardır: Biz, önümüzdeki dört senede artık politika münakaşalarını aşırı ölçülerinden teskin edilmiş bir seviyeye getirerek, bu memleketi kalkındırmak için büyük ölçüde gece gündüz çalışmaya mecburuz. Memlekette siyasi huzur ve emniyet, partiler arasında itimat istikametine doğru tekâmül ettirmeliyiz. Dış tehlikelere karşı ve tabiat afetlerine karşı birliğimizi, sözde ve harekette muhafaza etmeliyiz. Yeni seçimde Adanalılara başarılar dilerim.”⁹⁸⁹

2 Nisan'da Adana'da düzenlenen mitingden sonra 3 Nisan'da Mersin ve İçel'e de uğrayan İnönü,⁹⁹⁰ 4 Nisan'da Konya'ya gitmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi adına Hükümet meydanında büyük bir miting düzenlenmiştir. İnönü ilk olarak, yeni dönemde Türkiye'nin siyasal yaşamında huzur ve istikrarı sağlamanın temel hedefi olduğunu ve bu konuda istikrarlı bir ortam kurmak istediğini ifade etmiştir. Yapılacak olan seçimin Türk siyasal yaşamına olumlu yönde bir katkı sağlaması gerektiğini söyleyen İnönü, önceki konuşmalarında olduğu gibi 12 Temmuz Beyannamesi'ne tekrar değinmiş ve beyannamenin getirilerinin hayat bulmasının sadece iktidarın duruşuyla mümkün olmadığını, muhalefetin de 12 Temmuz Beyannamesi'ni göz önünde tutması gerektiğini vurgulamıştır. Muhalefetin şiddeti tırmandıran faaliyetlerine tekrar değinen İnönü, Türkiye'de demokrasiyi kurumsallaştırma konusunda her türlü çabayı sarf edeceğini de belirterek, siyasi partileri itidalli olmaya davet etmiş, seç-

⁹⁸⁸ **Ulus**, 3 Nisan 1950; **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1950.

⁹⁸⁹ **Ulus**, 3 Nisan 1950; **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1950.

⁹⁹⁰ **Ulus**, 4 Nisan 1950.

menleri de şiddet politikası güderek siyasi ortamı geren muhalefete destek vermeme-ye çağırıştır. İsmet İnönü, toplumu Türkiye’de huzur ve istikrarı kuracak olan Cumhuriyet Halk Partisi’ne oy vermeye davet ettikten sonra, seçimden sonra anayasa-
sada yapılacak değişikliklerle Cumhuriyet Halk Partisi-Meclis-Cumhurbaşkanı ilişkileri-
lerini batı tarzı demokratik prensiplere bağlama gayretinde olacağını açıklamıştır. İnönü, konuşmasını şu şekilde sürdürmüştür:

“Konyalılar, siz bu memleketin siyaset asırlarında büyük tecrübeleri olan bir muhitin insanlarıdır. Sizin her köşenizde reyinden istifade edeceğimiz nice gü-
zide vatandaşlarımız vardır. Siyasi hayatımızın bünyesini salim istikamette tekâmül ettirmek için alakanızı yürekten isterim. Yeni seçimde şiddet politikasını terk etmek, memleketimizin ilerlemesi ve türlü tesadüfler ve badirelerden selametle çıkması için lazım olduğunu unutmanızı rica ederim. Memleketin ilerlemesi, huzur ve istikrarın sağlam temelinde olması yolunda hepimize hizmet ve muvaffakiyet dilerim.”⁹⁹¹

İnönü, Konya Hükümet meydanında yaptığı konuşmadan sonra Ankara’ya dönmüş, böylelikle 1950 genel seçimi sürecinin ilk yurt gezisini tamamlamıştır. Söz konusu yurt gezisi ve İnönü’nün bu gezi sırasındaki faaliyetleri incelendiğinde; toplam beş miting düzenlediği ve çok sayıda toplantıda konuşma yaptığı görülmüştür.

İnönü’nün mitinglerde üzerinde durduğu temel konulara bakıldığında; neredeyse her konuşmasında demokrasi vurgusu yaptığı ve yeni dönemde demokrasinin kurumsallaşması için temel bir takım adımlar atılacağını vaat ettiği görülmektedir. Bu kapsamda anayasanın tadil edileceğini ve iki meclisli parlamenter sisteme geçileceğini sık sık vurgulayan İnönü, çok partili siyasal yaşama geçilmesiyle birlikte Türkiye’de yeni bir döneme girdiğini ve bu yeni siyasal durumun bir sonucu olarak, hem Cumhuriyet Halk Partisi’nin programında hem de anayasada yer alan Altı İlke’nin anayasadan çıkarılabileceğini de ifade etmiştir.

Zaman zaman muhalefete eleştiriler de getiren İnönü, açıkça belirtmemekle birlikte genelde Demokrat Parti’yi hedef alarak, Türkiye’de siyasal şiddetin sebebi olarak değerlendirmiş ve itidal çağrısında bulunmuştur. Hatta önemli vaatlerinden biri de bu konuyla ilgili olmuş ve Türk siyasetinin hastalığı olarak ele aldığı söz konusu şiddetin yeni dönemde yok edilmesi için her türlü çabayı sarf edeceğini vurgulamıştır. İnönü’nün miting ve diğer toplantılarda yapmış olduğu konuşmalarda, neredeyse hiçbir zaman herhangi bir politikacıyı hedef almadığı ve kişiler üzerinden bir propagandaya yönelmediği söylenebilir.

⁹⁹¹ **Ulus**, 5 Nisan 1950; **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1950.

İnönü, bazı konuşmalarında dış politikaya da değinmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dış politika açısından hassas bir dönemin başladığını, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye karşı saldırgan bir tutum içinde olduğunu, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının da bu süreçte doğru adımlar attığını belirten İnönü, bu dış politikanın sürdürüleceğinin işaretlerini vermiştir.

1950 Seçimleri sürecinde CHP kadar, DP'nin de yoğun bir propaganda faaliyetine yöneldiği görülmüştür. Hatta Demokrat Parti'nin yurt gezileri başlığı altında ele alınabilecek olan çalışmalarının seçim kararı alınmadan önce başladığı dahi söylenebilir. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan daha seçim kararı alınmadan önce Demokrat Parti'nin çeşitli illerde yaptığı kongrelere katılmışlar ve yaklaşmakta olan seçimler hakkında konuşmalar yaparak propaganda sürecini gayrı resmi de olsa başlatmışlardır.⁹⁹² Bayar'ın seçim kararı alınmadan önceki bu faaliyetleri, Demokrat Parti'nin seçime yönelik ısınma turları olarak ele alınabilir. Çünkü Bayar, her ne kadar seçim kararı alınmadan önce bu kongrelere katılmışsa da seçimler hakkında konuşmuş ve tam bu sıralarda propaganda gezisine çıkmış olan İsmet İnönü'nün eleştirilerine cevap mahiyetinde demeçler de vermiştir.⁹⁹³

⁹⁹² Celal Bayar bu süreçte, Adnan Menderes ile birlikte 5 Mart'ta Adana'da, 19 Mart'ta Gaziantep'te, 26 Mart'ta da Konya'da toplanan il kongrelerine katılmış ve partililerle bir araya gelmiştir.

⁹⁹³ Çeşitli vaatlerde bulunmanın yanı sıra parti mensuplarını seçime motive etmeye çalışan Bayar, Adana İl Kongresi'nde, seçim kampanyası başlamadığı için seçim konuşması yapmayacağını ifade ettikten sonra, "seçime hazır mısınız?" diye sormuş; partililerden hazırız cevabını alınca da; "Bence zafer sureti katiyede DP'nindir, millet kararını vermiştir." şekilde karşılık vermiş ve devamında, 21 Temmuz genel seçiminde yaşanan sıkıntıları hatırlatarak, seçimin güvenli bir ortamda yapılması gerektiğini belirtmiştir. **Zafer**, 6 Mart 1950; **Cumhuriyet**, 6 Mart 1950. Gaziantep İl Kongresi'nde de konuşan Bayar, bu sefer konuşmasını tamamen seçime ayırmıştır. Demokrat Parti'nin seçimi çok fazla önemseydiğini vurgulamak için; "Demokrat Parti seferberlik arifesindedir. Bunu bilerek arz ediyorum" diyerek, siyasi partiler ile ordular arasında bir benzetme yapmış ve orduların yegâne amacının zafer, siyasi partilerin de amacının seçimleri kazanmak olduğunu belirtmiştir. Konuşmanın devamında seçim kanununa da değinen Bayar, bunun Demokrat Parti'nin eseri olduğunu belirttikten sonra milli iradenin önemine vurgu yapmış ve Orman Kanunu'nu eleştirmiştir. Demokrat Parti'yi programsız olmakla eleştiren Cumhuriyet Halk Partisi'nin aslında programsız olduğunu söylemiştir. Siyasi partilerin programlarıyla istikrar sağlamaları gerektiğini de sözlerine ekleyen Bayar, Cumhuriyet Halk Partisi hükümetlerinin birbirinden kopuk olduklarını, yeni bir hükümet kurulduğunda bir önceki hükümetin programını bir tarafa bırakarak yeni politikalar geliştirmeye çalıştığını ve bu durumun Türkiye'ye zarar verdiğini, oysa Demokrat Parti'nin programlı çalışmaya kendine şiar edindiğini belirtmiştir. **Zafer**, 21 Mart 1950; **Cumhuriyet**, 21 Mart 1950. 26 Mart'ta toplanan Konya İl Kongresi'nde de konuşan Celal Bayar, bu sefer tam anlamıyla bir seçim konuşması yaparak, Demokrat Parti'nin propagandasını yapmıştır. Bu sıralarda yurt gezisinde olan İnönü'nün Demokrat Parti'yi şiddet politikası yürütmekle suçlamasına cevap da verilen ve Bayar'ın ilk seçim nutku olarak değerlendirilen konuşmanın satır başları şu şekilde özetlenebilir: "*Bugün resmen seçim mücadelesine başlandığının ikinci günüdür. Buyurun efendiler! Seçim mücadelesine, neşimize olan itimatla başlıyoruz. Konyalıların demokrasi bayrağını ele alarak Demokrat Parti'yi maksat ve gayelerine ulaştıracaklarına inanıyorum. Halk Partisi programsızdır. Varlık Vergisi gibi gayrı tabii vergilere başvurdıkları halde, ordu ihtiyaçları*

Demokrat Parti'nin 26 Mart öncesi propaganda faaliyetleri, Celal Bayar'ın yukarıda aktarılan seyahatlerinden ibaret değildir. Bu süreçte partinin diğer kurucuları olan Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan da parti kongrelerine katılarak çeşitli konuşmalar yapmış, böylece ülke tam bir seçim havasına bürünmüştür.⁹⁹⁴

TBMM'de seçim kararı alındıktan sonra da çeşitli seyahatler yapmaya devam eden Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan ile birlikte 29 Mart'ta İstanbul'a gitmiş ve İl Kongresi'nde partililere hitaben bir konuşma yapmıştır.⁹⁹⁵ Kongredeki konuşmasında İstanbul'un gıda ve mesken sorunlarının yanı sıra işçi sorunlarına değinen Bayar, demokrasi vurgusu da yapmış ve Demokrat Parti olarak iktidara talip olduklarını belirterek, bu konudaki kararlılıklarını ortaya koymuştur.⁹⁹⁶ Bayar, Demokrat Parti İstanbul İl Örgütü'nün 2 Nisan'da Kasımpaşa, Kazlıçeşme ve Eyüp'te düzenlediği toplantılara da katılarak, partililere hitaben seçim konuşmaları yapmıştır.⁹⁹⁷

yanında, sivil ihtiyaçları kısıtlar. Eğer Marshall Yardımı olmasaydı, şimdi mali bir iflas karşısında idik. Arkadaşlar millet bu hakikatleri çok iyi biliyor. Eğer bu icraattan memnunsanız, reyini gene Halk Partisi'ne verebilir. Fakat biz halkın bu icraattan mustarip olduğunu biliyoruz. Ona hizmet için karşısına çıkarak itimadını istiyoruz. Biz şiddet politikası taraftarı değiliz. Zaman zaman siyasi haklarımızı elimizden alanlar, günahlarını setri için böyle söylüyorlar.” **Zafer**, 27 Mart 1950; **Cumhuriyet**, 27 Mart 1950.

⁹⁹⁴ Adnan Menderes, Celal Bayar ile birlikte İl Kongresi'ne katılmak üzere Adana'ya gitmenin yanı sıra 19 Mart'ta toplanan Aydın İl Kongresi'nde ve 25 Mart tarihli İzmir İl Toplantısında konuşmalar yapmıştır. 8 Mart'ta Samsun'a giden Refik Koraltan, burada vatandaşlarla temas kurarak sorunlarını dinledikten sonra 24 Mart'ta Ordu İl Kongresi'nde, Fuat Köprülü ise Bursa İl Kongresi'nde birer konuşma yapmıştır. **Cumhuriyet**, 19, 26 Mart 1950; **Zafer**, 10, 25 Mart 1950.

⁹⁹⁵ **Zafer**, 30 Mart 1950; **Cumhuriyet**, 30 Mart 1950.

⁹⁹⁶ Gittiği her yerde etrafının işçiler tarafından sarıldığını, İstanbul, İzmir ve Ankara'da bu durumu birçok defa yaşadığını ifade eden Bayar, işçilerin sorunlarına ve haklarına da değinmiştir. Bayar, parti olarak bu konuyu çok önemsediklerini, programlarında işçilere sendikal haklar tanınması gerektiğine yer verdiklerini, işçi sorunlarının aynı zamanda sosyo-ekonomik sorunları da ifade ettiğini ve Demokrat Parti iktidara geldikten sonra işçilerin sorunlarının ivedilikle ele alınarak çözüleceğini belirtmiştir. Konuşmanın devamında gayrimüslim seçmenlerin herhangi bir etki altında kalmadan Demokrat Parti'yi destekleyeceklerine inandığını belirterek devam eden Bayar, 14 Mayıs'ı da hatırlatarak şunları söylemiştir: “Arkadaşlar, dört senedir partimizin sarf ettiği bunca emeklerin neticeleri 14 Mayıs'ta alınacaktır. Demokratlar hazır olun o zafer gününe... Benim reyimden ne çıkar diyecek vatandaş tasavvur etmiyorum. Bütün memleket çocuklarının şevkle o günü beklediği muhakkaktır. Şimdiye kadar milletin iradesi ile hükümetin değiştiği görülmemiştir. Bir kere bunu tahakkuk ettirelim, ondan sonra millet selamet yolunu bulmakta güçlük çekmeyecektir. Diyorlar ki, Demokrat Parti henüz çocuktur. Beş yaşındaki çocuğa devlet idaresi bırakılır mı? Biz millet iradesini hâkim kılmaya çalışmaktayız. Binaenaleyh iktidarı, sahibi hakikisi olan millete bırakacaklardır... Demokratlar zafere hazırlanınınız...” **Zafer**, 1 Nisan 1950; **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1950.

⁹⁹⁷ **Zafer**, 3, 4 Nisan 1950.

İnönü'nün ilk yurt gezisini sürdürdüğü günlerde Celal Bayar da İstanbul'dan döndükten sonra İl Kongresi'ne katılmak üzere 5 Nisan'da Çankırı'ya gitmiştir. Yaptığı konuşmada, din ve laiklik konularına değinerek söze başlayan Bayar; dinin mukaddes bir mefhum olduğunu, dini siyasete alet etmenin doğru olmadığını ve devlet ile din işlerinin birbirinden ayrı olması gerektiği ifade etmiş, konuşmanın devamında da Demokrat Parti'ye isnat edilen şiddet politikasının doğru olmadığını belirtmiştir.⁹⁹⁸

Yukarıda aktarılan gelişmelerden sonra, her iki parti lideri de Nisan ayının önemli bir kısmını Ankara'da geçirerek, milletvekili adaylarını tespit etmek için kurmaylarıyla birlikte çalışmış ve örgütlerinden aldıkları bilgiler sonucunda da adayları tespit etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi 23 Nisan'da; Demokrat Parti de 24 Nisan'da listeleri yayınlamıştır.⁹⁹⁹

Celal Bayar, aday listeleri yayımlandıktan sonraki ilk yurt gezisine zaman kaybetmeden 28 Nisan'da çıkmıştır. Altı sürecek şekilde planlanan yurt gezisinde Bayar ve yanındakilerin Bolu, Kastamonu, Sinop ve Samsun'a giderek seçmenlerle buluşması, mitingler yapması ve önemli seçim konuşmaları yapması ön görülmüştür.¹⁰⁰⁰

⁹⁹⁸ Bayar'ın dinle ilgili konuşması şu şekildedir: "Bu mesele üzerinde daha çok durmak istemiyorum. Maksadım evveleminde burada millet namına yaptığımız konuşmaların ve aldığınız kararların programınıza geçtiğini belirtmek ve size hesap vermektir. Elhamdulillah Müslümanız ve Allah huzuruna da Müslüman olarak çıkacağız. Takdir edersiniz ki, biz bir siyasi partiyiz. Bir siyasi partinin din meselesini esas alarak ve sade ona dayanarak program ve propagandasını yürütmesi de doğru değildir. Çünkü tekrar ediyorum, Din mukaddes bir mefhumdur, dini politikaya alet edenler Allah'a karşı mesul olurlar, dine hürmet etmemiş olurlar." **Zafer**, 5 Nisan 1950.

⁹⁹⁹ Siyasi partilerin milletvekili aday listeleri için bkz. **Ulus**, 23 Nisan 1950; **Zafer**, 25 Nisan 1950.

¹⁰⁰⁰ Bu çerçevede 28 Nisan sabahı yola çıkan Bayar, önce geçerken uğradığı Köstebek, Göynük, Mudurnu'da partililere ve seçmenlere hitaben konuşmalar yapmıştır. Bayar bu konuşmalarında özetle; dört yıldan beri Türkiye'de demokrasinin yerleşmesi için mücadele ettikleri; yeni seçim kanununun Demokrat Parti'nin eseri olduğu; Demokrat Parti'nin demokrasi yoluyla halkın iradesini tecelli ettirmeye ve milletçe özlenen refah ve saadeti Türkiye'ye getirmek için çalıştığını vurgulamıştır. 14 Mayıs'ın çok önemli bir gün olduğunu da ifade eden Bayar, seçimleri Demokrat Parti'nin kazanması durumunda toplumun arzu ettiği bir yönetim mekanizmasının kurulacağını ve kısa sürede ülkede refah seviyesinin yükseleceğini de sözlerine eklemiştir. Demokrat Parti milletvekili aday listesine de çok güvendiğini belirten Bayar, iktidara gelince mükemmel bir şekilde Türkiye'yi yöneteceklerini iddia etmiştir. Demokrat Parti'nin yapamayacağı şeyleri vaat etmediğini de sözlerine ekleyen Bayar, Cumhuriyet Halk Partisi'ni eleştirerek, program ve söyleminde çeşitli alanlarda harcayacağını söylediği paraları astronomik olarak değerlendirmiş, iktidarın ekonomi politikasını eleştirerek de şunları söylemiştir: "*Hürriyet ve demokrasiye muhalif kanunları kaldırmak için de mi milyonlar lazımdır? Asla! Biz bu memlekette her vatandaşın alını yüksek olarak yürümesini, hükümete iştirakini isterken jandarma hükümeti istemiyoruz. Bu memleketin bankalarında yatan yüz milyonlarca lira vardır. Bunlar iş emniyeti göremediklerinden iş sahasına çıkamıyorlar. Memlekete ecnebi sermaye de giremiyor. Çünkü emniyetleri yoktur. DP iş başına gelince bunlar da ortadan kalkacak ve vatandaşlara geniş çalışma*

Bolu’da seçmenlere hitaben konuşan Bayar tekrar demokrasi vurgusu yaparak, Demokrat Parti’nin kurulduğundan beri bir demokrasi mücadelesi yürüttüğünü ifade etmiştir. Seçim emniyeti konusuna burada da temas eden Bayar, sözü iktidara getirmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin “oy mubayaasına çıktığını”, yani seçmenlerin oyunu satın almaya çalıştığını ve buna karşılık olarak da seçmenlere, “size su getireceğiz, yardım yapacağız” türünde propaganda yaptığını iddia etmiştir. Devletin hazinesinde bulunan paranın milletin parası olduğunu ve bu paraların kimsenin lütfu ya da hibesi olmadığını belirterek sözlerine devam eden Bayar, toplumun reaya olmadığını, devletin de bir derebeylik olmadığını vurgulayarak o dönemin eskilerde kaldığını belirtmiştir.¹⁰⁰¹

Siyasi partilerin seçim çalışmalarını ülkenin her yerinde yoğunlaştırmaya başladığı, çeşitli siyasi toplantıların yapıldığı ve yeni şubelerin açıldığı bu ortamda ikinci yurt gezisine de çıkan İnönü, 2-10 Mayıs 1950 tarihleri arasında sırasıyla Eskişehir, Afyon, İzmir, Manisa, Balıkesir, Biga, Bursa, İzmit ve İstanbul’u kapsayacak şekilde Ege’den Marmara’ya uzanan sekiz günlük bir seyahat gerçekleştirmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi adına seçmenlere önemli mesajlar vermiştir. Ancak Demokrat Parti’nin sözcüsü olan Zafer gazetesi, İnönü’nün seyahate çıktığını duyururken, Cumhurbaşkanlığı özel treniyle seyahate çıkmasını eleştirmiş ve özel trenin kullanılmasını, Cumhuriyet Halk Partisi aleyhinde kullanmıştır.¹⁰⁰²

İnönü, ilk konuşmasını, kendisini görmek üzere Eskişehir tren istasyonunda toplanmış olan vatandaşlara hitaben yapmıştır. Hemşerilerim şeklinde hitap ederek söze başlayan İnönü, 14 Mayıs’ın Türkiye için önemli bir gün olacağını vurguladıktan sonra 1946-1950 arası dönemde ülkedeki demokrasinin nasıl bir gelişme gösterdiğini toplum olarak bütün dünyaya göstereceklerini ifade etmiş ve seçim sonrasında herkesin birtakım beklentiler içinde olduğunu bildiğini, bu hizmetlerin el birliğiyle

sahaları açılacaktır. Bizim vergilerimiz de adalete dayanmayan vergilerdir. Ve baştan başa ıslahı lazımdır. Koyacağımız vergiler kazançla ayar edilecektir. Velhasıl DP iktidara gelir gelmez mali sahada çok büyük ıslahat yapmak mecburiyetindedir.” Zafer, 28 Nisan 1950.

¹⁰⁰¹ Bu gelişmelerin ardından Düzce’ye giden ve Yeşilyurt Oteli’nin balkonundan otelin önünde toplanan seçmenlere hitaben kısa bir konuşma yapan Bayar, aynı gün Kastamonu’ya gitmek üzere yola çıkmıştır. Kastamonu’dan sonra sırayla Boyabat, Gerze, Samsun, Bafra ve Çarşamba’da kısa konuşmalar yapan Bayar özetle, Demokrat Parti’nin Türk devrimini tamamlamak üzere bir yol takip ettiğini belirterek, “Demokrat Parti’nin, hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir, düsturunu kendisine şiar edinmiş olduğunu vurgulamıştır. **Zafer**, 29, 30 Nisan 1950; **Zafer**, 2, 3 Mayıs 1950; **Cumhuriyet**, 1, 2 Mayıs 1950.

¹⁰⁰² **Zafer**, 3 Mayıs 1950.

yapılacağını belirttikten sonra, Eskişehirliilerin de Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy vererek kendisine yardımcı olmalarını istemiştir. Kısa bir süre önce yaşanan sel felaketinden dolayı zarar gören Eskişehir'in yeni dönemde daha büyük, verimli ve imarlı bir şehir olması için çalışacağı yönünde birtakım vaatlerde de bulunan İnönü, konuşmasını sonlandırmıştır.¹⁰⁰³

İnönü, konuşmayı yaptıktan sonra trenle yola devam etmiş ve Afyon'da da benzer bir durum yaşanmıştır. Burada kendisini karşılamak üzere tren istasyonuna gelenlere hitaben vagondan kısa bir konuşma yapan İnönü, seçimin önemi ve kullanılacak oyların ne denli etkili olacağı yönünde ifadeler kullanarak, seçmenlerde farkındalık yaratmak amacıyla şunları söylemiştir:

“... Şerefli bir seçim yapacağız. Milletimiz bütün dünyanın gözleri önünde birbirleriyle dost ve kardeş olarak büyük imtihanını vermeye muvaffak olacaktır. Seçim sandığı başına giden her vatandaş benim kadar millet mukadderatından mesuldür. Bunu hiç hatırımdan çıkarmayınız.”¹⁰⁰⁴

İnönü'nün üçüncü durağı İzmir olmuştur. 3 Mayıs sabahı şehre varan İnönü, kalabalık bir vatandaş kitlesi tarafından karşılandıktan sonra gün içinde eşi Mevhibe Hanım ile birlikte İzmir'i gezmiştir. İzmir Musevi cemaati mensuplarıyla da bir görüşme gerçekleştiren İnönü, 4 Mayıs'ta Cumhuriyet meydanında yapılan yoğun katılımlı mitingde bir konuşma yapmış ve birçok konuya değinerek önemli mesajlar vermiştir. İnönü, altı bölümden oluşan konuşmasında; kadın adayların sayısı, köylülerin refah düzeyi, işçilerin çalışma şartları, Anayasa ve demokrasi konularına temas ederek, muhalefetin haksız olarak nitelediği eleştirilerine de karşılık vermiştir.

Konuşmanın başlangıç kısmı İnönü'nün İzmirliilere teşekkür ile başlamaktadır. Hem karşılama törenin görkemine hem de mitinge gösterdikleri ilgiye değinerek söze başlayan İnönü, çok partili siyasal yaşama geçildiğinden beri de desteğini esirgemeyen İzmirliilere teşekkür etmiştir. Seçim dolayısıyla ilan edilen milletvekili aday listesinde diğer partilerin üç katı daha fazla kadın aday göstermenin gururunu yaşadığını vurgulayarak konuşmasına devam eden İnönü, kadınlara seçme ve seçilme hakkının çok erken bir tarihte Türkiye'de tanındığını hatırlatmış ve bunu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin önde gelen iftihar konularından biri olarak değerlendirmiştir.

¹⁰⁰³ **Ulus**, 3 Mayıs 1950.

¹⁰⁰⁴ **Ulus**, 4 Mayıs 1950.

Köylülerin refahı konusunu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ana davası olarak ele alan İnönü, bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Köylü kalkınması, bütün Halk Partisi hükümetlerinin daimi duygusunu teşkil etti. Köylü mahsullerinin yok pahasına satılması karşısında kayıtsız kalma siyaseti, partimizin tarihten aldığı acı miraslardan biridir. Biz bu mirası reddettik. Bugün de toprak mahsullerinin layık olduğu ölçüde değerlendirilmesini, milletçe ileri refah seviyesine erişmenin şartlarından biri sayıyoruz. Köylerimizi teşkilatlandırarak verimli vasıtalarla onları teçhiz etmek davasını sebatla takip ediyoruz. Temel davada durumumuz budur. Seçim beyannamemizin köylüye ait teferruat meseleleri bile bizim için pek ehemmiyetlidir... Köylerimizde bir radyo bulunmasını istiyoruz. Anadolu köylerini bilmeyenler, bu arzumuzun kıymetini anlayamazlar. Hele, köylerimizde içme suyu ve köy yolları gibi sade şeyler senelerce memleketimizin iktisadiyatını idare etmiş siyaset adamlarımızın tebensümlerini davet etmesini pek tabii bulurum. Amma bir ucundan başlayarak şimdiden birçok köylerimizde ufak masraflarla temin etmeye muvaffak olduğumuz köy çeşmelerinin köylülerimizi ne kadar memnun ettiğini görseler, bizim bu arzumuza bizden ziyade teşekkür duyarlardı. Bütün memleketi yaz kış işler yola kavuşturmak davamızda ümitli bir merhaleye varır varmaz, köy yolları meselesini ele almamız, bütün hayatımızı neşesiyle dolduracak aziz bir programdır.”¹⁰⁰⁵

1946 seçimlerinde Demokrat Parti'nin önemli propaganda malzemelerinden biri olan köylerde açılan ilköğretim okullarının vatandaşlara yüklenmesi konusuna da değinen İnönü, köylerde genişletilmeye çalışılan ilköğretim okulları konusunun takipçisi olduğunu belirtmiştir. 1946'da Cumhuriyet Halk Partisi'nin başlıca kusurlarından biri olarak ele alınan ve muhalefetin eleştirisi konularından biri olan okul inşası konusunda herhangi bir sorun kalmadığını ve dolaştığı yerlerde bunu net bir şekilde gördüğünü vurgulamıştır. Yeni dönemde yılda 1500 köy okulu yapmayı hedeflediklerini de ifade eden İnönü, köylülerin toprak sahibi olması ve köy sağlığı gibi sorunları çözmek için çalıştıklarını da belirtmiştir.

İnönü köy ve köylü konusundan sonra, sözü grev, sendika ve lokavt gibi hakların yanı sıra işçilerin çalışma şartlarına getirmiş ve bu konuda Cumhuriyet Halk Partisi'nin çalışmalarıyla ilgili bilgi aktarmıştır. İşçilere grev hakkının tanınmaması konusunda iktidara yönelik eleştirilere de cevap mahiyetinde olan bu kısımda İnönü, uzun süre İktisat Bakanlığı yapan Celal Bayar'ın bakanlık yaptığı dönemde düşünemediği şeyleri kendisinin yaptığını belirterek, Çalışma Bakanlığını kendisinin kurduğunu hatırlatmıştır. 1946-1950 yılları arasında bu alanda yapılan düzenlemelerin bütün uluslararası alanda Türkiye'nin göğsünü kabarttığını da belirten İnönü şunları söylemiştir:

¹⁰⁰⁵ **Ulus**, 5 Mayıs 1950.

“Bu memlekette çalışma işini ve çalışanların meselelerini birinci derecede bir devlet siyaseti şeklinde görerek, Bakanlar Kurulu’na bir de Çalışma Bakanlığı ilave eden Cumhuriyet Halk Partisi hükümetleridir. Yirminci asır ortasına doğru senelerce İktisat Vekilliği yapmış olan devlet adamlarımız, böyle bir ihtiyacı görememişlerdir... Biz çalışma işini bütün kanunları ve teşkilatı ile en ileri ve en yeni usuller üzerine kurmaya çalıştık. Hiçbir bakanlığımız ilk gününden en kıymetli garp mütehassıslarının yardımına Çalışma Bakanlığı kadar mazhar olmamıştır. Dört sene içinde sendikaları, sigorta kanunları ve içtimai meseleleriyle çalışma teşkilatımız, dünyanın her konferansında göğsümüzü kabartacak bir gayretin ve bir samimi niyetin örneği olarak takdir olunmaktadır.”

İnönü, bazı kesimlerin, özellikle de muhalefetin sürekli gündemde tutmaya çalıştığı Demokrat Parti’nin işçilere vaat ettiği grev hakkına ise ayrıca temas etmiştir. Dünyanın birçok yerinde tartışılmaya devam eden grev hakkını Türkiye’de tartışmak için çok erken olduğunu ifade eden İnönü, bu konunun bir seçim meselesi olmadığını da belirttikten sonra açık kapı bırakmış ve ileride grev hakkının işçilere verilebileceğini belirtmiştir.¹⁰⁰⁶

Önceki mitinglerde olduğu gibi burada da anayasa ve demokratik rejimin güçlendirilmesi konularına değinen İnönü, anayasa konusunu rejimin istikrarı ile Türkiye Cumhuriyeti’nin itibarı olarak ele almış ve yeni dönemde ilk olarak bu konuya el atarak anayasada önemli değişiklikler yapılacağını vurgulamıştır. Demokratik rejimin güçlendirilmesini de partiler üstü bir konu olarak ele alan İnönü, anayasada yapılacak değişikliklerle bu konunun birbiriyle bağlantılı olduğunu hatırlatmış ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin bunları gerçekleştirme konusunda kararlı olduğu vaa-dinde bulunmuştur.

Konuşmanın sonunda İzmirliilerin, muhalefetin bazı iftiralarına ve isnatlarına rağbet göstermemesini de isteyen İnönü, 27 yıl boyunca hiçbir hizmet yapılmadığı yönünde propaganda yapan muhalefetin insafsız olduğunu belirterek, seçim sonrası dönemin Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının sürmesiyle birlikte yeni bir yükselme dönemi olacağını belirtmiştir.¹⁰⁰⁷

Zafer gazetesi tarafından, “İnönü’nün nutku İzmir’e 80 bin liraya mal oldu” şeklinde haberleştirilen İzmir mitingi, muhalefet tarafından önceki seçim faaliyetlerinin bir kısmında olduğu gibi Cumhuriyet Halk Partisi aleyhinde kullanılmıştır. Gaze-

¹⁰⁰⁶ Hatırlanacağı üzere Bayar, 2 Nisan’da İstanbul’daki bir siyasi toplantı esnasında Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi durumunda işçilere grev hakkını vereceğini vaat etmişti. İnönü’nün bu açıklamalarının Bayar’ın konuşmasına bir cevap niteliği taşıdığı söylenebilir.

¹⁰⁰⁷ **Ulus**, 5 Mayıs 1950.

te, mitingin kalabalık olmasını sağlamak amacıyla Cumhuriyet Halk Partisi'nin 108 otobüs ve 46 vagonla köylüleri İzmir'e taşıdığı yönünde bir iddiada bulunmuştur.¹⁰⁰⁸

İnönü, İzmir'den sonra Manisa ve Balıkesir'e gitmiş ve buralarda da mitingler yapmıştır. 5 Mayıs sabahı ilk durak Manisa'da öğlene doğru düzenlediği mitingde önceki konuşmaları teyit eden İnönü, Marshall Planı ve getirileri dâhil olmak üzere ağırlıklı olarak maliye ve ekonomi içerikli bir konuşma yapmıştır. İnönü öncelikle İzmir'deki konuşmasını sonlandırırken üzerinde durduğu ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarı boyunca kayda değer bir hizmet yapmadığı yönündeki Demokrat Parti propagandalarına cevap vermiştir.

Manisa mitinginde dikkat çeken temel nokta, İnönü'nün ilk defa Marshall Planı ve maliye konularına değinmiş olmasıdır. İnönü, 1923'ten beri başarılı bir maliye politikasının izlendiğini, bunun etkisiyle harabe durumundaki Türkiye'nin imar edildiğini, sayısız okul, köprü ve çeşitli yatırımlar yapıldığını belirtmiştir. İsmet İnönü, bu sayede İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuzluklarına karşı mücadele edilebildiğinin altını çizdikten sonra sözü Marshall Planı'na getirmiştir. Bu planın aslında ekonomik olarak zor durumda olan bazı Avrupalı devletlerin yeniden kalkınmalarını sağlamak amacıyla hazırlandığını belirten İnönü, sadece Türkiye, Portekiz ve İsviçre'nin bu tür bir ekonomik çıkmazda olmadıklarını ifade etmiş ve Türkiye'nin dünya tarafından maliyesi güçlü bir devlet olarak görüldüğü yorumunu yapmıştır. Ardından da Marshall Yardımı almak üzere ABD ile neden anlaşma imzalandığını ve Türkiye'ye bu kapsamda yapılacak yardımların ülke savunmasında ve kalkınmasında kullanılacağı vaadini de şu sözlerle ifade etmiştir:

“Biz, tabii olarak İkinci Cihan Harbinin yüklerini dünya sulhu namına çektiğimizi ve çekmekte olduğumuzu dostlarımıza ispat etmeye çalıştık. Gayretlerimiz iyi niyetle karşılandı. Biz de dünya sulhu davasında tesirli bir surette devam edebilmek için yeni bir kararla yardım görenler arasına alındık. Şimdi memleketin müdafaasında ve iktisadi kalkınmasında Marshall Planından istifade etmeye çalışan memleketler arasında bulunuyoruz... Gördüğümüz askeri yardımlar ile Marshall Planı yardımlarından bizim kalkınmamızı kolaylatacak ve hızlandıracak surette istifade etmeye çalışmak milletimize karşı borcumuzdur.”¹⁰⁰⁹

Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının 1946-1950 dönemindeki en önemli hizmetlerinden birinin Gelir Vergisi ile ilgili olarak yapılan düzenleme olduğunu, zira bu düzenlemeyle adaletin sağlandığını belirten İnönü, muhalefetin bu düzenle-

¹⁰⁰⁸ **Zafer**, 5 Mayıs 1950.

¹⁰⁰⁹ **Ulus**, 6 Mayıs 1950.

meden rahatsız olduğunu da hatırlatmış ve sözü seçime getirerek, konuşmasını şu şekilde bitirmiştir:

“Manisalılar, her şeyin üstünde, asayiş ve huzur içinde bir seçim yapmak ve ondan sonra memlekete yeni bir çalışma ve yükselme devri açmak kıymetli hedefimiz olmalıdır. Manisalılar, tek dereceli ikinci seçim mücadelesinden, birbirini severek ve birbirine güvenerek çıkacaklardır. Ben de Manisalıları başka yerlerdeki aziz vatandaşlarıma yapacağım gibi, muhabbetle tebrik edeceğim. Sağ olun Manisalılar.”¹⁰¹⁰

Aynı gün Balıkesir’e de giden İnönü Cumhuriyet meydanında yapılan mitingde kısa bir konuşma yaparak, demokrasinin önemi ve birlik/beraberlik mesajı içeren bir konuşma yapmıştır. Balıkesirlilerin Milli Mücadele yıllarında da olduğu gibi yeni dönemin şekillenmesinde de etkili olacaklarını ifade eden İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi’ni desteklemelerini istemiş ve başarılar dileyerek konuşmasını bitirmiştir.¹⁰¹¹

Balıkesir’den sonra sırasıyla Biga, Bursa, İzmit ve İstanbul’a giden İnönü, buralarda da seçmenlerle bir araya gelmiş ve çeşitli seçim konuşmaları yapmıştır. Önceki konuşmalardan farklı konulara temas etmeyen İnönü, özetle Milli Mücadele dönemi, Cumhuriyet kazanımları, Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’na girmemesinin yararları, demokrasiye geçiş, basın hürriyeti, Anayasa, Demokrat Parti’nin şiddet politikası, partiler arası çatışmanın zararları ve birlik-beraberliğin önemi gibi konuları seçim meydanlarına taşımıştır.¹⁰¹²

1950 seçimleriyle ilgili yapılan bu gezi dönemindeki İstanbul Taksim mitingine ayrı bir parantez açılması gereklidir. Çünkü İnönü, burada Demokrat Parti’nin partiler arası ilişkileri germesi, yeni dönem için seçimin önemi, Cumhuriyet Halk Partisi’nin kadınlara seçme ve seçilme hakkını tanımış olması, demokrasi, köylü ve işçi konuları ile basın hürriyetinin yanı sıra önceki seçim konuşmalarında değinmediği komünizm ve dinin siyasete alet edilmesi konularını ilk defa ele almıştır. Komünizme ve dinin siyasete alet edilmesine karşı olan tutumlarının devam edeceğini açıkça belirten İnönü, bu konulardaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Bizde, nazariye olarak antidemokratik sayılacak başlıca iki büyük mevzu vardır. Birisi, komünistliğin faaliyetine kanunen müsaade edilmemesidir. Yakın zamana kadar bazı hürriyet memleketlerinde de hal böyle idi. Hatta bugün komünistlerin serbest faaliyetine evvelce müsaade etmiş olan bazı memleketlerin bile geri dönmek istidadında oldukları görülüyor. Antidemokratik sayılabilecek olan bu

¹⁰¹⁰ **Ulus**, 6 Mayıs 1950.

¹⁰¹¹ **Ulus**, 6 Mayıs 1950.

¹⁰¹² **Ulus**, 7-8-9 Mayıs 1950.

yasak, bizim bünyemizde devam edecektir. Sebepleri, bahsedilmek ihtiyacında olmayacak kadar herkesçe bellidir. Dini siyasete alet etmemek de bunun icabıdır. Nazari olarak bu da antidemokratik sayılabilir. Fakat tarihimiz ispat etmiştir ki, siyasi ve içtimai nizamın saffet ve selameti için bu kanun zaruri bir tedbirdir ve yaşaması lazımdır. Bugün nazariye itibariyle antidemokratik sayılabilecek olan başlıca mevzular bunlardır. Bunların dışında olan iddialar ancak teferruat sayılabilir.”¹⁰¹³

İnönü'nün 23 Mart 1950 tarihinden itibaren, iki dönemde gerçekleştirdiği propaganda gezileri ve bu geziler sırasındaki faaliyetleri göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapmak gerekirse, Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı sıfatlarıyla İnönü'nün yoğun bir tempo ile seçim propagandası yaptığını söylenebilir. Dikkat çeken en temel nokta ise seçmenlerden oy isteme esnasında vaatlerin ön plana çıkarılması beklenirken, İnönü'nün buna pek yönelmemiş olduğudur. Geleceğe dönük vaatlere fazla tevessül etmeyen İnönü, az da olsa vaat içeren konuşma yaptığında, bunu daha çok siyaset alanıyla sınırlandırmıştır. İsmet İnönü, konuşmalarında daha çok cumhuriyet rejiminin getirileri, Cumhuriyet Halk Partisi'nin hizmetleri ve Demokrat Parti'nin yanlış bir muhalefet yöntemi geliştirdiği konuları üzerinde durmayı tercih etmiştir.

Cumhuriyet, 10 Mayıs 1950

¹⁰¹³ **Ulus**, 10 Mayıs 1950.

Bu arada İnönü'nün yurt gezisinin ve seçimlerin yaklaştığı günlerde, Celal Bayar da 5-9 Mayıs tarihleri arasında doğu illerini kapsayan bir yurt gezisine çıkmıştır. Bayar; Diyarbakır, Elazığ ve Malatya'yı içine alan bu gezi sırasında da seçim konuşmaları yapmış ve önemli mesajlar vermiştir.¹⁰¹⁴ Burada dikkati çeken, Bayar'ın doğu bölgesindeki Kürt nüfusun yoğunluğunu göz önünde bulundurarak, bir söylem geliştirmiş olmasıdır. Bayar, her ne kadar Kürtlerden ve Kürt kimliğinden söz etmemişse de, doğu-batı kavramlarını kullanarak Demokrat Parti'nin kucaklayıcı olduğunu ve yurttaşlar arasında herhangi bir ayırım yapmadığını ifade etmiştir.¹⁰¹⁵

Aynı gün Elazığ'a giden Bayar, burada da seçmenlere hitaben bir konuşma yaptıktan sonra sırasıyla Malatya, Adana, Bursa ve İzmir'e gitmiştir. Buralarda düzenlenen mitinglerde önceki söylemini teyit eden konuşmalar yapan Bayar, 10 Mayıs'ta İzmir'de yapılan mitingden sonra Ankara'ya dönmüştür.¹⁰¹⁶

Yukarıda aktarılanlardan da anlaşılacağı üzere her iki partinin de liderleri seçim sürecinde yoğun bir mesai yapmış ve gittikleri birçok yerde seçmenlere hitaben konuşmalar yapmış ve önemli mesajlar vermiştir. Ancak seçim sürecine bakıldığında, seçim gezilerinin sadece parti başkanlarıyla sınırlı olmadığı dikkat çekmektedir.¹⁰¹⁷

1950 seçimleri sürecine Cumhuriyet Halk Parti adına İnönü'den sonra, en fazla ön plana çıkan kişi dönemin Başbakanı ve CHP Genel Başkan Vekili Şemsettin Günaltay olmuştur. Günaltay, ilk olarak 9 Nisan'da özel bir trenle Çankırı, Zonguldak, Kastamonu ve Bolu'yu kapsayan dört-beş günlük bir yurt gezisine çıkmış ve

¹⁰¹⁴ Parti örgütünün Diyarbakır'da düzenlediği mitingde kısa bir konuşma yapan Bayar, Diyarbakır ve Diyarbakırlıları övdükten sonra özetle, Demokrat Parti'nin bir nizam ve intizam partisi olduğunu, hangi ırk ve dinden olursa olsun vatandaşlar arasında herhangi bir fark gözetmediğini, bu tür bir zihniyet varsa bunun kökten silinmesi gerektiğini ve Demokrat Parti gözündeki doğu-batı, doğulu-batılı gibi bir ayırım değil toplu halde memnun edilmesi gereken bir millet olduğunu vurgulamıştır. Eğitim konusuna temas ederek devam eden Bayar, doğuda eğitimin çok geri kaldığını ve bunu gidermek için, Atatürk'ün de en çok istediği şeylerden biri olan, doğuda bir üniversite kurma işini Demokrat Parti'nin yapacağı vaadinde bulunarak konuşmasını sonlandırmıştır. **Zafer**, 7 Mayıs 1950.

¹⁰¹⁵ **Zafer**, 7 Mayıs 1950.

¹⁰¹⁶ Bayar'ın sözü edilen mitinglerde ve siyasi toplantılarda yaptığı konuşmalar için bkz. **Zafer**, 7, 8, 9, 10 Mayıs 1950; **Cumhuriyet**, 7, 8, 9, 10 Mayıs 1950; Şahingiray, **a.g.e.**, s. 69-76.

¹⁰¹⁷ Hatırlanacağı üzere, 1950 genel seçimi için hazırlanan propaganda programında bakanların ve milletvekillerinin de kendi seçim bölgelerine giderek seçmenlerle bir araya gelmeleri ve seçim propagandası yapmaları öngörülmüştü. Bu bağlamda da bakanlar ve milletvekilleri, İnönü gibi oldukça yoğun çalışmış, çeşitli seyahatler düzenlemiş ve seçmenlerle bir araya gelmiştir.

seçmenlerle buluşmuştur.¹⁰¹⁸ İlk durak olan Çankırı’da, Halkevi sinema salonunda bir konuşma yapan Günaltay, seçimin önemi üzerinde durmuş ve yeni yasal düzenlemelerle seçim emniyetinin tamamen sağlandığını ifade etmiştir. Milli iradenin tecelli etmesi için her türlü çabayı göstereceğini, oyların kesinlikle serbest kullanılacağını ve oy kullanma esnasında herhangi bir baskı yapılmasına müsaade etmeyeceğini sözlerine ekleyen Günaltay, yeni dönemde anayasada yapılacak değişikliklerle demokrasinin güçlendirileceğini de vaat etmiştir. Bu arada seçimin serbest olmasının seçmenlere birtakım yükümlülükler getirdiğini de belirten Başbakan, seçmenlerin oy kullanırken sorumluluklarının farkında olmaları, boş vaatleri dikkate almamaları ve siyasi partiler arasında doğru tercih yapmaları gerektiğini vurgulamış ve yeni dönemde iktidarın Türkiye’ye yapacağı hizmetlerin şerefine onu seçenlere ait olacağını ifade etmiştir.¹⁰¹⁹

Günaltay’ın ikinci durağı ise Kastamonu olmuştur. Halkevi balkonundan Cumhuriyet meydanında toplanan partililere hitaben bir konuşma da yapan Günaltay, İkinci Dünya Savaşı sonunda başlayan Soğuk Savaş ortamının olumsuzluklarına rağmen Türkiye’de demokrasiye geçildiği ve bunun çok önemli bir gelişme olduğunu belirtmiştir. Günaltay konuşmasının devamında, kendi hükümeti döneminde tamamlanarak yürürlüğe giren Seçim Kanunu’nun önemine, yeni dönemde anayasada yapılacak değişikliklerle TBMM’nin, dolayısıyla da demokratik rejimin güçlendirileceğine ve iki meclisli sisteme geçileceğine vurgu yapmıştır. Köy ve köylülerin sorunlarını da değinen Günaltay, bu konunun Cumhuriyet Halk Partisi için öncelikli olarak ele alınacak konulardan biri olduğunu belirtmiş ve birtakım vaatlerde bulunmuştur:

“Vatandaşlarım, asırlarca ihmale uğramış bir kısım vatandaşlar vardır. Bu ihmalin sebeplerini uzun uzadıya teşrih edecek değilim. Bununla köylerimizi kast ediyorum. Birinci vazifemiz olarak bunu almak lazımdır. Önümüzdeki sene için bu hususta esaslı planlarımız vardır. Köylü birlikleri vücuda getireceğiz. Bu birlikler, köylü vatandaşlara tarım vasıtaları temine edecek, tohum ıslah müesseselerinden faydalanmak imkânını hazırlayacak ve köyde medeni bir hayat doğmasına çalışacaktır. Bu neticeyi elde etmek için gereken tedbirlere şimdiden başlamış bulunuyoruz. Köyün mektebi, suyu, yolu ve sıhhi hayat şartları bu tedbirlerin içindedir. Köylülere verilecek tohumların ıslahı için faaliyete geçmiş bulunuyoruz. Diğer taraftan köy halkını gülbüz yetiştirmek ve bilhassa çocuk ölümüne mani olmak için tedbirler almaktayız. Sıhhi merkezler ve seyyar sağlık ekipleri teşkil edeceğiz. Bütün bu işler bizim borcumuzdur. İçinde bulunduğumuz topraklar daha bizim beş mislimizi bile besleyebilir. Bu söylediklerim kuru vaat değil-

¹⁰¹⁸ Seyahat esnasında Başbakan Günaltay’ın yanında yer alanlar şunlar olmuştur: İşletmeler Bakanı Münir Bilsel, Sümerbank Genel Müdürü Cevad Adıgün ve Etibank Genel Müdürü Ferit Nami Gürman. **Ulus**, 9-10 Nisan 1950.

¹⁰¹⁹ **Ulus**, 11 Nisan 1950.

dir. Bugüne kadar ne yapacağız dedikse, Allah'ın lütfu ile hepsini yaptık. Köylünün sıhhi durumunun iyileşmesi için gereken planların hazırlanmasına başlanmıştır... Makine işi halledilmiştir. Köylülere verilecek ziraat vasıtalarının temini hususu da bir plana bağlanmıştır... Köy yolları, kasaba yollarına bağlanacaktır. Bu yıl bütçeye 7 milyon liralık ödenek koyduk. Tabii bu kâfi gelmez. Bunun için başka tedbirler de alacağız. Hükümet köylüye yol yapımında her türlü yardımı yapacaktır. Böylece memlekette istihlal artacak, köylü malını kolayca pazarlara götürebilecektir.”¹⁰²⁰

Günaltay, köylülerin bütün sorunlarının kısa süre içinde çözüleceğini vaat ettikten sonra, Türkiye'nin başlıca iki güce dayandığı ifade etmiş ve bunları; Türkiye'nin güçlü bir orduya sahip olması ve dünya barışını sağlamak isteyen büyük devletlerle aynı safta yer alması olarak sıralamıştır. Özellikle dış politikada doğru tarafta bulunmanın İnönü'nün eseri olduğunu da ifade eden Başbakan, bu dış politika sayesinde Truman'ın Türkiye'nin Marshall Yardımından yararlanması için kongreye teklif sunduğunu, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi devletlerle de ikili ilişkilerin sürekli geliştirildiğinin altını çizmiştir. Günaltay konuşmasını şu şekilde bitirmiştir:

“Aziz hemşerilerim, bir memleket mukadderatı herkese tevdi edilemez. Siz, kendi dükkânınızın idaresini bile ehliyetsiz ellere bırakamazsınız. Memleketin mukadderatı rastgele insanlara nasıl tevdi edilebilir? Çok dikkat etmelisiniz, memleketi fırtınadan masun kılacak da felakete sürükleyecek de sizin reyleriniz olacaktır. Allah hepimizi memleket işlerinde doğru yoldan ayırmasın ve tevfikini hepimize vefik alsın.”¹⁰²¹

Buradan sonra Zonguldak'a geçen Günaltay, Halkevi sinema salonunda katılımcılara hitaben bir konuşma yapmıştır. Günaltay, demokrasinin tarihsel gelişimini özetledikten sonra, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Türkiye'de demokrasiyi kurma konusunda kararlı olduğunu vurgulayarak, yeni dönemde bu çerçevede anayasal düzenlemeler yapılacağını, iki meclisli sisteme geçileceğini tekrar vaat etmiş ve Anglosakson tarzı bir demokrasinin Türkiye'de oluşturulacağını belirtmiştir.¹⁰²²

1946 genel seçimi sırasında temel atma törenlerini propagandaya dönüştüren Cumhuriyet Halk Partisi, bu yöntemi 1950 genel seçimi sürecinde de devam ettirmiştir. Günaltay'ın, Zonguldak Limanının temel atma törenine katılarak bir de konuşma yapması bunun tipik bir kanıtıdır. Günaltay, yapılacak olan liman sayesinde Zonguldak'ın zenginliklerinin ticaret pazarlarına gönderilebileceğini, bunun Zonguldak'a çok büyük katkılar sağlayacağını, Karadeniz, Ege ve Akdeniz'de bu tür limanların kurulacağını açıklamıştır. Bunun için Uluslararası Kalkınma Bankası ile temasa

¹⁰²⁰ **Ulus**, 12 Nisan 1950.

¹⁰²¹ **Ulus**, 12 Nisan 1950.

¹⁰²² **Ulus**, 13 Nisan 1950.

geçildiği, İzmir’de, İskenderun’da ve Samsun’da da yeni limanlar yapılacağını, Bayındırlık Bakanlığı’nın bu limanların yapımı için çeşitli antlaşmalar yapmak üzere ABD’ye bir heyet gönderildiğini de sözlerine eklemiştir. Konuyu tarıma getiren Günaltay, bu limanlar sayesinde tarım ürünlerinin rahatlıkla pazarlara nakil edilebileceğini vurguladıktan sonra da Cumhuriyet Halk Partisi’nin tarım üretimini arttırmak için çeşitli çalışmalar yapmakta olduğunu, suni gübre işinin halledilmekte olduğunu, kooperatifler aracılığıyla da çiftçilerin modern tarım aletleri alabilmelerinin sağlanacağını vaat etmiştir.¹⁰²³

Başbakan, yukarıda aktarılan temas ve faaliyetlerinden sonra 12 Nisan’da Ankara’ya dönmüştür.¹⁰²⁴ Gezi sırasında Halkevi sinema salonlarında yapılan toplantılarda ve Halkevi balkonlarından meydana toplanan seçmenlere hitaben konuşmalar yapmıştır. Konuşmaların içeriklerine bakıldığında; Günaltay’ın demokrasi, milli iradenin tecellisi ve köylülerin sorunlarının giderileceği konularında birtakım vaatlerde bulunduğunu görmek mümkündür. Böylelikle Günaltay da İnönü’nün yaptığı konuşmalara paralel konuşmalar yapmıştır. Bunun yanında İnönü konuşmalarında iktisadi vaatlerden çok siyasi vaatler üzerinde dururken, Günaltay Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktisadi vaatlerine de konuşmalarında yer vermiştir. Dolayısıyla İnönü ile Günaltay arasında bir iş paylaşımı yapıldığı izlenimi doğmaktadır. Muhtemelen bu durumun ortaya çıkmasında, Günaltay’ın yürütmenin başında bulunması etkili olmuştur.

Günaltay’ın seçim sürecinde faaliyetlerine 20 Nisan’daki İstanbul gezisini de eklemek mümkündür. Ancak beklentilerin aksine herhangi bir miting veya konuşma yapmamış, sadece seçim çalışmalarıyla ilgili olarak çeşitli incelemeler yapmakla yetinmiştir.¹⁰²⁵ 22 Nisan’da İstanbul’dan Yalova’ya giderek, Buz Fabrikası’nın temel atma törenine katılan Günaltay, burada da herhangi bir konuşma yapmamış ve sadece açılışı yapmakla yetinmiştir.¹⁰²⁶ Açılış töreninden sonra tekrar İ-

¹⁰²³ **Ulus**, 12 Nisan 1950.

¹⁰²⁴ **Ulus**, 13 Nisan 1950.

¹⁰²⁵ **Ulus**, 21 Nisan 1950.

¹⁰²⁶ Açılış töreninde Yalova Belediye Başkanı ile İstanbul Vali ve Belediye Başkanı konuşma yapmıştır. **Ulus**, 23 Nisan 1950.

tanbul'a dönen Günaltay 1 Mayıs'a kadar burada kalmış ve Ankara'ya dönmüştür.¹⁰²⁷

Seçim sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi adına seçim faaliyetinde yer alan diğer bir isim de Devlet Bakanı ve Gaziantep milletvekili Cemil Sait Barlas olmuştur. Biri Mart ayının sonlarında, diğeri de 7 Mayıs'ta olmak üzere iki defa Gaziantep'e giden Barlas, ilkinde Halkevi sinema salonunda seçmenlere hitaben bir konuşma yapmıştır. Kendi seçim bölgesindeki bu konuşmasında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin güçlü bir devlet olarak yoluna devam ettiğini vurgulayan Barlas, dış politikada Türkiye'nin barış yanlısı olduğu ve bu sayede Amerika, İngiltere ve Fransa gibi devletlerin desteğini aldığını, bunun da etkisiyle Amerikan askeri yardımlarının yeni dönemde de devam edeceğini hatırlatmıştır. Dış politikadan sonra ekonomi konusuna değinen Barlas, Marshall Planı kapsamında Türkiye'ye yapılan yardım miktarını aktardıktan sonra, bu yardımların Türkiye'nin kalkınması için kullanıldığını belirtmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının 1950 sonuna kadar Marshall Yardımı, Uluslararası Kalkınma Bankası, İthalat ve İhracat Bankası gibi kuruluşlardan bir milyar Türk lirasının üstünde bir yardım temin etmeye çalışacağını da bir vaat olarak açıklayan Barlas, partinin iktidarda kalması durumunda bu yardımların sağlanacağı ve çeşitli yatırımlar yapılacağını belirtmiştir. Konuşmanın önemli bir kısmını ekonomik gelişmenin önemine ve Devletçiliğin sürdürüleceği konularına ayıran Bakan, yeni dönemde ekonominin yeniden ve planlı bir şekilde ele alınacağını ifade etmiştir:

“Memleketin istihsal membalarını arttırmak için çalışıyoruz. Et ve balık sanayini geliştirmek istiyoruz. Aldığımız bu yardımlar ve 1952'ye kadar alacağımız yardımlar sanayi, tarım, bayındırlık sahasında kalkınmaya harcanacaktır. Bu sene üç milyon 800 bin doları hususi teşebbüse, yalnız çimento sanayine ayırdık. Ayrıca bir Sanayi Bankası kurulmaktadır. Bunun üçte bir sermayesini doğrudan doğruya sanayi erbabı, üçte birini Merkez Bankası, üçte birini de Beynelmilel İmar ve Kalkınma Bankası temin etmektedir. Böylece hükümetimiz size yeni bir mali imkân sağlamış bulunmaktadır... Seçim neticesi ne olursa olsun önümüzde büyük bir dava, memleketin kalkınma davası bulunmaktadır. Kendi iktisadi nizamımızı yeniden gözden geçirmek ve bu yolda yeni tedbirler almak mecburiyetindeyiz. Biz Avrupa camiasına katılırken bir taraftan da memleketin istihsal davasında çalışmış sermayedarların vaziyetini düşünmeye mecburuz... Bütün dünya da bu yolda gitmektedir. Vatandaş milletvekili seçeceği kimseye, 'Arkadaş iktisadi davalarda ne düşünüyorsun?' demelidir. Ben Halk Partisinin bir milletvekili olmak sıfatıyla namzetliğimi koyarken devletçiliği müdafaadan asla geri durmayacağımızı söylüyorum. Bu, memlekette içtimai, iktisadi adalet ve memleketin kalkınması bakımından bir zaruretin ifadesidir. Dünyanın her yerinde de

¹⁰²⁷ **Ulus**, 1 Mayıs 1950.

böyledir. Bunun yanında şahsi inisiyatife de geniş yer vermiş olacağız. Sosyalistler ve komünistlerden farkımız vardır. Biz mülkiyetin kalkmasını asla istemiyoruz. Bizim içtimai bakımdan istediğimiz, işçilerin çalıştıkları nispette ücretlerini almaları ve memurlar gibi istifade etmeleridir. Emek sahiplerinin çalıştıkları nispette hisse almasını, fakat bunun yanında sermayesini koyarak alın teriyle teşebbüse girmiş kimselerin de istifade etmelerini istiyoruz. Memleket müdafaasına taalluk eden sanayi işlerini, giyim maddelerini sanayisini dünyanın her yerinde devlet yapar. Bizim de bu yolda devam etmemiz lazımdır.”

Bu arada Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946'dan bu yana demokratikleşme adına önemli adımlar attığını da belirten Cemil Barlas, İstanbul'da Sıkıyönetimin kaldırılmasını, Zabıta Salahiyet ve Vazife Kanununun tadil edilmesini ve yeni Seçim Kanunu'nu örnek göstermiştir. Cemil Sait Barlas aynı konuşmada, Altı İlke'nin anayasadan çıkarılması konusunda İnönü ile aynı düşüncelere sahip olduğunu da belirttikten sonra, bunun demokratikleşmenin ve partiler arası dengenin sağlanması açısından gerekli bir girişim olacağını, fakat bu ilkelerin Cumhuriyet Halk Partisi'nin temel ilkeleri olmaya devam edeceğini ifade etmiştir. Barlas, konuşmasını seçmenleri partisine oy vermeye davet ederek tamamlamıştır.¹⁰²⁸

Tarım Bakanı Cavit Oral, 14 Mayıs 1950 genel seçimi sürecinde aktif bir rol üstlenmiş ve birtakım seyahatler yaparak, Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim propagandasına katkı yapmıştır. Oral, bu çerçevede yaptığı seyahatler sırasında 20 Nisan'da İstanbul Çatalca'da, 30 Nisan'da Kadırlı'de, 4 Mayıs'ta Misis'te ve 6 Mayıs'ta Adana'da seçim konuşmaları yaparak Cumhuriyet Halk Partisi'nin oy oranını arttırmaya çalışmıştır.

Çatalca'da Demokrat Parti'nin seçim propagandası olarak kullandığı Orman Kanunu ile ilgili bir konuşma yapan Oral, 3116 sayılı ve 1937 tarihli Orman Kanunu'nun bazı maddelerinde yapılan değişikliklerin önemine vurgu yapmış ve bu değişikliklerin orman köylerinde yaşayan köylülerin aleyhine değil lehine olduklarını vurgulamıştır.¹⁰²⁹ Nisan ayının sonuna doğru seçim bölgesi olan Adana'ya giden

¹⁰²⁸ Cumhuriyet Halk Partisi il örgütünün daveti üzerine, Gaziantep'e ikinci defa giden Barlas, 6 Mayıs'ta Cumhuriyet meydanında yapılan mitingde de seçmenlere hitaben bir konuşma yapmıştır. Barlas partinin 1946-1950 arası dönemde yaptığı hizmetleri ve seçim beyannamesinin ana hatlarını anlattıktan sonra ekonomi eksenli bir konuşma yapmış Devletçiliğin sürdürülmesi gerektiğini vurgulamıştır. **Ulus**, 29 Mart 1950; **Ulus**, 7 Mayıs 1950.

¹⁰²⁹ Oral özet olarak Türkiye'nin ormanlık alanlarının yüzölçümüne nispeten çok az olduğunu ve insan sağlığı açısından oldukça önemli olan ormanların korunması amacıyla birtakım düzenlemeler yapıldığını aktarmıştır. Komşu ülkelerin ormanlık alanlarından örnekler de veren Oral, Rusya, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan gibi ülkelerde ormanlık alanların ya yüzde 20'ye yakın ya da üzerinde olduğunu belirterek, bu oranın Türkiye'de yüzde 10,5 yani çok az olduğunu vurgulamıştır. Zira bu düzenlemeler yapıldığından iki temel noktaya dikkat edildiğini, bunlarının ilkinin orman köy-

Cavit Oral, Adana ve civarında da seçmenlerle bir araya gelmiş ve seçim konuşmaları yapmıştır. Bu doğrultuda ilk konuşmasını 30 Nisan'da Kadirli'de yapan Oral, demokrasi, Toprak Kanunu, Orman Kanunu ve dış politika ile ilgili önemli mesajlar vermiştir. Ekonomi ağırlıklı konuşmada, toplumun refah seviyesinin yükselmesini, köylünün kalkınmasına ve gelişmesine bağlayan Oral, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bunu gerçekleştirmek için Toprak Kanunu'nu çıkardığını, üretim alanını genişletmeye çalıştığını, köylüyü toprak sahibi yapmaya çalıştığını vurgulamış ve Orman Kanunu'nda yapılan değişikliklerin de bu çerçevede düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰³⁰

Kadirli'deki seçim faaliyetinden sonra Adana civarındaki temaslarına devam eden Oral, Misis ve Çukurova harasını ziyaret edip kısa konuşmalar yaptıktan sonra Ceyhan'a gitmiş ve kalabalık bir kitleye hitaben bir seçim konuşması yapmıştır. Oral konuşmasında; yeni seçim kanunu, demokrasi, Atatürk ve İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının başardığı işler, Toprak Kanunu, Orman Kanunu ve tarımda makineleşme sayesinde üretimin artacağı konularına değinerek, Cumhuriyet Halk Partisi'nin sadece millete hizmet etme kaygısında olduğunu belirtmiştir.¹⁰³¹

Bölgedeki temaslarına devam eden Cavit Oral, 4-5 Mayıs'ta Karataş, Tuzla ve Mihmandar bucaklarıyla 11 köyü ziyaret ederek seçim konuşmaları yapmıştır.¹⁰³² Oral'ın en önemli faaliyeti ise 7 Mayıs'ta Adana merkezinde gerçekleşmiştir. Cavit Bey, Adana Cumhuriyet Halk Partisi örgütünün düzenlediği miting, hava muhalefeti nedeniyle gerçekleştirilemediği için Halkevi sinema salonunda yapılan toplantıda demokrasi ile dış politika ağırlıklı bir konuşma yapmış ve Adanalıların Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklemelerini istemiştir.¹⁰³³

lerinde yaşayan vatandaşların mağdur olmaması, ikincisinin de milli bir servet olan ormanlık alanların korunmasının ve genişletilmesinin hedeflendiğini belirtmiştir. **Ulus**, 21 Nisan 1950.

¹⁰³⁰ Kendisini dinleyen seçmenlerden oy isteyerek konuşmasını tamamlayan Oral, şunları söylemiştir: “Eğer siz iktidar partisine reylerinizi verecek olursanız emin olunuz ki, hükümetimiz memleketin imarı, kalkınması ve milletin refahı yolunda azimle ilerleyecek ve gelecek yıllarda daha büyük işler başarmaya muvaffak olacaktır. Karar sizindir. Hepinizi muhabbet ve sevgi ile selamlarım sevgili hemşerilerim.” **Ulus**, 1 Mayıs 1950.

¹⁰³¹ **Ulus**, 4 Mayıs 1950.

¹⁰³² **Ulus**, 6 Mayıs 1950.

¹⁰³³ Cavit Oral'ın konuşmasının sonuç bölümü şu şekildedir: “Sayın hemşerilerim, kıymetli arkadaşlarım! Eğer sizler, 14 Mayıs'ta reylerinizi bu tarihi partiye, Cumhuriyet Halk Partisi'ne verirsiniz, bize önümüzdeki dört yıl içinde yapacağımız daha büyük işlerle karşınıza çıkmak imkânını vermiş olacaksınız. İşte bundan emin olunuz ve bu tarihi partiye sevginizi, sempatinizi esirgemeyiniz. Hepinizi sevgi ve saygıyla selamlarım, çok sayın hemşerilerim.” **Ulus**, 8 Mayıs 1950.

Cumhuriyet Halk Partisi adına Adana civarında seçim faaliyeti içinde yer alan diğer bir siyasetçi de Ulaştırma Bakanı ve Seyhan milletvekili Kemal Satır olmuştur. Seçim propagandası yapmak üzere 19 Nisan'da Adana'ya giden Satır, 21 Nisan'da Adana merkezinde, 22 Nisan'da Karaisalı'da ve 30 Nisan'da yine Adana merkezde birer seçim konuşması yapmıştır.¹⁰³⁴

Satır'ın ikinci durağı, doğup büyüdüğü Karaisalı olmuştur. 22 Nisan'da kasabaya giden Ulaştırma Bakanı, düzenlenen mitingde hemşerilerine hitaben bir de konuşma yapmıştır. 14 Mayıs gününün öneminden söz ederek konuşmasına başlayan Kemal Satır, kendisi için değil, yıllarca Türkiye'ye hizmet etmiş olan Atatürk'ün partisi için, Cumhuriyet Halk Partisi için oy istemek üzere orada bulunduğunu belirtmiştir. Satır, konuşmasına Karaisalıların Milli Mücadele yıllarındaki hizmetlerini hatırlatarak konuşmasına devam etmiş ve sözü Türkiye'de yeni bir döneme girildiğine, yani demokratik rejime geçildiğine getirerek, bunun İnönü'nün ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin nadide eserlerinden biri olduğunu ve rejimin sağlıklı sürdürülebilmesinin de bilinçli yurttaşlara bağlı olduğunu vurgulamıştır. Bakan, bundan sonra Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı boyunca Türkiye'ye yapılan hizmetlerle ilgili bir tablo çizdikten sonra sözlerini şu şekilde bitirmiştir:

“Halk Partisinin başardığı işler çoktur arkadaşlar. Ben bizi kötöleyenleri, onların ağızıyla kötülemeyeceğim. Fakat şuurunuzla, vicdanınıza hitap ediyorum. Partimizin neler yaptığını, olmayacak gibi görünen işleri nasıl tahakkuk ettirdiğini vicdanınızda muhasebe ederseniz, o zaman oylarınızı herhalde Atatürk ve İnönü'nün partisi olan Halk Partisine vermekte tereddüt etmeyeceksiniz.”¹⁰³⁵

Karaisalı'daki temaslarından sonra yaklaşık olarak on gün daha Adana civarındaki seçim faaliyetlerini sürdüren Kemal Satır, 30 Nisan'da Adana İnönü meyda-

¹⁰³⁴ Satır'ın 21 Nisan'da Adana Halkevinde yaptığı konuşma, demokrasi içerikli olmuştur. Demokrasinin Türkiye'deki gelişim sürecinden söz eden Bakan, tek parti yönetimine dönüşün artık kesinlikle söz konusu olmadığını belirterek; demokrasinin yerleşmesinin ancak Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarda kalmasıyla mümkün olacağını şu sözlerle ifade etmiştir: “*Biz Halk Partili olarak vatana demokratik idarenin teessüsünü ve inkişafını hayırlı görenlerdeniz. Her şeyden evvel bu rejimin tahakkukunu görmek için çalışıyoruz. Biz memlekette demokrasinin yerleşmesi için arkamızdaki köprüyü yıkmış bulunuyoruz. Tek parti sistemine dönmek artık bahis mevzuu olamaz. İnanıyoruz ki, memlekette demokrasinin yerleşmesi ancak Halk Partisinin iktidarda kalmasıyla mümkündür. Demokrasinin sözü, lafı karşı partilerde, kökleşmesi ve inkişafı sistemi ise bizdedir.*”

Konuşmanın devamında Ulaştırma Bakanlığı'nın yaptığı işleri çeşitli istatistikler vererek aktaran Satır, mahalli olarak, Karataş asfalt yolu haricinde Karaisalı, Kozan ve Saimbeyli yollarının yapımı ve 1950 yılı içerisinde yapılmaya başlanacak olan Kadırlı-Ceyhan yolu projesi ile yeni okullar yapılacağı yönünde bazı vaatlerde bulunmuştur. **Ulus**, 22 Nisan 1950.

¹⁰³⁵ **Ulus**, 23 Nisan 1950.

nında yapılan büyük mitingde de seçmenlere hitaben bir seçim konuşması yapmıştır.¹⁰³⁶

Başbakan Yardımcısı İzmit milletvekili Nihat Erim de, bu süreçte propaganda faaliyeti yürüten diğer bir siyasetçi olmuş ve seçim bölgesi olan İzmit civarında incelemeler yaparak, Kandıra, Düzce ve Hereke’de birtakım konuşmalar yapmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi Kandıra İlçe örgütünün 3 Mayıs 1950’de düzenlediği mitinge, İzmit, Adapazarı, Şile, Ağva, Sapanca, Akyazı, Hendek, Karasu ve Geyve’den katılımlar da olmuştur. Mitingde Başbakan Yardımcısı Nihat Erim haricinde Tekel Bakanı Fazıl Şerafettin Bürge, Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal ve Cumhuriyet Halk Partisi İzmit milletvekillerinin bir kısmı da yer almıştır.

Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal yaptığı konuşmada, Celal Bayar’ın Kastamonu’daki seçim konuşmasına cevaben,¹⁰³⁷ ülkenin maliyesinden sorumlu bakan olarak böyle bir durumun söz konusu olmadığını, her yerde olduğu gibi Türkiye’de de mali konularda birtakım sıkıntıların var olduğunu fakat bunların iflas derecesinde olmadığını ifade ederek, Celal Bayar’ın kendisine yakışmayacak şekilde seçim propagandası adı altında vatandaşları yanlış bilgilendirdiği belirtmiştir.

Maliye Bakanı’ndan sonra ise Nihat Erim kürsüye çıkmıştır. Hemşerilerine seçim propagandası yapmayacağını belirterek söze başlayan Erim, Demokrat Parti’nin propaganda yöntemlerinin doğru olmadığını, siyasi ortamı germek ve toplumu ayrıştırmak üzere seçim faaliyeti yürüttüklerini ifade ettikten sonra da medeni bir seçim mücadelesinin belirli bir programa göre yapılabileceğini belirtmiştir. Siyasi partilerin seçimi kazanmaları durumunda vatandaşlara, neler yapacaklarını anlatmaları gerektiğini, bunun için de seçim beyannameleri yayınlamaları gerektiğini savunan Erim, seçimlere on gün kalmasına rağmen Demokrat Parti’nin hala seçim beyanamesi yayınlamadığını ve sadece iktidarın o güne kadarki hizmetlerini inkâr etmek-

¹⁰³⁶ Demokrat Parti’nin, Cumhuriyet Halk Partisi’ne dair haksız olduğunu iddia ettiği bazı isnatlara cevap vererek söze başlayan Kemal Satır, Karaisali’deki konuşmasına benzer bir şekilde, partinin 27 yıllık iktidarı boyunca yaptığı hizmetleri hatırlatmış, muhalefetin iftiralara, onların tarzında cevap vermeyeceğini belirterek, Cumhuriyet Halk Partisi’nin Türkiye’de huzuru ve vatandaşlar arasında kardeşlik duygusunu geliştirmeyi hedeflediğini vurgulamıştır. Diğer bir hedefin de Türkiye’de demokrasinin yerleşmesini sağlamak olduğunu belirten Satır, seçmenleri 14 Mayıs’ta Cumhuriyet Halk Partisi’ne desteklemeye davet ederek konuşmasını sonlandırmıştır. **Ulus**, 1 Mayıs 1950.

¹⁰³⁷ Bayar, Kastamonu’da, Cumhuriyet Halk Partisi’nin ekonomi politikasının bozuk olduğunu, Türkiye’nin iflasın eşiğinde olduğunu ve iktidarın Marshall yardımlarıyla bu durumu düzeltmeye çalıştığını iddia etmiştir. **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1950.

le uğraştığını, oysa Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayınladığı seçim beyannamesiyle yeni dönemde neler yapacağını seçmenlere açık bir şekilde anlattığını da vurgulamıştır. Böylelikle Erim, Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim beyannamesine değinmekle birlikte içeriğinden söz etmemiş, Demokrat Parti'nin programsızlığı üzerinden bir seçim konuşması yapmayı tercih etmiş ve konuşmasını şu şekilde sonlandırmıştır:

“Sevgili Kandıralılar, 14 Mayıs günü oylarınızı kullanmaya giderken ellerinizi vicdanınıza koyun. Hangi partinin memlekete hizmet edeceğine kani olsanız oylarınızı o partiye verin...”¹⁰³⁸

Kandıra'daki faaliyetlerini tamamladıktan sonra 4 Nisan'da Düzce'ye giden Nihat Erim, civar yerleşim yerlerinden gelen partililerin de katılımıyla Cumhuriyet meydanında yapılan mitingde bir konuşma yapmıştır. Başbakan adına Düzce'de bulunduğunu ifade ettikten sonra 14 Mayıs'ın öneminden bahseden Erim, seçimde kullanılacak olan oylarda ülkenin dört yıllık kaderinin yazılı olacağını ifade ederek, seçmenleri dikkatli olmaları konusunda uyararak konuşmasını sürdürmüştür. Hemen ardından seçim sürecinde siyasi partilerin yaptıkları propagandalara dikkat çekmeye çalışan Erim, muhalefet mensuplarının demokrasiyi sahiplendiklerini ve Türkiye'ye demokrasiyi Demokrat Parti'nin getirdiğini iddia ettiklerini, fakat bunun kesinlikle doğru olmadığını, Türkiye'de demokrasiyi Türk milletinin kurduğunu ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin İnkılâpçılık ve Halkçılık ilkeleri çerçevesinde buna aracılık ettiğini vurgulamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurulduğu gün itibariyle halk idaresini savunduğunu da sözlerine ekleyen Erim, partinin bunu geliştirmeyi kendisine amaç edindiğini ve 1945 itibariyle sürekli bu yönde adımlar attığını ifade ederek, İnönü'nün bu konudaki rolüne değinmiştir. Erim, burada da Demokrat Parti'nin programsızlığından bahsetmiş ve toplumu; “Biz iş başına gelirse sizi hürriyetinize kavuşturacağız” gibi boş vaatlerle sürüklediğini vurgulamıştır. Buna karşılık Türkiye'de Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı sayesinde tam bir özgürlük ortamı kurulduğunu da sözlerine ekleyen Erim, herhangi bir baskı olmadığını, eğer olsaydı muhaliflerin bu şekilde rahat davranmasının mümkün olmayacağını belirtmiş ve ülkenin iflasın eşiğinde olduğu yönündeki propagandanın asılsız olduğunu söyledikten sonra konuyu 14 Mayıs'a getirmiştir.¹⁰³⁹

¹⁰³⁸ **Ulus**, 4 Mayıs 1950.

¹⁰³⁹ Erim, 14 Mayıs günüyle ilgili olarak şunları söylemiştir: “14 Mayıs günü oylarınızı kullanırken memleketin yalnız iç idaresinin değil dış idaresinin de ne şekilde yürütüleceğini hesaba katmanız lazımdır. 14 Mayıs günü oylarınızı kullanırken yapacağınız bir yanlış hareket ondan sonra dört sene-

Aynı gün Düzce’de İzmit’e hareket Eden Erim ve diğer partililer, 6 Mayıs’ta Gebze, Darıca ve Tuzla’da seçmenlerle temas kurduktan sonra Hereke’ye gitmiştir. Burada yapılan mitingde önce Tekel Bakanı Şerafettin Bürge bir konuşma yapmış ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin işçi haklarına yönelik yaptığı çalışmaları anlatmış, ardından Kocaeli milletvekili adayı Adnan Berkay aynı konuyla ilgili bir konuşma yapmış, hemen akabinde de kürsüye Başbakan yardımcısı gelmiştir. Erim burada da Demokrat Parti’yi hedef almış ve ‘İktidarın kaderini tayin edecek millete bir iş programı sunulmaksızın ondan adeta açık bono istemektedir’ şeklinde bir yorum yaparak, muhalefeti programsızlıkla eleştirmiştir.¹⁰⁴⁰

Başbakan Şemsettin Günaltay, Başbakan Yardımcısı Nihat Erim, Devlet Bakanı Cemil Sait Barlas, Tarım Bakanı Cavit Oral ve Ulaştırma Bakanı Kemal Satır gibi siyasetçilerin haricinde İşletmeler Bakanı Münir Bilsel, Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Çalışma Bakanı Reşat Şemsettin Sirer, Ekonomi ve Ticaret Bakanı Vedat Dicleli, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemali Beyazıt ve Bayındırlık Bakanını Şevket Adalan gibi kabine üyeleri de bu süreçte seçim bölgelerinde seçmenlerle buluşmuş ve çeşitli konuşmalar yapmıştır.¹⁰⁴¹ Bu bilgidен hareketle, Bakanların düzenlediği gezilerde bir sistematik oluşturulduğu söylenebilir. Bunun tercih edilmesindeki temel amaç da söz konusu üst düzey parti mensuplarının etkili oldukları seçim bölgelerinde propaganda faaliyetlerinde bulunması ve oy kaybının önlenmeye çalışılması olmalıdır.

*ye kadar tashih imkânı olmayan felaketleri başınıza getirebilir. Bunu derin derin düşünmeniz ve ona göre adınızı atmanız lazımdır. Bugün içeride dirlik ve düzenlik içinde yaşamaktayız... Fakat arkadaşlar, bir millet tahriklere uzun müddet tahammül edemez. Bu beş sene ile milletimiz en büyük imtihanlarından birini vermiştir. Bugün Türkiye’nin üzerine dikilmiş gözler vardır. Neler istediklerini sizler de benim kadar bilirsiniz. Dirliğimizi düzenliğimizi bozarsak bu gözlerin ümidi artar... 14 Mayıs gününü muvaffakiyetle geçireceğimizden emin olduğum bu imtihandan sonra Türkiye’nin önünde yeni ve geniş ufuklar açılacaktır ve bununla biz birden elli yıllık terakkiye ulaşacağız.” **Ulus**, 5 Mayıs 1950.*

¹⁰⁴⁰ Bu arada Erim, Tuzla’da benzer bir konuşma yapmıştır. Bkz. **Ulus**, 7 Mayıs 1950.

¹⁰⁴¹ Sözü edilen Bakanların yaptıkları yurt gezilerine ve yaptıkları seçim konuşmalarına bakıldığında şöyle bir tabloyla karşılaşmak mümkündür: Çalışma Bakanı Reşat Şemsettin Sirer, 27 Mart’ta Bartın’da, 9 Mayıs’ta da Sivas’ta seçmenlere hitaben birer konuşma yapmış; Ekonomi ve Ticaret Bakanı Vedat Dicleli, 11 Nisan’da Diyarbakır Ticaret Odası’nda tüccar ve esnafa hitaben Cumhuriyet Halk Partisi’nin ekonomi politikaları ve Devletçilik ile ilgili bir konuşma yapmıştır. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemali Beyazıt, biri 24 Nisan’da, diğeri de 2 Mayıs’ta olmak üzere Maraş’ta iki defa seçim konuşmaları yapmış; Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan ise 1 Mayıs’ta Bergama’da düzenlenen mitingde seçmenlere hitaben bir konuşma yapmıştır. İşletmeler Bakanı Münir Bilsel ise 29 Nisan’da Bayındır’da, 1 Mayıs’ta da Tire’de seçmenlere hitaben seçim konuşmaları yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Ulus**, 28 Mart 1950, **Ulus**, 12, 25 Nisan 1950; **Ulus**, 2, 3, 4, 10 Mayıs 1950.

Cumhuriyet Halk Partili bakanların ve milletvekili adaylarının seçim faaliyetlerini yürüttükleri bu süreçte, Demokrat Parti sözcüleri de yoğun bir seçim faaliyeti yürütmüştür. Celal Bayar haricindeki Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü gibi parti kurucuları bu süreçte çeşitli geziler düzenlemek suretiyle Demokrat Parti lehinde seçim propagandası yapmıştır. İçerik olarak Bayar'la paralel konuşmalar yapan söz konusu kurucular, seçim kararı alınmadan önce bu faaliyetlerine başlamış ve propaganda yasağının başladığı 10 Mayıs'a kadar yoğun olarak çalışmıştır. Daha da ilginç olan ise; söz konusu kurucuların birçok gezide Celal Bayar'ın yanında yer almış olmasıdır.¹⁰⁴²

Ayrıca kuruluşundan itibaren halkla doğrudan ilişki kurduğu mitinglere ayrı bir önem veren Demokrat Parti'nin, iktidar partisinden sayıca daha fazla miting yaptığı da görülmüştür.¹⁰⁴³ Öyle ki, Demokrat Parti bu süreçte kongreler ve şube açılışları haricinde, aşağı yukarı 25 miting yapmıştır.¹⁰⁴⁴ Cumhuriyet gazetesi ise bu konuda oldukça ilginç bir detay vermiştir. Gazetenin seçiminden 11 gün önceki haberine göre; Demokrat Parti, İstanbul'da çoğunluğu açık hava olmak üzere, 67 siyasi toplantı veya miting yapmış ve dört yüz civarında hatip bu toplantılarda seçmenlere hitaben seçim konuşmaları yapmıştır. Buna karşılık Cumhuriyet Halk Partisi, sadece 16 siya-

¹⁰⁴² Söz konusu siyasilerin ve bilinen bazı simaların seçim kararının alınmasından önce ve sonra gerçekleştirdikleri gezilere ve katıldıkları etkinliklere, basına yansıdığı kadarıyla örnek vermek gerekirse şunları görmek mümkündür: Bayar ile birlikte Adana'ya giden Menderes ve Karaosmanoğlu'nun İl Kongresi'ndeki konuşmaları, **Zafer**, 6 Mart 1950; "Koraltan Samsun'da", **Zafer**, 10 Mart 1950; Koraltan Ordu DP İl Kongresi'nde, **Zafer**, 25 Mart 1950; Adnan Menderes'in, İnönü'nün Polatlı'daki seçim konuşmasına cevabı, **Zafer**, 26 Mart 1950; Koraltan Zonguldak'ta, **Zafer**, 29 Mart 1950; 1 İl Kongresi'ne katılmak üzere Bayar ile birlikte İstanbul'a giden Menderes, Köprülü ve Koraltan'ın konuşmaları, **Zafer**, 31 Mart, 1 Nisan 1950; Fuat Köprülü, Eskişehir DP İl Kongresi'nde, **Zafer**, 2 Nisan 1950; Koraltan Dursunbey mitinginde, **Zafer**, 30 Nisan 1950; Koraltan Balıkesir mitinginde, **Zafer**, 4 Mayıs 1950; Ali Fuat Cebesoy'un Eskişehir mitingindeki konuşması, **Zafer**, 1 Mayıs 1950; Fahri Belen'in Bolu mitingindeki konuşması, **Zafer**, 24 Nisan 1950; Halide Edip Adıvar'ın İzmir mitingindeki konuşması, **Zafer**, 8 Mayıs 1950.

¹⁰⁴³ Bu mitingler, parti kurucularının birlikte katıldığı önemli bir halkla ilişkiler aracı olarak iş gören etkinlikler olup, mitingin yapılacağı tarihten önce duyurular yapılarak halk davet edilmekteydi. Esra Keloğlu İşler, *Demokrat Parti'nin Halkla İlişkileri Üzerine Bir Deneme*, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Sayı: 24, Kış-Bahar 2007, s. 115.

¹⁰⁴⁴ Bartın mitingi, **Zafer**, 30 Mart 1950; Bolu Mitingi, **Zafer**, 24 Nisan 1950; Bolu Seden mitingi, **Zafer**, 27 Nisan 1950, Zonguldak toplantısı, **Zafer**, 27 Nisan 1950; Haymana mitingi, **Zafer**, 29 Nisan 1950; Ankara açık hava toplantıları, **Zafer**, 29 Nisan 1950; Adana mitingi, **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1950; Ankara mitingi, **Zafer**, 1 Mayıs 1950; Eskişehir mitingi, Bursa mitingi, **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1950; **Zafer**, 1 Mayıs 1950; Zonguldak, Samsun ve Konya mitingleri, **Zafer**, 1 Mayıs 1950; Uşak mitingi, **Zafer**, 2 Mayıs 1950, İstanbul mitingi, **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1950; Adana mitingi, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1950; İzmir ve Balıkesir mitingleri, **Zafer**, 8 Mayıs 1950; **İstanbul mitingi**, **Zafer**, 10 Mayıs 1950.

si toplantı veya miting yaparken, 90 civarında hatip bu toplantılarda konuşma yapmıştır.¹⁰⁴⁵

Bu arada Demokrat Parti'nin güç kazanmasında etkili olan yöntemlerden biri de parti liderlerinin mitinglere giderken yol üzerindeki köy kahvelerine uğrayıp vatandaşlarla sohbet etmeleri, grup toplantıları düzenlemeleri ve konaklamak için köylülerin evlerini seçmeleri olmuştur. Bu tür vatandaşlarla doğrudan buluşmalar, gazete haberlerinden tanınan liderleri, sıradan birer insan olarak halkın karşısına getirmiştir. İnsanlarla el sıkışan, köy kahvesinde köylülerle çay içen, memleketin gidişatı hakkında konuşan, hatta misafirliğe kalan kurucuların halkla ilişkilerini mitinglerdeki buluşmalardan daha bireysel hale getirmiştir.¹⁰⁴⁶ Yurt gezileri sırasında yapılan propaganda çalışmalarına bakıldığında, bu gezilere çıkan Demokrat Partili adayların, partilerinin kampanya stratejisine uygun olarak, halka daha yakın durduğu ve sadece konuşmaları ile değil, giyim ve hareket tarzları ile de halktan biri gibi göründükleri; Cumhuriyet Halk Partili adayların ise örgütün gücüne duydukları güvenle kendilerinden emin, cansız ve seçmene uzak bir propaganda tarzı takip ettikleri gözlemlenmiştir.¹⁰⁴⁷ Bu durum iktidarın milletvekili adaylarının yıllar süren alışkanlıklarının bir sonucu olmasının yanı sıra, seçimlerin, birden çok partinin katılımıyla ve tek dereceli yapılmasının doğurduğu sonuçları iyi analiz edemediklerini göstermektedir.¹⁰⁴⁸ Bir tarafta otomobil bulamadığından ya da maddi imkânsızlıklardan motosiklet, at hatta deve sırtında köy köy dolaşan,¹⁰⁴⁹ çarık giyen, elleriyle yemek yiyen, köylülerin yattığı yerde yatan Demokrat Partili adaylar;¹⁰⁵⁰ diğer tarafta otomobillerinin hızını bile kesmeden köylerden geçen,¹⁰⁵¹ seçim bölgesindeki köylerde dolaş-

¹⁰⁴⁵ **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1950.

¹⁰⁴⁶ Keloğlu İşler, *a.g.m.*, s. 115 vd.

¹⁰⁴⁷ Adnan Aktan, "Rizede Yeni-Eski Maçı", **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1950.

¹⁰⁴⁸ Michael E. Meeker, **İmparatorluktan Gelen Bir Ulus: Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası**, Çev. Tutku Vardağlı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2005, s. 367.

¹⁰⁴⁹ Ferdi Öner, "C.H.P.'nin Motörlü Kıt'aları", **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1950; İçel'de "beygire atladığı gibi köy köy" dolaşan Demokrat Partili kadın aday köylülerin hayranlığını kazanmıştır. Nadir Nadi, "Hatayda muhalefet", **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1950; Ordu Demokrat Parti adayı Fevzi Boztepe ise bir rekora imza atarak, Ordu'nun 509 köyünden 450'sini gezmiştir. Adnan Aktan, "Ordunun Harika Adayı!", **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1950.

¹⁰⁵⁰ Necdet Evliyagil, "Son Moda Elbiseli Adaylar", **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1950.

¹⁰⁵¹ Cevat Fehmi, "Tarla Süren ve Yük Taşıyan Kadınlar", **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1950.

mayı oy dilenmek olarak değerlendiren,¹⁰⁵² “İsviçre dağlarında geziye çıkan sportmenler gibi” giyinen CHP’li adaylar vardı.¹⁰⁵³

2.3.2.3. Seçim Afişleri

14 Mayıs 1950 genel seçiminde en önemli propaganda malzemelerinden biri seçim afişleri olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi, 1950 genel seçiminde propaganda malzemesi kullanmak üzere tespit edilebildiği kadarıyla yedi afiş hazırlamıştır. Afişlerin baskı sayısı konusunda Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin bir yazışması temel alınmıştır. Öyle ki, 27 Nisan 1950 tarihli yazışmada; propaganda malzemesi olarak kullanılacak olan yedi afişten üçünden yüz biner, dördünden de ellişer biner adet basılmasının uygun olduğu belirtilmiştir. Fakat yazıda afişlerin içeriğine dair ya da hangilerinden kaç tane basılacağına dair herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir.¹⁰⁵⁴

İktidar partisinin 1950 genel seçiminde kullandığı seçim afişlerinin ilki şu şekildedir:

**“DEDİKODU YETER
BİRLİK DÜZENLİK VE MÜSPET İŞ İÇİN
OY’UNU C. HALK PARTİSİNE VER”**

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/355.1490.1

¹⁰⁵² Cevat Fehmi, Akçaabat’ta görüştüğü Cumhuriyet Halk Partili bir milletvekili adayı iki dönemdir seçildiğini, artık halkın onu tanıdığını, bu nedenle seçim çevresinde bir uzun süre kalmasının gereği olmadığını belirtmiş; köy köy dolaşmanın oy dilencililiği anlamına geldiğini ve kendisinin böyle bir şey yapamayacağını söylemiştir. Cevat Fehmi, “Plastik Çantalı ve Naylon Çoraplı Köylü Kadın”, **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1950.

¹⁰⁵³ Necdet Evliyagil, Son Moda Elbiseli Adaylar”, **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1950.

¹⁰⁵⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/1393.624.1

Kırmızı zemin üzerine en üst kısımda büyük harflerle “**dedikodu yeter**” ibaresine yer verilen afişin orta kısmında Türkiye haritasını çağrıştıran beyaz zeminli bir bölüm oluşturularak, ‘**birlik düzenlik ve müspet iş için**’ ibaresi yazılmıştır. Afişin alt kısmında da sonuç cümlesine yer verilerek, seçmenlerin Cumhuriyet Halk Partisi’ne oy vermesi istenmiştir. CHP seçim afişlerinde kırmızı zemin üzerine beyaz tonu sıkça kullanmıştır. Böylelikle hem Türk bayrağıyla hem de parti logosuyla özdeşlik kurmuş ve insanların aşına olduğu bu simgeler vesilesiyle yapılan propagandanın dikkat çekmesi sağlanmıştır. Orta kısma Türkiye haritasına benzer bir şeklin yerleştirilmesi ile de toprak bütünlüğü ve birlik, beraberliğin Cumhuriyet Halk Partisi sayesinde mümkün olabileceği vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu arada afişin üst kısmında yer alan ‘**dedikodu yeter**’ kısmında ise ilginç bir durum söz konusudur. Öyle ki bu kısımda hem Demokrat Parti’nin propaganda söylemi dedikodu olarak değerlendirildiği, hem de “Yeter Söz Milletindir” afişindeki “yeter” sözcüğü kullanılarak Demokrat Parti’ye göndermede bulunulmaktadır.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/355.1491.1

İktidar partisinin diğer bir afişi ise doğrudan muhalefeti hedef almaktadır. Bu afişte de bir öncekinde olduğu gibi, Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçim söyleminin izleri vardır. Öyle ki, beyaz zemin üzerine kırmızı, sarı ve siyah tonların kullanıl-

dığı afişte, muhalefetin şiddet ve baskı yöntemleriyle demokrasiye zarar verdiği iddia edilmekte ve seçmenler dikkatli olmaya davet edilmektedir.¹⁰⁵⁵

Hatırlanacağı üzere, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bazı propaganda malzemeleriyle bütün toplumu hedef aldığını, bazılarıyla da farklı toplumsal katmanları hedef aldığını belirterek, bununla ilgili bazı el ilanlarından bir takım örnekler verilmişti. Seçim afişlerinde de aynı durum söz konusu olmuş ve yan tarafta gördüğünüz afiş ile doğrudan işçi sınıfı hedef alınmıştır. Yine kırmızı zeminin tercih edildiği afişin beyaz ok şeklinde tasarlanmış olan merkezine, İnönü'nün işçi-

lerle ilgili bir sözüne yer verilmiştir. Buna göre, İnönü, işçilerin Türkiye'nin bütünlüğünün ve bağımsızlığının samimi savunucuları olduğunu belirtmektedir. Bu arada okun, alt bölümdeki **“Oy’unu C. Halk Partisine Ver!”** kısmına yönlendirilmiş olması da afişin dikkat çeken diğer bir özelliğidir.¹⁰⁵⁶

Cumhuriyet Halk Partisi, kırsal kesimin oylarını almak amacıyla da bir afiş hazırlamıştır. Kırmızı zeminin yine tercih edildiği afişte; Cumhuriyet Halk Partisi'nin köylüler için takip ettiği siyaset şu şekilde ifade edilmiştir:

- Topraksıza toprak
- Toprağına tapu
- Ucuz ve yeter kredi
- Makineli ileri ziraat
- Mahsule iyi fiyat
- Daha mesut bir hayat

Cumhuriyet Halk Partisinin altı okunu biçimsel olarak anımsatan bu afiş incelendiğinde, içerik açısından yukarıda ele alınan el ilanları ve seçim beyannamesi ile bir paralel bir içerikten oluştuğu görülmektedir. Böylece Cumhuriyet Halk Partisi,

¹⁰⁵⁵ Cumhuriyet gazetesi, 27 Nisan tarihli nüshasında bu seçim afişinden şu şekilde bahsetmektedir: “Seçim afişleri asılıyor. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Ankara'da hazırlattığı afişler İstanbul'a gönderilmiştir. Afişlerden birinde şunlar yazılıdır: “Şiddet ve baskı ile demokrasiye çelme takıyorlar. Uyanık ol, oyunu C.H. Partisine ver!” **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1950.

¹⁰⁵⁶ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/355.1490.1

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu seçim propagandasını dönüştürmenin yanı sıra, modern tarımı hedeflediğini ve çiftçilerin yaşam refah seviyesini arttırmayı hedeflediğini vurgulamıştır.

1950 genel seçiminde Cumhuriyet dönemi kazanımlarını propagandaya dönüştüren iktidar partisi, bunu afişlere de yansıtmıştır. Yan tarafta da görüldüğü üzere, “**Ne mi Yaptık?**” sorusuyla başlayan afişte, demiryolu, okul, fabrika, banka, hastane, yol ve ileri tarım tekniklerinin Türkiye’de hayat bulmasının Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı sayesinde gerçekleştiği hatırlatılmış ve Türkiye’nin uluslararası alanda itibar sahibi bir ülkeye dönüştüğü ifade edilmiş ve böylece Demokrat Parti’nin bu süreçteki eleştirilerine

cevap verilmiştir. Önceki afişlerden farklı olarak, sarı zeminin tercih edildiği afiş, mavi büyük puntolu yazılarla desteklenmiştir. Afişin son, yani seçmenlerden oy istenen bölümü ise öncekilerle aynı şekilde kırmızı zemin üzerine işlenmiştir.¹⁰⁵⁷

Bütün seçmenleri hedef alan ve uyarı mahiyetinde olan yan taraftaki afişte ise, seçmenlere oldukça hassas bir sürecin yaşandığı hatırlatılarak, muhalefete oy verilmesinin hata olacağı vurgulanmıştır. Demokrat Parti’nin hedef alındığı afişte, seçmenlere; “**Husumetçilere Kapılma Milli Birliği Tut, Oy’unu C. Halk Partisi’ne ver**” çağrısı yapılmıştır. Afişte, Cumhuriyet Halk Partisi’nin Türkiye’de birlik ve beraberliği sağlayan parti olduğu yönünde, Demokrat Parti’ninse şiddet yanlısı olduğu mesajı verilmeye

çalışılmıştır. İlerde de görüleceği üzere, İnönü’nün yurt gezileri sırasında en çok üzerinde durduğu konulardan biri bu olmuş ve neredeyse bütün mitinglerde Demokrat Parti’nin şiddet yanlısı bir parti olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla burada da Cumhuriyet Halk Partisi’nin çeşitli platformlardaki seçim söylemiyle afiş arasında bir paralellik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

¹⁰⁵⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/355.1490.1

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1950 genel seçiminde kullandığı son afiş de doğrudan Demokrat Parti'yi hedef almaktadır. Ulus gazetesinde yayınlanan fakat orijinaline ulaşılabilen afişte, yine muhalefet hedef alınmış ve seçmenler uyarılmıştır. Afiş, Demokrat Parti'nin tek parti dönemine yönelik olarak geliştirdiği, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeteri kadar hizmet üretmediği, şeklindeki propagandaya karşı “**İnkâr Haksızlıktır**” şeklinde başlamaktadır. “**Yeni Türkiye**” sloganına da yer verilen afişte bu durumun, Cumhuriyet Halk Partisi'nin eseri olduğu mesajı verilmiş ve muhalefete oy verilmesi durumunda bu kazanımların kaybedileceği belirtilmiştir.¹⁰⁵⁸

Demokrat Parti de 1950 genel seçim sürecinde seçim afişleri yaptırmış ve seçmenleri etkilemeye çalışmıştır. 1946 genel seçiminde de kullanılan “**Yeter! Söz Milletindir!**” afişinin yanı sıra, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında asker toplama kampanyalarında Amerika Birleşik Devletleri'nin kullandığı “Sizi İstiyorum” sloganı yazılı “Sam Amca” afişinden esinlendiği çok açık olan Adnan Menderes temalı afiş de oldukça dikkat çekicidir. Seçim süreci boyunca Demokrat Parti Başkanı Celal Bayar'ın yanında yer alan ve yurt gezileri ile parti kongrelerine onunla birlikte giden Adnan Menderes, Demokrat Parti'nin yüzü olarak kullanılmıştır. Burada öncelikle Bayar'ın değil de Menderes'in partinin yüzü olarak kullanılmış olmasının altını çizmek gerekir. Bayar gibi, İkinci Meşrutiyet ve Milli Mücadele dönemi ile Cumhuriyetin ilk yıllarının karizmatik bir kişinin yerine Adnan Menderes'in ön plana çıkarılması rastlantı değildir. Muhtemelen yeni siyaset anlayışının genç, zinde ve millete tebessüm ederek millettten destek isteyen Menderes'in kullanılmasıyla DP'nin tasarladığı yeni Türkiye modeli arasında bir paralellik kurulmaya çalışılmıştır. Yeni bir parti, yeni bir lider ve yeni bir siyaset

¹⁰⁵⁸ Afiş için bkz. **Ulus**, 9-10 Mayıs 1950.

anlayışının Menderes'in şahsıyla topluma anlatılmasının tercih edildiği söylenebilir. Menderes'in yüzünden çok, elinin, daha doğrusu parmaklarının ön plana çıkarılması da anlamlıdır. Böylelikle hem güç hem de kararlılık vurgulanmıştır.

2.3.2.4. Radyo Yayınları

Daha önce de vurgulandığı gibi, radyonun, 21 Temmuz 1946 genel seçiminde propaganda aracı olarak kullanılması gündeme gelmiş, Demokrat Parti de Cumhuriyet Halk Partisi gibi radyodan yararlanmak istemesine rağmen bu durum gerçekleşmemiş ve sadece iktidar radyodan yararlanabilmişti. 1950 yılında seçim sürecine girildiği günlerde, 16 Şubat 1950'de TBMM'de onaylanan 5545 sayılı Seçim Kanunu'nda radyonun seçim dönemlerinde kullanılmasıyla ilgili bir kural getirilmiştir. Buna göre; daha önce de değinildiği gibi en az beş seçim bölgesinden aday gösteren siyasi partilerin günde on dakikayı aşmayacak şekilde, on seçim bölgesi ve üzerinde aday gösteren siyasi partilerin günde iki defa onar dakika olmak üzere radyodan propaganda amaçlı yararlanabilmesi öngörülmüştür. Bu arada radyo ile yapılacak seçim propagandalarının oy verme gününden önceki onuncu günün sabahı ile üçüncü günün sabahı arasında yapılabileceği belirlenmiştir. Bu kural doğrultusunda, 25 Nisan'da Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünde siyasi parti temsilcilerinin katılımıyla noter huzurunda kura çekimi yapılarak, partilerin radyoyu kullanabilecekleri gün ve saatler belirlenmiştir. Bunun yanında seçim kanununun ön gördüğü çerçevede radyo propagandalarının 4-10 Mayıs tarihleri arasında yapılması da kararlaştırılmıştır.¹⁰⁵⁹

Cumhuriyet gazetesinin 5 Mayıs'ta siyasi partilerin seçim propagandası yapmak üzere, Ankara ve İstanbul radyolarını kullanmaya başladığını gösteren habesinde, Cumhuriyet Halk Partisi'ni seçmenlerin nezdinde zor duruma düşürecek önemli bir ayrıntı yer almıştır. Ulus gazetesi haricindeki diğer basın organlarına da konu olan, hatta Zafer gazetesinin özellikle üzerinde durduğu bu habere göre; iktidar partisi sözcüsünün radyoya gitme tenezzülünde bulunmadan plak göndermesi ve de-

¹⁰⁵⁹ Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Millet Partisi ve Milli Kalkınma Partisi'nin Ankara ve İstanbul radyolarını kullanacakları gün ve saat aralıkları için bkz. **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1950; **Zafer**, 26 Nisan 1950.

mecini plak aracılığıyla yayınlaması halk tarafından hayretle karşılanmıştır.¹⁰⁶⁰ Yukarıdaki fotoğrafta da görüldüğü üzere, Demokrat Parti ve Millet Partisi sözcüleri konuşmalarını yapmak üzere mikrofon başına geçmişken, Cumhuriyet Halk Partisi sözcüsünün konuşması plaktan verilmektedir.

4-10 Mayıs tarihleri arasında İstanbul ve Ankara radyolarından Cumhuriyet Halk Partisi adına birçok konuşma yapılmıştır. Radyonun oldukça etkili olduğunu bilen parti merkezi, bunu daha etkili kılmak amacıyla radyo konuşmalarının programını parti örgütüne göndermiş ve vatandaşların bu konuda bilgilendirilmesi istenmiştir. Radyo konuşmalarının daha fazla vatandaş tarafından dinlenmesini sağlamak amacıyla da konuşmaların yapıldığı saatlerde her tarafa hoparlörler yerleştirilmesi ön görülmüştür.¹⁰⁶¹ Cumhuriyet Halk Partisi adına yapılan konuşmaların basına yansınları şu şekildedir:

¹⁰⁶⁰ Cumhuriyet, 5 Mayıs 1950; "Halk Partisi Konuşuyor", Zafer, 6 Mayıs 1950.

¹⁰⁶¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/10.55.13

Konuşmacı	Radyo	Tarih
<i>Genel Başkan Vekili Hilmi Uran</i>	<i>Ankara Radyosu</i>	<i>4 Mayıs 1950</i>
<i>İçişleri Bakanı Emin Erişgil</i>	<i>Ankara Radyosu</i>	<i>4 Mayıs 1950</i>
<i>İstanbul Bölge Müfettişi Sadi Irmak</i>	<i>İstanbul Radyosu</i>	<i>4 Mayıs 1950</i>
<i>Çalışma Bakanı Reşat Şemsettin Sirer</i>	<i>İstanbul Radyosu</i>	<i>4 Mayıs 1950</i>
<i>Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu</i>	<i>Ankara Radyosu</i>	<i>5 Mayıs 1950</i>
<i>Başbakan Yardımcısı Nihat Erim</i>	<i>Ankara Radyosu</i>	<i>5 Mayıs 1950</i>
<i>CHP İstanbul İl Başkanı İlhami Sancar</i>	<i>İstanbul Radyosu</i>	<i>5 Mayıs 1950</i>
<i>Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu</i>	<i>İstanbul Radyosu</i>	<i>5 Mayıs 1950</i>
<i>Genel Sekreter Yardımcısı Cevat Dursunoğlu</i>	<i>Ankara Radyosu</i>	<i>6 Mayıs 1950</i>
<i>Başbakan Yardımcısı Nihat Erim</i>	<i>Ankara Radyosu</i>	<i>6 Mayıs 1950</i>
<i>Meliha Avni Sözen</i>	<i>İstanbul Radyosu</i>	<i>6 Mayıs 1950</i>
<i>Ulaştırma Bakanı Kemal Satır</i>	<i>Ankara Radyosu</i>	<i>7 Mayıs 1950</i>
<i>Ankara Mv. Adayı Ahmet Hamit Selgil</i>	<i>Ankara Radyosu</i>	<i>7 Mayıs 1950</i>
<i>Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan</i>	<i>İstanbul Radyosu</i>	<i>7 Mayıs 1950</i>
<i>Sağlık Bakanı Kemali Beyazıt</i>	<i>Ankara Radyosu</i>	<i>9 Mayıs 1950</i>
<i>Burhan Belge</i>	<i>Ankara Radyosu</i>	<i>9 Mayıs 1950</i>
<i>Tarım Bakanı Cavit Oral</i>	<i>İstanbul Radyosu</i>	<i>9 Mayıs 1950</i>
<i>Ekonomi ve Ticaret Bakanı Vedat Dicleli</i>	<i>İstanbul Radyosu</i>	<i>9 Mayıs 1950</i>
<i>Başbakan Şemsettin Günaltay</i>	<i>Ankara Radyosu</i>	<i>10 Mayıs 1950¹⁰⁶²</i>

Cumhuriyet Halk Partisi adına yapılan bu konuşmaların içeriklerine bakıldığında, seçim süreci boyunca kullanılan ve yukarıda da aktarılan söylemlerle büyük benzerlikler taşıdığı dikkat çekmektedir. Söz konusu konuşmaları şu satır başlarıyla özetlemek mümkündür:

- Cumhuriyet Halk Partisi, ARMHC'nin devamı ve Atatürk'ün kurduğu partidir.
- Cumhuriyet Halk Partisi'nin yaptıkları yapacaklarının göstergesidir.
- Cumhuriyet Halk Partisi modern Türkiye'nin kurucusudur.
- İnönü'nün en isabetli kararlarından biri, Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı'nın dışında tutmasıdır.
- Türkiye'de demokrasiyi kuran Demokrat Parti değil, Cumhuriyet Halk Partisi'dir.
- Cumhuriyet Halk Partisi, bir sınıf partisi değildir. Amacı milli birlikteliği korumak ve sürdürmektir.

¹⁰⁶² **Ulus**, 5-11 Mayıs 1950; **Cumhuriyet**, 5-11 Mayıs 1950.

- Parti'nin temel davası eğitimidir. Okuma-yazma oranı ile ilkokul ve ortaokul sayılarındaki artış bunun göstergeleridir.
- Refah düzeyini yükseltmek ve geçim imkânlarını kolaylaştırmak Cumhuriyet Halk Partisi'nin en çok önemseydiği konuların başında gelmektedir.¹⁰⁶³

Demokrat Parti de aynı günlerde İstanbul ve Ankara radyolarından yararlanmıştır. Ahmet Hamdi Başar, Muhlis Ete, Enver Atakan, Mükerrerem Sarol, Firuzan Tekil, Nazlı Tlaver ile Orhan Mete gibi isimlerin Demokrat Parti adına yaptığı konuşmalarda daha çok Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı hedef alınmıştır. Radyo yayınında Cumhuriyet Halk Partisi'nden farklı yöntemleri de uygulayan Demokrat Partililerin, 5 Mayıs tarihli ilk radyo programı, bir kadın ile bir erkeğin diyalogundan oluşmuş ve basına yansıdığı kadarıyla, bu yöntem dinleyicilerin oldukça hoşuna gitmiştir.¹⁰⁶⁴

Gazetelerin birçok şehre iki üç gün gecikmeli ulaştığı, iletişim teknolojisinin oldukça kısıtlı olduğu, televizyonun henüz Türkiye'de yayın yapmaya başlamadığı ve sinemaların büyük şehirlerde bile çok az sayıda bulunduğu 1950 Türkiye'sinde radyo, toplum açısından neredeyse tek eğitim ve eğlence aracıdır. Radyonun bu özelliği siyasiler tarafından da fark edilmiş ve siyasi partilerin propagandalarında sıklıkla kullanılmıştır. Demokrat Parti'nin ve diğer partilerin iktidar partisiyle aynı oranda radyodan yararlanabilmesi 1950 seçimlerini, önceki seçimlerden ayıran temel özelliklerinden biri olmuştur. Hatta çok iddialı bir yorum olmakla birlikte, Demokrat Parti'nin seçimi kazanmasında radyonun önemli ve belirleyici bir rol üstlendiği ifade edilmektedir.¹⁰⁶⁵

Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti'nin bu yoğun seçim propagandaları, seçim kanununun ön gördüğü şekilde 10 Mayıs akşamı propaganda yasağının başlamasıyla sona ermiş ve seçim gününe doğru geri sayım başlamıştır.¹⁰⁶⁶ 14 Mayıs sabahı sakin bir ortamda başlayan oy kullanma işlemi, akşama kadar devam ettikten sonra oyların sayımına da başlanmıştır. 63 seçim dairesinde yapılan 14 Mayıs 1950 genel seçiminde 8.905.743 kayıtlı seçmenden 7.953.085 seçmen oy kullanmış, böylelikle katılım oranı yüzde 89,3 olmuştur. Seçmen sayısına ve oy kullanım oranlarına ilişkin tablo şu şekildedir:

¹⁰⁶³ Radyoda yapılan konuşmaların metinleri için bkz. **Ulus**, 5-11 Mayıs 1950; **Cumhuriyet**, 5-11 Mayıs 1950.

¹⁰⁶⁴ **Zafer**, 5-11 Mayıs 1950; **Cumhuriyet**, 5-11 Mayıs 1950.

¹⁰⁶⁵ Özkan, **a.g.e.**, s. 27-29.

¹⁰⁶⁶ **Ulus**, 11 Mayıs 1950.

Nüfus	20.807.000
Kayıtlı Seçmen Sayısı	8.905.743
Seçmen Sayısının Nüfus Sayısına Oranı	% 42.8
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	7.953.085
Seçime Katılma Oranı	% 89.3

Erol Tuncer, **1950 Seçimi**, s. 94

Demokrat Parti'nin zaferiyle sonuçlanan 14 Mayıs 1950 genel seçimiyle ilgili şöyle bir tablo çıkarılabilir:

	Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı	Milletvekili Çıkardığı İl Sayısı	Temsil Oranı (%)
Demokrat Parti	4.391.694	55.2	416	55	85.4
Cumhuriyet Halk Partisi	3.148.626	39.6	69	19	14.2
Millet Partisi	368.537	4.6	1	1	0.2
Bağımsız	44.537	0.6	1	1	0.2
TOPLAM	7.953.085	100	487		100

Erol Tuncer, **1950 Seçimi**, s. 117¹⁰⁶⁷

Böylece İnönü liderliğinde 1945 yılında başlatılan çok partili siyasal yaşama geçiş süreci, sorunsuz bir şekilde 22 Mayıs 1950'de Demokrat Parti'ye görev tesliminin yapılmasıyla sonuçlanmıştır. Yönetimin Demokrat Parti'ye devri sessizce ve normal bir ortamda yapılmıştır. Refik Koraltan'ın TBMM Başkanlığına seçilmesinin ardından TBMM'de yapılan seçimle Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar, Adnan Menderes'i hükümeti kurmakla da görevlendirmiştir. Bu arada Fuat Köprülü de Birinci Menderes Hükümeti'nde Dışişleri Bakanlığını üstlenmiştir.¹⁰⁶⁸ Böylelikle Demokrat Parti'nin kuruluş sürecinde ilk adımlardan biri olarak kabul gören Dörtlü Taktir'e imza atan isimler yeni dönemde siyasetin en önemli mevkilerine gelmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi, iktidarı Demokrat Parti'ye devrettikten sonra kendi içinde de birta-

¹⁰⁶⁷ Tuncer, Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine dayanarak bu tabloya çıkarmış, Karpat ise seçimle ilgili farklı birtakım istatistikler belirlemiştir. Buna göre; seçmen sayısı: 8.905.576, oy kullanan seçmen sayısı: 7.958.055; katılım oranı: yüzde 89,3'tür. Demokrat Parti'nin aldığı oy sayısı: 4.242.381; Cumhuriyet Halk Partisi'nin aldığı oy sayısı: 3.165.096'dır. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 327-328. Seçim sonuçlarına dair değerlendirmeler için bkz. **C.H.P. Araştırma Bürosu Yayın No: 7 Seçim Neticeleri Üzerinde Bir İnceleme (1950, 1954, 1957 Milletvekili Seçimleri)**, Güven Matb., Ankara, 1959. Siyasi Partilerin il bazında aldıkları oy oranları için de bkz. Murat Güvenç-Hasan Kirmanoğlu, **Türkiye'nin Seçim Atlası (1950-2009)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2009, s. 29-34.

¹⁰⁶⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 1, s. 1-9.

kım görev değişikliklerine gitmiştir. Hatırlanacağı üzere tüzük gereği, İnönü, Cumhurbaşkanı iken parti işlerini bir Genel Başkan Vekili'ne devretmişti. 22 Mayıs'ta Celal Bayar'ın cumhurbaşkanlığına seçilmesi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yönetiminde de bir değişiklik yaratmış ve Genel Başkan Vekili Hilmi Uran, yetkilerini Parti Genel Başkanı'na, yani İsmet İnönü'ye devretmiştir. İnönü de 24 Mayıs 1950'de yayınladığı bir bildiriyle, Cumhurbaşkanlığı görevinin bitmesi nedeniyle Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığı'nı üstlendiğini ilan etmiştir.¹⁰⁶⁹

¹⁰⁶⁹ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/11.55.22

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN MUHALEFET YILLARINDAKİ SEÇİM PROPAGANDALARI

3.1. 1954 Genel Seçimi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandaları

22 Mayıs 1950'de iktidarı devralan Demokrat Parti'nin muhalefet yıllarındaki demokrasi, liberal ekonomi, insan hakları, grev hakkı ve devri sabık yaratılmayacağı yönündeki söylemlerinin etkisiyle, yeni dönem büyük umutlarla başlamıştır. Türkiye'de ekonomik açıdan kayda değer bir büyümenin yaşandığı ve bunun birçok kesimi olumlu yönde etkilediği 1950-1954 yılları arası dönem, Demokrat Parti'nin altın yılları olarak kabul edilmektedir. İktidar-muhalefet ilişkilerinin sağlıklı bir zeminde işlemediği bu yıllarda yaşanan gelişmeler, 1954 genel seçimine de yansımıştır.

3.1.1. 1950-1954 Döneminde Siyasi Ortam ve Önemli Gelişmeler

Demokrat Parti döneminin ilk yasal düzenlemesi de Arapça ezan yasağının kaldırılmasıdır. Türkiye'de Türkçe ezan okunması yönündeki uygulama, 18 Temmuz 1932'de yayınlanan bir genelgeyle başlamıştır. Ancak ilerleyen süreçte karşılaşılan bazı sorunlardan dolayı 2 Haziran 1941'de bu konuyla ilgili yasal bir düzenleme de yapılmış ve Türk Ceza Kanunu'nun 526'ncı maddesine "Arapça ezan ve kamet okuyanlar" ifadesi eklenerek, Arapça ezan ve kamet okuyanların üç aya kadar hapis veya on liradan iki yüz liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılması öngörülmüştür. DP iktidarını önceki iktidarlardan ayıran belki de en önemli özellik, laiklik anlayışıdır. Bunun bir yansıması olarak da DP, iktidara gelmesinden hemen sonra ezanın nasıl okunacağı sorununa el atmış ve bu konuda bir yasal düzenlemeye gitmiştir. Türk Ceza Kanununun 526'ncı maddesi, 5665 sayılı kanunla değiştirilmiş ve Arapça ezan yasağı kaldırılmıştır. Kanun, Cumhurbaşkanı Bayar'ın ertesi gün, yani 17 Haziran'da, onaylamasından sonra da yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁷⁰

29 Haziran 1950'de toplanarak 3 Temmuz 1950'de dağılan Cumhuriyet Halk Partisi Sekizinci Büyük Kurultayı da dönemin önemli gelişmelerinden birdir. Kurultay, 27 yıllık iktidar sürecinden sonra muhalefet görevini üstlenen Cumhuriyet

¹⁰⁷⁰ Cumhuriyet, 17 Haziran 1950; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt 1, s. 1-4, 181-186.

Halk Partisi'nin yeni döneme adaptasyonu açısından önemli bir yere sahip olup, İnönü'nün kurultayı açış konuşması bu anlamda dikkat değerlidir. Öyle ki İnönü; Cumhuriyet Halk Partisi'nin ülkede muhalefet görevini üstlendiğini belirtmiş, bu durumun parti için bazı güçlükler doğurma ihtimali üzerinde durmuş, parti mensuplarının bu duruma alışması gerektiğini ve partinin çalışmalarının uzun vadeli ve sükûnetli çalışmalar olacağını vurgulamış, ülkede siyasi emniyetin muhafaza edilmesi şartıyla muhalefet görevinin yürütüleceğini ve parti prensiplerinin vatandaşlara anlatılacağını ifade etmiştir.

Programda herhangi bir değişiklik yapılmayacağını da sözlerine ekleyen İnönü, tüzükte bazı değişiklikler yapılacağını belirtmiş ve sözlerini sonlandırmıştır.¹⁰⁷¹ Gerçekten de kurultay esnasında parti programında herhangi bir düzenleme yapılmazken, tüzükte bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle de; parti ile ilgili bütün kararların kurultayda alınmasının yanı sıra, parti divanı üye sayısının 30'a indirilmesi ve bunların doğrudan kurultay tarafından seçilmesi ön görülmüştür. Yapılan değişikliklerin en önemlisi ise Genel Sekreter'in Genel Başkan tarafından seçilmesi uygulamasına son verilerek, kurultay tarafından seçilmesinin karara bağlanmasıdır. Bu arada bundan sonra parti kurultaylarının her yıl toplanması yönünde bir değişikliğe gidilmesi de dikkat çeken düzenlemelerden biri olmuştur.¹⁰⁷²

Dönemin dikkat çeken gelişmelerinden biri de 14 Temmuz 1950 tarihinde çıkarılan 5677 sayılı "Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun"dur. Kanun ile 15 Mayıs 1950'den önce işlenen suçlar hakkında takibat yapılmayacağı ve hükmedilmiş cezaların infaz edilmeyeceği kararlaştırılmıştır. Ancak Türk Ceza Kanunu ve Askeri Ceza Kanunu'nda yer alan ve Af Kanunu'nun ikinci maddesinde yer alan bazı suçlar söz konusu yasal düzenlemenin dışında tutulmuştur.¹⁰⁷³

Muhalefet yıllarında demokrasi, kamu özgürlükleri, insan hakları ve grev hakkı gibi kavramların savunuculuğunu üstlenerek, iktidara gelmesi durumunda bunları en kısa sürede hayata geçireceği vaadinde bulunan Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra özellikle kamu özgürlükleri konusunda birtakım demokratik adımlar atmıştır. 15 Temmuz 1950'de çıkarılan 5680 sayılı "Basın Kanunu" bu-

¹⁰⁷¹ Sabahat Erdemir (Der.), **Muhalefet'de İsmet İnönü, Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla (1950-1956)**, Cilt 1, b.y.y., İstanbul, 1956, s. 12-16.

¹⁰⁷² Giritlioğlu, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 270.

¹⁰⁷³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 1, s. 602-681.

nun en önemli örneklerinden biridir. Öyle ki, kanun sayesinde basının serbest olması ile gazete veya dergi çıkarmanın herhangi bir izne bağlı olmaması sağlanmış ve basın suçlarına verilen cezalarda indirimde gidilmiştir.¹⁰⁷⁴ Bu gelişme, Demokrat Parti'nin demokratik bir açılıma yöneldiği şeklinde değerlendirilebilir. Hatta yeni yasal düzenlemenin, basına, o güne kadar görülmemiş türde bir özgürlük ortamı sağladığı ifade edilmektedir.¹⁰⁷⁵

Yeni dönemin başlamasıyla birlikte iktidar-muhalefet ilişkilerini sertleştiren gelişmelerin ilki, Demokrat Parti'nin muhalefete danışmadan Kore'ye asker göndermeyi kararlaştırması olmuştur. Hatta ilerde de görüleceği üzere bu konu Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1954 genel seçiminde propaganda temalarından biri olacaktır. Bilindiği üzere, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Güney ve Kuzey olmak üzere ikiye ayrılan Kore'de, Kuzey Kore'nin 1950 Haziranı'nda Güney Kore'ye savaş açması ABD'yi harekete geçirmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde bu durumla ilgili olarak alınan kararda, Kuzey Kore'nin uyarılmasının yanı sıra, Birleşmiş Milletlere mensup bütün ülkelerin, bu kararı desteklemeleri ve gerekli katkıda bulunmaları öngörülmüştür. Bu gelişme üzerine 25 Temmuz'da olağanüstü toplanan Bakanlar Kurulu, Muhalefetin yoğun tepkisine rağmen Birleşmiş Milletlerin çağrısına olumlu cevap vermiş ve Kore'ye 4500 Türk askeri göndermeyi kararlaştırmıştır.¹⁰⁷⁶ Böylece İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Batı ittifakı tarafından belli ölçüde de olsa dışlanan ve ciddi bir dış güvenlik sorunuyla karşı karşıya kalan Türkiye, Demokrat Parti'nin bu askeri hamlesiyle önemli bir diplomatik adım atmıştır. Truman Doktrini ve Marshall Yardımı gibi iki önemli aşmanın, Kore'ye asker gönderilmesiyle taçlandırılması sonrasında Türkiye, Batı dünyasına daha da yaklaşmış ve sonunda 18 Şubat 1952'de NATO'ya üye olmuştur.¹⁰⁷⁷

¹⁰⁷⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 1, s. 726-771.

¹⁰⁷⁵ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi (Türkiye'de Parti Kavgalarının 2. Cildi)**, Ticaret Postası Matb., İstanbul, s. 47.

¹⁰⁷⁶ Yurt dışına asker gönderilmesi ve savaş ilanı durumunda karar yetkisinin TBMM'de olduğunu savunan CHP kurmayları, en azından iktidarın muhalefete danışması gerektiğini savunmuş ve bu tür bir girişimde bulunulmamasını partiler arası işbirliği ve demokratik usuller bağlamında ele alarak hükümeti ağır bir şekilde eleştirmiştir. DP sözcüleri de bu eleştiriler karşısında CHP'yi dönemin en tehlikeli yaftası olan komünistlikle suçlamıştır. Ancak CHP'ye yönelik komünistlik suçlamaları Adnan Menderes tarafından bile aşırı bulunmuş ve bu görüşün partinin görüşü olmadığına dair bir açıklama yapmak durumunda kalmıştır. Süleyman Güngör, **Muhalefette CHP**, Alternatif Yay., Ankara, 2004, s. 86-87.

¹⁰⁷⁷ **Vatan**, 26 Haziran 1950; **Ulus**, 19 Şubat 1952; **Zafer**, 19 Şubat 1952; Erol Tuncer, **1954 Seçimleri**, TESAV Yay., Ankara, 2011, s. 23, 41.

DP'nin hamleleriyle Türkiye, Batı ile olan sorunları aşma konusunda olumlu adımlar atarken, iç politikada muhalefetle olan ilişkileri ise gün geçtikçe daha gergin bir hal almaya başlamıştır. Bu dönemde iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilerin gerilmesine yol açan konulardan biri de Halkevlerinin kapatılması olmuştur. 19 Şubat 1932'de kurulan Halkevleri, birer kültür merkezi olmalarının yanı sıra, daha önce de değinildiği üzere, Cumhuriyet Halk Partisi adına seçim dönemlerinde çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlar ve tartışma konusu olmuşlardır. Çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra, özellikle de 1946 genel seçiminde, gündeme gelmeye başlayan Halkevleri, Demokrat Parti'nin hedefi haline gelmiştir. Demokrat Parti, birer kültür merkezi olan bu kuruluşların seçim propagandası sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi tarafından kullanılmasını eleştirmiş ve bunun doğru olmadığını, partiler arasındaki dengeyi bozduğunu dile getirmiştir.

İktidara geldikten sonra da Halkevlerinin tasfiye edilmesini sık sık gündeme getiren Demokrat Parti'nin bu konudaki rahatsızlığı, özellikle de Cumhuriyet Halk Partisi Sekizinci Büyük Kurultayı'nın Ankara Halkevi'nde toplanmasından sonra daha da artmıştır. Öyle ki Demokrat Parti bu gelişmeden sonra konuyu 6 Ağustos 1951'de TBMM'ye taşımış ve uzun tartışmalardan sonra 8 Ağustos 1951'de 5680 sayılı kanunla Halkevleri ve Halkodalarının kapatılarak, mallarının hazineye devredilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰⁷⁸ Böylece DP, bir yandan 1946'dan beri dile getirdiği ve seçim dönemlerinde propaganda malzemesi olarak kullandığı bir sorunu çözüme kavuştururken, diğer yandan da Halkevlerine dayanan CHP'nin, il ve ilçe örgütlerine büyük bir darbe vurmuş oluyordu.

İsmet İnönü ve Genel Sekreter Kasım Gülek'in olaylı yurt gezilerinin¹⁰⁷⁹ etkisinde toplanan Dokuzuncu Kurultay da, CHP'deki değişim ve dönüşüm açısından

¹⁰⁷⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 9, s. 741-743; Giritlioğlu, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 290-294; Metin Toker, **DP'nin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi Yay., İstanbul, 1991, s. 66, 131-141.

¹⁰⁷⁹ İsmet İnönü bu sıralarda on beş günlük bir Karadeniz turuna çıkmıştır. İnönü'nün Trabzon'daki konuşmasında "*Partizan bir hükümet demokrasinin zehiridir*" şeklinde DP'yi eleştirince Adnan Menderes de DP Manisa İl Kongresi'nde verdiği demeçte muhalefetin mecliste yapılması gerektiğini ifade etmiş ve CHP'lileri meclisten kaçmakla suçlamıştır. Ancak İnönü'nün bu gezisi sırasında vermiş olduğu demeçler iktidarı rahatsız etmiş ve partiler arası gerilim gittikçe tırmanmıştır. İsmet İnönü'nün Karadeniz seyahati sırasında yaptığı konuşmalar için bkz. Erdemir, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 88-120; Albayrak, **a.g.e.**, s. 245. Gerilimli iktidar-muhalefet ilişkileri halka da yansımış ve kitlesel çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. 7 Ekim 1952 tarihinde Manisa'da partililerle buluşan İnönü, konuşma yaptığı sırada bir grup Demokrat Partili, Cumhuriyet Halk Partisi binasını taşlamış, böylece ilerleyen süreçte giderek artacak olan bu tür olayların fitili ateşlenmiştir. Bu gelişmenin hemen ardından İnönü'nün Balıkesir ziyareti sırasında da benzer olumsuzluklar yaşanmış ve İnönü Balıkesir'e girmeden Bursa'ya gitmek

önemli bir siyasal adım olmuştur. Hatırlanacağı üzere Sekizinci Kurultay'da yapılan tüzük değişikliğine göre, parti kurultayının her yıl toplanması kararlaştırılmıştı. Bunun üzerine Dokuzuncu Kurultay 26 Kasım 1952'de toplanmıştır. Açış konuşmasını yapan İnönü; irtica tehlikesi, iktidar-muhalefet ilişkileri, iktidarın partizanlık yaparak çoğunluk diktası kurmaya çalıştığı gibi konulara değindikten sonra dış politika ve Ortadoğu sorunlarına temas etmiştir.¹⁰⁸⁰ Açış konuşmasından sonra da tüzükle ilgili çalışmalara geçilerek, deyim yerindeyse yeni bir tüzük hazırlanmıştır. 153 maddeden 74 maddeye indirilen tüzükte büyük oranda değişiklikler yapıldığı gibi, bazı eklemeler yapılmıştır. Buna göre: Ocak, bucak ve il başkanlarının kendi kongreleri tarafından seçilmesi öngörülmüş, Parti Divanı'nın Parti Meclisine dönüştürülmesi, böylelikle de TBMM'de yer alamayan üyelerin bu meclise girmeleri sağlanmış, Genel Sekreterin kendi yardımcılarını seçmesi kararlaştırılmış, Genel İdare Kurulu'nun 14 üye ve Genel Sekreter'den oluşması kararı alınmış, Gençlik ve Kadın kollarının kurulması kararlaştırılmış, adayların tümünün örgüt tarafından belirlenmesi kararı alınmıştır.

Bu düzenlemelerden sonra çalışmalarını 30 Kasım'a kadar sürdüren Kurultay, İnönü'nün kısa bir kapanış konuşmasıyla sona ermiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin bazı görüşlerini içeren bir Kurultay Beyannamesi yayınlanmıştır.¹⁰⁸¹

Cumhuriyet Halk Partisi Onuncu Büyük Kurultayı ise 22-27 Haziran 1953 tarihleri arasında toplanmıştır. İktidar-muhalefet ilişkilerinde bahar havasının hâkim olduğu bir ortamda toplanan ve dört gün süren kurultay esnasında önemli tüzük değişiklikleri yapılmıştır. Hatta yapılan tüzük değişiklikleriyle Cumhuriyet Halk Parti-

zorunda kalmıştır. Toker, **DP'nin Altın Yılları (1950-1954)**, s. 190-197. Bursa'da da benzer olaylar yaşanmıştır. Hatta İnönü'nün konuşma yapacağı sırada kullanacağı kürsü Demokrat Partililer tarafından gasp edilmiş ve yaşanan kargaşada biri polis olmak üzere iki kişi yaralanmıştır. **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1952; **Ulus**, 9 Ekim 1952; Giritlioğlu, Balıkesir olaylarını, iktidar tarafından muhalefet aleyhine tezgâhlanmış ilk girişim olarak değerlendirmektedir. Fahir Giritlioğlu, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 43-44. Bu gelişmelerden sonra Cumhuriyet Halk Partisi mensupları ve yöneticileri, yaşanan olumsuzluklarla ilgili olarak Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a protesto telgrafları çekerek tepkilerini ortaya koymuş ve bu tür olayların önüne geçilmesi için önlemler alınmasını rica etmişlerdir. Adana, Ankara, Burhaniye, Ceyhan, Elazığ, Fethiye, Gaziantep, İstanbul, Konya, Mersin, Niğde ve Zonguldak gibi yerlerden Cumhurbaşkanı'na çekilen telgraflar için bkz. **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 030.01/43.253.6. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, Karadeniz ve Doğu Anadolu illerini kapsayan bir geziye çıkmış ve 16 Eylül 1952'de, bir grup Demokrat Partili Silvan'da CHP konvoyunu taşıyarak parti bayraklarını yırtmıştır. Albayrak, **a.g.e.**, s. 229.

¹⁰⁸⁰ Erdemir **a.g.e.**, Cilt 1, s. 77-81.

¹⁰⁸¹ **C.H.P. Dokuzuncu Kurultay Beyannamesi ve Rapor**, b.y.y.; Bila, **a.g.e.**, s. 262-265; Giritlioğlu, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 298-299.

si'nin tek parti döneminin bütün özelliklerinden sıyrıldığı ifade edilmektedir.¹⁰⁸² Öyle ki, yeni tüzükte kabul edilen ana prensibe göre, parti merkezinde yapılan telkinler ve verilen direktifler yerine alt kademelerin isteklerini partide hâkim kılma esası kabul edilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin "şef partisi" olduğu iddialarından kurtulmak isteyen üyeler kurultayda oldukça titiz hareket etmiştir.¹⁰⁸³ Bunun somut göstergelerinden biri de kurultay sırasında yaşanmıştır. Öyle ki İnönü, Tüzük komisyonuna 50 imzalı bir önerge vererek, Genel İdare Kurulu'nun 25 kişiye çıkarılmasını ve Genel Sekreterin İdare Kurul tarafından istemişse de bu isteği komisyon tarafından kabul edilmemiş ve komisyonun hazırlamış olduğu tasarı, kurultay tarafından onaylanmıştır.¹⁰⁸⁴

Onuncu Kurultay'da parti programında da önemli değişiklikler yapılmıştır. 52 maddelik programın bazı maddeleri üzerinde durmak yararlı olacaktır. Programa göre; yönetimde kuvvetler arasında denge sağlayacak ve siyasi özgürlükleri koruyacak bir anayasa güvencesinin sağlanması, iki meclisli parlamenter sisteme geçilmesi, seçim sisteminin temsilde adaleti sağlayacak bir şekilde düzenlenmesi, basın özgürlüğünün sağlanması, radyo ve resmi yayın araçlarının tarafsızlığının ve bunlardan bütün siyasi partilerin eşit miktarda yararlanmasının sağlanması, işçilere grev ve lokavt haklarının tanınması ve rejimin Anayasa Mahkemesi teminatı altında işletilmesi öngörülmüştür.¹⁰⁸⁵ Bu bilgiler ışığında Cumhuriyet Halk Partisi'nin ekonomik ve sosyal sorunlara ağırlık vermeye başladığı ve somut koşulların etkisiyle hareket etmek durumunda kaldığı belirtilmektedir.¹⁰⁸⁶ Gerçekten de hatırlanacağı üzere 1950 genel seçimi sürecinde işçilere grev hakkı verilmesini gündeme getiren ve bunu vaat eden Demokrat Parti'ye cevap olmak üzere, İnönü, bunun o zaman mümkün olmadığını belirtmiş ve ilerde düşünülebileceğini ifade etmişti. Programda da görüldüğü üzere Cumhuriyet Halk Partisi, aradan geçen üç yılın sonunda işçilere grev hakkı verilmesinin zamanı geldiği düşüncesiyle buna programında yer vermiştir.

¹⁰⁸² Giritlioğlu, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 301.

¹⁰⁸³ Kurultay'da Genel Başkan dâhil olmak üzere, Merkez İdare Kurulu ve Genel Sekreterliğin yetkileri çok dar bir çerçeveye sokulmuş, böylece bütün güç alt kademelerin eline geçmiştir. İlk bakışta bu durum, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendi içinde demokratik anlamda önemli bir dönüşüm geçirdiği şeklinde görülse de ilerde parti içinde yaşanacak sıkıntıların büyük bir kısmı burada yapılan düzenlemelerden kaynaklanacaktır. Giritlioğlu, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 301.

¹⁰⁸⁴ Bila, **a.g.e.**, s. 273-274.

¹⁰⁸⁵ Giritlioğlu, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 302; Bila, **a.g.e.**, s. 274; Tuncer, **1954 Seçimleri**, s. 46.

¹⁰⁸⁶ Bila, **a.g.e.**, s. 274-275.

Aslında 1950-1954 yılları arasındaki üç olağan kurultay, CHP'nin 1954 seçimlerindeki stratejisi açısından ipuçları veren toplantılar olmuşlardır. Bu kurultaylar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, CHP'nin gerek merkez gerekse taşra örgütlenmesinde yeni bir yapılanmaya gidildiği, bir anlamda 1950 ve öncesi seçimlerde izlenen yol ve yöntem konusunda kısmi de olsa bir hesaplaşma yapıldığı söylenebilir. Ancak bu süreçte değişim-dönüşüm anlamında alınan kararların, toplum nezdinde ne derece kabul edildiğinin zaman, daha doğrusu 1954 seçimleri gösterecekti!..

1950-1954 döneminin en çarpıcı gelişmelerinden biri de Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarının haksız kazanç oldukları gerekçesiyle el konulmasıdır. 1954 genel seçimine dört buçuk ay kala, 14 Aralık 1953'te çıkarılan 6195 sayılı "Cumhuriyet Halk Partisinin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun" ile partinin sahip olduğu bütün menkul ve gayrimenkul malların yanı sıra para, haklar ve alacakların hepsinin haksız kazanç olduğuna hükmedilmiş ve bunların hazineye devredileceği ifade edilmiştir.¹⁰⁸⁷

Kanunun çıkmasından sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin bütün örgütünde bulunan mallara el konulmuştur. Parti açısından belki de en kötüsü, yayın organı olan Ulus gazetesi ve matbaasına da el konulması olmuştur. Ancak bununla ilgili olarak hemen bir çözüm üretilmiş ve Nihat Erim 15 Aralık 1953 itibariyle, Yeni Ulus gazetesini çıkarmaya başlamıştır.¹⁰⁸⁸ Bu gelişmeden yaklaşık bir buçuk ay sonra Yeni Ulus gazetesinde yer alan "Cumhuriyet Halk Partisi'nin telefonları hala verilmedi" şeklindeki haber söz konusu yasal düzenlemenin boyutlarını göstermesi açısından önemlidir. Habere göre, Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarının müsadere edildiği sırada telefon numaralarına da el konulmuştu. Bunun üzerine parti, üç yeni telefon numarası alabilmek için başvurmuşsa da, sadece bir telefon numarası verilmesi uygun bulunmuştu. Ancak telefonların geri verilmesi için 40 gün beklenmiş, sonuç alınamayınca da çalışanlarından birinin ev telefonu geçici olarak parti merkezine nakil edilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰⁸⁹ Yeni Ulus gazetesinde 12 Şubat'ta telefonlarla ilgili bir habere tekrar yer verilmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin telefonlarına el konulması, Demokrat Parti'nin muhalefete olan tahammülsüzlüğü olarak değer-

¹⁰⁸⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 26, s. 160-231.

¹⁰⁸⁸ Nihat Erim, **Günlükler (1925-1979)**, (Haz. Ahmet Demirel), Cilt 1, YKY, İstanbul, 2004, s. 528.

¹⁰⁸⁹ **Yeni Ulus**, 27 Ocak 1954.

lendirilmiştir.¹⁰⁹⁰ Gerçekten de Başbakan yardımcısı Samet Ağaoğlu'nun kanunun çıkmasından bir hafta önce Parti Meclis Grubu'nda yapmış olduğu konuşma CHP'lilerin ve Ulus gazetesinin bu yargılarını destekleyecek mahiyettir. Konuşmanın bir kısmı şu şekildedir:¹⁰⁹¹

Konuşmadan da anlaşılacağı üzere, Demokrat Parti, muhalefeti tamamen güçsüz kılmayı hedeflemiştir. Bu arada Cumhuriyet Halk Partisi'ni seçim öncesinde güçsüzleştirmekle yetinmeyen Demokrat Parti, din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan bir dernek saydığı Millet Partisi'ni de kapatmıştır.¹⁰⁹² Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarına el konulduğu bir ortamda en güçlü ikinci muhalefet partisi konumunda olan Millet Partisi'nin de kapatılması, dönemin otoriter anlayışının önemli bir göstergesidir.¹⁰⁹³

1954 genel seçiminin iyice yaklaştığı bu sıralarda siyasi partiler de hazırlıklara başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi, genel seçimin Mayıs 1954'te yapılacağına dair söylentilerin yayılmaya başlaması üzerine, 25-27 Şubat 1954 tarihleri arasında Üçüncü Olağanüstü Kurultayı'nı toplamıştır.¹⁰⁹⁴ Giritlioğlu, kurultay ile ilgili gündem oluşturulmadığını ve üyelerin Ankara'ya gelirken gündemle ilgili sadece bazı tahminlere sahip olduklarını belirtse de, İnönü imzalı yayınlanan davette gündem belirlenmiştir. Yeni Ulus gazetesinde 24 Şubat'ta yayınlanan davette gündem, "seçimle ilgili gerekli kararları almak ve seçim beyannamesi hakkında kurultayın düşüncelerini öğrenmek" olarak açıklanmıştır.¹⁰⁹⁵ Bununla birlikte, davet sırasında açıklanmamasına karşın, kurultaya katılacaklar, Parti Genel Merkezinin görüşmeler sırasında milletvekili adaylarının tespiti konusunda yönetime belirli bir kontenjan talep edeceğinden eminlerdi. Gerçekten de kurultayın gündemi neredeyse sadece bu

¹⁰⁹⁰ **Yeni Ulus**, 12 Şubat 1954.

¹⁰⁹¹ "Teklif ettiğimiz kanun tasarısı, C.H.P.'nin mevcut emlakine top yekûn el koymak, haksız iktisap olduğu için elinden almaktır, bu hal partiyi meflûç, parasız hale getirmek siyaseten öldürmektir... Bu mallar gayri meşrudur, haksız iktisaptır. O halde, hatta haksız iktisabı üzerine almış, haksız tasarruflarla mal elde etmiş olan bir siyasi teşekkülün felcine dahi müncer olsa, hakkın yerine getirilmesi icabeder..." Albayrak, **a.g.e.**, s. 216.

¹⁰⁹² Millet Partisi'nin kapatılmasıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 150-155; Tanör, **a.g.e.**, s. 352; Kahraman, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 333; **Zafer**, 28 Ocak 1954.

¹⁰⁹³ Eroğul, **a.g.e.**, s. 128-129.

¹⁰⁹⁴ **Yeni Ulus**, 24-28 Şubat 1954.

¹⁰⁹⁵ **Yeni Ulus**, 24 Şubat 1954.

konudan ibaret olmuştur.¹⁰⁹⁶ Genel Merkezin milletvekili aday tespitiyle ilgili teklifi şu şekilde olmuştur:

“Genel İdare Kurulu’nun teklif ya da İl Yönetim Kurulu’nun teklifi ile illerde İl İdare Kurulu Danışma Kurulu ve ilçe başkanlarından oluşan heyet, gerek görürse, o ilin seçeceği milletvekili sayısından belirleyeceği miktarda CHP’ye mensup olmayanlardan aday gösterme yetkisini Genel İdare Kurulu’na bırakır.”¹⁰⁹⁷

Tekliften anlaşıldığı kadarıyla, Dokuzuncu ve Onuncu Kurultaylarda milletvekili adaylarını tespit etme işini örgüte bırakan tüzükte değişiklik yapılması ve bu çerçevede merkezin de aday tespitinde belli bir orana sahip olması talep edilmiştir. Ne var ki, bu teklif üyeler arasında yoğun tartışmalara neden olmuş ve parti örgütü bu teklife pek yanaşmamıştır. Sonuç olarak orta yol şeklinde değerlendirilebilecek bir çözüm üretilmiştir. Buna göre: Genel Merkez belli bir sayıda adayı örgüte önerecek, ancak, örgütün bu adayları veto yetkisi olacak ve bir adayın birden fazla ilden aday olması yöntemi sürdürülecektir.¹⁰⁹⁸ Bundan da anlaşılacağı gibi, Genel Merkez’in yetkisi belli bir sayıda aday önermesiyle sınırlandırılmış oluyordu.

Üçüncü Olağanüstü Kurultay sırasında, parti programında da bazı değişiklikler yapılmıştır. Programın 36, 39, 40 ve 41’inci maddelerinde yapılan değişikliklerle; vatandaşların emeğinin milli varlığın en önemli değeri olduğu, çalışma güvenliğinin dokunulmaz bir hak olduğu, işyerlerinin sağlık ve güvenlik koşullarına haiz olması gerektiği, işçi haklarının korunması gerektiği ve grev ve lokavtın işçi ve işverenin doğal hakları olduğu programa eklenmiştir.¹⁰⁹⁹

Tüzükte yapılan bir başka değişiklikle de seçimde başka partilerle işbirliği yapılmasının yolunun açılması sağlanmıştır. Çünkü seçim öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi arasında seçimde iş birliği yapılması gündeme gelmiştir. Parti merkezi de tüzükte yapılmasını sağladığı bu değişiklik sayesinde parti dışından aday gösterebilmeyi sağlamaya çalışmış ve Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşmeyi hedeflemiştir. Öyle ki bu çerçevede iki parti arasında Mart ayında bazı görüşmeler yapılmış ve Cumhuriyetçi Millet Partisi 12 Mart’ta, Cumhuriyet Halk Partisi de 13 Mart’ta seçimlerde işbirliği yapılmasını olumlu bulduklarını

¹⁰⁹⁶ Giritlioğlu, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 309; Bila, **a.g.e.**, s. 276.

¹⁰⁹⁷ Bila, **a.g.e.**, s. 277.

¹⁰⁹⁸ Bila, **a.g.e.**, s. 277; **Yeni Ulus**, 1 Mart 1954.

¹⁰⁹⁹ Tuncer, **1954 Seçimleri**, s. 57.

ifade eden tebliğler yayınlamıştır.¹¹⁰⁰ Ancak bütün girişimlere ve açıklamalara rağmen iki parti arasında herhangi bir işbirliği söz konusu olamayacak ve seçime ayrı ayrı gireceklerdir.¹¹⁰¹

İktidara geldikten sonra muhalefet üzerinde çeşitli baskı yöntemleri uygulamaya başlayan Demokrat Parti, basınla ilgili de sert önlemlere başvurmuştur.¹¹⁰² Değişikliklerin sadece hukuki alanla sınırlı kalmadığı bu süreçte Demokrat Parti, resmi ilanları ve ara sıra karaborsaya düşen kâğıtları keyfi bir biçimde tahsis etmek, mürekkep ve baskı makinelerinin ithalini zorlaştırmak, gazeteleri arayarak kızgınlığını dile getirmek gibi yollara da başvurmuştur.¹¹⁰³ Dahası, iktidara gelir gelmez çıkardığı yeni Basın Kanunu ile gazetelere ve gazetecilere özgür bir ortam oluşturan Demokrat Parti, 1954 genel seçimi öncesinde bunun tam aksi bir yasal düzenlemeyi hayata geçirmiştir. İktidar-muhalefet ilişkilerinin gerilmesine yol açan ve 9 Mart'ta TBMM'de onaylanarak, 17 Mart 1954'te Resmi Gazetede yayınlanan "Neşir Yoluyla veya Radyoyla İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun" isimli düzenlemeyle, gazetecilerin ispat hakkı ellerinden alınmıştır.¹¹⁰⁴

¹¹⁰⁰ Türkiye Köylü Partisi'nin de bu tür bir seçim iş birliğinin içinde yer alacağına dair birtakım haberler yayılmışsa da, parti, 14 Mart'ta yayınladığı bir beyannameyle bunun söz konusu olmadığını ve seçimlere tek başına gireceğini ilan etmiştir. **Cumhuriyet**, 13-14 Mart 1954; **Yeni Ulus**, 15 Mart 1954.

¹¹⁰¹ 19 Mart'ta İstanbul'da basın mensuplarına bir demeç veren İnönü; muhalif partiler arasında herhangi bir seçim işbirliği yapıp yapılmayacağı şeklindeki soruya verdiği cevapta; parti prensip ve programının bu tür bir işbirliğine uygun olmadığını, dolayısıyla böyle bir işbirliğinin söz konusu olmayacağını belirterek, Cumhuriyet Halk Partisi'nin, muhalefet partilerinin seçimde birbirleriyle uğraşmamalarını ve hepsinin TBMM'de güçleri oranında temsil edilmesini istediğini ifade etmiştir. **Yeni Ulus**, 20 Mart 1954; Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 207-208.

¹¹⁰² 1953 yılından itibaren Basın Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, itibarı kırarak, şöhrete veya servete zarar verebilecek bir konunun isnadı halinde altı aydan üç yıla kadar hapis ve 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezaları öngörülmüştür. İktidar ile muhalefet arasında büyük tartışmalara sebep olan bu girişim CHP'nin bütün çabalarına rağmen engellenememiş ve 9 Mart 1954'te yasalaşmıştır. Birçok gazete ve gazeteciye çeşitli cezaların da verildiği bu yıllarda, Hüseyin Cahit Yalçın, Cemal Sağlam, Nihat Erim, Fuat Arna ve Bedii Faik hapis ve para cezasına maruz kalan gazeteciler arasındadır. Eroğul, **a.g.e.**, s. 138, 167-168.

¹¹⁰³ Tanel Demirel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı-Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 208-209.

¹¹⁰⁴ 1953 yılından itibaren Basın Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, itibarı kırarak, şöhrete veya servete zarar verebilecek bir konunun isnadı halinde altı aydan üç yıla kadar hapis ve 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezaları öngörülmüştür. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 29, s. 386-572. İspat hakkının olmaması dolayısıyla birçok gazete ve gazeteciye çeşitli cezaların verildiği bu yıllarda, Hüseyin Cahit Yalçın, Cemal Sağlam, Nihat Erim, Fuat Arna ve Bedii Faik hapis ve para cezasına maruz kalan gazeteciler arasındadır. **Yeni Ulus**, 18 Mart 1954; Eroğul, **a.g.e.**, s. 138, 167-168.

Bütün bu gelişmeler ışığında, dönemin demokratik açılımının kısa sürdüğü ve iktidar muhalefet ilişkilerinin çıkmaza girdiği söylenebilir. Çünkü iktidar, kısa süre içerisinde meşru yolları bir tarafa bırakmış ve muhalefeti saf dışı bırakmayı hedefleyen bir yol benimsemiştir.¹¹⁰⁵ Muhalefet yıllarında tek parti zihniyetini ve uygulamalarını sürekli gündeme taşıyarak, Cumhuriyet Halk Partisi'ni halkın gözünden düşürmek için olanca gücüyle çaba sarf eden Demokrat Parti, iktidara geldikten sonra bir yandan meclisteki gücü sayesinde çeşitli baskılar içeren anayasal düzenlemeler yaparken, diğer yandan fiili olarak muhalefeti sindirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla demokratik arayışın bir sonucu olarak iktidara gelen Demokrat Parti'nin, demokrasiyi güçlendiren ve toplumsallaştırarak temellendiren bir politika izlediğini söylemek pek de kolay değildir.¹¹⁰⁶

Cumhuriyet Halk Partisi'nin de sürecin sancılı yaşamasında belirli oranda bir paya sahip olduğunu vurgulamak gerekir. Demokrat Parti iktidarını kabullenememe olgusu, muhalefet anlayışını derinden etkilerken, Cumhuriyet Halk Partisi'nin muhalefet anlayışı üç temel iddia üzerinden şekillendirilmiştir. Bunların birincisi, Hükümetin demokratik rejimi benimseyemediği, muhalefeti sindirme ve ortadan kaldırmaya yönelik eğilimler içinde bulunduğu. İkincisi iktisat politikalarıyla ilgili olup, Hükümetin plansız-programsız bir şekilde har vurup harman savurduğu, dış borçlanmaya gittiği, hazinenin altın stokunu erittiği ve özellikle de bu dönemde çıkarılan Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası'nın, beraberinde siyasi bağımsızlık riskini getirdiği/getireceğidir. Üçüncüsü ise Demokrat Parti'nin dini siyasete alet ettiği ve irticaya taviz verdiği.¹¹⁰⁷

Ayrıca muhalefet lideri İnönü, Demokrat Parti iktidarı tarafından dikkate alınmayı ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin fikirlerinin sorulmasını beklediği halde bunun karşılığını alamayınca sürekli sertleşmiş, Demokratlar da İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi'nden bekledikleri duruşu göremeyince sert önlemlere başvurmuştur.¹¹⁰⁸ Demokrat Parti iktidarı boyunca paralel bir şekilde devam edecek olan bu gelişmeler

¹¹⁰⁵ Güngör, **a.g.e.**, s. 82-85; Eroğul, **a.g.e.**, s. 123-124.

¹¹⁰⁶ Kahraman, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 329.

¹¹⁰⁷ Tanel Demirel, **a.g.e.**, s. 183-185.

¹¹⁰⁸ Mesela Adnan Menderes, 1954 seçimlerinden sonra "kanuni mecburiyetler dışında" bir parti olarak CHP ile görüşmeyeceklerini ifade edecektir. Tanel Demirel, **a.g.e.**, s. 179-180.

ister istemez topluma yansiyacak ve Mecliste yaşanan talihsizlikler bazen kitlesel çatışmaları da beraberinde getirecektir.

İşte böyle bir ortamda, yani Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarına el konulduğu, dolayısıyla görece güçsüzleştiği, Millet Partisi'nin kapatıldığı, partiler arası ilişkilerin oldukça gergin olduğu, Demokrat Parti'nin ise sıkı bir şekilde kadrolaştığı ve tüm ülkeye hâkim olduğu ve söz konusu yıllarda yaşanan ekonomik büyümenin de etkisiyle gücünü iyice arttırdığı bir ortamda 1954 genel seçimi sürecine girilmiştir.

3.1.2. Seçim Propagandaları

Demokrat Parti Meclis Grubu, 11 Şubat'ta gerçekleştirdiği toplantısında genel seçimin 2 Mayıs 1954'te yapılması konusunda görüş birliğine varılmasından sonra¹¹⁰⁹ Bursa milletvekili Hulusi Köymen'in, 12 Mart 1954'te TBMM'ye sunduğu teklif oy birliğiyle kabul edilerek, seçimin 2 Mayıs 1954'te yapılması kararlaştırılmıştır.¹¹¹⁰ Bu gelişmenin hemen ardından yine Köymen'in Meclis'in açış tarihiyle ilgili sunduğu teklifi de oy birliğiyle kabul edilmiş ve TBMM'nin 14 Mayıs 1954'te olağanüstü toplantıya çağırılması kararlaştırılmıştır.¹¹¹¹

Bazı değişikliklere uğramış olan 5545 sayılı Seçim Kanunu'na göre yapılan¹¹¹² 1954 Genel Seçimine Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi,¹¹¹³ Demokrat Parti ve Türkiye Köylü Partisi¹¹¹⁴ katılmıştır.

¹¹⁰⁹ **Zafer**, 12 Şubat 1954.

¹¹¹⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 29, s. 919. Aslında seçimin 2 Mayıs 1954'te yapılacağı bundan çok daha erken bir tarihte iktidar tarafından açıklanmıştır. Öyle ki Adnan Menderes, 26 Ocak 1954'te İstanbul'da gazetecilere verdiği bir demeçte seçimlerin 2 Mayıs'ta yapılacağını belirtmiştir. **Yeni Ulus**, 27 Ocak 1954; **Cumhuriyet**, 10 Mart 1954.

¹¹¹¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 29, s. 920.

¹¹¹² 17 Şubat 1954 tarih ve 6272 sayılı "Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun" isimli düzenlemeyle seçim kanununun 11 maddesi değiştirilmiş ve 3 geçici madde eklenmiştir. Değişikliklerin ilki seçmen kütüklerine ait olup şu şekilde düzenlenmiştir: "Seçmen kütüklerinin onaylı bir sureti o bölgede örgütü bulunan partilere verilecek; kütüklerin tamamı ile listelerde yapılan değişiklikler de siyasi partilere verildikten sonra askıya çıkarılacaktır." Yüksek Seçim Kurulu'nun yapısında da bazı değişikliklere gidilerek, yedi olan üye sayısı ona çıkarılmıştır. Ayrıca Yüksek Seçim Kurulu'nun başkanlığına Yargıtay Başkanı getirilmiştir. Ek maddelerde ise, yeni seçim kütüklerinin hazırlanmasının yanı sıra, 1954 genel seçiminde 1950 nüfus sayımının temel alınması gibi hükümler yer almıştır. **Zafer**, 18 Şubat 1954; Tuncer, **1954 Seçimleri**, s. 54-56.

¹¹¹³ Millet Partisi'nin 27 Ocak 1954'te kapatılmasından sonra eski MP Genel İdare Kurulu üyelerinin "Hür Millet" adlı bir parti kuracaklarına dair haberler çıksa da yeni parti 10 Şubat'ta "Cumhuriyetçi Millet Partisi" adıyla kurulmuştur. Parti'nin 16 maddeden oluşan programında amaç, insan haklarını hâkim kılabilecek bir devlet düzeni kurmak olduğu belirtilmiştir. **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1954.

1950, 14 Mayıs seçimlerini kaybederek, iktidarı Demokrat Parti'ye devreden Cumhuriyet Halk Partisi için kendini sorgulama yılı olmasının yanı sıra, yeni döneme uyum sağlamak ve ileriye dönük birtakım hazırlıklar yapmak yılı da olmuştur. Seçimden sonra oluşturulan "Etüt ve Propaganda Bürosu"nun 24 Temmuz 1950'de Genel Sekreterlik için hazırladığı bir rapor bu anlamda dikkate değerdir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin propaganda içeriğini oluşturan bu rapora göre, Meclisin tatile girmesinden sonra seçim bölgelerine gidecek olan milletvekillerinin bu rapordan yararlanarak, bir sonraki seçim için şimdiden propaganda yapmaya başlamaları istenmektedir. Raporda belirlenen propaganda başlıkları şu şekildedir:

- Demokrat Parti iktidarının muhalefet istememektir.
- Demokrat Parti'nin muhalefete tahammül edemeyen bir iktidar olduğu
- Demokrat Parti'nin bir İftira ve tezvir rejimi kurmaktadır.
- Devlet dairelerinde huzursuzluk vardır.
- Birinci Menderes Hükümeti'nin programı, icraat programı değil, bir tenkit beyannamesidir.
- Dış tehlike vardır ve iktidar bunun farkında değildir.
- İktidar, doğru kalkınmasını önemsememektedir.
- İktidarın vaatleriyle icraatları birbirini tutmamaktadır.¹¹¹⁵

Cumhuriyet Halk Partisi'nin aynı kapsamda ele alınabilecek bir diğer girişi ise 1950 yılının sonlarına denk gelmektedir. Parti Genel İdare Kurulu, propaganda ve istihbarat işlerinin sistematik olarak yürütülmesi için bir "İstihbarat Komisyon" oluşturulmuştur. 30 Kasım 1950'de Genel Sekreter Kasım Gülek başkanlığında ilk toplantısını yapan komisyon, propaganda ve istihbarat konularını tartışmıştır.¹¹¹⁶ Gülek, açış konuşmasında geriye dönük oldukça önemli tespitler ve genel anlamda bir özeleştiri yapmıştır. Konuşma şu şekildedir:

¹¹¹⁴ Türkiye Köylü Partisi 19 Mayıs 1952'de kurulmuştur. Partinin kurucuları arasında Demokrat Parti'den ayrılan dört milletvekili de vardır. Bunlar Mayıs 1951'de yapılan Demokrat Parti Adana il Kongresi'nde partiden istifa eden Seyhan milletvekilleri Remzi Oğuz Arık, Yusuf Ziya Eker ve Cezmi Türk ile Çanakkale milletvekili Süreyya Endik'tir. Partinin Genel Başkanı Remzi Oğuz Arık, fahri başkanı Ethem Menemencioğlu'dur. Partinin kuruluş beyannamesinde Türkiye Köylü Partisi'nin sınıf savaşı yapmak ve zümre menfaatleri elde etmek için kurulmadığı, Türk toplum yapısının temelini oluşturan ve sosyal meselelerin düğüm noktası olan köylü kitlesinin de söz sahibi olmasına çalışan bir mekanizma olduğu belirtilmiştir. Beyannamenin prensipler bölümünde şu esaslara yer verilmiştir: Yeni bir Anayasa oluşturulması, bir Anayasa Mahkemesi kurulması, din ve vicdan hürriyetinin sağlanması, idari ve adli teşkilat ile basın ve radyonun siyasi etkilerden korunması, yerel idarelere özerklik verilmesi, köylünün ve çalışan kitlenin hayatının (hastalık, ihtiyarlık, işsizlik bakımlarından) teminat altına alınması, "köyün bünyesini göz önünde tutan" eğitim ve yetiştirme çalışmaları yapılması, köyün ve köylünün kalkındırılması ve bunun için bir ziraat reformu yapılması, köylerin yeniden inşa ve imar edilmesi, küçük sermaye sahiplerinin ve serbest teşebbüsün geliştirilmesi, devletin sadece ağır sanayi kurarak, diğer sanayi kollarını özel teşebbüse bırakması. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s. 744-748.

¹¹¹⁵ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/1392.622.1

¹¹¹⁶ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/1393.623.1

“Şurası bir gerçektir ki; gerek fert gerekse parti olarak propaganda ve istihbarat işlerinin teknik taraflarını bilmiyoruz. Bu hususta bilgi ve tecrübelerimizin az olduğuna şüphe yoktur. Bugüne kadar, bu iş için merkezde kurulmuş ve devamlı olarak çalışan bir teşkilatımız da yoktu. Gerçi biz, idare kurulu üyelerinden üç arkadaştan müteşekkil bir propaganda bürosu kurmuşsak da müspet ve müessir çalışmalarda bulunmak için bir yardımcı komite kurulması icap ettiği ve ne tarzda çalışması lazım geldiği hakkında, kıymetli fikir ve mütalaalarınızdan faydalanmak için sizleri buraya davet ettik. Esasen muhalefete geçtikten sonra propaganda ve istihbaratın bizim için ehemmiyeti cidden artmıştır. Burada sizlerin kıymetli fikirlerinizle bu işin umumi ve ana hatlarını dost olan büyük gazetelerle Anadolu gazetelerinden ve partili arkadaşların konuşmalarından, fısıltı gazetesinden nasıl faydalanmak lazım geldiği hususlarını tespit edeceğiz. Böylece parti propagandasını cazip ve müessir bir hale koymak ve onu umumi efkâra sunmak ve benimsetmek imkânlarına sahip olacağız.”¹¹¹⁷

Gülek’in açış konuşmasından sonra Reşat Şemsettin Sirer, Ahmet Şükrü Esmer, Sadi Irmak, İsmail Rüştü Aksal, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Hakkı Tarık Us ve Nihat Erim izlenecek propaganda yöntemleriyle ilgili çeşitli konuşmalar yaptıktan sonra ikinci toplantının 7 Aralık 1950’de yapılması kararlaştırılmış ve görüşme sona ermiştir.¹¹¹⁸

7 Aralık 1950’de yapılan toplantıda da yabancı devletlerdeki siyasi parti propagandalarının nasıl olduğu, Cumhuriyet Halk Partisi’nin yapacağı propaganda hakkındaki teklifler ve takip edilecek yöntemler tartışıldıktan sonra bir “Propaganda Komitesi” kurulması kararlaştırmıştır. Bu karar uyarınca 12 Aralık 1950 tarihinde İsmail Rüştü Aksal, Cemil Sait Barlas, Nihat Erim, Reşat Şemsettin Sirer, Cevat Dursunoğlu, Kemal Zeki Gençosman ve Vedat Dicleli’ye komite üyeliğine seçildikleri, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Kasım Gülek tarafından bildirilmiştir.¹¹¹⁹

Bu bilgiler ışığında Cumhuriyet Halk Partisi’nin propagandayla ilgili olarak iktidar yıllarına göre daha ciddi bir adım attığı ifade edilebilir. Yani 1950 genel seçiminin kaybedilmesi, parti yönetimini harekete geçirmiş ve hemen birtakım önlemler almaya yöneltmiştir. Ancak “Propaganda Komitesi”nin 1954 genel seçimi sürecinde örgütle ne tür bir koordinasyon kurduğuna ve propaganda metinleri ile yöntemlerini nasıl geliştirdiğine dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.¹¹²⁰

¹¹¹⁷ İstişari Yayın Komitesinin ilk İçtimama Ait Zabıt. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/1393.623.1, s. 8.

¹¹¹⁸ A.g.b. s.8-17.

¹¹¹⁹ A.g.b. s.1-8.

¹¹²⁰ Cumhuriyet Halk Partisi genel merkezinin önceki seçim süreçlerinde örgütüyle yapmış olduğu yazışmaların önemli bir kısmına ulaşılabilmiş ve yararlanılmıştır. Bu durum muhtemelen söz konusu

Bunun yanında 1954 genel seçiminde hangi araçlara başvurularak propaganda yapıldığına bakıldığında; 1946 ve 1950 genel seçimlerinde olduğu gibi, siyasi partilerin liderleri ve mensuplarının yaptıkları yurt gezileri ve bu geziler sırasındaki temasları ile açık/kapalı toplantıları hemen dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, siyasi partiler tarafından yayınlanan broşürler ve beyannameler ile seçim afişleri de 1954 genel seçiminin önemli propaganda araçları olarak ön plana çıkmaktadır. Bu süreçte basın da propaganda araçlarından biri olarak önemli bir rol üstlenmiştir. Seçim sürecinde Yeni Ulus gazetesi Cumhuriyet Halk Partisi'nin resmi organı olarak önemli bir işlev görmüştür. İktidarın sözcülüğünü yapan Zafer gazetesi ise adeta bir propaganda makinesi gibi çalışmıştır. Gazetenin bütün sütunlarında iktidarın propagandası yapılmıştır. Bunun yanında Dünya, Hürriyet, Hürses, Milliyet, Son Havadis, Türk Sesi, Vatan ve Zaman gibi gazeteler de Demokrat Parti'ye yakın bir çizgi takip etmiştir.¹¹²¹ Her ne kadar Cumhuriyet gazetesi de çeşitli kaynaklarda Demokrat Parti'ye yakın bir gazete olarak değerlendirilmişse de, seçim sürecindeki gelişmelerin en ayrıntılı şekilde aktarıldığı gazete olduğu dikkat çekmektedir. Gazete, Türkiye'nin bütün bölgelerine gönderdiği muhabirleri aracılığıyla seçimleri daha ayrıntılı yansıtmış ve tarafsız yakın bir yayın politikası izlemiştir.¹¹²²

Sürecin seyrine bakıldığında önceki seçimlerden farklı bir durumun ortaya çıktığı görülmektedir. Çünkü yukarıda da aktarıldığı üzere, Adnan Menderes'in 26 Ocak'ta İstanbul'da basın mensuplarına verdiği bir demeçte, seçimlerin 2 Mayıs'ta yapılacağını açıklaması, siyasi partileri harekete geçirmiş ve seçim propagandası erken bir tarihte başlamıştır. Oysa seçim kararı, bu açıklamadan oldukça ileri bir tarih olan 12 Mart 1954'te alınmıştır. Dolayısıyla 1954 genel seçimi hazırlıklarını ve propagandalarını Şubat ayı başları itibariyle ele alarak değerlendirmenin yararlı olacağı düşünülmüştür.

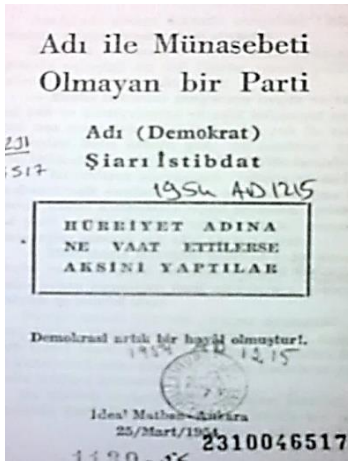
dönemlerde iktidar olmanın, daha doğrusu devlet partisi olmasının etkisiyle açıklanabilir. Çünkü partinin örgütlenmiş olduğu yazışmalar, devletin kurumlarıyla yaptığı yazışmalar gibi önemli bir yer tutmuş ve arşivlerde de yer almıştır. Ancak 14 Mayıs genel seçiminden sonra bu durum değişmiş, dolayısıyla partinin örgütlenmiş olduğu yazışmalara ulaşmak zorlaşmıştır. Bundan dolayı da partinin örgüte yönelik genelge, talimat vs. türündeki bazı yazışmalara ulaşılmışsa da cevap mahiyetinde olan karşı yazıların önemli bir kısmına ulaşılabilmiştir.

¹¹²¹ Erim, **Günlükler (1925-1979)**, Cilt 1, s. 524-528.

¹¹²² Cumhuriyet gazetesi ülkenin çeşitli yerlerine giderek seçimlerle ilgili gelişmeleri takip etmek üzere 11 muhabirini görevlendirmiştir. Bunun üzerine de muhabirler, 21 Mart itibariyle görevlendirildikleri yerlere giderek, 1 Nisan'da çalışmaya başlamıştır. **Cumhuriyet**, 21 Mart 1954; **Cumhuriyet**, 31 Mart 1954.

3.1.2.1. Broşürler ve Seçim Beyannameleri

Broşürler ve beyannameler, Türkiye’de çok partili döneme geçilmesiyle birlikte siyasi partilerin en önemli propaganda malzemeleri arasında yer almıştır. Hatırlanacağı üzere Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1946 ve 1950 genel seçimlerinde broşür ve beyannamelerden yoğun bir şekilde yararlanmıştı. Ancak 1950’de iktidarı Demokrat Parti’ye devreden ve 1954 genel seçiminden kısa bir süre önce mallarına el konulan, dolayısıyla mali olarak sıkıntılı günler geçiren Cumhuriyet Halk Partisi, diğer propaganda yöntemlerini iktidar yıllarındaki gibi uygulamış olmasına rağmen özellikle broşürler konusunda zayıf kalmıştır. Yukarıda da değinildiği gibi, artık roller değişmiştir. Yani iktidar olmanın getirdiği mali rahatlıkla 1946 ve 1950 seçimlerinde çok sayıda broşür hazırlayarak ülkenin her tarafına gönderen Cumhuriyet Halk Partisi, 1954 genel seçiminde bunu yapamamıştır.

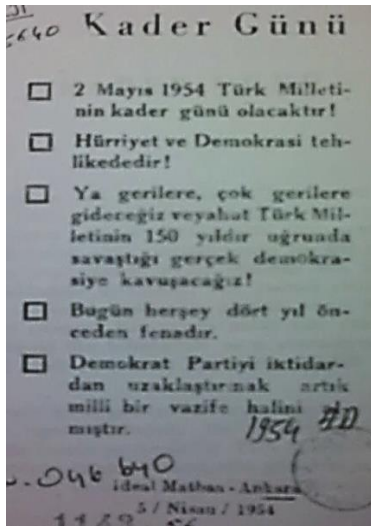

Tespit edilebildiği kadarıyla Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1954 genel seçimleri dolayısıyla hazırlamış olduğu broşür sayısı oldukça azdır. Bunların ilki, “**Adı ile Münasebeti Olmayan Bir Parti, Adı (Demokrat) Şiari İstibdat**” isimli broşürdür. Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçim söylemini yansıtan bir içerikten oluşan broşürün kapağında, “**Hürriyet Adına Ne Vaat Ettilerse Aksini Yaptılar**” ve “**Demokrasi Artık Bir Hayal Olmuştur!**” gibi slogan sayılabilecek bir cümleler

yer almaktadır. Broşürün giriş kısmında, Demokrat Parti’nin muhalefette iken propaganda olarak kullandığı söyleme yer verilmiştir. Bu çerçevede Demokrat Parti’nin İkinci Büyük Kongresi’nde Genel İdare Kurulu’nun hazırladığı raporda yer alan demokrasi, hürriyet, kanunların anayasanın ruhuna uygun olması gerektiği ile insan hak ve hürriyetlerine engel olan kanunların kaldırılması gerektiği şeklindeki maddeler hatırlatılmıştır. Bundan sonra Demokrat Parti’nin muhalefette iken sürekli bu söylemi kullanmak suretiyle vatandaşları ikna ettiği, ancak iktidara geldikten sonra tam aksi bir yönetim tarzı benimsediği ifade edilmiş ve çeşitli örnekler verilmiştir.

İlk olarak tek parti döneminden kalma Ceza Kanunu’nun 161. maddesinin ele alındığı broşürde; tek parti döneminde hiçbir şekilde uygulanmayan bu maddenin,

antidemokratik kanunları kaldıracağı yönünde propaganda yapan Demokrat Parti tarafından gün yüzüne çıkarıldığı belirtilmiştir. Ardından Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı döneminde sağlanan üniversitelerin özerkliğinin yeni iktidar tarafından zayıflatıldığı ifade edilmiş ve öğretim üyelerinin ülke sorunları üzerinde fikir beyan etmelerinin engellendiği vurgulanmıştır. Devamında da Millet Partisi'nin kapatılmasına ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarına el konulmasına yol açan yasal düzenlemelerin hukuki değil, siyasi kararlar olduğu ve siyasetçilerin beyanatlarından dolayı tehdit edildiği gibi konulara temas edilmiştir. Broşürün sonunda Demokrat Parti'nin son anda çıkardığı Basın Kanunu ile siyasi mücadelenin imkânsız hale getirildiği vurgulanmış ve seçmenler oy kullanırken dikkatli olmaya davet edilmiştir.¹¹²³

Muhalefet partisinin “**Kader Günü**” isimli bir diğer broşüründe ise 2 Mayıs 1954 gününün önemini üzerinde durulmuştur. Broşürün kapağında; demokrasinin tehlikede olduğu, 1954 Türkiye'sinin, 1950 Türkiye'si'nden daha kötü bir durumda bulunduğu ve Demokrat Parti'yi iktidardan uzaklaştırmanın milli bir görev olduğu vurgulanmıştır. İlk olarak Basın Kanunu'na temas edilen broşürde, hiç kimsenin düşüncelerini rahatça ifade edemediği ve gazetecilik yapmanın bir macera halini aldığı ifade edilmiştir. 2 Mayıs'ın Tür-

kiye için gerçek bir kader günü olacağına da belirtildiği broşürde, Demokrat Parti'nin seçimi kazanması halinde ülkenin daha fazla gerileyeceği, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kazanması durumunda ise uzun zamandır uğrunda savaşılan gerçek demokrasiye kavuşulacağı vaadinde bulunulmuştur.. Devamında da Demokrat Parti'nin iktidar uzaklaştırılması, milli bir görev olarak ele alınmış, bu amaçla yeni bir milli mücadelenin yapılacağı ifade edilmiş ve seçmenlere şu çağrıda bulunulmuştur:

“Vicdan hürriyeti, söz hürriyeti, yazı yazma ve toplanma hürriyeti ve her türlü parti hayatı ve siyasi faaliyetin selameti için bu müstebit ruhlu politikacıları iktidardan uzaklaştırmalısın. Yalnız bugünkü nesle değil, gelecek nesillere bile şamil olacak bir tehlikeyi 2 Mayıs kader gününde bertaraf edebilirsin! Vicdanında bu ağır mesuliyeti duyarak oy kullan! Var olsun Türk Milleti!”¹¹²⁴

¹¹²³ C.H.P., **Adı İle Münasebeti Olmayan Bir Parti Adı (Demokrat) Şiari İstibdat**, İdeal Matb. Ankara, 1954.

¹¹²⁴ DP, **Kader Günü**, İdeal Matb., Ankara, 1954.

Cumhuriyet Halk Partisi tarafından hazırlanan bir diğer broşür ise, işçi sınıfına yöneliktir. Broşürde, dört yıldır iktidarda olan Demokrat Parti'nin işçilere yönelik vaatlerini yerine getirmediği gibi, geceli gündüzlü çalışan vatansever işçiler üzerinde baskı kurduğu, sindirmeye çalıştığı ve daha da ileri giderek işçinin ekmeğiyle oynama cüretini gösterdiği belirtilmiştir. İşçilerinin temel hakları olan temettü, prim ve puan haklarının dört yıldır verilmediğinin ifade edildiği broşürde, özellikle de Demokrat Parti'nin grev hakkına programında yer vermiş olmasına rağmen bu hakkın tanınmadığı vurgulanmıştır. Demokrat Partili olan işçilerin terfi ettirildiği, ancak başka partilere mensup olanların ya da tarafsız olanların ise ya işinden olduğu ya da Demokrat Parti'ye üye olmaları için baskıya maruz kaldıklarının da ifade edildiği broşürde; işçilerin 2 Mayıs'ta oy hakkını kullanarak sesini duyurması gerektiği ifade edilmiştir. Broşürün sonunda ise, Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara geleceği ifade edilmiş ve böylelikle işçinin rahatlayacağı, huzura kavuşacağı ve her türlü hakkına kavuşacağı vaat edilmiştir.¹¹²⁵

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 19 Nisan 1954'te yayınladığı seçim beyannamesi propaganda malzemeleri arasında önemli bir yere sahiptir. Yayımlandıktan sonra basında da yer alan beyannamenin özeti, partinin sözcüsü olan Yeni Ulus gazetesinin yanı sıra Cumhuriyet gazetesi tarafından da yayınlanmıştır.¹¹²⁶ Beynamede, öncelikle Cumhuriyet Halk Partisi'nin vaatleri slogan şeklinde verilmiştir. Seçim beyannamesinin özeti olarak da değerlendirilebilecek olan bu kısımda; demokrasinin

sağlıklı bir şekilde işlemesi için neler yapılacağı, iktidar-muhalefet ilişkilerinin nasıl düzenleneceği, radyonun iktidar odaklı olmayacağı, ticaretin canlandırılacağı, özel sermayenin teşvik edileceği, hayat pahalılığını ortadan kaldırılacağı, vergi sisteminde yurttaşların lehinde düzenlemelere gidileceği ve bu çerçevede bazı vergilerin yürürlükten kaldırılacağı, çiftçilerin borçlarının düzenleneceği, küçük esnafın rahatlaması için birtakım düzenlemeler yapılacağı, hatta mali konularla ilgili bir af kanunun çıkarılacağı, işçilerin çalışma şartlarının yeniden düzenleneceği, işçilere grev hakkı tanı-

¹¹²⁵ Kırıkkale'de 20 Nisan'da yapılan mitingden sonra katılımcılara dağıtılan broşür, muhtemelen başka yerlerde de kullanılmıştır. **Yeni Ulus**, 21 Nisan 1954.

¹¹²⁶ **Yeni Ulus**, 20, 27 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1954.

nacağı ve üniversite özerkliğinin yeniden sağlanacağı şeklinde vaatlerde bulunulmuştur.¹¹²⁷

Söz konusu vaatler incelendiğinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin ekonomi ağırlıklı bir söylem geliştirdiği söylenebilir. İlerde görüleceği üzere, yurt gezileri sırasında yapılan mitinglerde de aynı konular üzerinde durulmuş ve özellikle İnönü, yaptığı bütün mitinglerde bu konulara temas etmiştir. Ancak burada dikkat çeken temel nokta, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bahsettiği vaatleri nasıl gerçekleştireceğini ayrıntılı ve ikna edici bir şekilde açıklamamış olmasıdır. Yani muhalefet partisinin seçmeni ikna etme noktasında vaatlerini daha açık bir şekilde ortaya koyması ve yol haritasını çizmesi gerektiği halde bunu gerçekleştirememiştir.

Araştırma sırasında Demokrat Parti'nin basılı herhangi bir seçim beyanamesine ulaşamadığı gibi, basında da bu tür bir bilgiye rastlanmamıştır.¹¹²⁸ Ancak seçim beyanamesi gibi önemli bir propaganda malzemesine başvurmeyen Demokrat Parti, çok sayıda broşür hazırlamış ve ülkenin her tarafına göndermiştir. Söz konusu

¹¹²⁷ Söz konusu vaatler şu şekildedir: İntikamcı olmayacağız. Siyasi hürriyetlerimizi teminat altına alan Anayasa değişiklikleri yapacağız. Hakiki ve tesirli meclis murakabesini tesis edeceğiz. Muhalefet partilerine emniyet içinde çalışma şartlarını sağlayacağız. Zihniyette ve tatbikatta partizan idareye son vereceğiz. Mahkemelerin bağımsızlığını ve her derecede hâkim ve savcılarının teminatını sağlayacak kanuni tedbirler alacağız. Devlet menfaatlerini her türlü parti menfaatlerinin üstünde tutacağız. Vatandaşlara emniyet ve huzur verecek tarafsız bir idare kuracağız. Kanuni, mali, iktisadi vesair yollarla basını meflûc bırakmağı hedef tutan zihniyeti ve usulleri reddediyoruz. Partizan radyoya son vereceğiz. Memurlarımızın hal ve atilerinin emniyet altına alınmasını ve siyasi nüfuzlardan kurtarılmasını sağlayacak tedbirler alacağız. Nüfuz suiistimallerine ve kredi yolsuzluklarına son vereceğiz. Ticari hayatta emniyet ve istikrar sağlayacağız. Dinamik bir dış ticaret ve tediye muvazenesi kuracağız. Hayat pahalılığı ve geçim darlığı ile mücadele edeceğiz. Paramızın iç ve dış değerinde istikrar sağlayacağız. Bol, ucuz ve kaliteli istihlal sağlayacak tedbirleri alacağız. Küçük çiftçimizi makineleşmenin nimetlerinden faydalandıracağız. Borç yükü altında ezilen köylülerimizin derdine çare bulacağız. Toprak tevziini, şuurulu bir iskân politikasıyla birlikte yürüteceğiz. Küçük esnafın vergi yükünü, formalitelerini azaltacak, kredi imkânlarını genişleteceğiz. Hususi teşebbüsü teşvik edeceğiz. Sanayi sahasında uzun vadeli kredi tasarrufunu ele alacağız. Sanayimizin makul ölçüleri aşmayan bir gümrük himayesine mazhar olmasını tabii telakki ediyoruz. Orman davasının halline çalışacağız. Fakir vatandaşlarımızın vergi yükünü hafifleteceğiz. Köy salmasını kaldıracağız. Muamele ve istimlak vergilerini kaldırmaya çalışacağız. Tapu ve mahkeme harçlarını indireceğiz. Vatandaşlarımızı tazyik eden Vergi Usul Kanunu'nu ıslah edeceğiz. Hayvanlar Vergisini tamamen kaldıracağız. Bir mali af kanunu çıkaracağız. Hakiki denk bütçe yapacağız. Vatandaşlarımızın hal ve atilerini emniyet altına alacak sosyal sigortalar mevzuunu eşle alacağız. Her ailenin bir ev sahibi olması için gerekli tedbirleri alacağız. İş Kanununun şümulünü genişleteceğiz. Asgari ücreti bütün iş kollarına şamil olmak üzere memleket ölçüsünde tahakkuk ettireceğiz. Hafta tatili ve genel tatil günlerinde tam yevmiye verilmesini sağlayacağız. Yıllık ücretli izin müessesesini ihdas edeceğiz. Programımızdaki şartlar içinde grev hakkını ele alacağız. İşçi sigortalarını ıslah edeceğiz ve sigorta primlerine devletin belli bir nispet dâhilinde iştirakini sağlayacağız. İşçi sendikalarını politikanın dışında tutacağız. Mektepsiz köy, ilköğretimsiz çocuk bırakmayacağız. Mesleki öğretime ehemmiyet vereceğiz. Üniversite muhtariyetini zedeleyen kayıtları kaldıracağız. **1954 C.H.P. Seçim Beyanamesi**, Güzel İstanbul Matb., Ankara, 1954. Bkz. **EK 8**.

¹¹²⁸ Sadece Vatan gazetesinde Demokrat Parti'nin seçim beyanamesinin hazırlanmakta olduğu ve birkaç güne kadar yayınlanacağına dair bir habere rastlanmıştır. **Vatan**, 21 Nisan 1954.

broşürler, “Demokrat Parti Neşriyatından” ismiyle çeşitli konuları içeren propaganda serisi şeklinde hazırlanmıştır. Söz konusu broşürlerin tespit edilebilenleri şunlardır:

- Demokrat Parti Neşriyatından No 1: Yabancı Sermaye
- Demokrat Parti Neşriyatından No 2: Hangisi Bulunmaz Nimet?
- Demokrat Parti Neşriyatından No 4: Sağlam Dimağ Sağlam Vücutta Bulunur
- Demokrat Parti Neşriyatından No 6: Bayar’ın Amerika Seyahati
- Demokrat Parti Neşriyatından No 7: Türkiye ve Atlantik Paktı (Türkiye’nin NATO Topluluğundaki Mevkii)
- Demokrat Parti Neşriyatından No 8: Düşmanı Kore’de Karşılдық
- Demokrat Parti Neşriyatından No 9: Seçim Hürriyeti (Dün ve Bugün)
- Demokrat Parti Neşriyatından No 10: Hububat Siyasetimiz (Bol İstihsal Değer Fiyat)
- Demokrat Parti Neşriyatından No 11: Atatürk’ten Bir Hatıra ve Muhalefetin Akim Kalan Birleşme Teşebbüsü (Bozguna Uğrayan Tek Cephe)¹¹²⁹

İktidar, Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1950 genel seçiminde hazırladığı broşürleri andıran bu broşürlerde, dört yıl içinde farklı sektörlerde yaptığı hizmetleri çeşitli istatistikler de vermek suretiyle aktarmıştır. Bunlar arasında Bayar’ın Amerika seyahatini konu edinen broşür dikkat çeken bir propaganda malzemesidir. Celal Bayar’ın özgeçmişine de yer verilen broşürde, 14 Ocak 1954-10 Mart 1954 tarihleri arasını kapsayan seyahatin ayrıntılarına yer verilmiş, seyahat, Türkiye ile Amerika arasındaki dostluğun simgesi olarak ele alınmış ve propagandaya dönüştürülmüştür.¹¹³⁰ Söz konusu broşürün, Celal Bayar’ın ABD’de üç ay kadar bir süre kalmasından dolayı muhalefetin getirdiği eleştirilere cevap niteliği taşıdığı söylenebilir.

Demokrat Parti’nin söz konusu propaganda serisinin haricinde bir broşürü daha vardır. Broşür, “**Cumhuriyet Halk Partisi Liderlerinin Zararlı Tenkidlerine Cevap**” isimli olup; muhalefetin hayat pahalılığı, yabancı sermaye, Petrol Kanunu ve köylülerin borçları gibi konulardaki eleştirilerine cevap verilmektedir.¹¹³¹

Demokrat Parti’nin bu çerçevede ele alınabilecek olan diğer bir yayını da “**Kalkınan Türkiye**” isimli kitaptır. Hükümetin çeşitli alanlardaki icraatlarının sıralandığı kitapta, hem 1950-1954 dönemi ile 1923-1949 dönemi karşılaştırılmış hem de çeşitli alanlarda görülen hizmetler, milli gelir ile üretim ve tüketime ait istatistiklere

¹¹²⁹ 3 Numaralı broşür tespit edilememiştir. 5 Numaralı broşür ise, “Genç Demokratlar Teşkilat ve Esasları” isimli olup bir propaganda broşürü olmadığı için dışarda bırakılmıştır. Bu arada broşürlerin hepsi, 1954 yılında Ankara’da Güneş matbaasında basılmıştır.

¹¹³⁰ İstanbul ve Ankara’da yapılan karşılama törenlerinin ayrıntıları için bakınız. **Zafer**, 10, 11 Mart 1954.

¹¹³¹ DP, **C. H. Partisi Liderlerinin Zararlı Tenkidlerine Cevap**, Güneş Matb. Ankara, 1954.

verilmiştir.¹¹³² Söz konusu kitap, Vatan gazetesi tarafından kısım kısım yayınlanmış, böylelikle daha fazla kişiye ulaşması sağlanmıştır.¹¹³³

Bu arada seçim sürecinde iktidar ile muhalefeti karşı karşıya getiren ve muhalefetin tepki gösterdiği konulardan biri broşürlerle ilgili olmuştur. Çünkü Demokrat Parti çok sayıda bastırıldığı broşürleri sendikalara da göndermiştir. Aslında siyasetin dışında kalması gereken sendikalara iktidar partisinin propagandasını içeren broşürlerin gönderilmesi, bazı sendikaları olduğu gibi, muhalefeti de harekete geçirmiş ve Demokrat Parti protesto edilmiştir.¹¹³⁴

3.1.2.2. Yurt Gezileri, Mitingler ve Siyasi Toplantılar

Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim kararının alınmasından önceki, yani 12 Mart 1954'ten önceki faaliyetleri, tam anlamıyla bir seçim kampanyası olmamakla birlikte, ısınma turları olarak değerlendirilebilecek düzeydedir. Çünkü seçim havası

¹¹³² DP, **Kalkınan Türkiye**, Desen Matb., Ankara, 1954. Bu arada Demokrat Parti, 1952 ve 1953 yıllarında da iktidarı altında yapılan çalışmaları özetleyen kitaplar bastırmıştır. Bu kitaplarda maliyeden kültüre, ticaretten milli eğitime, bayındırlıktan adalete çeşitli alanlardaki hizmetler sıralanmıştır. DP, **Demokrat Türkiye**, Ticari-Sınai-Zirai-Endüstri Müesseselerini Tanıtma ve Yayma Bürosu, İstanbul, t.y.; DP, **Yeni İktidarın Çalışmaları 22.5.1950-1.8.1951**; **Demokrat Parti Hizmetinde Bulunduğu Türk Milletine Hesap Veriyor**, (Yayın yeri ve tarihi yok); **Yeni İktidarın Çalışmaları 22.5.1950-22.5.1952 Demokrat Parti Hizmetinde Bulunduğu Türk Milletine Hesap Veriyor**, (Yayın yeri ve tarihi yok); **Yeni İktidarın Çalışmaları 22.5.1950-22.5.1953**; **Demokrat Parti Hizmetinde Bulunduğu Türk Milletine Hesap Veriyor**, (Yayın yeri ve tarihi yok).

¹¹³³ **Vatan**, 17 Mart 1954 vd.

¹¹³⁴ Yeni Ulus ve Cumhuriyet gazetelerinin konuyla ilgili yaptığı haberler şu şekildedir: “Demokrat Parti diğer illerde olduğu gibi şehrimizde de (Ankara’da) propagandasına hız vermiştir. Bazı broşürler de işçi sendikalarına verilmiştir. Bu broşürlerde işçilere yapıldığı iddia edilen kolaylık sıralanmaktadır.” “Demokrat Parti muhtelif broşürlerini her tarafta dağıtmaya devam etmektedir. Bu broşürlerden ikisi, “Türk İşçisi” ve “Demokrat Köylü” isimlerini taşımaktadır. İşçi broşürlerinde, tam manasıyla DP’nin propagandası yapılmaktadır. Bu broşürler sendikalara dağıtılmıştır. Sendikaların siyaset yapmaları yasal olarak yasak olmasına rağmen, Demokrat Parti bu broşürleri büyük paketler halinde sendikalara sevk etmiştir. İşçiler için hazırlanan broşürlerde Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı ile Demokrat Parti iktidarı zamanlarına ait işçi meselelerinde karşılaştırma yapılmaktadır. Ayrıca Demokrat Parti’nin çıkardığı bazı kanunlar ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Diğer broşürler Necdet Rüştü Efe imzasıyla hazırlanmıştır. Manzumdur ve tamamen iktidar partisinin şakşakçılığını yapmaktadır. Hazin olan nokta, bu broşürü hazırlayan zatın Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü’nde memur olması ve buna rağmen partizanlığına göz yumulmasıdır.” “Kocaeli: DP buradaki işçi sendikalarına yığınla propaganda broşürleri göndermiştir. Bu afişler münasebetiyle izahat veren Tekel İşçileri Sendikası Başkanı Kemal Şenyontar, ‘tamamen hür olan işçi sendikalarını siyasete alet etmek isteyenleri protesto ederiz. Hür Türk işçisi asla politikaya alet edilemeyecektir’ demiştir. Broşürler Kâğıt Fabrikası ve diğer sendikalara da gönderilmiştir. Tekel Sendikası broşürleri gerisin geri göndermiştir.” “Cumhuriyet Halk Partisi’nin bir müracaatı daha kabul edildi. İl Seçim Kurulu Devlet Demir Yolları faaliyetini gösteren resimlerin toplattırılmasına karar verdi. Devlet Demiryollarının çalışma faaliyetini gösteren broşürlere CHP İl İdare Kurulunun vaki müracaatı kabul etmiş ve bu broşürlerin toplattırılmasına karar vermiştir.” **Yeni Ulus**, 7, 8, 12, 18 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 7, 10 Nisan 1954.

ülke genelinde hissedilmeye başlanmasına rağmen partililerin geziler sırasındaki toplantılarda yaptıkları konuşmaların, ancak bir kısmı seçimle bağlantılı olmuştur. Yurt gezileri ve siyasi partiler başlığı altında Cumhuriyet Halk Partisi adına çeşitli faaliyetlerde bulunan başta Genel Başkan İsmet İnönü olmak üzere, Kasım Gülek'in faaliyetleri ön plana çıkmaktadır. Bundan dolayı İnönü'nün yanı sıra Gülek'in seçim çalışmaları kapsamındaki gezileri ve konuşmalarına geniş yer verilmiştir. Gülek'e ve faaliyetlerine bu şekilde geniş yer verilmesinin diğer bir nedeni de söz konusu dönemde partinin ikinci adamı konumunda olmasından kaynaklanmıştır. Bunun yanında yeri geldikçe diğer popüler partililerin ve milletvekili adaylarının da yurt gezileri ve siyasi toplantılar kapsamındaki seçim faaliyetlerine değinilmiştir.

Bu kapsamda ele alınabilecek olan ilk faaliyet, Şemsettin Günaltay'ın İl Kongresi'ne katılmak üzere Kayseri'ye gitmesidir. 16 Şubat'ta toplanan kongrede bir de konuşma yapan Günaltay, doğrudan iktidarı hedef almıştır. Demokrasinin köylü, işçi, çiftçi, esnaf ve bütün toplumsal kesimlerin ülke yönetiminde belirleyici olmasında etkili olduğunun altını çizerek konuşmasına başlayan Günaltay, Demokrat Parti iktidarının demokrasinin uygulanması konusunda yanlış bir tutum içerisinde olduğunu belirttikten sonra, bu tür aksamaların ancak milletin iradesiyle düzelebileceğini vurgulamıştır. Günaltay, iktidarın küçük siyasi oyunlara son vermesi gerektiğini de sözlerine eklemiş ve bunun bir vatan borcu olduğunu ifade etmiştir.¹¹³⁵

Bu arada Cumhuriyet Halk Partisi Genel İdare Kurulu, 4 Mart'ta yayınladığı bir tebliğle aday kaydına başlandığını duyurmuştur. Buna göre, Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili aday olmak isteyenlerin en geç 24 Mart 1954'e kadar aday olmak istedikleri ilin başkanlığına başvuru yapmaları gerektiği bildirilmiştir. En fazla iki ilden aday olunabileceğinin de belirtildiği tebliğde, aday yoklamasının bütün il ve ilçelerde 28 Mart 1954'te yapılacağı bildirilmiştir.¹¹³⁶

Bu genelgenin yayınlamasından bir gün sonra, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Kasım Gülek, Osmaniye İlçe Kongresi'ne katılmak üzere, 5 Mart'ta Adana'ya gitmiştir. Kongre'de yaptığı konuşmada, ülkenin her tarafında seçim heye-

¹¹³⁵ **Yeni Ulus**, 17 Şubat 1954.

¹¹³⁶ **Yeni Ulus**, 5 Mart 1954.

canının hâkim olmaya başladığını belirterek söze başlayan Gülek, 2 Mayıs'ta yapılacak seçimi Cumhuriyet Halk Partisi'nin kazanacağına inandığını belirtmiştir.¹¹³⁷

Diğer yandan Şemsettin Günaltay, Nihat Erim, Hıfzı Oğuz Bekata ve Halil Sezai Erkut da 6 Mart'ta Şerefli Koçhisar'a giderek, Cumhuriyet Halk Partisi Gençlik Kolları örgütünün açılışına katılmışlar ve iktidarı hedef alan konuşmalar yapmışlardır. Erkut yaptığı konuşmada; Demokrat Partililerin muhalefetteyken, ağızlarına gelen her şeyi söyleme fırsatını bulmalarına rağmen, iktidara geldikten sonra muhalefet bu fırsatı tanımadıklarını belirtmiş ve buna da Kore'ye asker gönderilme kararını örnek göstermiştir. Demokrat Parti'nin TBMM'den geçirmediği halde Kore'ye asker gönderme kararı almasına rağmen, muhalefetin bu konuda konuşmasına müsaade etmediğini, konuşanları da askeri mahkemede yargılanmakla tehdit ettiğini öne sürmüştür. Demokrat Parti milletvekillerinin aldıkları maaşları hak etmediklerini de belirten Erkut, bunların hepsini şakşakçı olarak tanımlayarak, Menderes'e tabi olduklarını, hiçbir fonksiyonlarının bulunmadığını ve Menderes ne derse onu yaptıklarını belirtmiştir. Bunların haricinde banka kredilerinin sadece Demokrat Partililere verildiğini, köylü ve şehirli ayırımı yapılarak her iki kesime de mavi boncuk dağıtıldığını, oysa muhalefetin herkese aynı mesafede olduğunu ve yegâne amacının, Demokrat Parti'nin kurduğu diktatörlüğü yıkmak olduğunu ifade etmiştir.¹¹³⁸

Erkut'tan sonra Nihat Erim de bir konuşma yapmıştır. Gençlik vurgusu yaparak sözlerine başlayan Erim, Cumhuriyet Halk Partisi'nin gençlere verdiği önemin üzerinde durmuş ve partinin geleceği olduklarını belirtmiştir. Konuşmanın devamında konuyu seçime getiren Erim, 2 Mayıs'ta gençlere hayati öneme haiz bir görev düşeceğini vurgulayarak, gençlerin, hastaları sırtlarında taşıyarak oy kullanmaya götürmelerinin ve oy sandıklarının bulunduğu yerlerde hile yapılmaması için çalışmalarının gerekeceğini belirtmiştir. 14 Mayıs genel seçiminden sonra iktidarı devrettiklerinde demokrasi adına ümitli olduklarını da sözlerine ekleyen Erim, kısa sürede bu ümitlerin tükendiğini, çünkü Demokrat Parti'nin 14 Mayıs seçiminden önceki bütün vaatlerinin yalan olduğunun bu süreçte ortaya çıktığını söylemiştir. Buğday fiyatlarında artış olmasına rağmen bunun bir kandırmacadan ibaret olduğunu da ifade

¹¹³⁷ **Yeni Ulus**, 6 Mart 1954.

¹¹³⁸ **Yeni Ulus**, 7 Mart 1954.

eden Erim, Demokrat Parti'nin hazırladığı ve yürürlüğe giren Petrol Kanunu'nun¹¹³⁹ büyük bir hata olduğuna da değinmiş, seçim mücadelesini Milli Mücadele'ye benzeterek konuşmasını tamamlamıştır.¹¹⁴⁰

Erim'den sonra kürsüye gelen Şemsettin Günaltay da önce gençlik kollarının önemi üzerinde durmuş ve ardından Demokrat Parti iktidarını hedef almıştır. İktidarın yabancı sermayenin Türkiye'ye girişini sağlamak amacıyla takip ettiği yolun yanlış olduğunu ifade eden Günaltay, bu konunun çok hassas olduğunu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yabancı sermayeyi teşvik ve petrol kanunu gibi ülkenin bağımsızlığına zarar verecek olan düzenlemelere karşı bir mücadele etmekte olduğunun altını çizmiştir. Günaltay da Erim gibi, iktidarı DP'ye devrettikleri sırada ümitli olduklarını, fakat bu ümitlerin kısa sürede kırıldığını, çünkü Demokrat Partililerin kendilerini zenginleştirmeye çalıştıklarını ve yeniden derebeyleri türettiklerini ileri sürmüştür.¹¹⁴¹

Nihat Erim, Vedat Dicleli ve Halil Sezai Erkut Şerefli Koçhisar'dan sonra Ankara'ya dönmüş ve 7 Mart'ta Altındağ Gençlik Kolu'nun açılışına katılmışlardır. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü de seçim çalışmalarına başlamak için seçim kararının alınmasını beklememiş ve Altındağ Gençlik Kolu'nun törenine katılarak bir konuşma yapmıştır. İlçe Başkanı'ndan sonra kürsüye çıkan Erim, Türkiye'nin her yerinde gençlik kollarının açılmaya başladığını ve bu durumun oldukça sevindirici bir gelişme olduğunu belirttikten sonra, gençlerin seçim öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi'ne katılmalarının her zamankinden daha önemli olduğunu vurgulayarak sözlerine başlamış ve konuyu demokrasiye getirmiştir. İnönü'yü Türkiye'de kurulan demokratik sistemin mimarı olarak değerlendiren Erim, Demokrat Parti'nin iktidara geldikten sonra demokratik yapıya zarar vermeye başladığını vurgulamış, 2 Mayıs'ın Türkiye için bir fırsat olduğunun altını çizmiş ve iktidarın demokratik rejimi bir adım bile ileriye götürmediğini gören vatandaşların buna göre oylarını kullanacaklarını ifade etmiştir.

¹¹³⁹ Petrol Kanunu, 7 Mart'ta 266 oyla kabul edilmiştir. Ardından görüşülen Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Kanun Tasarısı da 266 oyla kabul edilmiştir. **Cumhuriyet**, 8 Mart 1954; **Zafer**, 8 Mart 1954.

¹¹⁴⁰ **Yeni Ulus**, 7 Mart 1954.

¹¹⁴¹ **Yeni Ulus**, 7 Mart 1954.

Erim'den sonra kürsüye gelen Vedat Dicleli de Demokrat Parti iktidarını hedef almış ve hayat pahalılığıyla ilgili bir konuşma yaparak, Cumhuriyet Halk Partisi'nin iki davasının bulunduğunu ve bunların da “dürüst seçim ve ucuz geçim” olduğunu belirtmiştir. Birincisiyle ülkedeki rejim sorunun çözüleceğini ve Demokrat Parti'nin diktatörlüğüne son verileceğini belirten Dicleli, ikincisiyle de çocukların bol gıdaya ulaşabilmeleri, dolayısıyla da vatandaşların huzur içinde yaşamalarının sağlanacağını vaat etmiştir. Dicleli, konuşmanın sonunda seçime de değinerek, seçmenlerin bu sorunları çözmek için genel seçimde oy kullanmaya gitmeleri gerektiğini ifade etmiş ve oy kullanmanın artık partililik boyutunu aştığını, bir vatandaşlık görevine dönüştüğünü ifade etmiştir.¹¹⁴²

Dicleli'den sonra kürsüye gelen Halil Sezai Erkut, demokrasi ve demokratikleşme içerikli bir konuşma yapmıştır. Erkut, özet olarak, Türk demokrasisinin acemi ellerde soysuzlaştığını ve bu durumu Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara gelerek sona erdireceğini vaat etmiştir.¹¹⁴³

CHP Altındağ Gençlik Kolu'nun açılışındaki son konuşmacı Genel Başkan İnönü olmuştur. Çok kısa bir konuşma yapan İnönü, ülke genelinde açılmakta olan gençlik kollarının önemine temas etmiş, Cumhuriyet Halk Partisi'ne mensup olan bütün vatandaşların seçim sürecinde çalışması gerektiğini ve gençlere bu konuda önemli görevler düştüğünü ifade etmiştir.¹¹⁴⁴

Mart ayı başında Osmaniye'deki il kongresine katılan Parti Genel Sekreteri Kasım Gülek'in kendi seçim bölgesine olan ilgisi bundan sonraki günlerde de devam etmiştir. Bu bağlamda da Adana İl Kongresi'ne katılmış ve partililere hitaben bir konuşma yapmıştır. Demokrat Parti'nin ekonomik ve mali politikalarının yanı sıra iç ve dış politikayla ilgili konulara değindiği konuşmasında, doğrudan iktidarı hedef almış ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir nifak partisi değil, tesanüt partisi olduğunu ve yine Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir husumet partisi değil, bir muhalefet partisi

¹¹⁴² **Yeni Ulus**, 8 Mart 1954

¹¹⁴³ **Yeni Ulus**, 8 Mart 1954

¹¹⁴⁴ **Yeni Ulus**, 8 Mart 1954.

olduğunu vurgulamıştır.¹¹⁴⁵ Gülek, bundan sonra Adana ve civarındaki temaslarını sürdürmüştür.¹¹⁴⁶

Bu arada Cumhuriyet Halk Partisi, 9 Mart'ta İzmir Tire'de geniş katılımlı bir miting düzenlemiş ve partinin yerel yöneticileri, katılımcılara hitaben bazı konuşmalar yapmıştır.¹¹⁴⁷

Demokrat Parti de seçim kararının alınmasından önce propaganda faaliyetlerine başlamıştır. İktidar partisi bu süreçte dört yıllık iktidarı dönemindeki icraatlara dikkat çeken ve iktidarda kalması halinde bunların sürdürüleceğine vurgu yapan bir söylem geliştirmiştir.¹¹⁴⁸ Daha açık bir ifadeyle Türkiye'nin kendi iktidarlarında kaldığı konusu, bu dönemdeki propagandanın ana teması olmuştur.¹¹⁴⁹ Bu süreçte propaganda kapsamında ele alınabilecek olan siyasi toplantılar,¹¹⁵⁰ yurt gezileri, ihaleler, açılışlar ve temel atma törenleri düzenlenmesinin yanı sıra, hükümet üyeleri de Demokrat Parti'nin iktidarda bulunduğu dört yılda yaptıklarını, CHP döneminde yapılanlarla karşılaştırıp, gelecek dönemde yapılacak işler hakkında çeşitli istatistikler ve rakamlar vermiştir.¹¹⁵¹ Çeşitli platformlarda dile getirilen bu söyleme örnek olmak

¹¹⁴⁵ **Yeni Ulus**, 8 Mart 1954.

¹¹⁴⁶ Adana merkezi başta olmak üzere civar ilçelerde seçim faaliyetlerini sürdüren Gülek, belli bir süre daha bölgede kalmıştır. **Yeni Ulus**, 12 Mart 1954.

¹¹⁴⁷ **Yeni Ulus**, 10 Mart 1954.

¹¹⁴⁸ Demokrat Parti'nin, iktidara geldiği tarihten itibaren yapılan hizmetleri halka gösterebilmek için bir sergi açılmasına karar verilmiş ve Ocak ayında bu konuda çalışacak bir komite kurulmuştur. Buna göre, ilk aşamada Ankara'da şehrin iki yerinde seyyar pavyonlar inşa edilecek ve günde 12 saat yayın yapacak bir sergi radyosu hizmete sokulacaktı. Pavyonlar Ankara'dan sonra "Hizmet Kervanı" adı altında tüm yurdu dolaşacaktı. Ankara'da kurulan "Yurt Hizmetinde Bayındırlık Sergisi" bunun örneklerinden biridir. Bayındırlık Bakanlığı tarafından tüm yurtda dolaştırılan ve DP'nin dört yıllık icraatına ait resim ve rakamlar taşıyan "Yurt Hizmetinde Bayındırlık" sergisine yapılan itiraz önce Eskişehir il seçim kurulunca reddedilecek; ancak Ankara'dan sonra Eskişehir'e giden oradan da İstanbul'a gitmesi planlanan bu sergi, Yüksek Seçim Kurulu'nun kararı bozması ile kapatılmıştır. **Zafer**, 22 Ocak 1954; **Zafer**, 13 Mart 1954; **Yeni Ulus**, 15 Nisan 1954; **Zafer**, 18 Nisan 1954.

¹¹⁴⁹ Hatta yukarıda da değinildiği gibi seçim kararının alınmasından sonra "Kalkınan Türkiye" bir kitap da basılacak ve 1950 itibarıyla çeşitli alanlarda yapılan hizmetler detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

¹¹⁵⁰ Demokrat Parti'nin ülke genelinde Ocak ayı itibarıyla gerçekleştirdiği kapalı siyasi toplantılara bazı örnekler vermek mümkündür. Bunlar: 1- Kadıköy Siyasi Toplantısı (31 Ocak 1954), 2-Isparta Siyasi Toplantısı(31 Ocak 1954), 3-Demokrat Parti Silivri Kongresi(15 Şubat 1954), 4-Malatya İl Kongresi (8-9 Mart 1954). **Zafer**, 1, 16 Şubat 1954; **Zafer**, 9-10 Mart 1954.

¹¹⁵¹ 4 Ocak'ta Cumhurbaşkanı Kayseri'de İşçi Bankasının açılışını yapmış; 23 Ocak'ta ülkenin çeşitli yerlerinde açılacak 20 çimento fabrikasının ihalesi yapılmış ve burada bir açıklama yapan İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı, fabrikaların savaş sonrası Türkiye ve Avrupa'da sanayi alanında yapılan en büyük yatırımlar olacaklarını ve fabrikaların iki yılda faaliyete geçeceğini belirtmiş; 6 Şubat'ta da Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından inşa edilmesine karar verilen 34 bin tonluk Haydarpaşa Silosu'nun temel atma töreni yapılmıştır. 5 Mart'ta da Eskişehir'de Pancar Kooperatifleri Bankası törenle açılmış ve bu törene, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoglu da katılmıştır. 9

üzere ele alınabilecek faaliyetler arasında Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu'nun kalkınma ve imar hareketleri hakkında gazetecilere verdiği demeç ele alınabilir. Zeytinoğlu, söz konusu demecinde; yol ve köprü yapımı, sulama, baraj ve santral inşaatları, liman, şeker ve çimento fabrikaları ile silo inşaatları hakkında bilgiler vermiş, İstanbul'a metro ve asma köprü yapılması için çalışmaların devam ettiğini belirtmiştir.¹¹⁵² Devlet Bakanı Celal Yardımcı da 1950 yılına kadar yaklaşık 750 bin dönüm toprak dağıtıldığını, Demokrat Parti iktidarından sonraki üç buçuk yılda ise yaklaşık 7 milyon dönüm toprak ve 4,5 milyon dönüm mera dağıtıldığını, 1954 yılında daha geniş bir topraklandırma faaliyetine geçileceğini açıklamıştır.¹¹⁵³ Çalışma Bakanı Hayrettin Erkmen ise, İkinci Çalışma Meclisi'nde yaptığı konuşmada; işçi ücretlerinin 1950'ye göre yüzde 31 arttığını belirtmiştir.¹¹⁵⁴

Siyasi partiler için seçim propagandası sürecinin resmen başlaması 12 Mart 1954 ile yani seçim kararının alınmasıyla gerçekleşmiştir.¹¹⁵⁵ Bu tarihten itibaren hem iktidar hem de muhalefet seçim çalışmalarını yoğunlaştırmaya başlamış ve her tarafta tam bir seçim havası hâkim olmaya başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 12 Mart sonrası faaliyetlerine bakıldığında, ilk olarak İzmir İl Gençlik Kolu'nun 14 Mart'ta yaptığı tören dikkati çekmektedir. Gençlik koluna üye olan gençler, Atlas Sineması'nda yapılan yemin törenine katılarak birer birer yemin etmişler ve İnönü'nün gönderdiği mesajı dinlemişlerdir.¹¹⁵⁶

15 Mart'ta toplanan Kastamonu İl Kongresi de yoğun bir katılıma sahne olmuş ve Server Somuncuoğlu ile Nuri Sertoğlu gibi partililer de katılımcılara hitaben çeşitli konuşmalar yapmıştır. Somuncuoğlu yaptığı konuşmada, iktidarın takip ettiği iç ve dış politikaların yanı sıra ekonomik ve mali politikalarını eleştirmiştir.¹¹⁵⁷

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Konya İl Kongresi de aynı gün toplanmış ve yoğun bir katılım olmuştur. Şemsettin Günaltay da kongreye katılmak üzere Kon-

Mart 1954'te Yozgat Hidroelektrik Santrali ihalesi yapılmıştır. **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1954; **Zafer**, 24 Ocak 1954; **Zafer**, 7 Şubat 1954; **Zafer**, 6, 10 Mart 1954.

¹¹⁵² **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1954.

¹¹⁵³ **Zafer**, 10 Şubat 1954.

¹¹⁵⁴ Ziraat Bankası'nın 1954 yılında 1 milyar 319 milyon liralık zirai kredi vereceği açıklanmıştır. Yapılan açıklamaya göre, 1949 yılında verilen zirai kredi miktarı ise yaklaşık 336 milyon liraydı. **Zafer**, 11 Şubat 1954; **Zafer**, 16 Şubat 1954.

¹¹⁵⁵ **Vatan**, 13 Mart 1954.

¹¹⁵⁶ **Yeni Ulus**, 15 Mart 1954; **Cumhuriyet**, 15 Mart 1954.

¹¹⁵⁷ **Yeni Ulus**, 15 Mart 1954.

ya'ya gitmiş ve partililere hitaben bir konuşma yapmıştır. Demokratik yönetimin ne anlama geldiğini anlattıktan sonra, Demokrat Parti'nin muhalefet yıllarındaki demokrasi söylemi ile iktidara geldikten sonraki pratikleri arasında önemli farklılıklar olduğunu belirten Günaltay, bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Demokratik hürriyet demek, vatandaş hürriyeti ve müsavata demektir. Bu Fransa İhtilali ile ortaya çıkan beynelmilel insan haklarına dayanır. İnsan için maddi ihtiyaçlar kadar manevi ihtiyaçları da tatmin haktır. Hürriyet ve müsavat bu bakımdan ele alınır. Ve bu yüzden tahdit edilemez. Ayrıca toplanma hürriyeti, düşünme, yazma ve neşretme hürriyetleri bu tabii haklardır. Bunlara kimse müdahale edemez. Bunlar demokrasinin nimet mütalaalarıdır. Filhakika Demokrat Partililer, bütün bu yukarıda söylediklerimi bizim iktidarımız zamanında tahakkuk etmediğini ve kendilerinin bunları yapacaklarını muhalefette iken ısrarla söylüyorlardı. İktidara gelince hiçbir antidemokratik kanunu kaldırmadıkları gibi, aksine anayasaya aykırı kanunlar da çıkardılar. Muhalif partilere karşı ise hukuk ve kanun anlayışına aykırı birtakım kaideleri tatbik ederek, hak, adalet ve müsavatla alakası olmayan, kendilerini ilanihaye iktidarda tutmaya matuf hareketleri reva gördüler. Muhalefette iken müsavat yapacağız diyenlerin iktidarı zamanında memlekette Selim III'ten evvelki zaman olduğu gibi, ocak, bucağ başkanı namındaki derebeyleri türedi. Bunun tek mesulü, DP'nin başındaki zatlardır. Eğer doğru yolu vaatleri tutsalardı, şunu belirtmek isterim ki, ben de onlara muzahir olacak ve bu uğurda ayağıma çarıklar giyerek köy köy dolaşacaktım. Bu memleket için tek çıkar tek yol, muhalefete ve çok partiye dayanan idare ve iktidar yoludur.”

Konuşmanın sonunda Demokrat Parti iktidarının Basın Kanunu'nda en son yaptığı düzenlemeye de değinen Günaltay, bunu irtica olarak değerlendirmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara gelmesi durumunda bu tür yasal düzenlemelerin kaldırılacağını vaat etmiştir. Marshall Yardımı sayesinde tarım alanında önemli bir büyümenin yaşandığını, fakat bunun yeterli olmadığını sözlerine ekleyen Günaltay, iktidarın söz konusu yardımları, yedek parçaları tedarik edilemeyen araçlara değil de, yeni atölyelere ve fabrikalara tahsis etmiş olması durumunda, çok daha iyi sonuçlar alınacağını öne sürmüştür. Paranın değerinin düşük olduğu ve liberal ekonomi politikasının kötü sonuçlar doğuracağı gibi konulara da değinen Günaltay, iktidarın tarihten ders çıkarmayı bilmediğini iddia ederek, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı liberal ekonominin sonuçlarını hatırlatmış ve seçmenleri oy kullanırken dikkatli olmaya davet etmiştir.¹¹⁵⁸

Seçim hazırlıklarının iyice hızlandığı ve seçim kütüklerinin ülkenin birçok yerinde askıya çıkarıldığı 20 Mart'ta Cumhuriyet Halk Partisi İzmir İl Kongresi de toplanmıştır. Bu sırada İstanbul'da bulunan İnönü, İzmir'e gitmemekle birlikte, katılımcılara okunmak üzere kongreye bir mesaj göndermiştir. İnönü, isabetli tedbirlerin

¹¹⁵⁸ Yeni Ulus, 16 Mart 1954.

ve milletin sözcüsü olarak, Demokrat Parti iktidarının izlediği siyasete karşı dört yıldır çalıştığını vurgulamış, Türkiye'nin Cumhuriyet Halk Partisi'ne ihtiyacı olduğunu, partisinin de iktidara talip olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“...Kongremizde bizi dinleyen vatandaşlarımızın gelecek günleri huzur ve güvenle bekleyeceklerine emin bulunuyoruz. Memleket meseleleri her zamandan ziyade ehemmiyet peyda etmiştir. İç ve dış politika, fikirleri ve tedbirleri belirli ve tecrübe edilmiş Cumhuriyet Halk Partisi adındaki büyük siyasi ve milli varlığın hizmetlerini bekliyor. Partimizin mensupları vatandaşlarımızın teveccühünü kazanmak için bütün şartları kolaylıkla izah edecek durumdadırlar. Memleketimizin mali ve iktisadi ihtiyaçları; tamir kabul etmez safhalara düşmemek için bir an önce CHP'nin hizmetine ve tedbirlerine lüzum gösteren bir vaziyettedir. Gelecek günler partimize ağır vazifeler hazırlamıştır. Vatanda huzur ve emniyet siyasi partiler ve her vatandaş için çeşitli haklar ve muameleler, demokrasi tekâmülünün öncüsü ve yapıcısı olan partimizin idaresini hasretle bekliyor.”¹¹⁵⁹

Bu sıralarda İzmir'de bulunan Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Kasım Gülek de İl Kongresi'ne katılmış ve bir konuşma yapmıştır.¹¹⁶⁰ Gülek, Türkiye'de demokrasiyi kuran Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendi yapısını da demokratikleştirdiğini, bütün yetkinin parti örgütünde olduğunu ve milletvekili adaylarının belirlenmesi işinin tamamen örgüte bırakılmasının önemli bir gelişme olduğunu demokrasi vurgusu yaparak, ortaya koymuştur. Konuşmasının devamında, iktidarın adil olmadığını öne süren Gülek, vatandaşların haklarına göre değil, rozetlerine göre muamele gördüğünü belirtmiş, Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimi kazanarak buna son vereceğini ifade etmiştir. Bunların haricinde partililerin seçim sürecinde Milli Mücadele yıllarında olduğu gibi çalışmalarını gerektiğini, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ana prensiplerinden hiçbir şekilde feragat etmeyeceğini, ekonomik ve mali durumun kötü durumda olduğunu, Türk parasının sürekli değer kaybettiğini fakat ülkenin itibarı kırılır diye iktidar yanlısı basın bunu dile getirmediğini, çiftçilerin borç batağına sürüldüğünü ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimi kazanarak iktidara gelmesi durumunda bu sorunları çözeceğini vaat etmiştir.¹¹⁶¹

¹¹⁵⁹ **Yeni Ulus**, 21 Mart 1954.

¹¹⁶⁰ **Vatan**, 22 Mart 1954.

¹¹⁶¹ Cumhuriyet Halk Partisi'nin Devletçilik anlayışına da değinen Gülek, partinin Devletçilik anlayışının kalkınmaya öncülük etmekten ibaret olduğunu ve özel teşebbüsün yapamadığı yatırımları devletin yapmasını öngördüğü ifade etmiş ve yabancı sermayeye karşı olmadıklarını belirtmiş ve Demokrat Parti döneminde çıkarılan Petrol Kanunu'nu eleştirmiştir. Konuşmanın devamında Demokrat Parti iktidarını eleştirmeye devam eden Gülek sözlerini şu şekilde sonlandırmıştır: “Dedikoduları yapılmış olan beyaz tren yerine devletin askeri bombardıman uçakları kullanılıyor. Önce başka türlü konuştuğularımız şimdi Cumhurbaşkanı Çankaya'da oturuyor çocukları ve torunlarıyla beraber. Otursun ama samimi olsunlar. Vaktiyle ne demişlerdi! Millet Meclisinin yıllık masrafı on milyondan on sekiz milyona çıktı. Hani milletvekillerinin aylığı iki yüz elli liraya çekilecekti. İşçi sendikaları hükümetin baskısı altındadır. Hele vaat edilen grev hakkının adı anılmaz oldu. CHP bu hakkı tanımayı işçiye vaat

İzmir İl Kongresi'nden sonra Balıkesir İl Kongresi'ne de katılan Gülek, burada yaptığı konuşmada; Demokrat Parti iktidarını yine eleştirmiş, Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimi kazanacağını inandığını belirtmiş ve yukarıdaki vaatleri yinelemiştir.¹¹⁶² 21 Mart 1954'te toplanan diğer bir kongre de Manisa İl Kongresi olmuş ve Kasım Gülek'in de katıldığı kongrenin sonunda bir beyanname yayınlanmıştır.¹¹⁶³ Seçim süreci başladığından beri Cumhuriyet Halk Partisi'nin en aktif ismi olan Gülek, Manisa İl Kongresi'nden sonra Salihli, Demirci ve Simav ilçelerine uğramak suretiyle Uşak'a gitmiş, burada yapılan il kongresine katılmış ve partililere hitaben bir konuşma da yapmıştır.¹¹⁶⁴

Uşak ziyaretinden sonra Ankara'ya gitmek üzere yola çıkan Gülek, ertesi gün, yani 22 Mart 1954'te, Şemsettin Günaltay, Hıfzı Oğuz Bekata gibi popüler partililerle birlikte Cumhuriyet Halk Partisi İlçe Kongresi'ne katılmak üzere Beypazarı'na gitmiştir. Demokrat Parti'nin kalesi olarak görülen Beypazarı'nda Gülek ve diğer partililer için görkemli bir karşılama töreni yapılmasının yanı sıra, kongreye yoğun bir katılım da olmuştur. Bekata, Günaltay ve Gülek'in de birer konuşma yaptığı kongrede; Bekata, istatistiksel veriler sunarak Demokrat Parti'nin dört yıllık iktidarı boyunca ne gibi gelişmeler yaşandığını ve ekonomik alanda temel birtakım

etmiş bulunuyor..." Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimi kazanması durumunda neler yapacağına dair önemli mesajlar veren Gülek, işçilere grev hakkının tanınacağını belirtmenin yanı sıra şunları vaat etmiştir: Milleti aldatmayacağız, anayasada gereken tadilleri yaparak iki meclis kuracağız, çoğunluğun diktasını önleyeceğiz, Anayasa Mahkemesi teşkil edeceğiz, partizanlık yapmayacağız, beslemelik usulüne son vereceğiz, nüfuz ticaretine son vereceğiz, kin gütmeyeceğiz, bize haksızlık edenlere bile kötülük etmeyeceğiz. **Yeni Ulus**, 22 Mart 1954; **Cumhuriyet**, 22 Mart 1954.

¹¹⁶² **Yeni Ulus**, 22 Mart 1954; **Cumhuriyet**, 22 Mart 1954.

¹¹⁶³ Seçimle ve seçim sonrasıyla ilgili çeşitli mesajlar yer alan beyannamenin ana hatları şu şekildedir: "Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara geldiği zaman intikam alacağı hususundaki propagandaları nefretle reddederiz. Partimiz iktidara geldiği takdirde, bugünkü iktidar tarafından zedelenecek hukuk nizamını tesis ve kanunlar dairesinde bir memleket idaresini kökleştirmekten başka bir şey gözetmediğini ilan ederiz. İktidar partisi sözcülerinin partiler arası mücadelelerde vicdan hürriyeti prensibi ile taban tabana zıt bulunan ve mevcut kanunlarımıza aykırı olarak mukaddes din mevzularını propaganda ve telkin vasıtası haline getirdikleri inkâr edilemez bir vakıa halinde göze batmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi Manisa İl Kongresi bu çeşit propaganda ve telkinleri demokrasi rejiminin aleyhine sayar ve bunu şiddetle protesto eder. Din mevzuunu her bakımdan mukaddes tanıyan Cumhuriyet Halk Partisi, onun propagandaya alet edilmesini dine karşı hürmetsizlik addeder. Umumi seçimlere yaklaştığımız bugünlerde iktidar partisi teşkilatının Devlet vasıta ve imkânlarını partiler arası mücadelede pervasızca kullandığı ilimizin her tarafında müşahade edilmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi İl Kongresi, partilerin kendi aralarındaki mücadelede ammeye ait vasıtaları ve imkânları kullanmasını haksız ve kanunsuz bir hareket olarak görür. Gene iktidar partisi teşkilatının başka partilere mensup veya tarafsız vatandaşlar üzerinde onları kendi partilerine çevirmek veya maksatlarına yardım ettirmek gayesiyle türlü şekil ve yollarla tazyik yaptığı bilinmektedir. CHP Manisa İl Kongresi, vatandaşlık haklarına, hürriyetlerine ve vicdani kanaatlerine yapılan bu çeşit baskıları siyasi ahlak kaidelerinin dışında bir hareket olarak ilan eder." **Yeni Ulus**, 22 Mart 1954.

¹¹⁶⁴ **Yeni Ulus**, 23 Mart 1954.

problemler var olduğunu belirtirken; Günaltay, Demokrat Parti iktidarının uygulamalarından dolayı vatandaşların derin bir endişe içerisinde olduğunu vurguladıktan sonra özgürlüklerin kısıtlandığını ve vatandaşların haberdar olmaması için TBMM'nin tatil edilmesinden önce bir dizi yasal düzenleme yapıldığını belirtmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara gelmesi durumunda, bu yasal düzenlemelerin kaldırılacağını da vaat eden Günaltay, adli ve idari mekanizmalarda tam bir özgürlük sağlanacağını vurgulamıştır.¹¹⁶⁵ Gülek ise, karşılama töreninden dolayı teşekkür ederek, böyle bir kalabalıkla karşılaştıktan sonra Beypazarı'nın Menderes'in kalesi olduğu yönündeki yorumların çürüdüğünü belirterek sözlerine devam etmiş ve iktidarı hedef almıştır.¹¹⁶⁶

Bu gelişmeden sonra 3 Nisan'da İstanbul'a giden Kasım Gülek, yaptığı basın toplantısında önemli açıklamalar yapmıştır. O güne kadar gezdiği yerlerde durumun Cumhuriyet Halk Partisi lehine olduğunu ve İstanbul'dan sonra da birçok ile giderek seçmenlerle bir araya geleceğini belirten Gülek, aday tespitinin demokratik usullerle yapıldığını ve seçmenler tarafından olumlu karşılandığını belirttikten sonra konuyu seçim ve seçim propagandasına getirerek, Demokrat Parti'yi hedef almıştır.¹¹⁶⁷

Gülek, konuşmanın devamında, iktidarın devlet kurumlarına afişler hazırlatarak bunları seçim propagandasında kullandığı, ancak bunun seçim kanununa aykırı olduğu, Samsun ve Mersin limanlarının seçim sürecinde ihaleye verilmesinin seçim yatırımı olduğu,¹¹⁶⁸ seçimler sırasında idari yetkililere önemli görevler düşeceği ve

¹¹⁶⁵ **Yeni Ulus**, 23 Mart 1954.

¹¹⁶⁶ İktidarın bazı uygulamalarından dolayı bütün vatandaşların mustarip olduğunu belirten Gülek, Demokrat Parti'nin vaatlerinin zıt yönde tecelli ettiğini, köylerde minareler haricinde her şeyin ipotek edilmiş olduğunu ve köylülerin borçlandırıldığını, Basın Kanunu ve özgürlükleri kısıtlayan diğer yasal düzenlemelerin iktidarın giderayak Türk toplumuna armağanı olduğunu(!) ifade etmiştir. Bu gelişmelere ses çıkarmayan basını da eleştiren Gülek, 2 Mayıs'ın zafer günü olacağını ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimleri kazanacağını belirterek konuşmasını sonlandırmıştır. **Yeni Ulus**, 23 Mart 1954.

¹¹⁶⁷ Gülek konuşmanın devamında şunları söylemiştir: "Yurt içinde seçim çalışmaları hızla devam ediyor. İktidar partisi yerinde kalabilmek için birçok çarelere başvurmaktadır. Din propagandası başlıca silahlarıdır. Şahislerimizin hakkında da en adi propaganda yollarına tevessül etmektedirler. Bunun misali olarak benim resmimin Adana'da nasıl fotomontaj yapılarak dağıtıldığını gösterebilirim. Yalnız bu resimler son günlerde toplatılıyor. Köylü vatandaşlardan biri, bu resmi görünce bu kadını ben tanıdım büyüklerimden birisinin karısı demiş. Toplanmaya sebep bu olsa gerek.¹¹⁶⁷ Devlete ait vasıta ve imkânlar seçimde iktidar tarafından propaganda için kullanılıyor. Kanuna aykırı olmasına rağmen radyo iktidarın seçim propagandasını yapmaktadır. Burhan Belge'nin dün akşamki konuşması buna misaldir." **Yeni Ulus**, 4 Nisan 1954.

¹¹⁶⁸ Demokrat Parti'nin seçim öncesine denk getirdiği Samsun Limanı temel atma töreni, Celal Bayar'ın katılımıyla 4 Nisan 1954'te gerçekleştirilmiştir. İlerde de değinileceği üzere söz konusu temel

Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimi kazanması durumunda haksız ve yasal olmayan faaliyetlerde bulunanları cezalandıracağı gibi konulara değinmiştir. İktidarın Dünya Bankası ile iyi ilişkiler geliştiremediğine ve Dünya Bankası'nın Türkiye'ye kredi vermek istemediğini iddia eden Gülek, Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim vaatlerini şu şekilde sıralamıştır:

- “Evvla kin gütmeceğiz, eski devir lafı etmeyeceğiz.
- Bize en ağır haksızlık edenlere bile intikam gözü ile bakmayacak, kanun hâkim olacaktır.
- Partizanlığı nihai olarak kaldıracğız.
- Kimsenin ekmeğı ile oynamayacağız.
- Gösteriş için iktisadi işlere tevessül etmeyeceğiz. İktisada politika sokmayacağız.
- Radyoyu iktidarın politika aleti olmaktan kurtaracağız. Rejim davasını ilk iş olarak ele alacağız.
- Anayasada demokratik hayata uymak için gerekli değişiklikler yapacağız. Kuvvetler muvazenesine dayanan iki Meclis, parlamento tesis olunacak. Anayasa Mahkemesi kurulacak ki, anayasaya aykırı kanunlar bir daha kim iktidara gelirse gelsin, çıkarılsın.
- Her derecede yargıç ve savcı teminatı Anayasa ile sağlanacaktır. Antidemokratik kanunlar kalkacak. Türk basınının hürriyet ve vakarını rencide eden resmi ilan rezaletine son verilecektir.
- Beslemelere kötü haber. Beslemeliğı kaldıracğız.
- İşçinin refahı ve haklarının korunması bakımından yeni tedbirler alacağız. Sendikaları politika dışında bırakacak, baskıdan kurtaracak ve grev hakkını tanıyacağız.
- Şoför vatandaşları insafsız ve haksız vergilerden kurtaracağız.
- Köylü vatandaşı yükü altında ezildiğı ve ödeme imkânını bulamadığı ağır borçlardan kurtarmak için faizsiz uzun vadeli hal çareleri bulacağız.
- Her vatandaşa mesken temini için Emlak Bankası imkânları dışında devlet tedbirleri alacağız.
- Yüksek tahsil gençlerinin ağır mali külfetlerden kurtulması için tedbirler alacağız.
- İktisadi gelişmenin ana şartı istikrarlı iktidar ve istikrarlı paradır. Bu yolda planlı ve programlı çalışacağız.
- Sanayi gelişmemizde mühim engel olan Muamele Vergisi'ni bilhassa tatbik bakımından ıslah edecek, gümrük tarifelerine de son yapılan aşırı arttırmalar yeniden gözden geçirilecektir.”¹¹⁶⁹

Böylece Gülek Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim beyannamesini özetlemiş ve partinin seçimleri kazanması durumunda nelere öncelik vereceğini basın mensuplarıyla paylaşmıştır.

Seçim çalışmalarının ülkenin her yerinde yoğunlaşmaya başladığı bugünlerde Cumhuriyet Halk Partisi Gençlik Kolları da gerçekleştireceğı yemin töreni dolayısıyla Manisa Cumhuriyet Meydanı'nda geniş katılımlı bir miting yapmış, Gençlik

atma töreni ve diğerleri birer seçim yatırımı olarak ele alınabilir ki, muhalefetin en çok üzerinde durduğu ve eleştirdiğı konulardan biri de bu olmuştur. Samsun Limanı'nın temel atma töreni ve Celal Bayar'ın konuşması için bkz. **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1954; **Vatan**, 5 Nisan 1954.

¹¹⁶⁹ **Yeni Ulus**, 4 Nisan 1954.

Kolları ve Kadın Kollarına mensup partililerin yanı sıra mitinge katılan Hıfzı Oğuz Bekata da bir konuşma yapmıştır.¹¹⁷⁰

Şemsettin Günaltay ise İstanbul Büyükçekmece’de yapılan bir siyasi toplantıda katılımcılara hitaben bir konuşma yapmıştır. Günaltay, konuşmanın başında, Cumhuriyet Halk Partisi’nin geçmişten önemli dersler çıkardığını ifade etmiş ve demokrasinin son sözü millete tanıdığını vurgulamıştır. Ardından köylülerin Türkiye için önemli bir yere sahip olduğunu belirten Günaltay, Demokrat Parti’ye ait olan “**Buğdayına Otuz Kuruşu Çok Görenlere Oy Verme**” şeklindeki afişle ilgili olarak, buğdaya biçilen fiyat ile kahve fiyatı arasında karşılaştırma yapmış ve iktidarı hedef alan konuşmasını tamamlamıştır.¹¹⁷¹

Seçim kararının alınmasından sonra sadece İstanbul’a giden, ancak miting yapmadan Ankara’ya dönen İsmet İnönü ise seçim kampanyasına önceki seçimlerde olduğu gibi yine Malatya’dan başlamıştır.¹¹⁷² Malatyalıların görkemli bir törenle karşıladığı İnönü,¹¹⁷³ 9 Nisan’da düzenlenen mitingde ilk seçim konuşmasını yapmıştır. İlk seçim konuşmasını Malatya’da yapmakta olduğunu belirterek nutkuna başlayan İnönü, bunun, hem Malatya’nın seçim bölgesi olmasından hem de dört yıllık Demokrat Parti iktidarı boyunca en çok eziyet gören ilin Malatya olmasından kaynaklandığını öne sürmüştür. İktidarın baskı yöntemlerinin yanı sıra, iç ve dış politika ile ekonomiye de değinerek devam eden İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidara geldiğinde ne tür bir yol izleyeceğine dair önemli mesajlar vermiştir. De-

¹¹⁷⁰ Kocaeli de bugünlerde sıcak gelişmelere sahne olmuştur. Yeni Ulus gazetesinin haberine göre, Demokrat Partililer, Nihat Erim’in şahsı üzerinden propaganda yapmakta iken, 3 Nisan’da İzmit’e giden Nihat Erim ve İsmail Rüşü Aksal, seçim faaliyetine başlamıştır. **Yeni Ulus**, 5 Nisan 1954.

¹¹⁷¹ Günaltay Konuşmasını şu şekilde sürdürmüştür: “Bugünkü iktidar buğdayı otuz kuruşa aldım diye iftihar ediyor. Bizim zamanımızda buğday 28 kuruştur. Fakat bir kilo kahve on kilo buğday ile alınıyordu. Bugün aynı kahveyi almak için elli kilo buğday vermek lazımdır. Hakkını vermek lazımsa, bugün buğdayı 45 kuruştan almak lazımdır. Refaha kavuşturacağız dedikleri köylü borçludur, arazileri bankalara merhundur. Bize düşen vazife, köylüyü bu borçtan kurtarmak olacaktır. Biz, söylediğimiz sözün manasını bilen ve kuru vaat etmeyen insanlarız.” Demokrat Parti’nin temel atma törenlerini seçim propagandasına dönüştürmesinden dolayı limanlara da değinen Günaltay, Samsun Limanı’nın temelini hazırlayan ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmanın Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı zamanında imzalandığını hatırlattıktan sonra İstanbul, İzmir ve Mersin limanlarının da söz konusu anlaşmanın kapsamında olduğunu ifade etmiştir. **Yeni Ulus**, 7 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1954.

¹¹⁷² 5 Nisan’da uçakla Malatya’ya gitmeyi planlayan muhalefet lideri, hava şartlarının el vermemesinden dolayı gidiş tarihini ertelemek durumunda kalmış ve 7 Nisan’da trenle Malatya’ya gidebilmiştir. **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1954; **Yeni Ulus**, 8 Nisan 1954.

¹¹⁷³ Yeni Ulus muhabiri İbrahim Cüceoğlu’nun Malatya’dan bildirdiğine göre, yediden yetmişe bütün Malatyalılar, İnönü’yü görmek için sokaklara ve caddelere dökülmüştür. Elleri parti bayrakları ve dövizler de bulunan Malatyalılar, davullar ve zurnalar eşliğinde parti adına sloganlar atmıştır. **Yeni Ulus**, 8 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1954.

mokrat Parti gibi ölçüsüz vaatlerde bulunmayacağını ifade ederek konuşmasını sürdüren İnönü, ana hatlarıyla şu vaatlerde bulunmuştur:

“Seçim ile gelecek yeni iktidarın vazifesi her zamandan daha güç olacaktır. İç politikada, dış politikada, iktisadi politikada bugün her şeyin üstünde muhtaç olduğumuz unsur bir emniyet idaresinin kurulmasıdır. Tecrübeler göstermiştir ki, siyaset partizanlığı güzel vatani cehenneme çevirmek için en menhus derttir. Partizan idare bağımsız mahkemedan ve teminatlı hâkimden dehşetle korkar. Biz iktidara geldiğimiz zaman partizan idare zihniyetini kati olarak tedavi edeceğiz. Biz hiçbir sebep ve bahane ile muhalefet partileri aleyhine hususi kanunlar ve müsadere kanunları çıkarmayacağız. Yalnız çıkarmayacağız değil, bundan sonra kimsenin çıkarmaması için *Anayasa Mahkemesi* kurarak siyasi partilerin çokluğu üstüne bağımsız yargıcın adalet hükmünü yerleştireceğiz. Büyük Millet Meclisi bizde harp ve sulh meselesi, muahede ve bağlanma meselelerinde hiçbir zaman olupbitti karşısında bırakılmamalıdır. Dış politikamızın emniyetli ve murakabeli bir idare altında bulunmasına kesin ihtiyaç vardır. İktisadi hayatımızın en büyük ıstırabı hakikatten uzaklaşmaktır.”¹¹⁷⁴

İnönü konuşmanın sonunda bu ilk seçim nutkunun özünü; iç ve dış politikayla ekonominin emniyet altında olması ve doğruluk esasına dayanması şeklinde özetleyerek, bunun Cumhuriyet Halk Partisi tarafından sağlanacağını iddia etmiştir. İnönü konuşmasının devamında, partiler arası ilişkilerden iktidarın partizan yönetim anlayışının zararlı yönlerine, Meclisin öneminden dış politikaya ve ekonomi politikalarına dair uzun bir konuşma yaparken hem Demokrat Parti’yi eleştirmiş hem de Cumhuriyet Halk Partisi’nin vaatlerini sıralamıştır.

Mitingden sonra 10 Nisan’da Ankara’ya dönen İnönü’nün ikinci durağı da Adapazarı olmuştur.¹¹⁷⁵ Düzenlenen mitingde seçmenlere hitaben bir konuşma yapan İnönü, burada da birçok konuya değinmiş ve birtakım vaatlerde bulunmuştur. Konuşmanın başında Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçimi kazanacağından emin olduğunu belirten İnönü, ülke sorunlarını tespit ettiklerini, iktidara gelmesi durumunda vatandaşların arzu ettiği şekilde Türkiye’nin yönetileceğini ve bu çerçevede Cumhuriyet Halk Partisi’ni çok önemli görevlerin beklediğinin farkında oldukları vurgulamıştır.

İnönü konuşmasını hayat pahalılığına değinerek sürdürmüştür. Sorunların ancak gerçeklerin kabul edilmesiyle çözülebileceğini belirten muhalefet lideri, bütün toplumun hayat pahalılığından acı çektiğinin bir gerçek olduğunu, ancak iktidarın bunu kabullenmediğini, oysa bu kadar önemli bir sorunun giderilebilmesi için bunun öncelikle iktidar tarafından kabullenilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ardından da

¹¹⁷⁴ **Yeni Ulus**, 10 Nisan 1954.

¹¹⁷⁵ **Yeni Ulus**, 11 Nisan 1954.

hayat pahalılığının önlenmesi için Cumhuriyet Halk Partisi'nin izleyeceği yolu şu şekilde açıklamıştır:

“Bir iktidar, bir mesul insan hayat pahalılığı vardır diyebilirse o iktidar, o mesul insan o andan itibaren o derdi tedaviye başlamış demektir. Ama bir iktidar bir mesul insan pahalılık yoktur derse, onun önüne hiçbir surette geçemez. Onun için biz her şeyi olduğu gibi dosdoğru söylemeyi başarmanın ilk şartı sayarız. CHP iktidara geldiği zaman bugün olduğu gibi hayat pahalılığı vardır diyecek ve o derdin tedavisi için çalışacaktır. Böyle bir esastan işe başlandığı zaman bütün işler halledilir. Hakikatleri olduğu gibi kabul etmek şarttır. Arkadaşlarım bu nasıl idaredir ki, memlekette istihsal, mahsul arttı diyor, fakat artan mahsul hayatı ucuzlatması lazım gelirken büsbütün pahalılaşıyor. Hayat pahalılığı doğruyu söyleyememekten, hakikatleri görmemekten, kabul edememekten ileri gelmektedir.”¹¹⁷⁶

Hayat pahalılığıyla ilgili görüşlerinin açıldıktan sonra iç ve dış politikadaki huzur ve güven konusuna geçen İnönü, hiç kimsenin siyasi düşüncesinden dolayı baskı görmemesi gerektiğini ifade etmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin vatandaşların huzur içinde yaşamasını istediğini belirtmiştir. İktidarın vazifesi olmayan işlere de kalkıştığını vurgulayan İnönü, çeşitli sorunların varlığı iktidar tarafından kabul edilmediği için, bu sorunların sürekli teşvik edilmiş olduğunu, iktidardan farklı siyasi düşüncelere sahip olan vatandaşların bunun etkisiyle sürekli baskı altına alındığını ve zarar gördüğünü söylemiştir. Devamında Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara geleceğinden emin olduğunu yineleyen İnönü, diğer siyasi partilere ve taraftarlarına kesinlikle eşit muamele edileceğini, zaten yapılması gerekenin de bu olduğunu ve iktidarların yasal zeminde kurulmuş olan siyasi partilere özgür bir ortam sağlaması gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁷⁷

Hemen her seçim döneminde, CHP ve diğer siyasal partiler açısından İstanbul, propagandanın pek çok açıdan yoğunlaştığı yer olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi'nin İstanbul'daki ilk mitingi de 10 Nisan 1954'te ve Taksim'de yapılmıştır.¹¹⁷⁸

Yeni Ulus gazetesinin aktardığına göre, hava şartlarının kötü olmasına rağmen otuz

¹¹⁷⁶ **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1954; **Vatan**, 10 Nisan 1954.

¹¹⁷⁷ Konuşmanın sonlarına doğru dış politikaya da temas eden İnönü, dış politikanın bütün Dünya için hayati bir konu olduğunu belirterek, 1950'ler dünyasında bütün toplumların barış ortamının kurulup kurulamayacağı konusunda endişeli olduğunu ifade etmiş ve bütün toplumların kendilerine emniyet ve huzur ortamı sağlayarak, yönetecek olanları iş başına getirmek için çabaladığını ifade etmiş ve partisinin bunu yapacağını iddia etmiştir. Adapazarı'nın bütün alanlarda gelişmiş bir yerleşim birimi olduğunu ve idari teşkilatta daha iyi bir konuma gelmesinin yakın olduğunu da vurgulayan İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimi kazanması durumunda Adapazarı'nın ile dönüştürüleceğine işaret etmiştir. İnönü'den sonra kürsüye gelen İsmail Rüştü Aksal ve Nihat Erim de birer konuşma yaptıktan sonra miting sona ermiştir.

Yeni Ulus, 12 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1954.

¹¹⁷⁸ **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1954.

bini aşkın katılım olan miting, Cumhuriyet Halk Partisi Beyoğlu Bاندosu'nun eşliğinde okunan İstiklal Marşı ile başlamış ve Şemsettin Günaltay, Burhan Felek ile Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl Başkanı İlhami Sancar katılımcılara hitaben birer konuşma yapmıştır. Günaltay bir saat civarında süren konuşmasında; Demokrat Parti'nin büyük ümitlerle iş başına geldiğini, ancak dört yıllık iktidarın sonunda kamuyu nezdinde gözden düşüğünü vurgulamıştır. Demokrat Parti'nin muhalefetteyken, 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını kötülemek üzerine kurulu bir propaganda yaptığını, hayat pahalılığını propaganda aracı olarak kullandığını ve Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının ekonomik alanda ülkeyi karanlığa sürüklediği yönünde propaganda yaptığını hatırlattıktan sonra şimdiki iktidar partisinin o zamanki vaatlerini de hatırlatmıştır. Günaltay, Demokrat Parti'nin muhalefetteyken, iktidara geldikten sonra ülkede görülmemiş bir özgürlük ortamı sağlayacağı, bütün kötülükleri ortadan kaldıracığı, devlet yönetiminde milli iradenin büyük oranda tecelli etmesini sağlayacağı, vergilerde birtakım indirimlere gidileceği yönünde birçok vaatte bulunmasına rağmen bunların hiçbirinin gerçekleşmediğini de sözlerine eklemiştir.¹¹⁷⁹

Seçim propagandalarının hızlı bir şekilde gerçekleştiği günlerde, Mart ayında milletvekili aday yoklamalarını yapan Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti, kesin listeleri 12 Nisan 1954'te Yüksek Seçim Kurulu'na bildirmiştir. Böylelikle her iki parti de aday listelerini ilan etmiş ve basın aracılığıyla bütün seçmenlere duyurmuştur.¹¹⁸⁰ Milletvekili adaylarının ilan edilmesi ve adayların sahaya inmesiyle siyasi partiler seçmenlerle daha sık bir araya gelmeye başlamış ve dolayısıyla propaganda faaliyetleri iyice yoğunlaşmıştır.

Aynı dönemde İnönü de seçim kapsamındaki yurt gezilerine devam etmiş, Malatya ve Adapazarı'ndan sonra, üçüncü durağı İstanbul olmuştur.¹¹⁸¹ 13 Nisan'da Taksim Meydanı Eftalipos gazinosunda yapılan siyasi toplantıda, partililere hitaben uzun bir konuşma yapan İnönü, Demokrat Parti'nin tarım, ticaret ve sanayi alanlarında attığı yanlış adımlara değinerek, işçi sorunlarına temas etmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimi kazanması durumunda bu konularda takip edeceği yolu ve atacağı adımları anlatmıştır.

¹¹⁷⁹ **Yeni Ulus**, 11 Nisan 1954.

¹¹⁸⁰ **Yeni Ulus**, 12, 13 Nisan 1954; **Zafer**, 13 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1954.

¹¹⁸¹ **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1954.

İktidarın dört aydan beri seçim hazırlıklarına başladığına değinerek devam eden İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarına el konulmasını ve Millet Partisi'nin kapatılmasını kast ederek, Demokrat Parti'nin muhalefet partilerini zayıflatmak amacıyla hukuk ve adalet dışı girişimlerde bulunduğunu ifade etmiştir. Bundan sonra Demokrat Parti'nin ekonomi politikalarına değinen İnönü, kısa bir süre önce yürürlüğe giren Yabancı Sermaye Kanunu ve Petrol Kanunu'nu eleştirmiştir.¹¹⁸²

Ekonomiyle ilgili olarak önce çiftçilerin durumunu ele alan İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi iktidardayken tarımda makineleşmeyi sağlamak amacıyla çeşitli çalışmalar yaptığını, Marshall Yardımı'nın bunu teşvik ettiğini, ancak tarımda makineleşmeden sadece büyük ve orta çiftçilerin yararlanmasına rağmen küçük çiftçilerin yararlanmadığını, bu sorunun çözülmesi gerektiğini ve küçük çiftçilerin diğerleriyle rekabet edebilecek güce kavuşturulması gerektiğini vurgulamıştır. Son dönemde yürürlüğe giren yasal düzenlemelerden dolayı çiftçilerin yeni bir tehlike karşısında bulunduğu altını da çizen İnönü, yabancı sermayenin tarım yapmak üzere Türkiye'ye davet edildiğini ifade etmiştir. Yabancıların gelip Orta Anadolu'da buğday, Çukurova'da pamuk, Karadeniz'de fındık, İzmir'de ve Samsun'da tütün yetiştirmesinin ülkeye hiçbir katkı sağlamayacağını ve yabancıların eşit olmayan şartlarla gelmesi durumunda yerli çiftçilere üstünlük sağlayacağını iddia eden İnönü, bunların yerine yabancı sermayenin traktör ve yedek parça fabrikaları kurmasının daha doğru olacağını belirtmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara gelmesi durumunda yabancı sermayenin tarım alanına girmesini yeniden değerlendireceğini ve çiftçilerin bu tür tehlikelerden koruyacağını açıklamıştır.¹¹⁸³

Türkiye'nin sanayi ve ticaret alanlarında kötü durumda olduğuna da değinen İnönü, iktidarın ekonomik olarak açmazda olmasından dolayı gözü kapalı bir şekilde ülkeye yabancı sermayeyi çağırdığını ve hatta o ana kadar girmediği sahalara davet ettiğini vurgulamıştır. Petrol Kanunu'nu, iktidarın gönüllü bir kapitülasyonu olarak ele alan muhalefet lideri, bu konudaki düşüncelerini şu şekilde sürdürmüştür:

¹¹⁸² Yabancı Sermaye Kanunu'nun muhalefet mensuplarının yer almadığı bir komisyon tarafından hazırlandıktan sonra alelacele bir şekilde Meclis'ten geçirildiğini ve yürürlüğe girdiğini vurgulamıştır. Petrol Kanunu için de aynı durumun geçerli olduğunu belirten İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi olarak söz konusu yasal düzenlemelerin sakıncalarını Meclis'te dile getirmelerine rağmen dikkate alınmadıklarını ifade etmiştir. **Yeni Ulus**, 14 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1954.

¹¹⁸³ **Yeni Ulus**, 14 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1954.

“Petrol Kanunu’nun karşılıklı taahhüt manasında görülmesini biz asla kabul etmeyiz. Teklif layihasında kanun mukavele fikri 36’ncı maddeyle açıkça teklif olunmuştur... Kanunun kapitüler bir hüküm taşıması manasıyla biz sonuna kadar mücadele edeceğiz. Hülasa Petrol işletmesi için yabancı sermaye ile işbirliği yapmayı arzu ederiz. Ancak yabancı sermayeden istifade fikri bize kapitülasyon getirmemeli ve Türk Devletini kendi ülkesinde devlet haklarından mahrum etmemelidir.”¹¹⁸⁴

İnönü aynı konuşmada işçi sorunlarına ve sosyal konulara da değinmiştir. Söz konusu konuların Cumhuriyet Halk Partisi programında yer aldığına değinen muhalefet lideri, işveren-işçi ilişkilerinin uyumlu bir şekilde düzenleneceğini, işçilerin yaşam şartlarının iyileştirileceğini ve geleceklerinin güven altına alınacağını belirtmiş ve şu vaatlerde bulunmuştur:

“İşçi vatandaşlarımız bize yardım ederse biz bu mevzuu hem işçiler için hem bütün memleket bünyesi için tekâmül ettirebiliriz. Karşımızda bulunan siyasi teşekküllerin işçi mevzuları ile alakalarının ne ölçüde, ne mahiyette olduğu tecrübe ile sabit olmuştur. Tam yevmiye ile tatil, yevmiyeli yıl tatili, asgari ücret, ucuz mesken, lüzumlu sigortalar, işçi bankası kurulması, bunlar bizi bekleyen işçi meseleleridir.”¹¹⁸⁵

İşçi sorunlarından sonra mali konulara temas eden İnönü, vergi oranlarının yüksek olduğunu vurgulayarak, iktidara geldiklerinde Hayvan Vergisi’ni kaldıracaklarını, Esnaf ve Muamele vergilerini yeniden düzenleyeceklerini vaat etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı döneminde yürürlüğe giren Gelir Vergisi’nin Demokrat Parti döneminde “dehşet” haline dönüştüğünü belirtmiş ve usul uygulamalarında bazı düzenlemeler yapılacağını ifade etmiştir. Hatta iktidara gelmesi durumunda Cumhuriyet Halk Partisi’nin bir defaya has olmak üzere, vergi cezaları ile ilgili bir af çıkaracağı söylemiştir. Hayat pahalılığına değinerek konuşmasını noktalayan İnönü, iktidarın hayat pahalılığıyla asla mücadele edemeyeceğini, oysa hayat pahalılığının toplumun ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin temel sorunlarından biri olduğunu ifade etmiş ve bu sorunu ortadan kaldırmak için yeni düzenlemeler yapılacağını vurgulamıştır.¹¹⁸⁶

İstanbul’daki çalışmalarını tamamladıktan sonra, zaman kaybetmeden uçakla Balıkesir’e geçen İnönü, İstasyon meydanında yapılan mitingde, yirmi bin civarındaki kitleye hitaben bir konuşma yapmıştır.¹¹⁸⁷ Burada da ekonomi ağırlıklı bir konuşma yapan İnönü, Yabancı Sermaye Kanunu üzerinde durmuş, bu kanunun alela-

¹¹⁸⁴ **Yeni Ulus**, 14 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1954.

¹¹⁸⁵ **Yeni Ulus**, 14 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1954.

¹¹⁸⁶ **Yeni Ulus**, 14 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1954.

¹¹⁸⁷ **Vatan**, 16 Nisan 1954.

cele hazırlanan ve yürürlüğe giren bir yasal düzenleme olduğunu ve ülkeye zarar vereceğini ifade etmiştir. Petrol Kanunu'na da değinen İnönü, bu kanunun Türkiye'nin petrol işletmemesi esasına göre hazırlandığını iddia etmiş ve ironi yaparak, Petrol Kanunu'nun Demokrat Parti'nin Türkiye'ye son hediyesi olduğunu söylemiştir. Fakir bir ülke olan Türkiye'de petrol gibi zenginlik kaynağı olan bir yer altı zenginliğiyle ilgili gerekli hazırlıklar yapılmadan yasal bir düzenleme yapılmasına anlam veremediğini de ifade eden İnönü, seçime gitmeyi kararlaştırmış bir iktidar partisinin bunu yapmaması gerektiğini belirtmiştir. Böylesi sorunlu bir kanunun, DP tarafından bir seçim propagandası olarak kullanılacağını ve hatta seçmenlere yer altından hazineler fişkiracağını söyleneceğini öne süren İnönü, seçmenleri buna inanmalarını konuda uyarmıştır.¹¹⁸⁸

Konuşmanın devamında hayat pahalılığı ve Gelir Vergisi konularındaki sınırlara da değinen İnönü, iktidarın ülkede hayat pahalılığının var olduğunu kabul etmediğini, Gelir Vergisi'nin de toplumu zor durumda bıraktığını ifade etmiş ve İstanbul'da da belirttiği gibi, partisinin iktidara gelmesi durumunda Gelir Vergisi cezaları konusunda af çıkarmayı düşündüğü mesajını vermiştir.¹¹⁸⁹

İnönü, böylelikle İstanbul'daki seçim konuşmasının benzerini Balıkesir'de yapmış ve Balıkesirlilere farklı sayılabilecek herhangi bir mesaj vermemiştir. Bundan sonra Manisa'ya gitmek üzere yola çıkan İnönü, 16 Nisan'da ilki Manisa'da, ikincisi de İzmir'de olmak üzere iki miting yapmıştır.¹¹⁹⁰

İnönü, sabah saat 10.30'da yapılan mitingde Manisa'nın ve ülkenin ülke sorunlarına değinmiştir. Manisa'da ürün fiyatlarının düşüklüğünün en can sıkıcı konu olduğunu belirten İnönü, mahsule prim verilmesine rağmen iktidarın bu işi düzenli uygulamadığından dolayı üreticilerin bundan yararlanmadığını ve bu durumun üretici için önemli bir soruna dönüştüğünü ifade etmiştir. Manisa'da olduğu gibi Türki-

¹¹⁸⁸ “İhtimal, sizlere yeraltından hazineler fişkiracağı masalını söyleyeceklerdir. Hâlbuki bu kanunla, yabancılara beş sene, on sene, hatta 12 sene arama hakkı verilmektedir. İnsaf ediniz efendiler. Araması 12 sene sürebilecek ve ancak ondan sonra işletilmesi başlayacak bir maddeye ait kanun üç ay bekletilemez miydi? Buna salahiyetimiz yok efendiler, hakkımız yok. Vatandaş size reyini verirse bunu yapacaksınız, iktidarda kalırsanız tatbik edebileceksiniz. Ama ya kaybederseniz? Arkadaşlarım, bunların izahı yoktur. Yürütülen mütalaalar çok elem vericidir. Vazifeyi bu kadar hafiften ve düşünce-sizce alanlar bize elem veriyor.” **Yeni Ulus**, 16 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1954.

¹¹⁸⁹ **Yeni Ulus**, 16 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1954.

¹¹⁹⁰ **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1954.

ye'nin her yerinde çiftçilerin borç batağında olduğunu iddia eden İnönü, çiftçilerin bundan dolayı endişe içinde olduklarını, Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara gelirse, çiftçilerin borçlarıyla yakından ilgileneceğini ve onlara yük olmayacak şekilde bu sorunu çözeceğini vaat etmiştir.¹¹⁹¹

Hayat pahalılığı, dış borçlanma ve Yabancı Sermaye Kanunu'na burada da değinen İnönü, İstanbul ve Balıkesir'deki konuşmalarına benzer sözler sarf etmiş ve şunları eklemiştir:

“Arkadaşlar bir hakikati Manisa’da söyleyerek bütün dünyaya ilan etmek isterim. Bizim toprağımız kendi çiftçilerimize yetmez, dışarıdan yabancılar gelecek, topraklarımızı işletecek; bizde öyle bir yer yoktur. Bunu asla kabul etmeyiz. Biz iktidara geldiğimiz zaman partizan idareyi ortadan kaldıracacağız. Bu hastalığı mutlak surette tedavi edeceğiz. İktidara geldiğimiz gün ilk imtihanımızı muhalefete yani bugün bize türlü haksızlıklar yapan iktidara ve iktidar mensuplarına eşit muamele ederek vereceğiz. Bugün köy köy dolaşıp aman bunlar iktidara gelirse, çok kötü işler yaparlar diyorlar. Arkadaşlar, böyle bir şey kati surette yoktur, olmayacaktır. Bugün hak seçmenindir.”¹¹⁹²

Yeni Ulus, 18 Nisan 1954

Aynı gün İzmir’e geçen İnönü,¹¹⁹³ önceki seçim konuşmalarında temas ettiği partizan idare, yabancı sermaye ve Petrol Kanunu gibi konular haricinde hukuk devletinin ne anlama geldiğini ve Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasındaki farkların ne olduğunu içeren uzun bir konuşma yapmıştır. Muhalefet lideri, iktidar ile aralarında hem genel anlamda hem de gündelik hayatı ilgilendiren konularda temel farklar olduğunu belirtmiş ve bunların başında “hukuk devleti” olgusunun yer

¹¹⁹¹ **Yeni Ulus**, 17 Nisan 1954.

¹¹⁹² **Yeni Ulus**, 17 Nisan 1954.

¹¹⁹³ **Vatan**, 17 Nisan 1954.

aldığını ifade etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi olarak, Türkiye'nin bir hukuk devletine dönüşmesini, güvenliğin ve geleceğin selameti açısından temel sorun olarak gördüklerini belirten İnönü; anayasa teminatı, yargı bağımsızlığı, muhalif partilerin varlığını sürdürebilmesi, basın özgürlüğü, radyonun bütün kesimler tarafından eşit oranda kullanılabilmesi ve üniversitelerin özerkliği konuları üzerinde durmuştur. Demokrat Parti iktidarının bu konularda otoriter ve baskıcı bir yönetim anlayışını hayata geçirdiğini de öne süren İnönü, bu gelişmelerin Türkiye'ye zarar verdiğini ve Cumhuriyet Halk Partisi için söz konusu sorunların ana davalar olduğunu ifade etmiştir. İsmet İnönü, iktidara gelmeleri halinde bütün sorunların üstesinden geleceklerini vurguladıktan sonra, önceki konuşmalarında değindiği Yabancı Sermaye Kanunu, Petrol Kanunu, Türk parasının değer kaybetmesi, hayat pahalılığı ve işçi sorunları gibi konulara değinerek konuşmasını sonlandırmıştır. Özellikle işçi sorunlarıyla ilgili olarak belki de belirtilmesi gereken en önemli nokta, İnönü'nün grev hakkına değinmesi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara gelmesi durumunda işçilere grev hakkının tanınacağını vaat etmiş olmasıdır.¹¹⁹⁴

Yeni Ulus, 19 Nisan 1954

Bu arada Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Kasım Gülek de 16 Nisan'da Konya'da yapılan mitingde seçmenlere hitaben konuşmuştur. Demokrat Parti'nin dört yıl içinde Türkiye'de partizan idare anlayışını yerleştirdiğini ifade eden Gülek, seçimin her bakımdan önem arz ettiğini, özellikle de 14 Mayıs genel seçiminde Demokrat Parti'ye oy verenlerin dikkatli olmaları gerektiğini ifade etmiştir. Cum-

¹¹⁹⁴ *Yeni Ulus*, 17 Nisan 1954.

huriyet Halk Partisi'ni dinsizlikle itham edenlerin büyük bir kısmının alınlarının bir kere bile secdeye değmediğini de iddia eden Gülek, birtakım vaatlerde bulunarak konuşmasını sürdürmüş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidar olması durumunda çiftçi borçlarının hafifletileceğini, hiç kimseye karşı kin güdülmeyeceğini ve partizan idare anlayışına son verileceğini vaat etmiştir.¹¹⁹⁵ Mitingden sonra Ankara'ya dönen Gülek, 17 Nisan'da Kızılcahamam, Çamlıdere, Pazar ve Çubuk ilçelerini gezmek suretiyle seçim çalışmalarını sürdürmüş ve Altındağ'da düzenlenen parti toplantısında katılımcılara hitaben bir de konuşma yapmıştır.¹¹⁹⁶

İzmir'deki mitingden sonra İstanbul'a giden İnönü ise buradan da uçakla Adana'ya gitmiş ve hem Adana'da hem de Mersin'de yapılan toplantılarda seçmenlere hitap etmiştir. İlk durak olan Adana'ya 18 Nisan'da varan İnönü, oldukça kalabalık bir kitle tarafından karşılanmıştır.¹¹⁹⁷ Ancak İnönü'nün Adana mitinginde çeşitli sorunlar çıkmıştır. Muhalefet lideri, kendi ismini taşıyan İnönü Meydanı'nda düzenlenen mitingde, konuşmasına başladıktan kısa bir süre sonra kim oldukları bilinmeyen kişiler tarafından hoparlörlerin telleri kesilmiştir.¹¹⁹⁸ Bütün engellemelere karşın konuşmasına devam eden İnönü, önceki mitinglerde olduğu gibi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ülke sorunları ile ilgili temel görüşlerini anlatmış, yabancı sermaye, Petrol Kanunu, çiftçi borçları, Gelir ve Muamele Vergileri ile Türkiye'nin ticaret açığı gibi konular üzerinde durmuş ve iktidarı eleştirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara gelmesi durumunda neler yapacağına da değinen İnönü, önceki seçim nutuklarındaki vaatlerini yinelemiştir.¹¹⁹⁹

¹¹⁹⁵ **Yeni Ulus**, 17 Nisan 1954.

¹¹⁹⁶ **Yeni Ulus**, 18 Nisan 1954.

¹¹⁹⁷ Cumhuriyet gazetesinin aktardığına göre, Adana 18 Nisan'da tarihi günlerinden birini yaşamıştır. İnönü'nün geleceğini haber alan Cumhuriyet Halk Partililer, erken saatlerden itibaren yollara dökülmüş, kalabalıktan dolayı yollar kapanmış, trafik tamamen durmuştur. Partilileri taşıyan iki binden fazla araç Adana'da günlük yaşamı durdurmuştur. İnönü, 12.15'te Adana'ya varmasına rağmen havalandırma kalabalıktan dolayı, ancak 20 dakika sonra uçaktan inebilmiştir. Kendisi için ayarlanan araçla hareket ettikten sonra da yolun sağında ve solunda kurbanlar kesilirken trafiğin tıkarı olmasından dolayı mitingin yapılacağı İnönü Meydanı'na bir buçuk saatte varabilmiştir. Yeni Ulus gazetesi de aynı konuya temas ederek, Demokrat Partili belediyenin mitinge katılımı azaltmak için türlü girişimlerde bulunduğu dair bazı bilgiler vermiştir. **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1954; **Yeni Ulus**, 19 Nisan 1954.

¹¹⁹⁸ Hoparlörün tellerinin kesilmesinin yanı sıra, İnönü, seçim konuşmasını yaparken Demokrat Partililer tarafından meydana propaganda kâğıtları atılmıştır. Söz konusu kâğıtlarda, "Kefen hırsızlarını unutma. Sana zulmeden unutma!" gibi ibareler yer almıştır. **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1954.

¹¹⁹⁹ **Yeni Ulus**, 19 Nisan 1954.

Yeni Ulus, 24 Nisan 1954

Adana mitinginden sonra, Mersin'e gitmek üzere yola çıkan İnönü ve diğer partililer, önce Tarsus'a uğramıştır. İnönü, burada kendisini karşılayan seçmenlere kısa bir konuşma yaptıktan sonra, Mersin'e gitmek için tekrar yola koyulmuştur. Ancak İnönü'nün Mersin ziyareti, hem Türk demokrasisine hem de iktidar-muhalefet ilişkilerinin seyrine zarar veren olaylara sahne olmuştur. Bazı partililerin miting alanına giderken DP'liler tarafında darp edildiğine ve alanda çok sayıda DP rozeti taşıyan insanın bulunduğu dair haberler Cumhuriyet ve Yeni Ulus gazetelerinin sayfalarına yansımıştır. Haberlere göre, mitingi sabote etmek için Cumhuriyet Meydanı'nda toplanan Demokrat Partililer hem İnönü'nün konuşmaya başlamasından sonra hoparlörün kablolarını kesmiş ve sesini duyurmasına engel olmuşlar hem de sürekli Demokrat Parti lehinde sloganlar atarak, İnönü'nün konuşmasını engellemeye çalışmışlardır.¹²⁰⁰

İnönü, engellemeler nedeniyle kısa bir konuşma yapabilmiş ve yasal zeminde siyasi bir toplantı yapmaya çalıştıklarını, ancak Demokrat Partililerin buna engel olduklarını, dolayısıyla iktidar partisinin yasalara tecavüz ettiğini ileri sürmüştür. Ardından da Cumhuriyet Halk Partililere, "Arkadaşlar hep bir ağızdan dağ başını duman almış şarkısını söyleyiniz" diyerek sözlerini noktalamıştır.¹²⁰¹ İnönü bu ge-

¹²⁰⁰ **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1954; **Yeni Ulus**, 19 Nisan 1954. Ancak Zafer gazetesi, Mersin'de İnönü'ye yönelik herhangi bir girişimde bulunulmadığını ve muhalefet liderinin ortamı germeye çalıştığını iddia etmiştir. **Zafer**, 20 Nisan 1954.

¹²⁰¹ İnönü'nün konuşmasından sonra da olayla durulmamış ve Demokrat Partililer, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bayraklarını yırttıkları gibi, bazı partililerin arabalarına saldırarak zarar vermişler ve bazı partilileri yaralamışlardır. **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1954.

lişmelerdin ardından Adnan Menderes'e bir telgraf çekerek, Demokrat Partililerin mitingleri sabote etmeye çalıştıklarını, kendilerini tahrik ettiklerini belirtmiştir. Hükümetin üzerine düşeni yapmasını isteyen İnönü, bundan sonraki seçim gezilerinde gerekli güvenlik önlemlerinin alınması gerektiğini de eklemiştir.¹²⁰²

Mersin'deki olumsuz gelişmelerden sonra, İskenderun'a giden İnönü, seçim çalışmalarına orada devam etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim beyanname-sinin de yayınlandığı 19 Nisan'da yapılan mitingde seçmenlere hitaben konuşan İnönü, Adana ve Mersin'deki temaslarına değinerek sözlerine başlamıştır. Konuşmanın devamında önceki nutuklarında olduğu gibi, hayat pahalılığı, ticaret açığı, çiftçi borç-ları, Yabancı Sermaye Kanunu, Gelir Vergisi'ndeki adaletsizlik ve Demokrat Parti'nin israf kültürü gibi konular üzerinde durmuştur. Birtakım vaatlerde de bulunan İnönü; Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara geldiğinde partiler arası ilişkilerde daha önce yaşanan olumsuzlukların unutulacağını, bu ilişkilerin kardeşçe yürütüleceğini, partizan idare anlayışına son verileceğini ve israfın önüne geçilerek dış ticaret açığı-nın kapatılacağını vurgulamıştır.¹²⁰³

Bu arada Cumhuriyet Halk Partisi adına 18 Nisan'da Eskişehir Asri Sine-ması önünde de bir miting yapılmıştır. Köylerden ve ilçelerden gelen partililerin de katıldığı mitingde, milletvekili aday ve İl Başkanı Yaşar Elgin, Kemal Erdemgil, Suphi Baykam, Tahsin Atakan ve Yusuf Balkan gibi isimler çeşitli konuşmalar yapı-parak, Demokrat Parti'nin ekonomi politikalarını, yabancı sermaye ile ilgili düzenleme-leri ve Petrol Kanunu'nu eleştirmişlerdir.¹²⁰⁴

Diğer taraftan Cumhuriyet Halk Partisi'nin milletvekili adayları da gruplar halinde seçim faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Bu çerçevede Nihat Erim, diğer aday-larla birlikte çeşitli ilçelere ziyaretlerde bulunmuş ve Keskin'de iktidarı hedef alan bir konuşma da yapmıştır. Erim, sinema salonunda yapılan toplantıda, Demokrat Parti'nin ekonomi politikasını eleştirerek, iktidar sözcülerinin, Cumhuriyet Halk Par-tisi'nin iktidara gelmesi durumunda buğday fiyatlarını düşüreceği yönündeki propa-gandalarının yalan olduğunu, tam aksine çiftçilerin refah seviyelerini yükseltmek için önlemler almayı düşündüklerini vurgulamıştır. Türk lirasının sürekli değer kaybet-

¹²⁰² Telgraf metni için bakınız. **Yeni Ulus**, 19 Nisan 1954.

¹²⁰³ **Yeni Ulus**, 20 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1954; **Vatan**, 20 Nisan 1954.

¹²⁰⁴ **Yeni Ulus**, 19 Nisan 1954.

mekte olduğuna ve hayat pahalılığına da değinen Erim, 1950 ile 1954 fiyatları arasında karşılaştırmalar yapmıştır. Erim, üretim artışından ve banka kredilerinden sadece büyük toprak sahiplerinin yararlanabildiğini belirtmiş ve hükümetin israf politikalarının paranın değerinin düşmesine sebep olduğunu vurgulayarak Amerikan yardımlarına rağmen ekonominin kötü olmasını, Demokrat Parti iktidarının beceriksizliğine bağlamıştır.¹²⁰⁵

Kırıkkale’de 20 Nisan’da düzenlenen mitinge ise Cumhuriyet Halk Partisi’nin Ankara milletvekili adaylarından Fuat Börekçi, Hıfzı Oğuz Bekata ve Hasan Tez katılmıştır. Mitingde, isimleri aktarılan adayların hepsi iktidarı hedef alan konuşmalar yaptığı gibi, işçiler için bir de broşür dağıtılmıştır.¹²⁰⁶

İnönü ise İskenderun’dan sonra 20 Nisan’da Gaziantep ve Maraş’ta yapılan mitinglerde seçmenlere hitap etmiştir.¹²⁰⁷ Önceki seçim konuşmalarından farklı konulara temas etmeyen İnönü, yine ekonomi ağırlıklı bir konuşma yaparak, Petrol Kanunu ve Yabancı Sermaye Kanunu gibi yasal düzenlemelerin Türkiye’ye vereceği zararlara bir kez daha vurgu yapma gereği hissetmiştir. DP iktidarının hayat pahalılığı, paranın değer kaybetmesi, ticaret açığı ve dış borçların sürekli artması gibi sorunlara çözüm üretemeyeceğini, bütün bu sorunların ortadan kalkması için iktidarın el değiştirmesi gerektiğini dile getirmiştir.¹²⁰⁸

Maraş’taki mitingden sonra zaman kaybetmeden Adana’ya dönen İnönü, ertesi gün Niğde’ye gitmek üzere yola çıkmıştır. Güzergâhı üzerinde bulunan Pozantı ve Ulukışla gibi yerlerde seçmenlerle bir araya gelerek sorunları dinleyen İnönü, öğleden sonra Niğde’ye varmış ve Niğde İl Teşkilatı’nın düzenlediği mitingde seçmenlere hitaben bir konuşma yapmıştır. İnönü, önceki seçim konuşmalarında olduğu gibi burada da ekonomi ağırlıklı konulara temas etmiş ve “*Memleketin dertleri bunlardır. Bunları her yerde söylüyorum, sonuna kadar söyleyecek, sonuna kadar mücadele edeceğim. Çünkü bu dertler, bu meseleler vatandaşı can evinden vurmaktadır.*” İfadesini kullanarak, bu konuları dile getirme konusundaki kararlılığını dile getirmiş-

¹²⁰⁵ **Yeni Ulus**, 20 Nisan 1954.

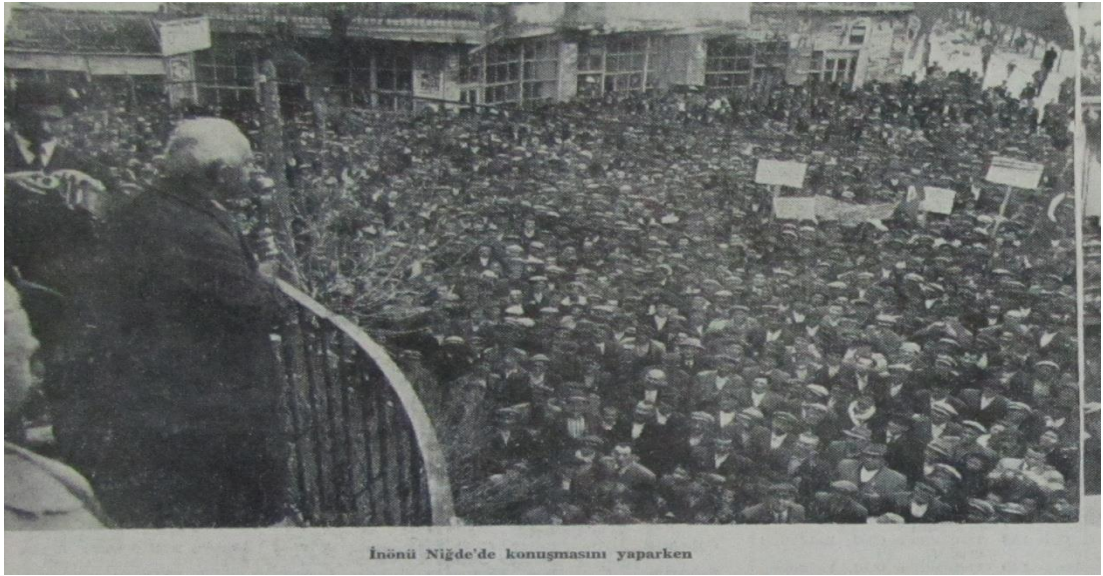
¹²⁰⁶ Broşürün içeriğiyle ilgili bilgiler, “Broşürler ve Beyannameler” başlığı altında ele alınmıştır. **Yeni Ulus**, 21 Nisan 1954.

¹²⁰⁷ **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1954.

¹²⁰⁸ İnönü, Maraş’ta da aynı içerikten oluşan bir konuşma yapmıştır. **Yeni Ulus**, 21 Nisan 1954; **Vatan**, 21 Nisan 1954.

tir. Hayat pahalılığı konusunda iktidarın hiçbir açıklama yapmadığına değinen İnönü, onlardan cevap beklediğini ifade etmiş ve Menderes'in Erzurum'da yapmış olduğu seçim konuşmasına¹²⁰⁹ cevaben de şunları söylemiştir:

“Mesuliyet hissi taşıyan bir insanın söyleyecekleri böyle mi olur? Sıkıştılar mı, iftirayı çare sayıyorlar. Sen şöyle yaptın, sen böyle yaptın diyorlar. Benim yaptıklarım meydandadır. Bellidir. Ama onlar dört seneden beri kurtuluş çaresi bunu zannederek hep bu sözleri söyler dururlar. Başbakan Erzurum'da bir şeyler söylemiş. Adana'da iken gazetede okudum. Biz, fena üslupta kötü tertipte bir kimseyi takip etmeyiz. Onları kendi hallerine bırakıyorum. Bir hafta sonra millet cevabı verecektir. Bunlar israf politikası içinde aciz kalmış, darda kalmış iktidarların çare aramalarıdır. Ama bunu yaptırmayacağız. İktidara gelirse düzeltereğiz. Gelmezsek yakından takip edeceğiz. Bununla her zaman uğraşacağım. Bırakmam yakalarımı...”¹²¹⁰

İnönü Niğde'de konuşmasını yaparken

Yeni Ulus, 24 Nisan 1954

Ertesi gün, yani 22 Nisan'da, Kayseri'ye giderek düzenlenen mitingde bir konuşma yapan İnönü, Yabancı sermayenin tarım sektöründe yatırım yapmasını doğru bulmadığını, bunu kabul etmediğini, Cumhuriyet Halk Partisi iktidara gelirse bu konuyu yeniden ele alacağını, iktidara gelmezse de bu konunun takipçisi olacağını belirterek söze başlamıştır. İnönü, Gelir Vergisi'ne değinerek, vatandaşların ağır vergi yüklerinden kurtarılması gerektiğini, küçük esnaftan alınan vergilerin ağır olduğunu ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara gelmesi durumunda vergi oranlarını düzenleyerek, bu haksızlıkları ortadan kaldıracığını vaat etmiştir. Ticaretle uğraşanların iktidar tarafından baskı altına alındığına da değinen İnönü, Petrol Kanunu'nun Tür-

¹²⁰⁹ Adnan Menderes, 19 Nisan'da Erzurum'da yaptığı ilk mitinginde, ordunun 1950 öncesindeki ve sonrasındaki durumu arasında bir karşılaştırma yaparak Cumhuriyet Halk Partisi'ni orduyla ilgili tasarrufları konusunda itham etmiş, İnönü'nün de propagandalarına cevap vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Zafer**, 20 Nisan 1954; **Vatan**, 20 Nisan 1954.

¹²¹⁰ **Yeni Ulus**, 22 Nisan 1954.

kiye'ye zarar vereceğini ifade etmiş ve çiftçilerin borçlarının Cumhuriyet Halk Partisi iktidarıyla uzun vadeli düşük faizli bir şekilde ödenmesi için düzenleme yapılacağını vaat etmiştir. İnönü Yabancı Sermaye Kanunu'ndan söz ederken ilginç bir gelişme de yaşanmıştır. Bu arada Demokrat Parti binasından çıkan ve ellerinde bayraklar ve dövizler bulunan Demokrat Partililer, miting meydanına gelmiş ve Demokrat Parti lehine sloganlar atmıştır.¹²¹¹ İnönü, bunun üzerine, "Bakın Yabancı Sermaye Kanunu deyince, yabancı Sermaye taraftarları telaşa düştüler" şeklinde devam etmiştir. Demokratların tahriklerinin devam etmesi üzerine de Türkiye'nin kuruluşundan itibaren zorbalarla mücadele ettiğini belirten İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir hukuk devleti kurmaya çalıştığını vurgulamış ve Menderes'in Erzurum'da yaptığı seçim konuşmasından bir alıntı yaparak,¹²¹² ona cevap vermiştir:

"Başbakan Af Kanunu'ndan bahsediyor. Af Kanunu'ndan kendisi istifade etmiştir. İç emniyet var mı, yok mu? Pek güçlerine gitmiş. İzah edeyim. Bakın ne diyor Başbakan: 'Bu memlekette istibdat ve mutlakiyet idaresinin temsilcisi olan zatın dolaşması...' Kimmiş bu zat? İstibdat ve mutlakiyet idaresinin temsilcileri, dalkavuk beslerler. Ben, benim dehamdan, benim memleketi ihya ettiğimden bahseden kendileri gibi dalkavukların suratına tekrar vuruyorum. Beni tehdit edenlere söylüyorum. Tecrübe edeceklerdir. İsmet İnönü'nün ölüsü, dirisinden çok kuvvetlidir..."¹²¹³

Menderes'in Erzurum'da; "Onların devrinde Türk ordusunun zamanına göre bir iptidailiği vardır" şeklindeki yorumunu da sert bir dille eleştiren ve protesto eden İnönü, Başbakan'ın âdeti olduğu üzere, sıkıştığında iftiraya kalkıştığını belirtmiştir. İnönü, Başbakanın herhangi bir mağlubiyet durumunda bile ordu hakkında bu tür bir hürmetsiz dil kullanmaması gerektiğini de belirtmiş ve Kore destanının, haksız ve insafsız dil uzattığı 1950 ordusunun eseri olduğunu vurgulamıştır.¹²¹⁴

¹²¹¹ Yeni Ulus gazetesine göre, Cumhuriyet Meydanı'nın hemen bitişiğinde bulunan Demokrat Parti şubesinde İnönü alana gelmeden önce bir hareketlilik söz konusudur. Öyle ki, demokratlar, İnönü'nün seçim konuşmasını kaydetmek için hazırlık yapmakta birileri gelmekte birileri de bir yerlere gitmektedir. **Yeni Ulus**, 23 Nisan 1954.

¹²¹² Adnan Menderes, ilk seçim mitingini 19 Nisan'da Erzurum'da yapmıştır. Konuşmanın metni için bkz. **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1954.

¹²¹³ **Yeni Ulus**, 23 Nisan 1954.

¹²¹⁴ Konuşmanın sonunda Petrol Kanunu ve Yabancı Sermaye Kanunu gibi yasal düzenlemelerin aceleyle getirilmesine tekrar değinen İnönü, seçim kararı almış 'geçici bir iktidarın' bu tür kanunlar çıkaramayacağını, Türkiye petrollerinin 50 veya 75 yıl gibi uzun süreler için yabancılara verilemeyeceğini ifade ettikten sonra hayat pahalılığına da değinmiş ve iktidarı sert bir dille eleştirmiştir. **Yeni Ulus**, 23 Nisan 1954.

İnönü Kayseri'de miting yerine gelirken (Arkadaşımız Foto Hüseyin'in çektiği diğer resimler son sayfamızdadır)

Yeni Ulus, 24 Nisan 1954

Muhalefet liderinin Kayseri'den sonraki durağı Sivas olmuştur. Basına yansıdığı kadarıyla İnönü, yapılan mitingde seksen bin kişi gibi kalabalık bir kitleye hitap etmiştir. Bu konuda somut bir veriye ulaşılamamakla birlikte, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Sivas mitingini planlı olarak 23 Nisan'a denk getirdiği anlaşılmaktadır. Çünkü İnönü, konuşmanın hemen başında, 23 Nisan'ın Milli Hâkimiyet Bayramı olduğunu hatırlatarak, herkesi tebrik ettiğini ifade etmenin yanı sıra, Sivas Kongresi'ne temas etmiş ve Türkiye tarihinde önemli bir yere sahip olduğunu belirterek, Sivas Kongresi'nin Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilk kongresi olduğunu vurgulamıştır. Bundan dolayı söz konusu bayramı Sivas'ta kutluyor olmanın kendisi için sevindirici ve şerefli bir durum olduğunu da sözlerine eklemiştir. Konuşmanın seçimle ilgili olan kısımları da öncekilerle aynı içeriğe sahiptir.¹²¹⁵

İnönü'nün 1954 genel seçimi dolayısıyla gerçekleştirmekte olduğu yurt gezisi, Tokat ve Amasya ziyaretleri ile devam etmiştir. Sivas mitinginden sonra yola çıkan ve Yıldızeli ile Çamlıbel gibi güzergâhı üzerinde bulunan yerleşim yerlerine de uğrayarak seçmenlerle bir araya gelen İnönü, 24 Nisan'da Tokat'a varmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi Tokat örgütü tarafından düzenlenen mitingde seçmenlere hitaben bir konuşma da yapan İnönü, yine iktidarın ekonomi politikalarını ve dış politikasını hedef alan bir konuşma yapmıştır. Mitingden sonra hemen yola çıkan İnönü ve diğer partililer, Turhal'a uğrayarak seçmenlerle bir araya geldikten sonra Amasya'ya geç-

¹²¹⁵ Seçim konuşmasının tamamı için bakınız. **Yeni Ulus**, 24 Nisan 1954.

miş ve burada yapılan mitingde de aynı konulara değinmiş ve iktidarı eleştirmiştir.¹²¹⁶

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü'nün son durağı Samsun olmuştur. İnönü, Samsun'da coşkulu bir törenle karşılanmış ve Cumhuriyet Meydanı'nda akşama doğru yapılan mitinge altmış bine yakın partili katılmıştır. Son birkaç seçim konuşmasında Başbakan Adnan Menderes'i hedef alan İnönü, Samsun'da da Menderes'i eleştirmiştir. İnönü, Başbakanın seçim konuşmalarında sürekli küfürlü konuştuğunu ifade ettikten sonra ülke sorunlarına değinmediğini belirtmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu sorunlarla ilgili tespitlerini anlatarak, iktidara geldikleri zaman ne yapacaklarını anlatmıştır. İşin gerçeği İnönü, burada da önceki konuşmalarından farklı konulara temas etmemiş ve vergilendirme sisteminde bazı adaletsizlikler ile usulsüzlükler olduğu, çiftçilerin borçları, yabancı sermaye, Petrol Kanunu, işçi sorunları, Halkevlerinin kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarına el konulması gibi konulara değinmiştir.¹²¹⁷

Bu arada Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili adayları Ankara ve ilçelerinde de seçim çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Şereflikoçhisar ve Kırıkkale'de yapılan mitinglerde Hıfzı Oğuz Bekata, Fuat Börekçi, Enver Ziya Karal ve Şemsettin Günaltay gibi isimler çeşitli konuşmalar yaparak iktidarı eleştirmişlerdir.¹²¹⁸ Ege bölgesinde yoğun bir şekilde seçim çalışmalarını sürdüren Kasım Gülek ise Nazilli'deki temaslarından sonra Denizli'ye geçmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi binasının balkonundan seçmenlere hitaben konuşmuştur.¹²¹⁹ Bundan sonra Manisa'ya giden Gülek, Alaşehir'de düzenlenen mitingde de katılmış ve bir konuşma yapmıştır.¹²²⁰

Cumhuriyet Halk Partisi, seçimin yaklaştığı günlerde İstanbul'daki seçim çalışmalarını da iyice yoğunlaştırmış ve 25 Nisan 1954'te İstanbul'da irili ufaklı 17 siyasi toplantı yapmıştır. Taksim mitingine Nihat Erim ile Şemsettin Günaltay da

¹²¹⁶ **Yeni Ulus**, 25 Nisan 1954.

¹²¹⁷ **Yeni Ulus**, 26 Nisan 1954.

¹²¹⁸ Yapılan konuşmalarda, Demokrat Parti'nin yerine getirmediği vaatleri, Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim beyannamesi, çiftçilerin borçları ve Cumhuriyet Halk Partisi iktidara geldiğinde ülke sorunlarını nasıl çözeceği gibi konular üzerinde durulmuştur. **Yeni Ulus**, 26 Nisan 1954.

¹²¹⁹ **Yeni Ulus**, 25 Nisan 1954.

¹²²⁰ **Yeni Ulus**, 27 Nisan 1954.

katılmış ve birer konuşma yapmıştır.¹²²¹ Bundan sonra İzmit'e geçen Günaltay, Halkı Meydanı'nda yapılan mitinge katılarak partililere hitaben bir konuşma yapmıştır. Günaltay, demokrasi ve oy kullanmanın önemi üzerinde durduktan sonra radyonun usulsüz kullanımı, seçim dönemine denk getirilen açılış törenleri ve dinin seçim propagandası olarak kullanılması konularına temas ederek, iktidarı eleştirmiştir.¹²²²

Demokrat Parti de seçim kararı alındıktan sonra faaliyetlerine hız vermiştir. İktidar partisi mensuplarının çeşitli yurt gezileri düzenlediği ve seçmenlerle bir araya gelmeye başladığı bu süreçte ülkenin her yerinde sayısız mitingler ve siyasi toplantılar düzenlenmiştir.¹²²³ İktidarın temel atma ve açılış törenlerine de hız verdiği bu süreçte Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Suat Yırcalı, Hasan Polatkan, Mükerrer Sarol, Kemal Zeytinoglu, Celal Yardımcı, Cihad Baban, Cavit Oral, Ethem Menderes, Hayrettin Erkmen ve Fethi Çelikbaş gibi partinin önde gelen isimlerinin yanı sıra milletvekilli adayları da birçok yerde seçmenlerle bir araya gelmiş ve çeşitli konuşmalar yapmıştır. Böylelikle Cumhurbaşkanı Bayar'ın yanı sıra Başbakan Menderes ve Bakanlar da sürecin her aşamasında önemli görevler üstlenmiş ve Demokrat Parti'nin propagandasını yapmıştır.

10 Mart 1954'te ABD seyahatinden dönen Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Nisan ayı içerisinde İstanbul'a iki defa olmak üzere 22 yere gezi gerçekleştirmiştir. Bunların bir kısmı güzergâh üzerinde bulunmaları dolayısıyla uğradığı ve seçmenler-

¹²²¹ Erim, Demokrat Parti'ye yüklenerek, iktidar partisinin dört yılın hesabını veremediğini ve bundan dolayı iktidar sözcülerinin zor durumda olduğunu, oysa iktidara gelmeden önce antidemokratik yasaları bir ay için kaldıracaklarını belirtmiş olduklarını ifade ederek, aradan dört yıl geçmesine rağmen bu konuda ilerlemenin aksine gerileme yaşandığını vurgulamıştır. Günaltay da Adnan Menderes'i hedef alan bir konuşma yapmış ve Samsunda İkinci Dünya Savaşı ile ilgili olarak söylediklerine cevaben, İnönü'nün savaş yıllarında geceli gündüzlü çalıştığını, amacının ülkeyi dış tehlikelerden korumak olduğunu vurgulamıştır. Miting sonunda Fahrettin Kerim Gökay'ın 1946 genel seçimi için hazırladığı ve İnönü'nün Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidar yıllarındaki çalışmalarını içeren bir plağı da alınmıştır. Bu arada söz konusu mitingde başka siyasetçiler de konuşmuştur. Bunlar, İstanbul İl Başkanı İlhami Sancar, Orhan Birgit, Gençlik Kolları Başkanı Suphi Baykam, Nizamettin Nazif, Ferdi Sekban, Şahap Gürler, Meliha Avni Sözen, Rifat Onat ve Ratip Tahir gibi isimlerdir. **Yeni Ulus**, 26 Nisan 1954.

¹²²² **Yeni Ulus**, 26 Nisan 1954.

¹²²³ Bunlara başlangıç olarak; 12 Mart'ta İstanbul Sirkeci'de yapılan ve Mükerrer Sarol'un da katıldığı siyasi toplantı, Elazığ milletvekillerinin 13 Mart'ta Elazığ'a gitmesi, Cihad Baban ve Namık Gedik gibi isimlerin de katılımıyla 14 Mart'ta düzenlenen Ödemiş mitingi, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoglu'nun Eskişehir'deki incelemeleri, Devlet Bakanı Celal Yardımcı'nın bazı milletvekilleriyle birlikte Doğu Anadolu bölgesine seyahati ile Ağrı ve Erzurum ve Elazığ'daki temasları, Demokrat Parti Gülnar mitingi gibi gelişmeler örnek olarak gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Zafer**, 13, 15, 20, 21, 23, 24 ve 29 Mart 1954; **Cumhuriyet** 15-30 Mart 1954; **Vatan**, 14 Mart 1954.

le bir araya geldiği, bir kısmı da temel atma ve açılış törenlerine katılmak üzere gittiği yerlerdir.¹²²⁴ 1954 genel seçiminde Demokrat Parti'nin belki de en önemli seçim propagandası olan ve Bayar'ın bu geziler sırasında gerçekleştirdiği temel atma ve açılış törenleri de şunlardır:

- Samsun Limanı temel atma töreni: 4 Nisan 1954.
- Haydarpaşa Limanı temel atma töreni: 18 Nisan 1954.
- Susurluk Şeker Fabrikası temel atma töreni: 19 Nisan 1954.
- Bursa Merinos Fabrikası'na ilave edilen tesisinin açılış töreni: 20 Nisan 1954.
- İzmit Kâğıt Fabrikası açılış töreni: 21 Nisan 1954.
- Batman: 23 Nisan 1954.
- Diyarbakır Sümerbank Şayak Fabrikası açılış töreni: 24 Nisan 1954.
- Mersin Limanı temel atma töreni: 25 Nisan 1954.¹²²⁵

Burada dikkat çekici noktalardan ilki, Bayar'ın çeşitli bakanları ve milletvekili adaylarını da gittiği yerlere beraberinde götürmüş olmasıdır. TBMM Başkanı Refik Koraltan'ın yanı sıra, özellikle de temel atma ve açılış törenlerinde İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı ve Çalışma Bakanı Kemal Zeytinoğlu, Celal Bayar'ın yanında yer alarak, Demokrat Parti'nin dört yıllık icraatlarını anlatmışlardır. Celal Bayar da yaptığı konuşmalarda hem Demokrat Parti'nin icraatlarını anlatmış hem yatırımların önemi üzerinde durarak ülke ekonomisine sağlayacakları katkılardan söz etmiş hem de muhalefetin eleştirilerine cevap vermiştir. Başka bir deyişle Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da katıldığı bu törenler ile partinin miting ve toplantılarında Demokrat Parti iktidarının kısa zamanda gerçekleştirdiği kalkınmaya vurgu yapılmış; temeli atılan, açılan fabrikalardan, limanlardan, barajlardan, elektrik ve suya kavuşan köylerden, yeni inşa edilen işçi evlerinden bahsedilmiş ve yeni vaatlerde bulunulmuştur. Bu arada söz konusu söylemin basın tarafından desteklendiğini ve özellikle de Zafer gazetesinin seçim süreci boyunca sürekli bu yönde haberlere yer verdiğini belirtmek gerekir.¹²²⁶

¹²²⁴ Bayar bu süreçte sırasıyla Kayseri, Sivas, Samsun, İstanbul, Bandırma, Kemalpaşa, Karacabey, Bursa, Orhangazi, Gemlik, İzmit, Adapazarı, Sapanca, Düzce, Bolu, Batman, Diyarbakır, Adana, Mersin, Hatay, Eskişehir ve yine İstanbul'a gitmiştir.

¹²²⁵ Söz konusu yurt gezileri ile açılış ve temel atma törenlerinin ayrıntıları için bkz. **Zafer**, 5 Nisan 1954-29 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1954-29 Nisan 1954; **Vatan**, 5 Nisan 1954-29 Nisan 1954.

¹²²⁶ Temel atma törenleri Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti'nin rollerinin değişiminin en somut göstergeleridir. Hatırlanacağı üzere 1946 ve 1950 genel seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi temel atma törenlerini propagandaya dönüştürmüştü. 1954 genel seçiminde ise temel atma törenlerini Demokrat Parti seçim propagandasına, hem de fazlasıyla, dönüştürmüştür. Yukarıda aktarılan ve Celal Bayar'ın katıldığı temel atma ve açılış törenleri haricinde seçim sürecinde yapılan törenler şunlardır: 1-Rize Çay Fabrikası'nın temel atma töreni (27 Mart 1954). 2-Karabük Haddehanesinin temel atma töreni (1 Nisan 1954). 3- İzmir'de 1000 İşçi Evi'nin temel atma töreni (4 Nisan 1954). 4- Rize Mem-

Haydarpaşa Limanı'nın temel atma töreninde bir konuşma yapan Bayar, Türkiye'de Demokrat Parti iktidarıyla birlikte bir kalkınma döneminin başladığını savunarak, köylülerin büyük bir borç yükü altına girdiğinin propagandasını yapan Cumhuriyet Halk Partisi'ne cevap olacak mahiyette şunları söylemiştir:

“Memleketimiz tabii bir inkişaf halindedir. Bu söz götürmez bir hakikattir. Memleketimizin her ihtisas sahasında, zirai olsun, sınaî olsun, büyük bir inkişaf mevcuttur. Bu inkişaf karşısında yapılması bize mecburi olan vazifeler vardır. İstihsal maddelerini piyasalara sevk etmek ve maliyet fiyatlarını yükseltmeden müstehlike mallarımızı teslim etmek mecburiyeti... İşte limanlarımız bu vazifeyi göreceklerdir.

Bugün Türk köylüsü nispeten az bile çalışmaktadır ve bu çalışmasından elde ettiği netice ile çoluğunu çocuğunu bugün için ıstıraptan kurtarmış, dünün ağır borç yükü altından kurtulmuş ve bundan sonra da çömleğine tasarruf namı altında para koymak imkânını elde etmeye başlamıştır. Böyle bir mesut neticeden şehirli olsun, kasabalı olsun, büyük şehirli olsun, küçük şehirli olsun Türk milleti ancak ve ancak saadet duyar.”¹²²⁷

Susurluk Şeker Fabrikası'nın temel atma töreninde de seçmenlere hitaben bir konuşma yapan Bayar, hem şeker sanayinin önemi üzerinde durmuş, hem Demokrat Parti'nin bu alanda yapmakta olduğu ve yapacağı yatırımlardan bahsetmiş, hem de muhalefetin yabancı sermayeyle ilgili propagandasına cevap vermiştir. Konuşmanın ilgili kısımları şu şekildedir:

“Sevgili vatandaşlarım, şeker sanayi dünyanın her yerinde büyük endüstri olarak kabul edilmiştir. Yalnız şeker istihsal etmek ve şekeri istihlak piyasalarına arz etmekle kıymet bulmaz. Bu kıymetle beraber, şeker sanayinin ehemmiyeti memlekete modern ziraat getirmesindedir. İlk dört şeker fabrikasına mukabil 11 yeni şeker fabrikası kurmaya karar verdik. Ve ihalelerini yaptık. İhalelerini yapmak demek, elbette takdir ediyorsunuz ki hesabı yapılmış, parası bulunmuş, müteahhide inşaat için verilmiş demektir. Yalnız işe başlanması için zaman meselesi ve zaman mefhumu kalmıştır. Adapazarı işletmeye açılmıştır. Kütahya, Konya, Amasya inşaat halindedir. Susurluk, Burdur, Kayseri, Erzurum fabrikalarının temelleri atılmaktadır. Erzurum Elazığ, Malatya fabrikalarının inşaat ve hazırlıkları ikmal edilmektedir. Bu fabrikalar bize ne temin edecektir? Deniliyor ki fabrikalar 250 milyon liraya yakın bir bedele mal olacaktır. Yani hiçbir yabancı sermayeye ihtiyaç hissetmeden ve 250 milyon lira bu memleketin sermayesinden ayrılarak fabrikalar yapılacak, sermayesiyle, menfaatıyla, milletimizin malı olacaktır.”

Demokrat Parti'nin sözcüsü yayın organı olan Zafer gazetesi de seçim süreci boyunca çeşitli yatırımlara, ihalelere ve açılış törenlerine geniş yer vermiş, dolay-

leket Hastanesi'nin temel atma töreni (9 Nisan 1954). 5-Çanakkale Abidesi'nin temel atma töreni (17 Nisan 1954). 6-İzmir'de 400 yataklı bir hastanenin temel atma töreni (20 Nisan 1954). 7-Eskişehir'de Verem Hastanesi'nin açılış töreni (21 Nisan 1954). 8- Trabzon'da açılacak olan Balıkyağı Fabrikası'nın temel atma töreni (26 Nisan 1954). Bkz. **Zafer**, 28 Mart, 1, 5, 10, 18, 21, 22 ve 24 Nisan 1954.

¹²²⁷ Bayar, konuşmanın devamında Türkiye'deki iş hacminin sektörel bazda gösterdiği büyümeyi çeşitli rakamlara dayanarak anlatmış, ithalat ve ihracat oranlarındaki büyümelere dikkat çekmiş ve İstanbul'da Asma Köprü'nün yapılması için elinden gelen çabayı göstereceği vaadinde bulunmuştur. Celal Bayar'ın Haydarpaşa Limanı temel atma töreni konuşması. **Zafer**, 19 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1954; **Vatan**, 19 Nisan 1954.

sıyla basın aracılığıyla da bu propaganda desteklenmiştir.¹²²⁸ Muhalefetin Yabancı Sermaye Kanunu aleyhindeki ve yabancı sermayenin her alanda hatta tarım alanında bile yatırım yapacak olacağı ve bu durumun yabancılara kapitülasyon vermek anlamına geldiği yönündeki propagandalarına da cevap veren Bayar, bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Memlekete gelecek yabancı sermaye, başıboş ve istediği gibi gelecek değildir. Ve istediği sahaya da dilediği gibi el uzatmak imkânına da malik değildir. Yalnız ecnebi sermayenin bir memlekete girmesini elbette teminata bağlamak lazım gelir. Hiç kimse servetini meçhul ve akıbeti bilinmeyen bir işe dökmez. Ve sermaye bu memlekete gelirse bizim milli ahlakımıza ve kanunlarımıza itimat ederek gelecektir. Ve biz ondan istifade edeceğiz, o da makul hakkını alacaktır.”¹²²⁹

Bayar, muhalefet lideri İnönü'nün ve diğer sözcülerin üzerinde durdukları konuların başında gelen vergi oranlarının yüksekliğine de konuşmaları sırasında değinmiş ve muhalefetin aksine bu oranlarda indirim yapıldığını, vatandaşlarının kazancının arttığını bunlara bağlı olarak da ülkenin zenginleştiğini ve çeşitli alanlarda yatırımlar yapıldığı belirtmiştir. Çeşitli alanlardaki yatırımların hayata geçirilmesi için birtakım ihaleler yapılmakta olduğunu da sözlerine ekleyen Bayar, böylelikle hem 1950-1954 yılları arasındaki yatırımları propagandaya dönüştürmüş, hem de yeni yatırımlar için yapılmakta olan ihalelere değinerek, bu yatırımların ve ekonomik büyümenin devam edeceğini vurgulamıştır.¹²³⁰

¹²²⁸ Zafer gazetesinin 18 ve 20 Nisan 1954 tarihlerinde; aralarında Susurluk Şeker Fabrikası'nın da aralarında bulunduğu dört şeker fabrikasının temelini atılacağını; bunlardan ilkinin Susurluk Şeker Fabrikası olacağını; Burdur, Kayseri ve Erzurum Şeker Fabrikalarının temellerinin ilerleyen haftalarda atılacağını; Erzincan, Malatya ve Elazığ Şeker Fabrikalarının temelini de 1955'te atılacağını duyurmuştur. **Zafer**, 18, 20 Nisan 1954.

¹²²⁹ Celal Bayar'ın Susurluk Şeker Fabrikası'nın temel atma töreni konuşması. **Zafer**, 20-21 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1954.

¹²³⁰ “...1954 tarihine kadar yani şu ana kadar vergilerinizden 254 milyon lira indirilmiştir ve milletin yükü hafifletilmiştir. Buna mukabil yine bu müddet zarfında 68 milyon liralık vergi ihdas etmiş veya zam yapılmıştır. Bu 68 milyonu çıkardığımız takdirde 186 milyon liralık vergi tenzilatı yapılmıştır... Buna rağmen, sevgili vatandaşlarım vergi tenzilatı yapılmasına rağmen bütçemiz ne haldedir, şimdi size bunu söyleyeceğim. 1949 senesinde, Türk Devletinin bütçesinin yekünü 1 Milyar 441 milyon lira idi. Bugün 1954 senesinde bu miktar 2 Milyar 381 milyona yükselmiştir. Bunun sebebi nedir. Bir kelime ile memleketimizin iktisadiyatının inkişaf etmekte olmasıdır. Yani milletimizin kazancı artmaktadır. Size bir iki misal daha arz edeceğim. Sağlık, eğitim, iktisadi kalkınma ve savunma gibi yatırımlar için 1949'da 234 milyon lira tahsis edilmiştir. 1954'te bu miktar 616 milyon lirayı bulmuştur. Ordumuz için mühim miktarda zam yapılmıştır ve şunu ilave edeyim ki, Türk ordusu, bütün dünyada güvenilen bir ordu olarak tanınmaktadır. Bütçemizde köprü, liman, hastane, mektep vesair gibi işlerimiz için tahsis olunan paranın miktarı hakkında size bir fikir vermiş olmak için elimde bulunan bu kâğıttaki rakamları okuyacağım. Kâğıdında diyor ki: İhale edilmiş, ihale safhasına gelmiş ve etüt safhasındaki işler için yatırım yekûnları 1950 senesinden yani iktidarı teslim aldığımız tarihten 1954 senesinin dördüncü ayına kadar, ihaleye bağlanmış işlerimizin yekünü 1 Milyar 97 milyon liradır. İşitilmemiş galiba milyar diyorum, milyon demiyorum. Bunlar bir kısmı bitmiştir. İhale safhasında olanlar; yani projeleri hazırlanmış, paraları bulunmuş, müteahhide ihale etmek üzere çalışılmakta olan

İzmit Kâğıt Fabrikası'nın açılış törenine de katılan Celal Bayar, Türkiye'de 1950 itibariyle kâğıt üretimindeki gelişimi rakamlarla ifade ettikten sonra şeker ve demir sanayi alanlarındaki büyümeyi anlatmış ve liberal ekonomi politikası sayesinde ticari alanda yaşanan gelişmeleri aktarmıştır. 1950-1954 yılları arasında bayındırlık alanındaki gelişmelere de değinen Bayar seçmenlere istatistiksel olarak gerçekleşmekte olan büyümeyi anlatmış ve tek parti dönemiyle Demokrat Parti dönemi arasında karşılaştırmalar yapmıştır.¹²³¹ Muhalefetin en önemli propaganda konularından ve iktidara yönelik eleştirilerinden biri olan Petrol Kanunu'na da değinen Bayar, Türkiye'de petrol çıkarmanın önemi üzerinde durarak, Türkiye'nin bu konuda dışa bağımlı olduğunu vurguladıktan sonra dışa bağımlılığı sona erdirmek için Petrol Kanunu'nun zaruri bir düzenleme olduğunu, bu düzenlemeyle batı teknolojisi sayesinde Türkiye'nin petrole kavuşacağını ve Türkiye petrollerinin yabancılara peşkeş çekilmesi gibi bir durumun kesinlikle söz konusu olmadığını belirtmiştir.¹²³²

Bayar, Sümerbank Şayak Fabrikası'nın açılış töreni dolayısıyla gittiği Diyarbakır'da yapılan mitingde de önemli mesajlar vermiştir. Demokrat Parti'nin yatırımlarında doğu-batı ayırımı yapmadığını vurgulayan Bayar, hem birlik beraberlik mesajı vermiş, hem de eğitim alanındaki icraatlar hakkında ayrıntılı bilgi vererek, doğuda Atatürk Üniversitesi'nin kurulacağını belirtmiştir.¹²³³

Demokrat Parti adına yurt gezilerine çıkan Adnan Menderes, Refik Koral-tan, Celal Yardımcı, Sıtkı Yırcalı ve Kemal Zeytinoğlu gibi kabine üyeleri de yaptık-

işlerimiz 342 milyon lira. Bugünkü iktisadi durumumuz, harici itibarımız, milli tesanütümüz ve birliğimiz bize bu kanaati vermektedir ki, Türkiye, azami otuz sene sonra belki otuz seneye kalmadan daha evvel otuz milyonla elli milyon nüfus arasında bir Amerika olacaktır."Celal Bayar'ın Bursa'da yaptığı konuşma. **Zafer**, 21 Nisan 1954; Şahingiray, **a.g.e.**, s. 101-111. Zafer gazetesi de seçim süreci boyunca Celal Bayar'ın bu demecini destekleyen bir yayın politikası izlemiştir. Farklı tarihlerde sürekli hem birtakım yatırımlar yapıldığı haberlerinin hem de yeni yatırımların başlaması için çeşitli ihalelerin yapıldığı haberlerine yer verilen gazete bu açıdan Demokrat Parti'nin seçim sürecinde sürekli propagandasını yapmıştır. Bu tür haberlere örnek vermek gerekirse şunları görmek mümkündür: 1- Gevye'de bir Çimento Fabrikası kuruluyor(17 Mart). 2-Rize Çay Fabrikası'nın temeli dün atıldı(28 Mart). 3- Gediz, Akçay Barajları ve Hidroelektrik Santralleri de ihale edildi(29 Mart). 4-Karabük Haddehanesinin temeli dün atıldı(1 Nisan). 5- Mersin Limanı dün törenle ihale edildi(3 Nisan). 6-Batı Anadolu'nun Enerji İhtiyacı: 15 büyük Transformatör kuruluyor. Yeni tesisler dün ihale edildi(3 Nisan), 7-Hirfanlı Barajı ile Santrali ihale edildi(4 Nisan). 8-Ankara'da bir Fişek Fabrikası kuruluyor(10 Nisan). 8-Rize Memleket Hastanesi dün törenle açıldı(10 Nisan), 9-Kars Demiryolunun ihalesi dün yapıldı(16 Nisan). 10-Haydarpaşa Limanı'nın temeli dün atıldı(19 Nisan).11-Eskişehir'de yeni Verem Hastanesi açıldı(22 Nisan). 12-Trabzon'da Balıkyağı Fabrikası inşaatına başlandı(26 Nisan).

¹²³¹ **Zafer**, 22 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1954.

¹²³² **Zafer**, 22 Nisan 1954.

¹²³³ Konuşmanın tamamı için bkz. **Zafer**, 25 Nisan 1954.

ları mitinglerde ve toplantılarda bu çerçevede konuşmalar yapmış ve çeşitli vaatlerde bulunmuşlardır.¹²³⁴ Bunlar arasında Adnan Menderes'e ayrı bir parantez açmak yararlı olacaktır. Çünkü Menderes'in seçim meydanlarına inmesiyle iktidar ile muhalefet arasında adeta bir söz düellosu başlamıştır.¹²³⁵ Menderes, Nisan ayının sonlarına doğru sırasıyla Erzurum, Rize, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun, Manisa, İzmir ve İstanbul'daki mitinglerde yaptığı seçim konuşmalarında hem Demokrat Parti'nin dört yıl boyunca durmadan çalıştığını ve millete hizmet ettiğini çeşitli istatistikler de sunarak anlatmış hem de İnönü'nün eleştirilerine cevap vermiştir.¹²³⁶ Mitinglerin hemen hepsinde istisnasız bir şekilde İnönü'yü hedef alan Menderes, tasvip olunamayacak derecede kötü bir üslup kullanmıştır.¹²³⁷

Bu bilgiler çerçevesinde Demokrat Parti'nin seçim söylemine dair bir yorum yapılacak olursa, iktidar partisinin söylemini, dört yıllık iktidarı boyunca yapılan icraatları öne çıkarmak ve tek parti döneminde yaşanan olumsuzlukları hatırlatarak, seçmeni Cumhuriyet Halk Partisi'nden uzaklaştırmak gibi iki temele dayandırdığı ifade edilebilir. Diğer bir deyişle Demokrat Parti, propaganda süreci boyunca kendisini dinamik, çalışkan, hizmet sunan, eser veren ve demokrasinin savunucusu bir parti olarak sunmuş, gerçekleştirdiği hizmetleri ve icraatları öne çıkarmış ve seçimleri kazanması halinde bu hizmetlerin devam edeceğini vurgulamıştır.

¹²³⁴ Seçim süreci boyunca Demokrat Partililer yurt genelinde düzenlenen miting ve siyasi toplantılara katılarak, çeşitli konuşmalar yapmıştır. Bunların hepsini tek tek ele alarak değerlendirmek metin içerisinde çok yer kaplayacağı düşüncesiyle ele alınmamıştır.

¹²³⁵ Cumhuriyet gazetesi Menderes'in yurt gezisini, "Menderes-İnönü nutuk düellosu başlıyor" şeklinde duyurmuştur. **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1954.

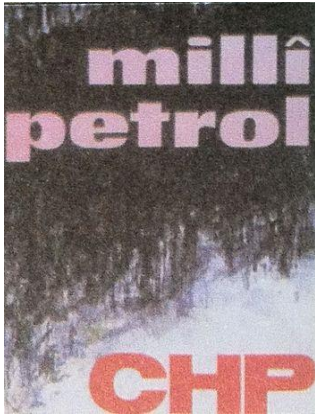
¹²³⁶ Menderes'in yurt gezisiyle ilgili ayrıntılar için bkz. **Cumhuriyet**, 19-27 Nisan 1954; **Zafer**, 19-28 Nisan 1954; **Vatan**, 18-28 Nisan 1954.

¹²³⁷ Menderes'in söz konusu konuşmalarından birkaç örnek vermek gerekirse şunları görmek mümkündür: "Dünün Milli Şefi şimdi de milli jurnalci olarak millete jurnal vermektedir. Çünkü partimizi yalanla kötülemekten başka çaresi kalmamıştır." "Kim, neyi kime bağışlıyor? Bunu benim sözlerime ve izahatıma cevap olarak bildirmesini Türk umumi efkârı önünde talep ediyorum. Aksi takdirde kendisine her yerde jurnalcidir demeye devam edeceğim. Yüzümüz aktır. Bize karşı yapılan tezvirlere, söyleyenlerin ve yapanların kendi yüzlerinin karası olsun..." "O, vicdanlara şüphe zehiri akıtmak için her yeri milli jurnalci halinde dolaşmaktadır." Menderes'in Rize ve Trabzon nutuklarından alınmıştır. Nutukların tam metinleri için bkz. **Zafer**, 22 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1954. "Bugün bu memlekette vergi zulmü var derken nasıl olur da utanmadıklarına şaşıyorum..." "Onlar ki Varlık Vergisi'nin mucididirler... O zat ki Türk mali tarihinde böyle bir yüz karası yaşatmış olan ve bu keyfi haracı ödemeyenleri barbarca sürgüne, çalışma kamplarına sevk etmiş insandır..." "Her gün bir temel atma töreni yapılıyor diye şikâyet etmektedir. Ne oluyor, bunlar canını mı sıkıyor? Onlar hala ninele-rimizin işten artmaz, dıştan artar düsturunu gütmektedirler." **Zafer**, 22 Nisan 1954.

3.1.2.3. Seçim Afişleri

Daha önce de belirtildiği gibi seçmeni ikna etme noktasında önemli bir işleve sahip olan seçim afişlerinin Türkiye’de siyasi partiler tarafından yoğun olarak kullanımı, 1946 genel seçimi itibariyle başlamıştı. 1950 genel seçiminde daha da yoğunlaşan afiş kullanımı, 1954 genel seçiminde de devam etmiştir. Hem Cumhuriyet Halk Partisi hem de Demokrat Parti 1954 genel seçiminde çeşitli seçim afişleri hazırlanmış ve ülkenin her tarafına göndermiştir. Ancak 1954 genel seçiminde hazırlanan afişlerin 1946 ve 1950 genel seçimleri afişlerinden temel bir farkı vardır. Seçim kanununda 17 Şubat 1954 tarihinde yapılan değişikliğe göre afişlerde resim kullanılması yasaklanmıştır. Bundan dolayı 1954 genel seçimi için hazırlanmış olan afişlerinde herhangi bir resim veya fotoğraf kullanılmamıştır.

Tespit edilebildiği kadarıyla Cumhuriyet Halk Partisi 1954 genel seçiminde propaganda malzemesi olarak yedi adet afiş kullanmıştır. Afişler incelendiğinde muhalefet partisinin seçim söylemiyle afişlerdeki içeriğin birebir paralellik arz ettiği hemen dikkat çekmektedir. Hatta afişlerde yer alan sloganlar, yapılan mitinglerde İnönü ve diğer parti sözcüleri tarafından aynen kullanılmıştır.

Önemli bir kısmı iktidarın ekonomik ve mali politikalarını hedef alan afişlerin ilki, petrol temalıdır. İnönü’nün neredeyse bütün mitinglerde ve radyo konuşmalarında ısrarla üzerinde durduğu konuların başında olan Petrol Kanunu’na karşı çıktığını simgeleyen afiş siyah zemin üzerine işlenmiştir. Seçim sürecinde söz konusu yasal düzenlemeyle Türkiye petrollerinin yabancı sermayeye peşkeş çekileceğini iddia eden Cumhuriyet Halk Partisi, yan taraftaki afişle, ülke petrolünün millileştirilmesi gerektiği ve Cumhuriyet Halk Partisi iktidarında bunun gerçekleşeceği mesajı verilmeye çalışılmıştır. Afişte siyah zeminin kullanılmış olması bir yandan petrolü sembolize ederken diğer yandan yabancı sermayenin bu alandaki etkinliğine karşı duruşu da ifade ediyor olabilir. Dahası afişin alt sağ köşesinde beyaz zemin üzerine yerleştirilen büyük puntolu ‘CHP’ yazısı ile Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının petrol alanındaki yabancı sermaye etkinliğini kıracağı şeklinde bir algı da yaratılmaya çalışılmış olabilir.

İkinci afişteyse, muhalefet partisi lideri ve diğer sözcüler tarafından mitingler esnasında sık sık dile getirilen altın fiyatı ve Türk Lirasının değer kaybettiği ele alınmaktadır. Siyah ve beyaz zemin üzerine sarı dairelerin içinde altının 1950’de 36 Lira iken 1954’te 56 Lira’ya yükseldiği vurgulanmış ve bu durumun Türk Lirası’nın sürekli değer kaybettiği anlamına geldiği mesajı verilmeye çalışılmıştır. Söz konusu mesajı pekiştirmek için de afişin alt kısmına

büyük puntuyla “**PARAMIZ DURMADAN DÜŞÜYOR!**” sloganına yer verilmiştir. Bir önceki afişte olduğu gibi siyah zeminin kullanılmış olması kuşkusuz tesadüf değildir. Büyük olasılıkla konuya dair olumsuzluğu yansıtmak amacıyla siyah renk tercih edilmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1954 genel seçiminde kullandığı bir diğer afiş, “**Kalkınmadan Bahsettiler Kendileri Kalkındılar**” temalı afiştir. Kırmızı zemin üzerine mavi-beyaz daireler yerleştirilmek suretiyle oluşturulan afişte Demokrat Parti’nin toplumu kalkındırma yönündeki vaatlerini yerine getirmediği ve sadece kendine yakın olanların kalkındığı seçmene anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu söylem yurt gezileri sırasında yapılan mitinglerde de parti sözcüleri tarafından sık sık dile getirilmiş ve Demokrat Parti rozeti takanlar için bütün kapıların açıldığı her seferinde vurgulanmıştır. Partizan idare anlayışının bir sonucu olarak ele alınan bu durum ile ilgili olarak, diğer parti mensuplarının veya siyaset dışı olanların çeşitli haksızlıklara uğradığı seçmenlere anlatılmaya çalışılmıştır.

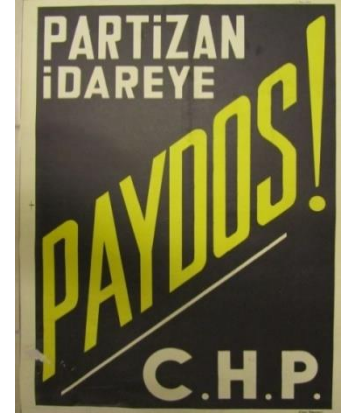
Demokrat Parti’nin mali politikalarını hedef alan yan taraftaki afişte, hayat pahalılığı vurgulanmıştır. Demokrat Parti’nin 1950 genel seçiminden önce temel propaganda söylemleri ve vaatlerinden biri olan ‘ucuzluk’un değil, tam aksine hayat pahalılığının söz konusu olduğu mesajı verilmeye çalışılmıştır. Mesaj, siyah zemin üzerine büyük puntolarla “**Ucuzluk dediler pahalılık getirdiler**” şeklin-

de işlenmiş olup, afişi çapraz olarak bir ünlem işaretine yer verilmiştir. Böylece iktidara güvenilmemesi gerektiği vurgulanmış ve seçmenler Cumhuriyet Halk Partisi'ne yönlendirilmeye çalışılmıştır.

Hayat pahalılığını konu edinen diğer bir afişte de vatandaşlara çağrı yapılmış ve seçmenlerin yüksek fiyatları göz önünde bulundurarak oy kullanmaları istenmiştir. Beyaz zemin üzerine sarı tonların kullanıldığı ve büyük puntolarla kırmızı yazıların yer aldığı afişte: “**Vatandaş! Önce Çarşığı Pazarı Dolaş Sonra Reyini Kullan!**” şeklinde seslenilmiş ve alt sağ köşede **CHP** vurgusu yapılmıştır.

Muhalefet lideri İnönü'nün mitinglerde üzerinde durduğu konuların başında gelen “**partizan idare**”, Cumhuriyet Halk Partisi'nin afişlerine de yansımıştır. Yukarıda da değinildiği gibi İnönü, Demokrat Parti'nin iktidara geldikten sonra muhalefeti sindirmek için çeşitli yollar denediğini birçok yerde belirtmiş, Millet Partisi'nin kapatılmasını ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarına el konulmasını bunlar arasında değerlendirmiştir. Bu gelişmeleri partizan idarenin somut göstergelerinden biri olarak ele alan İnönü, bazı yerlerde “**Partizan İdareye Paydos**” sloganını da kullanmıştır. Afişte de siyah zemin üzerine sol üst köşeye “Partizan İdare” ibaresine yer verilmiş, sol alt köşeden sağ üst köşeye doğru çapraz bir şekilde büyük harflerle “PAYDOS” ibaresi yerleştirilmiştir. Böyle-

likle İnönü'nün yurt gezleri sırasındaki söylemi partinin seçim afişine de yansıtılmış ve farklı bir propaganda türüyle pekiştirilmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi, toplumun geneline hitap eden afişlerin yanı sıra doğrudan işçi sınıfını hedef alan yan taraftaki afişi kullanmıştır. Böylelikle muhalefet partisinin; seçim propagandasının önemli bir kısmını kapsayan işçi hakları; program, seçim beyannamesi ve mitingler

haricinde afiş aracılığıyla da dile getirilmiştir. Sarı zemin üzerine mavi ton kullanılan ve büyük puntolu yazının tercih edildiği afişte, Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara gelmesi durumunda dünya örnekleri göz önünde bulundurularak, işçilere bütün hakların tanınacağı vurgulanmıştır. Bizce bu afişte Demokrat Parti'nin 1950 genel seçiminden önce işçilere vaat ettiği fakat iktidara geldikten sonra yerine getirmediği “grev” vurgusu yer alabilirdi. Çünkü Cumhuriyet Halk Partisi, hem programında hem seçim beyannamesinde hem de mitinglerde bu konuya değinmiş ve kendi iktidarında işçilere grev hakkı tanınabileceğine değinmiştir. Böylece Demokrat Parti iktidarı tarafından beklentileri karşılanmayan işçi sınıfının Cumhuriyet Halk Partisi'ni destekleme oranı arttırılabilirdi.

Demokrat Parti de 1954 genel seçiminde adet olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nden daha fazla afiş hazırlamış ve propaganda amaçlı kullanmıştır. Öyle ki tespit edilebildiği kadarıyla Demokrat Parti 1954 genel seçiminde çeşitli konuları içeren 11 adet afiş kullanmıştır.¹²³⁸ Format olarak aynı tarzda hazırlanan Demokrat Parti afişlerinin dikkat çeken ortak özelliği ebat olarak Cumhuriyet Halk Partisi afişlerine göre daha büyük ve önemli bir kısmının yatay olmalarıdır. Toplumun genelini hedef alan afişlerin yanı sıra farklı toplumsal kesimleri hedef alan afişler de hazırlayan Demokrat Parti, dört yıllık iktidarı döneminde yapılan işleri ön plana çıkaran mesajlara da afişlerinde yer vermiştir.

Demokrat Parti, üstteki afişinde siyah zemin üzerine gayet kısa sayılabilecek ama aynı zamanda seçmeni etkileyebilecek türde kısa mesajlara yer vermiştir.

¹²³⁸ Vatan gazetesi bu afişlerin bir kısmını 4 Nisan'da okurlarıyla paylaşmıştır. **Vatan**, 4 Nisan 1954.

“Güvenden Seçtin Eserini Korum!” mesajı oldukça kısa olmakla birlikte seçmeni yormayacak ve gördüğü anda okumasını sağlayacak bir içeriğe sahiptir. “Güvenden” ve “Eserini Korum” mesajlarının büyük puntolu ve kırmızı olması da muhtemelen afişin daha çok dikkat çekmesini sağlamıştır. Bu arada yatay boyutlarda hazırlanmış olan afişin Cumhuriyet Halk Partisi’nin dikey afişlerine göre daha fazla dikkat çekmiş olma, dolayısıyla da seçmenleri daha çok etkilemiş olma ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekir.

“Kalkınan Türkiye Senin Eserindir Onu Yıkıtırma” şeklindeki afiş de ilk ele alınan afişle aynı ebatlarda hazırlanmıştır. Burada yine dört yıllık Demokrat Parti iktidarının kalkınmayı beraberinde getirdiği ve seçmenler tarafından sürdürülmesinin sağlanması gerektiği mesajı yer almaktadır. Sarı ve siyah zeminin yine tercih edildiği afişte, Demokrat Parti iktidarı Türk milletinin eseri olarak lanse edilmekte, dolayısıyla kalkınma da topluma ithaf edilmektedir. Afişte yer alan “Onu Yıkıtırma” ibaresiyle de seçmenin kalkınmayı koruması ve muhalefetin bunu yıkmasına müsaade etmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Demokrat Parti, dört yıllık iktidarı döneminde yaptığı işleri ön plana çıkaran afişlerin yanı sıra çeşitli toplumsal sınıfları hedef alan ve dış politika ile ilgili olan afişlerinde şu mesajlara yer vermiştir:

- **Yaptıklarımız Yapacaklarımızın Teminatıdır!**
- **Türkiye’de İŞİ Azaltacaklara Yapılan İşleri Durduracaklara REY VERME REYİNİ DEMOKRAT PARTİYE VER**
- **İŞÇİ VATANDAŞ! D. P. HAKLARININ BEKÇİSİDİR**
- **Her İşçiye Bir Çatı**
- **BUĞDAYINA 30 KURUŞU Çok Görenlere OY VERME! Senin Partin ‘Demokrat Parti’dir!**
- **YAPAYALNIZDIK! Bugün CİHAN Bizimledir!**¹²³⁹

Çalışma sırasında afişlerin basım adetleri ve kullanım şekilleriyle ilgili olarak herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Ancak afiş türünün miktarı ve iktidar olmanın etkisi göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapmak gerekirse, Demokrat Parti’nin afişleri daha etkili kullandığı söylenebilir. Dolayısıyla Demokrat Parti’nin seçim afişlerinden daha geniş çapta yararlandığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu arada basına yansıdığı kadarıyla seçim sürecinde Etibank ve Zirai Donatım Kurumu gibi kurumların hazırladığı afişlerde bile Demokrat Parti propagandası yapılmıştır. İktidar ile muhalefeti karşı karşıya getiren bu gelişmeler üzerine Cumhuriyet Halk Partisi, resmi kurumların afişlerinin herhangi bir partinin propagandasını içermemesi gerektiği gerekçesiyle Yüksek Seçim Kurulu’na yaptığı itirazlar kabul edilmiş ve söz konusu afişler toplatılmıştır.¹²⁴⁰

¹²³⁹ Demokrat Parti’nin söz konusu afişlere fazla yer tutmaması için metinde verilmemiş afişlerde yer alan sloganlar kullanılmıştır.

¹²⁴⁰ 1954 Genel Seçimi öncesinde afişlerle ilgili olarak yaşanan ilk gelişme, Etibank’ın İstanbul’da hazırlayarak kullandığı bir afiş olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl Başkanı İlhami Sancar’ın, Etibank’ın hazırlayarak astığı ve kömür üretiminin 1950’deki durumuyla 1953’teki durumu arasında karşılaştırma yapılan afişlerle ilgili yaptığı itiraz, Yüksek Seçim Kurulu tarafından uygun bulunarak afişlerin toplatılması kararlaştırılmıştır. Yüksek Seçim Kurulu, bu tür afişlerin sadece siyasi partiler ve milletvekili adayları tarafından hazırlanabileceği ifade edilerek, Etibank’ın bu tür bir propaganda yapamayacağı kararlaştırılmış, dolayısıyla da afişlerin toplatılması kararlaştırılmıştır. Zirai Donatım Kurumu’nun hazırladığı ve 1950-1954 karşılaştırması yapılan afişlere, propaganda içerikli olduğu iddiasıyla Cumhuriyet Halk Partisi tarafından itiraz edilmiştir. Ancak içerik olarak “çiftçi ve köylü ile başbaşa” ifadelerinin yanı sıra camisiz ve yıkık köyün yerine camili ve mamur köyler yapıldığına dair resimler bulunan afişler İstanbul İl Seçim Kurulu tarafından propaganda mahiyeti taşımayan afişler olarak değerlendirilmiş ve itiraz reddedilmiştir. **Yeni Ulus**, 31 Mart 1954; **Yeni Ulus**, 3 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1954.

3.1.2.4. Radyo Yayınları

1954 genel seçimi sürecinde siyasi partiler için en önemli propaganda araçlarından biri radyo olmuştur. Hatırlanacağı üzere seçim kanununa göre, en az beş seçim bölgesinden aday gösteren siyasi partilerin günde on dakikayı aşmayacak şekilde, yirmi seçim bölgesi ve üzerinde aday gösteren siyasi partilerin de günde iki defa onar dakika olmak üzere radyodan propaganda amaçlı yararlanabilmesi öngörülmüştür. Bu arada radyo ile yapılacak seçim propagandalarının oy verme gününden önceki onuncu günün sabahı ile üçüncü günün sabahı arasında yapılabileceği belirlenmiştir.¹²⁴¹ Bunun üzerine Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünde 16 Nisan'da siyasi parti temsilcilerinin katılımıyla noter huzurunda kura çekimi yapılarak, siyasi partilerin 21-28 Nisan 1954 tarihleri arasında radyoyu kullanabilecekleri gün ve saatler belirlenmiştir.¹²⁴² Buna göre Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Demokrat Parti'nin radyolardan günde ikişer defa onar dakika yararlanacağı, Türkiye Köylü Partisi ise yirmiden az bölgede seçime katıldığı için günde bir defa on dakika yararlanacağı tespit edilmiştir.¹²⁴³ Cumhuriyet Halk Partisi'nin radyodan yararlandığı gün ve saatlerde parti adına konuşma yapanlar şunlardır:

Konuşmacı	Gün	Saat
Kasım Gülek	22 Nisan 1954	19.40-19.50
Suphi Baykam	22 Nisan 1954	20.00-20.10
İsmail Rüştü Aksal	23 Nisan 1954	20.40-20.50
Vedat Dicleli	23 Nisan 1954	21.20-21.30
Nurettin Artam	24 Nisan 1954	19.40-19.50
Halil Sezai Erkut	24 Nisan 1954	20.40-20.50
Avni Doğan	25 Nisan 1954	20.00-20.10
Şemsettin Günaltay	25 Nisan 1954	21.00-21.10
İsmet İnönü	26 Nisan 1954	20.40-20.50
Mümtaz Ökmen	26 Nisan 1954	21.20-21.30
İsmet İnönü	27 Nisan 1954	20.40-20.50
İsmet İnönü	27 Nisan 1954	21.50-22.00

¹²⁴¹ Madde 45: Radyolarda propaganda, her siyasi parti için günde on dakikayı aşamaz. En az beş seçim çevresinden aday göstermemiş olan siyasi partiler, yukarıdaki fıkra hükmünden faydalanamaz. Madde 47: Radyolarda propaganda oy verme gününden önceki onuncu gün sabahından üçüncü gün sabahına kadar devam eder. *Resmî Gazete*, , Sayı: 7439, 21 Şubat 1950.

¹²⁴² **Yeni Ulus**, 17 Nisan 1954.

¹²⁴³ **Zafer**, 17 Nisan 1954.

İsmet İnönü	28 Nisan 1954	19.40-19.50
Kasım Gülek	28 Nisan 1954	21.50-22.00 ¹²⁴⁴

Cumhuriyet Halk Partisi adına yapılan bu konuşmalar incelendiğinde, söylemin seçim süreci boyunca kullanılan ve yukarıda da aktarılan içerikle aynı yönde olduğu dikkat çekmektedir. İnönü'nün de radyo aracılığıyla seçmenlere hitap ettiği söz konusu konuşmaları özetlemek gerekirse, şu satır başlarıyla karşılaşmak mümkündür:

- Devlet radyosunun dört yıldan beri partizanca iktidar tarafından propaganda amaçlı kullanıldığı ve bunun seçim döneminde bile sürdürüldüğü, dolayısıyla da iktidarın seçim kanununa aykırı hareket ettiği.¹²⁴⁵
- Cumhurbaşkanı'nın tarafsız olması gerektiği, oysa Celal Bayar'ın seçim süreci boyunca Demokrat Parti'nin propagandasını yaptığı.
- İktidara gelmeden önce demokrasi ve özgürlük propagandası yapan Demokrat Parti'nin iktidara geldikten sonra bunları korumak için herhangi bir girişimde bulunmadığı, bu çerçevede yasal düzenlemeler yapmadığı ve özgürlükleri anayasal teminat altına almaktan kaçtığı.
- Uygun iklim koşulları ve Amerikan yardımları sayesinde bazı alanlarda elde edilen başarılarla rağmen iktidarın plansız ekonomi politikalarından dolayı Türkiye'nin büyük bir ekonomik krizin eşiğinde olduğu.¹²⁴⁶
- Türk parasının sürekli değer kaybetmekte olduğu.
- Hayat pahalılığın sürekli artmakta olduğu.
- Demokrat Parti'nin Kore'ye asker gönderme kararı alma şeklinin demokrasiye ve teamüllere uygun olmadığı.
- Cumhuriyet Halk Partisi'nin partizan idare anlayışına son vereceği.
- Demokrat Parti'nin temel atma törenlerini bilinçli olarak seçimden hemen önce yaptığı ve bunun seçmenlerden daha fazla oy almaya çalışmakla olduğu, yani seçim yatırımı olduğu.
- Yabancı Sermaye Kanunu ve bu kanundan kaynaklı yabancıların tarım alanında yatırım yapabilecek olmasının çiftçilere zarar vereceği
- Petrol Kanunu'nun Türkiye'ye vereceği zararlar.¹²⁴⁷

Buradan da anlaşılacağı üzere, Cumhuriyet Halk Partisi sözcüleri kullanabilecekleri sürenin kısıtlı olmasının da etkisiyle sadece Demokrat Parti'nin çeşitli konularda izlediği politikaları eleştirmekle yetinmiştir. Yani, parti sözcülerinin radyo

¹²⁴⁴ **Yeni Ulus**, 22-29 Nisan 1954.

¹²⁴⁵ Özellikle Gülek, bu konuya temas ederek, radyonun iktidarın sözcüsü haline getirildiği üzerinde durmuş, siyasi partilerin eşit şartlarda seçime girmediğini vurgulamıştır. Muhalefetin hiçbir şekilde radyodan yararlanamamasına rağmen iktidar partisinin her gün radyo aracılığıyla propaganda yaptığını belirten ve buna çeşitli örnekler veren Gülek, iktidarın seçim kanununa aykırı şekilde radyoyu propaganda amaçlı kullandığını vurgulamıştır. Menderes'e birlikte radyo programı yapma teklifinde de bulunan Gülek, Başbakan'ı cesur olmaya ve karşılıklı olarak ülke sorunlarını tartışmaya davet etmiştir. **Yeni Ulus**, 23 Nisan 1954.

¹²⁴⁶ Vedat Dieleli, yaptığı konuşmada, Demokrat Parti'nin izlediği ekonomi politikasını pusulası kırılan bir gemiye benzeterek, ekonominin her gün daha kötüye gittiğini, fiyatlarda sürekli artış olduğunu belirtmiş ve ihracat ürünlerinin satışında çeşitli sıkıntıların var olduğunu vurgulamıştır. **Yeni Ulus**, 24 Nisan 1954.

¹²⁴⁷ Söz konusu radyo konuşmalarının ayrıntısı için bkz. **Yeni Ulus**, 23-28 Nisan 1954.

gibi önemli bir propaganda aracını kullanma fırsatını elde etmişken vaatlerini ikna edici bir dille anlatmaları, seçimde daha iyi bir sonuç alınmasına katkı sağlayabilirdi.

İktidar adına yapılan konuşmalarda ise ekonomik kalkınma, dış politikadaki başarılar, dış emniyet ve NATO'ya giriş ile Demokrat Parti'nin liberal ve demokrat özellikleri ön plana çıkarılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi ve tek parti dönemi uygulamalarının da eleştirildiği söz konusu konuşmalarda; Cumhuriyet Halk Partisi'nin ülkeyi yıllarca devletçi ve mesuliyetten kaçan bir anlayışla idare ettiği vurgulanmıştır.¹²⁴⁸

Yukarıda aktarılanların yanı sıra radyo ile ilgili olarak altı çizilmesi gereken temel nokta, Demokrat Parti'nin 1954 genel seçimi sürecinde radyoyu tekeline almış olmasıdır. Seçim kanununa göre siyasi partilerin radyodan hangi oranda yararlanabilecekleri belirtilmiş olmasına rağmen Demokrat Parti buna uymamış, dilediği gibi radyodan yararlanmış, Celal Bayar ve Adnan Menderes'in çeşitli konuşmaları plaklara alınmak suretiyle her gün radyoda yayınlanmıştır.¹²⁴⁹ Bundan dolayı Cumhuriyet

¹²⁴⁸ Demokrat Parti sözcülerinin Ankara ve İstanbul radyolarındaki konuşmalarının ayrıntıları için bkz. **Cumhuriyet**, 23-28 Nisan 1954; **Zafer**, 23-28 Nisan 1954.

¹²⁴⁹ Bu duruma örnek olarak, Celal Bayar'ın 19 Nisan 1954'te Susurluk Şeker Fabrikası'nın temel atma töreninde yaptığı konuşmanın 20 Nisan'da, yine Bayar'ın 20 Nisan 1954 tarihinde Bursa'da yaptığı konuşmanın 23 Nisan 1954'te, 21 Nisan'da İzmit Kâğıt Farikası'nın açılış töreninde yaptığı konuşmanın 24 Nisan'da, 21 Nisan'da Adapazarı'nda yaptığı konuşmanın 25 Nisan'da Ankara Radyosu'nda yayınlanmış olması, 28 Nisan 1954'te İstanbul'da yaptığı konuşmanın da hem Ankara hem de İstanbul radyolarında yayınlanmış olması örnek gösterilebilir. Yeni Ulus gazetesinin bu konuyla ilgili farklı tarihlerde yaptığı haberler şu şekildedir: “Radyonun partizan konuşması: Son günlerde devlet radyolarını ısrarla yaptıkları partizan neşriyat vatandaşlar arasında tamamen aksi tesir yapmaya başlamış ve bu hal köylü vatandaşlara kadar yayılmıştır. Bunun neticesi olarak Edirne Karaağaç köyü halkı radyo dinlememek için karar almıştır. Köylü vatandaşlar artık köyün iki kahvesinde bulunan radyoları dinlemeyeceklerdir. Radyolar buldukları yerlerden kaldırılmış, kilitlenmiştir. Radyolar seçimlerden sonra tekrar yerine konulacaktır. Halk, “adaylar buraya gelsin onlarla yüz yüze konuşalım” demektedirler.” Radyoda oynanan komedy: Devlet Radyosu günlerdir DP propagandasına çekinmeden alet edilmektedir. Milletvekilleri Seçimi Kanununun 45. Maddesinde şu yazılıdır: “Radyolarda propaganda, her siyasi parti için günde 10 dakikayı aşamaz. 20'den fazla seçim bölgesinde aday göstermiş olan siyasi partiler birinci fıkrada yazılı yetkiden günde iki defa istifade edebilirler.” “Günlerden beri seçim kanununun bu hükmü DP Hükümeti tarafından defalarca ihlal edilmektedir. Bayar'ın bir DP milletvekili adayı olarak yaptığı konuşmalar, Menderes'in, Koraltan'ın muhalefete küfürlerle dolu seçim konuşmaları devlet radyosunda saatlerce nakledilmektedir. Evvelki gün Cumhurbaşkanı'nın Demokrat Partinin açık bir şekilde propagandasını yapan konuşması bir saatten fazla müddet, radyodan plakla yayınlanmıştır. Üstelik Bayar, bu konuşmasında, Cumhurbaşkanı sıfatıyla değil, Demokrat Parti adayı olarak konuştuğunu ve seçim propagandası yaptığını belirtmiştir. Böylece Bayar'ın, Menderes'in ve Koraltan'ın yaptığı konuşmalar doğrudan seçim propagandası olmasına rağmen, siyasi partilere ayrılmış olan 20 dakikanın dışında nasıl yayınlanmaktadır? Vatandaşın müzik dinlemek amacıyla açtığı radyoda her dakika iktidar partisinin propagandasıyla karşılaşması bir yana seçim kanununun açık hükmü hangi salâhiyetle ihlal edilmektedir? Kanunun bu kadar cüretkâr bir şekilde çiğnenmesi demokrat ülkelerde görülmüş şey değildir. Ülkede demokrasiyi tam anlamıyla

Halk Partisi, Demokrat Parti'nin radyoda muayyen saatler haricinde yaptığı propaganda konuşmaları dolayısıyla İl Seçim Kurulu'na şikâyetinde bulunmuşsa da herhangi bir sonuç alamamıştır.¹²⁵⁰ Böylece Demokrat Parti iktidarı adeta 1946 genel seçiminde maruz kaldığı uygulamanın acısını çıkarmıştır. Çünkü hatırlanacağı üzere radyo, 1946 genel seçimi öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti'yi karşı karşıya getiren bir propaganda aracı olmuştu.¹²⁵¹

İktidar ile muhalefetin ileri gelenleri propaganda yarışında öne geçmeye çalışırken, parti taraftarları farklı yöntemlere de başvurmuştu. Bunlar arasında köşe yazarlarının seçim süreci boyunca yazdıkları yazılar önemli bir yer tutarken,¹²⁵² parti ileri gelenlerini halkın gözünden düşürmek için çıkarılan söylentiler,¹²⁵³ bazı basın yayın organlarının ortamı geren içerikli haberler

uyguladıklarını iddia edenler demokrasi esaslarına her vesileyle aykırı hareket etmektedirler.” **Yeni Ulus**, 10 Nisan 1954; **Yeni Ulus**, 25 Nisan 1954; Şahingiray, **a.g.e.**, s. 89, 101, 112, 121, 162.

¹²⁵⁰ **Yeni Ulus**, 26 Nisan 1954; Muammer Aksoy, **Partizan Radyo ve D. P. (Demokrasi ve D. P. Yayın Serisi Nr. 8)**, Ayyıldız Matb. Ankara, 1960, s. 116-118.

¹²⁵¹ Hatırlanacağı üzere 1946 genel seçimi sürecinde Demokrat Parti de Cumhuriyet Halk Partisi gibi radyodan yararlanma talebinde bulunmasına rağmen bu talebi reddedilmişti. İktidara gelene kadar muhalefetin de iktidar gibi radyodan yararlanması gerektiğini hemen her platformda dile getiren Demokrat Parti, iktidara geldikten sonra büyük oranda bir dönüşüm geçirmiş ve adeta radyoyu tekeline almıştır. Demokrat Parti döneminde radyonun iktidarın sözcüsü haline gelme sürecine ve Demokrat Parti liderlerinin radyoya dair söylem ve uygulamalarında muhalefet ile iktidar yılları arasındaki çelişkiler için bkz. Aksoy, **a.g.e.**, s. 67-104; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 307-403.

¹²⁵² Seçim süreci boyunca Cumhuriyet Halk Partisi adına Hüseyin Cahit Yalçın, Nihat Erim, Vedat Dicleli, Ali Rıza Erem, Namık Zeki Aral ve Altan Öymen gibi isimler Yeni Ulus gazetesinde yazdıkları yazılarda hem Demokrat Parti'nin çeşitli alanlardaki politikalarını eleştirmişlerdir. Mümtaz Faik Fenik, Burhan Belge, Orhan Seyfi Orhon, Metin Toker ve Burhan Apaydın ise Zafer gazetesinde yazılarıyla köşe yazılarıyla İnönü'yü ve Cumhuriyet Halk Partisi'ni hedef almanın yanı sıra Demokrat Parti'nin icraatlarını öven yazılar yazmıştır. Ahmet Emin Yalman da Vatan gazetesindeki yazılarıyla Demokrat Parti'yi ön plana çıkarmaya çalışmış, bazen de İnönü'yü ve Cumhuriyet Halk Partisi'ni hedef almıştır.

¹²⁵³ Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Kasım Gülek'in sünnetsiz olduğunun iddia edilmesi, yine Kasım Gülek'in okul üniforması ile çekilen resmi papaz kıyafeti olarak tanıtılmış olması ve abdestsiz namaz kıldığı yönünde söylentilerin yayılması, Kocaeli'de bir tuhafiyeci dükkânında dağıtıldığı anlaşılan, CHP tarafından yayınlanmış ve kapağında Başbakan Menderes'le Rum Patriğini ve Patrikhane erkânını beraber gösteren bir resim bulunan broşür dağıtılması, Yalçın Menderes'in seçimlerde oy kazanmak için başpapazın sakalını öptüğünün iddia edilmesi gibi örnekler gösterilebilir. **Cumhuriyet**, 6 Mart 1954; **Cumhuriyet**, 1, 2 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1954; **Yeni Ulus**, 8 Nisan 1954; Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu**, Doğan Yay., İstanbul, 1999, s. 71.

yapması,¹²⁵⁴ uygunsuz fotomontajlar,¹²⁵⁵ Demokrat Parti'nin devlet vasıtalarını kullanarak propaganda gezilerine çıktığı¹²⁵⁶ ve halka hediye dağıtımı¹²⁵⁷ gibi türlü propaganda yöntemleri dikkat çekmektedir.

Siyasi partilerin yukarıda aktarılan çok yönlü propagandaları seçim yasağının başladığı 28 Nisan 1954 akşamı sona ermiş¹²⁵⁸ ve seçim günü için hazırlıklar tamamlanmaya çalışılmıştır. Seçim Kanunu'na göre her seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısı 1950 genel nüfus sayımı sonucuna göre belirlenecek ve 1950 sayımı verilerine göre, 534 milletvekili seçilecekti. Fakat Seçim kanununa konulan ek maddeye göre, 1954 genel seçiminde seçilecek milletvekili sayısının 1950 genel seçiminde belirlenmiş olan milletvekili sayısından aşağı olamayacağını öngörmüştü. Buna göre, 64 seçim bölgesinde yapılacak olan 1954 genel seçiminde 541 milletvekili seçilecekti.¹²⁵⁹

Seçim Kanunu'na göre, oy kullanma işlemi 2 Mayıs 1954 sabahı saat 08.00'da başlayıp, 17.00'a kadar sürecek, sayım işlemi de 17.00'dan itibaren başlayacaktı. Bu arada Ankara Radyosu'nun seçim günü saat 23.45'ten itibaren yayına devam etmesi ve sonuçları paylaşması, 3 Mayıs Pazartesi günü öğleye kadar ara vermeden yayın yapması öngörülmüştür.¹²⁶⁰

Seçim, hazırlıkların tamamlanmasından sonra 2 Mayıs 1954 Pazar günü yapılmış ve birkaç küçük olay dışında büyük kavgalara ve çekişmelere sahne olmamıştır. Oy kullanma işleminin bitimini takiben hem Ankara Radyosu hem de Anadolu

¹²⁵⁴ İzmir'de çıkan Öz Demokrat gazetesinde "İnönü'nün derisini yüzüp, postuna saman doldurmalı" başlıklı bir haber çıkıyor, habere karşı yeni basın kanunu gereğince harekete geçiliyordu. "Başlıksız", Yeni Ulus, Yıl 1, Sayı 98, 23 Mart 1954, s. 1. Mümtaz Faik Fenik, "Basın kanunu ilk defa İnönü'yü himaye ediyor!", Zafer, Yıl 5, Sayı 1915, 27 Mart 1954, s. 1,6.

¹²⁵⁵ Adana'da fotomontaj tekniğiyle yapılan ve Gülek'i kucağında çıplak bir kadınla oturduğunu gösteren resmi elden ele gezdirilmiştir. **Cumhuriyet**, 26 Mart 1954.

¹²⁵⁶ Yeni Ulus'a göre Devlet vasıtaları Demokrat Parti propagandasının emrindedir. Habere göre; "masrafları partili, partisiz bütün vatandaşlar tarafından ödenen vergilerle karşılanan devlet vasıtaları, Demokrat Parti propagandası için seferber edilmiştir. Demokrat Parti propagandacıları, seçimlere yaklaşan günlerde Bakanlıklara ve devlet dairelerine ait arabaları, hatta uçakları pervasızca kullanmaktadırlar. Seçim propagandası yapmak için memleketin bir yanından diğer yanına giden Celal Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan bu seyahatlerinde askeri uçaklardan yararlanmışlardır. Bu askeri uçakların her bir uçuşu 6000 liraya mal olmaktadır." **Yeni Ulus**, 25 Nisan 1954.

¹²⁵⁷ Demokrat Parti İl Sosyal Yardım Kolu ile Taksim ve İstiklal Demokrat Parti Ocakları'nın İstanbul'da fakir çocuklara ve kimsesizlere eşya dağıttığı, Cumhuriyet Halk Parti'nin ise Kayseri'nin bir kazasında seçim propagandası olarak kol saati dağıttığı iddia edilmiştir. **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1954; **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1954.

¹²⁵⁸ **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1954; **Yeni Ulus**, 27 Nisan 1954.

¹²⁵⁹ **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1954.

¹²⁶⁰ **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1954.

Ajansı saatte bir seçim sonuçlarını ilan etmeye başlamış ve ertesi gün, yani 3 Mayıs'ta, tüm illerde sayım sona ermiştir. Resmi olmayan sonuçlara göre TBMM'deki 541 sandalyenin 504'ünü Demokrat Parti, 31'ini Cumhuriyet Halk Partisi, 5'ini Cumhuriyetçi Millet Partisi, 1'ini de bağımsız aday kazanmıştır.¹²⁶¹

Katılım oranı yüzde 88,63 olan ve liste usulü çoğunluk sistemine göre yapılan 2 Mayıs 1954 genel seçiminin sonuç tablosu şu şekildedir:

2 Mayıs 1954 Genel Seçimi Sonuçları

	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Mv. Sayısı	Temsil Oranı
Demokrat Parti	5.313.659	58,42	503 ¹²⁶²	93
Cumhuriyet Halk Partisi	3.193.471	35,11	31	5,7
Cumhuriyetçi Millet Partisi	480.249	5,28	5	0,9
Türkiye Köylü Partisi	50.935	0,56	-	-
Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi	910	0,0	-	-
Bağımsız	56.393	0,62	2 ¹²⁶³	0,4
TOPLAM	9.095.617	100	541	100

Cumhuriyet, 23 Mayıs 1954

Tabloda da görüldüğü üzere oyların yüzde 58,42'sini alan Demokrat Parti, seçim sisteminin etkisiyle TBMM'deki sandalyelerin yüzde 93'ünü elde etmiş; yüzde 35,11 oy alan Cumhuriyet Halk Partisi'nin sandalye oranı ise yüzde 5,7 olmuştur. Bu tablo, söz konusu dönemde uygulanan ve adil sonuçlar doğurmayan Liste Usulü Çoğunluk Sistemi'nin bir sonucudur. Böylelikle Cumhuriyet Halk Partisi, 1950'den önce benimsediği ve yürürlüğe soktuğu seçim sisteminin kurbanı olmuş ve ağır bir

¹²⁶¹ Zafer, 5 Mayıs 1954.

¹²⁶² Ancak siyasi partilerin meclise gönderdikleri milletvekili sayıları, iki seçim çevresinden birden seçilen milletvekilleri ile parti listesinden aday gösterilip seçilen bağımsızlar nedeniyle, yukarıda verilen ve seçim sonuçlarına göre belirlenmiş rakamlardan farklı olmuştur. Demokrat Parti kurucuları iki seçim çevresinden birden aday gösterilmiş ve seçilmişlerdir. Bu milletvekilleri ve tercih ettikleri iller şu şekildedir: İstanbul ve Bursa'dan seçilen Celal Bayar İstanbul'u, İçel ve Kayseri'den seçilen Refik Koraltan İçel'i, İstanbul ve Zonguldak'tan seçilen Fuat Köprülü İstanbul'u, Aydın ve İstanbul'dan seçilen Adnan Menderes ise İstanbul'u tercih etmiştir. Bu durumda 503 olan Demokrat Parti milletvekili sayısı 499'a düşmüştür. Tuncer, **1954 Seçimleri**, s. 105.

¹²⁶³ Demokrat Parti listesinde bağımsız aday olarak yer alıp, seçimi kazanan 11 milletvekili vardır. Bunlar: Ali Fuat Cebesoy(İstanbul), Behçet Uz(İzmir), Cavit Oral(Seyhan), Hamdullah Suphi Tanrıöver(İstanbul), Hikmet Bayur(Manisa), İhsan Hamid Tiğrel (Diyarbakır), Lütfi Kırdar(İstanbul), Nadir Nadi(İstanbul), Nuri Demirağ(Sivas), Selahattin Sönmez(Konya) ve Sadettin Ertur(Niğde). Tuncer, **1954 Seçimleri**, s. 105.

mağlubiyyetle ikinci kez bedel ödemiştir.¹²⁶⁴ Hatta bundan dolayı Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezi'nde ikilik olduğu, Parti Meclisinden ve taşra teşkilatından bazı üyelerin İnönü ile Nihat Erim'i istifaya davet edeceklerine dair söylentiler çıkmış, ancak bunlar önce Yeni Ulus gazetesi, sonra da bizzat İnönü tarafından yalanlanmıştır.¹²⁶⁵

10. Dönem TBMM 14 Mayıs 1954'te toplanarak çalışmalarına başlamıştır. Meclisin en yaşlı üyesi olan Ali Fuat Cebesoy'un başkanlığında açılan ilk oturumda, İçel milletvekili Refik Koraltan ittifakla Meclis Başkanlığına, 513 milletvekilinin 486'sının oyunu alan Celal Bayar da Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Bu gelişmeden sonra da Celal Bayar, yeni kabineyi kurmakla Adnan Menderes'i görevlendirmiş ve yeni dönem resmen başlamıştır.¹²⁶⁶

¹²⁶⁴ Tuncer, **1954 Seçimleri**, s. 147. Siyasi Partilerin il bazında aldıkları oy oranları için bkz. Güvenç-Kirmanoglu, **a.g.e.**, s. 34-39.

¹²⁶⁵ İnönü partiden ayrılacağına dair yapılan yayınlara cevaben Dünya gazetesine verdiği beyanatta, Cumhuriyet Halk Partisi merkez ve teşkilatında birlik olduğunu, parti içi ihtilafa dair yayınların doğru olmadığını açıklamıştır. **Yeni Ulus**, 5 Mayıs 1954; **Yeni Ulus**, 7 Mayıs 1954; Erdemir, **Muhalefette İsmet İnönü(1950-1956)**, s. 291.

¹²⁶⁶ Koraltan, 489 oyla Meclis Başkanlığına seçilirken, Cumhurbaşkanlığı seçiminde 27 milletvekili çekimser oy kullanmıştır. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 10, Cilt: 1, s. 5-8.

3.2. 1957 Genel Seçimi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandaları

Demokrat Parti 1954 genel seçiminde muhalefetle arasındaki oy ve temsil oranları farklarını rekor denilebilecek bir düzeye çıkararak, yeni döneme oldukça güçlü girmiştir. Bu arada aldığı oy oranının etkisiyle ve Türk toplumunu arkasına aldığı düşüncesiyle gün geçtikçe otoriterleşmeye başlayan Demokrat Parti, muhalif kesimlerin etkisini kırma yönünde düzenlemeler de yapmıştır. Bunun etkisiyle söz konusu yıllar, Adnan Menderes'in gün geçtikçe hırçınlaşarak muhalif kesimlere karşı tahammülsüzleştiği, dolayısıyla demokrasinin günden güne zayıfladığı yıllar olmuştur. Genel seçimde oy kaybı yaşayan ve Meclisteki temsil oranı oldukça düşük kalan Cumhuriyet Halk Partisi ise kendi içinde birtakım çekişmelere sahne olmaya başlamıştır. Türkiye'nin 1957 genel seçiminden sonra 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'ne doğru sürüklendiği yönünde bir genel kabul olmasına rağmen askeri müdahaleye giden sürecin temellerini, 1954-1957 yılları arasındaki uygulamalarda ve bu uygulamaların toplumun çeşitli kesimlerinde yarattığı rahatsızlıkta aramak daha doğru olacaktır.

3.2.1. Seçim Öncesindeki Ortam ve Önemli Gelişmeler

1954 genel seçimini büyük çoğunlukla kazanan Demokrat Parti gün geçtikçe otoriterleşmeye ve muhalif kesimleri etkisiz hale getirmeye başlamıştır.¹²⁶⁷ 1954-1957 yılları arasında bu çerçevede yaşanan önemli gelişmelerin ilki; 21 Haziran 1954'te Emekli Sandığı Kanunu'nda yapılan değişikliktir. 1950'den önce devlet memurları otuz hizmet yılını doldurduktan sonra emekliye sevk edilebiliyor, ancak buna itiraz da edebiliyorlardı. Bu arada 1954 seçimine kadar Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyeleri ile öğretim üyeleri bunun dışında tutulmuş ve 65 yaşından önce emekli edilmemiştir.¹²⁶⁸ Ancak özellikle Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1954 genel seçimi sırasında memurların çoğunun muhalefete destek olduğunu savunarak, bunların tasfiye edilmesi gerektiğini düşünmüştür.¹²⁶⁹ Bunun üzerine 21 Haziran 1954'te

¹²⁶⁷ Albayrak, **a.g.e.**, s. 266.

¹²⁶⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s. 116.

¹²⁶⁹ Aslında Memurlar, hâkimler ve savcılar hakkında çeşitli önlemlerin alınacağına dair söylentiler, seçimden hemen sonra başlamıştır. Buna karşılık Cumhuriyet Halk Partisi, bakanlık emrine alma ya da işten çıkarma kararlarının sadece muhalif partilerden adaylığını koyan hâkim, savcı ve memurlara uygulandığını, Demokrat Parti'den aday olup kazanamayan memurlar hakkında bu tip işlemler yapıl-

çıkarılan “Emekli Sandığı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun” ile hem Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyeleri ile öğretim üyelerinin emeklilik yaş haddi 60’a indirilmiş hem de bu kişilerin 25 hizmet yılını doldurduktan sonra kurumları tarafından gerek görülmesi durumunda resen emekli edilebilmeleri öngörülmüştür.¹²⁷⁰ Böylece iktidar, yüksek yargı organlarında ve üniversitelerde tasfiye yapma olanağını elde etmiştir. Öyle ki, hükümet söz konusu antidemokratik yasal düzenlemeye dayanarak düşüncelerinden ve eylemlerinden hoşnut olmadığı kişileri tasfiye edebilecekti.¹²⁷¹ Böylece iktidar, muhalefetin “tasfiye kanunu” olarak isimlendirdiği bu yasal düzenlemeyle, otoriterleşme yolunda ilk adımı atmıştır. Dahası, iktidara geniş yetkiler tanıyan bu yasal düzenleme üniversitenin özerkliği ve yargının bağımsızlığı ilkelerinin zedelenmesine neden olmuştur.

Demokrat Parti’nin otoriterleşme yolunda attığı ikinci adım da kısa bir süre sonra gelmiştir. Seçim kanununda yapılan düzenlemeyle, 5545 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu’nda bazı maddelerin değiştirilmesinin yanı sıra 45 ve 46. maddelerin kaldırılması öngörülmüştür. 30 Haziran 1954’te TBMM’de görüşülerek kabul edilen “5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu’nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun” ile yapılan değişiklikler şu şekildedir: 35. maddeye göre herhangi bir siyasi partinin listesinde yer alan bir aday, yazılı izin verirse diğer bir siyasi parti listesinden de aday gösterilebilmekteydi. Bu maddede yapılan değişikliğe göre, herhangi bir siyasi partinin listesinde yer alan bir adayın, diğer siyasi partilerce aday gösterilmesi veya bağımsız aday olması yasaklanmıştır. Ayrıca aday olmak için herhangi bir siyasi partiye başvuru yapıp, o siyasi partinin listesinde herhangi bir sebeple yer alamayan kimse, o seçimde hiçbir seçim çevresinde, bir siyasi partiden veya bağımsız olarak adaylığını koyamayacaktır.¹²⁷² Siyasi partilerin ortak liste halinde aday göstermeleri yasaklanmıştır. Siyasi partiler tarafından gösterilen adaylardan, siyasi parti adayları ile bağımsız adaylardan veya sadece

madığını belirtiyor ve amacın muhalefet partilerinden aday olmak isteyenlere gözdağı vermek olduğunu iddia ediyordu. **Yeni Ulus**, 8 Mayıs 1954; Burçak, **a.g.e.**, s. 223.

¹²⁷⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Cilt: 1, s. 217-255.

¹²⁷¹ Erol Tuncer, **1957 Seçimleri**, TESAV Yay., Ankara, 2012, s. 14.

¹²⁷² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Cilt: 1, s. 327-328, 336. Böylece Demokrat Parti listesinden aday olup da müracaatı kabul edilmeyen, yoklamalarda kazanamayan ya da merkezce veto edilerek listeye giremeyen aday adayları, ne muhalefet partilerinden ne de bağımsız olarak aday olabileceklerdi. Bu maddeyle Çanakkale aday yoklamaları sırasında yaşanan Muammer Baykan ve Halim Alyot olaylarına gönderme yapılıyor, teşkilat ve adayların genel merkezin kararlarına boyun eğmesi için önlem alınmış oluyordu. Toker, **DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, s. 35-36.

bağımsız adaylardan oluşturulmuş basılı oy pusulaları geçerli sayılmayacak.¹²⁷³ Seçim Kanunu'na göre görevlerinden ayrılmadan aday olabilen kamu görevlileri, bundan sonra aday olabilmek için seçimlerin başlangıcından altı ay önce istifa etmek zorundadır. Erken seçim yapılması halindeyse, bu süre seçimin yenilenmesi kararının alınmasından itibaren yedi gün olarak belirlenmiştir.¹²⁷⁴ Seçim zamanlarında siyasi partilere radyodan yararlanma hakkını tanıyan 45. ve 46. maddeler de kaldırılmıştır.¹²⁷⁵

Yargıyı ve üniversiteyi denetim altına alan Demokrat Parti, seçim kanununda yaptığı bu değişikliklerle de hem memurların milletvekili adaylığı konusunda önlem almış, hem muhalif partilerin seçimlerde ortak liste oluşturma ihtimalini ortadan kaldırmış, hem de siyasi partilerin radyo aracılığıyla propaganda yapma haklarını elinden almıştır.

Aynı gün, yani 30 Haziran 1954 günü, Demokrat Parti iktidarı ilginç bir girişime daha imza atmıştır. Buna göre, 1954 genel seçiminde Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin seçim kazandığı tek il olan Kırşehir, il olmaktan çıkarılmış ve ilçeye dönüştürülmüştür. Tasarının gerekçesinde, Nevşehir'in her alanda geliştiği, mevcut taksimin bu gelişime uygun olarak düzenlenmesi gerektiği belirtilmiş ve bunu sağlamak için Kırşehir'in bazı kazalarının Nevşehir'e bağlanmasının gereği üzerinde durulmuştur.¹²⁷⁶ Oysa Kırşehir'in, tasarının gerekçesinde belirtilen koşullar nedeniyle değil, seçim sonuçlarına bağlı olarak, yani siyasi nedenlerle cezalandırıldığı apaçık ortadadır.

İlk günlerden itibaren iktidar ile muhalefeti karşı karşıya getiren bu gelişmelerin yaşanması, yeni dönemde de partiler arası ilişkilerin sağlıklı bir zeminde yürümeyeceğinin sinyallerini vermiştir. Demokrat Parti'nin muhalif kesimlere karşı gün geçtikçe daha sert önlemler aldığı bu ortamda Cumhuriyet Halk Partisi de kendi içinde önemli sorunlar yaşamaktadır. Özellikle 1954 genel seçiminin kaybedilmesi parti

¹²⁷³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Cilt: 1, s. 340-341. Böylece okuma yazma bilmeyen geniş seçmen kitlesinin karma liste hazırlatma hakkı elinden alınmıştır. Tuncer, **1957 Seçimleri**, s. 15.

¹²⁷⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Cilt: 1, s. 328-336. Bu maddenin muhaliflerin aleyhinde işleyeceği açıktır. Çünkü iktidar adayı olan bir memur, seçilmemesi durumunda görevine tekrar döneceğini bilecek, ancak muhalefetten aday olmak isteyen bir devlet memuru, seçimi kazanmadığı takdirde işsiz kalabileceğini düşünecek ve aday olmaktan çekinecekti. Eroğul, **a.g.e.**, 115.

¹²⁷⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Cilt: 1, s. 342.

¹²⁷⁶ "Kırşehir Vilayetinin Kaldırılmasına ve Nevşehir Kazasında Nevşehir Adıyla Yeniden Bir Vilayet Kurulmasına Dair Kanun" **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Cilt: 1, s. 342-361.

içi dengeleri bozmuştur. Seçimin kaybedilmesinin nedeni birtakım suçlular aranmış ve herkes kendine göre bir suçlu ve sorumlu belirlemiştir. Yukarıda değinildiği gibi parti içindeki bu anlaşmazlık seçimden hemen sonra kendini hissettirmiş, hatta parti teşkilatının İnönü'nün istifa etmesini isteyeceği yönünde şayiayalar da dolaşmış, ancak İnönü, yaptığı açıklamayla bunu yalanlamıştır. İşte böyle bir ortamda 26 Temmuz 1954'te toplanan Cumhuriyet Halk Partisi 11. Büyük Kurultayı 30 Temmuz'a kadar devam etmiştir. İnönü'nün açış konuşmasıyla başlayan kurultayda¹²⁷⁷ parti tüzüğünde de birtakım değişiklikler yapılmıştır. Tüzükte yapılan değişiklikler şu şekildedir: Parti Genel Başkanı Kurultay tarafından gizli oyla ve üyesinin salt çoğunluğu ile seçilir. Boşalma halinde, yenisi seçilmek üzere, Kurultay Merkez İdare Kurulu tarafından hemen toplantıya çağrılır.¹²⁷⁸ Parti Meclisi; Genel Başkan ve Genel Sekreter ile Kurultay tarafından seçilecek 30 üyeden oluşacak.¹²⁷⁹ Genel İdare Kurulu'nun adı Merkez İdare Kurulu olarak değiştirilecek ve bu kurul, Parti Meclisi'nden seçilecek 5 üye ile Genel Sekreter'in seçeceği 2 Genel Sekreter Yardımcısı'ndan oluşacak. Kurula da Genel Sekreter başkanlık edecektir.¹²⁸⁰

Böylece Parti Meclisine ve Genel Sekretere önemli yetkiler verilmiştir.¹²⁸¹ Bu arada yapılan seçimlerde Kasım Gülek yine genel sekreterliğe seçilirken, Turgut Göle ve Mustafa Nuri Okçuoğlu da genel sekreter yardımcılıklarına seçilmiş ve kurultay çalışmalarını tamamlayarak dağılmıştır.¹²⁸²

Dönemin önemli gelişmelerinden biri de 1954 ve 1955'te yapılan yerel seçimlerdir. Demokrat Parti'nin genel seçim sonrasında çıkardığı yasalar nedeniyle

¹²⁷⁷ İnönü açış konuşmasında, 1954 genel seçiminin sonuçlarını değerlendirmiş ve seçim sisteminde nisbi temsile geçilmesinin, iki meclisli parlamenter sisteme geçilmesi, anayasa mahkemesinin kurulmasının gerekliliği, yargı mensuplarının teminatı, üniversite özerkliği ve iktidarın seçimden hemen sonra çıkardığı kanunların demokrasiye aykırı olduğu gibi konular üzerinde durmuştur. **Halkçı**, 27 Temmuz 1954; Bila, **a.g.e.**, s. 284-285

¹²⁷⁸ Hakkı Uyar, **1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme**, TÜSES, İstanbul, 2000, s. 7-8, 14.

¹²⁷⁹ Hatırlanacağı üzere, 1951'de toplanan kurultayda örgütün parti yönetimindeki etkinliğini arttırmak amacıyla il temsilcilerinin de Parti Meclisi'nde yer almaları öngörülmüştü. Ancak söz konusu düzenlemeyle il temsilcilerinin Parti Meclisi'ne katılması ilkesinden vazgeçilmiştir. Giritlioğlu, **a.g.e.**, Cilt:1, s. 316; Uyar, **1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme**, s. 17.

¹²⁸⁰ Tuncer, **1957 Seçimleri**, s. 19.

¹²⁸¹ Bila, **a.g.e.**, s. 285.

¹²⁸² Giritlioğlu, **a.g.e.**, Cilt:1, s. 317.

siyasi ortamın günden güne gerildiği ve partiler arası ilişkilerin tıkanıdığı bir ortamda gündeme gelen yerel seçimlere muhalefet partileri kısmen katılmıştır.¹²⁸³

1955 yılı oldukça önemli gelişmelere sahne olmuştur. Öyle ki, Demokrat Parti'nin muhalif kesimler üzerindeki baskıyı yoğunlaştırdığı, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Kasım Gülek'in tutuklandığı,¹²⁸⁴ gazetelerin kapatıldığı, gazetecilerin de tutuklandığı bir ortam söz konusudur.¹²⁸⁵ Bu arada Demokrat Parti mensupları arasında da parti yönetiminin otoriterleşmesinin etkisiyle birtakım fikir ayrılıkları yaşanmaya başlamıştır. Aslında Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950'den itibaren parti içi muhalefet her zaman var olmuş,¹²⁸⁶ fakat uzun bir süre bu durum ciddi bir düzeye ulaşmamıştır. 1954 genel seçiminden sonra parti içi muhalefetin belirginleşmesine neden olarak gösterilebilecek önemli gelişmelerin ilki, Demokrat Parti'nin ilk dört yıl içinde uyguladığı ekonomi politikalarının olumsuz sonuçlarının görülmeye başlamasıdır. Bilindiği üzere Temmuz 1954'ten itibaren yükselmeye başlayan fiyatlar ve enflasyon ile birlikte mal kıtlığı baş göstermiş ve karaborsacılık yaygınlaşmıştır. Demokrat Parti de bu olumsuz gidişat karşısında, döviz kontrolü uygulamalarına gitmiş, hatta dış ticaretteki liberal uygulamalardan vazgeçmeye başlamış,¹²⁸⁷ ancak alınan önlemlere rağmen, büyümekte olan kriz önlememiştir. Bu arada 1950-1954 yıllarında, tarım sektöründe yaşanan refahın kaynağının, üretim olmadığı, ekili alanların artması ve iyi hava koşulları olduğu kamuoyunda anlaşılma-

¹²⁸³ 7 Kasım 1954'te yapılan Muhtarlık seçimlerine sadece Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi katılırken Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Türkiye Köylü Partisi katılmamıştır. Seçim sonucunda da Demokrat Parti 26.669, Cumhuriyet Halk Partisi ise 5.688 muhtarlık kazanmıştır. Yine 1954'te yapılması gereken Belediye ve İl Genel Meclis seçimleri ise 1955 yılına ertelenmiştir. 25 Eylül 1955 İl Genel Meclisi ve 13 Kasım 1955'te yapılan Belediye seçimlerine Cumhuriyet Halk Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi bu seçimlere katılmazken, Demokrat Parti, Türkiye Köylü Partisi ve Millî Kalkınma Partisi bu seçimlere katılmıştır. Tuncer, **1957 Seçimleri**, 21, 23, 27; Giritlioğlu, **a.g.e.**, Cilt:1, s. 318-319; Albayrak, **a.g.e.**, s. 269, 273.

¹²⁸⁴ 11 Ağustos 1955'te Karadeniz gezisine çıkan Kasım Gülek, gazetecilerle yaptığı basın toplantısındaki söylemi dolayısıyla Sinop'ta tutuklanarak polis gözetiminde İstanbul'a gönderilmiştir. Bundan dolayı Karadeniz gezisi yarım kalan Gülek, 16 Ağustos'ta çıkarıldığı mahkeme tarafından serbest bırakılmıştır. Ancak aradan yaklaşık bir yıl geçtikten sonra 1956 yazında Rize'de esnafla bir araya gelen Gülek'in, dükkân sahiplerinin elini sıkması, gösteri yürüyüşü sayılarak 6 ay hapse mahkûm edilecektir. Erer, **On Yıllık Mücadelesi**, s. 253-254; Sina Akşin, *Siyasal Tarih (1950-1960)*, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1 (1908-1980)**, (Haz. Sina Akşin vd.), Milliyet Kitaplığı, İstanbul, s. 217.

¹²⁸⁵ Basın üzerindeki hükümet denetimini arttırmak için Basın Kanunu'nda 1954 ve 1956'da yapılan değişikliklerle gazetelere yayın yasağının getirilmesi, gazetecilerin tutuklanması (Hüseyin Cahit Yalçın, Metin Toker, Şinasi Nahit, Bedii Faik Enik gibi gazeteciler bu dönemde tutuklanmıştır) ve dönemin en çarpıcı gelişmeleridir. Bkz. Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s. 335-337.

¹²⁸⁶ Mustafa Albayrak, "Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasal Tarihindeki Yeri ve Önemi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XXIV, Temmuz 2008, Sayı: 71, s. 348.

¹²⁸⁷ **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1954.

ya başlamıştır. Hatta Türkiye, 1954 yılında tarım alanındaki üretimde düşüş yaşanmasından dolayı ABD’den buğday ithal etmek zorunda kalmıştır.¹²⁸⁸

Ekonomik alanda yaşanan bu olumsuzlukların gündemi belirlediği bir ortamda, bazı bakanların yolsuzluk yaptıklarına dair söylentilerin yayılması, iktidarın basın organlarında da sert bir dille eleştirilmesine neden olmuştur. Başbakan Menderes de basını ve eleştiri odaklarını susturmayı önlem olarak görmüş basının ispat hakkını kaldıran yasayı tekrar gündeme getirmiştir.¹²⁸⁹ Bu gelişme üzerine Adnan Menderes’e muhalif oldukları bilinen Demokrat Partili 11 milletvekili,¹²⁹⁰ 2 Mayıs 1955’te TBMM’ye verdikleri bir önergeyle Yargıtay’ın 16 Mart 1949 tarihli “Tevhid-i İctihad Kararı”nın kaldırılarak, basına ispat hakkı tanıyacak bir madde eklenmesini istemiştir.¹²⁹¹ “İspatçılar” olarak da bilinen bu milletvekillerine göre, basına ispat hakkı verilmediği sürece Bakan, yargıç ve devlet memuru gibi kamu görevlileri kuşku altında kalacaklardı. Bütün gözlerin Demokrat Parti yönetimine çevrildiği bugünlerde muhalif milletvekillerinin sayısı da artmaya başlamış ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Ürgüplü ve Sabahattin Çıracıoğlu da ispatçılara katıldıklarını ilan etmişlerdir. Başka katılımların da yaşanmasıyla birlikte sayıları 19’a yükselen ispatçılara karşı Adnan Menderes oldukça sert bir tavır sergilerken, araya bazı milletvekillerinin girmesine rağmen herhangi bir sonuç alınamamış ve muhalif milletvekilleri önerilerini geri çekmemiştir.¹²⁹²

Tüm bu gelişmelerden sonra Demokrat Parti Haysiyet Divanı, 15 Ekim 1955’te muhaliflerin dokuzunu ihraç edince on iki milletvekili daha partiden istifa ettiklerini açıklamıştır.¹²⁹³ Böylece yeni partinin kurulmasına giden süreç iyice hız-

¹²⁸⁸ Ekim 1954’te ise yabancı havayolları, Türk lirası olarak ödenen biletlerin bedellerini %25 artırmıştır ki, bu durum Türk lirasının gayri resmi bir şekilde devalüasyona uğraması olarak kabul edilmektedir. Diren Çakmak, “*Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)*”, *Akademik Bakış*, Cilt 2, Sayı 3, Kış 2008, s. 157.

¹²⁸⁹ Çakmak, *a.g.m.*, s. 159.

¹²⁹⁰ Söz konusu milletvekilleri şunlardır: Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, Seyfi Kurtbek, Kasım Küfrevi, Turan Güneş, Şeref Kamil Mengü, Ekrem Alican, Raif Aybar, Muhlis Bayramoğlu, Mustafa Ekinci ve İbrahim Öktem. Albayrak, *a.g.m.*, s. 348.

¹²⁹¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Cilt: 11, s. 526.

¹²⁹² Albayrak, *a.g.m.*, s. 351.

¹²⁹³ İhraç edilenler: Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Sabahattin Çıracıoğlu, Zeyyat Ebuzziya, Behçet Kayaalp, Muzaffer Timur, İsmail H. Akyüz, Safaeddin Karanakçı ve Ragıp Karaosmanoğlu. İstifa edenler: Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, İbrahim Öktem, Raif Aybar, Şeref Kamil Mengü, Muhlis Bayramoğlu, Ekrem Alican, Turan Güneş, Mustafa Ekinci, Kasım Küfrevi, Feridun Ergin ve Şekip İnal. Bkz. Albayrak, *a.g.m.*, s. 353.

lanmış ve 19 Aralık 1955'te Fevzi Lütü Karaosmanoğlu başkanlığında Hürriyet Partisi kurulmuştur.¹²⁹⁴

Dönemin önemli gelişmelerinden biri de Kıbrıs sorununun gündeme gelmesi ve 6-7 Olayları'nın yaşanmasıdır. Türkiye ile Yunanistan arasındaki dostluk ilişkilerinin devam ettiği bir ortamda iktidara gelen Demokrat Parti, ilişkilerin bu şekilde devam etmesi yönünde çaba harcamış ve iki ülkenin 1952'de NATO'ya kabul edilmesinden sonra gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretlerle ikili ilişkiler daha da gelişmiştir.¹²⁹⁵ Hatta iki devlet arasındaki bu yakınlaşma, Balkanlar'da yeni bir ittifak doğmasını sağlamış, gerçekleşen temaslar sonucunda da 25 Şubat 1953'te Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Ankara'da üçlü bir Balkan Paketi imzalanmıştır.¹²⁹⁶

İlişkilerin olumlu bir şekilde devam ettiği bu sıralarda İngiltere'nin, kontrolünde bulunan Kıbrıs'tan çekilmesi söz konusu olunca Kıbrıs adasının kime bırakılacağı sorunu patlak vermiş ve ilişkiler bozulmaya yüz tutmuştur. Yunanistan ile iyi komşuluk ilişkilerini devam ettirmek isteyen Demokrat Parti, her ne kadar Kıbrıs sorunu diye bir sorun olmadığını vurgulamaya çalışmışsa da Yunanistan'ın, adanın Rumlara bırakılması konusunda ısrarcı olması ve bunu sürekli gündeme taşıması sonucunda iki devlet arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmiştir.¹²⁹⁷

Demokrat Parti'nin bir süre göz ardı ettiği Kıbrıs sorunu, Rumların adada gösteriler yaparak Yunanistan'a katılma konusunda karışıklıklar çıkarması, ENOSİS

¹²⁹⁴ Hürriyet Partisi'nin kuruluş tüzüğünde, Parti'nin amacı, "Cumhuriyet kanunları dairesinde çalışarak programda yazılı esasları vatandaşlara benimsetmek ve bu yoldan memlekete hizmet etmek" olarak belirtilmiştir. Parti, bu amaca, liberal demokratik ilkelerle ulaşılabileceğini savunmuş ve tüzüğünde şu görüşe yer vermiştir: "Vatandaşın emniyet ve huzurunu sağlamanın temel yolu demokratik rejimi tesisi etmektir. Kurulacak olan bu yapı ile her türlü siyasi ve içtimai korkudan azade müstakar bir cemiyet vücuda getirilecektir." Hürriyet Partisi, anayasayı, demokratik rejimin güvencesi olarak görmüş ve anayasayı demokratikleştirecek siyasal kurumun, TBMM olduğunu savunmuştur. Türkiye'nin ihtiyaçları bakımından, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Seçim Kurulu gibi yeni kurumların kurulmasını önermiştir. Parti, devlet kurumlarının uyum içinde çalışabilmesi için ve siyasilerin şahsi istibdada ilerlemelerine karşı önlem olarak, çeşitli fren mekanizmalarının anayasada yer alması gerekliliğini öne sürmüştür. Fren mekanizmaları Parti programında şöyle sıralanmıştır: "Nispi temsile dayalı yeni bir seçim sistemi, iki meclisli parlamenter sistem, Cumhurbaşkanının partiler üstü bir konuma getirilmesinin sağlanması, siyasi partilerin anayasal güvenceye kavuşturulması, kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir anayasa mahkemesinin kurulması, yargı bağımsızlığını ve yargıç güvencesini sağlayan hükümlerin anayasada yer alması ve Yüksek Hâkimlik Şurasının kurulması." **Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Parti Programı**, Örnek Matbaası, Ankara, 1956, s.1, 65; Çakmak, *a.g.m.*, s. 163.

¹²⁹⁵ Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası (1919–1980) Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, (Ed. Baskın Oran), Cilt: 1, İletişim Yay., İstanbul, 2001, s. 587.

¹²⁹⁶ Fırat, *a.g.m.*, s. 589.

¹²⁹⁷ Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Metu Press, Ankara, 2001, s. 104.

seslerinin iyice yükselmesi ve en son Yunanistan'ın Mayıs 1954'te İngiltere'den Ağustos ayına kadar adayı kendilerine teslim etmesini istemesi üzerine gerilim iyice tırmanmaya başlamıştır. Hatta Yunanistan, adanın kendisine teslim edilmemesi halinde bu durumu uluslararası bir sorun haline getirerek Birleşmiş Milletlere taşıyacağını ilan etmiştir. İngiltere'nin bu teze yanaşmaması üzerine Yunanistan, 16 Ağustos 1954'te Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması için Birleşmiş Milletler'e başvuruda bulunmuş, böylece uluslararası bir soruna dönüşen Kıbrıs, Birleşmiş Milletler tarafından ele alınmış ve Yunan istekleri reddedilmiştir.¹²⁹⁸

Kıbrıs sorununun nasıl çözüleceği konusunda, tarafların anlaşamaması üzerine İngiltere araya girerek, Türkiye ve Yunanistan'a, Londra'da üçlü bir konferans toplamak üzere çağrı yapmıştır. 29 Ağustos 1955'te toplanan Londra Konferansı'nda Türkiye'yi temsil eden Dışişleri Bakanı vekili Fatin Rüştü Zorlu, adadaki Türk varlığına, adanın Türkiye ile tarihsel ekonomik ve kültürel bağlarına değindikten sonra Türkiye açısından stratejik önemini belirtmiş ve Türkiye'ye bırakılmasını savunmuştur. İngiltere temsilcisi Macmillan da tam aksi yöndeki Yunan görüşlerini ileri sürmüş ve görüşmeler çıkmaza girmiştir. Görüşmelerin tıkandığı bu sırada Türkiye'de Rumlara yönelik 6-7 Eylül Olayları'nın yaşanması üzerine müzakereler herhangi bir sonuç alınmadan sona ermiştir.¹²⁹⁹

6-7 Eylül Olayları, ispat hakkı ve bazı bakanlar hakkındaki yolsuzluk iddiaları gibi gelişmeler basının ve muhalefet partilerinin de tepkisini çektiği siyasi or-

¹²⁹⁸ Bu gelişme üzerine adada ENOSİS taraftarı Başpiskopos Makarios'un kışkırtmalarıyla Türk yerleşiklere yönelik kanlı saldırılar düzenlenmeye başlanmıştır. Bunun üzerine Türk kamuoyu da adanın Yunanistan'a verilme ihtimaline karşı harekete geçmiş, özellikle de öğrenci dernekleri aracılığıyla çeşitli gösteriler yapılmış ve bu gösterilerde "*Ya ilhak ya ölüm* ve *Ya taksim ya ölüm*" sloganları ön plana çıkmıştır. Hatta "*Kıbrıs Türk'tür*" isminde bir dernek de kurulmuştur. Bu arada iktidar da Kıbrıs sorununu gündemine almış ve Başbakan Adnan Menderes'in talimatıyla Fatin Rüştü Zorlu başkanlığında bu işle ilgilenmek üzere bir Kıbrıs Komisyonu oluşturulmuştur. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yay., İstanbul, 2007, s.529-530; Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt: 3, s. 211-216; Bağcı, **a.g.e.**, s. 109-110.

¹²⁹⁹ 6 Eylül 1955 günü, İstanbul gazetelerinden birinde Yunanlıların Atatürk'ün Selanik'te doğduğu eve bomba attıkları yönünde haber yayımlanınca, İstanbul Rumlarına ve Yunanistan temsilcilerine karşı geniş bir halk hareketine girişilmiş ve Rumların evleri ile iş yerleri tahrip edilmiş, mezarlık ve kiliseleri yağmalanmıştır. Bu sıralarda İzmir'de de benzer olaylar yaşanmış ve İstanbul, İzmir ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sonuçta ordu birliklerince olaylar bastırılmışsa da Türkiye, dış politika açısından bu olaylardan kaynaklı ağır bir yara almıştır. Olaylar sırasında İstanbul'da yaşanan saldırılara ve yağmalamaya tanık olan Ortaylı, bu olayları Türkiye açısından Güz Sancısı başlığı altında değerlendirerek Türkiye'nin bugüne kadar uluslararası arenada 6-7 Eylül yağmasının töhmeti altında olduğunu ifade etmektedir. İlber Ortaylı, **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Timaş Yay., İstanbul, 2010, s. 105-110. Ayrıca bkz. Çavdar, **a.g.e.**, Cilt: 2, s. 52-56; Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt: 3, s. 190-201.

tamda iktidara yönelik eleştiriler sertleşmiş, iktidar da buna karşılık olarak muhalif kesimleri kısıtlayıcı birtakım yeni önlemler almaya başlamıştır.

Demokrat Parti'nin 1956 yılında partiler arası ilişkileri çıkmaza sokan anti-demokratik uygulamalarının ilki, 27 Haziran'da TBMM'de görüşülerek kabul edilen "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu"dur. Büyük tartışmalara ve muhalif milletvekillerinin Meclisi terk etmesine neden olan kanuna göre; siyasi partilerin seçim dönemleri haricinde açık hava toplantıları ve gösteri yürüyüşleri yapmalarının yasaklanmasının yanı sıra suç sayılan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması için hedef gözetilmeksizin kolluk güçleri tarafından ateş edilmesi de hükme bağlanmıştır.¹³⁰⁰ Toplanma hakkını büyük ölçüde kısıtlayan bu kanun muhalefetin büyük tepkisini çekmiş ve muhalif partiler 11 Temmuz'a kadar Meclis toplantılarını boykot etmiştir.

Demokrasi söylemini ön planda tutmanın yanı sıra antidemokratik yasaları kaldırma vaadiyle iktidara gelen ve 1954 genel seçiminden güçlenerek çıkan Demokrat Parti'nin yukarıda aktarılan baskıcı uygulamaları, muhalefet partilerinin birbirlerine yakınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Böylece muhalif partiler, Demokrat Parti'ye karşı ortak bir cephe oluşturarak, yani birleşerek, onu iktidardan uzaklaştırmayı hedeflemiştir.

İlk birleşme çağrısı Cumhuriyet Halk Partisi'nden gelmiştir. 6-9 Nisan 1956 tarihleri arasında toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu, bir tebliğ yayınlarak bütün muhalefet partilerini rejim sorunlarının çözülmesi için işbirliği yapmaya davet etmiştir.¹³⁰¹ Hürriyet Partisi, bu çağrıyı olumlu karşılayarak, 13 Nisan 1956'da

¹³⁰⁰ TBMM'de yaşanan tartışmalar ile 10 kısım ve 23 maddeden oluşan kanun metni için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 10, Cilt 12, s. 520-564, 8-15. Bu gelişmenin yanı sıra 6 Haziran 1956 tarihinde kabul edilerek Basın Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmasını öngören düzenleme ile Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun, derslerde iktidar aleyhinde telkinlerde bulunduğu iddiasıyla Aralık 1956'da Milli Eğitim Bakanlığı emrine alınması da dikkat çeken baskıcı uygulamalar arasındadır. Bireysel bir gelişme gibi görünen Feyzioğlu'nun Bakanlık emrine alınması öğretim üyelerine bir gözdağı olmakla birlikte Demokrat Parti'nin aydınların önemli bir kısmını Cumhuriyet Halk Partisi'ne yakınlaşmasına neden olan bir gelişme olmuştur. Öyle ki, bu gelişmeden sonra Mummer Aksoy, Aydın Yalçın, Münci Kapani, Coşkun Kırca, Şerif Mardin ve Turhan Feyzioğlu birer birer istifa etmiş, hatta Feyzioğlu Cumhuriyet Halk Partisi'ne katılacaktır. Erer, **On Yıllık Mücadelesi**, s. 282; Bila, **a.g.e.**, s. 299-300.

¹³⁰¹ Erer, **On Yıllık Mücadelesi**, s. 274.

Cumhuriyet Halk Partisi ile anlaşmaya varma konusunda ilke kararı alırken, Cumhuriyetçi Millet Partisi söz konusu işbirliğini reddetmiştir.¹³⁰²

Bu gelişmeden sonra belirli bir süre askıya alınan birleşme girişimi, iktidarın antidemokratik düzenlemeleri karşısında tekrar gündeme gelmiştir. Basın Kanunu'nda yapılan değişikliklerden sonra çıkarılan Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na karşı TBMM'de işbirliği yapma kararı alan muhalif partiler, 8 Temmuz'da ortak bir bildiri yayınlamıştır. Muhalif partiler söz konusu bildiriye; iktidarın demokratik rejim karşısındaki tutumunun son dönemde yürürlüğe giren yasal düzenlemeler çerçevesinde gözden geçirildiği, muhalefet partilerinin maruz bırakıldığı zorluklar, üniversite özerkliği, hâkim teminatı ve basın özgürlüğü gibi konuların incelenerek varılan görüş birliğinden kamuoyunun haberdar edilmesinin kendileri için görev olduğunu bildirmişlerdir.¹³⁰³

Bundan sonraki süreçte siyasi partiler arasında yapılan görüşmelere ve yayınlanan bildirilere rağmen iş birliği konusu Şubat 1957'ye kadar gerçekleşmemiştir.¹³⁰⁴ Şubat ayında ise ilginç bir şekilde Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında 'Bahar Havası' ismi verilen yeni bir dönem başlamış, dolayısıyla iktidara karşı kurulması düşünülen işbirliği gündem olmaktan çıkmıştır.¹³⁰⁵ İşin gerçeği hem

¹³⁰² Tuncer, **1957 Seçimleri**, s. 55.

¹³⁰³ Bildiri, Cumhuriyet Halk Partisi adına İsmet İnönü, Cumhuriyetçi Millet Partisi adına Osman Bölükbaşı ve Hürriyet Parti adına Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu imzalarıyla yayınlamıştır. **Ulus**, 9 Temmuz 1956.

¹³⁰⁴ Hürriyet Partisi Genel Başkanı Karaosmanoğlu, 14 Eylül'de yayınladığı bildiriye, muhalif partileri iktidara karşı birleşmeye davet etmiş, ancak Cumhuriyet Halk Partisi bu çağrıyı olumlu karşılamasına rağmen herhangi bir sonuç alınmamıştır. Tokar, **DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, s. 208-214.

¹³⁰⁵ 26 Şubat'ta TBMM'de Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesi görüşülürken söz alan İsmet İnönü, iktidara karşı ılımlı bir tutum alarak; geçmişin geride bırakılacağı ve hükümetin yıpratılmayacağına dair partisi adına güvence verdiği konuşmasında Başbakanı, siyasi konularda meclis müzakeresi açması teklifinde bulunmuştur. İktidara diyalog çağrısı mahiyetinde olan bu konuşmadan sonra kürsüye gelen Adnan Menderes de İnönü'nün nutkunun çok olumlu bulunduğunu ve iktidar olarak muhalefetle fikir alışverişinde bulunmaya hazır olduklarını açıklamıştır. Böylece Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasında bir "Bahar Havası" dönemi başlamıştır. Bu dönemde İnönü ılımlı bir üslup takip etmeye dikkat ederek, rejim temel sorunları olarak özetlediği, siyasi emniyetsizlik, basın kanunu, ispat hakkı, toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu ve üniversite özerkliği gibi özgürlük konuları ile seçim mevzuatı ve hâkim teminatına ilişkin sorunların halledilmesi için hükümeti göreve çağırması ve bu konuda Cumhuriyet Halk Partisi'nin hükümete yardımcı olacağını vurgulamıştır. Sabahat Erdemir (Der.), **Muhalefet'te İsmet İnönü (1956-1959)**, Ekicigil Matb., İstanbul, 1959, s. 41-43, 46-51; Giritlioğlu, **a.g.e.**, Cilt: 1, s. 339; **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1957. 'Bahar Havası'nın ilk günlerinde iktidar ile muhalefet arasındaki yakınlaşma konusunda ılımlı açıklamalar yapan Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi ise ilerleyen günlerde bahar havası aleyhine dönmüşlerdir. Hatta Demokrat Parti'nin iktidar-muhalefet ilişkilerinde muhalefet adına sadece Cumhuriyet Halk Partisi'ni dikkate alması, Cumhuriyet Halk Partisi ile diğer muhalif partiler arasındaki olumlu ilişkileri de olumsuz etkilemiştir. Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi, bir yandan iktidarın kendilerini önemsemez bir tavır

Demokrat Parti'nin hem de Cumhuriyet Halk Partisi'nin 'Bahar Havası'ndan birtakım önemli beklentileri vardır. Demokrat Parti açısından Cumhuriyet Halk Partisi ile yakınlaşmak, seçimleri kazanmak için izlenen bir stratejidir. Ekonomik alanda izlenen politikalardan dolayı ortaya çıkan memnuniyetsizliğe karşı önlem almak isteyen Demokrat Parti, bir yandan Milli Korunma Kanunu'na ağır hükümler koyarak iktidarın halkın menfaatlerini koruduğu izlenimini yaratmak isterken,¹³⁰⁶ bir yandan da basın ve siyasal alanda yaptığı düzenlemelerden dolayı yoğunlaşmış olan eleştirileri azaltacağını ve çalışma alanı daralan muhalefetin seçimlere hazırlanamayacağını hesaplarını yapmıştır. Ancak söz konusu önlemlerin alınmasını takip eden süreçte muhalefet daha hızla gelişmiş ve güç kazanmıştır. Bunun üzerine iktidar muhalefete karşı daha ılımlı bir siyaset gütmeye karar almıştır. Demokrat Parti'nin bu süreçte en büyük endişesi muhalif partilerin işbirliği yapması ve bir koalisyon formülü ile seçimleri kazanması olmuştur. İktidara göre, muhalefet partileri seçimde güç birliği yapmadığı takdirde seçimde mutlak surette Cumhuriyet Halk Partisi'ni yine mağlup edecektir. Yani Demokrat Parti, ancak iktidardan memnun olmayan kesimlerin oyları muhalefet partileri arasında dağılırsa seçimi kazanabilecektir. İşte bu nedenlerle iktidar, Cumhuriyet Halk Partisi'ni diğer muhalif partilerden uzaklaştıracak ılımlı bir iklim yaratmayı hedeflemiştir.¹³⁰⁷

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 'Bahar Havası'nı olumlu karşılamasının nedeni ise yaklaşan genel seçimde parti örgütünün faaliyet ortamını kolaylaştırmak ve iktidarın tek parti dönemi hakkında yaptığı olumsuz propagandanın önüne geçmektir.¹³⁰⁸ Bunun yanında Cumhuriyet Halk Partisi mensupları arasında herhangi bir işbirliğine gerek kalmadan seçimleri tek başına kazanabileceklerine inananların sayısı da az değildir. Bundan dolayı iktidarın Cumhuriyet Halk Partisi'ne sesini duyurma imkânı

almasını eleştirirken, diğer yandan Cumhuriyet Halk Partisi'ne, iktidarın ılımlı politikasına cevap vererek işbirliği girişiminden vazgeçmesi nedeniyle cephe almıştır. **Cumhuriyet**, 16 Mart 1957.

¹³⁰⁶ Aslında iktidar; mal darlıkları, fiyat artışları ve karaborsa ile mücadele etmek için 1954 itibarıyla piyasayı daha iyi kontrol etmeyi hedefleyen önlemler almaya başlamıştır. Hatta bu kapsamda çıkarılan kararnamelerle stokçuluk yapanlara ağır cezalar getirilmiş ve kar hadlerini belirleyen bildirimler yayımlanmıştır. Ancak bu önlemler sonuç getirmeyince piyasaları daha iyi denetlemek ve karaborsacıları cezalandırmak amacıyla, İkinci Dünya Savaşı sırasında uygulanan Milli Korunma Kanunu bazı maddeleri değiştirilip, sertleştirilerek Haziran 1956'da yeniden uygulamaya konulmuştur. Albayrak, **a.g.e.**, s. 355-358.

¹³⁰⁷ Fatma Alev Atayakul, **Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2007, s. 330.

¹³⁰⁸ Toker, **DP Yokuş Aşağı**, s. 232-233.

vermesi gerekmekteydi ve seçim mücadelesini zorlaştıran kanunlar ancak iktidarla iyi ilişkiler kurularak değiştirilebilirdi. Dolayısıyla ‘Bahar Havası’ sayesinde Cumhuriyet Halk Partisi üzerindeki iktidar baskısı azalabilir, parti örgütü seçim döneminde daha rahat hareket edebilirdi.¹³⁰⁹

Ancak Mayıs ayının sonlarına doğru ‘Bahar Havası’nın somut bir sonuç getirmeyeceği yönündeki düşünceler yoğunlaşmaya başlamış ve Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu yayınladığı bir tebliğle; Demokrat Parti ile aralarındaki anlaşmazlıkların çözülemediğini ve bir süreden beri yürütülen ılımlı ilişkilerin demokratik rejime herhangi bir yarar sağlamadığını açıklamıştır.¹³¹⁰ Böylece üstü kapalı da olsa Bahar Havası’nın sona erdiği ilan edilmiştir.¹³¹¹

İktidar-muhalefet ilişkilerinin tam anlamıyla bozulmasına neden olan gelişme ise Demokrat Parti’nin Kırşehir’in tekrar ile dönüştürülmesini öngören kanun tasarısını TBMM’ye sunması ve tasarının görüşülmesi sırasında yaşanan tartışmalardan sonra 24 Haziran 1957’de Cumhuriyetçi Millet Partisi Başkanı Osman Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılması olmuştur.¹³¹² Öyle ki bu karar bütün muhalif partilerin tepkisini çekmiş ve iktidara karşı iş birliği yapılması tekrar gündeme gelmiştir.

1957 yılının ikinci yarısında tekrar gündeme gelen ve ‘Güç Birliği’ şeklinde isimlendirilen söz konusu iş birliği girişimi için ilk çağrı, 7 Temmuz 1957’de Cumhuriyetçi Millet Partisi’nden gelmiştir.¹³¹³ Cumhuriyet Halk Partisi ve Hürriyet Partisi’nin sıcak bakması üzerine de ilk görüşme 12 Ağustos’ta İnönü’nün Heybeliada’daki evinde gerçekleşmiştir.¹³¹⁴ 15 Ağustos’a değin devam eden görüşmelerden

¹³⁰⁹ Atayakul, **a.g.t.**, s. 330.

¹³¹⁰ **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1957.

¹³¹¹ Bununla birlikte Bahar Havası’nın sona ermesinde asıl etkili olan gelişmelerin ilki, Ödemiş vaizi Fevzi Boyar’ın affedilmesi konusunun Meclis’e taşınması olmuştur. 1954 genel seçimi dolayısıyla seçim propagandalarının devam ettiği süreçte, Nisan ayında, Ödemiş Camii’nde, halkı Demokrat Parti mitingine davet ederek, bu mitingine katılmayacak olanların münafık olduğu yönün verdiği vaazdan dolayı dini siyasete alet etmek suçuyla 10 ay hapis cezasına çarptırılmıştı. Ancak geçen süre içinde bu ceza uygulanmadığı gibi, özel bir düzenlemeyle affedilmesi gündeme gelince iktidar ile muhalefet karşı karşıya gelmiş ve siyasi partiler arasındaki ilişkiler tekrar gerilmiştir. **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1957.

¹³¹² **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1957.

¹³¹³ **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1957.

¹³¹⁴ **Vatan**, 12 Ağustos 1957.

sonra yayınlanan bildiride toplantıların devam edeceği ifade edilmiştir.¹³¹⁵ Gerçekten de Ağustos ve Eylül ayının ilk günleri boyunca devam eden görüşmeler sonunda Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi arasında 4 Eylül’de bir taahhütname imzalanmıştır. Buna göre; iktidar ile muhalefet arasında başlıca tartışma konusu olan rejim meselesinin çözülmesinin temel hedef olduğu belirtilmiş ve Türkiye’yi insan haklarına bağlı istikrarlı bir hukuk devletine dönüştürmenin amaçlandığı vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, muhalefet cephesinin iktidara gelmesi durumunda bütün antidemokratik mevzuatın ve usullerin kaldırılarak demokratik bir idarenin kurulacağı ifade edilmiştir. Seçim sistemi üzerinde de durulan taahhütnamede, nisbi temsil sisteminin benimseneceği belirtilmiş ve Anayasa’da önemli değişiklikler yapılacağı vurgulanmıştır.¹³¹⁶

Bu arada Demokrat Parti iktidarı iş birliğini önlemek amacıyla seçim kanununda bazı değişiklikler yapmıştır. 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçim Kanununun 35. ve 109. maddelerini değiştirerek, kanuna bir de geçici madde ekleyen tasarı, seçim kararının alındığı 11 Eylül’de Meclis’e sunulmuştur. Tasarı dört maddeden oluşmaktadır. 35. maddenin ilk fıkrasında değişiklik yapılmasını gören ilk maddeye göre, seçime katılan siyasi partiler, örgüt kurdukları il ve ilçelerde seçime katılmak ve o seçim çevresinin seçeceği milletvekili sayısı kadar aday göstermek zorunda olup, buna uymayan siyasi partiler bütün seçim çevrelerinde seçime katılma haklarını kaybedecektir.

Tasarının ikinci maddesi ise 35. maddenin üçüncü fıkrasına değişiklik getirmiştir. Buna göre de herhangi bir siyasi partiye adaylık için başvurmuş olan kişiler, hiçbir seçim çevresinde bağımsız aday olamayacağı gibi başka bir siyasi parti tarafından da aday gösterilemeyeceği kararlaştırılmıştır. 35. maddeye eklenen üçüncü maddeye göre ise seçimin zamanında yapılması halinde seçim tarihinden en az altı ay veya erken seçim kararı alınması halinde seçim kararının alınmasından iki ay önce üyesi buldukları siyasi partilerden ayrılanların, başka bir siyasi partiden aday gösterilmesini yasaklamıştır. Bu hüküm son dönemde Demokrat Parti’den istifa ederek

¹³¹⁵ Hatta 17 Ağustos’ta yapılan toplantıda milletvekili listelerinde yüzde 45 Cumhuriyet Halk Partisi’ne, yüzde 25 Hürriyet Partisi’ne, yüzde 25 Cumhuriyetçi Millet Partisi’ne ve yüzde 5 bağımsızlara kontenjan ayrılacağı ifade edilmiş ancak bir sonraki gün bu düşünceden vazgeçildiği açıklanmıştır. **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1957; Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 295.

¹³¹⁶ **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1957; Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 296.

Hürriyet Partisi'ne katılan ya da bağımsız kalan Fuat Köprülü gibi siyasetçilerin herhangi bir siyasi partiden aday gösterilmesini engellemeyi hedeflemiştir. Ayrıca bu madde ile bir siyasi partinin üyesi olan herhangi bir kişinin, muvafakati alınsa bile, başka bir partiden aday gösterilmesi de yasaklanmıştır.

Tasarının dördüncü maddesi ise Seçim kanununun 109. maddesine kritik bir değişiklik getirmiştir. Buna göre, seçime katılan siyasi partiler tarafından gösterilen veya bağımsız adaylardan ya da yalnız bağımsız adaylardan oluşturularak herhangi bir şekilde çoğaltılmış olan oy pusulalarının geçersiz sayılacağı kararlaştırılmıştır. Tasarı, Muhalefetin tüm bu tepkilerine rağmen 11 Eylül'de 31'e karşı 361 oyla yasalaşırken¹³¹⁷ genel seçimin de erkene alınarak 27 Ekim'de yapılması kararlaştırılmıştır.¹³¹⁸ Böylece seçim kanununa göre Eylül 1958'de yapılması gereken genel seçim bir yıl öne alınmış, Başbakanlık da seçimin 27 Ekim 1957 günü yapılacağını ilan etmiştir.¹³¹⁹

Bu düzenlemenin ve alınan erken seçim kararının doğrudan iş birliği cephesini hedef aldığı açıktır.¹³²⁰ Çünkü böylelikle siyasi partilere bütün seçim çevrelerinde bağımsız olarak seçime katılma ve tam liste yapma zorunluluğu getirilmiş, herhangi bir siyasi partiye mensup olan bir siyasetçinin başka bir siyasi parti tarafından aday gösterilmesinin önüne geçilmiş ve muhalefet partilerinin karma liste yapmasına engel olunmuştur. Seçim tarihinden en az altı ay önce mensup olduğu partiden istifa eden bir kişinin başka siyasi partiler tarafından aday gösterilmesini yasaklayan maddeyle de hem yakın zamanda Demokrat Parti'den istifa etmiş olan muhaliflerin aday

¹³¹⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 10, Cilt 20, s. 685-737, 1-7; Tuncer, **1957 Seçimleri**, s. 68-69.

¹³¹⁸ Aslında Menderes seçim tarihiyle ilgili ilk açıklamayı, 1 Ağustos 1957'de İnebolu'da yaptığı konuşmada yapmış ve "Seçim güneşi yakında doğacaktır" diyerek, seçimin 27 Ekim 1957'de yapılacağını ilan etmiştir. Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 294. Bu gelişmeden sonra İş birliği ile güçlenmekte olan muhalefet partilerden rahatsız olan Demokrat Parti, 4 Eylül'de Genel İdare Kurulu'nu toplayarak, seçimlerin yenilenmesine karar vermiş ve seçim tarihi olarak da 27 Ekim 1957 belirlenmiştir. **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1957. Demokrat Parti böylelikle iş birliğinin daha da güçlenmesine fırsat vermeden 1958'de yapılması gereken genel seçimle ilgili olarak erken seçim kararı almıştır. Söz konusu karar 5 Eylül'de yapılan Demokrat Parti Meclis Grubu toplantısında da oy birliğiyle kabul edildikten sonra 11 Eylül 1957'de TBMM'de de görüşülmüş ve muhalefetin katılmadığı oylama sonucunda resmîyet kazanmıştır. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 10, Cilt 20, s. 748; **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 030.01/45.268.9.;Tuncer, **1957 Seçimleri**, s. 68-69.

¹³¹⁹ **Resmî Gazete**, 19 Eylül 1957.

¹³²⁰ "Bu suretle DP iktidarı, Türkiye Cumhuriyeti kanunlarınca suç teşkil etmeyen, mahiyeti evvelden tesbit edilmiş bir gayenin gerçekleşmesi için iş birliği hususunda iradesini izhar etmiş olan muhalif partileri, dolayısıyla seçmenleri demokrasinin temeli olan fikir ve söz hürriyetinin tabii neticesinden yani kanaatlerini gerçekleştirme yolunda iş birliği yapmaktan rnen etmiş oldu. Orhan Aldıkaçtı, "27 Ekim 1957 Milletvekilleri Seçimi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sayı: 1-4, Cilt: 24, 1959, s.16.

olması engellenmiş, hem olası yeni istifalarla ilgili caydırma önlemi alınmış, hem de muhalif partiler arasında işbirliği amacıyla yapılacak geçişler engellenmiştir. Elle çoğaltılan pusulaların geçersiz sayılmasıyla ise seçmenlerin karma liste yapması neredeyse imkânsız hale getirilmiştir. Çünkü okuma-yazma bilmeyen seçmenlerin liste oluşturma işini yakınlarına yaptırması halinde, birbirine benzer el yazılı pusulalar çoğaltılmış kabul edilerek iptal edileceği karara bağlanmıştır.¹³²¹

Muhalif partiler arasındaki iş birliği girişiminin seçim kanununda yapılan değişiklikler nedeniyle gerçekleşmeyeceğinin anlaşılması üzerine de Cumhuriyet Halk Partisi 19 Eylül’de bir bildiri yayınlamaya, iş birliği yapılmasına resmi olarak imkân kalmadığını, ancak muhalif siyasi partilerin fiilen birbirlerine yardım edebileceklerini ilan etmiştir.¹³²² Bunu Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Hürriyet Partisi’nin bu yöndeki tebliğleri de takip etmiştir.¹³²³ Böylece bütün siyasi partiler tek başlarına seçime katılmak durumunda kalmış, yani seçimde herhangi bir iş birliği söz konusu olmamıştır.

3.2.2. Seçim Propagandaları

11 Eylül 1957’de alınan erken seçim kararının 17 Eylül’de resmi gazetede yayınlanmasıyla seçim hazırlıkları hızlanarak, seçmen kütüklerinin yeniden düzenlenmek üzere askıya çıkarılması, Yüksek Seçim Kurulu üyelerinin belirlenmesi ve seçmen kartlarının basımı gibi idari hazırlıklara başlanmıştır.¹³²⁴ Bu arada siyasi partiler de propaganda hazırlıklarına başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezi de çalışmalarına hız vermiş ve seçim işlerini organize etmek üzere Seçim, Hukuk ve Propaganda Komiteleri kurularak 16 Eylül itibarıyla yoğun bir mesai yapmaya başlamıştır.¹³²⁵

¹³²¹ Atayakul, **a.g.t.**, s. 357-358.

¹³²² **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1957.

¹³²³ **Vatan**, 21 Eylül 1957.

¹³²⁴ İçişleri Bakanlığı 13 Eylül’de seçmen kütüklerinin yeniden düzenlenmesi ve gözden geçirilmesi için bütün illere bir tamim göndermiştir. **Zafer**, 14 Eylül 1957. 17 Eylül’de ise 5 Danıştay ve 5 Yargıtay üyesinden oluşan Yüksek Seçim Kurulu oluşturulmuş ve YSK Başkanlığına Yargıtay Başkanı Münir Akyürek seçilmiştir. **Zafer**, 18 Eylül 1957. Bu arada seçmen kütükleri yeniden düzenlenmek üzere 20 Eylül’de dört günlüğüne muhtarlıklarda askıya çıkarılmıştır. **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1957. 24 Eylül’de de seçilecek milletvekili sayısı resmi gazetede yayınlanmıştır. **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1957.

¹³²⁵ Cumhuriyet Halk Partisi Genel İdare Kurulu, seçim çalışmalarını organize etmek amacıyla 15 Eylül’de Kasım Gülek Başkanlığında çalışmalarına başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi Ankara İl

Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Demokrat Parti ve Hürriyet Partisi'nin katıldığı 1957 genel seçimi oldukça gergin bir ortamda gerçekleştirmiştir. Siyasi partiler seçim sürecinde çeşitli broşürler ve seçim beyannameleri yayınlamanın yanı sıra, yurt gezilerine çıkarak, mitingler ve siyasi toplantılar düzenlemiş ve basından yararlanmıştır. Bunların yanı sıra seçim afişleri de seçim propagandalarının en önemli materyalleri arasında yer almıştır. Ancak radyo, önceki seçimlerin aksine yukarıda aktarılan düzenlemeden dolayı muhalif siyasi partiler tarafından kullanılamamış, böylece iktidar, muhalefeti, en önemli propaganda araçlarından biri olan radyodan mahrum bırakarak, ondan sadece kendisi yararlanmıştır.

3.2.2.1. Broşürler ve Seçim Beyannameleri

Broşürler ve seçim beyannameleri önceki seçimlerde olduğu gibi 1957 genel seçiminde de siyasi partilerin propaganda araçları arasında yer almıştır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki Cumhuriyet Halk Partisi diğer siyasi partilere göre bu konuda zayıf kalmıştır. Yayınlanan broşürler, partinin çeşitli görüşlerini içeren küçük kitapçıklardan çok, parti mensuplarının ve sandık görevlilerinin seçim öncesinde ve seçim sırasında dikkat etmesi gereken hususlara dairdir. Tespit edilebildiği üzere Cumhuriyet Halk Partisi, ilk olarak seçim hilelerini ele alan bir genelge yayınlamıştır. Seçim kütüklerinin incelenmesi gerektiği üzerinde durulan genelgede, açık bir şekilde olmamakla birlikte, iktidarın seçmen kütüklerini bilinçli bir şekilde düzgün hazırlamadığı ve birçok seçmenin kütüklere yazılmadığı, dolayısıyla da oy kullanamayacakları ifade edilmiştir. Bu durumun yaşanmaması için de parti mensuplarının seçmenlerle bağlantıya geçerek onlara yardımcı olmaları ve isimleri kütüklerde bulunmayanların il seçim kurullarına itirazda bulunmaları konusunda yönlendirilmeleri gerektiği işlenmiştir.¹³²⁶

Ekim ayının başlarından yayınlanan, “**Seçim Kanununun Tatbikatı sırasında Partililerin Dikkat Edeceği Hususlar**” isimli broşürde ise Cumhuriyet Halk

Teşkilatı da yoğun bir tempoyla çalışmalarına başlamıştır. Bu kapsamda Parti Meclisi üyelerinden Halil Sezai Erkut, Hasan Tez ve İlyas Seçkin gibi isimler ilçelere gitmek suretiyle parti örgütüyle bir araya gelmiş ve seçim hazırlıklarıyla ilgili planlamalar yapmıştır. Diğer bir kısım partililer de Kalecik, Çubuk, Haymana ve Bala ilçelerinde seçim çalışmalarına başlamıştır. **Ulus**, 16, 17 Eylül 1957.

¹³²⁶ CHP, **Seçmen Kütüklerinin Gözden Geçirilmesi Hakkında Genelge**, Ankara, 1957.

Partisi mensuplarının seçim günü nelere dikkat etmeleri gerektiği anlatılmıştır.¹³²⁷ Böylece hem çeşitli olumsuzluklara neden olacak hataların önüne geçilmeye çalışılmış hem de oy kullanma günü görevli olan partililerin seçim kanununun doğru uygulanıp uygulanmadığı konusunda dikkatli davranmaları için kolay taşınabilir bir materyal oluşturulmuştur. Buna benzer olan bir diğer materyal de, “**Sandık Kurullarında Bulunacak Müşahitlerin Dikkat Edecekleri Hususlar**” broşürdür.¹³²⁸

Demokrat Parti ise bir yandan “Köylü” gazetesi gibi propagandasını yapan gazeteleri bastırıp, Türkiye’nin her tarafına bedava dağıtmış, diğer yandan da renkli ve büyük ebatla olan Celal Bayar ve Adnan Menderes resimleri ile baskısı kaliteli ve renkli resimlerle dolu broşürler bastırmıştır.¹³²⁹ Dolayısıyla Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi’nin aksine çok sayıda broşür yayınlamış ve bu propaganda yönteminden yoğun bir şekilde yararlanmış. Öyle ki, Ulus gazetesinin 28 Eylül tarihli sayısında Demokrat Parti’nin, icraatlarını içeren yüz binlerce kitapçığın yanı sıra muhalefetin eleştirilerine cevap mahiyetinde olan 200 bin broşürün hazırlanmakta olduğu haberine yer verilmiştir.¹³³⁰ Gerçekten de iktidar partisi, çok sayıda “**D.P. Milletle Beraber**”,¹³³¹ ve “**Demokrat Partinin 3’ncü Zaferi**”¹³³² isimli broşürleri yayınlarak ülkenin her tarafına göndermiş ve söz konusu materyalleri seçim propagandasında etkili bir şekilde kullanmıştır.

Ancak Demokrat Parti’nin hazırlattığı broşürlerle ilgili olarak çeşitli tartışmalar da yaşanmıştır. Ulus gazetesi ilk olarak kullanılan kâğıt kalitesine vurgu yaparak, ekonomik sıkıntılardan dolayı okul kitaplarının bile yeterli miktarda basılamadığı ve öğrencilerin defter ve kâğıt bulamadığı bir ortamda broşürlerin Avrupa’dan ithal edilen değerli kâğıtlara basılmış olmasını, eleştirmiş ve bunun yurttaşlar arasında üzüntü yarattığını iddia etmiştir.¹³³³

¹³²⁷ CHP, **Seçim Kanununun Tatbikatı sırasında Partililerin Dikkat Edeceği Hususlar**, A. Pavlopulos Basımevi, İstanbul, 1957; **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1957.

¹³²⁸ CHP, **Sandık Kurullarında Bulunacak Müşahitlerin Dikkat Edecekleri Hususlara Dair Broşür**, İzmir, 1957.

¹³²⁹ **Ulus**, 2 Ekim 1957.

¹³³⁰ Aynı habere göre, bunların parası İş Bankası Müdürü Üzeyir Avunduk’un girişimleriyle tüccarlardan temin edilmiştir. **Ulus**, 28 Eylül.

¹³³¹ D.P., **D.P. Milletle Beraber**, Tifdruk Matb., İstanbul, 1957.

¹³³² D.P., **Demokrat Partinin 3’ncü Zaferi**, Ercan Matb., İstanbul, 1957.

¹³³³ **Ulus**, 16 Ekim 1957.

Demokrat Parti'nin broşürlerinden dolayı yaşanan asıl tartışmalar ise içeriklerinden kaynaklanmıştır. Öyle ki muhalif partiler, Demokrat Parti'nin 1957 genel seçimi için hazırladığı temel propaganda yayını olan "D.P. Milletle Beraber" isimli broşür aracılığıyla dinin siyasete alet edildiğini iddia etmiş ve birçok ilde seçim kurullarına itirazda bulunmuştur.¹³³⁴ Muhalif partiler, söz konusu broşürde Türk bayrağının, Başbakanın ve Cumhurbaşkanının resimleri bulunduğu gerekçesiyle de il seçim kurullarına birçok kez itiraz etmiş,¹³³⁵ ancak yetki tartışmaları nedeniyle broşürün tüm yurttan toplattırılması konusunda bağlayıcı bir karar alınamamıştır.¹³³⁶

Broşürlerin yanı sıra seçim beyannameleri de önceki seçimlerde de görüldüğü üzere önemli propaganda malzemeleri arasında yer almıştır. Ancak Demokrat Parti, 1954 genel seçiminde de olduğu herhangi bir seçim beyannamesi yayınlamazken Cumhuriyet Halk Partisi 10 Ekim 1957'de seçim beyannamesini yayınlamıştır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, beyanname, Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim söyleminin temelini oluşturmuştur. Ulus gazetesi aracılığıyla da daha fazla okunması sağlanmaya çalışılmış ve yayımlandıktan sonra önemli atfedilen bölümleri defalarca gazetesinin ilk sayfasında olmak üzere okuyuculara sunulmuştur. Seçim beyannamesinin girişi şu şekildedir:

"27 Ekim'de vatandaşlarımız memleket işlerini yürütecek olan yeni vekillerini seçmek üzere sandık başına gideceklerdir. Partimizin görüşüne göre bu seçim Türkiye'nin ve demokratik rejimin kaderinde hayati bir rol oynayacaktır. Bugünkü iktidar partisi iş başında kaldığı takdirde memleketin içinde bulunduğu siyasi ve iktisadi buhran daha da vahim bir hal alacaktır."

¹³³⁴ Gerçekten de ön ve arka kapakları ile iç sayfalarında cami resimleri yer alan broşürde, tamir edilen ve yeni yapılan camilere ilişkin rakamlar verilmiş ve "Camilerin, eski eserlerin, anıtların onarılmasını ve yenilerinin yapılmasını istiyorsan reyini 'D.P.' ye ver" ibaresi yer almaktadır. **D.P. Milletle Beraber**, Tifdruk Matb., İstanbul, 1957.

¹³³⁵ **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1957; **Ulus**, 20 Ekim 1957;

¹³³⁶ Seçim kurullarının bir kısmı Demokrat Parti broşürlerinin toplattırılmasına karar verirken, bazıları broşürleri kanuna aykırı bulmayarak dağıtılmasına izin vermiştir. Bazı seçim kurulları ise bu konuda karar vermeye kendini yetkili görmemiştir. Balıkesir, Kütahya ve İstanbul il seçim kurulları broşürün seçim kanununun 51. ve 55. maddeleri gereği toplattırılmasına karar vermiştir. **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1957, Konya il seçim kurulu ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin itiraz ettiği broşürleri kanuna aykırı görmemiştir. **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1957. Ankara ve Adana il seçim kurulları broşür toplattırma yetkisinin kendilerine ait olmadığına karar vermiştir. **Ulus**, 16 Ekim 1957. Yüksek Seçim Kurulu da seçim propagandasının sonlarına doğru aldığı bir kararla bu broşürlerin toplattırılması konusunda seçim kurullarının yetkili olmadığına ve bu yetkinin sadece ceza mahkemelerine ait olduğuna karar vermiştir. **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1957. Bu arada Cumhuriyet Halk Partisi Bursa'da Demokrat Parti örgütü tarafından Celal Bayar'ın fotoğrafları dağıtılmasına da itiraz etmiştir. Çünkü bu resimlerin altında seçmenlere hitap edilmekte ve reylerin ona verilmesi istenmektedir. Ayrıca, "bu resmin bedeli bir tek Tanrı selamıdır" ifadesine yer verilmiştir. Seçim propagandası mahiyetinde olan bu resim için CHP tarafından yapılan itiraz seçim kurulunda görüşülmüş ve resmin altındaki yazıların kesilmesine karar verilmiştir. **Ulus**, 18 Ekim 1957.

Bundan da anlaşılacağı üzere Cumhuriyet Halk Partisi, doğrudan Demokrat Parti iktidarını hedef almış ve ülkede hem siyasi hem de ekonomik bir buhranın var olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla da seçimin Türkiye'nin geleceği açısından kritik bir öneme sahip olduğu vurgulanmış, hatta Demokrat Parti'nin iktidarda kalması durumunda bu buhranın daha da derinleşerek devam edeceği belirtilmiştir.

Beyannamenin devamı, Cumhuriyet Halk Partisi'nin vaatlerini içermektedir. Bu çerçevede de ilk olarak "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Türk Milletine Taahhüdü" başlığıyla seçim süreci boyunca Ulus gazetesinde birçok kez yayınlanan taahhüde yer verilmiştir. Buna göre de:

"Cumhuriyet Halk Partisi aziz milletimizin itimadına mazhar olarak iktidara geçtiği takdirde basın, söz, toplantı, seçme ve seçilme hürriyetleri gibi ana hakları bugünkü tehditlerden kurtarıp seçim sistemini nispi temsil esasına göre ıslah ettikten sonra en geç Mayıs 1958'de seçimleri yenileyeceğiz."

Cumhuriyet Halk Partisi böylelikle kısa vadede antidemokratik kanunları kaldıracığını, nispi temsil esasına geçeceğini ve demokratik ortamı kurunca da seçimi yenileceğini vaat etmiştir. Beynamede de ifade edildiği gibi, bundan sonra CHP'nin 1958'e kadar alacağı acil önlemlerin yanı sıra o tarihte yapılacak olan serbest ve adil seçimden sonra partinin bağlı kalacağı prensipler ve takip edeceği siyaset ana hatlarıyla sıralanmıştır. Seçim süreci boyunca Cumhuriyet Halk Partisi mensupları tarafından çeşitli platformlarda da dile getirilen söz konusu prensipler ve izlenecek siyaset özet olarak şu şekildedir:

- İnsan haklarına bağlı, istikrarlı bir hukuk devleti kurmak,
- Mahkeme istiklalini ve hâkim teminatını sağlamak,
- Söz ve basın özgürlüğü, toplanma hürriyeti, üniversite özerkliği, grev hakkı ve sendika kurma hakkı ve vatandaşlar arasında siyasi görüşlerine göre fark gözetmeyen tarafsız bir idare hemen kurulacak,
- Memurlara mesleki oluşumlar ve sendikalar kurma hakkı tanınacak,
- Devlet Radyosu partizanlıktan kurtarılarak özerk bir yapıya kavuşturulacak,
- Seçim sistemi, nispi temsil esasına göre düzenlenecek,
- Vazife ve nüfuz suiistimallerine karşı, ispat hakkının kabulü de dâhil olmak üzere etkili önlemler alınacak,
- Milletvekillerinin tahsisatları düşürülecek ve milletvekilleri hiçbir zaman birinci derecede memurların maaşını aşmayacak,
- Cumhuriyet Halk Partisi çoğunluk olarak iktidara gelmesi durumunda Anayasa değişikliğine gidecek, iki meclisli parlamenter sisteme geçilecek ve Anayasa Mahkemesi kurulacak. Böylece hâkim teminatı ve temel özgürlükler sağlanarak Cumhurbaşkanının tarafsızlığı ile yürütmenin etkili bir şekilde murakabe edilmesi sağlanacak,
- Ülkenin doğal kaynakları harekete geçirilecek, iş alanı genişletilecek böylelikle de üretimin artması sağlanacaktır. Bununla birlikte vatandaşlara daha yüksek bir refah düzeyi sağlayacak süratli, devamlı ve gerçek bir ekonomik kalkınma planlı-programlı bir şekilde temin edilecektir. Ekonomik kalkınmanın artan bir hızla devam etmesi ve geçim sıkıntılarının hafifletilmesi ancak bu tür bir anlayışla gerçekleşebilir.

- Para, kredi ve bütçe konularında alınacak önlemlerle enflasyoncu gidişe son verilerek, paranın değerinde ve fiyatlarda istikrar sağlamak ve geçim sıkıntılarını önlemek birinci görevimiz olacak,
- Piyasada emniyet ve istikrarı sağlamanın yanı sıra tüccar ve esnafı koruyacak bir yol takip edilecektir. Milli Korunma Kanunu kaldırılacak,
- Ülkenin kalkınması bakımından özel girişimin yapıcı ve yaratıcı rolüne inanmaktayız. Devlete ayrılan işletmeler dışında kalan bütün ekonomik faaliyet sahalarında özel girişimin gelişmesi teşvik edilecek ve emniyetli bir ortamda çalışması sağlanacak,
- Genel kalkınma içinde köy kalkınmasına ve köylü vatandaşların yaşama şartlarının iyileştirilmesi özel bir yere sahiptir. Bu amaçla da köylerin yol, su, aydınlatma, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yanı sıra eğitim, toprak, mesken ve kredi ihtiyaçları elden geldiğince karşılanmaya çalışılacak,
- Gelir vergisinde asgari geçim sınırı günün şartlarına göre yükseltilerek düşük gelirli vatandaşlar ve bu arada düşük ücretli memur ve işçiler tamamen vergi dışında bırakılmaya çalışılacak,
- Tarım ürünlerinin fiyatlarının düşürülmesi söz konusu olmayacaktır. Tam aksine tarım ürünlerinin değerlendirilmesinde, köylü emeğini ödüllendiren kanunlara önem verileceği gibi, takip edilecek istikrarlı fiyat politikası sayesinde köylünün eline geçecek para ile ihtiyaçlarını daha geniş ölçüde karşılaması mümkün kılınacak,
- Vatandaşa bedeni ve fikri yeteneklerine göre çalışma imkânları sağlamak, işsizlere iş bulmak, işverenin haklarını da göz önünde tutarak işçiyi istismardan korumak ve emeğinin hakkını temin etmek işçileri iyi bir refah seviyesine kavuşturmak partinin devletçi görüşünün bir gereğidir. Bu çerçevede, ücretler yaşam şartlarına göre belirlenecek, sosyal hizmetlerde eşitlik sağlanacak, senelik ücretli izin hayata geçirilecek, sendika hürriyeti genişletilecek, grev hakkı tanınacak ve kolektif sözleşme hakkına malik özgür bir sendika sistemi kurulacaktır.¹³³⁷

3.2.2.2. Yurt Gezileri, Mitingler ve Siyasi Toplantılar

Seçim kararının 11 Eylül 1957’de alınmasına rağmen, 1957’nin başlarından itibaren erken seçim yapılacağına dair söylentilerin yayılmaya başlaması, siyasi partileri harekete geçirmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin ileri gelenleri çeşitli yurt gezileri düzenlemenin yanı sıra parti kongrelerinde vatandaşlarla bir araya gelmeye başlamıştır. Hatta İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi Adana İl Kongresi’ne gönderdiği mesajda, seçime hazır olunması talimatını vermiştir.¹³³⁸ 1957’nin ortalarına gelindiğinde, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, erken seçimin söz konusu olmadığına dair beyanatta bulunmasına rağmen,¹³³⁹ İnönü, bu görüşünde ısrarcı olmuş ve genel seçimin Ekim 1957’de yapılacağı yönünde açıklama yapmıştır.¹³⁴⁰ Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, seçim kararı alınmadan önce hazırlıklara başlanmış ve seçime yönelik faaliyetler yoğunlaşmıştır. Ancak siyasi partilerin seçim kararı alınana kadar gerçekleştirmiş oldukları yurt gezileri ve kongreler çalışmaya dâhil edilmemiştir.

¹³³⁷ **Ulus**, 11 Ekim 1957. Bkz. **EK 9**.

¹³³⁸ **Vatan**, 28 Ocak 1957.

¹³³⁹ **Vatan**, 12 Haziran 1957.

¹³⁴⁰ **Vatan**, 2 Temmuz 1957.

Seçim kararı alındıktan sonraki propaganda faaliyetlerinden yurt gezileri, mitingler ve siyasi toplantılar başlığı altında ele alınabilecek gelişmeler oldukça yoğundur. Cumhuriyet Halk Partisi adayları gerçekleştirdikleri miting ve toplantılarda Demokrat Parti iktidarının hatalarını seçmenlere anlatmanın yanı sıra partilerinin iktidara gelmesi durumunda neler yapacağını, yani vaatlerini açıklamışlardır. Bu arada seçim sürecinde düzenlenen mitingler oldukça görkemli olmuş ve yüz binleri aşan kalabalıklar bu mitinglere katılmıştır. Kısacası iktidar da muhalefet de çok büyük kalabalıkları kolaylıkla meydanlarda toplayabilmiştir.¹³⁴¹

İsmet İnönü, seçim süreci boyunca Cumhuriyet Halk Partisi'nin en aktif ismi olmuş ve seçim kampanyasını öncekilerde olduğu gibi Malatya'dan başlatmış ve bu süreçte 16 miting yapmıştır. Mitingler sırasıyla şu şekildedir: Malatya(21 Eylül), Elazığ(22 Eylül), Pertek(23 Eylül), Trabzon(11 Ekim), Rize(12 Ekim), Giresun ve Ordu(13 Ekim), Samsun(14 Ekim), Konya(16 Ekim), Babaeski ve Kırklareli(17 Ekim), Edirne(18 Ekim), Tekirdağ(19 Ekim), İstanbul(20 Ekim), İzmir ve Manisa(21 Ekim), Balıkesir(22 Ekim).

İnönü, seçim kampanyasının başlangıcı olarak kabul edilen Malatya mitinginde iç ve dış politikaya değinerek, iktidarın partizan idare anlayışı, 1954 sonrasında hayata geçirilen antidemokratik düzenlemeler, Demokrat Parti'nin ekonomik ve mali politikaları ile dış politikaya temas ederek, hem iktidarı eleştirmiş hem de Cumhuriyet Halk Partisi'nin vaatlerinden söz etmiştir.

Ulus, 22 Eylül 1957

¹³⁴¹ Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, s.72.

Seçim konuşmalarının neredeyse hepsinde bu konulara değinecek olan İnönü, partizan idare anlayışıyla ilgili olarak siyasi huzuru sağlayabilmek ve demokrasiyi kurumsallaştırmak için ciddi siyasi gerginliklerin yaşanmaması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak, Demokrat Parti'nin bu anlayışın zıttı yönündeki siyasi kanaatlerinden dolayı iktidar-muhalefet ilişkilerini çıkmaza soktuğunu belirten İnönü, bundan dolayı partizan idare anlayışının bütün sakıncaları ile Türkiye'de uygulanmakta olduğunu vurgulayarak bir nevi iktidarı bu durumdan sorumlu tutmuştur. Hatta partizan idare anlayışının elem verici sonuçlar da doğurduğunu belirten İnönü, Cumhuriyetçi Millet Partisi Başkanı Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılarak tutuklanmasının bu duruma örnek olduğunu vurgulamıştır. Toplumun önemli bir kesiminin bu anlayıştan şikâyetçi olduğunun altını çizen İnönü, demokratik düzenin bütün gerekleriyle Cumhuriyet Halk Partisi tarafından kurulacağını ve partizan idare anlayışına son verileceğini vaat etmiştir.

Basın Kanunu ve Seçim Kanunu'nda yapılan değişiklikler ile radyo, yargının bağımsızlığı ve hâkim teminatı gibi gelişmelere de değinen İnönü, Demokrat Parti'nin bu konulardaki antidemokratik uygulamalarını iç huzurun bozulmasındaki temel nedenler arasında ele almıştır. İnönü bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“İç huzurumuzu büyük mikyasta ihlal eden sebeplerden ötekisi 1954'ten sonra çıkarılmış olan kanunlardır. Basın Kanunu, hür basının çalışmasına hakikaten güçlük çıkararak, hür basının amme nizamı içindeki vazifesinden memleketi hakikaten mahrum etmek istidadında olan bir ölçüdedir. ...Esefle söyleyelim, tatbik ediliyor. Ve cemiyet içinde daimi bir huzursuzluk yaratıyor.

Muhterem vatandaşlarım. Malatyalılar. 1954'ten sonra çıkarılan kanunların en çok ıstırap vericilerinden bir kısmı da Seçim Kanunu üzerinde yapılan değişikliklerdir. İşte bugün büyük seçimler için büyük cemiyet halinde toplanıp her meseleyi bir seçimde vatandaşların malik olmaları lazım gelen eşit haklar ve emniyetli şartlardan mahrum bulunduğumuz kanaatindeyiz. Radyo'da her gün bizim aleyhimizde neler söylediğini görüyorsunuz. Radyoda her gün seçim kampanyasında devlet işi anlatılır. İktidarın propagandasını nasıl yaptığını dinliyorsunuz. Seçim zamanında devlet vasıtasının yalnız iktidar partisinin propagandasını yapması haksızdır. Buna hakları yoktur. Bizim aleyhimizde söylenen sözlere karşı gene radyoda hayır efendim bu işin aslı öyle değildir, böyledir, diye bu kadar açık bir cümleyi söylemek imkânından bizi mahrum etmeleri, bizim hakkımızın ihlalinden daha büyük ehemmiyette cemiyetimizin ve milletimizin haysiyet haklarını ihlal etmektedir. An seçim Kanunu tadilatının bir esaslı noktası da gelecek seçimlerin yani bugün yapmakta olduğumuz seçimde muhalefetin az rey alması ve muhalefetlerin birleşmemesi için daha 1954'te tertip alınmış olmasıdır. Bu da haksızdır. Vatandaş seçim sandığının başına gittiği zaman aklının erdiği reyi verecektir. Kiminle beraber olmak istiyorsa onunla beraber aynı reyi verecektir. Buna karışmaya iktidarın hakkı yoktur.

Söylemeye mecburum ki, 1954'ten sonra çıkarılan ve cemiyetimizde büyük huzursuzluk yaratan esaslı meselelerden biri, esaslı meselelerin başı, müstakil mah-

kemelerin ve hâkim teminatının cemiyette meydana çıkardığı meselelerdir. Her meselenin başıdır. Bu hususta çok şikâyetçiyiz. Seçim adli teminat altındadır. Esas itibarıyla hâkimlerin elindedir... Seçimleri idare eden hâkimlerimizin teminatlarının zedelenmiş olması bize huzursuzluk veriyorsa bunu garip görmemek lazımdır. Ciddi bir huzursuzluk içindeyiz. Bu kanunların çıkması yanlış hareket olmuştur. İlk fırsatta gidermek lazımdır. Bu kadar uğraştık, demokrat iktidara bu ihtiyacı anlatamadık. Ama ben eminim ki, bugünkü iktidardan sonra gelecek bir iktidarın ilk vazifesi müstakil mahkeme, hâkim teminatı meselesini vatandaşa emniyet verecek surette halletmek olacaktır.”

İktidarın ekonomik ve mali politikalarına değinerek konuşmasını sürdüren İnönü, ekonomik kalkınma konusunun Cumhuriyetin kurulması ile başlayan ana meselelerden biri olduğunu ve Demokrat Parti'nin yaptığı yatırımları propagandaya dönüştürdüğünü vurgulamıştır. Demokrat Parti'nin yatırımlarını kendisinin de desteklediğini ifade eden İnönü, Malatya'da kurulan Şeker Fabrikası ve bu türdeki diğer yatırımlar dolayısıyla Demokrat Parti'yi takdir ettiğini belirtmiş ve iktidara teşekkür etmiştir. Bundan sonra tek parti dönemi ile Demokrat Parti döneminde yapılan yatırımlar arasında bir karşılaştırma yapan İnönü, 1920'li ve 1930'lu yıllarda yatırım yapmanın çok daha zor olduğunu, dönemin ekonomik imkânlarının oldukça kısıtlı olduğunu, dolayısıyla da Cumhuriyet Halk Partisi'nin söz konusu yıllarda yaptığı yatırımların daha değerli olduğunu ifade etmiştir. Öyle ki Demokrat Parti dönemindeki ekonomik imkânların çok daha iyi durumda olduğunu ve 7-8 sene içinde Türkiye'ye 800 milyon dolara yakın para geldiğini ve bunun çok büyük bir kısmının karşılıksız yardımlar olduğunu da ifade etmiştir.

Demokrat Parti'nin tarımda makineleşmeyi doğru yönetmediğine, dolayısıyla tarım aletlerinin yedek parça ve tamir edilememe gibi sorunlardan dolayı kullanılamaz hale geldiğine işaret ederek tarımda makineleşmeye de değinen İnönü, tarım kredilerinin Demokrat Parti tarafından siyasi bir araca dönüştürüldüğünün altını çizmiştir. Vatandaşların aldıkları krediler dolayısıyla borçlu olduğunu, ancak borçlarını ödeyemediğini, Demokrat Parti'nin de seçim yatırımı olarak faiz indirimi, borç erteleme ve yapılandırma yollarına giderek oy oranını arttırmaya çalıştığını belirten İnönü,¹³⁴² seçmenleri bu oyuna alet olmamaya davet etmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu sıkıntıları ayrı ayrı ele alarak isabetli çözümler üreteceğini vaat etmiştir.

¹³⁴² Demokrat Parti, seçim kararının alındığı 11 Eylül'de TBMM'ye sunduğu tasarıda; çiftçilerin borçlarının taksitlendirilmesini ve ertelenerek 1958'de ödenmeye başlamasını öngörmüş ve tasarı TBMM'de kabul edilerek yasalaşmıştır. **Zafer**, 12 Eylül 1957. Böylece Demokrat Parti, borçlarını ödeme konusunda zorlanan çiftçilerin oylarını kaybetmemek için kritik bir hamle yapmıştır. İnönü de

Dış politikaya da değinen İnönü, Türkiye'nin batı ile müttefik olduğunu ve bu konuda Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokrat Parti ile herhangi bir fikir ayrılığı içinde olmadığını ifade etmiştir. Ancak ABD ile Sovyetler arasında temel bir soruna dönüşmeye başlayan Ortadoğu konusundan dolayı uluslararası siyasetin hassas bir süreçten geçtiğini belirten İnönü, bu tür dönemlerin sürekli yaşanacağını vurgulamış, dolayısıyla Türkiye'nin selametini takip ve temin etmenin önemi üzerinde durarak, bunu sağlamanın iki temel politikaya bağlı olduğunu söylemiştir. Dış politikada güçlü olmayı iç politikada güçlü olunmasına bağlayan İnönü, bunun ancak siyasi ve ekonomik huzura bağlı olduğunu vurgulamış ve iktidarı, antidemokratik uygulamaların toplumun huzurunu kaçırmakta olduğu konusunda uyarmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu'nun 20 Eylül'de yayınladığı tebliğde seçmenlere taahhüt ettiği, daha doğrusu vaat ettiği başlıklara da değinen İnönü, seçimleri kazanmaları durumunda altı ay içinde adil bir seçim sistemine (nispi seçim usulüne) geçilerek, seçime gidileceğini, Demokrat Parti'nin yürürlüğe soktuğu antidemokratik kanunların da ilk altı ayı içinde kaldırılacağını ve anayasada önemli değişiklikler yapılarak ülkedeki kaos ortamının sonlandırılacağını vaat etmiştir.¹³⁴³

Elazığ mitinginde de katılımcılara hitaben bir konuşma yapan İnönü, Malatya'da değindiği Demokrat Parti'nin partizan idare anlayışı, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkim teminatı ve basın özgürlüğü dışında, Demokratların iktidardan çekilmesi gerektiğini, çünkü Cumhuriyet Halk Partisi'nin temelini attığı demokrasinin çıkmaza girmiş olduğunu ve Demokrat Parti'nin bu durumu düzelterek huzuru getirmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara gelmesi durumunda Demokrat Parti'nin hatalarını sürdürmeyeceğini de belirten İnönü, demokrasiyi tekâmül ettirmenin Cumhuriyet Halk Partisi'nin yegâne emeli olduğunu vurgulamış ve bu yolda bütün önlemlerin alınacağını vaat etmiştir. Malatya konuşmasından farklı olarak üniversite özerkliğinin önemine de değinen İnönü, ekonomiye temas ederek konuşmasını sürdürmüştür. 1950 sonrasında yapılan yatırımların iktidar tarafından abartılarak topluma sunulduğunu ifade eden İnönü, bunların büyük bir kısmının dış yardımlar sayesinde yapıldığını, 1950'ye dek yapılan işlerin ise tama-

bu konuyu seçim meydanlarında dile getirerek, bunun iktidarın bir oyunu olduğunu ve seçmenleri bu oyuna gelmemeleri noktasında uyarmıştır.

¹³⁴³ Bkz. **Ulus**, 21-22 Eylül 1957; Erdemir, **a.g.e.**, Cilt: 2, s.113-120; Erer, **On Yıllık Mücadelesi**, s. 299-300.

men vatandaşların alın teriyle yapıldığını ve eğer 1950'den sonraki imkânlar vaktiyle Cumhuriyet Halk Partisi'nin elinde olsaydı daha iyi sonuçlar alınmış olacağını vurgulamıştır.¹³⁴⁴

İnönü böylelikle ilk yurt gezisini gerçekleştirmiş, seçim kampanyasını başlatmış, özellikle de iktidarı hedef alan seçim konuşmaları yapmış ve 23 Eylül'de Ankara'ya dönmüştür.¹³⁴⁵ Bu gelişmeden sonra aday listesini hazırlamak üzere çalışmalarına başlayan İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi, yoğun bir mesai sonunda milletvekili adaylarını belirlemiş ve 5 Ekim 1957'de yayınlamıştır.¹³⁴⁶ Önceki seçimlerde olduğu gibi 1957 genel seçiminde de adayların tespit edilmesi propaganda çalışmalarına ivme kazandırmıştır. Hatta listenin ilan edilmesinden sonra yapılan toplantılarda seçim gezileriyle ilgili bir program hazırlanmış ve bu kapsamda adayların seçim bölgelerine giderek propaganda çalışmalarına başlaması kararlaştırılmıştır.¹³⁴⁷ Aynı kapsamda Genel Başkan İnönü'nün Karadeniz gezisine, Genel Sekreter Kasım Gülek'in de seçim bölgesi olan Adana'ya gitmesi ön görülmüştür.¹³⁴⁸

İnönü, seçim beyannamesinin de yayınladığı 10 Ekim'de Karadeniz gezisine çıkmış ve ilk durağı olan Trabzon'da 11 Ekim'de bir miting düzenlemiştir. Genel seçimin Türkiye için bir dönüm noktası olduğunu, çünkü Türkiye'nin siyasi ve ekonomik bir buhran içerisinde olduğunu ve iktidarın da bunu kabul ettiğini ifade eden İnönü, yargı, seçim kanunu, radyo, basınla ilgili hayata geçirilen antidemokratik uygulamaların yanı sıra, hayat pahalılığını bu durumun somut gelişmeleri olarak değerlendirmiştir. İktidarın ekonomi politikalarının iflas ettiğini de vurgulayan İnönü, hayat pahalılığının 1958 yılında daha da artacağını belirterek, Demokrat Parti'nin bu

¹³⁴⁴ **Ulus**, 23 Eylül 1957; Erdemir, **a.g.e.**, Cilt: 2, s.121-122; Erer, **On Yıllık Mücadelesi**, s. 300.

¹³⁴⁵ **Ulus**, 23 Eylül 1957.

¹³⁴⁶ Cumhuriyet Halk Partisi'nin aday listesinde; 221 Hukukçu, 59 Doktor, 30 Gazeteci, 6 Eczacı, 20 Sanayici, 9 İşçi, 9 Ziraatçı, 21 İdareci, 18 Eğitimci, 36 Mühendis, 12 İktisatçı, 10 Maliyeci, 58 Tüccar ve 57 Çiftçi olmak üzere bütün kesimleri temsil ettiği ifade edilebilecek 567 adaydan oluşmuştur. Aday listesinin belirlenmesinde en ilginç gelişmelerden biri, İstanbul adaylarının belirlenmesi işinin tamamen İnönü'ye bırakılması olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi'nin aday listesi için bkz. **Ulus**, 5, 6 Ekim 1957; **Vatan**, 8 Ekim 1957.

¹³⁴⁷ **Ulus**, 8 Ekim 1957. 10 Ekim tarihli **Ulus** gazetesinde bu konuyla ilgili yer alan haberde "Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Propagandasına Başlıyor" şeklinde olup adayların seçim bölgelerine hareket etmeye başladığına yer vermiştir. **Ulus**, 10 Ekim 1957.

¹³⁴⁸ Hazırlanan programda; Genel Başkan İnönü'nün sırasıyla Trabzon, Giresun, Ordu ve Samsun'a giderek mitingler düzenledikten sonra Ankara'ya dönmesi ön görülmüştür. **Ulus**, 10, 12 Ekim 1957.

kötü gidişatı açılış ve temel atma törenleriyle gizlemeye çalıştığını belirtmiş ve Demokrat Parti'nin iktidardan uzaklaştırılması gerektiğini söylemiştir.¹³⁴⁹

Vaatlerinden söz ederek konuşmasını sürdüren İnönü, seçim beyannamesinde de yer alan ve ağırlıklı olarak antidemokratik düzenlemelerin Cumhuriyet Halk Partisi iktidarıyla kaldırılacağını, dolayısıyla da siyasi ve ekonomik huzurun sağlanacağını vurgulayarak şu ifadeleri kullanmıştır:

“Sevgili Trabzonlular, bu vaziyeti mütalaa ederken ve seçime girerken biz CHP olarak yeni bir teklifle seçmen karşısına çıkıyoruz. Teklifimiz şudur: Eğer CHP iktidara gelirse seçimleri gelecek yıl Mayıs'ta yani yapılması icap eden zamanda yenileyecektir. Bütün bu görüşmeler, çekişmeler, tenkitler içinde uzun bir iktidarı ne olursa olsun kendimize temin etmek gayesi gütmediğimizi açıkça göstermiş oluyoruz. Güç seçim şartları içinde muhalefet partileri ve iktidar partisi adaletli bir seçim usulüyle büyük Meclise giremiyorlar. BMM memleketi hakikaten temsil eden bir meclis olarak bir murakabe kurabilecek bir müessese vazifesini yapmıyor. Bunun için seçim kanununda değişiklik yapmak, nispi temsil usulünü kurarak Mayıs'ta seçimlere gireceğiz. Bütün muhalefet partileri kudretleri nispetinde vatandaşların kendilerine gösterdiği teveccüh nispetinde Meclis'te temsil olunacaktır. Bu altı ay içinde bugünkü çekişmemizin temelleri olan meseleleri biz tedavi edebiliriz... Biz önümüzdeki altı yedi aylık devrede memlekette huzuru, iktisadi huzuru temin ederiz. Uzun iktidar ve uzun muhalefette bizim geçirmedüğümüz tecrübe ve safhalar kalmamıştır. Kusurlarımızla ve varsa iyi taraflarımızla vatandaşın önünde meçhulümüz yoktur. Onun için kendimize güvenerek Trabzonlular karşısında diyoruz ki, biz iktidara geldiğimiz zaman bugün çekişmekte olduğumuz demokratik nizamın eksiklikleri altı ay zarfında ameli ve fiili olarak tamamıyla tamir edilir. Bu memlekette her manasıyla medeni bir demokratik nizam kurarız. Bu hal iktisadi hayatımıza istikrar ve emniyet getirir. Bizi yeni bir kalkınma hamlesine sevk edecek, belki törensiz ve mübalağasız bir iktisadi çalışma olacaktır. Fakat kafi bir zaman sonra ardımıza baktığımız zaman çok mesafeler aldığımızı fark edeceğiz... Ben başkanı olmakla şeref duyduğum partinin başında bilhassa bu memlekette anlaşmayı ve huzuru temin etmek için çalışıyorum. Eğer bu memlekette on üç seneden beri tesisine çalıştığımız demokratik rejimi soysuzluklarından kurtaracak olursak gelecek nesillerimize, tarihimize karşı vazifemizi yapmış adamlar oluruz. Benim için bu, idealdir.”¹³⁵⁰

Trabzon mitinginden sonra Rize, Giresun, Ordu ve Samsun'da da mitingler yapan İnönü, buralarda yaptığı seçim konuşmalarında öncekilerden farklı konulara da değinmiştir. Rize'de, Cumhuriyet Halk Partisi'nin temel amacını demokrasiyi

¹³⁴⁹ İnönü, bu konularla ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “Bugünkü hükümet 1954'ten sonraki seçim kanununu değiştirme kararıyla teklif yapmıştı. Ve adalet müessesesini derhal eski haline getirmek için de Meclise layihalar sevk etmişti. Şimdi tasavvur ediniz. Mahzurlu olduğu anlaşılan bu tedbirler değiştirilmek şöyle dursun bu seçimlere girmeden evvel daha da ağırlaştırılmıştır. Adalet müessesesi için mahzurlu olduğu söylenen madde o zamandan beri daha ağır ve vahim bir surette tatbik edilmiştir. Şimdi çok ağır şartlar altında seçime giriyoruz... Gelecek yıl vaziyet nasıl olacak? İktidarın kanaatince ki, bizim tahminimize hacet yoktur. Gelecek yıl vaziyet iktisadi olarak bugünkünden ziyade artacak, vatandaşların geçim derdi hakiki bir mesele haline gelecektir. İktidar bu kanaattedir. Gelecek yıl vaziyetin daha olduğunu vatandaşlar görmeden, şimdi törenler içinde tek taraflı radyonun propagandası içinde kazanırlarsa gelecek çok daha ağır günleri geçirmek için uzun bir iktidar devresi ellerinde bulunacaktır.” **Ulus**, 12 Ekim 1957.

¹³⁵⁰ **Ulus**, 12 Ekim 1957.

Demokrat Parti'nin antidemokratik düzenlemelerinden kurtarmak olarak vurgulayan İnönü, demokrasinin hem iç hem de dış emniyet meselesi olduğu ve iktidarın yapmakta olduğu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara gelmesi durumunda buğdayı ve çayı köylülerden ucuz alacağı yönündeki propagandanın gerçek dışı olduğunu ifade etmiştir.¹³⁵¹ İnönü, Giresun'da ise iktidarın değişmesi durumunda emeklilik yardımının kalkacağı söylentilerinin doğru olmadığını, Demokrat Parti'nin hayat pahalılığının varlığını kabul etmediğini, dolayısıyla da buna çözüm üretmekten uzak olduğunu, yine Demokrat Parti'nin itibarını kaybettiğini ve iktidarı bırakması gerektiğini vurgulamıştır. Köylülerin kredi borçları ve ödemek zorunda bırakıldıkları faiz miktarlarından söz ederek devam eden İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara gelmesi durumunda köylülerin borçlarının tasfiye edileceğini ve faiz meselesinin çözüleceğini vaat etmiştir.¹³⁵² Ordu'da ise Karadeniz'deki ekonomik sıkıntının paranın değer kaybetmesi ve buna paralel olarak da fındık piyasasının düşmesine bağlı olduğunu ifade ettikten sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara gelmesi durumunda bu sorunun giderileceğini şu sözlerle vurgulamıştır:

“Hiç dikkati çekmeyen bir nokta da bu memlekette iktisadi buhranı daha ziyade müstahsilin ve köylünün çekmesidir. Mallarını ucuza satıyor ve ihtiyaçlarını pahalı elde ediyor. Ziraat müstahsili gittikçe sefalet düşüyor. Hâlbuki propaganda aksine yapıyor. Paranın kıymeti vakit vakit düşer ama harp olur, büyük afet olur, o zaman düşer. Bu konuda ciddi endişedeyiz ve esaslı tedbirler düşünüyoruz. Bizim kanaatimizce yapılacak ilk iş Ziraat Bankasının bünyesini ıslah etmektir. İkincisi ise borçlu köylüler için çare bulmaktır. Bizce müşkül durumda olanların yekûnunu azaltmak diğerlerinin ise müsait şartlarla bu yekûn altından kalkmaları için yardım etmek, her sınıfın dertlerine deva bulmak mümkündür. Bunu biz yaparız. İktidara gelirse ciddi olarak tedbirler alırız.”¹³⁵³

¹³⁵¹ **Ulus**, 13 Ekim 1957.

¹³⁵² **Ulus**, 14 Ekim 1957.

¹³⁵³ **Ulus**, 14 Ekim 1957.

Ulus, 15 Ekim 1957

Samsun mitingindeki konuşmasının büyük bir kısmını ekonomiye ayıran İnönü, Türkiye’de yaşanmakta olan ekonomik sıkıntıların bir anda olmadığını, büyük bir kısmı karşılıksız olan dış yardımlara ve uygun iklim koşullarına rağmen iktidarın sistemli bir ekonomi politikası olmadığından dolayı paranın sürekli değer kaybettiğini ve hayat pahalılığının gün geçtikçe arttığını vurgulamıştır. Samsun’un bazı yerel sorunlarına da değinen İnönü, iktisadi buhran ile rejim meselesinin birbirine bağlı olduğunu belirterek, Adnan Menderes’in kendisiyle ilgili olarak söylediklerine de cevap vermiş ve radyonun iktidar tarafından kullanımına değinerek şunları söylemiştir:

“Sayın Başvekil, dün, benim iktidar hasreti içinde olduğumu söylemişler. Bu konuşmayı Hürriyet Partililerin müsaadesi ile yapmışlar. Hürriyet Partililer, sıra kendilerinde iken yarım saat için Başvekil ile sıralarını vererek güzel bir jest yapmışlar. Fakat bu müddet geçince, Belediye balkonuna giderek nutuk söylemişler. İşte rejim meselesi budur. Çünkü Başvekil hakkı olmayan bir seçim propagandası konuşması yapmıştır. Hani ya Seçim Kanunu vardı? Seçim zamanı radyoyu hiçbir parti kullanmayacaktı? Başvekilin sözleri dün gece niçin radyoda yayımlandı? İnsaf ediniz, bu kanun dışı bir iş değil midir? Hukuk devletinde böyle şeyler olmaz.”¹³⁵⁴

İnönü, seçim propagandalarının, dolayısıyla da söylemin gittikçe sertleştiği ortamda 15 Ekim’de Ankara’ya dönmüş ve zaman kaybetmeden üçüncü yurt gezisine çıkmıştır. İlk durağı olan Konya’da 16 Ekim’de bir miting yapan İnönü, burada da önemli mesajlar vermiştir.

¹³⁵⁴ **Ulus**, 15 Ekim 1957.

Miting konuşmasına, Milli Mücadele dönemine atıfta bulunarak başlayan İnönü, öncelikle Batı cephesi komutanlığı sırasında Konyalılardan büyük oranda destek aldığını hatırlatmış ve bu desteği hiçbir zaman unutmayacağını ifade etmiştir. İnönü bundan sonra siyasi konulara değinerek konuşmasını sürdürmüştür. 1954 genel seçiminden önce de Konya’da bir miting yaptığını hatırlatan İnönü, o zamandan beri ülkede siyasi ve iktisadi gidişatının iyi olmadığı üzerinde durduğunu hatırlatmış, 1957 Türkiye’sinde bu durumun daha net bir şekilde somutlaştığını belirtmiş ve bu durumu düzeltmenin artık zor olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Size durumu eski bir hikmetle anlatayım. Bir hastalığın teşhisi ilk zamanlarda güçtür. Tedavisi kolaydır. Zaman geçince hastalık meydana çıkar, herkes teşhis eder, fakat tedavisi güç olur. Üç sene, beş sene evvel hastalık var dediğim zaman, gören azdı. Kurtarılması kolaydı, ateş bacayı sarmıştır. Tedavisi çok zaman ister vaziyetimiz budur.”¹³⁵⁵

Ulus, 17 Ekim 1957

Demokrat Parti’nin 1954 genel seçiminden sonraki uygulamalarından söz ederek konuşmasını sürdüren İnönü, seçim sisteminde son dönemde yapılan düzenlemelerin antidemokratik olduğuna temas etmiş, çoğunluk sistemini bir hastalık olarak değerlendirmiş ve seçim kanununa göre siyasi partilerin seçim dönemlerinde

¹³⁵⁵ İlgili kısım şu şekildedir: “1954 seçimlerinden evvel de huzuruza gelmiştim. Memleketin o zaman da siyasi ve iktisadi meselelerinin iyi istikamette olmadığını söylemiştim. İktidar başında bulunan ricalimiz, bunu 1950’den itibaren yaptığını söylerler. Bugünkü hadiseler bana hak vermemiş olsaydı, iktidarı doğru yola sevk için sarf ettiğim gayretler anlaşılamazdı. Esef ederim ki, bugünkü hali evvelden görmüş, anlatmaya çalışmış ve onları uyarmaya uğraşmıştım. Vaziyet tevil edilemeyecek kadar meydandadır.” **Ulus**, 17 Ekim 1957.

radıodan yararlanması uygulamasına son verilmesine rağmen Demokrat Parti liderlerinin konuşmalarının her gün yayınlanmasını suç olarak değerlendirmiştir.¹³⁵⁶

Önceki seçim konuşmalarında da değindiği hâkim teminatı ve basınla ilgili düzenlemelere de değinen İnönü, Kırşehir'in ilçeye dönüştürülmesini kabul etmenin mümkün olmadığını belirttikten sonra, iktidarın günden güne Türk demokrasisini geriye götürdüğünü belirtmiştir. Buna rağmen Demokrat Parti sözcülerinin hala 1946 genel seçimi sırasında yaşanan olumsuz gelişmeleri propaganda malzemesi olarak kullandıklarına temas eden İnönü, unutulmaması gereken noktanın, Türkiye'yi 1946'dan 1950'ye taşıyan kişinin kendisi olduğunu vurgulamıştır. Konuşmanın sonunda seçimin ve kullanılacak oyların önemine değinen muhalefet lideri, seçmenleri dikkatli olmaya davet ederek, Adnan Menderes'in kendisiyle ilgili sözlerine cevap vermiş ve Türkiye'nin bir askeri müdahaleye doğru sürüklenmekte olduğunu sezmiş- çesine şu ifadeleri kullanmıştır:

“Bu iktidarın şansı varsa benim sağlığında iktidardan çekilmeyi görür. DP'yi bu haksızlıklarının yarınki akıbetlerinden kurtaracak adam benim. Ben siyasi partilerin münasebetlerinde fikirlerin dostça söylenmesinin taraftarıyım. Afyon'da Sayın Başbakan birbirimizi kıracak sözlerden sakınalım diyor. 24 saat sonra Trabzon'da kendini kaybediyor. Ağzına geleni söylüyor. Buna karşı biraz acıyorum biraz da eğleniyorum. Ondan sonra benim iktidar hastalığına müptela olduğunu söylüyor. İnsaf ediniz. Görülen köy kılavuz istemez. Her gün muhalefette olmanın güç şartları içinde bulunan mı, yoksa her gün iktidarı kaybetmemek için yeni tedbir alan mı daha iktidara müpteladır?”¹³⁵⁷

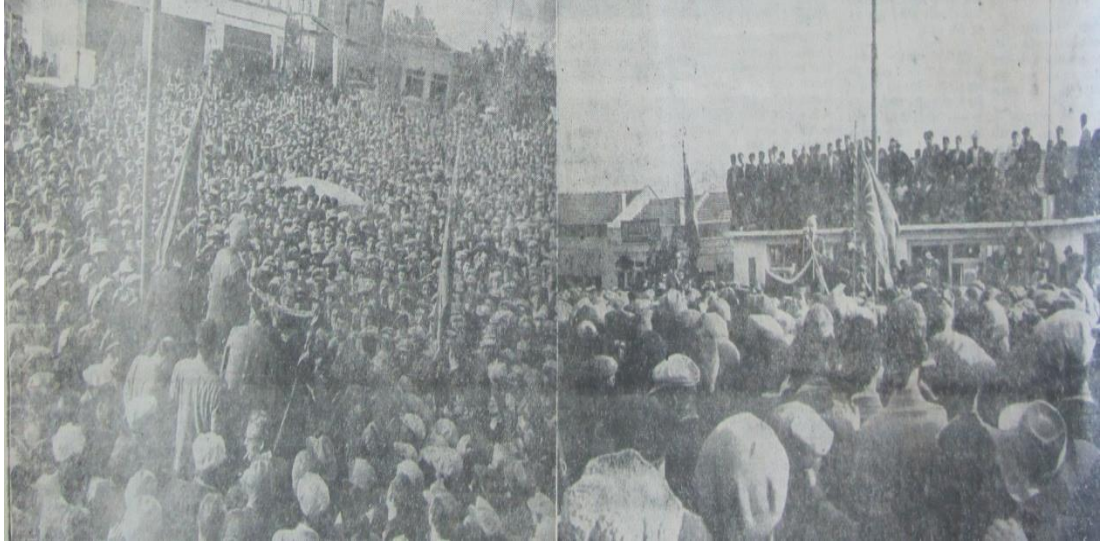
İnönü böylelikle konuşmanın büyük bir kısmını iktidarı eleştirmeye ayırmış ve ağırlıklı olarak Demokrat Parti'nin 1954 genel seçiminden sonra hayata geçirdiği antidemokratik uygulamaları Konyalı seçmenlere aktarmıştır. Bunun yanında kendisini hedef alan Adnan Menderes'in kendisiyle ilgili, ‘iktidar hastalığına müptela’,

¹³⁵⁶ “1954 seçimlerinden sonra iktidar, milletvekili adedi olarak büyük çoğunluk kazandı. Sonra, hatıra hayale gelmeyecek şiddet tedbirleri aldı. Sebebi bir türlü anlayamadım. Ama şimdi, mesele meydana çıktı. Seçim sistemimiz, yüzde otuz beş oy aldığımız halde, Mecliste bize, yüzde altı oy düşmüştür. Bu sistemin hususiyetidir. *Ve bize mahsus bir hastalıktır. Şimdi bir hastalık var ki, umumdur. Teşhis konmamıştır. Bu çoğunluk sistemi yüzünden olur. Çoğunluk sisteminde alınan oylar nispetinde beheimâl kazanılmaz, insanın kazandığı oydan daha çok milletvekili alması da olur, hesap yanlışları da olur. Ama yüzde altı milletvekili olamaz... Bu olmaz, bu bizde bir hastalıktır.* Devlet ve hükümet başkanlarının, radyodaki konuşmaları, propaganda değildir dediler. Niçin? 1954'ten sonra bu sözler hâkimler tarafından kanuna aykırı bulunmuştu. Şimdi iktidar ricali seçim nutku veriyor, ölçsüz haksız isnatlar yaparak bizden bahsediyorlar. Radyo bunu ilan ediyor. Bir ahlak kaidesi vardır: İtham ettiğinize müdafaa hakkı vermiyorsanız, tetkike lüzum yoktur. Suçlu olan bizzat itham edendir. Müdafaa hakkı vermeden itham, insan hakları prensibinin başında reddedilmiştir. İnsan için mukaddes olan hak, bütün borçların üstündeki borç, yani müdafaa hakkı vermektir. Radyoda mı itham ediyorsunuz? Radyoda müdafaa hakkı vereceksiniz. Ben itham edenlerin haline acıyorum.” **Ulus**, 17 Ekim 1957.

¹³⁵⁷ **Ulus**, 17 Ekim 1957.

şeklindeki sözlerine karşılık vermiş ve Menderes'in bu süreçte yaptığı konuşmalar-dan yola çıkarak ruh halinin bozukluğuna işaret etmiştir.

Konya mitinginden sonra Ankara'ya dönen İnönü, dördüncü yurt gezisini Trakya'ya yapmıştır. 17 Ekim'de yola çıkan muhalefet lideri, önce İstanbul'a uğra-mış ve zaman kaybetmeden Lüleburgaz, Babaeski, Kırklareli, Edirne ve Tekirdağ hattını takip ederek, mitingler düzenlemiş ve 20 Ekim'de İstanbul'a dönmüştür.

Ulus, 19 Ekim 1957

Söz konusu mitinglerde öncekilerde olduğu gibi radyo, hayat pahalılığı, ba-sın özgürlüğü, köylülerin borçları, iktidarın israf yaptığı ve temel atma törenlerinin kalkınma anlamına gelmediği gibi konular üzerinde duran İnönü, ülkede birlik ve beraberliğin sağlanabilmesinin yanı sıra siyasi ve ekonomik gidişatın düzelmesi için iktidarın değişmesi gerektiğini vurgulamıştır. İktidarın israftan kaçınması gerektiği-nin altını çizen İnönü, seçmenleri Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklemeye davet etmiştir.¹³⁵⁸

¹³⁵⁸ Kırklareli mitinginde ülkenin ekonomik olarak iyi yönetilmediğini belirten İnönü, iktidarın israf yapmaması gerektiğini ifade ederek, İkinci Dünya Savaşı yılları ile Demokrat Parti dönemi arasında bir karşılaştırma yaparak, savaş yıllarında bile bu kadar büyük sıkıntıların yaşanmadığını iddia etmiş-tir. Demokrat Parti'nin kalkınma diye isimlendirdiği büyümeden sadece belirli kesimlerin yararlandı-ğını ve yeni zenginlerin türediğini, oysa ortalama vatandaşların yokluk çektiklerini de vurgulayan İnönü, iktidarı israf yapmakla suçlamıştır. İktidarın bu israfı yüzünden vatandaşların ıstırap içinde olduğunu da sözlerine ekleyen İnönü, paranın sürekli değer kaybetmekte olduğunu ve bunun enfla-syon anlamına geldiğini ve bu durum ülkeye çok büyük zararlar vereceğini, ancak bunu bir türlü iktidar mensuplarına anlatamadığını söylemiştir. Dolayısıyla seçmenlerin oy kullanırken dikkatli davranarak iktidarı uyarması, anlatması, yani iktidardan uzaklaştırması gerektiğini vurgulayarak, herkesi Cumhu-riyet Halk Partisi'ne oy veremeye davet etmiştir. Bkz. **Ulus**, 17-18 Ekim 1957.

Burada Edirne mitingine ayrı bir parantez açmak yararlı olacaktır. Çünkü İnönü burada, hem Türkiye’de tarım sektörünün ve köylü kesimin ürünlerinin ucuz alınması ile tarımda makineleşmeye tam olarak geçilemediği konularına değinmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidara gelmesi durumunda bu sorunların ortadan kalkacağını vaat etmiş hem de ilk defa dinin siyasete alet edilmemesi gerektiğine değinmiştir. İnönü, bu konulardaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Gezerken gördüm ki, yedi senedir Edirne’de refaha ve kalkınmaya dair maatteessüf hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. Ziraat umumiyetle eski usulle devam ediyor. Makine ziraatına bu memlekette dördüncü defa teşebbüs edilmektedir. Yarım yamalak tedbirlerden dolayı bu teşebbüs de neticesiz kaldı. Hâlbuki bu defasında elimizde her çeşit imkân bulunmaktaydı. Kendi altınlarımız, kredimizle, hiç olmazsa aldığımız makinelerin yedek parçalarını getirmeli ve bunları işler duruma sokmalıydık. Bu yapılmamıştır. Plansızlık yüzünden imkânlar israf edilmiştir. Şimdi aleyhimize bir propaganda var. İktidara gelirlere köylü mallarını ucuza alacaklar diyorlar. Köylünün içerideki satışında malı halen ucuza alınmaktadır. Ne zam ediyorlarsa bu, seçim zamanında bir avutma bedelidir. Umumi, iktisadi duruma göre hakiki bedeli bulmak lazımdır. Biz iktidara gelirse çiftçiden alınan malların fiyatlarını indireceğimiz iddiası doğru değildir. Biz fiyatı umumi hayat seviyesine çıkarmak kararındayız. Makineli ziraat lastiksizlikten ve yedek parçasızlıktan yarım kalmıştır. İptidai usullerle ziraat yapılmaktadır. Bunu bu iktidar düzeltmez. Hep beraber mahrumiyete müsavi olarak katlanalım, lüksten hep beraber vazgeçelim, ilk önce muattal kalmış makineleri işletelim...”

Başvekiliden çok rica ederim, büyüklü küçüklü arkadaşlarının mesuliyetsiz ve zararlı propagandalarını durdursun. Çünkü bunlar şiddetli cevabı davet eder. Dini siyasete alet ediyorlar. Gene 1954’teki gibi geniş ölçüde din politikası yapıldığını işitiyorum. Biz bundan çok zarar gördük. Bu mevzuda hakikaten münakaşayı doğru görmüyorum. Konya’dan itibaren gezdiğim her yerde DP iktidarının resmi tamimlerini gördüm. Bunlara başvekilin mani olmasını isterim. Kendisinden rica ediyorum, bunlara mani olsun. Dinin propagandaya alet edilmesi çok zararlı olur. Din siyasete alet edildi mi vatandaşı birbirinin boğazına sarılmaya dahi sevk edebilir.”¹³⁵⁹

Konuşmanın sonlarına doğru Trakya bölgesinde yaşayan Yahudilerle ilgili de konuşan İnönü, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında birçok ülkede Yahudilere dönük çeşitli girişimlerde bulunulduğunu hatırlattıktan sonra, Başbakanlığı döneminde bu bölgede yaşayan Yahudilerin de güvenlik endişesiyle yerlerini terk ederek muhtelif yerlere dağıldıklarını, fakat endişelenecek bir şey olmadığını kendilerine anlattıklarından tekrar Trakya’ya döndüklerini, dolayısıyla onların burada yaşamakta olduklarını görmekten mutlu olduğunu belirtmiştir. İktidarın İkinci Dünya Savaşı

¹³⁵⁹ **Ulus**, 19 Ekim 1957. İnönü, burada büyük ihtimalle Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri’nin Sürmene’de yaptığı seçim konuşmasını kast etmiştir. İleri söz konusu konuşmasında şunları söylemiştir: “Milli Eğitim Bakanı olarak söylemek isterim ki, sizler Müslüman Türklersiniz. DP iktidara gelinceye kadar Türkiye’de bir tek din adamı yetiştirilmemiştir. 1950’den beri 17 tane İmam Hatip Okulu açtık. 4 bin din adamı bu okullarda okuyor. Şimdi size soruyorum, tekrar CHP’ye rey verip bu imam hatip okullarının kapanmasını istiyor musunuz? Şimdi düşünün size hizmeti Allaha ibadet sayan DP’yi iktidarda tutmanız lazımdır. Cenabı Hak Türk milletini şaşırtmaz.” **Ulus**, 17 Ekim 1957.

yıllarında yürürlüğe giren Varlık Vergisi'ni Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı seçim propagandası olarak kullanmakta olduğuna da değinen İnönü, bunun haksızlık olduğunu ifade etmiştir. Bu konudaki düşüncelerini de şu şekilde özetlemiştir:

“Bir de Varlık Vergisi muamelesi vardır. Bunun için bizi itham ederler. Varlık Vergisi bütün memlekete şamil bir kanundu. Bir kanun ağır ve hatalı olabilir. Derler ki, bunun tatbikatı esnasında fenalıklar olmuştur. Olabilir. Fakat kanunu koyanlar bunu bilmez. Aynı zamanda arzu ve tasvip etmemişlerdir. Bundan biz değil, merkezdekiler değil, yapanlar mesuldür. Bu düpedüz haksız propaganda-
dır.”¹³⁶⁰

Tekirdağ mitingiyle Trakya gezisini de tamamlayan İnönü, 19 Ekim'de İstanbul'a dönmüştür. Basına yansıdığı üzere 20 Ekim, İstanbul için tarihi bir gün olmuştur. Öyle ki, Taksim meydanında art arda iki miting yapılmıştır. Saat 12.00'da gerçekleştirilen Demokrat Parti mitinginden sonra 14.00'da Cumhuriyet Halk Partisi de bir miting yapmıştır. Ulus gazetesinin aktardığına göre, üç yüz bin kişinin katıldığı Cumhuriyet Halk Partisi mitinginde sırayla Oğuz Oran, Şemsettin Günaltay, Osman Okyar, Orhan Birgit, Ekrem Özden ve İlhami Sancar birer konuşma yapmıştır.¹³⁶¹ Ancak Cumhuriyet Halk Partisi mitinginin başlamasından hemen önce elekt-

¹³⁶⁰ **Ulus**, 19 Ekim 1957. 19 Ekim'de yapılan Tekirdağ mitinginde de uzun bir konuşma yapan İnönü, birkaç gündür Demokrat Parti liderlerinin sınırlarının bozulduğunu ve muhalefete saldırmakta olduğunu ifade ederek sonlarının yaklaştığını vurgulamıştır. Radyonun usulsüz kullanımına burada da değinen İnönü, radyoda seçim propagandası yapmanın suç olduğunu ifade etmiştir. İktidarın, 1954 sonrası uygulamaları arasında yer alan Kırşehir'in ilçeye dönüştürülmesine de değinen İnönü, bu gelişmeyi ortaçağ zihniyeti olarak yorumlamıştır. Bunların yanı sıra, Demokrat Parti'yi, önceki seçimlerde muhalefete oy vermiş olan Kars ve Sinop gibi yerlere hizmet götürmemekle suçlayan İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi'nin vatandaşın kullandığı oydan dolayı cezalandırılmadığı bir yönetim kuraçığını vurgulamıştır. **Ulus**, 20 Ekim 1957.

¹³⁶¹ Adı geçen konuşmacılar ağırlıklı olarak hayat pahalılığı üzerinde durmuştur. Oğuz Oran bu durumlar ilgili olarak Adnan Menderes'in bir konuşmasından alıntı yaparak, 'Her mahallede 15 milyonerden' başka bütün vatandaşların hayat pahalılığı altında ezildiğini vurgularken; Cumhuriyet Halk Partisi'nin milletvekilleriyle ilgili olarak iş başı yapmadan önce mal beyanında bulunulması yönündeki teklifin Demokrat Partililer tarafından kabul edilmediğini, seçimi kazanmaları durumunda yapacakların işlerin başında bunun geleceğini söylemiştir. Günaltay ise, Demokrat Parti'nin vaatlerini yerine getirmediğini, iktidar olmadan önce Demokrat Partili liderlerin vaat ettikleri özgürlükleri unuttuklarını ve bunların zıddı bir siyasi yolu tercih ederek, özgürlükleri kısıtladıklarını vurgulamış, bunların ışığında da Demokrat Parti'nin demokrasinin prensiplerini anlamadığını vurgulamıştır. Bunların haricinde hayat pahalılığına da temas eden Günaltay, konuşmanın devamında Cumhuriyet Halk Partisi'nin vaatlerinden bahsederek, İnönü'nün önceki mitinglerde üzerinde durduğu, ilk altı aylık periyotta yapılacaklardan söz etmiş ve altı ayın sonunda seçim yenileceğini ifade etmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin temel amacının bir hukuk devleti kurmak olduğunu vurgulamıştır. 6-7 Eylül Olayları'na da değinen Günaltay, bu olayın sorumlularının bulunması için vaktiyle TBMM'de nasıl harekete geçtilerse bundan sonraki süreçte de bunun takipçisi olacaklarını söylemiştir. Orhan Birgit ise, Adnan Menderes'in muhalefet yıllarında basın hürriyeti, hâkim teminatı ve üniversitelerin özerkliği konularında yapmış olduğu konuşmalardan kesitler sunarak, mevcut durumdan örnekler vermiş, karşılaştırmalar yapmış ve Demokrat Parti'nin muhalefet yıllarındaki söylemiyle iktidar olduktan sonraki uygulamaları arasındaki tezatları ortaya koymuştur. Orhan Birgit de basın özgürlüğüne ve ispat hakkının kaldırılmış olmasının sakıncalarına değinerek, 'Basın artık hırsıza hırsız diyemiyor' sloganını kullan-

rik kesildiği için bir kamyonetin aküsünden faydalanılarak ses sistemi kurulmaya çalışılmışsa da akünün ürettiği elektrik akımı yeterli olmamış ve meydana yerleştirilen hoparlörlerin hepsine ses ulaştırılamamıştır. Bundan dolayı programa göre konuşma yapması kararlaştırılmış olan İnönü, kürsüye gelerek seçmenleri selamlamış, ancak herhangi bir konuşma yapamamış ve miting sona ermiştir.¹³⁶²

C.H.P. İstanbul mitingine katılan binlerce yurttaş C.H.P. yakarız gösterilen insan ve güreleci en güzel örneğiydi.

Tatlısöz Milletvekili büyük kalabalıktan bir başka görüntü.

(Foto: Uluş - Hürriyet 1957)

Uluş, 22 Ekim 1957

Bunun üzerine bir basın toplantısı düzenleyen İnönü, miting meydanında yapamadığı seçim konuşmasının özetini basın aracılığıyla seçmenlere ulaştırmaya çalışmıştır. İnönü, önemli mesajlar içeren söz konusu beyanatında birçok konuya değinerek, Demokrat Parti liderlerine cevaplar vermiştir. Hâkim teminatı, basın özgürlüğü ve seçim emniyetini başlıca üç temel sorun olarak değerlendiren İnönü, gelişmekte olan demokratik yaşamı 1950'den itibaren gündemden güne gerilediğini vurgulamıştır. Celal Bayar ve Adnan Menderes'in seçim meydanlarında Cumhuriyet Halk Partisi ve kendisi hakkında söylediklerine de cevap veren İnönü, Celal Bayar'ı adalet mekanizması veya basın hürriyeti gibi konularında konuşmamakla, Kırşehir'i ilçeye dönüştürmekle ve kalkınmayı köylüyü ezerek gerçekleştirmekle eleştirerek, cumhurbaşkanının görevinin adaleti ve emniyet ortamını sağlamak olduğunu vurgulamıştır.

miştir. Bu arada miting esnasında meydanı dolduranların 'Saltanata Paydos' sloganları atmaları da ilginç bir durumdur. **Uluş**, 21 Ekim 1957.

¹³⁶² **Uluş**, 21 Ekim 1957.

Celal Bayar'ın Diyarbakır mitinginde kendisinin Petrol Kanunu'na dair söylediklerine de cevap veren İnönü, Bayar'ın iddialarının doğru olmadığını, hiçbir yerde Demokrat Parti iktidarının petrolü sattığını belirtmediğini, Petrol Kanunu ve Yabancı Sermaye Kanunu gibi düzenlemelerle yabancılara tanınacak olan ayrıcalıkların kapitülasyona dönüşmekte olduğuna dair beyanatta bulunduğunu hatırlatmış ve bu sözlerinin arkasında olduğunu belirtmiştir. Bu münasebetle yabancı sermaye konusundaki düşüncelerini tekrarlayan İnönü, yerli sermayeyi zayıf düşürecek ayrıcalıkların yabancı sermayeye tanınmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Önceki miting konuşmalarında dış politikayı özellikle propaganda mevzuu yapmayan İnönü, Adnan Menderes'in bu konuyu seçim meydanlarına taşıması üzerine cevap verme gereğini hissetmiştir. Menderes'in İnönü'yü İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Rusya ile ittifak girişimlerinde bulunmakla itham etmesini iftira olarak değerlendiren İnönü, söz konusu süreçte Rusya'nın ABD, İngiltere gibi batılı devletlerle müttefik bir devlet olduğunu, dolayısıyla da ABD'nin en güçlü müttefiki olduğunu hatırlattıktan sonra, yapılan görüşmeler sırasında Rusya'nın boğazlarda üs talep etmesi ve doğuda toprak istemesi üzerine anlaşma yolunun kapandığını belirtmiştir. Dış politikaya değinmişken Demokrat Parti'nin Ortadoğu politikasının doğru olmadığını da vurgulayan İnönü, bunun hem Türkiye'ye, hem de Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilere müdahil olmasından dolayı Arap ülkeleri arasındaki ilişkilere de zarar vermekte olduğunu ifade etmiştir.

İşçi sorunlarına ilk olarak burada değinen İnönü, bu konunun artık siyasi partileri aştığını ve bir hukuk meselesine dönüştüğünü belirtmiş ve iktidarın bunu anlamadığını, işçilere seçim zamanında ikramiyeler vererek çözebileceğini düşünüyorsa da, Türk işçisinin bu tür seçim yatırımlarına kanmayacak derecede yetişmiş olduğunu belirterek, toplumun işçilerin daha ciddi muamele görmesini beklediğinin altına çizmiştir.¹³⁶³ Bundan da anlaşılacağı üzere, İnönü, işçi sorunları konusunda Demokrat Parti'yi eleştirmekle yetinmiş, Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara gelmesi durumunda işçi hakları ve sorunlarıyla ilgili ne tür bir çözüm getireceği konusuna girmemiştir.

¹³⁶³ **Ulus**, 21 Ekim 1957. 1950'den önce en güçlü seçim vaatlerinden biri olan grev hakkını aradan yedi yıl geçmesine rağmen hayata geçirmeyen Demokrat Parti iktidarı seçim sürecinde işçilere ikramiye verileceğini açıklayarak hem gönüllerini almaya hem de onları Demokrat Parti'ye yakınlaştırmaya çalışarak oylarını almaya çalışmıştır.

İstanbul'daki mesaisinden sonra İzmir'e geçen İnönü, 21 Ekim'de İzmir ve Manisa'da, 22 Ekim'de de Balıkesir'de yaptığı mitinglerden sonra seçim kapsamındaki yurt gezilerini noktalamıştır. Önceki mitinglerde değindiği konulara buralarda da değinen İnönü'nün ilk defa üzerinde durduğu konular da olmuştur. Seçim kampanyasının en önemli konuşması olarak nitelendirilen İzmir konuşmasında tarım üreticisinin durumunun iyi olmadığını ifade eden ve hayat pahalılığıyla ilgili olarak ilk defa istatistiksel veriler kullanan İnönü'nün bu konudaki sözleri şu şekildedir:

“Müstahsil malını hakiki değerinden ucuza satıyor, müstahsilin elinden malları hakiki bedelinden daha az fiyatla alınıyor. Buna mukabil müstahsil muhtaç olduğu maddeleri evvelkine nispetle iki misli dört misli pahalı satın alıyor. Şimdi size misaller vereyim. 1950'de tütün 280-300 kuruştur. 1957'de takriben aynıdır. Prim verecekler, bunu bir miktar yükseltecekler, 1950'de 280 kuruş bir dolar veya daha fazla idi. 1957'de bir dolar resmi fiyatla 280 kuruş iken hükümetin elinde sırasına göre 6 lira, 12 lira ve serbest piyasada 12 lira 15 liradır. Tütün böyle olduğu halde üzüm, incir, pamuk, fındık, palamut, bu memleketin çıkardığı ne kadar mal ihraç ediliyorsa bunların hepsine karşılık müstahsilin eline bedelinden az para geçiyor. Hayat pahalılığı artmıştır. Pahalılık dolayısıyla fiyat muvazenesi koyulmuştur, bunun neticesi ne oluyor? Bunun neticesi müstahsilin iki yakası bir türlü bir araya gelmiyor... Bütün yükü müstahsile yüklemekle müstahsil sefil kalacak ve ele geçen paraların hesabı verilmeyecektir. Böyle bir iktisadi hayat olmaz. Bizim davamız budur... Bugün memleketin başlıca derdi geçim derdidir. Bu sadece hükümetin hatasından dolayı suni olarak yaratılmıştır...”

Böylelikle İnönü, 1950 ile 1957 arasında bir karşılaştırma yapmak suretiyle ürün fiyatlarındaki küçük çapta artışa rağmen alım gücünün büyük oranda düştüğünü ifade etmiş ve Demokrat Parti'nin tarımla uğraşan üreticileri mağdur ettiğini anlatmaya çalışmıştır.

Ulus, 23 Ekim 1957

Yukarıda aktarıldığı üzere işçi sorunlarını ilk defa İstanbul'da ele alan İnönü, bu konuya İzmir mitinginde de değinmiştir. İşçi sorunlarının neler olduğunu anlattıktan sonra iktidarın seçim dönemlerinde işçilere dair yaptığı düzenlemelerin seçim yatırımı olduğunu ve bu konuda dikkatli olmaları gerektiğini ifade eden İnönü, şunları söylemiştir:

“İşçi meselesinden de bahsetmek isterim. İşçi meselesinde bir tali meseleler vardır bir de temel meseleler vardır. Tali meseleler şunlardır: İşçilerin mesken meselesi, işçinin hayat seviyesinin asgari haddini bulmak meselesi vardır. İşçinin grev hakkı vardır. İşçinin sigorta primlerinin kullanılması esasları vardır. Hülasa işçiye geçiminde, maişetinde ve mesleğinin istikbalinde teminat vermek meselesi vardır. Aziz işçiler, İzmirli, size söylüyorum: Bunlar mühimdir. Bu meselelerde iktidar bir tek maksada hizmet etmektedir. Seçim zamanı size ücretinizi veriyorum, der, başka bir seçim zamanı gelir size tatil ücreti vereceğim der, seçim zamanında rey almak için köşede bulunan basit bedeller halindedir bunlar. Seçim zamanı esaslı tedbirler söylememiştir. Ben işçilerle temas ettim, teşekküllerine gittim. Bunların teşekküllerinde gördüğüm manzara şudur: İçlerinde Halk Partili, DP'li, CMP'li ve Hürriyet Partili olanlar var. Bu muhtelif siyasi partilere mensup olan işçiler bir sendika içinde kardeş gibi çalışıyorlar ve mesleklerine hizmet ediyorlar. Bunlar siyasi partilerimizin üstüne çıkan zihniyetle mesleklerinin menfaatlerini düşünür hale gelmişlerdir. Bunlara karşı hükümetin yapacağı vazife yardımcı olmaktır. Mesleklerinin menfaatlerini içtimai emniyetlerinin icaplarını bulmakta onlara öncülük etmek vazifesidir. **Ben bunu yapacağım.** İşçilere işçi teşekküllerine dünya işçileri arasında layık olduğu itibarı, mevkii vermek lazımdır.”

Konuşmasında 6-7 Eylül Olayları'na da yer veren İnönü, bu olaylardan dolayı son derece üzgün olduğunu, bunun müsebbiplerini bulmak için çaba sarf ettiğini, çünkü Türkiye'nin bu olumsuz gelişmeden dolayı uluslararası ilişkilerde büyük zararlar gördüğüne inandığını belirtmiş ve Adnan Menderes'i hedef almıştır. Konuşmanın devamında Menderes'e yüklenmeye devam eden İnönü, Başbakan'ın Osman Bölükbaşı hakkında kullandığı, 'siyasi şerir' tanımlamasını doğru bulmadığını, hatta buna hakkı olmadığını ve Demokrat Parti'den ayrılarak Hürriyet Partisi'ni kuranlara hakaret etmesinin bir başbakana yakışmadığını vurgulamıştır.¹³⁶⁴

İnönü'nün 1957 genel seçimi dolayısıyla gerçekleştirdiği yurt gezilerinde son durağı Balıkesir olmuştur. Burada yaptığı mitingde yine Demokrat Parti'yi hedef

¹³⁶⁴İnönü'nün konuşmasında ayrıca şu çarpıcı cümleler yer almıştır: 1- Sayın Başbakan bu memleketi resmi söze inanmak itimadından mahrum etmiştir. Hükümetin teşekkül ettiği zaman verdiği sözlerin hiç birini Başbakan tutmadı, aksini yaptı. Şimdiki sözlerine itimat etmeye imkân kalmamıştır, inanmıyoruz. 2- İzmirli, burada Yunan bayrağı milletin gözü önünde çekilmiştir. Buna hakları yoktur. Bu yara yüreklerimizin içindedir. Ben kendisinden hesap soruyorum: O, mahcubiyetinizi burada temsil etmiş olan talihsiz ne hakla iki sene sonra İzmirli'nin karşısına milletvekili aday olarak gösteriliyor? 3- Nispi temsil usulünde bugünkü iktidar gibi iktidarların hayali kalmayacaktır. 4- Bu iktidar değişecektir, değiştireceksiniz. İktidar değişmezse gelecek yıllar daha sıkıntılı, daha karanlık olacaktır. 5- Sayın Cumhurbaşkanı konuşmalarında siyasi huzura temas etmiyor, demek ki ona göre rejim meselesi, adalet, basın, seçim emniyeti istediği şekli almıştır. **Ulus**, 22 Ekim 1957.

alan İnönü, önceki seçim konuşmalarıyla aynı doğrultuda bir seçim konuşması yapmış ve 23 Ekim’de Ankara’ya dönmüştür. Ankara’da düzenlediği basın toplantısında gazetecilere yurt gezilerine dair gözlemlerini aktaran İnönü, ülkenin dört bir köşesindeki vatandaşların iktidarı değiştirmek arzusunda olduğunu belirtmiştir. Adnan Menderes’in seçim konuşmalarından birinde Takrir-i Sükûn dönemine atıfta bulunmasına cevaben de, ‘neredeyse padişaha isyanı soracak’ şeklinde karşılık veren İnönü, Demokrat Parti’nin vaktiyle şikâyet ettiği uygulamaların onların iktidarıyla tekrar yürürlüğe girdiğini belirterek, şu çarpıcı ifadeleri kullanmıştır:

“Hakikat şudur ki, tek partinin mutlakiyetçi ve istismarcı unsurları ve onların zihniyeti, şimdi sizin adınızla karşımıza çıkmış, hasret çektikleri sistemi, içlerinde uğraşacak bir İnönü olmaksızın kurmak istiyorlar. Ama gene karşılarında biz bulunacağız.”¹³⁶⁵

Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1957 genel seçimi sürecindeki bu başlık altında ele alınabilecek çalışmaları sadece İnönü’nün gerçekleştirdiği yurt gezileri ve yaptığı mitinglerden ibaret değildir. Parti Genel Sekreteri Kasım Gülek, seçim öncesinde uzun süre Adana ve civarında seçim propagandası yaparak hem seçmenlerle birebir temas kurmuş hem de siyasi toplantılarda ve mitinglerde konuşmalar yapmıştır.¹³⁶⁶

¹³⁶⁵ **Ulus**, 23 Ekim 1957.

¹³⁶⁶ Seçim kararının alınmasından önce il kongrelerine katılmanın yanı sıra, parti örgütü ve seçmenlerle bir araya gelmek üzere oldukça yoğun çalışan Kasım Gülek, bu kapsamda ülkenin birçok yerine seyahatlerde bulunmuş, hatta bu nedenle daha önce de değinildiği gibi Demokrat Parti’nin baskılarına maruz kalmış ve gözaltına bile alınmıştır. Seçim kararının alınmasından sonra da bu faaliyetlerini bütün hızıyla sürdüren Gülek, ilk olarak Orhan Öztrak ve İsmail Rüştü Aksal ile birlikte 2 Eylül’de İl Kongresi’ne katılmak üzere Amasya’ya gitmiştir. **Ulus**, 3 Eylül 1957. Bu gelişmeden sonra seçim hazırlıklarıyla ilgilenmek üzere 22 Eylül’de İstanbul’a gitmiş ve burada düzenlediği basın toplantısında, Cumhuriyet Halk Partisi’nin taahhütlerini kamuoyuyla paylaşarak, seçimleri kazanmaları durumunda kısa sürede antidemokratik kanunların kaldırılacağını, altı ay içinde de nispi temsil sistemine geçilerek seçimlerin yenileceğini ifade etmiştir. **Ulus**, 23 Eylül 1957. Hemen ardından seçim bölgesi olan Adana’ya giden Gülek, burada da seçim hazırlıkları kapsamında parti mensuplarıyla çeşitli toplantılar yapmış ve 26 Eylül’de Ankara’ya dönmüştür. Bu arada basına açık olarak yapılan söz konusu toplantılardan birinde yine Cumhuriyet Halk Partisi’nin taahhütlerinden söz etmiş ve Ankara’ya dönmüştür. **Ulus**, 26 Eylül 1957. 3 Ekim’de tekrar İstanbul’a giden Gülek, hem parti örgütünü teftiş etmiş hem de bir basın toplantısı yaparak, Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçime dair görüşlerini kamuoyuyla paylaşmıştır. **Ulus**, 3, 6 Ekim 1957. Bu gelişmelerden sonra Ankara’ya dönen Gülek, Genel Başkan İsmet İnönü ve diğer partililerle yaptıkları toplantılarda seçim propagandasına dair bir program hazırlamışlardır. Daha önce de değinildiği gibi, İnönü’nün Karadeniz seyahatine çıkmasının kararlaştırıldığı toplantılarda Kasım Gülek’in Adana’ya giderek propaganda faaliyetlerini yoğunlaştırması kararlaştırılmıştır. Gülek de bu kapsamda, 10 Ekim’de Adana’ya gitmiş ve 11 Ekim’de İnönü Meydanı’nda düzenlenen büyük mitingde seçmenlere hitap etmiştir. Demokrat Parti’nin yürürlüğe soktuğu antidemokratik yasaların yürürlükten kaldırılacaklarını belirten Gülek, iktidarın partizan idare anlayışını “memleketi kemiren kanser” olarak değerlendirmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin Türk milletine hür seçimi sağlamayı vaat ettiğini ifade ederek, antidemokratik kanunların kaldırılacağını, nispi temsil sistemine geçileceğini, altı ay içinde de seçimlerin yenileneceğini vaat etmiştir. **Ulus**, 10, 12 Ekim 1957. Adana mitinginden sonra Mersin ve Tarsus’a da giden Gülek, 13 Ekim’de yapılan Hatay mitinginde de seçmenlere hitap etmiş ve ağırlıklı olarak ekonomik sorunları değerlendirmiştir. **Ulus**, 13, 14

Kasım Gülek'in Adana Mitingi/**Ulus**, 13 Ekim 1957

İstanbul İl Başkanı Şemsettin Günaltay ise Orhan Birgit, Burhan Felek, Cemil Sait Barlas, Mebrure Aksoley ve İlhami Sancar gibi isimlerle birlikte İstanbul ve civarındaki siyasi toplantılar ile mitinglere katılmıştır.¹³⁶⁷

Ankara ve civarında ise milletvekili adayları Turhan Feyzioğlu, Avni Doğan, Hıfzı Oğuz Bekata, Halil Sezai Erkut, Bülent Ecevit, Hasan Tez, Recep Dengin ve Osman Alişiroğlu gibi isimler yoğun bir propaganda faaliyeti yürüterek çeşitli miting ve siyasi toplantılarda seçim konuşmaları yapmıştır.¹³⁶⁸ Parti mensupları ile milletvekili

Ekim 1957. Bu süreçte gittiği yerlerde ilçeleri ve köyleri de ziyaret eden seçmenlerle birebir temas kurmak suretiyle yoğun bir propaganda faaliyetinden sonra 21 Ekim'de Ankara'ya dönmüştür. **Ulus**, 14, 16, 22 Ekim 1957.

¹³⁶⁷ Cumhuriyet Halk Partisi'nin İstanbul'daki seçim faaliyetleri 22 Eylül'de Beyoğlu ilçesine bağlı Firuzağa ve Yenişehir ocaklarının düzenlediği kapalı siyasi toplantılarıyla başlamış ve gün geçtikçe artmıştır. **Ulus**, 23 Eylül 1957. Bu süreçte yapılan siyasi toplantılar ve mitingler ana hatlarıyla şu şekildedir: Kasımpaşa mitingi(**Ulus**, 7 Ekim 1957); Çarşamba siyasi toplantısı(**Ulus**, 10 Ekim 1957); Anadolu Hisarı, Çayırbaşı, Kurtuluş, Samatya ve Üsküdar mitingleri(**Ulus**, 13 Ekim 1957); Fener ve Zeytinburnu siyasi toplantıları(**Ulus**, 14 Ekim 1957); Şehremini mitingi(**Ulus**, 16 Ekim 1957); Fatih Camii mitingi(**Ulus**, 17 Ekim 1957); Taçlıhisar mitingi(**Ulus**, 20 Ekim 1957); Seçim süreci boyunca özellikle Şemsettin Günaltay İstanbul'u neredeyse karış karış gezerek bütün etkinliklerde yer almıştır. Hatta İstanbul dışındaki seçim faaliyetlerine de destek olan Günaltay, 15 Ekim'de Gemlik'te, 16 Ekim'de Bursa'da, 17 Ekim'de Balıkesir'de ve 21 Ekim'de Bolu'da düzenlenen mitinglere katılmıştır. (**Ulus**, 16, 17, 18, 22 Ekim 1957)

¹³⁶⁸ Ankara'nın oldukça yoğun seçim çalışmalarına sahne olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki Cumhuriyet Halk Partisi, 1 Ekim'de başlayacak olan siyasi toplantılar için 72 kahvehaneyle anlaşmalar yapmanın yanı sıra, toplantılarda konuşacak olan 26 hatip de tespit edilmiştir. **Ulus**, 22 Eylül 1957. Bu arada propaganda kapsamındaki faaliyetler 22 Eylül'de başlamıştır. Ankara Merkez ve ilçe bucaklarda toplantılar yapılmaya başlanmasının yanı sıra(ki ilk siyasi toplantı, Cebeci Bucağının düzenlediği ve Turhan Feyzioğlu, Halil Sezai Erkut, Ferit Melen, Hıfzı Oğuz Bekata ile Hasan Tez gibi milletvekili adaylarının katılımcılara hitap ettiği toplantıdır) parti merkezi tarafından tespit edilen

adayları, söz konusu seçim çalışmalarında İnönü ve Gülek ile benzer konuşmaları yapmıştır. Neredeyse bütün seçim konuşmaları Demokrat Parti'nin eleştirisiyle başlayarak, antidemokratik düzenlemeler, basın özgürlüğü, radyo, hâkim teminatı, parti-zan idare, iktidarın vaatlerini yerine getirmedeği, hatta özellikle demokrasi konusundaki vaatlerinin tam tersini yaptığı, ekonomik sorunlar, hayat pahalılığı ve Demokrat Parti'nin kalkınma adı altında yürüttüğü ekonomi politikasının iflas ettiği en çok üzerinde durulan konular olmuş, devamında da Cumhuriyet Halk Partisi'nin taahhütleri ve vaatleri sıralanmıştır.¹³⁶⁹

Ankara Mitingi/**Ulus**, 14 Ekim 1957

Cumhuriyet Halk Partisi kadın kolları ve gençlik kolları da seçim kararı alındıktan sonra aktif bir rol üstlenmiştir.¹³⁷⁰ Özellikle İstanbul ve Ankara'da önemli

propaganda ekipleri de 23 Eylül itibariyle ilçelere ve köylere gitmeye başlamıştır. **Ulus**, 22, 23, 24 Eylül 1957. Ekim ayının başları itibariyle de kapalı siyasi toplantılar yoğunlaşmaya başlamış ve genelde kahvehaneler tercih edilmiştir. Bu süreçte Altındağ, Ayaş, Bala, Beypazarı, Cebeci, Çankaya, Çamlıdere, Güdül, Haymana, Kalecik ve Kırıkkale gibi yerlerde hemen her gün çeşitli siyasi toplantılar ve mitingler yapılmıştır. Yukarıda isimleri aktarılan Ankara milletvekili adayları da neredeyse bütün bu seçim faaliyetlerinde yer almış ve seçmenlere hitaben çeşitli konuşmalar yapmıştır. Söz konusu faaliyetler için bkz. **Ulus**, 1 Ekim-23 Ekim 1957.

¹³⁶⁹ Turhan Feyzioğlu, Halil Sezai Erkut, Osman Alişiroğlu, Hıfzı Oğuz Bekata, Faik Ahmet Barutçu, İsmail Rüştü Aksal, Hasan Tez ve Bülent Ecevit'in katılarak çeşitli konuşmalar yaptığı siyasi toplantılar ve mitinglerin bir kısmı şunlardır: Kırıkkale mitingi(**Ulus**, 6 Ekim 1957); Cebeci(Demirlibahçe) siyasi toplantısı(**Ulus**, 7 Ekim 1957); Sakarya Bucağı siyasi toplantısı(**Ulus**, 7 Ekim 1957); Dumlupınar Bucağı siyasi toplantıları(**Ulus**, 7, 9 Ekim 1957); İnkılâp Bucağı siyasi toplantıları(**Ulus**, 10, 12, 17 Ekim 1957); Beypazarı mitingi(**Ulus**, 11 Ekim 1957); Çubuk mitingleri(**Ulus**, 7, 18 Ekim 1957); Çamlıdere mitingi(**Ulus**, 12 Ekim 1957); Kalecik Sulakyurt Bucağı mitingi(**Ulus**, 12 Ekim 1957); Büyük Ankara mitingi(**Ulus**, 14 Ekim 1957); Bala mitingi(**Ulus**, 16 Ekim 1957); Hasanoğlan siyasi toplantısı(**Ulus**, 20 Ekim 1957).

¹³⁷⁰ CHP Ankara Kadın kolları, Saadet Üçok başkanlığında 24 Eylül'de yaptığı toplantıda bir seçim komisyonu oluşturmuş ve komisyonda; Saadet Üçok, Cahide Toğ, Muammer Falaz, Türkan Taşpınar,

çalışmalar yürüten kadın ve gençlik kolları, düzenledikleri siyasi toplantılar ve mitinglere milletvekili adaylarının yanı sıra muhalif basın mensupları da katılarak çeşitli konuşmalar yapmıştır.¹³⁷¹ Özellikle gençlik kollarının düzenlediği Beyazıt mitingi oldukça dikkat çekicidir. 19 Ekim’de yapılan mitinge Vedat Dicleli, Özcan Ergüder, Osman Okyar ve Orhan Birgit’in yanı sıra 1946 itibariyle Demokrat Parti’ye destek veren ancak son dönemdeki antidemokratik uygulamalardan dolayı iktidarı eleştirmeye başlayan Vatan gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman da katılmıştır. Genç kuşağının Türkiye için önemi üzerinde durulan mitingde konuşmacılar, öğrenci ihtiyaçları, demokrasi, basın özgürlüğü, üniversite özerkliği ve bağımsız yargı konuları üzerinde durmuştur.¹³⁷²

Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçim propagandası ve söylemi bu şekildeyken Demokrat Parti, seçim propagandasını 1954 genel seçiminde olduğu gibi dönem içerisinde yaptığı yatırımlar ve seçim sürecinde gerçekleştirdiği açılış ve temel atma törenleri üzerinden gerçekleştirmiştir. Dahası şunu da söylemek mümkündür ki, Demokrat Parti’nin seçim propagandasının en güçlü yanı söz konusu açılış ve temel atma törenleri olmuştur.¹³⁷³ Demokrat Parti’nin yayın organı olan Zafer gazetesi ara-

Beyhan Okatan ve Habibe Yükselen yer almıştır. Gençlik Kolları aynı gün Pekşen Tandoğan başkanlığında gerçekleştirdiği toplantıda seçim propagandası ile ilgili bir program hazırlamıştır. **Ulus**, 25 Eylül 1957.

¹³⁷¹ Kadıköy kadın kollarının 12 Ekim’de düzenlediği siyasi toplantıda İstanbul kadın milletvekili adaylarından Şükriye Tok ve Nimet Burak yaptıkları konuşmalarda iktidarı eleştirerek seçim gününün tarihi bir gün olarak değerlendirmişlerdir. **Ulus**, 13 Ekim 1957.

¹³⁷² **Ulus**, 20 Ekim 1957.

¹³⁷³ Demokrat Parti iktidarının 1957 yılı içerisinde gerçekleştirdiği ve basın aracılığıyla da propaganda dönüştürdüğü temel atma ve açılış törenlerinden bir kısmı şunlardır: Atatürk Üniversitesi’nin temel atma töreni, **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1957; Çanakkale’deki konserve, seramik, çimento ve şarap fabrikalarının temel atma törenleri, **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1957; Zonguldak Limanının açılış töreni, **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1957; Filyos Tuğla Fabrikasının açılış töreni ile Karabük Hadde Fabrikasının temel atma töreni, **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1957; Kastamonu Şeker Fabrikasının temel atma töreni, **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1957; Baruthane Ataköy Sitesinin temel atma töreni, **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1957-**Zafer**, 16 Eylül 1957; Konya’da yeni Gar binasının temel atma töreni, **Zafer**, 19 Eylül 1957; Ankara Hastanesi ve Hemşire Okulunun açılış töreni, **Zafer**, 22 Eylül 1957; Ankara’da Blok İşçi Apartmanlarının temel atma töreni, **Zafer**, 23 Eylül 1957; İşçi Eğitim Merkezi’nin temel atma töreni, **Zafer**, 29 Eylül 1957; Ordu Akkuş Buharlı Kayın ve Kereste Fabrikası temel atma töreni, **Zafer**, 21 Eylül 1957; Ankara’da üç ilkokulun temel atma törenleri, **Zafer**, 30 Eylül 1957; Ankara Pastörize Süt Fabrikası açılış töreni, **Zafer**, 1 Ekim 1957; Ankara Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Enstitüsü açılış töreni, **Zafer**, 2 Ekim 1957; Orta Doğu Teknik Üniversitesinin temel atma töreni, **Zafer**, 3 Ekim 1957; Nevşehir İplik ve Dokuma Fabrikasının açılış töreni, **Ulus**, 5 Ekim 1957; Niğde Çimento Fabrikasının temel atma töreni, Mensucat Fabrikasının temel atma töreni, **Zafer**, 5 Ekim 1957; Kayseri Bünyan Yünlü Dokuma Fabrikasının temel atma töreni, **Zafer**, 6 Ekim 1957; Ankara Gazi Fişek Fabrikasının açılış töreni, **Zafer**, 8 Ekim 1957; Mudanya Jüt İpliği, Çuval ve Kanaviçe Fabrikasının temel atma töreni, **Zafer**, 9 Ekim 1957; Bursa Merinos Fabrikasının Yünlü Dokuma Tesislerinin açılış töreni, **Zafer**, 10 Ekim 1957; Afyon Çimento Fabrikasının açılış töreni ile Otomatik Telefon Santrali-

cılığıyla da seçmenlere duyurulan söz konusu törenlerin yanı sıra 1950'den itibaren yapılan çalışmaların bilançosu da sistematik bir şekilde okuyuculara aktarılmış, böylelikle yedi yıllık süreçte yapılan yatırımların hepsi propagandaya dönüştürülmüştür.¹³⁷⁴

Zafer, 17 Eylül 1957

Zafer, 18 Eylül 1957

Açılış ve temel atma törenlerinin yanında ihtiyaç sahibi vatandaşlara yapılan evler için kuralar çekilmesi ve bu evlerin hak sahiplerine dağılmasının da seçim dönemine denk getirilmesi Demokrat Parti'nin seçim propagandası kapsamında ele alınabilir.¹³⁷⁵ 1950 öncesindeki grev hakkı vaadini yedi yıl boyunca yerine getirmeyen Demokrat Parti, işçilere yönelik seçim yatırımı yapmaktan da geri durmamıştır. Ankara'daki blok işçi apartmanlarının 22 Eylül'de gerçekleştirilen temel atma töreni bu kapsamda ele alınabilir.¹³⁷⁶

nin temel atma töreni, **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1957; Etimesgut'taki modern garnizonun temel atma töreni, **Zafer**, 15 Ekim 1957; Ankara İşçi Hastanesinin temel atma töreni, **Zafer**, 18 Ekim 1957; Tar-sus Beyaz Çimento Fabrikasının açılış töreni, **Zafer**, 18 Ekim 1957; Hazar Hidro-Elektrik Santralinin açılış töreni, **Zafer**, 20 Ekim 1957; Adana Şeker Fabrikasının temel atma töreni, **Zafer**, 24 Ekim 1957; Çorum Çimento Fabrikasının açılış töreni, **Zafer**, 25 Ekim 1957.

¹³⁷⁴ Türkiye'de 1950 itibarıyla çimento, tekstil, azot ve enerji sanayinin yanı sıra eğitim, sağlık, yol, su ve elektrik alanlarındaki gelişmelerin illere yansımaları haber dizisi olarak Zafer gazetesinde aktarılmıştır. Bkz. **Zafer**, 17-30 Eylül 1957; 1-19 Ekim 1957.

¹³⁷⁵ Ankara Gülveren'de 1957 yılının başlarında temeli atılan müstakil evlerin 60 tanesi çekilen kura sonucunda 20 Eylül'de ihtiyaç sahiplerine teslim edilmiştir. **Zafer**, 21 Eylül 1957. Seçim gününden kısa bir süre önce 23 Ekim'de çekilen kuralar sonucunda 130 hak sahibine teslim edilen evler de bunların arasındadır. **Zafer**, 23 Ekim 1957. Yine Ankara'da Altındağ'daki gecekondu tapularının sahiplerine verilmesiyle ilgili bir tören yapılması, hatta bunun neredeyse siyasi bir toplantıya dönüştürülmesi ve Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan'ın bu esnada bir konuşma yapması da bu kapsamda ele alınabilir. **Zafer**, 29 Eylül 1957. Kalaba ve Aktaş'ta gerçekleştirilen tapuların sahiplerine verilmesi töreni de bunlardan biridir. Mümtaz Tarhan bu törene de katılmış ve bir konuşma yapmıştır. **Zafer**, 7 Ekim 1957.

¹³⁷⁶ Ankara Yenimahalle'de 22 Eylül'de temeli atılan blok işçi apartmanlarının temel atma törenine Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan da katılarak bir konuşma yapmıştır. Tarhan, Türkiye'de 1950'ye kadar bir tane bile işçi evinin yapılmadığını hatırlatarak, 1950-1957 yılları arasında bu alanda on bin

Zafer, 21 Eylül 1957

Celal Bayar ve Adnan Menderes neredeyse bütün temel atma ve açılış törenlerine katılarak çeşitli konuşmalar yapmıştır. Yukarıda sözü edilen temel atma ve açılış törenlerinin önemli bir kısmına kabine üyeleriyle birlikte katılan ikili, 12 Ekim 1957 itibariyle de çeşitli yurt gezilerine çıkmış ve seçim meydanlarında seçmenlere hitaben konuşmalar da yapmıştır. Öyle ki Bayar bu çerçevede sırasıyla Isparta, Burdur, Antalya, Gaziantep, Urfa, Diyarbakır, Konya, İstanbul, Bursa ve İskenderun gibi illerde düzenlenen mitinglere katılmıştır.¹³⁷⁷ Menderes ise 1950 ve 1954'te olduğu gibi seçim kampanyasını Erzurum'da başlatmış ve sırasıyla Trabzon, Rize, Giresun, Ordu, Samsun, Sinop, Amasya, Elazığ, Kayseri, İzmir, İstanbul, Adana ve Ankara gibi illerde düzenlenen mitinglerde seçmenlere hitaben çeşitli konuşmalar yapmıştır.¹³⁷⁸ Bu çerçevede Demokrat Parti'nin seçim propagandasını önceki seçimlerde olduğu gibi Celal Bayar ve Adnan Menderes'in yönettiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Bunun yanında kabine üyeleri Namık Gedik, Refik Koraltan, Fatin Rüştü Zor-

civarında sağlıklı evin yapıldığını ve bunların sayısının her geçen gün arttığını vurgulamıştır. Demokrat Parti'nin iktidarda kalması durumunda bu alandaki yatırımların artırılacağı vaadinde de bulunan Tarhan, böylelikle 1950 öncesi ile sonrası arasında bir karşılaştırma yaparak, işçi evleri yapımını propagandaya dönüştürmüş ve işçi seçmenlerin Demokrat Parti'ye oy vermesini sağlamaya çalışmıştır. Bu arada Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Başkanı Nuri Beşer de törene katılmış ve bir konuşma yapmıştır. Böylece Demokrat Parti, işçilerin birleşme noktası olan İşçi Sendikasının liderinden de propaganda amaçlı yararlanmaya çalışmıştır. *Zafer*, 24 Eylül 1957.

¹³⁷⁷ Celal Bayar'ın katıldığı mitinglerin tarihleri şu şekildedir: Isparta ve Burdur: 13 Ekim 1957. Antalya: 13 Ekim 1957. Gaziantep: 16 Ekim 1957. Urfa: 17 Ekim 1957. Diyarbakır: 18 Ekim 1957. Konya: 19 Ekim 1957. İstanbul ve Bursa: 20 Ekim 1957. İskenderun: 22 Ekim 1957. Bkz. *Zafer*, 13-23 Ekim 1957.

¹³⁷⁸ Adnan Menderes'in katıldığı mitinglerin tarihleri şu şekildedir: Erzurum: 12 Ekim 1957. Trabzon: 13 Ekim 1957. Rize: 14 Ekim 1957. Giresun: 15 Ekim 1957. Samsun: 16 Ekim 1957. Sinop: 17 Ekim 1957. Amasya: 18 Ekim 1957. Elazığ ve Kayseri: 19 Ekim 1957. İzmir: 20 Ekim 1957. İstanbul: 21 Ekim 1957. Adana ve Ankara: 22 Ekim 1957. Bkz. *Zafer*, 13-23 Ekim 1957.

lu, Mümtaz Tarhan, Hasan Polatkan, Tevfik İleri, Celal Yardımcı ve Sıtkı Yırcalı da seçim sürecinde aktif roller üstlenmiştir. Çünkü söz konusu isimler temel atma ve açılış törenleri sırasında Celal Bayar ve Adnan Menderes'in yanında yer almalarının yanı sıra bireysel olarak da çeşitli temel atma ve açılış törenlerine katılmışlar ve mitinglerde boy göstermişlerdir.

Hem Celal Bayar hem de Adnan Menderes seçim konuşmalarında, 1954 genel seçiminde olduğu gibi “Kalkınan Türkiye” söylemini sürdürerek, gelişen ve büyüyen Türkiye vurgusu yapmışlardır. Öyle ki, bunu ön plana çıkarmak için sürekli birtakım istatistiklerden söz etmişler ve yeni dönemde bu büyümenin artarak devam edeceğini vurgulamışlardır. Bu kapsamda Bayar, Afyon ve Isparta’da yaptığı konuşmalarda 1950’den 1957’ye uzanan süreçte çeşitli alanlarda yaşanan gelişmeleri rakamlarla seçmenlere aktararak, bunun süratle sürdürüleceğini vurgularken,¹³⁷⁹ İstanbul mitinginde yaptığı konuşmada, Türkiye’nin otuz yıl sonra küçük bir Amerika olacağını iddia etmiştir.¹³⁸⁰

Menderes de Rize, Giresun, Ordu ve Sinop’ta ekonomik alanda yaşanan gelişmeleri çeşitli istatistikler sunarak ve tek parti dönemiyle karşılaştırmalar yaparak aktarmıştır. Rize’de 1950’den beri temeli atılan eserlerin tek tek hizmete girmekte olduğunu ve asıl büyük eserlerin yeni dönemde tamamlanacağını ifade eden Menderes,¹³⁸¹ Giresun’da Demokrat Parti’nin vatandaşlara refah, saadet, hürriyet ve huzur vaat ettiğini belirtmiştir.¹³⁸² Sinop’ta ise Demokrat Parti iktidarında yapılan yatırımları aktarmanın yanı sıra tek parti dönemini de hedef alan Menderes, ‘Onlar tembellikleri ile milletin iliğini kurutmuşlardır’ şeklinde bir ifade kullanmış ve seçmenlerin oy kullanırken Demokrat Parti dönemindeki kalkınma hızını göz önünde bulundurarak ‘laf ebelerini dikkate almayacağını’ savunmuştur.¹³⁸³

Demokrat Parti’nin söyleminde önemli bir yer tutan diğer bir konu ise ‘iktisadi buhran’ olmuştur. Bu söylemin çıkış noktası Cumhuriyet Halk Partisi sözcülerinin propaganda konuşmalarıdır. Öyle ki İnönü ve diğer muhalefet sözcüleri hemen

¹³⁷⁹ Bayar’ın konuşmasının ilgili kısmı şu şekildedir: “... Yalnız sefaleti değil hatta mahrumiyeti de bu memleketten kaldırıp atacağız, parlak bir istikbale doğru yürüyeceğiz...” **Zafer**, 13 Ekim 1957.

¹³⁸⁰ **Zafer**, 21 Ekim 1957.

¹³⁸¹ **Zafer**, 15 Ekim 1957.

¹³⁸² **Zafer**, 16 Ekim 1957.

¹³⁸³ **Zafer**, 18 Ekim 1957.

her platformda bu konuya değinerek ülkede ‘ekonomik bir kriz olduğu, buna bağlı olarak da hayat pahalılığının söz konusu olduğunu vurgulamıştır. Demokrat Parti sözcüleri de bu propagandaya karşı kendilerini savunma pozisyonuna geçmiş ve bu durumun geçici olduğunu seçmenlere anlatmaya çalışmıştır. Menderes seçim kampanyasını açtığı Erzurum’da, ekonomik bazı sıkıntıların var olduğu kabul etmekle birlikte bunun bir buhran olmadığını ifade etmiştir. İnönü’nün altı ay içinde var olan ekonomik krizi ortadan kaldıracamız yönündeki vaadine karşı; bu kadar kısa bir sürede çözülecekse bunun adına buhran demenin mümkün olmadığını vurgularken, muhalefet liderini samimi olmamakla ve boş vaatlerle suçlamıştır.¹³⁸⁴ Demokrat Parti sözcüleri 1957 genel seçimi öncesinde demokrasi, milli irade ve vatanseverlik gibi kavramları da oldukça yoğun kullanmıştır.¹³⁸⁵ Hatta Menderes, Adana mitinginde oldukça sıra dışı bir yaklaşımla, demokrasinin Türkiye’de daha iyi yerleşmesi için Demokrat Parti’nin büyük çoğunlukla iktidarını güçlendirmesi gerektiğini savunmuştur.¹³⁸⁶

Tek parti dönemini kötüleme yöntemi, öncekilerde olduğu gibi 1957 genel seçiminde de Demokrat Parti’nin propaganda söyleminde geniş bir yer tutmuştur. Bayar, Menderes, Koraltan ve diğer Demokrat Parti sözcüleri, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını baskı rejiminin, jandarma baskısının, seçim hilelerinin ve darlığın ege-men olduğu bir dönem olarak seçmenlere anlatmıştır.¹³⁸⁷ Burada özellikle de Menderes’e ayrı bir parantez açmak yararlı olacaktır. Çünkü Menderes, tek parti dönemini propaganda malzemesi yapmanın yanı sıra, İnönü’yü hedef olarak ona pek çok nite-lik ve isim yakıştırır. Trabzon’da; İnönü’nün iktidar hastası olduğunu belirten Menderes,¹³⁸⁸ Amasya’da; “Allah milleti onun kin ve gazabından korusun”¹³⁸⁹ türünde bir

¹³⁸⁴ Menderes bu düşüncelerini Afyon, Erzurum ve Samsun’da dile getirmiştir. **Zafer**, 12, 17 Ekim 1957; **Zafer**, 13 Ekim 1957. Bayar da Burdur’da seçmenlere hitap ederken hissedilen bazı ekonomik sıkıntıların var olduğunu kabul etmekle birlikte bunun iflas anlamına gelmediğini ve kısa bir süre içinde bu sorunların giderileceğini belirtmiştir. **Zafer**, 13 Ekim 1957. Oysa yukarıda da değinildiği gibi, İnönü, seçim konuşmalarında Demokrat Parti’nin iktidarda kalması durumunda yeni dönemde ekonomik krizin derinleşeceğini ve hayat pahalılığının artacağını vurgulamıştır.

¹³⁸⁵ Bayar, Afyon ve Isparta’da yaptığı konuşmalarda bu kavramları kullanırken, Menderes de Giresun’da aynı konulara değinmiştir **Zafer**, 12, 13, 16 Ekim 1957.

¹³⁸⁶ **Zafer**, 23 Ekim 1957. Koraltan da İzmit’te yaptığı bir seçim konuşmasında güçlü bir muhalefetin olması durumunda demokrasinin gelişemeyeceğini, dolayısıyla da Demokrat Parti’nin demokrasiyi güçlü kılmak için büyük çoğunluğu kazanması gerektiğini ifade etmiştir. **Zafer**, 20 Ekim 1957.

¹³⁸⁷ Celal Bayar’ın 13 Ekim tarihli Isparta konuşması, Sıtkı Yırcalı’nın 12 Ekim tarihli Erzurum konuşması ve Koraltan’ın 14 Ekim tarihli Mersin konuşması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bkz. **Zafer**, 13, 14, 15 Ekim 1957.

¹³⁸⁸ **Zafer**, 14 Ekim 1957.

ifade kullanmış ve Elazığ'da; "O milleti ızdıraplar içinde bırakmıştı"¹³⁹⁰ diyerek doğrudan İnönü'yü hedef almıştır. Sinop konuşmasında ise tek parti dönemini hedef alarak, "Onlar tembellikleri ile milletin iliğini kurutmuşlardır"¹³⁹¹ şeklinde bir cümle kullanmış ve Giresun'da Cumhuriyet Halk Partisinin kadrosunu "müzelik" olarak değerlendirmiştir.¹³⁹²

Demokrat Parti sözcüleri, Cumhuriyet Halk Partisi'nin, seçim propagandası olarak kullandığı ispat hakkı, üniversite özerkliği, hâkim teminatı ve basın kanunu¹³⁹³ gibi yasa ve uygulamalara karşı da bir söylem geliştirmiş ve bunların gerçekte ilgisi olmadığı yönünde karşı propaganda yapmıştır.¹³⁹⁴ Dış politikanın da meydanlara taşındığı 1957 genel seçimi öncesinde Demokrat Parti sözcülerinin söylemi Kıbrıs'ın Türkiye'ye ait olması gerektiği ve Komünizm karşıtlığı üzerine olmuştur.¹³⁹⁵

3.2.2.3. Seçim Afişleri

Çok partili döneme geçilmesinden itibaren seçim dönemlerinde temel propaganda malzemeleri arasında yer almaya başlayan afişler, 1957 genel seçiminde de temel propaganda materyalleri arasında yer almıştır. Ancak hatırlanacağı üzere 1946 ve 1950 genel seçimlerinde afişlerde simge olarak resim Atatürk, İnönü ve Menderes gibi simgeler yer almışken, 17 Şubat 1954'te seçim kanununda yapılan değişiklikle afişlerde resim kullanılması yasaklanmış ve bundan dolayı 1954 genel seçimi afişlerinde herhangi bir resim veya fotoğraf kullanılmamıştı. Aynı durum 1957 genel seçimi için geçerli olup afişlerde herhangi bir resim kullanılmamıştır.

Basında yer alan haberlere göre siyasi partiler Ekim ayının ilk haftası itibarıyla seçime yönelik afişler hazırlamaya ve ülkenin hemen her yerine göndermeye

¹³⁸⁹ **Zafer**, 19 Ekim 1957.

¹³⁹⁰ **Zafer**, 20 Ekim 1957.

¹³⁹¹ **Zafer**, 18 Ekim 1957.

¹³⁹² **Zafer**, 16 Ekim 1957.

¹³⁹³ Yukarıda da değinildiği gibi Cumhuriyet Halk Partisi yazılı ve sözlü propagandalarında söz konusu antidemokratik yasal düzenlemeleri ve uygulamaları altı ay içinde düzelterek ve demokratik bir ortam kuracağını vaat etmiştir.

¹³⁹⁴ Menderes, Elazığ'da bunların hepsini masal olarak değerlendirirken, Samsun'da muhalefetin iktidar için kullandığı plansızlık ve programsızlık eleştirisinin laftan ibaret olduğunu vurgulamıştır. **Zafer**, 17, 20 Ekim 1957.

¹³⁹⁵ Bu konularla ilgili olarak bkz. Fatin Rüştü Zorlu'nun Çanakkale; Menderes'in Amasya ve Celal Yardımcı'nın Diyarbakır konuşmaları... **Zafer**, 19, 20 Ekim 1957.

başlamıştır.¹³⁹⁶ Çalışma esnasında tespit edilebildiği kadarıyla Cumhuriyet Halk Partisi 1957 genel seçimi için otuza yakın afiş hazırlamıştır. Söz konusu afişlerin neredeyse hepsi Milli Kütüphane’den temin edilmiş olmakla birlikte sadece bir tanesi Ulus gazetesinden yararlanılarak kullanılmıştır. Bu seçim için hazırlanan afişlerle ilgili en dikkat çekici nokta, bunların önceki afişlere göre çok daha renkli, nükteli ve ironik olmalarıdır.

İlk afiş, Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçim süreci boyunca çeşitli platformlarda seçmenlere vaat ettiği taahhüdünü içermektedir. Nispi temsil esasına dayanan yeni bir seçim sistemine geçileceğinin ve altı ay sonra seçimin demokratik bir ortamda yenileceğinin vurgulandığı afiş görsel anlamda önceki seçim dönemlerinde kullanılan afişlerden ayıran temel özellik, kullanılan renk tonlarıdır. Sarı, yeşil, bordo ve kırmızı tonların bir arada kullanıldığı afiş, göze hitap eden, daha doğrusu muhtemelen dikkatleri toplayan bir materyale dönüştürülmek istenmiştir. Karşıdan bakıldığında “6 AY SONRA” ve “YENİ SEÇİM” sloganlarının hem kırmızı hem de diğer yazılara göre daha büyük puntuyla yazılmış olması da, ön plana çıkarılmak istenen mesajların bunlar olduğunu göstermektedir.

“Demokrasiyi Kurduk, Tamamlayacağız” sloganının büyük puntolarla yer aldığı ikinci afişte ise Cumhuriyet Halk Partisi temelde demokrasi vurgusu yapmıştır. Ancak bunun yanında ilk afişteki gibi seçimin özgür bir ortamda ve kısa bir süre sonra yenileceği vurgusuna da yer verilerek, “Mayıs 1958’de Hür Seçim” sloganı da afişe yerleştirilmiştir. Muhalefet partisi böylelikle, bir yandan Türkiye’de demokrasinin kurucusu olduğunu hatırlatmış ve bunu tamamlayacağını iddia etmiş hem de Demokrat Parti’nin yapamadığını yapacağını, yani özgür bir ortamda seçimi yenileyeceğini vaat etmiştir.

¹³⁹⁶ Basında siyasi partilerinin afişlerinin bir kısmına da yer verilmiştir. Bkz. **Cumhuriyet**, 2, 8, 9, 11 Ekim 1957; **Vatan**, 2, 3, 8 Ekim 1957; **Ulus**, 9, 13 Ekim 1957; **Zafer**, 13 Ekim 1957.

Cumhuriyet Halk Partisi, seçimin Mayıs 1958’de ve özgür bir ortamda yenileneceğine dair mesajını farklı afişlerle de seçmenlere sunmuştur. “**MAYIS 1958’de BEKLEDİĞİN KANUNLARLA HÜR BİR Seçim İçin: C.H.P**” sloganının yer aldığı afişle de seçmenlere aynı mesaj verilmeye çalışılmıştır. Gayet sade olan afişte “**HÜR BİR**” kısmının büyük puntolarla yazılmış olması, Demokrat Parti döneminde kısıtlanmış olan özgürlüklerin, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı ile geri geleceğini vurgulamakla ilgili olmalıdır.

Cumhuriyet Halk Partisi sözcülerinin seçim meydanlarında sık sık dile getirdiği bazı kavramlar da seçim afişlerine yansımıştır. Zemin olarak siyah, yeşil, turuncu, kırmızı, sarı ve mavi tonların kullanıldığı üçüncü afişte Demokrat Parti iktidarında uygulanan ve Türk toplumunun yanı sıra Türk demokrasisine de zarar verdiği iddia edilen konular slogan olarak sırayla afişe işlenmiştir. Buna göre Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidar olması durumunda adam kayırma, hırsızlık, kötü yönetim tarzı, gelişigüzel işler ve dalkavuk radyoya(seçim söyleminde ‘partizan radyo’ kullanılmıştır) son verilecektir. Afişin sonunda büyük puntuyla yazılı olan “**PAYDOS!**” ise hatırlanacağı üzere, Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1954 genel seçiminde de kullandığı kavramlarından biriydi.

runcu tonlar kullanılmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçim söyleminde geniş yer tutan özgürlükler ile ekonomik ve mali sıkıntılar afişlerin önemli bir kısmına yansımıştır. Basın özgürlüğünün, paranın değerinin ve mal emniyetinin sağlanması için Cumhuriyet Halk Partisi’nin işaret edildiği taraftaki afişte, Demokrat Parti iktidarının bunları gerçekleştiremediği ya da bu konulara zarar verdiği vurgulanmaya çalışılmıştır. Görüldüğü üzere afiş oldukça sade bir şekilde hazırlanmış olup, beyaz, mavi ve turuncu tonlar kullanılmıştır.

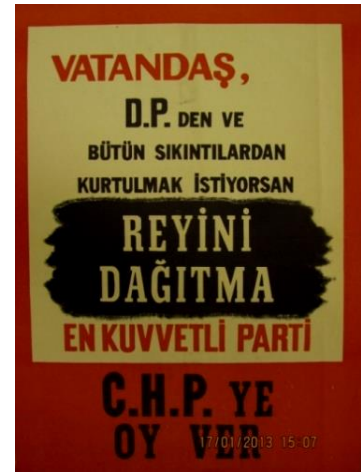
Şimdiye kadar ele alınan afişlerden de anlaşılacağı üzere, Cumhuriyet Halk Partisi, afişlerde genel itibariyle canlı, dolayısıyla da dikkat çekici renkleri kullanmıştır. Dikkat çeken diğer bir nokta da turuncu rengin yoğun olarak kullanılmış olmasıdır. Genel kaniya göre, dikkat çekici, çarpıcı ve iç açıcı bir renk olarak değerlendirilen turuncu rengin bu şekilde yoğun kullanılmış olması tesadüf olmamalıdır.

“Hırsız Hırsız Diyemiyoruz Çünkü İspat Hakkı Yok” sloganının yer aldığı yan taraftaki afişte de Demokrat Parti hedef alınmıştır. Hatırlanacağı üzere, Demokrat Parti 1957 genel seçiminden önce Basın Kanunu’nda yaptığı düzenlemeyle, gazetelerin ve gazetecilerin yaptıkları haberler ve yazdıkları yazılar dolayısıyla dava edilmeleri durumunda yaptıkları bu haberlerle ilgili ispat hakkından mahrum bırakılmıştı. Dolayısıyla yapılan haberler gerçek olsa bile bunu kanıtlama hakları ellerinden

alınmıştı. Bu konu Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçim beyannamesi ve seçim söylemine de yansımış ve hemen her platformda dile getirilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Cumhuriyet bu konuyu siyah zemin üzerine yine turuncu renk kullanmak suretiyle afişte de işlenmiş ve farklı bir propaganda yöntemiyle de topluma anlatmaya çalışmıştır.

Hatırlanacağı üzere Cumhuriyet Halk Partisi, seçimden önce seçimleri kazanmak için Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi gibi diğer muhalif partilerle birleşme girişiminde bulunmuştu. Fakat Demokrat Parti’nin son anda seçim kanununda yaptığı düzenleme dolayısıyla bu gerçekleşmemiş ve siyasi partiler müstakil olarak seçimlere katılmak durumunda kalmıştı. Bu durum kuşkusuz oyların bölünmesi ve Demokrat Parti iktidarının devam etmesi ihtimalini güçlendirmiştir. İşte

bu durumun farkında olan Cumhuriyet Halk Partisi, yan taraftaki afişte kendisinin en güçlü iktidar adayı olduğunu ve bunun gerçekleşmesi için de oyların dağılmaması gerektiğini vurgulamaya çalışmıştır. Afişte yer alan **“VATANDAŞ”** ve **“EN KUVVETLİ PARTİ”** kelimelerinin büyük puntolu ve turuncu yazılmış olması tesadüf

olmadığı gibi, “DP’den ve bütün sıkıntılardan kurtulmak istiyorsan” kısmının siyah yazılmış olması da tesadüf değildir.

Yukarıda aktarılan bilgilerden anlaşılacağı üzere Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1957 genel seçimi kampanyasında ekonomik ve mali sorunlar önemli bir yer tutmuştur. Çeşitli propaganda yöntemleriyle seçmenlere aktarılan ve çeşitli vaatlerde bulunan Cumhuriyet Halk Partisi bu konuyu seçim afişlerine de yansımıştır. Yan taraftaki afiş, bu konudaki afişlerin ilki olup, Demokrat Parti’nin ekonomik kalkınma girişiminin bir anlamda iflas ettiğini, dolayısıyla iktidar partisine göre, kalkınma, yokluk, hayat pahalılığı ve ekonomik sıkıntılar demek olduğu, oysa Cumhuriyet Halk Partisi’ne göre, bolluk, ucuzluk ve rahatlık olduğu vurgulanmıştır. Böylelikle seçmenlere, Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidara gelmesi durumunda ekonomik alanda yaşanmakta olan sıkıntıların ortadan kalkacağı mesajı verilmeye çalışılmıştır.

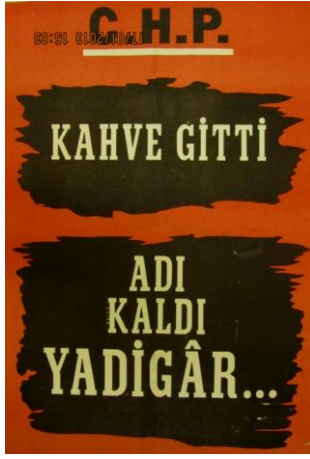

Cumhuriyet Halk Partisi, ekonomik sıkıntıların, hayat pahalılığın ve mal darlığının işlendiği başka afişler de kullanmıştır. Bunlardan ilkinde, fiyatı artmayan tek temel gıda maddesinin ekmeğin olduğu işlenmiştir. Fakat söz konusu afişte dikkat çeken nokta 1950 ile 1957 yılları arasında karşılaştırma yapılarak fiyatın değişmediğinin belirtilmesiyle birlikte ekmeğin gramajının düşürüldüğüne dikkat çekilmiş olmasıdır. Hayat pahalılığının ele alındığı diğer bir afişte ise, kadın seçmenler hedef alınmıştır. Böylece fiyatları ve mutfağı daha iyi bilen Türk kadınına çağrıda bulunularak, hayat pahalılığının doğmasına neden olan Demokrat Parti’ye değil, bunu gidecek olan Cumhuriyet Halk Partisi’ne oy verilmesi istenmiştir.

Türkiye’de son dönemde hüküm sürmeye başlayan mal darlığı da üç farklı versiyonda afişlere yansımıştır. “**YOK, YOK’LARA SON!**” yer aldığı afişte temel gıda maddelerinin temin edilmesinde yaşanan zorluklara dikkat çekilmiş ve bunun CHP iktidarıyla son bulacağı vurgulanmıştır. “**KUYRUK**” kavramının kullandığı bir diğer afişte ise, aynı konuyla ilgili bir mesaj verilmeye çalışılarak, Demokrat Parti’ye ve topluma “**Bu Mu Bolluk?**” şeklinde bir soru yöneltilerek, Demokrat Parti’nin bolluğa dair propagandalarının doğru olmadığı anlatılmaya çalışılmıştır.

Diğer bir afişte ise “**Mal Yok Milli Korunma Kanunu Var!**” sloganı kullanılmıştır. Hatırlanacağı üzere, Demokrat Parti iktidara gelmeden önce Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı kullandığı temel propaganda malzemelerinin bir parçası olan İkinci Dünya Savaşı yıllarına ait Milli Korunma Kanunu’nu 1956’da tekrar yürürlüğe sokmuş ve kötü ekonomik gidişata müdahale imkânlarını artırmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi de bundan hareketle kısa bir süre önce tekrar yürürlüğe giren Milli Korunma Kanunu’nu Demokrat Parti’ye karşı propaganda malzemesine dönüştürmüş ve afişe de yansıtılmıştır.

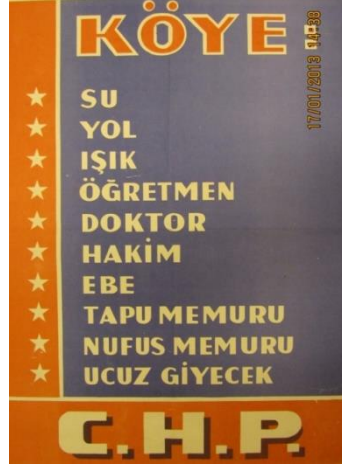
Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1957 genel seçimi dolayısıyla hazırlanmış olduğu en ilginç görsel malzeme, piyasadaki kahve azlığını konu edinen ve kırmızı zemin üzerine işlenen “**Kahve Gitti Adı Kaldı Yadigâr**” afiştir. Daha önce de değinildiği gibi, 1955 yılında başlayan ekonomik kriz birçok malın piyasadan çekilmesine ve karaborsaya düşmesine neden olmuştur. Bundan dolayı o dönemde yurtdışından ithal edilen birçok mal gibi kahvenin de ülkeye girişi de kısıtlanmıştır. Bunun sonucunda bir süre boyunca nohut kavrulup, öğütülüp, nohut kahvesi içilmişse de, kahvenin yerini tutmamıştır. Ekonomik krizin bir yansıması olarak kahve “yok”lar arasına karışınca da 8 Nisan 1955'te İstanbul'da hane başına 100 gram kahve dağıtımına başlanmış ve kahve alanlar, muhtarların hazırladığı listeleri imzalamaya başlamıştır. Kısacası kahve, İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki mal darlığını anımsatır şekilde karneye bağlanmıştır. 1957 öncesinde kahvenin yokluğu o kadar önemsenmişti ki seçim propagandasına bile yansımış ve 1957 seçim afişlerinde muhalefetin Demokrat Partiyi eleştirdiği başlıca konular arasında yer almıştır. Bu denli derin bir tiryakiliğin yaşandığı kahvenin yokluğu, Demokrat Parti iktidarının devrilmesine neden olmasa bile, genel ekonomik bir krizin parçası olarak oy oranının düşmesinde etkili olduğuna kuşku yoktur.¹³⁹⁷

Seçim kampanyasında toplumun bütün katmanlarına hitap etmeye çalışan Cumhuriyet Halk Partisi, hazırladığı afişlerle kırsal kesimi de etkilemeyi amaçlamıştır. Dönemin Reel politik eksiklerinden en çarpıcı olanı yansıtan ilk afişte, “**Ne Yazık ki Traktörü Öküzle Çekiyoruz!**” sloganı kullanılmıştır. Bilindiği üzere Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra, Marshall Yardımlarının da etkisiyle tarım alanında yoğun bir makineleşme yaşanmıştır. Ancak başlangıçta tarım üretiminin artmasında büyük oranda katkı sağlayan bu makineleşme, traktör gibi modern tarım aletlerinin arızalanmaya başlamasıyla önemli bir soruna dönüşmüştür. Çünkü söz konusu modern tarım aletlerinin onarım işini yapacak teknik eleman ve

¹³⁹⁷ Mehmet Ö. Alkan, *Kahve Gitti Adı Kaldı Yadigâr*, *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 2007.

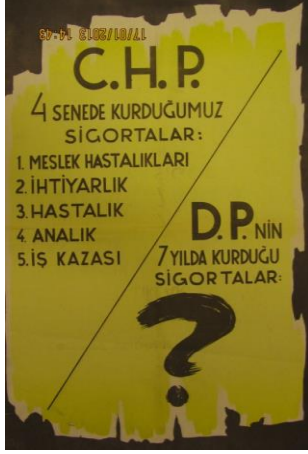
teknoloji olmamasının yanı sıra yedek parçalarının de temin edilememesi bu makinelerin kullanılamaz hale gelmesine neden olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi de tarımda makineleşmeyi propaganda olarak kullanan Demokrat Parti'ye karşı yukarıdaki söylemi geliştirmiştir.¹³⁹⁸

Cumhuriyet Halk Partisi, etki altına alarak oyunu kazanmak istediği kırsal kesim için yukarıdaki iki afişi de hazırlatmıştır. Afişlerin ilkinde, iktidar olması durumunda köylerin temel ihtiyaçları olarak değerlendirilebilecek olan su, yol, ışık, öğretmen, doktor, hâkim, ebe ve çeşitli memurların yanı sıra ucuz giyim imkânlarının sağlanacağını vaat etmektedir. İkinci afiş ise karşıtlık ilkesine göre hazırlanmıştır. Köylülere seslenen Cumhuriyet Halk Partisi, afişte “**Köylü Yurttaş: Seni Aldatanlara Rey Verme C.H.P.’nin Özü, Sözü, Birdir**” sloganını kullanmış, böylelikle de Demokrat Parti’nin köylülere aldattığını, dolayısıyla da ona oy vermemeleri gerektiğini, oysa Cumhuriyet Halk Partisi’nin verdiği sözlere sadık bir parti olduğu mesajı verilmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçim söyleminde işçi sınıfı da önemli bir yer tutmuş ve işçileri etkilemeye dönük seçim propagandası görsel malzemeye de yansımıştır. Doğrudan işçi sorunlarını yansıtan, Demokrat Parti’nin işçilere dair 1950 öncesindeki vaatlerini yerine getirmediğini vurgulayan ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin vaatlerine dair mesajlarına yer verilen beş afiş tespit edilmiştir.

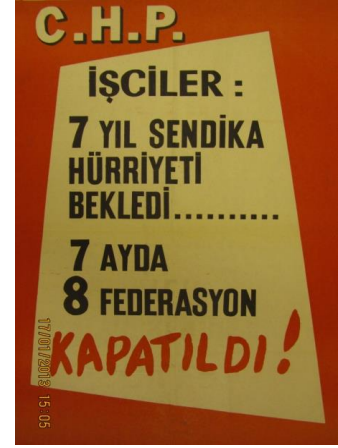
¹³⁹⁸ Fakir Baykurt, Amerikan Sargısı isimli romanında bu dönemde tarım aletlerindeki alt yapısız gelişimi ve karşılaşılan sorunları anlatmaktadır. Bkz. Fakir Baykurt, **Amerikan Sargısı**, Literatür Yay., İstanbul, 2007.

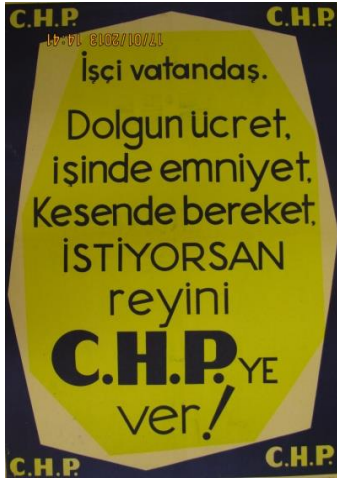
Afişlerin ilki, hem Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946-1950 yılları arası dönemde işçilere yönelik düzenlemelerini içermekte hem de yukarıda ele alınan afişlerin önemli bir kısmında olduğu gibi karşıtlık tezi çerçevesinde hazırlanmıştır. Bu çerçevede de önce Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946-1950 arası dönemde meslek hastalıkları, ihtiyarlık, hastalık, analık ve iş kazaları ile ilgili beş sigortanın hayata geçirildiği aktarılmıştır. Hemen ardından da Demokrat Parti'nin bu kapsamda, yani işçilerin yaşam şartlarını ge-

liştirecek herhangi bir girişimde bulunmadığını vurgulamak için: “**DP'nin 7 Yılda Kurduğu Sigortalar**” cümlesinin altına büyük bir soru işareti yerleştirilmiştir.

İkinci afişteyse Demokrat Parti'nin işçilerin beklentileri ile Demokrat Parti'nin yedi yıllık iktidarını özetleyen bir içerikten oluşmaktadır. Kırmızı zemin üzerine işlenmiş afişe göre işçiler, Demokrat Parti'nin 1950 öncesindeki vaatleri arasında da yer alan sendikal haklarının verilmesine dair bir beklenti içinde olmasına karşın, iktidar partisinin sekiz adet işçi federasyonunu kapatılmıştır. Böylelikle de Demokrat Parti'nin vaatlerinin arkasında durmadığı ve güvenilmez olduğu mesajının verilmeye çalışıldığı yönünde bir yorum yapmak yanlış olmayacaktır.

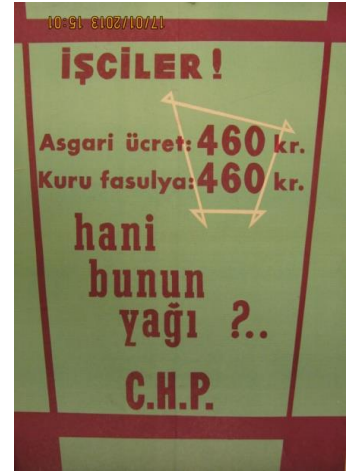

Cumhuriyet Halk Partisi işçilere yönelik bir diğer afişinde ise vaatlerine yer vermiştir. Buna göre, sendika hürriyetinin, ücretli yıllık izinin, grev hakkının ve işsizlik sigortasının Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarıyla sağlanacağı vurgusu yapılmıştır. Buradan hareketle, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946-1950 döneminde işçi sınıfının haklarına ve yaşam şartlarına dair hayata geçirdiği uygulamaları, özellikle de grev hakkını da tanıyarak iyi bir noktaya taşıyacağı vurgusunun yapılmaya çalışıldığı söylenebilir.

Yine işçi sınıfına seslenen yan taraftaki afişte ise ağırlıklı olarak ekonomik ve mali boyut ele alınmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi, söz konusu afişle, işçi sınıfına dolgun ücretin yanı sıra mali anlamda rahatlama vaadinde bulunmuştur. Özellikle 1955 sonrasında yoğun olarak hissedilmeye başlanmış olan hayat pahalılığı karşısında zor durumda olan işçi sınıfı için bu mesaj kuşkusuz önemlidir. Tabii bu mesajın işçi sınıfını Cumhuriyet Halk Partisi'ne ne derece yaklaştırdığını ve dolayısıyla da oylarını ne oranda muhalefete yönlendirdiğini bilmek mümkün değildir.

İşçiler için hazırlanan son afişte ise gelir-gider arasındaki orantısızlığa dair reel bir örnekten hareket edilmiştir. Seçim söyleminde de yer bulan asgari ücret ve hayat pahalılığı kavramlarının bir arada ele alındığı afişte, “**Asgari Ücret: 460 kr. Kuru Fasulya 460 kr. Hani Bunun Yağı?**” gibi çarpıcı bir slogan kullanılmıştır. Böylece asgari ücretin oldukça düşük olmasına rağmen temel gıda maddelerinin ne derece pahalı olduğuna dikkat çekilmiş ve ekonomik alandaki temel problem gözler önüne serilmiştir.

Özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde, göçlerin ve nüfus artışının etkisiyle ortaya çıkan “mesken sorunu” siyasi partilerin seçim söylemine de yansımıştır. Demokrat Parti, gece kondular için tapu çıkararak sahiplerine vermenin yanı sıra ihtiyaç sahiplerine evler yaptırarak teslim etmek üzere noter huzurunda kuralar çekilmesini sağladığı ve düzenlediği törenlerde talihlilere evlerini teslim ettiği söz konusu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi de bu alandaki sorunları seçim propagandasına yansıtmıştır.

Muhalefet partisi yan tarafta görüldüğü üzere, kirada oturan ve konut konusunda sıkıntı yaşamakta olan vatandaşlara, “**Kiracı, Yarın Nereye Taşınıyorsun?**” sorusunu yönelterek hem sorunu ele almış hem de bu durumu yaşamakta olan vatandaşları düşünmeye sevk etmiştir.

Yukarıda da görüldüğü üzere Cumhuriyet Halk Partisi farklı toplumsal katmanların sorunlarını ayrı ayrı vurgulayan ve bu konulardaki vaatlerini içeren afişler hazırladığı gibi, birden fazla toplumsal kesimi ilgilendiren mesajlar içeren afişler de hazırlamıştır. Yan tarafta görülen afiş bunun tipik örneklerindedir. Cumhuriyet Halk Partisi, sade bir içerikten oluşan afişte etkileyici olduğu iddia edilebilecek, “**Evsiz Ev**”, “**İşçiye Grev**”, “**Topraksız Toprak**” sloganını kullanmıştır. Böylece va-

tandaşlar için temel problemler arasında ele alınabilecek konular ve beklentiler tek bir afişle dile getirilmiş ve bunların Cumhuriyet Halk Partisi iktidarıyla gerçekleşeceği vurgulanmaya çalışılmıştır.

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim propagandasında söylem, yazılı malzeme ve görsel malzeme arasında büyük oranda bir paralellik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü afişlerde verilen mesajlar, yapılan durum tespitleri, kullanılan sloganlar ve vaatler diğer propaganda yöntemlerinde de yer almıştır.

Bunun yanında söyleme fazla yansımayan, “altı ilke” de seçim afişlerinden birine yansımıştır. Öyle ki, orijinaline ulaşamadığı için Ulus gazetesinden temin edilen afişte, “**Altı Ok Ata'nın Emaneti. C.H.P O Emanetin Bekçisidir!**” sloganı kullanılmıştır.¹³⁹⁹ Böylelikle hem Atatürk'ün hem de ilkelerinin Cumhuriyet Halk Partisi için ne denli önemli bir yere sahip olduğu hem geçmişten kopuş gibi bir durumun söz konusu olmadığı hem de parti açısından ideolojik bir sürekliliğin var olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Bundan hareketle

İnönü liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi'nin maziyle olan bağlarını canlı tutmaya çalıştığı, hatta bunu propagandaya dönüştürdüğü yorumunu yapmak mümkündür.

¹³⁹⁹ Ulus, 9 Ekim 1957.

Bütün bu afişlerin yanında Sivaslı vatandaşlara hitap eden iki afiş daha vardır. Muhalefet partisi bu afişlerde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Sivas'ta doğduğunu ve Sivaslıların Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy vermeleri gerektiğini vur-

gulanmıştır. Afişlerin ilki; **“Vatanı Kurtaran C.H.P. Sivas'ta Doğdu!”** sloganını içerirken, ikincisi, **“Sivaslı Yurttaş: Bağından Doğan C.H.P'yi Bağına Bas!”** mesajını içermektedir. Böylelikle, Milli Mücadele yılları referans alınarak, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı olduğu vurgulanmaya çalışılmış ve vatanı işgalden kurtaran, dolayısıyla da ülkeyi kurtaran parti olarak yansıtılmaya çalışılmıştır. “Vatan” kavramına nazaran Sivas'ın daha vurgulanmış olması, Sivas ile “vatan” arasındaki hayati bağa işaret ederken, oy kullanılacak olan yöre halkını Cumhuriyet Halk Partisi'ni destekleme yönünde motive etme amacı taşıdığı düşünülebilir.

Demokrat Parti de 1957 genel seçimi öncesinde seçim afişlerini yoğun bir şekilde kullanmıştır. Öyle ki çalışma sırasında, Demokrat Parti'nin farklı konuları içeren 18 afiş hazırlattığı tespit edilmiştir. Afişlerin önemli bir bölümü imar, sanayi, yatırımlar ve kalkınma içeriğinden oluşmaktadır. Demokrat Parti afişlerde 1950-1957 yılları arasında karşılaştırma yaptığı bu afişlerde kalkınma hamlesinin başarılı olduğu mesajını vermenin yanı sıra yatırımların ve imarın devam etmesi için iktidarda kalması gerektiği tezini işlemiştir.

Muhalefetin “hayat pahalılığı” ile ilgili propagandalarına karşı bir söylem geliştiren Demokrat Parti, bunu seçim afişlerine de yansıtmıştır. İlgili afişlerde Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı dönemindeki şeker fiyatını hatırlatan Demokrat Parti, hayat pahalılığı olmadığını şu sloganlarla afişlere yansıtmıştır: “Pahalılık Var Diyorlar Şekerin Kilosunu Beş Liraya Yedirdiklerini Unutma. Reyini Demokrat Partiye Ver”/“Onların Ucuzluk Dedikleri Şey Senin Mahsulünü Ucuza Almaktır”

Hatırlanacağı üzere Muhalefetin, Demokrat Parti’ye dair geliştirdiği eleştirilerde biri de otoriterleşme ile ilgiliydi. Özellikle de Cumhuriyet Halk Partisi’nin hemen hemen bütün propaganda yöntemlerinde dile getirdiği iktidarın antidemokratik uygulamalarına karşı birtakım afişler de hazırlayan Demokrat Parti, demokrasi vurgusu yaptığı bir afişinde, “Mademki Reyini İsteddiğine Verebiliyorsun İşte Demokrasi Budur Oyunu D.P.’ye Ver” sloganını kullanmıştır.¹⁴⁰⁰

En ilginç afişlerden biri de Demokrat Parti’nin 21 Temmuz 1946 genel seçiminde yaşanan olumsuzlukları hatırlatarak taze tutmaya çalıştığını ve mağduriyet psikolojisi yaratmaya devam ettiğini gösteren afiştir. Öyle ki Demokrat Parti söz konusu afişte 1946 genel seçimine atıfta bulunarak şu sloganı kullanmıştır: “Rey Çalanı... Mazbata Sahtekârlığı Yapanı... Dayak Atanı... UNUTMA Oyunu D.P.’ye Ver”

Toplumun bütün katmanlarına seslenen Demokrat Parti’nin afişlerinde yer alan sloganlar şu şekildedir:

- “1950: Geri Kalmış Bir Devletlik, 1957: İleri Bir Dünya Milleti Olduk”
- “Az Laf Çok İş”
- “Daha İleri, DAHA Kuvvetli Bir Türkiye İçin Demokrat Parti”
- “Demokrat Parti Yedi Yılda Türkiyeyi Büyük Devlet Yapan Parti!”
- “Başlanan İşlerin Bitmesi Lazım, Kalkınmaya Devam!”
- “Dedikodu Yok! İşimizi El Birliğiyle Bitirelim”
- “Daha Çok Yol Daha Çok Fabrika Daha Çok Refah İstiyorsan Reyini Demokrat Partiye Ver”
- “Dağlar Yol Viraneler Bağ Oldu”

¹⁴⁰⁰ Söz konusu afişin orijinali bulunamadığı için Zafer gazetesinden temin edilmiştir. Bkz. Zafer, 13 Ekim 1957.

- “Senin Partin Demokrat Parti, Seni Düşündüğü, Seninle Çalıştığı İçin Muvaffak Oldu”
- “Daha Çok İş, İşçiye Refah ve Emniyet”
- “Köylü Vatandaş Demokrat Parti Seni Kimseye Ezdirmez”¹⁴⁰¹

3.2.2.4. Radyo Yayınları

1950 ve 1954 genel seçimlerinin aksine radyo muhalif siyasi partiler tarafından kullanılmamış, böylece Demokrat Parti iktidarı, muhalefeti en önemli propaganda araçlarından biri olan radyodan mahrum bırakarak ondan sadece kendisi yararlanmıştır.¹⁴⁰²

Demokrat Parti'nin kendisi ise bu süreçte hükümet ve devlet işleri hakkında kamuoyunu bilgilendirme adı altında radyodan sınırsız bir şekilde yararlanmış ve Radyo Gazetesi, Köylü Saati, Meclis Saati gibi yayınların yanı sıra haber bültenlerinde de sürekli Demokrat Parti lehinde propaganda yapılmıştır.¹⁴⁰³ Bu süreçte iktidar sözcülerinin konuşmaları radyo aracılığıyla bütün kesimlere ulaştırılırken, muhalefet hiçbir şekilde radyodan yararlanamamış ve bu durum iktidar ile muhalefeti sık sık karşı karşıya getirmiştir. 1957 Türkiye'sinde bir milyon civarında radyo cihazı bulunduğu ve gazetelerin ulaştırılmadığı en ücra köşelerde bile radyonun var olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, muhalefetin ne denli güçlü bir propaganda aracından yararlanamadığı daha iyi anlaşılabilir. Zaten bunun etkisiyle, yani radyonun dönemin en güçlü propaganda araçlarından biri olmasının etkisiyle, iktidar ile muhalefet arasındaki temel anlaşmazlık konularından biri radyo olmuş ve muhalefetin seçim söyleminde önemli bir yer tutmuştur.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken 24 Ekim sabahından itibaren üç günlük propaganda yasağı başlamış ve seçim 27 Ekim Pazar günü yapılmıştır. Sabah saat 8.00'da başlayan oy kullanma işlemi, akşam 17.00'da tamamlanmıştır. Seçim günü

¹⁴⁰¹ Demokrat Parti bunların haricinde İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana gibi büyük şehirler için özel afişler de hazırlamıştır. Özellikle imar alanındaki gelişmelerin vurgulandığı ve yatırımlarla ilgili geleceğe dönük mesajların da yer aldığı afişlere metin içinde fazla yer tutacağı endişesiyle yer verilmiştir.

¹⁴⁰² “Seçime katılan siyasi partiler arasında en dikkat çeken eşitsizlik radyo konusunda olmuştur. Seçim Kanununun 30 Haziran 1954 tadilatıyla siyasî partilerin evvelce "oy verme gününden önceki onuncu gün sabahından üçüncü gün sabahına kadar" devam eden radyolarda propaganda yapma hakkı kaldırılmış fakat "Devlet ve hükümet işlerinde vazife alanların, bu işler etrafında yapacakları konuşmalar" seçim propagandası sayılmadığından Demokrat Parti bu suretle ve dolayısıyla imtiyazlı bir duruma geçirilmiştir.” Aldıkaçtı, *a.g.m.*, s. 18.

¹⁴⁰³ Atayakul, *a.g.t.*, s. 342.

12.078.163 kayıtlı seçmenin 9.250.949'u sandık başına giderek oylarını kullanmış, böylelikle katılım yüzde 76,6 olmuştur. Resmi sonuçlara göre Demokrat Parti oyların 4.497.811'ini, Cumhuriyet Halk Partisi ise 3.825.267'sini, Cumhuriyetçi Millet Partisi 604.087'sini, Hürriyet Partisi ise 321.471'ni almıştır. Buna göre, DP oyların yüzde 48,6'sını alarak 424 milletvekili, CHP yüzde 41,4'ünü alarak 178 milletvekili, CMP yüzde 6,5'ini alarak 4 milletvekili, HP ise yüzde 3,5'ini alarak 4 milletvekili çıkarmıştır.¹⁴⁰⁴

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Demokrat Parti 1957 genel seçimini de kazanmıştır. Ancak Demokrat Parti seçimi kazanmasına rağmen bu kez kendisine verilen desteğin azaldığı da oldukça açıktır. Cumhuriyet Halk Partisi ise birçok ilde seçim sistemi dolayısıyla düşük orandaki oy farklarıyla kaybetmiş olmakla birlikte, 1950'den bu yana ilk defa yüzde 40'ın üzerinde oy almıştır.¹⁴⁰⁵ İşte bu ortamda CHP'li vatandaşlar oy oranlarını ve milletvekili sayılarını arttırdıkları, DP'liler ise seçimi yeniden kazandıkları için kutlama gösterileri düzenlemeye başlamış ve bu gösteriler sırasında gruplar arasında bazı çatışmalar da yaşanmıştır.¹⁴⁰⁶ Bu sırada her iki parti de yaşanmakta olan çatışmalardan dolayı birbirini suçlamış ve bu durum bir söz düellosuna da dönüşmüştür.¹⁴⁰⁷

Bu arada tartışmalar devam ederken Cumhuriyet Halk Partisi birçok ilin seçim sonuçlarına da çeşitli nedenlerle itiraz etmiştir. Muhalefet partisi başta İstanbul olmak üzere Ağrı, Antalya, Afyon, Amasya, Artvin, Balıkesir, Bilecik, Diyarbakır, Denizli, Giresun, Gaziantep, Isparta, İçel, İzmir, Kastamonu, Kocaeli, Konya, Kütahya, Trabzon, Kırklareli, Samsun ve Sinop illerinin seçim sonuçlarına çeşitli ne-

¹⁴⁰⁴ Tuncer, **1957 Seçimleri**, s. 111.

¹⁴⁰⁵ Hatırlanacağı üzere Cumhuriyet Halk Partisi 1950 genel seçiminde yüzde 39,6, 1954 genel seçiminde ise yüzde 35,1 oranında oy almıştı.

¹⁴⁰⁶ Söz konusu çatışmalar genellikle kalabalık gruplar halinde ve kamyonlara binmiş şekilde şehri dolaşan Demokrat Parti taraftarlarının özellikle de Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilçe ve ocak teşkilatlarının önünde davul zurna çalarak gösteri yapmaları sırasında yaşanmıştır. Öyle ki bu olaylar sırasında yaralananlar bile olmuştur. Mersin, Tarsus, İstanbul, Samsun, Gaziantep, Giresun, Van, Kastamonu, Konya ve İzmir'de yaşanan olaylar için bkz. **Cumhuriyet**, 29, 30, 31 Ekim 1957; **Cumhuriyet**, 1 Kasım 1957.

¹⁴⁰⁷ **Cumhuriyet**, 1 Kasım 1957; **Zafer**, 1 Kasım 1957.

denlerle itiraz etmiştir.¹⁴⁰⁸ Ancak muhalefet partisi hiçbir itirazından olumlu bir sonuç alamamıştır.

Böylelikle yeni dönem yine siyasi partiler arasındaki gerginlikle başlamıştır. Fakat bu sefer yaşanmakta olan ekonomik sorunların da etkisiyle iktidar-muhalefet ilişkileri bir türlü düzelmeyeceği gibi, toplum da bu durumdan büyük oranda etkilenmektedir. Bu süreçte siyasiler arasındaki tartışmalar gün geçtikçe şiddetlenirken, toplumda da kamplaşmalar yaşanmaya başlanmış, ülke sürekli gerilmeye başlamış ve 27 Mayıs askeri müdahalesine giden süreç hızlanmıştır.

¹⁴⁰⁸ Söz konusu itirazların ayrıntıları için bkz. **Cumhuriyet**, 29, 31 Ekim 1957; **Ulus**, 29 Ekim 1957; **Ulus**, 11, 17 Kasım 1957.

SONUÇ

Hangi ülkede ve hangi dönemde olursa olsun, seçim propagandaları ideoloji, siyasi yapı, seçim sistemi ve teknolojiyle doğrudan ilgilidir. Ayrıca toplumun gelişmişlik düzeyi, politik seviyesi, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özellikleri de propagandanın niteliğini etkileyen diğer faktörlerdir.

Bir faaliyetin propaganda kapsamında sayılabilmesi için hedeflenen kitleye ulaşması gerekir. Dolayısıyla seçim dönemlerinde geliştirilen söylemlerin yarattığı etkinin en ölçülebilir yönü, kaç kişiye ulaştırılabildiği ve kaç kişi tarafından kabul edilebilir olduğudur. Bu anlamda bir seçim döneminde iktidar olsun muhalefet olsun siyasi partilerin propaganda faaliyetlerinin çeşitliliği oldukça önemli bir yere sahiptir. Okuma yazma oranının düşük olduğu Türkiye gibi ülkelerde yazılı propaganda materyallerinin yanı sıra toplumsal tabakalarla birebir temas ve sözlü propaganda başarıya ulaşma noktasında kuşkusuz önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla tek parti döneminde de çok partili dönemde de sözlü propaganda ve vatandaşlarla doğrudan temas kurmanın önemli olduğu siyasi partiler tarafından fark edilmiş ve bu yöntem süreç ilerledikçe geliştirilmiştir. Tek parti döneminde kurulan Halk Hatırları Teşkilatı ve Halk Kürsüleri bu durumun en önemli göstergeleri olduğu gibi çok partili dönemde düzenlenen mitingler, siyasi toplantılar ve bu faaliyetler sırasında yapılan konuşmalarda siyasi partilerin temel hedefi, kamuoyunu etkilemek ve oy oranlarını arttırmaya çalışmak olmuştur.

1930'lu yıllarda bir propaganda aracı olarak önemini farkına varılan radyo da bu kapsamda ele alınmalıdır. Tek parti döneminde kullanılmaya başlanan ve çok partili döneme geçildikten sonra temel propaganda araçlarından biri olarak ön plana çıkan radyonun kullanım şeklinin iktidar ile muhalefet arasında sürekli tartışmalara yol açması da bu durumun bir sonucudur. Bunların yanı sıra söz konusu yöntemlerin basın yayın organlarındaki akisleri de önemli bir yere sahiptir. Tek parti dönemi basın yayın organları iktidar ile birlikte hareket ettiği için yapılan yayınlar genelde iktidarın söylemini okuyuculara ulaştıran bir araç olmuştur. Ancak çok partili dönemde basın yayın konusundaki durum tek parti döneminden oldukça farklıdır. Çünkü çok partili dönemi tek parti döneminden ayıran en önemli yönlerden biri her siyasi grubun ya da siyasi partinin kendi medyasını üretmek için çaba sarf etmesidir.

Bütün bunlarla birlikte seçim propagandalarının seçmenler üzerinde yarattığı etkileri tespit etmek oldukça güç bir iştir. Bundan dolayı sadece seçim sonuçlarından yola çıkarak seçim çalışmalarının ve seçim kampanyalarının başarılı olup olmadığı konusunda yorum yapılabilir. Ancak burada bir ayırma gidilmesi gerekmektedir. Çünkü seçim propagandalarının başarılı olup olmadıkları, tek parti dönemindeki seçimlerde siyasal katılım oranları açısından, çok partili dönemdeki seçimlerde ise siyasi partilerin aldıkları oy oranları açısından yorumlanmalıdır. Neden oy oranları başarının ölçülmesinde bir değişken olarak görülüyor da, milletvekili sayısı göz önünde tutulmuyor? Bu durum seçim sistemiyle doğrudan ilişkilidir. Örneğin çoğunluk sisteminde oy oranı ile temsil arasında zaman zaman orantısız bir sonuçla karşılaşmamız mümkündür. 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde bu durum kendini somut bir şekilde göstermiştir. Aslında oy oranı da tek başına başarıyı ölçen bir değişken değildir. Bir seçimde asıl olan beklenen oyun alınıp alınmamasıdır. Son derece marjinal bir parti, diğer siyasal partilerden çok daha az oy alabilir ama beklediğinden fazla oy alması durumunda, çok gerilerde olmasına karşın başarılı görülebilir.

Tek parti döneminde 1927, 1931, 1935, 1939 ve 1943'te olmak üzere toplam beş genel seçim yapılmıştır. Dönemin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi bu seçimlerin ilk üçüne Atatürk'ün liderliğinde girerken, son ikisine ise İsmet İnönü'nün genel başkanlığında katılmıştır. Seçimlerin düzenli bir şekilde dört yılda bir yapılmış olması, önemle üzerinde durulması gereken bir durumdur. Bu durumu Cumhuriyet Halk Partisi'nin meşruiyetini dört yılda bir yapılan genel seçimlere ve TBMM'nin sürekli açık olmasına dayandırması olarak değerlendirmek mümkün olduğu gibi, cumhuriyet rejimini kuran kadronun seçimleri rejimin temellerinden bir olarak gördüğü şeklinde de okunabilir. Rejime bağlılık konusundaki samimiyetin önemli bir göstergesi de olan bu durum, yöneticilerin Türkiye'de seçim kültürünü yerleştirmek istemelerini ve demokratik bir rejim kurmayı hedeflediklerini göstermesi açısından da önemlidir.

İki dereceli seçim sisteminin uygulandığı bu dönemde önce ikinci seçmen seçimleri, ardından da milletvekili seçimleri yapılmış ve basit çoğunluk usulü uygulanmıştır. Tek parti dönemi seçimlerinin ana hatlarını birkaç aşamada ele almak mümkündür. Her biri kendine has şartlarda yapılan tek parti dönemi seçimlerinde süreç, TBMM'de seçim kararının alınması ve bu durumun ilan edilmesiyle başlamış-

tır. Seçim teftiş heyetlerinin kurulmasının ardından, birinci ve ikinci seçmenlerin tespit edilmesiyle devam eden sürecin ilk önemli halkası da ikinci seçmenlerin seçimi olmuştur. Bu gelişmenin hemen ardından milletvekili adaylarının tespiti söz konusu olmuş ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlarının seçim beyannamesiyle birlikte milletvekili adaylarını ilan etmesiyle devam etmiştir. Son olarak da milletvekili seçimlerinin yapılmasıyla seçimler tamamlanmıştır.

Bu süreçte çeşitli propaganda yöntemlerine başvurularak seçimlere katılımın arttırılmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir. Tek parti dönemi genel seçimlerinin propagandanın ana teması, “**seçimlere katılımı arttırmak**” şeklinde özetlenebilir. Ancak söz konusu seçim propagandaları, temelde katılımı arttırmaya dönük bir içeriğe sahip olmakla birlikte, toplumu eğitmeye de dönüktür. Bu kapsamda da tek parti dönemi seçim propagandasının bütün aşamalarında ve türlerinde oy kullanmanın vatani bir görev ve önemli bir hak olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede bir yorum yapmak gerekirse, tek parti dönemi genel seçimlerinde yapılan propagandaların amacının seçimleri kazanmak değil, siyasal katılımı arttırmak, toplumu sisteme adapte etmek ve modernleşmeyi hızlandırmak olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla tek parti döneminde katılım oranının yüksekliğiyle iktidarın itibarı arasında pozitif bir korelasyon olduğu dikkat çekmektedir.

Bunun yanında seçim propagandasında geçmiş-gelecek çizgisine sık sık vurgu yapılarak halkın iradesi yönlendirilmeye çalışılmıştır. Eğitim, sağlık, bayındırlık ve ekonomi konularında bir takım hedefler de gösteren Cumhuriyet Halk Partisi, ulusal birlik, tam bağımsızlık, güçlü nesiller yetiştirme gerekliliğini öne çıkararak gelecekte yapılacak işlerin akamete uğramaması için halkın oylarına talip olduğunu her seçimde vurgulamıştır.

Seçimlerin şölen havasında geçmesini sağlamak da Cumhuriyet Halk Partisi'nin özellikle üzerinde durduğu konulardan biri olmuştur. Belediye binaları başta olmak üzere bütün resmi kurum binalarının süslenmesi ve bayraklarla donatılmasının yanı sıra kentlerin kalabalık caddelerinde ve seçim sandıklarının yerleştirildikleri yerlerde büyük bez afişlerin baştanbaşa gerilmesi de bunun uzantısıdır. İstanbul'da istisnasız bütün seçimlerde organize edilen ve yoğun bir katılımı gerçekleştiren Sandık Alayı da bu kapsamda ele alınmalıdır. Meşrutiyet döneminde başlayarak

cumhuriyet döneminde sürdürülen ve milletvekili seçimi günü gerçekleştirilen Sandık Alayı, oldukça renkli görüntülerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Tek parti dönemi seçimlerinde basın, seçim propagandasının en önemli silahı olmuş ve bütün gazeteler, tek bir merkezden yönetilirmişçesine propagandanın ana üssü görevini üstlenmiştir. Çalışma esnasında gazetelerde seçimlerin seyri ile ilgili haberlerin yanı sıra, Cumhuriyet Halk Partisi adaylarına oy verilmesine dönük köşe yazıları ve seçim günleriyle ilgili bilgilendirici ilanlara yoğun bir şekilde rastlanmıştır. Buradan hareketle Cumhuriyet Halk Partisi'nin toplumu dizayn ederken dönemin aydınlarından yararlandığı ifade edilebilir. Bu arada propagandada söz sanatının etkin bir yöntem olduğunun farkına varıldığı 1930'ların başı itibariyle Halk Hatipleri Teşkilatı ile Halk Kürsüleri kurulmuş ve iktidar, seçim süreçlerinde bu iki kuruluşun azami derecede yararlanmaya başlamıştır. Bütün bu bilgiler çerçevesinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti dönemi propaganda faaliyetlerinde Devlet ve devlet görevlilerinin yanı sıra parti ve görevlileri ile parti dışındaki unsurlardan da yararlandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Nitekim seçim geleneğinin yerleşmediği ve demokratik bilincin gelişmediği toplumlarda vatandaşların seçim geleneğine uyum sağlaması kolay bir iş değildir. Bundan dolayı Türkiye'de de benzer bir durum yaşanmış ve yukarıdaki gelişim sürecinin etkisiyle birlikte siyasal katılım oranı giderek artmıştır. Bu gelişimin sağlanmasında halkın seçimlere alışması, seçime katılacak kişi ve siyasal örgütlerin yaptığı seçim çalışmaları ve gösterilen adayların toplumun farklı kesimlerinden olmasının da etkisi olmuştur.

Bu arada tek parti döneminde Cumhuriyet Halk Partisi adaylarının seçilmeleri gibi bir durum da söz konusu olmamıştır. Çünkü söz konusu dönemde aday gösterilmek, rakip bir parti olmadığından dolayı milletvekili olmak demektir. Bu sistemin işlemesi için özen gösterilmiş ve bu çerçevede ikinci seçmenlerin Cumhuriyet Halk Partisi mensubu olmalarına dikkat edilmiştir. Bağımsız olarak ikinci seçmenliğe aday olmak da pek mümkün olmamıştır. Partili ikinci seçmenler de nizamname gereği Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili adaylarına oy vermek durumunda kalmıştır. Çünkü parti mensubu bir ikinci seçmenin Cumhuriyet Halk Partisi adayına oy vermemesi nizamnamede suç olarak belirtilmiştir. Adayların ittifakla milletvekilliğine seçtikleri tek parti döneminde oy birliğiyle değil de oy çokluğuyla seçilmek

sadece partinin dolaylı olarak desteklediği bağımsız adaylar için geçerli olmuştur. Söz konusu gelişmeler nizamname açısından da uygulamalar açısından da ele alındığında, parti örgütüne ve genel anlamda seçimlere hâkim olabilmek için güçlü bir merkezi yapı oluşturulduğunu söylemek mümkündür.

Bu noktada 1943 genel seçimlerine ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Çünkü 1943 genel seçimlerinde yeni bir uygulama tercih edilerek, 38 ilde seçilecek milletvekili sayısından fazla aday gösterilmiştir. Tek parti yönetiminin demokratikleşmesi bağlamında ele alınması gereken bu gelişme, hem Cumhuriyet Halk Partisi'nin demokratikleşme yönündeki dönüşümü hem de tek parti yönetiminin demokratikleşmesi olarak değerlendirilebilir. İnönü'nün sesinin kaydedildiği plakların da örgüte gönderilmek suretiyle plaklı propaganda yönteminin de uygulandığı 1943 genel seçimlerinin önemli bir özelliği de, İkinci Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu tehlikelere birçok yerde değinilerek, İnönü'ye bağlılık vurgusunun ön plana çıkarılmış olmasıdır.

Bu bilgiler ışığında, birçok kaynakta belirtilenin aksine tek parti dönemi seçimlerinde çeşitli yöntemler kullanılarak, yoğun bir seçim propagandası yapıldığı söylenebilir. Yani her ne kadar tek partili bir dönem söz konusu olsa da seçim dönemleri oldukça dikkate değer siyasi faaliyetlere sahne olmuş ve Cumhuriyet Halk Partisi bu dönemleri siyasi modernleşmeyi hızlandırmanın yanı sıra toplumu eğitmek, tasarımılamak ve siyasal katılımı sağlayarak meşruiyetini sağlamlaştırmak için değerlendirmiştir. Dahası nasıl ki meşrutiyet dönemindeki siyasal ortam cumhuriyet dönemi için bir alt yapı hazırlamışsa, tek parti dönemindeki bu gelişim süreci de kuşkusuz Türkiye'yi ve Türk toplumunu demokratik yaşama hazırlamıştır.

1945 yılı neredeyse bütün dünya için yeni bir dönemin başlangıcı olduğu gibi Türkiye ve Cumhuriyet Halk Partisi için de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Demokrat Parti'nin 7 Ocak 1946'da kurulmasıyla birlikte çok partili döneme geçilmesi, Türkiye'de yarışmaya dayalı sistemin kurulması anlamına gelmekteydi. Bu durum siyasi partilerin meclis içinde olduğu kadar seçim dönemlerinde de karşı karşıya geldikleri, yarıştıkları ve oy oranlarını artırmaya çalışmaları gerektiği bir ortam yaratmıştır. Bu da seçim propagandalarının çeşitlenmesi ve yoğunlaşması anlamına gelmektedir.

21 Temmuz 1946 genel seçimi, çok partili dönemin ilk seçimi olmanın yanı sıra bir erken seçimdir de... Seçimin bir değerlendirmesini yapmak gerekirse, propaganda sürecinin çok sert geçtiğini ve bu durumun çok partili siyasal yaşamın sancılı bir şekilde başlamasına neden olduğunu ifade edebiliriz. Çünkü hem Cumhuriyet Halk Partisi mensupları hem de Demokrat Parti mensupları, sürekli birbirlerini çeşitli şekillerde suçlamış ve bu durum, toplumun da, siyasi arenanın da gerilmesine neden olmuştur. Radyonun Demokrat Parti ve diğer muhalif partiler tarafından seçim sürecinde kullanılmaması, muhalif partilerin propaganda faaliyetlerinin iktidara yakın olan kolluk güçleri tarafından engellendiği iddiaları ve Devlet Başkanlığı-Parti Başkanlığı tartışmaları, bunun en temel nedenleri olmuştur

Sistematik bir seçim kampanyası yürütmeyen siyasi partilerin seçim propagandalarındaki ana temalarına bakıldığında ise, ileri dönük vaatlerde bulunmak yerine çoğunlukla geçmişte yaşanan siyasal sosyal ve ekonomik gelişmeler üzerinden propaganda yapıldığı dikkat çekmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi, Atatürk ve İnönü üzerine inşa ettiği seçim propagandasında, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı olduğunu bütün platformlarda özellikle vurgulamış ve yapılan devrimlerin ülke ve toplum için ne denli önemli olduğunu sık sık hatırlatma gereği hissetmiştir.

Demokrat Parti ise seçim propagandasını, demokrasi, hayat pahalılığı, köylerde yapılan okulların vatandaşlara verdiği zahmet ve yükler, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve özellikle de iktidar partisinin muhalefet üzerinde kurduğu baskıya konumlandırmıştır. Önde gelen bir DP'linin de belirttiği gibi, Demokrat Parti'nin seçim propagandasının temelini Cumhuriyet Halk Partisi'nin o güne kadar yaptıkları oluşturmuştur.

Bu arada siyasi partilerin liderleriyle ilgili de bir takım tespitler yapmak gerekir. 21 Temmuz 1946 genel seçiminden kısa bir süre önce yapılan Belediye seçimlerinde aktif bir rol üstlenen, hatta doğu illerini kapsayan bir yurt gezisine de çıkan Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Başkanı İsmet İnönü, bu süreçte ön plana çıkmayıp, herhangi bir yurt gezisinde yer almamış ve sadece seçim beyannamesi yayınlamakla yetinmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu süreçteki iki numaralı ismi olarak değerlendirilebilecek olan Başbakan Şükrü Saraçoğlu da aynı şekilde başat bir rol oynamamış ve sadece radyo aracılığıyla bir seçim konuşması yapmıştır. CHP'nin seçim propagandalarında genellikle Hükümet dışından isimler etkili olmuş ve bir

anlamda seçimin zahmetine de onlar katlanmıştır. İnönü ve Saraçoğlu'nun ön plana çıkmamalarında, seçimi kazanacaklarına olan inancın etkili olduğu savunulabilir. Tam tersi olarak İkinci Dünya Savaşı dönemindeki sosyal ve ekonomik politikalarının belirleyicisi olan bu iki ismin, CHP'nin hayrına olacağını düşünerek meydanlara inmemiş olmaları da akla gelebilir. Konuyla ilgili somut bir belgenin veya açıklamanın bulunmaması, yukarıda yer alan birbirinin zıddı iki yorumu ve olası başka yorumları da tartışılır hale getirmektedir.

Demokrat Parti lideri Celal Bayar ve diğer kurucuları ise propaganda sürecinin her anında aktif roller üstlenmiştir. Bayar'ın parti lideri olarak Ankara sınırları içinde şube açılışlarına katılarak seçim hakkında konuşmalar yapmasının yanı sıra, birincisi Adana ve Mersin'i, ikincisi de İzmir ve civarını kapsayacak şekilde gerçekleştirdiği yurt gezileri kuşkusuz Demokrat Parti lehine sonuçlar doğurmuştur. Bu açıdan bakıldığında Demokrat Parti'nin seçim sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi'ne göre çok daha aktif olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Bürosu tarafından 14 Mayıs 1950 genel seçimi propagandası için hazırlanan programda, 21 Temmuz 1946 genel seçimi sürecindeki parti faaliyetleriyle ilgili özelleştirilene yer verilmesi bu durumun bir sonucu olmuştur.

21 Temmuz 1946 genel seçiminden 14 Mayıs 1950 genel seçimine geçen süre hem iktidar ile muhalefetin çeşitli konulardaki çatışmalarına hem de Türk siyasi yapısı ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin liberalleştiği bir dönem olmuştur. Bu arada Demokrat Parti'nin gün geçtikçe örgütünü genişlettiği, dolayısıyla da güçlendiği bir dönem olduğunu da unutmamak gerekir. Söz konusu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi'nin cemiyetler Kanunu'ndan Seçim Kanunu'na kadar birçok düzenleme yapması, 14 Mayıs 1950 genel seçiminin 21 Temmuz 1946 genel seçimine göre daha özgür bir ortamda yapıldığını hatırlatmakta da yarar vardır.

Seçim propagandaları açısından bakıldığında ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin de Demokrat Parti'nin de 1950 genel seçimi dolayısıyla yoğun bir hazırlık süreci geçirdiğinin altını çizmek gerekir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim kampanyasının esaslarını belirlemek üzere 1949 yılı itibariyle giriştiği hazırlıklar, bunun en önemli göstergelerinden biridir. Öyle ki yapılan programa göre, seçim kampanyası kapsamında başvurulabilecek bütün propaganda yöntemlerinin uygulanması kararlaştırılmış ve neredeyse buna harfiyen uyulmuştur. Buna bağlı olarak da sözlü, yazılı,

görsel ve teknolojik (radyo) her türlü propaganda yöntemi aracılığıyla başta İnönü olmak üzere Cumhuriyet Halk Partisi'nin üst kademesi, milletvekili adayları ve bütün örgüt büyük bir çaba sarf etmiştir. Böylelikle de partinin bakış açısı, tespitleri ve vaatleri toplumun bütün katmanlarına ulaştırılmaya çalışılmış ve önemli mesajlar verilmiştir. Bu kapsamda da Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İnönü, 1946 genel seçimine nazaran oldukça aktif bir rol üstlenmiş, çeşitli yurt gezileri düzenlemiş ve radyo konuşması yapmıştır. Diğer üst düzey parti mensupları ve milletvekili adayları da seçim bölgelerine gitmek suretiyle seçmenlerle bir araya gelme noktasında hassas davranmıştır. Bütün bunlarla birlikte Cumhuriyet Halk Partisi'nin 21 Temmuz 1946 genel seçimi sürecine göre daha çok çalışmakla birlikte, propagandasında farklı bir söylem geliştirmemiştir.

Demokrat Parti ise 1946 genel seçimine göre 1950 seçim sürecine çok daha güçlü girmiştir. Demokrasi rüzgârını arkasına alan muhalefet partisi mensupları seçim sürecinde deyim yerindeyse yerlerinde durmamışlardır. Yurt gezileri, şube açılışları, mitingler, siyasi toplantılar, afişler ve radyo konuşmaları ile toplumun bütün kesimlerine hitap ederek, "hürriyet" vaat eden Demokrat Parti, bütün bu çabaların etkisiyle de 14 Mayıs 1950 genel seçimini kazanmıştır. Bu noktada hem Cumhuriyet Halk Partisi hem Demokrat Parti hem de toplumun içinde bulunduğu durumu göz önünde bulundurarak bir değerlendirme yapmak daha doğru tespitler yapmamızı sağlayacaktır. Yani bu sonucu sadece bir kesim göz önünde bulundurularak açıklamak mümkün değildir. Cumhuriyet Halk Partisi'ne 1950'deki durumu açısından bakıldığında, 27 yıl gibi uzun bir süredir iktidarda bulunan ve kurucu parti özelliği taşıyan bir partinin varlığı söz konusudur. Parti ekonomik, toplumsal ve askeri iniş çıkışların eksik olmadığı bu süreçte ister istemez hem yorgun düşmüş hem yıpranmış hem de son dönemde halkın gözünden düşerek samimiyetini kaybetmiştir. Her ne kadar 1945 sonrasında ülkede demokratik sistemi kurma yönünde önemli adımlar atmış ve liberalleşmeye başlamışsa da anlaşılın o ki bu hamleler toplumun Cumhuriyet Halk Partisi'ne teveccüh etmesine yetmemiştir.

Demokrat Parti açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse, belki de en önemli özelliği yeni kurulan bir parti, dolayısıyla taze bir kan olmasıdır. Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan ya da ihraç edilenler tarafından kurulan Demokrat Parti, deyim yerindeyse demokrasi rüzgârını arkasına almış ve meşruiyetini de demokrasi-

ye dayandırmıştır. Özellikle 21 Temmuz 1946 genel seçimi sırasında yaşanan olumsuzlukları ve uğradığı haksızlıkları profesyonelce propagandaya dönüştürmüş ve ortaya çıkardığı mağduriyet psikolojisi sayesinde gün geçtikçe güçlenmiştir. Zaten seçim sürecindeki en güçlü söylemlerinden birisi, 21 Temmuz 1946 genel seçiminde maruz kaldığı mağduriyet olmuş ve böylelikle de Cumhuriyet Halk Partisi'ni seçmenin gözünden düşürmeyi hedeflemiştir. Burada ilginç olan, Türkiye'de demokratik sisteme geçişi sağlayan partinin Cumhuriyet Halk Partisi olmasına rağmen demokrasi rüzgârını arkasına alan partinin Demokrat Parti olmasıdır. Bu çerçevede denilebilir ki, Demokrat Parti'nin elinde oldukça muğlak olarak tanımlanan ve pragmatik bir şekilde kullanılan demokrasi silahının temel hedefi, siyasal iktidar mücadelesinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidardan indirmek olmuştur.

Toplum açısından da bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Cumhuriyet Halk Partisi 1946-1950 yılları arasındaki demokratik ve liberal söylemine karşın toplumun zihninde tek parti sisteminin sembolü konumunda olması ve İkinci Dünya Savaşı yıllarına ait acı tecrübeler toplumun Cumhuriyet Halk Partisi'ne kuşku bakmasında önemli bir etken olmuştur. Bütün bunların etkisiyle de 14 Mayıs 1950 genel seçimi 27 yıllık CHP iktidarının sonunu getirmiştir.

14 Mayıs 1950 sonrası yıllar, Türkiye açısından olduğu kadar Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti için de yeni bir dönem olmuştur. Siyasi partiler açısından bakıldığında her iki partinin rollerinin değiştiği, yani CHP'nin muhalefet rolü üstlendiği, DP'nin ise iktidarda olduğu yıllar başlamıştır. Demokrat Parti demokrasi söylemini ön planda tutarak iktidara geldiği yeni dönem büyük umutlarla başlamış ve hemen herkes demokrasinin Türkiye'de güçlenerek kurumsallaşacağına dair bir umut beslemiştir. Ancak durumun böyle olmadığı kısa süre içerisinde anlaşılmış ve iktidar-muhalefet ilişkilerini de çıkmaza girmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarının haksız kazanç olduğu gerekçesiyle hazineye devredilmesine kadar varan Demokrat Parti'nin otoriter uygulamaları, seçim dönemlerindeki propagandaların da sertleşmesine neden olmuştur.

1954 genel seçimi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin muhalefet partisi olarak katıldığı ilk genel seçim olmuştur. Daha açık bir ifadeyle, bu seçimde roller değişmiş ve bu durum hem Cumhuriyet Halk Partisi'nin hem de Demokrat Parti'nin seçim

propagandalarına yansımıştır. 1946 ve 1950 genel seçimlerinde ağırlıklı olarak kuruluşundan itibaren ülkeye yaptığı hizmetleri, seçim propagandası olarak kullanan Cumhuriyet Halk Partisi bu seçimde Demokrat Parti'nin dört yıllık iktidarı dönemindeki faaliyetlerini eleştirmeye odaklı bir propaganda yürütmüştür. Demokrat Parti ise 1950-1954 yılları arasındaki icraatlarının doğruluğunu iddia eden bir propaganda yürütmüştür. Yani temelde her iki parti de aynı dönemin gelişmelerini, fakat tam birbirinin aksi bir bakış açısıyla seçmenlere anlatmaya çalışarak oy kazanmaya çalışmıştır.

Bu çerçevede Cumhuriyet Halk Partisi adına İsmet İnönü'nün yanı sıra diğer CHP'liler Petrol Kanunu, Yabancı Sermaye Kanunu, hayat pahalılığı, çiftçilerin borçları, dış borç miktarının sürekli artmakta olduğu, iktidarın partizan idare anlayışı, işçi hakları ve Demokrat Parti'nin vaatlerini yerine getirmediği gibi konular üzerinde durmuşlardır. Bu konu başlıklarından da anlaşıldığı üzere, Cumhuriyet Halk Partisi seçim propagandasında daha çok iktidarın ekonomi politikalarını hedef almış ve topluma iktidar tarafından izlenen iktisadi politikaların Türkiye'ye zarar vereceği anlatılmaya çalışılmıştır. Ancak buradaki temel problem, Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara gelmesi durumunda bu sorunları hangi yollarla ortadan kaldıracağını topluma yeterli derecede anlatmamış olmasıdır. Öyle ki, seçim konuşmaları incelendiğinde; Yabancı Sermaye Kanunu ve Petrol Kanunu gibi alelacele hazırlanan ve yürürlüğe giren yasal düzenlemelerin yeniden ele alınacağı, çiftçi borçlarının uygun bir şekilde taksitlendirileceği, parti programında yer almasına rağmen ancak birkaç yerde işçilere grev hakkının tanınacağı ve partizan idareye son verileceği gibi vaatlerde bulunulduğu, fakat vaatlerle ilgili herhangi bir yöntemden ve zaman diliminden söz edilmediği dikkat çekmektedir.

Dolayısıyla iktidar adayları olan bir siyasi parti için bu vaatlerin yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Özellikle de Demokrat Parti'nin altın yılları olarak isimlendirilen 1950-1954 yılları arasında ekonomik alanda yaşanan büyüme ve rahatlama göz önünde bulundurulduğu zaman bu yorumu yapmak daha kolay olmaktadır. Dahası Demokrat Parti, seçim kampanyası boyunca kendini, demokrasinin savunucusu, dinamik, çalışkan, hizmet sunan, eser veren bir parti olarak sunmuş, gerçekleştirdiği hizmetleri ve icraatları öne çıkarmış ve seçimleri kazanması halinde bu hizmetlerin devam edeceğini vurgulamıştır. Seçim sonucundan yola çıkarak bir değer-

lendirme de yapılacak olursa, Demokrat Parti'nin dört yıllık iktidarı boyunca yaptığı hizmetlerin ve izlediği siyasetin toplum tarafından onaylandığı, daha samimi bulunduğu, güvenilir bir iktidar olarak görüldüğü ve iktidarını devam ettirmesinin istendiği gibi sonuçlara varılabilir. Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin aldıkları oy oranlarına bakılacak olursa muhalefet partisinin geliştirdiği söylemin toplum tarafından benimsenmediği sonucuna da ulaşılmaktadır. Diğer bir deyişle günümüzde hala rekor olarak kabul edilen ve Demokrat Parti'nin büyük çoğunlukla seçimi kazanması da bunun bir sonucudur.

Böylece Demokrat Parti 1954 genel seçiminden güçlenerek çıkmış, ancak yeni dönem oldukça sıkıntılı yaşanmıştır. 1955 itibarıyla ortaya çıkan ekonomik sorunlar ve hayat pahalılığı gibi gelişmeler, muhalif kesimler tarafından sık sık dile getirilmeye başlanınca Demokrat Parti aleyhinde bir kamuoyu oluşmaya başlamıştır. Alınan ekonomik önlemler de çözüm olmayınca iktidar partisi giderek otoriterleşmeye başlamış ve muhalif kesimler üzerindeki baskısını yoğunlaştırmıştır. Çeşitli anti-demokratik uygulamaların söz konusu olduğu bu süreçte daha fazla güç kaybetmek istemeyen Demokrat Parti, erken seçim kararı almış ve ülkeyi seçim havasına sokmuştur.

1957 genel seçiminde çeşitli propaganda yöntemlerini uygulayarak seçim söylemini toplumla paylaşan Cumhuriyet Halk Partisi'nin, temelde tarafsız ve demokratik bir yönetim vaadinde bulunmuştur. Bu çerçevede partizan idareye son verileceği, gerçek bir hukuk devleti düzeninin kurulacağı, hâkim teminatının sağlanacağı, radyonun tarafsızlaştırılacağı, memurlara sendikal haklar verileceği, nispi temsil usulünün hayata geçirileceği, iki meclisli parlamenter sisteme geçileceği, Anayasa Mahkemesi'nin kurulacağı ve üniversitelerin özerk bir statüye kavuşturulacağı vurgulanmıştır.

Seçim propagandasında iktidarın ekonomik ve mali politikalarını da hedef alan Cumhuriyet Halk Partisi; enflasyon, dış borçlanma, hayat pahalılığı, mal darlığı ve israf konularını da sık sık dile getirmiştir. Özellikle de hayat pahalılığı, 1954 genel seçiminde olduğu gibi 1957 genel seçiminde de Cumhuriyet Halk Partisi'nin temel söylemleri arasında yer almıştır. Cumhuriyet Halk Partisi bu iki temel başlığın yanı sıra Demokrat Parti'nin 1950 öncesinde en temel vaatlerinden biri olan grev hakkının aradan geçen süreye rağmen tanınmadığı, dinin politikaya alet edildiği, nüfuz ticareti

yapıldığı ve dış itibarın yitirildiği gibi konularda da iktidarı hedef almıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimi kazanması durumunda ise devri sabık yaratmayacağı, intikamcı olmayacağı, kin gütmeyeceği, Demokrat Partili vatandaşlara zarar veremeyeceği ve Demokrat Parti iktidarının başlatmış olduğu yatırımları tamamlayacağına yönelik mesajlar da verilmiştir.

Demokrat Parti ise yurt gezileri, mitingler, siyasi toplantılar, seçim afişleri ve radyonun yanı sıra 1954 genel seçiminde olduğu gibi açılış ve temel atma törenlerini gövde gösterisine, dolayısıyla da propagandaya dönüştürmüştür. Hatta söz konusu törenler Demokrat Parti'nin en güçlü propaganda aracı olmuştur denilebilir. Dolayısıyla Demokrat Parti, seçim söylemini bütünüyle ekonomik kalkınma üzerine kurmuştur. Büyük şehirlerde başlatmış olduğu imar hamlesi de propagandasının temelini oluşturmuş ve seçim sloganı, "Nurlu ufuklara doğru" olmuştur. Seçim yaklaştıkça sıklaşan temel atma ve açılış törenlerinde konuşan Demokrat Parti sözcüleri özellikle kalkınma hamleleri üzerinde durmuş, ekonomik istiklal savaşını kazandıklarını belirtmiş, ekonomik sıkıntıların geçici olduğu ifade edilmiş ve bunların çok yakında erişilecek başarılar hatırına katlanması gereken fedakârlıklar olduğunu savunulmuştur. Demokrat Parti'nin seçim propagandası muhalefete hedef almak yerine, kalkınma hamlelerinin geleceğinden söz ederek, bu hamlelerin henüz tamamlanmadığının belirtilmesi ve seçmenden bir dönem daha zaman istenmesi temeline oturtulmuştur. Menderes muhalefetin geçici sıkıntıları, iktisadi politikanın iflası gibi gösterdiğini, oysa ekonomik gelişmenin belli bir oranda devam ettiğini, yaşanmakta olan ekonomik sıkıntıların geçici olduğunu ve 1958 yılının 1957'yi gölgede bırakan ekonomik gelişmelere sahne olacağını, 1959 yılının ise "çok yakın nurlu bir istikbal" gibi karşıda durduğunu belirtmiştir.

Bunların yanı sıra Demokrat Parti'nin 1950-1954 ve 1957 genel seçimleri öncesinde tek parti döneminin otoriter uygulamalarını İnönü üzerinden işlediği dik-kati çekmektedir. Demokrat Parti mensuplarının 1946 genel seçiminde yaşanan olumsuzlukları hatırlatarak Cumhuriyet Halk Partisi'ni köşeye sıkıştırmaya çalışmalarının da muhalefeti seçmenlerin gözünden düşürmeye yönelik bir strateji olduğunu söylemek mümkündür.

Bu bilgiler ışığında 1954 ve 1957 genel seçim propagandaları arasında bir karşılaştırma yapmak gerekirse, Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti'nin seçim stratejilerinin, aşağı yukarı benzerlik gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak altı çizilmesi gereken nokta, muhalefetin 1957 genel seçimini demokrasi, hürriyet ve devrim ülkülerinin var olmaya devam edip etmeyeceğini belirleyecek bir kırılma olarak değerlendirmesi ve seçmenlere de bu şekilde anlatmış olmasıdır.

1954 ve 1957 genel seçimlerini basın yayın açısından da değerlendirecek olursak (1950 de buna dâhil edilebilir), Zafer gazetesinin Demokrat Parti'nin, Ulus gazetesinin ise (değişik isimlerle de olsa) Cumhuriyet Halk Partisi'nin temel ideolojik, daha doğrusu propaganda aygıtları oldukları söylenebilir. Ancak yazılı basındaki bu geniş kullanım yelpazesine karşılık özellikle de 1957 genel seçimi süreci göz önünde bulundurulduğu zaman radyo için aynı şey söylenemez. Seçimden önce yapılan yasal düzenlemeden dolayı, muhalif siyasi partilerin kullanımına kapanan, dolayısıyla da devlet tekelinde olan radyo, genellikle iktidarın söylemini halka ulaştıran bir araç olmuştur. 1946 genel seçim sürecini anımsatan bu durumdan dolayı da radyo seçime damgasını vurmuş ve kullanım şekline dair tartışmalar yaşanmıştır.

KAYNAKÇA

ARSİVLER

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

RESMÎ YAYINLAR

Ayın Tarihi

Resmî Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM Tutanak Dergisi

CUMHURİYET HALK PARTİSİ YAYINLARI

C.H.P.; Bir Yazı, Neleri Unutmamalıyız, Ne Diyorlar, Neleri Söylemiyorlar, Sonuç, Zerbak Matbaası, b.y.y., 1946

C.H.F.; C.H.F. Halk Hatıpleri Teşkilâtı Talimatı, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931

C.H.F.; C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, 1931

C.H.F.; C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931, Devlet Matb., İstanbul, 1931

C.H.P.; C.H.P. Hükümetlerinin Dışişleri ve Sağlık Alanındaki Başarıları Hakkında Not, b.y.y., Ankara, 1950

C.H.P.; C.H.P Hükümetlerinin Milli Eğitim ve İçişleri Alanındaki Başarıları Hakkında Not, Meşher Basımevi, İzmir, 1950

C.H.P.; C.H.P. 1950 Milletvekili Seçim Beyannamesi, b.y.y., 1950

C.H.P.; C.H.P. 36 Yaşında, Gün Matb., İstanbul, 1959

C.H.P.; C.H.P. Araştırma Bürosu Yayın No: 7 Seçim Neticeleri Üzerinde Bir İnceleme (1950, 1954, 1957 Milletvekili Seçimleri), Güven Matb., Ankara, 1959

C.H.P.; C.H.P. Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları (29 Mayıs 1939-3 Haziran 1939), Ulus Basımevi, Ankara, 1939

C.H.P.; C.H.P. DÖRDÜNCÜ BÜYÜK KURULTAYI GÖRÜŞMELERİ TUTULGASI (9-16 MAYIS 1935), Ulus Basımevi, Ankara, 1935

C.H.P.; C.H.P. Hükümetlerinin Bayındırlık ve Ulaştırma Alanında Başarıları Hakkında Not, Meşher Matbaası, İzmir, 1950

C.H.P.; C.H.P. Hükümetlerinin Sanayi, Maden, Ticaret ve Maliye Alanlarındaki Başarıları Hakkında Not, b.y.y., Ankara, 1950

C.H.P.; C.H.P. Hükümetlerinin Ziraat Alanındaki Başarıları Hakkında Not, b.y.y., Ankara, 1950

C.H.P.; C.H.P. Nizamnamesi (Beşinci Büyük Kurultayın 1 Haziran 1939 Tarihindeki Toplantısında Kabul Edilmiştir), Ulus Basımevi, Ankara, 1939

C.H.P.; C.H.P. On Beşinci Yıl Kitabı, Ankara, 1938

C.H.P.; C.H.P. TÜZÜĞÜ (Partinin Dördüncü Kurultayı Onaylamıştır), Ulus Basımevi, Ankara, 1935

C.H.P.; C.H.P. TÜZÜK, Partinin Üsnomal Kurultayı Onaylamıştır., Recep Ulu-soğlu Basımevi, Ankara, 1938

C.H.P.; C.H.P., 1954 C.H.P. Seçim Beyannamesi, Güzel İstanbul Matb., Ankara, 1954

C.H.P.; C.H.P., Adı İle Münasebeti Olmayan Bir Parti Adı (Demokrat) Şiarı İstibdat, İdeal Matb. Ankara, 1954

C.H.P.; C.H.P. Dokuzuncu Kurultay Beyannamesi ve Rapor, b.y.y.

C.H.P.; Millet Hizmetinde 40 Yıl, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara, 1963

C.H.P.; Program ve Tüzüğü, (Partinin VII. Kurultayınca Onanmıştır), 1947

C.H.P.; Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı, b.y.y., Ankara, 1948

C.H.P.; Sandık Kurullarında Bulunacak Müşahitlerin Dikkat Edecekleri Hususlara Dair Broşür, İzmir, 1957

C.H.P.; Seçim Kanununun Tatbikatı sırasında Partililerin Dikkat Edeceği Hususlar, A. Pavlopulos Basımevi, İstanbul, 1957

C.H.P.; Seçmen Kütüklerinin Gözden Geçirilmesi Hakkında Genelge, Ankara, 1957

C.H.P.; **Cumhuriyet Devrinde Milli Ekonomi, Bayındırlık İşleri, Tarım İşleri, Sanayi İşleri, Ulaştırma İşleri, Sanayi İşleri, Ulaştırma ve Ticaret**, Ülke Basımevi, Sivas, 1946

C.H.P.; **Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi**, TBMM Matb., Ankara, 1927

C.H.P.; **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatı, Mayıs 1931'den Birincikanun 1932 Nihayetine Kadar**, Cilt 1, Hakimiyeti Milliye Matb., Ankara, 1933

C.H.P.; **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi**, TBMM Matb., Ankara, 1339-1342

C.H.P.; **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi**, TBMM Matb., Ankara, 1927

C.H.P.; **Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi (İkinci Kanun 1935'den 16 Mayıs 1935'e Kadar)**, Cilt 6, Ulus Basımevi, Ankara, 1935

C.H.P.; **Sağlık Savaşımız**, Ülke Basımevi, Sivas, 1946

C.H.P.; **Türk İşçisi Hangisi Doğru? Hangisi İğri? Sen Karar Ver!**, Ankara, 1950

KİTAPLAR

Abadan, Nermin; **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1966

Ağaoğlu, Ahmet; **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yay., İstanbul, 1994

Ağaoğlu, Samet; **Kuvayı Milliye Ruhu**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1981

_____ ; **Siyasi Günlük: Demokrat Partinin Kuruluşu**, İletişim Yay., İstanbul, 1993

Ağaoğulları, Mehmet Ali; (Ed.), **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, İletişim Yay., İstanbul, 2011

_____ ; **Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi**, Verso Yay., Ankara, 1989

Ahmad, Feroz; **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Çeviren: Ahmet Fethi), Hil Yay., İstanbul, 2007

Aksın, Feridun; (Yay. Yön.), **Cumhuriyetin 75 Yılı (1923-1953)**, Cilt 1, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999

- Akşin, Sina; **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi Yay., İstanbul, 2006
- Albayrak, Mustafa; **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yay., Ankara, 2004
- Alkan, Mehmet Ö.; **Tanzimat'tan Cumhuriyete Seçimler Belgeseli (1839-1999)**, NTV, (İlk Yayın Tarihi: Nisan 1999)
- Arıkoğlu, Damar, **Hatıralarım Milli Mücadele**, Tan Matb., İstanbul, 1961
- Armaoğlu, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yay., İstanbul, 2007
- Aron, Raymond; **Demokrasi ve Totalitarizm**, (Çev. Vahdi Hatay), Kadim Yay. Ankara, 2011
- Aronson, Elliot – Pratkanis Anthony, **Propaganda Çağı (İknanın Gündelik Kullanımı ve Suistimali)**, (Çev. Nagihan Haliloğlu), Paradigma Yay., İstanbul, 2008
- Atatürk; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, (Yay. Haz. Ali Sevim vd.), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2006
- Atatürk; **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, (Yay. Haz. Ali Sevim vd.), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2006
- Atatürk; **Nutuk**, (Cilt 1, 2, 3), Milli Eğitim Bas., İstanbul, 1970
- Aydemir, Şevket Süreyya; **İkinci Adam**, Cilt: 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975
- _____ ; **Tek Adam Mustafa Kemal (1922-1938)**, Cilt 3, Remzi Kit. Yay., İstanbul, 2011
- Aziz, Aysel; **Siyasal İletişim**, Nobel Yay., Ankara, 2003
- Bağcı, Hüseyin; **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Metu Press, Ankara, 2001
- Barutçu, Faik Ahmet; **Siyasi Anılar (1939-1954)**, Milliyet Yay., İstanbul, 1977
- Başar, Ahmet Hamdi; **Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları (Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi)**, (Yay. Haz. Murat Koraltürk), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2007
- Bayar, Celal; **Başvekilim Adnan Menderes**, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, (Der. İsmet Bozdağ), İstanbul, 1986
- Baykurt, Fakir; **Amerikan Sargısı**, Literatür Yay., İstanbul, 2007
- Bektaş, Arsev; **Kamuoyu İletişim ve Demokrasi**, Bağlam, İstanbul, 1996

_____; **Siyasal Propaganda: Tarihsel Evrimi ve Demokratik Toplumdaki Uygulamaları**, Bağlam Yay., İstanbul, 2002

Berkes, Niyazi; **Propaganda Nedir?**, Recep Ulusoglu Bas., Ankara, 1942

_____; **Siyasi Partiler**, Yurt ve Dünya Yay. İstanbul, 1946

_____; **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, (Yay. Haz. Ahmet Kuyaş), YKY, İstanbul, 2006

Bila, Hikmet; **CHP Tarihi (1919-1979)**, Doruk Matb., Ankara

Birand, Mehmet Al-Dündar, Can-Çaplı, Bülent; **Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu**, Doğan Yay., İstanbul, 1999

Birinci, Ali; **Tarih Yolunda**, Dergâh Yay. İstanbul, 2000

Bongrand, Michel; **Politikada Pazarlama**, (Çev. Fatoş Ersoy), İletişim Yay. İstanbul, 1992

Boratav, Korkut; **Türkiye’de Devletçilik**, İmge Kitabevi Yay., İstanbul, 2006

Bosuter, Kudret; **Türk Siyasi Partiler Sisteminde Parti İçi Demokrasi**, Ulus Basımevi, Ankara, 1969

Brown, J.A.C.; **Siyasal Propaganda**, (Çev. Yusuf Yazar), Ağaç Yay., İstanbul, 1992

Burçak, Rıfkı Salim; **Türkiye’de Demokrasiye Geçiş(1945-1950)**, Olgaç Matb., Ankara, 1979, s. 119-126

Caporal, Bernard; **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, (Çev. Ercan Eyüboğlu), İş Bankası Yay., Ankara, 1982

Çakan, Işıl; **Konuşunuz Konuşturunuz-Tek Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz**, Otopsi Yay., İstanbul, 2004

Çam, Esat; **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yay., İstanbul, 2000

Çavdar, Tevfik; **“Mütehib-i Sani”den Seçmene**, V Yay., Ankara, 1987

_____; **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Kitabevi Yay., İstanbul, 2004

Çınar, Metin, **Anadoluculuk ve Tek Parti CHP’de Sağ Kanat**, İletişim Yay., İstanbul, 2013

Çoker, Fahri; **Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem**, Cilt 1, TBMM Bas., Ankara, 1996

Demir, Fevzi; **Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri**, İmge Kitabevi Yay. İstanbul, 2007

Demirel, Ahmet; **Birinci Mecliste Muhalefet (İkinci Grup)**, İletişim Yay., İstanbul, 1994

_____; **Tek Partinin İktidarı-Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, İletişim Yay., İstanbul, 2013

Demirel, Tanel; **Türkiye'nin Uzun On Yılı-Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011

Demokrat Parti; **Yeni İktidarın Çalışmaları 22.5.1950-1.8.1951, Demokrat Parti Hizmetinde Bulunduğu Türk Milletine Hesap Veriyor**, (Yayın yeri ve tarihi yok)

_____; **1946 Temmuzunda Milletvekilliği Seçiminde Vazife Alacak Temsilcilerimiz İçin Talimat**, Doğu Matbaası, Ankara, 1946

_____; **C. H. Partisi Liderlerinin Zararlı Tenkidlerine Cevap**, Güneş Matb. Ankara, 1954

_____; **Demokrat Parti Seçim Beyannamesi**, Telgraf Matbaası, Ankara, 1953

_____; **Demokrat Parti Tüzük ve Program**, Ankara, 1946

_____; **Demokrat Türkiye**, Ticari-Sınai-Zirai-Endüstri Müesseselerini Tanıtma ve Yayma Bürosu, İstanbul, t.y

_____; **Kader Günü**, İdeal Matb., Ankara, 1954

_____; **Kalkınan Türkiye**, Desen Matb., Ankara, 1954

_____; **Milletvekili Seçiminin Nasıl Yapılacağı, Seçmenlerin Vazifeleri, Demokrat Partililere Düşen Vazifeler**, Akın Basımevi, Ankara, 4 Temmuz 1946

_____; **Yeni İktidarın Çalışmaları 22.5.1950-22.5.1953; Demokrat Parti Hizmetinde Bulunduğu Türk Milletine Hesap Veriyor**, (Yayın yeri ve tarihi yok)

_____; **D.P. Milletle Beraber**, Tifdruk Matb., İstanbul, 1957

_____; **Demokrat Partinin 3'ncü Zaferi**, Ercan Matb., İstanbul, 1957

Deringil, Selim; **Denge Oyunu (İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası)**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2003

Develioğlu, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Sözlük**, Aydın Kitabevi, Ankara, 1982

Domenach, J.M.; **Siyasi Propaganda**, (Çev. Cevdet Perin), Remzi Kit. İstanbul, 1961

Duverger, Maurice; **Politikaya Giriş**, (Çev. Semih Tiryakioğlu), Varlık Yay., İstanbul, 1964

_____; **Siyasal Partiler**, (Çev. Ergun Özbudun), A. Ü. Hukuk Fakültesi Yay., Ankara, 1970

_____; **Siyasal Rejimler**, (Çev. Teoman Tunçdoğan), Sosyal Yay., İstanbul, 1986

Ellul, Jacques; **Propaganda The Formation Of Men's Attitudes**, Alfred Knopf, New York, 1972

Emrence, Cem; **99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yay., İstanbul, 2006

Epstien, Leon D.; **Political Parties in Western Democracies**, Preager, New York, 1967

Erdem, Tarhan; **Anayasalar ve Seçim Kanunları(1876-1982)**, Milliyet Yayınları, 1982

Erdemir, Sabahat; (Der.), **Muhalefet'de İsmet İnönü, Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla (1950-1956)**, Cilt 1, b.y.y., İstanbul, 1956

_____; (Der.), **Muhalefet'te İsmet İnönü (1956-1959)**, Ekicigil Matb., İstanbul, 1959

Erer, Tekin; **On Yılın Mücadelesi (Türkiye'de Parti Kavgalarının 2. Cildi)**, Ticaret Postası Matb., İstanbul

_____; **Türkiye'de Parti Kavgaları**, Tekin Yay., İstanbul, 1966

Erim, Nihat; **Günlükler (1925-1979)**, (Haz. Ahmet Demirel), Cilt 1, YKY, İstanbul, 2004

Eroğul, Cem; **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi Yay., İstanbul, 2003

Ertan, Temuçin Faik; **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994

Gençosman, Kemal Zeki; **Altın yıllar**, Hürriyet Yay., İstanbul, 1981

Giritlioğlu, Fahir; **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, Cilt 1, Ayyıldız Matb., Ankara, 1965

- Goloğlu, Mahmut; **Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, Kaynak Yay., İstanbul, 1982
- _____; **Demokrasiye Geçiş(1946-1950)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982
- _____; **Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2009
- _____; **Milli Mücadele Tarihi I, Erzurum Kongresi**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2008
- _____; **Milli Mücadele Tarihi II, Sivas Kongresi**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2008
- _____; **Milli Mücadele Tarihi III Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2010
- _____; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I (1924-1930) Devrimler ve Tepkileri**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2006
- _____; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II (1931-1938) Tek Partili Cumhuriyet**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2009
- Güneş, İhsan; **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı(1920-1923)**, İş Bankası Yay., İstanbul, 1997
- _____; **Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem (1935-1939)**, I. Cilt, TBMM Basımevi, Ankara, 2004
- Güngör, Süleyman; **Muhalefette CHP**, Alternatif Yay., Ankara, 2004
- Gürbüz, Yaşar; **Siyasal Sistemler**, May Yay., İstanbul, 1980
- Güvenç, Murat - Kirmanoğlu, Hasan; **Türkiye'nin Seçim Atlası (1950-2009)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2009
- Güzel, Hasan Celal; **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I(Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar)**, Agora Kit., İstanbul, 2010
- Hart, Liddell; **İkinci Dünya Savaşı**, Cilt: 1, (Çev. Kerim Bağrıaçık), YKY, İstanbul, 2003
- Heper, Metin; **Bürokratik Yönetim Geleneği: Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyetinde Gelişimi ve Niteliği**, ODTÜ İdari İlimler Fak. Yay., Ankara, 1974
- Heywood, Andrew; **Siyaset**, (Çev. Bekir Berat Özipek vd.), Adres Yay., Ankara, 2013

Hocaoğlu, Baran; **İkinci Meşrutiyette İktidar-Muhalefet İlişkileri(1908-1918)**, Kitap Yay., İstanbul, 2010

Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Parti Programı, Örnek Matbaası, Ankara, 1956

İğdemir, Uluğ; **Sivas Kongresi Tutanakları**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1999

İnönü, İsmet; **Defterler(1919-1973)**, (Haz. Ahmet Demirel), Cilt: 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001

İzveren, Adil; **Toplumsal Törebilim: Sosyal Ahlak**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay., Ankara, 1980

Jupp, James; **Political Parties**, Routledge & Kegan Paul Ltd. Humanities Press, London, 1968

Kabasakal, Mehmet; **Türkiye’de Siyasi Parti Örgütlenmesi**, Tekin Yay., İstanbul

Kahraman, Hasan Bülent; **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi II (1920-1960)**, Ağorakitaplığı, İstanbul, 2010

Kapani, Münici; **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yay., 24. Basım, Ankara, 2010

Karpat, Kemal H.; **Türk Demokrasi Tarihi(Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller)**, Timaş Yay., İstanbul, 2010

_____; **Türk Siyasi Tarihi-Siyasal Sistemin Evrimi**, Timaş Yay., İstanbul, 2011

Kaynar, Reşat; **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, TTK Yay., Ankara, 1985

Kışlalı, Ahmet Taner; **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2007

Kili, Suna; **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, 1976

_____; **Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003

Kocabaşoğlu, Uygur; **Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna- TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri**, İletişim Yay., İstanbul, 2010

Koçak, Cemil; **Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010

_____; **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt: 1, İletişim Yay., İstanbul, 2003

_____; **Umumi Müfettişlikler(1927-1952)**, İletişim Yay., İstanbul, 2003

Kuran, Ahmet Bedevi; **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, Tan Matb. İstanbul, 1945

Kuran, Ahmet Bedevi, **Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türkiye Cumhuriyeti’nde İnkılâp Hareketleri**, Çeltüt Matb. İstanbul, 1959

Kutay, Cemal; **Üç Devirde Mehmed Şeref Aykut(1874-1939)**, Teknografik Matb., İstanbul, 1985

Lewis, Bernard; **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2004

M. Zekeriya Sertel; **Hatırladıklarım(1905-1950)**, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1968

Meeker, Michael E.; **İmparatorluktan Gelen Bir Ulus: Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz’de Osmanlı Mirası**, Çev. Tutku Vardağlı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2005

Nadi, Nadir; **Perde Aralığından**, Çağdaş Yay., İstanbul, 1991

Okyar, Osman- Seyitdanlıoğlu, Mehmet; **Fethi Okyar’ın Anıları-Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye**, İş Bankası Yay., Ankara, 1997

Ortaylı, İlber; **Batılılaşma Yolunda**, Merkez Kit. Yay., İstanbul, 2007

_____; **Türkiye’nin Yakın Tarihi**, Timaş Yay., İstanbul, 2010

Öner, Kenan; **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi**, Osmanbey Matb., İstanbul, 1948

Öz, Esat; **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım(1923-1945)**, Gündoğan Yay., Ankara, 1992

Özbudun, Ergun; **Siyasal Partiler**, A.Ü. Hukuk Fak. Yay., Ankara, 1983

_____; **Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2011

Özkan, Abdullah; **Siyasal İletişim (partiler, seçimler, stratejiler...)**, Nesil Yay., İstanbul, 2004

Özkan, Mustafa K.; **Türkiye’de Siyasal Reklam ve Siyasi Afişler (1946-1977)**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Isparta, 2003

Özkan, Necati; **Türkiye ve Dünyadan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar**, Mediacat Kit., İstanbul, 2002

Özsoy, Osman; **Geçmişten Günümüze Yöntem ve Uygulamalarıyla Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma**, Alfa Yay., İstanbul, 1998

_____; **Seçim Kazandıran Siyasal İletişim**, Pozitif Yay., İstanbul, 2009

Öztürk, Kazım; **Türk Parlamento Tarihi, TBMM III. Dönem (1927-1931)**, Cilt 1, TBMM Bas., Ankara, 1995

Perinçek, Doğu; **Anayasa ve Partiler Rejimi**, Kaynak Yay., İstanbul, 1985

Roskin, Michael G.; **Çağdaş Devlet Sistemleri Siyaset, Coğrafya, Kültür**, (Çev. Bahattin Seçilmişoğlu), Adres Yay., Ankara, 2011

Rousseau, Jean Jacques; **Toplum Sözleşmesi**, (Çev. Vedat Günyol), İş Bankası Yay., İstanbul, 2006

Sami, Sedat; **Kavaklarda Mikrofon Var! Baba Kaleminden Halkçılığın Savunması ve Bir Devrin Hikâyesi (1938-1946)**, Uniprint Bas. San. ve Tic. A.Ş., İstanbul, 2002

Schivelbush, Wolfgang; **Uzak Akrabalar-Faşizm, Nasyonal Sosyalizm, New Deal (1933-1939)**, (Çeviren: Muhammet Metin), İletişim Yay., İstanbul

Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, Cilt 1, Kastaş Yay., İstanbul, 2004

Sencer, Muzaffer; **Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, May Yay., İstanbul, 1974

Severin, Werner J.- Tankard, James W.; **İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları**, (Çev. Ali Atıf Bir-N. Serdar Sever), Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 1994

Soyak, Hasan Rıza; **Atatürk’ten Hatıralar**, Cilt 2, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1973

Soysal, İsmail; **Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları**, Cilt 1 (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2000

Şahingiray, Özel; **Celal Bayar’ın 1946, 1950 ve 1954 Yılları Seçim Kampanyasındaki Söylev ve Demeçleri**, Doğu Matbaası, Ankara, 1955

Şapolyo, Enver Behnan; **Mustafa Kemal ve Birinci Büyük Millet Meclisi Tarihçesi**, Ülkemiz Matb., Ankara, 1969

Şenel, Alâeddin; **Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine**, AÜSBF Yay., Ankara, 1970

Şimşir, Bilal N.; **Atatürk'ün Büyük Söylevi Üzerine Belgeler**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991

Tanör, Bülent; **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, YKY, İstanbul, 2003

_____; **Türkiye'de Kongre İktidarları(1918-1920)**, YKY, İstanbul, 2009

Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Devlet Matb., İstanbul, 1931

Temo, İbrahim; **İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları**, Arba Yay., İstanbul, 1987

Tezel, Yahya Sezai; **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Yurt Yay. Ankara, 1982

Teziç, Erdoğan; **100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976

_____; **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları**, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunlar Derneği Yay., İstanbul, 1977

Toker, Metin; **DP'nin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi Yay., İstanbul, 1991

_____; **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yay., İstanbul, 1970, s. 19

Tokgöz, Erdinç; **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)**, İmaj Yay., Ankara, 2007

Topuz, Hıfzı; **Siyasal Pazarlama, Seçimlerde İletişim Politikaları**, (Der. Hıfzı Topuz), TÜSES Vakfı Yay., İstanbul, 1991

_____; **Televizyon, Radyo, Basın ve Afişle Seçim Savaşları**, Milliyet Yay., İstanbul, 1977

Torun, Esmâ; **Sivas'tan Büyük Kongreye Cumhuriyet Halk Partisi**, Kocaeli Üniversitesi Yay., İzmit, 2003

Tökin, İsmail Hüsrev; **Cumhuriyet Halk Partisinin Dünya Cemiyet Görüşü 1**, Ülkü Basımevi, Ankara, 1946

Tunaya, Tarık Zafer; **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler(1876-1938), Birinci Kitap, Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Dönemi(1876-1908)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2009

_____;**Türkiye'de Siyasi Partiler(1859-1952)**, Doğan Kardeş Yay. A. Ş. Bas., İstanbul, 1952

Tuncer, Erol; **1946 Seçimleri**, TESAV Yay., Ankara, 2008

_____; **1950 Seçimleri**, TESAV Yay., Ankara, 2010

_____; **1954 Seçimleri**, TESAV Yay., Ankara, 2011

_____; **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**, TESAV Yay., Ankara

_____; **1957 Seçimleri**, TESAV Yay., Ankara, 2012

Tunçay, Mete; **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması(1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2005

Turan, İlhan (Haz.); **İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler (1944-1950)**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay. No: 99, Ankara, 2003

Turan, Şerafettin; **İsmet İnönü (Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği)**, Bilgi Yay., Ankara, 2003

Turgut, Hulusi (Der.); **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2008

Türkiye İstatistik Kurumu; **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, Türkiye İstatistik Kurumu Matb., Ankara, 2012

Türkiye'de ve Yabancı Memleketlerde Seçim Mevzuatı, Başbakanlık Devlet Matb., Ankara, 1949

Türkmen, Faik; **Siyasi Propaganda Sanatı**, (Cilt 1), Vakit Matbaası, İstanbul, 1953

Uran, Hilmi; **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2007

_____; **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yay., İstanbul, 2012

_____; **1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme**, TÜSES, İstanbul, 2000

_____; **Atatürk ve Nutuk**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006

Üçok, Coşkun - Mumcu, Ahmet, **Türk Hukuk Tarihi Ders Kitabı**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976

Yetkin, Çetin; **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)**, Altın Kitaplar Yay., 1983

Yurkoru, Suad; **Unutan Yolunu Şaşırır**, Ulus Basımevi, Ankara, 1950

Ziyaoğlu, Rakım; **Propaganda ve Sanatı**, Halk Basımevi, İstanbul, 1963

Zürcher, Eric Jan; **Milli Mücadelede İttihatçılık**, Bağlam Yay., İstanbul, 1987

_____;**Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, (Çev. Yasemin Saner), İletişim Yay., İstanbul, 2009

MAKALELER

Akşin, Sina; *Siyasal Tarih (1950-1960)*, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1 (1908-1980)**, (Haz. Sina Akşin vd.), Milliyet Kitaplığı, İstanbul

_____; “*Siyasal Tarih*”, **Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti (1600-1908)**, (Yay. Haz. Sina Akşin), Cilt 3, Cem Yay., İstanbul, 1988

Albayrak, Mustafa; “*Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XXIV, Temmuz 2008, Sayı: 71

Aldıkaçtı, Orhan; “*27 Ekim 1957 Milletvekilleri Seçimi*”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sayı: 1-4, Cilt: 24

Alkan, Mehmet Ö.; “*Milli Şef Döneminde Siyasal Propaganda 'Başbuğumuz Babamız İnönü'*”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 120, Aralık 2003

_____; “*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Seçim Tarihimizden Manzara- lar...*”, **Toplumsal Tarih**, S. 210, Haziran 2011

_____; “*Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri(Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla)*”, **Anayasa Yargısı**, S. 23, Yıl: 2006

_____; “*Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın İlk Programı ve Nizamnamesi*”, **Toplumsal Tarih**, Şubat 1994

_____; “*Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi*”, **Görüş**, No: 39, Mayıs 1999

Arıkan, Zeki, “*Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Yıl: 12, Mayıs 1999, Cilt: 6, Sayı: 23

Aydoğan, Erdal - Mahmutoğlu, Tansu Barış; “*Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri*”, **Tarihin Peşinde**, Yıl: 2013, Sayı: 10

Başaran, Mehmet; “*Tire'de 1908 ve 1912 Seçimleri ve Bir Propaganda Metni*”, **Toplumsal Tarih**, S.43, Temmuz 1997

Birinci, Ali; *Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı Destekleyen Matbuat*, **Tarih ve Toplum**, S. 42, Haziran 1987

Çakmak, Diren; “*Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)*”, **Akademik Bakış**, Cilt 2, Sayı 3, Kış 2008

Daver, Bülent; “*Seçim Sistemi ve Anayasa Yargısı*”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 5, Yıl: 1988

Demir, Fevzi; “*II. Meşrutiyet Dönemi Parlamento Seçimlerinde Din ve Siyaset (Kâbe Örtüsüne Dökülen Şarap ve Kimliği Belirsiz Sakal)*”, **Toplumsal Tarih**, Nisan 1999

Doob, Leonard W.; “*The Nature Of Propaganda*”, **Mass Media and Communication**, Charles S. Steinberg, New York, 1972

Doyran, Ayşen; “*1934’te Basındaki Tartışmalar-Kadınlar Milletvekili Seçilirken*”, **Toplumsal Tarih**, Sayı 39, Mart 1997

Döner, Ayhan; “*Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Kamu Görevlilerinin Seçimlerde Adaylığı*”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 58, Sayı: 4, Yıl: 2009

Engin, Zeynep; “*İnsan Haklarının Evrimi ve Sınıflandırılması*”, **Sosyal Demokrasi Notları(Toplumları Başkaldırıya Zorlayan Eşitsizlikler Konusunda)**, (Yrd. Doç. İhsan Kamalak vd.), Kalkedon Yay., İstanbul, 2013

Eraslan, Cezmi; “*Türkiye’de Seçim Kültürünün Gelişimi Üzerine Düşünceler(İhsan-ı Şahane’den “Söz Milletindir”e)*”, **Sine-i Millet Sergisi (Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Seçim) 1840-1950**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay., Pınarbaşı Matb., İstanbul, 2008

Eroğul, Cem; “*Siyaset*”, **Siyaset Bilimi (Kavramlar İdeolojiler Disiplinler Arası İlişkiler)**, (Haz. Atılğan, Gökhan-Aytekın, E. Atilla), Yordam Kitap, İstanbul, 2012

Fırat, Melek; “*Yunanistan’la İlişkiler*”, **Türk Dış Politikası (1919–1980) Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, (Ed. Baskın Oran), Cilt: 1, İletişim Yay., İstanbul, 2001

Güneş, İhsan; “*Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden Halk Fırkası’na Geçiş*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 8, Mart 1987

_____; “*1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Muammer Aksoy’a Armağan, C. XLVI, No: 1-2, Ocak-Haziran 1991

_____; “*Atatürk Döneminde Türkiye’de Seçimler(1919-1938)*”, **Cumhuriyet’in 80. Yılına Armağan**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., A.Ü. Basımevi, Ankara, 2004

Gürdoğan, Burhan; “*İkinci Meşrutiyet Devrinde Anayasa Değişiklikleri*”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 1959, C. 16, S. 1-4

Kaya, Emre; “*Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi*”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 2, 2012

Keloğlu İşler, Esra; *Demokrat Parti'nin Halkla İlişkileri Üzerine Bir Deneme*, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Sayı: 24, Kış-Bahar 2007

Koçak, Cemil; “*Siyasal Tarih (1923-1950)*”, **Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Yay. Yön. Sina Akşin), Cem Yay., İstanbul, 1992

_____ ; “*Siyasal Tarih*”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi**, Cilt: 1, (Haz. Sina Akşin-Bülent Tanör-Korkut Boratav), Milliyet Kitaplığı, İstanbul

_____ ; “*Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedî Şef/Millî Şef*”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Kemalizm**, Cilt: 2, İletişim Yay., İstanbul

_____ ; “*CHP-Devlet Kaynaşması (1936)*”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 118, Ekim 2013

Koraltürk, Murat; “*Sivas Kongresi’nden 12 Eylül 1980’e CHP Kronolojisi*”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 141 (Eylül 1995)

Kotil, Ahmet; “*Dünyada ve Türkiye’de Siyasal Partiler*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 7, İletişim Yayınları, İstanbul

Okay, Cüneyt; “*1927 Seçimlerinde Bir Müstakil Amele Mebus Namzedinin Beyannamesi*”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 49, Ocak 1998

Olgun, Kenan; “*Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XXVII, Sayı: 79, Mart 2011, Ankara, 2011

_____ ; “*Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Seçim Kültürü (1840-1950)*”, **Sine-i Millet Sergisi (Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Seçim) 1840-1950**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay., Pınarbaşı Matb., İstanbul, 2008

Özdemir, Eylem - Atılğan, Gökhan; “*Siyasal Partiler*”, **Siyaset Bilimi (Kavramlar İdeolojiler Disiplinler Arası İlişkiler)** (Haz. Atılğan, Gökhan-Aytekin, E. Atilla), Yordam Kitap, İstanbul, 2012

Palombara, Joseph La – Weiner, Myron; (Ed.), “*The Origin and Development Of Political Parties*”, **Political Parties and Political Development**, Princeton University Press, Princeton, 1966

Ranney, Austin J.; “*The Concept Of Party*”, **Political Research And Political Theory**, (Ed. Oliver Garceau), Harward University Press, Chambridge, 1968

Rustow, Dankwart A.; “*Development Of Parties in Turkey*”, **Political Parties and Political Development**, La Palombara, Joseph-Weiner Myron(Ed.)Princeton Univ. Press, Princeton, 1966

Smith, Bruce L.; “*Propaganda*”, **İnternational Encyclopedia Britanica Of The Social Science**, Free Press, New York, 1968

Sonyel, Salahi R.; “*İngiliz Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk’ün Büyük Nutuk’u*”, **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2003 Bildiriler**, (Yay. Haz. Dursun Ayan vd.), Ankara, 2003

Soysal, Funda; “*İlk Parlamento Seçimlerimiz*”, **Toplumsal Tarih**, S. 64, Nisan 1999

Şimşek, Sefa; “*Tek-Parti Rejimlerinde Siyasi Propaganda Olgusu ve CHP Halk Hatipleri Teşkilatı*”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 46, Yaz 1997

Tekin, Nil Türker; “*1935 Seçimlerinde Kadın-Türk Kadınının Sayılablık Konusuna Yaklaşımı*”, **Toplumsal Tarih**, Sayı 99, Mart 2002

_____; “*1908’de Seçim Propagandası*”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 104, Ağustos 2002

Toprak, Zafer; “*1909 Cemiyetler Kanunu*”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.1, İletişim Yay., İstanbul

_____; “*Halk Fırkası’nın Kuruluş Evresi: ‘Halkçılık Programı’ ve 1923 Nizamnamesi*”, **Toplumsal Tarih**, Sayı 213, Eylül 2011

Toprak, Zafer; “*Meşrutiyet’te Seçimler ve Seçim Mevzuatı*”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 4, İletişim Yay., İstanbul

_____; “*Radikal Sosyalist Enternasyonal ve Cumhuriyet Halk Fırkası 1927 Kongresi*”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 106, Ekim 2002

Tunaya, Tarık Zafer; “*1876 Kanun-ı Esasi ve Türkiye’de Anayasa Geleneği*”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.1, İletişim Yay., İstanbul

Tunçay, Mete; “*Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 8, İletişim Yay., İstanbul, 1983

_____; “*1927 Seçimlerinde Bağımsız Bir İşçi Adayı*”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 117, Eylül 2003

Tural, Erkan; “*II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Partilerin Taşra Politikaları*”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 37, S. 4

Turan, Murat; “*Tek Parti Döneminin İktidar Literatüründe Osmanlı Mirası*”, **Tarih Okulu Dergisi**, Aralık 2013, Yıl 6, Sayı XVI

Unat, Faik Reşit; “*Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Birinci Devresinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun Kuruluşuna ve Çalışmalarına Ait Bazı Vesikalar*”, **Tarih Vesikaları**, Cilt: 3, Sayı: 13, Ağustos 1944

Unat, Kadri; “*Cumhuriyet Halk Partisi’nde Nevi Şahsına Münhasır Bir Grup: Otuzbeşler*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 48, Güz 2001

Uyar, Hakkı; “*Tek Parti Döneminde Seçimler*”, **Toplumsal Tarih**, Nisan 1999

_____ ; “*Tek Parti Yönetimi’nde Köylüye Yönelik Propaganda YURT GAZETESİ*”, **Toplumsal Tarih**, Sayı 1, Ocak 1994

_____ ; “*CHP’nin Avrupa’nın Radikal ve Demokrat Partileri ile İlişkileri (1926-1935)*”, **Mete Tunçay’a Armağan**, İletişim Yay. İstanbul, 2007

Uzun, Hakan; “*İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1947 Olağan Kurultayı*”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 25, 2012 Güz

_____ ; “*Bir Propaganda Aracı Olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilatı*”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 11 (Bahar 2010)

Ünder, Hasan; “*Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm**, Cilt 2, İstanbul, 2001

Yılmaz, R. Ayhan; “*Seçim Dönemlerinde Oy Verme Davranışını Arttırıcı İletişim Kampanyaları*”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi**, Sayı: 6, 1997

TEZLER

Alçora, Engin; **Türkiye’de Siyasal Parti Propagandası(1946-1960)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1981

Atayakul, Fatma Alev; **Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2007

Safaz, Mustafa; **Seçim Dönemlerinde Radyo ve Televizyonlardaki Siyasi İçerikli Yayınların Denetlenmesi (Türkiye Örneği)**, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), TC Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Ankara, 2011

Tekin, Nil Türker; **Türkiye’de Seçim Propagandaları (1908-1946)**, (Danışman: Toktamış Ateş), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998

SÜRELİ YAYINLAR

Akşam

Anadolu

Babalık

Cumhuriyet

Hâkimiyeti Milliye

Hürriyet

İkdam

İkdam Gece Postası

Milliyet

Radikal

Son Telgraf

Şurayı Ümmet

Tan

Tanin

Tasvir

Tasviri Efkâr

Ulus

Vakit

Vatan

Yeni Ulus

Zafer

WEB SİTELERİ

<http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>, Erişim Tarihi 11.03.2014

<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> Erişim Tarihi: 10.08.2013

EKLER

EK 1. CHF 1927 Genel Seçim Beyannamesi

“Aziz Vatandaşlarım!

İstiklal mücadelesinin zade-i tabiyesi olan Cumhuriyet Halk Fırkası son dört senelik mesuliyet devresini bitirdi. Önümüzdeki dört senelik devrede dahi siyasi mesuliyet deruhte etmek üzere bugün vatandaşların teveccüh ve itimadına arz-ı vücut ediyor. Benim mefkûre ve mesai arkadaşlarımla Cumhuriyet Halk Fırkası namı altında geçen dört sene zarfında vatanın mukadderatı üzerinde sarf ettiğimiz mücadelelerin semeratını bugün huzur-u vicdan ile tahattur edecek mevkide bulunuyoruz. Dört sene evvel büyük ve emsalsiz bir mücadeleden şan ve zaferle çıktıkdan sonra yeni Türk Devleti milletlerin tabii ve ebedi hayatını tanzim eden ve asla inkıta ve tevakkuf bilmeyen mesai ve ihtiyacat karşısında bulunuyordu. Türk tarihi zaferlerle malidir. Fakat zaferlerden sonra milletin umumi hayatında ve istikbalinde müessir olacak esaslı tedabir ve ıslahat yolunda mühim neticeler alındığı mesbuk değildir. Bunun içindir ki mazide zaferlerin tesisleri muvakkat olmuş ve millet ondan sonra daha müşkül şeraite ve açık söylemek mecburiyetindeyim ki mütemediyen inhitata maruz kalmıştır. Ben ve siyasi fırkam zaferden sonra geçen dört sene zarfında bilhassa bu esası nokta-i nazardan hareket ettik. Milletimiz silahın ve siyasetin emsalsiz zaferlerini kazandıktan sonra milletin istikbaline dikilen nazarlarımızla bir lahza sükûn ve rehavet hissetmeksizin milletin istikbalini ebedileştirecek esaslı hedeflere vakf-ı mesai eyledik.

Aziz vatandaşlarım!

İstiklal mücadelesinden “Hâkimiyet bilakayd-u şart milletindir” düsturunu kazanarak çıkan milletimiz henüz bu düsturu devletin şekli resmisinde kati ve tereddütsüz anlaşılacak ve Türk milletinin ebedi hayatında ve beynelmilel münasebatında herhangi bir iltibas ve makûs ümide mahal vermeyecek bir tarzda tatbik edememişti. Cumhuriyetin ilanıyla hâkimiyet-i milliye düsturumuz halde ve istikbalde hâkimiyet-i milliye hududu dâhilinde gösterilmek istenecek aykırı ihtimalata katiyen set çekmiş oldu. Türk milletinin başında bela olduğu asırlardan beri sabit olan hilafetin ilgasıyla Türk Cumhuriyeti tarihin cereyanında layık olduğu temeyyüz ve kavi mevkii itibarı bi-hakkın ihraz eyledi. Cumhuriyet Halk Fırkası, Türk istiklali gibi Türk Cumhuriyeti de hilafetten ve her güne iştirak ve müdahalattan azade olan salim şeklinde ilelebet muhafazaya vakfı vücut eylemeyi vatanın birinci derecede sebebi mevcudiyeti addetmektedir.

Aziz vatandaşlarım!

Geçen dört sene zarfındaki icraatımızı burada müfredatıyla saymak istemem. Kezalik milletimizin hakiki ihtiyacatına tevafuk eden teşebbüsümüzü tahakkuk ettirmek için açık ve merdane mesaimize muarızlarımızın ne kadar meşkûk mahiyette mevani ikaina çalıştıklarını da tahattur ettirmeyeceğim. Biz dört sene evvel siyasi mevkii iktidarı için milletten itimat ve emanet istediğimiz zaman neleri icra etmeyi vaat ve ilan eyledikse onları evvelce derpiş edebildiğimizden daha mükemmel ve daha radikal bir surette tahakkuk ettirdik. Dört sene evvel sair esas mesail meyanında hâkimiyet-i milliye hayatında dikkatli olacağımızı milletimizin umumi asri ve medeni kanunlarla ıslaha çalışacağımızı aşar vergisi ve tütün meselesi üzerinde ıslahat yapabileceğimizi ve memleketin şimendiferleri ve vesaiti nakliyesi üzerinde tedabire tevessül edebileceğimizi derpiş ediyorduk. Hâkimiyet-i milliye düsturu hilafetsiz Türk Cumhuriyeti ile en mükemmel şekline irtika ettirildi. Aşar sistemi külliye ilga olundu. Tütün inhisarı millileştirildi. Memleketin umumi hayatına esas olan kanunlar ise yarım tedrici tahavvülat ile avutucu ve uzatıcı bir istihaleye düşmeksizin ilmin ve medeniyetin en yüksek eserleri suretinde tecelli ettirildi. Memleketin harici siyasetinde takip ettiğimiz açık dürüst musalemetperverane olduğu kadar itimadı nefse müstenit ve Türk milletinin yüksek haysiyet ve kudretiyle münasip hattıhareketi, milletimizin halen ve istikbalen mesut inkişafını her ne olsa tevakkuftan siyanet edecek bir emniyet yolundadır. Her türlü inkişafın temeli olan muvasalat meselesinde ve tahsisen şimendiferler siyasetinde bugüne kadar tahakkuk ettirdiğimiz esaslar Türk milletinin iktisat ve imar kabiliyetine ve yüksek hayatıyetine şayan-ı iftihar delail meyanına girmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın mali ve iktisadi zeminde tahakkuk ettirdikleri vaktiyle program halinde ifade olunduğu zaman muarızlarımıza o dere-

ce gayr-ı mesbuk ve gayr-ı mümkün görünmüştür ki onlar bütçe muvazenesi, aşarın ilgası, şimendiferler inşası gibi tasavvurati bizi tahtı e için emsalsiz fırsat zannetmişlerdi. Fırkamızla muarızlarımızın arasındaki başlıca zihniyet farkı bizim büyük Türk milletinin temayülât ve ihtiyacatını hakkıyla bulmakta isabet ettiğimiz kadar Türk milletinin hayatîyet ve kudretindeki hazineyi layıkıyla takdir edebilmekteki kifayetimizdir. Bir milletin siyasi mukadderatında mevki sahibi olabilmek için onun ihtiyacını müşahede ve onun kudretini takdirde ehliyet sahibi olmak birinci şarttır.

Aziz vatandaşlarım!

Önümüzdeki dört sene için Cumhuriyet Halk Fırkası'na yeniden itimat etmenizi istediğim bugünde benim ve mefkûre ve mesai arkadaşlarımla istikbale ait düşüncelerimiz dört sene evvelkinden daha vazih ve daha katidir. Türk vatanının itilası için önümüzdeki hal olunacak meselelerin çok ehemmiyetli olduğu kanaatinde ve bunların halli için bütün mevcudiyetimizi vakf eylemek azmindeyiz. Türk vatanının dâhili ve harici siyasette vahdet ve emniyeti ile Türk vatanının inkişaf ve ümrânını yeni devre-i mesuliyetimizde yüksek tecelliyata mazhar kılacağımızı ümit ediyoruz. Bilhassa milli iktisadi meselelerimizin halli için mesaimizi suret-i mahsusada tevcih ve teksif edeceğiz. Dâhilde nifak ve şikâka müsaade etmeyen ve nimet ve külfeti bütün memlekette her vatandaş için müsavi tutan milli vahdet hududu içinde iktisadi inkişafa mesaimizi vakfetmek: işte dâhili siyasetimizin esas bu olacaktır.

Aziz vatandaşlarım!

Cumhuriyet Halk Fırkası namına mebus namzetlerini ben kendi imzama reylerinize arz ediyorum. Mebus namzetlerini takdim ederken mazinin tecrübelerini ve atının takip ettiği yüksek vazifeleri bilhassa göz önüne aldım. Bana layık gördüğünüz itimat ve mesuliyetin dört sene sonra tekrar temeyyüz bir hesabını arz edebilmek için mesai arkadaşlarımla intihapta bilhassa itina göstermeye çalıştım. Mebus olarak vazife ve mesuliyet mevkiinde beraber çalışacağımız arkadaşlarımızın geçen tecrübelerden de istifade ederek vazifelerini hüsn-i ifa edeceklerini ve bilhassa mebusluğun her mülahazadan akdem bir millet vekâleti olduğunu ve bunun resmi ve hususi hayatta dahi birçok manevi vecibe ve külfetleri bulunduğunu nazardan uzak düşürmeyeceklerini kuvvetle ümit ederim.

Aziz vatandaşlarım!

Hayatımda en büyük mesnet ve kuvvetim vatandaşlarımdan gördüğüm itimat ve müzaheretidir. Bütün vazifelerimde manevi ve vicdani olan en büyük en büyük endişem emanetinizin hürmet ve kutsiyetine mütemadiyen dikkat etmektir. Büyük Millet Meclisi'ne mebus olmak üzere takdim ettiğim namzetlere rey vermekle bana ve fırkama yeni hizmetler için imkân ve fırsat vereceksiniz. Türk Cumhuriyeti'ne ve aziz vatanımıza istikbalde daha büyük hizmetler edebileceğimize kati emniyetim vardır. Türk milletinin istikbali bugünkü evlatlarının isabet-i nazarı ve yorulmak istidadında olmayan çalışmak azmiyle parlak olacaktır.¹⁴⁰⁹

¹⁴⁰⁹ Hâkimiyeti Milliye, 31 Ağustos 1927.

EK 2. CHF 1931 Genel Seçim Beyannamesi

“Aziz vatandaşlarım!

Senelerden beri şahsıma ve Reisi bulunduğum Cumhuriyet Halk Fırkası’na itimat ederek tevdi eylediğiniz devlet ve millet işlerini hakiki icaplara uyarak ifaya çalışmaktayız. Yapılmış işler, yüksek nazarlarınızın önündedir; onları takdir ve tenkit etmek sizin hakkınızdır; ancak biz, memleket ve millet işlerini, içinde yaşanan umumi şartlar ve hadiselerle göre, pek isabetli yaptığımızı, vicdanen kani bulunuyoruz. Bu kanaatlerdir ki, bu defaki intihapta dahi başlamış olduğumuz inkılâp ve itila mesaimize devam için itimadınızı talep etmek üzere huzurunuzda çıkıyoruz. Şimdiye kadar olduğu gibi huzurunuzda vuku bulacak beyanatımız, açık ve kati olacaktır; çünkü onlar yarın size hesabının verilmesi muhakkak olan yapılacak müspet işlerin ifadesidir.

Aziz vatandaşlarım!

Esasen hep beraber üzerinde yürüdüğümüz yol malumdur; mesai ve faaliyet tarzımızın esasları fırkamızın programında ve bilhassa dört sene evvel kongremizin tasvibine iktiran eden umumi riyasetin program beyannamesinde vazıhtır. Son senelerdeki icraatımızla bu umumi riyaset beyannamesi muhteviyatı karşılaştırılırsa, dört sene evvel, millete yapabileceğimizi arz ettiğimiz meseleler üzerinde ne kadar ciddi çalışıldığı ve azami derecede muvaffak olunduğu kolaylıkla görülür. İşte bugün yeniden millete hatırlatmayı faydalı gördüğümüz noktalar şunlardır:

1. Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, layik ve inkılâpçı vasıfları onun değişmeyen bariz mahiyetidir; bu mahiyeti şu noktalarla izah olunabilir:

- Milli mefkûreye sadık olmak
- Milletin irade ve hâkimiyetini; devletin, vatandaşa; vatandaşın, devlete karşılıklı vazifelerinin hakkıyla ifasını tanzim yolunu kullanmak;
- Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar, az zaman içinde, milleti refâha, memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerini icap ettirdiği işlerle, bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar kılmak.

2. Türkiye Cumhuriyeti halkını; ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdî ve içtimai hayat içinde iş bölümü itibarıyla, muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esas prensipimizdendir.

- Çiftçiler
- Küçük sanat erbabı ve esnaf
- Amele ve işçi
- Serbest meslek erbabı
- Sanayi erbabı
- Tüccarlar ve memurlar

Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir; bunların her birinin çalışması, diğerinin ve umumi camianın hayat ve saadeti için zaruridir; fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye, sınıf mücadelesi yerine içtimai intizam ve tesanüt temin etmek ve birbirini nakzetsin edecek surette menfaatlerde ahenk tesis etmektir; menfaatler kabiliyet, marifet ve çalışma derecesi ile mütenasip olur.

3. Çiftçilerimizi; kredi, istihsal kooperatifleri gibi iktisadi teşekküllere mazhar etmek ve bu teşekkülleri tekemmül ettirmek gayedir.

4. Küçük sanatlar erbabını ve esnafı müşkülât ve zaaftan kurtarmak ve onları daha kuvvetli, emniyetli bir vaziyete koymak için icap eden kredi müesseseleri yaratmak, düşündüğümüz esaslı noktalardan biridir.

5. Milliyetçi Türk amelesi ve işçileri mevcudiyetleri ve emekleriyle Türk camiasının kıymetli uzuvlarıdır; bu itibarla amele ve işçilerin hayat ve haklarını ve menfaatlerini göz önünde tutarız.

6. Serbest meslek erbabının milli Türk mevcudiyeti için çok lüzumlu ve faydalı olan hizmetleri, fırkanın daima takdir gözü önünde tutulur. Kabiliyetleri ve hizmetleri karşılığını görmeleri için faaliyetleri sahasını açık ve emin bulundurmak, ehemmiyet verdiğimiz vazifelerdendir.
7. Memleketin inkişafında büyük ticaret, fabrika, büyük arazi ve çiftlik sahiplerinin faaliyetleri mühimdir. Normal çalışan ve tekniğe isnat eden sermaye sahipleri teşvik ve himayeye layıktır.
8. Milletın yüksek menfaatlerini daima göz önünde tutarak bütün dikkat ve himmetleriyle vazifelerini hasrı hayat eden memurlar her türlü huzur ve refaha layıktırlar.
9. Devletin yüksek bünyesinin sarsılmaz temeli olan ve milli mefkureyi, milli varlığı ve inkılabı kollayan ve koruyan Cumhuriyet ordusunun ve onun kıymetli ve fedakar mensuplarının, daima hürmet ve şeref mevkiinde tutulmasına, sureti mahsuda itina ederiz.

Muhterem vatandaşlarım!

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın müstekar, umumi siyasetini şu kısa cümle, açıkça ifadeye kâfidir zannedirim: **Yurtta sulh, cihanda sulh için çalışıyoruz.**

Bundan sonra arz etmek isterim ki, milli vaziyetimizi refaha ve inkişafa doğru hareketli bir gidiş haline koymak hususundaki düşüncelerimize kuvvetle bağlıyız; bu yolda yürürken ehemmiyet vermeye lüzum gördüğümüz bazı esaslı noktaları da arz edeyim:

1. Bütün inkılap neticelerini, vatandaşların tam emniyetini ve milli nizam ve intizamı, dâhili ve adli teşkilatları ile koruyan, büyük bir hadise veya tesir önünde sarsılmayan bir hükümet otoritesi kurmak ve işletmek işlerimizin temelidir.
2. Vergi kanunlarımızı milli ve tatbiki bir itina ile milletın tediyeye kabiliyetinden fazlasını istihdaf etmeyen bir zihniyetle tekemmül ettirmek hususundaki mesaiye devam olunacaktır.
3. Maarifi, bugünküne nispetle fazla çocuk okutacak basit bir program altında ileri götürmeyi mühim görüyoruz. Fikri olduğu gibi medeni inkişafa da çok ehemmiyet veririz. Bilhassa milli terbiyeyi, derin tarihlerimizin ilham ettiği yüksek derecelere çıkarmak, heyecanla takip ettiğimiz büyük emellerimizdendir.
4. Sıhhat ve içtimai muavenet mesaimizi, umumi ihtiyaç ile mütenasip surette tevsi çarelerine tevessül olunacaktır. Türk camiası içinde cidden himaye ve yardıma muhtaç olanlar, dikkat gözümüzün önündedir.
5. Nafia işlerimiz her şubesinde ameli ve verimli bir tatbik programına tevfikân takip olunacaktır. Bu işlerden feyiz ve kuvvet vasıtası olan demiryolu inşaatına ısrarla devam edeceğiz. İnşaat programlarının cidden müstacel olan tatbiki yolunda çekilen sıkıntıların tamamen yerinde olduğu kanaatindeyiz. Şimdiki inşaatla devam etmekle beraber Sivas-Erzurum, Zonguldak-Havza hatlarının ve daha sonra Ergani-Diyarbakır hattının yapılmasına başlanacaktır. Ereğli, Mersin ve Samsun limanlarının inşaları gireceğimiz mesai devresinin münasip zamanlarında başlanacak işlerimizdendir.
6. Vilayet şosesleri üzerinde çalışmakla beraber memleketi bağlayan iyi ve fenni şose şebekesine kavuşmak için mümkün olan tedbirler alınacaktır. İktisadi maksatlara vefa edecek bir büyük su işi, idealimiz olmakla beraber, bugün müspet olarak söyleyebileceğimiz şudur: Küçük su işlerimizi mütevazı bir tarzda başarmak ilk hedefimizdir.
7. İktisadi mülahazalarımızın, herhangi vekâlet ve makamlara taalluk eden bütün devlet işlerinin iktisat nokta-i nazarından mutlaka karlı olması kaidesini, umumiyetle esas tutarız. Eskiden kalmış kanunların ve usullerin zamanla bu noktadan ıslahına ehemmiyet veririz. Üzerinde yaşadığımız vatanın servet membalarını işletmek ve bu suretle istikbalimizi açmak ve aydınlatmak için her tedbire tevessül olunacaktır. Memleket içindeki dokuyucu tezgâh ve büyük-küçük fabrika sanatlarına inkişaf vermek emelimizdir; harici ticaretimizin tanzimi başlıca işimizdir; bu hususta ticaret erbabının faaliyetini semereli kılacağız.

Milli mahsulât ve mamulâtımızın revaçlarını kolaylaştırmak çarelerini muhafaza ve ihraçlarını temin tedbirleriyle yakından alakadar olacağız; sanayi kredisine ehemmiyet vermekteyiz.

Vatandaşlarım!

Nokta-i nazarlarımızı açık ve samimi olarak arz ettim. Bunları milletimizin kuvvet ve hayatiyetine güvenerek, şimdiye kadar olduğu gibi, tatbik ve icraya muvaffak olabileceğimize emniyetim vardır.

Yapmak iktidarında olmadığımız işleri; uyuşturucu, oyalayıcı sözlerle yaparız diyerek, millete karşı, günlük siyaset takip etmek şiarımız değildir.

Şimdi sevgili vatandaşlarım; sizden bana ve şerefli yakın tarihimizin unutulmaz hatıralarını taşıyan fırkama, Cumhuriyet Halk Fırkası'na itimadınızı isterim.

TBMM'de, millet ve devlet işlerini beraber başarabileceğimizi, çok vicdani mülahazalara tabi olarak takdir ettiğim mebus namzetleri arkadaşlarımın isimlerini reylerinize arz ederim; en isabetli, yüksek ve kati karar sizindir...¹⁴¹⁰

¹⁴¹⁰ **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Nisan 1931.

EK 3. CHP 1935 Genel Seçim Beyannameesi

“Sevgili Yurddaşlarım;

Büyük Millet Meclisi'nin yeni sayılab seçimine girerken, geçen dört yılın işlerini gözden geçirmek faydalı olacaktır. Bu suretle çetin yıllarda bana ve önderi bulunduğum Cumhuriyet Halk Fırkası'na destek olan ve doğru yolu gösteren güveninizin yerinde olduğu kolaylıkla anlaşılabilir olacaktır.

1930 ve 1931 yıllarından beri acun, hiç ayırt tanımayan genel bir sıkıntı içindedir. Her yerde ürünlerin fiyatları düşmüş olduğu halde alıcılar azalmış, ticaret muvazeneleri bozulmuş, iş hacimleri daralmış, en sağlam paralar sarsılarak düşmüş ve düşürülmeğe mecbur kılınmıştır. Bizim yurdumuz bu sarsıntılara bilhassa maruz bulunuyordu. Çünkü ticaret ve tediye muvazenesi öteden beri açık bulunduğu halde ziraat maddelerinin fiyat düşkünlüğü ve yurdun geniş ölçüde sınaî mamulâta olan ihtiyacı, alış veriş açığını daha ziyade artıracaktı. Bu zorluklar ve ihtimaller yüzünden ülkede genel sıkıntı, mali olarak da ağır tesirler yapacağından, Devletin Hazinesi gittikçe daha fazla maruz bulunuyordu.

Bu çetin şartlar, her alanda yeni kurumlar yapmaya mecbur olan yurdumuzda açılmayı ve ilerlemeyi durduracak mahiyette idi. Bütün bu çetin şartlara şu gayet mühim noktayı da katmak gerekir: Geçen dört yıl içinde uluslararası durumu yeni ve derin bir buhrana girmiş ve uluslararası kuşku ve güvensizlik şiddetle kendisini hissettirmiştir. Geçen dört yıl içinde ben ve fırkam, ulusun başlıca bu meselelerini halletmek vazifesinde idik. Bugün yüksek katınıza açık alınla çıkıyoruz. En nazik ulus davalarını, en isabetli tedbirlerle en doğru yollarda takip ettiğimiz ve her alanda müsbet neticeler aldığımız kanı-sındayız.

Ekonomide, ticaret muvazenesini temin edecek ve ulusun satın alma kabiliyetini koruyacak tedbirler bulundu. Bu görevde iş ve değişme hacimlerinin daralması, nispetle birçok ülkeden önce durdurulmuştur. Yurt için yeni kazanç yolları bulmaya verilen ehemmiyet, hızla iyi ve hayırlı tesirini hissettirmeye başladı. Geniş ölçüde sanayileşme hareketi, Devletçe ve ulusça alınan yeni durumun en belli vasfıdır.

Bugün zirai ve sınaî ürünlerimizin fiyatlarında düşkünlük durmuş, hatta genel olarak yükselme başlamıştır. Zirai ve sınaî ürünlerimizin miktarları dahi çok ülkelerde azalmaya ve azaltılmaya mahkûm olduğu halde, bizde, bir artma göstermektedir. Yetiştiriciyi meyyus etmeyecek kanaatli fiyat ile ürün artımı yeni ekonomi düzenimizin sağlam temellerinden ve mutlu ayırdımlarından biri olmak yolunda-dır.

Ekonomik tedbirlerin doğruluğu ve sağlamlığı ulusun genel yaşayışında ve her şeyden önce Devletin maliyesinde müsbet tesirini derhal gösterdi. Şiddetli ve sert tasarruf tedbirleriyle muvazenesi temin olunan Devlet bütçesi 1931'den sonra her yıl muvazene içinde artmaya başlamıştır. Birçok vergiler ıslah edilmiş, hatta indirilmiş olduğu halde, tahsilâtta ve bütçe yekûnunda artma kabiliyeti görülmesi sağlam bir mali bünyenin ve ekonomik ahvalin her yıl daha ziyade iyileşmesinin en müsbet belgesidir.

Uluslararası güvensizlik ve kuşku devrinde biz, büyük Türk Ulusunun yüce menfaatlerine en uygun tedbirleri büyük hassasiyetle takip ettik. Barışı seven ve onu her türlü taarruz niyetlerinden uzak bir surette kurumlandırmak isteyen temiz bir zihniyetle insel tertiplerin meydana gelmesine çalıştık. Bugün barışı ve uluslararası iyi geçinmeyi amaç tutan ülkelerde, birleşik siyasamız ve karşılıklı, türlü antlaşmalarımız vardır. Bu yönde de ulusal korunma vasıtalarına özel bir değer verdik. Bugün, Türk ulusu iki köklü vasıf ile uluslararası münasebetlerde kendini göstermektedir. Bunlardan biri ulusumuzun kendini müdafaa için hürmet edilmeye layık bir kudrette olması; diğeri, ulusumuzun dostluklarına ve ittifaklarına, ahval ne olursa olsun, değişmez bir sadakatle riayetkâr olacağına inanılmasıdır. Türk vatani, ulusun bu yüksek vasıfları güvencine dayanarak ilerlemektedir.

Sevgili Yurddaşlarım,

Türk vatanını mütemediyen yükselten ve ilerleten ana siyasa devam etmek kararındayız. Eğer yüce itimadınızı üzerimden ve önderi bulunduğum Cumhuriyet Halk Fırkasından esirgemezseniz, gelecek dört yıl içinde ortaya koyacağımız eserlerin de geçenlerden daha çok ve daha verimli olacağına kati ve samimi inanımız vardır. Ekonomide sanayileşme programımızı tahakkuk ettirmek, ürünlerimizin nefasetlerini ve standartlarını tanzim ve muhafaza etmek, her türlü deniz ekonomisini genişletmek, her türlü maden ekonomisini büyütmek, küçük kredi müesseselerini vücuda getirmek kararındayız.

Sanayileşme devrinde ihtikâr suretinde bir fiyat pahalılığına mahal vermemek için ciddi kontrol tedbirleri genişletirilecek ve pekleştirilecektir.

Maliyede vergi ıslahatına devam olunacaktır. Bu ıslahat, yurddaşın mali yükümlerini, yersiz sıkıntılara ön vermeyecek surette, düzeninde ödemesini temine matuftur. Tedrici ve iktisadi gelişmeye uygun bir terakki ile devletin hazinesini çok kudretli bir hale getirmek esaslı bir umdemizdir.

Nafia programımızı durmadan takip edeceğiz. Asırlardan beri ihmal edilmiş olan vatan bayındırlığını şimdiye kadar büyük zorlukları yenerek nasıl takip edebildikse, bundan sonra, daha ziyade dikkat ve sebat ile takip edeceğiz. 1935 senesi nihayetine kadar demiryolları Diyarbakır'a varmış, kömür havzasına ve Antalya'ya doğru uzanmış olacaktır. Erzurum hatları faaliyetle ilerliyor ve ilerleyecektir.

Sağlık ve sosyal yardım faaliyetimiz önümüzdeki yıllarda daha ziyade genişleyecektir.

Büyük Türk ulusunun kadın ve erkek seçmenleri;

Bir yurdun en değerli varlığı, yurddaşlar arasında ulusal birlik, iyi geçinme ve çalışkanlık duygu ve kabiliyetlerinin olgunluğudur. Ulus varlığını ve yurd erginliğini korumak için bütün yurddaşların canını ve her şeyini derhal ortaya koymaya karar vermiş olmak, bir ulusun en yenilmez silahı ve koruma vasıtasıdır. Bu sebeple Türk ulusunun idaresinde ve korumasında ulusal birlik, ulusal duygu, ulusal kültür, en yüksekte göz diktiğimiz idealdir.

Yüksek ve inkılâpçı bir kültür seviyesine varmak için önümüzdeki yıllarda daha çok emek vereceğiz. Müspet bilimlerin temellerine dayanan, güzel sanatları seven, fikir terbiyesinde olduğu kadar beden terbiyesinde kabiliyeti artmış ve yükselmiş olan erdemli, kudretli bir nesil yetiştirmek, ana siyasamızın açık dileğidir.

Yüce Türk ulusundan itimat isterim. Yeniden deruhte edeceğimiz ağır vazifeleri yüz akı ile başarmak ve ulusumuza müspet hesaplarını verebilmek samimi kaygımızdır. Bu onurlu ve ağır vazifeli yolda, birlikte çalışabileceğim arkadaşlarımı yüce seçiminize sunuyorum.

Seçim kararınızdan sonra da muvaffakiyetimizin güvenci ve vasıtası, ancak yurddaşlarımın aramsız yardımları ve ilhamları olacaktır.”¹⁴¹¹

¹⁴¹¹ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01/355-1491.1; **Ulus**, 5 Şubat 1935.

EK 4. CHP 1939 Genel Seçim Beyannamesi

“ Sevgili vatandaşlarım!

Büyük Millet Meclisini teşkil edecek yeni namzetleri huzuruza takdim ediyorum. Bu namzetleri intihap ederken bize yalnız vazifemizin vicdani ilcası ile vatandaşlarımızın temayülü rehber olmuştur.

Asil milletimizin büyük Meclis azaları üzerindeki itimadının derecesini anlayabilmek için, parti teşkilatında ve halk tabakaları arasında çok dikkatli tetkikler yaptık; memleketin geniş mıntıklarında partiye mensup ikinci müntehiplerin takdir ve tavsiyeleri demek olan istişare reylerine müracaat ettik. Kati namzetleri yüksek reyinize arz ederken vatanın mukadderatına dört sene müddetle hâkim olacak mebuslar üzerinde milletimizin takdir ve itimadını azami derecede toplayabilmiş olduğumuz kanaatindeyiz.

Vatandaşlarım!

Millet hizmetindeki vazifelerin iç ve dış siyaset aleminde çetin olduğu devirlerde yaşıyoruz. Canlı inkişaf halinde olan büyük bir milletin, her istikamette bir çok ihtiyaçları ve meseleleri karşısındayız. Cumhuriyetin vatana temin ettiği emniyet ve imarı, geniş olarak ilerletmek istiyoruz. Vatandaşlar arasında huzur ve hürmetin muhafazasını, vazifelerimizin başında tutuyoruz. Cumhuriyet Halk Partisinin, memleketin bütün çalışkan ve kıymetli evlatlarını hizmet yoluna sevk etmekteki muvaffakiyeti, her gün daha ziyade kendini göstermektedir. Nifaksız ve huzur içinde bir çalışma hayatının nimetlerini vatandaşlara temin etmek, başlıca emelimizdir.

Aziz vatandaşlarım!

Harici siyaset sahasının şüpheli ve karışık bir devrinde bulunduğumuz, uyanık gözlerinizden gizli kalamaz. İnsanlığın büyük facialar karşısında kalması ihtimali, her zamandan ziyade artmıştır. İnsanlık ailesinin mühim bir uzvu olan Türkiye'nin ne vazifeler karşısında bulunacağını kati olarak tespit etmeye imkân yoktur. Bu ihtimaller karşısında ancak kudretli milletler kendilerini ve insanlığı kurtaracaklardır. Kudretli milletler, muhabbet ve emniyete dayanan bir birlik içinde vatanlarının yüksek menfaati için her fedakârlığı yapmaya hazır olan iradeli milletlerdir. Biz, bu milletlerin başında bulunanlardan olduğumuz kanaatini, cesaretle söyleyebiliriz. Reylerinizde göstereceğiniz kalbi beraberlik ile itimat, milletimizin kudretine yeni bir delil olacaktır.

Aziz vatandaşlarım!

Cumhuriyet; imar, kültür, endüstri programlarına geniş mikyasta devam edecektir. Fakat bilhassa köylü ve çiftçi halkımızın kazancını artırıp maişet seviyesini yükseltmek, bunun için geniş mikyasta ziraat ve ilk tahsil imkânlarını bulmak, başlıca emelimiz olacaktır. Bütün idare düzeninin halk içinde, halkın meseleleriyle yoğrulmuş, müstakim ve muntazam işleyişinin semereleri; hatta iktisadi olan verimli tedbirlerin başındadır kanaatindeyiz.

Aziz vatandaşlarım!

Bana ve riyaset etmekle iftihar ettiğim Cumhuriyet Halk Partisine yüksek itimadınızı layık görmeyi isterim. Ben ve Büyük Millet Meclisi azası arkadaşlarım, itimadınızı, kıymetli bir emanet gibi vicdanımızın içinde muhafaza edeceğiz. Size açık alımla işlerimizin hesabını vermek, hiç göz önünden ayırmadığımız bir borç olacaktır. Türk milleti, sıkıntılar ne kadar çok olsa, dışarıdaki siyaset buhranla-

rı ne kadar karışık ve dolaşık görünse, bütün bu zor şartların içinden Türk milletinin itibar ve refahı artmış ve genişlemiş olarak çıkacağına, samimi ve kati olarak inanıyoruz, güveniyoruz.”¹⁴¹²

¹⁴¹² **Ulus**, 25 Mart 1939.

EK 5. CHP 1943 Genel Seçim Beyannamesi

“Aziz vatandaşlarım;

Yedinci Büyük Millet Meclisini kuracak milletvekillerini seçmeniz için reyinize müracaat ediyorum. Cumhuriyet Halk Partisinin memleket idaresinde verdiği imtihanların feyizli neticelerini, insafli ve ölçülü gözlerinizin önünden bir daha geçirmenizi dilerim. Sağlam ümitlerle bekliyorum ki Partimizin memleket idaresine azimle ve güvenle devam etmesi için ona verdiğiniz salahiyyeti yürekten yenileyeceksiniz.

Geçen dört senenin millet işlerindeki hesabı, tamamıyla müspettir. Milletlerin yaşayış şartları ve birbiriyle münasebetleri çığırından çıktığı bir zamanda memleketimizin geçirdiği sarsıntılı Cumhuriyet hükümetleri, layık oldukları büyük ehemmiyetle görmüşlerdir. Bir taraftan milletimizin iradesine müracaat ederek, öte taraftan isabetli tedbirler arayarak insanlığın ıstırap ve yıkıntı senelerini memlekete tahammül olunur bir surette geçirtmeye çalıştık. Türlü şekilde geçirilen buhranlar nihayet selametli yollara çevrilmişlerdir. Cumhuriyet Halk Partisinin bu fevkalade salahiyyet devirlerinde milli tarihimiz karşısında kazanacağı değerli vasıfları, büyük iftiharla gözlerinizin önüne koyuyorum. Hükümet cihazı idarede, birinci derecede tesirli olan bütün unsurlarıyla vazifede temiz olmaya ve kudret sahipleri için açık veya kapalı herhangi bir şekilde hususi menfaat kayıtlarından uzak bulunmaya muvaffak olmuştur. İleride gelebilecek sıkıntıların zorlukları da gene Cumhuriyetin millet menfaatinden başka bir şey düşünmeyen tabiatı içinde emniyet ve muvaffakiyetle yenilecektir. İdare temeli sağlam ve temiz oldukça şurada burada vatandaşın gözüne batan fenalıklar daima suç olarak kalacak ve herhalde bir gün doğruluğun pençesine düşeceklerdir.

Vatandaşlarım;

Memleketin imarını, geçirdiğimiz dar zamanlarda da unutmamak. Önümüzdeki senelerde de durdurmamaya çalışacağız. Memleketin kültüründe her yönde ve her yolda ilerleme hamlesini hızlandırmaya ve genişletmeye çalışıyoruz. Memleket misafirini, hem kıymetiyle yükseltmek için Cumhuriyet hükümetlerinin gösterdikleri gayretleri, takdirinize layık göreceğinizi umuyorum. Önümüzdeki senelerin vasıtaları daha zor olsa, hatta memleket bir gün cihan harbine bulaşmaktan kurtulmasa bile, çocuklarımızın yetişmesini durdurmamaya her tedbirle çalışacağız. Ahlakta ve karakterde sağlam temelli vatandaşlar yetiştiren ilköğretimi en kuytu köye kadar kadın, erkek her vatandaşa, kendi geçimini temin edecek çalışmayı, en ufağından en yükseğine kadar her türlü sanatı öğretebilen bir teşkilatın bütün memleketi kaplamasını istiyoruz. Yüksek kültür ve her çeşit güzel sanatlarla gözettiğimiz başlıca hedefdir. Sarsılmaz bir surette inanıyoruz ki, cihan harbi içinden ve harp sonrası doğabilecek buhranlardan bir milletin selamet ve kudretle çıkması için o milletin hakiki kıymetlere dayanması lazımdır. Bu kıymetleri mütemadiyen arttırmak için dar ve sıkıntılı zamanlarda bile hiçbir tedbiri ve çalışmayı esirgemeyeceğiz.

Aziz vatandaşlarım;

Bugüne kadar cihan harbine bulaşmamış olacağımızı, dört sene evvel kimse tahmin edemezdi. Biz, daha ufuklar kararmaya başlarken, vatanımızın selameti için her fırtınayı göğüslemeye karar vermiştik. Milletimizin memleket müdafaası için hiçbir zaman, geçirdiğimiz bu dört senedeki kadar çok masraf etmedi. Silah altına aldığımız evlatlarımız da hiç azalmadı. Bir taraftan bu fedakârlık, öte taraftan gizli hiçbir istila emelimiz olmaması, siyasetimizi açık ve sağlam tutuyor. Gelecek zaman için de gene uyanık, hazır, her fedakârlığı göze alacak halde bulunmalıyız. Vatandaşlarımın asla unutmamalarını isterim ki, bugün muharebeye tutuşmuş kırk millet varsa, bunun belki otuz beşinden fazlası tutuşmak istemiyordu. Harp devam ettikçe meseleler sadeleşmiyor. Daha karışık ve etrafa sirayetleri ve tesirleri daha meçhul oluyor. Vatandaşlarım iyice bilirler ki, önümüzdeki ihtimalleri açık olarak görüp söylemeye imkân yoktur. Onun için gelecekte de cihan harbi karşısındaki siyasetimiz şu olacaktır: **Milletler ailesi içinde kimseye düşmanlığı olmayan bir millet sıfatıyla kendi topraklarımızı, haklarımızı ve menfaatlerimizi emniyette bulundurarak yaşamak... Dünya felaketinden azap ve ıstırap duyuyoruz. Karışmamak ve bulaşmamak için elimizden geleni yapacağız.** Fakat bu harpten masun kalmanın yalnız bizim iktidarımızda olmadığını biliyoruz. Onun için hiçbir fedakârlıktan kendimizi esirgemeyeceğiz. Hazırlıklarımızı her zamandan ziyade arttırmaya çalışacağız. Harp içinde

olduğu gibi, harp sonunda da uyanık ve kararlı olmak vazifemizdir. Bu kadar güç ve birbirine zıt şartlar içinde memleketimizi idare edip selamete çıkarmak, bizim için büyük ıstıraplarla dolu bir iştir. Bu ıstırapları severek dayanılır hale getiren vatana karşı vazife aşkıdır. Büyük vazifelerin yüklerini mesuliyet sahiplerine taşıyan kudret, Türk milletinin beraberliğinin, takdirinin ve itimadının tükenmez kaynağından geliyor. Vatandaşlarımızın seçim reylerini, Türk milletinin işlerini engin fırtınalı sahalarda yürütmeye çalışan vatandaşları, maddi, manevi bütün feyizlerle kuvvetlendirecektir.

Vatandaşlarım;

Cumhuriyet Halk Partisinin yeni namzetlerini size sunarken düşünüyoruz ki yeni mecliste, memlekette muvazaneyi ve zamanın öğretebileceği isabetli tedbirleri koruyacak tecrübelilerle, memleketin gelecek idaresinde mesuliyet hisselerini alacak istidatlı gençler beraber çalışsınlar. Şüphe yoktur ki, en zor iş mesuliyet mevkiinde bulunanların omuzlarındadır. Memleketin ilerlemesi ve selameti iş başında olanların müspet ve yapıcı kabiliyetlerindedir. Cumhuriyet Halk Partisinin köyden Meclis gruplarına kadar bütün teşkilatının esas vazifesi, icra mevkiinde olan vatandaşlara yardım etmektir. Bu esası, Partimiz hiçbir çalışmada gözden ayırmayacaktır. Küçük, büyük her millet işinde murakabe esastır. Küçük ve büyük olan her vazifenin sahibi, bulunduğu yerde ancak itimatla durabilir. Bu iki esas şart temin olunduktan sonra resmi vazife sahibine yalnız yardım etmek, her tenkidin, her münakaşanın başlıca ve tek hedefi olacaktır. Giden meclisin bu kadar zor bir zamandaki idaresinin umumi çehresine şükranla bakmak borcumuzdur. Gelecek meclisin, cihan harbi devrinin tecrübelerinden istifade etmiş olduğumuzu daha ziyade göze çarptıracağını; memlekette beraberliği, milletçe birbirine dayanmayı göz önünde tutarak vatanseverlik, ziyadesiyle çalışkanlık gibi yüksek meziyetleriyle memlekette birliğe zarar verecek her türlü hareketlere ve akıntılara şiddetle karşı koyacağını, bütün yüreğimizle ümit ediyoruz.

Aziz vatandaşlarım;

Birçok yerlerde namzetler, mebus sayısından fazladır. Aralarında bugün mebus olanlar ve olmayanlar bulunan bu namzetler için küçük şeylerden kendinizi koruyarak ve büyük bir vazifenin zevkini ve ağırlığını ruhunuzda duyarak reylerinizi kullanacaksınız. Bu temiz reylerden meydana getireceğiniz Meclis, memleket için kuvvet ve muvaffakiyetlerin en büyük kaynağı olacaktır.

Sevgili vatandaşlarım;

Büyük milletimizin kudretlerine inanarak ve güvenerek itimadınızı istiyoruz. Bizi bu itimada layık görürseniz bütün varlığımızı vatan hizmetine bağlamakta devam ederek sizi memnun edecek neticelere varacağımızı umuyoruz.”¹⁴¹³

¹⁴¹³ **Akşam**, 24 Şubat 1943; **Anadolu**, 24 Şubat 1943; **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1943; **Ulus**, 24 Şubat 1943.

EK 6. CHP 1946 Genel Seçim Beyannamesi

“Kadın ve erkek vatandaşlarım!

Birkaç güne kadar milletvekillerini seçmek, aziz vatanımızı idare edecekleri tayin etmek için kesin kararınızı vereceksiniz. Türlü tenkitlerin ortaya döküldüğü bu zamanda, hoş gitmeyecek olayların üstüne kendimi çıkararak, sevinç duygularıyla seçimi bekliyorum. Yeni seçimin, bütün vatandaşların iştirakiyle tek dereceli olarak yapılması, milletimiz için büyük muvaffakiyettir. Bu merhale, bizim aziz dileğimizdi. Bu, bizim, uzun senelerden beri sebatla yürüttüğümüz bir programın neticesidir. 1938 sonbaharında Cumhurbaşkanı oldum. 1939 ilkbaharında, Çekoslovakya ve Arnavutluk işgale uğradı, bu suretle başlayan İkinci Cihan Buhranı bitmeden 945 ilkbaharında silahların bırakılmasıyla beraber, memlekette demokrasinin bütün icaplarının gerçekleştirileceğini ilan ettik. Harp esnasında gerek parti konuşmalarında, gerek meclis kürsüsünde geniş tartışmalarla, memleketin nazik zamanlarda bile açık konuşmaya dayanmasına çalıştık. Şimdi, 1946’da tek dereceli seçim yapıyoruz ve parti tartışmaları içinde memleketin kaderini düşünerek, kendi sorumlunu bilerek vatandaşın kararını vermesini istiyoruz. Türk halk idaresinde bu yeni ve ileri merhalenin açılması, hepimizi sevindirecek bir terakki sayılsa yeri vardır.

Şimdi şahsıma ve başkanı bulunduğum Cumhuriyet Halk Partisine karşı olan tenkitleri tahlil etmek isterim. Görüyorum ki, bana karşı ileri sürülen başlıca kusur, cumhurbaşkanı iken parti başkanlığını muhafaza etmemdir. Ben bu meseleyi parti kurultayında apaçık inceledim. Bu bir anayasa meselesidir. Bizim anayasamız devlette bütün kudretleri büyük mecliste toplamıştır. Devlet başı olan Cumhurbaşkanı’nın memleketin idaresinde yüksek menfaat ve muvazene icap ettirdiği zaman kullanabileceği hiçbir kudreti yoktur. Yalnız, Cumhurbaşkanı, tabiatıyla çokluk partisinin lideri olacağı tasavvur edildiği için bu sıfatla manevi nüfuzu, muvazene ve ahengi muhafaza edebileceği düşünülmüştür. Cumhurbaşkanı’nın sorumsuzluğu, onun, meclis çalışmalarında vazifesini yapması için kayıtsız olması demek değildir. Bir partinin memleket içinde sorumlu hareketleri olursa, kanun karşısında buna cevap verecek adamlar da vardır. Nihayet, Cumhurbaşkanı, sorumsuz vaziyetini kötüye kullanmak isterse bunun hesabını soracak meclis hazırdır. Hülasa, bizim anayasamıza göre, devlet başının bir vazife ifa edebilmesi, onun, mecliste bir çokluğa dayanmasına bağlıdır ve böyle olunca, partisiyle seçime gittiği vakit onu kazanmaya çalışması, vatandaş gibi onun da tabii haklarından. Bütün bu mülâhazalarla beraber, bir adamın cumhurbaşkanı olunca siyasi partilerle ilgisini kesmesi, müdafaa olunabilir bir tezdır. Bu tezi tutmak için icabı olan tedbirleri beraber düşünmek lazımdır. Cumhurbaşkanı, milletvekillerinden ayrı ve başka bir seçimle gelmeli, hükümete ve Büyük Meclise karşı tayin edilmiş bazı salahiyetleri olmalıdır. Benim, Parti Başkanı kalmamaklığımı isteyenler, eğer böyle bir anayasa davası ortaya atmış olsalar, anlaşılır bir tez tutmuş olurlar.

Bir partinin liderini değil, içinden birini veya bir partinin yardımıyla seçilen müstakil şeklinde bir milletvekilini cumhurbaşkanlığına getirmek devlet başını, Büyük Meclis karşısında ettiği yeminden başka bir tesire bağlamak demektir. Türkiye’de devlet başını, kanuni veya manevi hiçbir nüfuzu olmaksızın bir siyasi partinin tesiri altında bulunduran tertip, çok mahzurlu neticeler verir. Zaman bunu gösterecektir. Açık bir suretle bellidir ki, dava, doğrudan doğruya benim devlet başında kalıp kalmamaklığım meselesidir. Böyle bir meseleyi seçim zamanında vatandaşlarımın apaçık konuşmaları tabii haklarıdır. Her seçim devrinde vatandaşlar oylarını verirken cumhurbaşkanlığına kimi göstereceklerini de düşünmeye mecburdurlar. Onun için seçimde benim şahsım üzerindeki konuşmalarından kırılmak veya örselenmek hiç hatırıma gelmiyor. Karşımda bulunanlara yakıştıramadığım, hem beni ister görünmek hem başkanı olduğum partinin kaşanmamasını istemektir. Partim, seçimi kaybettiği vakit veyahut partim çokluğu kazanıp da ben milletvekili seçilmediğim zaman cumhurbaşkanlığından çekilmemin tabii bir şey olduğunu bütün vatandaşlarımın bilmesi lazımdır. Bu sözlerimle benden kurtulmak isteyen vatandaşlarıma, açık yolu göstermiş oluyorum. Birçok yerlerde yapılan propagandalar gibi “İnönü başımızda kalacak ve Halk Partisi çekilecek” telkinlerinin aldatıcı şekli meydandadır.

Cumhuriyet Halk Partisine karşı yapılan tenkitler, onun hükümetlerinin programlarına ve başarılarına karşı yönelmektedir. Köylerde yapılan ilkokulların vatandaşlara verdiği zahmet ve yükler, seçim propagandasının bir konusu olduğunu işitiyorum. Biz bu mesele ile yirmi seneden beri uğraşıyoruz ve şimdi üzerinde yürüdüğümüz usul, üçüncü teşebbüste bulunduğumuz yoldur. Büyük millet kütlesini kadın ve erkek, hiç olmazsa ilköğretime kavuşturmadan, köylünün kalkınmasını ve memleketin ilerlemesini temin edemeyeceğimize inanıyoruz. On sene içinde köylerde ilköğretim davasını halletmek imkan yoluna girmiştir. Bu yolda yürürken, köylümüzün karşılayamayacağı zorluklarda ona yardım etmek, onun yükünü hafifletip kolaylaştırmak bizim vazifemizdir. Herhalde zorluk çekilen yerlerde köylü vatandaşlarımızın okul yapılarını temin edecek çareleri, yerine ve güçlüğünün cinsine göre, devamlı olarak göz önünde bulunduracağız. Köy okulu meselesinin vatandaşlarda çaresiz bir ıstırap konusu olması ihtimali yoktur. Eğer biz, millet davalarında doğru ve ciddi olmayı ihmal etmek istidadında olsaydık, bu meselenin seçimde bize karşı bir propaganda konusu olmasına meydan vermemeyi bilirdik.

Senede 120 lira tutan toprak mahsulleri vergisini büsbütün kaldıracak yerde 40 milyonunu alıkoyarak köy okullarına karşılık tutabilirdik. Bunu yapmadık. Bu usul, aşarın daha az nispette de olsa devam etmesi demektir. Asırlar süren aşar veya mahsul vergisi, köylünün ekonomik ve sosyal hayatının gelişmesine esaslı olarak mani olmuştur ve bugün 30 milyon değerinde tahmin olunan senelik okul yapılarını, köylü yardımı usulü olmaksızın 50 milyon liraya bileye çıkaramayız. Yahut, senede iki bin okul yapmaya çalışacak yerde, iki yüz okul yaparak on senede bitirebileceğimiz işi yüz sene sürüklemeliyiz. Hülâsa, bulunan usulün ihtiyacımıza uygun olduğunu sanıyoruz. Yer yer güçlükler için, köylümüze, cinsine göre yardımları, devamlı olarak takip edeceğiz. Bu suretle müspet neticeyi elde edeceğimize inanıyoruz. Köylerde ilköğretim davasından vazgeçmeyiz. Bu davayı geciktirip sürüklemeyiz. Köylünün meslek bilgisinde, sanat hayatında ve ordu hizmetinde veriminin hiç olmazsa iki misli artması ilköğretime bağlıdır.

Toprak kanunu, bugün, bize karşı olan muhalefetin başlıca sebeplerindedir. Esasen gerek geniş, gerek dar topraklı bölgelerde arazi kamulaştırılırken sahibine yeter miktarda arazi bırakılacağı gibi mahalli imkân ve şartlara göre gerekli tesisleri ve donatımı bulunan arazi de kanunca göz önünde tutulmuştur. Bununla beraber vatandaşları çiftliklerinde ortakçı ve yarıcı olarak çalıştırılan bazı politikacılarımız çiftliklerinin ortakçı ve yarıcılara dağıtılması ihtimalini bize affetmemişlerdir. Memleketin büyük davasını, düşünmeyip de yalnız iktidar mevkiinde kalmayı emel edinseydik, büyük toprak sahibi, Mecliste ve memlekette, her yerde nüfuzlu olan vatandaşları, bize karşı ayaklandırmazdık. Biz, davanın milletimiz için selamet çaresi olduğunu biliyoruz ve büyük arazi sahibi birçok vatandaşlarımızın sağduyusuna ve milletseverliğine güveniyoruz. Eskişehirde bir yerli köy bilirim ki, ne vakit kurulduğunu köy içinde bilen yoktur ve bütün köy bir çiftlik sahibinin mülküdür. Gene Eskişehirde bir muhacir köyü bilirim ki, kurulalı yetmiş sene olmuştur ve bugüne kadar bir dönüm toprakları yoktur. Bu misalleri birçok illerimizde sayabilirim. Hem memlekette esaslı ıslahat davacısı olmak, hem de Türk vatandaşlarının köle hayatı sürmelerine göz yummak, partimiz için imkânı olmayan şeylerdir. Türk köylüsünü serf halinden kurtaracağız. Bu bizim ana davamızdır. Bu uğurda uğrayacağımız tarizlere şerefle göğüs gereceğiz.

Orman davası da seçim esnasında bize karşı kullanılmaktadır. Bu memleket, gittikçe, ağaçsız kalmanın tehlikelerini doksan seneden görmüştür. Günlük siyaset propagandacılarımızın tesirinden ürkererek doksan seneden beri çaresine el sürmemiş ve uğradığı zararlar her tasavvuru aşmıştır. Yalnız cumhuriyet devrinde partimizdir ki, orman meselesini her medeni memlekette olan usulle halletmeyi göz önüne alabilmiştir. Memleket, yarım asır içinde kâmilan çıplak ve iskân olunmaz bir hale gelmek tehlikesi karşısındadır. Biz, nu davayı ihmal edemedik. Onunla on senedir uğraşıyoruz. İlk senelerde vatandaşlarımızın çektikleri sıkıntı pek büyüktü. Bütün memleketi kaplayan yüz kadar işletme kurulduktan sonra şikâyetler çok azalmıştır. Bugünkü dertler hem mahdut yerlerde, hem az zamanda sıkıntı çeken vatandaşların geçimlerini temin etmek mümkündür. Tatbikatın bu geçici sıkıntıları hallo-

lununca, vatandaşlar, elde edilen neticelerden memnun olacaklardır. Okul, toprak, orman işleri, bizlere hususi hiçbir menfaat vermeyen, aksine bize karşı siyasi propaganda için zengin ve verimli olan o konulardır ki, partimiz bunları program olarak yalnız Türk milletinin büyük menfaatleri ve geleceği için göze almaktadır. Vatandaşlarım, bu işlerin esasındaki ehemmiyeti ve iyi niyeti düşünürlerse her biri uzun senelerin emeği olan davaları yarıda bırakmak vebalini üzerlerine alamazlar.

Hayat pahalılığı da Cumhuriyet Halk Partisi hükümetlerine karşı başlıca tarizlerdendir. İçinde bulunduğumuz ekonomik durumun temel sebebi, İkinci Cihan Harbi ve daimi seferberliktir. Teferruata ait tartışmalar ne kadar dallandırılrsa, harbin başlıca tesiri gözden düşürülemez. Herkes, aldığı malın fiyat yüksekliğinden ve sattığı malın fiyat düşüklüğünden şikâyetçidir. Bu hal, dünyada bir barış kurulup, malların fiyatı kararlı oluncaya kadar devam edecektir. Hayat pahalılığı cemiyetlerin daimi derdidir. 1936 ve 1937'deki hayat pahalılığı derecesini bugün bir düşünsük, ona erişilmez bir cennet gibi, hasret çekeriz. Hâlbuki ben 1937'de hükümetten çekildiğim vakit, başlıca kusur olarak hayat pahalılığı ile tenkit edilmiştim. Bu mülahazalarla beraber hayat pahalılığından, maaşlı ve dar gelirlili olan vatandaşların geçim seviyelerinin düştüğü acı bir hakikattir. Harp seneleri esnasında bu vatandaşlar en büyük fedakârlığı yapmışlardır. Cemiyetimizin önümüzdeki senelerde ilk vazifesi bu vatandaşların sıkıntılarını azaltmak olacaktır.

Cumhuriyet Halk Partisi hükümetlerinin bir dikkatlerini de insafla göz önüne almak icap eder. O da, milletin büyük kütesini teşkil eden çiftçi vatandaşları korumasıdır. Memleketin her tarafındaki görüşlerimizi bir araya getirerek diyebiliriz ki, köylerimiz bugün, 1939 durumundan daha düşkün seviyede değildirler. Zaten türlü ihtimaller ve vazifeler karşısında memleketin kuvvetli, dayanıklı bir halde bulunabilmesi, köylü vatandaşlarımızın, maaşlı vatandaşlarımız kadar ıstırap içine düşmemiş olmalarıdır. Bu neticeyi memleket ölçüsünde göz önüne alınca Cumhuriyet Halk Partisi hükümetlerinin köylü vatandaşları ne kadar korumuş olduğu anlaşılır. Zaten köylümüzün kalkınması, yükselmesi ve geçiminin artması, benim siyasi hayatımın başlıca davasıdır. İlköğretim, toprak sahibi yapmak ve köylü mahsulünü değerlendirmek, il tedbirlerimizdir. Orman ve keçi yüzünden geçim sıkıntılarının yerine yeni çareler bulunması acele işimiz; köy gruplarının da şehirler gibi, daimi doktorları olması, teknik öğretimin ve atölyelerin köy gruplarına yansıtılması yakın işlerimiz olacaktır.

Vatandaşlarımız bilmelidirler ki, bu memleket Cihan Harbinden evvel bütçesinin yüzde kırkını ve Cihan Harbi esnasında bazen yüzde altmışını aşan bir miktarını ordusuna veriyordu. Dünyanın siyasi vaziyetine ve vatanın emniyetine bağlı olan bu durum içinde, memleketin selamete ermiş ve birçok imar işleri yapabildiği olması cumhuriyet hükümetleri için anılmaya değer bir hizmet sayılmalıdır.

Vatandaşlarıma bir nokta daha söyleyeceğim. Ekonomik hayatımızın umumi gidişinde memleketin milli gelirinin artmış olduğu, Cumhuriyet Halk Partisi programlarının doğruluğuna bir işarettir. Hatta bugünkü milli gelirimizin bile, 1939'a göre artmış olduğunu söyleyebiliriz. Bize karşı ileri sürülen tenkitlerin ana hatlarını söylemiş oluyorum. Teferruat sayılabilecek ve hiçbir zaman tam cevabı bulunamayacak propaganda konularına girmekte fayda görmüyorum.

Birçok suiistimallerden bahis olunması, bu aradadır. Büyük Millet Meclisi ve cumhuriyet hükümetleri her çeşit suiistimali titizlikle terkip etmişlerdir. Cumhuriyet Halk Partisi hükümetleri, kendi içinde meydana çıkan şüpheli bir işi hiçbir zaman yarıda bırakmamış, hepsini milletin gözü önünde adalete teslim etmiştir. İlerde de, partimizin hareket yolu bu olacaktır. Cesaretle söyleyebilirim ki, İkinci Cihan Harbinde Türk idaresi büyük bir temizlik imtihanı vermiştir. Milyarlar sarf ettiği ordusu içinden, gözle görünün bir zengin yetişmedi. Geçimleri çok düşmüş olan valilerimizden, çiftlik sahipleri türemedi. Eğer idare temiz olmasaydı, harp yıllarında devlet fabrikaları elinde bulunanların ve her nevi ticareti kontrol edenlerin çok şeyler yapabilmeleri icap ederdi. Bize karşı her şeyin söylendiği zamanlarda alını açık ve temiz olarak millet karşısında bulunuyoruz. Memlekette ihtikâr, vurgunculuk, karaborsacılık olmuştur ve hükümetler bunlarla canla başla uğraşmışlardır. Soyulan vatandaşlar şikâyetçidirler. Takip ettiğimiz vurguncular daha çok şikâyetçidirler. Bunlar, harp buhranının tabii hastalıkları

ve siyasi muhaliflerimizin zengin propaganda konularıdır. Hakikat şudur ki, vazifeler, namuslu bir vatandaş duygusu ile ciddi olarak takip edilmiştir.

Aziz vatandaşlarım!

Memleketin kaderi sizin elinizdedir. Her meseleyi olduğu gibi bilmenizi isterim. Şimdi, size günlük seçim konuları üstündeki büyük politika meselelerini anlatacağım. Cumhurbaşkanı olduğumdan beri bir dış politika takip ediyoruz. Bu politikanın cihan harbi esnasındaki yürüyüşünü tekrar hikaye etmeyeceğim. Bu devrin muhakemesini tarihe bırakıyorum. Fakat, harp sonrasındaki durumun, bütün dünya için ehemmiyetli ve nazik olduğu noktası üzerinde duracağım. Bugün memleketimiz 1918’de olduğu kadar ehemmiyet kesbetmesi ihtimali olan meseleler karşısındadır. Boğazların ve dolayısıyla İstanbul ve etrafının emniyeti meselesinin masa üstüne getirilmesi ihtimali vardır. Şark vilayetlerimiz için dünyanın dört köşesindeki komitalar harekettedirler. Bu meseleler, bütün milletçe varlığımız ve bağımsızlığımızla ilgilidir. Bugün harp zamanında olduğu kadar silah altında asker bulunduruyoruz. Memlekete mal olduğu bütün sıkıntılara rağmen, askerlerimizi henüz azaltmıyoruz. Dünyada çabuk ve esaslı olarak her millet için barış kurulması, yürekte dileğimizdir. Bu kurulacak mı, kurulmayacak mı? Bunu kestiremiyoruz. Barış kurulursa ve kurulmazsa biz, ne ihtimaller ve ne fedakârlıklar göğüslemeye mecbur olacağımızı da henüz ufuku açık olarak göremiyoruz. Barışsever, hiç kimsenin malında gözü olmayan, kendi haklarından ve toprağından hiçbir fedakârlık yapmamak kararında bulunan Türk milletinin davasını selamete götürmek ödevindeyiz. Bu ödevin şerefli heyecanı bütün varlığımıza hâkimdir. Memleketin dışarıya karşı emniyet politikasını, seçim propagandası için temel tutmayaacağım. Milletın büyük hakları ve aziz toprakları ve canından kıymetli olan istiklal davası benim gibi her vatandaşım için en başta düşünülecek bir değerde olduğunu bilirim. Vatandaşlarım, sorumlarını bilerek ve üzerlerine aldıkları vebali tartarak kararlarını vereceklerdir. Bu sözlerimi vatandaşlarım, meselelerin ehemmiyetini belirtmek için söylenmiş telakki etsinler; bana veya Cumhuriyet Halk Partisine oy vermeleri için bir baskı tesiri aradığıma hükmetmesinler. Memleketin dış politikasında selametli yolun, ancak bizim hamiyet ve maharetimizle bulunabileceği iddiasında değilim. Yalnız, bizi beğenmemekte mübalağaya düşülerek ve memleketi herkesin yüzüne gülen bir politika gülünmesinden sakınırım. Bilirim ki, eski şarkta pek revaçta olan idarei maslahat yolu, garpta hiçbir devlet, hususıyla büyük devletlerden hiçbirini oyalayıp aldatmaz. Davalarımızı açık bilmek, cesaretle görüp söylemek, tek selamet yoludur.

Şimdi iç politikaya geçiyorum. Uzun emeklerle vardığımız bugünkü iç politika hayatımızı, ayaklanmalara ve sarsıntılara mahal vermeden yerleştirmek hedefimizdir. Seçim devrinde şahsımız ve partimize karşı reva görülen taşkınlıklarından ve tertiplerinden hiçbir kırgınlık duymayacağım. Seçim bittikten sonra sınırların yatışacağına, fırtınalı suların durularak, halk idaresinin verimli çalışmalarına büyük bir hız geleceğine kuvvetli ümidim vardır. Yeni hayatımızda hükümetin ilk ele alacağı ve mütemadiyen uğraşacağı işlerden biri, umumiyetle, memurların geçim seviyelerini düzeltmeye çalışmak olacaktır. Bu, tabii, hazinenin ve memleketin gücüne bağlı ve devamlı bir iştir. Ancak, adalet mekanizmasının ehemmiyeti, yeni siyasi hayatımızda öne çıkmış olduğunu görüyorum. Hürriyet ve demokrasi hayatında vatandaş şerefının masun kalması ve devlet kanunlarının şaşmadan ve aksamadan işlemesi, yargıçlarımızın dirayet ve adaletine kalmıştır. Bundan dolayı adalet mekanizmasının kolay işler bir hale gelmesi için alınacak tedbirler en önde gelecektir. Yargıtayı hesapsız teferruatından kurtaracak istinaf mahkemelerinin hemen kurulması, yargıçlarımızın daha esaslı bir surette yetiştirilmeleri ve onların geçimlerinde ve emekli haklarında hususi hükümler düşünülmesi yerinde olacaktır. Vatandaşlar arasında türlü siyasi kanaatlerin, düşmanlıklara ve karışıklıklara mahal vermeyecek salim bir yolda yürüyebilmesi, tekrar ederim ki, yargıçlara ve iyi kanunlara bağlıdır. Seçimin sınırlı devrinden geçip, huzura ve feyizli çalışmaya kavuşmamız milli iradenin tecellisi ile temin olunacaktır. Bu iradenin hakiki ve temiz bir surette meydana çıkması, hepimizin müşterek muvaffakiyetimiz, kanuni vazifemiz ve şahsi şerefimiz olacaktır. Seçimi idare edecek memurlarımız, kanunların hükümlerini her vatandaş ve her parti hakkında gözlerini kırpmadan tatbik için, cesur ve kendilerine güvenir olacaklardır. Hür

vatandaşların serbest oylarının meydana çıkması kanuni ve vicdani borcumuzdur. Milletın rızasıyla tayin olunmayan iktidar mevkiinin hiçbir kıymeti ve hiçbir meşru tarafı yoktur.

Bunun gibi milletin rızası meydana çıktıktan sonra bu kıymetten düşürmek için yapılacak propagandanın ve gösterilecek maddi ve manevi mukavemetin de hiçbir ehemmiyeti olmayacaktır. Göstermeye çalışıyorum ve yorulmadan tekrar ediyorum ki, davanın esası seçimde milletin serbest iradesinin meydana çıktığına milletin kendisinin inanmasıdır.

Kadın ve erkek aziz vatandaşlarım!

Bana ve başkanlık ettiğim şerefli partiye oy vermenizi istemek için kendimde cesaret buluyorum. Bize oy vererseniz, memleketin iç ve dış politikasında doğru yolları bulabileceğimize ve memleketin ilerlemesinde ve yükselmesinde sizi memnun edecek başarılar elde edeceğimize güveniyoruz. Karar sizindir...¹⁴¹⁴

¹⁴¹⁴ Cumhuriyet, 18 Temmuz 1946.

EK 7. CHP 1950 Genel Seçim Beyannamesi

“TAKDİR MİLLETİMİZİNDİR

14 Mayıs 1950 günü Türk seçmenleri, memleket mukadderatına dört yıl müddetle hâkim olacak 9’uncu Büyük Millet Meclisi üyelerini seçeceklerdir. Partimiz seçim konusunda her türlü şüphe ve tereddüdün ortadan kalkmasına büyük önem vermiştir. Yeni seçim kanunu başından sonuna kadar tam bir emniyetin teknil şartlarını sağlamıştır. Seçim muameleleri her noktasında müstakil mahkemelerin kazai murakabesi altındadır.

Yurttaşların ekseriyetinin güvenini sağlamak isteyen her parti önümüzdeki dört yıl zarfında vatandaş ve memleket yararına neler yapmayı tasarladığını, milli menfaatleri ne suretle korumayı düşündüğünü sade ve açık bir ifade ile belirtmelidir.

C.H.P. şimdiye kadar olduğu gibi bugün de vatandaş ve millet menfaatlerini, yurdumuzun kalkınmasını bir kül olarak kabul etmektedir. Türkiye’imizi medeni memleketler camiası içinde süratle geliştirmek vatandaşlar arasında ırk, din, mezhep ve sınıf ayrımı gözetmeksizin umuma yararlı tedbirleri cesaret ve azimle tatbik etmek değişmez prensibimizdir.

Partimiz 1947 yılı kurultayında kabul edilen programı, Türkiye’nin her bakımdan süratle yükselip ilerlemesi için takibi gereken esas ve yolları göstermektedir. Hedefe varıncaya kadar bu esaslara bağlı olarak yürüyeceğiz. Tecrübelerin gerekli kıldığı ilave ve değişiklikleri yapmaktan da geri kalmayacağız.

Partimiz programı; bütün bir kalkınma devrinin prensiplerini ihtiva etmektedir. Milletin güvenini yeniden sağladığımız takdirde 1950-1954 Meclis döneminde ilk plana alarak gerçekleştirmeye çalışacağımız işler, ele alacağımız davalar şunlardır:

REJİMİN TAKVİYESİ

1. Demokrasi yolunda cesaretle mesafe alırken, bütün vatandaşları her türlü haklarından, can, mal ve mülkünden emin olarak, dirlik, düzenlik içinde yaşatmak baş kaygımızdır.
2. Çok partili serbest münakaşa hayatını ve milletin seçtiği vekillerle idare sistemini daha ziyade kuvvetlendireceğiz.
3. Bu maksatla Anayasamızı sağlam bir garp demokrasisinin temel prensiplerine göre değiştirmek istiyoruz. Milletvekillerinden mürekkep bir meclisten başka, ikinci bir meclis, bunların vazifeleri, birbirleriyle münasebetleri, Devlet Reisinin vazife ve salâhiyetleri ele alınacak başlıca konular olacaktır. Meselenin halli işini, seçimlerden sonra toplanacak C.H.P. Kurultayına sunmak kararındayız.
4. Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik, Devrimcilik umdeleri partimizin ana prensipleridir. Yurdumuzun yükselip gelişmesinin bu düsturlar yolundan gerçekleşebileceğine inanmaktayız. Tek parti hayatı devrinin icabı sayılarak Anayasa’ya sokulmuş olan bu 6 umdeyi Anayasa’dan çıkaracağız. Bununla beraber Anayasa’ya laik cumhuriyet rejiminin korunması için gerekli kayıtların konması lazım geldiği kanaatindeyiz.

EN BAŞTA KÖYLÜ ve ÇİFTÇİ

5. Halk idaresinin teknil icaplarını sırasıyla yerine getirmek partimizin ilk kuruluş gününden beri şaşmıyan hedefi olmuştur. Milletimizin temel unsuru olan köylü ve çiftçi vatandaşlarımızı medeni vasıtalarla tam olarak faydalanır bir duruma getirmek için şimdiye kadar alınan tedbirlere süratle yenilerini ilave edeceğiz. Bu maksatla önümüzdeki dört yıl içinde şu işleri önemle takip edeceğiz:

- a. İlköğretimi her köye sokmak savaşımızı hızlandıracaktır. Devlet bütçesinden köy okulu yapımı için her yıl ayrılmakta olan ödeneği artıracaktır. Bu suretle dört yıl sonunda çocuklarımızın yüzde 80'ini okul ve öğretmene kavuşturacağız.
- b. Köylü vatandaşın okuma ihtiyacını karşılamak için köy yayınlarını genişleteceğiz.
- c. En az her köy odasına bir radyo verebilmek için ucuz radyolar hazırlatıp dört yıl içinde bütün köylerimizi radyo sahibi yapacağız.
- d. Köylerimizin ana yollar şebekesine yaz kış geçit verir yollarla bağlanması işini önümüzdeki dört yıl zarfında halletmek kararındayız. Sadece bu davanın halli ile köyün birçok meselelerinin ortadan kalkacağına inanmaktayız.
- e. Köylerimizi temiz ve sağlık şartlarını haiz suya kavuşturma işini de önümüzdeki dört yıl içinde çok hızlandıracaktır.
- f. Milletimizin maddi varlığının temeli toprak mahsulleridir. Devlet elindeki geniş topraklardan başlayarak topraksız veya az topraklı köylüye arazi dağıtma işini hızlandıracaktır.
- g. Yurdun ziraate elverişli yerlerinde çiftçilik yapmak isteyen aileler için her türlü kolaylık ve imkânları sağlayacağız.
- h. Çiftçiye elverişli tarım usullerini sistemli tarzda öğreteceğiz. Çiftçi çocuklarını yetiştirmek için ameli ziraat okulları açma işini diğer teknik okullarımız gibi ve uzun vadeli bir programa bağlayacağız.
- i. Ziraat aletleri fabrikasını çiftçimizin ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde genişleteceğiz.
- j. İyi vasıfta ilaçlanmış tohumluk dağıtma işine hız vereceğiz.
- k. 30 bin tonluk suni gübre fabrikası kurmak üzere hemen teşebbüse geçilecektir.
- l. Ziraat Bankası sermayesini beş yüz milyon liraya çıkarmak zirai kredi sahasında ilk hedefimizdir. Buna erişmek için gerekli tedbirler süratle alınacaktır.
- m. Ekip biçmede ve harmanda, makinadan ve diğer fenni usul ve vasıtalarla kendi ferdi imkanları ile faydalanamayan çiftçi vatandaşların bu vasıtalarla toplu olarak istifadesini sağlayacağız.
- n. Yurdun her köşesini toprak, iklim ve diğer şartlar bakımından tasnif ederek çiftçi vatandaşın kaderini tek mahsule bağlı kalmaktan kurtarmak için her bölgede köylümüzün meşgul olabileceği istihsal çeşitlerini tespit edeceğiz. Yeni istihsal sahalarına ve çeşitlerine rağbeti arttırmak için yardımda bulunacağız.
- o. Çiftçimizi tabii afetler karşısında teşkilatlandırmak istiyoruz. Bu maksatla doludan, sel basmasından ve hayvan ölümlerinden doğacak zararları karşılamak üzere sigortalar tesisi için ilk adımlar atılacaktır.
- p. Sağlığı koruma teşkilatını köylünün ayağına götürmek işini bir programa bağlayıp hemen tatbika başlayacağız. Bu maksatla uygun yerlerde Sağlık Merkezleri kuracağız. Her 50 bin nüfusu bir sağlık merkezine kavuşturmak üzere başladığımız çalışmalarını 10 yılda tamamlayacağız. Hekim ve sağlık memurları acele ve ağır hallerde hastayı köyünde muayene edecek, hasta arabası ile sağlık merkezine yahut en yakın hastaneye nakledilecektir.
- q. Küçük yaşta çocuk ölümlerini azaltmak meselesini layık olduğu önemle ele alıp bu devre içinde esaslı tedbirlere bağlayacağız.

ORMAN DAVAMIZ

6. Vatandaş ile orman idaresi arasındaki münasebetleri ıslah edici tedbirlerin alınmasına devam olunacaktır. Bunun yanında Türkiye'mizin orman varlığını korumak ve arttırmak davası bütün ehemmiyetiyle takip edilecektir. Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatının yetkili uzmanları ile birlikte tetkik ve tatbik çalışmalarına süratle başlamak için teşebbüse geçilecektir. Yol sahasında parlak neticeler sağlamış ve tarım sahasında da girişilmiş olan bu işbirliğinden faydalar beklemekteyiz.

7. Yurdumuzun her tarafında rastlanan linyit kömürü yataklarını işletmek, hem kömürü vatan-
daşın ayağına kadar götürmek hem de kömürden en verimli usullerle faydalanma işini geniş
ölçüde geliştirmek kararındayız. Bu suretle yakacak davası halledilmiş ve ormanlarımızı tah-
ripten kurtarmak, gübreyi de en faydalı yerde kullanmak imkânı sağlanmış olacaktır.
8. Şehir ve kasabalarımızın elektrik ve su ihtiyaçlarını 1954 yılına kadar tamamen gidermeye
çalışacağız. Elektriksiz ve susuz şehir ve kasaba bırakmayacağız. Elektrik enerjisini ucuzlatıcı
tedbirler alacağız.
9. Gıda maddeleri fiyatlarında istikrarı sağlamak için buğday, et, balık, sebze, meyve ve yağ
için gerekli soğuk hava depoları, ihtiyat stok, silo ve ambarları, konserve fabrikaları, kombi-
nalar ve gerekli diğer tesisler kurulmasını teşvik edeceğiz; gerekirse bunları özel teşebbüsle
birlikte veya Devletçe kuracağız.
10. Vatandaşların mesken ihtiyacını karşılamak için sağlanmış olan kolaylıklara yenilerini kat-
maya çalışacağız. Emlak Kredi Bankasının kaynaklarını takviye etmek bunların başında ge-
lecektir.
11. Vatandaş sağlığını korumak yolundaki çalışmalarımıza devam edeceğiz. Sıtma artık eski
yaygın halinde değildir. Bu hastalığın kökünü büsbütün kazıyacağız. Verem afeti ile savaşa
hız vereceğiz. Eldeki sanatoryum ve hastanelere ilave veya yeniden sanatoryum ve hastane
açmak suretiyle veremli hastalar için mevcut 3500 yatağı dört yıl sonunda 10.000'e çıkaraca-
ğız. Bu sahaya emek ve para yatıracak özel sermaye ve teşebbüs sahiplerine geniş kolaylıklar
sağlayacağız.
12. İl Özel İdarelerine daha ziyade muhtariyet vereceğiz. İllerin, mahalli ihtiyaçları süratle gide-
rebilmeleri için yeni gelir imkânları sağlayacağız.
13. Kasabalarımızın ortaokula bir an önce kavuşma hususundaki arzuları şükranla karşılanacak
ve bir maarif severliktir Derneklerin ve hayırsever vatandaşların ortaokul binaları temini için
gösterdikleri hamiyeti, derhal kadro vermek suretiyle karşılayacağız. Ortaokul programlarını
pratik bilgilerle teçhiz yoluna girilmiştir. Sanat, tarım, ticaret gibi konularda pratik vasıtalar
ve bilgiler arttırılacaktır.
14. Teknik okullar programının tatbikine önemle devam olunacaktır. Kız ve erkek teknik okulla-
rımızın, yurdumuz sosyal ve ekonomik hayatında daha şimdiden yarattığı tesirlere gereken
değeri vermekten geri kalmayacağız. Bu yolda önümüzdeki dört yıl içinde yeniden otuz mil-
yon lira ödeneği yeni bina ve teçhizler için harcayacağız.
15. Toprak mahsullerinde istihali çoğaltmak, zararları önlemek, sağlığı korumak, hidro elektrik
ucuz enerji elde etmek bakımlarından su davasını geniş tecrübelerden de faydalanarak yeni
bir hızla yürüteceğiz. Bu işler için büyük bir Sular Bankası kuracağız.
16. Şehir ve kasabalarımıza çok faydalar sağlamakta olan İller Bankasını sermaye ve diğer mali
kaynaklar bakımından kuvvetlendireceğiz ve yardım sahasını köylere kadar yayacağız.
17. Millet hayatında yaz kış geçit veren yollar her davanın çözülmesinde işe yarayan başlıca un-
surdur. Bu sebepten yol çalışmalarına üstün önem vermeye devam ederek, daha çok yol ya-
pacağız. 23 bin kilometrelik devlet yolları programı tatbikinin daha ikinci yılında bakım ve
ıslaha tabi kılınan yol uzunluğu 18.000 kilometreyi bulmuştur. 1952'de 23.000 kilometre yol
tamamen bakım altına alınmış olacaktır. 27.000 kilometre tutan il yollarını da 1951 yılından
itibaren Devlet yolları arasında katmaya başlayacağız ve ayrıca hazırlanacak bir programla
bunları da peyderpey bakım altına alacağız.
18. İki yıldır tatbik olunan ve daha şimdiden güzel neticeler vermeye başlamış olan, Doğu kal-
kınması programına devam edeceğiz. Çeşitli sebeplerden geri kalmış olan bu yurt parçasını
kısa zamanda diğer yerler merhalesine ulaştırmak kararındayız.
19. Artık bir işletme mevzuu haline gelmiş olan petrolerimizi, ham veya tasfiye edilmiş olarak
kullanmaya hız vereceğiz. Kurulacak petrol işletmesi idaresine büyük ve küçük milli serma-
yenin ve makul şartlarla gelecek yabancı sermayenin iştirakine imkân vereceğiz.

20. Limanlarımızın yeniden yapılması ve ıslahı için tatbikine başlanan programa devam edeceğiz. Küçük iskeleler yapımı işine ayrıca önem vermekteyiz.
21. Medeni bir cemiyetin seviye ölçülerinden başlıcası adalet cihazının mükemmeliyetidir. Partimiz, çok partili serbest münakaşa hayatının devamının ana teminatını müstakil mahkemele-
rimizin mehabetinde görmektedir. Bu sebeplerle adalet işlerimizin daima daha mütakâmil bir
hale gelmesi için gerekli her tedbiri alacağız.
22. Partimizin sosyal sahadaki devletçiliği, sosyal ıslahata öncülük etmek, sosyal tesanüdü kuv-
vetlendirmektir. Bu yolda girişilmiş olan teşebbüslere önümüzdeki devrede devam edeceğiz.
 - a. İşçilerimizi emniyet içinde çalıştırmak için gerekli tedbirlerden çoğu gerçekleştirilmiştir. Bunlara yenileri katılacaktır.
 - b. Memur ve işçilerimiz için sağlanan imkânları bütün vatandaşlara teşmil etmek er
geç erişmeyi elzem saydığımız bir hedeftir. Bu uğurda esaslı tetkik ve hazırlıklara
hemen başlamak kararındayız. Sosyal sigortaların her türlüünü başlangıçta müte-
vazı bir ölçüde de olsa, birer birer tesis için teşebbüse geçeceğiz.
 - c. Kimsesiz çocukların himayesi ve yetiştirilmesi için girişilmiş olan işlere hız vere-
ceğiz ve daha geniş ölçüde yardım sağlayacağız.
23. Partimiz, milli ekonomimizi bir bütün olarak kısa zamanda geliştirmek yolu ile milletimizin
yaşama şartlarını dünyanın bugünkü gereklerine uygun ve üstün bir seviyeye ulaştırmak
amacı ile Devletçilik prensibini benimsemiştir. Bizim devletçiliğimiz büyük maden işletme-
lerinin, büyük enerji santrallerinin ve ağır endüstrinin kurulması, savunma endüstrisi, bayın-
dırlık işleri gibi büyük teşebbüsler ile kamu hizmetlerini ilgilendiren ulaştırma ve posta, telg-
raf ve telefon gibi teşebbüslerden ibarettir. Bu sebepten:
 - a. Yurdumuzun ekonomik kalkınmasında özel sermaye ve teşebbüsün, gittikçe artan
bir nispette faaliyet gösterip gelişmesini isteyeceğiz.
 - b. Sermaye ve teşebbüs sahiplerinin yeni iş sahaları açmalarını teşvik edeceğiz. Bu yıl
kurulmuş olan Sanayi Kalkınma Bankası bu yolda ilk adımdır.
 - c. Şimdiye kadar yalnız Devlet İktisadi Teşekküllerinin faydalandırıldığı işletme kre-
disi kaynaklarından özel teşebbüslerin de faydalandırılmasına imkân vereceğiz.
 - d. Halkımızın tasarruflarını yurt için en faydalı sahada nemalandırmak maksadı ile
müsait faizlerde istikraz tahvilleri çıkaracağız. Bu şekilde elde edilen paraları ziraat
ve sanayi kalkınmamızda yeni sahalar açacak özel teşebbüs sahiplerine de aldığımızdan
daha elverişli şartlarla vereceğiz. Arada kalacak farkı devlet bütçesinden
ödeyeceğiz.
 - e. Türkiye’de iş görmek isteyen ve medeni memleketlerde kabul edilmiş milletlerarası
şartlara uyacak yabancı sermaye için kapılarımız açık tutulacaktır. Yabancı serma-
yeyi teşvik için bu yıl çıkarılmış olan teminat kanunu, bu yolda sağlam bir zemin
hazırlamıştır.
 - f. Özel sermaye ve teşebbüs ile Devlet işletmelerinin eşit şartlar içinde çalışmalarını
partimizce esas alınmaktadır. Bu sahada mevcut şartları yeniden gözden geçirerek
eşitliğe aykırı vaziyetler varsa bunları düzeltmek kararındayız.
 - g. Özel sermaye ve teşebbüsün yurt ekonomisinin gelişmesinde oynayacağı rolün bü-
yümesini isterken, halkımızı her türlü istismardan koruyacağız. Vatandaş için haya-
ti ihtiyaç mahiyetindeki maddeler üzerinde oynanmasına meydan bırakmayacak
tedbirleri ihmal etmeyeceğiz.
24. Halk Bankasının kaynak ve imkânlarını kuvvetlendirmek suretiyle küçük sanat erbabına uzun
ve kısa vadeli kredi hacmini arttıracacağız. Teknik okullardan çıkan gençlere uzun vade ve dü-
şük faizle tesis kredisi sağlanacaktır.
25. Devlet işletmelerinin ve Tekel fabrikalarının daima daha rasyonel prensip ve usullerle yürü-
tülmesi ve veriminin artırılması için esaslı tedbirler alacağız.

26. Bütçe siyasetimiz; milli gelir kaynaklarının gelişmesiyle ahenkli olarak; memleket ihtiyaçlarının tertipli bir sıra dâhilinde karşılanmasını hedef tutacaktır. Bu maksatla
- a. Devlet masraflarını asgari hadde indirmek, tasarruf tedbirlerini devamlı olarak araştırıp tatbik etmek istiyoruz.
 - b. Başlamış bulunduğumuz vergi ıslahatını önümüzdeki devrede mutlaka tamamlayacağız. İstihlak ve muamele vergilerinde, damga resminde ve harçlarda ve gümrük resimlerinde yeni şartlara ve ihtiyaçlara göre yapmayı tasarladığımız ıslahatın etütleri tamamlanmıştır. Bunları en yakın bir zamanda katileştirmeye çalışacağız.”¹⁴¹⁵

¹⁴¹⁵ **Ulus**, 28 Nisan 1950.

EK 8. CHP 1954 Genel Seçim Beyannamesi

“Başta gelen temennimiz:

2 Mayıs'ta vatandaşlarımız gelecek dört sene için memleket kaderine hâkim olacak yeni vekillerini seçeceklerdir. Seçim mücadelesi ne kadar şiddetli ve çetin olursa olsun vatandaşlarımızın bu büyük ve milli imtihandan düşmanlık hislerine iltifat etmeden dost olarak çıkmaları bir siyasi teşekkül olarak en başta gelen temennimizdir. Seçim mücadelesi bizi ayırmamalı, aksine milli birlik şuurunu kuvvetlendirmelidir. Milli karakter ve geleneklerimize medeni usullere uygun bir seçim mücadelesinden, içeride daha kuvvetli, dışarıda daha itibarlı çıkacağımıza inanıyoruz.

İktidar Değişikliği ile Geçirdiğimiz Tecrübeler

Memleket son dört senede yeni bir siyasi teşekkülü iş başında tecrübe etmiştir. 1950'deki iktidar değişikliği ile demokratik rejimin gelişmesine ve vatandaş hürriyetlerinin daha geniş teminat altına alınmasına bağlanan ümitler, esefle ifade etmeliyiz ki gerçekleşmemiştir. Arkada bıraktığımız dört yıl zihniyette ve usullerde rejim bakımından bir oyalama ve hatta gerileme devri olmuştur. Demokratik rejim 1950'de eriştiği merhaleden her gün biraz daha uzaklaşarak zamanla hukuk kaide ve usullerine değil, şahısların arzu ve iradelerine bağlı bir istikamet almıştır. Partizan idare devlet mefhumunu temellerinden sarsacak bir hadde vardırılmış ve yer yer mesuliyetsiz siyasetçilerin türemesine imkan ve fırsat verilmiştir. Vatandaş hak ve hürriyetlerinin en büyük teminatı olan adalet cihazına el uzatılmak istenmiş, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlerin teminatı zedelenmiştir. Devlet memurunun kaderi, partizan idare zihniyetinin ve partizanların insaf tanımayan arzu ve idarelerine bağlanmak hevesine düşülmüştür. Siyasi kanaat, mükâfat veya mücazata başlıca amil olmuştur. Matbuat ve tenkit hürriyeti derece derece kısılmış, gazeteleri tazyik etmenin türlü yolları bulunmuştur. Çok partili serbest münakaşa hayatının en müessir murakabe şekli olan Meclis murakabesinden bu dört yıl içinde iktidar ısrarlı bir inatla kaçınılmıştır. Demokratik rejimin başlıca unsuru ve dayanağını teşkil eden muhalefetler bu dört yıl içinde türlü ithamlara, isnatlara, haksızlıklara ve tazyiklere maruz bırakılmış, siyasi partiler çeşitli yollarla faaliyetten alıkonulmak ve mefluç bırakılmak istenmiştir. Devlet radyosu sadece iktidarın propagandasını yayan ve muhalefete hücum eden bir vasıta haline getirilmiştir. İktidar emellerine hizmet edebilecek ve zevahiri kurtaracak bir muhalefet hasretinden kendisini kurtaramamıştır. Arkada bıraktığımız dört yılın rejim ve muhalefetler bakımından arz ettiği manzara kısaca budur.

Milletimizin Huzuruna Çıkarken

Bir siyasi teşekkül olarak, inandığımız ve temellerini attığımız bir dava uğrunda muhalefette de dört yıldan beri bütün mihnetlere ve kahrılara göğüs gererek hulüs ile memlekete karşı olan vazifemizi yapmaya çalıştık. Bu kanaatle ki, bugün milletimizin huzuruna bütün güçlüklerle rağmen vazifelerini yapan insanların vicdan huzuru içinde çıkıyoruz.

İntikamcı olmayacağız

En başta Türk milletine karşı bir siyasi teşekkül olarak, bize reva görülen bütün haksızlıklara ve insafsızlıklara rağmen intikamcı olmayacağımızı alenen vaat ve taahhüt ediyoruz. Bu taahhüdü yapmaya bizi sevk eden en büyük amil, her şeyden evvel, her şeyin üstünde memleket sevgisidir. Siyasi partiler arasında bir kan gütme davasının, demokratik rejimi soysuzlaştıracağına ve memleketi bir felaket ve uçuruma sürükleyeceğine kaniyiz. Dava adamları ve memleketi seven insanlar olarak, küçük hislere itibar etmeyeceğiz ve siyasi hayatımızda geniş bir müsamaha havasının yerleşmesine çalışacağız.

Rejim Davamız

Atatürk tarafından kurulduğu günden beri çağdaş medeniyet seviyesinin gerektirdiği hamleleri yapmak azmi ile inkılapçılığı şiar edinmiş olan partimiz, demokratik rejimin süratle geliştirilmesini ve tamamlanmasını, hukuk devletinin bütün vatandaşlara emniyet ve huzur verecek bir anlayışta kurulmasını, bugün en başta gelen ihtiyacımızın ifadesi sayar, memleketi arkada bıraktığımız dört yıl içinde zaman zaman Anayasa buhranlarına şahit olmuş, siyasi partiler Anayasamızda mevcut boşlukların ıstrabını çekmiştir. Bu sebeple partimiz, vatandaşlarımızın teveccüh ve itimadına mazhar olarak iş başına geldiği takdirde kuvvetler muvazenesine dayanan, vatandaş hak ve hürriyetlerini daha geniş ölçüde teminat altına alan istikrarlı bir devlet nizamının kurulması için, Anayasamızda lüzumlu değişiklikleri yapmayı, iç tüzüğü meclis murakabesine tam imkan verecek şekilde düzeltmeyi ve bu arada kanunların Anayasa uygunluğu murakabe edecek bir Anayasa mahkemesinin derhal tesisini ilk ve en başta vazife sayar.

Hukuk Devleti Esası

Hukuk devleti esasının bütün kaide ve usulleriyle kurulması için Anayasamızın ve kanunlarımızın demokratik rejimlerin icaplarına göre tadil ve ikmalinin lüzumlu olduğu kararındayız. Devlet menfaatlerinin parti menfaatlerinin üstünde yer alması, ordu ve adaletin mutlak olarak siyasetin dışında bırakılması, vatandaşların siyasi kanaatlerden dolayı farklı muameleye tabi tutulması, hülasa, zihniyette, mevzuatta ve tatbikatta hukuk devleti esasının bütün vatandaşlara emniyet ve huzur verecek bir şekilde yerleşmesini istiyoruz.

Hâkimlerin Teminatı

Vatandaş hak ve hürriyetlerinin en büyük teminatı olan adalet cihazının istiklalî rejimin temel şartlarından biridir. Adalet, bağımsız mahkemelerce ve her derecede teminatlı hâkimler eliyle tevzi edilmedir. Bu anlayışın zarurî kıldığı kanunları koymak ve onu engelleyen nizamları kaldırmak ve yüksek hâkimler meclisini Anayasaya göre kurarak hâkim ve müddeiumumilerin tayin, terfi ve nakil gibi özel durumlarını politik makamların tesirinden kurtarmak ve kaza kuvvetinin tam istiklalini sağlamak kararındayız.

Memur Yalnız Halkın Hizmetindedir

Amme hizmeti gören memurlarımızın objektif esaslara göre hal ve atilerinin emniyet altına alınmasını siyasi nüfuz ve tesirlerin oyuncağı olmaktan kurtarılmasını vatandaşlara emniyet ve huzur verecek tarafsız bir iradenin kurulması için başlıca şart addediyoruz.

Seçim Sistemi

Seçim sistemini, seçim neticelerini oy sayısına yaklaştıracak surette ıslah edeceğiz.

Siyasi Partilerin Kaderi

Geçirdiğimiz tecrübeler, siyasi partilerin kaderlerini rejimin belli başlı davası olarak karşımıza çıkarılmıştır. Meşru siyasi partileri demokratik rejimin vazgeçilmez bir unsuru addeden partimiz, bir itham karşısında siyasi partilerin kaderini yüksek dereceli hâkim ve mahkemelere tevdi etmenin zaruretine kanidir.

Basın Hürriyeti

Çok partili serbest münakaşa hayatının hür ve müstakil bir basınla gelişebileceği aşikardır. Bu sebeple basının hükümeti tenkit edebilmesini, rejimin ana şartı addetmekteyiz. Bu anlayışladır ki basının kanun yolu ile kötürüm etmeye, iktisadi, mali vesair yollardan vazife yapamaz hale düşürmeye çalışan zihniyeti ve usulleri reddediyoruz. Devlet radyosunun ve resmi neşir organlarının dört seneden beri başka siyasi kanaatlere sahip şahıs ve teşekküller aleyhine müdafaa hakkı tanımaksızın bir itham vasıtası olarak kullanılması amme vicdanını incitmektedir. Bunun ıstırabını çok çekmiş bir siyasi parti olarak radyo ve resmi neşir vasıtalarının muhalefet aleyhine iktidar organı halinden çıkarılmasını ve herhalde meşru siyasi partilerin eşit haklarla faydalanmasını zaruri ve haklı buluyoruz.

Rejim Davalarını İlk İki Senede Halledeceğiz

Demokratik rejimin yerleşmesi ve tamamlanması hukuk devleti esasının bütün kaide ve usulleriyle kurulması mevzuundaki düşünce ve taahhütlerimizi yukarıda ana hatlarıyla belirtmiş bulunuyoruz. Bugünkü siyasi mücadele her şeyden evvel bir rejim mücadelesidir. Gelecek seçimler bu memlekette rejimin kaderi ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bu anlayışladır ki, vatandaşlarımızın teveccüh ve itimadına mazhar olarak iş başına geldiğimiz takdirde rejim davasını en geç ilk iki senede halletmek kararındayız.

Müsait ve Müstesna Şart ve İmkânlar

Rejim davası dışında kalan konulara gelince: Bunların başında hiç şüphesiz vatandaşları çok yakından ... eden ve günlük hayatlarına tesir eden iktisadi ve mali mevzular yer alır. Bugünkü iktidar, harp ve harp sonrasının mahrumiyet ve güçlükleri atlatıldıktan; harp yıllarında birikmiş imkânlar ve harp sonrası elde edilen yardımlarla memleketin iktisaden cihazlanmasına ve kalkınmasına girişildikten

sonra çok müsait ve müstesna şart imkânlar içinde iş başına geçmiştir. Kendi imkân ve gayretlerimizin, dost ve müttfikimiz Birleşik Amerika'nın yeni bir dünya ve insanlık anlayışı ile yaptığı askeri, iktisadi ve teknik yardımların meyveleri bu devrede alınmaya başlanmıştır. Sanayici memleketler, harp ekonomisinden sulh ekonomisine geçişlerini bu devrede tamamlayabilmişler ve iktisadi kalkınmamız için zaruri olan makine ve malzemeyi geniş ölçüde bu devrede ihraç etmek imkânına malik olmuşlardır. Avrupalılararası memleketlerin ticari münasebetlerini geliştiren ve ödeme güçlüklerini geniş ölçüde ortadan kaldıran, bizim de bir üyesi olduğumuz Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı ve Tediye Birliğinin faaliyet ve yardımları bu devreye rastlamıştır. 1950 ortalarında Uzak Şark'ta harbin fiilen başlaması, 1950-1951 ve hatta 1952 yıllarında ticaret şartlarını geniş ölçüde memleketimiz lehine çevirmiştir. Mali sahada yaptığımız vergi ıslahatı, müspet neticelerini bu devrede vermeye başlamıştır. Nihayet çok müsait ve müstesna iklim şartları, zirai sahadaki emeklerimizi cömertçe mükâfalandırmıştır.

İsraf Edilen İmkânlar ve Kaybedilen Fırsatlar

Müsait şartlar ve müstesna imkânlar sayesinde bazı sahalarda elde edilen müspet neticelere rağmen iktidarın plan ve programdan mahrum, ihtiyaçlarımızla imkânlarımız arasında bir muvazene kurmak endişesinden uzak günlük, dağınık ve hatalı politikasının neticesi olarak, bugün memleketimiz büyük iktisadi ve mali güçlüklerle karşı karşıyadır. İsabetsiz ve murakabesiz bir fiyat, kredi, dış ticaret ve yatırım politikası neticesi olarak paramız iç ve dış değerini her gün bir miktar daha kaybetmektedir. Hayat pahalılığı ve geçim darlığı muayyen ve mahdut bir zümre dışında, geniş vatandaş kitlelerinin ıstırap ve çaresizlik içinde kıvrandırmaktadır. İstihsal maliyetleri her gün biraz daha artmaktadır. Dış ticaretimiz bir çıkmaza girmiştir. Dış ticaret vasıta ve imkânlarımızın sonu düşünülmeden israf edilmesi, memleketimizi dış âleme karşı taahhütlerini ifa edemez bir hale düşürmüştür. Resmi beyanların hakikatlere ve vakıalara uymaması, iş adamlarımızın haksız olarak hariçteki itibarlarını kırmıştır. Ticari ve iktisadi hayatın gelişmesi için başlıca şart olan emniyet ve istikrar yerini kararsızlığa, spekülasyonlara terk etmiştir. Nüfuzlu, mahdut ve makbul bir zümre geniş vatandaş kitlelerinin ıstırap çekmeleri pahasına alabildiğine zenginleşmektedir. Köylü vatandaşlarımız, murakabesiz başıboş ve siyasi maksatları hedef tutan bir kredi politikası ile ödeme güçlerinin üstünde borçlanmışlardır. Hülâsa çok müsait şartlara ve müstesna imkânlarla rağmen dağınık, günlük ve hatalı politikanın neticesi olarak memleketimiz seçimler arefesinde iktisadi ve mali güçlüklerin, kararsızlığın ihtilaçları içine düşmüştür. Gelecek iktidar her şeyden evvel plansız, programsız ve hesapsız gidişlerin yarattığı mali ve iktisadi güçlükleri yenmek vazifesi ile karşı karşıyadır.

Deva Her Şeyden Evvel Hakikatleri Millete Dosdoğru Bildirmekte Bulunabilir

İktisadi ve mali bünyemizin yukarıda kısaca tablosunu çizdiğimiz manzarası karşısında vatandaşlara ortalığı pembe gösteren oyalayıcı avlayıcı zihniyet ve usullerin aleyhindeyiz. Demokratik rejimlerde devlet işleri ve hususıyla iktisadi ve mali meseleler ve güçlükler itibardan düşeriz endişesi ile vatandaştan gizlenmemelidir. Çünkü demokratik idarelerde vatandaşın devlet işlerinde mesuliyet şuuruna

sahip olması rejimin bekası ve memleket işlerinin düzgün gitmesi için başlıca şart ve aynı zamanda büyük bir teminattır. Bu itibarla devayı her şeyden evvel vatandaşlara hakikatleri olduğu gibi duyurmakta buluyoruz.

İktisadi ve Mali Politikamızın Ana İstikametleri

Vatandaşlarımızın itimat ve teveccühlerine mazhar olarak iş başına geldiğimiz takdirde hatalı ve başıboş gidişin doğurduğu bu güçlükleri ve ıstırapları gidermeye çalışacağız. İktisadi ve mali hayatımızda sıhhatli bir gelişmenin her şeyden evvel imkânlarımızla ihtiyaçlarımız arasında dinamik bir muvazene kurmaya bağlı bulunduğu kanaatindeyiz. Paramızın iç ve dış değerinde istikrar sağlamak vatandaş çoğunluğu için büyük bir ıstırap mevzuu olan hayat pahalılığı ve geçim darlığını önlemek, ancak böyle bir anlayışla mümkün olabilir. Bugünkü murakabesiz, başıboş kredi, dış ticaret, yatırım politikasının fiyat seviyesi ve para değerindeki menfi tesirleri meydandadır. Krediyi sadece istihsali verimli kılacak saha ve istikametlere tevcih etmek ve kredi istimalini, kredi müesseselerinin devamlı bir murakabeye tabi tutması zaruretine kaniyiz. Kredi sahasında bu tedbirleri alırken bugün takatinin üstünde borç yükü altında ezilen köylü ve müstahsil vatandaşlarımızın ıstıraplarına deva bulmak başlıca kaygımızı teşkil edecektir. Yeni kredi imkânlarından mahrum bırakmaksızın küçük ve gerçek müstahsilin Ziraat Bankasına olan borçlarını faizsiz olarak uzun vadelere bağlayacağız.

Bol, Kaliteli ve Ucuz İstihsal

Halkımızın yüksek bir refah seviyesine ulaşması, bütün istihsal kollarında gittikçe artan bir gelişmeye ve emeğinin değer bulmasına bağlıdır. İstihsalin bol, kaliteli ve ucuz olması içte müstahsil ve müstehlik menfaatlerinin telifine, dışta rekabet imkânlarımızı arttırmaya imkân verecektir. Bu sebeple gerek mali ve gerek iktisadi sahada istihsal maliyetini düşürmeye yarayan tedbirlerin bir an evvel alınması lazımdır. Bu tedbirleri alırken zirai sahada müstahsilleri tatmin edecek elverişli ve müstakar bir fiyat, fiyat politikamızın esasını teşkil edecektir.

Küçük Çiftçi ve Ziraatte Makineleşme

Memleketimiz harp sonrası devrede hızlanan zirai sahada makinalaşmanın mesut neticelerini elde etme yolundadır. Makineleşmeden büyük ve varlıklı çiftçiler dışında kalan küçük çiftçilerimizin de geniş ölçüde faydalanmasını sağlayacak tedbirlerin alınması, bir taraftan zirai istihsalin daha büyük bir tempo ile artması, diğer taraftan bugün küçük çiftçimizin aleyhine işleyen rekabet şartlarını ortadan kaldırması bakımından hayati bir ehemmiyet kazanmıştır. Bu sebeple kendi ferdi imkânları ile ziraat makineleri temin edemeyen ve etmiş olsa bile iktisadi olmak vasfını kaybeden küçük çiftçi vatandaşlarımızın bu vasıtalarından toplu olarak faydalanmasını sağlayacak imkân ve şartların hazırlanmasını zaruri görüyoruz.

Ziraatte Makineleşmenin Doğurduğu Meseleler

Diğer taraftan memleketimiz ziraatte makineleşmenin yarattığı birtakım meselelerle karşı karşıyadır. Bugün memlekette kullanılan makinelerin yüzleri aşan çeşitlere balığ olması, yedek parçaların bol ve ucuz olarak temin edilememesi, tamir atölyelerinin ihtiyacı karşılayamaması veya pek pahalı olması bu meseleler arasındadır. Bu vaziyet bir taraftan milli servetin israfına ve zaman kaybına ve diğer taraftan maliyetlerin her gün biraz daha artmasına sebep olmaktadır. Memleketimizin şartlarına göre ziraat makinelerinin en müsait olanlarını tespit etmek, bol ve ucuz yedek parça buldurmak, tamir atölyelerini çoğaltmak ve ucuz tamir imkânı sağlamak için gerekli tedbirleri alacağız.

Toprak Davası

Memleketimizde toprak meselesinin halli, iktisadi ve sosyal bir dava olarak, partimiz tarafından ele alınmış, gerekli mevzuat partimiz tarafından kabul edilmiş, tatbikata partimiz tarafından başlanmıştır. Bu davanın mümkün olan süratle halli için, köylümüze yeter toprak temini hususundaki gayretlere hız vereceğiz ve bunu şuurlu bir iskân politikası ile beraber yürüteceğiz.

Yol Davamız

Yol davası, bayındırlık sahasında bugün memleketimizin en başta gelen ihtiyacının ifadesidir. Demiryolları gibi karayolları da partimizin eseridir. İmkânlarımızı bir program dâhilinde karayolları inşasına ve mevcutların ıslahına hızla devam edeceğiz. Bu arada köylerimizi büyük şoselere ve sahile bağlayan köy yolları, üzerinde duracağımız en mühim mevzulardan birini teşkil edecektir. Köy yollarını, imkânlarımızın israfı pahasına gelişi güzel ve gösteriş için değil, köylülerimizin devamlı ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yapacağız ve bunu yaparken angarya usullerine başvurmayacağız.

Elektrik ve Su

Şehir ve kasabalarımızın elektrik ve su ihtiyaçlarının karşılanması, köylülerimizin temiz ve sıhhi içme sularına kavuşturulması yolundaki faaliyetlere hızla devam edeceğiz. Köy içme suları mevzuunda siyasi maksatlar gütmeyeceğimiz gibi, bu hususa ayrılan paraların israf edilmeden yerine sarf edilmesine bilhassa dikkat edeceğiz.

Sanayi Sahasındaki Düşüncelerimiz

Sanayide çiftçimizin emeğinin ve yurdun tabii servetlerini değerlendiren ve ana ihtiyaç maddelerini istihsale yarayan sanayi kollarının ön plana alınması, sanayi politikamızın esasını teşkil eder. Memleketimizde bugüne kadar bir sermaye piyasasının vücut bulmamış olması sanayi sahasında uzun vadeli kredi mevzuunu başlıca meselelerimizden biri haline getirmiştir. Bu bakımdan sanayimizin muhtaç olduğu işletme kredisi ile birlikte uzun vadeli tesis kredileri için yeni imkanlar aramak ve bu maksatla mevcut müesseselerden daha geniş ölçüde faydalanmak ve icap ederse yenilerini kurmak kararındayız. Diğer taraftan en çok yirmi beş senelik mazisi olan sanayimizi dış rekabetten korumak için makul ölçüleri aşmayan bir gümrük himayesine mazhar kılmayı tabii telakki ediyoruz.

Ecnebi Sermaye Meselesi

Bu arada gntn meselesi olarak ecnebi sermayeden faydalanma mevzuuna temas etmek isteriz. Her Şeyden evvel gizli veya açık olarak partimize mal edilmek istenen ecnebi sermaye düşmanlığı ithamını reddederiz. Memleketimizin iktisaden bir an evvel kalkınması ve gelişmesi için ecnebi sermayenin de yardımına muhtaç olduğumuza kaniyiz. Ancak, bu memleketi bir yarı sömürge halinde devralan ve asırlarca kapitülasyonlar ve ecnebi sermaye tahakkümü altında insafsızca nasıl istismar edildiğini pek yakından gören ve bilen partimiz, memleket hükümranlığı ve menfaatleriyle, ecnebi sermaye geliŐini teşvik mevzuunu teklif etme zaruretine ve bunun mümkün olacağına kanidir. Partimiz ecnebi sermayeye Türk vatandaşlarınkinden farklı bir imtiyaz tanınmaması, bu su sermayeye ziraat ve ticaret sahasının kayıtsız Şartsız açık tutulmaması hususlarında kararlıdır. Bunun dışında ecnebi sermayeye hal ve istikbalde emniyet sağlayacak bütün tedbirlerin alınmasına veya alınacak tedbirlerin titizlikle tatbikine taraftardır.

Hususi TeŐebbŐ Teşvik

Programımızla devlete hasredilmiŐ işletmeler dışında kalan iktisadi faaliyet sahalarında hususi teŐebbŐun gelişmesini teşvik edeceğiz, halde ve gelecekte emniyet içinde çalışmasını sağlayacak bütün tedbirleri alacağız.

Küçük Esnaf

Küçük esnafı sağlam temellere dayanan bir milli ekonominin vazgeçilmez unsuru addediyoruz. Bu sebeple küçük esnafın emniyet ve huzur içinde çalışmasını ve gelişmesini sağlayacak tedbirleri alacağız. Bu arada küçük esnafın kredi imkânlarının genişletilmesi, vergi yükünün ve formalitelerinin azaltılması üzerinde duracağımız başlıca meseleleri teşkil edecektir.

Mali Sahada Düşündüklerimiz

Vergi sistemimizi, vergi yükünün vatandaşlar arasında daha adil bir surette dağılmasını sağlamak için ıslah edeceğiz. Bu maksatla gelir vergisinde asgari geçim indirme haddini yükselterek dar ve mahdut gelirli vatandaşlarımızın vergi yükünü azaltacağız. Gene bu prensibin ışığı altında esnaf vergisini gözden geçireceğiz. Milli Ekonominin gelişmesini engelleyen zengin ve fakir vatandaşlar arasında fark gözetmeyen vergiler ve bu arada muamele ve istihlak vergileri üzerinde ehemmiyetle duracağız. Bu vergilerin mahzurlarını asgari hadde indirecek çareler aramakla beraber ilk hamlede nispetlerde, esaslı indirimler yapmak kararındayız.

Mahkeme ve tapu harçları, sadece mali gayelerle iktidar tarafından hadden fazla artırılmıŐtır. Bunları derhal makul nispetlere indireceğiz. Bir ortaçağ vergisi olan hayvanlar vergisini tamamen kaldıracacağız. Vergi Usul Kanunumuzda 1950'den sonra yapılan tadillerle cezalar suçlarla mütenasip olmayan ve vatandaşı ezen hadlere çıkarılmıştır. Vergi suçlarıyla cezaları arasında derhal daha adil bir münasebet kurmaya çalışacağız ve Usul Kanununun yersiz olarak mükellefin aleyhine konulan kayıtlarını

ıslah edeceğiz. Herhalde Vergi Kanunumuzun ve Usul Kanunumuzun tatbikatında mükelleflerle işbirliği zihniyetine ehemmiyet vereceğiz ve ezici zihniyetle yapılan tatbikatı durduracağız.

Muamele Vergisini kaldırmak için gerekli tedbirleri alacağız ve herhalde ilk hamlede nispeti indireceğiz.

Köy bütçelerine hazine varidatından muayyen nispet dahilinde hisse ayırarak bugün bir ıstırap mevzuu olan köy salmasını kaldıracağız.

Mali Af Kanunu Çıkaracağız

Gelir Vergisi sisteminin ve Usul Kanununun ilk tatbik yıllarında bilgisizlikten ve diğer sebeplerle birçok vatandaşlarımız ağır vergi cezalarına çarptırılmışlardır. Bu yılları zaruri bir intikal devri adederek usulüne göre tahakkuk etmiş ve edecek vergi alacağı hariç olmak üzere vergi ve hapis cezalarını bir defaya mahsus olmak üzere affedeceğiz.

Sosyal Davalarımız

Sosyal davalarımız, iktisadi ve mali meselelerimiz kadar hayati mevzularımızı teşkil eder. Vatandaşa medeni ve fikri kabiliyetine göre çalışma imkânlarını vermek, işsizlere iş bulmak ve işverenlerin de haklarını göz önünde tutularak emeği istismardan korumak sosyal sahada devletçilik anlayışımızın esaslarını teşkil eder.

Hal ve İstikbalden Emin Vatandaşlar Cemiyeti

Vatandaşların hal ve geleceklerinden emin olmaları, vatandaşlar arasındaki tesanüt ve içtimai adalet telakkimizin tabii bir neticesidir. Bu bakımdan doğum, ölüm, kaza, hastalık, malullük, işsizlik ve ihtiyarlık gibi türlü sosyal sigorta kollarının çalışanlar başta olmak üzere bütün vatandaşlara teşmil edilmesini er geç varmak istediğimiz bir hedef sayarız. Bunun için esaslı tetkiklere ve lüzumlu hazırlıklara derhal başlamak ve mütevazı bir ölçüde de olsa ilk adımları atmak kararındayız.

İşçilerimiz İçin Düşündüklerimiz

Sosyal sahadaki devletçilik anlayışımızda işçi vatandaşlarımız hususi bir yer işgal eder. İşçilerimizin artan ihtiyaçlarının karşılanması, yaşam şartlarının iyileştirilmesi, hal ve atilerinin emniyet altına alınması başlıca kaygımızı teşkil etmektedir. Bu maksatla İş Kanununun şumulünü genişletmek ve işverenin hak ve menfaatlerini de göz önünde tutularak işçiyi tazyik eden hükümlerini ıslah etmek, İş Kanununun dışında kalan küçük iş yerlerinde çalışan işçinin sigortadan faydalanmasını sağlamak, asgari ücreti bütün iş kollarına şamil olmak üzere memleket ölçüsünde tahakkuk ettirmek, hafta tatili ve genel tatil günlerinde tam yevmiye verilmesini sağlamak, yıllık ücretli izin müessesesi ihdas etmek ve geliştirmek, programımızda çizilmiş şartlar içinde işçilerimize grev hakkı tanımak derhal ele alacağımız mevzuların başlıcalarıdır. Bu arada memleketimizin hususi şartları bakımından tarım işçilerini ciddi bir memleket meselesi olarak ele almak ve haklarını koruyacak mevzuatı yapmak kararındayız.

İşçi Sigortaları

İşçi sigortaları mevzuunun işçinin yardım görmesi için vazedilen lüzumsuz formaliteleri azaltmak, işverenin de mecbur tutulduğu formaliteleri azaltmak ve basitleştirmek, İşçi Sigortalarının rasyonel çalışmalarını nizamlayarak tasarruf sağlamak ve bu suretle sermayeyi daha müsmir şekilde kullanmak, sigorta primlerine devletin belli bir nispet dâhilinde iştirakini sağlayarak işçinin yükünü azaltmak, acele alınacak tedbirler arasındadır.

Artan hayat pahalılığı karşısında emekli işçilerimizin sigortalardan temin ettiği gelir ihtiyaçlarının küçük bir kısmını bile karşılayamaz gelmiştir. Emekli işçilerimizi sefalete mahkûm eden bu hale bir çare bulmak zaruretine kaniyiz. Diğer taraftan hastalık halinde emekli işçilerimize sigortadan yardım sağlamayı mütalaa ediyoruz.

Partimizin bir eseri olan işçi sendikalarının zamanla beliren ihtiyaçlar göz önünde tutularak gelişmelerini sağlayacak tedbirler alacağız.

Her Aileye Bir Ev

Sağlam ve mesut bir cemiyetin temel şartı olarak mesken davası bizim nazarımızda ayrı ve hususi bir mevki işgal eder. Memleketimizde her ailenin bir ev sahibi olması hedefimizdir. Bu uğurda normal kredi müesseselerimizin imkânları dışında devletçe geniş yardımların yapılmasını zaruri görüyoruz.

Doğu Kalkınması

İktidarda bulunduğumuz devrede tatbik olunan ve güzel neticelerini vermeye başlamış olan Doğu kalkınmasının programını yeniden ele almak kararındayız. Çeşitli sebeplerden geri kalmış olan Doğu illerimizin bilhassa iktisat, kültür ve bayındırlık sahalılarında hususi bir dikkat ve itinaya muhtaç oldukları aşikârdır. Bu mevzuda gerekli fedakârlıkların yapılmasını zaruri telakki etmekteyiz.

Orman Davası

Bugünkü iktidar muhalefette bulunduğu devrede orman davasını başlıca mücadele konusu yapmıştır. Buna rağmen hayati bir ehemmiyeti olan ormanlarımızın korunması ve artırılması ile vatandaşlarımızın ihtiyaç ve maişetlerinin telifi mevzuu bugün de bütün ehemmiyetini olduğu gibi muhafaza etmektedir. Bu davanın hallinin, bir taraftan, hariçten geniş ölçüde orman mahsulü ithali ve diğer taraftan maişetlerini ormandan tedarik eden vatandaşlarımıza geçim saha ve imkanları bulmakla mümkün olacağına kaniyiz. Bu hal suretinin gerektirdiği tedbirleri almak kararındayız.

Mektepsiz Köy, Eğitimsiz Çocuk Bırakmayacağız

Rejimin selameti ve milletçe kalkınmamızın süratle gerçekleşmesi her şeyden evvel vatan ve millet sevgisiyle yoğrulmuş, devrimlere bağlı, demokrasi terbiyesiyle yetişmiş aydın vatandaşların mevcudi-

yetine bağlıdır. Bu bakımdan ilköğretim ihtiyacının en kısa zamanda tamamıyla karşılanması zaruretine kaniyiz. Bu mevzuda bütün masrafların hazineden ödenmesi zamanı ve imkanı gelmiştir.

Memleketimizin imarı ve iktisaden kalkınması, mesleki öğretim ve eğitimi bizim için belli başlı bir dava haline getirmiştir. Bugün elde edilen neticelerde mazide bu sahadaki emeklerimizin hissesi çok büyüktür.

Muhtar Üniversite

Son dört senelik acı tecrübelerimiz Üniversitelerimizin idarede ve çalışmalarında muhtariyeti mevzuunun ehemmiyet ve zarureti bir kat daha belirli hale getirmiştir. Üniversite mensuplarının rejimin gelişmesi ve vatandaşlarımızın aydınlatılması bakımından hususi bir mevkileri olduğuna kaniyiz. Bu itibarla Üniversite mensuplarının çalışmalarına yazı ve söz hürriyetlerine doğrudan doğruya getirilen kayıtları, ilk hamlede kaldırmak kararındayız.

Dış Emniyet Bakımından En Büyük İstinatgâhımız

Yurt içindeki ilerleme ve kalkınma gayretlerimizin selamete gelişmesi, her şeyden evvel sınırlarımızın emniyet altında bulunmasına bağlıdır. Bugün dünyanın içinde yaşadığı şartlar bizim de bir üyesi olduğumuz garp demokrasilerinin bütün gayretlerine rağmen ağırlığından hiç bir şey kaybetmemiştir. Bu kararsız ve karanlık âlem ortasında en büyük dayanağımız kahraman Türk ordusudur. Partimiz milli savunmamıza daima üstün ehemmiyet vermiştir. Milletçe katlandığımız fedakârlıkların devam etmesi zaruridir.

Yurtta Sulh Cihanda Sulh

Yurtta sulh cihanda sulh, partimizin daimi prensibidir. Birleşmiş Milletler Anayasası nizamı içinde barış, adalet, eşitlik ve hukuk esaslarıyla ortak güvenliğe ve işbirliği anlayışına bağlı kalmak ve milletler arası hukuk prensiplerine saygı göstermek ve milli şeref ve bağımsızlığımızı korumak dış politikamızın hedefleridir.

Batı medeniyet ve demokrasi anlayışının savunmasını hedef tutan ve bizim de bir üyesi olduğumuz Kuzey Atlantik Paktına İngiltere ve Fransa ile olan ittifaklarımıza üstün değer vermekteyiz. Birleşik Amerika ile devamlı gelişme halinde olan dostluğumuz bizim için ayrı bir ehemmiyet taşır. Bu dostluğun işbaşında hangi hükümet olursa olsun milletimize mal olmuş bir değer taşımaya bilhassa dikkat gösterme zarureti kaniyiz. Dış politikamızın partiler üstü bir mahiyet almasının bizi milletçe içerde ve dışarıda daha itibarlı yapacağına inanan partimiz dış meselelerde diğer partilerle devamlı istişarelerde bulunmayı da zaruret sayar.

Bizim dış politikada şikâyetlerimiz iktidarın Büyük Millet Meclisi ile çalışmaması, büyük harp ve sulh ve antlaşma meselelerinde muhalefet partileriyle mutabakat aramayı tecrübe etmemesidir. İktidarın Büyük Millet Meclisinin haberi olmayarak kararlar almasının ve meseleleri Büyük Millet Meclisinde müzakere etmekten ısrarlı olarak çekinmesinin mukadder akıbetlerinden endişe ediyoruz.

Umumi seçimlere girerken, C.H.P. olarak başlıca memleket dertleri ve davaları üzerindeki görüşlerimizi belirtmiş oluyoruz. Bu görüşlerin tahakkuk etmesinin partimiz iktidarı ile mümkün olacağı kanaatindeyiz.

Seçimlerin memleketimiz için hayırlı ve uğurlu olması, milletimizin mesut ve müreffeh bir istikbale doğru hızlı adımlarla ilerlemesi en büyük emelimizdir.”¹⁴¹⁶

¹⁴¹⁶ **1954 C.H.P. Seçim Beyannamesi**, Güzel İstanbul Matb., Ankara, 1954; **Ulus**, 20 Nisan 1954.

EK 9. CHP 1957 Genel Seçim Beyannamesi

“27 Ekimde vatandaşlarımız memleket işlerini yürütecek olan yeni vekillerini seçmek üzere sandık başına gideceklerdir.

Partimizin görüşüne göre bu seçim Türkiye'nin ve demokratik rejimin kaderinde hayati bir rol oynayacaktır. Bugünkü iktidar partisi işbaşında kaldığı takdirde memleketin içinde bulunduğu siyasi ve iktisadi buhran daha vahim bir hal alacaktır.

Ana Hakları Kurtarıp En Geç Mayıs 1958'de Seçimi Yenileyeceğiz

Cumhuriyet Halk Partisi aziz milletimizin itimadına mazhar olarak iktidara geçtiği takdirde basın, söz, toplantı, seçme ve seçilme hürriyetleri gibi ana hakları bugünkü tehditlerinden kurtarıp seçim sistemi ni nispi temsil esasına göre ıslah ettikten sonra en geç Mayıs 1958'de seçimleri yenilemeyi taahhüt eder.

Bu seçim beyannamesinde C.H.P.'nin 1958'e kadar alacağı acil tedbirler yanında o tarihte yapılacak olan serbest ve adil seçimlerden sonra da parti olarak bağlı kalacağı prensipler ve takip edeceği politika ana hatlarıyla gösterilmiştir.

D.P. Demokratik Rejimi Yaralamıştır

CHP'nin Türk milletinin arzusuna tercüman olarak geliştirdiği demokratik rejim, DP'nin 1950'de iktidara geçmesinden sonra vahim gerilemelere maruz kalmıştır. CHP. vatandaşlarımızın güveni ile iktidara geçtiği takdirde memleketi bugün içine sürüklendiği siyasi buhrandan kurtaracaktır.

DP muhalefette iken iktidara geçer geçmez antidemokratik kanunları kaldıracağından ve memlekete tam bir hukuk ve hürriyet nizamı kuracağından bahsediyordu.

Yedi seneden beri iktidarda olan DP programı, seçim beyannamesi ve sözcülerinin beyanları ile millete karşı giriştiği açık taahhütleri çiğneyerek hürriyetleri kısmıştır.

1950-1954 devresi iktidarın muhalefeti yok etme teşebbüsleri ve muhalefetin mevcudiyetini muhafaza mücadelesi ile geçmiştir. Bu devirde iktidar Anayasa, hukuk nizamına aykırı ve muhalefeti tasfiyeye matuf kanunlar çıkarmıştır.

1950'de mevzuatın hürriyet kısıcı hükümlerle dolu olduğunu iddia eden DP iktidara geçtikten sonra mevcut hürriyetleri de birer birer kısmak veya kaldırmak suretleriyle siyasi tarihimizde eşine rastlanmayan bir samimiyetsizlik örneği vermiştir.

Daha Birinci Menderes hükümeti programında yer alan ve Dördüncü Menderes hükümeti programıyla seçimlerden önce mutlaka gerçekleştirileceği açıkça vaat edilen Anayasa değişikliği ele alınmamıştır.

Ceza Kanununun 161'inci maddesine dayanılarak muhalefet mensupları aleyhine açılan davalar; resmi ilan tevziatında güdülen partizanca usuller; Devlet Şurasına müracaat imkânlarını daraltan tefsir kararı; Bakanlar aleyhine işlenen suçlarla ilgili Ceza Kanunu maddesinin ağırlaştırılması; toplantı hürriyetinin kısılması; neşir yolu ve radyo ile işlenecek suçlar hakkında çıkarılan 6334 sayılı kanun; CHP tarafından Üniversite mensuplarına tanınmış olan söz ve yazı hürriyetini kısmak üzere Üniversiteler kanununda yapılan tadilat iktidarın zihniyetini, daha 1954 seçiminden evvel belli etmişti.

1954'ten Sonra Geriye Gidiş Hızlanmıştır

1954 seçiminden hemen sonra Kırşehir'in kaza haline getirilmesi suretiyle muhalefete rey veren seçmenlerin toptan cezalandırılması gibi sakat bir yol tutuldu. Seçim Kanununda yapılan değişikliklerle seçme ve seçilme serbestisi daraltıldı. Muhalefetin radyoda konuşma hakkı kaldırıldı. Bu suretle propaganda eşitliğini gerektiren seçim emniyeti zedelendi.

Temyiz mahkemesinde ve dolayısıyla Yüksek Seçim Kurulunda, Yüce Divanda vazifeli olan yüksek dereceli hâkimlerin teminatını tahrip eden ve siyasi kuvvetin bu hâkimlerin mesleki mukadderatına müessir olmasını intaç eden kanun kabul edildi. Dördüncü Menderes hükümeti tarafından bu kanunun ıslahı vaat edilmiş iken hâkimlere karşı en ağır ve en şumullü tedbirler, bizzat bu hükümetin Adalet Bakanı tarafından alındı.

Henüz katiyet kesbetmemiş davalar hakkında Meclis kürsüsünde Bakanlar tarafından mütalaa yürütüldü. Adalet Bakanlığınca hâkimlere disiplin cezası tatbiki tehdidini de ihtiva eden tamimler gönderilerek basın davalarında ve başka konularda usulsüz müdahaleler yapıldı.

Demokraside dördüncü kuvvet olan basın, maruz bulunduğu idari, mali ve cezai tehditler yetmiyormuş gibi yeniden çok ağır hürriyet kısıntılarına uğradı. 1956 Haziranında kabul edilen kanunla müphem ve elastiki yeni basın suçları ihdas edilerek bu gibi suçlar için şimdiye kadar görülmemiş derecede ağır cezalar kondu.

Cevap ve tekzip hakkı basın aleyhinde bir vasıta olarak kullanılacak şekilde genişletildi ve bu hakla ilgili yetkililer hâkimlerden alınarak savcılara verildi.

DP iktidarı, siyasi nüfuz suiistimalleriyle ve yolsuzluklarla mücadele konusunda iyi bir murakabe vasıtası olan ispat hakkını tanımaya bir türlü yanaşmadı.

Devlet memurlarının aşırı siyasi tesirlerden masun kalmaları için gerekli olan teminat zedelenerek Devlet Şurasına müracaat imkânları kısıldı.

İlim hürriyeti ve üniversite muhtariyeti temellerinden tahrip edildi.

İşçi teşekküllerine karşı girişilen hareketlerle sendika hürriyeti kısıldı.

Toplantı hak ve hürriyeti ihlal edildi. İçtimaatı Umumiye Kanunu yerini hiçbir demokraside rastlanmayacak derecede antidemokratik bir kanuna bıraktı.

Meclis müzakerelerinde muhalefet mensuplarının ve liderlerinin konuşmaları iç tüzüğe aykırı müdahalelerle güçlüğe maruz bırakıldı. 1950'den bu yana DP çoğunluğu gensoru müessesesinin işlemesine ve hükümet icraatının bu yoldan murakabesine imkân vermedi.

Yedi senelik tutum göstermiştir ki, antidemokratik kanunları kaldırmak şöyle dursun onlara çok daha ağır larını ilave eden DP kendisini Anayasa ve hukuk anlayışı ile mukayyet saymamaktadır.

Bugün memlekete siyasi kudretin müdahale ve tazyikinden masun, hiçbir teminatlı ve müstakil müessesese yoktur. Hâkim teminatlı, basın hür, üniversite muhtar, muhalefet emniyet ve eşitlik içinde değildir. Bu bir siyasi rejim buhranıdır.

Millet iktidarın bu hatalı politikasını ve antidemokratik zihniyetini tasvip etmemekle, gene demokrasimizin sağlam temellere dayanmasını şiddetle arzulamaktadır.

4 Eylül Tebliğine Bağlıyız

Muhalefet cephesinin 4 Eylül 1957 tarihli tebliğinde belirtilen ve her biri CHP programında ve 1954 tarihli CHP seçim beyannamesinde esasen mevcut bulunan taahhütleri, iktidara geçtiği takdirde gerçekleştirmeyi CHP millete karşı taahhüt eder.

İlk Hedef: İnsan Haklarına Bağlı Hukuk Devleti

Partimiz için memleketimizi medeni dünyaca kabul edilmiş İnsan Haklarına bağlı istikrarlı bir hukuk devleti nizamına kavuşturmak, maddi ve manevi yükselişin temelidir ve ilk hedeftir.

Mahkeme İstiklali ve Hâkim Teminatı

Mahkeme istiklali ve hâkim teminatı rejim davalarımızın başında gelir. Mahkemelerin her türlü nüfuz ve tesir dışında vazife gördükleri kanaati bütün vatandaşlarda yerleştirilmedikçe demokratik rejimin mevcudiyetinden bahsedilemez. Bu davanın halli için siyasi uzuvlardan müstakil bir Yüksek Hâkimler Şurası kurulmasını lüzumlu görüyoruz.

Başlıca Hak ve Hürriyetler

Söz ve basın hürriyeti, toplanma hürriyeti ilim hürriyeti ve üniversite muhtariyeti, grev hakkı ve sendika hürriyeti bütün idari tasarruflar üzerinde kazai murakabe, vatandaşlar arasında siyasi kanaatlerine göre fark gözetmeyen tarafsız idare behemehâl gerçekleştirilecektir.

Memurlar Mesleki Teşekkül ve Sendika Kurabilmelidir

Memurlara da mesleki teşekküller ve sendikalar kurarak, haklarını korumak imkânı sağlanacaktır.

Radyo Partizanlıktan Kurtarılacaktır

Devlet radyoları muhtar bir müessesese haline getirilerek, partizan propagandanın aleti olmaktan kurtarılacaktır.

T.B.M. Meclisinin Murakabesi

Soru, gensoru, Meclis soruşturması gibi müesseseleri daha iyi işler hale getirecek iç tüzük değişiklikleriyle ve Meclis Başkanlık Divanının tarafsız çalışmasını sağlayacak usullerle Büyük Millet Meclisinin hükümet üzerinde yakın, ciddi ve hakiki murakabesi mümkün kılınacaktır.

Seçim Sistemi

Seçim sistemimiz milli hâkimiyeti en iyi şekilde tecelli ettirecek tarzda nispi temsil esasına göre düzenlenecek ve Seçim Kanunu, emniyet, eşitlik ve propaganda şartlarında mütakamil hale getirilecektir. Bu meyanda seçimlerde siyasi partilerin para sarf etmesi imkânları kanuni kontrole tabi tutulacak ve partilerin iç bünyelerinin demokratik esaslardan uzaklaşmasını önleyecek müeyyideler derpiş edilecektir.

Vazife ve Nüfuz Suiistimalleri ile Mücadele

Vazife ve nüfuz suiistimallerine karşı ispat hakkının kabulü de dahil olmak üzere müessir tedbirler alınacaktır.

Milletvekili Maaşları

Milletvekilliği temin edeceği maddi refah sebebiyle değil, memlekete hizmet duygusunun sevki ile arzu edilecek bir vazifedir. Bu itibarla milletvekili tahsisatı DP tarafından yükseldiği seviyede bırakılmayıp derhal indirilecektir. Milletvekili tahsisatı hiçbir zaman birinci derecede memurların maaşını aşmayacaktır.

Milletvekili Sayısı

Milletvekili sayısının da azaltılması lüzumuna inanmaktayız.

Anayasa Değişikliği

CHP üçte iki çoklukla programındaki ve 4 Eylül tarihli muhalefet cephesi tebliğindeki esaslar daire-sinde Anayasa değişikliğini ele alacaktır. İki Meclis, Anayasa Mahkemesi, hakim teminatının ve ana hürriyetlerin Anayasa ile daha sarıh ve teminatlı esaslara bağlanması, cumhurbaşkanının tarafsızlığı icra kuvvetinin müessir bir şekilde murakabesi, Anayasa değişikliğinde gözeceğimiz başlıca hedeflerdir.

İktisadi Durumumuzun Tablosu

Yedi buçuk yılı aşan Demokrat Parti iktidarı, çok müsait iç ve şartlara ve tarihimizin hiçbir devrinde misline rastlanması mümkün olmayan geniş ve müstesna dış yardım ve imkânlarla rağmen, takibinde ısrar ettiği basiretsiz, hatalı ve ısrarlı bir iktisadi ve mali politika yüzünden memleketimizi, her geçen gün şiddetini ve tesirlerini biraz daha arttıran vahim bir iktisadi buhrana sürüklenmiştir.

1950'de iş başından ayrıldığımız tarihte Demokrat iktidar emrine 133 ton altın ve 50 milyon dolarlık döviz stoku bırakmıştık. O tarihten beri yalnız Birleşik Amerika'dan 800 milyon doları aşan iktisadi yardım elde edilmiştir. Ayrıca çeşitli milletlerarası teşekkül müesseseler ve kaynaklardan geniş ölçüde yardım sağlanmıştır. Bunun dışında Birleşik Amerika'dan elde ettiğimiz askeri yardımların yekûnu milyarlarca baliğ olmaktadır.

Bu devrenin ilk üç yılında iklim şartları çok müsait geçmiş ve tabiat çiftçi ve köylümüzün gayret ve emeklerini cömertçe mükâfatlandırmıştır.

Bütün bu müstesna faktörlerin neticesi olarak bazı müspet neticeler elde edilmiş olmasına rağmen rahatlık ve nikbinlik içinde basirete, bilgi ve ihtisasa sırtını çeviren iktidarın plansız, ihtiyaçlarımızla imkânlarımız arasında bir muvazene endişesinden uzak, dağınık ve hatalı politikasının neticesi olarak 1953 yılından itibaren memleket büyük mali ve iktisadi zorluklarla karşılaşmış ve gittikçe şiddetlenen bu zorluklar nihayet bir iktisadi buhran haline gelmiştir.

Kıtlık ve darlık alıp yürümüştür. Sıkıntılara arka çeviren resmi propaganda edebiyatının refaktan ve ferahlıktan bahsettiği bu memlekette hasta ilacını, halk en zaruri ihtiyaç maddelerini, şoför ve çiftçi lastik ve yedek parçasını, fabrikatör ham maddesini bulamaz olmuştur.

Fiyat mekanizması mihrinden oynamış, fiyatlar görülmemiş derecede artarak pahalılık almış yürümüştür. Fiyatların yükselişi hızla devam etmektedir. Geçim şartları alabildiğine ağırlaşmıştır. Bütçe açıkları her geçen yıl biraz daha artarak yükselmiştir. Kâğıt para miktarı, yalnız son üç yılda bir bu kadar milyar artarak üç milyarı aşmıştır. Türk parasının değeri resmi endekslere göre yarı yarıya, fiili duruma göre ise en az üçte birine düşmüştür. 1950'de 36 lira olan bir altın 140 liraya çıkmıştır. Ecnebi paralarının serbest piyasadaki değeri resmi kura nazaran dört beş misli yükselmiştir.

Enflasyon, iktisadi ve sosyal bünyemizdeki tahriplerini her geçen gün biraz daha arttırmaktadır. Enflasyoncu bir iktisadi politikanın tabii neticesi olarak bir taraftan mahdut ve imtiyazlı bir zümre alabildiğine zenginleşmekte, buna mukabil geniş halk kütleleri hayat pahalılığının ve geçim sıkıntısının çaresizliği içinde bulunmaktadır.

Ticari hayatta emniyet ve istikrardan eser kalmamış, namuslu tüccar ve esnaf için çalışma şartları son derece güçleşmiştir.

İthalat ve ihracatımız yıldan yıla azalmaktadır. Taahhütlerimizin zamanında yerine getirilmemesi dış âlemdeki mali itibarımızı sarsmıştır.

Bu durumun neticesi olarak milli gelirden fert başına isabet eden hisse 1953 seviyesinin altına düşmüştür.

Kısaca çizmeye çalıştığımız bu tablo, Demokrat Parti iktidarının basiretsiz, hatalı, hesapsız ve israflı tutumu ile memleketimizi içine sürüklediği bir iktisadi hercümercin ta kendisidir.

Ciddi Tedbirler Yerine Oyalama Politikası

İktidar son dört yıldan beri gittikçe artan sıkıntı ve mahrumiyetlerin sebeplerini araştırmak ve tedbirlerini zamanında almak yerine bir taraftan enflasyoncu bir iktisadi politikanın tabii neticesi olan rakam kalabalığının ilk anda toplulukları aldattıcı cazibesinden faydalanmak, diğer taraftan memlekette vücutta getirilen bazı tesisleri işbat ederek “dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş iktisadi kalkınma mucizesi” “iktisadi istiklal savaşı” gibi hakikatleri perdeleyen resmi propaganda edebiyatı ile vatandaşları avutmak ve oyalamak gayret ve hevesinden kendisini kurtaramamıştır.

İktisadi ve sosyal düzensizlikler, sıkıntı ve mahrumiyetler artarak geniş vatandaş kütlelerinin hoşnutsuzluğu, şikâyetleri gizlenemez hale geldikçe kâh takip edilen hatalı politikada ısrar edilmeyeceği resmen taahhüt edilerek zaman kazanılmış; kâh memlekette çekilen sıkıntı ve mahrumiyetlerin yegâne mesulü tüccar ve esnafmış gibi kanun tedbirleriyle piyasada dehşet ve korku yaratarak bu şiddet tedbirlerinin köksüz ve geçici neticeleriyle vatandaşlar bir müddet oyalanmış ve nihayet iktisadi buhranın, sıkıntı ve mahrumiyetlerin vebali ve mesuliyeti muhalefet partilerine ve matbuata yüklenecek, anayasa teminatı altında bulunan hak ve hürriyetlerin tahdidine gidilmek yolları birer birer tecrübe edilmiştir.

Fakat başvuru bütün bu yollara rağmen iddia ettikleri gibi, Türk milleti için parlak bir istikbalin kapıları ardına kadar açılmamış, “bundan sonra kahvenin veya herhangi diğer bir maddenin yokluğunu asla çekecek değiliz” taahhüdü bir türlü gerçekleşmemiş, “ucuzluk devam edecektir, fiyatların daha da düşürülmesi hususunda tedbirlerimiz birbirini takip etmektedir; ucuzluk devam etmeyecektir, piyasada mal darlığı yaratacaktır” diye zararlı telkinlerde bulunan bedbahtları mutlaka yalancı çıkaracağız diyenler bizzat mahcup duruma düşmüşlerdir.

Bu İktidar Derdimize Çare Bulamaz

Memleketimizi iktisadi sahada tam bir çıkmaza sürükleyen bu zihniyet ve tutuma milletçe dur! dededikçe yarın bugünkünden daha ağır sıkıntı ve mahrumiyetlere katlanmamız mukadderdir.

Hakikatleri görmeyen veya görmek istemeyen bu iktidarın iktisadi dertlerimize deva bulamayacağı artık sabit olmuştur.

Memleketimizin siyasi kaderi gibi iktisadi kaderinin de değişmesi sadece ıstırap, sıkıntı ve mahrumiyetler içinde bunalan seçmen vatandaşın isabetli kararına bağlıdır.

İktisadi Politikamızın Ana İstikameti

Biz CHP olarak yurdumuzun bütün tabii kaynaklarını harekete getirecek, iş sahasını genişletecek ve istihali arttıracak, vatandaşlara daha üstün bir refah seviyesi sağlayacak süratli, devamlı ve hakiki bir iktisadi kalkınmanın, her şeyden evvel ihtiyaçlarımızla imkânlarımız arasında dinamik ve ahenkli bir muvazene kuran ve bütün iktisadi hayatımızı bir bütün olarak göz önünde bulunduran plan ve program fikriyle mümkün olacağına kaniyiz.

Bütün kaynaklarımızın, imkânlarımızın ve emeklerimizin seferber edilmesi israftır kullanılması, başlanmış olan işlerin süratle ikmalî iktisadi kalkınmamızın artan bir hızla devamı ve geçim sıkıntılarının hafifletilmesi, ancak böyle bir anlayışla kabildir.

Biz, süratli, devamlı ve hakiki bir iktisadi kalkınmanın ve bütün vatandaşların daha üstün bir refah seviyesine ulaşmasının bugün olduğu gibi iktisadi hayatımızı ve sosyal bünyemizi alt üst eden mahdut ve imtiyazlı bir zümreyi alabildiğine zenginleştiren, buna mukabil geniş vatandaş külesini her gün biraz daha fakirleştiren enflasyoncu vasıta ve imkânlarla değil, sağlam ve istikrarlı bir para, siyasi maksatlardan uzak ve sadece istihale matuf bir kredi taahhütlere sadakati ve memleketin hakiki ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran hesaplı bir dış ticaret ve nihayet samimi ve sıhhatli bir bütçe politikası ile mümkün olacağına kaniyiz.

Biz iktisadi kalkınma ve gelişmede vatandaşların elde edilen neticelerden, adaletli ölçüler içinde faydalanmasını esas tutmaktayız. Ve bizim iktisadi ve millî politikamızın hedefi, geniş kütleler darlık içinde yaşarken “her mahallede birkaç milyoner yetiştirmek” değil her mahallede, her köyde bütün vatandaşların iktisadi gelişme nimetlerinden derece derece faydalanmasını sağlamaktır. Bu anlayış aynı zamanda iktisadi ve millî politikamızın cephesini teşkil etmektedir. Bu arada işaret etmek isteriz ki, bugünkü şartlar nüfuz ticaretini önleyecek tedbirler alınmasını da zarurî kılmaktadır.

Parti programımızda ifadesini bulan bu ana prensiplerin ışığı altında şimdi, iktisadi ve mali sahada düşündüklerimizi ifade edebiliriz.

İktisadi Envanter Programı

İlim ve ihtisas adamlarına, borçlarımızın, taahhütlerimizin, kaynaklarımızın, hülâsa iktisadi durumumuzun tam bir envanterini yaptırarak, iktisadi durumumuzun hakikatlerini memlekete bildireceğiz.

Bu envanterin ışığı altında ve iktisadi gelişmemizi bir bütün olarak kavrayan bir program yapacağız.

İktisadi Kalkınma

“İktisadi politikamızın istikameti” kısmında izah ettiğimiz esaslar dairesinde hesaplı ve programlı bir çalışma ile halkı refaha kavuşturacak bir iktisadi kalkınma politikası takip edeceğiz. Şunu da ilave edelim ki, başlanmış işleri tamamlayacağız.

Para ve Fiyat Politikamız

Para, kredi ve bütçe sahalarında alacağımız tedbirlerle enflasyoncu gidişe son verecek, paramızın değerinde ve fiyatlarda istikrar sağlamak, geçim sıkıntılarını önlemek birinci vazifemiz olacaktır.

İç Ticaret ve Milli Korunma Kanunu

Piyasada emniyet ve istikrar sağlayacak hem müstehliki hem de namuslu tüccar ve esnafı koruyacak bir politika takip edeceğiz. Fevkalade hallere mahsus olan Milli Korunma Kanunu piyasada ferahlım yaratacak iktisadi tedbirleri almak ve ticaret hayatını tanzim edecek normal kanuni hükümleri vazetmek suretiyle yürürlükten kaldırmak kararındayız.

Başlangıç olarak nu kanunun ağır cezalarını hakiki muhtekire tevcih etmek, namuslu tüccar ve esnafa emniyet içinde çalışma imkânını vermek ve muhtekir olmadığı halde şekil kusurları yüzünden ağır cezalara çarptırılmış olanlara hürriyet ve itibarlarını iade etmek üzere kanunda gerekli tadilatı derhal yapacağız.

Dış Ticaret

Dış ticarete takatimiz üstünde borçlanılmış ve ayrıca gelecek yıllara ait bir kısım ihracat gelirleri peşinen harcanmıştır. İlaça varıncaya kadar zaruri ihtiyaç maddeleri ithal edilmediği gibi ziraatın ve sanayinin muhtaç olduğu yedek parça ve ham madde istihsal vasıtalarının temini bile son derece zorlaşmıştır.

Dış ticaretimizi bu vahim tıkanıklıktan kurtarmak için ithalat ve ihracatımızı salim esaslara yeni baştan tanzim edeceğiz. Bu arada taahhütlerimize sadık kalarak dış piyasalarda sarsılan itibarımızı iade edeceğiz.

Hususi Teşebbüs ve Sanayimiz

Memleketin iktisadi gelişmesi bakımından hususi teşebbüsün yapıcı ve yaratıcı rolüne inanıyoruz. Programımızda münhasıran devlete ayrılan işletmeler dışında kalan bütün iktisadi faaliyet sahalarında hususi teşebbüsün gelişmesini teşvik edeceğiz. Halde ve gelecekte emniyetle çalışmasını sağlayacağız.

Sanayimizin bugün teknik kapasitesinin çok altında çalışmak durumuna düşürülmüştür. İthalat işlerini düzenlerken, sanayimizin makine, yedek parça ve ham madde ihtiyaçlarını birinci plana alacağız.

Devlet sanayisi ile hususi sanayi arasında eşit muameleyi esas sayıyoruz.

Köy Kalkınması

Umumi kalkınma gayretlerimizde köy kalkınması ve köylü vatandaşların yaşam şartlarının ve hayat seviyelerinin yükselmesi hususi bir mevki işgal edecektir. Bu maksatla köyün yol, su, aydınlanma,

sağlık ve eğitim hizmetleriyle toprak mesken ve kredi ihtiyaçlarını karşılamaya bütün gücümüzle çalışacağız.

Köylü vatandaşlarımızın ucuz, sıhhi ve ihtiyaçlarına elverişli birer ev sahibi olmaları hedefimizdir. Bu maksatla köyde mesken kooperatifleri yolu ile köylümüze bütçe ve bazı kredileri sağlamak kararındayız.

Zirai Krediler

Zirai kredinin tevziinde pratik mülahazalara yer vermeyeceğiz. Köylümüz ağır bir borç yükü altındadır. Partimiz daha önceki seçim beyannamesi le bu borçları taksitlendirmeyi taahhüt etmişti. DP iktidarı zirai borçların ağırlığı altında ezilen köylü ve çiftçimizin ıstırabına yıllarca seyirci kaldıktan sonra son dakikada sırf seçim endişeleri ile beş yıllık bir taksitlendirme kanunu çıkarmıştır. Alelacele kabul edilen bu kanun kifayetsizdir. Daha uzun vadeler kabulü zaruridir. Ayrıca himayeye muhtaç olan küçük çiftçileri borç yükünden tamamen kurtaracak çareler arayacağız.

Orman Davası

Hayati bir ehemmiyeti olan ormanlarımızın korunması ve artırılması ile vatandaşlarımızın ihtiyaç ve maişetlerinin telifi mevzuu hala halledilememiştir. Bu davanın hallinin, bir taraftan, hariçten geniş ölçüde orman mahsulü ithali ve diğer taraftan maişetlerini ormandan tedarik eden vatandaşlarımıza geçim saha ve imkânları bulmakla mümkün olacağına kaniyiz. Bu hal suretinin gerektirdiği tedbirleri almak kararındayız.

Mali Sahada

Gelir vergisinde asgari geçim haddini günün şartlarına göre yükselterek az gelirli vatandaşlarımızı ve bu arada da ücret ve yevmiyeli memur ve işçilerimizi tamamen vergi dışı bırakmak kararındayız.

Vergi Usul Kanununda son defa yapılan değişiklikten sonra veraset ve intikal vergisinin mahzurlu ve ticari işletmeleri dağıtıcı neticeler doğurmuştur. Derhal bu mahzurları gideren tadilat yapacağız. Bir ortaçağ vergisi olan hayvanlar vergisini tamamen kaldıracağız.

Mahsullerimizin Değerlendirilmesi

Zirai mahsullerimizin fiyatlarının indirilmesi bahis mevzuu olamaz. Zirai mahsullerimizin değerlendirilmesinde köylü emeğini mükâfatlandırın kanunlara önem vereceğimiz gibi takip edeceğimiz istikrarlı fiyat politikası sayesinde köylünün eline geçecek para ile ihtiyacını daha geniş ölçüde karşılamasını mümkün kılacağız.

DP İçtimai Adalet Davasını İhmal Etmiştir

DP bir zümrenin kalkınmasının memleket kalkınması demek olmadığını unutarak içtimai adalete önem vermemiştir. İşçilere yapılan vaatler tutulmamış, sendika birlikleri kapatılmıştır.

İçtimai Sigortayı Genişleteceğiz

Vatandaşlar arasında ferdi ve içtimai emniyet telakkisinin tabii bir neticesi olarak sosyal sigorta kollarının bütün vatandaşlara teşmil edilmesini er geç varmak istediğimiz bir hedef sayarız. Bunun için esash tetkiklere ve lüzumlu hazırlıklara derhal başlamak ve adımları süratle atmak kararındayız.

Mesken Davası

Sağlam ve mesut bir cemiyetin temel şartı olarak mesken davası bizim nazarımızda hususi bir mevki işgal eder. Mütevazı gelirli aileler başta olmak üzere, her ailenin bir ev sahibi olması için normal kredi müesseselerimizin imkânları ile birlikte devletçe geniş yardımlar yapılmasını zaruri görüyoruz.

Başlıca İşçi Davaları ve Sosyal Meseleler

Vatandaşa bedeni ve fikri kabiliyetlerine göre çalışma imkanlarını sağlamak, işsizlere iş bulmak, işverenlerin haklarını da göz önünde tutarak işçiyi istismardan korumak ve emeğinin hakkı olan karşılığı temin etmek ve işçilerimize refah sağlamak sosyal sahada devletçi görüşümüzün icabıdır.

Ücretleri yaşama şartlarına göre ayarlayacağız. Sosyal hizmetlerde eşitlik sağlayacağız.

İş kollarında senelik ücretli izni gerçekleştireceğiz. Sendikalar Kanununu değiştirecek ve sendika hürriyetini genişleteceğiz.

İşçiye grev hakkı tanıyacağız. Kolektif sözleşme hakkına malik hür sendika sistemi kuracağız. Hür dünya işçi teşekkülleri ile iş birliği sağlayacağız. Bütün fikir işçilerini koruyacak sosyal tedbirleri alacağız. İş Kanununu, tatbikatta görülen aksaklıklarını giderecek surette ıslah edeceğiz. Hakem kurullarını da faal ve faydalı hale koyacağız.

İş mahkemelerine süratle karar verme imkânları sağlayacağız.

İş ve İşçi Bulma Kurumunu tesis gayesine göre çalışır hale getireceğiz.

İşçi Sigortaları Kurumunun muhtariyetini fiilen gerçekleştireceğiz. Fonlarının bugün olduğu gibi gaye dışında kullanılmasına mani olacak esaslar vazedeceğiz.

İş teftişlerine önem vereceğiz. Bu husustaki milletlerarası anlaşmalar hükümlerine de uygun olarak iş teftişlerinde yetişmiş işçilerden faydalanacağız.

Devlet iktisadi teşekküllerinde, daha iyi bir teknik ve idare sağlamak maksadıyla işçinin ve işçi teşekküllerinin fikri yardımından faydalanmak meselesini ele alacağız.”¹⁴¹⁷

¹⁴¹⁷ **Ulus**, 11 Ekim 1957.

